SCI-CONF.COM.UA

GLOBAL SCIENCE: PROSPECTS AND INNOVATIONS

PROCEEDINGS OF IV INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE DECEMBER 1-3, 2023

LIVERPOOL 2023

GLOBAL SCIENCE: PROSPECTS AND INNOVATIONS

Proceedings of IV International Scientific and Practical Conference

Liverpool, United Kingdom

1-3 December 2023

Liverpool, United Kingdom

2023

UDC 001.1

The 4th International scientific and practical conference "Global science: prospects and innovations" (December 1-3, 2023) Cognum Publishing House, Liverpool, United Kingdom. 2023. 1241 p.

ISBN 978-92-9472-196-9

The recommended citation for this publication is:

Ivanov I. Analysis of the phaunistic composition of Ukraine // Global science: prospects and innovations. Proceedings of the 4th International scientific and practical conference. Cognum Publishing House. Liverpool, United Kingdom. 2023. Pp. 21-27. URL: https://sci-conf.com.ua/iv-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-global-science-prospects-and-innovations-1-3-12-2023-liverpul-velikobritaniya-arhiv/.

Editor
Komarytskyy M.L.
Ph.D. in Economics, Associate Professor

Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine and from neighbouring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

e-mail: liverpool@sci-conf.com.ua

homepage: ***https://sci-conf.com.ua***

©2023 Scientific Publishing Center "Sci-conf.com.ua" ®
©2023 Cognum Publishing House ®
©2023 Authors of the articles

TABLE OF CONTENTS

AGRICULTURAL SCIENCES

1. ***Богайчук В. С.*** 20
ОЦІНКА РОСТУ БУГАЙЦІВ ЧЕРВОНОЇ СТЕПОВОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ ЧОРНО-РЯБОЇ МОЛОЧНОЇ ПОРІД В РІЗНІ ПЕРІОДИ ВИРОЩУВАННЯ
2. ***Гетьманська А. К., Баданіна В. А.*** 28
ПРОЄКТНА ПРОПОЗИЦІЯ ВЕРТИКАЛЬНОГО ОЗЕЛЕНЕННЯ ІНТЕР'ЄРУ ПРИВАТНОГО ПОМЕШКАННЯ
3. ***Домніч В. І., Кравцов А. О.*** 35
ВПЛИВ АНТРОПОГЕННИХ ФАКТОРІВ НА СТАН ПОПУЛЯЦІЇ ЄНОТОПОДІБНОГО СОБАКИ В УМОВАХ ПІВДЕННОГО СХОДУ УКРАЇНИ
4. ***Карповець М. В.*** 38
ОЦІНКА МОЛОЧНОЇ ПРОДУКТИВНОСТІ КОРІВ ЗА БЕЗПРИВ’ЯЗНОГО СПОСОБУ УТРИМАННЯ
5. ***Сокальський О. А.*** 43
THE INFLUENCE OF CONSTANT AND CROP ROTATION CULTIVATION OF SUGAR BEET ON THE FERTILITY OF DARK GRAY PODZOLIZED SOIL AND CROP PRODUCTIVITY
6. ***Цвик Т. І.*** 50
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГУМУСНОГО СТАНУ АЛЮВІАЛЬНОГО ГРУНТУ В УМОВАХ ЗАПЛАВНОГО ПРОЦЕСУ

BIOLOGICAL SCIENCES

7. ***Кононов О. О.*** 54
ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У СФЕРІ МОНІТОРИНГУ ДОВКІЛЛЯ ТА БІОІНДИКАЦІЇ
8. ***Кулітка Е. Ф., Пащак А. О., Курдюмова А. М.*** 57
ОЦІНКА АДАПТАЦІЙНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ВЕГЕТАТИВНОЇ НЕРВОВОЇ СИСТЕМИ У СТУДЕНТІВ ЛЬВІВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ІМЕНІ ІВАНА БОБЕРСЬКОГО
9. ***Топчій М. С., Іванов І. І.*** 62
ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ СТАН СЕРЦЕВО-СУДИННОЇ СИСТЕМИ ЮНИХ ФУТБОЛІСТІВ 18–20 РОКІВ ЗА ДАНИМИ ВАРІАЦІЙНОЇ ПУЛЬСОМЕТРІЇ

MEDICAL SCIENCES

10. ***Akhrarov K. K., Abdurazakova N. T., Abdumajidov A., Sheraliyeva N. M.*** 67
DYNAMICS OF STUDYING FUNCTIONING KIDNEYS

11. ***Mammadova L. C., Garashova M. A., Aliyeva K. K.*** 74
THE EFFECT OF UTERINE FIBROIDS ON PREGNANCY
12. ***Антоневич М. М., Бойчук А. В., Курас Л. Д.*** 76
ОСОБЛИВОСТІ КЛІНІЧНИХ ПРОЯВІВ ТА ЛІКУВАННЯ ГЛІКОГЕНОЗУ – ХВОРОБА ПОМПЕ
13. ***Ахраров Х. Х., Мясникова Ю. Ю., Самежонова Ж. М., Халилов О. Ж.*** 80
ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ЖЕНСКОГО ОРГАНИЗМА
14. ***Біловол А. М., Пустова Н. О., Овчаренко Н. М., Хохлов Я. Е.*** 89
ВПЛИВ ПАЛІННЯ НА СТАН ШКІРИ
15. ***Богоніс А. М.*** 93
ЗУБНІ ПАСТИ ЯК ВАЖЛИВИЙ КОМПОНЕНТ ПРОФІЛАКТИКИ СТОМАТОЛОГІЧНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ
16. ***Боженко К. В., Гаврилов А. В.*** 100
ФОРМУВАННЯ ІМУНІТЕТУ ПРОТИ ВІТРЯНОЇ ВІСПИ ТА КОКЛЮШУ
17. ***Гуріна Д. П.*** 105
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОМФОРТУ ТА ЯКОСТІ ЖИТТЯ ПАЛІАТИВНИХ ПАЦІЄНТІВ НА ТЕРМІНАЛЬНІЙ СТАДІЇ ХРОНІЧНИХ ТА НЕВИЛІКОВНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ
18. ***Дєньга О. В.*** 108
КЛІНІКО-ЛАБОРАТОРНА ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ РОЗРОБЛЕНИХ ЛІКУВАЛЬНО-ПРОФІЛАКТИЧНИХ ЗАХОДІВ ДЛЯ ДИТЯЧОГО НАСЕЛЕННЯ, ЩО ПРОЖИВАЄ В ЗОНІ, ПІДВИЩЕНОГО АНТРОПОГЕННОГО НАВАНТАЖЕННЯ
19. ***Жидок С. В., Партика С. Р., Дідик Н. В.*** 117
ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МІОКАРДИТУ, ЯК УСКЛАДНЕННЯ ПІСЛЯ ПЕРЕНЕСЕНОГО COVID-19
20. ***Журавель В. І., Юнгер В. І., Ареф'єва О. Є., Журавель А. В.*** 121
ТОТОЖНІСТЬ МЕДИЧНИХ І МЕНЕДЖЕРСЬКИХ ПІДХОДІВ І ТЕХНОЛОГІЙ
21. ***Кочурка Л. І., Печеряга С. В.*** 131
МЕТОДИ ДІАГНОСТИКИ ДИСТРЕСУ ПЛОДА ПІД ЧАС ПОЛОГІВ
22. ***Паскарик М. І., Семеняк А. В.*** 136
ІДІОПАТИЧНА ГЕМОЛІТИЧНА АНЕМІЯ ВАГІТНОСТІ: ДІАГНОСТИЧНА ДИЛЕМА
23. ***Перетятько І. П.*** 142
СТРАВОХІД БАРРЕТТА: ЗАГАЛЬНІ ДАНІ ПРО ХВОРОБУ ТА СУЧАСНІ МЕТОДИ ЇЇ ДІАГНОСТИКИ
24. ***Христич А. В., Єфремова О. А.*** 149
СИНДРОМ ДЕ ЛЯ ШАПЕЛЯ: КЛІНІКО-ЛАБОРАТОРНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПАЦІЄНТА З ПОРУШЕННЯМ РЕПРОДУКТИВНОЇ ФУНКЦІЇ

25. ***Хухліна О. С., Хованець К. Р.*** 155
ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК АНЕМІЇ ТА ІНФЕКЦІЇ HELICOBACTER PILORY
26. ***Шпак В. А.*** 165
ВПЛИВ СЛУЖБИ В ЗБРОЙНИХ СИЛАХ НА РЕПРОДУКТИВНЕ ЗДОРОВ'Я ЖІНОК-ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВИЦЬ

PHARMACEUTICAL SCIENCES

27. ***Mammadova A. S., Nagiyeva M. M., Rashidova F. F.*** 171
THE PHYTOCHEMICAL STUDY OF CEPHALARIA GIGANTEA L. SPECIES
28. ***Аргунова О. В., Олійник С. В., Пуль-Лузан В. В., Левачкова Ю. В.*** 174
ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ РОСЛИННОЇ СИРОВИНИ ПРИ СТВОРЕННІ ЛІКАРСЬКИХ СТОМАТОЛОГІЧНИХ ЗАСОБІВ
29. ***Гадяк С. Б., Гадяк І. В.*** 181
ІНФОРМАЦІЙНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРЕПАРАТІВ ДЛЯ НОВОНАРОДЖЕНИХ, ЯКІ СТРАЖДАЮТЬ ВІД МЕТЕОРИЗМУ

CHEMICAL SCIENCES

30. ***Distanov V. B., Pevna H. V.*** 183
INVESTIGATION OF THE BIOLOGICAL ACTIVITY OF BENZANTHRONE DERIVATIVES
31. ***Klimko Yu. E., Koshchii I. V., Vasilkevich O. I., Levandovskii S. I.*** 190
CYCLIZATION OF N-(1-ADAMANTHYLCARBONYL)GLYCINE

TECHNICAL SCIENCES

32. ***Fialko N. M., Navrodska R. O., Gnedash G. O., Shevchuk S. I.*** 193
PROTECTION OF WORKING SURFACES OF WASTE GAS HEAT EXCHANGERS DURING OPERATION AT WASTE INCINERATION PLANTS
33. ***Kaminska S.*** 198
NUTRITIONAL VALUE AND QUALITY OF QUICK-FROZEN FRUITS AND BERRIES USING CRYOPROTECTANTS
34. ***Kashkevych S., Shvaliuk Ye.*** 204
DEVELOPMENT OF THE METHOD FOR INTEGRATED ESTIMATION OF CHANNEL STATE IN MULTIANTENNA RADIO COMMUNICATION SYSTEMS
35. ***Korchaka B., Zapalskyi V.*** 209
MODEL PARAMETER RESEARCH IN A SHIP AUTOMATED POWER PLANTS WHEN OPERATING IN EMERGENCY MODE
36. ***Mazhara V. A., Shcherbyna K. K., Maniakin S. P., Filonenko V. V.*** 216
EFFICIENCY OF USING TURNING MACHINING CENTERS

37. ***Melanchuk O., Melnyk N.*** 222
LINKEDIN'S LEADERSHIP AMONG OTHER SOCIAL NETWORKS IN THE CORPORATE SECTOR: ANALYSIS AND PROSPECTS
38. ***Pryhoda A. Ya.*** 227
DESIGN AND DEVELOPMENT OF CRM SYSTEM BASED ON MICROSERVICE ARCHITECTURE
39. ***Shainoha A., Melnyk N.*** 248
DATA ANALYSIS TOOLS IN RETAIL PLATFORMS
40. ***Simakhina G., Naumenko N., Masliychuk O.*** 253
FUNCTIONAL INGREDIENTS OF WILD BERRIES TO INCLUDE INTO DIETS FOR MILITARY PERSONNEL
41. ***Андрєєва С. С., Діхтярь А. М., Дубровський М. В.*** 259
РОЗРОБЛЕННЯ ТЕРМОСТАБІЛЬНИХ НАПОВНЮВАЧІВ ДЛЯ КОНДИТЕРСЬКИХ ВИРОБІВ
42. ***Артменеко А. В.*** 267
ЗВ'ЯЗОК МІЖ ЕКОНОМІЧНОЮ НЕРІВНІСТЮ ТА СОЦІАЛЬНОЮ МОБІЛЬНІСТЮ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ
43. ***Бондаренко А. М., Стаценко В. В.*** 270
ДОСЛІДЖЕННЯ МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ МОДЕЛЕЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ СТВОРЕННЯ ЕКСПЕРТНИХ СИСТЕМ
44. ***Кожемякіна І. Ф.*** 279
КОЛИВАННЯ ПЛАСТИН ПРИ РУХОМОМУ ЗОСЕРЕДЖЕНОМУ НАВАНТАЖЕННІ З УРАХУВАННЯМ НЕРІВНОСТЕЙ ШЛЯХУ
45. ***Котенко Н. О., Красковська А. О.*** 286
ВЕБ-ДИЗАЙН ДЛЯ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ
46. ***Лазарєва Т. А., Цихановська І. В., Яковенко О. В.*** 290
УДОСКОНАЛЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ БІСКВІТНОГО НАПІВФАБРИКАТУ З ВИКОРИСТАННЯМ ФРУКТОВО-ОВОЧЕВИХ ПОРОШКІВ
47. ***Мальований М. С., Семенов С. О.*** 296
ОРГАНІЗАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ ВАНТАЖНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ СОНЯШНИКОВОЇ ОЛІЇ
48. ***Мельник І. С., Білошкурський В. О., Яровий А. А., Сімончук С. В.*** 306
ПРОЕКТУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ ПІДТРИМКИ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ЩОДО ВИБОРУ НОУТБУКА
49. ***Надточій І. І., Тімров О. О., Журавель О. Г.*** 315
ОСНОВНІ ВИМОГИ ВИБОРУ ДЕЗЗАСОБІВ ДЛЯ ВИКОРИСТАННЯ В ПРИМІЩЕННЯХ АРХІВІВ
50. ***Палій В. І.*** 318
ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ МОДЕЛЮВАННЯ В ГНУЧКИХ ТЕХНОЛОГІЯХ

51. ***Розенвассер Д. М., Смокін П. О., Гайса О. М.*** 328
МЕТОДИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА НАДІЙНОСТІ КОМП'ЮТЕРНОЇ МЕРЕЖІ
52. ***Тарасов О. В., Сікалюк А. В.*** 332
ЗБІЛЬШЕННЯ ВАНТАЖОПОТОКУ ЦЕНТРУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЧЕРЕЗ ВПРОВАДЖЕННЯ СУЧАСНИХ СПОСОБІВ ВАНТАЖНО-РОЗВАНТАЖУВАЛЬНИХ РОБІТ
53. ***Ялова А. М., Шматко С. Т.*** 338
РОБОЧИЙ ЦИКЛ ТА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОБОТИ ДВИГУНІВ ВНУТРІШНЬОГО ЗГОРЯННЯ ШЛЯХОМ ЗАСТОСУВАННЯ ВОДНОЇ ІНЖЕКЦІЇ

PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES

54. ***Kryvoviaz I., Vapnichnyi S., Mitsa O.*** 343
PREDICTION OF ROBOT MOVEMENT USING CHLADNI FIGURES
55. ***Мануйленко Р. І.*** 350
ДОСЛІДЖЕННЯ ЛОГАРИФМІЧНОЇ КВАЗІБАР'ЄРНОЇ ФУНКЦІЇ В ЗАДАЧІ ОПТИМІЗАЦІЇ
56. ***Хохлова Л. Г., Кухтин О. Б.*** 353
ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ НАСКРІЗНОЇ ЛІНІЇ «ПІДПРИЄМЛИВІСТЬ І ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ» НА УРОКАХ АЛГЕБРИ І ПОЧАТКІВ АНАЛІЗУ В СТАРШІЙ ШКОЛІ

GEOGRAPHICAL SCIENCES

57. ***Беркова О. П., Лєбєдєва О. О.*** 359
ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ SMM-МАРКЕТИНГУ В ГОТЕЛЬНІЙ МЕРЕЖІ MARRIOTT INTERNATIONAL
58. ***Терземан В. В., Юрасов С. М.*** 365
РИЗИК ЗАБРУДНЕННЯ ВОД ОКРЕМОЮ РЕЧОВИНОЮ (НА ПРИКЛАДІ ДУНАЮ)

ARCHITECTURE

59. ***Войко Н. Ю., Ніколаєв М. В.*** 371
ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ІНКЛЮЗИВНИХ ГРОМАДСЬКИХ ПРОСТОРІВ
60. ***Мустафа Махмуд Абдулгані Мустафа, Куцевич В. В.*** 376
ВПЛИВ РЕНОВАЦІЇ ПРИЛЕГЛИХ ТЕРИТОРІЙ НА ЗНАЧИМІСТЬ ТРАНСПОРТНО-ПЕРЕСАДОЧНИХ ВУЗЛІВ
61. ***Савченко Н., Олійник Т. П.*** 379
ЕКСПЛУАТОВАНА ЗЕЛЕНА ПОКРІВЛЯ

PEDAGOGICAL SCIENCES

62. ***Amirova Gulsabah*** 387
THE ROLE OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN FORMATION OF THE SKILLES DEMANDED IN THE LABOR MARKET

63. ***Suprun M., Kiriukhina A.*** 394
THE ROLE OF THE FAMILY IN THE DEVELOPMENT OF SPEECH SKILLS

64. ***Yakymenko S. I., Yakymenko P. V.*** 399
FORMATION OF A COMPREHENSIVE SCIENTIFIC PICTURE OF THE ENVIRONMENTAL WORLD IN YOUNG SCHOOL STUDENTS THROUGH INTEGRATED CONTENT OF EDUCATIONAL SUBJECTS

65. ***Бикмуханова Д. А.*** 407
НЕКОТОРЫЕ ПОКАЗАТЕЛИ ВЫСОКОРАЗВИТОГО ПРОФЕССИОНАЛИЗМА БУДУЩЕГО ПЕДАГОГА-МУЗЫКАНТА ДОПОЛНИТЕЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

66. ***Бурдяк І., Кравчук О., Криськів М., Михайлишин А.*** 414
ФУНКЦІОНАЛЬНА ТА СТИЛІСТИЧНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ЛЕКСИКИ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ОСНОВНІЙ ШКОЛІ

67. ***Бут Я. В.*** 426
ДИСТАНЦІЙНА ОСВІТА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

68. ***Драганюк С. В., Артьомова В. В.*** 429
ЗНАЧЕННЯ ТЕСТІВ ПРИ КОНТРОЛІ ЗАСВОЄННЯ МАТЕМАТИЧНИХ ЗНАНЬ

69. ***Дяченко А. С.*** 437
ТРУДОВЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ У СЕЛЯНСЬКІЙ РОДИНІ ПІВДНЯ УКРАЇНИ (XIX – ПЕРША ЧВЕРТЬ XX СТОЛІТТЯ)

70. ***Криськів М., Бурдяк І., Жигайло К., Михайлишин А.*** 441
СИСТЕМА РОБОТИ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ПРОБЛЕМНОГО ПІДХОДУ У ВИВЧЕННІ ПРИКМЕТНИКА

71. ***Лашта Р. Б.*** 451
КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ СФОРМОВАНОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ РЕФЛЕКСІЇ У МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

72. ***Малышева А. П.*** 455
РАЗЛИЧНЫЕ ПОДХОДЫ В МУЗЫКАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ В КАЗАХСТАНЕ

73. ***Матюшкіна Т. П.*** 463
РЕАЛІЗАЦІЯ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ ЛІНІЇ У НАВЧАННІ ЛІТЕРАТУРИ НА ПРИКЛАДІ ВИВЧЕННЯ РОМАНУ ДЖЕЙН ОСТІН «ГОРДІСТЬ І УПЕРЕДЖЕННЯ»

74. ***Молітвіна Є. В.*** 473
ВЗАЄМОДІЯ З БАТЬКАМИ ОНЛАЙН: КОРИСНІ ІНСТРУМЕНТИ
75. ***Нікітаєва М. В., Нікітіна Н. П.*** 479
ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ РОЗВИВАЛЬНОЇ ДОШКИ «БІЗІБОРД» НА СЕНСОРНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ РАННЬОГО ВІКУ
76. ***Новосельська Н. Т., Дзьоган О. В.*** 483
ГОТОВНІСТЬ ВИПУСКНИКА ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ДО ШКОЛИ
77. ***Оченаш Е. О., Ільченко О. В.*** 488
ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ІЗ ДЦП
78. ***Петьков С. Г., Теплинська В. В.*** 493
ГЕНЕЗИС НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ПІЗНАВАЛЬНИЙ ІНТЕРЕС» У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ
79. ***Поліщук О. А.*** 500
ОБҐРУНТУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВИЩИХ АГРАРНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ
80. ***Рогоза В. В.*** 511
STEM-РОЗВИВАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ І ПЕРСПЕКТИВА РОЗВИТКУ STEM-ОСВІТИ
81. ***Савастру Н. І., Шевченко Г. В., Безугла Я. І.*** 515
РОЗВИТОК КУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ЧЕРЕЗ МИСТЕЦЬКУ ОСВІТУ: ПЕДАГОГІЧНІ СТРАТЕГІЇ ТА ІНСТРУМЕНТИ
82. ***Стельмах Н. В., Лопатнюк В.*** 520
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНОЇ СТОРОНИ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗНМ ІІІ РІВНЯ
83. ***Трубіцина О. М., Бабенко Є. О.*** 524
ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ З ВИКОРИСТАННЯМ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ЗАСОБІВ НАВЧАННЯ
84. ***Хоменко Н. В.*** 531
РОБОТА З УЧНЯМИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ НА УРОЦІ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ
85. ***Шлєіна Л. І.*** 536
ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТІВ

86. ***Яценко Т. В., Харченко П. О.*** 544
ТВОРИ МИСТЕЦТВА ВОЄННОГО ЧАСУ, ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ МОЛОДІ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ ТА ПІДНЯТТЯ ПАТРІОТИЧНОГО ДУХУ

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

87. ***Zamula A.*** 550
POSTPARTUM AS A SPECIAL PHYSIOLOGICAL AND PSYCHOLOGICAL CONDITION OF WOMEN
88. ***Бутузова Л. П., Харипончук К. М.*** 557
НЕВЕРБАЛЬНА КОМУНІКАЦІЯ ПЕДАГОГА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЙОГО АВТОРИТЕТУ
89. ***Горзов В. В., Горзов С. С.*** 566
ОЦІНКА ПСИХО-ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ М. УЖГОРОДА, ЯК ОДИН З ЕТАПІВ ПЛАНУВАННЯ ФІЗИЧНОГО НАВАНТАЖЕННЯ НА УРОКАХ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ
90. ***Дементьєва А. О., Лапшин О. О.*** 573
ІНТЕГРАЦІЯ ПСИХОСОЦІАЛЬНИХ РИЗИКІВ У СИСТЕМУ УПРАВЛІННЯ ОХОРОНОЮ ПРАЦІ
91. ***Єрмолінська А. О., Яблонський А. І.*** 576
ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ
92. ***Жиленко А. О., Венгер Г. С.*** 579
ПСИХОСИМПТОМАТИКА ТРИВОЖНОГО РОЗЛАДУ ОСОБИСОСТІ, ЇХ РЕАБІЛІТАЦІЯ
93. ***Загранична В. О., Венгер Г. С.*** 585
НЕЙРОПСИХОЛОГІЧНА КОРЕКЦІЯ ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ
94. ***Кіосе А. С.*** 590
ПОШИРЕНІСТЬ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ СЕРЕД СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ
95. ***Козакевич А. І.*** 594
СХИЛЬНІСТЬ ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ ДО ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ
96. ***Котлова Л. О., Харченко А. В.*** 599
ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ
97. ***Липка Л. Ю.*** 613
ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ ВМІНЬ У ДОШКІЛЬНИКІВ З РАС
98. ***Марета Є. О., Макаренко Н. М.*** 620
ПРОФІЛАКТИКА ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ ПЕДАГОГІВ

99. ***Меднікова Г. І., Удод А. В.*** 630
ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТОСТІ РАННЬОГО ДОРОСЛОГО ВІКУ З РІЗНИМ ТИПОМ ПРИВ'ЯЗАНОСТІ ДО МАТЕРІ В ДИТИНСТВІ
100. ***Сустрєтова Д. А.*** 635
ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ВІРТУАЛЬНИХ ТРЕНІНГІВ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК МІЖОСОБИСТІСНИХ ВІДНОСИН У ДИСТАНЦІЙНИХ КОЛЕКТИВАХ
101. ***Тудоран А. І.*** 642
СХИЛЬНІСТЬ ЛЮДЕЙ РІЗНИХ ВІКОВИХ КАТЕГОРІЙ ДО ПАЛІННЯ

JOURNALISM

102. ***Люлько М. Є., Дуб А. С.*** 649
ЖУРНАЛІСТИКА
103. ***Хотюн Л. В., Укальський О. М.*** 655
ІНТЕРВ'Ю: ФОРМИ ПОДАЧІ ТА ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙНЯТТЯ

ART

104. ***Ілечко М. П.*** 662
ВПЛИВ ФОРТЕПІАННОЇ ПІДГОТОВКИ НА ПРИКЛАДІ ТВОРІВ СЮЇТНОГО ЖАНРУ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА
105. ***Морозюк Л. В., Підгаєцька І. В., Яремчук О. М.*** 671
СЦЕНІЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЗНОСТІ ВОКАЛЬНОГО ВИКОНАВЦЯ
106. ***Чуєва О. В.*** 681
ВЗАЄМОДІЯ КОЛЬОРУ ТА СВІТЛА В РУХОМИХ ЗОБРАЖЕННЯХ

HISTORICAL SCIENCES

107. ***Боян-Гладка С. П., Кізима А. М.*** 685
ТРАДИЦІЙНА УКРАЇНСЬКА ХАТА НА ОПІЛЛІ: ОСОБЛИВОСТІ ПЛАНУВАННЯ ТА БУДІВНИЦТВА
108. ***Левченко В. В., Побережнюк М. А.*** 689
СТУДЕНТСТВО ВИЩОЇ ШКОЛИ ОДЕСИ У ВИРІ РЕПРЕСИВНОЇ ПОЛІТИКИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ В 1920-Х РР.
109. ***Песоцький М. М.*** 698
БОРОТЬБА МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ НАРОДНОГО КОМІСАРІАТУ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ З АДМІНІСТРАТИВНИМИ ПРАВОПОРУШЕННЯМИ (1925 – 1926 РР.)
110. ***Чірікалов О. С.*** 704
ПОРЯДОК ПІДГОТОВКИ ТА ПРОВЕДЕННЯ ЕВАКУАЦІЇ ВІЙСЬК (СИЛ) МОРЕМ У ВОЄННИХ КОНФЛІКТАХ XX – ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ XXI СТОРІЧЧЯ

111. ***Юрченко О. А.*** 714
ЕТИЧНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

CULTUROLOGY

112. ***Андрусишин В. Й.*** 718
ГЕРМЕНЕВТИЧНИЙ ПІДХІД ТА ІСТОРИЧНІСТЬ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
113. ***Аніщенко В. В.*** 722
РОЗВИТОК ДИТИНИ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЕТАП СТАНОВЛЕННЯ ЇЇ ОСОБИСТОСТІ
114. ***Сарана К. А.*** 725
МОДА ТА ЇЇ СЕНС В РОЗУМІННІ КУЛЬТУРИ

LITERATURE

115. ***Іванишин М. В.*** 729
КАТЕГОРІЇ ХУДОЖНЬОГО ЧАСУ ТА ПРОСТОРУ ЯК ЕЛЕМЕНТИ ВТІЛЕННЯ ТЕМИ ЯДЕРНОЇ ВІЙНИ У ТВОРІ Р. БРЕДБЕРІ «УСМІШКА»
116. ***Калмикова М. В., Тараненко Д. Є.*** 735
ДЕЯКІ ЗАСОБИ БОРОТЬБИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ ПРОТИ ІНАКОДУМЦІВ У 70-Х РОКАХ (НА ПРИКЛАДІ ЖИТТЯ ТА ТВОРЧОСТІ ВАСИЛЯ СТУСА)

POLITICAL SCIENCES

117. ***Liyev O. S.*** 744
INNOVATIVE RENEWAL OF WARTIME AND POST-WAR UKRAINE
118. ***Zaslavska O. O.*** 749
THE POLITICAL SYSTEM OF UKRAINE THROUGH THE PRISM OF POLITICAL TRADITIONS
119. ***Кондратюк А. В., Грабовенко Н. В.*** 758
ЗАГАЛЬНІ АСПЕКТИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ПРАКТИКИ
120. ***Пефтиц В. М.*** 761
КІНЕЦЬ ДЕРЖАВИ: ГЕНОЦИД У РУАНДІ 1994 РОКУ

PHILOLOGICAL SCIENCES

121. ***Khairulina N. F., Fundukian Ya. H.*** 772
PECULIARITIES OF USING MODERN MOUNTAIN BIKE SPORTS TERMINOLOGY: TRANSLATION ASPECT
122. ***Lipin G. V.*** 775
MURAKAMI HARUKI THROUGH THE LOOKING-GLASS OF POSTMODERNISM

123. ***Lipina V. I.*** 778
THE STUDY OF JAPANESE HAIKU: TRENDS IN COMPARATIVE POETICS
124. ***Mammadova G. S., Ismayilova G. N.*** 781
TEACHING INITIAL VOWEL NORMS IN THE MODERN LEARNING PROCESS
125. ***Глазова С. М., Скуратовська Д. В.*** 789
СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЗНОСТІ У МОВОТВОРЧОСТІ ГУРТУ «БУМБОКС»
126. ***Зайцева Н. Г., Сітко А. В.*** 798
СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ АНГЛІЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ПИТАЛЬНИХ РЕЧЕНЬ
127. ***Карпенко О. Ю., Антоненко К. С.*** 804
ОСОБЛИВОСТІ ІДЕОНІМІВ В СЕРІАЛІ «EMILY IN PARIS»
128. ***Ковальчук О. Я., Боєчко С. Л.*** 809
ПРАГМАТИКА ЗАГОЛОВКІВ ІНФОРМАЦІЙНОГО ДЖЕРЕЛА
129. ***Пасік Н. М.*** 815
СЕМАНТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ ЕКЗИСТЕНЦІЙНИХ РЕЧЕНЬ У МАЛІЙ ПРОЗІ Є. ГУЦАЛА
130. ***Решитько А. Д., Ткач А. В.*** 823
LANGUAGE FEATURES OF LEGAL TEXTS
131. ***Семигінівська Т. Г., Рибалка К. Д.*** 829
МОВА СМЕРТІ В ЛІТЕРАТУРІ ЖАХІВ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ
132. ***Семигінівська Т. Г., Федчик К. С.*** 833
ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПОНЯТТЯ «ПОЛІТИЧНА ПРОМОВА» ЯК ФОРМИ ПУБЛІЧНОГО ВИСТУПУ
133. ***Соколова К. В.*** 837
СЕМАНТИКА ТА ПРАГМАТИКА СЛЕНГОВИХ НЕОЛОГІЗМІВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ
134. ***Шундель Т. О., Пархоменко М. О.*** 843
ПРОБЛЕМА ДОСЛІДЖЕННЯ СТОМАТОЛОГІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ЛЕКСИКИ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ
135. ***Щербина А. В., Незгода В. В.*** 849
ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ЮРИДИЧНОГО ДИСКУРСУ НА МАТЕРІАЛІ ФІЛЬМІВ NETFLIX
136. ***Янишин О. К., Бариляк Х. В.*** 852
ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ МЕРЕЖІ ТВІТТЕР

PHILOSOPHICAL SCIENCES

137. ***Serbin O., Psiuk Yu.*** 858
FILM AND GAME VERSUS SIMULATION AS AN ALTERNATE REALITY: COMMON AND DIFFERENT IN THE CINEMA (IN THE MATRIX. RESURRECTION)

138. ***Зайцева К. І., Пилипенко І. Л.*** 872
РОЗШИРЕННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ УЧНІВ СТАРШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ДОМАШНЬОГО ЧИТАННЯ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ)

ECONOMIC SCIENCES

139. ***Gasimli Aylar Nofal oglu*** 876
ASSESSMENT OF THE IMPACT OF INNOVATION COSTS ON THE COST AND COMPETITIVENESS OF PRODUCTS
140. ***Kukhtin Yu.*** 881
IMPROVEMENT OF THE MANAGEMENT SYSTEM LAND RESOURCES IN UNITED TERRITORIAL COMMUNITIES
141. ***Luchko Ya., Oliinyk A. A.*** 891
ENERGY STRATEGY OF UKRAINE FOR THE PERIOD UP TO 2035
142. ***Majidov Anar Atesh oglu*** 896
ASSESSMENT OF THE IMPACT OF TAX REVENUE AND FOREIGN TRADE ON ECONOMIC GROWTH
143. ***Telnov A. S., Tretko S. V.*** 905
DEVELOPMENT OF MODERN INTERNET TECHNOLOGIES IN THE SPHERE OF MARKETING SERVICES
144. ***Андибур А. П., Андибур Н. І., Андибур А. А.*** 911
ЗЕЛЕНА ЕКОНОМІКА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА СТАЛИЙ РОЗВИТОК: МОЖЛИВОСТІ ТА ВИКЛИКИ
145. ***Андронік О. Л., Ткачук А. В.*** 919
ЗМІНИ У СПЛАТІ ПОДАТКІВ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ
146. ***Бабміндра Д. І., Слободяник І. М., Ярошик Р. М.*** 924
ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН
147. ***Безпалько В. О., Безпалько О. В.*** 928
УПРАВЛІННЯ ВІДХОДАМИ В УКРАЇНІ: ЗАКОНОДАВЧЕ ПІДҐРУНТЯ ТА ВПЛИВ НА ЕКОНОМІКУ
148. ***Бредіхіна І. В.*** 936
SWOT-АНАЛІЗ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ МЕТОД ВИЗНАЧЕННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ УПРАВЛІНСЬКОЇ ПРОБЛЕМИ
149. ***Бріль М. С.*** 944
МАКРОЕКОНОМІЧНІ ПОКАЗНИКИ: КЛЮЧОВІ ФАКТОРИ ДЛЯ ОЦІНКИ ТА ПРОГНОЗУ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ
150. ***Галуцьких Н. А., Кошкарьова Є. Л., Кудлай В. А.*** 949
ОЦІНКА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО РИНКУ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

151. ***Другова О. С.*** 959
ЕФЕКТИВНИЙ КОНТРОЛІНГ В БІЗНЕСІ: КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ТА СУЧАСНІ ПІДХОДИ
152. ***Карпінська Г. В., Касьєн О.*** 965
НІВЕЛЮВАННЯ ДИСПРОПОРЦІЙ ГАЛУЗЕВОЇ СТРУКТУРИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ
153. ***Каченюк А. М.*** 974
ВДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ РЕАЛІЗАЦІЇ ГОТОВОЇ ПРОДУКЦІЇ ВИРОБНИЧОГО ПІДПРИЄМСТВА
154. ***Корепанов О. С., Ямшинський К. А.*** 979
ДОСВІД СВІТОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЩОДО АНАЛІЗУ РИНКУ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
155. ***Кузьменко О. П., Закржевська Г. К.*** 986
МОЖЛИВОСТІ ТА РЕЗУЛЬТАТИ ВПРОВАДЖЕННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В БУХГАЛТЕРСЬКОМУ ОБЛІКУ УКРАЇНИ
156. ***Лазебник Ю. О., Коваленко О. П.*** 993
МОДЕЛЮВАННЯ ОДНОРІДНИХ ЗА ЕКОЛОГІЧНИМ СТАНОМ ГРУП РЕГІОНІВ УКРАЇНИ
157. ***Лютфалієва Л. С., Приходько О. Ю., Скальська А. Р., Іоргова Е. В.*** 1000
ЛІДЕРСТВО В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ
158. ***Мікуліна М. О., Ляшко М. Ю., Поливаний А. Д.*** 1005
ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕВАГИ ТА ВИКЛИКИ ІНТЕГРАЦІЇ ВІДНОВЛЮВАЛЬНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ У СУЧАСНУ ЕНЕРГЕТИКУ
159. ***Мосумова А.*** 1012
СУЧАСНА ОРГАНІЗАЦІЯ БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
160. ***Олініченко К. С., Кульбака А. Р., Овчінніков О. К., Петренко К. А.*** 1016
УПРАВЛІННЯ ЕЛЕМЕНТАМИ МАРКЕТИНГУ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ
161. ***Остап'юк Н. А., Реслер М. В., Климович Д. А.*** 1023
ОЦІНКА ФІНАНСОВИХ АКТИВІВ ТА ОСНОВНІ УМОВИ ЇХ ПРИПИНЕННЯ ВИЗНАННЯ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ
162. ***Пісковець О. В., Крицький Б. А.*** 1034
ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ
163. ***Поколодна М. М., Оруджева Є. А.*** 1039
ІННОВАЦІЙНОЇ ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕКСКУРСІЙНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ В МІСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ – HOP-ON HOP-OFF – ЕКСКУРСІЙ: АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА

164. ***Прядко О. М., Олініченко К. С., Шаповалов Д. О., Шкляр І. С.*** 1046
ЗМІНИ СПОЖИВАЦЬКОЇ ПОВЕДІНКИ ПІД ВПЛИВОМ ЦИФРОВІЗАЦІЇ
165. ***Румянцев А. П., Панасевич С. В., Камшуков І. В.*** 1055
ЕТИКА І КУЛЬТУРА МІЖНАРОДНОГО БІЗНЕСУ
166. ***Снитюк О. І., Бережна Л. В.*** 1062
МЕТОДИ ДІАГНОСТИКИ СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА
167. ***Танасійчук А. М., Басістий О.*** 1070
МАРКЕТИНГОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОКУПЦІВ ПРОДУКЦІЇ З ВИКОРИСТАННЯМ АНКЕТ: СУТЬ, ЗАВДАННЯ ТА АНАЛІЗ ДАНИХ
168. ***Танасійчук А. М., Садлій В.*** 1084
ВПРОВАДЖЕННЯ CRM-КОНЦЕПІЙ ЗАДЛЯ ПОКРАЩЕННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ ПОЛІТИКИ РОЗПОДІЛУ ПРАТ «ВОЛОДАРКА»
169. ***Танасійчук А. М., Сусол Д.*** 1093
КОНТРОЛЬ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ БРЕНД-МЕНЕДЖМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВА «ЖИТОМИРСЬКИЙ ЛІКЕРО-ГОРІЛЧАНИЙ ЗАВОД»
170. ***Танасійчук А. М., Яновський Д.*** 1107
ДОСЛІДЖЕННЯ МАРКЕТИНГОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ТОВ «ПІВДЕННИЙ ЕКСПЕРТНИЙ ЦЕНТР»
171. ***Чаркіна Т. Ю., Швецова А. Р.*** 1120
HR МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПЕРСОНАЛУ
172. ***Чернявська І. М., Продан В. Д., Кізілова В. Л.*** 1124
ДІАГНОСТИКА СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ В СЕНСІ РОЗРОБКИ КАДРОВОЇ СТРАТЕГІЇ
173. ***Шлаган А. В.*** 1128
ПОНЯТТЯ ПРО АУТСОРСИНГ НА МІЖНАРОДНОМУ ФІНАНСОВОМУ РИНКУ
174. ***Шубіна С. В., Мірошник О. Ю., Мєшкова А. О.*** 1129
РОЛЬ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ У ПІДВИЩЕННІ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА

LEGAL SCIENCES

175. ***Chen Lili, Bieliaieva O.*** 1136
PROBLEMS IN THE ADMINISTRATION OF CHINESE OF PRIVATE COLLEGE AND COUNTERMEASURES

176. ***Андрієвська М. А.*** 1140
ОСОБЛИВОСТІ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ НАРОДЖЕННЯ/СМЕРТІ НА ТЕРИТОРІЇ, ДЕ ВВЕДЕНО ВОЄННИЙ СТАН. АКТУАЛЬНІСТЬ ПИТАННЯ ЩОДО ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ
177. ***Василенко А., Савенко В. П.*** 1144
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В СІМЇ
178. ***Вертій І. С., Савенко В. П.*** 1148
ҐЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ ЗЛОЧИННОСТІ СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ: РІЗНИЦЯ ТА ВПЛИВ
179. ***Волчок Д. Ю., Федченко В. М.*** 1152
ДОКАЗУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ
180. ***Воронін Д. Д., Савенко В. П.*** 1155
КРИМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ТА ПРОТИДІЯ ТАКОМУ НАСИЛЬСТВУ
181. ***Голубєва А. Д., Савенко В. П.*** 1158
КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОРУПЦІЙНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ
182. ***Горбатко Д. Р., Корогод С. В.*** 1162
ОБМЕЖЕННЯ ВОЛІ
183. ***Гребененко І. О., Романченко Д. В.*** 1165
АКТУАЛЬНІ ДИЛЕМИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОЦЕСУ
184. ***Загородній І. В., Савенко В. П.*** 1167
РОЛЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ПРОФІЛАКТИЦІ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА
185. ***Кіяниця В. М., Бородавко А. Ю.*** 1173
ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ
186. ***Кіяниця В. М., Дерезенко А. В.*** 1181
ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ТА МЕТА ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ
187. ***Кіяниця В. М., Таймасханов Х. С.-М.*** 1189
МІСЦЕ ПОЛІГРАФУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ
188. ***Крисько В. А., Дьяков М. В., Анісімов Д. О.*** 1198
ПЕРЕВИЩЕННЯ МЕЖ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ ПРАЦІВНИКАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ
189. ***Лещенко Д. Д., Савенко В. П.*** 1206
ПРИЧИНИ, УМОВИ І ФАКТОРИ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

190. ***Ліліцький В. Л., Савенко В. П.*** 1211
КРИМІНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ
191. ***Макаров Д. Д., Біліченко В. В.*** 1214
ФІЗИЧНА ПІДГОТОВКА ПРАВООХОРОНЦІВ ЯК СКЛАДОВА ЯКІСНОЇ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ ДЛЯ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ
192. ***Морохіна К. Д., Богдан А. Є., Дегтярьов Д. І., Павлова Н. В.*** 1219
ОБСТАНОВКА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ
193. ***Павлова Н. В., Конденко Д. Ю.*** 1222
КРИМІНАЛІСТИЧНІ ЗНАННЯ СУЧАСНОСТІ ТА АДАПТАЦІЯ ЇХ ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ
194. ***Сиводєд І. С.*** 1225
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ЩОДО РОЗСЛІДУВАННЯ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ’ЯЗАНИХ З ПОРУШЕННЯМ РЕЖИМУ ЕКОЛОГІЇ
195. ***Топчій К. К., Данилюк С. А., Савенко В. П.*** 1231
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ
196. ***Хачко Д. О., Савенко В. П.*** 1235
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА РОБОТУ В ІНТЕРЕСАХ ДЕРЖАВИ-АГРЕСОРА

AGRICULTURAL SCIENCES

УДК 636.2.034

ОЦІНКА РОСТУ БУГАЙЦІВ ЧЕРВОНОЇ СТЕПОВОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ ЧОРНО-РЯБОЇ МОЛОЧНОЇ ПОРІД В РІЗНІ ПЕРІОДИ ВИРОЩУВАННЯ

Богайчук Валентина Сергіївна,
здобувач вищої освіти
Миколаївський національний
аграрний університет
м. Миколаїв, Україна

Анотація: Однією з найважливіших умов вирішення проблеми виробництва яловичини є цілеспрямоване вирощування бугайців, особливо в молочний період, оскільки при цьому використовують значну кількість незбираного молока, що призводить до підвищення собівартості продукції та зниження ефективності її виробництва. Отже, доцільно провести оцінку росту живої маси бугайців досліджуваних порід в різні періоди вирощування.

Ключові слова: ріст, бугайці, вирощування, велика рогата худоба, порода.

Дослідження особливостей росту і розвитку організму молодняку великої рогатої худоби завжди було і є на даний час актуальним для вчених-тваринників. Навіть, при заміні частки молока незбираного комбікормами-стартерами не зменшує інтенсивності росту телят, яких вирощують на м’ясо. На основі врахування встановлених особливостей є можливість активно впливати на розроблення оптимальних систем і методів годівлі та утримання тварин, втручатися в процеси формування м’ясної продуктивності та регулювати її рівень і якість [1, 2].

Дослідження проводилися протягом у ДП «Племрепродуктор «Степове»

Миколаївської області. Для дослідження було відібрано по 30 голів новонароджених бугайців червоної степової та української чорно-рябої молочної порід, з яких за принципом аналогів сформували контрольні і дослідні групи по 15 голів у кожній.

Метою досліджень було проаналізувати технологію вирощування бугайців в умовах ДП «Племрепродуктор «Степове» Миколаївського району.

Завдання дослідження: дослідити зміни живої маси піддослідних бугайців у процесі вирощування; оцінити динаміка середньодобових приростів піддослідних бугайців від народження до 15-місячного віку; проаналізувати динаміку абсолютних приростів живої маси піддослідних бугайців; охарактеризувати відносні прирости живої маси тварин.

На початок досліду тварини контрольної і дослідних груп за живою масою суттєво не відрізнялися між собою. У наступні вікові періоди відмічена певна перевага бугайців дослідних груп над аналогами контрольної групи. За результатами аналізу показників живої маси бугайців червоної степової породи у різні вікові періоди (табл. 1) встановлено, що тварини обох дослідних груп починаючи з 6-місячного віку переважали аналогів контрольної. Тварини 1-ї дослідної групи у віці 6, 9, 12 та 15 місяців переважали ($p<0,001$) своїх ровесників з контрольної групи на 14,8 кг (8,2%), 20,3 кг (7,8%), 36,6 кг (11,5%), 47,7 кг (12,4%) відповідно. Перевага тварин другої дослідної групи становила 11,5 кг (6,4%; $p<0,01$), 14,5 кг (5,6%; $p<0,01$), 28,2 кг (8,8%; $p<0,001$) та 35,0 кг (9,1%; $p<0,001$) відповідно.

Тварини 1-ї дослідної групи української чорно-рябої молочної породи у віці 6, 9, 12 та 15 міс. статистично вірогідно ($p<0,001$) мали на 14,6 кг, 20,8 кг, 34,4 кг та 48,9 кг більшу живу масу, ніж їх ровесники з контрольної. Тварини 2-ї дослідної групи у ці ж вікові періоди також переважали бугайців контрольної на 10,1 кг ($p<0,01$), 13,8 кг ($p<0,01$), 27,9 кг ($p<0,001$) та 33,2 кг ($p<0,001$) відповідно.

Таблиця 1

Зміни живої маси бугайців червоної степової породи, кг, $\overline{X} \pm S_{\overline{X}}$

Вік, місяців	Група		
	контрольна (n=15)	1-а дослідна (n=8)	2-а дослідна (n=7)
Червона степова порода			
Новонароджені	33,4±0,96	33,7±0,83	33,7±0,86
3	94,7±2,18	96,4±2,69	95,6±2,62
6	180,9±2,19	195,7±2,50***	192,4±2,53**
9	260,3±2,54	280,6±3,28***	274,8±3,47**
12	318,7±3,53	355,3±3,79***	346,9±3,71***
15	384,9±3,23	432,6±4,18***	419,9±3,72***
Українська чорно-молочна порода			
Новонароджені	33,6±0,75	33,4±0,94	33,4±0,81
3	95,3±2,50	98,3±2,87	96,5±2,75
6	187,3±2,36	201,9±2,31***	197,4±2,14**
9	262,8±3,25	283,6±3,38***	276,6±3,18**
12	323,5±3,89	357,9±3,68***	351,4±3,61***
15	391,3±3,46	440,2±4,81***	424,5±3,90***

Примітки: * – p<0,05 ** – p<0,01; *** – p<0,001.

Оцінюючи інтенсивність росту тварин у процесі вирощування слід зазначити, що середньодобові прирости живої маси піддослідних бугайців мали свої особливості. Використання гранульованих комбікормів з обмеженою кількістю незбираного молока в раціоні бугайців червоної степової породи 1 дослідної групи (табл. 2) вірогідно підвищує інтенсивність росту тварин 2-3 міс. віку на 9,2% в порівнянні з бугайцями контрольної групи. У віці 3-4 міс. бугайці 1-ї та 2-ї дослідних груп за середньодобовими приростами переважали ровесників контрольної групи на 10% (p<0,01) та 8,6% (p<0,05) відповідно.

У віці 4-5 міс. вірогідної різниці за середньодобовими приростами не виявлено між піддослідними тваринами, хоча бугайці 1-ї дослідної групи у 5-6 міс. віці переважали бугайців контрольної групи на 6,8% (p<0,05). Це пояснюється тим, що молодняк контрольної групи був гірше підготовлений до споживання і використання поживних речовин об’ємистих кормів після припинення годівлі незбираним молоком. Це підтверджується показниками середньодобових приростів молодняку, починаючи з 6-міс. віку.

Таблиця 2

Динаміка середньодобових приростів бугайців досліджуваних порід в різні періоди вирощування, г, $\overline{X} \pm S_{\overline{X}}$

Вік, місяці	Група		
	контрольна (n=15)	1-а дослідна (n=8)	2-а дослідна (n=7)
Червона степова порода			
Новонароджені - 6	810±13,4	890±18,4**	872±10,3**
3 - 6	947±19,2	1091±17,9***	1063±12,8***
6 - 9	873±10,2	934±13,5**	905±10,5*
9 - 12	642±9,6	821±10,1***	792±11,5***
12 - 15	719±8,9	840±13,1***	793±14,8***
Новонароджені - 15	818±8,7	901±12,4***	873±9,1***
Українська чорно-ряба молочна порода			
Новонароджені - 6	844±13,8	926±15,1***	901±9,2**
3 - 6	1011±18,7	1138±19,5***	1109±10,4***
6 - 9	830±11,8	898±12,3***	870±14,9**
9 - 12	667±12,0	816±9,6***	821±10,5***
12 - 15	737±10,9	895±12,8***	795±8,4***
Новонароджені - 15	824±9,4	907±11,2***	878±7,2***

Примітки: * – p<0,05 ** – p<0,01; *** – p<0,001.

Приріст телят, що споживали гранульований передстартовий комбікорм у молочний період та стартовий – у післямолочний, є вищим за рахунок кращої підготовленості до перетравлення рослинних кормів. Так, у період від народження до 6 міс. вони переважали за інтенсивністю росту бугайців контрольної групи на 9,9% (p<0,01), 3-6 міс. – 15,2% (p<0,001), 6-9 міс. – 7,0% (p<0,01), 9-12 міс. – 27,9% (p<0,001), 12-15 міс. – 16,8% (p<0,001), а бугайці 2-ї дослідної групи на 7,7% (p<0,01); 12,2% (p<0,001); 3,7% (p<0,05); 23,4% (p<0,001); 10,3% (p<0,001) відповідно. Середньодобовий приріст молодняку червоно степової породи 1-ї дослідної групи, вирощеного з обмеженим використанням незбираного молока і стартових комбікормів до 15-міс. віку, на 10,1% (p<0,001) більший ніж у ровесників контрольної групи, а бугайців 2-ї дослідної – на 6,7% (p<0,001).

Аналізуючи динаміку середньодобових приростів бугайців української чорно-рябої молочної породи, встановлено, що за період до 2-міс. віку бугайці піддослідних груп за інтенсивністю росту суттєво не відрізнялися між собою, хоча тенденція її підвищення мала місце у тварин, які отримували

передстартовий та стартовий комбікорми (1-а дослідна група).

Згодовування обмеженої кількості незбираного молока та гранульованого передстартового комбікорму вірогідно підвищувало інтенсивність росту бугайців 1-ї дослідної групи у 2-3 міс. віці на 8,8% ($p<0,05$), а у 3-4 міс. – на 9,7% ($p<0,01$) у порівнянні з ровесниками контрольної групи. Бугайці 2-ї дослідної групи, що вживали лише передстартовий комбікорм та обмежену кількість незбираного молока, у віці 4-5 міс. переважали за середньодобовими приростами тварин контрольної групи на 7,9% ($p<0,05$). Це пояснюється тим, що тварини цієї дослідної групи краще підготовлені до споживання об'ємистих кормів та використання поживних речовин, оскільки від народження привчались до споживання гранульованих комбікормів на відміну від телят контрольної групи, що споживали розсипні комбікорми. У період від народження до 6 міс. віку бугайці 1-ї дослідної групи переважали за інтенсивністю росту бугайців контрольної групи на 9,7% ($p<0,001$), 3-6 міс. 12,6%, 6-9 міс. – 8,2%, 9-12 міс. – 22,3% ($p<0,001$), 12-15 міс. – 21,4% ($p<0,001$), а бугайці 2-ї дослідної групи на 6,8% ($p<0,01$); 9,7% ($p<0,001$); 4,8% ($p<0,01$); 23,1% ($p<0,001$); 7,9% ($p<0,001$) та 6,6% ($p<0,001$) відповідно.

Оцінюючи зміни абсолютних приростів живої маси бугайців червоної степової породи контрольної та дослідних груп за перші три місяці вирощування слід відмітити, що вони становили відповідно 61,3, 62,7 та 61,9 кг, що дещо менше, ніж у бугайців української чорно-рябої молочної породи. У наступний віковий період (від 3- до 6-міс. віку) абсолютний приріст найвищим був також у тварин 1-ї дослідної (99,3 кг) та 2-ї дослідних груп (96,8 кг). Це відповідно на 15,2% ($p<0,001$) та на 13,3% ($p<0,001$) більше порівняно з ровесниками контрольної групи. Від 6- до 9-міс. віку значення цього показника у тварин контрольної групи складало 79,4 кг, що на 6,9% ($p<0,01$) менше, ніж у тварин 1-ї дослідної групи. З 9- до 12-міс. віку за показником абсолютного приросту бугайці 1-ї дослідної групи переважали ровесників контрольної на 27,9% ($p<0,001$), а 2 дослідної на 23,5% ($p<0,001$).

Аналізуючи зміни абсолютних приростів живої маси бугайців української

чорно-рябої молочної породи контрольної та дослідних груп за перші три місяці вирощування бачимо, що вони становили відповідно 61,7, 64,9 та 63,4 кг. У наступний віковий період (від 3- до 6-міс. віку) найвищим він був у тварин 1-ї дослідної (103,6 кг) та 2-ї дослідної груп (100,9 кг), що, відповідно на 12,6% ($p<0,001$) та на 9,7% ($p<0,001$) більше порівняно з ровесниками контрольної групи. З 6- до 9-міс. віку цей показник у тварин контрольної групи склав 75,5 кг, що на 8,2% ($p<0,01$) менше, ніж у тварин 1-ї дослідної і на 4,9% ($p<0,05$) - порівняно з бугайцями 2-ї дослідної груп.

Аналогічну перевагу за абсолютними приростами живої маси молодняку, що споживав обмежену кількість молока з гранульованими комбікормами, спостерігали і в наступні вікові періоди. Споживання кормів бугайцями, які отримували обмежену кількість незбираного молока і дещо більше концентрованих кормів різної форми подрібнення, призводить до підвищення їх живої маси у 15-місячному віці на 12,4-9,1%.

Абсолютний приріст не дає можливості порівняти ступінь напруження інтенсивності росту тварин, оскільки не показує взаємозв’язку між величиною маси тіла тварини та інтенсивність росту. Тому, напруженість росту тварин виражають відносним приростом. Відносний приріст бугайців у різні вікові періоди був неоднаковим. Так, відносний приріст бугайців червоної степової породи від народження до 3 міс. коливався від 95,7% у тварин контрольної групи до 96,2% у ровесників 1-ї дослідної групи та 95,7% – у телят 2-ї дослідної групи. У період від 3-х до 6-ти місяців енергія росту бугайців знижується. За даним показником тварини 1-ї та 2-ї дослідних груп переважають аналогів контрольної групи на 2,5% ($p<0,01$) та 2,0% ($p<0,05$) відповідно (табл. 3).

Відносний приріст живої маси тварин від народження до 6 місяців коливався від 137,7% у контрольній, 140,4% у другій дослідній до 141,1% у першій дослідній групі, до дев’яти місяців – від 154,5 до 160,0%, до 12 місяців - від 162,1 до 165,3%. Різниця є статистично вірогідною. У період від народження до 15 місяців бугайці першої дослідної групи за показником відносного приросту переважали ровесників контрольної групи на 1,7%

(p<0,05). За період від 6 до 15 місячного віку бугайці першої та другої дослідних груп переважали ровесників контрольної групи відповідно на 4,6% (p<0,001) та 3,1% (p<0,01), з 9 до 15 місячного віку аналогічно на 10,4% (p<0,001) та 8,3% (p<0,001). Найнижчою енергією росту характеризувалися піддослідні бугайці у період від 12 до 15 місяців.

Даний показник у бугайців української чорно-рябої молочної породи від народження до 3 міс. коливався від 95,7% у тварин контрольної групи до 98,6% у ровесників 1-ї дослідної групи та 97,8% у телят 2-ї дослідної групи. У період від 3-х до 6-ти місяців енергія росту бугайців знижується. Відносний приріст живої маси тварин від народження до 6 міс. коливався від 139,2 у контрольній до 143,2% у 1-й дослідній групі, до 9-ти міс. – від 154,7 до 157,9%, до 12 міс. - від 162,4 до 165,9%. Різниця є статистично вірогідною.

Таблиця 3

Показники відносної швидкості росту бугайців червоної степової породи, %, $\overline{X} \pm S_{\overline{X}}$

Вікові періоди, місяців	Група		
	контрольна (n=15)	1-а дослідна (n=8)	2-а дослідна (n=7)
Червона степова порода			
Новонароджені - 3	95,7±1,45	96,2±1,51	95,7±0,23
3 - 6	62,6±0,67	68,0±0,51***	67,2±0,96***
6 - 9	36,0±0,58	35,6±0,24	35,3±0,30
9 - 12	20,2±0,22	23,5±0,13***	23,2±0,25***
12 - 15	18,8±0,40	19,6±0,13	19,4±0,24
Українська чорно-ряба молочна порода			
Новонароджені - 3	95,7±±1,19	98,6±1,32	97,8±1,40
3 - 6	65,1±0,78	69,0±0,87**	68,7±0,61**
6 - 9	33,5±0,53	40,1±0,71***	33,4±0,29
9 - 12	20,7±0,25	23,2±0,21**	23,8±0,18***
12 - 15	19,0±0,30	20,6±0,18***	18,8±0,22

Примітки: * – p<0,05 ** – p<0,01; *** – p<0,001.

У період від народження до 15-ти місяців тварини 1-ї дослідної групи за цим показником переважали ровесників контрольної групи на 2,0% (p<0,01), тварини 2-ї дослідної групи на 1,5% (p<0,05).

За період від 6- до 15-міс. віку бугайці 1-ї та 2-ї дослідних груп за показником відносного приросту переважали ровесників контрольної групи відповідно на 5,2 (p<0,001) та 3,5% (p<0,01) Найнижчою енергією росту

характеризувалися піддослідні бугайці в період від 12-ти до 15-ти місяців.

Висновки. Застосування телятам обмеженої кількості молока незбираного за одночасної годівлі передстартовими і стартовими комбікормами, забезпечує збільшення живої маси за весь період вирощування до 15-місячного віку у бугайців 1-ї дослідної групи червоної степової породи на 15,4% ($p<0,001$), 2-ї дослідної групи на 12,4% ($p<0,001$), для бугайців української чорно-рябої молочної породи відповідно на 15,5% ($p<0,001$) та 10,7% ($p<0,001$). За весь період вирощування середньодобові прирости бугайців червоної степової породи дослідних груп були більшими порівняно з ровесниками контрольної групи, а у бугайців української чорно-рябої молочної породи дослідних груп переважали бугайців контрольної групи на 10,1% ($p<0,001$) та 6,6% ($p<0,001$), відповідно. Абсолютний приріст живої маси бугайців червоної степової породи контрольної та 1-ї і 2-ї дослідних груп з 12- до 15-міс. віку становив відповідно 66,2, 77,3 та 73,0 кг, різниця є вірогідною. Аналіз даних зміни відносних приростів живої маси бугайців червоної степової та української чорно-рябої молочної породи показав, що тварини 1-ї та 2-ї дослідних груп за цим показником вірогідно переважали бугайців контрольної групи майже у всі періоди росту.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Костенко В. М. Обґрунтування і розробка замінників молочних кормів і сумішок концентратів з підвищеним вмістом незернових компонентів і їх використання в годівлі молодняку великої рогатої худоби: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. с.-г наук: 06.00.16. Ін-тут кормів УААН, Вінницький держ. с.-г. наук. Вінниця, 1996. 48 с.

2. Петрова О. І. Вплив спеціальних комбікормів на інтенсивність вирощування бугайців червоної степової та української чорно-рябої порід до 6-місячного віку. *Науковий вісник Львівської національної академії ветеринарної медицини ім. С.З. Гжицького.* Львів. 2008. Том 10, №2 (37), Частина 3. С. 136-140.

УДК 635.9+721:643

ПРОЄКТНА ПРОПОЗИЦІЯ ВЕРТИКАЛЬНОГО ОЗЕЛЕНЕННЯ ІНТЕР'ЄРУ ПРИВАТНОГО ПОМЕШКАННЯ

Гетьманська Анастасія Костянтинівна,
магістрант,
Баданіна Владислава Анатоліївна,
к.б.н., доцент кафедри біології рослин
ННЦ «Інститут біології та медицини»
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

Анотація: Розроблено проєкт вертикального озеленення інтер'єру лоджії за допомогою модульної фітостіни закритого типу з урахуванням побажань замовника, вихідних даних та мікрокліматичних параметрів приміщення. Підібрано асортимент рослин, більшість з яких – декоративно-листяні, розраховано кількість посадкових одиниць. Здійснено візуалізацію проєкту шляхом 3D моделювання, розроблено схему посадки рослин, агротехнічні заходи по догляду за фітостіною, складено загальний кошторис, що включає витрати на фітомодуль та ґрунту для нього, рослинний матеріал, проєктні, монтажні роботи та висадку рослин.

Ключові слова: проєкт, вертикальне озеленення, фітостіна, декоративно-листяні рослини

Вступ. Однією з важливих складових сучасного дизайну інтер'єру є використання фітостін або вертикальних садів. Фітостіни – це живописне поєднання рослин та дизайну для створення простору, що вражає своєю індивідуальністю та природною гармонією. Зазвичай вони розташовані на стінах або підвішані в приміщеннях і виконують ряд корисних функцій: декоративну, регулювання мікроклімату, очищення повітря, поглинання вуглекислого газу, виділення кисню, іонізації та зволоження повітря, зниження температури тощо.

Аналіз літератури та реалізовані проєкти вертикального озеленення приміщень за допомогою фітостіни засвідчили, що воно може бути виконане кількома способами: контейнерним, модульним та повстяним [1, с. 7]. Фітомодулі можуть бути двох типів: відкритого (у вигляді відкритих полиць) та закритого типу (мають отвори для рослин на відстані, розраховані на певну кількість рослин і конкретний розмір горщиків). Обидва типи дозволяють висаджувати рослини безпосередньо в фітомодуль або встановлювати їх у горщиках [2, с. 73]. З художньої точки зору вертикальне озеленення стін приміщень може включати монокультури (один вид рослин використовується на всій площі стіни або її окремих частинах), різні геометричні композиції (рослини розміщуються горизонтально, діагонально або в геометричних формах), поєднання рослин різних видів [1, с. 9].

Мета роботи - розробити дизайн-концепцію для інтеграції фітостіни у інтер'єр квартири. Завдання роботи: з’ясувати побажання замовника та здійснити збір вихідних даних; розробити проєкт фітостіни; підібрати асортимент рослин; скласти кошторис до проєкту; розробити план догляду за фітостіною, враховуючи особливості запроєктованих рослин.

Матеріали та методи. Об’єкт озеленення – засклена лоджія площею 4,8 кв. м у складі приватної квартири, що знаходиться у Дарницькому районі м. Києва. Лоджія відведена під зону відпочинку і є функціональною круглий рік: має утеплені стіни, підлогу з підігрівом, ролети на вікнах. Розробці проєкту передував збір вихідних даних: фотозйомка об’єкту озеленення, відомості про мікрокліматичні параметри приміщення, визначення видових точок. При розробці проєкту враховувалися побажання замовника, функціональні, економічні, екологічні та естетичні завдання, а також цільове призначення [3, с. 191]. Проєктну пропозицію вертикального озеленення розробляли використовуючи 3D-моделювання. Всі необхідні креслення виконували в програмі «SketchUp».

Результати. Виходячи з вихідних даних та побажань замовника було прийняте рішення створити фітостіну модульним способом. З огляду на

обмежену горизонтальну площу лоджії та з метою оптимізації використання її простору для реалізації проєкту за основу взято конструкцію (рис. 1) розміром 0,55м на 0,25м, яка виготовлена з пластику і заповнюється грунтом.

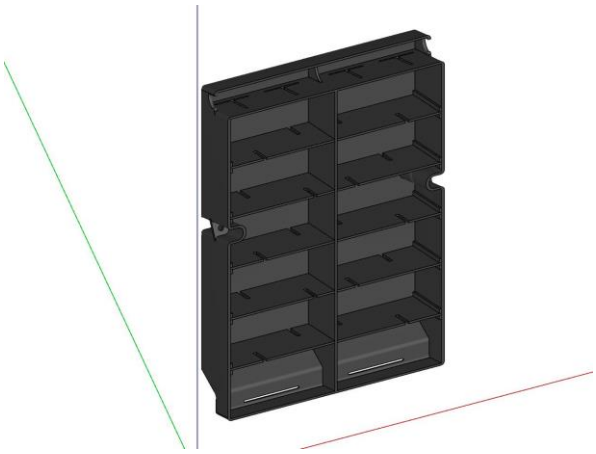

Рис. 1. Конструкція, взята за основу

Відповідно до проєкту фітостіна буде складатись з трьох секцій (модулів); загальний розмір фітостіни - 0,55м на 0,75м. За бажанням розміри фітостіни можуть бути збільшені за рахунок використання додаткових секцій.

Оскільки декору на лоджії немає, фітостіна буде відігравати роль акцентного об’єкту і буде встановлена на стіні навпроти зони відпочинку. Дана конструкція може бути підключена до автополиву або ж полив можна здійснювати власноруч. При підборі асортименту рослин для проєкту враховували мікрокліматичні умови приміщення, а також функціональні, екологічні та декоративні характеристики рослин. З огляду на те, що лоджія має утеплені стіни та підлогу з підігрівом, температура не є лімітуючим фактором. Більш вагомим є освітлення приміщення, особливо в осінньо-зимовий період.

Для фітостіни підбирались рослини, що підходять для вирощування на західних і східних вікнах (за умови захисту від прямих сонячних променів), для яких найкращі півтінь або яскраве розсіяне світло. Окрім того, віддали перевагу невибагливим рослинам, що добре ростуть у пухкому поживному ґрунті з нейтральною або слабокислою реакцією і мають подібні вимоги до умов вирощування. За для створення візерунку за рахунок комбінації великолистих і дрібнолистих видів та різноманіття у фактурі листків до асортименту були включені: Філодендрон лазячий 'Micans' (*Philodendron scandens*) з

серцеподібними листками від темно-зеленого до коричневого відтінку з оксамитовою поверхнею; Ктенанта Бурле-Маркса (*Ctenanthe burle-marxii*) з оригінальними широкими, майже прямокутними сріблясто-сірими листками із темно-зеленими смугами вздовж жилок; Хлорофітум чубатий 'Bonnie' (*Chlorophytum comosum* 'Bonnie') з довгими лінійними листками, зібраними в прикореневу розетку. За для збільшення декоративного ефекту фітостіни до асортименту рослин була включена Даваллія розщеплена (*Davallia dissecta*) з яскраво-зеленими дрібнопірчасто-розсіченими вайями завдовжки до 30 см. Цієї рослини пропонується використати більше, оскільки маючи ажурне листя, вона дещо губиться на фоні інших рослин. В якості акцентної рослини взята Традесканція смугаста (*Tradescantia zebrina),* що вирізняється червонувато-фіолетовим відтінком листків вздовж середньої жилки та з нижнього боку, а також широкими сріблястими смугами на верхньому боці.

Загалом асортимент запроєктованих рослин включає 5 видів рослин (в кількості 33 посадкові одиниці). Спосіб розташування рослин на фітостіні - рівномірний розподіл. На рис. 2 зображено візуалізацію проєкту з підписом рослин.

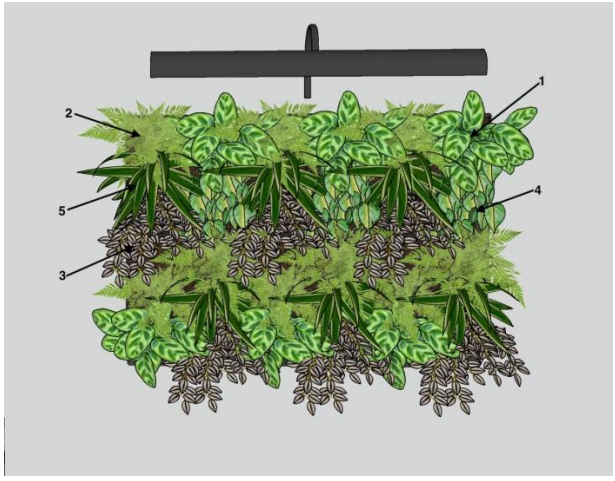

Рис. 2. Проєктна пропозиція фітостіни. Умовні позначення: 1 – Ктенанта Бурле-Маркса (*Ctenanthe burle-marxii*); 2 - Даваллія розщеплена (*Davallia dissecta*); 3 - Традесканція смугаста (*Tradescantia zebrine*); 4 - Філодендрон лазячий 'Micans' (*Philodendron scandens* 'Micans'); 5 - Хлорофітум чубатий 'Bonnie' (*Chlorophytum comosum* 'Bonnie')

На основі літературних даних [4, с. 1; 5, с. 2, 3] узагальнено вимоги запроєктованих рослин до інтенсивності освітлення (табл. 1).

Таблиця 1

Вимоги запроєктованих рослин до інтенсивності освітлення

Рослина	Кількість світла
Ктенанта Бурле-Маркса (*Ctenanthe burle-marxii)*	1000-2000 лк
Даваллія розщеплена (*Davallia dissecta)*	500-1000 лк
Тредесканція смугаста (*Tradescantia zebrina)*	1500-2000 лк
Філодендрон лазячий (*Philodendron scandens* 'Micans')	1000-2000 лк
Хлорофітум чубатий 'Bonnie' (*Chlorophytum comosum* 'Bonnie')	1500-3000 лк

У зимовий період рослини будуть потребувати 4-6 годин додаткового підсвічування. З огляду на це заплановано додатково встановити світлодіодну LED-лампу GROW Logit 20 Вт, яка видає близько 1000 лк, що буде достатньо для обраних рослин. Серед переваг лампи – можливість прикріплення за допомогою кронштейну майже у будь-якому місці.

Після розробки проєктної документації було виконане 3D моделювання (рис. 3).

Рис. 3. Фотофіксація фітостіни з різних ракурсів

Одним з найважливіших етапів при проєктуванні є складання кошторису.

Він являє собою деталізований бюджет вартості проєкту озеленення. Кошторис був складений відповідно до потреб, на які будуть йти кошти: конструкція, освітлення, рослини, проєктні, монтажні роботи, висадка рослин та допоміжні матеріали. План догляду за фітостіною передбачає весною і влітку помірний полив рослин (раз на тиждень) та їх обприскування, підживлення комплексним добривом для декоративно-листяних рослин кожні два-три тижні. У зимовий період утримання температури в приміщенні не нижче 15-18 °С, додаткове підсвічування впродовж 4-6 годин, скорочення поливу. Окрім того, рекомендовано захист рослин від шкідників (профілактичне оприскування інсектицидами двічі на рік), хвороб та грибкових інфекцій (обробка фунгіцидами), а також підтримання декоративного ефекту рослин.

Висновки.

1. З урахуванням побажання замовника розроблено проєктну пропозицію модульної фітостіни, що дозволить створити красиву та функціональну природню композицію в міському середовищі в умовах обмеженої горизонтальної площі. Влітку, завдяки мікроклімату рослин, фітостіна сприятиме зниженню температури приміщення та зменшить енергоспоживання для кондиціонування повітря.

2. Використання у зимовий період в якості джерела додаткового підсвічування світлодіодної LED-лампи забезпечить рослини світлом необхідної інтенсивності та спектрального складу.

3. Для реалізації проєкту підібрано 5 видів рослин (33 посадкових одиниці), що відносяться до групи декоративно-листяних і мають подібні вимоги до умов вирощування.

4. Враховуючи особливості запроєктованих рослин розроблено агротехнічні заходи по догляду за фітостіною.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Тисленко А.А., Шаповалова Н.М., Самойленко П.В. (2018). Современные приемы внедрения озеленения в интерьер жилого пространства // Евразийский Союз Ученых. – No 12 (57). – С. 4-11.

2. Петровська Ю. Вертикальне озеленення в інтер'єрі: технології та методи їх реалізації // Актуальні питання гуманітарних наук: міжвуз. збірник наук. праць молодих вчених Дрогобицького ДПУ імені Івана Франка. – Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2023. – Вип. 64. Том 2. – С. 71-75.

3. Кучерявий В.П. (2005). Озеленення населених місць: Підручник. Львів: Світ. – 454 с.

4. Кімнатні рослини — все, що про них потрібно знати? (2013). / URL: https://agronomist.in.ua/pro-roslinnij-svit/kimnatni-roslini.html (дата звернення 20 жовтня 2023).

5. Лазар А. (2016). Освітлення для кімнатних рослин / URL: https://poradumo.com.ua/259570-o-43/ (дата звернення 15 листопада 2023).

ВПЛИВ АНТРОПОГЕННИХ ФАКТОРІВ НА СТАН ПОПУЛЯЦІЇ ЄНОТОПОДІБНОГО СОБАКИ В УМОВАХ ПІВДЕННОГО СХОДУ УКРАЇНИ

Домніч Валерій Іванович,
проф. д.б.н
Кравцов Артем Олександрович
Магістрант
Запорізький національний університет
м. Запоріжжя, Україна

Аннотація: Антропогенні фактори, такі як забудова територій, забруднення довкілля, знищення природних умов життя, впливають на стан популяції єнотоподібного собаки в південному сході України [1].

Наприклад, зменшення площ лісів та забруднення водойм може призвести до зменшення кількості місць для проживання та забезпечення харчування цих звірів.

Крім того, зниження рівня природного середовища може стимулювати зростання чисельності єнотоподібного собаки у міських умовах, що може стати проблемою для людей та місцевої фауни [2].

Ключові слова: популяція, моніторинг, чисельність, антропогенний вплив, воєнні дії.

Дослідження показали, що також вплив антропогенних факторів може призвести до змін у поведінці та фізіології єнотоподібного собаки. Наприклад, забруднення водойм може призвести до накопичення шкідливих речовин у тілі тварин, що може впливати на їхнє здоров'я та виживання.

Також забудова територій може призвести до зменшення розміру території, на якій мешкають єнотоподібні собаки, що може змінити їхню поведінку та режим активності. В період з 2022 по 2023 роки через активні бойові дії на південному сході країни спостерігаємо активне зростання

зниження чисельності звірів, це відбувається із-за масивних обстрілів ракетами та снарядами. В таких умовах через надмірні стресові фактори єнотоподібний собака не може вільно розмножуватись та існувати. Під час наших виїздів до району активних бойових дій, ми спостерігали масову загибель звірів, які підірвалися на розтяжках та мінах. На підконтрольній території Запорізької області, нами було нараховано 137 загиблих звірів.

Тому зараз дуже важливо проводити моніторинг популяції єнотоподібного собаки у південному сході України. Це дозволить вчасно виявляти зміни в їх кількості та поведінці, а також виявляти загрози, що можуть впливати на їхню життєдіяльність.

Моніторинг можна проводити за допомогою спеціальних наукових досліджень, а також залученням волонтерів та місцевих жителів. Моніторинг чисельності та щільності популяції був проведений на території Дніпропетровської, Одеської, на підконтрольній частині Херсонської та Запорізької областей, приблизна чисельність склала 736 особин, а щільність 1 особина на 1000 м.кв. (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка чисельності єнотоподібного собаки, особин*

Область	Роки		
	2021	2022	2023
Дніпровська	510	254	242
Запорізька	763	213	97
Одеська	301	255	236
Херсонська	597	179	161
Всього:	2171	901	736
Україна:	10492	8284	XXX

Отже, збереження популяції єнотоподібного собаки в південному сході України потребує комплексного підходу, який буде враховувати вплив антропогенних факторів та передбачати заходи щодо збереження та відновлення природних умов життя цих тварин. Такий підхід дозволить не лише зберегти популяцію єнотоподібного собаки, а й забезпечити збереження

біорізноманіття території.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волох А.М. Мисливські звірі Степової України: Монографія. / А.М. Волох. – Херсон: ФЛП Гринь Д.С., 2014. – 412 с.

2. Загороднюк І. Ссавці східних областей України: склад та історічні зміни фауни / І. Загороднюк // Теріофауна сходу України /За ред. І. Загороднюка. – Луганськ, 2006. – С. 217-259.

УДК 636.2.034

ОЦІНКА МОЛОЧНОЇ ПРОДУКТИВНОСТІ КОРІВ ЗА БЕЗПРИВ'ЯЗНОГО СПОСОБУ УТРИМАННЯ

Карповець Максим Валентинович,
здобувач вищої освіти
Миколаївський національний
аграрний університет
м. Миколаїв, Україна

Анотація: Однією з провідних галузей тваринництва є молочне скотарство. На сучасному етапі це актуальна і важлива галузь сільського господарства, що пояснюється не лише кількістю худоби в господарствах України, а й високою питомою часткою молока в структурі тваринницької продукції. У молочному скотарстві технологічні процеси тісно пов'язані з можливістю тварин споживати велику кількість кормів і перетворювати їх в продукцію. Отже, доцільно проаналізувати молочну продуктивність корів за умов цілорічно-стійлової системи та безприв'язного способу утримання.

Ключові слова: оцінка, продуктивність, надій, утримання, велика рогата худоба

За умов цілорічно-стійлової системи та безприв'язного способу утримання корів для отримання високої та стабільної молочної продуктивності в племінних стадах слід відбирати тварин з міцною конституцією і хорошим здоров'ям у віці з другого по п'яте отелення. Причому важливо зберігати постійними технологічні групи, які сформовані із корів-первісток [1, 2, 3].

Для реалізації спадкового потенціалу голштинської породи створені комфортні умови годівлі та утримання. Тому, дослідження щодо зумовленості прояву рівня молочної продуктивності корів залежно від тривалості їх перебування у цеху роздоювання і осіменіння дозволило встановити зниження величини надою у корів-первісток, які у цеху роздоювання і осіменіння

перебували менш тривалий період (до 100 днів лактації). У результаті досліджень встановлено, що корови за різної тривалості перебування у цеху роздоювання і осіменіння мають відмінності за рівнем добового надою та інтенсивністю молоковіддачі (табл. 1).

Таблиця 1

Добовий надій корів-первісток за умов різної тривалості перебування їх у цеху роздоювання і осіменіння, $\overline{X} \pm S_{\bar{x}}$

Група корів	Цех	Тривалість перебування у цеху, дн.	Надій за добу, кг	Інтенсивність видоювання, кг/хв.
Дослідна, n = 90	Новорозтелених корів	20	29,6±0,78	2,55±0,019
	Роздоювання і осіменіння	180	35,3±0,44	2,68±0,088
	Виробництва молока	121	23,9±0,37	2,29±0,077*
Контрольна, n = 90	Новорозтелених корів	20	29,4±0,88	2,62±0,108
	Роздоювання і осіменіння	80	36,1±0,59	2,75±0,098
	Виробництва молока	221	24,7±0,37	2,05±0,089

Примітка. * – P>0,95

Найвищою інтенсивністю молоковіддачі характеризуються корови цеху роздоювання і осіменіння як дослідної, так і контрольної груп. Проте цей показник на 0,07 кг/хв. більший у тварин контрольної групи, але різниця не вірогідна і знаходиться в межах помилки середньої арифметичної величини. І навпаки, вищу інтенсивність молоковіддачі проявляють корови дослідної групи в цеху виробництва молока. Різниця порівняно з контрольною групою становила 0,24 кг/хв. (P>0,95). За величиною добового надою не виявлено переваги між коровами дослідної та контрольної груп. Більш наглядно про це свідчить графічне зображення середньодобового надою корів дослідної та контрольної груп, які відрізнялися за тривалістю утримання в цеху роздоювання і осіменіння (рис. 1, 2).

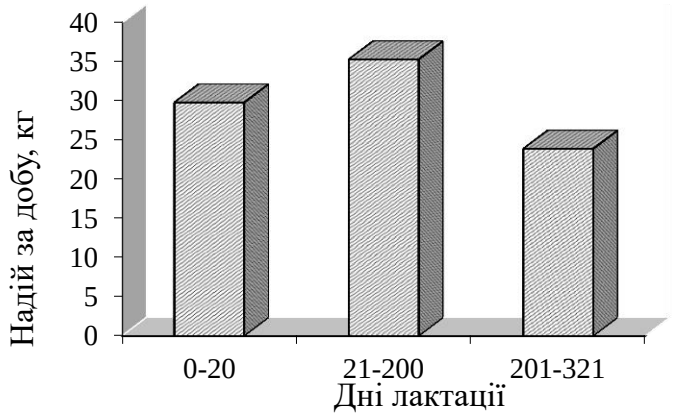

Рис. 1. Добовий надій корів-первісток дослідної групи

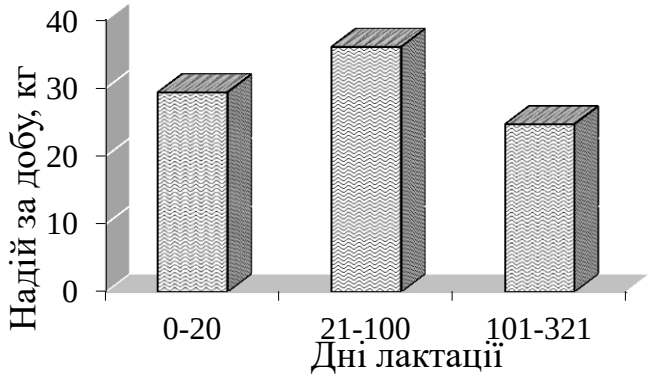

Рис. 2. Добовий надій корів-первісток контрольної групи

Разом з тим, корови дослідної групи характеризуються більш рівномірною лактаційною кривою порівняно з тваринами контрольної групи (рис. 3).

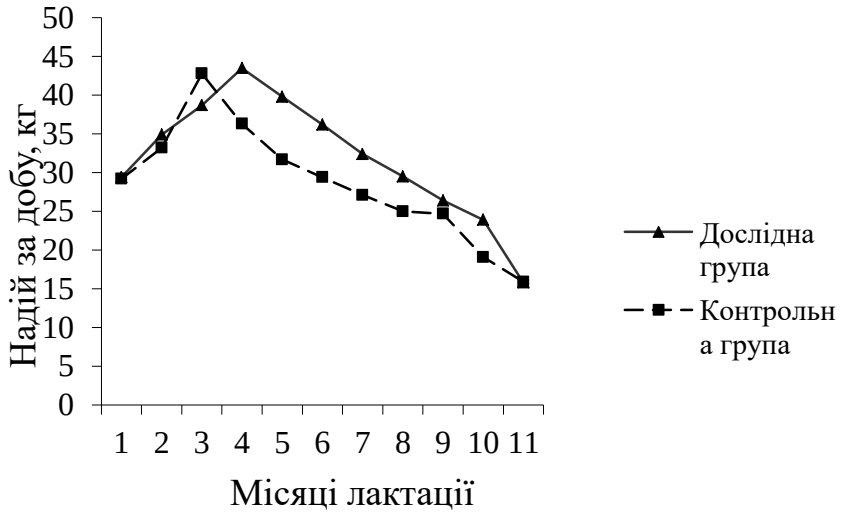

Рис. 3. Лактаційна крива корів-первісток дослідної та контрольної груп

Виявлено, що у корів-первісток контрольної групи найвищий добовий надій проявився на третьому місяці лактації (42,8 кг) і після переведення до

цеху виробництва молока його величина стала різко знижуватися. У тварин дослідної групи спостерігаємо іншу тенденцію. Подовжений період перебування їх у цеху роздоювання і осіменіння сприяє максимальному прояву молочної продуктивності худоби голштинської породи. У них найвищий добовий надій проявився на четвертому місяці лактації (43,5 кг) і поступово знижується, що в свою чергу й обумовлює вищий рівень молочної продуктивності. У результаті аналізу отриманих даних встановлено, що за рівнем молочної продуктивності перевагу мають корови-первістки дослідної групи. За майже однакової тривалості лактаційного періоду від них отримали на 907 кг (P>0,999) більше молока за першу лактацію ніж від тварин контрольної групи (табл. 2).

Таблиця 2

Молочна продуктивність корів-первісток за умов різної тривалості перебування їх у цеху роздоювання і осіменіння

Ознака	Параметри	
	$\overline{X} \pm S\overline{x}$	*Cv*,%
Дослідна група (n=90)		
Жива маса, кг	599,8±4,73	7,4
Тривалість лактації, дн.	320,7±0,88	2,6
Надій за лактацію, кг	9842±186,6***	17,9
Вміст жиру,%	3,88±0,019	4,6
Кількість молочного жиру, кг	381,9±6,25***	15,2
Вміст білка,%	3,22±0,011	3,2
Кількість молочного білка, кг	316,9±4,23***	12,4
Коефіцієнт молочності	1640,9	-
Контрольна група (n =90)		
Жива маса, кг	598,6±3,89	6,1
Тривалість лактації, дн.	320,9±0,64	1,9
Надій за лактацію, кг	8935±194,4	20,5
Вміст жиру,%	3,91±0,018	4,3
Кількість молочного жиру, кг	349,3±5,69	15,4
Вміст білка,%	3,24±0,019	5,5
Кількість молочного білка, кг	289,5±4,97	16,2
Коефіцієнт молочності	1492,6	-

Примітка. *** – P>0,999

Аналогічно корови-первістки дослідної групи переважають і за такими показниками молочної продуктивності, як кількість молочного жиру і кількість молочного білка. Різниця порівняно з коровами-первістками контрольної групи становила 32,6 кг (P>0,999) і 27,4 кг (P>0,999) відповідно. Поряд з цим вони відрізняються і вищим коефіцієнтом молочності. Різниця становила 148,2 кг.

Висновок. Корови-первістки проявляють вищу молочну продуктивність за умови подовженого пребування їх в цеху роздоювання і осіменіння. В свою чергу це підвищує валове виробництво молока.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Рубан Ю. Д. Скотарство і технологія виробництво молока та яловичини : підручник. Харків : Еспада, 2002. 572 с.

2. Рубан Ю. Д., Рубан С. Ю. Технологія виробництва яловичини і молока. Харків : Еспада, 2011. С. 47-51.

3. Селекція молочної худоби і свиней / Т. В. Підпала, С. А. Войналович, В. Г. Назаренко [та ін.]. Миколаїв : МНАУ, 2012. 297 с.

УДК 631.445.2:633.63

THE INFLUENCE OF CONSTANT AND CROP ROTATION CULTIVATION OF SUGAR BEET ON THE FERTILITY OF DARK GRAY PODZOLIZED SOIL AND CROP PRODUCTIVITY

Сокальський Олександр Андрійович,
студент
Львівський національний університет природокористування
м. Дубляни, Україна

Анотація: Sugar beet is one of the most demanding crops for crop rotation. High intensification and narrow specialization of production, logistics, and market conditions led to the expansion of areas under sugar beet crops. Areas of factory sugar beet crops in Ukraine are significantly limited, so sugar beets are often grown in permanent crops or short-rotation crop rotations with a three- to four-fold alternation of cultures. Simplification of crop rotation or monoculture has negative consequences, which are manifested in the processes of dehumification, destructuring, negative balance of nutrients, reduction of biological activity, deterioration of the phytosanitary condition of the soil and soil fatigue in general. Increasing the break in sugar beet monoculture from three or less years to four is believed to increase crop productivity by at least 5%. It is possible to reduce the negative impact of the constant cultivation of sugar beets on soil fertility by applying the necessary rates of fertilizers, especially organic, intensive integrated plant protection, using high-yielding varieties or hybrids in combination with high-quality soil cultivation.

Ключові слова: beetroot, soil, crop rotation, harvest, fertility.

The principle (law) of crop rotation has the status of a law of nature, so its violation leads to rapid negative consequences for agriculture. These include an increase in weediness of crops, an increase in the number and variety of weed seeds in the soil, outbreaks of diseases and pests, deterioration of the agronomic properties

of the soil and, ultimately, soil erosion. Scientific studies prove the extremely great importance of crop rotation, especially in the period when agriculture enters a new stage of development with the spread of biological and eco-safe techniques.

In part, the negative impact of monoculture on the productivity of agricultural crops can be eliminated by increasing the rates of fertilizers, using pesticides and microbial preparations, frequently changing varieties and hybrids suitable for continuous cultivation, using intermediate crops, etc.

Recommendations for optimizing crop rotations are focused on expanding the species composition of crops, increasing the share of crops that improve soil fertility, increasing the share of fodder crops and completely excluding repeated or unchanged cultivation. However, the modern agricultural producer is inclined to narrow specialization of production, the advantage of which is technological excellence, reducing the need in technical means, using the most effective achievements of scientific and technical progress, increasing the professionalism of specialists.

One of the most urgent problems of modern agriculture remains the problem of preservation and reproduction of soil fertility, since in recent years the amount of applied mineral and organic fertilizers does not meet the requirements of agricultural laws. This led to a negative balance of all nutrients, the deficit of which is on average 100–200 kg/ha annually in terms of NPK. At the same time, the increase in anthropogenic pressure on the soil leads to intensive degradation of the resource potential of the soil, primarily a decrease in humus content.

The problem of the effective influence of applied forms and types of fertilizers on the content and quality of humus is important for reproduction of soil fertility in intensive agriculture. Therefore, it is widely and deeply studied in professional literature. At the same time, as the researchers note, the duration of application of fertilizers and their forms (especially organic ones) is of crucial importance. An increase in both humus content and soil enrichment with organic matter in general, as confirmed by most of the presented data, is possible under the condition of using the organo-mineral fertilization system in crop rotations. The fertilization system and long-term, unchanged cultivation of sugar beets significantly affects the humus state,

physico-chemical and agrochemical properties of the soil. The results of our research prove that more than fifty years of unchanged cultivation of sugar beets under different fertilization systems contributes to the reduction of the share of total humus and its reserves in the soil.

Under unchanged cultivation of sugar beets, the content of humus decreased under both mineral and organo-mineral systems of sugar beet fertilization. The organo-mineral system of sugar beet fertilization provided an increase in the content of humus for four crop rotation rotations by 0.09%, and its reserves by 2.28t/ha. Compared to the mineral fertilizer system, the humus content increased by 0.18%. As evidenced by the obtained research results, the constant cultivation of sugar beets leads to a decrease in the content of humus and its reserves, even with the use of organic fertilizers. Stabilization of the humus content in the soil and its positive balance is facilitated by the organo-mineral fertilizer system for cultivation in crop rotation. The agrochemical influence on the soil with the help of fertilizers should not only ensure the extended reproduction of fertility, ensure the growth of bioproductivity, but also contribute to their long-term and stable functioning at a new anthropogenically adjusted level. As our research has shown, the reaction indicators of the soil environment and other physicochemical properties of the dark gray podzolized soil depend on the unchanged cultivation and fertilization system of sugar beets.

Unchanged cultivation of sugar beets for 50 years worsened the physical and chemical properties of the soil compared to indicators for cultivation in crop rotation. The sugar beet fertilization system also had a significant impact on them. Thus, the mineral fertilization system did not improve the agrochemical parameters of the soil due to the increase in metabolic and hydrolytic acidity both in monoculture and in crop rotation compared to the organo-mineral system. The exchangeable acidity of the soil was higher relative to the organic-mineral fertilizer system by 0.41-0.36 units, depending on the growing conditions. The mineral fertilization system had the most negative effect on the hydrolytic acidity indicator, especially under unchanged sugar beet cultivation.

Thus, long-term unchanged cultivation of sugar beets, regardless of the fertilization system, did not improve the humus content and agrochemical state of the dark gray podzolized soil. An increase in the content and its reserves, a decrease in the acidity of the soil will be facilitated by the organo-mineral system of fertilization of sugar beets for growing them in crop rotation.

Soil structure is of particular importance among agrophysical properties. Structured soils are able to provide an optimal ratio between the water and air regime, retain water, increase biological activity, ensure exchange processes and improve the nutrient regime of the soil. They are more amenable to processing and allow you to create optimal structure parameters. In the structural soil, the root crop penetrates the lower layers of the soil unimpeded, and the resistance of plants to stressful soil and climatic conditions is ensured. Unchanged cultivation of sugar beets for more than 50 years had a negative effect on the indicators of the structural and aggregate state of the soil of the experimental site.

The most negative effect of unchanged cultivation of crops was found on the water resistance of aggregates, the amount of which under unchanged cultivation was 10.2-13.8%. Moreover, the difference between organo-mineral and mineral fertilization systems of sugar beets was insignificant. During the cultivation of sugar beets in a short-rotation crop rotation, the amount of water-resistant aggregates increased to 33.6-39.1%, depending on the fertilization system. The organo-mineral system of sugar beet fertilization contributed to an increase in the content of macrostructural aggregates compared to the mineral one. With unchanged sugar beet cultivation, the amount of macro aggregates was 6.8% lower compared to cultivation in crop rotation under the organo-mineral fertilization system.

The mineral fertilizer system had a smaller effect on the indicated indicator both under unchanged and crop rotation cultivation. Cultivation of sugar beets in crop rotation contributed to the increase of coefficients of water resistance and structure by 0.38 and 0.44 units under the organo-mineral fertilization system compared to unchanged cultivation. The mineral fertilizer system increased these indicators by 0.27 and 0.44 units, respectively.

In general, the structural and aggregate state of the soil is estimated to be satisfactory under the mineral fertilization system, both with constant and short-rotation beet cultivation. Under the organo-mineral system of fertilization, the structural and aggregate state of the soil is assessed as good under both permanent and crop rotation cultivation. A decrease in the negative impact of unchanged sugar beet cultivation on the structural parameters of the soil is observed under the organo-mineral fertilization system.

The organo-mineral system of sugar beet fertilization contributed to the creation of near-optimal agrophysical indicators throughout the growing season. The density of the soil structure on variants with an organo-mineral fertilization system was 1.27 g/cm3, which is 0.06 g/cm3 lower than the corresponding indicator of monoculture. At the same time, the mineral fertilizer system increased the density of the structure, not providing optimization of density indicators, which in turn affected other agrophysical indicators.

Long-term, unchanged cultivation of agricultural crops leads, as a rule, to a decrease in the productivity of both soils and crops, in particular. The main reasons for this can be the development of pathogenic microflora, the spread of weeds, pests and diseases, deterioration of the physical and chemical properties and structure of the soil. It is possible to eliminate the negative impact of unchanged cultivation on the agrochemical state of the soil thanks to the use of high rates of fertilizers and various growth stimulants, the use of an intensive plant protection system, and frequent variety changes. In our studies, the yield of root crops was significantly lower under constant cultivation of sugar beets compared to crop rotation.

On average over two years, the lowest yield of root crops was provided by the mineral fertilizer system under unchanged cultivation - 31.2 t/ha. When growing sugar beets in a short-rotational crop rotation, the mineral fertilization system ensured the yield of root crops by 18.5t/ha more, which was 58.9%.

The organo-mineral system of sugar beet fertilization provided significantly higher yields compared to the mineral system. Under unchanged cultivation, this fertilization system produced a root crop yield higher than mineral by 16.3t/ha or

50.1%. For the cultivation of sugar beets in crop rotation, these indicators were 6t/ha or 12.1%, respectively. The highest yields of sugar beet root crops are provided by the organo-mineral system of sugar beet fertilization for growing them in crop rotation.

The highest yield of root crops, sugar content and its collection is provided by the organo-mineral fertilization system during crop rotation. Unchanged cultivation of sugar beets forms significantly lower productivity indicators, especially under the mineral fertilization system. This is explained by the negative impact of monoculture on soil fertility indicators, especially on the humus state and acidity.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Березняк М. Д. Структурно-агрегатний склад чорнозему типового за різних систем обробітку й удобрення . *Науковий вісник НУБіП України : агрономія.* 2010.№149. С. 392-398.
2. Вітанов О.Д., Виродов О.С. Агрохімічний стан ґрунту за різних систем удобрення тривалої овочевої монокультури. *Овочівництво і баштанництво*, 2012. Вип.58. С.71-75.
3. Гангур В.В., Браженко І.Г., Крамаренко І.В. Порівняльна оцінка вирощування продуктивності буряку цукрового при беззмінному вирощуванні та в сівозміні. *Вісник ДДАУ*,2011. №1. С.15-18
4. ГангурВ.В., Кохан А.В., Лень О.І. Вирощуваня кукурудзи на зерно в беззмінному посіві та сівозміні. *Бюлетень Інституту зернового господарства*,2015. №8.С. 138-141.
5. Геркіял О.М. Зміни запасів гумусу, рухомих сполук фосфору і калію в ґрунті залежно від тривалого застосування систем удобрення в сівозміні *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва.* 2012. Вип.81(1). С.58-65.
6. Господаренко Г.М., Прокопчук І.В. Трансформація кислотно-основних властивостей грунту за тривалого застосування добрив у польовій сівозміні. *Вісник Уманського національного університету садівництва.* 2014. № 1. С. 8-12

7. Д.М.Копик. Гумусний стан дерново-підзолистого ґрунту за різних систем основного обробітку і удобрення. *Зб. наук. праць «Інституту землеробства НААН».* Вип. 2. 2015. с.47-57.

8. Данилюк В., Вислободська М. Вплив системи удобрення на агрохімічні показники темно-сірого опідзоленого легкосуглинкового ґрунту і продуктивність сівозміни. *Вісник ЛНАУ. Агрономія.* 2012. № 16. С.508-512

9. Іванюк В. Вплив беззмінного вирощування буряків цукрових на продуктивність і родючість ґрунту. *Вісник ЛНАУ:агрономія*, 2011. №15(2). С.263-267.

10. Іванюк В., Панасюк О., Пацкан І. Беззмінне вирощування буряку цукрового. *Вісник ЛНАУ:агрономія*, 2016. №20. С.48-51.

11. Лопушняк В.І. Вплив систем удобрення на вміст гумусу в темно-сірому опідзоленому ґрунті Західного Лісостепу. *Вісник аграрної науки.* 2014. №2. С. 5-9.

12. Петриченко В.Ф., Балюк С.А., Медведєв В.В. Актуальні проблеми забезпечення наукового моніторингу земель України.*Вісник аграрної науки*, 2013. № 1. С. 5-8.

13. Скрильник Є.В. Кутова А.М., Фліманчук Я.С., Москаленко В.П. Вплив антропогенних факторів на гумусний стан і вміст поживних речовин у чорноземі типовому. *Вісник аграрної науки.* 2015. №3. С. 12-16.

14. Цюк О.А. Агрофізичні властивості ґрунту під посівами буряків цукрових за умов екологізації. *Цукрові буряки*, 2016. №3.С.7-9.

15. Шевчук М.Й., Веремеєнко С. І., Лопушняк В.І. Агрохімія: підручник : у 2 ч. Ч. 2: Добрива та їхвплив на біопродуктивністьґрунту. Луцьк : Надстир'я, 2012. 439 с.

16. Яцук І.П., Панасенко В.М., Жилкін В.А. Охорона ґрунтів як передумова розвитку і збереження аграрного сектору України. Охорона ґрунтів та підвищення їх родючості : *матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Одеса, 2015. С. 17 – 18.

УДК 631.4

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГУМУСНОГО СТАНУ АЛЮВІАЛЬНОГО ГРУНТУ В УМОВАХ ЗАПЛАВНОГО ПРОЦЕСУ

Цвик Тетяна Іванівна
к.б.н., асистент,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

Анотація. Проаналізовано вміст гумусу в зразках алювіальних ґрунтів з глибин 0-20 та 20-40 см. та його перерозподіл по профілю. Прослідковано залежність вмісту органічної речовини від способу використання ґрунтового покриву та глибини відбору зразків грунту.

Ключові слова. Алювіальні ґрунти є одними з найбільш нестабільних ґрунтів з точки зору використання. Це пов'язано з характером їх походження і розвитку, але з огляду на неоднорідність ґрунтового покриву, ці ґрунти становлять великий інтерес з діагностичної точки зору, оскільки змінюються під впливом навколишніх вод.

Формування алювіальних ґрунтів тісно пов'язане з діяльністю річки та супутніми їй процесами, в тому числі з заплавними процесами і гідрогенною акумуляцією. Це відбивається на будові і властивостях алювіальних ґрунтів у вигляді слабодиференційованого на генетичні горизонти ґрунтового профілю, його шаруватості, наявності похованих горизонтів, а також в особливостях акумуляції макро-, мікроелементів і органічної речовини. Все це істотно ускладнює діагностику і вивчення алювіальних ґрунтів [1, с. 53] Одним з основних показників родючості грунту є вміст органічної речовини. Ця характеристика ґрунтів була покладена в основу даного дослідження, оскільки саме кількість органічної речовини може вказувати на потенційне використання досліджуваних нами алювіальних ґрунтів у сільському господарстві. Гумус – це головний акумулятор енергії, його кількість в ґрунті визначає їх родючість.

Звідси, оцінюючи гумусний стан ґрунтів, отримаємо інформацію щодо їх продуктивних можливостей. Якщо рівень вмісту органічної речовини в ґрунті багато в чому визначає величину потенційної родючості, то ефективна родючість залежить від особливостей культур сівозміни. В цьому відношенні багато залежить від кореневої системи рослин, її розміщення в профілі та насичення шарів ґрунту, просторовій доступності для неї внесених добрив, тобто створенні найбільш сприятливих умов для раціонального використання потенційної родючості. Створення таких умов тісно пов'язане з питаннями про потужність гумусового та оброблюваного шарів, їх будову, найбільш ефективне розміщення і використання внесених добрив, тобто залежить від технологій, які застосовуються при вирощуванні культур. Однією з найпоширеніших закономірностей залежності основних показників родючості від використання грунту та ґрунтоутворювального процесу є тісний зв'язок органічної речовини та загального фосфору. Спостерігається також їх залежність від вмісту мулистої фракції в структурних агрегатах, що також, до певної міри залежить від використання грунту [2, с. 79] За результатами дослідження вмісту гумусу в алювіальних грунтах різного способу використання та різних частинах ґрунтового профілю, встановлено, що параметри даного показника коливається в широких межах, а саме від 0,4 –

в нижніх горизонтах до 2,6 % у верхньому горизонті (мал.1).

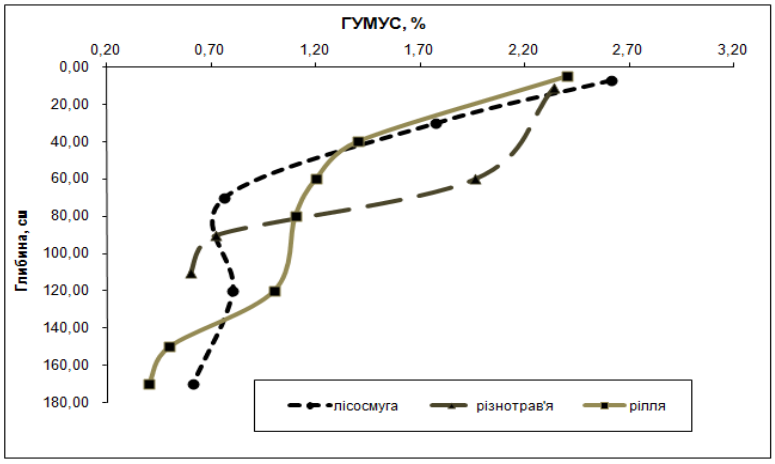

Мал.1. Параметри профільного перерозподілу гумусу в алювіально-дернових ґрунтах різного способу використання

При аналізі отриманих даних не можна вказувати на певний тип розподілу гумусових речовин, адже, згідно графіку, вміст гумусу по профілю описуваних ґрунтів вказує на шаруватість, що пов'язано з періодичним нанесенням ґрунтових часток в процесі розливання річки. Таке коливання основного показника родючості ґрунтів є характерним лише для алювіальних ґрунтів, що напряму пов'язано з особливостями їх генезису. Досліджувані ґрунти характеризуються низьким вмістом гумусу. Дещо відрізняється профільний перерозподіл вмісту гумусу у ґрунті під трав'янистою рослинністю.

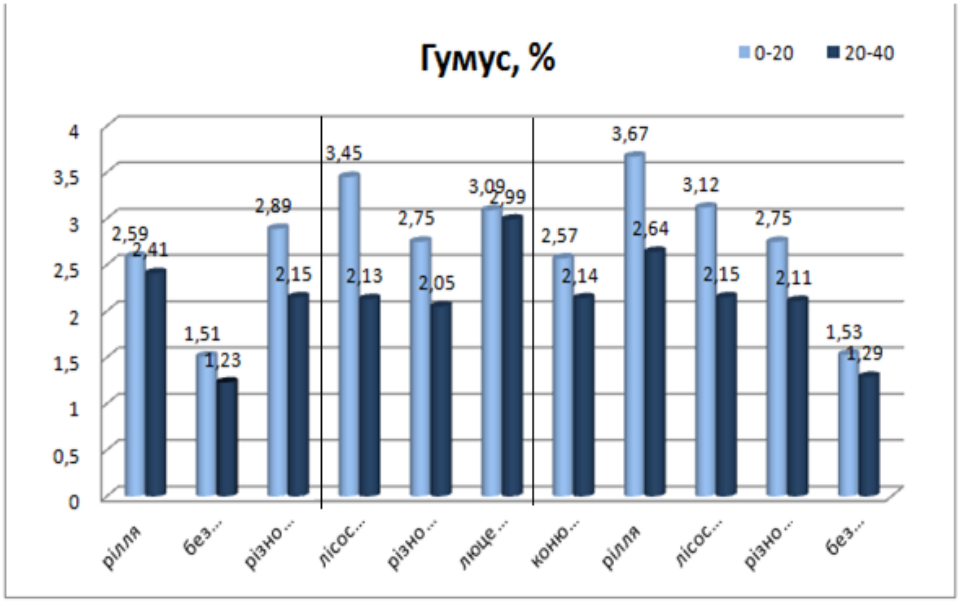

Мал. 2. Вміст гумусу в поверхневих горизонтах алювіально-дернового ґрунту різного способу використання

За результатами аналізу вмісту гумусу у верхніх горизонтах алювіального грунту різного способу використання (мал.2) відмічено найвищі значення цього показника під лісом та на ріллі. Відмічено значне зниження вмісту гумусу на глибині нижче 20 см. В обох глибинах найнижчі значення отримано у ґрунтових зразка без рослинності, що були відібрані майже біля русла річки. Чітко виділяються параметри вмісту гумусу у ґрунтових зразках під різнотрав'ям. Порівняння вмісту гумусу під багаторічними травами свідчить про те, що навіть при коефіцієнті їх гуміфікації 0,4 кореневих решток в новоутворенні гумусу повинно брати участь в 2-3 рази більше тієї кількості, яка є в той чи інший період росту рослин.

Отже, вміст гумусу характеризується неоднорідністю та різким коливаннями кількості залежно від розміщення в заплаві річки та способу використання грунту.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Веклич М. Ф. Основні етапи розвитку річкових долин // Геоморфологія річкових долин України. – К., 1965. – С. 7–26., 53.

2. Tatiana Tsvyk. Anthropogenic and genetic conditions for phosphate mobility in individual structural fractions of *Podzolized chernozem* //Springer Nature // Soils Under Stress. 2021. – P. 79-85

BIOLOGICAL SCIENCES

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У СФЕРІ МОНІТОРИНГУ ДОВКІЛЛЯ ТА БІОІНДИКАЦІЇ

Кононов Олександр Олегович
Студент
Національний Запорізький університет
м. Запоріжжя, Україна

Вступ. Відомо, що розвиток будь-якої наукової діяльності пов'язаний з розвитком технології. Таким чином, сфера екології та охорони навколишнього природнього середовища активно користується сучасними досягненнями людства. Серед них супутниковий моніторинг довкілля, електричні прилади для вимірювання забруднень, а також потужні комп'ютери для виконання розрахунків збитків, заданих людською діяльністю природньому середовищу, а також технологій для прогнозування подальшого стану довкілля. Але будь-яка діяльність людини залежить від "людського' фактору, що інколи дає неточні або ж неправильні дані. Для біоіндикації великою проблемою є значна похибка при отримані результатів дослідження, а також неможливість урахування дії тих забрудників, які не вимірюються біоіндикатором. Тому, на нашу думку, використання штучного інтелекту під час використання методів біоіндикації надасть змогу вирішити ці проблеми без залучення коштовних інструментальних методів дослідження стану довкілля.

Мета роботи. Основна мета роботи – визначити, наскільки ефективно зараз ШІ може використовуватися для біоіндикації навколишнього середовища, які переваги та недоліки він має. Також під час виконання роботи перевірялося, яка з систем на основі ШІ ефективніше виконує поставлені для неї задачі, чи може він бути конкурентом для еколога сьогодні чи ще необхідно більше часу

для розвитку можливостей ШІ. Дослідження спрямоване на вирішення таких завдань: оцінка ефективності Chat GPT та MS Copilot у сфері обробки даних з біоіндикації, їх подальший аналіз та прогноз щодо екологічної ситуації їх перевірка та порівняння отриманих результатів зі звітами щодо стану довкілля, де використовувалися рослини-біоіндикатори.

Матеріали та методи. Роботу виконано з використанням сучасних методів обробки інформації, використовуючи теоретичні методи для збору інформації, а також версифікаційними методами для перевірки отриманих результатів. Був проведений якісний аналіз отриманих даних для подальшого опрацювання та висновків з проведеної роботи. Для перевірки можливостей ШІ у сфері екології та охорони навколишнього середовища було обрано два боти, засновані на технології ШІ, а саме ChatGPT та MS Copilot. Їм було нобхідно виконати завдання щодо пошуку інформації, а також обробці даних та прогнозування. Для оцінки точності знайденої інформації потім проводиться порівняння результатів, отриманих від самого чату та попередньо визначених для перевірки відповідностей результатів штучного інтелекту з перевіреними інформаційними та аналітичними джерелами.

Результати та обговорення. Результати дослідження можна впроваджувати під час діяльності спеціалістів з моніторингу довкілля для отримання додаткових даних. Також це впливатиме на кількість інформації, яку можна буде оброблювати. Важливо зазначити, що на основі дослідження ШІ у сфері екології можна створювати застосунки, які будуть використовувати штучний інтелект у таких напрямках, як гідрологія, моніторинг довкілля, де такі застосунки будуть виконувати завдання з аналізу та прогнозування. Ще одним напрямком використання результатів є використання технологій ШІ в освітній сфері майбутніх спеціалістів-екологів, студентів та викладачів.

Висновки.

1. За результатами дослідження можна казати, що боти, засновані на ШІ мають свої недоліки та переваги перед ручною обробкою та аналізом інформації, якщо їх використовувати у сфері моніторингу та біоіндикації.

2. Перевагами є швидкість обробки запитів та великої кількості інформації. Надається інформація про вид-біоіндикатор, його переваги та недоліки, як виду для біоіндикації, а також показників, які можна досліджувати за його допомогою. Аналітичні можливості дають змогу обробляти велику кількість числових даних, одразу їх розраховувати за допомогою вбудованих формул, враховуючи похибку. Нові версії ботів можуть надати графічні результати обробки даних у вигляді діаграм, графіків, тощо. Боти зазначають джерела, звідки беруть інформацію та надають посилання на них.

3. До недоліків можна віднести необхідність чітко формулювати запит для отримання результатів. Також загальну інформацію необхідно перевіряти через особливості будови ботів, які можуть надати різні джерела на один запит. Також деякі запити треба уточнювати, бо алгоритми пошуку не можуть обробити загальний запит.

4. Окремо необхідно зазначити про те, що для діяльності еколого доцільно використовувати ChatGPT 4, підписка на якого є платною. Використання версії 3.5 не є доцільною через те, що бази даних для нього обмежуються 2021 роком. Для постійних змін у навколишньому середовищі таке обмеження не є допустим.

5. Як підсумок можна казати про те, що у певних напрямах діяльності еколога, а саме моніторингу довкілля можна використовувати ChatGPT, MS Copilot або ж його аналоги, але необхідно перевіряти їх актуальну базу даних та можливості. Вони можуть виступати у якості помічника, який може знайти необхідну інформацію чи виконати розрахунок або прогноз, а також для графічного відображення отриманих даних. У інших напрямах екології використання такого типу ШІ зараз не є доцільним через певні проблеми та недоліки, прикладом яких можна навести проблеми у роботі з законодавчою базою.

УДК 612.821. 1-057.875(477.57)

ОЦІНКА АДАПТАЦІЙНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ВЕГЕТАТИВНОЇ НЕРВОВОЇ СИСТЕМИ У СТУДЕНТІВ ЛЬВІВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ІМЕНІ ІВАНА БОБЕРСЬКОГО

Кулітка Едуард Федорович
к.м.н., доцент
Пащак Анна Олегівна,
Курдюмова Анастасія Миколаївна
Студенти
Львівського державного університету
Фізичної культури імені Івана Боберського
м. Львів, Україна

Анотація. У статті розглядаються методологічні аспекти адаптації біологічних систем до мінливих чинників зовнішнього середовища. Розглядається тенденція до порушення адаптаційних можливостей вегетативної нервової системи у студентській молоді.

Ключові слова: вегетативна нервова система (ВНС); реактивність; симпатикотонія; парасимпатикотонія.

Вступ. Дисбаланс вегетативної нервової системи (ВНС), або синдром вегето-судинної дистонії (СВД) - одне з найпоширеніших порушень у молоді, яке призводить до розвитку захворювань серцево-судинної, травної, ендокринної систем і в майбутньому характеризується зниженням адаптаційної можливості організму [4, с. 3; 6, с. 51; 7, с. 53; 10, с. 27; 13, с. 103].

Аналіз літературних даних. На даний час багатьма дослідженнями доведено, що адаптаційні можливості вегетативної нервової системи залежать від типу вегетативної регуляції. Оптимальним вважається нормотонічний і парасимпатичний вид регуляції. Симпатичний тип регуляції ВНС менш сприятливий і характеризується тенденцією до порушення адаптаційних

можливостей ВНС [1, с. 147; 2, с. 211; 3, с. 13; 5, с. 96; 8, с. 104; 11, с. 226].

Мета. Визначити домінування типу вегетативної регуляції у студентів ЛДУФК і на підставі отриманих результатів визначити кількість студентів у групі досліджуваних схильних до порушення адаптаційних можливостей ВНС.

Методи та організація дослідження. У процесі дослідження ми використовували наступні методи: аналіз науково-методичної літератури, тест-опитувальник для визначення переважаючого тонусу вегетативної нервової системи. Об’єктивне оцінювання вегетативної реактивності за допомогою очно-серцевого, ортостатичного рефлексу, термометрії, за індексом Кердо [12, с. 252], оцінювання характеру дермографізму. Результати досліджень опрацьовані із застосуванням методів варіаційної статистики з використанням програм "Microsoft Excel”

Результати дослідження та їх обговорення. Нами було обстежено 26 студентів 2 -го курсу ФТЕ віком 18-19 років. Для оцінювання вегетативної нервової системи використовували анкету «Дослідження вегетативного тонусу» таблиця 1 (автор Чернов Ю М)[9, с. 2].

Таблиця 1

Тест-опитувальник для визначення переважаючого тонусу вегетативної нервової системи

№	Симптоми	Симпатичні реакції	Парасимпатичні реакції	Бали
1	Сльозовиділення	Нормальне	Збільшене	1,2
2	Стан шкіри			
	А) сухість	Підвищена	Нормальна	1,8
	Б) сальність	Нормальна	Підвищена	1,8
	В) потовиділення	Зменшено, піт в'язкий	Підвищений, піт рідкий	3,1
3	Температура кістей рук	Холодні	Теплі	2,6
4	Суб'єктивні відчуття в кінцівках	Оніміння і парестезії в кінцівках	Підвищена вологість кіс- тей і стоп, раптові приливи жару і гіперемії	1,7
5	Температура тіла	Підвищена (>36,6)	Знижена (<36,6)	3,9
6	Відчуття зябкості	Відсутня	Характерно	2,9
7	Переносимість холоду	Задовільна	Погана	3,1
8	Переносимість тепла	Погана	Задовільна	2,9
9	Температура при інфекціях	Висока	Відносно низька	2,9
10	Зміни маси тіла	Схильність до схуднення	Схильність до набирання ваги	3,2
11	Потреба в прийомі рідини	Підвищено	Знижена	1,8
12	Апетит	Підвищено	Знижений	1,9
13	Серцево-судинна система			

	А)серцебиття	Характерно	Не характерно	2,6
	Б) напади аритмії	Не характерно	Характерно	2,6
14	Запаморочення	Не характерно	Часто	3,0
15	Відчуття стиснення в грудях і нестачі повітря	Відсутнє	Характерно	2,3
16	Слиновиділення	Зменшено	Посилено	2,6
17	Нудота	Відсутня	Характерна	3,2
18	Моторика шлунково -	кишкового тракту:		
	А) спазми стравоходу	Відсутня	Характерні	3,2
	Б) швидке насичення	Характерно	Не характерно	3,2
	В) почуття переповнення шлунку	Характерно	Не характерно	3,2
	Г) спастичний біль в животі, метеоризм	Відсутні	Характерні	3,8
	Д) характер стулу	Атонічні запори	Чергування спастичних запорів і проносів	3,8
19	Затримка рідини	Відсутня	Схильність до набряків	3,0
20	Сечовипускання	Збільшено	Нормальне або зменшене	3,1
21	Частота сечовипускань	Звичайна	Збільшена	3,1
22	Працездатність	Підвищена	Знижена	2,5
23	Уважність, здатність зосередитися	Знижена	Нормальна або підвищена	2,0
24	Сон	Короткий, неспокій- ний з сновидіннями	Глибокий, тривалий сон, підвищена сонливість	2,7
	Кількість балів			**84,7**

Анкета, яку заповнювали студенти самостійно, складалася з 24 пунктів що характеризують вегетативну реактивність (табл. 1) Підрахунок результатів відбувався в балах за сумою яких судили про переважання тонусу симпатичної ВНС (симпатикотонії), парасимпатичної ВНС (ваготонії), або змішаного тонусу. Якщо різниця суми балів симпатичних реакцій (СБСР) і суми балів парасимпатичних реакцій (СБПСР) ≥10 то переважає симпатичний тонус, якщо СБПСР-СБСР ≥10, то переважає парасимпатичний тонус. При СБСР-СБПСР <10 або СБПСР-СБСР <10, то переважає змішаний тонус вегетативної нервової системи [9]. Об'єктивне оцінювання вегетативної реактивності було проведено за допомогою очно-серцевого рефлексу, ортостатичного рефлексу, ртутної термометри, дослідження дермографізму, індексу Кердо.

Результати анкетування показали, що у 20 (76,9%) студентів переважає симпатикотонія ВНС. Її основні характеристики сухість шкіри виявили у 2 (7,6%) студентів, зменшення потовиділення у 6 (23%), похолодання кістей у 5

(19,2%), погане переносимість тепла у 4 (15,3%), висока температурна реакція при простуді у 13 (50%), схильність до схуднення 11 (42,3%), підвищена потреба у прийомі рідини 14 (53,8%), підвищений апетит у 10 (38,4%).

Зменшення слиновиділення у 13 (50%), швидке насичення у 5 (19,2%), підвищена працездатність у 17 (65,3%), зниження уваги у 6 (23%), короткий неспокійний сон у 4 (15,3%).

Перевагу змішаного тонусу вегетативної нервової системи виявили у 4 (15,3%) студентів, ваготонії – у 2 (7,6%).

Результати проведення очно-серцевого рефлексу показали, що частота серцевих скорочень знижується на 6-12 уд / хв у 18 (69,2%). Це свідчить про змішаний тонус ВНС. Зниження менш 6 уд / хв відзначали у 8 (30,7%) студентів, що вказує на домінування симпатичного відділу ВНС.

У 10 (3,8%) студентів був виявлено білий дермографізм, який свідчить про симпатикотонію. У 16 (61,5%) студентах був червоний дермографізм, що вказує на змішаний тонус ВНС.

Результати ортоклінічних проб показали збільшення / зменшення частоти серцевих скорочень на 10-12 уд / хв, термометрія в паховій області показала симетричні результати на правій і лівій сторонах, тобто не виходили за рамки норми. За індексом Кердо 8 (30,7%) студентів виявилися симпатикотоніками, перевага змішаного тонусу була у 18 (69,2%) .

Висновок. Результати дослідження свідчать, що в зоны ризику порушення адаптаційних можливосте ВНС знаходяться лише 8 (30,7%) з 26 обстежених студентів.

ПЕРЕЛІК ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агаджанян Н.А. Формирование оптимального функционального уровня неспецифической резистентности в период адаптации студентов к условиям ВУЗа / Н.А. Агаджанян, Т.Н. Ионова, М.Ф. Сауткин // Физиология человека. – 1994. – № 3. – С. 144–149.

2. Богучарова О.І. Здоров'я в структурі життєвих перспектив студентської молоді // Психологія: Зб. наук. праць. - К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2002. -

Вип. 17. - С. 210 - 213.

3. Габриелян Н.И. Уровень адаптационных возможностей организма студентов и курение / Н.И. Габриелян, Б.В. Ермолаев // Физиология человека. – 2006. – № 2. – С. 10–13.

4. Григорова И.А. Патология вегетативной нервной системы / И.А. Григорова – Харьков, 2008. – С. 6–8.

5. Ляшенко В. Особливості показників рівня фізичного розвитку та вегетативного тонусу у студентів / В. Ляшенко, Г. Петров, П. Мамотько та ін. // Спортивний вісник Придніпров'я. – 2012. – № 1. – С. 93–100.

6. Морозов О.Г. Вегетативные дисфункции в общесоматической практике / О.Г. Морозова // Здоровье Украины – 2008. – №3. – С. 51-52

7. Сова С.Г. Соматизированная депрессия – взгляд интерниста на синдром вегетативной дисфункции / С.Г. Сова // Здоров'я України XXI. – 2012. №8. – С. 54–55

8. Футорний С. Характеристика стану здоров'я студентів вищих навчальних закладів. Теорія і методика фізичного виховання і спорту. 2013. – № 2. – С. 99–105.

9. Чернов Ю.Н. Способ комплексной оценки преобладающего тонуса вегетативной нервной системы / Ю.Н. Чернов, И.В. Чеснокова // 2012. Патент России № 2276575

10. Язловецький В. С. Основи діагноститки функціонального стану та здоров'я / Язловецький В. С. – Кіровоград : [б. в.], 2003. – 50 с.

11. Яхонтов С.В. Вегетативная устойчивость в спорте / С.В. Яхонтов, А.В.Кулемазин, О.Н.Чуфистова // Вестник ТГПУ. – 2015. –№3 (156). – С.224-231.

12. Kerdo I. EinausDatenderBlutzirkulationkalkulierter Index zur Beurteilung der vegetativen Tonuslage /I. Kerdo // neurovegetativa. -1966. -Bd. 29, № 2. - S. 250-255

13. Linden D.E. Neurofeedback and networks of depression / D.E. Linden // Dialogues Clin. Neurosci. — 2014. — Vol. 16(1). — P. 103-112

УДК: 37.037+612.178

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ СТАН СЕРЦЕВО-СУДИННОЇ СИСТЕМИ ЮНИХ ФУТБОЛІСТІВ 18–20 РОКІВ ЗА ДАНИМИ ВАРІАЦІЙНОЇ ПУЛЬСОМЕТРІЇ

Топчій Марія Сергіївна
кандидат біологічних наук,
завідувач кафедри біології і охорони здоров'я
Іванов Іван Іванович
Магістрант 2 року навчання
спеціальність 017 Фізична культура і спорт
Державний заклад «Південноукраїнський
національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»
м. Одеса, Україна

Анотація. Проведено дослідження по вивченню стану серцево-судинної системи за даними варіаційної пульсометрії під дією дозованого фізичного навантаження змінної потужності у юнаків 18–20 років, які займаються футболом. Встановлено переважання парасимпатичного відділу автономної нервової системи в стані спокою у більшості юнаків. Дозоване фізичне навантаження супроводжувалось активацією симпатичного відділу вегетативної нервової системи і центральних контурів регуляції серцевого ритму. На п'ятій хвилині після м'язової роботи спостерігалась досить висока централізація механізмів регуляції, що вказувало на неповне відновлення серцево-судинної системи.

Ключові слова: юнаки, футбол, функціональні можливості, серцево-судинна система, варіаційна пульсометрія.

Сьогодні футбол являється найвідомішим видом спорту. Окрім цього, він є доступним для дітей різного вікового періоду. Завдяки йому зміцнюється здоров'я підростаючого покоління, а також покращується фізичний розвиток.

[1, с. 9; 2, с. 98]. Футбол розвиває швидкість, витривалість, гнучкість, спритність та силу. У спортсменів покращуються функціональні можливості всього організму. Враховуючи той факт, що тренування відбуваються в різних умовах, а іноді і не зовсім сприятливих кліматичних і метеорологічних, відбувається загартовування організму, тим самим збільшується функціональні резерви спортсменів. Однак, необхідно акцентувати увагу на те, що без врахування фізіологічних показників, не можна розвинути жодні фізичні якості у будь-якого спортсмена, а не тільки у футболіста. Саме фізіологічні процеси, що відбуваються в організмі футболістів обумовлюють прояв всіх фізичних якостей. При низькому рівні функціональних можливостей неможливо досягти високі результати змагальної діяльності [3, с. 20; 4, с. 44].

Пристосування до фізичних навантажень відбувається шляхом взаємодії всіх фізіологічних систем і використання резервних можливостей організму. Організм людини знаходиться під постійним нейрогуморальним контролем. Завдяки взаємодії симпатичного і парасимпатичного відділів вегетативної нервової системи, активації гуморального каналу регуляції відбувається адаптація до умов зовнішнього і внутрішнього середовища. Однією із ведучих систем є серцево-судинна, яка бере активну участь в адаптаційних процесах організму, в тому числі і до м’язових навантажень. Реалізація функціональних можливостей серцево-судинної системи відбувається при оптимальному стані механізмів регуляції серцевої діяльності. Популярним і адекватним методом оцінки стану механізмів регуляції системи кровообігу є математичний аналіз серцевого ритму [5, с. 109].

Метою дослідження було вивчення динаміки механізмів регуляції серцевого ритму футболістів 18–20 років під впливом дозованих фізичних навантажень змінної потужності.

Дослідження проводились в рамках підготовки кваліфікаційної магістерської роботи на базі лабораторії функціональної діагностики імені професора Т. М. Цонєвої кафедри біології і охорони здоров’я Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені

К. Д. Ушинського». Обстежено 21 студент першого курсу факультету фізичного виховання, які займалися футболом впродовж 5–10 років і мали I спортивний розряд (n=17) та звання КМС (n=4). На момент обстеження кожен учасник був практично здоровий. Для досягнення поставленої мети використовувалися такі методи: анкетування, антропофізіометрія, динамометрія, тестування дозованим фізичним навантаженням зі зміною напруження та статистичний аналіз отриманих даних. Фізичне навантаження здійснювалося на велоергометрі ВЕД-12 за методикою Д. М. Давиденко зі співавторами [6, с. 210]. Суть даного тесту полягає в рівномірному збільшенні навантаження до досягнення частоти серцевих скорочень 150–155 ударів на хвилину з подальшим зниженням потужності роботи до нуля. Стан механізмів регуляції вивчали за методикою варіаційної пульсометрії за Р. М. Баєвським [5], яка дає можливість оцінювати активність автономних механізмів, ступінь централізації управління серцевим ритмом, рівень вегетативного гомеостазу, тобто співвідношення тонусу симпатичного і парасимпатичного відділів вегетативної нервової системи. Ритм серцевих скорочень (за показниками ЕКГ) оцінювали в стані відносного спокою (до навантаження), в момент реверсу (по досягненні частоти серцевих скорочень 150–155 ударів на хвилину), після закінчення роботи і на п’ятій хвилині відновлення.

Результати досліджень та їх обговорення. Одним з показників, що характеризує адаптаційну діяльність серцево-судинної системи є індекс напруження регуляторних механізмів (ІН, у. о.). Залежно від величини цього показника, нами було зареєстровано два типи регуляції: нормотонічний і ваготонічний. Перший тип регуляції, який відображає баланс симпатичних і парасимпатичних впливів, спостерігався у 60 % обстежених. До другого типу, що характеризував вплив парасимпатичного відділу вегетативної нервової системи і холінергічного каналу регуляції, відносились 40 % спортсменів. Деякі науковці визначають тип регуляції за показниками варіаційного розмаху (ДХ, с.). За такою класифікацією серед обстежених нами спортсменів спостерігалося лише 5 % осіб з ваготонічним типом, 35 % - з нормотонічним та

60 % респондентів - з симпатикотонічним типом регуляції, що свідчить про необхідність єдиного підходу у визначенні стану регуляторних механізмів.

Аналіз результатів дослідження серцево-судинної системи обстежених в стані відносного м'язового спокою показав у більшості обстежених переважання парасимпатичного відділу вегетативної нервової системи, про що свідчать показники модального значення, варіаційного розмаху, амплітуди моди та індексу напруження. Виконання фізичних навантажень закономірно супроводжується активацією симпатичного відділу вегетативної нервової системи і центральних контурів регуляції серцевого ритму, в результаті чого стабілізується ритм серця, зменшується варіативність тривалості кардіоінтервалів, збільшується їх ригідність. На реверсі, коли частота серцевих скорочень досягала 150–155 ударів на хвилину, модальне значення зменшилось в 2 рази, варіаційний розмах – у 4,5, тоді як амплітуда моди і індекс напруження збільшились в 3,5 та 37 разів, відповідно. Наприкінці велоергометрічної проби, коли потужність навантаження зменшувалась до нуля, рівень регуляції не досягав вихідних значень і за окремими величинами переважав такі у 1,5–2,0 рази ($p<0,05–0,01$). Слід зазначити, що виявлений рівень напруження механізмів регуляції був далеким від граничних меж, зареєстрованих в дослідженнях на підлітках [7, с. 23].

Повного відновлення показників серцевого ритму не відбувалось і на п'ятій хвилині відпочинку після тестування. Так, відмічалась досить висока централізація механізмів регуляції, про що свідчить індекс напруження та амплітуда моди. Отже, проведене дослідження виявило, що на навантаження з реверсом у футболістів 18–20 років відмічається значне напруження регуляторних механізмів серцевого ритму, яке не досягає граничних меж і може розцінюватися як оптимальне для даної потужності навантаження. Показано, що повного відновлення показників регуляції серцевого ритму не відбувається у ранньому відновленні (п'ята хвилина), що обумовлює збільшення терміну функціонального контролю після тестування.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Петришін О. В., Шаповал Є. Ю. Футбол: від початківця до професіонала. Навчальний посібник. Полтава, 2019. 146 с.

2. Шаповал Є. Ю., Момот О. О., Свєртнєв О. А., Хоменко П. В. Фізіологічні особливості функціональної діяльності жіночого організму у процесі занять міні-футболом. Світ медицини та біології. 2018. № 2 (64). С 98-103.

3. Дорошенко Е. Ю., Кириченко Р. О., Хабарові М. О. Теоретичні аспекти змагальної діяльності у спортивних іграх. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. 2006. № 3. С. 19−23.

4. Стрикаленко Є. А., Шалар О. Г., Гузар В. М. Ефективність побудови тренувального процесу футзалістів ФК «Продексім» в підготовчому періоді. *Спортивні ігри*. 2020. № 1 (15). С 44–47.

5. Яблучанский Н. И., Мартыненко А. В. Вариабельность сердечного ритма в помощь практикующему врачу. Харьков, 2010. 131 с.

6. Давиденко Д. Н., Чистяков В. А. Методика оценки мобилизации функциональных резервов организма по его реакции на дозированную нагрузку. *Психолого-педагогические технологии повышения умственной и физической работоспособности, снижения нервно-эмоционального напряжения у студентов в процессе образовательной деятельности*: материалы Междунар. науч. конф. БелГУ. Белгород, 2011. С. 204–210.

7. Босенко А. И. Выявление функциональных возможностей сердечно-сосудистой и центральной нервной системы у подростков при напряженной мышечной деятельности : автореф. дис. ... канд. биол. наук: 14.00.17 / Босенко Анатолий Иванович. Тарту, 1986. 25 с.

MEDICAL SCIENCES

DYNAMICS OF STUDYING FUNCTIONING KIDNEYS

Akhrarov Khabibulla Khamidullaevich
asisstent
Department of Physiology, pathological physiology and pharmacology
Emu University,
Abdurazakova Nozima Tursunbayevna
Student
Emu University
Abdumajidov Abdumalik
Student
Emu University
Sheraliyeva Nilufar Muzaffarovna
Student
Emu University

Kidneys are an extremely important organ of our body for a prosperous life. The kidneys perform numerous functions, the main ones of which are: – cleansing the body of toxic substances (both those produced during the life of the body and those coming from outside), – removing excess fluid, – producing the hormone erythropoietin, which is necessary to maintain normal levels of hemoglobin (Hb), - participation in the metabolism of calcium, phosphorus and vitamin D3, - maintaining blood pressure, – maintaining acid-base status, – maintaining the nutritional status of the body.

This incomplete enumeration of the tasks facing the kidneys already explains why human life is impossible without functioning kidneys (or without replacing their functions). Fortunately, the kidneys have a significant reserve both in their quantity - the kidneys are a paired organ, and in the mass of functioning tissue: even half of one kidney would be praised for maintaining at a normal or almost normal

level all metabolic parameters dependent on it. Unfortunately, most kidney diseases are asymptomatic and subtle, but progressive, and the kidney tissue gradually loses its functional units, called nephrons.

The nephron, a functional unit of kidney tissue, of which there are up to 1 million in healthy kidneys, has a rather complex structure. The vascular glomerulus, consisting of capillary loops - the smallest vessels, is surrounded by a capsule from which the renal tubules originate, flowing into the collecting ducts and further into the renal pelvis. Through the walls of the glomerular loops, the liquid part of the blood is filtered, and the so-called primary urine enters the capsule cavity, which does not differ in chemical composition from the blood plasma (with the exception of proteins, which normally are almost not passed by the kidney filter).

The main function of the kidneys is to remove water and water-soluble substances (end products of metabolism) from the body. The function of regulating the ionic and acid-base balance of the internal environment of the body is closely related to the excretory function. Both functions are controlled by hormones. In addition, the kidneys perform an endocrine function, being directly involved in the synthesis of many hormones. Finally, the kidneys are involved in intermediate metabolism processes, especially gluconeogenesis and the breakdown of peptides and amino acids.

A very large volume of blood passes through the kidneys: 1500 liters per day. From this volume, 180 liters of primary urine are filtered. Then the volume of primary urine decreases significantly due to the reabsorption of water, resulting in a daily urine output of 0.5-2.0 liters.

The functional (and structural) unit of the kidney is the nephron; the human kidney contains approximately 1 million nephrons. The process of urine formation in nephrons consists of three stages.

Ultrafiltration (glomerular or glomerular filtration). In the glomeruli of renal corpuscles, primary urine is formed from blood plasma in the process of ultrafiltration, isosmotic with blood plasma. The pores through which the plasma is filtered have an effective average diameter of 2.9 nm. With this pore size, all blood

plasma components with a molecular weight (M) of up to 5 kDa freely pass through the membrane. Substances with M < 65 kDa partially pass through the pores, and only large molecules (M > 65 kDa) are retained by the pores and do not enter the primary urine.

Since most blood plasma proteins have a fairly high molecular weight (M > 54 kDa) and are negatively charged, they are retained by the glomerular basement membrane and the protein content in the ultrafiltrate is insignificant.

Primary urine is concentrated (approximately 100 times its original volume) by reverse filtration of the water. At the same time, according to the mechanism of active transport Reabsorption of amino acids is carried out using group-specific transport systems (carriers), the defect of which is associated with a number of genetically determined hereditary diseases (cystinosis, glycinuria, Hartnup syndrome).

Secretion. Most substances to be excreted from the body enter the urine through active transport in the renal tubules. These substances include H+ and K+ ions, uric acid and creatinine, and drugs such as penicillin, almost all low-molecular substances, especially glucose, amino acids, as well as most electrolytes (inorganic and organic ions), are reabsorbed in the tubules.

Kidney damage occupies a special place among other systemic manifestations of this disease and has a significant impact on the prognosis of the disease, approaches to its treatment and outcome.

According to various authors, renal pathology occurs in 20-75% of patients with this disease. And one of the most common pathologies of the kidneys is nephrolithiasis, which is a very common disease in many countries of the world, it is endemic, leads to disturbances in urodynamics, the development of calculous pyelonephritis (CP), calculous hydronephrosis (CH), calculous pyonephrosis, paranephritis, the development of obstructive purulent processes.

Currently, according to literature sources, actively occurring bilateral pyelonephritis with nephrolithiasis does not present diagnostic difficulties. A special place is occupied by pronounced unilateral kidney damage in combination with latent

damage to the contralateral kidney. Latent pyelonephritis of the contralateral kidney is not always recognized and does not receive sufficient attention.

According to the authors of literary sources, great attention is paid to the issues of diagnosis and treatment of various forms of nephrolithiasis, a wide range of studies is carried out due to the extreme prevalence of this pathology in endemic areas. In an endemic focus, nephrolithiasis in children accounts for 65% of all urological pathology, and in young children it is detected in 19.8%.

According to the literature, nephrolithiasis affects 1.5 to 2.0% of the child and adult population of the most developed countries of the world.

The authors also noted that the structure of nephropathy is diverse and includes changes either pathogenetically associated with the disease itself (secondary amyloidosis, glomerulonephritis (GN), tubulointerstitial nephritis (TIN)), or as an extra-articular manifestation (renal vascular vasculitis), or associated with the use of various drugs for his treatment.

Clinicians noted that changes in the kidneys are characterized by the early appearance of unstable leukocyturia and slight proteinuria and hematuria, which are more often observed at the onset of the disease or during its exacerbation and are associated with the activity and severity of cases of rheumatoid lesions, as well as the age of the patients. Meanwhile, even minimal changes in urine sometimes correspond to significant structural and functional disorders in the kidneys, which leads to a decrease in the life expectancy of patients and requires adjustment of therapy, This makes clear the importance of early diagnosis of nephropathy in juvenile rheumatoid arthritis.

The authors note that the uniqueness of immune mechanisms may determine the variety of forms of rheumatoid nephropathies, the characteristics of its clinics, and varying degrees of functional disorders of the glomerular and tubular apparatus. The level of rheumatoid factor (RF) and circulating immune complexes (CIC) is significantly higher in patients than in patients with other types of nephropathies in RA, which also indicates the critical role of the active immunoinflammatory process. This is evidenced by the detection in the walls of glomerular capillaries and/or

mesangium of immunoglobulins of classes A, M, G and complement components, hypocomplementemia with a predominant decrease in the level of the S3 component. Researchers noted an increase in the level of IgA and IgM in GN and amyloidosis in patients with mesangial GN and IgA deposits in the mesangium, which has a favorable course and prognosis. One patient may have a combination of glomerular and tubulointerstitial lesions.

In the adult population, the incidence of clinically diagnosed TIN is 47-49%, which may be associated with long-term use of NSAIDs, which induce prolonged ischemia of renal tissue by inhibiting the synthesis of renal prostaglandins and ultimately lead to the development of diffuse sclerosis and renal failure. In children, the frequency of detection of TIN is much lower - 15-17%. The combination of TIN with other types of kidney damage in RA can accelerate the rate of progression of chronic renal failure (CRF).

Until now, the nature of the damage to the opposite kidney has not been sufficiently studied. The available evidence is sparse, mostly based on experimental studies and based on surveys of adults.

The high prevalence of urolithiasis in children and its consequences, which often lead to irreversible morphofunctional changes, determine the importance of early diagnosis and treatment of this pathology.

Experts have confirmed that ultrasound examination of the kidneys in unilateral nephrolithiasis allows us to determine changes only in the affected side, which has stones, hydrocalycosis or hydronephrosis, but not the stage of the inflammatory process.

Doppler examination of renal blood flow makes it possible to differentiate the stages of calculous pyelonephritis not only of the affected side, but also of the contralateral kidney, as well as to determine the duration of the inflammatory process in the kidneys.

Infrared spectroscopy of blood plasma allows us to identify the nature of the dynamics of the course and severity of the disease depending on the stage of calculous pyelonephritis and hydronephrosis, as well as chronic renal failure. The

introduction of IR spectroscopy into the complex of diagnostic measures for unilateral nephrolithiasis in children makes it possible to determine the degree and severity of the inflammatory process in the kidneys over time.

An interesting fact was noted by the authors of literary sources that some diseases of an autoimmune nature, for example SLE, are very rarely complicated by amyloidosis. It can be assumed that in this case, despite a significant inflammatory link, there is a relative defect in the production of this protein, possibly due to changes in the production of cytokines in response to inflammation. The course of amyloidosis can be different. Rarely does it progress rapidly and lead to death from renal failure within a year or earlier (sometimes when the kidneys are still enlarged).

More often, secondary amyloidosis develops gradually, with the usual phases, manifesting itself first as only slight and intermittent proteinuria, then pronounced loss of protein in the urine, hypercholesterolemia and hypoproteinemia with the development of edema, and finally, renal failure. In some cases, deposits of this protein may remain “inactive” with unchanged clinical manifestations for many years.

Thus, summing up the literature analysis, it can be noted that the issues of early diagnosis and targeted treatment of kidney pathologies and their complications in children, a comprehensive study of the condition of the kidney remain among the pressing problems in medicine in general.

LITERATURE

1.Maradit-Kremers H., Nicola P,J., Crowson C.S., et al. cardiovascular death in rheumatoid arthritis: A population –based study// Arthritis Rheum. 2005.52: 722-732

2. Abdufatoev T.A. Diagnosis of functional changes and preoperative preparation of children with nephrolith4. BoersM.,DijkmansB., GabrielS. et. al. Making an impact on mortality in rheumatoid arthritis. Targeting cardiovascular comotbidity// Arthritis Rheum. 2004. 50:1734-1739

3. Akhmedov Yu.M. Dopplerography in the diagnostic complex of obstructive uropathies in children / Yu.M. Akhmedov, Zh.Zh. Kurbanov // Modern technologies

in pediatrics and pediatric surgery. Mat.U Ross, Congress of Urologists. - M., 2006. - P. 506.

4. Caplan M.J. cardiovascular disease in rheumatoid arthritis// Current opinion in Rheumatology. 2006;18:289-2972.

5. Bagdasarova N.Kh. The use of the drug "Furamag" in the complex treatment of pyelonephritis in children / N.Kh. Bagdasarova // Pediatrics, obstetrics and gynecology. 2003. - No. 2. - P. 56-58.

THE EFFECT OF UTERINE FIBROIDS ON PREGNANCY

Mammadova Leyla Cabrail
Ph.D., associate professor
AMU, Department of Obstetrics and Gynecology I
Garashova Mina Arif
Ph.D., associate professor
AMU, Department of Obstetrics and Gynecology I
Aliyeva Kamala Karim
Ph.D., assistant
AMU, Department of Obstetrics and Gynecology I

Introductions Uterine fibroids are a benign neoplasms and the most common gynecological pathologies found in women of different ages. Fibroids can affect reproductive function and the course of pregnancy. The effect of fibroids on pregnancy depends on several factors, such as the size of uterine fibroids, their localization and the clinical manifestation.

If uterine fibroids are large in size or located close to the uterine cavity, they can lead to the following pregnancy problems:

1. Malpresentation of the fetus: Fibroids can occupy the space that is intended for the development of the fetus, which can affect its position in the uterus.

2. Premature birth: Fibroids can cause excessive contractions of the uterus, which can lead to premature birth.

3. Labor complications: fibroids can obstruct birth canal and make further progress of the baby through the birth canal impossible, and this may require a cesarean section.

In some cases, fibroids can make it difficult to conceive or cause recurrent miscarriages. However, most women with uterine fibroids may conceive successfully and give a birth to healthy children.

Despite progress in treatment and diagnosis, the effect of fibroids on pregnancy remains a subject of debate and requires further research. The aim of the study is to investigate the effect of uterine fibroids on the course of pregnancy, including its

possible complications and consequences for the mother and the fetus.

The aim of the study was to study the effect of uterine fibroids on pregnancy.

Material and Methods: Are based on retrospective analysis of clinical cases. 24 pregnant women with uterine fibroids of various sizes and locations were included to the study. Of these, 21 (87.5%) had pregnancies at term. In 15 (71.4%) pregnant women, fibroids were located intramurally (FİGO5-6), in 4 (19%) pregnant fibroids had subserous localization (FİGO-7). 2 pregnant (9.5%) had fibroids which localized in the isthmus of the uterus (FİGO-4). One (4.8%) pregnant woman had an early miscarriage, caused by the large fibroid (FIGO-2) equal to the 12-13 weeks of gestation. 2 (9.5%) pregnant were diagnosed with placenta previa, and required termination of pregnancy.

Results and discussion: Uterine fibroids can affect the course of pregnancy and be associated with various complications, including early miscarriages, premature birth, and anbnormal attachment of the placenta. However, most pregnant women with uterine fibroids may have normal course of pregnancy, and not every fibroid requires surgery.

Conclusion: Pregnant women with uterine fibroids require special approach including regular follow-up and monitoring, including regular ultrasound examinations to determine the growth of fibroids, fetal wellbeing and early determination of possible complications. The decision of treatment should be done individually according to the results of the examination of each patient, taking into account the size and location of the fibroids, age, symptoms and wishes of the woman. The future perspectives in solving of this problem are directed to finding and optimization of new strategies in managing of pregnancies in complicated with uterine fibroids, in order to achieve the best outcomes for both mother and fetus.

УДК: 616.74-007.23

ОСОБЛИВОСТІ КЛІНІЧНИХ ПРОЯВІВ ТА ЛІКУВАННЯ ГЛІКОГЕНОЗУ – ХВОРОБА ПОМПЕ

Антоневич Марія Миколаївна,
Бойчук Анна Віталіївна
Студенти
Науковий керівник:
Курас Лілія Дмитрівна,
к. біол. наук, асистент
Івано-Франківський національний медичний університет
Івано-Франківськ,Україна

Анотація. Нашу роботу присвячено вивченню хвороби Помпе - рідкісного генетичного захворювання, що впливає на обмін глікогену. Це захворювання характеризується недостатністю ферменту лізосомної кислої альфа-глюкозидази (кислої мальтази), функцією якої є деградація глікогену. У роботі розглядаються основні аспекти патогенезу, клінічні прояви та сучасні методи діагностики та лікування.

Ключові слова. Генетика, хвороба Помпе, дефіцит, симптоматика, діагностика, порушення.

Основний зміст. Як ми знаємо, хвороба Помпе – це рідкісне орфанне генетичне захворювання, внаслідок якого у клітинах накопичується аномальна кількість глікогену. За характером перебігу виділяють стрімку (зі смертельним результатом на першому році життя) і повільну, проте прогресуючу (зі значним погіршенням стану хворого та/або передчасною смертністю) форми [1]. Це захворювання не має визначеної однієї назви, тому його також описують як:

- Дефіцит кислої мальтази (AMD)
- Порушення накопичення глікогену (GSD) типу II
- Глікогеноз типу II
- Дефіцит кислої альфа-глюкозидази

Щодо частоти захворювання: в середньому трапляється рідше аніж на один випадок на 2000 людей. Тобто на населення України понад 5% людей можуть мати дане захворювання. Проте частота хвороби Помпе залежить від країни. До прикладу, за офіційними даними, у Португалії захворювання зустрічається один раз на 600 000 людей, а ось в Австралії вона трапляється набагато частіше – один раз на 145000 [2]. Зазвичай дане захворювання діагностується у старшому віці (20-25 років).

Важливо розуміти, що хвороба Помпе викликана внаслідок недостатності ферменту альфа-глюкозидаза, або скорочено GAA, основною функцією якого є розщеплення глікогену. Хвороба пов'язана з накопиченням глікогену в лізосомах і цитоплазмі міокарду, скелетних м'язах, печінці, що призводить до ушкоджень органів та тканин організму.

Також, ми дослідили і генетичну сторону даного захворювання. Нездатність організму виробляти достатню кількість альфа-глюкозидази виникає внаслідок того, що обидва батьки передають дитині по одному гену, який викликає дане захворювання. При цьому батьки хворого можуть бути здорові, але це не виключає того, що вони можуть бути носіями.

Розпізнавання симптомів є не менш важливим аспектом нашого дослідження. Отже, хвороба викликає безліч проблем із здоров'ям, проте найбільш характерним для цього захворювання є біль у м'язах та м'язова слабкість, викликана руйнуванням м'язових клітин, внаслідок накопичення в них глікогену [3]. За симптоматикою хворобу ділять на пізню та ранню. Дуже часто хворобу Помпе діагностують на пізніх стадіях, а саме тоді, коли вони вже перебувають на кінцевій стадії захворювання. Це пояснюється тим, що симптоми захворювання неоднозначні та незрозумілі, або вони відсутні на початкових стадіях. На початкових стадіях хворі практично не відчувають дане захворювання, саме тому не звертаються до лікаря. Хворий може відчувати труднощі при вставанні з крісла, стрибках, бігу, та інших випадків напруження м'язів. Можливе ускладнення дихання, викликане ушкодженням м'язових клітин у стінках діафрагми, що проявляється у вигляді задишки при фізичних

навантаженнях, захворювань бронхолегеневої системи з затяжним перебігом. А також порушенням сну, внаслідок задишки уві сні, шо може викликати головний біль та сонливість протягом дня.

На пізніх стадіях хворобу діагностують в середньому у віці 20-50 років. У хворого наявні такі симптоми як: пітливість уві сні, головний біль, сильний біль у мязах, тріпотіння серця, нездатність виконувати фізичні навантаження, проблеми з шлунково-кишковим трактом [4].

Найефективнішим методом діагностики є генетичний аналіз крові для виявлення гена відповідального за секрецію кислої альфа-глюкозидази або GAA, відповідального за розщеплення глікогену. Також назначають тест на визначення рівня активності GAA з різних біологічних зразків: крові, клітин шкіри та м’язів. Можлива необхідність рентген-діагностики, дихальних тестів й тести ритму серця.

Практично у всіх хворих в біохімічному аналізі крові підвищена активність ферментів креатинфосфокінази (КФК), АЛТ, АСТ. При проведенні електронейроміографії визначають м’язовий характер порушень. Але ці симптоми можуть зустрічатися і при інших спадкових формах м’язових дистрофій. Для точного підтвердження діагнозу необхідно визначити активність ферменту (альфа глюкозидази) в крові. У багатьох випадках також рекомендується проведення ДНК-діагностики, якщо активність ферменту була знижена.

Важливо знати, що хворобу неможливо вилікувати, проте на разі існує один препарат для запобігання прогресу захворювання, а саме «Майозайм» (альглюкозидаза альфа, rhGAA), який заміняє GAA й розщеплює глікоген у клітинах хворого. Для лікування його вводять внутрішньовенно кожних два тижні [5]. Проте хворому потрібно час від часу проходити огляд у таких спеціалістів як невропатолог, пульмонолог, дієтолог, терапевт й інших так як можливі ускладнення навіть при лікуванні препаратом.

На жаль, вартість лікування є дороговартісна. Зазвичай це близько 300-400 тисяч доларів у рік для одного пацієнта. Саме тому в Україні діє з

2015 року державна програма для лікування пацієнтів із хворобою Помпе.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Wary C., Laforêt P., Eymard B. et al. (2003) Evaluation of muscle glycogen content by 13C NMR spectroscopy in adult-onset acid maltase deficiency. Neuromuscul Disord [c 545]
2. Nascimbeni A.C., Fanin M., Tasca E. et al. (2008) Molecular pathology and enzyme processing in various phenotypes of acid maltase deficiency. Neurology no 70(8) pp. [c 26]
3. Молекулярно-генетичне дослідження хвороби Помпе у китайських пацієнтів Тайвань Хум Мутат [c. 67]
4. Barba-Romero M.A., Barrot E., Bautista-Lorite (2012) Clinical guidelines for late-onset Pompe disease. Rev Neurol [c. 497]
5. Fukuda T., Ewan L., Bauer M. Et al. (2006) Dysfunction of endocytic and autophagic pathways in a lysosomal storage disease. Ann Neurol [c. 56]

ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ЖЕНСКОГО ОРГАНИЗМА

Ахраров Хабибулла Хамидуллаевич
к.м.н. Доцент кафедры физиологии,
патологической физиологии и фармакологии
Мясникова Юлия Юрьевна
студентка
Самежонова Жасмина Масежоновна
студентка
Халилов Отабек Жамшидович
студент
Европейского медицинского университета
г. Ташкент

Женский организм – удивительная система о которой нам, женщинам, подчас известно не так много. Разумеется, мы знаем основные факты о своем здоровье и репродуктивной системе, а между тем, существует множество фактов, которые можно смело назвать как минимум любопытными и уж точно – необычными. И знать некоторые из них полезно не только для общего развития, но хотя бы потому, что познакомиться с собой и изучить свой организм – это всегда полезно.

В литературе отмечено, что чем же уникален женский организм: Факт первый – матка очень эластична.

В норме, когда женщина здорова и не беременна, матка представляет собой орган около 7 сантиметров длиной и высотой, а шириной – около 5 сантиметров. А вот в период беременности матка способна растягиваться: уже к 30 неделе беременности она растягивается до уровня нашей грудной клетки. Представь себе, насколько мудро распорядилась природа и с какой тонкостью устроен наш организм, чтобы чудо рождения свершалось. Факт второй – беременность наступает…до зачатия.

Специалисты, которые рассчитывает срок беременности, за «отправную точку» принимают первый день последней менструации. Но ведь в первый день менструации невозможно быть беременной. Верно, но как правило женщины не

могут однозначно назвать дату зачатия, а вот дату своей последней менструации – вполне. Так что технически беременность, конечно, не может наступить до зачатия, но теоритически, если следить за датами, так и происходит.

Факт третий – «Дисней» сделал мультфильм о женской анатомии.

В не столь далеком 1946 году компания «Дисней» создала мультфильм для школьников, который показывался на уроках и рассказывал девочкам о менструации. Именно тогда впервые в мультфильме прозвучало слово «влагалище». Забавно, что мультик, кроме полезной информации, также учил девочек «не проявлять к себе жалости» во время менструации.

Факт шестой – кислая среда присутствует во влагалище здоровой женщины.

Под «кислой средой» имеется в виду кислотность 4.5 ph. (как ни странно, но точно такая же кислотность присуща…пиву и помидорам), которая поддерживается лактобактериями и другими трудолюбивыми микроорганизмами. Наличие таких молочнокислых бактерий способствует поддержанию кислотной среды влагалища и не позволяет болезнетворным и патогенным микроорганизмам размножаться.

Факт седьмой – женщин сближают разговоры о критических днях.

И этот факт я привожу основываясь не на том, что женщины любят секретничать и делиться сокровенным, а на результатах исследований. Эти самые исследования позволяют специалистам сделать вывод о том, что беседа о менструации позволяет женщинам почувствовать доверие друг к другу. Что, если честно, вполне логично. Делясь интимными вещами, которые «между нами девочками» мы чувствуем, что пусть все мы разные, но в целом – очень схожи и близки друг другу. И существуют вещи, которые касаются всех женщин.

Сегодня на основании литературах источников можно выбирать средства интимной гигиены во время критических дней и каждая женщина имеет свои предпочтения. А вот в прошлом у женщин не было такого выбора и

приходилось проявлять изобретательность. Так, например, женщины Древней Греции придумали использовать кусочек коры, который они обтягивали тканью. Женщины Древнего Египта, что предсказуемо, пользовались папирусом, который предварительно слегка размягчали. И только спустя много лет были изобретены абсорбирующие ткани, которые сделали возможным появление тампонов и прокладок. Так что нам с вами крупно повезло жить во время, когда изобретения делают нашу жизнь комфортнее.

Факт девятый – изучая анатомию человека, Леонардо да Винчи не смог узнать ничего о строении женщины.

А также в литературе отмечен , что известный художник Леонардо да Винчи изучал анатомию человека, делая удивительно достоверный и точные зарисовки. В свое время из его работ ученые почерпнули неожиданные знания, но вот о женской анатомии узнать ничего не удалось, так как художник сделал неверные изображения, в том числе и матки. Удивительно, но гений того времени так и не смог постичь всю сложность и тонкость женской репродуктивной системы.

Циклические изменения в женском организме во время менструального цикла сопровождаются выраженными изменениями гормонального статуса, функционального состояния нервной системы и иммунного статуса. В крови изменяется содержание фолликулостимулирующего и лютеинезирующего гормонов, эстрогенов и прогестерона, адренокортикотропного гормона, кортизола . Изменяется функциональное состояние нервной системы, о чем свидетельствует динамика параметров сердечно-дыхательного синхронизма, времени условного рефлекса на свет и звук, критической частоты мельканий лампочки Чернобай Е.Г. (2002). Сопоставление этих фактов со всей очевидностью диктует необходимость интегральной оценки динамики состояния единой нейрогуморальной системы, определяющей регуляторно-адаптивные возможности организма. Реакция организма не может быть не связана с врожденными качествами нервной системы, характеризующими тип личности. В доступной литературе мы не нашли

исследований, дающих комплексную оценку состояния регуляторно-адаптивных возможностей женского организма в динамике менструального цикла в зависимости от типа нервной системы.

Предменструальный синдром (ПМС) - это патологический симптомокомплекс, который наблюдается во второй половине менструального цикла и характеризуется психоэмоциональными, вегетососудистыми и метаболическими расстройствами.

Авторами многих литературных источников был отмечено ,что сложность лечения таких больных заключается в том, что несмотря на многочисленные схемы и методы терапии, уменьшение или полное исчезновение симптомов в большинстве случаев отмечается только на фоне лечения, а после его прекращения клинические признаки ПМС возникают вновь, что несомненно, разочаровывает и пациенток, и врачей .Несмотря на многочисленные этиологические факторы, вызывающие ПМС, патогенез данного патологического состояния изучен недостаточно .

Клиницистами отмечено ,что лечение предменструального синдрома до настоящего времени остается неразрешенной проблемой. Существует не менее 50 различных рекомендаций по облегчению состояния пациенток. Однако лишь немногие из этих методов имеют теоретическое обоснование, большинство же носят эмпирический характер . Наиболее распространенным методом из числа неоднократно подтвердивших свою эффективность является выключение функции яичников –овариэктомия, осуществляемая медикаментозным, либо хирургическим путем. Известно, что предменструальный синдром физиологически прекращается после окончания менструальной функции в пост репродуктивном периоде. На имитации этого физиологического процесса и основана эффективность указанного метода. Медикаментозная овариэктомия обратима и представляет собой подавлениеовуляции гормональными контрацептивами; хирургическая овариэктомия является операцией по удалению яичников и, соответственно, необратима.

Как отмечено авторами литературы ,что предменструальный период

занимает особое положение в структуре менструального цикла, по сути - это особый промежуток между овуляцией и началом менструального кровотечения, занимающий большую или меньшую часть лютеиновой фазы. Лютеиновая фаза, в отличие от предшествующей ей фолликулиновой, в норме сопровождается таким соотношением женских половых стероидов в организме, что уровень прогестерона преобладает над уровнем эстрогенов. В поздней лютеиновой фазе различие в уровнях этих гормонов становится особенно большим. Этот промежуток менструального цикла характеризуется наиболее напряженным функционированием всех систем организма, если сравнивать с остальной частью цикла. Клинические признаки расстройства функционирования организма в этот период и составляют картину предменструального синдрома. Очевидно, что симптоматика предменструального синдрома будет определяться той системой, в которой нарушена адаптация к циклическим сдвигам в интенсивности функционирования.

Однако далеко не все женщины, страдающие ПМС, способны переносить побочные эффекты гормональной терапии, а тем более оперативного вмешательства. В результате было опробовано большое количество «щадящих методов», предложенных без достаточно обоснованной теоретической базы лишь на основании схожести отдельных проявлений ПМС с теми или иными заболеваниями. Так, в литературе описано применение экстракта травы зверобоя для лечения предменструального синдрома , которое основано на том, что некоторые формы ПМС по своей симптоматике близки к депрессиям легкой и умеренной степени тяжести. Авторы отмечают, что экстракт травы зверобоя в ряде случаев показал себя эффективным средством для лечения нетяжелых депрессивных состояний. На лицо симптоматический характер такого подхода к лечению. При этом важно учитывать, что для исследований с применением как гомеопатических средств, так и пищевых добавок при предменструальном синдроме характерен очень высокий уровень плацебо-ответа, превышающий 50% , а иногда достигающий даже 94%.

Тем не менее, внимание психиатров, прежде всего, к психопатологическим симптомам ПМС или нейропсихическим, в определении гинекологов является более чем оправданным, так как неоднократно отмечалось, что именно эта область симптоматики чаще всего обуславливает социальную дезадаптацию пациенток, страдающих предменструальным синдромом. Наиболее полно охарактеризовать возникающие при ПМС психопатологические расстройства можно, используя понятие «психический дискомфорт» . Наиболее частые жалобы относятся к различным проявлениям депрессивного фона настроения, раздражительности, гневливости и агрессивных реакций в поведении.

Дальнейший анализ показал ,что механизмы адаптации, выработанные в результате длительной эволюции, обеспечивают возможность существования организма в постоянно меняющихся условиях среды. Процессы адаптации включают в себя не только оптимизацию функционирования организма, но и поддержание сбалансированности в системе «организм-среда». Процесс адаптации реализуется всякий раз, когда в системе "организм-среда" возникают значимые изменения, и обеспечивает формирование нового гомеостатического состояния, которое позволяет достигать максимальной эффективности физиологических функций и поведенческих реакций. Поскольку организм и среда находятся не в статическом, а в динамическом равновесии, их взаимоотношения меняются постоянно, а, следовательно, также постоянно должен осуществляться процесс адаптации.

Специалистами было отмечено ,что всесторонняя оценка состояния пациентки, страдающей нейропсихической формой предменструального синдрома, невозможна без исследования ее психического статуса. В психиатрической практике эмоциональное состояние пациента, характеризующееся ощущением глубокого внутреннего дискомфорта в сочетании с раздражительностью и гневливостью, определяется термином «дисфория», и в зарубежной медицинской литературе появилось понятие «предменструальная дисфория». В случае, если указанное состояние

сопровождается выраженной социальной и профессиональной дезадаптацией, Частота встречаемости предменструальной дисфории у женщин репродуктивного возраста составляет от 3% до 9% . Предменструальная дисфория имеет много общего в своей клинической картине с депрессивными и тревожными расстройствами.

Согласно литературным данным малоизученным остается также проблема взаимоотношений хронофизиологических, психоэмоциональных особенностей личности и неспецифических адаптационных реакций организма на протяжении нормального репродуктивного цикла женщины.

В процессе изучения предменструальной дисфории было установлено, что психопатологические симптомы могут развиваться раньше, чем в конце лютеиновой фазы: сразу после овуляции, хотя это встречается довольно редко.

Практически все расстройства аффективного круга у женщин могут обостряться в предменструальный период. Среди них - прежде всего депрессии. Нередки случаи, когда женщина обращается к врачу по поводу предменструальных жалоб, но при тщательном обследовании выясняется, что причина ухудшения ее состояния — обострение депрессивного расстройства. Известно, что обострения хронической депрессии у женщин наступают, как правило, именно в лютеиновую фазу менструального цикла. Для предменструального обострения большой депрессии, так же как и для ПМДР, характерно присутствие раздражительности (у 80% пациенток), нарастание тревоги, усиление эмоциональной лабильности на фоне усугубления всех остальных проявлений депрессивного синдрома. Пациентки, страдающие дистимией, испытывают предменструальные ухудшения состояния приблизительно с той же частотой, что пациентки с большой депрессией - 53% по данным Yonkers K.A. с соавт. (2006). Принципиальным является вопрос дифференциальной диагностики предменструальной дисфории и депрессии в общей практике. Сложность заключается в том, что перечень симптомов депрессии, которые наиболее часто встречаются в общей практике, по сути, повторяет набор «дополнительных» симптомов ПМДР. Прежде всего, это

относится к таким симптомам, как нарушения сна, усталость (снижение активности), сужение круга интересов, пониженная самооценка, ухудшение способности к концентрации внимания, чувство безнадежности, бесперспективности (пессимистической восприятие окружающего), различные болевые ощущения, снижение полового влечения и неспособность испытывать удовольствие от обычных (бытовых) радостей.

Известно, что репродуктивная функция контролируется циркадианной системой организма, которая синхронизирует ритмические процессы нейроэндокринной системы, обеспечивая оптимальный режим их функционирования. Особенностью женского организма репродуктивного возраста является цикличность функций всех его систем, которую обеспечивает уникальный биологический ритм - менструальный цикл. Эти специфические циклические колебания у женщин обусловлены как эндогенными, так и экзогенными факторами.

Таким образом, подводя итог литературного анализа отметить о ценности изучения этой проблемы в теоретической медицине.

ЛИТЕРАТУРА

1. Леммер Б. Хронофармакология - влияние циркадианных ритмов на лекарственную терапию сердечно-сосудистых заболеваний. / Б. Леммер //Хронобиология и хрономедицина: Руководство. -М.: ООО «Медицинское информационное агентство», 2012. -С. 462-480.

2. Дубницкая Э.Б. Аффективные расстройства, связанные с репродуктивным циклом женщин. Психиатрия и психофармакология, 2001, №3, С. 12-15.

3. Куценко И.И., Чернобай Е.Г. Динамика параметров сердечно-дыхательного синхронизма в разные фазы менструального цикла // Кубанский научный медицинский вестник. 2002, № 1. С. 12 19.

4. Бурлуцкая А.В. Параметры сердечно-дыхательного синхронизма у детей со слабостью синусового узла в разных половых и возрастных группах //

Кубан. науч. мед. вестн. 2006. - № 9 (90). - С. 81 - 85.

5. Говорухина Е.М. О патогенезе и лечении предменструального синдрома; Деп. рукопись, М., 2001, С. 10.

6. Stewart DE, Fairman M, Barbadoro S, Zownir P, Steiner M. Follicular and late luteal phase serum fluoxetine levels in women suffering from late luteal phase dysphoric disorder. Biol Psychiatry 2004;P :201-206.

7. Wikander I, Sundblad C, Andersch B, et al. Citalopram in premenstrual dysphoria: is intermittent treatment during luteal phases more effective than continuous medication throughout the menstrual cycle.J Clin Psychopharmacol 2004;18:390-398.

8. Wood SH, Mortola JF, Chan YF, Moossazadeh F, Yen SSC. Treatment of premenstrual syndrome with paroxetine: a double-blind, placebo-controlled, crossover study. Obstet Gynecol 2002; P 339-44.

ВПЛИВ ПАЛІННЯ НА СТАН ШКІРИ

Біловол Алла Миколаївна
д. мед. н., професор
Пустова Наталія Олександрівна
к. мед. н., доцент
Овчаренко Ніна Михайлівна
Хохлов Ярослав Едуардович
Студенти
Харківський національний медичний університет
м. Харків, Україна

Анотація: Паління сигарет пов'язане зі значною захворюваністю, що вражає всі системи організму, включаючи покривну систему. Ми розглядаємо численні дерматологічні небезпеки вживання тютюну.

Ключові слова: старіння, еластоз, рак шкіри, куріння, нікотин, канцерогени, псоріаз.

Актуальність. Паління – одна з найбільш поширених шкідливих звичок. Паління негативно впливає на стан усіх функціональних систем організму та сприяє розвитку різних захворювань (ХОЗЛ, плоскоклітинний рак гортані, синдром Рейно) [1]. Важливо дослідити вплив тютюнопаління на структурну та функціональну цілісність шкірних покривів та з'ясувати його вплив на розвиток різноманітних дерматологічних захворювань. Шкіра є природним біологічним бар'єром, що крім захисної функції, бере участь у екскреції, терморегуляції, синтетичних процесах та має рецепторну функцію.

Мета та методи. Узагальнити інформацію про основні види впливу паління на стан шкіри та взаємозв'язок з розвитком шкірних захворювань. Для цього використані наукові дослідження з електронних баз даних Академія-Google, Medline, PubMed.

Результати. Паління тісно пов'язане з розвитком численних дерматологічних захворювань, включаючи: псоріаз (особливо пустульозні

форми), долонно-підошвовий пустульоз, гнійний гідроаденіт, системний і дискоїдний червоний вовчак, а також рак губи, ротової порожнини і аногенітальної зони [1, 2, 3]. Меншою мірою паління корелює з розвитком таких нозологічних одиниць, як: меланома, плоскоклітинний рак шкіри, базальноклітинний рак і акне [2, 5, 6]. Крім вищезгаданих захворювань, паління може стати причиною розвитку нікотинового стоматиту, чорного волохатого язика, пародонтозу і деяких видів кропив'янки та контактного дерматиту [5, 6, 7].

Є декілька теорій, що пояснюють як саме шкідлива звичка призводить до розвитку цих патологічних процесів. По-перше, тютюновий дим містить понад 40 мутагенів і канцерогенів, зокрема поліциклічні ароматичні вуглеводи, різноманітні гетероциклічні аміни і нітрозаміни [1, 2, 5]. Наявність цих хімічних речовин обумовлює імуносупресивний і онкогенний ефекти нікотину [1, 2, 5]. По-друге, тютюновий дим, як і УФ-випромінювання, індукує синтез металопротеїназ – ферментів, що руйнують еластин і колаген [2, 3, 4]. Відповідно, пружність та еластичність шкіри втрачається. Синтез цих ферментів є найбільшим за наявності обох вищезгаданих факторів, а той факт, що тютюновий дим має фототоксичні ефекти тільки підтверджує ймовірність цього зв’язку [4, 7, 8]. Поєднання надмірної інсоляції та паління підвищує трансепідермальну втрату вологи на 62%, а сухість шкіри при цьому збільшується на 76%. По третє, нікотин, взаємодіючи з нікотиновими ацетилхоліновими рецепторами, викликає збільшення кількості адреналіна, що в свою чергу призводить до спазму периферичних судин [8, 9]. Як наслідок - погіршується кровопостачання шкіри, розвивається гіпоксія. Це призводить до уповільнення загоєння ран, а колір шкіри набуває землистого відтінку.

Крім того, паління має і косметичні наслідки, такі як: пожовтіння нігтів і зубів, неприємний запах з рота, ранній розвиток мімічних зморшок [5, 6].

Проте, цікавим виявився факт, що вживання нікотину може мати позитивний вплив: запобігання розвитку афт слизової оболонки ротової

порожнини, розацеа, лабіального простого герпесу, вульгарної пухирчатки і герпетиформного дерматиту [5, 6, 9]. Запобігання розвитку афт пояснюється гіперкератинізацією слизової оболонки, причому відмова від паління може призводити до погіршення стану пацієнта [6, 9, 10]. Також, тютюновий дим гальмує розмноження вірусу простого герпесу і зменшує його цитолітичну дію, завдяки чому знижується частота і інтенсивність спалахів захворювання [8, 9].

Висновки. На сьогодні куріння є основною причиною розвитку безлічі як дерматологічних так і не дерматологічних захворювань. Дерматологи можуть зіграти вирішальну роль у сприянні відмови пацієнтів від паління, пояснюючи шкідливість впливу тютюнового диму не тільки на загальний стан, а й на стан шкіри. Рекомендація щодо відмови від паління має бути рутинною частиною загальних порад щодо догляду за шкірою, щоб зберегти її здоровий вигляд.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Acharya, Prakash, and Mahesh Mathur. "Hidradenitis suppurativa and smoking: a systematic review and meta-analysis." *Journal of the American Academy of Dermatology* 82.4 (2020): 1006-1011.
2. Lee, Hyunji, Yongjun Hong, and Miri Kim. "Structural and functional changes and possible molecular mechanisms in aged skin." *International Journal of Molecular Sciences* 22.22 (2021): 12489.
3. Goodman, Greg D., et al. "Impact of smoking and alcohol use on facial aging in women: results of a large multinational, multiracial, cross-sectional survey." *The Journal of clinical and aesthetic dermatology* 12.8 (2019): 28.
4. Wei, Lei, et al. "Prevalence of Tobacco Smoking and Its Association With Disease Severity Among Patients With Psoriasis in China: A Cross-Sectional Study." *Frontiers in Medicine* 9 (2022): 883458.
5. Wong, Qi Yi Ambrose, and Fook Tim Chew. "Defining skin aging and its risk factors: a systematic review and meta-analysis." *Scientific reports* 11.1 (2021): 22075.
6. Hughes R. T. et al. Smoking and Radiation-induced Skin Injury:

Analysis of a Multiracial, Multiethnic Prospective Clinical Trial //Clinical breast cancer. – 2022. – Т. 22. – №. 8. – С. 762-770.

7. Krutmann J. et al. Environmentally-induced (extrinsic) skin aging: Exposomal factors and underlying mechanisms //Journal of Investigative Dermatology. – 2021. – Т. 141. – №. 4. – С. 1096-1103.

8. Lee H., Hong Y., Kim M. Structural and functional changes and possible molecular mechanisms in aged skin //International Journal of Molecular Sciences. – 2021. – Т. 22. – №. 22. – С. 12489.

9. Pezzolo E., Naldi L. The relationship between smoking, psoriasis and psoriatic arthritis //Expert Review of Clinical Immunology. – 2019. – Т. 15. – №. 1. – С. 41-48.

10. Mohiuddin A. K. Skin aging & modern age anti-aging strategies //PharmaTutor. – 2019. – Т. 7. – №. 8. – С. 22-70.

УДК 616.31

ЗУБНІ ПАСТИ ЯК ВАЖЛИВИЙ КОМПОНЕНТ ПРОФІЛАКТИКИ СТОМАТОЛОГІЧНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ

Богоніс Аліна Миколаївна,
студентка стоматологічного факультету,
Тернопільський національний медичний
університет імені І. Я. Горбачевського
м. Тернопіль, Україна

Анотація: У статті коротко розглядаються властивості зубних паст, включаючи їхній склад, показання, поточні докази їх клінічної ефективності та біологічні проблеми, пов'язані з активними інгредієнтами, а також лабораторні та клінічні дослідження їх біосумісності.

Ключові слова: зубні пасти, компоненти, біосумісність, профілактика.

Найефективнішим способом запобігання розвитку стоматологічних захворювань є контроль утворення зубного нальоту. Зубна паста визначається як напівтвердий матеріал для видалення природних відкладень із зубів, і її слід використовувати одночасно із зубною щіткою. Типова зубна паста містить абразив, зволожувач, сполучну речовину, миючий засіб, ароматизатор, консервант і терапевтичний агент.

Точний склад конкретної зубної пасти залежить від кожного виробника, але типовий склад: абразив 10-40%, зволожувач 20-70%, вода 5-30%, зв'язувальна речовина 1-2%, миючий засіб 1-3%, ароматизатор 1-2%, консервант 0,05-0,5% і лікувальний засіб 0,1-0,5%.

Абразивні засоби. Для ефективного чищення зубів засіб для чищення зубів вимагає певного ступеня абразивності. Звичайні абразиви включають дигідрат дикальційфосфату, нерозчинний метафосфат натрію, пірофосфат кальцію, карбонат кальцію, тригідрат оксиду алюмінію, трисилікат магнію та, останнім часом, силікагелі. Ці абразиви мають твердість від дентину до

значення, нижчого за твердість емалі, щоб бути безпечними, але ефективними засобами для видалення плям.

Рівень pH абразивів має коливатися від слабокислого до слабколужного, і вони повинні бути білими порошками, нерозчинними у воді, без смаку та запаху. Широко використовуваними абразивами, які задовольняють цим умовам, є такі речовини:

Карбонат кальцію ($CaCO_3$) – дрібний білий мікрокристалічний порошок без запаху, практично нерозчинний у воді. Цей абразив використовується дуже давно. Його абразивність, як правило, вища, ніж у фосфату кальцію. Існує два типи: важкий і осаджений. Сировиною для першого є вапняк, а для другого - гідроксид кальцію.

Кальцій фосфат двоосновний; Фосфат кальцію двоосновний, дигідрат ($CaHPO_4$, $CaHPO_4$ x $2H_2O$). Існує форма дигідрату і форма ангідриду. Оскільки форма ангідриду твердіша за форму дигідрату, вона не часто використовується сама по собі. Форма дигідрату має м’який абразивний ефект і приємна на дотик під час використання. Він нейтральний за pH і має хорошу сумісність з іншими інгредієнтами. Однак, коли він знаходиться в зубній пасті протягом тривалого періоду часу, він втрачає кристалізаційну воду, перетворюється на форму ангідриду, що робить зубну пасту твердою. З цієї причини додається сіль магнію або інший стабілізатор.

Кремнезем, гідрат кремнезему (SiO_2, SiO_2 x nH_2O). Основним інгредієнтом діоксиду кремнію, який використовується в абразивах, є аморфний діоксид кремнію високої чистоти, і існують різновиди різних типів, властивості яких змінюються залежно від методу виробництва. Кремнезем дуже підходить для використання в зубних пастах, що містять фтор, оскільки під час реакції з фтором не утворюється нерозчинна сіль. Оскільки його показник заломлення нижчий, ніж у інших абразивів, діоксид кремнію можна використовувати для виготовлення прозорих гелевих зубних паст.

Зв'язувальні речовини. Зв’язувальні речовини використовуються для запобігання роз’єднанню порошкоподібних і рідких інгредієнтів і надання

відповідного ступеня в’язкопружності та форми зубній пасті. Вони можуть запобігти висиханню зубної пасти, зв’язуючи воду. Також вони впливають на дисперсію, піноутворення, полоскання та інші якості зубної пасти в ротовій порожнині. Найпоширенішим зв'язуючим в даний час є натрійкарбоксим-етилцелюлоза (КМЦ).

Карбоксиметилцелюлоза фізіологічно неактивна, розчинна у воді, добре сумісна з іншими інгредієнтами, високостабільна і відносно невисока ціна. Існує багато типів СМС, які мають різноманітні характеристики, що випливають із різних ступенів заміщення гідроксигрупи та полімеризації, тому необхідно вибрати найбільш відповідний для цієї мети. Інші відомі похідні целюлози включають метилцелюлозу, гідроксиетилцелюлозу та гідроксипропілцелюлозу. Прикладами інших використовуваних сполучних є полісахариди, такі як альгінат натрію, карагенан і ксантанова камедь; синтетичні полімери, такі як поліакрилат натрію, і неорганічні глинисті мінерали, такі як бентоніт і лапоніт.

Зволожувачі. Вони запобігають втраті води та подальшому затвердінню пасти в тюбику або коли вона піддається впливу повітря. Вони також забезпечують кремову текстуру. Це коротколанцюгові поліспирти, такі як гліцерин, сорбіт (висококонцентрований водний розчин), пропіленгліколь і поліетиленгліколь.

Розчинники. Вода є найпоширенішим розчинником, який використовується в зубній пасті. Вона розчиняє інгредієнти та дозволяє їх змішувати.

Піноутворювачі. Поверхнево-активні речовини знижують поверхневий натяг рідкого середовища в ротовій порожнині, щоб речовини в зубній пасті могли легше контактувати із зубами. Вони проникають і розчиняють наліт. Це полегшує чистку зубів. Ефект піни, створений поверхнево-активними речовинами, також корисний для чищення зубів, сприяє видаленню нальоту. Ще одна функція поверхнево-активної речовини полягає в диспергуванні ароматизаторів у зубній пасті для рота. Найбільш часто використовуваним в

даний час є лаурилсульфат натрію; іншими прикладами є лаурилсаркозинат натрію, алкілсульфо сукцинат натрію, кокомоногліцерид сульфонат натрію та ефіри жирних кислот сахарози.

Ароматизатори. Вони позбавляють від неприємного запаху і присмаку іншої сировини і надають холодний, освіжаючий смак. Комбінації нерозчинних у воді ефірних олій, таких як м'ята, м'ята перцева, евкаліпт і ментол, часто використовуються як ароматизатори в зубних пастах і рідинах для полоскання рота. Ароматизатори розчиняються та диспергуються в пасті або рідині за допомогою поверхнево-активної речовини.

Підсолоджувачі. Підсолоджувачі також покращують смак зубних паст і рідин для полоскання рота і надають їм м'якого солодкого смаку. Найпоширенішими підсолоджувачами є сахарин натрію, сорбіт і гліцерин. Ксиліт є підсолоджувачем, який, як стверджується, також забезпечує дію проти карієсу.

Фарбувальні засоби. Більшість зубних паст і рідин для полоскання рота містять барвники, які надають їм привабливого вигляду. Кольорові речовини класифікуються за Індексом кольору (CI), опублікованим Товариством фарбувачів і колористів і Американською асоціацією текстильних хіміків і колористів, або за системою під назвою FD&C Colours. Діоксид титану часто додають в зубні пасти, щоб надати їм білого кольору.

Консерванти. Консерванти запобігають розвитку мікроорганізмів у зубних пастах і рідинах для полоскання рота. В основному це бензоат натрію, метилпарабен і етилпарабен.

Фармацевтичні засоби. Один або кілька терапевтичних агентів зазвичай додають до зубних паст і рідин для полоскання рота. Більшість сучасних зубних паст містять фториди для запобігання карієсу. Останнім часом з'явилися різні зубні пасти з додатковими цілями, такими як видалення плям і зубного каменю, а також профілактика гінгівіту, проблем із чутливими зубами та яснами. У наступному тексті різні фармацевтичні терапевтичні агенти класифіковані відповідно до їх заявленої ефективності.

Фтор вважається найефективнішим засобом, що пригнічує карієс, і майже всі зубні пасти сьогодні містять фтор у тій чи іншій формі. Найбільш поширеною формою є фторид натрію (NaF), але також використовуються монофторфосфат (MFP) і фторид олова (SnF). Вміст фтору в зубній пасті зазвичай становить 0,10-0,15 %. Фтор є найбільш корисним, коли рот не полоскати водою після чищення зубів. Таким чином у ротовій порожнині затримується більша кількість фтору. Зубні пасти є основним носієм фтору.

Ксиліт – багатоатомний спирт (поліол), споріднений пентозному цукру ксилози. Білі кристали або кристалічний порошок. Дуже добре розчинний у воді; помірно розчинний у спирті. Він має солодкуватий смак і створює відчуття прохолоди в роті. Ксиліт не може бути ферментований мікроорганізмами ротової порожнини. Вважається каріостатичним засобом, оскільки він може пригнічувати вуглеводний обмін у різних мікроорганізмів порожнини рота. Здається, що ксиліт є унікальним серед цукрових спиртів за своїм пригнічуючим ефектом на гліколіз. Інгібуючу дію на гліколіз було пов’язано з поглинанням ксиліту через конститутивну фруктозоспецифічну систему PTS (фосфотрансферази) і подальшим внутрішньоклітинним накопиченням ксилітол-5-фосфату. Такий механізм призводить до зниження утворення кислоти з глюкози та зменшення вмісту Streptococcus mutans як у зубному нальоті, так і в слині.

Кальцій / Фосфат. Додавання кальцію і фосфату в зубну пасту або ополіскувач для рота підвищить концентрацію цих іонів у ротовій порожнині. Таким чином вони покращують ремінералізацію та збільшують поглинання фтору.

Бікарбонат натрію. Кілька досліджень показали, що бікарбонат є одним із компонентів слини, який потенційно змінює утворення карієсу. Він підвищує pH слини, і таким чином створює сприятливе середовище для росту кислих бактерій. Бікарбонат натрію також може змінити вірулентність бактерій, які викликають карієс.

Лаурилсульфат натрію. Показано, що ферменти глюкозилтрансфераза і

фрактозилтрансфераза включені в активну форму в плівку; і шляхом синтезу глюкану in situ із сахарози може забезпечити поверхню для колонізації Streptococcus mutans . Ці ферменти можуть інгібуватися SLS. Таке гальмування може явно сповільнити відростання зубного нальоту.

Триклозан. Триклозан – це неіонний хлорований фенольний агент з антисептичними властивостями. Триклозан має широкий спектр дії на грампозитивні та більшість грамнегативних бактерій. Він також ефективний проти мікобактерій і чисто анаеробних бактерій, а також проти спор і грибів роду Candida . Механізм його антисептичної дії полягає в дії на мікробну цитоплазматичну мембрану, викликаючи витік клітинних компонентів і тим самим викликаючи лізис мікроорганізмів. Незважаючи на його активність in vitro, клінічні дослідження зубного нальоту виявили лише помірні рівні антибляшкової активності.

Ефірні масла. Вважається, що ефірні олії тимолу, ментолу, евкаліптолу та метилсаліцилату мають антибактеріальну дію, змінюючи клітинну стінку бактерій. Повідомлялося, що засоби для полоскання рота, що містять ці активні інгредієнти, значно зменшують зубний наліт і гінгівіт.

Солі калію. Вважається, що іони калію діють, блокуючи генерацію потенціалу дії в інтрадентальних нервах. Стверджується, що солі калію в стоматологічних препаратах збільшують концентрацію іонів калію навколо пульпозних нервів і тим самим деполяризують нерв. Це може пригнічувати нервову реакцію на різні подразники, а отже зменшувати гіперчутливість зубів.

Висновки. Отже, беззаперечним фактом є профілактичні властивості зубних паст. Сфера фармацевтичних технологій сприяла розробці препаратів, які мають високу ефективність, сприяють задовільному клінічному результату та прийнятності пацієнта. Покращена клінічна ефективність і переносимість повинні заохочувати пацієнтів дотримуватись правил гігієни ротової порожнини, доповнюючи професійні зусилля, спрямовані на профілактику захворювань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Winfield A.J., Richards R.M.E. Pharmaceutical practice. Черчил Лівінгстон, Едунбург, Лондон, Нью-Йорк, Філадельфія, Сан-Франциско, Сідней, Торонто : 1998. С. 421–423.

2. Bruneton J. Фармакогнозія, фітохімія, лікарські рослини. Париж: Intercept Ltd; 1999. С. 45–57.

3. Herlofson B.B., Barkvoll P. Лаурилсульфат натрію та рецидивуючі афтозні виразки. Попереднє дослідження. Acta Odont. 1994. №52. P. 257–259.

4. Fluoridation Facts. URL : https://americanfluoridationsociety.org/wp-content/ uploads/2021/11/Fluoridation_Facts-2018.pdf

5. Rolla G., Ogaard B., Cruz R. de A. Клінічний ефект і механізм каріостатичної дії фторвмісних зубних паст: огляд. Int Dent J. 1991. № 41. С. 171–174.

УДК [616.921.8+616.914]-085.371:612.017.2

ФОРМУВАННЯ ІМУНІТЕТУ ПРОТИ ВІТРЯНОЇ ВІСПИ ТА КОКЛЮШУ

Боженко Ксенія Владиславівна
Студентка
Харківський національний медичний університет,
м. Харків, Україна
Гаврилов Анатолій Вікторович
к.мед.н., доцент
Харківський національний медичний університет,
м. Харків, Україна

Анотація: вітряна віспа та коклюш — це дві висококонтагіозні хвороби, які можуть спричиняти серйозні ускладнення у дітей та дорослих. Проте, в більшості випадків, проти цих інфекцій формується стійкий імунітет. Також проводиться вакцинація для імунізації від вітрянки та кашлюку, які допомагають створити стійкий імунітет у людей, захищаючи їх від тяжкого перебігу хвороби та ускладнень. В даній роботі будуть розглянуті тезиси, що пояснюють шляхи формування імунітету проти вітряної віспи та коклюшу.

Ключові слова: вітряна віспа, коклюш, імунітет, вітрянка, кашлюк, вакцинація

Вітряна віспа та коклюш входять в число дитячих інфекцій, через те, що в більшості випадків ними хворіють в дитинстві, а після, в більшості випадків, утворюється стійкий пожиттєвий імунітет проти віспи, та стійкий імунітет на 20-30 років від коклюшу, пізніше кашлюк може перебігати в стертій формі, тому його рідко реєструють у дорослих.

Вітряна віспа: у новонароджених, зазвичай, є вроджений імунітет, який передається трансплацентарно від матері, якщо вона перехворіла, або була щеплена і має імунітет проти вітряної віспи [1, с. 49]. Про вроджений імунітет буде свідчити рідкість захворювання у дітей в період новонародженості та перших місяців життя. Як зазвичай, він заснований на материнських IgG.

Очевидно, що при відсутності материнського імунітету дитина здатна захворіти і в ці періоди при контакті з вірусом. Якщо ж він присутній, то дитина буде захищена протягом декількох місяців, максимум даний вид імунітету може протриматися до року життя, а після - сприйнятливість дітей до вітряної віспи повертається на дуже високий рівень. Індекс контагіозності становить 95-98% [2, с. 6, 21].

Відповідь імунної системи відбувається одразу після зараження, а формування імунітету у фазу пізнього специфічного впливу при умові що людина імунокомпетентна. Спочатку відбувається переробка антигену і презентація за допомогою макрофагів для лімфоцитів, які диференціюються в специфічні для даного вірусу плазматичні антитілоутворюючі клітини. Після утворення, антитіла зв’язують вірус, який знаходиться позаклітинно, тому ті віруси, що вже проникли в нервові ганглії залишаються там і можуть викликати повторне зараження, але це вже буде не вітряна віспа, а оперізуючий герпес. Також активованими макрофагами та лімфоцитами секретуються хелперні цитокіни. Формується типоспецифічний імунітет, як при маніфестному, так і при безсимптомному перебігу. Не дивлячись на те що його вважали стійким та пожиттєвим зараз реєструють 2-4% повторних захворювань за допомогою сучасних епідеміологічних досліджень [2, с. 23].

Імунопрофілактика проти вітрянки у вигляді вакцини також формує типоспецифічний імунітет. Вакцина жива атенуйована, тому механізм формування імунітету схожий на механізм при інфікуванні, але клінічні прояви при цьому будуть мінімальні. Рекомендовано щепитися усім дітям, які старше 12 місяців і нічим не хворіють на даний момент, а також дорослим, що раніше не перенесли вітряну віспу. Також вакцинація можлива після контакту з хворим на вітрянку для профілактики ускладненого перебігу хвороби. В такій ситуації щеплення необхідно зробити протягом 72 годин. Перед використанням вакцини слід з'ясувати наявність антитіл IgG до вірусу *Varicella Zoster*, так як їхній достатній рівень (>11 од/мл) говорить про те, що людина вже має імунітет до захворювання.

Коклюш: після перенесеного коклюшу або щеплення і низького рівня циркуляції збудників та зменшення їх небезпечності, через велике охоплення населення щепленнями, стійкий імунітет зберігається протягом 20–30 років, після чого можливі повторні випадки захворювання [1, с. 59]. Стійкість дітей першого року життя до інфекції найменша, незважаючи на наявність трансплацентарної передачі деяких протикоклюшних антитіл, можливо, через недостатність материнського імунітету або через те, що недостатньо специфічних антитіл проникають через плаценту. Кашлюк викликає *Haemophilis (Bordetella) pertussis*, при зараженні іншими бордетелами перехресний імунітет не розвивається. Коефіцієнт контагіозності становить 90%. Коклюш являється дуже небезпечним для дітей до 2-х років, тому в багатьох країнах, в тому числі і в Україні, проводиться щеплення за календарем щеплень вакциною АКДП. Результати серологічних досліджень показують, що чим старше вік, тим більше осіб із виявленими IgG проти коклюшного токсину, це показує — з часом у людини більше шансів заразитися *B. pertussis* [3, с. 21].

При захворюванні на коклюш найбільшу роль в імунній відповіді грає імунний лізис і фагоцитоз бактерій. Антитіло-опосередковані реакції ж ініціюються імуноглобулінами групи G. Спочатку відбувається фіксація антитіла на поверхні бактерій, після цього активується комплемент за класичним варіантом з утворенням мембранатакуючого комплексу і подальшим лізисом голих ділянок мембран бактерій. Надалі йде опсонізація бактерій антитілами, після чого здійснюється взаємодія Fc-фрагментів антитіл з Fc-рецепторами макрофагів, що призводить до посилення активності фагоцита, а саме його поглинальної і перетравлюючої функції. Потім утворений комплекс «бактерійний АГ-АТ-С» фіксується на рецепторах макрофагів до С3в, що також веде до посилення поглинальної і перетравлюючої функції фагоцитів. Бордетели виділяють антифагіни, які не дозволяють фагоцитам утворювати псевдоподії, що утруднює атракцію, перешкоджають міграції макрофагів, що заважає наблизитися до бактерій та здійснити фагоцитоз. Імунна система виділяє антитіла для нейтралізації даних антифагінів та усуненню даної

захисної реакції бактерії задля нормального функціонування імунного захисту. При цьому поглинальна і бактерицидна функції нейтрофілів, які активуються факторами, що продукують макрофаги, NK-клітини і Т-лімфоцити (TNF-α, IL-1β, IL-6 та інші цитокіни), різко посилюються в присутності комплементу і Ig G. Тож, сформований імунітет залежить від рівня циркулюючих IgG, які, по даним нових досліджень, залишаються в організмі на достатньому рівні на 20-30 років і з часом їх концентрація зменшується, тому можливі рецидиви інфекції. Але також імунітет залежить і від вмісту і активності компонентів комплементу, а також від функціонального стану фагоцитів. Мінімальний "захисний" рівень антитіл вважається 1:80, а високий "захисний" рівень 1:640. Як і при вітряній віспі, кашлюк може перебігати у безсимптомній формі, але з утворенням імунітету, про що також варто пам'ятати [4, с. 180].

Вакцинацію ж проводять АКДП-вакциною всім дітям у віці 3–4–5 міс, які не хворіли на кашлюк та не мають медичних протипоказань до щеплення. Не дивлячись на те що вакцина не вберігає від зараження і захворювання, вона допомагає легше перенести кашлюк у легкій або стертій формах, коли напади кашлю не перевищують 15 разів на добу або взагалі можуть бути відсутніми, зменшені гематологічні зрушення, що суттєво полегшує перебіг хвороби, зменшує частоту виникнення ускладнень і виснаженість людини від постійного кашлю, що в свою чергу робить сприятливішим перебіг та прогноз, на відміну від нещеплених, коли захворювання може супроводжуватися 30-50 нападами навіть до 15 хвилин. При високому ризику розвитку післявакцинальних ускладнень, дітям щеплення проводять виключно вакциною АаКДП. Ревакцинація проти кашлюку здійснюється також АаКДП вакциною у віці 18 міс. Загалом вакцинація проводиться до 7 років. А перенесений кашлюк в анамнезі не є протипоказанням до вакцинації.

Висновки. Формування імунітету є дуже важливим компонентом здоров'я як індивідуума так і усього колективу. Треба пам'ятати, що у деяких людей може вже бути сформований імунітет, не дивлячись на відсутність даних про захворювання вітряною віспою або кашлюком, так як хвороба може

перебігати атипово, безсимптомно або зі стертими клінічними проявами, але імунітет буде формуватися так само як і при типових формах захворювань. Раніше вважалося, що імунітет залишається пожиттєво, хоча можуть відбуватися рецидиви при його ослабленні, але нові дослідження показують, що інколи імунітет може знижуватися і потребувати вакцинації або ревакцинації, також з формуванням специфічного імунітету, але менш стійкого ніж при перенесенні хвороби, як при коклюші.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Профілактика інфекційних захворювань у дітей : навч. посібник для студентів та інтернів вищих навчальних медичних закладів / за ред. Є.А. Вашева, С.В. Кузнєцова. – Харків : ХНМУ, 2014.– 80 с
2. Вітряна віспа у дітей: особливості патогенезу, клініки, лікування. Дисертація на здобуття наукового звання кандидата медичних наук / В.В. Дєєв. - Київ, 2015 — 113 с
3. Збудники повітряно-краплинних бактеріальних інфекцій. Збудники коклюшу : метод. вказ. для студентів-магістрів II–III курсів спеціальності "Медицина", "Педіатрія" і "Стоматологія" освітньо-кваліфікаційного рівня – «Магістр»/ упоряд. Т. М. Замазій, Н. І. Коваленко. – Харків : ХНМУ, 2019. – 48 с
4. Імунологія: підручник / Л.В.Кузнецова, В.Д.Бабаджан, Н.В.Харченко та ін.; за ред. Л.В.Кузнецова, В.Д.Бабаджан, Н.В.Харченко. – Вінниця: ТОВ «Меркьюрі Поділля», 2013.- с.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОМФОРТУ ТА ЯКОСТІ ЖИТТЯ ПАЛІАТИВНИХ ПАЦІЄНТІВ НА ТЕРМІНАЛЬНІЙ СТАДІЇ ХРОНІЧНИХ ТА НЕВИЛІКОВНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ

Гуріна Дар'я Павлівна
Студентка
Харківський національний медичний університет

Вступ. Хронічні та невиліковні захворювання залишають майже неможливою допомогу перед великими фізичними та психологічними викликами. У фінальних стадіях цих захворювань, коли лікування часто вже не допомагає, а можливо лише полегшити перебування в цьому світі, особливо важливою стає задача забезпечення комфорту та підвищення якості життя хворих. розглядає ключові аспекти забезпечення комфорту та покращення якості життя в останній фазі хронічних та термінальних захворювань.

Мета роботи. Проаналізувати ключові аспекти забезпечення комфорту та покращення якості життя паліативних пацієнтів в термінальній стадії хронічних та невиліковних захворювань.

Матеріали та методи. Огляд наукової літератури зроблено на основі вивчення баз даних PubMed, Scopus, Google Scholar. Проаналізовано статті 2013-2023 рр., присвячених проблемі забезпечення комфорту та покращення якості життя паліативних пацієнтів в термінальній стадії хронічних та невиліковних захворювань.

Результати та обговорення. Оптимальна організація паліативної допомоги та забезпечення гідних умов для людей у термінальній стадії хронічного або невиліковного захворювання має величезне значення для їх фізичного та емоційного благополуччя.

Перш за все, необхідно забезпечити ефективний медичний підхід для контролю симптомів та лікування болю. Застосування сучасних методів лікування та купірування больового синдрому дозволяє підтримувати комфорт пацієнта та полегшувати його стан.

Враховуючи фізіологічні та психологічні аспекти, необхідно розглядати як змінені потреби пацієнта та можливі обмеження на різних стадіях хвороби. На початкових етапах необхідно забезпечити оптимальне лікування та підтримання функцій органів. На останніх етапах, коли можливості лікування обмежені, важливо привернути увагу на комфорт та психологічну підтримку.

Крім того, паліативна допомога забезпечує психологічну та соціальну підтримку родині пацієнта. Забезпечення можливостей для розмови та висловлення емоцій, надання консультацій психолога чи психіатра можуть допомогти впоратися зі стресом та покращити психічний стан пацієнта.

Надання зручних умов перебування, врахування індивідуальних потреб та побажань пацієнта важливого для створення середовища, в якому він може відчувати себе оточеним увагою та турботою. Це включає забезпечення комфортного ліжка, доступ до важливих засобів зручності, а також можливість отримувати паліативну допомогу вдома, якщо цей пацієнт бажає.

Здійснення постійного моніторингу стану пацієнта та вчасне втручання у випадку загострення може значною мірою покращити якість його життя на останніх етапах хвороби. За бажанням пацієнт може отримувати паліативну допомогу вдома. Використання новітніх технологій також забезпечує ефективний зв'язок із вузькими спеціалістами та підтримку пацієнта у віддалених регіонах.

У сучасному світі зростає увага до питань паліативної допомоги та підтримки людей на термінальній стадії невиліковних захворювань. Забезпечення комфорту та покращення якості життя невиліковних пацієнтів є ключовим завданням для медичної галузі, громадських організацій та суспільства та включає слідуючі аспекти:

1. Гуманітарний аспект. Надання ефективної паліативної допомоги в термінальній стадії дозволяє забезпечити гідне та повноцінне життя після останніх днів. Це стає важливою складовою людського права на гідність та недоторканість особистого життя.

2. Медичний аспект. Паліативна допомога спрямована на полегшення

болю та інших симптомів, підвищення якості сну, апетиту та психічного стану.

3. Етичний аспект. Забезпечення комфорту пацієнта в термінальній стадії захворювання підкреслює важливість етичних стандартів у сфері медицини. Медична етика вимагає поваги до прав пацієнта та його бажань, навіть коли вони стосуються питань, пов'язаних з кінцем життя.

4. Родинний і соціальний вимір. Термінальні стадії захворювання вносять значний вплив на родину та близьких. Забезпечення комфорту пацієнта має суттєве значення для підтримки родини, надання їм можливості якісно проводити час разом.

5. Економічний аспект. Забезпечення якісної паліативної допомоги зменшує витрати на дорогі та неефективні методи лікування на термінальних стадіях невиліковної хвороби. Ефективне управління та надання паліативної допомоги може покращити результати лікування та зменшити госпіталізацію.

Висновок. Забезпечення комфорту та якості життя у термінальних стадіях хронічних та невиліковних захворювань - це складний та багатогранний процес, який потребує інтегрованого підходу від працівників та спеціалістів у галузі паліативної допомоги. Забезпечення оптимальної фізичної, психологічної та соціальної підтримки значно покращує якість життя паліативного хворого.

ЛІТЕРАТУРА

1. “Консолідація паліативної допомоги: Знання та практика.” Маріанна Бурч. Oxford University Press.,2018 .

2. “Психосоціальна підтримка в кінцевій стадії захворювання: Виклики та можливості.” Джон Дженкінс, 2018.

УДК 616.31-08-039.71:[613.64+616-053.5]

КЛІНІКО-ЛАБОРАТОРНА ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ РОЗРОБЛЕНИХ ЛІКУВАЛЬНО-ПРОФІЛАКТИЧНИХ ЗАХОДІВ ДЛЯ ДИТЯЧОГО НАСЕЛЕННЯ, ЩО ПРОЖИВАЄ В ЗОНІ, ПІДВИЩЕНОГО АНТРОПОГЕННОГО НАВАНТАЖЕННЯ

Дєньга Оксана Василівна
д.мед.н., професор, завідувачка відділом епідеміології та профілактики основних стоматологічних захворювань, дитячої стоматології та ортодонтії Державна установа «Інститут стоматології та щелепно-лицевої хірургії Національної академії медичних наук України»

Анотація: Дослідження було присвячене оцінці ефективності застосування розробленого і апробованого в експерименті лікувально-профілактичного комплексу у дітей 7, 12 і 15 років, що проживають в зоні підвищеного антропогенного навантаження.У дослідженнях брало участь 170 пацієнтів - діти віку 7, 12 і 15 років, які проживають в зоні підданої до впливу забруднюючих речовин атмосферного повітря, води і ґрунту м. Біла Церква. Було розроблено лікувально-профілактичний комплекс препаратів, що містить препарати сорбуючої, дезінтоксикаційної, імуномодулюючої та адаптогенної дії, а також, що відшкодовують дефіцит макро- і мікроелементів. Встановлено, що при плануванні лікувально-профілактичних заходів у дітей, що знаходяться в антропогенно забрудненій зоні, необхідно враховувати молекулярно-генетичний паспорт дитини та застосовувати лікувально-профілактичні заходи з найбільш раннього віку.

Ключові слова: антропогенне навантаження, діти, карієс зубів, лікувально-профілактичний комплекс, тканини порожнини рота.

Біла Церква - найбільший в Київській області промисловий центр. Економіка міста представлена потужним промисловим комплексом, який

складається з 57 підприємств різних галузей і видів діяльності. Провідною галуззю економіки міста є хімічна і нафтохімічна промисловість, а саме гумова і шинна промисловість [1]. Шинна промисловість є одним з найнебезпечніших виробництв щодо ризику забруднення природного середовища [2, с. 3-10, 3, с. 30-54, 4, 5, с. 7-12]. Підвищене антропогенне навантаження (АН) справляє негативний вплив на стоматологічне здоров'я дітей, а саме підвищена поширеність карієсу зубів, негативно впливає на розвиток твердих тканин зубів, стан пародонту і гігієну порожнини рота.

Метою даного дослідження було оцінка ефективності застосування розробленого і апробованого в експерименті лікувально-профілактичного комплексу у дітей 7, 12 і 15 років, що проживають в зоні підвищеного АН.

Матеріали і методи дослідження. У дослідженнях брало участь 170 пацієнтів - діти віку 7, 12 і 15 років, які проживають в зоні підданої до впливу забруднюючих речовин атмосферного повітря, води і ґрунту м. Біла Церква - 63 пацієнта 7 років (33 особи - основна група, 30 осіб - група порівняння), 62 пацієнта 12 років (33 особи - основна група, 29 осіб - група порівняння) і 45 пацієнтів 15 років (28 осіб - основна група, 17 осіб - група порівняння).

Для оцінки стану твердих тканин зубів використовували індекс карієс, пломба, видалення зубів (КПВз) та індекс карієс, пломба, видалення поверхонь (КПВп) і їх структуру (карієс, пломба, видалення, ускладнений карієс). Визначалися поширеність і інтенсивність каріозного процесу [6, с. 164-168].

Для оцінки стану тканини пародонта і гігієні порожнини рота використовували наступні індекси [6, с. 164-168]:

– папілярно-маргінально-альвеолярний індекс РМА % для оцінки вираженості запальних змін пародонта. Індекс РМА % розраховують за формулою: РМА = (сума балів/3 х число зубів) х 100 %; (0 % – норма, до 30 % - легкий ступінь тяжкості, 31-60 % – середній ступінь тяжкості, 61 % і вище – важкий ступінь тяжкості);

– кровоточивість ясен (індекс Mulleman) визначали за допомогою пародонтального зонда;

– рівень гігієни порожнини рота оцінювали за допомогою індексів гігієни порожнини рота Silness-Loe і Stallard.

Карієспрофілактичну ефективність (КПЕ) (редукцію карієсу) розраховували за формулою:

$$КПЕ = 100 - \frac{КПВп\ (основна) \times 100}{КПВп\ (порівняльна)}, \text{ де } (1)$$

КПЕ – карієспрофілактичний ефект у відсотках відображає ступінь зниження інтенсивності ураження зубів карієсом в основній групі в порівнянні з групою порівняння [6, с. 164-168]. Лікування дітей основної групи супроводжувалося використанням розробленого лікувально-профілактичного комплексу (ЛПК), що містить препарати сорбуючої, дезінтоксикаційної, імуномодулюючої та адаптогенної дії, а також, що відшкодовують дефіцит макро- і мікроелементів. При цьому в початковому стані, через 6 місяців, 1 рік і 2 роки оцінювалися стоматологічний статус. Перед початком лікування і кожні три місяці в обох групах проводилась санація порожнини рота пацієнтів і професійна гігієна. Також у дітей основної групи у доповненні до ЛПК проводили герметизацію фісур з використанням герметиків вітчизняного виробництва хімічного твердіння.

Результати дослідження. Результати оцінки стану твердих тканин зубів у дітей 7 років в процесі проведення лікувально-профілактичних заходів наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Динаміка зміни індексу КПВ у дітей 7 років, які проживають в зоні підвищеного антропогенного навантаження в процесі профілактики, M±m

Показник / Терміни	Основна група		Група порівняння	
	КПВз	приріст	КПВз	приріст
Вихідний	1,13±0,12 p>0,1	-	1,2±0,11	-
Через 6 місяців	1,22±0,11 p>0,1	0,09	1,41±0,19	0,21
Через 1 рік	1,41±0,13 p<0,1	0,19	1,73±0,12	0,32
Через 2 роки	1,7±0,15 p<0,01	0,29	2,41±0,21	0,68
Приріст за 2 года	-	0,57	-	1,21

Примітка: p – показник вірогідності відмінностей від групи порівняння.

За перші 6 місяців досліджень приріст карієсу постійних зубів у дітей 7 років, які проживають в зоні антропогенного забруднення нафтохімічних виробництвом в основній групі, склав 0,09, що в 2,3 рази менше, ніж в групі порівняння (0,21). Через рік приріст карієсу постійних зубів у дітей в основній групі був в 1,68 разів менше, ніж в групі порівняння, а через два роки приріст карієсу постійних зубів у дітей в основній групі склав 0,29, що в 2,34 рази менше, ніж в групі порівняння (0,68).

В процесі застосування лікувально-профілактичного комплексу співставляли дані приросту карієсу за 2 роки спостережень у 7 літніх дітей карієспрофілактична ефективність (КПЕ) склала 52,9 %. Це свідчить про високий профілактичний ефект комплексу.

Результати оцінки стану тканин пародонта і гігієни порожнини рота у дітей 7 років, що проживають в зоні, підвищеного АН представлені в таблиці 2.

Таблиця 2

Стан тканин пародонту і гігієни порожнини рота у дітей 7 років, які проживають в зоні підвищеного антропогенного навантаження, M±m

Група \ Показник		РМА %	Кровоточивість	Silness-loe	Stallard
Основна група	Вихідний	0,26±0,015 p>0,1	1,69±0,12 p>0,1	1,95±0,30 p>0,1	0,26±0,029 p>0,1
	Через 6 місяців	0,06±0,008 p<0,001	0,76±0,08 p<0,05	0,79±0,09 p<0,001	0,08±0,011 p<0,001
	Через 1 рік	0,08±0,006 p<0,001	0,95±0,10 p>0,1	1,34±0,10 p<0,1	0,07±0,006 p<0,001
	Через 2 роки	0,07±0,009 p<0,001	0,86±0,09 p<0,01	1,24±0,13 p<0,05	0,06±0,008 p<0,001
Група порівняння	Вихідний	0,30±0,025	1,72±0,15	2,00±0,27	0,30±0,023
	Через 6 місяців	0,28±0,037	1,05±0,10	1,36±0,13	0,31±0,030
	Через 1 рік	0,31±0,031	1,11±0,12	1,56±0,09	0,28±0,023
	Через 2 роки	0,30±0,028	1,19±0,11	1,61±0,14	0,30±0,026

Примітка: p – показник вірогідності відмінностей від групи порівняння.

Значення індексу кровоточивості у дітей 7 років, що проживають в зоні підвищеного АН основної групи до лікування становило 1,69 бала. Значення

індексу РМА % склало 0,26. Показник Silness-loe склав 1,95 балів, а Stallard - 0,26 балів.

За 6 місяців спостереження в основній групі дітей 7 років значення індексу РМА % знизилися в 4,3 рази. Достовірних змін в поширеності запалення через рік і 2 роки більше не спостерігалося. У групі порівняння значних змін від вихідного стану в усі періоди спостереження не відзначалося.

Інтенсивність процесу запалення через 6 місяців спостереження у дітей основної групи зменшилася в 2,22 рази, через рік - в 1,78 раз, а через 2 роки в 1,96 раз. У групі порівняння даний показник через 2 роки був менше вихідного стану в 1,45 раз.

При цьому істотно, в порівнянні з вихідним станом, зменшились в основній групі і індекси гігієни Silness-Loe і Stallard'a. Через півроку в основній групі індекс Silness-Loe зменшився на 59,5 %, через рік - на 31,2 %, а через 2 роки - на 36,4 %. У групі порівняння також знизився даний індекс через півроку, рік і 2 роки в 1,47, 1,28 і 1,24 рази відповідно. Індекс Stallard в свою чергу в основній групі через півроку був нижче на 68,2 %, через рік – на 76,9 %, а через 2 роки на 76,9 % в порівнянні з вихідним станом, проте в групі порівняння даний індекс в усі періоди спостереження достовірно не змінювався.

Результати оцінки стану твердих тканин зубів у дітей 12 років в процесі проведення лікувально-профілактичних заходів наведені в таблиці 3.

Таблиця 3

Динаміка зміни індексу КПВ в процесі профілактики у дітей 12 років, які проживають в зоні підвищеного антропогенного навантаження, M±m

Показник / Терміни	Основна група		Група порівняння	
	КПВз	приріст	КПВз	приріст
Вихідний	3,51±0,33 p>0,1	-	3,6±0,35	-
Через 6 місяців	3,62±0,35 p>0,1	0,11	3,9±0,40	0,3
Через 1 рік	3,74±0,39 p>0,1	0,12	4,1±0,37	0,2
Через 2 роки	3,83±0,36 p>0,1	0,09	4,5±0,41	0,4

Примітка: p – показник вірогідності відмінностей від групи порівняння.

За перші 6 місяців досліджень приріст карієсу постійних зубів у дітей 12 років, які проживають в зоні підвищеного АН основної групи, склав 0,11, що в 2,72 рази менше, ніж аналогічний показник у групі порівняння (0,3). Через рік і два роки даний показник у дітей основної групи був менше в 1,66 і 4,4 рази відповідно, в порівнянні з групою порівняння.

В процесі застосування лікувально-профілактичного комплексу за даними приросту карієсу за 2 роки спостережень у 12 річних дітей, КПЕ склала 66,7 %, що вище ніж той же показник у дітей 7 років на 13,8 %, а також свідчить про високий профілактичний ефект комплексу. Результати оцінки стану тканин пародонта і гігієни порожнини рота у дітей 12 років, що проживають в зоні АН представлені в таблиці 4.

Таблиця 4

Стан тканин пародонта і гігієни порожнини рота у дітей 12 років, які проживають в зоні підвищеної антропогенного навантаження в динаміці профілактики, M±m

Група \ Показник		РМА %	Кровоточивість	Silness-loe	Stallard
Основна група	Вихідний	13,81±1,93 p>0,1	0,22±0,021 p>0,1	1,64±0,583 p>0,1	1,87±0,173 p>0,1
	Через 6 місяців	3,60±0,45 p<0,001	0,16±0,020 p<0,05	1,24±0,132 p<0,001	1,35±0,127 p<0,001
	Через 1 рік	3,47±0,36 p<0,001	0,14±0,017 p<0,001	1,04±0,109 p<0,001	0,93±0,079 p<0,001
	Через 2 роки	3,52±0,34 p<0,001	0,16±0,023 p<0,001	1,18±0,127 p<0,001	1,06±0,088 p<0,001
Група порівняння	Вихідний	14,10±1,38	0,24±0,020	1,71±0,183	1,92±0,183
	Через 6 місяців	11,37±1,06	0,23±0,027	2,10±0,208	2,18±0,206
	Через 1 рік	13,32±1,44	0,33±0,029	2,35±0,254	2,28±0,195
	Через 2 роки	14,89±1,53	0,28±0,022	2,43±0,210	2,38±0,248

Примітка: p – показник вірогідності відмінностей від групи порівняння.

За 2 роки спостережень інтенсивність запалення за індексом РМА % в основній групі зменшилася в 3,9 рази, а в групі порівняння – дещо збільшилася. Поширеність запалення за індексом кровоточивості, так само показала позитивні зміни і через 2 роки була нижче вихідного стану в 1,37 раз. У групі

порівняння даний індекс за 2 роки зріс у 1,16 рази.

Показники рівня гігієни за 2 роки також значно покращилися в основній групі - індекс Silness-Loe зменшився в 1,39 раз, а індекс Stallard – в 1,76 раз. У той же час в групі порівняння за 2 роки ці показники тільки збільшилися на 42,1 % і 24 % відповідно.

Результати оцінки стану твердих тканин зубів у дітей 15 років в процесі проведення лікувально-профілактичних заходів наведені в таблиці 5.

Таблиця 5

Динаміка зміни індексу КПВз в процесі профілактики у дітей 15 років, які проживають в зоні АН, M±m

Терміни \ Група	Основна група	Група порівняння
Вихідний	4,53±0,47 p>0,1	4,61±0,44
Через 6 міс.	4,76±0,44 p>0,1	4,97±0,46
Через 1 рік	4,96±0,53 p>0,1	5,18±0,49
Через 2 роки	5,23±0,47 p>0,1	5,67±0,54
Приріст за 2 роки	0,7	1,06

Примітка: p – показник вірогідності відмінностей від групи порівняння.

Через 2 роки досліджень приріст карієсу постійних зубів у дітей 15 років, які проживають в зоні підвищеного АН основної групи, був в 1,51 разів менше, ніж аналогічний показник у групі порівняння.

В процесі використання лікувально-профілактичного комплексу при зіставленні даних приросту карієсу за 2 роки спостережень у 15 річних дітей, КПЕ склала 33,9 %. Значення даного показника було менше ніж у 7 і 12 літніх дітей в 1,56 і 1,97 разів відповідно. Це свідчить про більш низькій карієспротекторний ефективності у дітей 15 років у порівнянні з дітьми інших вікових груп.

Результати оцінки стану тканин пародонта і гігієни порожнини рота у дітей 15 років проживають в зоні підвищеного АН представлені в таблиці 6.

Таблиця 6

Динаміка стану гігієни порожнини рота і пародонтального статусу у дітей 15 років, які проживають в зоні підвищеного антропогенного навантаження в процесі профілактики, M±m

Група \ Показник		РМА %	Кровоточивість	Silness-loe	Stallard
Основна група	Вихідний	12,73±1,32 p>0,1	0,21±0,032 p>0,1	0,99±0,113 p>0,1	1,42±0,13 p>0,1
	Через 6 місяців	3,41±0,28 p<0,001	0,04±0,006 p<0,001	0,83±0,074 p>0,1	1,01±0,09 p>0,1
	Через 1 рік	0,49±0,06 p<0,001	0,06±0,007 p<0,001	0,72±0,067 p>0,05	0,9±0,08 p<0,05
	Через 2 роки	0,83±0,09 p<0,001	0,09±0,005 p<0,001	0,6±0,063 p<0,001	0,71±0,06 p<0,001
Група порівняння	Вихідний	13,1±1,38	0,26±0,028	1,1±0,132	1,5±0,16
	Через 6 місяців	10,17±1,07	0,12±0,009	0,8±0,083	1,1±0,12
	Через 1 рік	11,21±1,23	0,23±0,017	0,9±0,063	1,2±0,10
	Через 2 роки	12,67±1,31	0,28±0,023	1,2±0,104	1,35±0,14

Примітка: p – показник вірогідності відмінностей від групи порівняння.

У дітей 15 років індекс РМА % в основній групі істотно зменшився за 2 роки спостережень - в 15,33 рази (від 12,73 до 0,83), а в групі порівняння незначно – в 1,03 рази (від 13,10 до 12,67). Індекс кровоточивості у даної вікової групи дітей, які отримували лікувально-профілактичний комплекс, знизився в 2,33 рази (від 0,21 до 0,09), а в групі порівняння збільшився – в 1.07 раз (від 0,26 до 0,28). Індекс гігієни - Silness-Loe за допомогою якого оцінювалася локалізація і тяжкість гінгівіту в основній групі дітей зменшився на 40 % (від 0,99 до 0,60). У групі порівняння значення даного індексу збільшилися на 9 % (від 1,10 до 1,20). Значення індексу Stallard у дітей основної групи зменшилися через 2 роки в 2 рази (від 1,42 до 0,71), а у дітей групи порівняння знизилися незначно - в 1,1 раз (від 1,5 до 1,35).

Висновки:

– для дітей, які проживають в умовах підвищеного антропогенного навантаження розроблено лікувально-профілактичний комплекс препаратів, що

містить препарати сорбуючої, дезінтоксикаційної, імуномодулюючої та адаптогенної дії, а також, що відшкодовують дефіцит макро- і мікроелементів;

– при плануванні лікувально-профілактичних заходів у дітей, що знаходяться в антропогенно забрудненій зоні, необхідно враховувати молекулярно-генетичний паспорт дитини та застосовувати лікувально-профілактичні заходи з найбільш раннього віку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Біла Церква: Галузева структура промисловості // Сайт місту Біла Церква [Електронный ресурс]. – 2016. – Режим доступу: http: // www.bilatserkva.info/modules.php?name=Content&op=showpage&pid=81/ – Дата доступу: 17.01.2020.

2. Кудрявцев В. П., Самсонов В. М., Камилов Р. Ф., Шакирова Э. Д. и др. Условия труда рабочих современных основных профессий, занятых в производстве резиновой и резинотехнической продукции // Медицинский вестник Башкортостана. – 2011. – №4. – С. 3–10.

3. Кузмичев М. К. Гигиеническая оценка риска для здоровья населения от воздействия выбросов загрязняющих веществ шинного производства / М. К. Кузмичев. – Дис… к. мед. н. 14. 00. 07 – М., 2008 – 165 с.

4. Оцінка впливу на навколишнє середовище шинної промисловості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http: // eco. com. ua/content/otsinka–vplivu–na–navkolishne–seredovishche–shinnoi–promislovosti.

5. Степанов Е. Г. Современное состояние условий труда и профессиональная заболеваемость работников резиновой, резинотехнической и шинной промышленности // Медицина труда и промышленная экология. – 2014. – №5. – С. 7–12.

6. Хоменко Л. О. Енергокорекція в комплексній профілактиці хронічного катарального гінгівіта у детей, які мешкають в екологічно несприятливих умовах / Л. О. Хоменко, О. І. Остапко, Н. А. Колєсова // Медична наука України. - 2010. - № 1. - С. 164-168.

УДК 616-06

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МІОКАРДИТУ, ЯК УСКЛАДНЕННЯ ПІСЛЯ ПЕРЕНЕСЕНОГО COVID-19

Жидок Софія Вікторівна,
ст.5 курс медичний факультет № 2
Партика Софія Романівна,
ст.5 курс медичний факультет № 2
Дідик Наталя Василівна,
к.мед.н., доц. ЗВО
Вінницький національний медичний університет
ім. М. І. Пирогова
м. Вінниця,
доцент, к.мед.н.

Анотація: В даній доповіді систематизовано та узагальнено основні моменти виникнення міокардиту на фоні COVID-2019. Особлива увага приділяється поширеності, патогенезу розвитку постковідного міокардиту та його діагностиці, а також особливості симптоматики COVID-асоційованого запального ураження серця.

Ключові слова: COVID-2019; міокардит; постковідний міокардит; коронавірусна хвороба; SARS-CoV-2; запальне ураження серця; наслідки; патогенез.

COVID-2019 - це гостре вірусне захворювання, що викликається новим штамом вірусу з роду коронавірусів, з повітряно-крапельним шляхом передачі, та характеризується інтоксикацією та ураженням дихальних шляхів аж до розвитку гострого респіраторного дистрес-синдрому. Відомо, що міокардит є одним з найвагоміших захворювань в галузі кардіології, актуальним в усіх країнах світу, оскільки це захворювання нерідко призводить до розвитку інвалідності та смертності серед осіб працездатного віку [1]. Міокардит - запальне захворювання серцевого м’яза, що виникає найчастіше

під впливом вірусів, однак може спричинятись і бактеріями, протозойними чи грибковими інфекціями, а також великою кількістю ліків, токсичних речовин та імуноопосередкованими системними захворюваннями [1]. Частота постковідного міокардиту, точно невідома (в межах 15–27%) і, є недооціненою з багатьох причин, зокрема внаслідок частого субклінічного перебігу як COVID-19, так і міокардиту, масового поширення коронавірусної інфекції і неможливості охоплення всіх випадків міокардиту та складнощі у діагностиці. На даний момент відомо, що на фоні COVID-19 частота запальних уражень серця зросла в декілька разів, а структурні зміни серцевого м’яза при проведенні МРТ серця відзначаються майже у 50% пацієнтів, які перенесли коронавірусну хворобу середнього ступеня важкості [2].

За даними багатьох іноземних досліджень встановлено, що міокардит може виникати, як після COVID-19, так і після вакцинації проти цього захворювання. Достеменно не відомо патогенез розвитку міокардиту, але багато вчених збігаються на однієї думки, а саме що при потраплянні в організм людини вірус починає розмножуватись та вивільняти своє РНК. РНК коронавірусу - антиген, тому його розпізнає імунна система та активує специфічні реакції імунної відповіді. Деякі з цих реакцій здатні активувати кардіотропні клони Т- і В-клітин, викликаючи запалення серця. Між спайковим глікопротеїном і міозином або тропоніном С1 може виникати перехресна реактивність між антитілами IgM проти спайкового глікопротеїну вірусу SARS-CoV-2 і серцевими аутоантигенами та потенційно індукувати запалення міокарда [2; 4]. Окрім основних моментів розвитку постковідного міокардиту, було досліджено роль статевих гормонів в цьому процесі. Розвиток вакцинного міокардиту проти SARS-CoV-2 пов’язаний з молодими чоловіками, що свідчить про важливість статевих гормонів. Тестостерон активує специфічні реакції Т-хелперів, тоді як естроген пригнічує прозапальні реакції Т-клітин. Крім того, вірусний міокардит пов'язаний з генетичними варіантами генів, що кодують різні фактори HLA і структурні білки серця.

Клінічні ознаки міокардиту SARS-CoV-2 дуже варіабельні та часто

неспецифічні, тому його важко відрізнити від інших серцево-легеневих захворювань. Наявні скарги зазвичай є частиною симптомів, пов'язаних із продромальним періодом вірусу. Вони можуть включати гарячку, міалгії, діарею, нудоту та інші респіраторні симптоми. У ретроспективному дослідженні пацієнтів, інфікованих коронавірусом, з можливим міокардитом, задишка, відчуття стиснення в грудях, кашель і лихоманка були найпоширенішими симптомами при зверненні [3].

Отже, досі точний патогенез розвитку постковідного міокардиту невідомий, але ведуться численні дослідження на цю тему, оскільки необхідно зрозуміти які реакції в організмі людини можуть провокувати розвиток міокардиту після перенесеного коронавірусу. Адже клінічні симптоми не є специфічними, даний вид міокардиту важко діагностується і носить досить важкий перебіг. Знаючи причини розвитку даної патології ми зможемо її профілактувати та забезпечити менш важкий перебіг.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Особливості клінічного перебігу та структурно-функціональних змін серця у хворих на гострий міокардит після перенесеної інфекції COVID-19, Сливна А.Б. DOI: 10.32471/rheumatology.2707-6970.93.18132 [https://www.rheumatology.kiev.ua/article/18132/osoblivosti-klinichnogo-perebigu-ta-strukturno-funkczionalnih-zmin-serczya-u-hvorih-na-gostrij-miokardit-pislya-pereneseno%D1%97-infekczi%D1%97-covid-19]

2. Myocarditis following COVID-19 vaccine: incidence, presentation, diagnosis, pathophysiology, therapy, and outcomes put into perspective. A clinical consensus document supported by the Heart Failure Association of the European Society of Cardiology (ESC) and the ESC Working Group on Myocardial and Pericardial Diseases, Bettina Heidecker, Noa Dagan, Ran Balicer, doi: 10.1002/ejhf.2669 [https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC9538893/]

3. COVID-19 (коронавірусна хвороба 2019 р.; COVID), Brenda L. Tesini [https://www.msdmanuals.com/uk/professional/infectious-diseases/covid-

19/covid-19]

4. COVID-19-Related Myocarditis: Are We There Yet? A Case Report of COVID-19-Related Fulminant Myocarditis, Alessandro Pierri, Giulia Gagno, Alessandra Fluca doi: 10.3390/biomedicines11082101 [https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC10452198/]

УДК 658/614

ТОТОЖНІСТЬ МЕДИЧНИХ І МЕНЕДЖЕРСЬКИХ ПІДХОДІВ І ТЕХНОЛОГІЙ

Журавель Володимир Іванович,
д.мед.н., професор, професор кафедри менеджменту
охорони здоров'я НМУ ім. О. О. Богомольця,
Юнгер Віталій Іванович,
к.мед.н., доцент кафедри менеджменту
охорони здоров'я НМУ ім. О. О. Богомольця,
заступник директора клінічної лікарні "Феофанія" ДУС,
Ареф'єва Ольга Євгеніївна,
Університетська клініка Київського
національного університету імені Тараса Шевченка,
керівник інформаційно-аналітичного центру,
Журавель Алевтина Володимирівна,
Університетська клініка Київського
національного університету імені Тараса Шевченка,
лікар-офтальмолог

Анотація: Реальний стан менеджменту в українській системі медичної допомоги населенню (*СМДН*), як і українського менеджменту взагалі, їх організаційні підходи й технології наразі є недосконалими, про що свідчить вкрай низький кваліфікаційний рівень управлінської діяльності у більшості вітчизняних медичних структур, в яких продовжують застосовуватися ієрархічні й вже архаїчні системи та моделі управління за типом адміністрування.

В Україні, після розпаду колишнього СРСР, до складу якого входила й УРСР, управління з 90-х років XX ст. здійснювалося за моделлю "соціалістично-комуністичного менеджменту", в якому невіддільною частиною теорії й практики були такі методи й постулати, як: керманич партія більшовиків (*комуністична*); віра в абсолютну та єдино правильну управлінську стезю; спонтанна нормотворчість на засадах партійних гасел; патерналізм і партійний й відомчий етатизм; жорстка посадова залежність;

коліно прикладна практика; “комунізм” для еліти й зрівнялівка для населення; імітація “бурхливої” діяльності; тіньове управління на всіх ієрархічних рівнях; копіювання радянського чиновництва; довічне наймання номенклатури; ризикофобія та ін.

Незважаючи на живучість застарілих стереотипів сьогодення вимагає інших теоретико-практичних підходів в організаційному моделюванні медичних систем та управлінні ними.

Ключові слова: менеджмент, управління, організовані системи, системний підхід, суб’єкт управління, блок наукового регулювання, системи управління, процес управління, технологія.

Наразі оцінка стану і функціонування медичних організацій вимагає необхідності аналізу в них нагальних проблем в управлінській дійсності й застосування на практиці більш адекватних до сучасних умов діяльності принципів, технологій та механізмів на засадах менеджменту. Однак модель вітчизняного менеджменту його складових і функціональних процесів, слід формувати з врахуванням національної ідентичності, менталітету, культури, звичок, традицій, життєвих цінностей, суспільної моралі й рівня освіти, а також особливостей і специфіки функціонування СМДН як відкритої соціальної системи [1, 2].

Тобто стає за доцільною презентація у системі міжнародного менеджменту чіткої та адаптованої моделі українського стилю управлінської думки й практичної діяльності. Проте, розглядаючи чинний український стиль наукових основ управління (*НОУ)* або менеджменту, доречно виконати аналіз у декількох напрямках [3]:

- децентралізації системи менеджменту і сприяння довіри між працівниками й управлінцями;

- підготовки кваліфікованих і комунікативних управлінців, а відповідно й визначення обов’язкових вимог щодо додаткової спеціальної освіти з НОУ при призначенні їх на управлінські посади;

- зміни підходів при організаційному моделюванні медичних закладів/ установ на засадах первинності функцій перед структурою, принципу системності та з використанням знань і досвіду стосовно біолого-природних систем;

- залучення на практиці вдосконалених управлінських технологій у порівнянні їх з, наприклад, медичними.

Недостатній рівень знань у сфері теорії та практики управління до впровадження і розвитку менеджменту в вітчизняному медичному середовищі (*початок 90-х років XX ст.*) змушував керівників покладатися виключно на власний практичний досвід та обмежуватися тільки дотримання законодавства, нормативно-правових актів, що визначали діяльність медичних організацій. А тому серед керівників відомств, органів управління та медичних закладів/установ переважали, в більшості випадків, харизматичні особистості, які мали базову медичну освіту, атестаційну категорію з організації охорони здоров'я (*обов'язкова умова призначення на посаду і подальшого продовження контракту*) і були різносторонніми фахівцями, управлінський стиль таких особистостей базувався.

З середини 90-х років, зі становленням у країні та здоровоохоронній галузі ринкових відносин, менеджмент в українській СМДН характеризується залученням на провідні посади експатріантів, найманих управлінців, як топ-менеджерів, і не завжди з медичною освітою. Проте практика використання експатріантів, особливо іноземних, довела, що іноземні менеджери відрізняються від українських вузько функціональним способом мисленням.

З'ясувалося, що вітчизняні керівники-менеджери: більш здатні до навчання; у них більша схильність до прийняття рішень в умовах ризиків, нестандартних ситуацій; володіють знаннями національних особливостей медичної практики; вони гнучкі й адаптовані до специфіки СМДН, незважаючи на відносно низьку оплату їх праці; мають налагоджені відомчі й особисті службово-ділові зв'язки; їх менталітет більш орієнтований на відносини в колективі, а не на досягнення конкретного, кількісного результату тощо. Однак

українські керівні кадри потребували й потребують цільового й системного навчання, дієвого направляючого й фільтрувального контролю за їх знаннями й діяльністю, систематичного і неодноразового роз'яснення стосовно переконання їх у зміні стилів, систем і технологій управління [3].

Проте, при концептуальному підході до формування національно-відомчої моделі менеджменту, науковцям і практикам-менеджерам слід виходити з необхідності обґрунтування, перш за все, його ключових позицій як:

- доцільність залучення на практиці того чи іншого типу систем управління (*ієрархічної чи демократичної*);

- організації управлінської системи та її складових (*суб'єкту управління - СУ, об'єкту управління – ОУ та блоку наукового регулювання - БНР чи інформаційно-аналітичної служби – ІАС*) і функціональних процесів (*запуск/вхід; набір-операцій та процедур; випуск/вихід; зворотний зв'язок*) за принципами системності, системним і функціональним підходами, СВОТ-аналізу, АВС-аналізу [1, 2];

- запуску процесу управління (*ПУ*) за його технолого-функціональними фазами (*розробка й прийняття управлінських рішень, а також планування, доорганізація, регулювання й контроль діяльності системи з метою реалізації управлінських рішень) [1,2];*

- розробка й затвердження кадрової політики з організацією роботи з кадрами й управління персоналом та інші аспекти.

На наше переконання при моделюванні системи менеджменту, організованих управлінських систем (*ОУС*), управлінської діяльності та управлінської праці є доцільним здійснювати його на засадах відпрацьованих управлінських теоретико-практичних аспектів у поєднанні зі знаннями законів природи, створення й функціонування біологічних систем, а також процедур і технологій медичної практики. Такий логіко-аналітичний розумовий підхід призводить до закономірного питання про первинність ***менеджменту*** в біологічних системах (*наприклад, людський організм*), ***медицині*** чи ***біологічної***

системи, медицини в ***менеджменті.***

Професійно-фаховий інтерес спонукає до тотожності, взаємообумовленості вищевказаних явищ та їх взаємозв'язку.

Так, організація СУ, ОУ, БНР, як складових управлінської системи, чітко ототожнюється з побудовою і функціонуванням людського організму, де функції:

- СУ виконує ***мозок***;

- ОУ є ***нервова, серцево-судинна, дихальна, зорова, харчова, ендокринна система та опорно-рухомий апарат***;

- БНР реалізує ***периферична система*** за рецепторами болю, тактильності, холоду, жари, запалення тощо, за каналами котрої надходить своєчасна, вірогідна, повноцінна інформація в мозок, який сприймає її, обробляє, аналізує і приймає й запускає/доводить до ОУ відповідні, максимально оптимальні для конкретної ситуації ***рішення.***

Такий механізм функціонування при ідеальному й повноцінному наборі життєвонеобхідних компонентів і забезпечує людському організму, як біологічній системі, цілісність і динамічність її функціонування за тих чи інших умов. Тобто те, що ми й вимагаємо від управлінської системи – повноцінність компонентного складу, раціональність їх взаємодії з метою отримання нових властивостей та якостей, які не були притаманними їм окремо взято. А такий необхідний та повноцінний виробничо-необхідний набір компонентів і забезпечує конкретній організованій системі її ***цілісність*** і ***динамічність*** (*адаптування під конкретні управлінські ситуації*) діяльності.

За подібною аналогією вибудовані медична практика й функціональні процеси управлінської організованої системи. Так:

- ***предметом запуску/входу*** у медицині є його величність ПАЦІЄНТ, а в ОУС (*у залежності від її типу*) – воїн, студент, учень, клієнт, особа, замовлення, фінанси, економіка, комунікація, час, інформація та ін.;

- ***набір операцій та процедур*** стосовно предмета запуску – у медицині

збір анамнезу, обстеження пацієнта, консультування постановка діагнозу (*як рішення),* лікування/реабілітація, а в ОУС (*у залежності від її типу*) – вишкіл, оволодіння зброєю, опанування знаннями, правила й прийоми культури обслуговування, планування і розподіл ресурсів, встановлення зв'язків, використання часу, процедури переводу даних в інформацію шляхом використання статистичних (*коефіцієнт Стьюдента, кореляційний аналіз, стандартизація, розрахунок середньої похибки та інших методик*) і математичних (*методи Бетсі, моделювання, прогнозування, матричний аналіз та ін.*) методик;

- ***випуск/вихід*** – у медицині одужання пацієнта, хронізація стану здоров'я, без перемін, інвалідизація, смерть, а в ОУС (*у залежності від її типу*) – ступінь оволодіння військовою наукою і практикою, відпрацювання навичок, результативність використання фінансових, часових, ділових ресурсів та ін.;

- ***зворотний зв'язок*** – у медицині та в ОУС (*незалежно від її типу*) це звітування, надсилання/отримання даних/інформації про ефективність залучених операцій і процесів стосовно предмета запуску/входу, її аналіз, формування висновків і рекомендацій стосовно їх використання при наступних процедурах запуску/входу.

У реалізації на практиці в залежності від ситуації, завдання чи проблеми технолого-функціональною фазою, яка запускає ПУ, є розробка та прийняття управлінського рішення (*УР*). УР – це визначальний зміст управлінської праці та управлінської діяльності, а його прийняття вимагає знання законів, принципів, правил, прийомів і технології. А схематичне порівняння процедур етапності технології прийняття УР в менеджменті й постановки діагнозу в медичній практиці (*лікарського рішення на прикладі офтальмології*) виявляють їх абсолютну тотожність (*табл. 1*).

Відповідно до порівняльної характеристики (*див. табл. 1*) методики прийняття управлінських рішень як у менеджменті, так і постановки діагнозу у медичній практиці, процедурно передбачається 12-ти взаємозалежних етапів або дій – від формулювання мети до отримання певних кінцевих результатів. А

тому ***мета*** (*рівень стратегічний*) конкретизуються керівником переліком ***завдань***, як напрямами діяльності системи чи виконавця, і які є нагальними стосовно тактики її розв'язання. Це тактичний рівень виконання – рівень заступників.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика процедури прийняття управлінського рішення в менеджменті та постановки діагнозу в офтальмологічній практиці

№ з/п	***У менеджменті***			***У медичній практиці (офтальмологія)***		
1	**Мета** (*оптимальні результати діяльності*)			**Мета** (*здоров'я пацієнта*)		
2	***Завдання 1***	***Завдання 2***	***Завдання 3***	Збір анамнезу	Обстеження	Консультація
3	Проблема 1.1	Проблема 1.2	Проблема 1.3	Проблема 1.1	Проблема 1.2	Проблема 1.3
4	*Причина проблеми 1.1*	*Причина проблеми 1.2*	*Причина проблеми 1.3*	З'ясування умов праці, проживан-ня, харчування, емоційного стану, типу нервової системи, спад-кових й супутніх захворювань тощо. *Уточнення причин погіршення зору/ офтальмологічних захворювань*	Виявлення гене-тичної залеж-ності, відхилень у функціонуван-ня органів і сис-тем, кризові явища тощо. *Уточнення причин погір-шення зору/ офтальмологіч-них захворювань*	Уточнення/ підтвердження клініко-діагно-стичних позицій, попереднє діаг-ностування стану пацієн-та тощо. *Уточнення причин офталь-мологічних захворювань*
5	Підготовка варіантів УР (*мінімум 2*)			Формування варіантів попереднього діагнозу		
6	Вибір оптимального УР (*за проблемою, завданням, метою*)			Постановка остаточного діагнозу (*за основним і супутнім захворюванням, функціональним станом*)		
7	Оформлення тексту УР			Запис в історію хвороби/амбулаторну картку		
8	Затвердження УР			Погодження діагнозу		
9	Підготовка запуску УР до виконання			Підготовка до здійснення лікувального процесу		
10	Реалізація УР			Протокол лікування пацієнта		
11	Моніторинг виконання УР			Моніторинг реалізації лікувального процесу		
12	Підсумки, мотивація співробітників			Виписка пацієнта, мотивація медичного персоналу		

Для більш чіткого скерування діяльності/роботи виконавця кожне завдання уточняється керівником актуальними ***проблемами*** (*рівень оперативний – лінійні керівники: завідуючі відділами, відділеннями, центрами тощо*), які є або ті, що можуть бути прогнозованими. А наявність *мети, завдань і проблем* за ними – це розкриття задуму керівництва, це визначений шлях їх розв'язання. Тому ці три позиції технології розробки й прийняття

рішень і є обов'язковими складовими резолюції керівника відповідно до ієрархії його управлінської посади. Тобто, резолюції типу "до виконання", "забезпечити й доповісти", "забезпечити реалізацію…", "ознайомитися й розробити програму….", як і просто зверху зліва проставлені підпис і дата, є непрофесійними, методично недолугими, абсурдними, не конкретними, не коректними й образливими як за формою, так і змістом. Вони виконавцю не зрозумілі щодо задуму керівника та напрямів/шляхів досягнення тих чи інших результатів.

Після отримання завдання з чітко визначеною програмою дій співробітник-виконавець приступає до вивчення ***причин*** за певною проблемою, аналіз їх появи та розробки ***проєктів варіантів*** розв'язання проблеми, які погоджуються на оперативному рівні (*з лінійними керівниками*). Таким чином, на цьому рівні виконавцями формуються варіанти УР. Якщо пошук оптимального рішення зводиться до розв'язання ***проблеми,*** то з -ти6 його варіантів (*по два на кожну проблему*) лінійним керівником затверджується певне рішення.

У разі потреби пошуку оптимального УР на рівні *завдання*, то з 6-ти його варіантів (*по два на кожне завдання*) заступником/ами керівника затверджується певне рішення тактико-функціонального типу (*при комплексному підході до розв'язання завдання, координації дій та комунікаційних процесів*). Відповідно при виборі УР, орієнтованого на розв'язання ***мети*** *(стратегічний рівень)* першим керівником з 6-ти варіантів УР (*по два на кожне завдання*) обирається і затверджується (*одноосібно чи за методом мозкового "штурму", колегіальної дискусії, 6 капелюхів*) оптимальний варіант УР/діагнозу.

З затвердженням УР/діагнозу і запускається процес управління за його технолого-функціональними фазами/лікувально-діагностичними процедурними схемами, конкретизується зміст управлінської/медичної діяльності, управлінської/лікарської праці.

Обраний оптимальний варіант рішення/діагнозу того чи іншого

ієрархічного рівня надалі проходить наступні 6-ти процедурні етапи технології їх розробки та прийняття (*див. табл. 1*).

Для остаточного судження стосовно первинності “менеджменту-медицини” є за доцільне звернутися до історії, яка підтверджує, що:

- менеджмент, як явище та особлива сфера діяльності, виник з 9-7 тисяч років до нашої ери (*стародавні племена, Сократ, Платон, О. Македонський*) по XIII століття нашої ери [4. С. 8], а як наука – на початку XX ст (*Ф. Тейлор*) [2];

- зародження медичної допомоги як форми суспільної практики… можна віднести до кам'яного віку, вони були характерні вже для неандертальців [4, С. 8].

Коментарі тут зайві, а висновки очевидні.

Проте до сьогодення управління у медичній галузі сприймалося і сприймається як додаток до медичної спеціальності, як тимчасова посада, а не як окрема, самостійна професія. А тому не можна не погодитися з Генеральним директором (ВООЗ *1998-2003 рр.*) Гру Гарлем Брундтланд, що “те, як спроектовані системи охорони здоров’я, те, як ними управляють і як їх фінансують, – все це позначається на житті людей та стані їх здоров’я».

Більше того, на жаль, не всі вміють і мають змогу відповідати на виклики часу, враховувати у повсякденній діяльності потреби колективу, громади та пацієнтів, належним чином позиціонуючи свою систему на ринку медичної допомоги/послуг.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Журавель В.І. Актуалізація менеджменту в системі медичної допомоги населенню України //Актуальні проблеми клінічної та профілактичної медицини. – 2018, Т.2, № 4. – С. 20-25.

2. Менеджмент у системі медичної допомоги населенню [Текст]: [Навч. посібник] Вишнивецький І.І., Гур’янов В.Г., Жила А.В., Журавель В.І., Кожемякіна Т.В., Короткий О.В., Парій В.Д., Матукова Г.І., Матукова-Ярига

Д.Г., Юнгер В.І./ За заг. ред. д. мед. н., проф. Парія В.Д. і д. мед. н., проф. Журавля В.І.; Національний медичний університет імені О.О. Богомольця. − Київ: [Електронний посібник], 2023. – 1289 с.

3. Багатонаціональні корпорації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://epi.cc.ua/mnogonatsionalnyie-korporatsii-24775.html.

4. Історія медицини: курс лекцій для магістрів 1-3 курсів медичних факультетів денної форми навчання галузі знань 22 «Охорона здоров'я» спеціальностей 221 «Стоматологія», 222 «Медицина», 228 «Педіатрія» / уклад. І. Г. Утюж, М. О. Мегрелішвілі. – Запоріжжя : ЗДМУ, 2021. – 132 с.

УДК 618.3-06:616.33

МЕТОДИ ДІАГНОСТИКИ ДИСТРЕСУ ПЛОДА ПІД ЧАС ПОЛОГІВ

Кочурка Ліна Іванівна,
студентка 5 курсу
Печеряга Світлана Володимирівна,
к.мед.н., асистентка
кафедри акушерства, гінекології та перинатології
Буковинський державний медичний університет
м. Чернівці, Україна

Анотація. Дистрес плода під час пологів – одне з найпоширеніших ускладнень, яке може виникнути у перший та другий періоди пологів. За статистикою, під час пологорозрішення дана патологія може розвинутись у 20 зі 100 вагітних жінок. Дистрес плода під час пологів призводить до порушень функціонального дозрівання центральної нервової системи, що відіграє основну координуючу й інтегруючу роль у процесах розвитку інших органів і систем в антенатальному періоді. У статті наведенні сучасні методи діагностики дистресу плода в пологах.

Ключові слова: дистрес плода, частота серцевих скорочень, кардіотокографія, аускультація.

Вступ. Дистрес плода під час пологів – це сукупне поняття всіх можливих порушень функціонування плода під час першого та другого періоду пологів [7]. Фактори ризику даної паталогії, пов’язані з такими станами: гіпертермія породіллі, запальні процеси, зокрема хоріоамніоніт, прееклампсія, або іншими словами, системне підвищення артеріального тиску на фоні посиленої агрегації тромбоцитів та недосконалості судинного ендотелію [8, 11]. Також причинами є несвоєчасно виявлена патологія пуповини, відшарування плаценти, застосування окситоцину під час пологів, гіперстимуляція та розриви матки, слабка пологова діяльність, або навпаки стрімкі пологи, багатоплідна вагітність, переношена (більше 42 тижнів) вагітність, або передчасне

пологорозрішення, екстрагенітальна патологія, шкідливі звички, фактори навколишнього середовища [1].

Дистрес плода під час пологів – одне з найпоширеніших ускладнень, які можуть виникнути у перший та другий періоди пологів. За статистикою, під час пологорозрішення дана патологія може розвинутись у 20 зі 100 вагітних жінок [2].

Ціль роботи. Ціль роботи полягає в аналізі та висвітленні основних сучасних методів діагностики дистресу плода під час пологів та підвищення настороженості лікарів до даної патології.

Матеріали та методи. Ретроспективний огляд та аналіз сучасної наукової літератури.

Результати та обговорення. Клінічними ознаками дистресу плода під час пологів є порушення серцевого ритму дитини: у першому періоді пологів зниження ЧСС (частоти серцевих скорочень) (менше 100), або пришвидшення (понад 180), у другому періоді зниження ЧСС (менше 90), або пришвидшення (більше 190). Варто зауважити, що під час скорочення матки, уповільнення ЧСС є фізіологочними, за умови, якщо після розслаблення матки, серцевий ритм повертається до норми. Ще однією ознакою є значне забруднення навколоплідних вод меконієм [3, 11].

Найінформативнішим, найважливішим та найпростішим методом діагностики є аускультація плода під час пологів. Для одержання правильних результатів, варто дотримуватись правил аускультації: аускультація проводиться за допомогою акушерського стетоскопа протягом повної хвилини, обов’язково після перейми/потуги, тому що скорочення матки є фактором фізіологічних змін ЧСС плода. У перший період пологів у латентній фазі аускультують кожні 30 хвилин, у активній фазі кожні 15 хвилин. У другому періоді у ранній фазі проводять аускультацію кожні 5 хвилин, у пізню фазу після кожної потуги. Важливим є також правильна інтерпретація даних ЧСС у нормі даний показник має бути у межах від 110 до 170 ударів за хвилину. Показники: зниження ЧСС (менше 100), або пришвидшення (понад 180) у

першому періоді вказує на розвиток дистресу плода. Зниження ЧСС (менше 90), або пришвидшення (більше 190) у другому періоді також вказує на розвиток дистресу плода [4, 10].

Ще одним не менш важливим методом є кардіотокографія. За наявності патологічних параметрів ЧСС, що свідчать про загрозливий стан плода, пропонується вести безперервний запис КТГ упродовж всього періоду пологів [5]. Цей метод дозволяє одночасно оцінювати кілька показників: базальна ЧСС, амплітуда і частота осциляцій (варіабельність ЧСС), акцелерації та децелерації (тимчасові зміни базальної ЧСС). При дистресі плода у пологах на КТГ: тахікардія, або брадикардія, ранні, стійка монотонність ритму, варіабельні децелерації, пізні децелерації з амплітудою понад 30 уд/хв [6]. Ознаками дистресу плода, які є критичними для його життя: уповільнення серцевого ритму на піку децелерації нижче 70 уд/хв (незалежно від виду та амплітуди децелерації щодо БЧСС), перехід пізніх, чи варіабельних децелерацій у стійку брадикардію [3, 11].

Також одним з методів дослідження є визначення меконію у навколоплідних водах при розриві плідного міхура, або за допомогою амніоцентезу. Густий меконій в амніотичній рідині на фоні змін частоти серцевих скорочень плода є вірогідним підтвердженням дистресу плода під час пологів та потребує негайного пологорозрішення [3, 11].

За кордоном широко використовується фетальна пульсоксиметрія в пологах. За допомогою спеціального приладу, розробленого японськими вченими, ми маємо можливість менше як за хвилину визначити насичення крові киснем у плода. Метод є безпечним, неінвазивним, він не має обмежень у кількості використання у однієї пацієнтки та дає хороші результати. Спеціальний датчик одягається на палець лікаря та під час вагінального огляду прикладається до голівки плода. Як показують наші спостереження, показники фетальної пульсоксиметрії корелюють із станом плода після народження [12].

Також за кордоном використовують забір крові з передлеглої голівки плода та визначення лактату. Це найоб’єктивніший та найточніший метод

діагностики дистресу плода в пологах, який наявний на даний час у світі. Метод є інвазивним, тому використовується за суворими показами. Проте результати вражаючі- зменшення частоти кесарських розтинів при нормальних показниках лактату з одного боку , з іншого- зниження частоти асфіксій в пологах, при вчасні й діагностиці та розродженні. Методика є зручною та простою у використанні, з мінімальним ризиком для пацієнтів та максимально точною [12].

Висновки. Дистрес плода під час пологів вважається одним із найпоширеніших та найзагрозливіших станів під час пологів. Раптовий початок та варіабельність клінічного перебігу патологічного стану ускладнює діагностику. Існує потреба в розробці превентивних заходів, щодо дистресу плода під час пологів: взяття вагітних на облік та проведення якісних обстежень під час вагітності, інформування вагітних про небезпеку факторів шкідливого середовища, агітація, щодо ведення здорового способу життя та відмови від шкідливих звичок, лікування екстрагенітальної патології, своєчасне виявлення судинної патології, спостереження за артеріальним тиском та адекватна терапія прееклампсії, виявлення та боротьба з патологіями плаценти, пуповини, особливе спостереження за переношеною та багатоплідною вагітністю, адекватне знеболення під час пологів та застосування окситоцину під час пологів за показами та ін.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Langenveld J, Ravelli AC, Kaam AH, et al. Neonatal outcome of pregnancies complicated by hypertensive disorders between 34 and 37 weeks of gestations: a 7 years of retrospective analysis of a national registry. Am. J. Obstet. Gynecol. 2011;205(6):541-7.

2. Warmerdam GJJ, Vullings R, Van Laar JOEH, et. al. Detection rate of fetal distress using contraction-dependent fetal heart rate variability analysis. Physiol Meas. 2018 Feb 28;39(2):025008. doi: 10.1088/1361-6579/aaa925.

3. Наказ МОЗ України від 27 грудня 2006 року № 900. Клінічний протокол з акушерської допомоги "Дистрес плода при вагітності та під час

пологів".

4. Martis R, Emilia O, Nurdiati DS, Brown J. Intermittent auscultation (IA) of fetal heart rate in labour for fetal well-being. Cochrane Database Syst Rev. 2017 Feb 13;2(2):CD008680. doi: 10.1002/14651858.CD008680.pub2

5. Warmerdam GJJ, Vullings R, Van Laar JOEH, et. al. Selective heart rate variability analysis to account for uterine activity during labor and improve classification of fetal distress. PMID: 28268931DOI: 10.1109/EMBC.2016.7591348

6. Alfirevic Z, Devane D, Gyte GM, Cuthbert A. Continuous cardiotocography (CTG) as a form of electronic fetal monitoring (EFM) for fetal assessment during labour. Cochrane Database Syst Rev. 2017;2:CD006066. doi:10.1002/14651858.CD006066.pub3Fetal distress //Baillieres Best Pract Res Clin Obstet Gynaecol. 2000 Feb;14(1):155-72. doi: 10.1053/beog.1999.0069.

7. Langenveld J, Ravelli AC, Kaam AH, et al. Neonatal outcome of pregnancies complicated by hypertensive disorders between 34 and 37 weeks of gestations: a 7 years of retrospective analysis of a national registry. Am. J. Obstet. Gynecol. 2011;205(6):541-7.

8. Воробей ЛІ. Сучасні аспекти діагностики дистресу плода у вагітних з обтяженим акушерським анамнезом. Вістник проблем біології і медицини. 2019; Випуск 4. Том 2 (154):73-77.

9. Bullens L. Management of fetal distress during term labor. [Phd Thesis 1 (Research TU/e / Graduation TU/e), Electrical Engineering]. Technische Universiteit Eindhoven. 2018. https://pure.tue.nl/ws/files/114197316/20181221_Bullens.pdf

10. Blix E, Maude R, Hals E, et al. Intermittent auscultation fetal monitoring during labour: A systematic scoping review to identify methods, effects, and accuracy. PLoS ONE. 2019;14(7):e0219573. doi:10.1371/journal.pone.0219573.

11. Arnold J, Gawrys B. Intrapartum fetal monitoring. Am Fam Physician. 2020;102(3):158–167.

12. Романенко ТГ, Мельничук ІП. Дистрес-синдром плода під час вагітності та пологів (клінічна лекція). Здоровье женщины. 2014;9(95):14-20.

УДК 618.7-002

ІДІОПАТИЧНА ГЕМОЛІТИЧНА АНЕМІЯ ВАГІТНОСТІ: ДІАГНОСТИЧНА ДИЛЕМА

Паскарик Микола Ігорович,
Студент
Семеняк Аліна Вікторівна
кандидат медичних наук, доцент,
доцент кафедри акушерства та гінекології,
Буковинський державний медичний університет
м. Чернівці, Україна

Анотація: Гемолітична анемія не рідкість в акушерській практиці. Однак існує рідкісне захворювання, при якому ідіопатична гемолітична анемія виникає під час вагітності, повністю зникає після пологів і рецидивує під час наступної вагітності. Ми зустріли такий випадок у молодої жінки в третьому триместрі другої вагітності, яка звернулася зі скаргами на виражену анемію. При УЗД дитина відповідає терміну вагітності. Проведені дослідження виявили Кумбс негативну гемолітичну анемію, невідомого походження. Лікувалася гемопоетинами, гемотрансфузією та глюкокортикоїдами. Здорова дитина народилася без ознак гемолізу, без ускладнень, природнім шляхом. У післяпологовому періоді пацієнтка одужала і виписана з нормальними показниками. Оскільки перша вагітність протікала без ускладнень на відміну від тої, що описана у публікації, цей випадок є унікальним і представлений у даній статі.

Ключові слова: Гемолітична анемія, Кумбс негативний, вагітність

Анемія вагітних має багатофакторну етіологію. Це поширена проблема в більшості країн, що розвиваються, і основна причина захворюваності та смертності. Залізодефіцитні та фолієводефіцитні анемії є поширеними і пов’язані з дефіцитом харчування та/або кишковими гельмінтозними інфекціями [1]. Гемолітична анемія, викликана вагітністю, є рідкісним

ускладненням , яке виникає під час вагітності та зникає незабаром після пологів [2]. Це має невідому етіологію, і єдиним фактором, чітко пов'язаним з анемією, є стан вагітності. Характерною ознакою цієї проблеми є відсутність будь-якого ідентифікованого імунного механізму або інтракорпускулярних/екстракорпускулярних дефектів, незважаючи на використання специфічних і чутливих методів зв'язування комплементу та аналіз усіх ферментів еритроцитів [3]. Ми зіткнулися з випадком 25-річної жінки, у якої розвинулася важка гемолітична анемія, що загрожувала життю, в останньому триместрі її другої вагітності та спонтанне одужання після пологів.

Жінка 25 років, термін вагітності 32 тижні, звернулася зі скаргами на слабкість, швидку втомлюваність, утруднене дихання, блідість. В анамнезі не було кровотечі чи розриву плодових оболонок, рухи плода відчувала. Вона проходила регулярний допологовий огляд і почувалася досить добре протягом усієї вагітності, поки незадовго до госпіталізації, їй стало погано та почалися епізоди блювоти. У неї не було жодних симптомів інфекції під час цієї вагітності і вона приймала лише препарати заліза та фолієву кислоту. Її попередня вагітність протікала без ускладнень 3 роки тому, і закінчилася природніми пологами. Абортів в історії не було. Сімейний анамнез не обтяжений. При огляді бліда, злегка жовтянична. Температура тіла в нормі, пульс 132/хв, артеріальний тиск 120/60 мм рт., функціональний систолічний шум викиду на верхівці, помірна спленомегалія, печінка нормальних розмірів. Розміри матки відповідали 32 тижням вагітності. ЧСС плода 130 уд/хв.

Лабораторні дослідження виявили: гемоглобін 6,0 г/дл, гематокрит 20%, середній об'єм клітин 81,0 фл, середній клітинний гемоглобін 27,7 пг, середня концентрація гемоглобіну в тільцевому тілі 29,9 г/дл, загальна кількість еритроцитів 4,0 × 10 9/мкл і кількість ретикулоцитів 15 %. Периферичний мазок був нормоцитарним помірно гіпохромним з 25 нормобластами/100 лейкоцитів. Кількість лейкоцитів і тромбоцитів також були в межах норми. Гемопаразита в мазку не виявлено.

Печінкова проба виявила помірне підвищення аспартатамінотрансферази

68 МО та аланінамінотрансферази 72 МО. Загальний білірубін становив 3,2 мг/дл з прямим білірубіном 0,8 мг/дл. При дослідженні сечі уробіліноген сильно позитивний, гемоглобін і білірубін відсутні. Зразок калу негативний на приховану кров і паразитів. У неї була позитивна група крові «А». Прямий антиглобіновий тест зі специфічною анти-IgG антисироваткою був негативним.

При подальшому дослідженні рівень лактатдегідрогенази був підвищений до 460 мОд/мл. Скринінговий тест на дефіцит G6PD і тест на осмотичну крихкість були нормальними. Дослідження пароксизмальної нічної гемоглобінурії (ПНГ) не були сприятливими. Результати електрофорезу гемоглобіну також були в межах норми. Рівень сироваткового заліза становив 310 мкг/дл із загальною здатністю зв’язування заліза 356 мкг/дл. Сироваткові рівні B12 і фолієвої кислоти були нормальними. Нормальні значення були отримані для інших біохімічних досліджень, таких як електроліти, цукор у крові, сечовина, креатинін і лужна фосфатаза. Негативні результати також були отримані на препараті клітин LE та антинуклеарних антитілах.

Дослідження кісткового мозку виявило гіперцелюлярний мазок із зворотним співвідношенням M:E. Кістковий мозок показав нормобластну та мікронормобластну еритроїдну гіперплазію з адекватними запасами заліза. За допомогою вищевказаних досліджень був поставлений діагноз негативної гемолітичної анемії Кумбса невідомої причини.

Пацієнтка отримувала фолієву кислоту та щоденне переливання крові протягом 1 тижня, але це не покращило її гематокрит. Прийнято рішення розпочати прийом глюкокортикоїдів. При прийомі глюкокортикоїдів у хворого відзначається значне поліпшення, покращується картина крові (nRBC і поліхромазія). У 37 тижнів народила здорову дитину чоловічої статі вагою 2,8 кг без ознак гемолізу.

Пацієнтка була повторно обстежена через 4 дні після пологів, і всі її біохімічні показники нормалізувалися. Гемоглобін підвищився до 10,9 г%. З дитиною все добре, ознак і симптомів гемолітичної хвороби не було. Через 1 тиждень маму з дитиною виписали. Пацієнт на контроль не з'явився.

Більшість випадків анемій зазвичай виникають у третьому триместрі та повторюються під час наступних вагітностей. Однак у нашому випадку її перша вагітність була нічим не примітною. Анемії зазвичай важкі, навіть небезпечні для життя матері та плоду [9]. Механізм посиленого руйнування еритроцитів неясний. Нездатність продемонструвати аутоаглютиніни або гемолізини в циркулюючій крові вказує на те, що аномальне утворення антитіл не є фактором [10].

Щоб розпочати діагностику ідіопатичної гемолітичної анемії, важливо виключити інші причини неімунної гемолітичної анемії, які включають широку етіологію, такі як вроджені, механічні, токсичні агенти, ліки, інфекції, ПНГ, лімфопроліферативні розлади тощо [3, 11, 12]. Були проведені великі дослідження, щоб визначити причину гемолізу в нашому випадку, але вони виявилися безрезультатними.

Оскільки негативна гемолітична анемія Кумбса дуже рідкісна в популяції, лікування таких пацієнтів є складним і суперечливим через обмежену літературу на цю тему [3,12]. Клінічне спостереження є важливим у лікуванні, оскільки цей пацієнт реагує на кортикостероїдну терапію, механізм якої неясний. Багаторазове переливання крові та препарати заліза також відіграють важливу роль у лікуванні [4].

У нашому випадку пацієнтка добре відреагувала на стероїди, і її стан покращився ще більше після пологів. Серед повідомлених ускладнень важкої анемії під час вагітності є передчасні пологи та низька вага при народженні [13]; однак у нашому випадку пацієнтка мала доношені нормальні вагінальні пологи здорової дитини з нормальними гематологічними показниками.

Висновки. Негативна гемолітична анемія Кумбса під час вагітності, рідкісне захворювання,яке може загрожувати життю та потребує негайної діагностики та відповідного підходу до лікування, щоб отримати оптимальний результату для матері та плода. Ця анемія різко реагує на терапію глюкокортикоїдами, і їхнє своєчасне введення може покращити самопочуття плоду. При ранньому виявленні та належному лікуванні цього стану

ускладнень можна уникнути.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Brabin BJ, Hakimi M, Pelletier D. An analysis of anemia and pregnancy-related maternal mortality. J Nutr. 2001;131(2S-2):604S-614S; discussion 614S-615S.
2. Katsuragi S, Sameshima H, Omine M, Ikenoue T. Pregnancy-induced hemolytic anemia with a possible immune-related mechanism. Obstet Gynecol. 2008;111(2 Pt 2):528-529. doi pubmed
3. Starksen NF, Bell WR, Kickler TS. Unexplained hemolytic anemia associated with pregnancy. Am J Obstet Gynecol. 1983;146(6):617-622. pubmed
4. Dominico SA, Janmohamed M, Magesa A, Jaka H, Rambau PF, et al. Coombs Negative Hemolytic Anemia of Unknown Origin in Pregnancy. J Blood Lymph. 2012;2:103. doi
5. Ng SC, Wong KK, Raman S, Bosco J. Autoimmune haemolytic anaemia in pregnancy: a case report. Eur J Obstet Gynecol Reprod Biol. 1990;37(1):83-85. doi
6. Benraad CE, Scheerder HA, Overbeeke MA. Autoimmune haemolytic anaemia during pregnancy. Eur J Obstet Gynecol Reprod Biol. 1994;55(3):209-211. doi
7. Baumann R, Rubin H. Autoimmune hemolytic anemia during pregnancy with hemolytic disease in the newborn. Blood. 1973;41(2):293-297. pubmed
8. Gilliland BC. Coombs-negative immune hemolytic anemia. Semin Hematol. 1976;13(4):267-275. pubmed
9. Hershko C, Berrebi A, Resnitzky P, Eldor A. Relapsing haemolytic anaemia of pregnancy with negative antiglobulin reaction. Scand J Haematol. 1976;16(2):135-140. doi pubmed
10. Craig GA, Turner RL. A case of symptomatic haemolytic anaemia in pregnancy. Br Med J. 1955;1(4920):1003-1005. doi
11. Sharma P and Sthapit R. Unexplained hemolytic anemia of pregnancy: Case report with review of related literature. NJOG. 2008;3:49-50.

12. Kumar R, Advani AR, Sharan J, Barsharutallah MS, Al-Lumai AS. Pregnancy induced haemolytic anaemia; an unexplained entity. Ann Hematol. 2001;80:623-626. doi pubmed

13. Kalaivani K. Prevalence & consequences of anaemia in pregnancy. Indian J Med Res. 2009;130(5):627-633. pubmed

УДК 616.329-002; 616-006.66; 616-006.62;

СТРАВОХІД БАРРЕТТА: ЗАГАЛЬНІ ДАНІ ПРО ХВОРОБУ ТА СУЧАСНІ МЕТОДИ ЇЇ ДІАГНОСТИКИ

Перетятько Ірина Павлівна
Студентка 5 курсу
Дніпровський державний медичний університет (ДДМУ)
м. Дніпро, Україна

Анотація: наразі Стравохід Барретта - це проблема, яка не є дуже поширеною серед населення, проте є актуальною через її зв'язок з гастроезофагеальною рефлюксною хворобою, кількість хворих на яку з кожним роком зростає, а також поєднанням його з ризиком розвитку аденокарциноми стравоходу. У даній статті розглянуті загальні питання щодо етіології та патогенезу стравоходу Барретта, можливі механізми канцерогенезу циліндричного епітелію. Представлені різні сучасні методи ендоскопічної діагностики стравоходу Барретта, такі як вузькоспектральна ендоскопія, збільшуюча ендоскопія та хромоендоскопія. Також розглянута роль біопсії і результатів морфологічного дослідження у діагностиці стравоходу Барретта, включаючи різні морфологічні типи, такі як фундальна, кардіальна і кишкова метаплазія.

Ключові слова: стравохід Барретта, гастроезофагеальна рефлюксна хвороба, метаплазія, ендоскопічна діагностика, морфологічне дослідження, циліндроклітинна метаплазія, дисплазія, хромоендоскопія, вузькоспектральна ендоскопія, збільшувальна ендоскопія.

Стравохід Барретта (СБ) є однією з найбільш актуальних проблем сучасної гастроентерології. З самої появи даних про СБ сенс терміну, який описує дане захворювання декілька разів змінювався. N. Barrett, публікуючи свої перші описи подібного стану стравоходу у 1950 році, був переконаний, що СБ є поєднанням кили стравохідного отвору діафрагми з транслокацією

проксимального відділу шлунку в середостіння у вигляді трубки з укороченням і виразкуванням третини стравоходу [4].

Сучасним є тлумачення, яке запропонувала Американська гастроентерологічна асоціація у 2011 році: «СБ — це сегмент циліндричного метапластичного епітелію дистального відділу стравоходу, що має передраковий потенціал. Епітелій кишкового типу в сегменті метаплазії має найбільший передраковий потенціал і потребує діагностики» [5]. З цього слідує, що в основі правильної діагностики цього патологічного стану лежать два дослідження – ендоскопічне та морфологічне. Своєчасна та якісна діагностика, яка відповідає сучасним критеріям діагностики СБ та інших передракових станів стравоходу залежить від лікаря-ендоскопіста, його знань, методичних навичок, правильності інтерпретації виявлених змін, досвіду і, нарешті, технічного оснащення кабінету для проведення даних маніпуляцій. Статистичний ризик виникнення аденокарциноми стравоходу у разі циліндроклітинної кишкової метаплазії становить 0,2 – 0,8% у рік, а ризик малігнізації за наявності в сегменті СБ дисплазії зростає від 0,9 до 7% у рік [1, 2]. Також існують данні про діагностування 95% випадків раку стравоходу саме у хворих на СБ [3].

На сьогодні є декілька панівних думок щодо причин виникнення стравоходу Барретта. За однією з них СБ є одним із найбільш серйозних ускладнень гастроезофагальної рефлюксної хвороби (ГЕРХ) - хронічного рецидивуючого захворювання, обумовленого спонтанним та регулярним ретроградним надходженням у стравохід шлункового та/або дуоденального вмісту, що призводить до пошкодження складових стінки дистального відділу стравоходу і/або появі характерних симптомів (печії, ретростернальних болів, дисфагії). СБ діагностують у 2,2-8,5% пацієнтів, що проходять скринінгову езофагогастроскопію, і у 12-20% пацієнтів, що страждають на ГЕРХ [6].

Метаплазія - це заміщення нормального епітелію, в даному випадку плаского незроговілого епітелію стравоходу, клітинами іншої будови - циліндричним шлунковим або кишковим епітелієм, який більш

стійкий до дії кислого або лужного рефлюктата, тобто метаплазія є проявом захисної реакції організму. Головними чинниками, що спричиняють пошкодження епітелію нижньої третини стравоходу і призводять до метаплазії, є соляна кислота, пепсин, а також різні компоненти дуоденального вмісту, такі як жовчні кислоти, лізолецитин і трипсин. Варто відзначити, що дія головного пошкоджуючого агента - кон'югованих жовчних кислот - проявляється тільки в умовах кислого середовища. Тому саме поєднання дуоденогастрального і кислотного гастроезофагального рефлюкса призводить до розвитку СБ [6].

Інша сучасна позиція розвитку даного патологічного стану пов'язана з дією на епітелій стравоходу жовчних кислот, які при pH від 3 до 6 в іонізованому стані здатні проникати крізь мембрану епітеліальних клітин і спричиняти токсичну дію на органели [7]. Також немало важливим є вплив Helicobacter pylori на слизову стравоходу [8].

Отже стравохід Барретта - це захворювання, яке не має однієї затвердженої причини виникнення і є результатом впливу комплексу органічних та функціональних факторів.

Для діагностики СБ використовують різноманітні методи. Рентгенографія та сцинтиграфія надають обмежену інформацію для підтвердження діагнозу, тоді як ендоскопічні методи, які нині є ключовими в діагностиці даного патологічного стану, забезпечують високий рівень точності його встановлення. Під час ендоскопічного дослідження можна визначити протяжність змін слизової оболонки, відношення зони змін до стравохідно-шлункового з'єднання (СШЗ) та проксимального кордону відносно різців.

Зона метаплазії часто візуалізується у вигляді вогнищ гіперемії («язики полум'я») на тлі «перлинно-білого» епітелію стравоходу. Одержання біопсійного матеріалу має важливе значення для морфологічного дослідження, яке підтверджує наявність метаплазії, а також виявляє ділянки дисплазії та фокуси аденокарциноми.

Ендоскопічна діагностика СБ пов'язана з певними проблемами, такими як визначення ключових орієнтирів, таких як межі сегмента циліндроклітинної

метаплазії, Z-лінії та СШЗ.

Головні орієнтири при ендоскопічній діагностиці.

Зона СШЗ – це область з'єднання м'язових шарів стравоходу та кардіального відділу шлунку. Вона відповідає межі між трубчастою структурою стравоходу і проксимальною частиною шлунку з поздовжніми складками. Ця анатомічна межа визначається в області проксимального краю поздовжніх складок слизової оболонки шлунку. Ще одним додатковим орієнтиром СШЗ служить дистальна межа видимих при ендоскопії поздовжніх судин слизової оболонки.

Зубчата лінія, або Z-лінія, - кордон між багатошаровим плоским епітелієм стравоходу блідо-рожевого кольору і більш яскравим темним циліндричним епітелієм шлунку. У нормі ця нерівна лінія збігається з анатомічною межею стравоходу та шлунку. У тому випадку, коли Z-лінія знаходиться вище анатомічної межі стравоходу та шлунку (СШЗ), визначається сегмент циліндроклітинної метаплазії, розташований між цими двома орієнтирами.

Сучасна діагностика кордонів та протяжності сегмента циліндроклітинної метаплазії дистального відділу стравоходу ґрунтується на Празьких критеріях (The Barrett's Prague C&M Criteria), розроблених Міжнародною робочою групою експертів з класифікації езофагітів на 12-ому Європейському гастроентерологічному тижні (Прага, 2004 р.). За допомогою цих критеріїв можна визначити проксимальну межу циркулярного сегменту метаплазії, а також максимальну протяжність верхньої межі найбільшої ділянки метаплазії, яка йде від циркулярного сегменту до його верхнього краю (значення «M»). Вимірювання протяжності циркулярного сегмента циліндроклітинної метаплазії проводять від краю шлункових складок (СШЗ) до його проксимального рівня (значення «C»). [10]

Точність виконання біопсії є ще однією важливою проблемою при локалізації осередків кишкової метаплазії та дисплазії у сегменті циліндроклітинної метаплазії [9]. При проведенні гістологічного дослідження в зоні СБ нам можуть трапитися три види залозистого епітелію: епітелій

фундального, кардіального відділу та спеціалізований кишковий епітелій із келихоподібними клітинами. Для постановки діагнозу СБ необхідно мати морфологічне підтвердження наявності спеціалізованого, перебудованого за кишковим типом епітелію в дистальному сегменті стравоходу. Якщо під час гістологічного дослідження виявляються тільки клітини фундального або кардіального типу, то це вказує на наявність циліндроклітинної метаплазії стравоходу, яка не пов'язана з високим ризиком виникнення аденокарциноми стравоходу. «Золотим стандартом» діагностики СБ є так звана «сліпа» біопсія у чотирьох точках по колу стравоходу та протягом кожного сантиметра по довжині сегменту. Однак навіть цей метод має лише 48,2% точності в діагностиці СБ [11].

Через деяку неточність та певну застарілість поданих вище методів дослідження, наразі актуальним є питання розробки нових та вдосконалення старих методів. Найбільша увага приділяється методикам фарбування слизової оболонки стравоходу, що можуть дозволити точно виявляти метапластичні, диспластичні стани та рак на ранніх стадіях розвитку. Крім цього, досліджуються нові оптичні ендоскопічні методи, які дозволять уникнути проведення «сліпих» біопсій.

Серед сучасним методів діагностики стравоходу Барретта, можна виділити хромоендоскопію, збільшувальну та вузькоспектральну ендоскопії.

Хромоендоскопія - методика фарбування ділянок слизової оболонки де припускається метаплазія, за допомогою барвника метиленового синього. Заснована на феномені поглинання зміненим епітелієм барвника. Саме ця методика дозволяє об'єктивно оцінити локалізацію, розміри та поширеність осередків кишкової метаплазії. Виконуючи прицільну біопсію пофарбованих ділянок, ми можемо своєчасно діагностувати вогнища дисплазії епітелію, ранні форми раку. Проте метод хромоендоскопії не є достатньо специфічним для визначення метапластичних та диспластичних змін епітелію стравоходу. Метиленовий синій, як барвник може фарбувати не тільки ділянки з кишковою метаплазією, але також адсорбуватися в областях ерозій та виразок, що може

призводити до хибнопозитивних результатів діагностики. Збільшувальна ендоскопія - метод, який дозволяє детально дослідити мікроархітектоніку слизової оболонки сегмента циліндроклітинної метаплазії стравоходу за допомогою оптичного 115-кратного збільшення її поверхні, визначити тип малюнка, що відповідає метапластичним або диспластичним змінам епітелію. Цей метод є найбільш ефективним у комбінації з хромоендоскопією [12]. Вузькоспектральна ендоскопія - найбільш сучасна та ефективна методика, яка використовується в дослідженні слизової стравоходу при СБ. Даний метод заснований на використанні спеціальних вузькоспектральних оптичних фільтрів, що змінюють спектр світлового потоку. Глибина проникнення світлового потоку залежить від довжини хвилі: світлові хвилі довшого спектру (наприклад, червоний) глибше проникають у тканини, у той час як видимий синій спектр (більш короткі хвилі) здатний проникати лише в поверхневі шари тканин, що дозволяє більш детально досліджувати їхню мікроструктуру. Використання спеціальних світлових фільтрів під певний рівень глибини, дозволяє більш точно візуалізувати проблему. За допомогою цієї методики можна не тільки збільшити точність в знаходженні орієнтирів, але й виявити найдрібніші й найнепомітніші зміни епітелію стравоходу, характерні для метаплазії, дисплазіїї чи раку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Bhat S, Coleman HG, Yousef F., Johnston B.T., McManus DT, Gavin AT, Murray LJ. Risk of malignant progression in patients with Barrett's esophagus patients: results from a large population-based study. J Natl Cancer Inst 2011; 103:1049-57. doi: 10.1093/jnci/djr203.
2. Hvid-Jensen F, Pedersen L, Drewes AM, Sørensen HT, Funch-Jensen P. Incidence of adenocarcinoma among patients with Barrett's esophagus. N Engl J Med. 2011; 365:1375-83. doi: 10.1056/NEJMoa110304
3. Coleman H.G. Increasing incidence of Barrett’s oesophagus: a population-based study. / H.G. Coleman, S. Bhat, L.J. Murray [et al.] // Eur J Epidemiol. – 2011. – V.26. – P. 739-745.

4. Barrett N.R. Chronic peptic ulcer of the oesophagus and «oesophagitis». Br J Surg 1950; 38: 175—182.

5. Spechler S.H., Sharma P., Souza R. et al. American Gastroenterological Association Medical Position Statement on the Management of Barrett's Esophagus. Gastroenterology 2011; 140 (3): 1084—1091.

6. Taylor J.B. Meta-analyses of the effect of symptoms of gastroesophageal reflux on the risk of Barrett's esophagus. / J.B. Taylor, J.H. Rubenstein // Am J Gastroenterol. – 2010. – V.105. –P. 1729-1737.

Quante M. Bile acid and inflammation activate gastric cardia stem cells in a mouse model of Barrett-like metaplasia. / M. Quante, G. Bhagat, J.A. Abrams [et al.] // Cancer Cell. – 2012. – V.21. – P. 36-51.

7. Т. В. Серга, О. Г. Курик, В. О. Яковенко, Г. А. Соловйова, Р. П. Ткаченко. ПОШИРЕНІСТЬ СТРАВОХОДУ БАРРЕТТА, ЙОГО ЗВ'ЯЗОК ІЗ ХРОНІЧНИМ HELICOBACTER PYLORY АСОЦІЙОВАНИМ ГАСТРИТОМ, АТРОФІЄЮ ТА МЕТАПЛАЗІЄЮ СЛИЗОВОЇ ОБОЛОНКИ ШЛУНКА – Клінічна та профілактична медицина, №2(8) - 2019.- doi: 10.31612/2616-4868.2(8).2019.09

8. Кашин С.В., Иваников И.О. Пищевод Баррета: принципы эндоскопической диагностики и медикаментозной терапии. Рос журн гастроэнтерол гепатол колопроктол 2006; 6: 73—78

9. Василенко В.Х., Гребенев А.Л. Грыжи пищеводного отверстия диафрагмы. М: Медицина 1978; 59—68

10. Ragunath K., Krasner N., Raman V.S. et al. A Randomized, Prospective Cross-Over Trial Comparing Methylene Blue-Directed Biopsy and Conventional Random Biopsy for Detecting Intestinal Metaplasia and Dysplasia in Barrett's Esophagus. Endoscopy 2003; 35 (12): 998— 1003.

11. Kashin S., Nadezhin A., Agamov A. et al. High-magnification endoscopy improves detection of specialized intestinal metaplasia in patients with GERD. Abstracts 13th UEGW. Gut 2005; 54 (Suppl 7): A54.

УДК575

СИНДРОМ ДЕ ЛЯ ШАПЕЛЯ: КЛІНІКО-ЛАБОРАТОРНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПАЦІЄНТА З ПОРУШЕННЯМ РЕПРОДУКТИВНОЇ ФУНКЦІЇ

Христич Алла Василівна,
к. біол.н., лікар-лаборант
Єфремова Олеся Адамівна,
лікар-генетик
Медичний центр імені академіка В. І. Грищенка
Харків, Україна

Анотація: Наведено клінічний випадок порушення статевого розвитку (синдром де ля Шапеля, SRY-позитивний чоловік 46, XX), діагностованого за допомогою цитогенетичного та молекулярно-генетичного методів у результаті дослідження причин чоловічої безплідності. Значення цитогенетичного та молекулярно-генетичного дослідження у випадках чоловічої безплідності відіграє важливу діагностичну роль, оскільки часто порушення формування статі в підлітковому періоді може бути пропущене, а також транслокація гена SRY, що компенсує фенотип, приховує справжню причину чоловічої безплідності. Мультидисциплінарний підхід, що включає генетичне консультування, психологічну підтримку, клінічне ведення та направлення на екстракорпоральне запліднення, допоможе пацієнтам з порушенням формування статі досягти заповітного бажання – народження дитини.

Ключові слова: порушення формування статі (ПФС), синдром XX-чоловіка, каріотипування, медико-генетичне консультування, азооспермія, олігозооспермія, безплідність.

Вступ. Порушення формування статі призводить до однієї з найактуальніших проблем XXI століття – безпліддя. Чоловіча стать людини детермінується Y хромосомою, але не завжди при чоловічому фенотипі

виявляють каріотип 46, XY. Причиною патології можуть бути мутації у різних генах, які відповідають за детермінацію та диференціювання чоловічої статі.

Синдром XX-чоловіка (46,XX тестикулярне порушення формування статі, або синдром де ля Шапеля) являє собою рідкісне захворювання, що характеризується невідповідністю між фенотипом та генотипом. Поширеність цієї патології становить 1 на 20000-25000 новонароджених хлопчиків [1, с. 685; 2, с. 308]. Клінічна картина варіабельна, більшість пацієнтів мають нормальну чоловічу будову зовнішніх геніталій. Діагноз встановлюється в пубертатному періоді через невідповідність розміру гонад стадії статевого розвитку, гінекомастії або у дорослому віці при обстеженні безпліддя [3, с. 105; 4, с. 3459; 5, с. 735]. Діагностика синдрому вкрай важлива визначення чоловічого чинника безплідності, який припадає приблизно 50 % випадків. Не менше 30% випадків тяжких форм порушення фертильності у чоловіків спричинені генетичними факторами [6, с. 56].

Виділяють дві групи цього захворювання: SRY-позитивний синдром XX-чоловіка (80%) та SRY-негативний (20%). Ген SRY (Sex-determining Region Y) бере участь у диференціювання клітин Сертолі та розвитку яєчок. У SRY-позитивних пацієнтів патогенез захворювання обумовлений транслокацією гена SRY з Y-хромосоми на X-хромосому. У SRY-негативних пацієнтів – надекспресією генів (SOX9, SOX3 та ін.), які відповідають за розвиток геніталій за чоловічим типом, або недостатньою експресією генів (WNT4 та ін.), які відповідають за розвиток геніталій за жіночим типом. Дискусійним залишається питання про можливу кореляцію між генетичними порушеннями та фенотиповою картиною захворювання пацієнтів із 46, XX тестикулярним порушенням формування статі. Так, SRY-позитивні XX чоловіки мають більш маскулінну будову геніталій, тоді як подвійна будова зовнішніх статевих органів найчастіше зустрічається у SRY-негативних пацієнтів. У більшості (85%) випадків захворювання діагностується у постпубертатному періоді при зверненні пацієнтів зі скаргою на безпліддя у шлюбі. У решті 15% випадків пацієнти мають змішану будову геніталій, що

визначає можливість верифікації діагнозу в більш ранньому віці [7, с. 149].

Матеріали та методи. До клініки репродуктивної медицини імені академіка В.І. Грищенко звернувся пацієнт К., 35 років із дружиною з діагнозом первинне безпліддя. Протягом трьох років зачаття не наставало, контрацепція не здійснювалася, обстеження не проводилося.

Для уточнення діагнозу застосовувалися сомато-генетичні, клініко-генеалогічні, біохімічні та молекулярні дослідження. Заключним етапом встановлення діагнозу був цитогенетичний метод. Каріотипування проводили на метафазних препаратах хромосом за загальноприйнятими методами, включаючи культивування клітин in vitro, приготування хромосомних препаратів із застосуванням диференціального фарбування хромосом.

Результати та обговорення. Пробанд – чоловік, спадковість не обтяжена, хронічні захворювання, туберкульоз, гепатит, венеричні захворювання, операції, травми заперечує. Професійних шкідливостей немає. Прийом алкоголю, тютюнопаління, наркотики заперечує. Під час обстеження у пацієнта було виявлено зміни у спермограмі – олігоастенотератозооспермія, а також зниження рівня тестостерону. Андрологом було проведено кілька курсів терапії, спрямованих на стимуляцію сперматогенезу, терапія без позитивного ефекту.

У фенотипі пробанда звертають на себе увагу: правильна статура, конституційний тип гіперстенічний, зріст 169 см, маса тіла 74 кг, оволосіння тіла слабовиражене, шкірний покрив фізіологічного забарвлення, еластичний, помірної вологості, вузька грудна клітка, вузькі кисті, гіпермобільність суглобів, зовнішній отвір уретри не змінено, виділень з уретри немає, область пахових каналів не змінено.

Методом полімеразної ланцюгової реакції (ПЛР) у режимі реального часу проведено дослідження факторів азооспермії (delAZFa, AZFb, AZFc). Результати виявили повну делецію локусів AZF.

Цитогенетичне дослідження проведено методом культивування

лімфоцитів периферичної крові, виявлено каріотип – 46, XX, синдром де ля Шапеля. Для встановлення варіанта синдрому де ля Шапеля проведено дослідження щодо виявлення наявності локусів гена SRY (Sex Determining Region Y) методом ПЛР. При молекулярно-генетичному дослідженні встановлено наявність локусів SRY гена за відсутності Y-хромосоми.

Подружній парі з безпліддям, обумовленим чоловічим фактором, рекомендовані допоміжні репродуктивні технології з використанням донорської сперми.

Клінічна картина синдрому XX-чоловіка, або 46,XX тестикулярного порушення формування статі, або синдрому де ля Шапеля складається з особливостей будови зовнішніх статевих органів в діапазоні від практично нормального чоловічого фенотипу з мікроорхідизмом до двоїстого будови геніталій з крипторхізмом, гіпоспадій азооспермією, патологічною затримкою росту, гінекомастією. У разі XX-чоловіків з максимальним ступенем маскулінізації зовнішніх статевих органів необхідне проведення диференціальної діагностики з синдромом Клайнфельтера, тоді як у випадку пацієнтів з двоїстою будовою геніталій необхідно проведення диференціальної діагностики з іншими нозологічними варіантами порушення формування статі [8, с. 124; 9, с. 342]. У 90% пацієнтів із синдромом «46, XX-чоловік» причиною розвитку даної форми ПФС є субмікроскопічна транслокація фрагмента короткого плеча Y-хромосоми, що несе ген SRY, на X-хромосому, рідше на іншу хромосому [7, с. 150]. У SRY-негативних пацієнтів виявляють інші генетичні порушення (дуплікацію гена SOX9, мутації у локусах SOX3, WNT4, FOXL2). Ці генетичні порушення призводять до диференціювання тестикул та розвитку статевої системи за чоловічим типом (XX-інверсії статі). Однак унаслідок відсутності інших генів Y-хромосоми, зокрема генів локусу AZF (azoospermia factor, фактора азооспермії), у пацієнтів з XX-інверсією статі виявляють тяжке пригнічення сперматогенезу на ранніх стадіях (Сертолі-клітинний синдром). Так як отримання гамет, придатних для процедури ЕКО/ICSI, у пацієнтів із синдромом «46, XX-чоловік» неможливе

навіть за допомогою біопсії тестикул, їм рекомендовано використання донорських сперматозоїдів.

Висновок. Наведено клінічний випадок порушення статевого розвитку (синдром де ля Шапеля, SRY-позитивний чоловік 46, XX), діагностованого за допомогою цитогенетичного та молекулярно-генетичного методів в результаті дослідження причин чоловічої безплідності. З метою оптимізації медико-генетичного консультування пацієнтів, які звертаються з приводу безплідного шлюбу, а також у зв'язку з гетерогенністю клінічних ознак синдрому де ля Шапеля, рекомендується комплексний підхід до діагностики чоловічого безпліддя, що включає стандартне лабораторне обстеження та генетичні дослідження, спрямовані на виключення чи виявлення факторів. Медико-генетичне обстеження та консультування повинні бути проведені не на пізніх етапах обстеження пацієнтів, як «що виключають генетичний фактор», а бути невід'ємною частиною комплексного клінічного обстеження пацієнтів та подружніх пар із порушенням репродукції.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Alves C, Braid Z, Coeli FB, Mello MPd. 46,XX Male — Testicular Disorder of Sexual Diff erentiation (DSD): hormonal, molecular and cytogenetic studies. Arq Bras Endocrinol Metab. 2010;54(8):685-689. doi: 10.1590/s0004-27302010000800004.

2. Kouvidi E, Tsimela H, Lazaros L, Manola KN, Zachaki S, Dobrescu R, Sfakianoudis K, Tsoni T, Katsidi C, Tsarouha H, Kanavakis E, Mavrou A. A 46,XX Karyotype in Men with Infertility: Two New Cases and Review of the Literature. J Hum Reprod Sci. 2022 Jul-Sep;15(3):307-317. doi: 10.4103/jhrs.jhrs_100_22. Epub 2022 Sep 30.

3. De la Chapelle A. The etiology of maleness in XX men. Hum Genet. 1981;58(1):105-116. doi: 10.1007/bf00284157.

4. Vorona E, Zitzmann M, Gromoll J, et al. Clinical, Endocrinological, and Epigenetic Features of the 46,XX Male Syndrome, Compared with 47,XXY

Klinefelter Patients. J Clin Endocr Metab. 2007;92(9):3458-3465. doi: 10.1210/jc.2007-0447.

5. Boucekkine C, Toublanc JE, Abbas N, et al. Clinical and anatomical spectrum in XX sex reversed patients. Relationship to the presence of Y specifi c DNA-sequences. Clin Endocrinol (Oxf). 1994;40(6):733-742. doi: 10.1111/j.1365-2265.1994.tb02506.x

6. Khrystych A.V., Efremova O.A. Genetic causes of human infertility, cytogenetic aspects of reproductive disorders; The 2th International Scientific and Practical Conference «Scientific research in the modern world» (Desember 7-9, 2022)Perfect Publishing, Toronto,Canada, 2022 C.56-65.

7. Seerunvong T., Perera E.M., Bao Y., Benke P.J., Benigno A., Donahue R.P. 46, XX sex reversal with partial duplication of chromosome arm 22q. Am J Med Genet, 127 (2004), pp. 149-151

8. Санникова Е.С., Латышев О.Ю., Самсонова Л.Н., Кисилева Е.В., Окминян Г.Ф., Касаткина Э.П. Синдром де ля Шапелля: клинико-лабораторная характеристика четырех пациентов. Проблемы Эндокринологии. 2017;63(2):124-126.

9. Singh R., Vutukuri R., Nalini J.G., Baiddyanath C., Lalji S., Kumarasamy T. SRY-negative 46 XX male with normal genitals, complete masculinization and infertility. Mol Hum Reprod, 5 (2006), pp. 341-346.

УДК 616.155.194-06:616.34-008.87]-036.1-07

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК АНЕМІЇ ТА ІНФЕКЦІЇ HELICOBACTER PILORY

Хухліна Оксана Святославівна
д.м.н., професор, завідувач
кафедри внутрішньої медицини клінічної фармакології
та професійних хвороб
Буковинський державний медичний університет
Хованець Крістіна Русланівна
Студентка
Буковинський державний медичний університет
м. Чернівці ,Україна

Резюме. Представлена стаття розглядає актуальну медичну проблему щодо анемії, яка розвивається на фоні інфекції Helicobacter pylori. У роботі детально досліджується та описується патогенез цього стану та вплив інфекції Helicobacter pylori на розвиток анемії. Автори вказують на різні механізми, що призводять до зменшення кількості червоних кров'яних тіл і гемоглобіну в крові пацієнтів, і розглядають вплив запальних процесів, крововтрати й змін у засвоєнні заліза на цей процес.

У статті також наводяться дані про поширеність інфекції Helicobacter pylori та анемії в різних регіонах і серед різних груп населення. Дослідження показують, що ця інфекція може відігравати важливу роль у розвитку анемії, особливо у пацієнтів з виразковою хворобою (ВХ) шлунку та дванадцятипалої кишки (ДПК). Крім того, стаття акцентує увагу на можливостях діагностики та лікування анемії на фоні інфекції Helicobacter pylori. Автори розглядають важливість своєчасного виявлення інфекції та її лікування як одного з ключових елементів попередження розвитку анемії у пацієнтів.

Загальна мета цієї статті полягає в розширенні розуміння взаємозв'язку між інфекцією Helicobacter pylori та анемією, сприяючи покращенню діагностики та лікування цього стану. Результати дослідження можуть бути корисними для клініцистів, гастроентерологів, гематологів та інших медичних

фахівців, які здійснюють менеджмент пацієнтів із анемічними станами на фоні інфекції Helicobacter pylori.

Ключові слова: Helicobacter pylori, анемія, залізо, патогенез залізодефіцитного стану, лікування.

Вступ. За оцінками Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), на момент 2021 року близько 24,8% населення світу, тобто понад 1 мільярд людей, страждають від анемії. Поширеність анемії може значно варіювати в різних регіонах [1-2]. Наприклад, у деяких країнах з низьким рівнем доходу та обмеженим доступом до якісних продуктів харчування анемія може бути більш поширеною. Анемія та контамінація інфекції Helicobacter pylori - це два патологічні стани, які, здавалося б, не пов'язані між собою. Анемія - це стан, який характеризується зниженням кількості еритроцитів та/або гемоглобіну в одиниці об`єму крові, тоді як Helicobacter pylori - це бактерія, яка інфікує слизову оболонку шлунку чи дванадцятипалої кишки (ДПК) та може призводити до неатрофічного гастриту, атрофічного гастриту, виразкової хвороби (ВХ) шлунку, аденокарциноми шлунку, MALT-лімфоми та іншої патології шлунково-кишкового тракту (ШКТ) [3-4]. Проте, наукові дослідження виявили складну взаємозалежність між цими двома станами, що свідчить про те, що здоров'я ШКТ може впливати на рівень гемоглобіну у крові [5]. Статистика щодо цієї проблеми може змінюватися в різних країнах і регіонах, і залежить від багатьох факторів, таких, як ступінь поширеності самої інфекції Helicobacter pylori, доступність медичної допомоги та діагностики, харчові звички та інші фактори ризику.

Анемія, що виникає на тлі інфекції Helicobacter pylori є актуальною проблемою в галузі гастроентерології та гематології і привертає увагу науковців і лікарів через свою поширеність і вплив на загальний стан здоров'я пацієнтів. Helicobacter pylori - це одна з бактерій, яка за даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), контамінує в організмі близько третини населення світу. Оскільки інфекція Helicobacter pylori може впливати на розвиток анемії,

ця проблема має значну поширеність [6-7]. Анемія взагалі є поширеною проблемою у всьому світі. Вона може виникати з різних причин, але найчастіше зумовлена залізодефіцитом, дефіцитом вітаміну B12, виникає на тлі хронічних захворювань запальної природи. Анемія має значний вплив на якість життя пацієнтів і може призводити до серйозних ускладнень. Крім анемії, інфекція Helicobacter pylori також пов'язана з іншими захворюваннями, такими як ВХ шлунку і ДПК, рак шлунку та інші. Це робить інфекцію Helicobacter pylori важливою для дослідження і лікування. Helicobacter pylori можна успішно лікувати за допомогою антибіотиків [8-9]. Проведення ефективного лікування цієї інфекції може запобігти розвитку анемії та її ускладнень. Вивчення патогенезу анемії на фоні інфекції Helicobacter pylori сприяє розвитку нових методів лікування і попередження цього стану. Розробка нових препаратів та стратегій лікування може покращити результати терапії [10].

Helicobacter pylori - це грам-негативна бактерія, яка інфікує ШКТ людини. Вона відома своєю здатністю виживати в кислому середовищі шлунку, завдяки особливій здатності до адаптації, включаючи вироблення уреази, яка перетворює сечовину в аміак і нейтралізує кислотність шлунку. Ця бактерія відома своєю роллю в розвитку виразок шлунку та ДПК, а також її зв'язком з певними видами раку шлунку. Однак останніми роками було виявлено, що інфекція Helicobacter pylori може також впливати на рівень гемоглобіну в крові, призводячи до розвитку анемії [11-12]. Інфекція Helicobacter pylori офіційно визнана інфекційною хворобою, яка зараз включена до Міжнародної класифікації хвороб 11-го перегляду. Це в принципі призводить до рекомендації про те, що всі інфіковані пацієнти повинні отримувати лікування. У контексті широкого клінічного спектру, пов’язаного з гастритом, спричиненим Helicobacter pylori, зберігаються специфічні проблеми, які потребують регулярних оновлень для оптимізації лікування. Розглянуто визначення окремих клінічних сценаріїв, належне тестування та прийняття ефективних стратегій для профілактики раку шлунка та інших ускладнень [13].

Анемія - це стан, при якому кров не має достатньої кількості червоних

кров'яних тіл (еритроцитів) або гемоглобіну для забезпечення потреб організму в кисні. Існує кілька видів анемії, але одним з найпоширеніших є залізодефіцитна анемія, коли в організмі не вистачає заліза для правильного синтезу гемоглобіну. Виявлено, що інфекція Helicobacter pylori може призводити до зменшення засвоєння заліза та збільшення ризику крововтрати в шлунку та кишці [14]. Це стосується не тільки осіб з ВХ шлунку, але і тих, хто має інфекцію без видимих симптомів. Бактерія може пошкоджувати слизову оболонку шлунку, призводячи до кровотеч та зниження кількості заліза, яке засвоюється з продуктів харчування. Крім того, Helicobacter pylori може спричиняти збільшену продукцію запальних цитокінів, таких як інтерлейкін-6 (IL-6) та фактор некрозу пухлин α (TNF-α). Це запалення може призводити до порушення здатності організму засвоювати залізо, оскільки воно впливає на вироблення гепсидину, білка, який регулює поглинання заліза в кишечнику. Підвищені рівні гепсидину можуть призвести до зменшення залізопоглинальності, що, в свою чергу, може впливати на розвиток залізодефіцитної анемії [15].

Патогенез анемії при інфекції Helicobacter pylori є складним і включає кілька механізмів, які можуть сприяти розвитку цього стану. Основними механізмами, що впливають на патогенез анемії при Helicobacter pylori, включають: зниження залізопоглинальності: Helicobacter pylori може спричиняти запалення слизової оболонки шлунка та кишки. Запалення може призводити до змін у функціонуванні кишки, зокрема зменшення засвоєння заліза з їжі. Залізо є важливим мікроелементом для синтезу гемоглобіну, і зниження його засвоєння може спричиняти розвиток залізодефіцитної анемії; крововтрата: інфекція Helicobacter pylori може призводити до появи виразок у шлунку та ДПК [16-17]. Ці виразки можуть ускладнюватись кровотечею, яка може бути безсимптомною або призводити до значних втрат крові. Постійна втрата крові може призвести до розвитку постгеморагічної анемії; вплив на системну запальну відповідь: Helicobacter pylori може спричиняти системну запальну відповідь в організмі із підвищенням вмісту в крові IL-6 та TNF-α [18];

зміни в мікробіоті шлунка та кишки: Helicobacter pylori може впливати на склад і функцію мікробіоти шлунка та кишки. Зміни в мікробіоті можуть впливати на засвоєння та обробку заліза в кишечнику, що може сприяти розвитку анемії. Усі ці механізми можуть діяти разом або окремо і сприяти розвитку анемії на тлі контамінації Helicobacter pylori. Важливо пам'ятати, що лікування анемії, пов'язаної з цією інфекцією, вимагає ерадикації бактерії за допомогою антибіотиків та відновлення рівня заліза в організмі через правильне харчування та дієту [19-24]. Лікування повинно бути індивідуалізованим і призначатися лікарем.

Діагностика анемії, пов'язаної з інфекцією Helicobacter pylori, може бути складною, оскільки симптоми можуть бути схожі на інші форми анемії. Проте, існує низка діагностичних маркерів, притаманних різним видам анемії, однак в кожному випадку анемії слід застосувати тести на наявність Helicobacter pylori [25-28].

Лікування анемії, пов'язаної з інфекцією Helicobacter pylori, включає в себе ерадикацію бактерії за допомогою однієї або кількох емпіричних схем ерадикації, згідно з рекомендаціями Маастрихтського консенсусу 6 (2021) та спеціальної дієти для відновлення рівня заліза та вітаміну B12 в організмі [29-30]. Ефективне лікування з підтвердженою ерадикацією Helicobacter pylori шляхом дослідження за допомогою стул-тесту на антиген Helicobacter pylori призводить до усунення анемії, асоційованої з даним збудником.

Висновки. Отже, взаємозв'язок між анемією та інфекцією Helicobacter pylori підкреслює складність фізіології людського організму. Нездатність організму засвоювати залізо через інфекцію ШКТ може призвести до анемії, що підкреслює важливість діагностики та лікування інфекції Helicobacter pylori. Важливо вести здоровий спосіб життя, правильно харчуватися та регулярно проходити медичні обстеження для вчасного виявлення та лікування цієї інфекції, що може допомогти запобігти розвитку анемії та зберегти загальне здоров'я. Загалом, анемія на фоні інфекції Helicobacter pylori є актуальною проблемою через її поширеність, вплив на здоров'я пацієнтів та можливість

успішного лікування. Наукові дослідження та клінічні спостереження в цій галузі допомагають краще розуміти цей патологічний процес та розробляти ефективні методи профілактики та лікування.

Перспективи подальших досліджень. Подальше дослідження молекулярних механізмів, які стоять в основі розвитку анемії при інфекції Helicobacter pylori, дослідження впливу інфекції Helicobacter pylori на мікробіоту шлунка і кишечника та її можливий вплив на розвиток анемії, проведення широкомасштабних епідеміологічних досліджень для визначення поширеності анемії на фоні інфекції Helicobacter pylori в різних регіонах і серед різних груп населення може сприяти встановленню та вирішенню цієї проблеми.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Santos MLC, de Brito BB, da Silva FAF, Sampaio MM, Marques HS, Oliveira E Silva N, de Magalhães Queiroz DM, de Melo FF. Helicobacter pylori infection: Beyond gastric manifestations. World J Gastroenterol. 2020 Jul 28;26(28):4076-4093. doi: 10.3748/wjg.v26.i28.4076. PMID: 32821071; PMCID: PMC7403793.

2. Kato S, Gold BD, Kato A. Helicobacter pylori-Associated Iron Deficiency Anemia in Childhood and Adolescence-Pathogenesis and Clinical Management Strategy. J Clin Med. 2022 Dec 10;11(24):7351. doi: 10.3390/jcm11247351. PMID: 36555966; PMCID: PMC9781328.

3. Mulayamkuzhiyil Saju J, Mandal N, Kham NI, Shahid R, Naik SS, Ramphall S, Rijal S, Prakash V, Ekladios H, Hamid P. Is Helicobacter Pylori a Reason for Unexplained Iron Deficiency Anemia: A Systematic Review. Cureus. 2022 Sep 13;14(9):e29112. doi: 10.7759/cureus.29112. PMID: 36133500; PMCID: PMC9469910.

4. Lupu A, Miron IC, Cianga AL, Cernomaz AT, Lupu VV, Munteanu D, Ghica DC, Fotea S. The Relationship between Anemia and Helicobacter Pylori Infection in Children. Children (Basel). 2022 Aug 30;9(9):1324. doi:

10.3390/children9091324. PMID: 36138631; PMCID: PMC9497312.

5. Aumpan N, Mahachai V, Vilaichone RK. Management of Helicobacter pylori infection. JGH Open. 2022 Nov 21;7(1):3-15. doi: 10.1002/jgh3.12843. PMID: 36660052; PMCID: PMC9840198.

6. Elbehiry A, Marzouk E, Aldubaib M, Abalkhail A, Anagreyyah S, Anajirih N, Almuzaini AM, Rawway M, Alfadhel A, Draz A, Abu-Okail A. Helicobacter pylori Infection: Current Status and Future Prospects on Diagnostic, Therapeutic and Control Challenges. Antibiotics (Basel). 2023 Jan 17;12(2):191. doi: 10.3390/antibiotics12020191. PMID: 36830102; PMCID: PMC9952126.

7. Al Mutawa OA, Izhari MA, Alharbi RA, Sindi AAA, Alqarni AM, Alotaibi FE, Gosady ARA, Dardari DMM, Almutairi AM, Alshehri M, Athathi AIE. Helicobacter pylori (H. pylori) Infection-Associated Anemia in the Asir Region, Saudi Arabia. Diagnostics (Basel). 2023 Jul 18;13(14):2404. doi: 10.3390/diagnostics13142404. PMID: 37510148; PMCID: PMC10378611.

8. Robinson K, Atherton JC. The Spectrum of Helicobacter-Mediated Diseases. Annu Rev Pathol. 2021 Jan 24;16:123-144. doi: 10.1146/annurev-pathol-032520-024949. Epub 2020 Nov 16. PMID: 33197219.

9. Boyanova L, Hadzhiyski P. Helicobacter pylori infection is associated with anemia, weight loss or both conditions among Bulgarian children. Acta Microbiol Immunol Hung. 2020 Dec 1;67(4):239-242. doi: 10.1556/030.2020.01158. PMID: 33258794.

10. Asiimwe D, Bangi I, Esanyu J, Ojok D, Okot B, Olong C, Wagubi R, Kisembo G, Sempijja F, Muwanguzi E, Okongo B. Association Between Helicobacter pylori Infection and Anemia Among Adult Dyspeptic Patients Attending Kiryandongo General Hospital, Uganda. J Blood Med. 2023 Jan 24;14:57-66. doi: 10.2147/JBM.S392146. PMID: 36718427; PMCID: PMC9883989.

11. Haile K, Yemane T, Tesfaye G, Wolde D, Timerga A, Haile A. Anemia and its association with Helicobacter pylori infection among adult dyspeptic patients attending Wachemo University Nigist Eleni Mohammad Memorial Referral Hospital, Southwest Ethiopia: A cross-sectional study. PLoS One. 2021 Jan 14;16(1):e0245168.

doi: 10.1371/journal.pone.0245168. PMID: 33444345; PMCID: PMC7808578.

12. Rustgi SD, Bijlani P, Shah SC. Autoimmune gastritis, with or without pernicious anemia: epidemiology, risk factors, and clinical management. Therap Adv Gastroenterol. 2021 Aug 31;14:17562848211038771. doi: 10.1177/17562848211038771. PMID: 34484423; PMCID: PMC8414617.

13. Malfertheiner P, Megraud F, Rokkas T, Gisbert JP, Liou JM, Schulz C, Gasbarrini A, Hunt RH, Leja M, O'Morain C, Rugge M, Suerbaum S, Tilg H, Sugano K, El-Omar EM; European Helicobacter and Microbiota Study group. Management of Helicobacter pylori infection: the Maastricht VI/Florence consensus report. Gut. 2022 Aug 8:gutjnl-2022-327745. doi: 10.1136/gutjnl-2022-327745. Epub ahead of print. PMID: 35944925.

14. Malfertheiner, P. et al. Management of Helicobacter pylori infection: the Maastricht VI/Florence consensus report. Gut, gutjnl-2022-327745. 8 Aug. 2022, doi:10.1136/gutjnl-2022-327745

15. Hou B, Zhang M, Liu M, Dai W, Lin Y, Li Y, Gong M, Wang G. Association of active Helicobacter pylori infection and anemia in elderly males. BMC Infect Dis. 2019 Mar 5;19(1):228. doi: 10.1186/s12879-019-3849-y. PMID: 30836932; PMCID: PMC6402101.

16. Tseng DS, Li D, Cholleti SM, Wei JC, Jodesty Y, Pham HV. Effect of Helicobacter pylori Treatment on Unexplained Iron Deficiency Anemia. Perm J. 2019;23:18-195. doi: 10.7812/TPP/18-195. PMID: 30939286; PMCID: PMC6443360.

17. Mărginean CD, Mărginean CO, Meliț LE. Helicobacter pylori-Related Extraintestinal Manifestations-Myth or Reality. Children (Basel). 2022 Sep 4;9(9):1352. doi: 10.3390/children9091352. PMID: 36138661; PMCID: PMC9497822.

18. Abdella B, Ibrahim M, Tadesse I, Hassen K, Tesfa M. Association between Helicobacter pylori Infection and Occurrence of Anemia among Pregnant Women Attending Antenatal Care in Kulito Health Center, Halaba Zone, South Ethiopia, 2018. Anemia. 2020 Jul 24;2020:6574358. doi: 10.1155/2020/6574358.

PMID: 32774917; PMCID: PMC7396113.

19. Rahat A, Kamani L. Frequency of iron deficiency anemia (IDA) among patients with Helicobacter pylori infection. Pak J Med Sci. 2021 May-Jun;37(3):776-781. doi: 10.12669/pjms.37.3.3944. PMID: 34104164; PMCID: PMC8155439.

20. Santambrogio E, Orsucci L. Helicobacter pylori and hematological disorders. Minerva Gastroenterol Dietol. 2019 Sep;65(3):204-213. doi: 10.23736/S1121-421X.19.02580-7. Epub 2019 Apr 16. PMID: 30994322.

21. Franceschi F, Covino M, Roubaud Baudron C. Review: Helicobacter pylori and extragastric diseases. Helicobacter. 2019 Sep;24 Suppl 1:e12636. doi: 10.1111/hel.12636. PMID: 31486239.

22. Song IC, Lee MW, Baek SW, Ryu H, Choi YS, Jo DY. Helicobacter pylori testing in a population of Korean patients with pernicious anemia. Blood Res. 2020 Mar;55(1):69. doi: 10.5045/br.2020.55.1.69. Epub 2020 Mar 30. PMID: 32269981; PMCID: PMC7106112.

23. Yisak H, Belete D, Mahtsentu Y. Helicobacter pylori infection and related factors among pregnant women at Debre Tabor General Hospital, Northwest Ethiopia, 2021: Anemia highly related with H. pylori. Womens Health (Lond). 2022 Jan-Dec;18:17455057221092266. doi: 10.1177/17455057221092266. PMID: 35435065; PMCID: PMC9019399.

24. Negovan A, Szőke AR, Mocan S, Bănescu C. Helicobacter pylori-Positive Gastric Biopsies-Association with Clinical Predictors. Life (Basel). 2022 Nov 4;12(11):1789. doi: 10.3390/life12111789. PMID: 36362946; PMCID: PMC9699335.

25. Okuda M, Lin Y, Kikuchi S. Helicobacter pylori Infection in Children and Adolescents. Adv Exp Med Biol. 2019;1149:107-120. doi: 10.1007/5584_2019_361. PMID: 31037557.

26. Zahmatkeshan M, Karimi M, Geramizadeh B, Eslaminasab S, Esmailnejad A, Safarpour AR. Association between Helicobacter pylori Infection and Iron Deficiency Anemia in School-aged Iranian Children. Indian Pediatr. 2019 May 15;56(5):387-389. PMID: 31102380.

27. Mehrabani S. Helicobacter pylori Infection in Children: a Comprehensive Review. Maedica (Bucur). 2019 Sep;14(3):292-297. doi: 10.26574/maedica.2019.14.3.292. PMID: 31798748; PMCID: PMC6861721.

28. Chiang CP, Chang JY, Wang YP, Wu YH, Wu YC, Sun A. Atrophic glossitis: Etiology, serum autoantibodies, anemia, hematinic deficiencies, hyperhomocysteinemia, and management. J Formos Med Assoc. 2020 Apr;119(4):774-780. doi: 10.1016/j.jfma.2019.04.015. Epub 2019 May 8. PMID: 31076315.

29. Gravina AG, Priadko K, Ciamarra P, Granata L, Facchiano A, Miranda A, Dallio M, Federico A, Romano M. Extra-Gastric Manifestations of Helicobacter pylori Infection. J Clin Med. 2020 Nov 30;9(12):3887. doi: 10.3390/jcm9123887. PMID: 33265933; PMCID: PMC7761397.

30. Poddar U. Helicobacter pylori: a perspective in low- and middle-income countries. Paediatr Int Child Health. 2019 Feb;39(1):13-17. doi: 10.1080/20469047.2018.1490100. Epub 2018 Jul 10. PMID: 29987976.

УДК 618.17

ВПЛИВ СЛУЖБИ В ЗБРОЙНИХ СИЛАХ НА РЕПРОДУКТИВНЕ ЗДОРОВ'Я ЖІНОК-ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВИЦЬ

Шпак Володимир Андрійович,
Студент
Буковинський державний медичний університет
м. Чернівці, Україна

Анотація: Публікація актуалізує питання впливу служби в збройних силах на репродуктивне здоров'я жінок-військовослужбовців, кільсість яких неспинно зростає в останні 30 років. Особливо це питання актуальне для України, яка перебуває в стані екзистенційної війни з Російською Федерацією, переживає демографічну кризу, тому потребує максимально якісного забезпечення рівня здоров'я своїх громадян та громадянок. У статті наведені дані про репродуктивне здоров'я військовослужбовиць, головним чином, армії США, але ті самі аргументи і праклади прийнятні для будь якої сучасної армії західного зразка, якому вже відповідає армія України.

Ключові слова: жінки-військовослужбовці, жінки-військовослужбовиці, жінки ветерани, репродуктивне здоров'я, участь в бойових діях, менструальні розлади, захворювання сечостатевої системи у жінок, ІПСШ, небажана вагітність, контрацепція, безпліддя, психічні розлади у військовослужбовців, психічні розлади у ветеранів, органічна травма ЦНС.

Вступ Кількість жінок-військовослужбовиць зростає у арміях розвинених країн світу. Тільки в армії США їх відсоток зріс з 7% у часи Холодної війни до 24% у часи війн на Близькому сході. [1] Станом на жовтень 2023 року за даними Кадрового центру ЗСУ кількість жінок тільки у ЗСУ становить 62062 особи, з них 43479 – безпосередньо військовослужбовиці.[2] Таким чином актуалізується питання підтримки репродуктивного здоров'я цієї категорії жіночої популяції, що стикається з особливими викликами та випробуваннями,

що несе військова служба. Метою цієї роботи є за даними відкритих джерел висвітлити важливість створення гінекологічної служби в медичних силах України. Також варто винести на порядок денний введення посад акушер-гінеколога у військових госпіталях України.

Основна частина За визначенням ООН, репродуктивне здоров'я включає питання вагітності, планування сім'ї, ІПСШ, захисту від сексуального насильства, профілактичні огляди та скринінги, лікування бездітності, сексуальної дисфункції, тазових болей та інших паталогій. [3]

Менструальні розлади Одним з найбільших важливих є питання розладів менструації. Дисменорея і ендометріоз є найбільш частими проблемами, з якими звертаються жінки-ветерани американської армії, і їх поширеність є на 10% вищою, ніж в цивільній популяції. [4] Існує зв'язок між цими діагнозами та нервовими розладами, що буде більш детально описано нижче.

Захворювання сечостатевої системи Другими за поширенням є гості та хронічні захворювання сечостатевої системи.[4] Гігієнічні умови в зоні виконання бойових завдань негативно впливають на здоров'я жіночої сечостатевої системи та можуть призвести до її інфікування патогенними організмами, що погіршує як самопочуття, так і якість виконання поставлених завдань.[5] Для боротьби з цим в програму підготовки військовослужбовців армії США була введена програма промоції жіночого, яка, зокрема, включала вивчення заходів підтримки належної гігієни в «суворих» умовах, що позитивно вплинуло на зниження частоти цих захворювань. [6]

Небажана вагітність та контрацепція Актуальними питаннями, пов'язаними з жінками в армії, зокрема американській, є питання небажаної вагітності і контрацепції. Дослідження, що проводились в популяції ветеранів та ветеранок війн на Близькому сході стверджують про підвищений ризик викиднів та народження дітей з вродженими вадами розвитку. [7] Також наявні деякі дослідження, що стверджують про підвищений ризик ектопічних вагітностій у цій ж популяційній групі [8], передчасного народження та нижчої маси плодів, зачатих у час виконання бойових завдань [9] Негативно на

вагітність впливають психічні проблеми, головним чином ПТСР, що виливається у вищий ризик преекласпсії, гестаційного діабету, подовженого перебування матері у лікарні. [10] Небажана вагітність є викликом як для жінки-військовослужбовиці, так і для медичних сил, оскільки такі пацієнтки потребують медичної допомоги та відсторонення від виконання завдань. 59% вагітностей, зареєстровних в арміх США, є небажаними. 12% військовослужбовиць небажано вагітніє щороку [11], а 10.8% жінок в бригадах армії США, що воювали в Іраку, потребували медичної евакуації через вагітність [12] Саме тому важливим стоїть питання забезпечення військовослужбовців армії контрацепції. Найбільш популярним методом контрацепції в армії США є гормональні засоби (44%). [13] Головною їх перевагою є контроль за менструацією, що позитивно впливає на самопочуття та якість виконання завдань.[14]

ІПСШ Ще однією проблемою, з якою зіткнулася армія США була проблема поширеності ІПСШ. Ризик їх виникнення пов’язаний з ризикованою поведінкою, відсутністю доступу до бар’єрних методів контрацепції, зловживання алкоголем та численні сексуальні партнери. Найчастіше зустрічалися гонорея та хламідіоз, набагато рідше – сифиліс. [15] Дещо виділяється питання підвищеного рівня дисплазії шийки матки у популяції ветеранів, порівняно з цивільною популяцією. Це пов’язують з недостатнім рівнем вакцинації проти вірусу папіломи людини у часи війни в Іраці та нестачею профілактичних оглядів жінок-військовослужбовиць. [16]

Безпліддя Вплив виконання бойових завдань на фертильність (не враховуючи випадки безплідності, спричинених травмами статевих органів чи ПТСР) є недостатньо вивченим. Лиш одне дослідження виявило зв’язок між тривалістю перебування жінки у бойових умовах та ризиком безпліддя, тому порекомендувало ввести скорочені періоди ротацій у військовослужбовиць. [17]

Психічні розлади Участь у бойових діях нерозривно пов’язана з виникненням тих чи інших психічних захворювань, таких як депресія, ПТСР,

зловживання та залежність від алкоголю та наркотиків,. Ризик їх виникнення у жінок значно вищий, ніж у чоловіків. А погане психічне здоров’я негативно впливає на здоров’я фізичне, що проявляється підвищеним ризиком усіх вищезгаданих порушень: від розладів менструації до інфекційних захворювань.[18]

Органічна травма ЦНС Потребує подальшого вивчення впливу органічної паталогії ЦНС. Зокрема, у жінок, що пережили контузію, значно вищий ризик болючих менструацій, триваліші менструальні періоди [19].

Висновки У сучасному світі, де роль жінок-військовослужбовиць у збройних силах все зростає, з'являється нагальна потреба підтримувати їхнє репродуктивне здоров'я. Цей аспект стає особливо актуальним у контексті унікальних викликів, які накладаються на жінок військовослужбовиць внаслідок їх служби. Від розладів менструації, таких як дисменорея та ендометріоз, до ускладнень, пов'язаних із вагітністю та психічним здоров'ям. Нагальною є потреба в організації гінекологічно-акушерської служби у структурі військових госпіталів та на рівні медичних підрозділів військових частин.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Gawron LM, Mohanty AF, Kaiser JE, Gundlapalli AV. Impact of Deployment on Reproductive Health in U.S. Active-Duty Servicewomen and Veterans. Semin Reprod Med. 2018 Nov;36(6):361-370.

2. Скільки жінок-військовослужбовців служать у Збройних Силах України — нові дані Кадрового центру. АрміяInform https://armyinform.com.ua/2021/12/04/skilky-zhinok-vijskovosluzhbovcziv-sluzhat-u-zbrojnyh-sylah-ukrayiny-novi-dani-kadrovogo-czentru.html. (2021, грудень, 04)

3. United States Population Information Network (POPIN). Guide-lines on Reproductive Health for the UN Resident Coordinator System 2001. http://www.un.org/popin/unfpa/taskforce/guide/iatfreph.gdl.html. (2017, березень, 20)

4. Katon JG, Hoggatt KJ, Balasubramanian V, Saechao FS, Frayne SM, Mattocks KM, Feibus KB, Galvan IV, Hickman R, Hayes PM, Haskell SG, Yano EM, Phibbs CS, Zephyrin LC. Reproductive health diagnoses of women veterans using department of Veterans Affairs health care. Med Care. 2015 Apr;53(4 Suppl 1):S63-7.

5. Lowe NK, Ryan-Wenger NA. Military women's risk factors for and symptoms of genitourinary infections during deployment. Mil Med. 2003 Jul;168(7):569-74.

6. Trego LL, Steele NM, Jordan P. Using the RE-AIM Model of Health Promotion to Implement a Military Women's Health Promotion Program for Austere Settings. Mil Med. 2018 Mar 1;183(suppl_1):538-546.

7. Kang H, Magee C, Mahan C, Lee K, Murphy F, Jackson L, Matanoski G. Pregnancy outcomes among U.S. Gulf War veterans: a population-based survey of 30,000 veterans. Ann Epidemiol. 2001 Oct;11(7):504-11.

8. Araneta MR, Kamens DR, Zau AC, Gastañaga VM, Schlangen KM, Hiliopoulos KM, Gray GC. Conception and pregnancy during the Persian Gulf War: the risk to women veterans. Ann Epidemiol. 2004 Feb;14(2):109-16.

9. Katon J, Cypel Y, Raza M, Zephyrin L, Reiber G, Yano EM, Barth S, Schneiderman A. Deployment and Adverse Pregnancy Outcomes: Primary Findings and Methodological Considerations. Matern Child Health J. 2017 Feb;21(2):376-386.

10. Shaw JG, Asch SM, Katon JG, Shaw KA, Kimerling R, Frayne SM, Phibbs CS. Post-traumatic Stress Disorder and Antepartum Complications: a Novel Risk Factor for Gestational Diabetes and Preeclampsia. Paediatr Perinat Epidemiol. 2017 May;31(3):185-194.

11. Lindberg LD. Unintended pregnancy among women in the US military. Contraception. 2011 Sep;84(3):249-51. doi: 10.1016/j.contraception.2011.01.017. Epub 2011 Mar 3.

12. Belmont PJ Jr, Goodman GP, Waterman B, DeZee K, Burks R, Owens BD. Disease and nonbattle injuries sustained by a U.S. Army Brigade Combat Team during Operation Iraqi Freedom. Mil Med. 2010 Jul;175(7):469-76.

13. Nielsen PE, Murphy CS, Schulz J, Deering SH, Truong V, McCartin T, Clemons JL. Female soldiers' gynecologic healthcare in Operation Iraqi Freedom: a survey of camps with echelon three facilities. Mil Med. 2009 Nov;174(11):1172-6.

14. Gawron LM, Redd A, Suo Y, Pettey W, Turok DK, Gundlapalli AV. Long-acting Reversible Contraception Among Homeless Women Veterans With Chronic Health Conditions: A Retrospective Cohort Study. Med Care. 2017 Sep;55 Suppl 9 Suppl 2(Suppl 9 2):S111-S120.

15. Aldous WK, Robertson JL, Robinson BJ, Hatcher CL, Hospenthal DR, Conger NG, Murray CK. Rates of gonorrhea and Chlamydia in U.S. military personnel deployed to Iraq and Afghanistan (2004-2009). Mil Med. 2011 Jun;176(6):705-10.

16. Insinga RP, Glass AG, Rush BB. Diagnoses and outcomes in cervical cancer screening: a population-based study. Am J Obstet Gynecol. 2004 Jul;191(1):105-13.

17. Armed Forces Health Surveillance Center (AFHSC). Health of women after wartime deployments: correlates of risk for selected medical conditions among females after initial and repeat deployments to Afghanistan and Iraq, active component, U.S. Armed Forces. MSMR. 2012 Jul;19(7):2-10.

18. Cohen BE, Maguen S, Bertenthal D, Shi Y, Jacoby V, Seal KH. Reproductive and other health outcomes in Iraq and Afghanistan women veterans using VA health care: association with mental health diagnoses. Womens Health Issues. 2012 Sep;22(5):e461-71.

19. Serbeniuk A, Kaminskiy V, Kumpanenko Y, Vash-Margita A, Malysheva I. The impact of the war in Ukraine on the reproductive health of female military personnel. Int J Gynaecol Obstet. 2023 Nov;163(2):409-415.

PHARMACEUTICAL SCIENCES

THE PHYTOCHEMICAL STUDY OF CEPHALARIA GIGANTEA L. SPECIES

Mammadova Aytakin S.
assistant
Nagiyeva Mahruh M.
Head of department
Rashidova Fatima F.
assistant
Azerbaijan State Agricultural University
Ganja, Azerbaijan

Introductions. In recent times, the majority of pharmaceutical medicines used in the treatment and prevention of various diseases originate from medicinal herbs.

The Cephalaria genus, stands out as a valuable reservoir of diverse secondary metabolites, predominantly saponins. These compounds exhibit a range of biological activities, including immunomodulatory, antimicrobial, and hemolytic effects [1, 4]. Alongside saponins, Cephalaria species have been found to contain flavonoids and phenolic acids. Cephalaria has a historical presence in traditional medicine, where it is utilized for treating conditions such as cardiac and lung diseases, rheumatism, and menstrual regulation. The composition of the Cephalaria genus includes flavonoids, triterpene saponins, iridoids and etc. [2, 3].

Cephalaria gigantea L. belonging to genus Cephalaria L. was collected in July from the territory of the Dashkasan district of the Republic of Azerbaijan.

Aim. The aim of the study is to conduct initial phytochemical research on *Cephalaria gigantea* L. growing in the territory of the Dashkasan district.

Materials and methods. The presence of biologically active substances such as flavonoids, saponins, phenolic acids, and iridoids in the composition of the extracts

was determined through qualitative reactions. Specifically, *Siaidin* reaction, *Sianidin* reaction according to *Briant*, reaction with iron (III) chloride, reaction with alkali, reaction with vanillin in concentrated hydrochloric acid, foam test for saponins, reduction reactions with lead acetate, *Lafon* reaction, *Salkowski* reaction, *Sanye* reaction and *Trim-Xill* reagent were employed for the determination of flavonoids, saponins, and iridoids.

The preliminary analyses determined that the composition of *Cephalaria gigantea* L. extract is rich in triterpene saponins and flavonoids.

Subsequently, for research purposes, a precise mass of 200 grams of *Cephalaria gigantea* L. herbs was taken and extracted with 2 liters of methanol. After the extraction process, the obtained product was solidified (40 ml), and initially, it was purified from lipophilic (lipids, fats) substances with petroleum ether (120 ml). Subsequently, the extract purified from lipophilic substances was treated with chloroform (120 ml), ethyl acetate (120 ml), and n-butanol (120 ml) accordingly. The various obtained solutions were solidified to a volume of 20 ml. Onto the Silica gel (Silica gel 60 F254) plate 25 μl was spotted and then put in the ethyl acetate-acetic acid-formic acid-water system (100-11-11-26). Subsequently, the detection was accomplished by spraying a 10% potassium hydroxide solution onto the silica gel plate.

Results and discussion. Traces of all flavonoid compounds identified in silica gel were observed at both 254 nm and 365 nm. On the plate sprayed with a 10% potassium hydroxide solution, 8 spots with Rf values of 0.21, 0.32, 0.35, 0.54, 0.57, 0.61, 0.78, and 0.79 were identified.

Conclusions. Thus, through the investigation of flavonoids in the *Cephalaria gigantea* L. herb supplied from the Dashkasan district, a flavonoid extract was obtained from the herb, and it was determined that it contains 8 substances.

LITERARY SOURCES:

1. Małgorzata C., Barbara K., Rafał C. and Katarzyna S.. Phenolic Composition and Antioxidant Activity of Plants Belonging to the Cephalaria

(Caprifoliaceae) Genus, Plants (Basel). 2021 May; 10(5), pp. 952

2. Ali K.A., Sakri F.Q., Li Q.X. Isolation and purification of allelochemicals from Cephalaria syriaca plant. Int. J. Biosci. 2012;2, pp.90–103.

3. Azab A. Total phenolic content, antioxidant capacity and antifungal activity of extracts of *Carthamus tenuis* and *Cephalaria joppensis*. *Eur. Chem. Bull.* 2018;7, pp.156–161.

4. Ozer O., Sarıkahya N.B., Nalbantsoy A., Kirmizigul S. Increased cytotoxic potential of infrequent triterpenoid saponins of *Cephalaria taurica* obtained through alkaline hydrolysis. *Phytochemistry*.2018;152, pp. 29–35.

УДК 615.28:615.322:547.9:616.31

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ РОСЛИННОЇ СИРОВИНИ ПРИ СТВОРЕННІ ЛІКАРСЬКИХ СТОМАТОЛОГІЧНИХ ЗАСОБІВ

Аргунова Оксана Володимирівна
Здобувач вищої освіти
Олійник Світлана Валентинівна,
Кандидат фармацевтичних наук, доцент
Пуль-Лузан Вікторія Вікторівна,
Кандидат фармацевтичних наук, доцент
Левачкова Юлія Валентинівна
Доктор фармацевтичних наук, професор
Національний фармацевтичний університет,
Кафедра аптечної технології ліків
Харків, Україна

Анотація: Високий рівень захворюваності населення на карієс зубів, крім високої вартості лікування, наголошує на необхідності профілактики цього захворювання та розробка нових високоефективних лікарських засобів для застосування в стоматологічній практиці. В цьому аспекті важливим є використання антибактеріальних матеріалів і фторвмісних речовин. Великий різновид лікарських рослини можуть підвищувати чутливість мікроорганізмів з допомогою використання вторинних метаболітів, а також можуть інгібувати зростання бактерій та вироблення ними кислоти, інгібувати адгезію бактерій до зубів та інгібувати синтез екзополісахариду для запобігання утворення та поширення карієсу зубів. У світі існує близько 1400 лікарських рослин з певною антимікробною активністю та з цих рослин виділено понад 35 000 антимікробних сполук. Так, материнка звичайна (Origanum vulgare L.) є багатим джерелом біоактивних натуральних продуктів. Фітохімічні речовини цієї лікарської рослини представляють особливий інтерес для наукових досліджень через їх потенційні біоактивні властивості та медичного застосування для альтернативного лікування низки захворювань через протизапальну, антиоксидантну та антимікробну активність. Тому, лікарська рослина материнка

звичайна є цінним джерелом при створенні та дослідженні протикарієсового та протимікробного лікарського засобу для застосування в стоматологічній практиці.

Ключові слова: лікарська рослинна сировина, материнка звичайна, біологічно активні речовини, стоматологічні препарати, протимікробна дія.

Карієс зубів - це багатофакторне захворювання порожнини рота, що вимагає наявності карієсогенних мікроорганізмів та відповідного субстрату. Карієс поширений по всьому світу, незважаючи на доступність великого асортименту профілактичних засобів, включаючи зубну пасту з фтором та зубні герметики [1].

Лікарські рослини є перспективною сировиною для створення ефективних та безпечних лікарських препаратів як для профілактики, так і в комплексній терапії стоматологічних захворювань. Найбільш успішно лікарські рослини проявляють себе в місцевому лікуванні у вигляді зовнішніх лікарських форм: аплікацій, ротових ванн, лікувальних пов'язок, іригації, зрошень, тощо [2]. Так само важливою властивістю, що впливає на ефективність, є не тільки склад лікарського засобу, але його форма. Найбільш дієвими формами в стоматологічній практиці визнані плівки, клеї та гелі, здатні тривалий час утримуватися на слизовій оболонці та зберігати сталість концентрації лікарської речовини [3].

Однією з ефективних лікарських рослин, що мають протикарієсну активність, є часник (Allium sativum), який вважається багатим джерелом багатьох біологічно активних речовин з антимікробною дією. Часник на сьогоднішній день використовується як природний антибіотик, який активно використовується для боротьби з інфекціями, які викликані грибами або бактеріями. У стоматології його використовують у вигляді олії, існують і не пахучі форми олії часнику. Учені виявили, що екстракти часнику інгібують утворення біоплівок щодо шести клінічних ізолятів бактерій [4].

Гарними антисептичними, протизапальними, антиоксидантними та

імуностимулюючими властивостями володіє лікарська рослинна сировина кульбаби (Taráxacum). Кульбаба містить біотин, кальцій, холін, жири, залізо, магній, ніацин, фосфор, білки, сірку, цинк і різні вітаміни [5].

Плоди журавлини (Oxycoccus) є багатим джерелом поліфенолів. Дослідженнями багатьох науковців доведено, що біологічні сполуки журавлини, інгібують утворення біоплівок та запобігають прикріпленню та колонізації патогенних мікроорганізмів людини, особливо карієсогенних та періодичних патогенних бактерій, у тканинах організму. Потенційні переваги поліфенолів журавлини, особливо з високою молекулярною масою, можуть бути біологічно активними молекулами з високоефективними властивостями для профілактики та лікування захворювань ротової порожнини, включаючи карієс і пародонтит [5].

Кверцетин, що міститься в багатьох фруктах, овочах та злаках, є рослинним поліфенолом. Ця біологічно активна речовина значно інгібує утворення біоплівки та вироблення факторів вірулентності, включаючи піоціанін, протеазу та еластазу, при більш низькій концентрації порівняно з більшістю раніше описаних рослинних екстрактів та активних сполук [75-78]. Кверцетин є ефективним інгібітором утворення біоплівки та факторів вірулентності у Pseudomonas aeruginosa [80]. Антибіопленочна активність кверцетину при інфекціях викликаних Streptococcus mutans та Enterococcus faecalis доводить актуальність застосування кверцетину в протимікробній та протикарієсній фармакотерапії [6].

Олія чорного кмину (Azadirachta indica oil) знижує частоту виникнення раннього карієсу порівняно з хлоргексидином, зменшуючи кількість Streptococcus mutans. Чорний кмин має антибактеріальні властивості і є біосумісним антиоксидантом. Він ефективний проти Enterococcus faecalis та Candida albicans. М’які лікарські форми на основі олії цієї рослини в експериментальних дослідженнях науковців значно зменшують індекс зубного нальоту та кількість бактерій в ротовій порожнині [7].

Зелений чай (Camellia sinensis) має антиоксидантні, протизапальні

властивості і є інгібітором вільних радикалів. Виявлені у ньому флавоноїди обумовлюють антибактеріальну активність проти карієсогенних бактерій. Зелений чай має антибактеріальну дію на Streptococcus mutans, Streptococcus salivarius та Escherichia Coli інгібує адгезію бактерій до зуба шляхом інгібування глюкозилтрансферази та інгібує біосинтез липких глюканів, а також ферменту амілази бактерій та людини. Деякі дослідження показали, що регулярне вживання зеленого чаю може ефективно знизити захворюваність та тяжкість перебігу карієсу зубів [7].

Куркума (Curcuma) має антиоксидантну, протизапальну та антимутагенну дію. Рідина для полоскання рота на основі куркуми викликає швидке зменшення болю. При втиранні у хворий зуб знімає біль. Куркума має сильні антибактеріальні властивості проти біоплівки Streptococcus mutans і так само ефективна, як хлоргексидин. Таким чином, вона може бути ефективним засобом запобігання виникнення та розвитку карієсу зубів.

У стоматологічній практиці м'яту перцеву (Mentha piperita) можна застосовувати місцево для полегшення зубного болю, а також як рідину для полоскання рота з метою зменшення запалення ясен [8].

Фісташка атлантична (Pistacia atlantica) може використовуватися як освіжувач порожнини рота, антисептик, а також доступна у вигляді жувальної гумки для лікування шлунково-кишкових розладів і заколисування. До складу рослини входять α-пінен та терпеноїди. Рідина для полоскання рота, що містить цю лікарську рослину, може ефективно впливати на мікроорганізми ясен, а екстракт фісташки може проявляюти антибактеріальну дію на Streptococcus mutans та Streptococcus Mitis [9].

Лікарські засоби рослинного походження проявляють різноманітні фармакологічні властивості: протизапальні, кровоспинні, антимікробні, знеболюючі, ранозагоювальні, імунотропні, діючи, таким чином, на різні ланки патогенезу. Наприклад, хвоя сосни може надавати знеболювальну дію, плоди обліпихи – кератопластичну, квітки ромашки – протинабрякову, трава звіробою має виражений протизапальний ефект, а листя шавлії є гарним антисептиком.

Рослинні препарати відрізняються від інших лікарських засобів ще й тим, що в їх складі є мікроелементи, вітаміни, ефірні олії, біогенні речовини, надаючи цим комплексну дію [1, 5, 7].

Протягом століть лікарську рослину материнка звичайна (Origanum vulgare) традиційно використовували для ароматизації харчових продуктів та лікування різних захворювань через високий вміст ефірної олії. У VII столітті до н. е. материнку звичайну використовували для надання аромату рибі, м'ясу, овочам та вину. Сьогодні в традиційній медицині препарати, що містять цю рослину застосовують для лікування респіраторних захворювань, болі в животі, хворобливих менструаціях, ревматоїдному артриті, порушеннях харчування та проблем із сечовипусканням як сечогінний та протиуролітичний засіб [10].

Сучасні наукові дослідження показують, що лікарська рослина проявляє широкий спектр фармакологічних властивостей: протимікробну, противірусну, антиоксидантну, протизапальну, спазмолітичну, нейропротекторну, тощо.

Ефірна олія материнки звичайної багата на карвакрол і тимол. Карвакрол відповідає за протимікробну, протипухлинну, антимутагенну, знеболювальну, спазмолітичну, протизапальну, ангіогенну, протипаразитарну, антиагрегантну, інсектицидну біологічну активність [11].

Лікарська рослина материнка звичайна є багатим джерелом біологічно активних речовин (флавоноїдів та фенольних кислот), які представляють особливий інтерес через їх потенційні біоактивні властивості та можуть застосовуватись для створення лікарських препаратів протиракової, протизапальної, нейропротекторної, антиоксидантної та антимікробної активності [12].

Таким чином, засоби природного походження досить широко застосовують у стоматології, що пов'язано з комплексністю та ефективністю їх дії при лікуванні запально-деструктивних захворювань пародонту та слизової оболонки порожнини рота. Велике значення має доступність цих засобів, простота застосування і відсутність побічних ефектів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Machiulskiene V, et al. Terminology of Dental Caries and Dental Caries Management: Consensus Report of a Workshop Organized by ORCA and Cariology Research Group of IADR. Caries Res. 2020;54(1):7-14. doi: 10.1159/000503309.

2. WHO traditional medicine strategy: 2014–2023. [Electronic resource]. – URL: http://www.who.int/medicines/publications/traditional/trm_strategy 14_23/en/.

3. Кучеренко В. С., Баранова І. І., Коваленко Св. М. Розробка складу комбінованого гелю «Дентатригін». Управління, економіка та забезпечення якості в фармації. 2014. № 6 (38). С. 36–41.

4. Ham Y, Kim T. Plant Extracts Inhibiting Biofilm Formation by Streptococcus mutans without Antibiotic Activity // J. Korean Wood Sci. Technol. – 2018. – Vol. 46(6). – P. 692 – 702.

5. Pallag A., Filip G.A., Olteanu D., Clichici S., Baldea I., Jurca, T., Micle O., Vicaş L., Marian E., Soriţău O., Cenariu M., Mureşan M. Equisetum arvense L. Extract Induces Antibacterial Activity and Modulates Oxidative Stress, Inflammation, and Apoptosis in Endothelial Vascular Cells Exposed to Hyperosmotic Stress // Oxidative medicine and cellular longevity. – 2018. 3060525.

6. Zeng Y., Nikitkova A., Abdelsalam H., Li J., Xiao J. Activity of quercetin and kaemferol against Streptococcus mutans biofilm //Arch Oral Biol. – 2018. - Vol.98:9–16.

7. Hotwani K., Baliga S., Sharma K. Phytodentistry: use of medicinal plants // J Complement Integr Med. – 2014. - Vol.11:233–251.

8. Hotwani K., Baliga S., Sharma K. Phytodentistry: use of medicinal plants // J Complement Integr Med. – 2014. - Vol. 11. – P. 233–251.

9. Roozegar M.A., Jalilian F.A., Havasian M.R., Panahi J., Pakzad I. Antimicrobial effect of Pistacia atlantica leaf extract // Bioinformation. – 2016. - Vol. 12. – P.19–21.

10. Oniga I., Puscas C., Silaghi-Dumitrescu R., Olah NK., Sevastre B., Marica R., Marcus I., Sevastre-Berghian A.C., Benedec D., Pop C.E., Hanganu D. Origanum vulgare ssp. vulgare: Chemical Composition and Biological Studies //

Molecules. – 2018. - Vol. 23.2077.

11. Чернецька С. Б., Белей Н. М. Перспективи створення нових лікарських засобів на основі материнки звичайної (Огляд літератури). Фітотерапія. 2018, № 1. С. 25-28.

12. Павлюк І. В., Стадницька Н. Є., Ясіцька-Місяк І., Вечорек П., Загорій Г. В., Брезвин О. М. Дослідження біологічної активності вторинного екстракту зі шроту трави материнки звичайної (Origanum vulgare). Український біофармацевтичний журнал. 2015, № 1. С. 21-24.

ІНФОРМАЦІЙНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРЕПАРАТІВ ДЛЯ НОВОНАРОДЖЕНИХ, ЯКІ СТРАЖДАЮТЬ ВІД МЕТЕОРИЗМУ

Гадяк Соломія Богданівна
Студент
Гадяк Ірина Василівна
к.фарм.н., доцент
Івано-Франківський національний
медичний університет
м. Івано-Франківськ, Україна

Вступ. У дитини перших місяців життя травна система ще не до кінця сформована, саме цим пояснюються часті диспепсичні розлади. Новонароджена дитина може страждати від метеоризму, частого рідкого стільця або запору. Неможливість повністю спорожнити кишечник призводить до болів в животі, плачу і природно, що кожен батько і мати шукає ліки від запору для новонароджених.

Мета роботи. Вивчення особливостей формування асортименту лікарських засобів для лікування метеоризму у новонароджених в Україні.

Матеріали та методи. Фармакологічна промисловість випускає безліч різноманітних засобів для полегшення випорожнення кишечнику. Мамам потрібно запам'ятати, що потрібно вибирати тільки те, де зазначений вік дитини та повністю розписана інструкція.

Результати та обговорення. Була здійснена характеристика сиропів для новонароджених, які страдають закрепом, зареєстрованих в Україні, з погляду асортименту за загально прийнятою назвою та торговою назвою і асортиментної залежності від імпорту. Матеріалами дослідження були дані щодо терапевтичної підгрупи A06A D11 «Лактулоза» Державного реєстру лікарських засобів України станом на 01.11 2023р.

За даними досліджуваних офіційних реєстрів лікарських засобів було зареєстровано (перереєстровано) в Україні за загально прийнятою назвою Лактулоза у вигляді 19 торгових назв 46 різних лікарських форм з урахуванням

різних фасувань, які випускають 11 виробників з 4 країн та зареєстровані 11 заявниками з 5 держав.

Вивчення структури реєстрації (перереєстрації) сиропів за загально прийнятною назвою Лактулоза за країнами–виробниками показало, що першість за вітчизняними виробниками.

Лідерами серед зарубіжних країн–виробників в Україні є Італія, Нідерланди, Хорватія.

Українські виробники представлені фірмами - виробниками ТОВ "Юрія-Фарм", Товариство з обмеженою відповідальністю "Харківське фармацевтичне підприємство "Здоров'я народу", ПрАТ "Технолог", Товариство з обмеженою відповідальністю "Фармацевтична фірма "Вертекс", ПрАТ "Фармацевтична фірма "Дарниця", Публічне акціонерне товариство "Науково-виробничий центр "Борщагівський хіміко-фармацевтичний завод", ТОВ "ДКП "Фармацевтична фабрика".

Вивченням асортиментної залежності від імпорту встановлено, що в Україні індекс асортиментної залежності від імпорту Лактулоза становив 0,58 (помітна залежність), а всіх лікарських засобів − 0,3 (низька залежність) (станом на 01.11.2023р. у реєстрі було 11 622 ЛЗ, з них іноземного виробництва 7 693);

Висновки. Таким чином, на досліджуваному фармацевтичному ринку існує помітна залежність Лактулози від імпорту, що на фоні низької залежності за даними усіх заявлених лікарських засобів в Україні вказує на необхідність здійснювати розроблення та впровадження у виробництво власних торгових назв лактулоза.

CHEMICAL SCIENCES

UDC 658.345.44

INVESTIGATION OF THE BIOLOGICAL ACTIVITY OF BENZANTHRONE DERIVATIVES

Distanov Vitaliy Balamirovich,
Candidate of Chemical Sciensis,
associate professor
Pevna Halyna Volodymyrivna,
Student
National Technical University
"Kharkiv Polytechnic Institute"
Kharkiv, Ukraine

Abstract: Anthrone derivatives, primarily benzanthrone, are being used as organic phosphors. They are quite effective luminescent components of daytime fluorescent pigments. At the same time, the technology of obtaining them is not complicated. In addition, they are relevant to a number of other applications. That fact, that recently the attention of chemists has been focused on the study of new antibacterial and antiviral drugs, an interesting point is to determine the biological activity of benzanthrone derivatives.

Key words: organic phosphors, methoxybenzanthrone, aminobenzanthrone, morpholinobenzanthrone, biological activity.

One of the brightest representatives of this class of compounds is 3-methoxybenzanthrone (figure 1), which is interesting not only as an individual phosphor, but also as a donor or acceptor of electron excitation energy in binary mixtures of phosphors, where effective radiation-free transfer of electron excitation energy is possible. The formation of such cascade compositions is one of the most

effective ways to sensitize fluorescence [1,2].

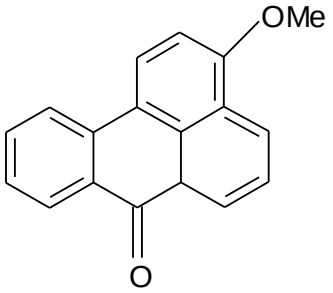

Figure 1 – 3-methoxybenzanthrone

It is known that the amino group in 3-aminobenzanthrone shifts the maximum luminescence by about 70 nm approximately. Even more electron-donor substituents also affect the maximum luminescence, which is shifted to the long-wave region.

Given that substituents in benzanthrone significantly affect the luminescent properties of the obtained compounds, it is of interest to study their effect on biological activity.

In our study, we used a program that allows us to predict a large number of probable types of biological activity of a substance based on its structural formula. The program uses a single description of the chemical structure and a universal mathematical algorithm for establishing structure – activity dependencies, and is called PASS (Prediction of Activity Spectra for Substances). The average forecast accuracy of the PASS C&T program corresponds to 84 %. Based on the structural formula of the chemical, the program predicts 6825 types of biological activity, including the main and side pharmacological effects, mechanisms of action, embryotoxicity, carcinoegenicity, teratoegenicity and mutagenicity [3, 4].

The average forecast accuracy using the PASS C&T program (fluid control with the next shutdown of one connection from the series that is being studied) is 84 %.

Bioactivity assessment in PASS C&T is performed by evaluating yes/no. The forecast results below, in addition to the Activity name, include an estimate of the possible presence (Pa) of any activity and an estimate of whether the compound belongs to the inactive compounds (Pi) subclass.

Tables 1-5 show data on calculating the probable biological activity of synthesized benzanthrone derivatives with electron-donor and electron-acceptor substituents.

Table 1

calculated biological activity of 3-brombenzanthrone

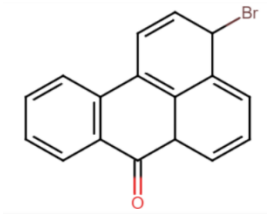

Pa	Pi	Activity
0,501	0,053	Dehydro-L-gulonate decarboxylase inhibitor
0,501	0,083	Sugar-phosphatase inhibitor
0,502	0,049	Alopecia treatment
0,502	0,042	Pin1 inhibitor
0,503	0,098	Glycosylphosphatidylinositol phospholipase D inhibitor
0,517	0,034	4-Nitrophenol 2-monooxygenase inhibitor
0,520	0,069	Antiseborrheic
0,530	0,024	CYP2A4 substrate
0,541	0,132	Ubiquinol-cytochrome-c reductase inhibitor
0,550	0,041	Thioredoxin inhibitor
0,552	0,036	27-Hydroxycholesterol 7alpha-monooxygenase inhibitor
0,555	0,027	3-Hydroxybenzoate 6-monooxygenase inhibitor
0,566	0,057	Nicotinic alpha2beta2 receptor antagonist
0,569	0,038	Neurotransmitter uptake inhibitor
0,574	0,063	Glutamyl endopeptidase II inhibitor
0,589	0,034	JAK2 expression inhibitor
0,591	0,019	CYP2B5 substrate
0,593	0,049	5-O-(4-coumaroyl)-D-quinate 3'-monooxygenase inhibitor
0,604	0,037	Complement factor D inhibitor
0,616	0,057	CYP2J2 substrate
0,624	0,026	Alkane 1-monooxygenase inhibitor
0,628	0,110	Phobic disorders treatment
0,638	0,095	Gluconate 2-dehydrogenase (acceptor) inhibitor
0,654	0,067	CYP2J substrate
0,659	0,048	Nicotinic alpha6beta3beta4alpha5 receptor antagonist
0,728	0,052	CYP2C12 substrate
0,744	0,041	Testosterone 17beta-dehydrogenase (NADP+) inhibitor
0,763	0,044	Aspulvinone dimethylallyltransferase inhibitor

Table 2

calculated biological activity of 3-methoxybenzanthrone

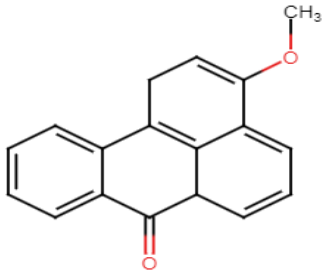

Pa	Pi	Activity
0,813	0,033	CYP2C12 substrate
0,793	0,036	Aspulvinone dimethylallyltransferase inhibitor
0,774	0,024	Gluconate 2-dehydrogenase (acceptor) inhibitor
0,723	0,015	JAK2 expression inhibitor
0,704	0,067	Ubiquinol-cytochrome-c reductase inhibitor
0,622	0,015	Pin1 inhibitor
0,606	0,010	CYP2A11 substrate
0,655	0,070	Testosterone 17beta-dehydrogenase (NADP+) inhibitor
0,663	0,093	Phobic disorders treatment
0,619	0,062	Nicotinic alpha6beta3beta4alpha5 receptor antagonist
0,583	0,035	CYP3A2 substrate
0,542	0,015	Carminative
0,551	0,027	4-Nitrophenol 2-monooxygenase inhibitor
0,553	0,043	Neurotransmitter uptake inhibitor
0,577	0,066	Chlordecone reductase inhibitor
0,525	0,016	CYP2E1 inducer
0,522	0,016	CYP2D2 inhibitor
0,531	0,028	CYP2A1 substrate
0,528	0,028	CYP2B5 substrate
0,588	0,092	CYP2J substrate
0,517	0,025	Caspase 3 stimulant
0,576	0,101	Membrane permeability inhibitor
0,538	0,068	5-O-(4-coumaroyl)-D-quinate 3'-monooxygenase inhibitor
0,546	0,083	CYP2J2 substrate
0,544	0,096	CYP2H substrate
0,502	0,056	Ovulation inhibitor
0,513	0,070	Antiseborrheic
0,500	0,077	Nicotinic alpha2beta2 receptor antagonist
0,502	0,089	TP53 expression enhancer

Table 3

calculated biological activity of 3- aminobenzantrone

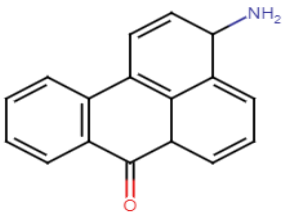

Pa	Pi	Activity
0,707	0,017	Hyperthermic
0,644	0,036	Delirium
0,607	0,032	Respiratory impairment
0,617	0,056	Nail discoloration
0,599	0,052	Dysarthria
0,604	0,059	Multiple organ failure
0,577	0,037	Allergic dermatitis
0,570	0,031	Yawning
0,562	0,027	Adrenal cortex hypoplasia
0,658	0,124	Twitching
0,576	0,065	Hepatitis
0,576	0,065	Withdrawal
0,550	0,045	Nephritis
0,555	0,054	Anemia
0,529	0,033	Interstitial nephritis
0,535	0,053	Galactorrhea
0,535	0,055	Acidosis, metabolic
0,549	0,072	Psychoses
0,531	0,061	Edema
0,503	0,038	Cholestasis
0,522	0,069	Myoclonus
0,530	0,078	Optic neuritis
0,511	0,061	Ototoxicity
0,517	0,081	Diarrhea
0,498	0,062	Tremor
0,514	0,086	Occult bleeding

Table 4

calculated biological activity of 3-morpholinobenzanthrone

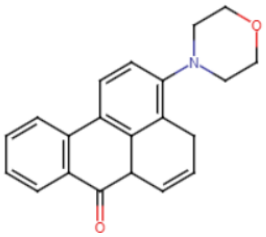

Pa	Pi	Activity
0,505	0,033	Antinociceptive
0,516	0,023	Cardiovascular analeptic
0,517	0,054	Neurotransmitter uptake inhibitor
0,517	0,111	Nicotinic alpha6beta3beta4alpha5 receptor antagonist
0,522	0,044	27-Hydroxycholesterol 7alpha-monooxygenase inhibitor
0,522	0,101	Antineurotic
0,574	0,142	Gluconate 2-dehydrogenase (acceptor) inhibitor
0,712	0,071	Phobic disorders treatment

Table 5

calculated biological activity 3-sulfamidobenzanthrone

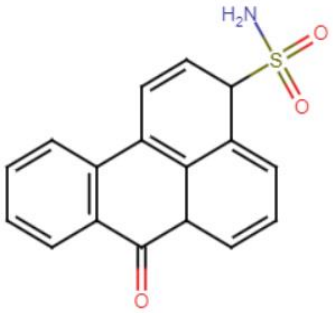

Pa	Pi	Activity
0,508	0,009	CYP2C10 substrate
0,508	0,026	Hydroxylamine oxidase inhibitor
0,513	0,113	Nicotinic alpha6beta3beta4alpha5 receptor antagonist
0,531	0,041	Ovulation inhibitor
0,545	0,036	Nitrate reductase (cytochrome) inhibitor
0,548	0,009	CYP2D15 substrate
0,567	0,109	Aspulvinone dimethylallyltransferase inhibitor
0,582	0,035	CYP3A2 substrate
0,594	0,074	CYP2C12 substrate

0,596	0,022	Adenomatous polyposis treatment
0,599	0,054	Glutamyl endopeptidase II inhibitor
0,603	0,089	Testosterone 17beta-dehydrogenase (NADP+) inhibitor
0,603	0,028	Thioredoxin inhibitor
0,620	0,035	Nicotinic alpha4beta4 receptor agonist
0,631	0,025	Phospholipid-translocating ATPase inhibitor
0,632	0,021	Cl--transporting ATPase inhibitor
0,676	0,013	Chloride peroxidase inhibitor
0,707	0,026	NADPH peroxidase inhibitor
0,706	0,014	Phthalate 4,5-dioxygenase inhibitor

As can be seen from the above calculations, 3-substitutions of benzantrone have a very large spectrum of biological activity, regardless of the substituents that make up the structure of the molecule.

LIST OF LITERATURE.

1. Pereyaslova D.G., Zvyagintsev D.A., Vinetskaya Yu.M., Krasovitsky B.M. // priklyu. spectrum. – 1974. – Vol. 21. - No. 3. – pp.417-420.

2. Pereyaslova D.G., Morina V.F. Vinetskaya Yu.M., Shcherbak L.D. // Zh. prikl. spectrum. – 1975. – Vol. 23. – No. 3. – pp.453-457.

3. Parasuraman S. Prediction of activity spectra for substances / S. Parasuraman // J Pharmacol Pharmacother, 2011. – No. 2. – Issue 1. – P.52-53

4. PASS Online [Electronic resource] / Way2Drug – Predictive Services – Access mode to the resource: www.pharmaexpert.ru/passonline/index.php

CYCLIZATION OF N-(1-ADAMANTHYLCARBONYL)GLYCINE

Klimko Yurii Evgenovitch
Koshchii Iryna Volodymyrivna
Vasilkevich Oleksandr Ivanovich
PhD, Ass.Prof
Levandovskii Svyatoslav Ihorovych
student
National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute"
Kiyv, Ukraine

Annotation The only known example of an oxazolone containing an adamantyl radical in position 2 is 2-(1-adamantyl)-4-benzylidene-5-oxazolone, obtained by the condensation of N-(1-adamantylcarbonyl)glycine (1) with benzaldehyde under Erlenmeyer reaction conditions [1].

Keywords: N-(1-adamantylcarbonyl)glycine, 2-(1-adamantyl)-4-benzylidene-5-oxazolone, 2-(1-adamantyl)-5(4H)-oxazolone, dicyclohexylcarbodiimide.

Continuing research in the field of chemistry of α-amino acids of the adamantane series [2–5], we synthesized for the first time stable 2-(1-adamantyl)-5(4H)-oxazolone (2) from acylated glycine (1), an adamantyl analogue of hippuric acid. Compound (2) is formed by refluxing N-(1-adamantylcarbonyl)glycine (1) in anhydrous chloroform for 4 hours in the presence of dicyclohexylcarbodiimide in a yield of 61%.

The presence of a characteristic band at 1830 cm^{-1} in the IR spectrum of compound (2) unambiguously indicates its cyclic structure [6]. In the 1H NMR spectrum of a solution of this compound in deuteroacetone in the region of 4.25 ppm. there is a singlet of protons of the methylene group at position 4 of oxazolone (2). The addition of trifluoroacetic acid to the analyzed solution leads to the opening of the azlactone ring and the formation of mixed anhydride (3), as evidenced by the appearance of a doublet with a spin-spin coupling constant of 6 Hz at δ 3.9 ppm.

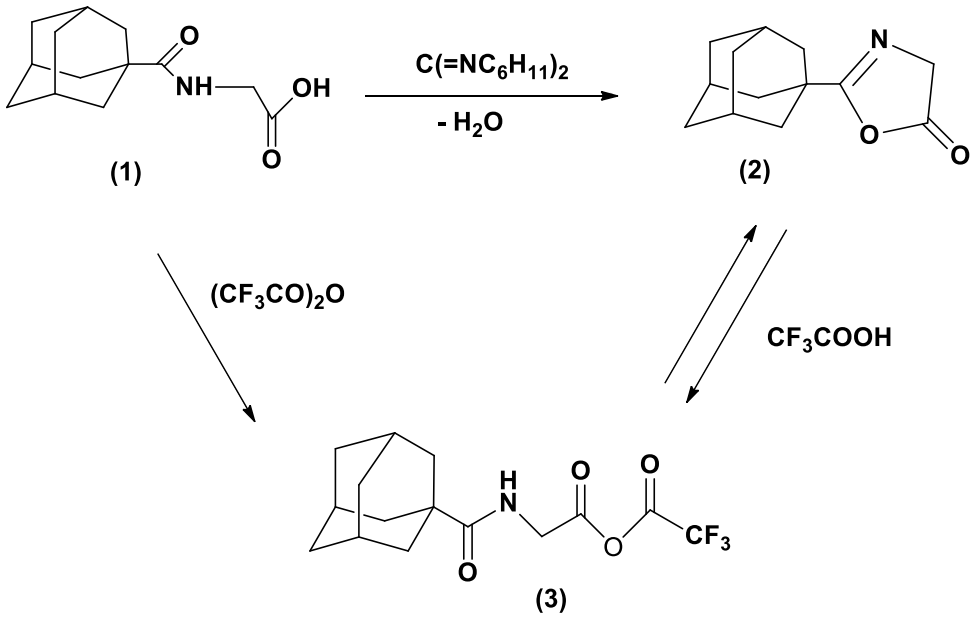

An attempt to carry out the cyclization of acylamino acid (1) by the action of trifluoroacetic anhydride led to the formation of mixed anhydride (3) of N-(1-adamantylcarbonide)glycine and trifluoroacetic acid. The isolated compound (3) spontaneously slowly cyclizes with elimination of a trifluoroacetic acid molecule, which is confirmed by the presence in the 1H NMR spectrum of the corresponding signals of oxazolone (2) and anhydride (3) protons.

2-(1-Adamantyl)-5(4H)-oxazolone (2). To a solution of 0.92 g (4.4 mmol) of dicyclohexylcarbodiimide in 30 ml of anhydrous chloroform was added 1 g (4 mmol) of N-(1-adamantylcarbonyl)glycine (1) and the mixture was boiled for 4 hours. After cooling, the precipitate of dicyclohexylurea was filtered off. The solvent was removed in vacuo. 20 ml of anhydrous pentate was added to the residue, and the mixture was boiled for 5 minutes. 0.38 g of compound (1) was isolated by filtration of the hot solution, m.p. 195 ^{o}C. The filtrate was cooled to 0°C. The precipitate of oxazolone (2) was filtered off and recrystallized from pentane. Yield 0.56 g (61%), mp 59–60°C. IR spectrum, υ, cm^{-1}: 1660 (C=N), 1830 (C=O). 1H NMR spectrum, δ, ppm, (CD3)2CO : 1.3–2.15 m (15H), 4.25 s (CH2).

Interaction of N-(1-adamantylcarbonyl)glycine (1) with trifluoroacetic anhydride. To 0.2 g (0.85 mmol) N-(1-adamantylcarbonyl)glycine (1) with ice cooling and stirring 0.4ml (2.55 mmol) of trifluoroacetic anhydride was added. The

precipitate that formed was immediately filtered off under argon and washed with a small amount of cold anhydrous pentane. Yield of mixed anhydride (3) 0.26 g (92%), m.p. 77-78 ^{o}C. 1H NMR spectrum, δ, ppm : 1.3-2.15 m (15H), 3.9 d [CH_2, compound (3), J 6 Hz], 4.25 s [CH_2, compound (2)], 7.37 m [NH, compound (3)].

1H NMR spectra of 15% solutions of acetone-d6 substances were recorded on a Tesla BS-487C instrument (80 MHz), HMDS was the internal standard. The IR spectra of samples in KBr pellets containing 0.25% of the substance were recorded on a Specord 75IR instrument.

REFERENCES.

1. Glasev R. // Tetrahedron. 1979. Vol. 35. N 20. P. 2381-2387.

2. Красуцкий П.А., Семенова И.Г., Новикова М.И., Юрченко А.Г., Тихонов В.П., Беликов В.М., Белоконь Ю.Н. // ЖОрХ. 1985. Т. 21. Вып. 7. С. 1458-1465.

3. Красуцкий П.А., Семенова И.Г., Новикова М.И., Юрченко А.Г. // ЖОрХ. 1985. Т. 21. Вып. 9. С. 1905-1910.

4. Красуцкий П.А., Семенова И. Г., Сафронова Е.Е., Новикова М.И., Юрченко А.Г. // ЖОрХ. 1989. Т. 25. Вып. 11. С. 2336-2341.

5. Красуцкий П.А., Семенова И.Г., Сафронова Е.Е. // ЖОрХ. 1992. Т. 28. Вып. 11. С. 2268-2271.

6. Гросс Э., Майенхофер И., Джоунс Дж., Бодански М., РИч Д., Сингх Ж., Кемп Д. // Пептиды. Основные методы образования пептидных связей. М. 6 Мир, 1983. С.348.

TECHNICAL SCIENCES

UDC 536.24:621.184.5

PROTECTION OF WORKING SURFACES OF WASTE GAS HEAT EXCHANGERS DURING OPERATION AT WASTE INCINERATION PLANTS

Fialko Nataliia Mykhailivna,
Doctor of Technical Sciences, Professor,
Corresponding Member of NAS of Ukraine,
department head
Navrodska Raisa Oleksandrivna,
Candidate of Technical Sciences (Ph. D.),
Senior Scientific Researcher, Leading Researcher
Gnedash Georgii Oleksandrovych,
Candidate of Technical Sciences (Ph. D.), Senior Researcher
Shevchuk Svitlana Ivanivna
Candidate of Technical Sciences (Ph. D.), Senior Researcher
Institute of Engineering Thermophysics of NAS of Ukraine
Kyiv, Ukraine

Summary: Calculation studies of the developed anti-corrosion and anti-erosion coating of the working surfaces of heat-exchangers by their operation at household waste incineration plants were carried out. The formation of the coating is realized by the method of metallization. At the conditions of application of this coating, the influence on the thermal specifications of the heat exchanger is minimal was shown.

Keywords: air-heating heat recovery exchanger, dusty flue gases, protective wear and corrosion-resistant coatings, thermal efficiency.

An important way of reducing costs for the operation of waste incineration

plants is to increase the energy efficiency of waste incineration units, which is implemented, in particular, through the use of waste heat recovery technologies of waste gases. One of the main requirements during the creation of appropriate heat recovery equipment is the resistance of its working surfaces to the corrosive and erosive action of waste gases [1]. The intensity of this action significantly depends on the operating conditions of the heat-recovery units [2-5].

The analysis of the thermal and moisture modes of operation of the air-heated heat exchanger for waste incineration plants proposed in [1] shows that in the case of cooling waste gases not lower than 100 °C, condensation of moisture from exhaust gases does not occur, which helps prevent corrosion of heat exchange surfaces under the conditions of their manufacture from ordinary carbon steel. However, in some areas of the heat exchange surface at the air inlet, at low air temperatures, local condensation of moisture is likely. The loss of moisture can also occur during the start and stop of the heat recovery unit. That is, in the production process of the waste incineration plant, the reliable and predictable operation of the heat recovery unit turns out to be somewhat problematic, the damage of which is mainly associated with the development of dangerous wear conditions of surfaces in a corrosive environment. Therefore, to increase the reliability of the operation of such equipment, it is necessary to protect its working surfaces.

One of the potential technical solutions for improving the efficiency of use and increasing the operational reliability of the heat exchange surfaces of waste disposal units can be the use of protective wear-resistant and corrosion-resistant coatings. To this end, protective coatings formed by the method of metallization have been developed to improve the operational capabilities and extend the working life of the heat exchange surfaces of the heat exchangers [6].

Metallization technology, as is known, has certain advantages over other methods of applying functional coatings, namely: a significant term of use, the possibility of applying materials to any products without restrictions on shapes and dimensions.

A protective coating was developed for the conditions of use of the air-heated

heat-recovery exchanger of waste gases of waste incineration plants, described in [1]. The heat exchange surface of this heat exchanger is composed of steel panels formed by pipes with membranes. The movement of air is inside the pipes, and the waste gases are in the space between the panels. The protective coating is applied to the outer surface of the panels and contains the following powder materials with their particles: chromium (15.0 ÷ 19.0) %, nickel (12.0 ÷ 14.0) %, molybdenum (2.5 ÷ 3.0) %, aluminoborosilicate glass phase (15.0 ÷ 22.0) %, the rest is iron. This coating is most suitable for protecting steel surfaces. The main characteristics of the coating:

- density 8.0 g/cm^3;
- thermal conductivity 20 W/(m·°C);
- hardness 200 ÷ 250;
- strength limit 500 ÷ 550 MPa;
- maximum working temperature of 600 °C;
- thickness 0.5 ÷ 2.0 mm.

Calculation studies were performed on the effect of the developed coating on the thermal parameters of the panel-type air-heating heat exchanger proposed in [1]. In the table 1, 2 show, for example, the temperature indicators of coolants at the exit from the heat recovery unit for its specific operating parameters (temperature of waste gases at the inlet t_g^{in} = 300 °C and the coefficient of excess air in them α = 2.0) and in the case of operation of waste incineration plants according to ambient temperatures in the range from -20 to +20 °C.

Table 1

The temperature of flue gases t_g^{out} at the outlet from the heat recovery unit

Coating thickness δ, mm	t_g^{out} at different values of ambient temperature t_{amb}				
	-20	-10	0	10	20
0	195.3	199.0	202.5	206.0	209.5
1.0	194.6	198.2	201.7	205.2	208.7
1.5	194.4	197.9	201.5	205.0	208.6
2.0	194.1	197.7	201.3	204.8	208.4

In fig. 1 shows the value of the thermal efficiency of the heat exchanger for the two studied limit values of the initial temperature of the waste gases (t_g^{in} = 200 °C

and t_g^{in} = 300 °C).

Table 2

The temperature of air t_a^{out} at the outlet from the heat recovery unit

Coating thickness δ, mm	t_a^{out} at different values of ambient temperature t_{amb}				
	-20	-10	0	10	20
0	209.1	211.2	213.3	215.5	217.8
1.0	209.9	212.0	214.0	216.2	218.4
1.5	210.5	212.5	214.6	216.7	218.9
2.0	211.1	213.1	215.1	217.3	219.4

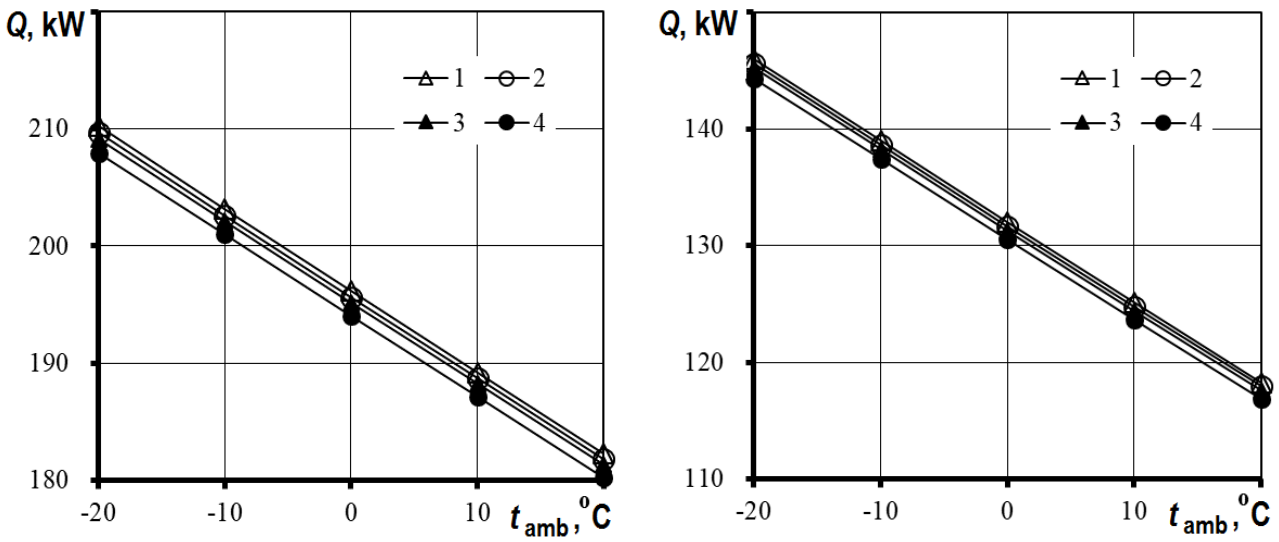

a) *b)*

Fig. 1. Dependence on the ambient temperature of the thermal efficiency of the heat recovery unit *Q* at the coefficient of excess air α = 2.0 at different waste gas inlet temperatures t_g^{in} and coating thicknesses δ:

1 – δ = 2.0 mm; 2 – 1.5; 3 – 1.0; 4 – 0;

a) t_g^{in} = 300 °C; b) t_g^{in} = 200 °C.

As can be seen from the above data, the presence of a coating affects somewhat (by 0.5 ÷ 1.0 %) the values of the outlet temperatures of the studied heat carriers (t_g^{out} and t_a^{out}) and the heat output of the heat exchanger *Q*.

The slight effect of the proposed coating on the thermal parameters of the heat exchanger is explained by the fact that this coating has a sufficiently high thermal conductivity (20 W\(m·K)) and is applied to a developed heat exchange surface from the side of waste gases, where heat exchange is more efficient than from the side of

heated air. Therefore, the performed calculation studies testify to the effectiveness of the developed coating to protect the working surfaces of the proposed panel-type air-heating heat-recovery unit at its use for waste incineration plants.

REFERENCES

1. Fialko, N. M., Navrodska, R. O., Shevchuk, S. I., Gnedash, G. O. (2023). Heat recovery of flue gases from household waste incineration plants. *International Scientific Journal "Internauka"*, 15(149), 63-66. *https://doi.org/10.25313/2520-2057-2023-15-9282*

2. Fialko, N. M., Prokopov, V. H., Navrodska, R. O., Shevchuk, S. I., & Presich, G. O. (2021). Some features of the heat recovery technologies application for gas-fired glass furnaces. *Scientific Bulletin of UNFU*, 31(4), 109-113. https://doi.org/10.36930/40310418

3. Fialko, N., Prokopov, V., Navrodska, R., Shevchuk, S., & Stepanova, A. (2022). Results of experimental studies of the heat engineering characteristics of industrial furnace water-heating heat recovery units. *Thermophysics and Thermal Power Engineering*, 44(1), 84-91. https://doi.org/https://doi.org/10.31472/ttpe.1.2022.10

4. Fialko, N. M., Navrodska, R. O., Shevchuk, S. I., Gnedash, G. O. (2023). Environmental and reliability improvement of glass furnaces with air-heating heat-recovery units. *International Scientific Journal "Internauka",* 12(146), *49-54.* https://doi.org/10.25313/2520-2057-2023-12-9004

5. Fialko, N. M., Navrodska, R. O., Shevchuk, S. I., Gnedash, G. O., & Presich, G. O. (2022). Optimization of the design characteristics of the terminal recuperator for glass melting furnaces. *International Scientific Journal "Internauka"*, 14(133), 45-49. *https://doi.org/10.25313/2520-2057-2022-14-8403*

6. Kucherenko J., Matviychuk V. (2021). Basic technologies and methods of applying coating in gas-thermal files. *Herald of Khmelnytskyi national university*, 6(303), 240-242. https://doi.org/10.31891/2307-5732-2021-303-6-240-242

UDC 664

NUTRITIONAL VALUE AND QUALITY OF QUICK-FROZEN FRUITS AND BERRIES USING CRYOPROTECTANTS

Kaminska Svitlana
candidate of Technical Sciences, docent
National University of Food Technologies
Kyiv, Ukraine

Abstract. Fruits and berries (both cultivated and wild) serve as rich sources of vitamins, minerals, organic acids, macronutrients, and more. Their value as medicinal and food raw materials is determined by a complex of biologically active substances, including their qualitative and quantitative composition, the synergy of their actions, and a high degree of assimilation by living organisms. A significant portion of these biologically active substances possesses immunomodulatory, adaptogenic, anti atherosclerotic, hypotensive, and antioxidant properties..

Keywords: dietary value, freezing fruit and berry, cryoprotectants, vitamin C, nutrients, organoleptic characteristics .

For a comprehensive assessment of frozen semi-finished products, qualitative and quantitative ratios of the main nutrients found in fruits and berries were determined. Well-known methodologies were employed for this purpose. The evaluation of the nutritional value of frozen products, as an indicator reflecting the full spectrum of beneficial properties of a food product, including meeting the physiological needs of the human body in essential nutrients, energy, and organoleptic characteristics, began with the determination of pectin content. Today, the undisputed fact is the extraordinarily significant role of pectin substances in the functioning of the human body.

Furthermore, pectin substances present in the cell walls of the objects protect them from the negative effects of low temperatures during the freezing of raw materials, significantly influencing the quality of frozen and, especially, thawed

semi-finished products. The highest amount of pectin substances is found in viburnum berries (3% by product mass). Moreover, 55.4% of this quantity accounts for soluble pectin, characterized by high biological activity and easy assimilation by the human body. All examined types of fruits and berries (black chokeberry, blackberry, raspberry, blueberry) in these indicators approach viburnum.

Further detailed research has revealed that protopectin is primarily present in the skin of aronia berries and viburnum, giving it a dense structure that effectively isolates the inner soft tissues from external influences. As a result, metabolic processes in the berries proceed more slowly, leading to better preservation. Additionally, when frozen, the formed ice crystals are less likely to disrupt the texture of the berries.

Wild and cultivated fruits and berries serve as efficient sources of various carbohydrates, including sugars, polyols, pectin substances, cellulose, and hemicellulose. Carbohydrates constitute a crucial group of organic compounds within plant organisms, representing their primary source of energy and the main structural material of plant cells. Sugars, in combination with acids and other substances, contribute to the characteristic taste of fruits and berries, as well as their technological properties.

Table 1 presents the results of our experimental studies on the carbohydrate composition of the examined fruits and berries

Table 1

Carbohydrate Composition of Frozen Fruits and Berries, g per 100g of Product

The names of the berries	Sugars		Pectin substances
	Total	Sucrose	
Viburnum	7,0...7,6	0,1...0,2	2,4...3,5
Black Chokeberry	5,2...7,9	0,2…0,3	1,9...2,6
Raspberry	4,6...8,4	0,5…0,6	1,6…2,5
Blackberry	7,8...8,8	0,2…0,3	1,9...2,1
Blueberry	4,8...7,5	0,4…0,5	1,1...2,0

The obtained results indicate the valuable carbohydrate composition of frozen fruits and berries: over 90% of the total sugar mass consists of a mixture of glucose

and fructose, highlighting their suitability for dietary consumption. The content of pectin substances is notable.

An important characteristic of quick-frozen semi-finished products is the presence of organic acids. Due to their pH value, they inhibit the development of mold and other microorganisms. Specific acids, such as malic acid, exhibit radio-protective properties. In specific ratios with sugars, organic acids contribute to the taste qualities of both raw and finished products, characterized by the glucose-acidometric index.

All frozen materials contain almost identical amounts of organic acids, with raspberries and blueberries having the highest sugar content. This ratio serves as an objective characteristic of the taste of the products, reflecting the combination of sweetness and acidity. After prolonged storage, optimal glucose-acidometric index values (6...7:1) were maintained in viburnum and raspberry, while in other berry types, these values were slightly higher.

Table 2, alongside data on ascorbic acid content, presents the results of the total amount of polyphenolic compounds, taking into account the synergism of their interaction.

Table 2

Content of Ascorbic Acid and Polyphenolic Compounds in Frozen Fruits and Berries using Improved Technology, mg/100g of Product

Type of berries	Carotenoids, mg/100g	Ascorbic Acid, mg/100g	Polyphenolic Compounds, mg/100g	Anthocyanins, mg/100g
Aronia	3,76	139,5	1345,0	990,0
Viburnum	2,05	49,7	1215,0	785,0
Blackberry	3,27	75,9	1858,0	898,0
Raspberry	2,18	55,4	1344,0	446,0
Blueberry	1,94	57,3	2095,0	1654,0

Therefore, the obtained frozen materials are natural rich sources of both ascorbic acid and polyphenolic compounds, as well as anthocyanins, underscoring the necessity of their extensive utilization in the production of health-promoting products and semi-finished goods. It is known that phenolic compounds accumulate in the form of glycosides in those parts of plants where metabolic processes are most

efficient, and this is particularly characteristic of wild berries.

In the next stage of the research, changes in the main bio-components of frozen fruits and berries during refrigerated storage (-18°C) for 3 and 9 months were investigated. The results are presented in Table 3.

Table 3

Content of main bio-components in frozen fruits and berries after prolonged storage, mg/100g of product

Type of berries	Ascorbic Acid				Polyphenolic Compounds			
	Original content	Post-Freezing	After storage, months		Original content	Post-Freezing	After storage, months	
			3	9			3	9
Aronia	143,4	139,5	130,4	125,5	1367,0	1345,0	1340,0	1329,0
Viburnum	55,2	49,6	50,8	49,0	1245,0	1215,0	1206,0	1192,0
Blackberry	78,8	75,9	72,4	68,8	1885,0	1858,0	1826,0	1804,0
Raspberry	59,6	55,4	52,2	46,4	1362,0	1344,0	1331,0	1311,0
Blueberry	60,4	57,3	55,8	49,2	2118,0	2095,0	2070,0	2050,0

Thus, after freezing, all berries contained ascorbic acid within the range of 55.4 mg/100g to 139.5 mg/100g, depending on the culture. This constituted 92% to 97% of the content of vitamin C in fresh berries. Losses during 3 months of storage were, for example, 9.4% for aronia berries and 7.7% for blueberries. After 9 months of storage, these figures were only 12.6% and 18.6%, respectively. For comparison, with traditional freezing technologies (without cryoprotectors), after 3 months of storage, aronia berries lose up to 58% of vitamin C, and blueberries - 71%.

As expected, the preservation of polyphenolic compounds with high antioxidant activity was even higher. After 9 months of storage, blueberries lost only 3.2% of these compounds, and aronia berries lost 2.8%.

It is worth noting the high content of anthocyanins in the examined berries, especially in blueberries (1654 mg/100g of product), which is associated with a powerful antioxidant effect, capillary-strengthening, cardiotropic, spasmolytic, hypotensive, anti-inflammatory, and other actions. This suggests that the consumption of frozen berries, either directly or as enriched diets, will contribute to

strengthening the health of consumers, ultimately determining the level of national security.

Changes in the qualitative indicators of fruits and berries during freezing and prolonged storage occur strictly individually. Therefore, in addition to the obtained data, it is essential to determine the organoleptic indicators of berries and fruits before and after technological processing.

A sensory evaluation showed that fruits (cherries, viburnum) and berries (blackcurrants) frozen using the improved technology with cryoprotectors for 9 months of refrigerated storage (-18±1°C) have a pleasant taste, aroma, natural color, and a fresh appearance. Only blackcurrants showed a slight decrease in organoleptic properties and an overall rating from 5 points decreased to 4.88 after freezing and to 4.64 after storage. The reason for this is likely that blackcurrants have delicate skin tissue, less resistant to the damaging action of ice crystals during freezing compared to viburnum.

The highly praised aromas and colors of frozen fruits and berries are preserved even after 9 months, maintaining the varietal nuances of scents and color characteristics.

A comparison of the taste evaluation of cherries frozen after cryoprotector treatment and without such treatment emphasizes the effectiveness of the improved technology compared to traditional freezing methods.

All fruits and berries contain a wide range of macro- and microelements, although the quantity can significantly differ for different types. During freezing and prolonged storage, the concentration of mineral compounds does not change significantly, and the main losses may occur during the defrosting of frozen materials along with the loss of cell sap.

All examined fruits and berries, both fresh and after freezing and prolonged storage, contain essential biogenic mineral substances. Raspberry berries have the highest calcium content (38.6 mg/100g) with a daily requirement of 800–1200 mg. Blackcurrant berries have the highest potassium content, actively participating in various biochemical processes, including maintaining the osmotic properties of cells

and blood plasma (355.4 mg/100g) with a daily requirement of 2500 mg. This culture also contains the highest magnesium content (40.4 mg/100g), which is part of most enzymes, participates in ATP metabolism, and reduces the risk of atherosclerosis.

The share of trace elements is much smaller, and their daily requirement is insignificant. For example, the concentration of iron in raspberry berries is 1.01 mg/100g with a daily requirement of 10-15 mg. Cherries have the highest zinc content among other cultures (0.172 mg/100g) with a daily requirement of 10-12 mg. This trace element is particularly popular during the current pandemic conditions, as it, along with vitamin B6, is involved in the synthesis of unsaturated acids and is necessary for maintaining immunity, ensuring normal blood formation, and other physiological functions of the body. Cherries also contain the highest manganese content (0.081 mg/100g) among other cultures. This trace element participates in the synthesis of proteins and nucleic acids, with a daily requirement of 2 mg.

And in terms of copper content, raspberry berries prevail (0.1 mg/100g), with a daily requirement of 1-2 mg. Copper, as known, is part of the structure of various proteins and enzymes, participating in the synthesis of collagen and elastin.

Thus, frozen fruits and berries can be effectively used to overcome and prevent micronutrient deficiencies.

Overall, our developed advanced technology for fast-frozen fruit-berry semi-finished products does not reduce their nutritional value compared to fresh raw materials, and organoleptic indicators only slightly deteriorate after prolonged storage. The preservation of the content of ascorbic acid, polyphenolic compounds, carotenoids, organic acids, carbohydrates (including pectin substances), and mineral compounds is 75-90%. This amount is sufficient to satisfy 10-50% of the average daily need for them in the human body with normal consumption levels (300 g of fruits and berries). Regarding the content of ascorbic acid, polyphenolic compounds, and carotenoids, this need is exceeded by 150-300%. Thus, from the perspective of daily vitamin intake, 100 g of fruits or berries is sufficient.

УДК 621.39

DEVELOPMENT OF THE METHOD FOR INTEGRATED ESTIMATION OF CHANNEL STATE IN MULTIANTENNA RADIO COMMUNICATION SYSTEMS

Kashkevych Svitlana
Graduate student National Aviation University
Shvaliuk Yevhenii
Graduate student National Aviation University

Abstracts: Under the integrated (generalized) estimation, we mean obtaining (by a separate layer of the neural network) of the channel state estimation for frequency response, pulse response and the bit error probability. After processing in the layers of the neural network, a generalized estimate of the channel state is formed at the network output. The generalized estimate allows one to determine mechanisms of correction of channel characteristics in terms of power level and frequency range and quantitatively assess influence of interferences with the help of knowledge on the bit error probability. Under the integrated (generalized) estimation, we mean obtaining (by a separate layer of the neural network) of the channel state estimation for frequency response, pulse response and the bit error probability. After processing in the layers of the neural network, a generalized estimate of the channel state is formed at the network output. The generalized estimate allows one to determine mechanisms of correction of channel characteristics in terms of power level and frequency range and quantitatively assess influence of interferences with the help of knowledge on the bit error probability. The method of integrated estimation of channel state in the multiantenna radio communication systems (its algorithm is shown in Fig. 1) includes the following stages. Parameters of the transmitting facility and the communication channel are entered: $\Psi=\{\psi_i\}$, $i=\overline{1,m}$ where $\psi_1 \ldots \psi_m$ are the position data of the signal ensemble, *M;* maximum power of the useful signal, $P_{c\,\max}$; signal/interference ratio thresholds, $Q^2_{\text{пор}}$, data transmission rate, v_i; parameters of the correcting code (code rate, *R;* number of errors corrected by the code, *s*). Limitations

include modulation type (quadrature amplitude modulation (QAM)), phase modulation (FM); dimensionality of the signal ensemble $4 \le M \le 256$; type of the correcting code (convolutional codes with rate R=0.5–0.9). Let us explain the procedure for estimation of the channel state. It consists in obtaining of integrated estimate of state of channels in multiantenna radio communication systems. Parallel calculations of pulse response of the channel state, x_1, frequency response of the channel state, x_2, and the bit error probability, x_3, are performed in this procedure. Thus, obtaining of integrated estimation of the state of the communication channel can be represented [1] in the form:

$$y = f\left(x_1, x_2, ..., x_n\right),$$

Artificial neural networks (ANN) are widely used for adaptive signal processing, simulation, analysis and estimation of operational efficiency of communication networks. They are the adaptive systems simulating work of the nervous system of living organisms. Adaptive filters using ANNs are capable of successful functioning in conditions of a priori uncertainty concerning the environment properties [2]. The principle of using an artificial neural network for estimation of state parameters of the MIMO system channel is shown in Fig. 1.

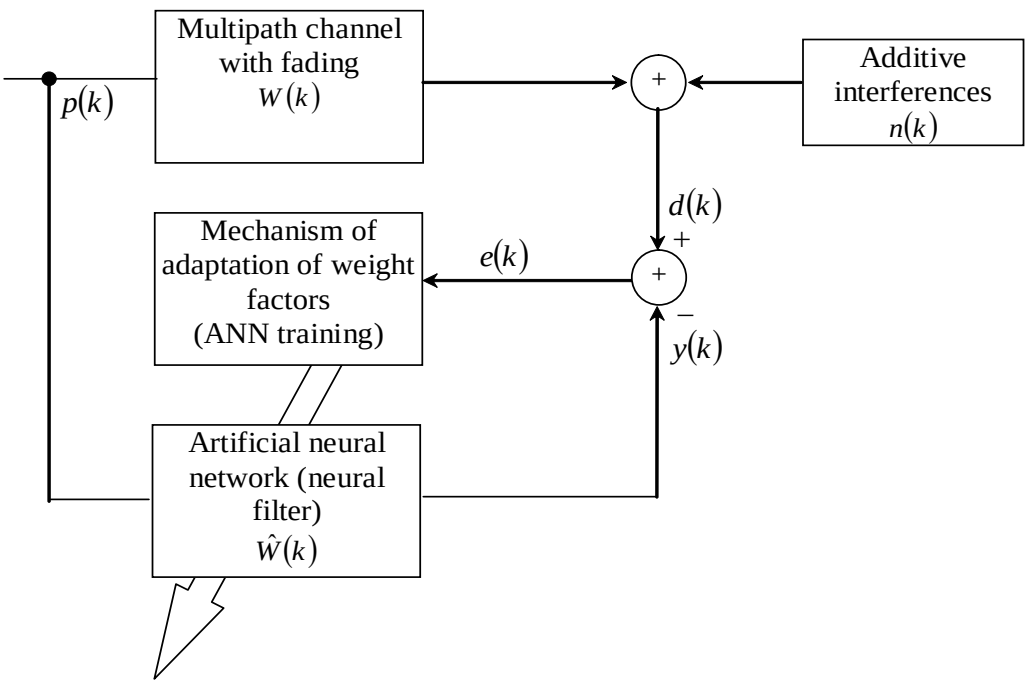

Fig. 1. Principle of adaptive estimation with the use of the ANN

In this method, each layer of the neural network performs estimation of a separately taken characteristic of state of the MIMO system channel with further formation of a generalized estimation of state of the MIMO system channel at the output of the neural network.

Let the signal received at the analyzed frequency, $A_c(t)$, and its additive concentrated interference, $B_з(t)$, are narrowband quasi-stationary normal random processes with a symmetric spectrum. Under the assumptions made, these processes can be represented through quadrature components [3]:

$$A_c(t) = Y_c(t)\cos\omega_c t + Y_s(t)\sin\omega_c t \qquad (1)$$

and

$$B_з(t) = X_c(t)\cos\omega_з t + X_s(t)\sin\omega_з t, \qquad (2)$$

where $Y_c(t)$, $X_c(t)$ and $Y_s(t)$, $X_s(t)$ are in-phase and orthogonal quadrature components of the signal and interference, respectively; ω_c and $\omega_з$ are medium frequencies of signal and interference spectra, respectively.

Further, it will be assumed that $\omega_c \approx \omega_з = \omega_o$, and that ω_0 is specified.

In the case of Relay fading which are characteristic for channels with multipath propagation of radio waves, quadrature components of the signal, $Y_c(t)$, $Y_s(t)$, and interference, $X_c(t)$, $X_s(t)$, are pairwise independent normal Markovian random processes with zero mean and dispersions $\sigma^2_{Y_c} = \sigma^2_{Y_s} = \sigma^2_c$, $\sigma^2_{X_c} = \sigma^2_{X_s} = \sigma^2_з$ [4].

Correlation functions of quadrature can be presented in this case as

$$R_{Y_c}(\tau) = R_{Y_s}(\tau) = R_{Y_{кв}}(\tau) = \sigma^2_c e^{-\alpha_c \tau} \qquad (3)$$

and

$$R_{X_c}(\tau) = R_{X_s}(\tau) = R_{X_{кв}}(\tau) = \sigma^2_п e^{-\alpha_з \tau}, \qquad (4)$$

where $\alpha_c = \frac{1}{\tau_c}$, $\alpha_з = \frac{1}{\tau_з}$ are the parameters of correlation functions characterizing the speed of variation of signal and interference in quadrature reception channels, respectively. To obtain estimates of signal and interference voltages ($\hat{y}(t) = 20\lg \hat{\tilde{A}}_c(t)$ and $\hat{x}(t) = 20\lg \hat{\tilde{B}}_з(t)$) smoothed during the estimation interval, the dependences can be used

through corresponding estimates of the quadrature components smoothed during the same time interval:

$$\hat{y}(t) = 20\lg\sqrt{\hat{\tilde{Y}}_c^2(t) + \hat{\tilde{Y}}_s^2(t)}, \tag{5}$$

$$\hat{x}(t) = 20\lg\sqrt{\hat{\tilde{X}}_c^2(t) + \hat{\tilde{X}}_s^2(t)}. \tag{6}$$

Estimate of the ratio of smoothed voltages (levels) of the signal and the interference is determined from the expression

$$s(t) = y(t) - x(t). \tag{7}$$

Conclusions The estimates obtained with application of the proposed method of integrated estimation coincide with the results obtained with the use of an algorithm optimal by the criterion of minimal root mean square error. At the same time, these results are calculated up to 30 % faster which reduces adaptation time of the radio communication facility. The factor determining effectiveness of the proposed integrated method is the degree of training of the neural network to the signaling environment.

REFERENCES

1. Volodymyr Koval, Olena Nechyporuk, Andrii Shyshatskyi, Oleksii Nalapko, Oleh Shknai, Yevhen Zhyvylo, Viktor Yerko, Borys Kreminskyi, Oleksandr Kovbsiuk, Anton Bychkov. (2023). Development of a method of complex analysis and multidimensional forecasting of the state of intelligence objects. Eastern-european Journal of Enterprise Technologies, 31-41. DOI: https://doi.org/10.15587/1729-4061.2023.276168.

2. V. Dudnyk, Yu. Sinenko, M. Matsyk, Ye. Demchenko, R. Zhyvotovskyi, Iu. Repilo, O. Zabolotnyi, A. Simonenko, P. Pozdniakov, A.Shyshatskyi. Development of a method for training artificial neural networks for intelligent decision support systems. Eastern-European Journal of Enterprise Technologies. Vol. 3. No. 2 (105). 2020. pp. 37–47. DOI: https://doi.org/10.15587/1729-4061.2020.203301.

3. Pievtsov, H., Turinskyi, O., Zhyvotovskyi , R., Sova , O., Zvieriev, O.,

Lanetskii , B., and Shyshatskyi, A. (2020). Development of an advanced method of finding solutions for neuro-fuzzy expert systems of analysis of the radioelectronic situation. EUREKA: Physics and Engineering, No. (4), pp. 78-89. https://doi.org/10.21303/2461-4262.2020.001353.

4. V. Dudnyk, Yu. Sinenko, M. Matsyk, Ye. Demchenko, R. Zhyvotovskyi, Iu. Repilo, O. Zabolotnyi, A. Simonenko, P. Pozdniakov, A.Shyshatskyi. Development of a method for training artificial neural networks for intelligent decision support systems. Eastern-European Journal of Enterprise Technologies. Vol. 3. No. 2 (105). 2020. pp. 37–47. DOI: https://doi.org/10.15587/1729-4061.2020.203301.

УДК 629.01

MODEL PARAMETER RESEARCH IN A SHIP AUTOMATED POWER PLANTS WHEN OPERATING IN EMERGENCY MODE

Korchaka Bogdan
Master's student
National university of shipbuilding
name of admiral Makarov
Zapalskyi Volodymyr
PhD, deputy director
SSU Mykolaiv building professional
college of KNUCA
Mykolaiv, Ukraine

Abstract. In these article examines the energy parameter research of the ship's automated power plant of the mixed "river-sea" vessel *"Volgo - Don Max"* during operation in emergency mode. The specifics of the work include the combination of the analytical method and the simulation method in the *MatLab/Simulink* software product.

Keywords. Electric power plant of ship, shot circuit, substitution csrcuit, simulation research.

Objective. Today's dry land vessels of the 21st century are capable of transporting general cargoes – these are vessels that perform universal function and transport a wide range of cargoes. The level of versatility lies not only in the value of the structural elements, the reliability of the ship's equipment, but also in the flexibility of the ship's electrical power system (SEPS).

At the same time, with the increasing power parameters and complexity of the SEPS, requirements for calculating the degree of automation are increasing. For the development of SEPS automation, the following stages are characteristic: automatic regulation of the voltage and frequency of generator rotations; remote control of generators and SEPS; automatic control of SEPS with additional programmable logic

controllers (PLC); automatic processing of additional PC microprocessors.

In article examines considers a prospective modification of the mixed “river sea” vessel *"Volgo - Don Max"*, which transports various containerized cargoes, metal structures, industrial products, grain crops, etc. The longitudinal section of which is shown in fig. 1.

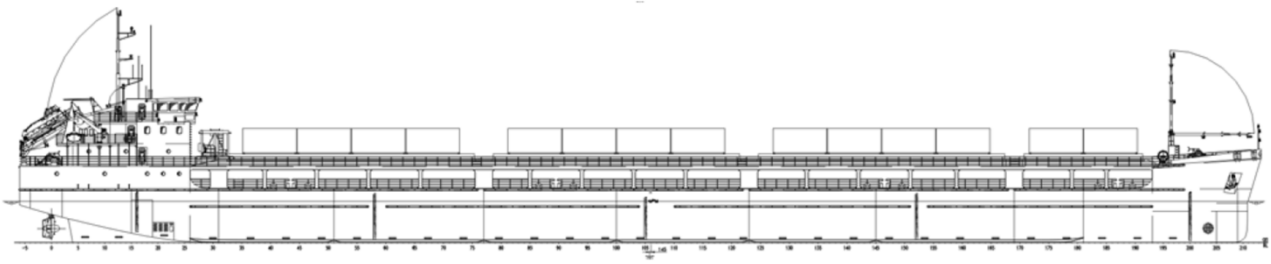

Fig. 1. The longitudinal section of the mixed “river-sea” vessel *"Volgo - Don Max"*.

The concept of a vessel of mixed "river-sea" navigation (VMN) is completely determined by the cargo base and marine traffic in accordance with the current norms and rules. [1]

One of the most popular is the *"Volgo-Don Max"* VMN class, the longitudinal section of which is shown in fig. 1, which is determined by the overall dimensions of the canal locks and has a maximum possible load capacity of 5,000 t for the draft that is characteristic of the river of 3.6 m, and at the maximum draft - 7,000 t. Satisfying the dimensions of the canals allows such vessels to be used practically throughout the entire single deep-water system inland waterways of Europe [2, 3].

Objective. The purpose of the work is to the energy parameter research of the ship's automated power plant of the mixed “river-sea” vessel *"Volgo - Don Max"* during operation in emergency mode.

Materials and methods. Emergency modes in the electric power system of autonomous marine objects, according to the requirements of the Register and Rules of Classification Societies, arise as a result of uncontrolled changes in power distribution schemes or their control systems; in case of incorrect actions of the service personnel of the SEPS; the occurrence of short circuits in the electric system (SC) should be noted; disappearance of feedback in automatic generator voltage regulation systems; active or reactive power overload; failure of the generator drive

motor or exit to the stopping powerful electric drive under current [3, 4].

The single-line block diagram is drawn up for the analytical assessment of the emergency mode is shown in Fig. 2.

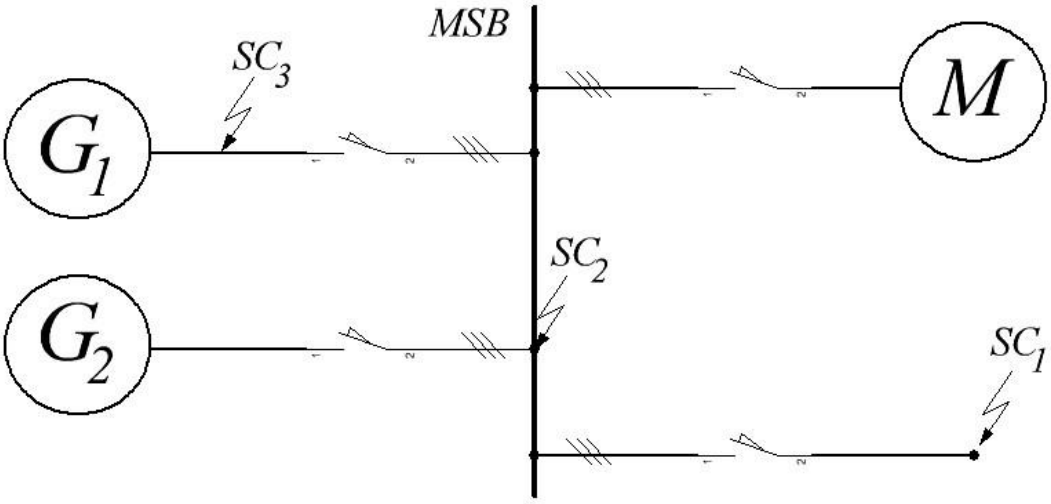

Fig. 2. Single-line block diagram is drawn up for the analytical assessment of the emergency mode

Based on the design diagram, an equivalent circuit is drawn up in which all elements are replaced by equivalent resistances, Fig. 3 [4, 5].

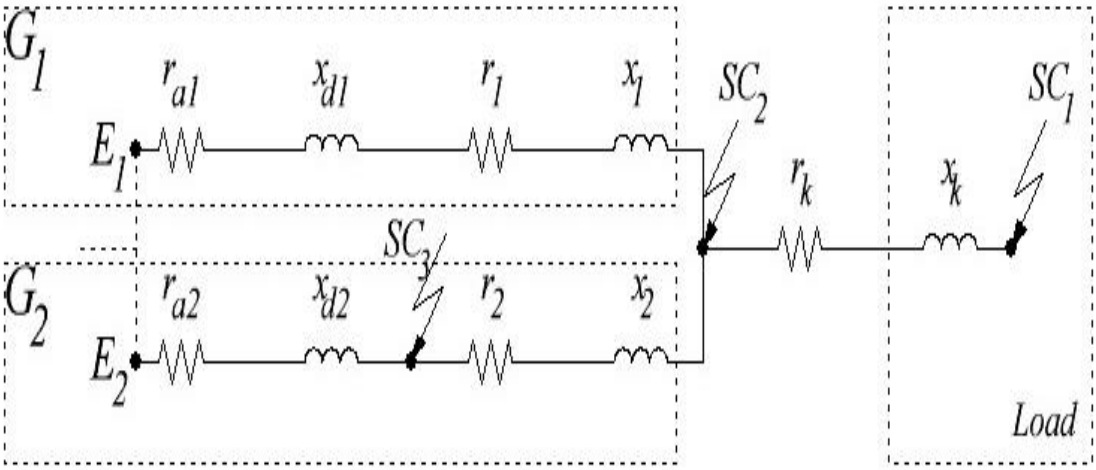

Fig. 3. Equivalent circuit with equivalent resistances

Active and reactive resistances are calculated for the substitution circuit, fig. 3.

The base power is determined:

$$S_B = S_1 + S_2$$

Where – S_1 and S_2 full and nominal power of generators G_1 and G_2.

The base current is determined:

$$I_B = \frac{S_B}{\sqrt{3} \cdot UB}$$

Where U_B – base voltage (the rated voltage of the generators or the busbar voltage of the main switchboard (MSB).

Resistances of sections of the design scheme are reduced to basic conditions:

- active resistance of generator stator windings G_1 and G_2.

$$r_{a1} = r_{a2} = \frac{r_a \cdot S_B}{S_1}$$

- over-transient reactance along the longitudinal axis of the generators G_1 and G_2.

$$x_{d1} = x_{d2} = \frac{x_d \cdot S_B}{S_1}$$

- active and reactive resistances of sections from generator clamps G_1 and G_2 to busbar MSB:

$$r_1 = \frac{r_1 \cdot \mathrm{S_B}}{U^2}$$

$$r_2 = \frac{r_2 \cdot \mathrm{S_B}}{U^2}$$

- active and reactive resistances of from SB busbar to the SC point:

$$r_k = \frac{r_k \cdot \mathrm{S_B}}{U^2}$$

In cases where short circuits occur in the power energy system that are not self-eliminating, the relay protection elements will disconnect the generator from the power line to avoid fire and machine breakdown. It is necessary to take into account such cases, because some consumers require uninterrupted power supply. A model was developed to research these energy processes.

The model includes two generators, variable load and switching devices, measuring devices, short-circuit simulation module "Fault" [6, 7]. In fig. 4. a simulation model of the research of the emergency mode of the electric power system of the mixed "river-sea" vessel *"Volgo-Don Max"* implemented in the *MatLab/Simulink* software product is given.

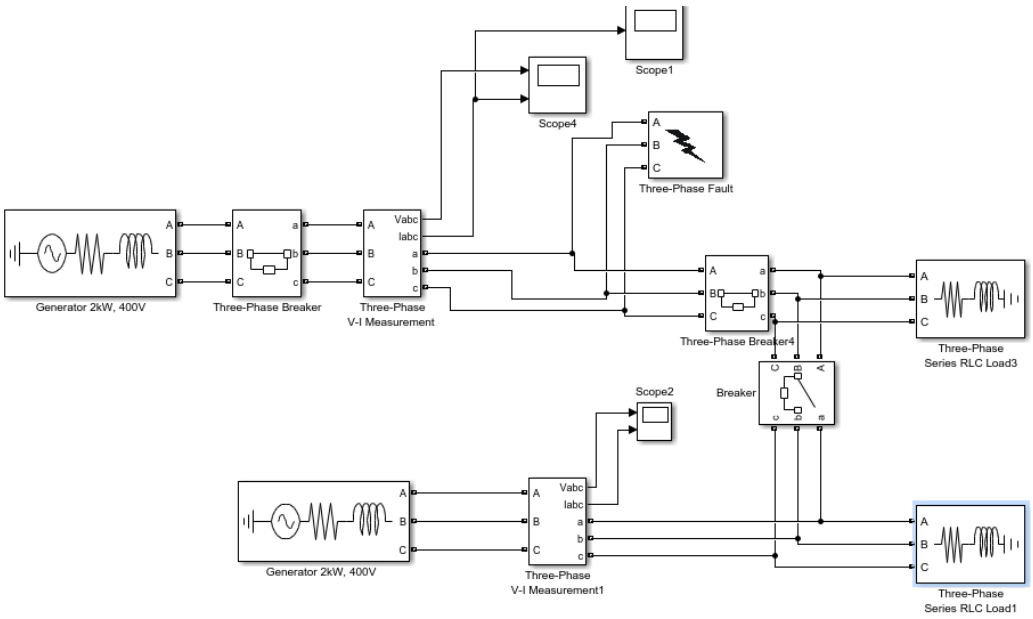

Fig. 4. Simulation model of the research of the emergency mode of the electric power system of the mixed "river-sea" vessel *"Volgo-Don Max"*

Simulation modeling was carried out under the condition that two generators work separately, each on its own load. At a certain point in time, a short circuit occurs on one of the generators. After 0.2 s, the automatic protection device disconnects the generator from the power line, and the second generator starts to feed the load of the first generator through the MSB.

In fig. 5 shows the mode in the case of a three-phase short circuit. The voltage of the phases decreases to zero. At the same time, short-circuit currents of phase A is 30 kA, phase B - 33 kA, phase C - 42 kA.

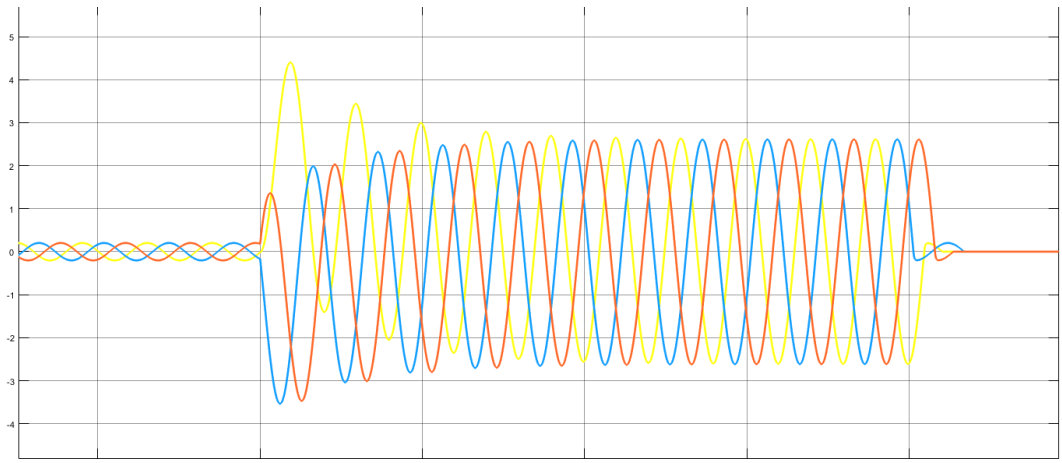

Fig. 5. The resulting value of the current in case of a three-phase short circuit.

In fig. 6 shows the resulting value of the voltage (top) and current (bottom) of the operation of the second generator in the short-circuit mode of the first.

Fig. 6. Resulting value of the voltage (top) and current (bottom) of the operation of the second generator in the short-circuit mode of the first.

Conclusions. In the long-term mode, the load of both generators is 50%, then part of the load is redistributed: 75% and 25%, respectively. Then the load is redistributed again: 87.5% and 12.5%. After that, one of the generators works at full load, and the other one is first switched to idling, then the speed of the drive motor is reduced and the generator is turned off.

The difference in the phase angles causes a short-term current jump in the main generator, which is then set. The experiment showed the importance of achieving the most accurate synchronization of the system and the connected generator. Thus, in the future, it is possible to talk about the need to provide for the reservation of electricity consumers during design.

REFRENCE.

1. Правила класифікації та побудови морських суден. Кн.. 2. К.: Регістр судноплавства України, 2011– 400с

2. Егоров Г. В., Ильницкий И. А., Тонюк В. И. Многоцелевые сухогрузные суда смешанного «река—море» плавания класса «Волго-Дон макс» типа «Надежда» и «Танаис»//Судостроение. 2011. № 5. С. 9—19.

3. Жук А.К., Запальский В.Н. Перспективы планирования энергоэффективности автономных электроэнергетических систем. ПЕРШІ УШАКОВСЬКІ ЧИТАННЯ - «РІЧКОВИЙ ТА МОРСЬКИЙ ТРАНСПОРТ: СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ»: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції – Херсон: МІПО, 2017. - 86 с. стор. 59-62.

4. Михайлов В.А. Автоматизированные электроэнергетические системы судов. - Л.: Судостроение, 1977-508 с.

5. Коноплев К.Г. Трехфазные короткие замыкания в судовых и береговых электроэнергетических системах. – Севастополь: СНТУ, 2007 – 173с

6. Велько П.М. маг., Запальський В.М. к.т.н. доц. Модельне дослідження підключення додаткового генератора на паралельну роботу морського універсального суховантажника проекту GRANDSOAR - ДРУГІ УШАКОВСЬКІ ЧИТАННЯ - «РІЧКОВИЙ ТА МОРСЬКИЙ ТРАНСПОРТ: СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ»: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Херсон: МІПО, 2019. - 106 с.

7. Черных И.В. Моделирование электрических устройств в MATLAB, SimPowerSystems и Simulink – СПб. ; М. : Питер : ДМК Пресс, 2008. — 288 с

UDC 621.865.8

EFFICIENCY OF USING TURNING MACHINING CENTERS

Mazhara Vitalii Anatoliiovych,
Shcherbyna Kyryl Kostiantynovych,
Ph.D., associate professor
Maniakin Stanislav Pavlovych
Filonenko Volodymyr Vadymovych
higher education applicants
Central Ukrainian National Technical University
Kropyvnytskyi, Ukraine

Abstract: The article examines ways to improve the quality of machined surfaces at modern machining centers. In particular, the possibility of using cutters made using Wiper technology . The efficiency of using modern machining centers was evaluated, the corresponding dependencies were built, which prove the feasibility of using turning machining centers. Further prospects are established for further improving the productivity of processing parts at machining centers, in particular, the use of automatic parts loading devices or industrial robots that allow reducing equipment downtime.

Keywords: machining center, cutting speed, spindle speed, Wiper technology, surface roughness, productivity

Machining centers are the most optimal solution for the production of products in the conditions of serial and small-batch types of production. Such machines are high-performance equipment that allows you to manufacture complex and high-precision parts with a large number of machined surfaces with minimal time spent on preparing their production.

Lathe processing centers differ from universal lathes by increased accuracy and stability of processing, increased rigidity of the bed, shorter auxiliary time and lower surface roughness during the production of parts. It is also possible to install a drive tool on this equipment. Such machines are equipped with high-speed and

high-precision spindles. Turning processing centers have high productivity and, accordingly, quick payback [1].

Therefore, the study of the effectiveness of the use of processing centers is an urgent issue that will allow to expand the degree of their introduction into production, improve the quality and competitiveness of products and increase productivity.

As you know, to improve the quality of the machined surface (reduce the roughness of the machined surface) it is necessary to reduce the feed and increase the spindle rotation frequency.

JSC “Iscar”, offer constructively new plates with a modified radius at the top (new Wiper geometry). Using of this cutting tool in combination with the capabilities of modern machining centers makes it possible to significantly improve the quality of processed surfaces when using the same cutting modes compared to plates with a normal radius at the top [2] .

In fig. 1, a, the principle of operation of Wiper technology is shown, fig. 1, b - standard plate [2] .

A study of the dependence of the roughness of the processed surface on the value of the longitudinal feed was also carried out at a cutting speed of V=335 m/min. The results of the analysis are shown in fig. 2.

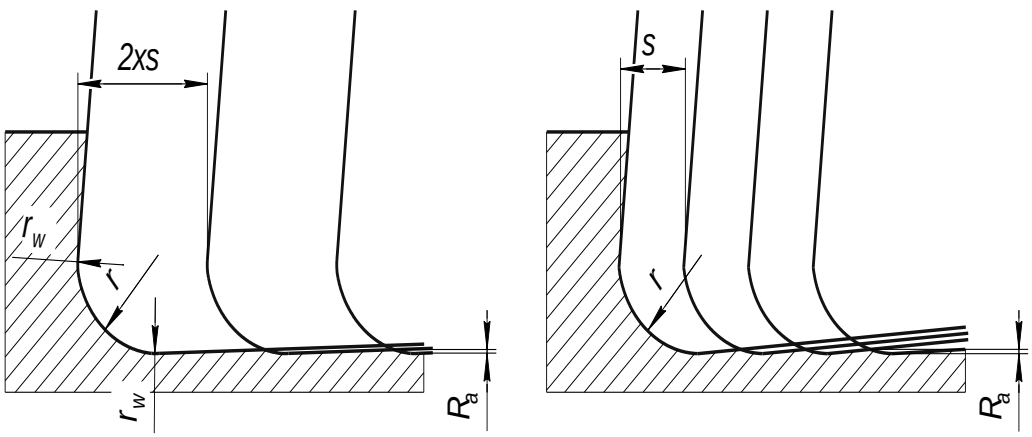

a) b)

Fig. 1. The principle of operation of Wiper technology

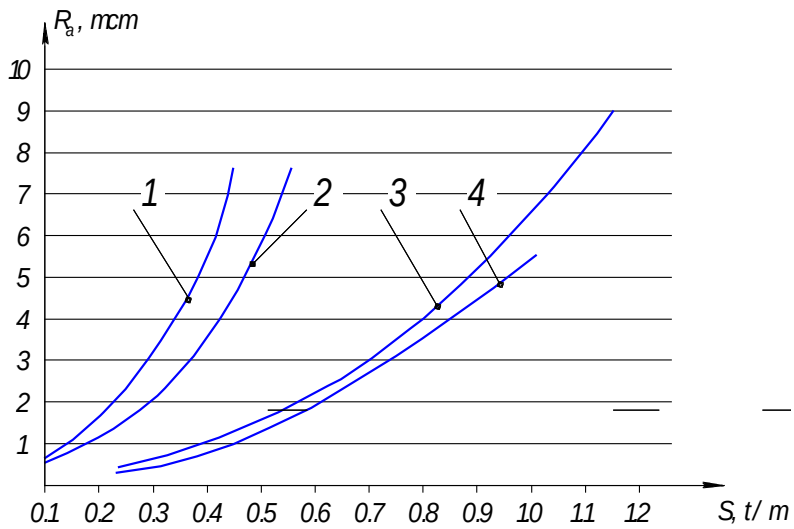

Fig. 2. Dependence of the cleanliness of the treated surface on the feed: 1 – rough turning plate; 2 – finishing turning plate; 3 – Wiper draft plate ; 4 – Wiper cleaning plate

Graphs 1 and 2 correspond to testing conventional turning inserts (roughing and finishing respectively), and graphs 3 and 4 correspond to testing turning inserts with Wiper technology (roughing and finishing respectively).

Wiper plates provide a better roughness of the processed surface, provided that the same feed is used. This makes it possible to increase the feed and, accordingly, reduce the main processing time and increase productivity and obtain the necessary surface roughness [2] .

The efficiency of using modern machining centers can be evaluated from the point of view of increasing cutting speeds, and accordingly increasing productivity due to their technological capabilities.

Let's use the known dependence:

$$V = \frac{\pi \cdot D \cdot n}{1000},$$

where D – the diameter of the processed part; n – the spindle rotation frequency.

MathCAD software, we will plot a graph of the dependence of the cutting speed on the spindle rotation frequency for different diametrical dimensions of the processed part.

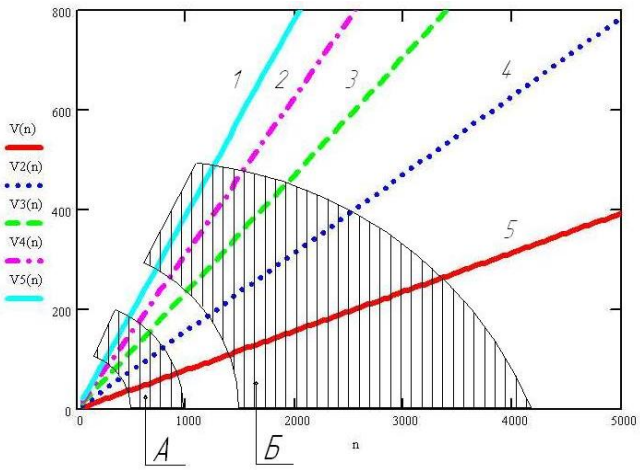

Fig. 3. Graph of dependence of cutting speed on rotation frequency spindle: 1 – D=125 mm; 2 – D=100 mm; 3 – D=75 mm; 4 – D=50 mm; 5 – D=25 mm

Analyzing the graph, it can be concluded that an increase in the spindle rotation frequency leads to an increase in cutting speeds, and accordingly to an increase in labor productivity. Such an increase is possible only on modern machining centers, when using progressive cutting tools.

Two zones can be distinguished on the graph: A – zone of cutting speeds in which automatic lathes, semi-automatic lathes and revolving machines work; B - cutting speed zone in which modern machining centers operate.

Since an increase in rotation frequency leads to a decrease in the main processing time, it is reasonable to analyze this effect. According to the formula:

$$t = \frac{L_{px}}{\mathrm{s} \cdot \mathrm{n}},$$

where L_{px} – amount of working stroke; s – minute supply; n – the spindle rotation frequency.

These graphs were built at a constant feed value of 0.2 mm/rev. Two zones can be distinguished on the graph: A – the zone in which automatic lathes, semi-automatic lathes and revolving machines work; B – zone in which modern processing centers work.

Analyzing the graph, we can conclude that the decrease in spindle speed is less than 500 rpm. leads to a rapid increase in the main processing time. This once again confirms the expediency of using modern machining centers in production.

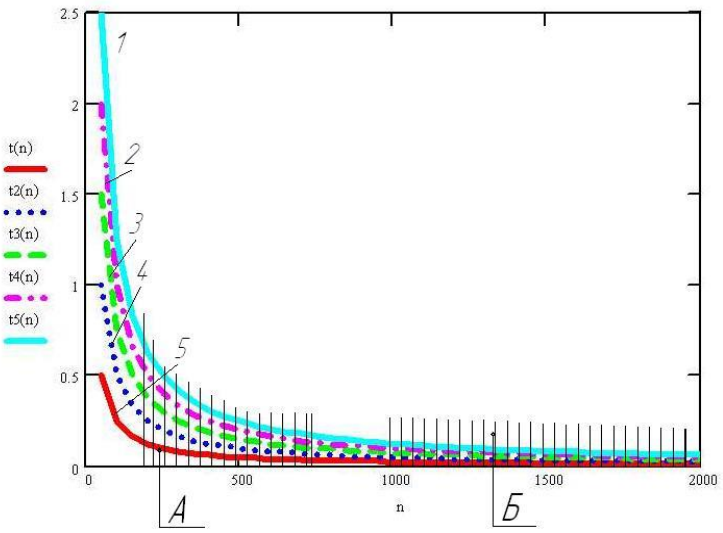

Fig. 4. Graph of the dependence of the main time on the spindle rotation frequency: 1 – L $_{px}$=125mm; 2 – L $_{px}$=100mm; 3 – L $_{px}$=75mm; 4 – L $_{px}$=50mm; 5 – L $_{px}$=25mm

Since the main processing time is also strongly influenced by the amount of feed, in the Stati stica system let's analyze the complex impact on the value of the main processing time, both the spindle speed and feed rate.

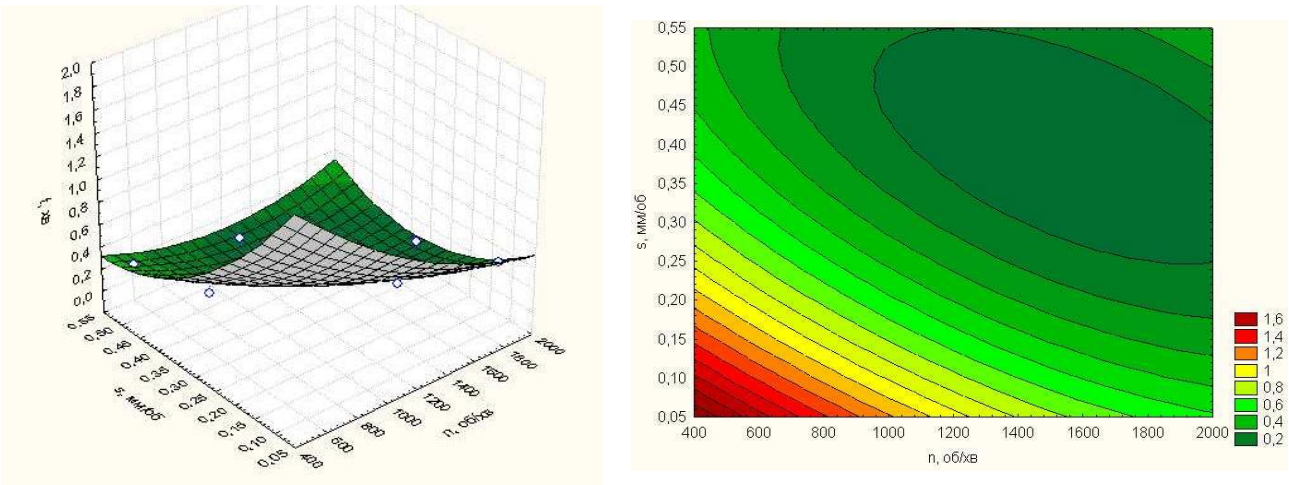

Fig. 5. Graph and level lines of the dependence of the main processing time on feed and spindle speed (at Lpx = 75 mm)

Analyzing the graphs, we conclude that in order to increase the productivity of

the equipment (reduce the main time), it is necessary to increase both the frequency of rotation of the spindle and the amount of feed. Such conditions, without loss of processing quality, are possible only if modern processing centers and progressive cutting tools are used.

Another way to improve efficiency is to use automatic bar feeders or automatic part loading devices.

Conclusions. Ways of improving the quality of machined surfaces at modern machining centers have been investigated. In particular, the possibility of using cutters made using Wiper technology. Using such a cutting tool allows you to increase productivity by 200%. The efficiency of using modern machining centers was evaluated, the corresponding dependencies were built, which prove the feasibility of using turning machining centers. Further prospects are established for further improving the productivity of processing parts at machining centers, in particular, the use of automatic parts loading devices or industrial robots, which allow to reduce the idle time of the equipment.

LIST OF REFERENCES

1. Pavlenko I. I. Robotized technological complexes: monograph / I. I. Pavlenko, V. A. Mazhara; under the editorship I. I. Pavlenko. - Kropyvnytskyi: CODE, 2019. – 382 p .

2. Technology Wiper. Iscar 2011. – Iscar. 2011. – 8 p.

UDC 004.42

LINKEDIN'S LEADERSHIP AMONG OTHER SOCIAL NETWORKS IN THE CORPORATE SECTOR: ANALYSIS AND PROSPECTS

Melanchuk Oles,
master's student,
Lviv Polytechnic National University
Melnyk Nataliia,
Ph.D., Associate Professor
Lviv Polytechnic National University

Annotation: The article examines the impact of social networks, in particular LinkedIn, on the corporate sector. The factors that make LinkedIn a leader among other social networks are investigated, and the benefits and challenges that this platform offers to enterprises are identified.

Keywords: LinkedIn, social networks, corporate sector, professional social network.

Today's businesses experience a significant impact of social media on communication and branding. One of the most important platforms that has become essential for business is LinkedIn. This research paper aims to analyze the leadership of LinkedIn among other social media platforms in a business context.

LinkedIn is business-specific and offers unique opportunities for communication, collaboration and business development in an online environment. One of its main features is the ability to create and maintain business pages, giving companies a tool to showcase their business and attract the attention of professionals and customers [1].

Compared to Facebook and Twitter, which focus on personal and entertainment aspects, LinkedIn offers a unique set of tools specifically designed for business and to engage corporate audiences. Although Facebook is a widely used social network, it is certainly not as specialized for business as LinkedIn. This feature is more focused on

personal communication and communication between friends than on professional relationships. Twitter, on the other hand, while partially used for business purposes, is limited to text messages, which may not be as effective for building deep professional relationships or discussing business issues.

LinkedIn's publishing feature allows users to share content, create professional content, and help build their personal brand. It becomes a powerful tool for advertising, communicating with the audience and creating a positive brand impression [2]. In turn, specialized search tools make it easier for companies to recruit qualified employees. The ability to find experts based on their professional experience allows companies to effectively assemble a team and expand their resources. In addition, the possibility to participate in groups and communities on the platform helps to develop a network of contacts, share experiences and participate in discussions with representatives of similar sectors. This is an important moment for companies with the opportunity to create their own ecosystem of collaboration and exchange of ideas.

Another important aspect is analytical tools that allow companies to evaluate the effectiveness of their strategies, understand public reactions and improve their online strategy. It is an important tool for continuous improvement and adaptation to changes in the industry.

LinkedIn is known for offering unique opportunities to create and maintain professional connections between professionals and companies. One of its key features is the ability for users to create a network of contacts that reflects their professional interests and areas of expertise.

Facilitating the interaction between professionals and companies is of great importance in the business context. Thanks to a huge network of contacts, you can quickly find the right experts, exchange ideas and solve problems that require specific knowledge or skills. In addition, it is an effective tool for creating a personal brand and attracting the attention of potential employers or employees.

As a platform, LinkedIn influences the business environment by providing an open space to exchange information, foster innovation and develop professional

communities. Various tools such as posts, comments and communities allow users to participate in discussions and share knowledge and experiences.

This network of connections creates an effective channel for promoting corporate brands and increasing their visibility in the industry. Companies can present their activities, publish interesting content and actively maintain a dialogue with the audience on their profile. Analysis of the positive impact of LinkedIn on business reveals a number of benefits, the most important of which are increased brand awareness and the ability to attract highly qualified professionals.

The high level of brand awareness that results from being active on LinkedIn is the result of company publications, participation in professional groups, and community engagement. Companies that use this platform effectively have the opportunity to widely present their business, impress their target audience and strengthen their brand in the industry.

In addition, LinkedIn is an effective tool for attracting talented professionals. Companies can post job offers, present their company culture through their profile, and communicate with professionals in their respective fields. This provides an opportunity to highlight the benefits of working for the company and attract the attention of potential employees.

However, in addition to the positive aspects, there are also some risks. In particular, data confidentiality can be compromised due to insufficient attention to privacy settings and improper use of information. In addition, content overload can reduce the effectiveness of communication, as members of the platform can become overloaded with information and lose interest in many publications.

Also, LinkedIn is confronted with a myriad of obstacles that impede its utilization within the corporate sphere. LinkedIn presents a significant challenge for companies due to the intense competition within the platform. On the contrary, competition serves as a catalyst for fostering creativity and innovation within companies. An in-depth examination of the effective strategies employed by businesses that have achieved differentiation can offer valuable insights for other industry stakeholders. Furthermore, it is important to recognize that regular

adjustments in LinkedIn's algorithms have the potential to exert a substantial impact on the organic reach of content. It is imperative for organizations to enhance their strategies by thoroughly analyzing and adjusting their content in response to contemporary developments.

The main recommendations for businesses include the active use of all LinkedIn opportunities to create and manage the company's brand. In particular, the importance of publishing and maintaining business pages is emphasised to increase awareness and create a positive image. Our study involved a comprehensive analysis of some corporations that have effectively implemented leadership strategies on LinkedIn to notably improve their brand and cultivate a favorable public perception.

An instance that has been identified is that of Microsoft, which has effectively leveraged the personal profiles of its executives to showcase significant company initiatives and notable achievements. Collaborative publications authored by high-level corporate professionals contribute to a favorable reputation of Microsoft within the professional realm.

At IBM, senior executives actively contribute to the dissemination of their perspectives on the company's innovation and development strategies, thereby demonstrating a noteworthy positive impact. This enhances IBM's reputation in the technology industry and establishes the company as a frontrunner in its specific market niche [3].

On the contrary, Uber has been subject to adverse feedback and criticism as a result of internal governance issues and conflicts with stakeholders. In instances such as these, it is imperative to adeptly address the situation and implement strategies for restoring one's reputation.

This analysis underscores the significance of both maintaining an active presence on LinkedIn and strategically managing one's online reputation through the platform in order to establish a company as a frontrunner within its respective industry.

In conclusion, this article underscores the significant role that LinkedIn plays within the corporate sector. The platform is pioneering a new standard for conducting

business through the development of effective tools for fostering professional relationships, increasing brand visibility, and addressing recruitment obstacles.

LinkedIn serves as a vital instrument for companies seeking to enhance their presence, acquire skilled individuals, and thrive in an increasingly competitive landscape, thus transcending its role as a mere social networking platform. The platform's prominent leadership in the realm of social networks is not merely fortuitous, but rather a result of its proactive responsiveness to technological trends and its capacity to accommodate the evolving demands of the corporate sphere.

After careful consideration of the potential for growth and resolution of potential obstacles related to the utilization of LinkedIn, it can be concluded that the platform continues to serve as a pivotal tool for businesses operating in the digital sphere. The utilization of advanced targeting capabilities, incorporation of cutting-edge technologies, and seamless integration with various social networks renders LinkedIn a valuable strategic ally for businesses aiming to thrive in the contemporary digital landscape. Considering the foregoing, it is advisable for businesses to actively leverage the functionalities of LinkedIn, prioritize engagement on the platform, and consistently enhance their corporate social media strategies.

REFERENCE LIST

1. Why Aren't We Talking About LinkedIn? / . [Online]. Available: https://www.nytimes.com/2019/08/08/style/linkedin-social-media.html. [Accessed: 26- Nov -2023].

2. Larouk O. and Garanovich M. V. EVALUATION OF THE USE OF PROFESSIONAL SOCIAL NETWORKS: COMPARISON OF INFORMATION SERVICES AND RECOMMENDATION SYSTEMS OF LINKEDIN AND VIADEO / Larouk O. and Garanovich M. V. - presented at the eLearning and Software for Education Conference. - 2021.

3. 12 Businesses With Fantastic LinkedIn Company Pages / . [Online]. Avilable: https://blog.hubspot.com/marketing/companies-rocking-linkedin-company-pages. [Accessed: 26-Nov-2023].

УДК 004

DESIGN AND DEVELOPMENT OF CRM SYSTEM BASED ON MICROSERVICE ARCHITECTURE

Pryhoda Andrii Yaroslavovych
postgraduate student
State University of Trade and Economics
Kyiv, Ukraine

Abstract. The role of automation in information systems in business has been analyzed, and it has been observed that the modern market creates a situation where it is necessary to constantly improve production efficiency, rapidly respond to any changes, enhance customer service quality, reduce losses, and make effective forecasts for the future. Consequently, there is a need to automate the ways and means of achieving the desired outcomes.

Approaches to classifying CRM systems are presented, and a description is provided for different types of CRM systems, including operational, analytical, and collaborative. The significant advantages and disadvantages of CRM systems are identified. The specific features of microservices architecture in CRM system development are analyzed separately.

General requirements for the CRM system were formulated, including security and protection, reliability and availability, user-friendly interface, ease of implementation and maintenance, and the presence of essential core functionality. Specific requirements for the system were also investigated, taking into account the domain-specific considerations such as the presence of specific functionality and the delivery of the system as a web application. Current web application development technologies were researched, and the technologies used in the project were described, including Django, Django Rest Framework, React, MobX, and Ant Design. As a result of the work, the set goal was achieved, namely the development of a CRM system that meets both general and specific requirements for such a system, guided by CRM philosophy and existing business processes in companies.

Keywords: Microservices architecture, Operational CRM system, AmoCRM, aveCRM, OneBox, Zoho, REST, Django.

1. First Section

1.1 Introduction

The latest information technologies provide the best methods of information processing and analysis, which significantly expands the possibilities of effective management. Automated information systems, designed for operating and accounting, expand the professional capabilities of specialists and allow activities to be carried out more rationally, economically and purposefully. The modern market creates a situation in which it is necessary to constantly increase production efficiency, quickly respond to any changes, improve the quality of customer service, reduce losses, and build effective forecasts for the future [2]. For this, it is necessary to have reliable information for a complete analysis of the company's activities, namely, about the state of the production cycle, inventory accounting, relations with suppliers or with branches, personnel management, and documenting information. Therefore, eventually, the task of automating the ways and means of achieving the final result arises.

1.2 Analysis of recent research and publications.

The issues of introducing CRM systems into the activities of enterprises were considered by such scientists as Balzamov, A.V. [3], Ngelyaratan, D. [8], Mendoza, X. L. D. [6], Anna, K. [1], Mohammadi, M. [7], and Muhammad Imran [9].

1.3 The purpose of the study.

Consists in designing and developing a CRM system based on microservices architecture.

1.4 The research methods.

Used in the study are the search of available methodical and scientific literature with analysis of found material, induction, comparison, classification, and design.

The following methods are also used in the work: analytical – the use of mathematical apparatus in the processing of actual material; the logical method is

used in the entire research process, including deduction, classification of material, construction of a working hypothesis, statement and ways of solving the problem; generalization and comparison.

2. Problem Statement.

The CRM system is a set of certain software and technologies designed to record, process and store information about customer relationships. With the help of CRM, business processes can be automatized and improved in such areas as sales, marketing, service and customer support. Using the CRM system, it is possible to coordinate the interaction of various departments of the company that work with the client, as well as to coordinate the work of various channels of interaction with the client himself. The approach to the classification of CRM systems by intended use is presented in Tab. 1.

Table 1

Classification of CRM systems by target use

Type of CRM system	Function	Kinds of CRM systems
Operational CRM system	Provision of prompt access to information during contact with the client in the sales and service process. Covers marketing, sales and service.	For small enterprises: ACT, GoldMine, Maximaizer, Sales Expert, Cons-Marketing. For medium enterprises: Clientele. Onyx. Sales Logix. For big enterprises: Oracle, SAP, Siebel, BAAN, “Management of business processes”
Analytical CRM system	Joint analysis of data characterizing the activity of the client and the firm. Obtaining new knowledge, conclusions, recommendations, etc. Uses complex mathematical models to find statistical patterns and choose the most effective strategy for marketing, sales, customer service.	Brio, Business Objects, Broadbase, E.Piphany, Hyperion, MicroStrategy, SAS. Marketing analytic
Collaborative CRM system	Ensures the direct participation of the client in the company's activities and the opportunity to influence the processes of product development, its production, and service	IntraNet Solutions, Plumtree, Symon, Vignette, Aspect, Broadvision, Cisco

Currently, there are various types of systems that can be divided both by their purpose and by the level of information processing. By purpose, CRM systems are usually divided into three key functional areas: customer service management, sales management, and marketing management.

Customer Service and Support (CSS), in contrast to the traditional concept of

customer service, which provides only telephone help desk, provides a wider range of opportunities. The quality of customer service functionality in such a system is based on several important properties, one of which is the presence of a single database that contains information about customers and contacts with them. This information allows determining whether the client previously contacted the company and for what purpose.

The main advantages of the CRM system are: a wide range of built-in functions for interaction with customers; availability of technical service support; availability of ready-made templates for certain types of CRM systems; a free plan that includes basic functionality; the possibility of communication with clients through various communication channels; availability of documentation and materials for training the functionality of the system, which is located on the official website. On the other hand, there are a number of disadvantages that limit CRM systems: a significant number of components; complex functionality of the system; weak flexibility in configuring aggregation and data filtering; and impossibility of creating custom templates for customer interaction scenarios [6].

Another feature of CRM based on customer service management is to ensure interaction not only with remote customers, but also to provide the possibility of group work with customers and partners, as well as providing services remotely. The CSS application often monitors service departments, the accounting of which indicators makes possible to improve the quality of products, and therefore, to increase the loyalty of existing customers. In addition, the standard properties of the system include a mechanism for assigning priorities, which allows you to provide the client with service depending on the value.

The next type of CRM systems in the classification by purpose is sales management (Sales Force Automation – SFA). It is responsible for the process of selling the company's services through various interfaces. One of the standard functionality of the SFA application is to check the relevance of the existing contact information, as well as to provide access to the history of communications across all lines. The SFA system provides management of the activities of the company's

employees (salespeople).

A specially configured module in calendar mode allows you to direct the business processes of various divisions of the company, as well as individual employees. In addition, such a system provides the ability to connect to the company's communications system. This is how the company's communication is managed.

The functional package of the SFA application provides an opportunity to make forecasts of future work paths based on market research data conducted in the company. Analysis of sales cycle reporting allows you to obtain and analyze prospects for further development. The analysis of the sales process and the results of the employees' work in the system allows you to add new information to the database about sales efficiency, and accordingly track outdated factors and new marketing techniques, as well as trends in changes in customer needs.

The SFA application provides an opportunity to collect an archive of information directly related to sales – cycles, statistics, territorial binding, report generation, sales history. Subsequently, this data can be used to analyze profits and losses for each client. The collected information also enables the automatic generation of tariffs and commercial offers in accordance with existing conditions and the state of the client base [3].

The last type of CRM systems in the classification by functional area is responsible for marketing management (Marketing Automation – MA).

It is aimed at the marketing strategies of the enterprise. These systems provide different methods of analyzing the target audience and forming a circle of their clientele. Features of consumer groups of the client base and its individual representatives can be used in the forecasts of business situations and designing business strategies. MA applications have the ability to prepare structured lists of potential customers. Such planning allows optimizing the time and resources of the company's employees. MAs also have the ability to develop plans for marketing campaigns with further analysis of the results of these promotions for each group of customers.

The capabilities of the CRM system for marketing management include the identification and analysis of consumer requirements. The package of functions also has the functions of managing potential deals. This application also includes all the necessary methodological and technical tools for organizing and effectively conducting telemarketing.

In this study, we will consider the development of a CRM system based on a microservices architecture.

Applications built using a microservices architecture tend to be as independent (decoupled) and focused (bound) as possible: they contain their own domain logic and act more like filters in the classic Unix sense – they accept requests, apply logic and send a response. Instead of complex protocols such as WS- * or BPEL, they use simple protocols based on REST.

The main advantages of microservice architecture are the following: simplicity (programs become easier to build and maintain when they are divided into a number of smaller, component fragments; code management also becomes easier, because each microservice is a separate part of the application); focus on business functionality (microservices allow you to build a product instead of projects; indeed, microservice architecture recommends teams to focus on building business functionality instead of writing intermediate code); improved performance and speed (microservice architecture solves the problem of performance and speed by decomposing applications into managed services that develop rapidly); scalability and flexibility (each microservice can be written using different technologies; microservice architecture allows decoupled services written in different programming languages to coexist peacefully with other fragments; with microservices, you can add new components to the system quickly or scale services separately from each other); autonomous, multidisciplinary teams (microservices are very convenient for distributed teams, they give developers more independence to work autonomously and make technical decisions quickly in smaller groups, so when the chosen software solution is cumbersome, then you should consider microservice architecture) [5].

Along with this, the microservice architecture also has significant

disadvantages that should be taken into account during design. Some development teams consider microservices an unnecessary burden that reduces performance. Let us consider the main limitations of using microservices architecture. The biggest disadvantage of microservice architecture is increased complexity. The complexity of a microservice application directly correlates with the number of services involved. This type of architecture has many more moving parts than traditional software systems, requiring additional effort, planning, and automation to control interservice communication, monitoring, testing, and deployment. The initiative to create a microservice-type software system will require a structural change in the team. It requires a mature and agile DevOps culture. With a microservices-based application, teams need to be able to manage the entire lifecycle of all services. This often requires migrating competencies and making different decisions from managers and architects of individual teams. This change in hierarchy can be difficult for a company [4].

In addition, the communication between people and teams becomes much more complex, because teams may not have visibility of the whole picture and how individual services must work with each other to create a complete software. The organization will also need to determine whether their people have the skills and experience necessary to develop a microservices-based software system. Because a team may be responsible for a single service, developers must be well-versed in application development, deployment, testing, and control. The final requirement will be to have at least one DevOps developer with relevant skills per team.

Other disadvantages of microservices include costs. Services will need to communicate with each other, leading to a large number of requests. These remote requests result in higher network latency and processing costs compared to traditional architectures. Developers should make every effort to reduce the number of requests.

Another factor in the increased cost is the higher resource demand, as each service will require its own environment and CPU. This is a requirement to keep each service isolated. In addition, because each service uses its own language and technologies, application development and heterogeneity of architecture can increase

the resources that the organization spends on management and maintenance [9].

Two of the most commonly used protocols are HTTP requests via the Resource API and Simple Message Session. Teams practicing microservice architecture use the same principles and protocols on which the World Wide Web (and indeed Unix) is built. Frequently used resources can be cached without much effort on the part of developers or IT administrators.

Unlike monolithic applications, microservices keep each block of code separate even after deployment. A user needs only one entry point to access server-side applications, so all modules do not have to be tied to a single server. These modules - or microservices – are autonomous and can run on separate servers. Whenever you select something, this triggers the appropriate microservices to interact via messaging systems (such as RabbitMQ), gRPC, or REST APIs to invoke your selection. Similar to modules in monolithic development, each microservice performs a single task that is combined to run the entire application.

Today, there are several CRM systems for conducting business. Let us consider the advantages and disadvantages of the following systems.

“AmoCRM” system. The system is able to show the number of sales, which makes it easy to evaluate and monitor employees. Great for small and medium businesses. There is a call recording functionality, customer cards and a mobile application; it has a chat for employees [7].

Advantages: Nice interface. Mobile application. History of correspondence and contracts. Statistics. Chat Programmatic scalability via open API.

Disadvantages: Functionality is sharpened for sales. Not suitable for specific niches.

“Zoho” is a CRM system. Its important feature is that it contains elements of the game, which helps to organize a kind of competition between managers, motivating them to increase their productivity. There is also a form designer that allows you to make your own unique program.

Advantages: Subscription price. Motivation system. Program designer. Flexibility of the system.

Disadvantages: A lot of time is spent on setting up.

“aveCRM”. Designed for integration with the site. Allows you to effectively manage deals. Uses Gantt charts for visualization. Supports templates.

Advantages: Templates. Visualization.

Disadvantages: No cloud version. You cannot add a user as a guest.

“OneBox”. A scalable system. Offers mail clients, telephony services and other software. There is a possibility of software expansion of the functionality. Its difference from other CRM systems is that it uses neural networks for learning. Analyzes business processes and provides suggestions [8].

Advantages: Ease of management. Neural networks. Scalability. Integrated services.

Disadvantages: High cost. Errors in work.

The CRM system being created will handle requests by executing business logic, accessing databases, and then returning JSON, XML, or HTML responses. Thus, the system must support multiple clients consisting of traditional web applications, mobile web applications, and single page applications. It should also have an API to use data from third-party websites or apps.

Basically, an application should contain user interface (UI) components, business logic or domain, database access components, and application integration logic. In addition, the application should be highly scalable and capable of being deployed in multiple infrastructure environments.

The software configuration developed in the project implements the task of formalizing relations between the company and external clients. In particular, the CRM system can be used to collect information about: 1) the client's reaction to a business offer; 2) customer service satisfaction; 3) a change in the client’s preferences; 4) fulfillment of obligations to clients; 4) the amount of income that the enterprise receives from the client.

In addition, the CRM system being created ensures the performance of such tasks:

1. The possibility of saving the history of the operation with a huge number

of clients. The absence of a manager will not affect the quality of customer service;

2. Protect the client base from hacking. For this, special rights are provided, which are not available to ordinary users;

3. Set up system events for communication with the client: reactivation, resuscitation, after-sales work, etc.;

4. Improving the quality of work with the customer and his service. This will make customers more loyal, affect authority and profits;

5. Collection of contacts at all points of interaction with the client. It is necessary to work with old clients and constantly attract new ones;

6. Separation of rights. The manager will have the opportunity to personally allow access to business operations to certain employees, monitor the implementation of projects and control the performance of tasks.

In addition, the CRM system projected in the work will allow to evaluate the actual labor intensity of the employees. The system records all the actions of employees, which will later allow, when communicating with management, to confirm the effectiveness of the unit’s work with the help of quantitative indicators. The presence of such indicators will allow the management of the unit to more accurately calculate the bonus for each employee based on the results of the month’s work. Thanks to the system, the initiation of the development of new projects should be simplified. The system records all customer requests and allows you to create operational reporting, which makes it much easier to prove the need to start certain innovative developments aimed at improving the organization's efficiency. Within the framework of this system, it is assumed that the main efforts of all employees should be directed to the implementation of the division's projects. It is they who bring the greatest material benefit.

The problem of API management is part of the problems that arise when using a micro service architecture. This architecture is currently the leading technology for enterprise application development. When designing a software product with the use of micro service architecture, the issue of publishing the interface arises acutely, in order to hide the final implementation and provide the possibility of replacing the

implementation and flexibility in the distribution of roles and functions of microservices.

Thus, the CRM system is a complex and complicated software product, so a very important stage of designing the system is the formation of clear requirements for its implementation. The key to success here is the allocation of priorities during system development, since the very essence of the concept of CRM provides an almost immeasurable field for improvements and development; therefore, it is critically important to highlight the main features of the future system and its most important functional requirements [2].

In the world of CRM development, three front-end technologies are primarily used – Angular, View and React. In addition, a large CRM cannot do without the analysis of big data, predictive analytics and machine learning, and therefore without Python with repositories for unstructured data – Apache Hadoop, Spark, Scala.

Once, there was such a class of software as “corporate data bus”; now it is replaced by Kafka, which allows simple and flexible exchange of information between systems and components. The field of CRM and the topic of Cloud Native microservices and containerization did not pass by. The beauty of containers is that they can be scaled horizontally to very large extents and serve hundreds of thousands of users without huge infrastructure costs.

There is also a huge variety of DevOps tools that allow the developer to do his work without worrying about how the product will be delivered into operation - starting with orchestrators (Jenkins, TeamCity) and ending with self-testing tools (Selenium, JMeter, JUnit).

Creating a CRM is a large-scale and complex project that requires the maximum involvement of the customer in the development process. It includes three main stages:

– Deep analysis of your business. The contractor’s team must include a business analyst who will help gather the most complete information about your company, site, important features of commercial activity and internal processes, for example, work organization.

– Development. Developers study data from a business analyst and create an optimized CRM system taking into account all recommendations and wishes of the client.

– QA-Testing, bug detection, integration. This is the final stage when a team of testers tests the product. They deal with identifying and eliminating errors. Installation and integration of CRM is possible only after all necessary checks.

The cost of developing a CRM system depends on many factors. Let us list the main ones:

– Number of functions and options. Each new function is a new piece of software code that requires a certain number of developer hours and the user pays for this time.

– Number of roles and access levels. It all depends on the hierarchy in your company. For example, you may need to implement the roles of project manager, sales manager, division representative, etc. each of these roles requires a different level of access, which is also specified in code.

– Integration of third-party services. A large number of complex platforms that need to be integrated into the system significantly increases the cost of developing a software solution.

– Presence / absence of a mobile version. There are two options: adapting the site for mobile devices or creating a separate mobile application. In the second case, the cost and development time increase almost twice.

– Automation. If you want to automate processes as much as possible, the cost of system development will be much higher.

In many modern CRMs, the cost of change exceeds the benefit, and this is the main reason for the lack of profit. The solution can be no-code platforms that allow you to quickly and efficiently configure the system, instead of programming. Lowering the cost of changes in CRM will help companies to implement initiatives more freely, without looking back at legacy platforms that drag them to the bottom.

Building a web application, especially one as complex as a CRM system, requires the use of certain technologies. The web application consists of a client

part – this is the part that the user sees and interacts with in the browser window, and the server part – which is responsible for data processing, storage and operations with information, and the formation of responses to requests from the client part. The Django framework, implemented in Python, was chosen as the basis of the server part of the application. Django was created in 2003 as a result of the activities of developers involved in the construction of sites, when they decided to combine the functionality for rapid construction of sites in a separate framework.

According to StackOverflow data, as of 2020, nearly 42% of professional developers use Python in their work, and 13% use Django as a platform for building backend applications.

Characteristic features of the framework are: – high speed of development, due to which Django is increasingly chosen not only for prototyping, but also for the implementation of large projects; – wide built-in functionality, implemented according to the principle of “everything out of the box” – Django provides everything necessary to start a project; – flexibility: on the basis of the framework, it is possible to build applications of various subject areas; – security and focus on security, thanks to which Django is characterized as a very secure web framework; - Scalability: Django offers developers their own approach to app building architecture. So, the logic here is implemented based on the “Model-View-Controller” (MVC) pattern, and the entire application consists of separate “applications” – autonomous modules that can be easily transferred to another project; – the presence of a built-in ORM (object-relational mapping), which frees the developer from writing complex SQL queries and allows you to easily maintain interaction with the database and express it in the program code; – working with the database scheme using “migrations” – certain files that describe the differences between the previous database scheme and the new one, and allow you to easily switch to the new database scheme and return to the old one; – availability of excellent documentation and a large number of extensions.

REST (Representational State Transfer) is an architectural style of client-server interaction, the criteria of which are: client-server nature, statelessness, caching

capability, a single interface, a hierarchical system divided into layers, and optionally, code on demand.

One extension for Django that provides a convenient interface for building RESTful APIs is the Django Rest Framework library. Among the main tools of the Django Rest Framework, the following can be distinguished: convenient serialization of models (abstraction of the representation of data entities in Django) based on serializers, a set of built-in controllers for responding to requests, validation, caching, pagination, routing, authentication and authorization support. This tool was chosen to build the RESTful API.

The django-filter extension, which supports integration with the Django Rest Framework, was used to implement filtering, searching, and sorting. Data transfer between the client and the server is carried out using JSON. It is important to note that Django and the Django Rest Framework provide many opportunities to customize the functionality to your own needs. These libraries implement the basic functionality, almost every fragment of which can be quickly and conveniently changed according to the requirements of the developer. It is quite fair to assume that such features arose as a result of the philosophy of the Python language and the principle of “multiple imitation”, thanks to which they are implemented. This principle is an extension of the OOP paradigm and consists in the fact that a class can have several parent classes, combining their functionality in itself.

Common among Python developers is the implementation of this architectural pattern in the form of “mixins” (admixtures) – special classes that implement a certain functionality, and can be “mixed” with descendant classes in order to inherit this functionality. In this way, the possibility of better compliance with the DRY (don't repeat yourself) principle is achieved, since this way you can “collect” descendant classes from ready-made mixins, like a constructor, in a compositional style.

Git was chosen as the version control system, and the Github platform was chosen for code hosting. Mypy and flake8 libraries were used for static analysis of the code. Although Python is dynamically typed, it currently supports type

annotations, which are what mypy are oriented when checking. Flake8 is a static code analyzer that checks code against PEP (Python enhancement proposals) standards and encourages developers to write clean, clear code that is easy to read and maintain.

For Continuous Integration (in simple words, automatic code checks), the Travis CI service was chosen, which allows you to perform such checks for free during certain actions on the Github repository, for example: commit, pull request, or merge. To implement the client part of the application, the React library was chosen - a JavaScript library for creating user interfaces, which is based on components and has a declarative approach. It was this library that was chosen due to ease of study, distribution, popularity and attractiveness in terms of architecture.

Among the main features of React, the following can be distinguished: declarativeness, universality, reactivity, component approach, virtual DOM, use of JSX, a large number of extensions, good documentation. The MobX library was chosen as the state control tool. It provides a convenient implementation of the application state control mechanism with the help of directness, optimized rendering, functional orientation and architectural freedom.

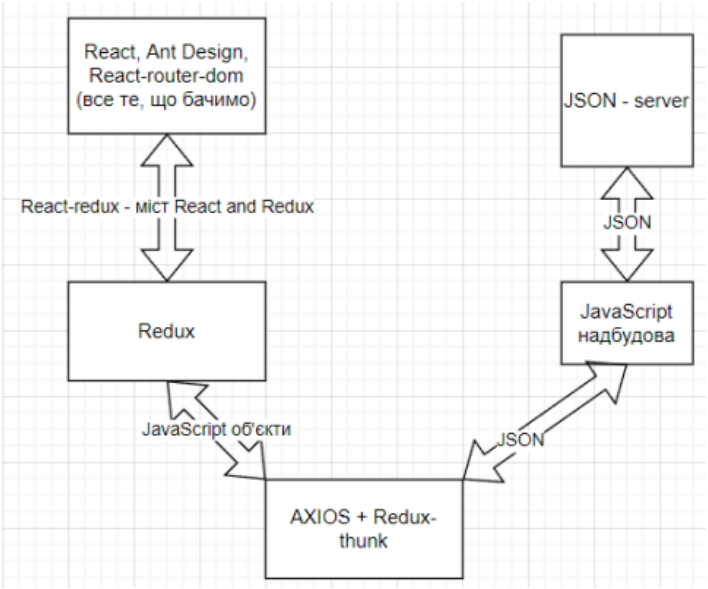

Fig. 1. Scheme of interaction of components

The main concepts of MobX are: an observable state; computing properties; reactions and actions. In fact, these concepts are the implementation of the “Observer” pattern, specially adapted to the realities of development. Ant Design was

chosen as a library of user interface elements, due to the large number of built-in elements and the ability to adjust and create new elements based on existing ones; as a style preprocessor – SCSS (it is a higher level of abstraction and a kind of supersyntax over CSS, allows you to write code in a more structured and efficient way); and eslint is used for static code analysis.

As a result of the development, a software product was obtained that fully meets the requirements that were set during the work. Login to the system is carried out using the user's login and password. The new user registration page is only available on the backend in the Django admin panel; it is assumed that adding new users will not be done by managers, but by other employees. A software product can simply be described as a set of functional modules, which are the personifications of certain components of real business processes of the company. The following modules are available in the system: "Clients", "Contacts", "Projects", "Tasks", "Teams", "Documents", "Advisor"; in addition to them, there are also pages "Home" and "Statistics".

The "Clients" module provides the ability to create, edit, view and delete clients. For each client, his photo, name, VIP status are displayed, as well as general information (type, source, status, manager, dates of creation and update, desire to receive advertising information), contact data and social networks. The communication history for the client is displayed, aggregated from the communication history of the client's contacts; it is also possible to view the client's contact persons, and projects, tasks and documents related to this client. It is assumed that each client is assigned to a certain manager, may or may not be a VIP client, may be an individual or a legal entity, has a certain source from which he "came" to the company. In addition, a customer can have many contact persons and contact details (address, postal address, telephone, fax, email address, social networks and website).

The "Contacts" module provides the ability to create, edit, view and delete contact persons. Each contact has a certain history of the company's communications with him, first and last name, photo, position in the company (the client's), and contact information (the same as the client's). It is important to note that contact

persons can be added both to an individual and to a legal entity; because if the client belongs to individuals, that does not mean that the client cannot have, for example, a secretary who will act on his behalf.

The history of communications is displayed in reverse chronological order according to the date of implementation. You can only add a communication to a story from the contact's page, because the communication is between the company and the contact, not someone else. A communication has the following properties: date, channel, channel notes, type (inbound/outbound), communication description, associated project, task, and document. Linked entities were made for convenience in order to organize communications in the system, since a certain task, project or document may be discussed during communication, and it is important for the manager to clearly display such information and link it to the relevant entities.

The "Teams" module allows you to view, create, edit and delete teams that are available in the system. A team is a representation of a real development team that exists in the company, so each team has members and a team leader (shown in the system as a member with an asterisk). One person can be in several teams at the same time, and several projects and tasks related to these projects can be assigned to one team (you can view them on the team view page). Teams have a name, a description, and members.

The "Projects" module provides the ability to view, create, edit and delete projects. Each project must have a client and a team that executes it, a name, a description and a budget. In addition, the project has a section of comments, where comments on all tasks of this project are aggregated. On the project page, you can view information about it, tasks, documents and communications related to it. The system displays the state of the project and the state of its budget.

The "Tasks" module allows you to create, edit, delete and view tasks in the system. Each task has a name, description, completion status, overdue status (whether the task is overdue), creation date, deadline, budget, project, attached users, and comments. Each attached user can indicate whether their part of the work is done using a special checkbox, while obviously interaction with the checkboxes of other

employees is not available. A task is considered completed only if all users attached to it have marked it as completed. With the help of the comments tool, the task is discussed between managers and developers: in this way, close interaction of the company's departments is ensured and the opportunity to quickly and clearly convey information to both developers and the client. You can also view related documents and communications on the task page.

The “Advisor” module provides an interface for creating, editing, deleting, and viewing system advisories. Each tip has an author, topic, title, text and comments. The advice embodies a certain experience accumulated by the company: it can be, for example, the experience of solving certain situations with clients, the methodology of the company’s work with them, or a description of the sequence of actions in case of emergency situations with clients. Tips are stored in the system so that the manager can quickly find the answer to the question he needs. Thanks to comments, it is possible to respond to advice published by other managers, and thus supplement them with your own experience or start a discussion.

The “Documents” module allows you to create, view, edit and delete documents. Each document has a title, description, author, and attached file. In addition, the document can have a client, project and task to which it will be attached. On the document page, you can also see the name and size of the file, the history of communications on this document, and download the attached file. An important point is that a user in the system can belong either to the “Managers” group or to the “Developers” group. If the user belongs to the “Developers” group, then after logging in, he sees the interface with the modules that are necessary for his work (“Home”, “Projects”, “Tasks”, “Teams”) and does not see other modules. This is motivated by the security principle, which says that the user should see only the information he needs, and should not allow the user to view unnecessary information.

Each module also provides a searchable list view of all entities in that module, with page navigation for convenience. It is worth noting that such a list will have a different look for each module: for example, the “Contacts” module allows you to view a contact person and their contact data, and the “Tasks” module contains

important information for each task.

This construction of the CRM system ensures full compliance of its functionality with the stated requirements and business processes: that is, here you can perform all the tasks of a manager, starting from creating a client and working with him, ending with communication with the development department on certain tasks. Clarity of information presentation, availability of search and flexible navigation enable the manager to conveniently navigate the system and quickly find the information he needs. In addition, these principles do not allow the manager to get “lost” in the midst of a large amount of data and wide possibilities of the system. Thanks to the use of the REST API for communication between the client and server parts of the system, the universality of the interface and the possibility of integrating the system with other software products by writing special adapters are ensured. In fact, thanks to this, the system can fit perfectly into the microservice architecture of the company. Delivery of the system in the form of a web application ensures cross-platform compatibility and quick access to it.

Conclusions. A CRM system has been developed for the management of enterprise processes, which differs from analogues in its versatility, because it can be used by both ordinary employees and senior managers. An overview of the existing CRM systems was conducted, their shortcomings and advantages were studied.

General requirements for the CRM system were formulated, namely: safety and security, reliability and availability, clear interface, ease of implementation and support, availability of mandatory basic functionality; and specific requirements for the system taking into account the subject area, such as: the presence of specific functionality and delivery of the system in the form of a web application. Current technologies for building web applications were studied, and the technologies used in the work were described, among them are Django, Django Rest Framework, React, MobX, Ant Design. These technologies were successfully applied during the implementation of the system. As a result of the work, the set goal was achieved, namely, a CRM system was built taking into account the general and specific requirements for such a system and guided by the CRM philosophy and existing

business processes in companies. During the work, many new theoretical and practical approaches were mastered and new technologies and development tools were studied.

REFERENCES

1. Anna, K., Lazaros, P.: Exploring E-CRM Implementation in Sport Tourism Hotels in Peloponnese. In: Springer Proceedings in Business and Economics. pp. 611–627. 2020. https:// doi.org/10.1007/978-3-030-36342-0_47.
2. Babgohari, A.Z., Hamedi, M., Taghizadeh-Yazdi, M., Nazari-Shirkouhi, S.: Towards the analysis of e-CRM practices using an integrated fuzzy approach. International Journal of Electronic Customer Relationship Management. 13, 272–293. 2022. https://doi.org/10.1504/IJE CRM.2022.124099.
3. Balzamov, A.V., Fomin D.S. Development of a methodology for migration of monolithic systems to microservice architecture using cloud technologies. Journal of Physics, 2021. 2091(1):012036. DOI:10.1088/1742-6596/2091/1/012036.
4. Chatterjee, S., Chaudhuri, R., Vrontis, D.: AI and digitalization in relationship management: Impact of adopting AI-embedded CRM system. J Bus Res. 150, 437–450. 2022. https://doi. org/10.1016/j.jbusres.2022.06.033.
5. Demirel, D.: The Effect of Service Quality on Customer Satisfaction in Digital Age: Customer Satisfaction Based Examination of Digital CRM. Journal of Business Economics and Management. 23, 507–531 2022. https://doi.org/10.3846/jbem.2022.15328.
6. Mendoza, X. L. D., & Espejon, R. O. Customer relationship management strategies of selected resorts in Cavite: A pandemic situationer. International Research Journal of Science, Technology, Education, and Management, 2(4), 104-113. 2022. https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-86003-7.
7. Mohammadi, M., Sohrabi, T.: Examining the effect of marketing mix elements on customer satisfaction with mediating role of electronic customer relationship management. Industrial Engineering and Management Systems. 17,

653-661. 2018. https://doi.org/10.7232/iems. 2018.17.4.653.

8. Ngelyaratan, D., & Soediantono, D. Customer Relationship Management (CRM) and Recommendation for Implementation in the Defense Industry: A Literature Review. Journal of Industrial Engineering & Management Research, 3(3), 17-34. 2022. https://doi.org/10.7777/jiemar.v3i3.279.

9. Ru Wang, Muhammad Imran. A microservice recommendation mechanism based on mobile architecture. Journal of Network and Computer Applications. 2019. 152(8):102510. DOI:10.1016/j.jnca.2019.102510.

UDC 004.42

DATA ANALYSIS TOOLS IN RETAIL PLATFORMS

Shainoha Andrii,
master's student,
Lviv Polytechnic National University
Melnyk Nataliia,
Ph.D., Associate Professor
Lviv Polytechnic National University

Annotation: This article talks about the main means of data analysis in retail platforms. A detailed description of data analysis based on neural networks using classifiers and regressors is carried out. A comparison of metrics for existing models is carried out using the data of the retail platform.

Keywords: regression, classification, artificial intelligence, Naive Bayes.

Data analysis in modern digital systems is a very important process. Retail platforms are no exception. Retail systems must effectively serve different categories of customers and provide a high level of service.

The main business strategy for positive development is the implementation of data analysis tools. In this article, we will present the key means of data analysis in retail platforms (Shi et al., 2023).

There are the following types of data analytics:

• Conducting data analysis in real time: Google Analytics serves as a vivid example for solving such problems. This service allows you to monitor and control the actions of all users of the system. The presence of certain statistics about site visits helps to correctly forecast and draw conclusions in the future (Isci et al., 2021).

• Application of various CRM systems to manage all possibilities of any business.

• Software systems that contain advertising and data search engines. The most commonly used are: SEMrush, Ahrefs. The main advantage: studying the keywords

of the web platform, the volume of their searches to increase the ranking and interest in search engines.

• Data analysis tools with artificial intelligence methods: the most vivid example is the use of neural networks to solve various tasks (Kumar & Laxmi, 2021). Determining customer behavior, predicting and predicting certain indicators, detecting various types of fraud are the main points for the application of neural networks.

Data analysis mechanisms optimize various processes, identify various trends and dependencies, assist in decision-making and can detect certain anomalies. It makes it possible to identify similar objects, find or indicate problems or events, and determine approaches and strategies to achieve goals.

The data analysis tools described above have many advantages: they can perform in-depth analysis of a variety of data, process significant volumes of data, are intuitive and customer-oriented. Also, they can be used by a large number of people who do not have detailed expertise (Chauhan et al., 2021).

The biggest drawbacks are the cost of ownership and limited scalability. Most tools and mechanisms are expensive, which makes them inaccessible to all categories of people and not very effective when dealing with millions and billions of data.

Let's focus on data analysis tools using artificial intelligence methods. Most tools and methods use classification and regression mechanisms .

The first is used to determine the behavior of users of various platforms, the second is used to predict the performance of web platforms.

Classification models serve as a level that can adapt to tasks that include solving multiclass and binary classification, learning a large number of features and certain relationships, the ability to work with various types of data, and discover rules and patterns in various tasks (Gibson et al., 2020).

Regression models are self-explanatory and easily implemented in any practical situation. They include methods that help estimate and predict continuous quantities, predict future values for planning and decision-making, and are in demand in various industries.

When evaluating and comparing regression or classification models, it is necessary to focus on metrics - indicators that determine how well a specific model fulfills its task - how it works and affects specific indicators (Gómez et al., 2023).

All classification and regression models that were used in the study determine the impact on various indicators.

The main metric that was analyzed in the study is Loss Function. It shows how well the model solves a specific problem. The main point is to reduce the values of this function. This leads to a better fit of the model.

The loss function takes several arguments - an actual value and a predicted value. The idea would be that the function would return a small value for correct predictions and a large value for incorrect predictions.

During the research and analysis of retail data, certain indicators were measured. The results can be viewed in table 1.

Table 1

Model evaluation on retail data

Model	Time of execution	Loss function
SVR	3.523 (s)	0.678
RandomForestClassifier	1.983 (s)	0.431
RandomForestRegressor	34.231 (s)	0.567
SVM	4.1157 (s)	0.981
KNN	1.986 (s)	0.498
LogisticRegression	7.21 (s)	0.921
LinearRegression	3.992 (s)	0.876
Naive Bayes	5.456 (s)	0.324
Decision Trees	3.432 (s)	0.411
Gradient Boosting	5.453 (s)	0.675

The data in Table 1 clearly show that the loss function for each of the models shows how far it deviates from the answers that can be considered correct. The value of loss functions is the highest in the SVM model.

The support vector algorithm finds the optimal hyperplane, thereby predicting a not very correct value.

Naive Bayes does the job of predicting data best (Anamisa et al., 2021). The

value of the loss function in this algorithm is the smallest, which makes this algorithm the most flexible and logical among others.

The above-described means have various advantages and disadvantages. The application of each of them depends on the context of the task and requires a certain understanding.

Therefore, compared to all available data analysis tools, the application of neural networks brings with it the greatest benefit (Irfan et al., 2021). This process optimizes various tasks and provides forecasting and service improvement processes.

REFERENCE LIST

1. Anamisa, D. R., Yusuf, M., Agustiono, W., Syarief, M., Syakur, M. A., & Husna. (2021). Identification of Acute Respiratory Infections in Toddlers Based on the Chi-Square And Naive Bayes Methods. *2021 IEEE 7th Information Technology International Seminar (ITIS)*, 1–5. https://doi.org/10.1109/ITIS53497.2021.9791614

2. Chauhan, J., Shah, J., Mundhe, E., & Jain, I. (2021). Web Application for Machine Learning based Music Genre Classification. *2021 International Conference on Advances in Computing, Communication, and Control (ICAC3)*, 1–6. https://doi.org/10.1109/ICAC353642.2021.9697317

3. Gibson, S., Issac, B., Zhang, L., & Jacob, S. M. (2020). Detecting Spam Email With Machine Learning Optimized With Bio-Inspired Metaheuristic Algorithms. *IEEE Access*, *8*, 187914–187932. https://doi.org/10.1109/ACCESS.2020.3030751

4. Gómez, J., Riaño, V. H., & Ramirez-Gonzalez, G. (2023). Traffic Classification in IP Networks Through Machine Learning Techniques in Final Systems. *IEEE Access*, *11*, 44932–44940. https://doi.org/10.1109/ACCESS.2023.3272894

5. Irfan, A. S. M., Bhuiyan, N. H., Hasan, M., & Khan, M. M. (2021). Performance Analysis of Machine Learning Techniques for Wind Speed Prediction. *2021 12th International Conference on Computing Communication and Networking Technologies (ICCCNT)*, 1–6. https://doi.org/10.1109/ICCCNT51525.2021.9579564

6. Isci, S., Kalender, D. S. Y., Bayraktar, F., & Yaman, A. (2021). Machine Learning Models for Classification of Cushing's Syndrome Using Retrospective Data. *IEEE Journal of Biomedical and Health Informatics*, *25*(8), 3153–3162. https://doi.org/10.1109/JBHI.2021.3054592

7. Kumar, M. A., & Laxmi, A. J. (2021). Machine Learning Based Intentional Islanding Algorithm for DERs in Disaster Management. *IEEE Access*, *9*, 85300–85309. https://doi.org/10.1109/ACCESS.2021.3087914

8. Shi, Y., Sun, F., Zuo, H., & Peng, F. (2023). Analysis of Learning Behavior Characteristics and Prediction of Learning Effect for Improving College Students' Information Literacy Based on Machine Learning. *IEEE Access*, *11*, 50447–50461. https://doi.org/10.1109/ACCESS.2023.3278370

UDC 664.6.584.19

FUNCTIONAL INGREDIENTS OF WILD BERRIES TO INCLUDE INTO DIETS FOR MILITARY PERSONNEL

Simakhina Galina,
doctor of technical sciences, professor
Naumenko Nataliia,
doctor of philology, professor
National University of Food Technologies,
Kyiv, Ukraine
Masliychuk Olga
candidate of technical sciences, associate professor
Ivan Franko Lviv National University

Summary. The article represents the results of experimental studies over black currant biological value. There was confirmed that they are the rich source of the wholesome complex of biologically active substances necessary for normal functioning of a soldier's body, especially during active combats. Therefore, using black currant in the new technologies to obtain the foodstuff with increased biological value is affirmed as the way to widen the range of food for military personnel, proven scientifically, expedient technologically, and profitable economically.

Keywords: military personnel, specified nutrition, wild plants, black currant, synergists, vitamins, mineral substances, pectin complexes.

The wild-growing fruit and berries are the rich source of vitamins, carbohydrates, lipids, proteins, organic acids, aromatics, minerals, and others. As the curative raw and foodstuff component, they are valuable due to the complex of biologically active substances that have the capillary-strengthening, anti-sclerotic, hypotensive, anti-inflammation, and hormonal action [1, p. 113]. Many species of wild-growing berries have the high nutritional value, so that they would become the important reserve to create the new poly-functional compounds for enriching the

traditional food products [2, p. 193]. However, the range of such a raw to use in food industry is significantly limited by now. The studies over the biological value of wild plant raw materials are one of the main ways to introduce them into the sphere of food technologies; henceforth, it would allow widening the range of plant resources.

The **purpose** of this work is to define the main biocomponents in the samples of black currant grown in Chernihiv and Zhytomyr regions, and to estimate their polyfunctional properties from the viewpoint of its influence on the live organism.

The authors of this article used the standard physical and chemical methods of estimating the plant raw, which are *the Bertrand half-micro method modified by Bierry* to determine the sugars' sum; *calcium-pectate method* to determine the pectin substances; *titration of the samples by 0.1 n. solution of sodium hydroxide* to define the general content of organic acids; *method based on the ascorbic acid's ability to restore the 2.6-dichlorphenolindophenol cyan solution into colorless compound* to define the ascorbic acid content; *using the Fauline-Dennis reagent* to determine the polyphenol substances.

The analysis of the data published recently evidence that the main biological value of wild berries (including black currant) is represented by the following components: pectin substances, organic acids, sugars, ascorbic acid, polyphenol compounds, and mineral substances.

Just those were the indices which we determined experimentally with additional orientation on literary data for several of them. The obtained results are shown in Tables 1 and 2.

Table 1

The main biologically active components in black currant (mg / 100 g)

Samples	Dry substances content	General sugar content	Pectin substances		Organic acids
			Protopectin	Soluble pectin	
Sample No.1	19.6	7.8	0.448	0.264	0.98
Sample No.2	20.4	8.0	0.425	0.248	0.76
Sample No.3	22.2	8.6	0.488	0.265	1.44
Sample No.4	20.8	8.2	0.470	0.258	1.12

Four samples of black currant (samples No. 1 and 2 were harvested in Chernihiv region and samples No. 3 and 4 were harvested in Zhytomyr region) were

researched in our paper.

The analysis of the obtained data shows the following facts.

To begin with, all of the samples contain the efficient sum of dry substances. The content of general sugars vacillates between 7.8 and 8.6 percents. Moreover, according to the literary data, this range is significantly wider – from 4.6 to 14.6 percents. The profound researches also showed that inverted sugar is prevalent in black currant, but sucrose content is very low or nil.

This is the important characteristic of black currant, because such carbohydrate content allows implementing the products made of it into diets for sick, disabled persons, old-age people and children. Subsequently, the organism would not need to spend energy for dissolving sucrose to simple sugars that would come into blood directly.

Second, all of the studied samples contain circa 1 per cent of pectin substances (0.673 to 0.753 percents). Besides, their significant part falls on soluble pectin (35.2 to 37.0 percents).

According to literary data, black currant can contain 0.52…1.2 percents of pectin substances [4, p. 1171]. There was confirmed that protopectin is dominant on all the phases of black currant' development. As we can see, the mature berries have twofold more protopectin than soluble pectin.

This convinces once more to recognize expedient the usage of wild-growing plants in producing foodstuff with both common and special destination, considering the outstanding role of pectin substances in normalizing different processes in human organism (particularly, prophylactic and healing intestine diseases, regulation and removal of heavy metals, radionuclides, cholesterol residua, and so on).

Third, the black currant contain the significant amounts of organic acids, according to our data – from 0.76 to 1.44 per cent (the literary data show that the acidity of different black currant species may vacillate within 0.94…2.01 per cent).

The samples of black currant harvested in Chernihiv region contain a little less organic acid than the Zhytomyr region samples do. These indices correlate with the general sugar content (7.8…8.0 in Samples No. 1 and 2; 8.2…8.6 in Samples 3 and

4).

The researchers who investigated the changes in black currant's general acidity dependently on the growing place came to conclusion that acidity, along with saccharine index, is increasing in north area. Consequently, these indices are higher for berries grown in Zhytomyr region.

It is well-known that organic acids like apple, lemon, and oxalic, are prevalent in fruit. Succinic, fumaric, vinous, cinchona, chlorogenous and other similar acids are present in smaller amounts. Black currant are not an exception – lemon acid is dominant in them, less are present apple, cinchona, and succinic acids. All of these acids are extremely important for human organism normal functioning, as they support the acid and alkaline balance, oppress the harmful bacteria's activity, and protect the organism from nuclear damages.

Yet, the succinic acid is attracting more and more scientists today. This is not a wonder, as the range of its influences is very wide – it stimulates the activity of kidneys and bowels, shows anti-stress, anti-inflammation, anti-toxic and other actions. Succinic acid is used to heal the anemia of different etiology, lumbago, and heart diseases. Table 2 represents the vitamin compound of black currant.

Table 2

Vitamin content in black currant (mg / 100 g)

Samples	Ascorbic acid	Polyphenol compositions	Carotenoids
Sample No.1	67.8	2447.0	10.2
Sample No.2	54.6	2143.0	8.4
Sample No.3	129.4	2646.0	14.9
Sample No.4	88.5	2097.0	10.7

The analysis of data given in Table 2 evidences the rich vitamin content of black currant. As the biologically active substances of this culture are not yet studied properly, all the experimental results are a contribution into knowledge about still unidentified possibilities of black currant.

The index of ascorbic acid content in black currant is quite high, especially in Samples No. 3 and 4. Of course, these indices are significantly more humble than those for eglantine berries (that contain 1 531…3 094 mg per cent of ascorbic acid).

However, they are almost equal for such ascorbic acid rich cultures as haw (14.2…110 mg per cent), wild cherry (26.6…75.5 mg per cent), black currant (49.4…123.0 mg per cent). Along with that, black currant overcome sea-buckthorn (that contains 12…45 mg per cent of vitamin C), Cornelian cherries (28.6…36.8 mg per cent), guelder berries (7.0…39.7 mg per cent), raspberries (26.7…49.4 mg per cent), and barberry (20.2…28.4 mg per cent) by the ascorbic acid content [3, p. 4].

The black currant' attractiveness to use in food technologies and production of poly-functional enriching substances is based on their ability to accumulate not only the significant amounts of ascorbic acid, but also the polyphenol compounds, because the mentioned combination is the most efficient for human organism functioning.

The mechanism of flavonoids activity is defined as blocking the metals' catalytic influence by constraining them into stable complexes that are resistant to any chemical reactions. The flavonoids help the organism to spend ascorbic acid more economically. The flavonoids' ability to strengthen the vessel membranes and regulate their penetrability is universally recognized. There was also proved that the effect of flavonoids' influence on capillaries gets maximally intensive with simultaneous introduction of ascorbic acid.

The figures presented in Table 2 showed that the high level of polyphenol compounds coincides with sufficient C-vitamin activity in all of the examined samples of black currant. Generally, a lot of researchers noticed that black currant exceeds the majority of other wild berries and fruit by the polyphenol substances content. According to the entire listed criteria, black currant should take the priority place among high-vitamin plants and therefore be used widely in food and pharmaceutical industries. High carotenoid content is also the important characteristic of black currant (8.4…14.9 mg per cent; See Table 2). The comparison of Table 2 figures showed that the carotenoids (vitamin A precursors) synthesize in plants less intensively than ascorbic acid and polyphenols do.

Carotenoids are represented by β-carotene and its isomers. Vitamin A plays the polyfunctional role in human organism. As the daily dose of this vitamin is only 1…2 mg (or 2…4 mg of β-carotene), the small amount of wild fruit and berries

would be sufficient to provide the human organism with noticed substance.

To conclude, it should be mentioned that the experimental data show that wild growing berries (including black currant) are very rich source of a complex of biologically active substances, which would allow obtaining the new foodstuffs with increased biological value, destined for well-balanced nutrition of military personnel. Taking black currant for a base to create the biologically active additives and polyfunctional ingredients is grounded scientifically, expedient technologically, and profitable economically; henceforth, the expected products from black currant would have a great demand on both domestic and foreign markets. Therefore, using the wild berries with enhanced content of antioxidant vitamins, pectin substances and other biologically active components in food technologies is the perspective trend to obtain the natural functional fortifiers for production of a wide range of foodstuffs destined for people whose life activity goes on in extreme condition (in particular, military personnel in active hostilities zone).

REFERENCES

1. Farnath Khanum, Anand, T., Ilaiyaraja, N. et al. Health Food for Soldiers. *Defense Life Science Journal*. Vol. 2, No. 2. April, 2017. P. 111-119.

2. Ukrayinets, A.I., Simakhina, G.A., Stetsenko, N.O., Naumenko, N.V., Kochubey-Lytvynenko, O.V. Novi produkty dlya ratsioniv viyskovosluzhbovtsiv: monografiya [New foodstuffs for military personnel diets: A monograph]. Kyiv: Stal' Publishers, 2017. 292 p.

3. Cortez, R., Gonzalez de Mejia, E. Blackcurrants (Ribes nigrum): A Review on Chemistry, Processing, and Health Benefits. *Journal of Food Science*. Vol. 84, issue 1. 2019. P. 1-15.

4. Buchweitz, M., Kammerer, D.R., Carle, R. Impact of pectin type on the storage stability of black currant (Ribes nigrum L.) anthocyanins in pectic model solutions. *Food Chemistry*. Vol. 139, issue 1-4. 2013. P. 1168-1178.

УДК 66

РОЗРОБЛЕННЯ ТЕРМОСТАБІЛЬНИХ НАПОВНЮВАЧІВ ДЛЯ КОНДИТЕРСЬКИХ ВИРОБІВ

Андрєєва Світлана Сергіївна,
к.т.н., доцент;
Діхтярь Альона Миколаївна,
к.т.н., доцент
Дубровський Михайло Володимирович
Студент
Державний біотехнологічний університет
м. Харків, Україна

Анотація. В роботі проведено аналіз досліджень, щодо розробки технології термостабільних наповнювачів. Для забезпечення термостабільних властивостей наповнювачами, обґрунтовано використання крохмалю кукурудзяного «Farinex VE 580», в складі крем-сиру, на основі сиру кисломолочного, а також ксантанової камеді в складі малинового густого соусу, термостабільного.

Ключові слова: крохмаль кукурудзяний, ксантанова камідь, термостабільний наповнювач

Найпопулярнішими технологіями, в області кондитерських виробів, є розробка авторських технологій, які мають відмінність в оформленні, нових видах обробки, а також розширенні асортименту. З аналізу рейтингових виробів, є вироби із листкового тіста, переважно вони представлені слойками з наповнювачами, роліні, закриті і відкриті пироги. Нещодавно в асортименті стали з'являтися авторські вироби, які мають посил до зарубіжних кухонь. Так, сьогодні можна зустріти вироби з тонкого тіста "Філо" з ягідним кремом (італійська кухня), або крафіни, що нагадують форму мафінів, тільки основою є не кексове тісто, а листкове (французька кухня). Авторство цих виробів має на увазі введення нових видів наповнювачів, а саме мікс плодово-ягідного

наповнювача та крему, де при цьому мікс наповнювачів усередині не повинен змішуватися.

Використання подвійного наповнювача є складним технологічним рішенням, яке супроводжується точними практичними відпрацюванням з отримання наповнювачів з певною структурою та текстурою. Більш того, наповнювачі повинні витримувати умови підвищеної температури, особливо параметри випікання борошняних виробів (t=200±10ºC), а також мати стабільні властивості на період заморожування. Метою роботи є розробка термостабільних наповнювачів, тому нами в роботі зроблено акцент саме на впливу високих температур випікання.

Виходячи з різних літературних та наукових джерел, нами запропоновано використовувати загусники та стабілізатори, які здатні витримати високі температурні режими, а також низькі рівні pH, які можуть впливати на умови загущення під час теплової обробки. Зокрема, це стосується плодово-ягідної сировини, яка містить комплекс органічних кислот, які можуть знижувати процес загущення маси.

Згідно аналізу літературних джерел [1], для приготування крем-сиру найкраще використовувати кукурудзяний крохмаль. Він дасть оптимальне і делікатне загущення, не дає запаху і при правильному приготуванні не залишає присмаку, крем вийде гладким, глянцевим і однорідним

Найпоширенішим за вибором крохмалю серед виробників кондитерської галузі є крохмалі хімічної модифікації виробництва Японії, Індії та Нідерландів. За рейтингом найбільш використаного сьогодні лідирує крохмаль кукурудзяний «Farinex VE 580», виробництва Нідерландів [2]. За технологічними властивостями крохмаль «Farinex VE 580» є гарячого набухання, і вже на період клейстеризації утворює бажану в'язкість і структуру готового продукту, а саме, після охолодження, процес загущення змінюється не істотно. Виходячи з цього, нами запропоновано використовувати для дослідження кукурудзяний крохмаль для подальшого виробництва крем-сиру термостабільного.

Соус густий наповнювач на основі плодово-ягідної сировини буде центром начинки, і по суті заварний крем буде його утримувати від протікання назовні. Тому для цілісності виробу від протікання начинки, соус-наповнювач також необхідно забезпечити функціональним загусником, який здатний утримати його на період високої температури випікання. Багатьма виробниками, які розробляють низку різних плодово-ягідних начинок, топінгів, а також джемів, конфітюрів і повидла, використовують пектини, камеді та ін. Проводячи аналіз технологічних розробок у виробничій галузі, нами виділено, що найбільш вигідним загусником для плодово-ягідної є ксантанова камедь.

Розчини камеді ксантану з концентрацією 1,0 % або більше здаються майже гелеподібними в стані спокою, але ті ж розчини знижують в'язкість і мають дуже низький опір при перемішуванні. Розчини камеді ксантану мають чудову стабільність при низьких значеннях pH протягом тривалого часу. Розчини ксантанової камеді відрізняються унікальною здатністю зберігати в'язкість до досягнення певної температури плавлення. Розчини ксантанової камеді термостабільні, їх в'язкість відрізняється незначно при тривалому витримуванні при температурі 100ºС [3].

Під час приготування традиційного крем-сиру необхідно витрачати час на процес пресування молочних продуктів (вершків, йогурту, сметани, кефіру та ін.), з метою відділення сироватки. Тому, нами запропоновано виробляти крем-сир шляхом технології заварювання молочної сировини з кукурудзяним крохмалем та іншими смако-ароматичними інгредієнтами. Щоб підібратися до текстури традиційного крем-сиру, нами обрано вершки та сир кисломолочний. Сир, вибираємо 5% жирності, тут дуже важливо, щоб сир не був надто вологий, але й не надто сухий. Сир кисломолочний, буде основним рецептурним компонентом, який впливає на структуру утворення крему. Для визначення вмісту кукурудзяного крохмалю «Farinex VE 580» у складі крему, нами підготовлені модельні системи " сир-вершки-крохмальна суспензія". Модельні системи піддавали нагріванню (t=78±3ºС), і на період виділення сироватки систему вводили крохмальну суспензію за концентрації 1,5; 2,0; 2,5; 3,0%.

Метою заварювання є повна клейстеризація крохмалю, тому температура заварювання становила 90±2ºС. Для одержання крем-сиру, використовувати кремоварку ICB tecnologie 11.CC, що здатна прогрівати масу за постійного перемішування В якості контролю, крем-сир готували без вмісту крохмалю. Для визначення вмісту крохмалю, модельні системи оцінювали органолептичними показниками, за різних температур готовності (одразу після заварювання t=80±2ºС, охолоджені до t=5±2ºС) (табл. 1).

Таблиця 1

Визначення вмісту крохмалю кукурудзяного «Farinex VE 580», в залежності від температури

МС за вмістом крохмалю, %	Текстура тіла	Реологія	Поверхня	Відчуття
МС за температурою 80±2ºС				
Контроль	Текучая, нерівномірна	Довга, із відділнням сироватки	Матова	Різні
1,5	Текуча	Довга, із відшаровування вологи	Блискуча	Наповнене
2,0	Пастоподібна	Коротка	Пульпозна	Вершковість
2,5	Пастоподібна	Неклейка	Пульпозна	Вершковість
3,0	Пастоподібна із щільною структурою	Неклейка	Пульпозна	Вершковість
МС за температурою 5±2ºС				
Контроль	Пастоподібна, неоднорідна із відшаровуванням вологи	Коротка	Матова	Наповнене
1,5	Пастоподідна	Коротка	Пульпозна	Вершковість
2,0	Текстура, що намазується	Неклейка	Пульпозна	Вершковість
2,5	Текстура, що намазується	Клейка	Пульпозна	Різні
3,0	Текстура, що намазується	Клейка	Пульпозна	Різні

Виходячи з досліджень, можна зробити висновок, що при охолодженні крему текстура ущільнюється і змінює свої реологічні властивості. Насамперед це залежить від деструктивних змін крохмалів, по-друге від впливу жиру в молочних продуктах. Раціональною концентрацією кукурудзяного крохмалю для крем-сиру є 2,0%. Цей вміст дозволяє отримати пастоподібну масу в гарячому стані, без відділення вологи, також така структура крему легко проходить через кондитерський шприц чи мішок. Після охолодження маса

набуває структури м'якого крему, який не розшаровується, може легко намазуватися та розподіляться на поверхні. При збільшенні концентрації крохмаль, модельні системи набувають більш щільної структури, незалежно від температури, і більшою мірою мають клейку реологію. Крафіни є кондитерським виробом, де перевагою є солодкий смак. Наповнювач, який ми розробляємо, не повинен переважати на солодкий смак. Сьогодні, в тренді смаків, переважають більш кисло-солодкі смаки кремів, борошняних виробів, щоб відволікти споживача від вживання рафінованого цукру, і наповнити продукт більш натуральними смаками фруктів чи кисломолочної продукції. Виходячи з цих переваг, нами запропоновано додавати цукор білий до 5%, щоб тільки підкреслити смакові переваги крему.

Сир кисломолочний протирають до однорідної маси, додають вершки молочні та збивають із цукром, до утворення однорідної повітряної маси. Н/ф «Сирно-вершкова масу» нагрівають до температури 78±3ºС до утворення сироватки, й одразу ж додають крохмальну суспензію. Крем заварюють протягом 7 хвилин у кремоварці, за температури 90±2ºС. Після того як крем набуде пастоподібної маси, її одразу викладають у гастроємність у охолоджують до температури 5±2ºС, для подальшого зберігання. Для заповнення крафінів крем-сир краще не охолоджувати до низьких температур, а й охолодити лише до темпеартури 55±5ºС, так як за такими параметрами, крем буде краще проходити через дозатор кондитерського мішку. Для забезпечення однорідної, в'язкої маси, яка не витікатиме на період або після теплової обробки (випікання при температурі 210±10ºС). Проводячи моніторинг, харчових добавок, камедь ксантану, є найбільш стабільною до високих температур і впливу низьких кислот. Також для камеді немає суттєвого значення як присутності цукру в системі (як для пектину), чи наявності позитивних іонів кальцію або натрію (як для альгінових кислот, карагінану та інших видів камеді). Для визначення вмісту камеді ксантану у складі плодово-ягідного пюре нами проведено дослідження, яке полягало на підвищенні температури до 210±10ºС. Для цього ми сформували модельні системи на основі пюре з

малини, а також мікс-пюре на основі соку з апельсина і пюре з манго. Для повного забезпечення смакових переваг плодово-ягідного наповнювача, нами введена лимонна кислота до 0,3%. Процес уварювання, також не передбачений, оскільки ксантанова камідь, має загустити масу, до певної в'язкості, вже за певний мінімальний час варіння. Концентрацію ксантанової камеді відбирали з урахуванням наукових досліджень [3; 4; 5]: 0,25; 0,5; 0,75; 1,0%. Термооброблені пюре з ксантанової камеді й одразу загущалися. Так за вмісту камеді 0,25% пюре з малини набуло вигляду густого соусу, який повільно розтікається, за вмісту камеді 0,5 та 0,75% пюре мали структуру м’якого гелю, а за вмісту 1,0%, маса набула щільного драглю. Стосовно тропічного пюре, то за вмісту ксантанової камеді 0,25% , маса набула короткої текстури, з пастоподібною реологією, це може підтверджуватися тим, що в структурі манго міститься більше харчових волокон, які здатні утворювати відповідні структуру. За підвищення ксантанової камеді 0,50% пюре набуло м’якого гелю, за вмісту 0,75…1,0%, маса набула більш щільної гелевої маси, що має клейку структуру. Таким чином, модельну систему на основі малинового пюре із вмістом ксантанової камеді не піддавали досліджуванню. Для визначення залежності концентрації ксантанової камеді від температури, термооброблені пюре викладали на галетне печиво та піддавали запіканню за температури 210±10ºС, потім, спостерігали за зміною в'язкості при охолодженні до температури 70±5ºС і до температури 20±5ºС (табл. 2).

Таблиця 2

Залежність вмісту ксантанової камеді від температури

Концентрація ксантанової камеді, % в МС	Модельні системи, що містять пюре з малини 90%, чи мікс-пюре з соку апельсину 25,0% та пюре з манго 63%, цукор білий 10…12%, ксантанову камідь (0,25; 0,50; 0,75; 1,0).	
	Наповнювач «Малиновий»	Наповнювач «Тропічний мікс»
За температури 210±10ºС		
0,25	Не досліджувалося	Пюре розтіклося й одразу придалося процесу закіпання
0,50	Пюре розтіклося але консистенція є вязкою і плинною	Пюре розтіклося частково, консистенція вязка
0,75	Пюре розтіклося частково, консистенція більш напіврідка чи густа	Пюре не розтіклося, консистенція вязка

1,00	Пюре не розтіклося, консистенція вязка	Пюре не розтіклося, консистенція більш пастоподібна
За температури 70±5ºС		
0,25	Не досліджувалося	Пюре має вязко-текучу консистенцію, що має плинність. Текстура – довга
0,50	Пюре має вязко-текучу консистенцію, але не достатньо плинна. Текстура – коротка	Пюре має густу консистенцію. Тексутра-коротка
0,75	Пюре має густу консистенцію. Тексутра-коротка	Пюре має пастоподібну консистенцію, не клейку
1,00	Пюре має пастоподібну консистенцію, не клейку	Пюре має щільну пастопоідбну кокситсенцію, по типу повидла із клейкою реологією
За температури 20±5ºС		
0,25	Не досліджувалося	Пюре набуло густої консистенції, без рошаровування вологи
0,50	Пюре набуло густої консистенції із короткою текстурою.	Пюре набуло густої консистенції із короткою текстурою.
0,75	Пюре набуло консистенції мякого гелю із відсутністтю розшаровування	Пюре набуло консистенції мякого гелю із відсутністтю розшаровування
1,00	Пюре має структуру щільного драглю	Пюре має структуру щільного драглю

Фото спостереження малинового наповнювача із вмістом концентрації ксантанової камеді 0,5%, 0,75% та 1,0% , на період запікання за температури 210 ±10ºС наведено на рис. 1.

0,5 % ксантанової камеді | 0,75 % ксантанової камеді | 1,0 % ксантанової камеді

Рисунок 1. Фото спостереження малинового наповнювача, за температурою запікання 210±10ºС

Підводячи підсумки експериментів, нами вирішено, що наповнювач буде додаватися у вироби, після теплової обробки, оскільки відповідна в'язкість наповнювачів є найбільш якісною за текстурою та реологією за температури 70±5ºС. Тому для малинового, вміст камеді становить – 0,75%, тропічного наповнювача концентрація ксантанової камеді становить 0,50%.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Технології заварного крему URL: https://www.marybakery.ru/recipes/zavarnoj-krem-creme-patisserie/ (дата звернення 07.11.2023р.)

2. Модифікований крохмаль гарячого набухання для виробництва кетчупів, соусів, заварного крему URL: https://megachem.com.ua/ua/modificirovannyj-kartofelnyj-krahmal-goryachego-nabuhaniya-d.html (дата звернення 07.11.2023р.)

3. Энциклопедия питания: в 10т. Т.4 Пищевые добавки / Под общ. Ред. А.И. Черевко, В.М. Михайлова; Сост. В.А. Большакова и др. – Х.: Мир Книг, 2016. – 645с.

4. Whitcomb, Patrick James, and C. W. Macosko. "Rheology of xanthan gum." *Journal of Rheology* 22.5 (1978): 493-505.

5. Faria, Sandra, et al. "Characterization of xanthan gum produced from sugar cane broth." *Carbohydrate polymers* 86.2 (2011): 469-476.

6. Крафін URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%84%D0%B8%D0%BD (дата звернення 18.11.2023р.)

ЗВ'ЯЗОК МІЖ ЕКОНОМІЧНОЮ НЕРІВНІСТЮ ТА СОЦІАЛЬНОЮ МОБІЛЬНІСТЮ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Артменеко Андрій Вікторович
Магістр, старший викладач
Львівський торговельно-економічний університет
м. Львів, Україна

Вступ./Introductions. В сучасному світі питання економічної нерівності та соціальної мобільності стають все більш актуальними. Ці два явища не тільки впливають на життя і добробут індивідів, але також мають глибокий вплив на суспільний лад та соціальну структуру. Економічна нерівність - це нерозривний атрибут будь-якого суспільства, але її розміри та вплив можуть значно варіюватися. З іншого боку, соціальна мобільність визначає можливість особистостей підніматися в соціальному ладі.

Мета роботи./Aim. Розглянути складний зв'язок між цими двома явищами та їх вплив на сучасне суспільство. Проаналізувати як економічна нерівність може впливати на соціальну мобільність та, навпаки, як соціальна мобільність може впливати на рівень економічної нерівності. Також розглянути можливі шляхи зменшення економічної нерівності та сприяння соціальній мобільності з метою побудови більш справедливого та рівноправного суспільства.

Матеріали і методи./Materials and methods. Для написання були використанні різні методи, такі як, аналіз літератури, спостереження, аналіз текстових даних.

Результати і обговорення./Results and discussion. Зв'язок між економічною нерівністю та соціальною мобільністю в сучасному суспільстві

Сучасне суспільство визначається великою кількістю факторів, і одним із найважливіших серед них є економічна нерівність та соціальна мобільність. Ці два поняття взаємопов'язані і впливають одне на одне в значущий спосіб. Ця стаття розгляне природу цього зв'язку та його вплив на сучасне суспільство.

Економічна нерівність - це розподіл доходів та багатства в суспільстві. Вона виникає з-за різниці у доходах та можливостях між різними групами людей. Економічна нерівність може мати багато форм, включаючи доходову, освітню, регіональну тощо. Вона може виникати через різні фактори, такі як нерівний доступ до ресурсів, різницю у заробітних платах, податкову політику та інші соціально-економічні чинники.

Соціальна мобільність, з іншого боку, означає зміну статусу або класу людини в суспільстві. Це може бути підвищенням соціального статусу, спаданням або зміною класу. Соціальна мобільність може бути вертикальною (зміна статусу вгору або вниз) або горизонтальною (зміна статусу в межах того самого класу). Вона відображає можливість особистості підніматися в суспільстві та досягати більшого успіху.

Зв'язок між економічною нерівністю та соціальною мобільністю складний і багатогранний. Економічна нерівність може впливати на соціальну мобільність в різних напрямках.

По-перше, висока економічна нерівність може ускладнити соціальну мобільність для тих, хто знаходиться на нижчому рівні доходів та ресурсів. Вони можуть мати обмежений доступ до освіти, медичної допомоги та інших можливостей для підвищення свого статусу. Це може призвести до того, що ці люди залишаються в обмеженому соціальному статусі, що сприяє стійкості економічної нерівності в суспільстві.

По-друге, економічна нерівність може також стимулювати бажання підвищення соціального статусу серед тих, хто знаходиться на нижчому рівні. Це може призвести до підвищення мотивації для навчання та розвитку, що може призвести до покращення соціальної мобільності.

З іншого боку, соціальна мобільність також може впливати на економічну нерівність. Якщо суспільство має високий рівень соціальної мобільності, це може витягнути людей з нижчих соціальних шарів і дати їм можливість піднятися вгору. Це може допомогти зменшити економічну нерівність, оскільки більше людей отримує можливість отримувати вищі доходи та ресурси.

Висновки./Conclusions. Отже, економічна нерівність та соціальна мобільність взаємопов'язані і впливають одне на одне в сучасному суспільстві. Рівень економічної нерівності може визначати, наскільки легко людям підніматися в соціальному статусі, і навпаки. Тому важливо розуміти цей зв'язок та шукати способи зменшення економічної нерівності і сприяння соціальній мобільності для того, щоб створити більш справедливе та рівноправне суспільство.

УДК 004

ДОСЛІДЖЕННЯ МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ МОДЕЛЕЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ СТВОРЕННЯ ЕКСПЕРТНИХ СИСТЕМ

Бондаренко Антон Миколайович,
аспірант
Київський національний університет
технологій та дизайну
м. Київ, Україна
Стаценко Володимир Володимирович,
д.т.н., доцент
Київський національний університет
технологій та дизайну
м. Київ, Україна

Анотація: Розглянено потенціал сучасних моделей штучного інтелекту (ШІ) у контексті створення експертних систем. Проведено аналіз основних параметрів і можливих ризиків використання моделей ШІ, зокрема увагу приділено розвитку трансформерних моделей, які забезпечують обробку природної мови. Досліджені характеристики включають масштабованість, час навчання, точність і інтерпретованість моделей.

Висвітлено переваги та недоліки різних моделей ШІ, таких як BERT-Large, GPT-2 XL, LLaMA-2 70B, і Mistral 7B, в контексті їхнього використання у експертних системах. Також акцентується увага на важливості захисту персональних даних та необхідності використання методів маскування даних під час збору датасетів.

Розроблено алгоритм створення моделі ШІ, зорієнтованого на уникнення компрометації даних та забезпечення пояснюваності результатів. Підкреслено потенціал сучасних моделей ШІ для розробки ефективних та безпечних експертних систем, здатних до роботи з великими обсягами даних та забезпечення конфіденційності.

Ключові слова: штучний інтелект, експертні системи, трансформерні моделі, обробка природної мови, BERT-Large, GPT-2 XL, LLaMA-2 70B, Mistral 7B, Масштабованість моделей ШІ, інтерпретованість штучного інтелекту, захист персональних даних, методи маскування даних, алгоритми ШІ, конфіденційність у ШІ, ефективність моделей ШІ.

Вступ

За останні роки розвиток алгоритмів штучного інтелекту (ШІ) дозволив отримати якісно нові результати. Зокрема суттєвого розвитку набули системи обробки природної мови за рахунок використання нових трансформерних моделей [1]. Водночас розширення використання ШІ в різних сферах людської діяльності зумовило появу додаткових ризиків, зокрема пов'язаних з захистом персональних даних [2, 3, 4] та можливістю їх інтерпретації ШІ (XAI) [5, 6]. Також, з точки зору практичного застосування, важливими є час та кількість ресурсів, що необхідні для навчання моделей ШІ.

Мета роботи

Дослідити основні параметри сучасних моделей ШІ та можливі ризики пов'язані з їх використанням. Визначити доцільність їх використання у експертних системах. Це передбачає дослідження таких критеріїв як швидкість розробки, масштабованість, конфіденційність та можливість інтерпретувати результати моделі.

Матеріали та методи

В рамках дослідження проведено оцінку сучасні великі мовні моделі ШІ за наступними характеристиками:

- масштабованість – можливість роботи з великою кількістю параметрів;
- час навчання – в залежності від обладнання, що використовувалось під час навчання моделі, визначався параметрами GPU, TPU, CPU;
- точність – досліджувалась на основі відповідей моделі на питання загального розуміння [7, 8];

- інтерпретованість – визначена за результатами досліджень на здатність аналізувати відповіді моделей.

Також в усіх випадках розглядалась можливість витоку конфіденційної інформації. Аналіз цих характеристик дозволяє виявити сильні та слабкі сторони сучасних моделей ШІ при використанні в конкретних умовах.

Результати та обговорення

У сфері ШІ є багато різних моделей, кожна з яких має визначені характеристики та області застосування. За останні роки, моделі засновані на трансформерній архітектурі продемонстрували значний потенціал, що підтверджено численними дослідженнями. Їх ефективність в обробці природної мови, гнучкість застосування до різноманітних завдань, а також позитивні результати при навчанні на великих даних є ключовими факторами їх популярності.

Трансформерні моделі спираються на механізм уваги, що дозволяє ефективно враховувати контекст вхідних даних, уникаючи втрати інформації між різними елементами даних. Основною перевагою цієї архітектури є її здатність до паралельної обробки даних, що забезпечує значне збільшення швидкості обробки в порівнянні з іншими методами, такими як рекурентні нейронні мережі (RNN) та згорткові нейронні мережі (CNN). На рис. 1 представлена спрощена структура трансформера.

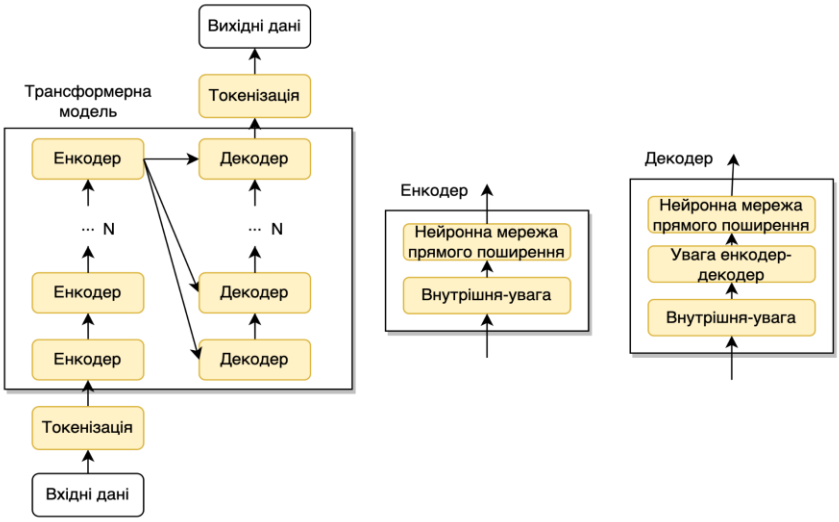

Рис 1. Спрощена структура трансформерної моделі

Основними компонентами є блоки уваги та блоки прямого поширення. Блоки уваги забезпечують контекстне розуміння вхідних даних, тоді як блоки прямого поширення допомагають у виведенні висновків на основі отриманої інформації. Основні параметри сучасних моделей ШІ наведені у табл. 1.

Таблиця 1.

Критерії моделей ШІ

Модель	Масштабо-ваність	Час тренування	Точність	Пояснюваність
BERT-Large	340 мільйонів параметрів [9]	96 годин на 16 TPU [10]	56% [7]	теплові карти уваги [11]
GPT-2 XL	1,5 мільярдів параметрів [12]	164 години на 32 TPU [13]	78% [14]	теплові карти уваги [1], спеціальні запити [15]
LLaMA-2 70B	70 мільярдів параметрів [16]	1720320 години на 1 GPU [16]	71,9% [17]	теплові карти уваги [1], спеціальні запити [15]
Mistral 7B	7 мільярдів параметрів [18]	-	83% [18]	теплові карти уваги [1], спеціальні запити [15]

BERT-Large, яка включає 340 мільйонів параметрів, вимагає 16 днів на TPU для навчання. Точність прогнозування становить 56%. Архітектура GPT-2 XL використовує 1,5 мільярди параметрів, потребує 164 години на TPU та дозволяє досягти точності в 78%. Архітектура LLaMA-2 70B, розширена конфігурація, включає 70 мільярдів параметрів. Час її навчання складає 1 720 320 годин на GPU і є максимальним серед розглянутих моделей. Точність моделі становить 71,9%. Модель Mistral 7B, використовує 7 мільярдів параметрів, інформація про час навчання у відкритих джерелах відсутня, але її точність у 83% є максимальною серед моделей, що розглядались в рамках цього дослідження.

Розповсюдження складних моделей ШІ зумовлює появу додаткових ризиків у сфері конфіденційності та цілісності даних. Об'ємний та складний

характер цих моделей може спричинити ненавмисне поширення персональних даних [2, 3, 4]. Аналіз досліджень [2, 3, 4] свідчить, що одним з найбільш ефективних способів захисту інформації є метод маскування даних на етапі збору датасету.

В усіх проведених дослідження пояснюваність моделей оцінювалась на основі теплових карт уваги, що свідчить про ефективність цього методу.

Дослідження [19, 20, 21, 22, 23, 24] показують можливість використання великих мовних моделей в експертних системах [25]. Тут необхідно зазначити, що в цих дослідженнях була обрана модель LLaMA 2, а не Mistral. Це пов'язано з тим, що LLaMA 2 була створена раніше і тому наразі частіше використовується для досліджень, хоча Mistral 7B має вищу точність та, відповідно, є перспективною для проведення подальших досліджень.

На основі проаналізованих даних у роботі запропоновано алгоритм розробки моделі ШІ, що дозволяє уникнути компрометації даних та забезпечити пояснюваність отриманої моделі.

Алгоритм розробки моделі:

1. Підготовка даних для тренування.

a. Пошук датасету під конкретний випадок використання, для якого створюється експертна систем.

b. Маскування даних користувачів. Цей етап включає в себе заміну або видалення ключових слів, а саме імен, та інших видів персональної інформації, яку не можна розповсюджувати.

c. Підготовка даних до навчання моделі використовуючи алгоритм токенізації [26].

d. Розбиття даних на два датасети: тренувальний та перевірочний.

2. Навчання моделі.

a. Тренування моделі на тренувальному датасеті. Цей процес для великих мовних моделей, на відміну від згорткових нейронних мереж, не включає в себе заміну або оновлення вагів останніх шарів мережі [27], а відповідає тільки за оновлення усіх вагів, використовуючи той самий алгоритм,

що і для навчання [28]. На рис. 1 зображено компоненти моделі ваги яких будуть оновлені.

3. Перевірка моделі на точність.

a. Визначення відповідей моделі на перевірочному датасеті.

b. Побудова та оцінка теплової карти уваги моделі.

4. Якщо точність моделі не відповідає встановленим вимогам, необхідно повторити пункти 2-3 та провести повне навчання моделі на тренувальному датасеті.

Висновки

1. Проаналізовано параметри сучасних моделей ШІ, які досягли значних покращень контрольних показників в сферах розуміння мови та розпізнавання зображень, а саме: BERT, GPT-2, LLaMA-2 і Mistral 7B.

2. Встановлено, що моделі з більшою кількістю параметрів не завжди дають більшу точність, зокрема Mistral 7B має вищу точність ніж LLaMA-2.

3. Визначено, що на сьогодні не існує єдиного стандартного методу для пояснення рішень великих мовних моделей, але відповідні дослідження проводяться [11, 29].

4. Створено алгоритм розробки великої мовної моделі для використання в експертних системах, що дозволяє забезпечити захист персональних даних.

5. Сучасні моделі ШІ можуть бути використані для розробки експертних систем. На їх основі можуть бути побудовані автономні агенти [19], мовні інтерфейси для роботи зі сховищами даних [20], персональні асистент-експерти [21, 22, 23, 24].

ЛІТЕРАТУРА

1. A. Vaswani *et al.*, “Attention Is All You Need,” 2017.

2. R. Staab, M. Vero, M. Balunović, and M. Vechev, “Beyond Memorization: Violating Privacy Via Inference with Large Language Models,” *arXiv.org*, Oct. 11, 2023. https://arxiv.org/abs/2310.07298 (accessed Nov. 09, 2023).

3. B. Jayaraman, E. Ghosh, M. Chase, S. Roy, W. Dai, and D. Evans,

"Combing for Credentials: Active Pattern Extraction from Smart Reply," *arXiv.org*, Sep. 02, 2023. https://arxiv.org/abs/2207.10802

4. E. Shayegani, M. A. A. Mamun, Y. Fu, P. Zaree, Y. Dong, and N. Abu-Ghazaleh, "Survey of Vulnerabilities in Large Language Models Revealed by Adversarial Attacks," *arXiv.org*, Oct. 16, 2023.

5. A. Barredo Arrieta *et al.*, "Explainable artificial intelligence (XAI): Concepts, taxonomies, opportunities and challenges toward responsible AI," *Information Fusion*, vol. 58, no. 1, pp. 82–115, Jun. 2020, doi: https://doi.org/10.1016/j.inffus.2019.12.012.

6. M. T. Ribeiro, S. Singh, and C. Guestrin, "'Why Should I Trust You?': Explaining the Predictions of Any Classifier," *arXiv.org*, Feb. 16, 2016. https://arxiv.org/abs/1602.04938

7. A. Talmor, J. Herzig, N. Lourie, and J. Berant, "CommonsenseQA: A Question Answering Challenge Targeting Commonsense Knowledge," *ACLWeb*, Jun. 01, 2019. https://aclanthology.org/N19-1421/ (accessed Apr. 01, 2023).

8. S. Gholami and M. Noori, "Zero-Shot Open-Book Question Answering," *arXiv.org*, Nov. 22, 2021. https://arxiv.org/abs/2111.11520 (accessed Nov. 10, 2023).

9. J. Devlin, M.-W. Chang, K. Lee, and K. Toutanova, "BERT: Pre-training of Deep Bidirectional Transformers for Language Understanding," *arXiv.org*, Oct. 11, 2018. https://arxiv.org/abs/1810.04805

10. B. Muller, "BERT 101 - State Of The Art NLP Model Explained," *huggingface.co*, Mar. 02, 2022. https://huggingface.co/blog/bert-101

11. K. Clark, U. Khandelwal, O. Levy, and C. D. Manning, "What Does BERT Look At? An Analysis of BERT's Attention," *arXiv.org*, Jun. 10, 2019. https://arxiv.org/abs/1906.04341

12. A. Radford, J. Wu, R. Child, D. Luan, D. Amodei, and I. Sutskever, "Language Models are Unsupervised Multitask Learners," 2018. Available: https://d4mucfpksywv.cloudfront.net/better-language-models/language_models_are_unsupervised_multitask_learners.pdf

13. "gpt2-xl · Hugging Face," *huggingface.co*. https://huggingface.co/gpt2-

xl#training (accessed Nov. 10, 2023).

14. L. Fröhling and A. Zubiaga, “Feature-based detection of automated language models: tackling GPT-2, GPT-3 and Grover,” *PeerJ Computer Science*, vol. 7, p. e443, Apr. 2021, doi: https://doi.org/10.7717/peerj-cs.443.

15. H. Zhao *et al.*, “Explainability for Large Language Models: A Survey,” *arXiv.org*, Sep. 02, 2023. https://arxiv.org/abs/2309.01029

16. H. Touvron *et al.*, “Llama 2: Open Foundation and Fine-Tuned Chat Models,” 2023. Available: https://arxiv.org/pdf/2307.09288.pdf

17. “LLaMA,” *GitHub*, Mar. 22, 2023. https://github.com/facebookresearch/llama/blob/main/MODEL_CARD.md

18. A. Q. Jiang *et al.*, “Mistral 7B,” *arXiv.org*, Oct. 10, 2023. https://arxiv.org/abs/2310.06825

19. L. Wang *et al.*, “A Survey on Large Language Model based Autonomous Agents,” *arXiv.org*, Sep. 07, 2023. https://arxiv.org/abs/2308.11432v2

20. J. Pinheiro *et al.*, “On the Construction of Database Interfaces based on Large Language Models.” Accessed: Nov. 10, 2023. [Online]. Available: https://www-di.inf.puc-rio.br/~casanova/Publications/Papers/2023-Papers/2023-WEBIST.pdf

21. Xin Luna Dong, S. Moon, Ethan Yifan Xu, K. Malik, and Z. Yu, “Towards Next-Generation Intelligent Assistants Leveraging LLM Techniques,” Aug. 2023, doi: https://doi.org/10.1145/3580305.3599572.

22. B. Xu *et al.*, “ExpertPrompting: Instructing Large Language Models to be Distinguished Experts,” *arXiv.org*, May 24, 2023. https://arxiv.org/abs/2305.14688

23. V. Liévin, C. E. Hother, and O. Winther, “Can large language models reason about medical questions?,” *arXiv:2207.08143 [cs]*, Jul. 2022, Available: https://arxiv.org/abs/2207.08143

24. D. Demszky *et al.*, “Using large language models in psychology,” *Nature Reviews Psychology*, vol. 2, no. 11, pp. 688–701, Nov. 2023, doi: https://doi.org/10.1038/s44159-023-00241-5.

25. B. G. Buchanan and R. G. Smith, “Fundamentals of Expert Systems,” *Annual Review of Computer Science*, vol. 3, no. 1, pp. 23–58, 1988, doi: https://doi.org/10.1146/annurev.cs.03.060188.000323.

26. M. Ali *et al.*, “Tokenizer Choice For LLM Training: Negligible or Crucial?,” *arXiv.org*, Oct. 12, 2023. https://arxiv.org/abs/2310.08754

27. Y. Mao, Z. Deng, H. Yao, T. Ye, K. Kawaguchi, and J. Zou, “Last-Layer Fairness Fine-tuning is Simple and Effective for Neural Networks,” *arXiv.org*, Jul. 14, 2023. https://arxiv.org/abs/2304.03935 (accessed Nov. 10, 2023).

28. T. B. Brown *et al.*, “Language Models are Few-Shot Learners,” *arxiv.org*, May 2020, Available: https://arxiv.org/abs/2005.14165

29. F. Doshi-Velez and B. Kim, “Towards A Rigorous Science of Interpretable Machine Learning,” *arXiv:1702.08608 [cs, stat]*, Mar. 2017, Available: https://arxiv.org/abs/1702.08608

УДК 534.121.1

КОЛИВАННЯ ПЛАСТИН ПРИ РУХОМОМУ ЗОСЕРЕДЖЕНОМУ НАВАНТАЖЕННІ З УРАХУВАННЯМ НЕРІВНОСТЕЙ ШЛЯХУ

Кожемякіна Ірина Филимонівна,
к.т.н., доцент
Придніпровська державна академія
будівництва та архітектури
м. Дніпро, Україна

Анотація: На основі уточненої теорії, що враховує деформацію зсуву та інерцію обертання, розглядаються коливання пластини при дії рухомого навантаження. Враховуються маса навантаження і пластини. Використовується процедура Бубнова-Галеркіна. Чисельне интегрування рівнянь проводиться методом Рунге-Кутта. Досліджується вплив початкових нерівностей шляху на динамічні коефіцієнти.

Ключові слова: уточнена теорія, деформація зсуву, інерція обертання, пластина, динамічні коефіцієнти, рухоме навантаження.

Дослідження динамічної поведінки елементів конструкцій при дії рухомих навантажень проводилося як в класичній так і в уточненій постановках. Досліджувались динамічні коефіцієнти, визначалися зони динамічної стійкості, області нестійкості рішень диференційних рівнянь з періодичними коефіцієнтами другого порядку (класична теорія) та четвертого порядку (уточнена теорія). Тут стійкість означає обмеженість рішень в часі. Основна зона нестійкості обмежена знизу. Вище границі цієї зони стійкі коливання неможливі.

При дослідженні коливань при дії рухомого навантаження поверхня елементів конструкцій в основному приймається ідеальною і вертикальні переміщення навантаження дорівнюють прогину. Наявність на рухомому об’єкті або на елементі нерівностей призводить до зміни динамічних ефектів. В

роботах [1, с. 56] вивчався вплив нерівностей шляху на величини статичних і динамічних напружень і прогинів. На основі класичної теорії проводились дослідження вертикальних коливань балок, коли початковій профіль шляху представлений рядом Фур'є. Як показали дослідження, одна и та же нерівність буде визивати більші напруження при зростанні жорсткості балки. При малих швидкостях руху навантаження початкові нерівності шляху не мають суттєвого значення.

На основі уточненої теорії, що враховує деформацію зсуву і інерцію обертання розглянемо вплив початкових нерівностей на поверхні пластини на динамічні коефіцієнти. Будемо приймати до уваги масу пластини та масу навантаження. Для навантаження будемо враховувати переносне прискорення (прискорення коливального руху в місці пластини, де в цей момент знаходиться навантаження), Кориолісово и відцентрове прискорення.

В роботах [2, с. 81], [3, с. 453] представлені варіанти уточнених теорій для балок. Для побудови однієї з теорій використовуються поліноми Лежандра. Розглянемо таку модель стосовно до пластини.

Представимо переміщення і напруження у вигляді:

$$u_x(x,y,z,t)=h\sum_{i=1}^{\infty}u_{ix}(x,y,t)f_i(z),\ w(x,y,z,t)=h\sum_{i=1}^{\infty}w_i(x,y,t)f_{i,z}(z),\ (1)$$

$$\sigma_x(x,y,z,t)=\sum_{i=1}^{\infty}M_{ix}(x,y,t)f_i(z),\ \tau_{xz}(x,y,z,t)=\sum_{i=1}^{\infty}Q_{ix}(x,y,t)\chi_i(z),\ (2)$$

$$\sigma_z(x,y,z,t)=\sum_{i=1}^{\infty}F_{iz}(x,y,t)\varphi_i(z),\quad x\leftrightarrow y.$$

де $u_{ix}(x,y,t)$, $u_{iy}(x,y,t)$, $w_i(x,y,t)$, $M_{ix}(x,y,t)$, $M_{iy}(x,y,t)$, $Q_{ix}(x,y,t)$, $Q_{iy}(x,y,t)$, $F_{iz}(x,y,t)$ – невідомі узагальнені переміщення і зусилля; $f_i(z)$, $\chi_i(z)$, $\varphi_i(z)$ – задані функції поперечного розподілення переміщень і напружень. Вони обираються у вигляді комбінацій поліномів Лежандра $P_i(2z/h)$, Ці функції повинні задовольняти граничним умовам на поверхні. Для перемащень вони повинні бути ортогональні. Представимо їх у вигляді

$f_1 = 0{,}5P_1$, $f_i = P_{i+1}$; $\chi_i = P_{i-1} - P_{i+1}$ для $i-$ непарних, $\chi_i = P_i - P_{i+2}$ для $i-$парних, $\varphi_i = \frac{1}{h}\int_0^z \chi_i dz$. Для другого наближення ($i = 1{,}2$):

$$f_1 = z/h,\ f_2 = P_3 = -3z/h + 20z^3/h^3,\ \chi_1 = P_0 - P_2 = \frac{3}{2}\left(1 - 4z^2/h^2\right),$$

$$\chi_2 = P_2 - P_4 = -7/8 + 21z^3/h^2 - 70z^4/h^4,\quad \varphi_1 = \frac{3}{2h}\int_0^z \chi_1 dz = \frac{3}{2h}\left(z - 4z^3/3h^2\right),$$

$$\varphi_2 = \frac{1}{h}\int_0^z \chi_2 dz = -7z/8h + 21z^3/3h^3 - 70z^5/5h^5.$$

Для отримання рівнянь коливань використовується варіаційний принцип Гамільтона – Остроградського. Відповідне варіаційне рівняння має вигляд

$$\int_{t_0}^{t_1}\int_V (\delta K - \delta R + \delta W)dVdt = 0. \quad (3)$$

Тут δK – варіація кінетичної енергії, δR – функціонал потенційної енергії Рейсснера, δW — елементарна робота зовнішніх сил.

Розглядалося перше і друге наближення. Для першого наближення рівняння коливань мають вигляд

$$-\rho h\frac{\partial^2 w_1}{\partial t^2} + G'k'h\left(\nabla^2 w_1 + \frac{\partial u_{1x}}{\partial x} + \frac{\partial u_{1y}}{\partial y}\right) + q(x, y, t) = 0, \quad (4)$$

$$-\frac{\rho h^3}{12}\frac{\partial^2 u_{1x}}{\partial t^2} + D\left(\frac{\partial^2 u_{1x}}{\partial x^2} + \nu\frac{\partial^2 u_{1y}}{\partial x\partial y}\right) + D\frac{(1-\nu)}{2}\left(\frac{\partial^2 u_{1x}}{\partial y^2} + \nu\frac{\partial^2 u_{1y}}{\partial x\partial y}\right) =$$

$$= G'k'h\left(\frac{\partial w_1}{\partial x} + u_{1x}\right), \quad (5)$$

$$-\frac{\rho h^3}{12}\frac{\partial^2 u_{1y}}{\partial t^2} + D\left(\frac{\partial^2 u_{1y}}{\partial y^2} + \nu\frac{\partial^2 u_{1x}}{\partial x\partial y}\right) + D\frac{(1-\nu)}{2}\left(\frac{\partial^2 u_{1y}}{\partial x^2} + \nu\frac{\partial^2 u_{1x}}{\partial x\partial y}\right) =$$

$$= G'k'h\left(\frac{\partial w_1}{\partial y} + u_{1y}\right), \quad (6)$$

Рівняння другого наближення не представлені, бо громіздкі.

Граничні умови для $x = 0$, $x = a$: заданими є або згинальний момент

$M_x = \int_{-h/2}^{h/2} \sigma_x z dz$ або переміщення u_x; поперечна сила $Q_x = \int_{-h/2}^{h/2} \tau_{xz} dz$ або переміщення w. Аналогічно записуються умови для $y = 0$, $y = b$.

Представимо переміщення у вигляді

$$u_{1x} = \frac{\partial F_1}{\partial x} + \frac{\partial H_1}{\partial y}, u_{1y} = \frac{\partial F_1}{\partial y} - \frac{\partial H_1}{\partial x}, w_1 = \frac{D}{G'k'h}\left(\nabla^2 F_1 - \frac{1}{c_1^2}\frac{\partial^2 F_1}{\partial t^2}\right) - F_1. \quad (7)$$

Система рівнянь (4) – (6) спрощується і буде мати вигляд

$$\frac{1}{c_1^2 c_2^2}\frac{\partial^4 F_1}{\partial t^4} - \left(\frac{1}{c_1^2} + \frac{1}{c_2^2}\right)\frac{\partial^2}{\partial t^2}\nabla^2 F_1 + \frac{\rho h}{D}\frac{\partial^2 F_1}{\partial t^2} + \nabla^4 F_1 + \frac{q}{D} = 0 \quad (8)$$

$$-\frac{\rho h^3}{12}\frac{\partial^2 H_1}{\partial t^2} + D\frac{(1-\nu)}{2}\nabla^2 H_1 - G'k'hH_1 = 0. \quad (9)$$

Отримали два незалежних рівняння (8) і (9).

Позначимо $\eta(x, y)$ глибину впадини на поверхні пластини. При вертикальному прогині пластини $w(x, y, t)$ навантаження на ділянці з впадиною опуститься на $w_1(x, y, t) = w(x, y, t) + \eta(x, y)$. Тут $\eta(x, y)$ – ордината впадини в місці знаходження навантаження. Інерційні сили, що викликані початковими нерівностями, будуть пропорційні другій похідної від $\eta(x, y)$. Тоді вираз для навантаження можна записати у вигляді

$$q(x, y, t) = \left[P - M_q\left(\frac{\partial^2 w_1}{\partial t^2} + 2\nu\frac{\partial^2 w_1}{\partial t \partial x} + \nu^2\frac{\partial^2 w_1}{\partial x^2} + \nu^2\eta_{xx}\right)\right]\delta(x - \nu t, y - cb)$$

Розглянемо шарнірно оперту пластину. В цьому випадку рівняння типу крайового ефекту (9) має рішення $H_1 \equiv 0$.

Задовольняючи граничним умовам, обираємо $F_1(\xi, \eta, \tau)$ наступним чином

$$F_1(\xi, \eta, \tau) = \sum_{i=1}^{\infty}\sum_{j=1}^{\infty}\theta_{ij}(\tau)X_i(\xi)Y_j(\zeta) = \sum_{i=1}^{\infty}\sum_{j=1}^{\infty}\theta_{ij}(\tau)\sin i\pi\xi \sin j\pi\zeta, \quad (10)$$

де ξ, ζ, τ – безрозмірні параметри.

Враховуючи (7), отримаємо

$$w_1(\xi,\zeta,\tau)=\sum_{i=1}^{\infty}\sum_{j=1}^{\infty}f_{ij}(\tau)\sin i\pi\xi\sin j\pi\zeta,$$

$$f_{ij}=-b_1\frac{d^2\theta_{ij}}{d\tau^2}-b_2\pi^2\left(i^2+\lambda^2 j^2\right)\theta_{ij}-\theta_{ij},\quad \lambda=\frac{a}{b},\ (11)$$

$$b_1=\frac{\nu^2}{\nu_{кр1}^2}\frac{\pi^2}{12}\left(1+\lambda^2\right)\frac{Dh}{a^4k'G'},\quad b_2=\frac{D}{k'G'ha^2},\ \nu_{кр1}=\frac{\pi}{a}\left(1+\lambda^2\right)\sqrt{\frac{D}{m_0}}.$$

Тут $\nu_{кр1}$ використовується як масштаб швидкостей.

Після застосування до рівняння (8) процедури Бубнова – Галеркіна отримаємо систему звичайних диференційних рівнянь з періодичними коефіцієнтами

$$\frac{d^4\theta_{ij}}{d\tau^4}\left[k_1C_{ij}^{kl}+k_4C_{ij}^{kl}(\tau)\right]+\frac{d^3\theta_{ij}}{d\tau^3}F_{ij}^{kl}(\tau)+\frac{d^2\theta_{ij}}{d\tau^2}\left[k_1O_{ij}^{kl}+k_3C_{ij}^{kl}+P_{ij}^{kl}(\tau)\right]+$$
$$+\frac{d\theta_{ij}}{d\tau}R_{ij}^{kl}(\tau)+\theta_{ij}\left[B_{ij}^{kl}+S_{ij}^{kl}(\tau)\right]+E_{kl}(\tau)=0, \qquad (12)$$

де

$$C_{ij}^{kl}(\tau)=X_i(\tau)X_k(\tau)Y_j(c)Y_l(c),\ F_{ij}^{kl}(\tau)=2k_4X_i(\tau)X_k(\tau)Y_j(c)Y_l(c),$$
$$P_{ij}^{kl}(\tau)=2k_4X_i''(\tau)X_k(\tau)Y_j(c)Y_l(c)-k_5\left[X''(\tau)Y_j(c)+\lambda^2X_i(\tau)Y_j''(c)\right]\times$$
$$\times X_i(\tau)Y(c)+k_7X_i(\tau)X_k(\tau)Y_j(c)Y_l(c),\ E_{kl}(\tau)=X_k(\tau)Y_l(c),$$
$$R_{ij}^{kl}(\tau)=2k_5\left[X_i^{III}(\tau)Y_j(c)+\lambda^2X_i'(\tau)Y_j''(c)\right]X_k(\tau)Y_l(c)+$$
$$+2k_7X_i(\tau)X_k(\tau)Y_l(c)Y_j(c),$$
$$S_{ij}^{kl}(\tau)=-k_5\left[X_i^{IV}(\tau)Y_j(c)+\lambda^2X_i''(\tau)Y_j''(c)\right]X_k(\tau)Y_l(c)+$$
$$+k_7X_i''(\tau)X_k(\tau)Y_j(c)Y_l(c),\ C_{ij}^{kl}=\int_0^1\int_0^1X_iX_kY_jY_l\,d\xi d\eta,$$
$$O_{ij}^{kl}=-\int_0^1\int_0^1\left(X_i''Y_j+\lambda^2X_iY_j''\right)X_iY_j''\,d\xi d\eta,$$
$$B_{ij}^{kl}=\int_0^1\int_0^1\left(X_i^{IV}Y_j+2\lambda^2X_i''Y_j''+\lambda^4X_iY_j^{IV}\right)X_kY_l\,d\xi d\eta,$$

$$k_1 = \frac{\pi^4 \nu^4}{12\nu_{кр1}^4}\left(1+\lambda^2\right)^4 \frac{hD}{a^4 k'G'}, \quad k_4 = \frac{M_q}{M_0} k_1, \quad M_0 = m_0 ab,$$

$$k_2 = \frac{\pi^2 \nu^2}{12\nu_{кр1}^2}\left(1+\lambda^2\right)^2 \frac{h^2}{a^2}\left[1+\frac{E}{k'G'\left(1-\nu^2\right)}\right], \; k_3 = \pi^2\left(1+\lambda^2\right)^2 \frac{\nu^2}{\nu_{кр1}^2},$$

$$k_5 = \frac{\pi^2\left(1+\lambda^2\right)^2}{a^2 h}\frac{\nu^2}{\nu_{кр1}^2}\frac{M_q}{M_0}\frac{D}{k'G'}, \; k_6 = \frac{\pi^4}{4}\left(1+\lambda^2\right)^2, \; k_7 = \frac{M_q}{M_0} k_3.$$

Рівняння (12) інтегрувалися методом Рунге-Кутта. Розглядалися перше та друге наближення.

Розглянемо початкову нерівність, поверхня. якої на кінцях є дотичною до поверхні пластини

$$\eta(x) = \frac{f_1}{2}\left(1-\cos\frac{2\pi x}{l_1}\right),$$

тут f_1 – найбільша глибина западини, l_1 – її довжина.

Дослідження показують, що при зміні довжини нерівності пропорційно швидкості руху навантаження динамічні ефекти залишаються практично незмінними. Вплив деформації зсуву і інерції обертання вище при наявності коротких западин, особливо, якщо вони йдуть одна за іншою.

При дослідженні початкових нерівностей, що задані синусоїдою або квадратною параболою приходимо до аналогічних висновків. Динамічні прогини пластин з початковими нерівностями розглянутих видів при однакових глибинах відрізняються незначно. В усіх випадках зі зростанням швидкості руху навантаження найбільші динамічні коефіцієнти мають місце для нерівностей з меншим числом полуволн.

Для коротких пластин вплив западин на величини максимальних динамічних коефіцієнтів суттєвіше. При зростанні швидкості руху навантаження зростають інерційні сили, що викликані початковими неправильностями шляху, що призводить до зростання динамічних коефіцієнтів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Дмитриев А. С. Вертикальные колебания простой балки под действием движущегося груза с учетом неровностей пути. Тр. Ленинградского ин-та ж-д. транспорта. 1967. Вып.267. С. 54 – 65

2. Кожемякина И. Ф. Учет сдвига и инерции вращения в теории колебаний балок. // В кн.: Theoretical Foundations of Civil Engineering (Ukrainian-Polish seminar. Dnepropetrovsk, July 2001). Warsaw: 2001. Vol.9. С. 81 – 89.

3. Кожемякина И. Ф. О динамической неустойчивости балки С.П.Тимошенко при движении сосредоточенной нагрузки. // В кн.: Theoretical Foundations of Civil Engineering (Polish -Ukrainian seminar. Warsaw, July 1998). Warsaw: 1998. Vol. 6. С. 463 – 469.

УДК 330

ВЕБ-ДИЗАЙН ДЛЯ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ

Котенко Наталія Олексіївна
Кандидат педагогічних наук, доцент кафедри інженерії
програмного забезпечення та кібербезпеки,
Красковська Анастасія Олександрівна
студентка
Державний торговельно-економічний університет
м. Київ, Україна

Анотація: Веб-дизайн для електронної комерції обговорює ключові аспекти створення успішного інтернет-магазину: респонсивність, UX/UI, зображення, оптимізація платформи та стратегії залучення клієнтів.

Ключові слова: електронна комерція, веб-дизайн, респонсивність, UX/UI, зображення, оптимізація, залучення клієнтів.

Електронна комерція є неодмінною частиною бізнесу, а веб-дизайн є одним з найважливіших факторів для успіху онлайн-магазину. Від першого враження до зручності навігації, впливу на конверсію - веб-дизайн грає ключову роль у привертанні та утриманні клієнтів. Розглянемо основні аспекти веб-дизайну для електронної комерції, які допоможуть створити успішний інтернет-магазин.

1. Респонсивний дизайн для мобільних пристроїв. Мобільний трафік зростає кожен день, тому важливо мати респонсивний дизайн, який адаптується до різних розмірів екранів. Забезпечте зручну навігацію та оптимальний вигляд вашого сайту на всіх пристроях.

Респонсивний веб-дизайн - це підхід до створення веб-сайтів, що забезпечує оптимальний перегляд і взаємодію для користувачів на будь-якому пристрої, незалежно від розміру екрану. Забезпечення зручного користувацького досвіду на мобільних пристроях стає все важливішим у світі, де використання смартфонів для доступу до Інтернету постійно зростає. Як досягти

респонсивного дизайну (табл.1):

Таблиця 1

Елементи респонсивного дизайну

Елемент дизайну	Пояснення
Гнучкий макет	Використання відносних одиниць вимірювання (відсотки, em, rem) замість фіксованих значень (px).
Медіа-запити	Використання CSS медіа-запитів для зміни стилю та макету в залежності від розміру екрану.
Гнучкі зображення	Використання гнучких зображень (за допомогою CSS або HTML) для оптимального розміру на різних пристроях.
Мобільні меню	Використання висувних або спеціально адаптованих меню для зручної навігації на мобільних пристроях.

Переваги респонсивного дизайну:

1) Кращий користувацький досвід: Користувачі отримують однаково зручний доступ до інформації незалежно від пристрою.

2) SEO-оптимізація: Google віддає перевагу респонсивному дизайну при ранжуванні сторінок у пошукових результатах.

3) Легше керування змістом: Одне і те же вміст може бути легко оновлене на всіх пристроях без додаткових зусиль.

4) Економія часу та коштів: Замість створення окремих версій для різних пристроїв, респонсивний дизайн дозволяє оптимізувати один сайт для всіх.

Застосування респонсивного дизайну - це не просто тренд, це стратегічне рішення, яке дозволяє вашому інтернет-магазину бути конкурентоспроможним у світі, де мобільний трафік постійно зростає.

2. Простота та інтуїтивний UX/UI

Успішний веб-магазин потребує не лише привабливого зовнішнього вигляду, але й інтуїтивного та зручного для користувача інтерфейсу. UX (користувацький досвід) та UI (інтерфейс користувача) спільно визначають, наскільки ефективно користувач може взаємодіяти з вашим сайтом та здійснити покупку (табл.2).

Таблиця 2

Ключові аспекти UX/UI для електронної комерції

Аспект	Пояснення
Простота навігації	Меню, категорії та шляхи до продуктів повинні бути легко зрозумілі та доступні з будь-якої сторінки сайту. Мінімізуйте кількість кліків для досягнення товару.
Чіткість структури сторінок	Інформація про товари, їх характеристики та ціни повинні бути візуально виділені та легко доступні.
Мінімалізм та чистота дизайну	Стриманий дизайн дозволяє фокусувати увагу користувача на товарах та їх властивостях.
Зручний пошук і фільтрація	Можливість швидко знаходити товари за допомогою пошуку та фільтрів (ціна, розмір, категорія і т.д.) сприяє покращенню користувацького досвіду.
Зручна корзина та оформлення замовлення	Простий та зрозумілий процес додавання товарів до корзини і оформлення замовлення підвищує ймовірність завершення покупки.
Call-to-Action (CTA) кнопки	Чіткі та привабливі кнопки для дій (купити, додати до кошика, дізнатися більше) спонукають користувачів до певних дій.
Тестування UX/UI	Проведення A/B тестів для визначення найефективніших рішень та вдосконалення користувацького досвіду.

Створення інтуїтивного та зручного інтерфейсу - це не просто процес дизайну, але і стратегічне планування та розуміння потреб вашої цільової аудиторії. Коректний UX/UI сприяє збільшенню конверсії та задоволенню клієнтів, що є важливими факторами успіху електронної комерції.

3. Якісні зображення та відео в електронній комерції

Візуальний контент, такий як зображення та відео, грає величезну роль у впливі на споживачів та створенні враження про продукт чи бренд. У електронній комерції якісні зображення та відео є основними елементами, що допомагають покупцям зрозуміти, як виглядає товар та як він працює.

Важливі аспекти якісних зображень та відео:

1) Висока якість зображень: Зображення повинні бути чіткими, добре освітленими та показувати товар з усіх кутів. Роздільна здатність повинна бути

достатньою для детального огляду товару.

2) Множинні фотографії товару: Показати товар з різних кутів, в різних умовах освітлення, розміщення і використовування, щоб покупець міг краще уявити собі продукт.

3) Відео-огляди продукту: Короткі відео, що демонструють використання товару або його переваги, можуть суттєво підвищити інтерес та вплинути на рішення покупця.

4) Фото з високої точки зору та детальні зображення: Деякі товари краще демонструвати з високої точки зору, показати їх розмір та комплектацію.

5) Оптимізація для швидкості завантаження: Забезпечення оптимального розміру файлів для швидкого завантаження сторінки, щоб не втрачати користувачів через довге очікування.

Якісні візуальні матеріали допомагають клієнтам краще розуміти та оцінювати товар, що веде до збільшення довіри та зниження ймовірності повернення товару. Правильно використаний візуальний контент може значно покращити конверсію та зробити ваш інтернет-магазин більш привабливим для покупців.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кравець А. Основи веб-дизайну для електронної комерції. Видавництво "WebPress", 2018.

2. Харпер М. UX/UI дизайн для успішного інтернет-магазину. Журнал "Електронна торгівля", том 15, № 2, с. 45-58, 2020.

3. Лі В. Оптимізація візуального контенту у веб-дизайні електронної комерції. Конференція "Е-Бізнес та ІТ-розвиток", Місто, 2019.

4. Сміт К. Респонсивний дизайн у веб-дизайні електронної комерції. Журнал "Web Design Trends", том 8, № 4, с. 87-98, 2017.

УДК 664.681

УДОСКОНАЛЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ БІСКВІТНОГО НАПІВФАБРИКАТУ З ВИКОРИСТАННЯМ ФРУКТОВО-ОВОЧЕВИХ ПОРОШКІВ

Лазарєва Тетяна Анатоліївна,
д. п. н., професор
Цихановська Ірина Василівна,
д. т. н., професор
Яковенко Ольга Вікторівна,
студентка
Українська інженерно-педагогічна академія,
м. Харків, Україна

Анотація. В статті висвітлено питання розширення асортименту кондитерської продукції, а саме бісквітного напівфабрикату шляхом застосування фруктово-овочевих порошків обліпихи та гарбуза, клітковини зародків пшениці.

Визначено рецептурний склад бісквітного напівфабрикату, що забезпечує необхідні сенсорні показники якості готового продукту. Встановлено раціональну кількість та спосіб уведення фруктово-овочевих порошків обліпихи, гарбуза та клітковини зародків пшениці до складу бісквітного напівфабрикату.

Ключові слова: бісквітний напівфабрикат, фруктово-овочеві порошки, функціональний інгредієнт, сенсорні показники якості продукції.

Виробництво бісквітних напівфабрикатів підвищеної біологічної цінності в сучасному світі набуває важливого значення з огляду на зростаючу популярність здорового способу життя, підвищений інтерес до екологічної стійкості та збільшення уваги до правильного харчування. Ця актуальність базується на декількох ключових факторах.

Сучасні споживачі дедалі більше звертають увагу на вміст поживних речовин у їжі, яку вони споживають. Більшість бісквітів, які виготовляються

традиційним способом, містять велику кількість цукрів, трансжирів та консервантів. Виробництво бісквітів підвищеної біологічної цінності дозволяє створювати вироби з меншою кількістю цукрів, підвищеною кількістю білків, харчових волокон та корисних мікроелементів. Виробництво бісквітних напівфабрикатів також може включати в себе використання інгредієнтів, які були вирощені з дотриманням екологічних стандартів та уникнення використання шкідливих пестицидів. Це сприяє зменшенню негативного впливу на навколишнє середовище та підтримує сталий розвиток. З ростом популярності здорового харчування та відповідних харчових продуктів, попит на бісквітні напівфабрикати підвищеної біологічної цінності також зростає. Виробники, які відповідають цьому попиту, можуть отримувати конкурентні переваги на ринку [1, 2].

Значний внесок у розвиток кондитерської галузі та розробленні бісквітних напівфабрикатів підвищеної харчової та біологічної цінності зробили науковці А. Абрамова, В. Дорохович, В. Дробот, К. Іоргачова, Г. Лисюк, М. Калакура, В. Ковбаса, Т. Лісовська, В. Оболкіна, М. Пересічний, А. Рогова, Г. Рудавська, І. Сирохман, Н. Черевична, H. Kaiser, H.-G. Ludewig, Narpinder Singh. Науковцями доведено можливість збагачення бісквітних напівфабрикатів білоквмісною сировиною рослинного походження, екструдованою зерновою сировиною, нетрадиційними рослинними джерелами харчових волокон, вітамінів та мінеральних речовин.

Але недостатньої уваги приділено питанню розроблення технології бісквітного напівфабрикату з використанням фруктово-овочевих порошків та клітковини зародків пшениці.

Мета роботи: удосконалення технології бісквітного напівфабрикату з використанням фруктово-овочевих порошків.

Матеріали та методи. Сенсорні (органолептичні) показники (зовнішній вигляд виробів, смак і запах, колір та вид на розрізі) аналізували за 5-ти бальною шкалою згідно ДСТУ 4683:2006.

При оцінці запаху бісквітного напівфабрикату звертали увагу на

наявність або відсутність сторонніх, невластивих йому запахів.

Результати та обговорення. Для створення рецептурної композиції нового продукту в якості базової була використана класична рецептура і технологія бісквітного напівфабрикату холодного способу приготування [3], у яку додавали фруктово-овочеві порошки (ФОП) та клітковину зародків пшениці на етапі змішування сухих інгредієнтів у кількості 5, 10 та 15% відповідно до маси борошна пшеничного вищого ґатунку.

В таблиці 1 наведено рецептури дослідних зразків бісквітного напівфабрикату з використанням фруктово-овочевих порошків та клітковини зародків пшениці.

Таблиця 1

Рецептура дослідних зразків бісквітного напівфабрикату

Найменування сировини	Витрати сировини на 1000 г готової продукції, г			
	Дослідні зразки бісквітних напівфабрикатів			
	Зразок 1 – контроль	Зразок 2 – з 5% ФОП	Зразок 3 – з 10% ФОП	Зразок 4 – з 15% ФОП
Борошно пшеничне	350,59	333,07	315,55	298,00
Порошок обліпихи	-	5,84	11,68	17,53
Порошок гарбузовий	-	5,84	11,68	17,53
Клітковина зародків пшениці	-	5,84	11,68	17,53
Цукор білий	347,10	347,10	347,10	347,10
Яйця курячі	578,50	578,50	578,50	578,50
Есенція ванільний екстракт	3,48	3,48	3,48	3,48
Вихід	1000,00	1000,00	1000,00	1000,00

Сенсорну оцінку готових виробів проводили за показниками: зовнішній вигляд (форма виробу, стан поверхні, колір кірки), стан м’якуша (характер пористості, колір м’якуша, еластичність), смак, запах [4].

Результати сенсорної оцінки дослідних зразків бісквітного напівфабрикату наведено в таблиці 2.

Таблиця 2

Сенсорні показники дослідних зразків бісквітного напівфабрикату

Показник	Коефіцієнт вагомості	Зразок 1 контроль	Зразок 2 – з 5% ФОП	Зразок 3 – з 10% ФОП	Зразок 4 – з 15% ФОП
Зовнішній вигляд:	**0,3**				
- форма виробу, стан поверхні	0,2	5	5	5	5
- колір кірки	0,1	4	5	5	4
Стан м'якуша:	**0,3**				
- характер пористості	0,1	5	5	5	4
- колір м'якуша	0,1	5	5	5	5
- еластичність	0,1	4	4	5	4
Аромат (запах)	**0,2**	5	5	5	5
Смак	**0,2**	4	5	5	4
Загальна кількість балів		**32**	**34**	**35**	**31**

В ході проведення дегустації було встановлено, що експериментальні зразки мали відмінності в зовнішньому вигляді порівняно з контрольним. Зафіксовано, що зі збільшенням кількості фруктово-овочевих порошків та додавання клітковини зародків пшениці, поверхня виробів стає більш шорсткуватою, відчувається приємний смак та запах обліпихи та гарбуза, інтенсифікується колір, який стає насичено жовтим. Зразки 2 та 3 мають рівномірну однорідну поверхню з невеликими тріщинами, світло-коричневої верхньої скоринки без підгорілості та забруднень; м'якушки жовтого кольору з включеннями клітковини зародків пшениці, рівномірно розподілених за об'ємом н/ф; добре пропечену, без закалу і слідів непромісу, рівномірну за товщиною, з добре розпушеною структурою; приємним запахом та присмаком обліпихи та гарбуза, гарно розвиненою, рівномірною, без порожнеч пористістю. Зразок 4 відрізнявся нерівномірною м'якушкою, різними за розмірами порами. Профілограма сенсорних показників зразків бісквітного напівфабрикату представлена на рис. 1.

Згідно з даними сенсорного аналізу, раціональний вміст фруктово-овочевих порошків та клітковини зародків пшениці становить 10% від маси борошна пшеничного вищого ґатунку. Подальше збільшення кількості добавки стає недоцільним.

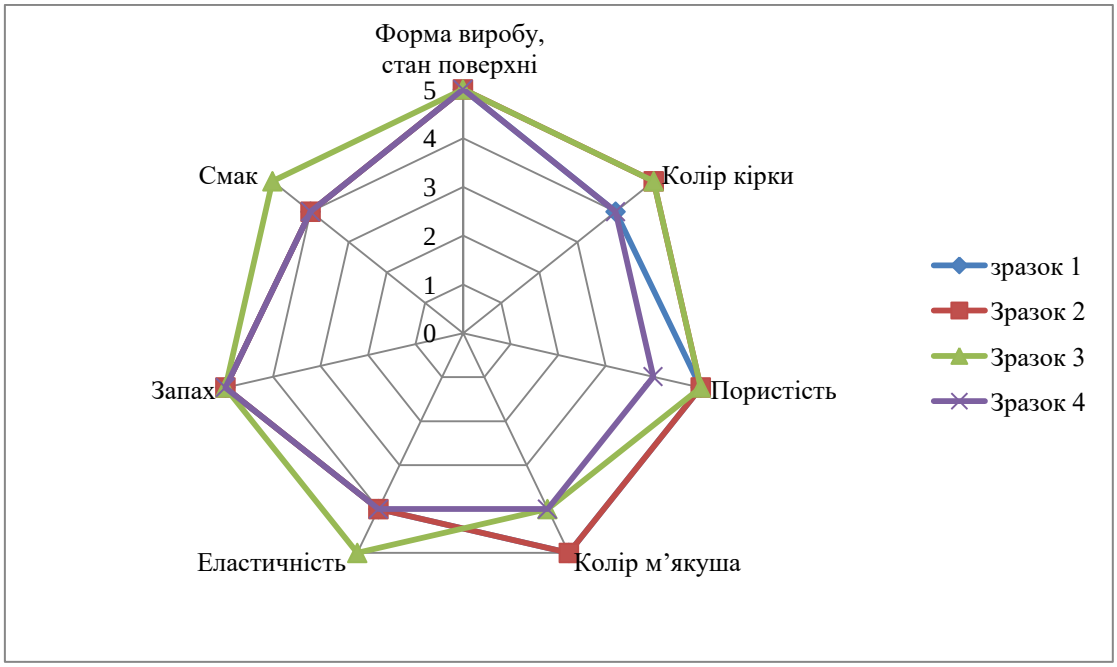

Рис. 1. Профілограма сенсорних показників зразків бісквітного напівфабрикату

Покращення зовнішнього вигляду, консистенції та пористості дослідних зразків бісквітного напівфабрикату пов'язане із значним вмістом пектинових речовин та клітковини фруктово-овочевих порошків та зародків пшениці, які здатні зв'язувати більшу кількість вологи та стабілізувати систему фаз «рідина – повітря» у бісквітному напівфабрикаті.

Висновки. Обґрунтовано використання фруктово-овочевих порошків обліпихи, гарбуза та клітковини зародків пшениці у технології бісквітного напівфабрикату. Визначено рецептурний склад бісквітного напівфабрикату, що забезпечує необхідні сенсорні показники якості готового продукту (рівномірну однорідну поверхню з невеликими тріщинами, світло-коричневої верхньої скоринки без підгорілості та забруднень; м'якушки жовтого кольору з включеннями клітковини зародків пшениці, рівномірно розподілених за

об’ємом н/ф; добре пропечену, без закалу і слідів непромісу, рівномірну за товщиною, з добре розпушеною структурою; приємним запахом та присмаком обліпихи та гарбуза, гарно розвиненою, рівномірною, без порожнеч пористістю), раціональну кількість та спосіб уведення фруктово-овочевих порошків обліпихи, гарбуза та клітковини зародків пшениці до складу бісквітного напівфабрикату.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Аналіз ринку кондитерських виробів України: тенденції. URL: https://koloro.ua/ua/blog/brending-imarketing/analiz-rynka-konditerskikh-izdeliy-ukrainytendentsii.html

2. Бочко О. Ю., Балик У. О., Карпій О. П. Дослідження ринку кондитерських виробів: вплив пандемії та війни. С. 264 – 273. URL: file:///C:/Users/1/Downloads/6124-Article%20Text-17094-1-10-20220630%20(1).pdf

3. Сучасні технології кондитерського виробництва: підручник. / Гайдук О. В., Герлянд Т. М., Дрозіч І. А., Кулалаєва Н. В., Романова Г. М.. – К.: ІПТО НАПН України, 2020. – 440 с.

4. Розробка методу комплексної кількісної оцінки якості бісквітних напівфабрикатів / О. В. Кузьмін, Р. В. Комарницький, В. О. Губеня, І.В.Дочинець // Наукові праці НУХТ. – 2017. – Т. 23, № 2. – С. 191-199.

УДК 656:681.518.5

ОРГАНІЗАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ ВАНТАЖНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ СОНЯШНИКОВОЇ ОЛІЇ

Мальований Микита Сергійович
Магістрант
Семенов Станіслав Олександрович
Науковий керівник, к.т.н, доцент
ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Анотація: Дана стаття присвячена детальному аналізу та організації міжнародних вантажних перевезень соняшникової олії. Вона розглядає ключові аспекти цього складного і важливого процесу, включаючи вибір транспортного ризику, маршруту, логістичних аспектів та регуляторних вимог.

Стаття докладно розглядає різні види транспорту, які можуть бути використані для перевезення соняшникової олії, включаючи автотранспорт, залізничний транспорт, морський і повітряний транспорт, та надає порівняльний аналіз їх переваг і недоліків.

Також у статті розглядаються питання, пов’язані з упаковкою, зберіганням та транспортуванням соняшникової олії з точки зору забезпечення її якості та безпеки.

Важливий акцент робиться на міжнародних правилах і стандартах, що регулюють міжнародні вантажні перевезення, а також на вимогах та документації, деяких для здійснення таких перевезень.

Загалом, ця стаття дає читачам вичерпну інформацію про організацію міжнародних вантажних перевезень соняшникової олії та забезпечує всі необхідні аспекти для успішної та безпечної транспортування цього продукту на міжнародному ринку.

Ключові слова: соняшникова олія, вантажні перевезення, міжнародні транспортні маршрути, транспортні засоби, міжнародна торгівля олією, упаковка та маркування, спеціальні вимоги до соняшникової олії, міжнародні документи для вантажних перевезень.

Постановка проблеми. Соняшникова олія має важливе національно-економічне значення та є ключовим елементом агропромислового комплексу України. Щорічно виробництво та експорт соняшникової олії зростають, а ця галузь залишається стабільним джерелом валютних надходжень для країни.

Міжнародна торгівля соняшниковою олією має великий економічний потенціал, але вимагає ефективної організації вантажних перевезень для забезпечення якості та безпеки продукції. Проте, існує ряд проблем і викликів, пов'язаних з організацією цього процесу, які потребують подальшого дослідження та розв'язання. По-перше, це – логістична складність: Організація вантажних перевезень соняшникової олії включає в себе ряд логістичних аспектів, таких як вибір транспортних засобів, маршрутизація, вантажоперевезення та складське управління. Важливим є розгляд методів та стратегій, які можуть бути застосовані для оптимізації цих процесів.Також важливим є інтероперабельність законодавства та нормативів ЄС з правовими нормами України: Міжнародні вантажні перевезення супроводжуються виключно законами та правилами, які можуть варіюватися в різних країнах. Важливо виявити, які юридичні аспекти потребують допомоги при організації перевезення соняшникової олії і яким чином це впливатиме на бізнес.

Забезпечення високої якості та безпеки під час транспортування соняшникової олії – також є суттєвою проблемою. Пошук заходів та технічних рішень, які можуть бути прийняті для запобігання можливим ризикам, таким як забруднення, окислення та інш. є актуальним.

Дослідження цих проблем може сприяти покращенню організації міжнародних вантажних перевезень соняшникової олії та забезпечити стабільність та розвиток цього важливого сектора глобальної торгівлі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження та публікації, що розглядають проблеми вантажоперевезень під час війни, становлять великий інтерес на сучасному етапі. Цю тему зосереджує увагу багатьох вчених та економістів, у тому числі, але не обмежуючись, такими дослідниками, як

Зайцев Є. І., Кісіль Р., Сухіна Ю. С., Педорченко А. Л., Лукінський В. С., Садиков О. Н., Домбровська Н. О. та інші відомі фахівці. Їхні аналітичні дослідження стосуються низки важливих аспектів цієї проблеми.

Наприклад, Н. О. Домбровська у роботі [1] розглянула вплив відкритої російської військової агресії у лютому 2022 р. проти України на виробництво агропродукції, її експорт, логістичні ланцюги поставок зернових і олійних культур та продуктів їх переробки українського походження на світові ринки. Досліджено вплив геополітичних чинників на переорієнтацію експортних потоків, формування ціни на експортну продукцію, зроблено прогнози щодо динаміки цін протягом 2022 р.

Авторка пропонує ряд заходів щодо удосконалення логістичного обслуговування експорту рослинних олій в Україні. До них належать:

- Розвиток мультимодальних транспортних систем.
- Запровадження сучасних логістичних технологій.
- Покращення нормативно-правової бази у сфері логістики.

Стаття є актуальним дослідженням, яке має важливе теоретичне і практичне значення. Вона може бути використана для розробки стратегії розвитку логістичного обслуговування експорту рослинних олій в Україні.

Педорченко А. Л. у своїй праці [2] описує вплив відкритої російської військової агресії у лютому 2022 р. проти України на виробництво агропродукції, її експорт, логістичні ланцюги поставок зернових і олійних культур та продуктів їх переробки українського походження на світові ринки. Досліджено вплив геополітичних чинників на переорієнтацію експортних потоків, формування ціни на експортну продукцію, прогнози щодо динаміки цін протягом 2022 р. Робота зосереджена на вивченні та порівнянні цінової динаміки ринків зернових і олійних культур протягом останніх років, враховуючи важливість цих секторів для економіки України. Дослідження включає аналіз глобального запиту та пропозицій, вплив кліматичних умов на врожайність, а також важливість міжнародних торговельних угод для забезпечення стабільності цінової ситуації в цих секторах. Результати аналізу,

наведені в цій роботі, можуть бути корисними для фахівців з аграрного сектору, державних органів, агробізнесу та інших цікавих сторінок, які цікавляться станом та перспективами розвитку експортних ринків зернових і олійних культур в Україні. У статті Прокудіна Г. С., Редіча Ю. А. та Єрка Я. В. розглядається питання підвищення ефективності організації міжнародних вантажних перевезень соняшникової олії. Проаналізовано стан справ на сучасному ринку перевезень цього продукту, визначають основні тенденції його розвитку та особливості організації логістичного ланцюга.

Одним із найважливіших факторів, що впливають на ефективність міжнародних перевезень соняшникової олії, є спосіб її транспортування. Автори статті пропонують використовувати інноваційну упаковку - флекситанки. Це дозволить розширити транспортні можливості під час експортних постачань продукції та диференціювати вантажопотоки за видами використовуваного автотранспорту.Крім того, автори статті відзначають важливість розвитку транспортної та логістичної інфраструктури. Це дасть змогу максимально реалізувати транзитний потенціал регіону, збільшити створювану додану вартість під час надання транспортно-логістичних послуг та змінити структуру експортних відвантажень масел. Берестов І., Колісник А., Пестременко-Скрипка О., Богачук Д. у праці [4] досліджують технології транспортування наливних вантажів різними способами за участю залізничного транспорту. Дослідження охоплює аналіз технічних можливостей флекситанків, їх співвідношення з іншими видами упаковки та транспортування, а також враховує вплив цього методу на загальну ефективність інтермодальних перевезень. Автори проводять порівняльний аналіз, надійність вартості та екологічну прийнятність флекситанків у контексті перевезення соняшникової олії, звертаючи увагу на їхні переваги та можливості обмеження. Робота є основою для впровадження флекситанків у систему транспортування соняшникової олії, висвітлюючи практичні переваги цього методу та рекомендуючи стратегії оптимізації та удосконалення системи перевезення з підвищення ефективності використання

коштів та зменшення витрат.

Виклад основного матеріалу. Транспортування рослинної олії вимагає дотримання певних стандартів та вимог. Соняшникову олію перевозять відповідно до встановлених стандартів та правил безпечного та ефективного транспортування. Для цього застосовують спеціалізовані залізничні цистерни з нижнім зливом, відповідно до ДСТУ 3445 (ГОСТ 10674), які мають відповідне позначення «Олія» і трафарети, як вимагають чинні правила перевезення вантажів.

Проблема перевантажувальних терміналів на кордоні України та ЄС виникає з-за зростання обсягу товарообігу та транспортних потоків між цими країнами, а також іншими чинниками, і може бути описана наступним чином:

- Збільшення обсягів торгівлі: Україна та Польщі мають історично тісні торговельні зв'язки. Збільшення обсягів торгівлі між цими країнами поступово до зростання транспортних потоків через прикордонні пункти.
- Неспроможність інфраструктури: Багато перевантажувальних терміналів та кордонних пунктів мають застарілу інфраструктуру та обмежену потужність. Це призводить до заторів та затримок товарів та транспортних засобів.
- Цілодобова робота: Через високий обсяг перевезень на кордоні України з Польщі може бути необхідна цілодобова робота перевантажувальних терміналів, але обмеження обмеження робочого часу та режиму роботи персоналу, що призводить до затримок та перерв у логістиці.
- Відсутність сучасних технологій: деякі кордонні пункти не використовують сучасні технології та інформаційні системи для координації руху транспорту та обробки товарів, що ускладнює процес та підтримку підтримки.
- Бюрократичні процедури: Документальні та митні процедури при перетині кордону можуть бути складними та затягнутими, що настало до затримок та після часу.
- Зміна конкурентоспроможності: Затримки на кордоні можуть

підірвати конкурентоспроможність компаній, які займаються торгівлею та перевезеннями між Україною та Польщі і призвести до втрати прибутків.

- Потреба в інвестиціях: Для вирішення цієї проблеми потребують інвестиції в модернізацію інфраструктури та впровадження ефективних логістичних рішень для полегшення перетину кордону та зменшення затримок[7].

Вирішення цієї проблеми вимагає спільних зусиль України та країн ЄС, а також можливих партнерів, щоб покращити інфраструктуру, скоординувати роботу терміналів, спростити бюрократичні процедури та використовувати сучасні технології для полегшення перевезень та підвищення ефективності торговельних зв'язків між цими країнами [8]. Війна в корені змінила структуру міжнародних перевезень. Згідно з даними консалтингової компанії McKinsey [9], російське вторгнення в Україну призвело до 12 глобальних змін у світі.Однією з ключових змін є перетворення логістичного сектора та розподіл ланцюга поставок. Особливо в західній частині країни, що межує з Європейським Союзом, помітно зросли черги на пунктах пропуску. Причиною цьому є проблема олійної логістики — дефіцит спеціалізованого автотранспорту. В Україні вся логістика до війни була орієнтована на порти, і ніхто не вкладав гроші у більш дорогі машини за стандартами Євро-4 та Євро-5. Тож зараз на ринку досить мало вітчизняного автотранспорту, який може перевозити олію Європою.

Вирішенням цієї проблеми може бути здійснення транспортування рослинної олії в цистернах-контейнерах. Танк-контейнер має наступні переваги:

– має фурнітуру для контейнерів, що робить укладання та перевантаження швидкими та зручними; - решітка стандартизованих розмірів;

- герметичний, не пропускає сторонні запахи, сонячне світло;

- міцний, місткий, має хорошу теплоізоляцію;

– система розвантаження виключає втрати рідкого вантажу [1].

Контейнер-цистерна підходить для транспортування рідких вантажів на

великі відстані. Під час перевезення соняшникової олії відкритим автотранспортом, такі як бочки, фляги та ящики із фасованою олією, мають бути надійно захищені від впливу атмосферних опадів та сонячного випромінювання. Будь-яке транспортування фасованої олії у відкритих ящиках повинно бути обов'язково узгоджене із замовником.

Проблема використання рухомого складу (залізничного та автомобільного) для перевезення соняшникової олії може бути досить різноманітною і включати в себе такі аспекти:

1. Екологічні аспекти:

Велика кількість транспортних засобів, які використовують для перевезення олії, може спричинити забруднення довкілля через викиди шкідливих речовин.

Нафтопереробні заводи, які виробляють соняшникову олію, споживають значні витрати енергії, що також може призвести до забруднення навколишнього середовища.

2. Транспортні витрати:

Використання автомобільного та залізничного транспорту для перевезення соняшникової олії може вимагати великих витрат на пальне та обслуговування транспортних засобів.

Інфраструктура для залізничних перевезень може бути застарілою та потребувати інвестицій для покращення.

3. Безпека перевезень:

Руйнування та витоки соняшникової олії під час транспортування можуть створити серйозні небезпеки для навколишнього середовища та здоров'я людей. Тому при здійсненні транспортування необхідно дотримуватися високих стандартів безпеки та технічного обслуговування транспортних засобів.

4. Залежність від ціни на пальне:

Зміни в цінах на пальніше можуть вплинути на ефективність та витрати на перевезення соняшникової олії, після чого вона транспортується нафтопродуктами.

5. Інфраструктура та логістика:

Недостатність розвиненості залізничних та дорожніх мереж, а також обмеження в логістичних можливостях, можуть створити перешкоди для ефективного перевезення соняшникової олії.

6. Регуляторні обмеження:

Різні регуляторні обмеження та правила для перевезення соняшникової олії можуть призвести до адміністративних та юридичних труднощів для транспортних компаній. Загалом, використання рухомого складу для перевезення соняшникової олії має свої переваги, але водночас потребує вирішення численних проблем, пов'язаних з екологією, ефективністю, безпекою та інфраструктурними обмеженнями. Для зменшення негативного впливу на довкілля та покращення перевезення соняшникової олії можна розглянути альтернативні методи перевезення та розвитку більш сталої та ефективної логістичної інфраструктури.[3] Відомо, що на даний час перевезення соняшникової олії може здійснюватися з використанням автомобільного та залізничнного транспорту. Кожен із цих методів має свої переваги та недоліки (табл.1):

Таблиця 1

Переваги та недоліки перевезення соняшникової олії автомобільним і залізничним транспортом

Метод транспорту	Переваги	Недоліки
Автомобільний транспорт	- Гнучкість і швидкість	- Вищі витрати
	- Доступність	- Обмежена місткість
	- Можливість малими партіями	- Тривалість подорожі
	- Більший контроль	
Залізничний транспорт	- Велика вантажопідйомність і потужність	- Обмежена гнучкість у маршрутах
	- Ефективність на великій відстані	- Потреба в терміналах та пунктах очікування
	- Стійкість до погодних умов	- Обмежена гнучкість при доставці до кінцевого пункт призначення

Вибір між автомобільним і залізничним транспортом для перевезення соняшникової олії буде залежати від конкретних потреб та характеристик, таких як відстань, обсяги перевезень, бюджет і доступність інфраструктури. [2]

Висновок: Українська олійно-жирова галузь є лідером на світовому

ринку по виставках олії. Зростання експортного потенціалу досягається за рахунок підвищення ефективності виробництва та покращення якості продукції, використаної сучасних технологій у вирощуванні та переробці олійних культур. Серед цих культур соняшник є основним для ринку українських рослинних олій і важливою сировиною для чисельних галузей харчової промисловості. Проте, в умовах військової агресії та блокади морських портів України викликає важливу проблему щодо забезпечення експорту продукції, зокрема соняшникової олії, на зовнішні ринки.

Для вирішення цієї проблеми необхідно розглянути альтернативні шляхи доставки, зокрема використання флексітанків та автомобільного транспорту. Аналіз останніх публікацій про цю можливість, і вони можуть стати ефективними рішеннями в умовах обмеженого доступу до морських портів. Тому важливо продовжувати розвивати нові технології та методи доставки і перевезення, а також робити порівняльний аналіз з іншими видами транспорту, щоб знайти найбільш перспективний шлях для експорту української олійно-жирової продукції на міжнародні ринки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Домбровська Н. О. (2022). Особливості формування логістичних ланцюгів з експорту рослинних олій в Україні. Том 7 № 3- Економіка харчової промисловості.-
2. Прокудін Г.С., Редіч Ю.А., Єрко Я.В. Підвищення ефективності організації міжнародних вантажних перевезень соняшникової олії. Том 32 (71) Ч. 2 № 2 2021- Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Технічні науки
3. Педорченко , А. (2022). Цінова ситуація на експортних ринках зернових і олійних в Україні у 2022 р. Грааль науки , (12-13), 45-50.
4. Берестов І., Колісник А., Пестременко-Скрипка О., Богачук Д. Обґрунтування доцільності транспортування соняшникової олії за допомогою флекситанків в система інтермодальних перевезень -. С.81-87 - ІКСЗТ, 2023 №2
5. Brussels’ masterplan to get Ukraine’s grain moving (2022) URL:

https://www.politico.eu/article/brussels-masterplan-to-get-ukraine-grain-moving.

6. World Food Situation (2022) URL: https://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en Майорова І.М. Інноваційні підходи розвитку логістичної інфраструктури системи міжнародної торгівлі / І.М. Майорова // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2011. – № 1. – С. 33–38.

7. Сайт Міністерства сільського господарства США. Режим доступу :https://www.usda.gov

8. Oilseeeds: world market and trade. Звіт USD за квітень 2022 р. Режим доступу :https://apps.fas.usda.gov/psdonline/circulars/oilseeds.pdf

9. War in Ukraine: Twelve disruptions changing the world. (2022). URL: http://www.mckinsey.com/business-functions/strategy-and-corporate-finance/our-insights/ war-in-ukraine-twelve-disruptions-changing-the-world.

10. War is driving up food prices, exacerbating shortages abroad, especially for foodinsecure nations (2022) URL: https://www.washingtonpost.com/business/ 2022/03/11/ ukraine-impact-on-countries-food.

11. Вантажні перевезення. Сайт Укрзалізниці. Режимдоступу : https://www.uz.gov.ua/cargo_transportation/

12. Міжнародні перевезення. Сайт он-лайн біржі перевезень Ларді-транс. Режим доступу : https://lardi-trans.ua/ru/[6]Ціни. Сайт аналітичної агенції АПК-Інформ. Режим доступу : https://www.apk-inform.com/uk

13. Флексітанк T-Flex (Т-Флекс) URL: https://levipack.com.ua/products/t-flex/ (дата звернення: 10.04.2023)

14. Щодо засвідчення форс-мажорних обставин. Сайт Торгово-Промислової Палати України. Режим доступу :https://ucci.org.ua/press-center/ucci-news/protsedura-zasvidchennia-fors-mazhornikh-obstavin-z-28-02-2022

15. Як експортувати. Сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. Режим доступу: https://how-to-export.minagro.gov.ua

УДК 004.891.2

ПРОЕКТУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ ПІДТРИМКИ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ЩОДО ВИБОРУ НОУТБУКА

Мельник Іван Сергійович
магістрант кафедри комп'ютерних наук
Білошкурський Владислав Олександрович
магістрант кафедри комп'ютерних наук
Яровий Андрій Анатолійович
доктор технічних наук, професор,
завідувач кафедри комп'ютерних наук,
Сімончук Сергій Володимирович
асистент кафедри комп'ютерних наук,
Вінницький національний технічний університет,
м. Вінниця, Україна

Вступ. У сучасному світі швидкість технологічного розвитку росте надзвичайно швидко, що призводить до значного збільшення доступної користувачам інформації. Один з основних напрямків цього розвитку – це створення інтелектуальних систем, які можуть надавати персоналізовані рекомендації, що допомагають користувачам більш швидко та зручно обирати товари та послуги. Ноутбуки можна віднести до категорії найпопулярніших товарів, які останнім часом купують в Інтернеті. Пошук інформації для вибору ноутбука може бути дуже складним завданням через великий асортимент моделей з різними характеристиками та функціоналом. Крім того, користувачі, які мають обмежений бюджет, можуть стикнутися з питаннями щодо власних фінансових можливостей [1].

Мета роботи. Проектування інформаційної технології підтримки прийняття рішень щодо вибору ноутбука, яка відрізняється від існуючих комбінованим застосуванням моделей нечіткої логіки та експертних систем, що забезпечить підвищення якості надання рекомендацій.

Матеріали та методи. Теорія та методи експертних систем; теорія та методи нечіткої логіки; методи об'єктно-орієнтованого програмування.

Результати та обговорення. Експертні системи є досить ефективним вибором підходу та технології для задачі вибору ноутбуків з численними характеристиками та індивідуальними вимогами користувачів. Експертна система використовує знання експертів та евристики для надання рекомендацій щодо найкращого вибору ноутбука, враховуючи вимоги та пріоритети користувача [1].

У традиційному програмуванні команди мають фіксовану послідовність етапів виконання. Всі рішення щодо розгалужень приймаються наперед. Цей метод програмування зручний, коли послідовність дій не залежить від даних і розгалуження – виняток, а не норма. У випадку задачі, яка розглядається у даному дослідженні, програму краще розглядати як набір незалежних модулів-евристик, кожен з яких керується зразками. Кожен такий модуль має механізми для обробки та зміни структур даних. Зазвичай, модуль-евристика продукційного типу поділяється на дві частини: передумову і дію. Системи, створені з евристик, в яких зіставлення та управління є явними функціями системи, зафіксованими в інтерпретаторі, відносять до продукційних експертних системам [2-4].

Для інформаційної технології підтримки прийняття рішень щодо вибору ноутбуків найбільш доцільною є комбінація продукційної моделі подання знань у експертній системі та методів нечіткої логіки. Продукційна модель дозволить визначити базові правила вибору на основі характеристик ноутбуків, тоді як нечітка логіка допоможе обробляти нечіткі запити користувачів та надавати рекомендації на основі їх переваг.

Рисунок 1 – Взаємодія користувача з системою надання рекомендацій на основі продукційної моделі подання знань

Проектування інформаційної технології підтримки прийняття рішень

щодо вибору ноутбука є складним процесом, який включає в себе розробку множини модулів, що в сукупності допомагають користувачам обирати ноутбуки, які найкраще відповідають їх потребам і бюджету. Проектування може бути розглянуто як комплексний процес, що містить кілька ключових етапів:

1. Збір та аналіз вимог користувачів до ноутбуків.

2. Розробка бази даних, яка містить інформацію про різні моделі ноутбуків з їх характеристиками та цінами.

3. Розробка бази знань, що акумулює досвід експертів.

4. Розробка алгоритму, який може порівнювати ноутбуки на основі заданих користувачем критеріїв та надавати відповідні рекомендації.

5. Проведення тестування системи з реальними користувачами для виявлення та виправлення помилок, а також оптимізація параметрів роботи програмного продукту.

Розглянемо структурну організацію роботи інформаційної технології підтримки прийняття рішень щодо вибору ноутбука. Діаграму послідовності зображено на рис. 2.

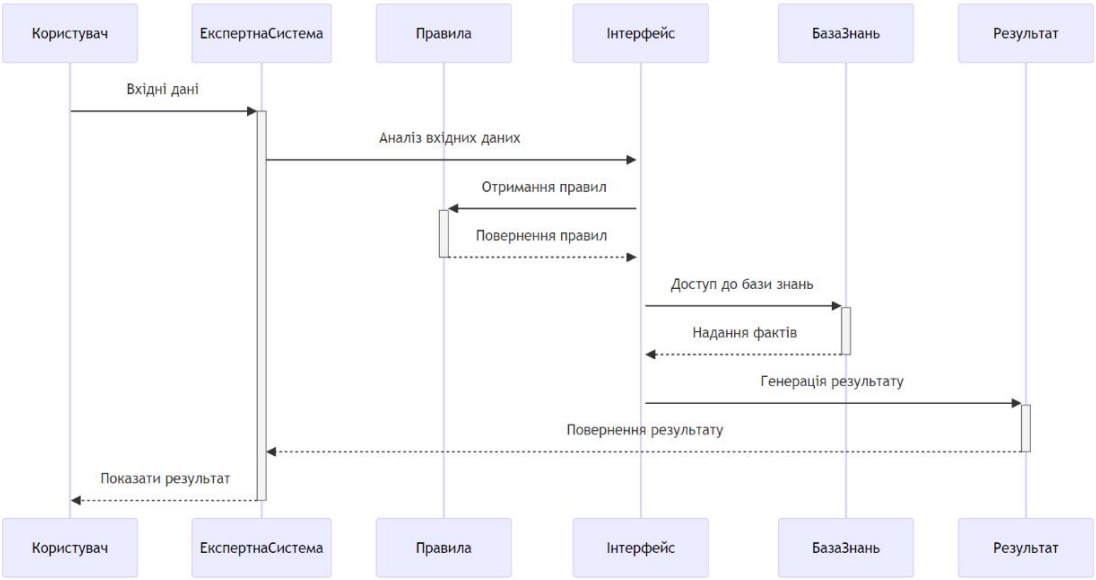

Рисунок 2 – Діаграма послідовності інформаційної технології підтримки прийняття рішень щодо вибору ноутбука

Користувач взаємодіє з модулем експертної системи шляхом надання вхідних даних. Ці дані можуть бути запитами або конкретною інформацією, яку користувач хоче проаналізувати для отримання рекомендації.

Модуль діє як інтерфейс між користувачем і внутрішніми компонентами експертної системи. Він отримує вхідні дані від користувача та передає для обробки. Після отримання вхідних даних від експертної системи подальші модулі починають аналіз. Модуль надання рекомендацій є основним компонентом, який застосовує логічні методи для виведення інформації або прийняття рішень на основі вхідних даних і набору правил, доступних у базі знань.

Після обробки вхідних даних за допомогою правил генерується результат. Цей результат є рекомендацією або рішенням, отриманим експертною системою на основі введених користувачем даних, і може бути поданим у формі відповіді, рекомендації або вирішення запиту користувача.

Розглянемо алгоритм роботи інформаційної технології підтримки прийняття рішень щодо вибору ноутбука, що зображений на рис. 3.

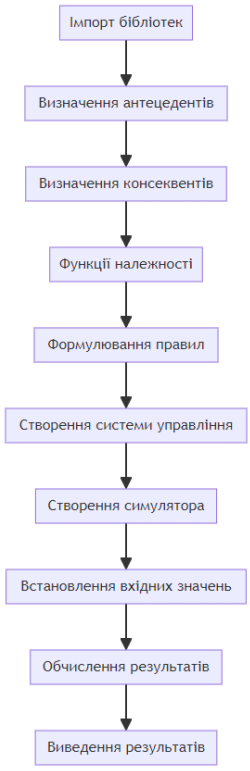

Рисунок 3 – Узагальнений алгоритм роботи інформаційної технології підтримки прийняття рішень щодо вибору ноутбука

Наведений алгоритм базується на визначенні антецедентів, консеквентів, функцій належності і формуванні правил. Розглянемо особливості функціонування алгоритму роботи інформаційної технології підтримки прийняття рішень щодо вибору ноутбука у вигляді діаграми взаємодії, що зображена на рис. 4.

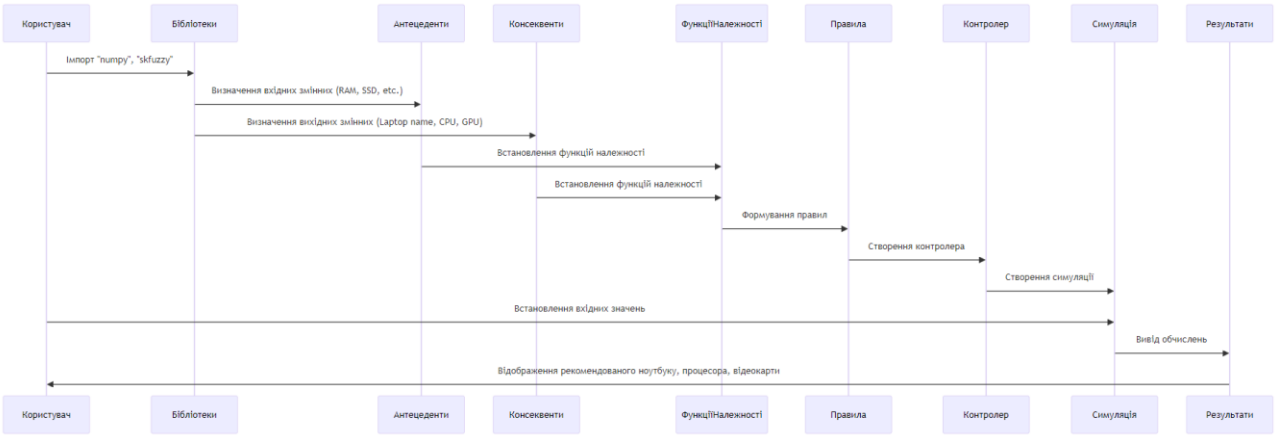

Рисунок 4 – Діаграма взаємодії інформаційної технології підтримки прийняття рішень щодо вибору ноутбука

Наведена діаграма показує особливості взаємодії модуля експертної системи в розробленій інформаційній технології в контексті надання рекомендації щодо конкретних моделей ноутбуків з урахуванням різних технічних характеристик та вимог користувача.

Спершу створюється тестовий набір даних, який включає в себе різні сценарії вибору ноутбука. Ці дані використовуються для перевірки правильності роботи алгоритму. Тестовий набір даних передається алгоритму для виконання. Алгоритм будує прогнози та рекомендації для кожного сценарію на основі вхідних даних.

Модуль параметрів є ключовою частиною модуля експертної системи для процесу прийняття рішень. Цей модуль визначає вхідні та вихідні параметри, а також мовні терміни, які використовуються для опису та визначення лінгвістичних правил. Загальний концептуальний підхід даного модуля - створення нечітких визначень параметрів та лінгвістичних правил для прийняття рішень на основі нечітких вхідних даних. Цей підхід дозволяє

створювати нечіткі логічні структури, які можуть приймати рішення в умовах нечіткості або невизначеності інформації (рис. 5) [5-9].

Модуль параметрів

```python
# @title Модуль параметрів
import numpy as np
import skfuzzy as fuzz
from skfuzzy import control as ctrl
import matplotlib.pyplot as plt

# Define the Antecedents and Consequents
RAM = ctrl.Antecedent(np.arange(4, 65, 4), 'RAM')
SSD = ctrl.Antecedent(np.arange(128, 3072, 128), 'SSD')
HDD = ctrl.Antecedent(np.arange(512, 4000, 512), 'HDD')
keyboard = ctrl.Antecedent(np.arange(1, 11, 1), 'Keyboard')
matrix_type = ctrl.Antecedent(np.array([0, 1, 2, 3]), 'Matrix Type')
usb_ports = ctrl.Antecedent(np.arange(0, 6, 1), 'usb_ports')
screen = ctrl.Antecedent(np.arange(1, 5, 1), 'Screen')

prise = ctrl.Consequent(np.arange(200, 4000, 1), 'Price')
laptop_name = ctrl.Consequent(np.arange(0, 15, 1), 'Laptop Name')
processor_name = ctrl.Consequent(np.arange(0, 31, 1), 'Processor Name')
graphics_card_name = ctrl.Consequent(np.arange(0, 31, 1), 'Graphics Card Name')


# Мовні терміни
RAM.automf(5, names=['very low', 'low', 'medium', 'good', 'very good'])
SSD.automf(5, names=['very low', 'low', 'medium', 'good', 'very good'])
HDD.automf(5, names=['very low', 'low', 'medium', 'good', 'very good'])
prise.automf(5, names=['very low', 'low', 'medium', 'good', 'very good'])
```

Рисунок 5 – Фрагмент програмної реалізації модуля параметрів

База знань містить правила (евристики), що дозволяють експертній системі приймати рішення щодо вибору лінгвістичних значень вихідних параметрів на основі нечітких вхідних даних. Кожне правило вказує, які значення параметрів слід призначити, якщо виконуються певні умови (рис. 6).

База правил

```python
# @title База правил

rules = [
ctrl.Rule(RAM['medium'] & SSD['medium'] & HDD['medium'] & keyboard['average'] & matrix_type['IPS'] & usb_ports['average'] & screen['medium'],
          (prise['good'], laptop_name['MSI'], processor_name['Intel i5'], graphics_card_name['NVIDIA GeForce GTX 1650']))


ctrl.Rule(RAM['very low'] & SSD['very low'] & HDD['very low'] & keyboard['very bad'] & matrix_type['TN'] & usb_ports['none'] & screen['small'],
                  (prise['very low'], laptop_name['Asus'], processor_name['Intel i3'], graphics_card_name['Intel UHD Graphics'])),

ctrl.Rule(RAM['medium'] & SSD['medium'] & HDD['medium'] & keyboard['average'] & matrix_type['IPS'] & usb_ports['average'] & screen['medium'],
                  (prise['good'], laptop_name['MSI'], processor_name['Intel i5'], graphics_card_name['NVIDIA GeForce GTX 1650'])),

ctrl.Rule(RAM['very good'] & SSD['good'] & HDD['good'] & keyboard['good'] & matrix_type['OLED'] & usb_ports['many'] & screen['large'],
                  (prise['good'], laptop_name['MSI'], processor_name['AMD Ryzen 7'], graphics_card_name['NVIDIA GeForce RTX 2060'])),

ctrl.Rule(RAM['very good'] & SSD['very good'] & HDD['very good'] & keyboard['very good'] & matrix_type['Retina'] & usb_ports['very many'] & screen['extra large'],
                  (prise['very good'], laptop_name['Asus'], processor_name['Intel i9'], graphics_card_name['NVIDIA GeForce RTX 3070'])),

ctrl.Rule(RAM['low'] & SSD['low'] & HDD['low'] & keyboard['bad'] & matrix_type['TN'] & usb_ports['few'] & screen['small'],
                  (prise['low'], laptop_name['Acer'], processor_name['Intel i3'], graphics_card_name['Intel UHD Graphics'])),

ctrl.Rule(RAM['medium'] & SSD['good'] & HDD['medium'] & keyboard['average'] & matrix_type['IPS'] & usb_ports['average'] & screen['medium'],
                  (prise['medium'], laptop_name['Hp'], processor_name['AMD Ryzen 3'], graphics_card_name['Radeon Graphics'])),

ctrl.Rule(RAM['good'] & SSD['very good'] & HDD['good'] & keyboard['good'] & matrix_type['OLED'] & usb_ports['many'] & screen['large'],
                  (prise['good'], laptop_name['Lenovo'], processor_name['AMD Ryzen 5'], graphics_card_name['NVIDIA GeForce GTX 1650'])),
```

Рисунок 6 – Фрагмент програмної реалізації бази правил

Процес вибору ноутбука здійснюється на основі введених користувачем

параметрів, таких як обсяг оперативної пам'яті (RAM), обсяг SSD, обсяг HDD, тип клавіатури, тип матриці, кількість портів USB та розмір екрану, тощо. Користувач може вибирати ці параметри за допомогою слайдерів (рис. 7).

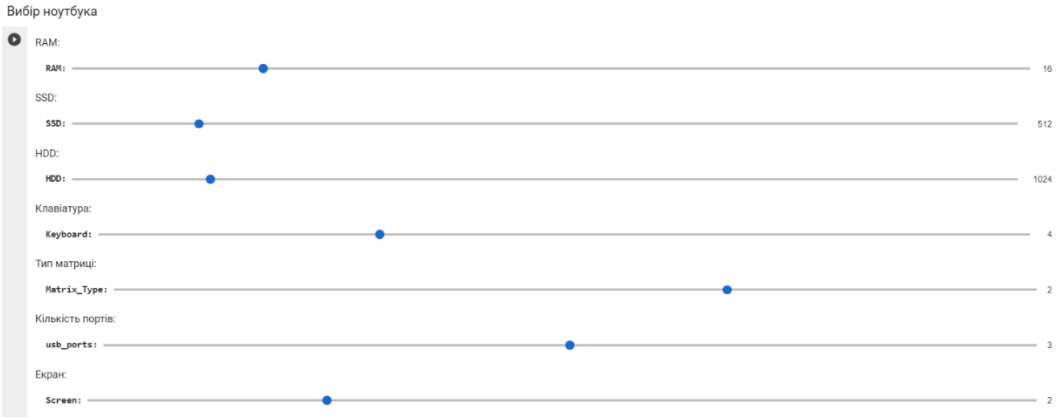

Рисунок 7 – Візуалізація процесу вибору ноутбука на основі введених параметрів

Модуль дефазифікації використовується для перетворення нечіткого виведення системи керування в конкретні значення, які можна розуміти та використовувати в реальних умовах [6-9].

Модуль дефазифікації допомагає користувачеві отримати конкретні рекомендації щодо вибору ноутбука та надає візуальну інформацію у вигляді зображення вибраного ноутбука для кращого розуміння та прийняття рішення. Приклад результату роботи інформаційної технології підтримки прийняття рішень щодо вибору ноутбука наведено на рис. 8.

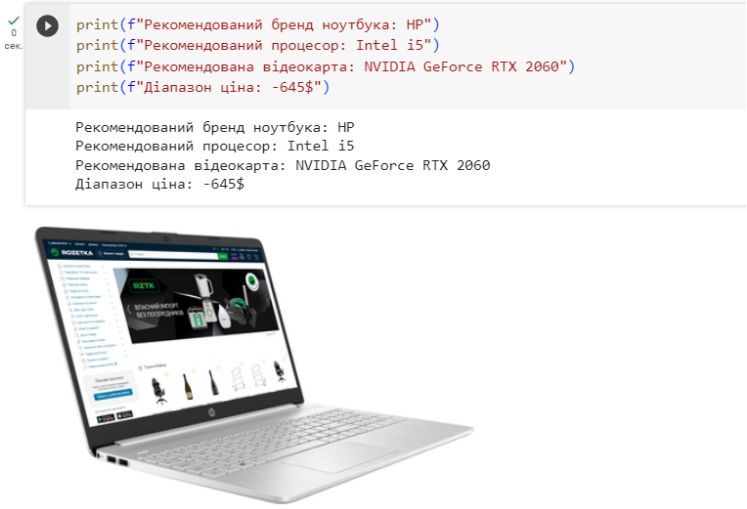

Рисунок 8 – Результат надання рекомендації щодо вибору ноутбука на основі введених користувачем даних

Висновки. Отже, в результаті проведених досліджень здійснено проектування інформаційної технології підтримки прийняття рішень щодо вибору ноутбука для допомоги користувачам приймати обґрунтовані рішення, враховуючи різні характеристики і параметри. Експертні системи обрані як ефективний інструмент для автоматизації процесу порівняння та вибору альтернатив на основі заданих користувачем критеріїв, використовуючи знання експертів та евристики. Обґрунтовано вибір продукційної моделі подання знань для застосування при розробці бази знань модуля експертної системи. Алгоритм роботи системи ґрунтується на визначенні антецедентів, консеквентів, функцій належності і формулюванні евристик, що допомагає користувачам приймати обґрунтовані рішення. Модулі параметрів, база знань, модулі фазифікації/дефазифікації є ключовими компонентами, які сприяють у прийнятті якісних рішень та наданні зрозумілої інформації користувачам, що забезпечує ефективність роботи запропонованої інформаційної технології підтримки прийняття рішень щодо вибору ноутбука.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Інформаційна технологія надання рекомендацій щодо вибору ноутбука / В.О. Білошкурський, І.С. Мельник, А.А. Яровий, Ю.М. Паночишин – Тези LII науково-технічної конференції підрозділів ВНТУ (НТКП ВНТУ-2023). – [Електронний ресурс]. – Тип доступу: https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-fksa/all-fksa-2023/paper/view/18718/15504
2. Месюра В.І., Яровий А.А., Арсенюк І.Р. Експертні системи. Частина 1. Навчальний посібник. – Вінниця: ВНТУ, 2006.– 114 с.
3. Яровий А.А. Експертні системи. Частина 2 : навчальний посібник / Яровий А.А., Арсенюк І.Р., Месюра В.І. – Вінниця : ВНТУ, 2017. – 106 с.
4. Троцько В.В. Методи штучного інтелекту: навчально-методичний і практичний посібник / В.В. Троцько.- К.: Університет "КРОК", 2020. – 86 с.
5. Google colab [Електронний ресурс]. Режим доступу https://colab.research.google.com/?hl=uk#

6. Програмна бібліотека scikit-fuzzy [Електронний ресурс]. Режим доступу - https://scikit-fuzzy.readthedocs.io/en/latest/

7. Програмна бібліотека NumPy [Електронний ресурс]. Режим доступу - https://numpy.org/doc/stable

8. Розробка програмного забезпечення з використанням бібліотеки scikit-fuzzy [Електронний ресурс]. Режим доступу https://ieeexplore.ieee.org/abstract/document/7440766

9. Приклад використання бібліотеки scikit-fuzzy [Електронний ресурс]. Режим доступу - https://pythonhosted.org/scikit-fuzzy/auto_examples/plot_tipping_problem_newapi.html

УДК 614.48

ОСНОВНІ ВИМОГИ ВИБОРУ ДЕЗЗАСОБІВ ДЛЯ ВИКОРИСТАННЯ В ПРИМІЩЕННЯХ АРХІВІВ

Надточій Ірина Іванівна
Олексій Олександрович Тімров
Журавель Олександр Георгійович
молодші наукові співробітники
Науково-дослідний,проектно-конструкторський
та технологічний інститут мікрографії,
м. Харків, Україна

Анотація: Проблема збереження інформації, що може бути втраченою внаслідок дії мікроорганізмів, виникла ще на початку широкого розповсюдження фотографії у зв'язку із тим, що желатин як основний компонент фотографуючої емульсії є досить поживним середовищем для мікроскопічних грибів. Найбільш поширеним дезінфектантом наприкінці XIX – початку XX ст. був фенол та його

похідні. У зв'язку з надзвичайною шкідливістю цієї речовини для людського організму застосування фенолу та його похідних було заборонено. Зважаючи на надзвичайну життєздатність грибів, проблема й досі залишається невирішеною.

Ключові слова: деззасоби, фунгіциди, желатин, мікроплівка, мікроміцети.

У процесі експлуатації приміщень, в яких здійснюють виготовлення, накопичення та зберігання кіно-, фотодокументів (мікрофільмів), та у випадках порушення температурно-вологісного режиму під час зберігання кіно-, фотодокументів із триацетатною та поліетилентерефталатною основами існує загроза зараження приміщень спорами мікроміцетів (грибів) і, в подальшому, розмноження їх до небезпечних концентрацій, що виражається в появі плісняви на стінах приміщень. При цьому значно збільшується вірогідність зараження

кіно-, фотодокументів та документації з паперовою основою, що надходять для мікрофільмування.

Сучасні кіно- і фотоплівки складаються із 2-х основних шарів: основи (ефіро-целюлозна, триацетатна та поліетилентерефталатна) і желатинового з компонентами, що утворюють чорно-білі або кольорові зображення. Желатин - основний компонент фотографуючої емульсії. Розчин желатину, що надходить для виготовлення емульсії, має, як правило, велику кількість мікроорганізмів. Таким чином, зародки бактерій і пліснявих грибів можуть потрапити в емульсію ще при виготовленні плівок.

Застосування нових засобів (деззасобів, фунгіцидів) для антигрибкової обробки приміщень, в яких виготовляють мікрофільми та закладають їх для довгострокового зберіганняв архівах, також неможливе без додаткових досліджень, оскільки вплив хімічного складу цих засобів на якісні показники мікрофільмів у процесі їх виготовлення та зберігання, як правило, не досліджений. Сильнодіючі фунгіциди звичайно виділяють під час контакту з грибами галогени чи активний кисень. Вони згубно впливають на срібло в желатиновому шарі фотоплівки, а відповідно – і на показники якості мікрофільмів у процесі довготривалого зберігання.

При виборі дезінфекційних засобів треба враховувати цілий ряд важливих аспектів, які можна вважати пріоритетними при використанні архівах: а) спектр антимікробної активності та як результат – ефективність застосування; б) безпека для здоров’я людини та екологічна безпека засобу; в) доцільність застосування препарату з урахуванням його вартості; г) відсутність пошкоджувальної дії на конструктивні матеріали обладнання і апаратури; д) здатність до розчинення у воді. Слід також враховувати технологічні, економічні аспекти та токсичність деззасобів: а) ефективну концентрацію активно діючої речовини, – чим вона вища, тим дорожче обійдеться дезінфекція; б) режим і порядок дезінфекції; в) спосіб обробки поверхонь (аерозольний, дрібнокрапельне зрошування, протирання, занурення та інші); г) засоби індивідуального захисту від токсичних випарів.

Також слід враховувати можливість придбання резистентності (стійкості) мікроорганізмами, тобто їхньої здатності переносити значно більші концентрації препарату при тривалому використанні одного і того ж деззасобу, ніж інші мікроорганізми даного штаму (виду), або розвиватися при таких концентраціях, що перевищують рекомендовані для дезінфекції.

Оскільки більшість деззасобів зараз є композиційними, тобто можуть містити суміш різних речовин, потрібно використовувати при заміні деззасоби, що максимально відрізняються складом. Головне при виборі деззасобів для використання в архівах– це властивості активно діючих речовин та їх можливий вплив на людину й на зображення, зафіксовані у фотоемульсійному шарі мікрографічної плівки.

УДК 004

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ МОДЕЛЮВАННЯ В ГНУЧКИХ ТЕХНОЛОГІЯХ

Палій Владислав Ігорович
Аспірант
Державний торговельно-економічний університет
м. Київ, Україна

Анотація: Ця стаття досліджує інтеграцію Штучного Інтелекту (ШІ) з методологіями Agile, підкреслюючи трансформаційний вплив ШІ на покращення аналізу даних, автоматизацію прийняття рішень та розвиток прогностичної аналітики в рамках Agile. Вона акцентує увагу на ролі ШІ у підвищенні ефективності та адаптивності технологій Agile у різних галузях, розглядає виклики інтеграції та досліджує майбутні напрямки та розвитки в методологіях Agile."

Ключові слова: Штучний Інтелект (ШІ), Agile-методології, аналіз даних, прогностична аналітика, інтеграція Agile, машинне навчання (МН), автоматизація рішень.

Інтеграція штучного інтелекту (ШІ) у гнучку методологію знаменує собою революційний зсув у комп’ютерних науках та оптимізації процесів в інформаційних системах. Гнучкі методології, які славляться своєю гнучкістю та адаптивністю, зазнають глибокої трансформації з впровадженням технологій ШІ. Можливості штучного інтелекту поширюються на вдосконалення обробки даних, автоматизацію рутинних завдань і значне підвищення точності прогнозування, що робить його незамінним інструментом у фреймворках Agile. Існує думка, що гнучка методологія може прискорювати проекти зі штучним інтелектом, використовуючи цикли зворотного зв'язку для ефективного швидкого вирішення проблем [1]. Це також порушує важливі етичні міркування, зокрема щодо обробки та безпеки даних, гарантуючи, що

інтеграція ШІ відповідає основним принципам Agile щодо прозорості та співпраці з клієнтами. Ця стаття спрямована на глибоке вивчення багатогранної ролі штучного інтелекту в гнучких методологіях, вивчення його глибокого впливу на обробку даних, комунікацію та етичний ландшафт. Завдяки інтеграції штучного інтелекту методології Agile не тільки почнуть йти в ногу з технологічним прогресом, але й встановлять нові стандарти ефективності, результативності та етичної відповідальності.

У гнучких методологіях потреба у швидких і ітеративних процесах розробки є першочерговою. Поява штучного інтелекту з його складними алгоритмами та методами машинного навчання кардинально змінила ситуацію в цій сфері. Його здатність автоматизувати процеси обробки даних каталізує більш ефективний і чутливий цикл розробки, що має вирішальне значення для успіху Agile. Інструменти аналітики даних на основі ШІ роблять більше, ніж просто автоматизують; вони забезпечують рівень розуміння та виявлення шаблонів, який часто перевершує ручні можливості. Ці інструменти чудово розкривають приховані закономірності та аномалії, які можуть залишитися непоміченими в традиційних процесах, пропонуючи цінну інформацію, яка є критично важливою для обґрунтованого планування проекту та ефективної оцінки ризиків. В свою чергу, інтеграція штучного інтелекту в Agile може покращити результативність практик Agile, наприклад, допомагаючи в управлінні ризиками [2, с. 38] або розподілі завдань [3, с. 170]. Ця здатність динамічно адаптуватися до нової інформації робить штучний інтелект безцінним союзником у процесі Agile, де гнучкість і адаптивність є ключовими. Завдяки використанню штучного інтелекту гнучкі методології не тільки здатні підтримувати свій швидкий темп, але й покращать якість і надійність своїх результатів, роблячи процес ефективнішим. Без можливості адаптації до змінних вимог, система штучного інтелекту може бути непридатною для інтеграції з методологіями Agile взагалі [4].

Включення штучного інтелекту в методології Agile викликає кілька етичних міркувань, особливо в сферах конфіденційності та безпеки даних. З

огляду на те, що системи штучного інтелекту часто обробляють та аналізують конфіденційні дані, важливість впровадження надійних заходів безпеки неможливо переоцінити. Це важливо не лише для запобігання витоку даних, але й для збереження довіри зацікавлених сторін. Окрім проблем безпеки, етичні питання також виникають у зв'язку з роллю штучного інтелекту в прийнятті рішень. Забезпечення прозорості, зрозумілості та підзвітності рішень, керованих штучним інтелектом, є критично важливим, особливо коли ці рішення можуть суттєво вплинути на напрямок або результат проекту. Такий рівень прозорості необхідний для підтримки довіри до систем штучного інтелекту та забезпечення відповідності їх використання етичним стандартам і цінностям гнучких методологій. Крім того, існує потреба в постійному моніторингу та оцінці систем штучного інтелекту для виявлення та пом'якшення будь-яких ненавмисних упереджень або несправедливих результатів, забезпечуючи відповідальну та справедливу інтеграцію штучного інтелекту в процеси Agile.

Оцінка ефективності штучного інтелекту в гнучких методологіях вимагає комплексного підходу до вимірювання ефективності. Визначення та відстеження відповідних ключових показників ефективності (KPI) є фундаментальним. Вони також повинні включати вимірювання ефективності співпраці, чутливості системи штучного інтелекту та швидкості впровадження ідей, керованих ШІ, групами Agile. Інтеграція штучного інтелекту в розробку програмного забезпечення за методологією Agile може допомогти покращити результати розробки, підвищуючи точність, ефективність та безпеку, а також скорочуючи час розробки [5]. Наприклад, під час тестування програмного забезпечення прогностичні моделі, керовані ШІ, продемонстрували б свою здатність виявляти потенційні дефекти на ранніх етапах циклу розробки, значно знижуючи рівень помилок у кінцевому продукті [6, с. 1]. Крім того, ці системи штучного інтелекту могли б давати уявлення про динаміку команди та ефективність робочого процесу, дозволяючи інформаційним системам постійно оптимізувати свої процеси. Цей цілісний підхід до вимірювання продуктивності

має вирішальне значення для повного розуміння впливу штучного інтелекту на методи Agile.

Роль штучного інтелекту в проектах Agile виходить за рамки базового керування помилками та оптимізації процесів. Його застосування в прогностичній аналітиці дозволяє завчасно виявляти потенційні проблеми, сприяючи проактивному підходу до керування помилками. Крім того, штучний інтелект може допомогти удосконалити сам процес Agile, надаючи розуміння того, які методи є найефективнішими, і пропонуючи області для вдосконалення на основі аналізу даних. Цей підхід має використовувати алгоритми штучного інтелекту, як-от нейронні мережі, обробку природної мови та машинне навчання, для динамічного коригування процесів гнучкого моделювання в режимі реального часу. Ці методи дозволяють інтерпретувати складні дані проекту, прогнозувати результати та пропонувати модифікації робочого процесу. Практичні застосування цього методу включають оптимізацію циклів розробки програмного забезпечення, вдосконалення процесу проектування в автомобільній інженерії та покращення управління доглядом за пацієнтами в охороні здоров’я.

Однак інтеграція ШІ в Agile-моделювання не без перешкод. Впровадження штучного інтелекту в процеси розробки програмного забезпечення за методологією Agile приносить нові виклики, пов'язані з безпекою: наприклад, кібератаки становлять серйозну загрозу, особливо для продуктів, критичних до безпеки, що використовують глибокі нейронні мережі [7, с. 1]. Також критичною є здатність системи адаптуватися до змінних контекстів, оскільки методології Agile надають пріоритет гнучкості та адаптивності до постійно змінного ринку [8, с. 822]. Такі проблеми, як якість даних, зміщення алгоритму та потреба у спеціальних навичках, створюють перешкоди для впровадження [9, с. 5]. Успішне подолання цих проблем передбачає забезпечення точності даних, безперервний моніторинг і коригування алгоритмів штучного інтелекту для запобігання упередженості та інвестування в розвиток навичок Agile-команд. Ефективність цього підходу

можна кількісно визначити за допомогою індексу адаптивності штучного інтелекту, який припустимо може розраховуватися так:

$$AI\ Adaptability\ Index\ =$$
$$Initial\ Flexibility\ \times\ (1\ +\ AI\ Flexibility\ Enhancement\ Factor)\ (1)$$

де AI Adaptability Index – (індекс адаптивності ШІ); це кінцеве значення, яке розраховується;

Initial Flexibility – (початкова гнучкість); це базове значення гнучкості системи ШІ до її поліпшення. Припустимо, це значення дорівнює 0.5 (на шкалі від 0 до 1, де 1 означає максимальну гнучкість);

AI Flexibility Enhancement Factor– (фактор поліпшення гнучкості ШІ): це коефіцієнт, на який поліпшується гнучкість ШІ. Припустимо, що цей коефіцієнт дорівнює 0.3 (або 30%).

Тепер можна підставити ці значення у запропоновану формулу:

$$AI\ Adaptability\ Index\ = 0.5\ \times\ (1\ +\ 0.3) = 0.5\ \times 1.3 = 0.65\ (2)$$

Таким чином, Індекс адаптивності ШІ у даному прикладі становить 0.65. Це приклад розрахунку, в якому можна змінити початкові значення згідно з потребами або даними. Ця формула відображає те, як інтеграція штучного інтелекту покращує притаманну гнучкість Agile-моделей, дозволяюче краще реагувати на зміну динаміки проекту. Важливо, що значення залежать від специфіки застосування ШІ. У деяких сценаріях навіть ШІ з відносно низьким індексом адаптивності може бути адекватним, якщо завдання статичні і не вимагають високої гнучкості. В інших випадках, особливо в динамічно змінюваних або невизначених середовищах, високий індекс адаптивності буде критично важливим. Agile та ШІ не обов’язково сумісні - швидше, гнучкі методології потрібно налаштувати для адаптації до проектів ШІ [10].

У налаштуваннях Agile певні алгоритми машинного навчання (МН), особливо ті, що спеціалізуються на розпізнаванні образів і прогнозній аналітиці, є дуже ефективними. Ці алгоритми обробляють великі обсяги даних, щоб виявити приховані тенденції та надати практичну інформацію, таким чином покращуючи процеси прийняття рішень. Однак такі проблеми, як

забезпечення якості даних і точна інтерпретація результатів МН, є звичайними і потребують ефективного вирішення. Заглядаючи вперед, галузь може розвиватися в напрямку використання більш просунутих методів, таких як глибоке навчання та складна прогностична аналітика в Agile-прийнятті рішень. Ці розробки обіцяють зробити процеси Agile ще більш чутливими та ефективними.

Прогностичне моделювання за допомогою штучного інтелекту в гнучких методологіях представляє трансформаційний підхід до передбачення та управління майбутніми ризиками та проблемами проекту. Ці моделі використовують історичні дані, оброблені за допомогою алгоритмів штучного інтелекту, таких як інтелектуальний аналіз даних і розпізнавання образів, для прогнозування й підготовки до потенційних майбутніх сценаріїв. У різних гнучких середовищах, від розробки програмного забезпечення до інноваційних продуктів, ці прогностичні моделі мають дозволити командам передбачати проблеми та розробляти проактивні стратегії. Ключ до успіху цих моделей полягає в їхній здатності аналізувати закономірності та тенденції з даних минулих проектів, тим самим підвищуючи точність оцінки ризиків. Такий підхід дозволить приймати більш обґрунтовані рішення, що призведе до кращих результатів проекту та зниження ризиків. Однак необхідно впоратися з такими проблемами, як якість даних, упередженість алгоритмів і надмірна залежність від прогнозів ШІ. Найкращі практики включають безперервне навчання моделі, перевірку результатів у реальному світі та підтримання балансу між розумінням, керованим ШІ, та людським судженням. Можлива формула:

$$Risk\ Prediction\ Accuracy = Initial\ Risk\ Assessment\ Accuracy \times (1 + AI\ Improvement\ Factor \quad (3)$$

де Risk Prediction Accuracy – (точність прогнозування ризиків); це кінцеве значення, яке розраховується;

Initial Risk Assessment Accuracy – (початкова точність оцінки ризиків); це базова точність оцінки ризиків до використання ШІ. Припустимо, що це

значення дорівнює 0.6 (на шкалі від 0 до 1, де 1 означає ідеальну точність);

AI Improvement Factor – (фактор поліпшення прогнозування ШІ); це коефіцієнт, на який поліпшується прогнозування ризиків завдяки ШІ. Припустимо, що цей коефіцієнт становить 0.25 (або 25%).

Тепер можна підставити ці значення у формулу:

$$Risk\ Prediction\ Accuracy = 0.6 \times (1 + 0.25) = 0.6 \times 1.25 = 0.75 \quad (4)$$

Таким чином, точність прогнозування ризиків у даному прикладі становить 0.75. Це приклад приблизного розрахунку в якому можна змінити початкові значення відповідно до потреб або даних. Ця формула мошла б відображати, як розширені прогностичні моделі штучного інтелекту можуть підвищити точність початкових оцінок ризиків у проектах Agile, що призводить до більш ефективних стратегій управління ризиками.

Інструменти та технології, що працюють на основі штучного інтелекту, можуть використовуватися для автоматизації, значно збільшуючи швидкість, з якою різні ітерації продуктів та процесів тестуються та удосконалюються [11]. Вплив штучного інтелекту особливо помітний у таких сферах, як планування спринтів, розподіл завдань і відстеження прогресу, де його здатність аналізувати шаблони та прогнозувати результати може значно пришвидшити ці процеси. Наприклад, керовані штучним інтелектом алгоритми розподілу завдань можуть оптимізувати командні призначення на основі навичок і робочого навантаження, що призводить до більш ефективного завершення спринту. Однак інтеграція ШІ в Agile вимагає ретельного планування, щоб уникнути таких пасток, як надмірна залежність від автоматизованих процесів. Для досягнення оптимальних результатів надзвичайно важливо збалансувати висновки ШІ з наглядом людини.

Інтеграція штучного інтелекту з методологіями Agile для оптимізації інформаційних систем є значним прогресом у проектуванні та обслуговуванні системної архітектури. Методології Agile були спеціально розроблені для вирішення складних проблем, коли традиційні або прогнозні методології були неефективними, надзвичайно важливо чітко розуміти контекст для найбільш

ефективного використання Agile в інтеграції зі ШІ [12]. Ця комбінація покращує такі ключові аспекти систем, як продуктивність, масштабованість і безпека. Роль штучного інтелекту в автоматизації рутинних завдань технічного обслуговування, оптимізації розподілу ресурсів і зміцненні безпеки системи від кіберзагроз є надзвичайно важливою. Інформаційні системи можуть бути успішно оптимізовані в рамках Agile з інтеграцією штучного інтелекту, що призведе до покращення операційної ефективності та стійкості. Проблеми в цій області можуть бути пов’язані з адаптацією алгоритмів штучного інтелекту до певної архітектури системи та забезпеченням того, щоб ці оптимізації не порушували цілісність або продуктивність системи.

Здатність штучного інтелекту обробляти величезні набори даних, оптимізувати складні завдання та вдосконалювати процес прийняття рішень збагачує гнучкі процеси, сприяючи більш динамічному та чуйному середовищу розробки. Ця інтеграція призвела б до значного підвищення ефективності та результативності, кинувши виклик традиційним методам і встановивши нові стандарти в розробці інформаційних систем. Оскільки технології штучного інтелекту продовжують розвиватися, очікується, що їх застосування в Agile-фреймворках відкриє безпрецедентні шляхи для інновацій і прогресу, змінивши ландшафт розробки процесів і інфоомаційних системах за допомогою розумніших, більш адаптивних і ефективних методологій. Ця постійна еволюція підкреслює симбіотичний зв’язок між передовими технологіями та принципами Agile, створюючи благодатний грунт для майбутніх досягнень і проривів у цій галузі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Agile Model: Accelerating AI Projects with Agile Methodologies. IndustryWired. 2022. URL: https://industrywired.com/agile-model-accelerating-ai-projects-with-agile-methodologies/#:~:text=Some%20argue%20that%20the%20agile,lifecycle%20requirements%20of%20AI%20projects (Дата звернення: 25.11.2023).

2. Shrivastava S. V., Date H. A Framework for Risk Management in Globally Distributed Agile Software Development (Agile GSD). Interscience Management Review. 2009. P. 32–41. URL: https://doi.org/10.47893/imr.2009.1022 (Дата звернення: 25.11.2023).

3. William P., Kumar P., Chhabra G. Task allocation in distributed agile software development using machine learning approach. International Conference on Disruptive Technologies for Multi-Disciplinary Research and Applications (CENTCON), vol. 1, pp. 168–172, IEEE, 2021. https://doi.org/10.1109/CENTCON52345.2021.9688114 (Дата звернення: 25.11.2023).

4. Leveraging the Power of Artificial Intelligence in Agile Development. Cognixia 2023. URL: https://www.cognixia.com/blog/leveraging-the-power-of-artificial-intelligence-in-agile-development/ (Дата звернення: 25.11.2023).

5. DASP: A Framework for Driving the Adoption of Software Security Practices / E. Larios-Vargas et al. IEEE Transactions on Software Engineering. 2023. P. 1–29. URL: https://doi.org/10.1109/tse.2023.3235684 (Дата звернення: 25.11.2023).

6. Boualouache A., Engel T. A Survey on Machine Learning-based Misbehavior Detection Systems for 5G and Beyond Vehicular Networks. IEEE Communications Surveys & Tutorials. 2023. P. 1. URL: https://doi.org/10.1109/comst.2023.3236448 (Дата звернення: 25.11.2023).

7. Safely Entering the Deep: A Review of Verification and Validation for Machine Learning and a Challenge Elicitation in the Automotive Industry / M. Borg et al. Journal of Automotive Software Engineering. 2019. Vol. 1, no. 1. P. 1. URL: https://doi.org/10.2991/jase.d.190131.001 (Дата звернення: 25.11.2023).

8. Local versus Global Lessons for Defect Prediction and Effort Estimation / T. Menzies et al. IEEE Transactions on Software Engineering. 2013. Vol. 39, no. 6. P. 822–834. URL: https://doi.org/10.1109/tse.2012.83 (Дата звернення: 25.11.2023).

9. Cabrero-Daniel, Beatriz. AI for Agile development: a Meta-Analysis. P. 4-9. 2023 – URL: https://www.researchgate.net/publication/370776199_AI_for_Agile_development_a_Meta-Analysis (Дата звернення 21.11.2023)

10. Can Agile and Artificial Intelligence Work Together? - Stefanini. Stefanini 2021. URL: https://stefanini.com/en/insights/news/can-agile-and-artificial-intelligence-work-together-2#:~:text=Rather,%20agile%20methodologies%20need%20to,goals%20and%20priorities%20more%20coherently (Дата звернення: 25.11.2023).

11. Caversan F. Council Post: The Strategy And Synergy Of AI And Agile Methodologies. Forbes, 2022. URL: https://www.forbes.com/sites/forbestechcouncil/2022/01/26/the-strategy-and-synergy-of-ai-and-agile-methodologies/?sh=73a2abb776c5 (Дата звернення: 25.11.2023).

12. Torres B. Can Agile and AI Work Together?. Encora. URL: https://www.encora.com/insights/can-agile-and-ai-work-together (Дата звернення: 25.11.2023).

УДК 004.05

МЕТОДИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА НАДІЙНОСТІ КОМП'ЮТЕРНОЇ МЕРЕЖІ

Розенвассер Денис Михайлович,
к.т.н.
Смокін Павло Олександрович,
Гайса Олексій Михайлович
студенти
Міжнародний гуманітарний університет
м. Одеса, Україна

Анотація: У роботі розглядаються методи оцінки ефективності та надійності комп’ютерних мереж, їхній взаємозв’язок та класифікація. На всіх стадіях життєвого циклу комп’ютерної мережі важливо займатись підвищенням її надійності. Оцінка ефективності є динамічним процесом і вимагає постійного моніторингу та аналізу для забезпечення оптимальної роботи мережі.

Ключові слова: комп’ютерна мережа, надійність, ефективність, пропускна здатність, продуктивність, структурно-логічний аналіз.

Комп'ютерна мережа забезпечує обмін інформації на високій швидкості між двома або більше персональними комп'ютерами через кабельне або безпроводове середовище [1-3].

Ефективність роботи мережі можна оцінити за двома критеріями: продуктивністю та надійністю.

Продуктивність мережі характеризує її здатність забезпечувати швидкий і безперебійний обмін даними. До показників продуктивності належать затримка та пропускна здатність.

Надійність мережі характеризує її здатність виконувати свої функції без збоїв. Підвищення надійності мережі пов'язане з додатковими витратами, але відмова мережі може призвести до значних втрат [4-6].

Оцінка ефективності є динамічним процесом і вимагає постійного

моніторингу та аналізу для забезпечення оптимальної роботи мережі.

Для ефективного проектування та експлуатації комп'ютерних мереж важливо правильно оцінити їхню ефективність. Для цього необхідно визначити критерії ефективності, які будуть зручними для використання та відображати всі важливі аспекти роботи мережі.

За характером відображення ефективності показники комп’ютерних мереж (як і інших технологічних систем) можуть поділятися на три групи: технічні, економічні та техніко-економічні [7, 8].

Технічні критерії характеризують здатність мережі виконувати свої функції, зокрема, забезпечувати швидкий і безперебійний обмін даними.

Економічні критерії характеризують витрати, пов'язані з створенням та експлуатацією мережі.

Техніко-економічні критерії враховують як технічні, так і економічні аспекти.

Надійність - здатність правильно функціонувати протягом тривалого періоду часу.

Надійність комп’ютерних мереж - комплексна характеристика, найбільш важливими її атрибутами є безвідмовність, ремонтопридатність і довговічність [6, 9].

Існує кілька ключових аспектів, які слід враховувати при аналізі надійності комп'ютерної мережі:

1. Моніторинг трафіку;
2. Виявлення та усунення несправностей;
3. Запобігання втратам даних;
4. Безпека програм та даних;
5. Резервування;
6. Тестування.

Модель надійності – математична модель, яка встановлює зв`язок між показниками надійності об`єкта, характеристиками надійності елементів його структури та параметрами процесу функціонування об`єкта.

Кінцевою метою розрахунку надійності технічних пристроїв є оптимізація конструктивних рішень та параметрів, режимів експлуатації, організація технічного обслуговування та ремонтів. Тому вже на ранніх стадіях проектування важливо оцінити надійність об'єкту, виявити найбільш ненадійні вузли та деталі, визначити найбільш ефективні заходи підвищення показників надійності. Рішення цих завдань можливе після попереднього структурно-логічного аналізу системи.

Головною проблемою аналізу надійності системи є зростання складності структур комп'ютерних мереж, яка зумовлює значні затрати обчислювальних ресурсів. Вирішення цієї проблеми вимагає пошуку підвищення ефективності методів і алгоритмів аналізу надійності мережі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Микитишин А.Г., Митник М.М., Стухляк П.Д., Пасічник В.В. Комп'ютерні мережі: [навчальний посібник]. - Львів, 2013. 373 с.

2. Попов А.Ф., Комп'ютерні системи і мережі. Чернівці, Україна: 2010.

3. Тарнавський Ю.А., Кузьменко І.М. Організація комп'ютерних мереж [Електронний ресурс] : підручник: для студ. спеціальності 121 «Інженерія програмного забезпечення» та 122 «Комп'ютерні науки» / КПІ ім. Ігоря Сікорського. – Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2018. – 259 с.

4. Alessandro Birolini. Reliability Engineering: Theory and Practice. Springer, 2017. - 651 p.

5. Alessandro Birolini. Quality and Reliability of Technical Systems: Theory, Practice, Management. Springer Science & Business Media, 2012. - 502 p.

6. Тиш Є.В. Конспект лекцій з дисципліни „Надійність, контроль, діагностика та експлуатація ЕОМ" для студентів денної форми навчання. Тернопіль, 2016.

7. Заміховський Л.М., Калявін В.П. Основи теорії надійності і технічної діагностики систем: Навчальний посібник. – Івано-Франківськ: Вид-во "Полум'я", 2009.– 360 с.

8. Канарчук В. Е. и др. Надійність машин. Київ : «Либідь», 2003.

9. Massimo Lazzaroni. Reliability Engineering: Basic Concepts and Applications in ICT. Springer Science & Business Media, 2011. – 161 p.

УДК 623

ЗБІЛЬШЕННЯ ВАНТАЖОПОТОКУ ЦЕНТРУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЧЕРЕЗ ВПРОВАДЖЕННЯ СУЧАСНИХ СПОСОБІВ ВАНТАЖНО-РОЗВАНТАЖУВАЛЬНИХ РОБІТ

Тарасов Олег Валентинович,
кандидат військових наук, доцент
Сікалюк Анастасія Вікторівна
курсантка
кафедра військової підготовки
Національного авіаційного університету

Анотація. Збільшення вантажопотоку центру забезпечення пальним є актуальним питанням, як у мирний час, та і під час воєнного стану. Пришвидшення виконання робіт, за допомогою засобі автоматизації, дає змогу збільшити кількість отримувачів, зменшити час та кількість ручної праці, які затрачаються на вантажні роботи.

Ключові слова: вантажно-розвантажувальні роботи, центр забезпечення, вантажопотік, конвеєр, кран.

Центри забезпечення, бази, склади пального—призначені для приймання, зберігання, видавання (відвантаження) пального, мастильних матеріалів, спеціальних рідин і технічних засобів служби пально-мастильних матеріалів. Вони забезпечують необхідні умови для безперебійного і надійного постачання військовим споживачам нафтопродуктів і технічних засобів, збереження якості нафтопродуктів і скорочення до мінімуму їх природних втрат. Від правильного устрою складів пального, їх технічної оснащеності й організації роботи на них залежить успішне виконання основної задачі, що полягає в безперебійному забезпеченні пальним і технічним майном військових частин і з'єднань[1, с. 7].

Транспортний процесом називається переміщенні вантажів у просторі і часі. Він уявляє собою сукупність операцій з вантажем та транспортними

засобами (при використанні навантажувально-розвантажувальних засобів). Часткою транспортного процесу є процес перевезення, що включає операції з рухомим складом [2].

Усі вантажі, з якими взаємодіють робочі органи транспортних пристроїв, поділяються на насипні та штучні. Штучні вантажі умовно можна поділити на одиничні або штучні та тарні, тобто вантажі, що запаковані і контейнерні.

У час новітніх технологій існує багато нових видів тари. Тара, як і пакування загалом відіграє важливу роль. Вона сприяє збереженню споживчих властивостей продукції протягом усього гарантійного терміну зберігання та експлуатації; зручному застосуванню споживачем, а також створенню раціональних одиниць вантажу при транспортуванні, навантаженні, розвантаженні та складуванні.

Зазвичай на центрах забезпечення використовують бочки та каністри. Але останнім часом, ми стали отримувати нафтопродукти в тарі, які надходять до нас із-за кордону. Їхня тара є дещо незвична для нас, наприклад, невеликі за об’ємом бочки для масел та мастил. Через це процес розвантаження або навантаження дрібної тарі займає достатньо багато часу та залучення особового складу.

Вантажно-розвантажувальні роботи при перевезені вантажів є найбільш трудомістким процесом. Для виконання цих робіт використовуються різноманітні вантажно-розвантажувальні механізми від засобів малої механізації до складних вантажопідйомних машин. Найбільш ефективне використання вантажно-розвантажувальних механізмів досягається при створенні на станціях спеціалізованих вантажних пунктів (складів, платформ, площадок). Це дає можливість зосередитися на навантажені і розвантажені деяких вантажів спеціально пристосованими механізмами [3, с. 32].

Невисокий рівень механізації праці на вантажно-розвантажувальних роботах в значній мірі пояснюється не завжди раціональним їх розподіленням між підприємствами промисловості і транспорту, недостатньою степеню їх концентрації і спеціалізації [4, ст. 241].

Для механізації вантажно-розвантажувальних робіт створено значну кількість різноманітних машин і механізмів, що складають окрему велику групу підйомно-транспортних машин, до яких відносяться: самохідні навантажувачі для штучних і насипних вантажів, механічні навантажувачі насипних вантажів на напіввагони і платформи, а також спеціальні навантажувачі для пиловидних матеріалів [5, с. 305].

Сьогодні на центрах забезпечення для вантажних робіт продовжують використовувати морально та фізично застарілі, але досить популярні засоби механізації, такі як бочкопідіймач та кран-балку.

Бочкопідіймач переносний підйомний механізм ручної дії, застосовується для завантаження у вагони або на вантажні автомобілі бочок з вантажем.

Кран-балка на центрі забезпечення зазвичай використовується для переміщення і підняття бочок, контейнерів або інших ємностей з паливом. Кран-балка може бути механічною або автоматичною, залежно від потреб складу і доступних ресурсів.

Задля скорочення ручної праці та зменшення кількості залучення особового складу раціонально було б використовувати засоби автоматизації, а саме використовувати рухомий стрічковий конвеєр, для розвантаження на навантаження нафтопродуктів, які надходять у тарі, та крану, для виконання вантажно-розвантажувальних робіт з технічними засобами на відкритих площадках зберігання.

Рухома стрічка конвеєрного типу є оптимальним варіантом для виконання розвантаження на навантаження нафтопродуктів, які надходять у центр забезпечення у тарі.

Стрічковий конвеєр пристрій безперервної дії, тяговим органом якої є стрічка. З усього парку конвеєрних установок близько 90% становлять стрічкові конвеєри.

Стрічковий конвеєр складається з нескінченної стрічки, що обгинає два кінцевих барабани (приводний і натяжний) і служить тяговим органом, що є одночасно робочим елементом, який переміщується по стаціонарних роликових

опорах. Верхня частина стрічки (робоча); на ній розташовується вантаж, який рухається по стаціонарних роликових опорах. Нижня (холоста) частина стрічки рухається, спираючись на прямі роликові опори. Стрічка приводиться в дію від приводного барабана, який сполучений через передавальний механізм із електродвигуном. Рух стрічки здійснюється за рахунок сили тертя між приводним барабаном і стрічкою [6].

Рухома стрічка приводиться в дію за допомогою двигун-редуктора. Наприклад, для транспортування 200-літрової сталевої бочки з нафтопродуктом необхідна стрічка шириною у 650 мм з бічними бортиками та зачепами на стрічці, для попередження сповзання вантажу під час його транспортування під кутом або по кривим траєкторіям, при цьому потужність двигун-редуктора має складати близько 1,5 кВт. Така комплектацію дасть можливість використовувати електроенергію від мережі, а також використовувати автомобільну акумуляторну батарею, що дає можливість бути автономним та використоватись не тільки стаціонарно на центрі забезпечення, а і на польових складах пального.

Таким чином, використання рухомої стрічки конвеєрного типу є значно кращим варіантом у вантажно-розвантажувальних роботах. Значно скорочується час та затрати ручної праці. Окрім навантаження та розвантаження з транспортних засобів за допомогою стрічки можна транспортувати вантаж по території центру.

Принцип дії кран-балки полягає у тому, що вона оснащена підйомним механізмом, як правило, лебідкою або талю, яка здійснює піднімання вантажу. Лебідка оснащена гаком або іншим підйомним пристосуванням для закріплення вантажу. Кран може переміщувати вантаж вздовж певних шляхів або мостової опори на якій він встановлений, це дозволяє переміщувати вантаж з місця розвантаження на склад зберігання. Керування кран-балкою здійснюється оператором за допомогою пульта управління, кнопок або інших засобів управління.

Здавалося, конструкція ніби ідеальна і немає потреби її змінювати, Але

цей спосіб є застарілим, тому варто застосовувати сучасні способи. Наприклад, кран який буде мати будову подібну до баштового крану, але його параметри будуть індивідуальними для виконання поставлених завдань на центрі забезпечення.

Звісно використання баштового крану на центрі забезпечення є недоцільно, оскільки його основні функції направлені на роботу при будівництві. Але використання у ролі крану-навантажувача, з параметрами, які будуть індивідуально підібрані для центру забезпечення або складу пального, можливе. Тому взявши за основу баштовий кран можна розрахувати власний кран, який буде виконувати вантажно-розвантажувальні роботи на центрі забезпечення і мати подібний принцип роботи.

Принцип дії баштоподібного крану полягає у підйомі та опусканні вантажу за допомогою вантажозахоплювача, зазвичай гака та піднімальної стріли. Стріла може підійматися та опускатися, а також обертатися, щоб швидше виконати потрібне завдання. З іншого боку стріли встановлені противаги, які забезпечують стійкість крана. На техніці з поворотною баштою замість них використовують спеціальні розпірки, за допомогою яких гілки стрілових канатів відводяться від башти. Баштоподібний кран дозволяє ефективно управляти до доставляти в потрібну точку вантаж. Сама машина також може повертатися за допомогою опорно-поворотного механізму [7].

Кріплення вантажів кран здійснюється за допомогою стропування. Стропування—це сукупність прийомів обв’язки і зачеплення вантажів для їх піднімання і переміщення вантажопідйомними засобами. Стропування виконують за допомогою знімних вантажозахватних пристроїв, навішуванням на гак крана (стропи, траверси, захвати та інші) [7].

За допомогою строп можна виконувати вантажні роботи з технічними засобами. Використавши траверси з кліщовими захватами можна транспортувати нафтопродукти в тарі.

Таким чином, для виконання вантажно-розвантажувальних робіт з більш важкими вантажами доцільно використовувати кран. Використання вище

перерахованих засобів автоматизації значно скороти час, який затрачається на виконання вантажно-розвантажувальних робіт, та значно збільш вантажообіг центру забезпечення.

Отже, задля скорочення ручної праці та зменшення кількості залучення особового складу раціонально було б використовувати засоби автоматизації, а саме використовувати рухому стрічковий конвеєр, для розвантаження на навантаження нафтопродуктів, які надходять у тарі, та крану, для виконання вантажно-розвантажувальних робіт з технічними засобами з транспортного засобу на відкриту площадку зберігання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Військові склади пального і заправні пункти: навч. посіб. / С.Л. Столінець, К.В. Ніконов, С.С. Дровнін, та ін. – Житомир : ЖВІ НАУ, 2013 356 с.

2. Організація раціональної доставки вантажів різними видами транспорту.-[Електронний ресурс] режим доступу: https://www.shevchenkove.org.ua/person_syte/Sheremet

3. Коментар до статуту залізничних доріг СРСР/ К 63 Під ред. Г.Б. Астановського.—М.: Юрид. Літ., 1986.—400 с.

4. Проблеми спеціалізації, кооперування і комбінування виробництва в СРСР Л. Я. Казакевич 1968

5. Вантажопідйомні і транспортуючі машиини на заводаах будівельних матеріалів А.В. Евневич 3-є вид. Москва 1962

6. Мартинов І.Е., Равлюк В.Г. Вагоноремонтні машини та обладнання: Навч. посібник. — Харків: УкрДАЗТ, 2012. – Ч.1. – 156 с., табл. 18, рис. 75. ISBN 978-966-2033-72-4

7. Введение. Стропальное дело.- [Електронний ресурс] режим доступу: https://studfile.net/preview/9215408/#

РОБОЧИЙ ЦИКЛ ТА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОБОТИ ДВИГУНІВ ВНУТРІШНЬОГО ЗГОРЯННЯ ШЛЯХОМ ЗАСТОСУВАННЯ ВОДНОЇ ІНЖЕКЦІЇ

Ялова Альона Миколаївна
к.т.н доцент
Шматко Станіслав Тарасович
Студент
Криворізький національний університет

Анотація. Дана стаття розглядає проблему розробки методів, спрямованих на економію палива в двигунах внутрішнього згоряння. Дослідники та інженери активно працюють над новими технологіями та інноваціями, щоб знизити споживання палива та зменшити негативний вплив автотранспорту на навколишнє середовище.

Ця робота висвітлює різні підходи до досягнення економії палива. До них входять вдосконалення традиційних двигунів, впровадження гібридних та електричних систем, а також використання альтернативних видів палива. Важливим аспектом є оптимізація технологій управління та системи керування двигуном для досягнення кращої ефективності та зниження втрат енергії.

Результати досліджень показують, що розробка таких методів може принести численні переваги. Зменшення споживання палива сприяє зниженню забруднення повітря та викиду шкідливих газів, а також зменшенню залежності від нафтових ресурсів. Крім того, економія палива сприяє зниженню експлуатаційних витрат для власників транспортних засобів та сприяє сталому розвитку.

Завдяки використанню інноваційних технологій та наукових розробок у сфері економії палива, можна досягти значних поліпшень у продуктивності двигунів внутрішнього згоряння. Це сприятиме створенню більш ефективних та екологічно чистих автомобільних систем, які сприятимуть сталому розвитку транспортного сектору.

Ключові слова: теплові процеси, двигун внутрішнього згорання, водна іжекція, викиди

Результати та обговорення:

Аналіз робочого циклу та теплових процесів двигунів внутрішнього згоряння може допомогти зрозуміти, як оптимізувати процес згорання палива і підвищити ефективність роботи двигуна. Одним з можливих способів підвищення ефективності є застосування водної інжекції.

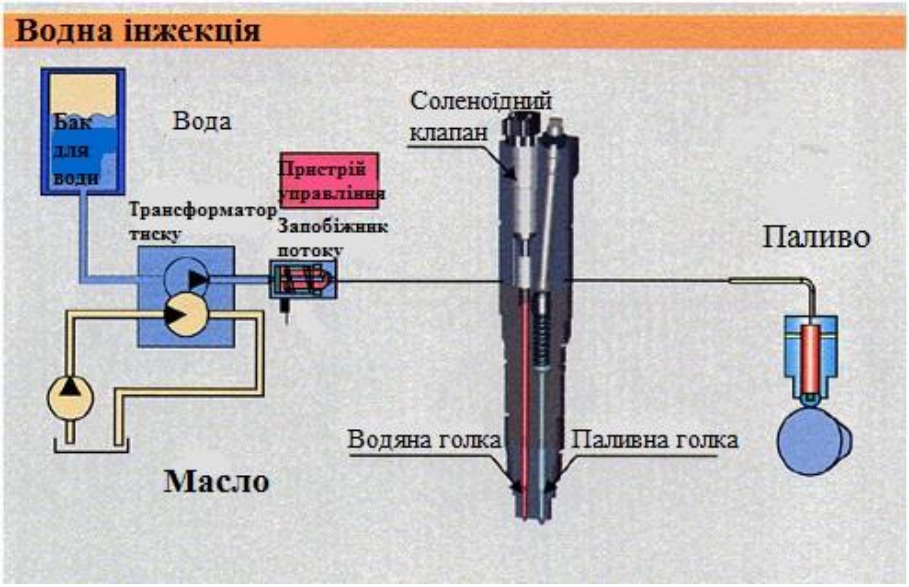

Рис.1 Водна інжекція

Застосування водної інжекції в двигунах внутрішнього згоряння може бути використано для різних цілей таких як:

- Зниження викидів шкідливих речовин
- Збільшення потужності двигуна.

Одним із головних застосувань водної інжекції є зменшення температури в горловині циліндра, що дозволяє знизити ризик детонації та підвищити ефективність роботи двигуна.

У випадках, коли використання водної інжекції дозволяє зменшити температуру горіння та підвищити ефективність роботи двигуна, можна досягти зменшення викидів оксидів азоту (NOx) та інших шкідливих речовин.

Використання водної інжекції дійсно може допомогти зменшити викиди оксидів азоту (NOx) та інших шкідливих речовин. Це пов'язано з тим, що

зменшення температури горіння допомагає зменшити кількість NOx, яка утворюється під час згорання палива.

Таким чином, використання водної інжекції може допомогти зменшити викиди оксидів азоту та інших шкідливих речовин, що робить її екологічно чистим та ефективним рішенням для підвищення ефективності роботи двигуна внутрішнього згоряння.

Застосування водної інжекції може допомогти збільшити потужність двигуна в діапазоні високих обертів. Водно-парова суміш, що утворюється після впорскування води в циліндр, може знизити температуру горіння і запобігти детонації, що дозволяє збільшити частоту обертання колінчастого вала та підвищити потужність двигуна. Додатково, водно-парова суміш має вищу теплоємність, ніж повітря, що також може допомогти збільшити потужність двигуна.

Застосування водної інжекції також може дозволити підвищити ефективність роботи двигуна за рахунок зменшення втрат через термічний ступінь (heat loss) і збільшення кількості корисної роботи, яку виконує двигун на один цикл.

Також водна інжекція дозволяє знизити температуру в горловині циліндра, що дозволяє зменшити ризик детонації і збільшити стійкість до високих температур двигуна. Це дозволяє підвищити ефективність роботи двигуна за рахунок зменшення втрат через термічний ступінь і підвищення стійкості до навантажень.

Проте, варто зауважити, що підвищення потужності з використанням водної інжекції зазвичай не є дуже значним. За більшістю досліджень, збільшення потужності зазвичай становить близько 5-10% від базової потужності двигуна без водної інжекції. Крім того, за рахунок зменшення температури горіння, може бути досягнуто більш ефективне використання палива та зниження витрат на нього.

Проте, важливо пам'ятати, що збільшення потужності двигуна з використанням водної інжекції може бути досягнуто тільки за умови виконання

певних технічних вимог та налагодження параметрів системи водної інжекції. Неправильне використання водної інжекції може призвести до зменшення ефективності роботи двигуна та збільшення викидів шкідливих речовин.Якщо температура горіння занадто висока, то це може призвести до зниження ефективності роботи двигуна та шкідливого впливу на його деталі.

Детонація відбувається, коли паливно-повітряна суміш у циліндрі замість прогресивного керованого горіння мимовільно вибухає.

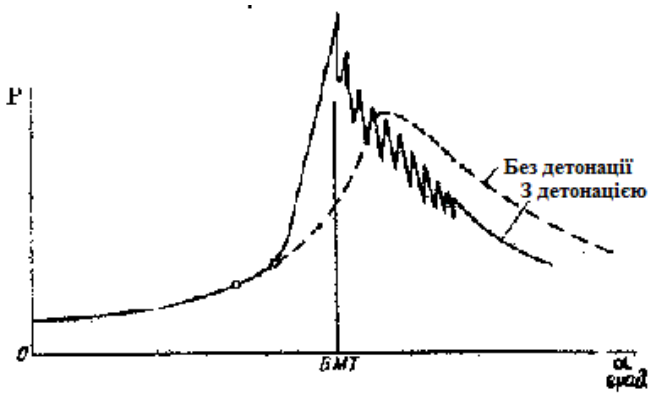

Рис. 2. Процес згоряння з детонацією

Водна інжекція здатна запобігти виникненню детонації .

Для досягнення максимальної паливної економії при водній інжекції необхідно виконувати ряд технічних налаштувань та заходів контролю, таких як:

- Правильна настройка системи водної інжекції.

- Використання високоякісної води, такої як дистильована або демінералізована вода, щоб уникнути відкладень і корозії.

- Встановлення датчиків тиску та температури, що дозволить контролювати роботу системи водної інжекції та регулювати її параметри.

- Регулярне технічне обслуговування системи водної інжекції, включаючи її очищення від забруднень, щоб уникнути збоїв в роботі.

Дослідження показують, що застосування водної інжекції може знизити споживання палива на 4-13% залежно від типу ДВЗ та умов експлуатації. Отже, водна інжекція може бути одним із методів зниження споживання палива та покращення екологічної ефективності ДВЗ. Однак, перед його використанням необхідно провести детальний аналіз всіх технічних та економічних чинників

та забезпечити правильне налаштування системи водної інжекції.

Енергетична оцінка ефективності використання водної інжекції (WI) може бути проведена з розрахунку енергетичних параметрів, таких як коефіцієнт корисної дії (ККД), коефіцієнт використання палива (КВП) та споживання палива на одиницю потужності.

Застосування WI може покращити ККД двигуна, оскільки вода знижує температуру в камері згорання та дозволяє більш повністю спалювати паливо. Згідно з дослідженнями, застосування WI може збільшити ККД на 2-5%.

Застосування WI може знизити КВП, оскільки вода зменшує температуру в камері згорання та знижує кількість палива, що потрібно для досягнення певної потужності. Згідно з дослідженнями, застосування WI може знизити КВП на 3-10%.

Висновки. Споживання палива на одиницю потужності є ще одним параметром, який використовується для оцінки енергетичної ефективності. Він вказує на те, скільки палива потрібно для вироблення одиниці потужності двигуна. Застосування WI може знизити споживання палива на одиницю потужності, оскільки вода дозволяє більш повністю спалювати паливо .

PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES

UDC 621.865.8

PREDICTION OF ROBOT MOVEMENT USING CHLADNI FIGURES

Kryvoviaz Illia,
Student
Vapnichnyi Serhii
Mitsa Oleksandr
d.t.n., professor
Uzhhorod National University, 88000, Ukraine, Uzhhorod

Abstract: The theoretical design and the practical creation of the device have been implemented. A physical experiment was conducted with its help. With the help of the created program in the C++ language, conducted a computer simulation of the route of movement of the mobile robot in a two-dimensional space and practically checked it.

Keywords: Chladni figures, predicting, robot movement, standing wave, two-dimensional space, code in C++ language, frequency generator, sound visualization.

Introduction. Visualization of sound vibrations turns out to be not only a powerful tool for learning about natural phenomena but also an effective means of technical progress. In the modern world, sound visualization is used in underwater vision systems (hydroacoustic locators), flaw detection, and in the field of entertainment (fountain shows). In addition, sound waves affect biological tissues and biofluids of the body mechanically, causing the latter to oscillate under the influence of locks, which is the basis of various physiotherapeutic methods of diagnosis and

treatment. Similarly, visualization of sound contributes to the development of perception in deaf people [2].

Visualization of sound vibrations - methods of obtaining a visible picture of the distribution of values characterizing the sound field. Depending on the nature of the effect used, all sound visualization methods can be divided into two groups:

1) methods in which the oscillatory shear of particles is used. One of the methods of this method is representing the sounds using computer technology.

2) methods based on the deformation of the water surface under the influence of sound, and acoustic currents. Acoustic currents (acoustic, or sound, wind) are regular currents of the medium that arise under the influence of sound. The idea of visualizing music came to American S. Malinovsky when he was listening to Bach's violin sonata. The fountain show is also one of the forms of music visualization.

Currently, existing sound wave visualization methods demonstrate the broad possibilities of the practical application of sound visualization methods and their relevance. Despite this, the existing visualization methods are currently at an initial stage, and their technique is far from perfect. Ways of enhanced development of sound visualization are the subject of very complex scientific research. Sound visualization is behind future discoveries in various fields of knowledge (medicine, geology, chemistry, biology, oceanography, and many others).

Our interest in visualizing sound waves is caused by the fact that we want to use them to move the robot in a two-dimensional space. Although many methods of path planning are proposed in scientific literature, which use various heuristic techniques, which usually arise from the content meaning of the problem to be solved, the use of Chladni figures in this capacity is absent.

Path planning is the most crucial task in the field of navigation of mobile robots. This task includes mainly three aspects. First, the planned path must run from a given starting point to a given ending point. Secondly, this path should ensure the robot's movement while avoiding possible obstacles. Third, the route must pass among all possible ways that satisfy the first two requirements and be optimal. As a result of the experiment, we have obtained twelve Chladni figures in the frequency

range from 93 to 550 Hz. Of these, five Chladni figures were obtained on a square plane, four figures were obtained on a circular plane, and three figures were obtained on a triangular plane [1]. The most successful shape is a square plane, and the best material is a fiberboard sheet, due to its lightness and smooth surface, since the number of obtained figures in our experimental conditions is the largest, in addition, the clarity of the drawing was the best on this plane.

Based on the experimental data, we have developed a software code in the C++ programming language that operates according to the algorithm shown in Figure 1. Thus, planning the movement of a robot is the compilation of a program of movements according to the degrees of mobility necessary for the performance of some technological task and implemented with the help of the executive level. The technological task must be transformed into a task for the working body, describing the working body's necessary movement in space and time. As a rule, the necessary movement is recorded in the form of temporary trajectories [3].

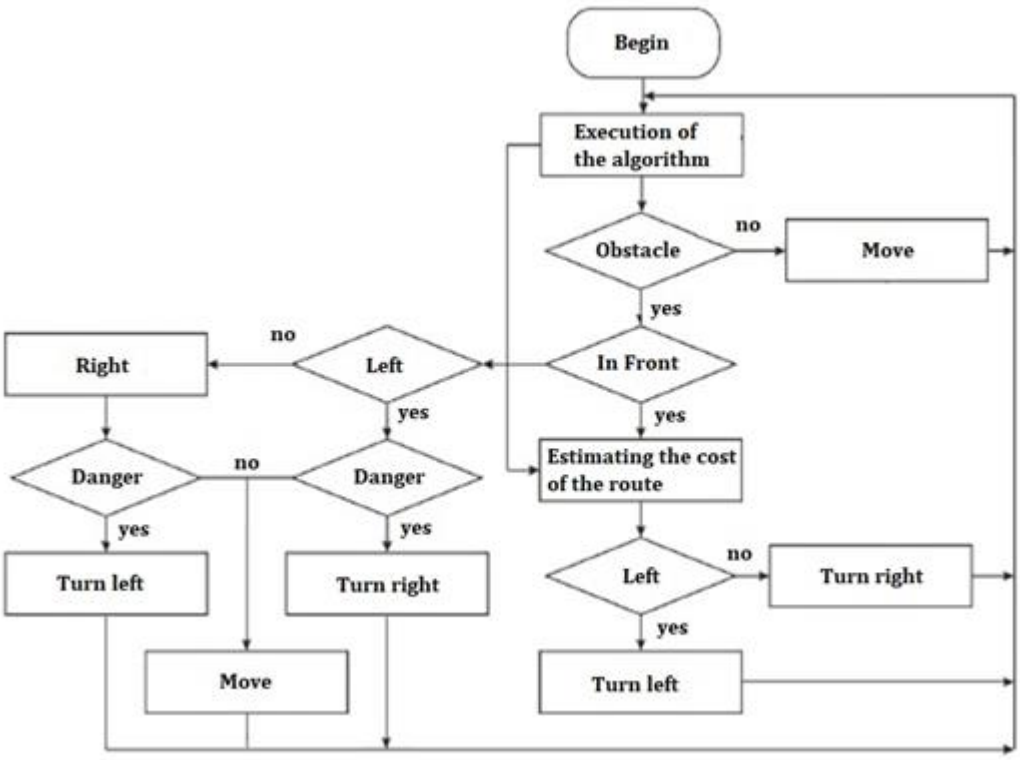

Source: Results of own research

Fig. 1. Algorithm for avoiding an obstacle by a robot while moving

The algorithm for finding the optimal path is as follows: using the continuous

Dijkstra method, we will obtain a graph of the shortest paths. We will describe the practical implementation of our idea of programming using a two-dimensional array. The program is written according to a modified algorithm called "Breadth-first search". We decided to use this algorithm because it is the most common for solving problems of this type and is also popular nowadays.

We used the device to visualize the sound waves we had created to plan the movement in two-dimensional space.

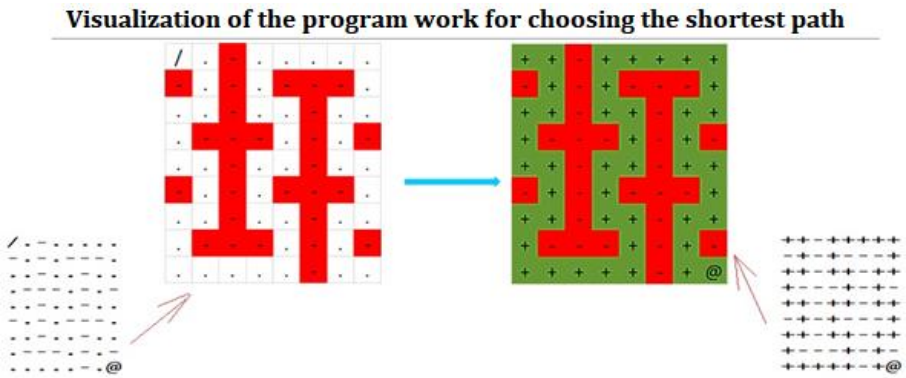

Source: Results of own research

Fig. 2. Variant to visualize robot movement using the created code

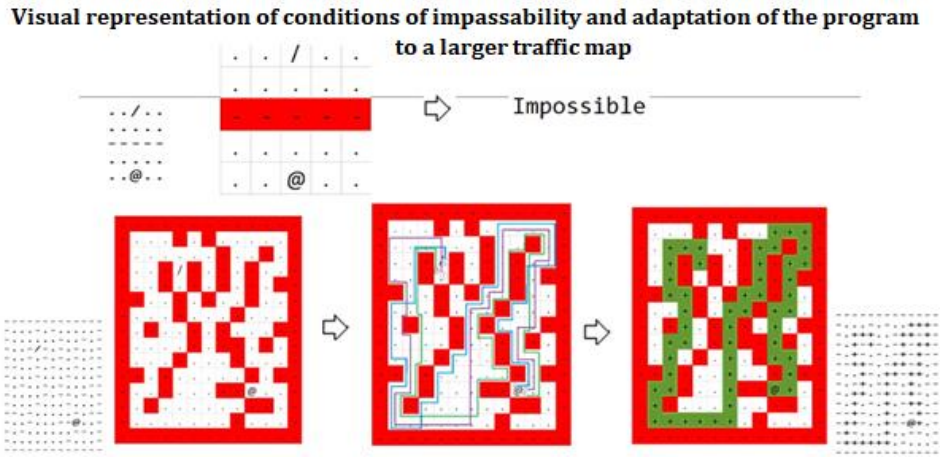

Source: Results of own research

Fig. 3. Conditions of impassability during the movement of the robot

The principle of robot movement can be described as follows.

If the robot is at the starting point, then it sends a sound wave with a specific frequency to estimate the distance to an obstacle or two-dimensional space limit wall. The reflected signal returns to the robot, and the Chladni figures are formed relative

to the frequency. If the frequency of the sent and received signal changes, then the Chladni figure will also change, indicating an obstacle or wall in front. If the frequency of the sent and the received signal is unchanged, it indicates that the robot can start moving because there are no obstacles in front. And the unstoppable sending of the signal with a precise frequency value and subsequent analysis of the received signal, the robot can move.

As an example, consider a code snippet that describes the process of finding the optimal route based on the already calculated moment of the shortest path.

```
int _i1 = 0, _j1 = 0;
int _i2 = 0, _j2 = 0;
int y = curI, x = curJ;
for (int i = -1; i <= 1; i++) {
for (int j = -1; j <= 1; j++) {
if (i * j != 0)continue;
if (!(0 <= y + i && y + i < n && 0 <= x + j && x + j < m))continue;
if (known[y + i][x + j])continue;
if (dist[y + i][x + j] == dist[y][x] - 1) {
if (_i1 == 0 && _j1 == 0) {_i1 = i; _j1 = j; continue;}
else {_i2 = i; _j2 = j; continue;}
}
}
}
```

The advantages of the proposed motion system are as follows:

- before starting the movement, the robot can consider all possible paths of movement from the starting point to the final point (instead of analyzing only one path) and choose the optimal path according to the distance and number of obstacles.

- move in space not with the help of a video signal but with the help of acoustics (visualization of sound waves). After all, the shape of the Chladni figures will change when the sound wave meets an obstacle during the movement of the robot in space (after standardizing them concerning the shape and frequency of the

waves, it will be possible to estimate the path length and the distance to the obstacle). Thanks to this, the robot's movement can take place in an opaque space and, with the help of acoustics, detect even tiny obstacles on the way, which would be invisible for a typical video signal.

The scientific novelty of this work lies in the fact that in the practical part, we have created a code that considers all possible shortest options for robot movement in a two-dimensional array with obstacle avoidance. Our work also took into account obstacles of different sizes and shapes. Previous research in this area was concerned with choosing only one shortest path when programming the robot's motion. In addition, previous research in this area concerned the construction and implementation of a software module of an intelligent system for planning the trajectory of a collision-free mobile robot. That is, the robot's movement took place without considering obstacles in its path.

The results of the research were presented at three international exhibitions, and the following awards were obtained:

1) Gold Medal, 46th International Invention Show (Croatia, Osijek), October 12-15, 2022.

2) Bronze Medal, International Warsaw Invention Show (Poland, Warsaw), October 2022.

3) Silver Medal, the International Festival of Engineering Science and Technology (Mahdia, Tunisia), March 21, 2023.

Conclusions. With our project, we aim to propose a qualitatively new approach to programming the route of a robot using Cold Figures. This will significantly expand the capabilities of robotic technology, especially during technological or natural disasters when the search for people in collapsed buildings occurs in conditions of heavy smoke, without lighting, and lack of electrical power.

Prospects for further research lie in improving the structure of the robot since obtaining clear Cold Figures requires a horizontal plane, which is rarely the case in real conditions.

REFERENCES

1. Krivonos O. M. (2017). Doslidzhennya zvukovikh kolivan ta viznachennya shvidkosti zvuku za dopomogoyu PK. *Scientific journal of the National NPU named after M. P. Drahomanova, 18,* P. 64-70.

2. Polishchuk M. M. (2019). Sistema upravlinnya mobilnim robotom z pidvishchenim stupenem intelektualnosti. *Scientific journal "ΛΌΓΟΣ.* № 3, P. 101-103.

3. Polishchuk M. M. (2019) Sistema upravlinnya mobilnim robotom z pidvishchenim stupenem intelektualnosti. *Scientific journal "ΛΌΓΟΣ. The art of scientific thought", 3,* 101–103.

УДК519.8

ДОСЛІДЖЕННЯ ЛОГАРИФМІЧНОЇ КВАЗІБАР'ЄРНОЇ ФУНКЦІЇ В ЗАДАЧІ ОПТИМІЗАЦІЇ

Мануйленко Роман Іванович
К.т.н.
Інститут Прикладної Математики і Механіки
м. Слов'янськ, Україна

Анотація. Наведено приклад розв'язання задачі оптимізації за допомогою квазібар'єрної функції, побудованої за допомогою функцій-обмежень. Показано область визначення функції, поведінка при наближенні параметру до нуля.

Ключові слова: задачі оптимізації, обмеження, цільова функція, квазібар'єрна функція, область визначення, параметр

Вступ. У промисловості, економіці, будівництві та інших сферах діяльності необхідно мінімізувати або максимізувати деяку величину при наявних обмеженнях.

Мета роботи—вдосконалити методи розв'язання оптимізаційних задач з обмеженнями за допомогою вибору функцій, які не є кусковими і не спотворюють вихідну цільову функцію

Постановка задачі має вид: мінімізувати функцію

$$f(x_1, x_{2,}, x_3 \dots x_n) \qquad 1)$$

при заданій системі обмежень[1, с. 244—255]

$$\begin{cases} g_1(x_1, x_{2,}, x_3 \dots x_n) \geq 0 \\ g_2(x_1, x_{2,}, x_3 \dots x_n) \geq 0 \\ \\ g_m(x_1, x_{2,}, x_3 \dots x_n) \geq 0 \end{cases} \qquad 2)$$

Для визначення мінімуму функції багатьох змінних використовуються штрафні функції або бар'єрні[2, с. 73—90].

Обмеження в задачах певним чином виражаються в критерії, в результаті чого критерій змінюється, а вихідна проблема умовного екстремуму зводиться до проблеми безумовного екстремуму.

Штрафні функції дорівнюють нулю в заданій області, а за її межами збільшують своє значення і прямують до нескінченності. Недолік методу в тому, що функцію важко виразити через елементарні і треба перевіряти умови. І перевірка умови для штрафної функції складніша,ніж ітерація в середині заданої зони.

Бар'єрні функції задаються в середині області і прямують до нескінченності при підході до межі заданої області.

Тут потрібно стежити, щоби бар'єрна функція не спотворила значення цільової функції таким чином, що розбіжність результатів стала суттжвою.

Іноді використовується термін «квазібар'єрні функції». Функція, яку я розглядаю, не можна віднести ані до штрафних, ані до бар'єрних.

Ця функція має вигляд

$$p(\vec{x}) = \prod_{k=1}^{m} \frac{ln\left(\frac{q_k(\vec{x}) + t_n}{t_n}\right)}{q_k(\vec{x}) + t_n} \qquad 3)$$

Завдання полягає в тому, щоби знайти мінімум заданої функції $f(\vec{x})$ при обмеженнях

Як і в методах штрафних або бар'єрних функцій, ми будемо шукати мінімум складеної функції

$$f(\vec{x})\text{-}\ p(\vec{x}) \qquad (4)$$

До штрафних функцію p неможливо віднести тому, що вона не дорівнює нулю в зоні *D*, де виконуються обмеження. І вона не визначена в усьому просторі R^n. Також її не віднесеш і до бар'єрних, оскільки вона визначена не тільки в зоні *D*, а й у t_n-околі цієї зони.

Скалярна величина t_n->0 і прямує до нуля зі збільшенням n. Зазвичай якщо мінімум шуканої функції $f(\vec{x})$знаходиться всередині зони визначення, то обмеження можна відкинути, за їхньої відсутності розв'язок задачі буде таким

самим. Тому штрафні і бар'єрні функції мають сенс, якщо мінімум функції за відсутності обмежень лежить поза множиною *D*, а з урахуванням обмежень він має бути на межі зони *D*.

Властивості функції $p(\vec{x})$: вона є ближчою до нуля в множині *D*, ніж простий логарифм, а на межі *D* дорівнює нулю. Таким чином, значення функції $f(\vec{x})$- $p(\vec{x})$ на межі *D* дорівнює значенню $f(\vec{x})$, а зі зменшенням t_n-за зоною *D* функція -$p(\vec{x})$ прямує до плюс нескінченності, і область визначення допоміжної функції зменшується і в граничному переході зближується з *D*. Якщо ж оптимальне значення функції знаходится всередині зони визначення, то $f(\vec{x})$- $p(\vec{x}) < f(\vec{x})$,значення складеної функції наближаються до значень цільової функції. Таким чином, після кількох ітерацій можна знайти мінімум цільової функції.

Висновки. Квазібар'єрна функція, задана формулою(3), має переваги перед іншими видами штрафних і бар'єрних функцій. Обчислення функцій не потребує перевірки умов, які зазвичай виставляють перед штрафними функціями і не спотворює вигляд цільової функції. Метод множників Лагранжа є більш ефективним, якщо границею допустимої області є одна замкнена крива, якщо обмежень більше, то цей метод не працює. Квазібар'єрна функція дорівнює нулю на межі допустимої області, таким чином визначає з високою точністю значення мінімуму цільової функції і точку мінімуму, якщо цільова функція унімодальна.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Вітлінський В.В. Економіко-математичні методи та моделі: оптимізація : навч. посібник / Вітлінський В. В., Терещенко Т. О., Савіна С. С. К. : КНЕУ, 2016. — 303 с

2. Ладієва Л.Р.. Оптимізація технологічних процесів.: Навчальний посібник.-К.: НМЦ, 2020. – 160 с. Інститут прикладної математики і механіки НАН України, Слов'янськ,Україна *email address*:ronma2016@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ НАСКРІЗНОЇ ЛІНІЇ «ПІДПРИЄМЛИВІСТЬ І ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ» НА УРОКАХ АЛГЕБРИ І ПОЧАТКІВ АНАЛІЗУ В СТАРШІЙ ШКОЛІ

Хохлова Лариса Григорівна
к. ф.-м. н., доцент
Кухтин Ольга Богданівна
магістрантка
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна

Актуальність теми. Питання фінансової грамотності населення є основою розвитку економіки будь-якої країни. Фінансово грамотна людина має добре сформоване логічне та критичне мислення, здатна аналізувати економічні та фінансові процеси і приймати раціональні рішення. Базові основи підприємливості та фінансової грамотності повинні бути закладені ще у юному віці. Саме цьому і сприяє реалізація наскрізної лінії «Підприємливість та фінансова грамотність». Дана наскрізна змістова лінія націлена на розвиток ініціативності, вміння організовувати свою діяльність для досягнення цілей, здатності до прийняття власних рішень та взяття за них відповідальності, готовності до втілення в життя власних ідей, можливості успішно діяти в сучасному світі та забезпечення кращого розуміння учнями практичних аспектів фінансових питань [3]. Широкі можливості для формування основ фінансової грамотність має предмет математика, зокрема, алгебра і початки аналізу. Реалізація даної наскрізної змістової лінії на уроках алгебри і початків аналізу в старшій школі є недостатньо висвітленою в науковій літературі, що і зумовило вибір теми дослідження.

Ціль роботи. Дослідити особливості реалізації наскрізної лінії «підприємливість і фінансова грамотність» на уроках алгебри і початків аналізу в старшій школі.

Виклад основного матеріалу.

Сучасна освіта направлена на компетентністний та особистісно орієнтований підходи до навчання, отримання учнями знань, умінь і навичок, необхідних сучасній людині для успішної самореалізації та професійній діяльності та особистому житті.

Математика посідає важливе місце у системі знань людства, виконуючи роль універсальної складової сучасної науки. Розвиток будь-якої галузі чи сфери життя суспільства неможливий без використання математичного апарату. Однак саме при вирішенні економічних та фінансових питань у повсякденному житті учні мають можливість застосувати отримані математичні знання на практиці. Тому, одним з важливих завдань освіти у старшій школі є забезпечення математичної обізнаності учнів, навчання їх вмінню застосовувати математичні інструменти для вирішення реальних задач, включаючи фінансові [1]. У сучасному світі не тільки спеціалісти, які працюють у галузі економіки і фінансів повинні вміти використовувати фінансові інструменти, але й усі громадяни, відповідальні за своє благополучне життя.

Важливість реалізації наскрізної лінії «Підприємливість і фінансова грамотність» на уроках алгебри та початків аналізу зумовлена такими чинниками:

- завдання з фінансової грамотності посприяють досягненню однією з основних цілей математичної освіти: оволодіння школярами системою знань, умінь та навичок, необхідними для застосування у практичній діяльності;

- виконання завдань з фінансовим змістом дадуть можливість підвищити мотивацію учнів до вивчення алгебри та початків аналізу, оскільки наочно демонструватимуть можливість застосування математичних знання у реальному житті ;

- завдання з фінансовим змістом органічно вписуються в шкільний курс алгебри та початків аналізу в старшій школі, тому що раціональне відношення до особистих фінансів, навички грамотної фінансової поведінки спираються на

математичні методи вивчення та аналізу конкретної фінансової ситуації.

Підбираючи варіанти завдань доцільно використовувати ті, в яких наведено певні життєві ситуації з фінансової сфери, з якими учні вже зустрічалися або вони можуть зустрітися в найближчому майбутньому. Таким чином, учні будуть освоювати основні питання фінансової грамотності під час обговорення умов завдань та їх вирішення. Відповідно вибір завдань повинен бути практикоорієнтованим і включати не тільки рішення, а й обговорення, обмін думками про можливі способи дій в конкретних ситуаціях. Розв'язуючи завдання з фінансовим змістом учні зрозуміють, що фінансово грамотне рішення у реальному житті виробляється не методом спроб і помилок, а шляхом коректних математичних розрахунків.

Задачі фінансового змісту включають задачі на особисті фінанси та сімейний бюджет, на банківську справу, на цінні папери, на податки, на вартість товарів, на страхування, про благодійність.

Задачі на особисті фінанси повинні мати на меті навчити учнів складати особистий та сімейний бюджети, структурувати свої витрати, розраховувати розмір податків, визначати дохідність та можливий рівень ризику за різними видами інвестиційних інструментів.

Сьогодні кожен громадянин нашої держави повинен розуміти основні принципи роботи банківської системи. Через банки здійснюють розрахунки за товари та послуги, проводять оплату кредитів, отримують заробітну плату за допомогою платіжних банківських карт [2]. Задачі з банківської справи повинні навчити учнів: обчислювати дохідність депозитів, розраховувати суму процентів з врахуванням конкретних умов банківського депозиту, порівнювати кредитні пропозиції та варіантів кредитування у різних банках, обчислювати повну суму кредиту з врахуванням процентів та інших платежів, оцінювати вартість банківського обслуговування платіжних карт, розраховувати конвертацію грошових одиниць з однієї валюти у іншу, проводити розрахунки з врахуванням різниці між курсом купівлі та курсом продажі.

При розв'язанні задач на цінні папери учні формують уявлення про їх

сутність, види та особливості. В загальному цінні папери – це документи встановленої форми, які закріплюють грошові або майнові зобов'язання їх власника.

При розв'язанні задач на оподаткування учні знайомляться з сутністю податкових платежів, їхніми видами, такими поняттями, як податковий дохід, ставка податку, тощо. Це допомогає їх зрозуміти порядок їх нарахування та стягнення.

Задачі на страхування повинні навчити учнів: розуміти зміст та призначення страхування, порівнювати різні види страхових продуктів та обирати оптимальні, розраховувати страхову премію.

Наведемо приклади задач, які можуть бути використані на уроках алгебри і початків аналізу для формування в учнів старшої школи основ підприємливості та фінансової грамотності:

Приклад 1. Андрій поклав 10 років тому на депозит 50 000 грн під 14 % річних на десять років. Яка сума акумулювалася на депозиті на даний час при річній капіталізації? На скільки зросла сума порівняно з початковим внеском?

Приклад 2. Порівняйте два депозити терміном на 1 рік: звичайний і з капіталізацією. Депозит «Романтика» під 12,5% річних, відсотки нараховуються наприкінці терміну вкладу. Депозит «Упевненість» під 12% річних, проценти за вкладом капіталізуються кожні три місяці. Який з цих депозитів вигідніше і скільки?

Приклад 3. Господар садової ділянки найняв бригаду робітників, щоб викопати криницю глибиною 11 метрів. Хазяїн домовився з робітниками, що він за перший метр заплатить 1500 грн., а за кожний наступний метр – на 900 грн. більше, ніж попередній. Скільки гривень він повинен буде заплатити бригаді?

Приклад 4. Ілона взяла кредит у сумі 2 000 000 грн під 10,7% річних для відкриття перукарні. Через 7 місяців кредит був повністю погашено одним платежем. Розрахуйте суму, яку вона віддала банку. Визначте нараховану суму за кредитом (вважаєте, що у місяці 30 днів, тривалість року - 365 днів).

Приклад 5. У супермаркеті стоять три банкомати різних банків. Ймовірність несправності банкоматів складає: 0,15 для першого, 0,12 для другого та 0,17 для третього незалежно один від одного. Знайдіть ймовірність того, що хоча б один банкомат у супермаркеті справний.

Приклад 6. Внаслідок ДТП знищено легковий автомобіль. Роздрібна ціна на автомобіль 800 000 грн. Знос на день укладання договору – 30%. Визначити збитки та страхове відшкодування, якщо: а) автомобіль застрахований у повному обсязі; б) автомобіль застрахований на 400 000 грн.

В результаті реалізації наскрізної лінії «Підприємливість і фінансова грамотність» на уроках алгебри та початків аналізу в старшій школі учні отримають такі компетентності, які дозволять їм стати успішними та сприятимуть формуванню вміння подолати економічні та фінансові труднощі в будь-яких кризових ситуаціях. Учні зможуть здійснювати реалістичну оцінку своїх фінансових можливостей та обмежень, проводити кількісну оцінку власних фінансових рішень та нести особисту відповідальність за їх наслідки.

Результати досліджень та їх обговорення.

У дослідженні розглянуто особливості реалізації наскрізної лінії «Підприємливість і фінансова грамотність» на уроках алгебри і початків аналізу в старшій школі. Виокремлені аспекти спрямовані на удосконалення процесу навчання учнів підприємливості та фінансової грамотності на уроках алгебри та початків аналізу в старшій школі. Наведені приклади завдань можуть бути використані на уроках з метою формування основ підприємливості та фінансової грамотності учнів старших класів.

Висновки. Розв’язування запропонованих завдань з фінансовим змістом дає можливість учням старшої школи навчитися використовувати отримані на уроках алгебри та початків аналізу знання при розв’язуванні прикладних задач із сфери фінансів, податків чи банківській справі, сприяє кращому розумінню учнями прикладних аспектів фінансових питань, розвиває їх лідерські якості та ініціативи, формує практичні навички складання особистого чи сімейного бюджету, виховує відповідальне ставлення до матеріальних і фінансових

ресурсів та вміння нами правильно розпоряджатися в сучасному високотехнологічному швидкозмінному світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.

1. Гунько В. І. Шляхи і засоби реалізації наскрізної лінії «підприємливість та фінансова грамотність» у шкільному курсі математики. Актуальні питання природничо-математичної освіти : збірник наукових праць МОН України, СумДПУ імені А. С. Макаренка. Суми : СумДУ імені А. С. Макаренка, 2022. Вип. 1 (19). С. 18–27

2. Довгань А. І. Реалізуємо наскрізну лінію "Підприємливість і фінансова грамотність". Економіка в школах України. 2018. №8. С. 7–19.

3. Наскрізні змістові лінії. Інститут модернізації змісту освіти. URL: https://imzo.gov.ua/osvita/zagalno-serednya-osvita-2/matematyka-naskrizni-zmistovi-liniji/

GEOGRAPHICAL SCIENCES

УДК 004.738.5

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ SMM-МАРКЕТИНГУ В ГОТЕЛЬНІЙ МЕРЕЖІ MARRIOTT INTERNATIONAL

Беркова Оксана Петрівна
к. е. н., доцент
Лєбєдєва Ольга Олексіїна
Студентка
Національний авіанційний університет
м. Київ

Анотація. У статті розглядається ефективність використання SMM-маркетингу (соціальні мережі та нові медіа) мережею готелів Marriott International. Проаналізовано стратегії та практики готельної мережі щодо посилення свого впливу та привернення уваги клієнтів через соціальні мережі. Розглянуто ключові фактори успіху SMM-кампаній та їх вплив на бренди готельних мереж.

У статті досліджуються інноваційні методи та інструменти SMM, такі як відеоконтент, інтерактивне розміщення та інші форми взаємодії з аудиторією. Автори досліджують вплив SMM-маркетингу на залучення та утримання клієнтів в індустрії гостинності та обговорюють важливість адаптації до змін споживчих звичок.

На основі аналізу досвіду Marriott International ця стаття представляє основні висновки та рекомендації для інших готельних мереж щодо оптимізації їхніх маркетингових стратегій SMM. Результати цього дослідження можуть бути корисними для фахівців з маркетингу, які прагнуть підвищити ефективність стратегій соціальних медіа в індустрії гостинності.

Ключові слова: SMM-маркетинг, готельна мережа, соціальні мережі, брендінг, цифровий маркетинг, відео-контент, маркетингові стратегії, інновації у маркетингу, ефективність маркетингових кампаній.

Сучасна епоха відзначається стрімким розвитком цифрових технологій, що вибухово впливає на всі сфери бізнесу, зокрема на готельну галузь. Однією з ключових складових цифрового маркетингу є соціальні мережі, які в сукупності утворюють соціальний медіа-маркетинг, або SMM-маркетинг.

SMM-маркетинг є стратегією цифрового маркетингу, що базується на використанні соціальних мереж та платформ нових медіа для підтримки та реклами товарів та послуг. У готельній галузі SMM-маркетинг виступає суттєвим інструментом для взаємодії з аудиторією, розбудови бренду та залучення нових клієнтів.

Інтеграція SMM-маркетингу в стратегії готельної галузі є важливим кроком для забезпечення конкурентоспроможності та залучення сучасного споживача, який все більше взаємодіє з брендами через соціальні платформи. У цій статті ми детально розглянемо ефективність використання SMM-маркетингу в готельній мережі Marriott International, вивчаючи їхні стратегії та вплив на бізнес.

Соціальні мережі, створені як платформа для спілкування людей, нині є потужним засобом масової комунікації. Мережі вільно формують об’єднання людей і групи за інтересами. Вони, на відміну від традиційних соціальних структур, здатні сприймати та самостійно створювати нові комунікативні конфігурації, недоступні для традиційних інститутів, і виступають інструментом, за допомогою якого велика кількість користувачів глобальної мережі отримують додаткові можливості у спілкуванні [4].

Як свідчить статистика «цифрового» населення світу, станом на січень 2020 року більша частина людства є активними користувачами Інтернету та мобільних соціальних мереж [1, 2].

У соціальних мережах зареєстровано вже понад 6 млрд профілів по

всьому світі. Найпопулярніші серед них – Facebook, YouTube і WhatsApp тощо [1].

Популярність та аудиторія соціальних мереж стрімко зростає з кожним роком, і нехтування такими каналами комунікації лише зашкодить бізнесу, тому використання інструментів маркетингу в соціальних мережах може ефективніше досягати цілей та завдань, поставлених перед бізнесом.

Marriott International, один із найбільших гравців готельної індустрії, активно використовує соціальні мережі для підвищення впізнаваності бренду, залучення нових клієнтів і взаємодії зі своєю аудиторією.

Marriott – мультибрендова компанія. Вона управляє готелями та готелями, що охоплюють широкий спектр цільових груп. Серед брендів Marriott – готелі класу люкс Bulgari та Renaissance, готелі середнього класу Courtyard Marriott, мережі готелів Residence Inn та Fairfield Inn, мережа ресторанів Howard Johnson. Marriott володіє 49% акцій всесвітньовідомої мережі готелю люкс Ritz-Carlton. У той же час лише шість із усіх готелів під брендом Marriott повністю належать родині засновників. Половина акцій готелів Marriott є франчайзинговим, а інша половина не належить Marriott.

Готельна мережа створює різноманітний та цікавий контент, який привертає увагу своєї аудиторії. Вони публікують фотографії та відео, що демонструють красу та комфорт своїх готелів, а також публікують статті та інші матеріали про подорожі та гостинність. Цей контент розповідає історії та створює бажання відвідати готелі Marriott [2, 5].

Marriott активно взаємодіє зі своєю аудиторією в соціальних мережах. Вони відповідають на коментарі та запитання, спілкуються з клієнтами, ініціюють опитування та обговорення. Це підвищує лояльність клієнтів і створює позитивний імідж компанії. Рекламні кампанії в соціальних мережах також проводяться для цільової аудиторії. Щоб привернути увагу потенційних клієнтів, вони використовують різні формати оголошень, зокрема банери, рекламні банери та відеорекламу. Працюйте з інфлюенсерами та блогерами, які мають велику аудиторію в соціальних мережах. Це допомагає їм збільшити

свою видимість і залучити нових клієнтів.

Використання соціальних медіа в маркетингових комунікаціях Marriott International допомагає компанії підтримувати сильний бренд, залучати нових клієнтів та підвищувати лояльність існуючих. Це свідчить про важливість соціальних медіа в індустрії гостинності та туризму. Існують деякі ефективні стратегії для підвищення бренду та залучення цільової аудиторії для компанії.

Marriott Community створює цікавий контент, який відображає лідерство компанії в індустрії гостинності. Включаючи приголомшливі фотографії номерів, вражаючі моменти подій та інші унікальні особливості готелю. Взаємодія з клієнтами, відповідаючи на коментарі, запитання та передаючи примітки. Залучення спільноти допомагає підвищити лояльність і зберегти позитивний імідж бренду.

SMM-маркетинг відіграє ключову роль у формуванні та підтримці позитивного образу бренду готельної мережі Marriott International. Розгортання стратегій у соціальних мережах дозволяє готельній мережі налагоджувати активний діалог з клієнтами та взаємодіяти з аудиторією на особистому рівні.

За допомогою SMM-маркетингу Marriott International створює враження доступності та близькості, що сприяє формуванню емоційного зв'язку з клієнтами. Активна участь у соціальних мережах дозволяє мережі персоналізувати свій образ та надавати клієнтам унікальний погляд на їхній досвід [5]. Позитивний образ у соціальних мережах дозволяє готельній мережі залучати нових клієнтів, оскільки рекомендації та відгуки отримують велику вагу серед потенційних гостей. Крім того, сприятливий образ підсилює лояльність існуючих клієнтів та може впливати на їхні рішення про повторне бронювання.

Враховуючи характер готельного бізнесу, використання візуальний контент, такий як відеотури, спеціальні «історії» в соціальних мережах і фотографії, щоб практично занурити глядачів в атмосферу готелю. Впровадження рекламних акцій та конкурсів на платформах соціальних мереж, щоб підвищити обізнаність і залучення. Це може включати подарунки,

ексклюзивні пропозиції для підписників тощо. Геотаргетинг, щоб надавати цільовій аудиторії інформацію про акції та події в її регіоні. Персоналізуйте пропозиції та рекламу на основі інтересів користувачів [3].

Позитивний образ у соціальних мережах впливає на лояльність клієнтів. Гості, які взаємодіють із брендом у цифровому просторі, схильні відчувати себе частинами спільноти та розуміють, що їхні потреби та відгуки важливі для готельної мережі. Загалом, вивчення впливу SMM-маркетингу на бренд Marriott International дозволяє зрозуміти, як активна присутність у соціальних мережах допомагає підтримувати та розвивати позитивний імідж бренду, впливаючи на рішення клієнтів та їхню лояльність.

Подібні стратегії допоможуть компанії Marriott International ефективно використовувати соціальні медіа як стратегічний інструмент для підвищення бренду та залучення цільової аудиторії.

На основі проведеного дослідження впливу SMM-маркетингу на бренд готельної мережі Marriott International можна зробити кілька ключових висновків. Marriott International демонструє успішність у використанні різноманітних стратегій SMM-маркетингу, таких як відео-контент, взаємодія з користувачами, інтерактивні розміщення та співпраця з впливовими особами. Активна присутність у соціальних мережах допомагає суттєво впливати на бренд Marriott International, зміцнюючи позитивний образ, залучаючи нових клієнтів та підтримуючи лояльність існуючих. Створення позитивного образу у соціальних мережах сприяє підвищенню лояльності клієнтів, формуванню емоційного зв'язку та підвищенню сприйняття якості та інновацій.

Рекомендується впроваджувати персоналізовані стратегії взаємодії з аудиторією в соціальних мережах. Спробуйте створювати контент, який враховує індивідуальні інтереси та попередні взаємодії користувачів. Використовуйте стратегії співпраці з впливовими особами для розширення аудиторії та залучення нових клієнтів. Працюйте з особистостями, які відповідають цільовій аудиторії. Розгляньте можливості створення ексклюзивного контенту, доступного лише у соціальних мережах. Це може

стимулювати підписку та активну участь аудиторії.

З врахуванням цих рекомендацій готельні мережі можуть покращити ефективність своїх стратегій SMM-маркетингу, підвищити взаємодію з аудиторією та збільшити позитивний вплив на свій бренд.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Statista. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://www.statista.com/customercloud/global-consumer-survey

2. Офіційний сайт Статистика ЮНВТО [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://www.unwto.org.

3. Офіційна сторінка Marriott International [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://www.marriott.com

4. Макарова М. Становлення цифрової економіки постіндустріального суспільства : автореф. дис. … д-ра екон. наук / М.В. Макарова ; НАН України, Ін/т пробл. ринку та екон./екол. дослідж. – Одеса, 2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http:// www.disslib.org/.

5. Ратинський В. Використання інформаційних технологій та SMM у сфері туризму [Електронний ресурс] / Вадим Ратинський, Ірина Галицька, Юлія Северіна // Соціально- економічні проблеми і держава. — 2021. — Вип. 2 (25). С. 695-701. — Режим доступу: http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2021/21rvvust.pdf

УДК 504.4: 54

РИЗИК ЗАБРУДНЕННЯ ВОД ОКРЕМОЮ РЕЧОВИНОЮ (НА ПРИКЛАДІ ДУНАЮ)

Терземан Володимир Вікторович,
аспірант
Юрасов Сергій Миколайович,
керівник, к.т.н., доцент
Одеський державний екологічний університет,
Одеса, вул. Львівська, 15

Анотація: Робота присвячена визначенню ризику забруднення (якщо показниками якості вод є концентрації забруднювальних речовини) або погіршення якості (якщо показниками є концентрації речовини, які не відносяться до забруднювальних) вод за окремими показниками на основі вимог норм країн Європейського Співтовариства (ЄС). В роботі будуть розглянуті питання узагальнення ризику забруднення вод за всіма показниками і забезпечення низького рівня ризику забруднення (погіршення якості) вод у майбутньому при розрахунках гранично допустимих скидів (ГДС) речовин зі стічними водами.

Ключові слова: ризик, забруднення, марганець, якість вод, прогноз

Дослідження фокусується на оцінці ризику забруднення води, де концентрації забруднюючих речовин виступають показниками якості, або погіршення якості, якщо показниками є концентрації речовин, що не є забруднюючими. Це проводиться згідно з вимогами норм Європейського Співтовариства (ЄС). У роботі розглядаються аспекти узагальнення ризику забруднення води за різними показниками та вдосконалення заходів для мінімізації ризику забруднення (погіршення якості) води у майбутньому при визначенні гранично допустимих викидів речовин із стічних вод.

Україна виражає намір приєднатися до Європейського Союзу. Для

досягнення цієї мети необхідно гармонізувати всі галузі внутрішнього законодавства, включаючи природоохоронне, із законами країн ЄС.

Оцінка ЯВ відповідно до норм країн ЄС виконується за допомогою аналізу частоти перевищення нормативів за показниками ЯВ: водний об'єкт відповідає вимогам санітарних норм, якщо за кожним показником кількість перевищень нормативу становить не більше 10% від загальної кількості значень цього показника, отриманих за деякий попередній період та використаних при оцінці ЯВ; за рибогосподарськими нормами – 5% [1-6].

Ця умова має поширюватися і на контрольні створи при розрахунках ГДС ЗР. Однак, оцінка фону за існуючими методиками не дозволяє визначити, чи буде виконуватися вимога норм ЄС щодо частоти перевищення нормативів при розрахованому ГДС ЗР. Оскільки, за фонове значення показника в певному створі водного об'єкта приймається верхня (або нижня, якщо показник обмежений знизу) межа 95% довірчого інтервалу середніх значень ряду гідрохімічних спостережень для найбільш несприятливих (гідрологічних або гідрохімічних) умов.

Постає питання: який ризик забруднення води існує для конкретного водного об'єкту в майбутньому, враховуючи норми ЄС; а також, як можна забезпечити мінімізацію ризику забруднення у майбутньому при розрахунках гранично допустимих скидів речовин із стічних вод.

В цьому дослідженні були використані методи математичної статистики, зокрема первинна та вторинна статистична обробка, порівняльний аналіз і лінійний регресійний аналіз.

Ризик забруднення вод за окремим показником можна розглядати як ймовірність перевищення нормативу цього показника, тобто ризик забруднення вод буде представлений наступною формулою (формула 1):

$$R_{Hi} = 1 - P_i(H_i), \quad (1)$$

де R_{Hi} – ризик забруднення вод за *i*-им показником;

$P_i(H_i)$ – ймовірність того, що значення показника буде не більш за норматив, визначається за законом розподілу показника;

H_i – норматив *i*-го показника.

При наявності часового тренду ризики необхідно розраховувати для різних моментів часу.

Використовуючи закон розподілу нормованого по лінії тренду показника ризик забруднення вод у момент часу *j* розраховується за наступною формулою (формула 2):

$$R_{Hij} = 1 - P_{ij}(H_i/C_{TPij}), \quad (2)$$

де $C_{TPi} = a_i*\exp(j\ b_i)$ – значення функції часового тренду і-го показника в момент часу *j*;

a_i – значення функції тренду і-го показника на початку періоду спостережень;

j – момент часу (порядковий номер місяця при щомісячних спостереженнях), що відраховується з моменту початку періоду спостережень;

b_i – параметр лінії тренду *i*-го показника.

Розрахунок $P_{ij}(H_i/C_{TPij})$ можна виконати за допомогою табличного редактору Excel, тоді формула розрахунку ризику забруднення вод буде мати вигляд:

$$R_{Hij} = 1 - \text{LOGNORM.DIST}(H_i/(a_i*\exp(j\ b_i));\ 0;\ \check{G}_{HTi}), \quad (3)$$

де LOGNORM.DIST() – оператор в табличному редакторі Excel [7];

0 і $\check{G}_{HTi}$ – параметри логнормального розподілу нормованого по лінії тренду і-го показника.

В якості прикладу визначемо ризик забруднення вод Дунаю марганцем (Mn^{2+}) протягом третього року з початку періоду спостережень за санітарними нормами (ГДК марганцю дорівнює 0,10 мг/дм^3) [8]

Вихідні дані: параметри тренду – *a*=0,02988 і *b*=2,052E-03; параметри закону розподілу – $\check{C}_{HTi}$ = 0; $\check{G}_{HTi}$ = 0,7616. Середина третього року – *j* = 24+6 = 30. ГДК = 0,10 мг/дм^3. Ризик забруднення за формулою (3) буде дорівнювати:

R_{Hij} = 1 – LOGNORM.DIST(0,1/(0,02988 *exp(30*(2,052E-03))); 0; 0,7616) = 0,066 ≈ 7%.

Якість вод Дунаю за вмістом марганцю відповідала вимогам норм країн

ЄС, ризик забруднення був низьким – 7% (за нормами ЄС допустимо – 10%).

Також в якості прикладу визначимо ризик забруднення вод Дунаю марганцем (Mn^{2+}) протягом третього року після закінчення періоду спостережень за санітарними нормами (ГДК марганцю дорівнює 0,10 мг/дм^3).

Вихідні дані: параметри тренду – *a*=0,02988 і *b*=2,052E-03; параметри закону розподілу – $Č_{HTi}$ = 0; $Ğ_{HTi}$ = 0,7616. Тривалість спостережень – 192 місяця. Середині третього року після кінця спостережень відповідає j = 192+24+6 = 222. ГДК = 0,10 мг/дм^3. Ризик забруднення за формулою (3) буде дорівнювати:

R_{Hij} = 1– LOGNORM.DIST(0,1/(0,02988 *exp(222*(2,052E-03))); 0; 0,7616) = 0,162 ≈ 16%.

Внаслідок позитивного тренду у концентрації марганцю (b=2,052E-03>0), якість води протягом визначеного періоду не відповідає стандартам Європейського Союзу. Ризик забруднення становить 16%, що перевищує припустимий рівень (10%) за санітарними нормами. З урахуванням цього показника необхідно прийняти заходи для зменшення викидів марганцю в Дунай.

Відповідно Директивам країн ЄС якість вод водного об’єкту за деякий попередній період часу відповідає вимогам норм, якщо кількість перевищень ГДК за показниками складає не більше 10% (за санітарними нормами) і 5% (за рибогосподарськими). Для оцінки якості вод відповідно цим нормам доцільно використовувати значення показників із забезпеченістю 5 або 10%.

Оцінка ризику забруднення води для різних цільових призначень, таких як господарсько-питна, комунально-побутова чи рибогосподарська, може бути розглянута як відповідність (ймовірність перевищення) відповідних нормативів (санітарних, рибогосподарських або іригаційних), розрахована згідно з їх розподілом, з урахуванням встановленого ризику забруднення води, відповідно до стандартів ЄС.

Для апроксимації часового тренду показників якості води доцільно використовувати експоненціальну залежність, яка має перевагу перед лінійною

регресією, оскільки вона уникне перетину осі абсцис. Крім того, нормалізуючи ряд спостережень за допомогою експоненційного тренду, часовий тренд усувається, і один з параметрів логнормального розподілу (середнє значення логарифмів нормалізованого експоненційного ряду) стає рівним 0.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. COUNCIL DIRECTIVE 75/440/EEC of 16 June 1975 concerning the quality required of surface water intended for the abstraction of drinking water in the Member States. Retrieved from: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31975L0440&from=en . (in English)
2. COUNCIL DIRECTIVE 76/160/EEC of 8 December 1975 concerning the quality of bathing water. Retrieved from: http://river.bio.auth.gr/wp-content/uploads/2016/09/Directive-76-160-EEC-Bathing-Water.pdf (in English)
3. COUNCIL DIRECTIVE 78/659/EEC of 18 July 1978 on the quality of fresh waters needing protection or improvement in order to support fish life. Retrieved from: http://www.cawater-info.net/water_quality_in_ca/files/eu_659-78.pdf (in English)
4. COUNCIL DIRECTIVE 98/83/EC of 3 November 1998 on the quality of water intended for human consumption. Retrieved from: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31998L0083&from=EN . (in English)
5. Directive 2000/60/EC of the European Parliament and of the Council of 23 October 2000 establishing a framework for Community action in the field of water policy. Retrieved from: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:5c835afb-2ec6-4577-bdf8-756d3d694eeb.0004.02/DOC_1&format=PDF (in English)
6. DIRECTIVE (EU) 2020/2184 of the European Parliament and of the Council of 16 December 2020 on the quality of water intended for human consumption. Retrieved from: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2020/2184/oj (in English)
7. Lognormal Distribution. Retrieved from: https://www.sciencedirect.com/

topics/engineering/lognormal-distribution#:~:text=A%20lognormal%20distribution%20is%20a,then%20has%20a%20lognormal%20distribution. (in English)

8. Юрасов С.М., Терземан В.В. Якість вод: оцінка, мінливість, прогноз, нормування. LAMBERT Academic Publishing. 2023. 60 с. URL: https://www.morebooks.shop/shop-ui/shop/product/9786206846079

ARCHITECTURE

УДК 725

ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ІНКЛЮЗИВНИХ ГРОМАДСЬКИХ ПРОСТОРІВ

Войко Наталія Юріївна,
кан. арх., доцент
Ніколаєв Микола Вікторович,
Магістр
Київський національний університет будівництва і архітектури

Анотація: У статті розглядається актуальність та переваги інклюзивних громадських просторів в урбанізованому середовищі. Проаналізовано ключові аспекти та принципи соціальної інклюзії при впровадженні інклюзивних громадських просторів в структуру міст, спрямованих на створення гармонійного середовища. Доводиться необхідність використання комплексного підходу, масштабного універсального дизайну, та соціальної участі громади при створенні комфортного та різноманітного інклюзивного середовища, що сприяє сталому розвитку міст.

Ключові слова: міське середовище, інклюзивні громадські простори, доступність, інклюзивний дизайн, соціокультурний розвиток, соціальна інклюзія.

Останнім часом в Україні відбувається реанімація занедбаних міських відкритих громадських просторів, в напрямку доступних інноваційних людино орієнтованих інфраструктурних рішень, які використовують інклюзивну складову, альтернативну енергетику, світлодіодне освітлення відновлення дощової води тощо. Нажаль, такі рішення частіше впроваджуються у великих містах і вони не увійшли у загальну практику.

До міських громадських просторів відносяться території функціонально, соціально, політично та економічно значущі для міста, виділені за допомогою будівель, ландшафту, різних споруд, що виконують містоутворюючі функції, які сприяють поліпшенню й підтримці санітарно-гігієнічного режиму та є об'єктами формування історико-культурного, художнього та емоційного клімату міських територій [1]. Це вільні від транспорту території загального користування: площі, пішохідні зони, вулиці, сквери, бульвари, а також відкриті частини будівель і споруд (галереї, пасажі, атріуми тощо), спеціально призначені для дозвілля, проведення масових заходів, прогулянок з дітьми чи собакою, побачення, зустрічей та спілкування тощо [2].

Створення середовища урбанізованих й рекреаційних відкритих громадських просторів у нашій країні та впровадження в них універсального інклюзивного дизайну – це шлях до сталого розвитку міст, мешканці яких прагнуть позитивних змін. Таке середовище доцільно організовувати на підставі комплексних програм розвитку цих територій, при цьому, при вирішені інклюзивної інфраструктури на місцях доцільно імплементувати досвід європейських країн, які значно просунулися в цьому напрямку.

Впровадження інклюзивних громадських просторів в структуру міст сприяє соціальній справедливості, забезпечує рівні можливості для всіх городян, сприяє формуванню єдиної спільноти, де кожен відчуває свою важливість та включеність, а також має значущий вплив на соціокультурний розвиток суспільства. Соціальна інклюзія відноситься до процесу і стану, в якому всі люди мають однакові права і можливості участі у суспільному розвитку та отримані соціальних послуг. До принципів соціальної інклюзії можна віднести:

- рівноправність: права, можливості та доступу до ресурсів, без будь-якої форми дискримінації;
- участь: право брати участь у прийнятті рішень, що стосуються життя окремого громадянина та спільноти, можливість впливати на розвиток свого оточення;

- доступність: фізичний, економічний та інформаційний доступ до всіх сфер життя та послуг;
- взаємодію: створення можливостей для зустрічей та спілкування між різними групами населення з метою взаєморозуміння та розвитку толерантного середовища [3].

Доступність та інклюзивність якісного громадського простору має на увазі не лише встановлення пандусів та відсутність бар'єрів, це перш за все, створення комфортного міського середовища, яке враховує людську різноманітність – мову, культуру, фізичний стан, гендер, вік тощо та спонукає людей до спільного проведення часу. Таке середовище повинно враховувати інтереси різних соціальних груп, особливо мало захищених: літніх людей, людей із обмеженими можливостями, підлітків, внутрішньо переміщених осіб тощо та бути безпечним для громадян.

Формування інклюзивних громадських просторів вимагає комплексного підходу, що охоплює кілька ключових аспектів. По-перше, це забезпечення різноманіття використання таких просторів за рахунок залучення різних операторів (спортпрокат, кав'ярні, офіси або комунальні установи поруч із фасадами, які взаємодіють із громадським простором тощо) або ж інтеграції їх з навколишніми вулицями. По-друге, це формування громадських ініціатив, спрямованих на підтримку інклюзії та різноманітності просторової взаємодії, де люди можуть спілкуватися та обмінюватися думками, грати в шахи, відвідувати відкриті амфітеатри, сцени, насолоджуватися фонтанами та декоративними водоймами. По-третє ландшафтна організація таких просторів повинна мати інклюзивний універсальний дизайн – це дизайн середовища, елементів інфраструктури та благоустрою, програм і послуг, покликаний зробити їх максимально придатними для використання городянами, незалежно від їхнього віку, статі чи стану здоров'я, без потреби у додатковій адаптації чи спеціалізованому оформлені. Тобто такі простори повинні бути насичені різноманітними функціями. Без достатньої кількості актуальних функцій громадські простори стають обтяженням для локального бюджету, не

пропонуючи нічого натомість.

При формуванні інклюзивних громадських просторів особливу увагу слід приділяти їх масштабу. У просторах із суттєво збільшеним за людину масштабі відчувається дискомфорт та незахищеність. Великий простір брукованої площі можна поділити на декілька менших і надавати їм окремі функції, організувати в них тепле, комфортне освітлення, яке працює разом з камерами спостереження, включати спеціальну інфраструктуру для переміщення (пандуси, з'їзди) і точкового використання (інклюзивні дитячі майданчики, місця для мам з дитиною, інклюзивні вбиральні тощо).

Формування інклюзивних громадських просторів вимагає активної участі всіх городян та різних громадських організацій. Залучення жителів до проєктування, планування та управління громадськими просторами, у яких вони живуть, має важливе значення для підтримки якості цих просторів. Участь мешканців гарантує, що характер та використання таких просторів задовольняє особливі потреби громади. Якщо простір не відповідає вимогам та бажанням місцевого населення, він не буде використовуватися або підтримуватися. Соціальна участь дуже важлива для побудови безпечних і рівноправних громадських просторів. Громада має бути проінформована щодо дій, які стосуються формування простору. Спочатку вона має висловити свої потреби чи проблеми, а надалі розглядати впровадження конкретних проектних рішень.

Висновки. Інноваційний розвиток у містобудуванні визначається створенням сучасних та ефективних урбанізованих та рекреаційних відкритих просторів, орієнтованих на соціальну інклюзію. Це включає в себе застосування різноманітних технологій, таких як розумні системи управління містом та базується на принципах екологічної сталості. Соціальна інклюзія є важливим аспектом цього розвитку, спрямованим на створення умов для рівноправної участі всіх груп населення у суспільстві.

Інклюзивні громадські простори визначаються не лише фізичними характеристиками, але і культурними та соціальними аспектами. Створення таких просторів є важливим етапом на шляху до справедливого та

рівноправного суспільства, а їх просторове планування відіграє ключову роль у цьому процесі, забезпечуючи рівні можливості, доступність та інклюзивність для всіх мешканців. Також важливо враховувати культурну різноманітність та міжкультурний діалог у містах. Інклюзивна урбаністика та архітектура сприяють створенню місць для діалогу та взаєморозуміння, відображаючи різноманітність культурних виразів різних груп населення.

Таким чином, принципи соціальної інклюзії, такі як рівноправність, участь, доступність та взаємодія, стають основою для створення інклюзивних відкритих громадських просторів, а розвиток доступних громадських просторів та використання інноваційних технологій при проєктуванні соціальних кластерів –приклади практик, спрямованих на досягнення цієї мети.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Войко Н. Ю. Типологія міських відкритих громадських просторів / Н. Ю. Войко, О. Ю. Добровольська // Містобудування та територ. планування : наук.-техн. зб. / Київ. нац. ун-т буд-ва і архітектури. – Київ, 2019. – Вип. 69. – С. 33-45.

2. Кисельов В.М. Громадські простори як інструмент реконструкції міського середовища / Кисельов В.М., Кисельова Г.В. // Містобудування та територ. планування: наук.-техн. зб. / Київ. нац. ун-т буд-ва і архітектури – К., КНУБА, 2021. – Вип. 78. – С. 266–275.

3. Макуха О. Соціальна інклюзія як важливий аспект інноваційного розвитку в просторовому плануванні / О. Макуха // Просторове планування для майбутнього України: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., 25–26 трав. 2023 р. – Полтава : Національний університет імені Юрія Кондратюка, 2023. – С. 70–73.

УДК 725/4;72.092

ВПЛИВ РЕНОВАЦІЇ ПРИЛЕГЛИХ ТЕРИТОРІЙ НА ЗНАЧИМІСТЬ ТРАНСПОРТНО-ПЕРЕСАДОЧНИХ ВУЗЛІВ

Мустафа Махмуд Абдулгані Мустафа,
аспірант
Куцевич В. В.,
докт. архіт., проф.
Аспірант, кафедри Архітектурного Проектування
Цивільних будівель та споруд
Київський Національний Університет Будівництва і Архітектури
м. Київ, Україна

Анотація: у статті проаналізовано конкурсні пропозиції щодо реновації ділянки промислового підприємства у сучасний проект «Новий Поділ» в м. Києві та перенесення у зв'язку з цим обслуговуючих функцій з пересадочного вузла «Почайна» на станцію метро «Тараса Шевченка».

Ключові слова: реновація, транспортно-пересадочний вузол, історичне середовище, житлове середовище, об'єкти обслуговування.

Поділ – один з історичних районів м. Києва, який формувався на початку розбудови міста. На правому березі Дніпра в низинній частині сформувалася своєрідна чарункова структура житлового району. Назва походить від поселення мешканців «по долу», тобто на території долини [1]. В народі «поділ» - означає нижню частину одягу, що асоціюється з розташуванням місцевості у старовинному Києві.

Після Другої Світової війни при відбудові міста, для кращого використання Дніпра як транспортної артерії заводи будувалися саме на узбережжі, про що свідчить і промисловий район Теличка у м. Києві. На території Подолу було побудовано судноремонтний завод, який поступово втратив свої функції і тепер ця ділянка оголошена на конкурс реновації з позицій комфорту для життєдіяльності мешканців Подолу.

Загальною концепцією просторового розвитку території Нового Подолу конкурсного завдання CANaction є створення нового району з необхідними групами та зонами функцій проживання, праці та відпочинку [2]. Умова - створити простір тяжіння єдиної художньої цілісності, зручний для доступності мешканців і туристів.

При насиченні території об'єктами туристичної привабливості, комфорту і належного обслуговування, як правило оживляється функція транспортно пересадочного вузла і є потреба у формуванні нових об'єктів інфраструктури. Так станція метро «Тараса Шевченка» отримає додаткове навантаження і розвиток громадського обслуговування у прилеглій до неї зоні.

Представлені проекти мають об'єктивну спрямованість на створення набережної – місця громадського користування; кварталу – відкритість і комфорт проживання зі збереженням планувальної структури історичного Подолу; мобільності і доступності – реконструкція мосту, оновлення транспортної розв'язки з дотриманням вимог шумоізоляції. Набережна має бути поділена на зони природного амфітеатру для відпочинку біля води; прогулянкової на рівні води з прокатом човнів; культурної біля культурно-розважального центру; природних елементів у вигляді стежок з рослинністю.

Переможцем конкурсу стала бельгійська студія OMGEVING, якою було запропоновано максимальне озеленення громадського простору, широкі вулиці для велосипедів і пішоходів, побудову пішохідно-велосипедного моста через р. Дніпро, створення культурного центру з площею перед ним. Головною концепцією є перетворення індустріального простору в Новий Бульвар, який об'єднає ключові функціональні зони та елементи інфраструктури [3].

На ділянці Старого Подолу також було організовано «Архітектурний закритий бліц-конкурс на визначення кращої концепції організації громадського простору на Контрактовій площі в Подільському районі» на визначення кращої концепції організації громадського простору, який відбувся в травні 2015 р.

Пропозиції архітектурно-будівельної фірми YGMA включають: створення нової велосипедної інфраструктури Подільського району; розташування вело споруд в складі транспортно-пересадочного вузла та велосипедного обладнання [4, с. 128]. Реалізація основних пропозицій сприятиме інтеграції велосипедної інфраструктури Подільського району в загальну транспортну систему м. Києва та покращить екологічний стан Контрактової площі.

Висновки: як виявлено на основі аналізу території Подолу в м. Києві реновація прилеглих територій транспортно-пересадочних вузлів, як правило, позитивно впливає на їхню значимість з причин оновлення території актуальними функціями та сприянню доступності до громадського обслуговування. Збільшення транспортних і пішохідних потоків потребують застосування нових рішень і покращенні як транспортної інфраструктури, так і естетичного аспекту проектування міського середовища

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Цікавий Київ / Історія Подолу [Електронний ресурс]. – URL: https://www.interesniy.kiev.ua/ua/istjriya-podola/

2. Нові будівельні проекти Подолу [Електронний ресурс]. – URL: https://hmarochos.kiev.ua/2018/04/23/novi-budivelni-proekti-na-podoli-yaki-predstavleni-na-festivali-canactions/

3. The Village/ Громадський простір: концепція просторового розвитку району [Електронний ресурс]. – URL: https://www.the-village.com.ua/ village/city/public-space/

4. Гарбар М.О. Містобудівна модель організації споруд для велосипедів в історичному міському середовищі на прикладі Контрактової площі / Молодий вчений. – 2017. – №3 – с. 126 – 130.

УДК 72

ЕКСПЛУАТОВАНА ЗЕЛЕНА ПОКРІВЛЯ

Савченко Наталія,
студентка
Олійник Тетяна Петрівна,
к.т.н., доцент
Одеська державна академія будівництва та архітектури
м. Одеса, Україна

Анотація. Проаналізовано світовий досвід застосування покрівель з озелененням, що експлуатуються, в сучасній архітектурі. Розглянуто позитивні аспекти цього інноваційного методу, включаючи покращення екологічної стійкості будівель, зниження тепловтрат та покращення ізоляції, а також створення привабливих міських ландшафтів. Аналіз світових практик підкреслює роль експлуатованих зелених покрівель у покращенні якості міського середовища та підтримці здоров'я населення. На основі світового досвіду було прийнято рішення перейняти цей архітектурний прийом при розробці дипломного проекту - комплексу кінофабрики в місті Одеса, з використанням зеленої покрівлі, що експлуатуються.

Ключові слова: зелена покрівля, захист довкілля, екологічне, інноваційне, рослинність.

Вступ. Сучасні міста стикаються з низкою складних проблем, включаючи нестачу зелені, погіршення екології та збільшення енергоспоживання. Урбанізація та розширення міських територій залишають менше місця для парків, скверів та навіть звичайних дерев. Тим часом щільно забудовані урбаністичні ландшафти приносять із собою не тільки економічні проблеми, а й серйозні екологічні виклики. У цьому контексті перетворення даху будівель у функціональні зелені майданчики, де рослини та рослинність процвітають, вирішує проблему дефіциту озеленення урбанізованих територій й приносить

величезну вигоду для навколишнього середовища. Зелені покрівлі стають надійним та інноваційним екологічним рішенням захисту довкілля [1].

Зелені покрівлі, що експлуатуються, являють собою не тільки модне архітектурне рішення, а й потужний інструмент для сталого розвитку сучасних міст. Аналіз наукових джерел показав, що зелені покрівлі, що експлуатуються, стали ключовим елементом сучасної архітектури та міського планування. Вони сприяють позитивному впливу на екологію та створюють привабливість міських ландшафтів (рис.1). Це рішення дозволяє перетворювати міські дахи на екологічно корисні та функціональні простори, що сприяють поліпшенню якості життя в мегаполісах по всьому світу. Дослідження світового досвіду застосування зелених покрівель, що експлуатуються, в сучасній архітектурі та міському плануванні, підкреслює їх важливе значення та багатогранні позитивні аспекти. Встановлено, що їх застосування позитивно позначається на навколишньому середовищі, забезпечує економії енергії та якості життя у містах [2].

Рис. 1. Приклад застосування зеленої покрівлі у світовому досвіді

Результати дослідження світового досвіду в галузі зелених покрівель, що експлуатуються, вражають своєю багатосторонністю та позитивними аспектами, які вони надають [3].

Екологічний вплив: зелені покрівлі, що експлуатуються, є ефективним засобом збільшення зелених площ у сучасних містах, де земельні ресурси обмежені. Зелені покрівлі сприяють збільшенню кількості рослинних

поверхонь, які абсорбують вуглекислий газ та виділяють кисень, підтримуючи тим самим якість повітря. Вони служать важливими "лісовими островами" у бетонній джунглі, підтримуючи біорізноманіття та створюючи умови для життя різних видів рослин та комах. Додатково, зелені покрівлі здатні знизити тепловий ефект острова, який є поширеною проблемою у містах, де щільна забудова та асфальтовані поверхні збільшують температуру у міських районах. Цей ефект може призвести до вищих температур у літні місяці, що негативно впливає на комфорт життя та здоров'я городян. Зелені покрівлі діють як природні ізолятори, знижуючи теплові втрати та рівень теплового випромінювання, що допомагає регулювати температуру всередині будівель та скорочувати енергоспоживання на опалення та кондиціювання [4].

Створення суспільних просторів: зелені покрівлі несуть у собі потенціал для перетворення мізерних міських дахів на унікальні суспільні простори. Це місця, де городяни можуть відпочивати, проводити вільний час та займатися рекреацією. Завдяки своїй природній красі та спокійній атмосфері, що створюється рослинністю, зелені покрівлі стимулюють соціальну активність та сприяють формуванню сильних та взаємодіючих угруповань. Вони також надають місця для організації культурних заходів, виставок та зелених рекреаційних зон [5].

Естетичне покращення: не можна недооцінювати естетичну цінність, яку приносять зелені покрівлі до міського ландшафту. Вони перетворюють монотонні дахи, роблячи міста більш привабливими та гармонійними. Зелені дахи надають нові види на міські пейзажі, приносять природу ближче до мешканців мегаполісів та створюють місця, де можна насолоджуватися красою рослинного світу. Перспектива застосування зелених покрівель, що експлуатуються, надзвичайно обнадіює. Вони вже сьогодні стали невід'ємною частиною будівельної індустрії та міського планування у багатьох країнах. У майбутньому вони можуть стати ключовим елементом стійких та екологічно орієнтованих міст. Їх подальше поширення та інтеграція в міську інфраструктуру зроблять наше міське середовище більш стійким, комфортним

та привабливим для життя та розвитку.

Екологічна дія: зелені покрівлі збагачують міський ландшафт зеленню, знижують ефект острова тепла та покращують якість повітря. Вони виконують роль фільтрів для води, що сприяє покращенню якості води та зниженню негативного впливу на навколишнє середовище [6].

Енергоефективність: зелені покрівлі знижують тепловтрати та температуру всередині будівель, що сприяє зменшенню енергоспоживання на опалення та кондиціювання повітря, а також скорочення викидів парникових газів. Створення суспільних просторів: Експлуатовані зелені покрівлі створюють можливості для громадського відпочинку та активного способу життя, сприяючи соціальній активності та зміцненню спільнот [7,8].

Мета дослідження. Мета даного дослідження полягає у вивченні ролі експлуатованих зелених покрівель у сучасній архітектурі та міському плануванні, а також у виявленні та аналізі їх позитивного екологічного впливу на навколишнє середовище та загальну якість життя у містах.

Об'єкт дослідження: дипломний проект комплексу кінофабрики, що проектується в місті Одеса, з використанням зеленої покрівлі, що експлуатуються.

Результати дослідження: В результаті дослідження світового досвіду, було виявлено ряд переваг застосування такого архітектурно-ландшафтного прийому, як експлуатовані зелені дахи, що було описано вище. З кожним роком м. Одеса розвивається та забудовується, внаслідок чого кількість вільної наземної площі під озеленення зменшується, а кількість парків та скверів - стала та не збільшується. Застосування зеленого даху зможе додати архітектурі району Деволанівського Узвозу свіжості та унікальності, дозволить корисно використати площу покрівлі з користю для природи та людини.

Запропонована схема розташування озеленення на даху кіноклубу з виставковими павільйонами (рис. 2). Покрівля має рекреаційний характер та налічує декілька зон відпочинку з таким обладнанням: пергола з лавками, столики з стільцями, гамаки, шезлонги. Своїм головним фасадом будівля

орієнтована на вулицю Деволанівського узвозу, відкриваючи вигляд на історичну вулицю Одеси зі своєю багатою історією та колоритом з висоти четвертого поверху на відмітці +19.8 м. У якості екзотичного озеленення використані морозостійкі різновиди пальм. Перголу оснащено системою поливу крапельного зрощення, що підтримує в цій зоні вологість, тому було прийнято рішення висадити алею з гортензій, що полюбляють вологий клімат.

Рис. 2. Генеральній план даху будівлі

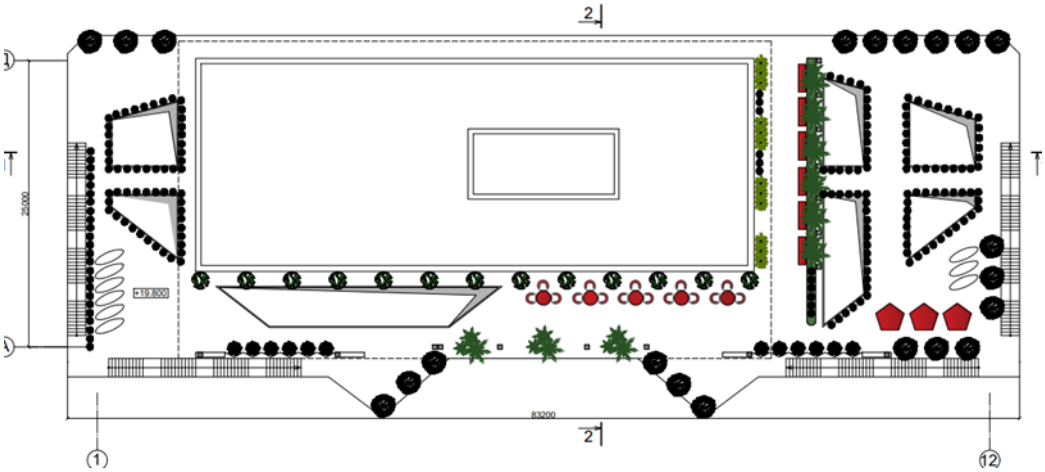

Рис. 2.1. Генеральний план будівлі

На Деволанівському узвозі практично відсутні зелені насадження, район знаходиться в низині та погано провітрюється, зелених насаджень катастрофічно не вистачає. Мотивація застосування експлуатованих зелених покрівель у проекті базується на її позитивних аспектах. Це рішення виходить із прагнення створити більш стійке, екологічно чисте та комфортне міське

середовище, а також вирішити деякі актуальні проблеми міста Одеса.

На даху будівлі передбачається влаштувати кафе чи солярії тощо. При їх оформленні можна використовувати елементи озеленення (рис. 3). Розглянуто спосіб оформлення озеленення з використання рослин, висаджених у ті чи інші ємності: контейнери, горщики.

Рис. 3. Зелена покрівля

Щоб стежити за станом днищ, можливим проростанням коренів і вчасно вжити заходів щодо ліквідації проблем, окремі замкнуті ємності для рослин повинні встановлюватися на опорах з певним зазором між ними та конструктивними елементами дахів. Невеликі за розміром ємності зручні, легко переміщаються з одного місця в інше, дозволяючи створювати різні композиції з рослин.

Також на даху передбачено застосування вертикального озеленення стін, яке покращує мікроклімат, поглинає пил і шум і відіграє величезну естетичну та декоративну роль (рис. 4). Повільне випаровування вологи підвищує вологість повітря. При цьому відбувається природне очищення води, що повертається в повітря - та водообіг у природі. Рослини очищають повітря від мікробів, поглинаючи вуглекислий газ, токсичні гази та пил, і збагачують його киснем. Співробітники та відвідувачі будівлі кінофабрики отримують безпосередній контакт з живою природою. Відвідування упорядкованого даху-саду допоможуть зняти негативні емоції, забезпечать психологічне

розвантаження, бо відпочинок серед рослин, безумовно, покращують і здоров'я, і психологічний стан людини, наближаючи її до природи.

Рис. 4. Зелений газон

Використання у проекті рослин на даху сприяє зменшенню запиленості повітря. У спекотні літні дні потоки повітря з пилом затримуватимуться навіть невеликими смугами газонів з чагарником. Ефект уловлювання пилу може досягати 50%, а при поливі та зволоженні рослин ефект ще вищий. Рослинний шар, крім того, зменшує і шкідливі електромагнітні випромінювання, захищаючи конструкції покрівлі і від ультрафіолетових променів. Слід враховувати також значний шумозахисний ефект озеленених дахів, що дещо знижується, але не усувається взимку. Тільки за рахунок рослин на дахах можна досягти зниження шумового фону в забудові, що межує, від 2 до 10 децибел.

Висновки. Озеленення дахів – поки що новий напрямок ландшафтного озеленення в м. Одеса, але, враховуючи позитивний екологічний ефект, воно набуватиме все більшої популярності.

Застосування в проекті комплексу кінофабрики у місті Одеса зеленого даху є потужним інструментом для сталого міського розвитку. Їх застосування може суттєво покращити екологічну обстановку, зробити міста більш енергоефективними, створити додаткові суспільні простори та покращити

візуальне сприйняття міського середовища.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ткаченко Т. М., Ткаченко О. А. // Сучасний стан використання зелених покрівель в урбоценозах, КНУБА, 2019р. С С 5-10.
2. Плоский В. О, Ткаченко Т. М. // Моделювання термічного опору трав'яного шару зеленої покрівлі, КНУБА. 2016 р. С 160.
3. Організація та експлуатація зеленої покрівлі. Електронний ресурс: URL https://vipmdh.com.ua/uk/blog/tekhnologiyi-budivnictva/organizaciya-ta-ekspluataciya-zelenoyi-pokrivli (дата звернення 27.10.2023)
4. Потапова Є. О. // : Застосування технологій «зеленого будівництва» для розробки заходів із енергозбереження, КУ ЗОШ №24 СМР. 2020р. С 21-25.
5. Зелений дах в Україні: реальність чи фантастика. Електронний ресурс: URL https://derevodim.com.ua/blog/zelenyi-dakh-v-ukraini-realnist-chy-fam/
6. Системи зелених дахів. Електронний ресурс: URL https://zinco.com.ua/uk/systems
7. Зелені дахи в сучасному благоустрою міст. Електронний ресурс: URL https://jrnl.nau.edu.ua/index.php/Design/article/view/16278/23549
8. Зелені дахи в сучасному благоустрою міст. Електронний ресурс: URL https://jrnl.nau.edu.ua/index.php/Design/article/view/16278/23549

PEDAGOGICAL SCIENCES

THE ROLE OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN FORMATION OF THE SKILLES DEMANDED IN THE LABOR MARKET

Amirova Gulsabah
PhD student, Institute of Education
of the Republic of Azerbaijan,
Instructor of ADA University
Baku, Azerbaijan

Abstract: In recent years, the establishment of a unified European higher education area has brought to the forefront the importance of adequate, compatible, and transparent educational programs. By applying similar approaches to the educational process, we can work together to address issues related to qualifications and educational outcomes. The duration of higher education has a significant impact on the socialization of young individuals, the creation of life strategies and plans, and the application of acquired knowledge. Therefore, it is crucial to foster students' self-awareness from social, personal, and professional perspectives. Creating an appropriate educational environment in higher education institutions is key to developing the necessary competencies.

Keywords: formation of competencies, training of specialists, higher education, labor market, general competencies

Introduction: Higher education institutions play a leading role in the training of specialists. Higher education plays the role of the foundation of human and social development; it guarantees the development of both moral and productive potential. The educational period in higher school has a significant impact on the socialization of young people, the construction of life strategies and plans, and the implementation of acquired knowledge. Therefore, students' self-awareness from a social, personal

and professional point of view is of particular importance. It is important to create an appropriate educational environment for the formation of the necessary competencies in higher education institutions.

Results and discussion: In a multi-level education system, the bachelor's level can be considered central. The industrial experience of bachelors is balanced between general preparatory components and specialized knowledge. At the same time, the main emphasis is on universal competencies and independent learning skills. When drawing up bachelor's internship programs, the emphasis is on the factors of the educational process, learning outcomes, motivation for professional activity, and planning the professional development of students depending on working conditions.

Internship programs at the master's level are more focused on increasing independence in the formation of universal competencies, that is, the previous level of “methodological guidance” is replaced by the level of “independence.” At this stage of training, internal motivation for activity reflects the student’s understanding of the importance and personal essence of professional activity, readiness for independent activity. The high level of independent implementation of professional, scientific and technical activities is confirmed by the student’s ability to independently choose an object of research. At this time, the student determines the topic of research, taking into account his scientific and professional interests and the fact that he will independently search for the necessary information [8, p. 115].

The creation of a single European higher education area has made the adequacy, compatibility and transparency of educational programs a top priority. To achieve this goal, it was necessary to apply the same approaches in education, harmonize the content of qualifications and educational results. In this regard, the use of a general methodology in a competency-based approach has become relevant. The TWINING project, created in 2001, provides harmonization of the educational structures of the participating countries included in the Bologna process. The main principles of the methodology developed on the basis of the project were learning outcomes and competencies. Thanks to them, the transparency of the European education system was ensured. According to the project, the concept of competencies

represents the dynamic adaptation of knowledge, understanding, habits and skills. In this context, a set of competencies means that a person performs an activity using certain skills and that this activity can be measured. According to the TWINING project, universal competencies are divided into three groups (interpersonal, instrumental and systemic) and include 30 “general competencies”. “General competencies” reflect the skills of a university graduate, a future specialist, in various forms and levels, for example, teamwork, interpersonal skills, etc. [6, p. 119-120].

One of the most important aspects in the education system is the psychological aspect of the educational process, that is, the student’s clear understanding of the purpose of learning. To achieve this, all elements of the educational process, such as acquiring knowledge and skills, and improving personal qualities, must be based on conscious motivation. This is important when developing competencies. Motivation determines determination, encourages students to plan independent work and achieve positive results [7, p. 7-16]. Social and personal competencies express a number of human qualities, such as responsibility, initiative, hard work, organization, determination, and independence. In essence, these are personal qualities that are not directly related to professional activity, and the presence of these qualities in parallel with the professional skills of a young specialist is a guarantee of constant success in business life.

Various studies conducted in the field of cognitive skills show that students rarely have the opportunity to apply the skills learned in an educational institution in real life. Although the skills acquired in an educational institution greatly influence the competence of graduates in various career fields, the opposite is also possible in life. Thus, the expectations of industrial companies or government agencies from education have not yet been met. To create an educational model that includes why students learn knowledge, how they learn it, and how they need to apply it, the following types of problems need to be solved [5, p. 73]:

1. Using diagrams, pictures, plans, and mathematics that explain information in different ways,

2. Development of the ability to ask questions, to clarify and explain,

3. Offer students more complex work to develop their creative thinking skills,

4. Work on examples and special cases,

5. Development of motivational abilities of students,

6. Support students in the learning process through continuous assessment.

Teachers who play a key role in the formation of competencies, in addition to having knowledge in their specialty, must be able to creatively use their knowledge in the educational process. To achieve the goals, the teacher should think through the best options, involve students in this process, and find different sources of information. Teachers should discuss with students such issues as the use of resources, evaluation of the results obtained during education process, and the proper organization of teaching activities.

To ensure maximum use of independent activity resources, which play an important role in preparing students and developing their professional competence it is important:

- to organize monitoring of students' independent work should be carried out, which is an indicator of the level of their professional and universal competence,
- to organize material, methodological, and technical support for independent activities of students aimed at developing their professional and universal competencies,
- to carry out coordination of the activities of teachers when organizing independent activities of students aimed at developing their professional and universal competencies,
- to take measures to correct and improve students' skills and competencies based on the results of diagnosing students' independent activities.

An important point for the preparation of the students during the training period for the future job is the competence to eliminate industrial and interpersonal conflict situations. A person's abilities in solving interpersonal relationships create opportunities for successful adaptation in a business team.

As representatives of the digital generation, today's students are naturally armed with specific knowledge about the information technology. Their joint

participation in scientific projects with teachers and scientists helps them find their place in the professional field, increase self-confidence, and improve communication skills [2]. It should be noted that the research activity of students is not only the production of new knowledge, but also the social preparation of the participants in this activity, the process of developing social communication [1; 3]. The following are research activities that directly affect the formation of professional and universal competencies of university students:

- preparation of term papers and course projects,
- conducting research within educational programs,
- scientific activity during practical training,
- participation in laboratory research work,
- participation in competitions and Olympiads,
- participation in student scientific conferences,
- participation in student circles,
- participation in scientific projects within the framework of grants,
- preparation of theses.

Integration of education and practical training helps to create, develop and apply theoretical knowledge in practical situations. At this time, a real opportunity arises to reveal the personal qualities of students; the student conducts analysis, generalizations, can apply creative, research approaches, and has the opportunity to evaluate his own experience.

The most important competencies required by a future specialist are discussed in the study by D. Rychen and L. Salganik “Important competencies for a developing society and a successful life” [4]. It can be noted that key competencies should be multifunctional, they should allow achieving several goals and solving different problems in different contexts. At the same time, basic competencies must remain relevant and be applied in various spheres of life (personal, family, social, professional, political).

Conclusion: The teacher, the bearer of knowledge, is the main figure in the scheme of information transfer, and the quality of education depends on the level of

competence of this main figure. It should be noted that the competence, level of training and motivation of the student play a decisive role in the issue of understanding knowledge. It can be argued that a competent approach to the results of education in higher education is the core of modern educational reforms, and the implementation of this approach is an important direction in the set of measures taken to improve the quality of higher education.

In addition to the teaching staff, no less important is the significance attached by the head of a higher school to the level and quality of education, students, science, and teaching activities. The attitude of management towards education should not only be in words, but it should also become an integral part of the internal life of the board of the institution, and should extend to the lower levels of the organization in all details. For the successful operation of a university, a prerequisite is the activity of the head, teaching staff and employees as a single team. Coordinated and coordinated activities should help the process of personal self-expression of the teaching staff and should open the way to the development of creative and individual qualities.

REFERENCES

1. Currie P. Transferable skills: Promoting student research // English for Specific Purposes, 1999, Vol. 18. № 4, p. 329–345.

2. Fleming J. Young people's involvement in research: Still a long way to go? // Qualitative social work. Vol. 10, № 2, p. 739–754.

3. Lorraine R. Gay, Geoffrey E. Mills, Peter W. Airasian. Educational Research: Competencies for Analysis and Applications, Prentice Hall, 2008

4. Rychen D. S. and Salganik L. H. Key Competencies for a Successful Life and a Well-Functioning Society. Göttingen: Hogrefe&Huber Publishers, 2006.

5. Əliyev P. Təhsilalanlarda kompetensiyalarin strukturlaşdirilmasina və qiymətləndirilməsinə verilən tələblər. Azərbaycan məktəbi, 2021, №1, s. 69-84.

6. Белкина В. В., Макеева Т. В. Концепт универсальных компетенций высшего образования. Ярославский педагогический вестник, 2018, № 5, с.117-126.

7. Самсонова М.В. Планирование процесса формирования компетентностного специалиста в высшем профессиональном образовании. Качество, инновации, образование, 2008, № 9, с. 7 – 16.

8. Тарханова И. Ю. Формирование универсальных компетенций студентов вуза средствами учебной и производственной практики. Социально-политические исследования, 2019, № 1, с. 110-118.

THE ROLE OF THE FAMILY IN THE DEVELOPMENT OF SPEECH SKILLS

Suprun Mukola
doctor of Pedagogical Sciences, Professor
of the V. O. Sukhomlynskyi National University of Mykolaiv
Kiriukhina Anna
students of the V. O. Sukhomlynskyi
National University of Mykolaiv

Summary: The article analyzes the influence of the family environment on the development of a child's speech abilities. The author draws attention to the fact that the family environment is an important factor in the formation and expansion of vocabulary, grammatical skills and communication skills. Various aspects of the family's influence on a child's speech, including family conversations, reading, games, and socializing, are also discussed. The authors emphasize that the proper use of language in the family is the key to the successful formation of children's language skills and the development of communication abilities.

Keywords: family, children, development, speech skills, language.

The family is not only the first language environment for a child, but also an important agent in the development of his or her language skills. The customs, traditions and way of communicating in the family have a huge impact on the development of language skills.

In a family environment, it is extremely important to create a favorable atmosphere for active interaction between adults and children. Maintaining an open line of communication becomes a fundamental element of education. Conversations, active discussion of events and joint conversations increase the vocabulary of not only children but also adults. This process seems to be multifaceted, as it not only helps children develop their language skills, but also helps them to develop the ability to express their own thoughts and ideas.

Encouraging active discussion within the family can have a significant impact on mutual understanding between family members. Maintaining an open dialog platform opens up opportunities for expressing not only joyful moments, but also for developing conflict resolution skills. This process contributes to the development of children's emotional intelligence and social adaptation skills [1, p. 440].

In addition, it is important to view discussions as opportunities for family communication, which not only strengthens bonds but also helps build mutual respect within the family. A variety of topics for conversation, from everyday events to important life moments, creates the basis for the multifaceted development of the language and communication skills of all family members.

In the family environment, reading and storytelling are an important element that not only promotes the development of speech skills, but also enriches the child's cognitive abilities. This unsurpassed process not only provides an opportunity to expand vocabulary, but also becomes a powerful tool for developing imagination and critical thinking.

Reading fairy tales and stories as a family not only fosters children's love of literature, but is also an important stimulus for their creative imagination. When adults and children unite around a book, they enter a world of fantasy where vivid images and exciting plots blossom before their eyes.This activity also helps children develop concentration and attention skills. They learn to imagine and create images in their minds, which develops creativity and creativity. In addition, reading fairy tales allows children to explore important moral and ethical issues, which is an important element of their education.

In an era when technology is shaping many aspects of our lives, family reading is becoming a tool to reconnect with traditional forms of learning and development, contributing not only to the development of reading skills but also to a deeper understanding of the world and one's place in it.

The ability to tell your own stories becomes an invaluable skill that not only develops through family reading and discussion, but also has an impact on many aspects of a child's personal growth. The stories they hear or create themselves

become small works of art that actively contribute to the development of creativity and the ability to express their own thoughts. The child learns to build logical connections between events, develops the ability to create images and express emotions through language, understand cause and effect relationships, and make their own decisions about the development of the plot. This process, in turn, stimulates the formation of self-expression and self-confidence, as each story becomes a kind of creative expression of the child's personality.

It is important to note that reading and storytelling can become not only a time of quality family communication, but also a tool for fostering empathy and moral values. By discussing characters and events, children get the opportunity to understand different points of view and learn to distinguish between right and wrong. This creates the basis for the formation of values and moral culture in the child's future life.

Reading and storytelling in the family circle go far beyond the development of language skills. This fascinating process is the key to deep cognitive development, activation of creative imagination and formation of important moral values [2, p. 220].

Language games in the family aimed at speech development can be extremely diverse and interesting. They not only stimulate the formation of correct vocabulary and grammatical skills, but also help to learn new words and expressions. In particular, the use of word games and tasks that actively engage children helps to expand their vocabulary and deepen their understanding of the structure of language.

The use of digital technologies in family education can be extremely productive, contributing to the active involvement of the child in the process of learning and speech development. Language apps can be specifically designed to improve vocabulary, develop phonetic skills, and improve grammatical literacy. Their interactive features create engaging scenarios that encourage your child to learn the language in a fun way.

In addition, this approach allows for synergy between traditional and innovative methods. Combining traditional word games with digital tools expands the

range of possibilities and creates additional points of contact for learning. This can provide a deeper understanding and mastery of language concepts, as the child can interact with language material in different formats.

Given the importance of language games in child-rearing, it is important to note that they not only contribute to the improvement of language skills, but also become the foundation for a culture of effective and engaging learning interaction in the family [3, p. 48].

Joint creative projects in the family environment are another effective method that helps to develop both creative skills and improve language skills. For example, you can create various stories, drawings, or even dramatic performances with your children. This contributes not only to the development of speech, but also to the formation of creative thinking, imagination and the ability to express their ideas effectively.

In addition, the family environment can become a platform for learning various types of art, such as music, drawing, or literature. Active support from the family in this process allows the child to experiment and discover their talents. Joint visits to art events and discussions of impressions can be an excellent channel for developing speech skills and at the same time open up the world of creativity for the child [4, p. 16-17].

Each child has a unique level of language development, so it is important to create individualized programs and activities that address the specific needs of each child. This may mean, for example, integrating games and exercises that are appropriate for each child's specific level of speech development. By providing an individualized approach, the family creates the conditions for the most effective and natural language learning process.

It is equally important to take into account game and creative elements in the development of speech, as they stimulate the child's interest and activate speech processes. Joint games and creative tasks in the family circle may include drawing, imitation of different situations where the child can use new words and expressions [5, p. 7-9].

In determining individualized approaches to the development of a child's speech, the family is a key agent that ensures not only education but also development as a personality in general. By addressing the individual needs and unique traits of each child, the family opens up new opportunities for their development and preparation for the next stages of life.

At the same time, it should be noted that the family plays a significant role not only in shaping the child's speech skills, but also determines the basis for the development of their communication and social skills.

REFERENCES

1. Child. Educational program for children from 3 to 7 years old. Scientific supervisor of the project: V.O. Ogneviuk, Rector of Borys Grinchenko Kyiv University, Doctor of Philosophy, Professor, Academician of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. Author team: G. Belenka, O. Bohinich, V. Vertugina, K. Volynets, et al. K., 2020. P.440

2. Zharovtseva T. Dysfunctional family: originality, problems, pedagogical support. Odesa: SVD M.P. Cherkasov, 2004. P.220.

3. Zlochevsky S., Kotyrlo V. Family pedagogy. K.: Znannya USSR, 1986. C. 48

4. Ihnatenko V. We care for the child together with the family // Preschool education. 2004. №10. P. 16-17.

5. Kiriyenko T. Cooperation with the family // Preschool education. 2006. №10. P.7-9.

УДК 371.3

FORMATION OF A COMPREHENSIVE SCIENTIFIC PICTURE OF THE ENVIRONMENTAL WORLD IN YOUNG SCHOOL STUDENTS THROUGH INTEGRATED CONTENT OF EDUCATIONAL SUBJECTS

Yakymenko Svitlana Ivanivna
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Primary and Preschool Education of MNU named after V. O. Sukhomlynskyi
Yakymenko Polina Vyacheslavivna
Candidate of pedagogical sciences, associate professor of the department
Mykolaiv, Ukraine

Abstract. This article focuses on the challenge faced by primary school teachers in creating a comprehensive scientific understanding of the surrounding world for their students through the integration of educational subjects.

This article discusses the structure and importance of developing a holistic picture of the world in students and explores the perspectives of scientists on this topic.

Key words. picture of the world, holistic picture of the world, student, teacher, scientific outlook

According to the Concept of 12-year general secondary education, "one of the main tasks of a comprehensive school is the formation in students of a holistic scientific outlook, general scientific, general cultural, technological, communicative and social competences based on the assimilation of the system of knowledge about nature, man, society, culture, production, mastering means of cognitive and practical activity.

Primary school is characterized by the practical orientation of the content, the integration of knowledge, which makes it possible to better take into account the defining feature of younger schoolchildren - the integrity of perception and mastering of the surrounding reality.

The Law of Ukraine "On Education" indeed defines the main goal of education

as the comprehensive development of the child as an individual, including the development of their talents, mental abilities, and the enrichment of the intellectual and cultural potential of the people. Indeed, primary education plays a crucial role in achieving the goal of comprehensive development outlined in the Law of Ukraine "On Education." Studies conducted by M. Vashulenko, Yu. Gilbukh, D. Elkonin, O. Savchenko, V. Tarasun, M. Sheremet, and others have highlighted the significance of this stage in forming the foundations of the student’s scientific worldview. The period of education in primary grades plays a crucial role in a child's development. It serves as the foundation for acquiring a diverse range of scientific knowledge and the development of various skills that will continue to be applied in the subsequent years of education.

Indeed, modern educational theories and approaches recognize the importance of considering the individuality and internal processes of each child. Instead of focusing solely on the transmission of knowledge, educators now emphasize the child's active participation, social interactions, and the impact of specific pedagogical techniques.

In order to engage children and foster their active participation in the learning process, it is crucial to develop and stimulate their personal connection and interest in the knowledge being presented. Determining the essential powers of a person is indeed crucial, and scientific knowledge can play a significant role in this process - goals, creative aspirations, abilities, dreams.

That is why modern pedagogical research pays great attention to cognitive interests, which play the role of valuable motivations in the formation of a personality.

To address the needs of a modern school, it is crucial to focus on improving the content of the educational process in alignment with contemporary pedagogical approaches. These approaches should facilitate the integration of innovative mechanisms for teaching and educating younger schoolchildren. Teachers play a crucial role in shaping and developing the worldview of younger schoolchildren. The worldview of a child includes their beliefs, values, and perspectives on the world

around them. It is a comprehensive system that guides their understanding of reality and influences their behavior and decision-making.

The child's life world is the unique and subjective experience that each child has of their surroundings and the people and objects within it. It is shaped by their perception of the world, their attitude towards what they perceive, and their evaluation of the phenomena they encounter. This means that each child's perspective on the world is influenced by their individual characteristics, experiences, and beliefs.

By observing and interacting with nature, students can develop a deep connection and understanding of the world around them. This involves going beyond theoretical knowledge and textbooks, and truly immersing oneself in the natural environment.

By teaching students about the general laws of nature, we provide them with a foundation to comprehend the world around them. This knowledge enables them to make sense of the various phenomena they encounter, fostering a deeper understanding of reality.

As children grow and develop, they naturally yearn to uncover the essence of their surroundings. By offering them knowledge about the laws of nature, we fulfill this innate need and empower them to master their environment. With a grasp of these fundamental principles, they gain the tools to navigate and interpret the world in a meaningful way.

A junior high school student's knowledge of the laws of nature can be developed through observing and exploring the surrounding world. By engaging in activities that involve the natural environment, such as gardening or observing animals, students can learn about cause and effect relationships, the life cycles of living things, and the interdependence of different organisms.

During these early years, children begin to understand their environment by exploring and interacting with the objects around them. During grades 1-2, children's learning is grounded in their exploration and knowledge of objects in the surrounding world.

In the 3rd grade, well-developed cognitive activity allows students to acquire

knowledge through observation of the surrounding reality, phenomena that occur in nature and society. Students can explain the results of observation based on knowledge of general relationships in nature. In the 4th grade, a primary school student becomes a naturalist, including a researcher of himself and social relations.

Overall, by facilitating the process of moving from a part to a whole, teachers can support students in developing a more robust and meaningful understanding of reality, promoting intellectual growth and lifelong learning.

Understanding can be defined as the process of grasping the meaning or significance of something.

The process of joining and integrating unfamiliar knowledge into a whole relies on the identification of similar entities and the application of general laws or principles to establish a comprehensive understanding.

Integration is the process of combining different elements or aspects to form a whole. When applied to education, it refers to the integration of various disciplines, ideas, and perspectives to develop a comprehensive understanding of the world. This integration allows students to see connections and relationships between different subjects, which leads to a holistic worldview.

In order to foster the understanding of students, teachers should create conditions for the essential integration of knowledge in the process of acquisition.

The movement of understanding passes from the whole to the part and from the part to the whole. That is, in the course of cognition, analysis and synthesis complement each other, and in the process of understanding, synthesis completes the analytical side of research and is the main one.

The structure of a complete picture of the world can be considered:

- according to Komissarov's classification, the spiral model ensures a well-rounded and progressive development of a child, where each stage builds upon the previous one, leading to a more complete picture of life and a deeper understanding of the world. -integrative.

The implementation of the principle of continuity in teaching and assimilation of biological knowledge from elementary school to high school through integrated

natural science courses is essential for the formation of holistic knowledge in students about living nature.

The general laws of nature – preservation, periodicity, orientation to equilibrium, and holistic knowledge – provide a framework for the motivation and connection between different stages of knowledge. They guide our growth and progression in understanding the world, enabling us to build upon previous knowledge, recognize patterns and cycles, seek equilibrium, and develop a holistic view of nature.

A child's scientific understanding of the natural world is a result of a combination of inductive and deductive thinking, imaginative exploration, rational analysis, and awareness of the intricate systems in living nature. So, at different levels of schooling in the child's mind, a holistic sensory and everyday image of nature is first formed, followed by a generalized analysis of it based on the study of the main fundamental laws of nature, and ends with the study of the systems of living nature, its spatial and temporal order. The basis of a corresponding generalization is a holistic image perception that captures the essential qualities of a subject in a broader, more generalized sense. This statement is highlighting the importance of establishing a strong and meaningful connection between new and old ideas in order to achieve progress in the development of knowledge and understanding of reality.

For a long time, scientists and practitioners have been looking for answers to the question of how to make educational activities exciting and joyful.

G.I. Shchukina was a prominent figure in the field of education and psychology during the second half of the 20th century. She made significant contributions to the development of a holistic theory of the cognitive process. She worked on the problem of cognitive interest, created a scientific school, researched many issues of the theory and practice of education and upbringing.

The scientific school of G. I. Shchukina made significant contributions to the study of cognitive interest. Prior to their work, it was commonly believed that interest was primarily a psychological issue. However, Shchukina's school of thought brought the problem of cognitive interest into the realm of pedagogical science.

In conclusion, cognitive interest acts as a selective focus on cognition and the acquisition of knowledge.

In this sense, cognitive interest is the most important motive for learning, which is the basis of learning about the surrounding world and themself.

An important pedagogical condition is the influence of the teacher on the cognitive interest of students.

The scientific school of G. I. Shchukina proved that cognitive activity and cognitive independence are the essence of cognitive interests.

The integration of modern pedagogical technologies allows younger students to actively participate in a variety of cognitive activities, leading to the formation of positive learning motivation and cognitive interest. By making learning more interactive, engaging, and relevant to their lives, these technologies contribute to creating an effective and dynamic learning environment.

The formation and development of a worldview in a junior high school student is a priority task for teachers. The formation of a worldview in a junior high school student is crucial as it shapes their understanding and perception of the world around them.

This research suggests that younger schoolchildren can develop a better understanding of the world through certain pedagogical conditions. The integration of primary education content implies connecting different subjects and topics together to provide a comprehensive view of the world.

Thus, it’s necessary, to create pedagogical conditions that promote the integration of content, methods, and forms of education, educators can foster the development of cognitive activity in students.

By providing nature-appropriate content in education, we can tap into a child's innate curiosity about the environment they live in, and nurture their natural need to learn and explore. Such content should not be limited to just the basics of science. Instead, it should encompass a broader understanding of the natural world, including both subjective and objective aspects. nature-appropriate content in education should go beyond the basics of science. It should offer children a holistic understanding of

nature, allowing them to comprehend the fundamental principles that shape our world.

The principle of integration (the principle of conformity to nature) in the formation of the content of natural science education is specified in the following principles:

-the principle of appropriate ratio of essential and empirical, practical knowledge;

-the principle of ideological end-to-end connection of elements of knowledge in subjects;

-principle of structure;

-the principle of the integrity of didactic sections of the educational content;

- the principle of continuity, cumulativeness.

The system of teaching methods, thanks to which the integrity of knowledge is formed in the minds of students, is determined by the principle of integration: among them, specific for the "Environment" program:

-planning and carrying out observations, studies to establish general connections between environmental objects;

-systematic explanation of objects (establishing the structure of the object, its internal and external connections, its development);

-modelling the integrity of didactic sections of the educational material;

-structuring condensed information - establishing connections between its elements on the basis of specific (physical, chemical, biological laws) and general laws of nature and its expression in a scientific form.

Thus, the principle of the integrity of the image of the world requires the selection of such content of education, which will help the child to maintain and reproduce the picture of the world in unity, will ensure his awareness of various connections between objects and phenomena, and at the same time - will ensure the formation of the ability to see from different perspectives parties have the same subject.

These conditions include providing students with opportunities to explore and

interact with their environment, allowing for hands-on learning experiences, and promoting critical thinking and problem-solving skills. By integrating content, methods, and forms of education, educators can provide a comprehensive and well-rounded learning experience for students.

The effectiveness of the formation of a holistic scientific picture of the surrounding world by the integrated content of educational subjects among junior high school students will increase if:

-the method of assimilation of a complete scientific picture of the surrounding world by younger schoolchildren will provide for the integrity of the system of knowledge about the surrounding world and the organization of social-ecological, practical activities of students;

-the system of a complete scientific picture of the surrounding world will be presented as a didactic equivalent of a complete picture of the world in the global interaction of nature and society adapted to younger schoolchildren.

LIST OF REFERENCES

1. Beh I. (2023) Personality education. 2 books. K.

2. Education of Ukraine (2007). №16-17.

3. Ilchenko V.R., Guz K.Zh. (1999) Educational program "Environment" / Conceptual principles / Integration of the content of natural and scientific education. K.

УДК 377.6

НЕКОТОРЫЕ ПОКАЗАТЕЛИ ВЫСОКОРАЗВИТОГО ПРОФЕССИОНАЛИЗМА БУДУЩЕГО ПЕДАГОГА-МУЗЫКАНТА ДОПОЛНИТЕЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Бикмуханова Динара Асылжаровна
Магистр, педагог-модератор
Педагогический колледж
Международного университета Астана,
г. Астана, Казахстан

Аннотация: Данное исследование посвящено выявлению ключевых показателей высокоразвитого профессионализма будущего педагога-музыканта в области дополнительного образования. Результаты исследования помогут определить наиболее важные аспекты профессиональной подготовки будущих педагогов-музыкантов и способствуют разработке рекомендаций для учебных программ и педагогической практики в области дополнительного музыкального образования.

Ключевые слова: Педагог-музыкант, дополнительное образование, Музыкальное образование, компетенции.

Основная миссия образования на каждом историческом этапе менялась в зависимости от принятых обществом в то время систем ценностей. В конце XX в. интенсивное развитие мировой педагогической науки и практики, способствовало активному становлению новых образовательных установок: «представление о человеке, не только потребляющем культурные ценности в процессе образования, но и наращивание их; личность – как самоценность; цели, а не средства общественного развития» [2, с. 263]. При этом, развивающий подход в обучении предполагает «целостный взгляд на личность ученика», «ориентацию на его потребности, личный опыт, уровень его развития и организация образовательного процесса в зоне его ближайшего развития» и, в

конечном итоге, «становлении личности в целом на основе интеграции процессов обучения, воспитания и развития» [2, с. 263].

Для характеристики уровня владения профессиональными знаниями, умениями и навыками современного педагога дополнительного образования вошло понятие «педагогическая компетентность». Профессионально-педагогическая компетентность состоит из следующих элементов:

– осведомленность в области музыкально-педагогической науки; владение им искусством превращения педагогической науки и музыкального искусства в средство формирования музыкальной культуры личности учащегося;

– любой метод музыкально-педагогического воздействия, становящийся методом музыкально-эстетической деятельности учащихся, превращается в метод самовоспитания и творческого развития ученика, педагог должен осознавать этот факт;

– знание способностей каждого учащегося, индивидуальных особенностей, сильных сторон воли и характера, достоинств и недостатков;

– осознание своей личности, для повышения качество своего труда, профессионального совершенствования.

Понятие «компетентность» позволяет рассматривать ее как меру осознания преподавателем смысла своей деятельности, совокупность познавательной, репродуктивной и творческой деятельности.

Профессиональная компетенция педагога-музыканта дополнительного образования включает все виды творческой деятельности:

– сотворчество-импровизацию как педагогическую, так и музыкально-исполнительскую;

– самосовершенствование;

– поиск новаторских форм и методов музыкально-педагогической деятельности;

– опыт художественно-интерпретационного анализа музыкального материала и его эмоционально-образного исполнительского воспроизведения;

– опыт концертмейстерской работы и творческого музицирования;

– опыт организации музыкально-воспитательного процесса с опорой на педагогику, психологию, формирование музыкально-эстетической культуры учащихся.

Во главу этого имеет место исполнительская деятельность педагога-музыканта, которая должна основываться не только на вере в себя, но и понимании всего значения общей культуры, традиции, школы. Высокая музыкально-эстетическая культура исполнителя определяет легкость и яркость его проявления в музыкальном искусстве, значимость и многогранность образов, убедительность стиля.

Музыкальное искусство требует от педагога совершенную исполнительскую технику, художественно-исполнительские умения и навыки, постоянного развития, доведения до виртуозности.

Передача знаний от старших поколений младшим осуществляется в процессе целенаправленного обучения и воспитания. При этом: «младшие поколения усваивают четыре основные элемента социального опыта - знания, способы деятельности и содержание эмоционально-ценностного отношения к миру» [3 .с. 297]. Опыт усваивается через книги, учебные планы и программы, освоение соответствующих методик. Учебные материалы могут быть совершенными, но не заменят общения ученика с педагогом, который, в данном случае, «является важнейшим звеном в передаче социального опыта» [3. с. 297].

В настоящее время в образовании на разных ступенях, наряду с традиционным (информационным, сообщающим, объяснительно-иллюстративным) большое внимание уделяется проблемному обучению, которое позволяет быстро и эффективно овладеть учебным материалом, а также способствует творческому развитию личности обучающегося. По мнению ряда исследователей (Лернер И., Махмутова М., Ильина Т., Радынова О., Савшинский С.) в учебной практике следует рационально сочетать традиционное и проблемное обучение. Основное отличие непроблемного и проблемного обучений состоит в целях и принципах

организации учебного процесса. Если цель непроблемного обучения – это усвоение результатов научного познания, то цель проблемного обучения - усвоение самого пути получения этих результатов, в формировании и развитии творческих способностей учащихся путем активизации их мышления. При непроблемном обучении осуществляется переход от сообщения готовых знаний преподавателем и их усвоения учащимися к упражнениям по выполнению учебных заданий с использованием этих знаний и их окончательному закреплению. При проблемном обучении схема перестраивается: от постановки проблемной задачи учителем и принятия ее учащимися через процесс ее решения происходит усвоение знаний и способов их применения. В непроблемном обучении учащиеся запоминают и воспроизводят какие-либо знания, а в проблемном обучении ребята ощущают потребность в знаниях.

В учебных занятиях проблемное обучение реализуется с помощью систем проблемных учебных заданий, которые используются преподавателем в процессе обучения. Следует назвать источники проблемных заданий, вызывающих проблемные ситуации в обучении:

– экстремальные ситуации профессиональной деятельности (допустим, во время исполнения «спустила» струна на скрипке. Вынужденно переносим какой-либо фрагмент произведения на другую струну в другую октаву, или в другую позицию, меняем аппликатуру);

– альтернативный метод решения профессиональных задач (разные темповые варианты исполнения одного и того же произведения или его частей, работа над разными вариантами фразировки, применение разных позиций и выбор наиболее подходящего варианта в данном конкретном случае).

Сила воздействия педагога на ученика – важный фактор в ходе учебного процесса. В обучении игре на любом музыкальном инструменте проявляются две личностные и художественные индивидуальности: педагог и ученик.

Выдающийся скрипач и педагог Карл Флеш считал, что две побудительные причины определяют собой выбор учительской профессии:

«альтруистический мотив передачи приобретенных знаний и эгоистический - необходимость зарабатывать на «хлеб насущный» [4. с. 232]. Идеальный педагог рассматривает свою работу, как призвание, смысл и содержание жизни, а не способ заработка.

Педагог обязан внешне сохранять спокойствие и достоинство. Он в праве вести серьезный, нелицеприятный, но в спокойном тоне. Он должен завоевать доверие ученика настолько, чтобы тот во всем полагался на него и видел в учителе своего лучшего друга. От него требуется быть мастером на своем инструменте, способным воплотить свои намерения в живом звучании. Он не должен бояться, если надо, потерять время и силы, чтобы самому приготовиться к уроку. Оценивая достижения своего ученика, он должен быть предельно объективным и уважать в нем личность, даже если она в чем-то противоречит его собственной». Воздействие педагога не должно быть ограничено стенами школы, оно распространяется на весь уклад жизни его ученика, «о его способностях и перспективах педагог судит на основании строгого логического анализа, а выявленные недостатки устраняет с помощью методов, испытанных временем» [4 с. 233].

Педагог обязан в своей работе делать различие между учениками, дифференцировать методы, формы и способы подачи знаний в ходе учебного процесса.

Успех функционирования исполнительских знаний, умений и навыков педагога в классе зависит от его артистических умений ярко, эмоционально и выразительно передать художественный образ произведения. Выразительная игра характеризуется оживлением каждого звука через сознание и чувственно-эмоциональную сферу исполнителя. На уровне личностной интонации педагога происходит увлечение учащихся прекрасно-духовным миром музыкальных образов, прикосновение к художественной эпохе, переживание моментов общения с временем, эпохой автора.

Артистизм преподавателя рождается при пристрастном подходе к музыкальному сочинению, что позволяет как педагогу, так и ученику,

проникнуть в глубинные пласты музыки, освоить ее образную сферу. Определенную помощь в этом может оказать умение педагога по-разному интерпретировать произведение. Желание педагога работать в концепции ученика, тем самым обогащая ее, обосновывая музыкально-эстетические положения не с позиции эталона, а с точки зрения ученической истории переживания данного музыкального сочинения - есть проявление музыкально-педагогического искусства.

Основным условием успеха в работе с детьми в классе скрипки, в системе дополнительного образования, является любовь преподавателя «к своему педагогическому делу, которая стимулирует инициативу в ходе всего дидактического процесса и облегчает установление правильного контакта с учащимися». Завоеванное доверие ученика к педагогу позволяет ему «не опасаться, что натолкнется на какое бы то ни было психологическое сопротивление со стороны учащегося даже при предъявлении, в дальнейшем, повышенных или самых высоких требований» [1. с. 7].

Таким образом, показатель высокоразвитого профессионализма специалиста, педагога-музыканта:

– умение создавать духовную атмосферу на уроке, способствующей соотнесению учениками своего мировосприятия с идеально-ценностным содержанием мирового музыкального искусства;

– умение создания проблемной ситуации и управление поиском решения поставленной проблемы (естественно, учитывая при этом характер учебного материала и его конкретное содержание);

– раскрытие духовно-нравственного содержания жизни и искусства, в культивации в учениках внутренних состояний, чувств и мыслей, соответствующих общечеловеческим идеалам;

– владение глубокими, обширными знаниями в области музыкально--исполнительского искусства, представляющих системную целостность, отдельные элементы знаний носят авторский характер, обладают новизной;

– высокопрофессиональные инструментально-исполнительские умения и навыки характеризуются умелым сочетанием при выполнении действий репродуктивного и творческого порядка, что позволяет добиваться высоких исполнительских результатов;

Система музыкально-исполнительских и методических знаний, умений и навыков, составляет основу профессионально-педагогической деятельности педагога-музыканта и имеет нравственную и педагогическую направленность в совокупности с общекультурными, психолого-педагогическими знаниями и умениями, ценностными и творческими ориентациями, педагогическими и музыкальными способностями, профессионально значимыми качествами, все это составляющие показатели высокоразвитого профессионализма будущего педагога-музыканта дополнительного образования.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Сугоняева Е.Э. Музыкальные занятия с малышами: Методическое пособие для преподавателей ДМШ. – Ростов н Д.: Феникс, 2002. – 176 с.

2. Мищенко Г.М. Полный курс методики обучения игре на скрипке. СПб.: Реноме, 2009. – 272 с.

3. Петрушин В.И. Музыкальная психология. М.: ВЛАДОС, 1997. – 384 с.

4. Флеш К. Искусство скрипичной игры. Художественное исполнение и педагогика. – М.: «Классика XXI», 2007. – 304 с.

УДК 372.8:811.162

ФУНКЦІОНАЛЬНА ТА СТИЛІСТИЧНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ЛЕКСИКИ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ОСНОВНІЙ ШКОЛІ

Бурдяк Ілона,
студентка
факультету філології і журналістики
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка
Кравчук Оксана,
студентка
факультету філології та журналістики
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка
Криськів Мирослава,
кандидат педагогічних наук, викладач
кафедри української мови і методики її навчання
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка
Михайлишин Анастасія,
студентка
факультету філології та журналістики
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

Анотація. У статті представлено аналіз функціональної та стилістичної лексики української мови; охарактеризовано лексику української мови з погляду сфер вживання, зокрема: загальновживану, спеціальну, діалектну, професійну, жаргонна і арготичну лексику; розглянуто різновиди лексики української мови з погляду активного і пасивного вживання. Також проаналізовано стилістичну диференціацію лексики на міжстильову та стилістично забарвлену лексики.

Ключові слова: лексика, лексикологія, диференціація, стилістика, функції лексики, словниковий запас.

Українська мова, як будь-яка інша, складається із слів. Усі слова, вживані в ній, становлять її лексику, або словниковий склад. Розділ мовознавчої науки, об'єктом якої є вивчення словникового складу мови, називається лексикологією.

Робота над лексикою в школі проводиться в двох аспектах. З одного боку, відповідно до шкільної програми подаються наукові відомості з лексикології. Учні знайомляться із словом та його значенням, з багатозначність слів, прямим і переносним значенням, омонімами, синонімами, антонімами. Вони також одержують поняття про склад української лексики з погляду її походження і розвитку (запозичені слова, застарілі слова, неологізми), про використання слова в різних сферах застосування мови (загальновживані слова, діалектизм, професіоналізми).

З другого боку, на основі певного кола наукових знань з лексикології здійснюється систематична і цілеспрямована робота над значенням словника учнів і виробленням навичок свідомого, вмілого користування словом. Адже чим багатший запас слів у людини, тим вищий рівень її загального розвитку, тим кращі в неї знання. У слові закріплені результати пізнавальної діяльності людини. Разом із словом до людини приходить знання про навколишній світ, розвивається мислення, забезпечується успішне спілкування між людьми. Від багатства активного словника залежать змістовність, яскравість і виразність усного і писемного мовлення.

Праця над лексикою в школі має велике загальноосвітнє і практичне значення. Основним напрямком роботи над лексикою в процесі вивчення української мови є збагачення словникового запасу учнів. Воно має здійснюватися щоденно на уроках мови.

Функціональна диференціація лексики:

а) лексика української мови з погляду сфер вживання

За сферами вживання словниковий склад українсько мови поділяється на загальновживану і спеціальну лексику, або лексику обмеженого вживання.

– Загальновживана лексика

Загальновживану лексику кваліфікують також як загальнонародну. До її складу належать слова, використовувані всіма носіями літературної мови незалежно від будь-яких додаткових соціолінгвістичних умов. У межах загальновживаної лексики виділяються, звичайно, вужчі за кількісним складом, але конкретніші за значенням групи слів, що позначають предмети побуту в широкому розумінні, необхідні для забезпечення життєдіяльності людей, явища природи, процеси трудової діяльності, економічні, суспільно-політичні, морально-етичні поняття тощо. При цьому необхідно звернути увагу на те, що загальновживана лексика – це динамічна, рухлива підсистема. Виступаючи стійкою основою функціонування лексичного фонду сучасної української мови, вони, завжди відкрита для поповнення словами, які втрачають ознаку обмеженого вживання і стають загальновживаними. У цьому переконують численні випадки розширення складу загальновживаної лексики за рахунок слів спеціального вживання, так професіоналізмів, що об'єднуються в окремі системи термінологічних і номенклатурних назв. Згаданому функціональному перерозподілові лексики безпосередньо сприяють такі позамовні чинники, як розширення лексичного запасу носіїв української літературної мови у зв'язку з підсиленням їх освітнього рівня, популяризація спеціальних наукових знань у засобах масової інформації тощо.

– Спеціальна лексика

На відміну загальновживаної спеціальній лексиці властиві обмежувальні ознаки, зумовлені функціонуванням відповідних слів: 1) у різних сферах професійної діяльності людей; 2) на територіях поширення української мови, які становлять окремі діалектні ареали; 3) у мовленні груп людей, які формуються за різними ознаками соціального плану.

– Діалектна лексика

До діалектної лексики належать слова, вживання яких властиве територіальним діалектам української мови.

У межах територіальних діалектів, до складу яких входять вужчі лінгвогеографічні утворення – говори і говірка, функціонують відмінні від

закріплених у літературно- нормативному вживанні слова найрізноманітніших тематичних груп. До них належать назви предметів домашнього побуту, об'єктів рослинного і тваринного світу, продуктів сільськогосподарського навколишнього природного середовища, понять, пов'язаних з народними звичаями віруваннями, обрядами, народною медициною, народною педагогікою, морально-етичними нормами тощо.

Розрізняють такі типи лексичних діалектизмів: 1) власне лексичні – слова, що збігаються за значенням з загальновживаними, літературно-нормативними, але відрізняються від них з погляду вираження; 2) етнографічні – слова, що називають предмети і явища, поширені тільки в певній місцевості, наприклад, назва предметів побуту, одягу, виробів, знарядь виробництва, об'єктів природного середовища тощо; 3) лексико-семантичні – слова, які з погляду вираження збігаються з загальновживаними, але мають інше значення.

– Термінологія і професійна лексика

До термінологічної лексики належать слова і словосполучення (аналітичні номінативні одинці), використовувані для точного, максимально несуперечливого визначення понять, які становлять специфіку найрізноманітніших галузей науки і техніки.

Отже, термін (лат. terminus – межа (межевий знак), кінець) – це слово або словосполучення, що позначає поняття спеціальної галузі знання або діяльності. Пор., наприклад, мовознавчий, фізико-хімічний і геометричний терміни: відмінок – граматична категорія імені, що виражає його синтактичні відношення до інших слів у реченні; атом (гр. atomos – неподільний) найдрібніша частинка хімічного елемента (носій його властивостей), яка утворює з атомами того ж елемента або атомами інших елементів більш складні хімічні комплекси – молекули; піраміди (гр. pyramidos) – многогранник, одна грань якого (основа) – многокутник, а інші грані – трикутники, що мають спільну вершину.

Терміни, що позначають поняття окремих конкретних галузей науки або техніки, об'єднуються в спеціальні термінологічні системи (термінології) з

властивими їм закономірностями внутрішньої організації, взаємовідношень між відповідними номінативними одиницями. Так, сукупність слів і словосполучень, уживаних у мовознавстві для вираження спеціальних понять і для називання типових об'єктів цієї наукової галузі, утворює мовознавчу (лінгвістичну) термінологію. На таких же засадах виділяються математична, фізична, хімічна, ботанічна, зоологічна, кібернетична, медична, філософська, літературознавча, етнографічна, архітектурна, музикознавча, спортивна та інші термінології.

До власне професійної лексики належать слова, вживані групами осіб на позначення предметів і понять, які безпосередньо пов'язані з їх професійною діяльністю або родом знань. Таким словам властивий високий ступінь диференціації називанні знарядь і засобів виробництва, продуктів виробництва та їх складових частин, деталей, різних дій, процесів і супроводів умов, пов'язаних з тією або іншою сферою діяльності, тощо. Вузькопрофесійна лексика не набуває значного поширення в літературній мові. Разом з тим, вона має потенційні можливості для термінологізації, у зв'язку з чим відповідні слова фіксуються у складі тих або інших галузевих термінологій.

– Жаргонна і арготична лексика

Жаргонна і арготична лексика характеризуються обмеженим враженням. Ці два розряди слів виділяються за ознакою функціонування у мовленні окремих соціальних груп.

Жаргонізми – слова, вживані у мовленні групи людей, об'єднаних спільністю інтересів, занять, професійною діяльністю, соціальним станом. Так, звичайними для спілкування у студентському середовищі є такі слова, як хвіст – академічна заборгованість (залік або іспит), плавати – відповідати на запитання, не маючи належних знань, шпора – шпаргалка, зарубіжка - зарубіжна література, пара – двійка тощо.

Арготизми – лексика, що характеризує мовлення людей, які свідомо прагнуть зробити свою мову «таємною», незрозумілою для інших. З відповідною метою вживаються спеціально створені або деформовані слова, які

мають прямі відповідники в загальновживаній лексиці. В арго українських лірників уживалися, наприклад, такі слова: булясник – вогонь, кеміть – ніч, макохтій – місяць, оксин – ліс, ботень – борщ, крисо – м’ясо, кунсо – хліб, зивро – відро, ковтур – горщик, хаза – хата, камуха – шапка, обоки – чоботи, лавда – голова, варнага – курка, морзуля – цибуля тощо.

Жаргонна і арготична лексика використовується в художніх текстах з виразними стилістичними настановами, для створення реального колориту зображувальної дійсності.

б) Лексика української мови з погляду активного і пасивного вживання

– Активна лексика

До активно вживаних належить та частина слів сучасної української мови, яка об'єднує б своєму складі відносно обмежену кількість лексичних одиниць, особливо часто використовуваних у мовленні у зв'язку з найсуттєвішими для сучасного суспільства реаліями, поняттями і ситуаціями. З загальномовного погляду для поняття активна лексика важливе значення мають такі ознаки, як стилістична нейтральність відповідних слів, розвинена система властивих їм значень і найважливіша роль у забезпеченні мовою комунікативної функції. Разом з тим необхідно виділяти і таке поняття, як обсяг активного словника окремо взятої людини – носія української мови. Цей показник перебуває у безпосередній залежності від рівня освіти, професійної підготовки, духовної культури, особистих позапрофесійних зацікавлень кожного індивіда тощо.

До складу активної лексики належать, звичайно, не тільки загальновживані слова, а й окремі терміни, професіоналізми, чому сприяють, зокрема, процеси детермінологізації.

– Пасивна лексика

Цю категорію словникового складу становлять лексичні одиниці, обмежене вживання яких зумовлюється особливостями позначуваних ними явищ, а саме: рідкісних реалій, історизмів у широкому розумінні цього поняття, термінів, власних імен. До пасивної лексики належать також архаїзми і

неологізми – два лексичні розряди, поєднані відношенням антонімії.

Історизми – це слова, вживані для позначення предметів, явищ і понять, які вийшли з ужитку, припинили своє існування у зв'язку з соціально-побутовими і суспільно- політичними змінами. На прикладі історизмів особливо виразно засвідчується вплив позамовних суспільних чинників на функціонування різних семантичних груп словникового складу української мови. Так, значну з кількісного погляду групу лексичних історизмів становлять слова, що позначають предмети і поняття, пов'язані з такими явищами в історії українського народу, як козацтво і Запорізька Січ. Ідеться насамперед про лексико-семантичні групи слів, які у відповідний період історії української мови належали до активно вживаних і виступали: 1) назвами одиниць адміністративно-територіального поділу: паланка – адміністративно-територіальний округ, центральне управління певної частини запорозьких вольностей; курінь – одиниця адміністративно територіального поділу в межах паланки, а також назва житла військового формування; 2) назвами військових формувань: полк, сотня; 3) назвами осіб за їх роллю в ієрархічній адміністративній і військовій організації: гетьман, генеральний писар, генеральний суддя, генеральна старшина, осавул військовий генеральний - ад'ютант гетьмана, інспектор військової справи.

Окрему мікросистему в складі соціально-економічної лексики становили назви податків і повинностей, які також перейшли до розряду історизмів, наприклад: осадне – плата за поселення на новій землі.

Значні за кількісним складом групи лексичних історизмів становлять слова – назви грошових одиниць і різних мір (ваги, об'єму, розміру), часових понять, предметів побуту (одягу, тканин, їжі), родинної спорідненості, назви осіб за професійною діяльністю, ремесел, предметів виробництва тощо.

О. П. Довженко звернув увагу на принципову відмінність між старим і старовинним: «Старе те, що давно було новим. А старовинне те, що, будучи в свій час новим, визначало якусь головну частину синтезу своєї доби, що знаменує характер минулої давнини, її вищий прояв. Тому старовинне цікаве і

дороге нам, як спадкоємцям культури минулих епох. І ми користуємося ним часом у своєму сучасному мистецтві» [2].

Лексичні історизми – старовинне у словниковому складі української мови. Вони виконують власне номінативну функцію в текстах, предметом повідомлення яких виступають відповідні аспекти історичного минулого. Номінативна функція історизмів ускладнюється стилістично-виражальною у прозових, поетичних і драматичних творах на історичну тематику. Одна з найскладніших проблем художньо-історичної оповіді – адекватне використання лексичних засобів, модернізація, або ж, навпаки, архаїзація яких спотворює істеричний колорит відповідної епохи.

У тих випадках, коли предмети, явища, дії або поняття зберігаються (у побуті, духовній і матеріальній культурі, різних сферах соціальних стосунків і відношень тощо), а назви їх у процесі розвитку мови замінюються іншими, первісні номінації переходять до розряду архаїзмів.

Стилістична диференціація лексики

а) міжстильова лексика

Стилістично нейтральна лексика переважає з кількісного погляду у словниковому складі української мови. На фоні слів, що входять до її складу, інші лексичні одиниці виявляють ті або інші відтінки емоційно-експресивних значень, оцінна специфіка яких реалізується в усному або писемному мовленні відповідної стильової приналежності. Ознака нейтральності безпосередньо пов’язана з загальновживаністю. Переважаючи з кількісного погляду, міжстильова нейтральна лексика утворює семантичну і структурну основу усних і писемних текстів.

Ядро стилістично нейтральної лексики утворюють слова, що виступають назвами:

1) явищ природи (вода, сніг, повітря, мороз, повінь, відлига);

2) рослин і тварин (дуб, верба, яблуня, ячмінь, жито, корова, кінь, сорока, лелека);

3) осіб за родинною спорідненістю (батько, мати, син, дочка, брат, сестра,

дід, баба, онук);

4) осіб за професійною або службовою приналежністю (учитель, артист, інженер, лікар, хірург, секретар, директор, інспектор);

5) найрізноманітніших предметів побутового середовища (ніж, стіл, стілець, костюм, сорочка, будинок, стеля, рама, телефон, хліб);

6) ознак (білий, червоний, зелений, голубий, синій, малий, великий, широкий, вузький, далекий, близький, прямий, кривий, квадратний, круглий);

7) дій, процесів і станів (ходити, сидіти, спати, будувати, копати, орати, ремонтувати, розмовляти, мислити, хворіти, переживати, мріяти);

8) просторових і часових понять (день, ніч, рік, місяць, тиждень, декада, століття, хвилина, година, тут, там, тепер, тоді, колись, десь, південь, північ, схід, захід);

9) кількісних відношень (один, п’ять, десять, сотня, десяток, багато, мало, кільканадцять);

10) одиниць ваги (грам, кілограм, тонна, центнер, міліграм);

11) службово-граматичних елементів (і, а, але, щоб, бо, у, на, за, перед, під, через).

Найважливіша ознака міжстильової лексики полягає в тому, що вона зрозуміла для кожного, хто володіє сучасною літературною мовою.

б) Стилістично забарвлена лексика

Як уже зазначалося, міжстильовій протиставляється лексика, закріплена за певними функціональними стилями, що визначають використання української мови у відповідних суспільно зорієнтованих сферах спілкування. З цього погляду розрізняють насамперед такі дві форми функціонування української мови, як усне і писемне мовлення з властивим їм внутрішнім розшаруванням щодо стильових і стилістичних ознак.

Лексика усного мовлення. Основу усної форми мовлення становить розмовно-побутовий функціональний стиль. Йому властиві такі типові ознаки реалізації комунікативного процесу, як невимушеність, спонтанність спілкування без попередньої підготовки, чітко виявлена ситуативна

зумовленість, що випливає насамперед з так званих рольових характеристик учасників спілкування, переважно діалогічна форма обміну інформацією. Крім синтаксичної специфіки, розмовно-побутовий стиль має ряд типових власне лексичних ознак, а саме:

1) використання слів з виразними експресивно- оцінними позитивними і негативними значеннями;

2) вживання розмовних варіантів лексичних одиниць, що мають інші літературно-нормативні відповідники.

Лексика писемного мовлення. Писемним мовленням послуговуються офіційно-діловий, публіцистичний і науковий функціональні стилі, хоч, це, звичайно, не означає, що ознаки згаданих так званих книжних стилів не можуть виявлятися в усному мовленні, зокрема в наказах і розпорядженнях, виступах ораторів на зборах і мітингах, наукових доповідях і дискусіях тощо.

Лексика офіційно-ділового стилю. Офіційно-діловий стиль має кілька різновидів: канцелярсько-діловий, державного управління, юридичний, дипломатичний тощо. До найсуттєвіших особливостей лексики цього стилю належать точність, конкретність, лаконічність, неприпустимість експресивно-оцінних нашарувань у значеннях слів, вживаних тільки в прямих значеннях, максимальна стандартизація, уніфікація спеціальної термінології. Офіційно-ділова лексика вживається в різного типу ділових паперах, законах, постановах і розпорядженнях, кодексах, договорах і угодах, нотах тощо, наприклад: акт, наказ, протокол, інструкція, довідка, посвідчення, заява, резолюція, постанова, ухвала; адвокат, алібі, апеляція, амністія, підсудний, свідок, допит, слідчий, експерт, прокурор, свідчення показання, злочин, посол, аташе, нота, конвенція, вірча грамота, ратифікація тощо.

Лексика публіцистичного стилю. На відміну від інформативних офіційно-ділового і наукового (функція повідомлення) публіцистичний стиль розрахований на здійснення впливу, чому безпосередньо підпорядковується політична загостреність, підкреслене ідеологічне спрямування відповідних текстів. Публіцистична лексика дуже різнопланова за своїм складом. У ній

представлені слова на позначення суспільно-політичних явищ (боротьба, авангард, гуманізм, гуманність, демократія, диктатура, ідея, суспільний ідеал, добробут, свобода), лексичні одиниці урочисто- піднесеного звучання (безсмертя, героїзм, доблесть, натхнення, дерзання, віщий, доленосний, злодіяння, відплата, неподоланний, ратний, твердиня, трибун, самовідданість, жертовність), слова викривальної семантики (запроданець, визискувач, недолюдок, мракобіс, дітовбивця, людолов, інквізитор, інквізиція, загарбник, душитель). Лексичний склад публіцистичних текстів добирається цілеспрямовано, відповідно до авторської позиції, яка має засвідчити оцінку описуваних явищ, фактів дійсності.

Лексика наукового стилю. Відповідний функціональний стиль виконує насамперед інформативну функцію, основу якої становить диференційована різногалузева термінологія. Крім того, виділяється так звана загальнонаукова абстрактна лексика, представлена словами типу абсолютний, абстракція, аргументація, системність, системний, буття, взаємодія, взаємовплив, взаємопроникнення, тип, типологія, видозміна, вплив, залежність, деталізація, доказ, доказовість, опис, аналіз, аналітичний, розвиток, порівняння, висновок, причина, наслідок тощо.

Термінологічна лексика окремих галузей наукового знання об’єднується у відносно замкнені лексичні підсистеми, до яких ставляться такі вимоги, як однозначність, дефінітивність, відсутність експресивно-оцінних нашарувань.

Поділ лексики української мови за приналежністю до окремих функціональних стилів не можна вважати абсолютним, раз і назавжди констатованим. Строгості класифікації суперечить насамперед той факт, що згадані функціональні стилі не становлять непорушних, непроникних комунікативних сфер. Між ними постійно відбувається взаємодія, взаємопроникнення окремих ознак, найважливішою серед яких виступає, безперечно, лексичний склад. У розмовно-побутовому мовленні постійно використовують суспільно-політичні терміни, лексичні одиниці з різних галузевих термінологічних систем. Відповідно до функції впливу дуже

мобільним є лексичний склад публіцистичних текстів, відкритих для використання полярних за стилістичними функціями розмовно-знижених і урочисто-піднесених слів.

Міжстильова взаємодія лексичних засобів властива текстам художньої літератури, у зв'язку з чим немає достатніх підстав для виділення відповідного функціонального стилю.

Отже, якісне збагачення словникового запасу учнів – важливий аспект розвитку мовлення – однієї із головних проблем сучасної методики. Якісні зміни словника виражаються у розширенні обсягу понять в уточненні значень слів, в ознайомленні з новими значеннями уже відомих слів. Отже, завдання вчителя – навчити учнів задумуватись над лексичним значенням слова, вживати його відповідно до семантичного наповнення, грамотно тлумачити значення слів у різних життєвих ситуаціях.

Для мовного розвитку дитини відкриття їй конкретного смислу в загальній семантиці слова безпосередньо розвиває індивідуальність його мовлення, яка визначається насамперед розвитком саме смислової його сторони. Тому завдання сучасної школи – сформувати у дітей досить розгорнуте орієнтування у мові як системі. Це буде розвивати продуктивне та творче мислення учнів, підготує їх до самостійного вирішення теоретичних і практичних проблем, стане ключем до вирішення завдання самостійно здобувати і поповнювати знання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дидактичний матеріал до розділу «Лексикологія» (5 клас). *Вивчаємо українську мову та літературу.* 2004. № 19-21. С. 29–34.

2. Омельчук С. Стильове забарвлення лексики. Книжна й розмовна лексика. Оцінна лексика : [урок української мови, 11 кл.]. *Бібліотечка «Дивослова».* 2019. № 12. С. 38–40.

УДК 378.4(811)

ДИСТАНЦІЙНА ОСВІТА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Бут Яна Віталіївна,
канд.пед.наук, ст. викладач
Національний університет оборони України
м. Київ, Україна

Метою статті є встановлення перспективних напрямків розвитку системи онлайн-освіти в умовах військових конфліктів сучасності. Дослідження ґрунтується на результатах вивчення наукової літератури у сфері онлайн-освіти під час війни та вивченні практичних аспектів цього питання. Перспективними напрямками розвитку онлайн-навчання у ВШ під час бойових дій це, насамперед, оновлення програмно-технічного забезпечення, забезпечення як викладачів, так і студентів якісним доступом до Інтернету.

Ключові слова: онлайн-освіта, воєнний стан, перспективи онлайн-освіти, освіта під час війни.

В країні, де є війна, вища освіта не лише не втрачає своєї значущості, але і є одним із найважливіших завдань, оскільки є передумовою подальшого розвитку держави. Особливо це питання є актуальним, якщо йдеться мова про вищий військовий заклад. Завдання організації навчального процесу онлайн не є новим для сучасного суспільства, але потреба в ефективному онлайн-навчанні під час повітряних тривог та блекаутів набуває значного сенсу та стає особливо актуальною для України. Важливим аспектом дослідження цього питання є визначення перспектив розвитку освітніх ресурсів для використання під час дистанційного навчання.

Встановити перспективні напрямки онлайн-навчання під час воєнного стану в країні, де організовано навчальний процес.

У період військового конфлікту викладачі мобілізуються та демонструють

високий рівень адаптації, стійкості та професіоналізму для забезпечення навчання, включаючи онлайн.

Досвід показує, що ряд проблем соціально-гуманітарного та методичного характеру щодо організації освітнього процесу вирішується органами управління освітою та місцевого самоврядування. Пріоритетними завданнями є забезпечення навчання, тобто забезпечення інформаційної підтримки педагогічного колективу та студентів, організація переведення закладу в інші регіони країни за необхідності та методичне забезпечення роботи освітян. Ефективне онлайн-навчання є результатом якісних онлайн-моделей навчання та організації занять з використанням новітніх онлайн-платформ [2].

Працівники IT сектору, які протягом багатьох років розробляли онлайн-програми, платформи для закладів вищої освіти, вказують на те, що ефективне онлайн-навчання має бути основою для організації навчального процесу та підтримувати студентів не лише в академічному плані, а й через міжпредметну та іншу соціальну підтримку [1]. Розвиток сфери освіти, підтримка її спроможності забезпечити реалізацію інтелектуального потенціалу країни, забезпечення створення та використання досягнень національної та світової науки і техніки, забезпечення безпеки та соціальної безпеки під час воєнних конфліктів можливе лише шляхом організації ефективної системи онлайн-освіти [3].

Як свідчать результати досліджень науковців, для задоволення економічних, соціальних, культурних та інших потреб суспільства, створення підгрунтя для успішного розвитку економіки, особливо в умовах воєнного конфлікту, необхідно зосередитися на такі аспекти розвитку вищої освіти як її онлайн-сфери: створення належних умов для продовження наукової та інноваційної діяльності науковців у режимі он-лайн; розробка програм повернення науковців, які вимушено залишили територію країна через воєнні дії; відновлення та модернізація мережі наукової та інноваційної інфраструктури в електронному секторі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Alqahtani, A.,& Rajkhan, A. (2020). E-learning critical success factors during the COVID-19 pandemic: a comprehensive analysis of E-learning managerial perspectives. Education Sciences,10(9), 216.

2. Palvia, S., Aeron, P., Gupta, P., Mahapatra, D., Parida, R., Rosner, R., & Sindhi, S. (2018). Online Education: Worldwide Status, Challenges, Trends, and Implications, Journal of Global Information Technology Management, 21(4), 233-241.Doi:10.1080/1097198X.2018.1542262.

3. Ratheeswari, K. (2018). Information communication technology in education. Journal of Applied and Advanced Research, 3(1),45-47.

УДК 37.02

ЗНАЧЕННЯ ТЕСТІВ ПРИ КОНТРОЛІ ЗАСВОЄННЯ МАТЕМАТИЧНИХ ЗНАНЬ

Драганюк Сергій Володимирович
старший викладач, кандидат фізико-математичних наук
Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського
Артьомова Віра Вікторівна
здобувачка вищої освіти ступеня магістра,
Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського,
вчитель математики, Коноплянського ліцею
Коноплянської сільської ради
Березівського району Одеської області

Анотація: У статті розкрито значення тестів при оцінюванні знань студентів чи учнів та вчителів; описано переваги і недоліки тестового оцінювання; акцентовано увагу на використанні сучасних технологій при проведенні тестового контролю знань здобувачів освіти.

Ключові слова: освіта, оцінювання знань, значення тестів, переваги тестів, недоліки тестів.

«Навчання без тестування — це все одно, що гра в баскетбол без кидків м’яча в корзину». *Деніс Куі*

Групові тести вперше з’явилися у США в 1917 році. Ці тести повинні були відповідати наступним вимогам:

- Часове обмеження.
- Детальна інструкція проведення тестування і оцінювання результатів.
- Завдання в тестах містить вибірковий метод відповіді, тобто вибрати можна довільну відповідь у випадку, коли опитуваний не знає правильної відповіді.

При цьому тільки 5% опитуваних встигали пройти тест за відведений час. Після експериментальної перевірки тести як метод вимірювання якості знань набули широкого розповсюдження у світі, особливо в країнах Європи і в США[1].

Запровадження тестування відбувалося в три етапи (класифікація Е. Торндайка):

1. 1900—1915 р.р. На цьому етапі відбувалося початкове запровадження тестів пам'яті, уваги, сприйняття та інтелекту.

2. 1915—1930 р.р. Цей етап відзначений бурхливим розвитком шкільного тестування, було розроблено й запроваджено багато тестів. Накопичений досвід дав можливість узагальнити результати й зробити висновки щодо можливостей та обмежень тестування.

3. З 1931 року - сучасний етап розвитку шкільного тестування. Він характеризується підвищенням об'єктивності тестів; створенням безперервної освітньої системи тестової діагностики, підпорядкованої єдиній ідеї й загальним принципам; створенню нових, більш досконалих засобів опрацювання результатів тестування; широким застосування ІКТ [2].

Тести все більше поширюються, згодом набуваючи обов'язкового статусу. Так у 1981 році в США створено Національну раду зі стандартів освіти й тестування.

Отже, тести є ефективним засобом об'єктивного вимірювання рівня знань і розуміння навчального матеріалу здобувачами освіти. Забезпечуючи стандартизований метод оцінювання, вони дозволяють чесно та неупереджено оцінювати знання учнів чи студентів з певного предмету чи галузі навчання. Тести також допомогають викладачам визначити сфери, де здобувачі освіти можуть відчувати труднощі або досягти успіху. Вони також дозволяють здійснювати цілеспрямовані заходи, які можуть допомогти покращити загальні результати навчання. Крім того, тести можуть допомогти виявити прогалини в знаннях з метою їх закріплення та подальшого поглиблення. Таким чином вони надають цінну інформацію як для викладачів, так і для студентів чи учнів. Цей

підхід допомагає викладачам пристосувати свої вказівки до потреб окремих здобувачів освіти, гарантуючи, що вони мають можливість повністю реалізувати свій потенціал [3].

Тести також *відіграють вирішальну* роль у підвищенні якості освіти та забезпеченні її безперервності. Надаючи чіткі та об'єктивні засоби оцінювання, тести допомагають підтримувати високі стандарти навчання та гарантують, що знання студентів чи учнів відповідають встановленим критеріям і навчальним цілям. Вони також допомагають мотивувати здобувачів освіти активніше брати участь у навчальному процесі, оскільки забезпечують відчутну кількісну міру прогресу їх досягнень. З іншого боку, тести допомагають педагогам визначити сфери, де їм потрібно вдосконалити свої методи навчання.

За допомогою сучасних технологій, таких як ІКТ і програмне забезпечення My Test, тестування можна проводити ефективніше й точніше, надаючи викладачам велику кількість даних, які можна використовувати для покращення навчання. Тести можна використовувати на різних етапах навчального процесу, включаючи вступні, поточні та етапні.

Методи оцінювання сьогодні відіграють важливу роль при визначенні результатів навчання. Можна по-різному перевіряти набуті знання: теоретичні питання, тестовий формат, практичні завдання. Часто викладачі віддають перевагу тестам серед інших способів перевірки контролю знань через те, що тести короткі, ясні і лаконічні, а їх застосування зручне і легке. Тести мають формулюватися дотепно, не допускати двозначного тлумачення. Тестові завдання повинні бути несуперечливими, достовірними, науковими, повними, і збалансованими, тобто стосуватися всіх важливих понять розділу знань, який перевіряється, з урахуванням всіх особливостей і підходів до навчання та оцінювання. Тести можуть включати в себе різні види завдань: такі як багатовибірні питання, відкриті питання або задачі для розв'язання.

Основною вимогою до проведення тестування є їх систематичність та формування відповідних критеріїв оцінювання результатів тестування.

Учні уже після закінчення початкової школи мають змогу перевірити

набуті знання за чотири роки, оскільки здають ДПА у вигляді тестів. Наступним етапом є ДПА на базі середньої школи - перевірка знань після дев'ятого класу. Хоча останніми роками державну підсумкову атестацію відміняли спочатку через Covid, а згодом - через воєнний стан в Україні. Все одно, потрібно пам'ятати, що після 11 класу все ж таки учням доведеться здавати НМТ чи ЗНО. Звісно, кожен з нас розуміє, що рівень засвоєння знань може бути різний, крім того, з практичної точки зору відміна ДПА у дев'ятих класах суттєво впливає на результати згодом, а саме, при здачі НМТ.

Ми спробуємо вияснити наскільки дієвим є тестовий контроль знань, а також дослідимо його вплив на рівень засвоєних знань при оцінюванні та діагностиці навчальних досягнень під час війни.

Як здобувачам освіти так і педагогам досить важко адаптуватися до режиму роботи, враховуючи реалії сьогодення, а саме, до дистанційної та змішаної форм навчання (як в Україні, так і за кордоном), припинення навчального процесу під час повітряних тривог та організації перебування учасників освітнього процесу в укриттях. Таким чином, у воєнний час викладачі долають чимало перешкод аби донести багаж знань до своїх учнів чи студентів. Важливо не лише дати знання, але й оцінити рівень їх засвоєння. Постає питання: як саме це зробити? Розроблено багато методів перевірки знань різної ефективності. Серед них тести, відповіді на запитання, розв'язання практичних завдань, фронтальне опитування. Досить важко осягнути опитуванням великий обсяг матеріалу, тим паче з математичних дисциплін. Останнім часом в Україні освітяни частіше звертаються до тестового формату оцінювання знань. Так, ще з 2008 року випускники ЗЗСО здавали іспити у форматі ЗНО з тестовими завданнями. Такий вид перевірки став чималим випробуванням для першопроходців. З роками тести вдосконалювали. Але останні два роки внесли корективи навіть в систему випускних іспитів майбутніх абітурієнтів вищих навчальних закладів. У 2022- 2023 роках через війну з росією змінився навіть формат оцінювання. Він проходить у вигляді НМТ, в якому об’єднані всі предмети, які здаються, при чому зменшена

кількість завдань по кожному з них. Серед цих завдань більша частина з однією правильною відповіддю, тести на відповідність і лише декілька завдань з короткою відповіддю.

Тестова форма має багато переваг над іншими методами контролю знань. Але вона також має і суттєві недоліки. Так, не завжди можна з впевненістю сказати, що отриманий результат є достовірним. У математичній галузі, як показує практика, трапляються випадки невідповідності рівню знань учнів з результатом отриманим за допомогою тестової форми контролю. На це можуть впливати ряд факторів: тривога, хвилювання, вид темпераменту людини, випадкове вгадування та ін. Здебільшого тести дають швидкий результат отриманих знань з мінімальними затратами зусиль як здобувачів освіти так і викладачів. Тим паче, новітні технології дозволяють провести тестування в реальному часі з автоматичним виставленням оцінки. Тест можна створити в середовищі Office 365. Інтерфейс є досить зручним і простим у використанні. У формі можна створити тести як з однієї правильною відповіддю, так і завдання на відповідність. За потреби можна додавати фото і відео, зображення, графіки, схеми, таблиці, малюнки. Ці допоміжні елементи розкривають питання у повній мірі.

Як показує практика тести дають нам чітку картину засвоєних знань здобувачами освіти. В динаміці можна спостерігати за тенденцією розвитку та впровадження тестової системи оцінювання у кожному навчальному закладі.

Оцінювання з математики є важливою частиною навчального процесу. Використання тестів для оцінювання знань та розуміння математичних понять є досить популярним підходом. Часто основною метою їх використання вважають кількість залікових балів, отриманих в результаті виконання. А не ті знання, які закріплюються, а саме їх якість і рівень. Тобто бачимо кількісну оцінку, а не якісну. Отже, відсутня гарантія наявності знань навіть при проходженні тестів. Не менш важливий фактор - часове обмеження. Більше того, ті, що проходять тести через недосвідченість витрачають час спочатку на невелику кількість складних тестів, замість того, щоб розв’язувати простіші

тести і отримати вищу оцінку. І взагалі, в залежності від темпераменту різним людям потрібна різна кількість часу на вирішення одного і того ж завдання.

За допомогою тесту неможливо висловити свої думки, навести аргументи та приклади. При обранні тестової форми оцінювання знань, , слід враховувати рівень складності тестових завдань, вид навчання і типи сприйняття інформації здобувачами освіти. Такий чинник, як відсутність інтернету в певних регіонах на тривалий час через обстріли критичної інфраструктури впливає на участь опитуваних у тестуванні.

Тепер за допомогою тестів оцінюють не лише учнів, студентів, а й вчителів. Не так давно пройшла сертифікація вчителів математики, де серед 447 зареєстрованих вчителів перший етап, тобто тестовий режим оцінювання, пройшли всього 180 осіб. Якщо подивитися на цей показник, то 60% не подолали поріг, встановлений розробниками. Після оприлюднення результатів можна було побачити чимало коментарів з приводу того, що вчителі, які не змогли самі скласти ЗНО, не повинні навчати дітей математиці. Очевидно той, хто так вважає, збирається на стільки ж відсотків підвищити свою завантаженість. За останні роки кількість молодих спеціалістів різко знизилася. Також знизилася кількість бажаючих вступати на відділення з математичними дисциплінами. На результат також вплинуло те, що були невиправдано малі обмеження в часі - 180 хвилин на 90 питань (в середньому дві хвилини на питання). В математиці деякі завдання потребують значно більше часу на їх розв'язання, оскільки не всі вони усні. Фактором впливу є також емоційний стан.

За великою кількістю завдань і обмеженням в часі людина вже потрапляє в стресову ситуацію, що значно впливає на кінцевий результат. Кількість завдань видається завеликою, тобто на наш погляд, той самий об’єм знань можна ефективно перевірити за допомогою меншої кількості завдань[4].

Використання тестів в навчальній системі є надзвичайно важливим, але самі тести не повинні бути єдиним засобом оцінювання набутих знань, вони не є універсальним засобом вимірювання набутих знань. Їх слід поєднувати з

іншими методами та формами оцінювання, такими як проекти, завдання на розвиток критичного мислення та творчості. Тести не розкривають ні творчих нахилів, ні здатності до аргументування, ні здатності до розвитку ораторських здібностей, за допомогою тесту неможливо висловити свої думки, навести приклади.

Слід також враховувати особливості сьогоднішнього покоління, покоління новітніх технологій, їхнього способу сприйняття інформації і методу аналізу засвоєного знань. Це покоління молоді в більшій мірі сприймає інформацію поверхнево, і те що не є цікавим для них, вони і не намагатимуться сприймати детально, а тим поче поглиблено. Ось і бачимо ще одну проблему сьогодення, а саме нестандартне сприйняття інформації здобувачами освіти і небажання (через незацікавленість) отримувати подані викладачем знання.

Звичайно всі чинники і фактори, які впливають на виконання чи невиконання того чи іншого завдання, осягнути неможливо. Але основні з них бажано враховувати для коригування і вдосконалення тестового оцінювання в подальшому.

В різних життєвих ситуаціях можуть застосовуватися навички, отримані в процесі вивчення математики, тестовий контроль узагальнює і закріплює, допомагає ширше розвинути їх. З іншого боку, виконання тестів розвиває певні психічні та розумові здібності людини, наприклад, швидко аналізувати і приймати рішення.

Підсумовуючи скажемо що, тести відіграють важливу роль в оцінюванні знань, надаючи об’єктивні та стандартизовані засоби оцінювання, які можуть допомогти підвищити якість освіти та забезпечити її неперервність[5]. Виявляючи сильні та слабкі сторони, тести можуть допомогти викладачам адаптувати матеріал, який викладається до потреб окремих учнів чи студентів. Завдяки сучасним технологіям та інноваційним методам оцінювання тести й надалі відіграватимуть вирішальну роль у навчальному процесі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Конструювання тестів. Курс лекцій: навч. посіб. / Л.О. Кухар, В.П. Сергієнко. – Луцьк, 2010. – 182с.

2. Основи педагогічного оцінювання: [навчально-методичний посібник]/ Т.М.Канівець. – Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2012. — 102с.

3. Тестові технології оцінювання компетентностей учнів: посібник / за ред. Ляшенка О. І., Жука Ю. О. – К. : Педагогічна думка, 2015. – 18с.

4. naurok.com.ua

5. vseosvita.ua

УДК 37 (091) «18/19»

ТРУДОВЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ У СЕЛЯНСЬКІЙ РОДИНІ ПІВДНЯ УКРАЇНИ (XIX – ПЕРША ЧВЕРТЬ XX СТОЛІТТЯ)

Дяченко Андрій Сергійович,
аспірант кафедри педагогіки та
спеціальної освіти
Центральноукраїнський державний
університет імені Володимира Винниченка
м. Кропивницький, Україна

Анотація. У публікації розглянуто практику трудового виховання дітей у сім'ї Півдня України у XIX– першій чверті XX ст., яка була чітко диференційована відповідно до вікових і статевих особливостей дитини. Автор розкриває відмінність даного напряму виховного впливу (у порівнянні з північноукраїнськими губерніями), питання трудового виховання було надзвичайно актуальним саме у степовому південному хліборобському краї, де до роботи в полі привчали змалку.

Ключові слова: Південь України, селянська сім'я, сімейне виховання, трудове виховання, методи та засоби трудового виховання.

Найбільш поширеним типом сім'ї Півдня України XIX – першої чверті XX ст. була селянська. В жодному іншому типі сім'ї так не збереглися споконвічно українські риси, народна ментальність, вірування, культура і побут, як у селянській родині.

Україна споконвіку була хліборобською країною, а тому саме селянство завжди було виразником традицій українського етносу. Основою існування селянства була сім'я, в якій дитина засвоювала всі необхідні норми поведінки, основи соціального досвіду, цінності, народні звичаї, традиційні обряди, аби потім їх передати наступному поколінню.

Провідним фактором виховання дітей у селянській родині у всіх регіонах

України була праця. Факт появи дитини сприймався у сім'ї як поява ще одного помічника, тому батьки, здебільшого воліли народження хлопчиків, аніж дівчат.

Особливо актуальним поставало питання трудового виховання саме у степовому південному хліборобському краї, де до роботи в полі привчали змалку. У цьому, на нашу думку, полягає відмінність даного напряму виховного впливу, якщо порівнювати причорноморські губернії з північноукраїнськими.

Найбільш ефективним методом трудового виховання на той час у селянській сім'ї був приклад старших. Дитина на практичному рівні могла виконувати окремі елементи землеробства.

Трудове зростання дітей супроводжувалося батьківськими настановами. Виконуючи доручення батька чи матері на городі, в хаті чи у полі, діти допомагали їм, водночас застосовували свої уміння і навички на практиці.

Особливістю трудового виховання у сім'ях Півдня України було і те, що навчальні приклади як засіб виховання бралися з найрозвиненіших сільських господарств. Наприклад, німецьких колоністів. Вони були взірцем вдалого поводження із землею. Цьому сприяли урядові пільги, продуктивна техніка, ментальність народу, удача тощо). Багато дітей інших національностей наймалися до них на сезонну роботу [1, с. 45]. Спостерігаючи за результатами вдалого господарювання, вони застосовували це у своєму господарстві.

Система трудового виховання в селянській сім'ї була чітко диференційована та структурована залежно від віку та статі дитини.

Статево-вікову ідентичність дівчинки, українська народна педагогіка XIX – першої чверті XX ст. скеровувала на сімейно-побутову та господарську сферу, що статево позначалася як «жіноча». Через залучення до жіночої праці дівчатка поступово опановувала ключові для жіночої статі ролі – матері та господині, успішність в яких була визначальною для її майбутньої долі.

На плечі дівчаток лягала домашня хатня робота, де також чітко відчувався статевий поділ праці: мили посуд, замітали у хаті та на подвір'ї,

кормили курей, собак, кота, давали сіна корові, їх привчали прясти, шити, нитки мотати. Відповідно, семирічну дівчинку в усіх регіонах України називали «швачечка», «пряшечка» [2, с. 13].

Дівчатка 7–8 років також працювали в полі. Про це дбала передусім мати, робила їм малі мотики [2, с. 23]. Поступово інформаційне та фізичне навантаження зростало, проте коло робіт, окреслене ще в ранньому дитинстві, зберігалось і надалі. Це давало змогу щоразу закріплювати вже набуті навички, починаючи від простіших завдань до складних і трудомістких процесів.

Дівчинка з 9–10 років починала працювати серпом на полі, з цього ж часу вона в'язала снопи, полола грядки, смикала льон і коноплі, копала картоплю. У 14 років – жала хліб, косила сіно, починала працювати нарівні з дорослими [2, с. 38].

У 10–13 років дівчинка ставала справжньою помічницею матері, перебуваючи у повному її розпорядженні та поділяючи із нею усю жіночу працю. Деколи дівчаткам 11–12 років доручали самостійно виконувати окремі види робіт, а саме: жати, гребти сіно, товкти конопляне сім'я, збирати колосся під час жнив, тріпати льон тощо. Окрім усього цього, «в дівчат залишалися обов'язки доглядати за ягнятами, телятами, доїння корів, взбивати масло» [2, с. 57–58].

У XIX – першій чверті XX ст. у південному регіоні України традиційно майже всі речі побуту вироблялися вдома, тому важливе місце в процесі трудового виховання українських хлопчиків і дівчаток посідали ремісничі заняття та промисли: чоловічі та жіночі. Необхідні знання, вміння передавалися з покоління в покоління, підтримуючи тим самим спадковість та безперервність багатолітньої традиції та трудової спеціалізації сім'ї, родини загалом [1, с. 35]. Успадкування сприяло виникненню династій, створенню мистецьких осередків.

Процес залучення дітей до сімейних ремесл та промислів демонстрував, що вони були не тільки пасивними спостерігачами та повторювачами діяльності дорослих, а й активними учасниками, які часто коригували та вдосконалювали виробництво.

Спостереження та привчання дітей до ремесл та промислів сприяло засвоєнню етнічного досвіду для виконання соціальних ролей, переданню досвіду із покоління в покоління, розширенню й поглибленню змісту власне дитячих занять та видів роботи як складників дитячої субкультури.

Поширеним у регіоні було навчання синів виготовляти дерев'яний посуд, який у побуті селян посідав важливе місце до середини XX ст. Окремим ремеслом у південній Україні було виробництво діж та відер, окованих залізними обручами. Хлопців батьки залучали й до бджолярства [2, с. 66].

У свою чергу, народна педагогіка XIX – першої чверті XX ст. передбачала оволодіння й дівчатками різними видами жіночих домашніх промислів – прядінням, ткацтвом, шиттям, вишиванням. З-поміж усіх видів жіночих домашніх промислів в українців прядіння і ткацтво посідали одне з найважливіших місць і були наймасовішим і найпоширенішими заняттями. Основним матеріалом для прядіння і ткацтва в регіоні була вовна вівці - «волна», а також коноплі та льон.

Розглянувши трудове виховання дітей у селянській родині Півдня України XIX – першої чверті XX ст., констатуємо, що воно визначалося традиційними нормами побуту, поведінки, життєвого устрою та було чітко диференційованим відповідно до вікових і статевих особливостей дитини.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Сявавко Є. Українська етнопедагогіка в її історичному розвитку. К.: Наукова думка, 1974. 152 с.

2. Записки етнографічного товариства. К.: Укр. Акад. наук, 1920. Кн. 1. 63 с.

УДК 372.8:811.162

СИСТЕМА РОБОТИ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ПРОБЛЕМНОГО ПІДХОДУ У ВИВЧЕННІ ПРИКМЕТНИКА

Криськів Мирослава
кандидат педагогічних наук, викладач
кафедри української мови і методики її навчання
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка
Бурдяк Ілона,
студентка
факультету філології і журналістики
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка
Жигайло Кароліна,
магістрантка
факультету філології та журналістики
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка
Михайлишин Анастасія,
студентка
факультету філології та журналістики
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

Анотація. У статті показано ефективність використання проблемного методу у процесі навчання української мови, зокрема під час вивчення прикметника у 6 класі; встановлено, що активна діяльність не зводиться до самого лише слухання вчителя, простого відтворення вивченого, а включає спостереження над фактами мови, їх осмислення й зіставлення, коли учень стає активним учасником пошуку, а не пасивним об’єктом навчання. Запропоновано систему роботи із використанням проблемних питань та ситуацій, що сприяють формуванню в учнів самостійності мислення, готовності до творчої діяльності.

Ключові слова: проблемний підхід, проблемно-пошукова діяльність, проблемна ситуація, морфологія, прикметник.

Проблемний метод виділяємо в класифікації методів навчання за характером пізнавальної діяльності учнів. Суть його полягає в тому, що вчитель створює проблемну ситуацію: ставить перед учнями таке завдання, для вирішення якого у них немає готових зразків. Школярі змушені самі шукати рішення проблеми, роздумувати, самостійно здобувати знання [1]. Цей метод під час вивчення української мови передбачає виконання пізнавальних завдань, спрямованих на активізацію розумової діяльності учнів, стимулювання їх на пошуки невідомого, збудження емоцій.

Використання проблемного методу можливе під час вивчення будь-якої теми з будь-якого розділу програми з рідної мови (у тому числі теми «Прикметник» із розділу «Морфологія»). При цьому досвідчені вчителі-словесники радять використовувати цей метод на будь-яких етапах уроку: актуалізації вже набутих знань, вивченні нового матеріалу, формуванні вмінь і навичок учнів, під час повторення вивченого матеріалу.

Мовна змістова лінія програми з української мови у 6 класі передбачає у розділі «Морфологія. Орфографія» вивчення теми «Прикметник» (для цього відводиться 15 годин). Пропонуємо різноманітні вправи і завдання з урахуванням проблемного підходу саме до цієї повнозначної іменної частини мови.

Прикметник – частина мови, що виражає ознаку предмета, яка відрізняється як від опредміченої ознаки (*синь небес*), так і від ознаки дії (*працювати наполегливо*), а також від ознаки предмета, зумовленої дією (*написана стаття*). На цей аспект слід звернути особливу увагу учнів під час розкриття значення іменника, прикметника, прислівника і дієприслівника, порівнюючи відповідні слова чи словосполучення, наприклад: *сильний – сила, героїчний – героїзм, дружний колектив – живуть дружно, жовте листя - пожовкле листя*.

Недостатнє усвідомлення суті ознаки, вираженої перерахованими частинами мови чи їх особливими формами (дієприкметником), значно утруднює вивчення їх граматичних категорій.

Мовна змістова лінія. Прикметник: загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль

Опрацювання прикметників у проблемному аспекті зумовлює визначення дидактичної мети – з'ясувати зв'язок предметів і явищ з їх ознаками, а в мові прикметників з іменниками; поглибити знання учнів про значення та граматичні ознаки прикметника як частини мови; показати роль прикметників у художньому і офіційно-діловому стилях мови.

Вправа 1. Чи зможете ви, прочитавши текст, визначити, яка пора року описується в ньому? Чому? Перепишіть розповідь, доповнюючи її прикметниками так, щоб вони відтворювали картину певного періоду року (весни, літа, осені). Яку роль відіграють прикметники в тексті?

Надворі світить сонце. Дерева ледь хитаються. Раптом подув вітер. На небі пливли хмари. Почався дощ, який нібито змив усі фарби природи. Та як тільки сонце послало на землю свої промені, все кругом: будинки, дерева, трави – знову заграло фарбами.

Запропоновані учнями прикметники, якими вони змогли розширити текст, можна аналізувати і з погляду граматичних і синтаксичних особливостей. Наприклад, встановити, як залежать граматичні ознаки прикметників від роду, числа й відмінка іменників; визначити, яким членом речення виступає прикметник.

Одразу ж на першому уроці вивчення прикметника як частини мови шестикласникам можна поставити таке проблемне питання: **Чому зразу ж після вивчення іменника ми вивчаємо прикметник, а не іншу частину мови?**

Учитель розповідає учням, що, використовуючи різні предмети чи вивчаючи предмети та явища, ми не тільки знайомимося з їх назвами. Нас також цікавлять ознаки предметів, які дозволяють відрізнити один предмет чи явище від іншого.

Якщо ми ведемо мову про квіти, то нас цікавить не тільки назва окремих видів рослин (*конвалія, тюльпан, незабудка, хризантема, волошка*), але й те,

якими вони є: *польові, весняні, скромні, розкішні, свіжі*.

Говорячи про гори, ліси, моря, річки, ми не тільки засвоюємо їх назви, але й пізнаємо ознаки: *ліси густі, вічнозелені, листяні, хвойні, темні*.

Звертаючи увагу на значення прикметників та їх роль у формуванні змісту тексту, можна створити проблемні ситуації і поставити учням проблемні питання, зокрема: **За допомогою яких прикметників може бути описано парк восени? Які прикметники варто вжити для опису сходу сонця? Які прикметники допоможуть описати найближчу людину?**

Шестикласники зроблять висновок, що предмет його ознака чи ознаки пов’язані між собою. Тому стає цілком зрозуміло, що прикметник, який вказує на ознаку предмета, безпосередньо пов'язаний з іменником, що виражає назву предмета; словосполучення іменника з прикметником *(морський прибій, вуличні танці, талановиті українці, смачний сніданок, молочна компанія)* докладніше називають предмет чи явище. Прикметник, як правило, стоїть у позиції перед іменником (прямий порядок слів, виступає означенням), а його рід, число та відмінок такі ж самі, як і в іменника, з яким прикметник зв'язаний у контексті речення.

Варто назвати ще одну особливість прикметників: за допомогою цієї частини мови передаються ознаки явищ, подій, суспільно-політичних, абстрактних понять тощо.

Для того, щоб учні краще розуміли функції прикметників у мовленні, їм варто давати тексти для порівняння й узагальнення. Учні самостійно зроблять висновок, що прикметники використовуються для точного опису предметів, явищ, подій, але спосіб відтворення і вираження ознаки у прикметників різний: одні прикметники передають ознаки безпосередньо лексичним значенням основи *(високий, гнучкий, скромний, зимовий, приязний)*, інші – через відношення до предметів, осіб, ідей, явищ, подій тощо *(український, задовільний, міський, літературний, мирний)*.

На першому уроці опрацювання прикметника шестикласникам варто запропонувати коментоване письмо, наприклад: Запишіть складні власні назви,

Вкажіть роль прикметників у словосполученнях.

Верховна Рада України, Малий Ходачків, Нобелівська премія, Нова Каховка, Збройні сили України, Південна Америка, Тернопільська область, Дюма Старший, Житомирська автострада, Біла Церква, Великий піст, Полтавська битва, Національна академія наук України, Матір Божа, Шевченківська премія, Державна Третьяковська галерея, Степан тигряча Смерть.

Мовна змістова лінія. Групи прикметників за значенням: якісні, відносні, присвійні. Перехід прикметників з однієї групи в іншу.

Перш ніж опрацьовувати розряди прикметників за значенням, варто зазначити, що цей поділ зумовлений відмінністю їх значень. Якісні прикметники, як правило, виражають ознаку безпосередньо, семантикою основи *(глибокий, веселий, смачний, цікавий, гіркий)*, відносні – через відношення ознаки до предмета *(земляний насип, морський прибій)*, обставин *(вчорашнє побачення, весняна погода)*, кількості *(трьохочкова зона)* та інших понять *(тижневе навантаження, перелітний птах).* Присвійні прикметники не виражають ознаки якості, а виконують вказівну функцію. Вони можуть замінятися синонімічним варіантом – іменниками в родовому відмінку: *Шевченкова «Катерина» - «Катерина» Шевченка; батьківський заповіт - заповіт батька*. Саме явище синоніміки присвійних прикметників та іменників створює причини для змішування учнями цих категорій. Таку помилку можна усунути шляхом заміни конструкцій та з’ясування відмінностей у граматичних ознаках двох форм.

Учням варто запропонувати завдання записати словосполучення прикметників з іменниками та вказати на відмінність у значенні вжитих прикметників: *високий парубок, осінній пейзаж, лисяча нора*.

Шестикласники вкажуть на відмінність у вираженні ознаки прикметниками: *високий (парубок)* – прикметник вказує на величину, *осінній (пейзаж)* – на пору року, *скляний (посуд)* – на матеріал, *лисяча (нора)* – (чия нора).

Найлегше учням виокремити з усіх розрядів за запитаннями і значенням присвійні прикметники. Значно важче буде визначити якісні і відносні прикметники.

Отже, формулюємо проблему. Оскільки прикметники поділяються за значенням на декілька груп, нам потрібно вивчити ознаки таких груп та відмінність у їх значенні для того, щоб правильно користуватися прикметниками у мовленні, утворювати їх форми.

Найефективнішим шляхом пошуку є той, до якого учні можуть прийти самостійно, а саме: відмежування від усіх інших груп і вивчення значення присвійних прикметників. Шестикласникам пропонуємо повторити визначення прикметника як частини мови і вказати, які із пропонованих прикметників відповідають на питання *чий? чия? чиє?* Що вони означають?

Учні уточнюють висновок і ознайомлюються з терміном: прикметники, які вказують на приналежність істоті, відносяться до розряду присвійних. Надалі можна вивішати таблицю розрядів прикметників та запропонувати учням знайти серед них і прочитати присвійні. Особливу увагу учитель звертає на написання присвійних прикметників, утворених від власних назв осіб (пишуться з великої букви). Після цього шестикласникам дається таке завдання: *а) від імен хлопців і дівчат класу утворити декілька присвійних прикметників; б) замінити запропоновані словосполучення синонімами з присвійними прикметниками: зауваження вчителя, джинси Наталі, тьохкання соловейка, хитрість лисиці, конспект Максима, твори Шевченка, син спортсмена. Пояснити (усно) вживання великої і малої букви в присвійних прикметниках.*

Вправа 2. Придумайте заголовок до запропонованого тексту. Назвіть словосполучення, у яких є відносні прикметники.

Одним з основних українських звичаїв є святкування Різдва. У передріздвяний день - 6 січня - святкують Святвечір. Основними стравами на Святий вечір є кутя - рисова або пшенична каша з медом, родзинками і маком, а також узвар -компот із сухофруктів з медом. Усього, за звичаєм, у Святвечір подають 12 пісних страв. А ось 7 січня, на саме Різдво, готують

великий родинний стіл. Оскільки піст закінчився, на стіл подають різноманітні м'ясні страви. За звичаєм, під вечір Різдва юрба колядників ходила з торбами для збору гостинців. Вони вибирали собі головного - Березу (або Березая), латкового (який збирав сало і ковбаси), скарбонаря, хлібоношу, зіркаря (носив зорю), танцюристів, дзвонарів, скрипалів та ін. Коляда тривала кілька ночей, поки не обходили кожен будинок у поселенні (Євген Довбуш).

Узагальнивши матеріал, даємо шестикласникам завдання поширити прикладами лексичні групи відносних прикметників. *Які прикметники указують на ознаку за матеріалом, національністю, професією, організацією, часом, простором, кількістю.*

Вправа 3. Вкажіть, у яких словосполученнях відносні прикметники перейшли в розряд якісних.

Малинове варення – малинова хустка – малиновий дзвін; оксамитовий костюм – оксамитовий голос; шовкова тканина – шовкова трава; кам'яна будівля – кам'яне серце; золота обручка – золоті руки; гострий ніж – гострий погляд.

Вивчаючи розряди прикметників за значенням, потрібно наголосити шестикласникам на тому, що присвійні прикметники в граматико-стилістичному аспекті мають співвідносні форми. Учитель повинен вказати на особливості присвійних прикметників і співвідносних з ними форми родового відмінка іменників *(батьків дім – дім батька)*, співвідносних форм присвійних і відносних прикметників *(батьків дім – батьківська турбота)*. На приналежність одній особі, тварині, групі осіб, певній породі тварин вказують суфікси присвійних прикметників *-ів, -ин-, -ов-*.

Мовна змістова лінія. Ступені порівняння якісних прикметників, їх творення.

Аналізуючи якісні прикметники, розрізняємо у них ступені порівняння за зіставленням значення якості предмета в іншому предметі. Вже в самих питаннях закладено ряд проблемних завдань.

Вправа 4. Спробуйте порівняти дерево і камінь (за твердістю), сестру і

брата (за віком), яблуко і лимон (за смаком), Дніпро і Серет (за величиною), річку і рівчак (за шириною). Запишіть утворені речення (словосполучення). Розкрийте значення прикметників.

Вправа 5. Прочитайте словосполучення. Вкажіть різницю в значенні виділених слів.

Світла кімната, *світліша* кімната, *найсвітліша* кімната; *важливий* матеріал, *важливіший* матеріал, *найважливіший* матеріал, *високе* дерево, *вище* дерево, *найвище* дерево.

Як бачимо, кількість, якість ознаки проявляється не лише в одному предметі, а і в групі предметів або ж в одному предметі якості більше, ніж в інших подібних, однотипних. Шестикласники самі роблять висновок із спостережень.

У тому разі, коли ми не порівнюємо предметів, явищ, використовуємо звичайні форми прикметників. Коли ж порівнюємо предмети за однією і тією ж ознакою, то використовуємо форми вищого й найвищого ступенів порівняння якісних прикметників.

Учні самостійно можуть з'ясувати значення цих форм. За потреби учитель доповнює учнів, зазначивши, що форми як вищого ступеня порівняння, так і найвищого можуть вказувати на зростаючу силу ознаки *(високий – вищий – найвищий)* або спадаючий її вияв *(мале – менше – найменше)*.

Шестикласникам варто пояснити, що деякі якісні прикметники не мають ступенів порівняння *(моторошний, невмирущий, пропащий)*. Це також стосується прикметників із суфіксами *-еньк-, -есеньк-, -езн-, -енн- (вузенький, смачнесенький, величезний, височенний)* та з префіксом *пре- (премудрий, прекрасний)*.

Отже, як бачимо, використання проблемного методу на уроках української мови може призвести до ряду позитивних результатів і впливати на навчання та розвиток учнів. Деякі підсумки використання проблемного методу на уроках української мови включають:

– ***Активна участь учнів:*** Проблемний метод залучає учнів до активного розгляду мовних явищ, що сприяє більш активному вивченню матеріалу та участь у дискусіях.

– ***Глибше розуміння мовних концепцій:*** Учні, розв'язуючи реальні мовленнєві завдання та проблеми, отримують глибше розуміння використання прикметників, інших частин мови та граматичних структур.

– ***Розвиток критичного мислення:*** Проблемний метод сприяє розвитку критичного мислення учнів, оскільки вони повинні обґрунтовувати свої вибори та використовувати логічні аргументи для вирішення мовних завдань.

– ***Застосування в реальних ситуаціях:*** Вирішення мовних проблем у реальних ситуаціях допомагає учням бачити практичне застосування здобутих знань у їхньому повсякденному житті.

– ***Розвиток творчих навичок:*** Проблемний метод надає можливість учням використовувати свою творчість для вирішення завдань, що стимулює їхні творчі здібності.

– ***Групова співпраця:*** Вирішення мовних проблем у групах допомагає учням вчитися взаємодіяти, обговорювати ідеї та спільно знаходити оптимальні рішення.

– ***Зростання мотивації до навчання мови:*** Залучення учнів до цікавих та реальних мовних завдань може позитивно впливати на їхню мотивацію вивчати українську мову.

– ***Практичне застосування мовних знань:*** Учні отримують можливість використовувати мовні знання в реальних ситуаціях, що допомагає закріпити та застосовувати їх у практиці.

Застосування проблемного методу є дуже ефективним у навчанні дітей української мови, а тому й надзвичайно важливим, бо активна діяльність не зводиться до самого лише слухання вчителя, простого відтворення вивченого, а включає спостереження нд фактами мови, їх осмислення й зіставлення, коли учень стає активним учасником пошуку, а не пасивним об’єктом навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баган М. Основні аспекти поглибленого вивчення теми «Прикметник» (методичні та практичні рекомендації) 6 клас. *Українська мова і література в школі.* 2002. № 7. С. 6-8.

2. Пінчук В. Гайда в похід (Цикл уроків із теми «Прикметник»). *Все для вчителя.* 2020. № 3-4. С. 39-42.

3. Федчик В.А. Оптимальні шляхи реалізації проблемності в навчанні української мови. URL : www.nauka.com/5_NITSB_2009/Philologia/41322.doc.htm

УДК 377

КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ СФОРМОВАНОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ РЕФЛЕКСІЇ У МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Лашта Руслан Богданович,
старший викладач кафедри поведінкових наук та військового лідерства
Національна академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного
м. Львів, Україна

Професійна рефлексія майбутнього офіцера, на наше переконання, є важливою професійною якістю його особистості, належний рівень сформованості якої передбачає осмислення ним мотивів власної діяльності та причинно-наслідкового характеру одержаних результатів, належний рівень сформованості якої є передумовою готовності офіцера до ухвалення самостійних та обґрунтованих управлінських рішень, її подальше вивчення передбачає виокремлення системи критеріїв, показників та рівнів, а також розробки інструментарію вимірювання рівнів їх сформованості.

Відповідно до поглядів академіка В. Кременя, критерій – ознака, на основі якої відбувається оцінка, визначення або класифікація будь-чого, міра оцінки; показник – характеристика, відповідно до якої можна відстежити розвиток або сформованість будь-якого явища, процесу, об'єкту щодо значення розмірів даного явища в умовах конкретного місця та часу; рівень - відповідний ступінь сформованості будь-чого [2, с. 653].

Як зазначає К. Комар, «критерій – ознака, на основі якої формується оцінка якості об’єкта, процесу, мірило такої оцінки. Не будучи реальною якістю або властивістю об’єкта, критерій є ідеальним уявленням суб’єкта оцінювання про те, яким має бути об’єкт в ідеалі; критерій є тим, відносно чого визначається реальний стан об’єкту» [3, с.80-92].

Щодо обґрунтування критеріїв, нам імпонує погляд І. Блощинського, на

думку якого при їх розробці необхідним є врахування таких положень:

- ✓ розробка критеріїв та показників має виходити з мети дослідження;
- ✓ сформовані критерії мають відображати ознаки, притаманні предмету, який вивчається, незалежно від волі та свідомості суб'єктів;
- ✓ ознаки мають бути сталими, вони мають повторюватись та відображати сутність явища;
- ✓ система взаємопов'язаних ознак повинна розкривати основний зміст критеріїв [1].

Узагальнюючи напрацювання дослідників та результати аналізу науково-педагогічних джерел, із урахуванням досвіду професійної підготовки майбутніх офіцерів та особливостей формування професійної рефлексії в умовах специфічного освітньо-виховного середовища ВВНЗ, сутнісних характеристик досліджуваного явища, оптимальним варіантом системи оцінки рівня сформованості професійної рефлексії є її розгляд у складі мотиваційного, когнітивного та діяльнісно-рефлексивного критеріїв.

Мотиваційний критерій визначення рівня сформованості професійної рефлексії майбутнього офіцера дозволяє оцінити ступінь сформованості у як загальнолюдських цінностей, так і цінностей військово-професійної діяльності як військовослужбовця та як офіцера зокрема, що є суб'єктивним відображенням самосвідомості особистості, рівень мотивації до військової служби, сформованість ціннісних установок до професійного буття, рівень сприйняття курсантом себе як військовим професіоналом, а також наявність у майбутнього офіцера мотивації до самореалізації у професії шляхом із використанням потенціалу професійної рефлексії.

Показниками мотиваційного критерію є такі: ціннісне ставлення до майбутньої професійної діяльності; наявність мотивації до військово-професійної діяльності та професії офіцера; усвідомлення майбутнім офіцером цінності та значущості рефлексії у професійній діяльності.

Когнітивний критерій дозволяє визначити рівень сформованості та засвоєння професійно орієнтованих знань, потенціалу професійної рефлексії у

професійній діяльності та розуміння необхідності налагодження та підтримання суб'єкт-суб'єктних стосунків з іншими суб'єктами військово-професійної діяльності.

Когнітивний критерій визначається такими показниками: повнота та глибина засвоєння професійних знань; здатність до налагодження суб'єкт-суб'єктної взаємодії; знання сутності та можливостей професійної рефлексії.

Когнітивний критерій дозволяє здійснити оцінку рівня володіння майбутнім офіцером знаннями про роль та значення рефлексії у професійній діяльності, здатності до аналізу та визначення причинно-наслідкових зв'язків між реалізованими заходами та одержаними результатами, адекватної їх оцінки, узагальнення набутого досвіду та спроможності до побудови індивідуальної траєкторію самореалізації у професії офіцера. Діяльнісно-рефлексивний критерій сформованості професійної рефлексії майбутнього офіцера спрямований на її оцінку в контексті практичного застосування рефлексивних механізмів в процесі навчальної та квазіпрофесійної діяльності курсанта та визначається такими показниками: сформованість рефлексивних умінь; здатність до ухвалення управлінських рішень на основі рефлексії службово-бойової діяльності; здатність до корегування стратегії власного професійного зростання.

Узагальнюючи, діяльнісно-рефлексивний критерій дозволяє здійснити оцінку рівня готовності майбутнього офіцера до критичного аналізу власних вмінь та набутого досвіду з використанням потенціалу професійної рефлексії, здатність майбутнього офіцера до забезпечення належного рівня ефективності управління підпорядкованим особовим складом та його здатність до корегування стратегії власного професійного зростання та самореалізації у професії.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Блощинський І. Г. Обгрунтування критеріїв і показників ефективності процесу формування адекватної самооцінки курсантів у

навчальному процесі ВВЗО. Наукові записки ВДПУ імені М. Коцюбинського. Сер. Педагогіка і психологія. 2001. Вип. 4. С. 74-76.

2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008.

3. Комар Т.В. Особистісна рефлексія як чинник соціального становлення підлітків: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук : спец. 19.00.07 "Педагогічна психологія" / Т.В. Комар. – Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – К., 2003.

УДК 377.6

РАЗЛИЧНЫЕ ПОДХОДЫ В МУЗЫКАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ В КАЗАХСТАНЕ

Малышева Алёна Петровна
педагог-эксперт
Педагогический колледж
Международного университета Астана,
г. Астана, Казахстан

Аннотация: В данной статье раскрываются возможности дифференцированного подхода на уроках музыки, который является важным фактором усвоения учебного материала для успешного развития учащихся в учебно-познавательной деятельности, которое способствует процессу адаптации к новым условиям обучения.

Ключевые слова: образование, дифференцированный подход, образовательный процесс, методы, индивидуальный подход.

Современная школа Казахстана находится в процессе поиска подходов, путей и способов образования молодого поколения, необходимость которых определяется стремительным изменением социально-экономической ситуации, общемировыми тенденциями развития образования. Происходит смена образовательной парадигмы: отказ то концепции «энциклопедизма», когда основным показателем образованности человека считался объем его знаний: ориентация на развитие личности школьника, овладение им способами умственной и практической деятельности, помощи в личностном и профессиональном самоопределении, самореализации.

Приоритетная роль этого вопроса имеет идея дифференцированного подхода в обучении, который предполагает учёт индивидуальных способностей и потребностей и проявляется в конкретизации целей, задач, содержания и способов организации образовательного процесса и требует разнообразия,

вариативности обучения.

Изменившиеся приоритеты в современном музыкальном образовании актуализируют все более активное обращение педагогической науки к дифференцированному подходу в педагогических исследованиях.

Дифференциация в переводе с латинского «difference» означает разделение, расслоение целого на различные части, формы, ступени. В педагогической энциклопедии дифференциация рассматривается как «форма организации учебной деятельности школьников среднего и старшего возраста, при которой учитываются их склонности, интересы и проявившиеся способности» [4, с. 13].

Впервые понятие «дифференцированный подход в обучении» появилось за рубежом в начале XX века. Основателями его считают представителей направления гуманистической психологии К. Роджерса, А. Маслоу, Р. Мей, В. Фракля.

По мнению А. М. Абрамова дифференциация обучения – это создание относительно стабильных или временных учебных групп, различающихся по тем или иным признакам [1, с. 21].

С точки зрения Г. В. Дорофеева дифференциация – такая система обучения, при которой каждый ученик, овладевая некоторым минимумом общеобразовательной подготовки, являющейся общезначимой и обеспечивающей возможность адаптации, в постоянно изменяющихся условиях получает право и гарантированную возможность уделять преимущественное внимание тем направлениям, которые в наибольшей степени отвечают его склонностям [1, с. 5].

Е. А. Певцова, И. Г. Унт рассматривают дифференциацию обучения как процесс, направленный на развитие способностей, интересов школьников, на выявление их творческих возможностей [1, с. 8].

На наш взгляд наиболее удачная формулировка «дифференциации» принадлежит И. М. Осмоловской. Как отмечает И. М. Осмоловская, в первом случае берутся индивидуальные, а во втором – групповые особенности, а

дифференцированное обучение выступает как условие и средство индивидуализации, а цель его – обучение каждого на уровне его возможностей и способностей, приспособление обучения к особенностям различных групп учащихся [3, с. 22].

А. А. Кирсанов под дифференцированным подходом понимает особый подход учителя к различным группам учеников [1, с. 9].

На основании сказанного, из приведённых определений мы пробуем раскрыть, содержание понятия «дифференцированный подход».

Дифференцированный подход – целенаправленное педагогическое воздействие на группы учащихся, которые существуют в сообществе детей как его структурные или неформальные объединения или выделяются педагогом по сходным индивидуальным, личностным качествам учащихся.

Дифференцированный подход решает задачи эффективной педагогической помощи учащимся в совершенствовании его личности.

В процессе дифференцированного подхода педагог изучает, анализирует и классифицирует различные качества личности и их проявления у детей, выделяя наиболее общие, типичные черты, характерные для данной группы учащихся. На этой основе он определяет стратегию своего взаимодействия с группой, формы включения учащихся в общую деятельность и отношения. Впервые понятие «дифференцированный подход в обучении» появилось за рубежом в начале XX века.

В настоящее время имеется достаточное количество научных работ, в которых представлены концепции, модели, технологии дифференцированного подхода в обучении. Наиболее существенный вклад в разработку этого вопроса внесли Е.В. Бондаревская, С. В. Панюкова, В.В. Сериков, М Н. Скаткин, В.Д. Шадриков, И. С. Якиманская.

Особенности использования дифференцированного обучения в Казахстане.

Итак, мы, исходя из опыта различных авторских определений понятия, можем смело сказать, что дифференцированное обучения происходит от

термина «дифференциация».

Дифференциация — это разделение целого на составляющие части по каким-либо признакам, а также разделение методов в процессе работы.

Дифференцированное обучение — это технология обучения детей с учетом наличия у них различных индивидуальных возможностей, способностей, склонностей, уровня развития.

Учащиеся группируются по выделенным признакам, и учитель применяет различные формы и методы в каждой группе. Отбор методов, форм и средств работы должен быть эффективен для учащихся всех групп. Учитель выбирает наиболее востребованные технологии обучения, ориентированные на личность учащегося.

Цель обучения: создать оптимальные условия и благоприятную обстановку для того, чтобы выявить задатки и развить имеющиеся интересы и способности учащихся.

Для этого необходимо определить для каждого учащегося целесообразный и эффективный вид деятельности, формы работы на уроке и материал для домашнего задания и контроля, принимая во внимание уровень подготовки, развитие мышления и познавательный интерес к предмету. Исходя из диагностики и анализа учитель ставит конкретные задачи для достижения эффективного результата.

Отличительные особенности и сущность дифференцированного обучения это учёт индивидуально-типологических особенностей личности: интересов, психофизиологических особенностей, профессиональной ориентации, способностей, уровня обученности. Неразвитые способности учитываются и развиваются до необходимого уровня.

Деление на группы. При разделении на группы учитель учитывает уровень интеллектуального развития, тип мышления, темперамент, интересы и склонности. Группирование может быть чётким и нечётким. При нечётком делении учащиеся имеют возможность свободно перемещаться из группы в группу.

Различное построение процесса обучения в выделенных группах. Обучение должно быть адаптировано к особенностям и уровню различных групп. Обучение должно постоянно подвергаться изменениям. Это необходимо для мотивации учащихся. Дифференциация в обучении является частью общей дидактической системы и обеспечивает специализацию учебного процесса для разных групп учащихся.

Особенности дифференцированного подхода, плюсы и минусы. Актуальность дифференцированного подхода состоит в том, что он позволяет дифференцировать содержание обучения для учащихся разного уровня развития. Это особенно важно в условиях современной школы и классно-урочной системы.

Специфика дифференцированного подхода сочетает следующие этапы:

- изучение индивидуальных особенностей ребенка и среды воспитания. Для изучения применяются методы наблюдения, анкеты, тестирование, анализ выполненных работ. По результатам диагностики формируется модель дифференциации: дети делятся на группы, чаще всего по уровню обучаемости и познавательным возможностям. Как правило, выделяют группы трех уровней: высокий, средний, низкий;

- отбор материала для изучения с учетом требований программы. Материалы соотносятся с уровнем каждой из трёх групп;

- учёт индивидуальных особенностей на каждом этапе урока. Методы и приёмы работы также соотносятся с уровнем групп;

- разработка разнонаправленного и разноуровневого дидактического материала и заданий;

- на этапе проверки и оценки знаний определяется уровень усвоения материала каждого учащегося. После этого учащийся может покинуть группу и присоединиться к другой.

К плюсам такого подхода можно отнести:

- создание образа познавательных возможностей учащегося;

- учет индивидуальных возможностей учащихся;

- вариативность учебного материала для групп с разным уровнем развития;

- вариативность учебно-познавательной деятельности;

- ориентирование на адаптацию и развитие ученика;

- обучение в индивидуальном темпе;

- поддержание и повышение мотивации;

- повышение мотивации сильных учащихся, которые могут осваивать материал на более глубоком уровне;

- создание ситуации успеха для слабых учеников;

- избегание ситуации неуспеха;

- создание максимально комфортного учебного процесса.

К недостаткам такого подхода относят:

- длительность этапа изучения индивидуальных особенностей;

- необходимость работать совместно в группе может не нравиться некоторым ученикам;

- отсутствие элемента соревнования может замедлять развитие учащихся;

- слабые ученики не могут получить помощь от более сильных;

- возникновение эгоистического комплекса и чувства превосходства у сильных учащихся;

- снижение уровня самооценки у слабых учащихся;

- сложность в применении функций подхода на каждом этапе урока в условиях классно-урочной системы;

- деление на группы часто считается негуманным, учащиеся могут чувствовать себя ущемленными;

- диагностика при делении может быть ошибочна и распределение ребенка в группу может быть неверным.

Плюсы дифференцированного подхода относят к педагогической сфере, а минусы касаются социальной сферы. Несмотря на недостатки, дифференцированный подход имеет больше положительных отзывов со стороны учителей, учащихся и их родителей. При этом нужно быть предельно

аккуратным при оценке способностей и возможностей ребёнка. Разделение может быть нечётким, и состав групп может периодически меняться. Правильно и целесообразно построенный процесс обучения приносит положительные и качественные результаты образования.

Подводя итоги, можно сделать вывод, что дифференцированный подход — один из эффективных способов организации учебного процесса в современной школе с учётом индивидуальных особенностей детей. Он обеспечивает усвоение стандартной программы всеми учащимися, при этом сильные учащиеся имеют возможность развивать свои познавательные способности. Качественная диагностика и постоянный мониторинг результатов помогают избегать проблем и трудностей. Процесс обучения приближен к потребностям, возможностям и индивидуальным особенностям учащихся. Современные педагогические требования заставляют учителя сочетать традиционные методы, которыми преподавание осуществлялось в течение десятилетий, с теми новациями, без которых работа стала бы простым повторением пройденного. Одной из таких новаций, получившей в последнее время широкое распространение в силу преимуществ, обеспечиваемых ею в преподавании, можно назвать дифференцированный подход в образовании. Дифференциация обучения является определяющим фактором демократизации и гуманизации образовательного процесса. С психолого-педагогической точки зрения, цель дифференцированного подхода состоит в его индивидуализации, создании оптимальных условий для выявления задатков развития интересов и способностей каждого ученика. Дифференциация является залогом предоставления каждому ученику высокого шанса достичь высот знаний, залогом максимального развития детей с самыми разными способностями и интересами.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Дифференциация обучения/Педагогика: Большая современная энциклопедия / Сост. Е.С. Рапацевич. – Мн.: «Соврем. слово», 2015. – С. 144- 145.

2. Унт, И.Э. Индивидуализация и дифференциация обучения / И. Э. Унт. М.: Педагогика, 20100. – 192 с.

3. Осмоловская, И.М. Дифференциация процесса обучения в современной школе / И. М. Осмоловская. – М.: МПСИ; Воронеж: Модэк, 2004. – 176 с.

4. Бутузов, И.Т. Дифференцированное обучение – важное дидактическое средство эффективного обучения школьников / И.Т. Бутузов. – М., 2008. – 65 с.

5. Гвоздева, А. В. О взаимосвязи интеграции и дифференциации в обучении / А. В.Гвоздева // Педагогическое образование и наука. 2007. – № 3. С. 31-32.

6. Руководство для учителя, АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы», 2012.

7. Интернет ресурсы http://www.dslib.net/teoria-vospitania/gorbich.html

8. Программа курсов повышения квалификации педагогических работников Республики Казахстан, АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы», 2012

УДК 372.882

РЕАЛІЗАЦІЯ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ ЛІНІЇ У НАВЧАННІ ЛІТЕРАТУРИ НА ПРИКЛАДІ ВИВЧЕННЯ РОМАНУ ДЖЕЙН ОСТІН «ГОРДІСТЬ І УПЕРЕДЖЕННЯ»

Матюшкіна Тетяна Павлівна,
кандидат педагогічних наук, доцент
Чернігівський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти
імені К. Д. Ушинського,
м. Чернігів, Україна

Анотація. У статті досліджується ефективність використання компаративного методу як методичного інструменту в ході навчання літератури у взаємозв'язку з іншими видами мистецтва, зокрема – кіномистецтва, на прикладі зіставлення роману Джейн Остін та його екранізацій 1995 та 2005 років.

Ключові слова: культурологічна лінія, компаративний аналіз, типологічні подібності, специфіка кіноверсій, фабула, сюжет, художній образ, сценарій, кіноепізод, кінообраз.

Вступ./Introductions.

Однією із змістових ліній літературного компонента нового Державного стандарту базової середньої освіти [1] є культурологічна, реалізація якої полягає у навчанні літератури у тісному взаємозв'язку із творами інших видів мистецтва. Такий підхід є традиційним ув історії методики викладання літератури в школах України, є прикладом збереження апробованих підходів до вивчення творів мистецтва слова, які залишаються ефективними й сприяють підвищенню якості літературної освіти. У різні часи до цієї проблеми звертались видатні педагоги, провідні вчені-методисти. Так, про принцип культуровідповідності у навчанні, сформульований ще німецьким педагогом

Ф. Дістервегом, йдеться в наукових працях вітчизняних педагогів К. Ушинського, В. Сухомлинського. Відповідно до цього принципу один із розділів посібника Т. Ф. Бугайко та Ф. Ф. Бугайка «Навчання і виховання засобами літератури» названо «В єдності розумового, емоційного і естетичного», де наші видатні науковці-методисти найважливішою проблемою методики називають «виховання в учнів інтересу й любові до читання…формування в них висококваліфікованого читача, чуйного до ідейно-естетичних багатств художнього слова» [2, с. 27]. Водночас, украй важливо «навчити дітей сприймати й осмислювати художній твір як факт мистецтва» [2, с. 29]. А перегляд художніх фільмів у ході вивчення художнього твору розглядається як джерело набуття життєвого досвіду. «Життєвий досвід тут розуміється широко: і як особисто пережите учнем, і як сприйняте ним у процесі навчання, під час читання художніх творів, **перегляду кінофільмів** тощо. Словом, як сукупність усіх подразників першої і другої сигнальних систем, що впливають на психічну діяльність юного читача» [2, с. 47].

Питання ефективності процесу шкільного навчання й виховання за умови комплексного впливу різних видів мистецтва на особистість школяра розглядалося у працях науковців А. Вітренка, Н. Волошиної, С. Жили, О. Куцевол, О. Лілік, Л. Мірошниченко, Т. Недайнової, Є. Пасічника, О. Покатілової та інших.

Цей принцип збережений і в навчальних програмах із зарубіжної літератури для 5-9 класів (2022р.) [3].

Отже, за традицією сучасний учитель літератури використовує твори інших видів мистецтв на уроках літератури, зокрема – екранізації художніх творів. Наймолодший із усіх видів мистецтва – кінематограф залишається найбільш популярним і сьогодні. Проте, у ході вивчення в школі курсу «Зарубіжна література» створені за мотивами художніх творів **кіноверсії стають цікавим навчальним матеріалом для порівняльного аналізу**, встановлення типологічних подібностей та відмінностей, наявність яких обумовлена творчою інтерпретацією літературного твору режисером у ході

створення кіноверсії засобами кіномистецтва, коли здійснюється своєрідний переклад твору мистецтва слова мовою кіномистецтва. Зрозуміло, що у ході такого порівняння значно зростає рівень сприйняття, розуміння, засвоєння й запам'ятовування навчального матеріалу, **набуття компетенцій встановлення міжмистецьких зв'язків**, оцінювання мистецьких явищ за законами естетики, визначення їхньої ролі в культурному збагаченні особистості. Тому зовсім не випадково наявність кіноверсії художнього твору стала одним із вагомих факторів його потрапляння до шкільної програми. Автори програм врахували можливості кіно впливати комплексно на емоції глядача візуалізацією сюжетної дії в синтезі зі словом, музикою. А перед учителем-словесником постає завдання навчити учнів порівнювати літературний твір із його екранізацією, дати початкові знання про історію кінематографу, за допомогою якого цікавішими й зрозумілішими стануть твори мистецтва слова відповідно до вимоги навчальної програми зарубіжної літератури *забезпечити «розвиток умінь і навичок учнів сприймати, аналізувати й інтерпретувати літературний твір у культурному контексті, у зв'язках з іншими видами мистецтва, в аспекті актуальних питань сучасності й становлення особистості*» [3].

Мета роботи./Aim.

Отже, залишається нагальна потреба в науково-методичному забезпеченні оновленої (2022 р.) навчальної програми, підготуванні комплексу методичних матеріалів для реалізації завдань навчального курсу «Зарубіжна література».

Матеріали і методи./Materials and methods.

Продемонструємо етапи порівняльного вивчення літературного твору та його кіноверсії на прикладі роману Джейн Остін «Гордість і упередженість» [4], який вивчається за програмою курсу «Зарубіжна література» в 9 класі в рубриці «Нові обрії європейського роману» за вибором учителя. Рекомендовані питання для розгляду: Джейн Остін (1775 – 1817). «Гордість і упередження». Роман чуттєвості як прояв «жіночої літератури» кінця XVIII – XIX ст. Життєва історія родини Беннет. Образи головних героїв і героїнь, засоби їх створення.

Тема кохання у творі (Елізабет Беннет – містер Дарсі, Джейн Беннет – містер Бінґлі). Зображення середовища, виразні деталі) [3].

Зауважимо, що перегляд екранізації спонукатиме учнів до повторного уважнішого прочитання, **перехресного аналізу**, одержання додаткових знань шляхом зіставлення художніх творів із їхніми кіноверсіями. За таких умов можна **аналізувати екранізацію в повному обсязі або окремі фрагменти**, порівнювати образи, створені кіноакторами, із літературними персонажами, сюжетні лінії, ключові епізоди, яскраві деталі…Але усе це буде доречним уже на етапі аналізу художнього твору. **На початковому етапі** – підготування до сприйняття твору – ми познайомимо учнів із життям і творчістю письменниці, наводячи цікаві епізоди, факти творчої діяльності, аби зацікавити учнів, мотивувати до прочитання твору. Обмежимось невеликим обсягом інформації, аби більше часу відвести на роботу з текстом твору [7]. Додамо, що цікаві відомості про письменницю учні знайдуть ув інтернет джерелах [5, 6].

Далі скористаймося алгоритмом використання компаративного аналізу літературного твору та його кіноверсії. Таку змогу надають знання про літературну компаративістику за визначенням **Г. Ремака: «Літературна компаративістика** – дослідження літератури поза межами однієї країни, а також **вивчення взаємовідносин між літературою, з одного боку, й іншими сферами знань і вірувань, такими як мистецтво**, філософія, історія, соціальні науки, релігія – із другого. Отже, йдеться про порівняння однієї літератури з іншою чи іншими, а також про порівняння літератури з іншими сферами людської експресії, яке шляхом пошуку зв’язків, аналогій, спорідненості й впливів зіставляє літературу з іншими сферами вислову чи знання або ж літературні факти й тексти між собою» [10]. «Модель використання мистецької компаративістики в професійній підготовці учителів української літератури» подає у своєму однойменному дослідженні О. Лілік, доктор педагогічних наук, доцент Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка. На її **думку, «**Концептуальним підґрунтям…дослідження є ідея, що в основі всіх видів мистецтва лежить подібна діяльність (творення образів,

утілення певних ідей), незважаючи на різні засоби й техніку, яку використовують митці. Точки дотику, які існують між цими мистецтвами, породжуються загальним духом різних епох, а також безпосереднім впливом одного мистецтва на інше» [10].

Після опрацювання матеріалів учні обговорять питання специфіки творів Джейн Остін, яким «**властива атмосфера незвичного, екзотичного, таємничого**. Вони були пов'язані з традиціями пізнього англійського Просвітництва (О. Ґолдсміт, Л.Стерн) [11]. Акцентуватимуть увагу на характерних ознаках стилю творів письменниці, якому притаманні «**витончений психологізм…**, **неспокій духу її героїнь**, невдоволених своєю долею…», ув яких змішані «меланхолійність» із гострим іронічним розумом. Адже схожими властивостями була наділена й сама письменниця [11]. Зазначать, що «достовірних свідчень про життя Остін збереглося небагато. Папери, що зосталися — письмові свідчення її короткого життя, — були спалені її сестрою».

Згадають зміст роману Джейн Остін «Гордість і упередження» за українським виданням у перекладі В. Горбатко [4], ув якому йдеться про бідну дворянську **родину Беннетів**, де підростають п’ятеро доньок. Їх необхідно видати вигідно заміж. Проте, в Англії XIX століття діють особливі правила, за якими бідній дівчині практично неможливо знайти сімейне щастя. Однак, одна з сестер, **Елізабет,** яку природа обдарувала неабияким розумом і розсудливістю, має свої погляди на традиції. Їй вдається подолати упереджене ставлення до багатія **містера Дарсі**, попри плітки, розгледіти його доброту, щедрість і щирість, приховані за гордовитим поглядом, й відповісти на його палке почуття взаємністю.

Презентують **паспорт твору** за параметрами: тема, художній напрям, історична доба, місце подій, головні герої, конфлікт роману [12].

У ході бесіди буде презентована загальновідома інформація з інтернет джерел про екранізації романів Джейн Остін як свідчення популярності творів письменниці, здійснені з 1938 року по 20-ті роки XXI століття. Зазначено, що

найбільшу увагу кінорежисерів привернув твір «Гордість і упередження» (11 фільмів і серіалів), де розглянуто проблему трансформації образу Елізабет Беннет. Зазначать, що в екранізації 1940 року, де головні ролі зіграли Лоуренс Олів'є та Грір Гарсон, сценаристи намагалися максимально близько передати сюжет книги. Цей фільм мав величезний успіх, та у 1941 році був відзначений премією «Оскар» в номінації «Краща робота художника-постановника». Але компаративний аналіз доцільніше здійснити за екранізацією 1995 року. Цей англійський міні-серіал (1 сезон, 6 серій) і сьогодні вважається зразковою роботою кінорежисера Саймона Ленгтона. У фільмі все ніби зійшло зі сторінок улюбленого роману: пейзажі старої сільської Англії, розкішні інтер'єри, чудові костюми, романтичні почуття та любовні інтриги. А завдяки приголомшливій грі головних героїв, глядач ніби сам перебуває в центрі всіх подій [13].

Для розширення рамок дослідження варто переглянути й екранізацію 2005 року, здійснену спільно Великою Британією, США, Францією. Режисер цієї кінострічки – Джо Райт, а ролі головних героїв виконали Меттью Макфедьєн та Кіра Найтлі. І навіть незважаючи на те, що сценаристи та режисери намагались максимально дотримуватись оригіналу, кінцівка вийшла дуже незвичайною [14]. Для виявлення розбіжностей між твором та його кіноверсіями після додаткового прочитання з виокремленням ключових епізодів й перегляду кіноверсій з одночасною фіксацією ключових кіноепізодів учні **заповнять таблицю** для візуалізації результатів спостережень, які будуть надалі трансформовані у висновки. Отже, зіставлення зафіксованої в таблиці інформації дасть змогу перейти до висновків про оригінальне прочитання режисерами твору англійської письменниці та краще розібратися в перебігу подій, емоційно зреагувати на гру акторів, порівняти створені ними образи із намальованими уявою читача, визначити засоби виразності, пропоновані іншим видом мистецтва (кіно), спробувати встановити наявні відмінності від оригіналу, оцінити режисерські підходи до розкриття тематики й проблематики твору.

Учні 9 класу цілком спроможні здійснити ґрунтовний порівняльний

аналіз літературного оригіналу та його кіноверсій. Вони вже знатимуть, що під час екранізації режисер має право на своє прочитання, навіть на **співавторство,** яке проявляється у ***введенні нових діалогів, вчинків персонажів, у заміні окремих епізодів, деталей сюжету, власному баченні зовнішності персонажа, його характеру, мотивації його поведінки тощо***.

У ході цієї роботи учні набуватимуть досвіду з проведення компаративного аналізу, усвідомлять, що кіносценарист, кінорежисер разом із оператором, акторами вибудовують кадри, а творення образів персонажів відбувається за допомогою не тільки слова, але звуку, динаміки руху візуальних картин відтвореної дійсності. Відпадає потреба в детальних словесних описах портретів, пейзажів, інтер'єрів, характерів, бо все це синтетично відтворено й подано вже як режисерська версія інтерпретації художнього твору. І в уважного читача є змога порівняти створене власною уявою з пропонованою версією.

Так, у ході порівняння роману Джейн Остін «Гордість і упередження» з його кіноверсіями учні відзначать, що кінорежисери в цілому дотримались хронології розгортання подій. У серіалі 1995 року режисер, розкошуючи часом протягом 6 серій, мав змогу деталізувати картини природи, побуту провінційної родини, передати атмосферу життя аристократів, продемонструвати інтер'єри їх маєтків, розкрити дріб'язковість інтересів еліти невеличких провінційних містечок під час розмов на балах, передати характери персонажів завдяки талановитій грі акторів у сценах, промовистих діалогах, додаванням епізодів, відсутніх у авторки роману, враховуючи інтереси глядача, який стає віртуальним учасником подій, ототожнюючи себе з персонажами, емоційно переживаючи за них, прагнучи обов'язкового щасливого завершення історії, розв'язання проблем, подолання перешкод. У своїй кіноверсії Саймон Ленгтон фінальною сценою тішить глядача. Його улюблені персонажі, подолавши гордість і упередження, постають у весільному вбранні – молоді, красиві й щасливі. Режисер Джо Райт у своїй кіноверсії 2005 року так само дотримується хронології подій літературного твору. Проте, обмеженість часових рамок не дають змоги повноцінно відтворити окремі епізоди. Іноді без попереднього

прочитання книги важко зрозуміти логіку розгортання сюжетної дії. Змінено загальну кольористику фільму. Глядачеві усе подається в сірих тонах, відсутні яскраві пейзажі, привабливі ландшафтні картини, вбрання персонажів переважно темних тонів, інтер'єр будинку видає зубожілість родини Беннетів. Скромність костюмів і суконь підкреслює матеріальну скруту. Присутня зовнішня неохайність у зачісках, які більш відповідають моді XXI століття. Акторське виконання відповідає, вочевидь, режисерському задуму показати, як непросто колись було молодим леді долати сіру буденність провінційного життя в боротьбі за своє щастя, яке напряму залежало від вдалого шлюбу з заможним чоловіком. Історія Джейн Остін у цій роботі відтворена, проте, режисер залишив за собою право на заміни місця подій, умов їх перебігу, форм зображення, хоча практично основні репліки діалогів відповідають тексту художнього твору. Фінальна сцена осучаснена: закохані Елізабет і Дарсі вночі на свіжому повітрі, сидячи на землі, підібгавши під себе босі ноги, нарешті цілуються.

На основі висновків щодо відповідності чи лише наближеності кіноверсії до літературного оригіналу може бути проведена підсумкова бесіда за пропонованими запитаннями:

1. Чи відповідає сценарій кінострічки літературному оригіналу?

2. Чим, на вашу думку, умотивовані зміни, до яких вдалися кінорежисери?

3. Чи співпали ваші уявлення про персонажів (за скупими словесними характеристиками, поданими авторкою у творі) із кінообразами, створеними кіноакторами?

4. Кому з кіноакторів більшою мірою вдалося наблизитися до героя літературного твору, до образу, створеного вашою уявою?

5. Який епізод(епізоди) книги/ фільмів вам сподобався найбільше і чому?

6. Якби ви були кінорежисером, що б змінили у своїй версії екранізації роману Джейн Остін «Гордість і упередження»?

7. У чому секрет популярності творчості Джейн Остін в епоху цифрових технологій?

Учнівські спостереження, висновки можуть бути покладені в основу **відгуку** на екранізацію літературного твору «Мої враження від перегляду кіноверсії роману із використанням візуальних матеріалів**, навчального проекта «Кіносценарій за твором.** На **етапі рефлексії** учні розкажуть про отримані нові знання під час перегляду фільму, пережиті емоції, про те, наскільки збагатилося їхнє уявлення про твір та його персонажів після перегляду кінострічки, про засоби творення прекрасного в кіномистецтві і про те, наскільки змінилося їхнє ставлення до книги й читання у ході вивчення роману з використанням кіноверсії цього твору.

Висновки./Conclusions. Отже, зіставлення літературного твору з його екранізацією зайвий раз підкреслює важливу роль курсу зарубіжної літератури, вивчення якого сприяє формуванню в учнів системи художнього мислення. Окрім того, порівняння літературного твору з його кіноверсією сприяє активізації сприйняття учнями творів мистецтва й виробленню умінь самостійно оцінювати художні явища, надає змогу по-новому осмислювати сюжет, образну систему, збагачує духовний світ учня, розвиває його аналітичне мислення, а відтак – аналітичні компетенції які є показником сформованості загальної предметної компетентності [7].

ЛІТЕРАТУРА

1. Постанова Кабінету Міністрів № 898 від 30 вересня 2020 р. // Режим доступу: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartivpovnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti)

2. Бугайко Т.Ф., Бугайко Ф.Ф. Навчання і виховання засобами літератури. – К.: Рад. школа, 1973. – 175с.

3. Типова освітня програма для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти // Режим доступу: https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-tipovoyiosvitnoyi-programi-dlya-5-9-klasiv-zagalnoyi-serednoyi-osviti

4. Остен Дж. Гордість та упередженість / Пер. з англ. В.К. Горбатка. – Харків: Фоліо, 2023. 380с.

5. Зіньчук І.. Творчість Джейн Остін в англійській жіночій літературі.

Режим доступу: https://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/LiteraryStudies/Zinchuk English/JaneAusten.html

6. Маліновський І. Творчість Джейн Остін як засновниці психологічного роману в англійській літературі. Режим доступу: http://eprints.zu.edu.ua/34013/1/new_gen3.pdf

7. Матюшкіна Т.П. Культурологічний підхід до навчання зарубіжної літератури на матеріалі роману Гарпер Лі «Убити пересмішника»/Т.П. Матюшкіна / Наукові записки Ніжинського національного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки. №4. – Ніжин, 2016. – 171с. (С.25-30). – (Серія: Наукові видання Ніжинської вищої школи).

8. Джейн Остін. Режим доступу: https://www.ukrlib.com.ua/bio-zl/printit.php?tid=8071

9. Біографія Джейн Остін. Режим доступу: https://dovidka.biz.ua/dzheyn-ostin-biografiya

10. Лілік О.О. Модель використання мистецької компаративістики в професійній підготовці майбутніх учителів української літератури. Режим доступу: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/16514/1/lilik_o.pdf

11. Від просвітницького реалізму до реалізму XIX ст.: творчість Джейн Остін. Підручник для студентів. Режим доступу: https://stud.com.ua/113291/literatura/prosvitnitskogo_realizmu_realizmu_tvorchist_dzheyn_ostin

12. Аналіз твору Джейн Остін «Гордість і упередження». Режим доступу: https://dovidka.biz.ua/hordist-i-uperedzhennya-analiz-pasport-tvoru

13. Гордість і упередження серіал 1995 р. Режим доступу: https://eneyida.tv/2822-gordist-i-uperedzhennya.html

14. Гордість та упередження фільм (2005). Режим доступу: http://moviestape.net/katalog_filmiv/drama/5418-gordist-ta-uperedzhennja.html

ВЗАЄМОДІЯ З БАТЬКАМИ ОНЛАЙН: КОРИСНІ ІНСТРУМЕНТИ

Молітвіна Євгенія Валеріївна,
вихователь (ІІ категорії)
Закладу дошкільної освіти (ясла-садок) №30
«Чебурашка» Сумської міської ради
м. Суми, Україна

Постановка проблеми. Сьогодні світ вступив в епоху глибоких системних змін і перетворень. Той загальний світовий порядок, що існував кілька століть поспіль, руйнується і на його місце приходить новий. Це окреслює низку проблем у багатьох сферах суспільного життя, зокрема − у здобутті освітньої інформації.

Сучасні трансформації та перетворення вимагають від кожного педагога зосередитись на ефективних інструментах і засобах накопичення та зберігання, пошуку, видобування і використання знань в усіх напрямках освіти. Принципово важливим стає вивчення змісту освітніх програм у взаємозв'язку з дистанційним навчанням, яке раніше існувало більше на папері, ніж у практиці педагога.

Дистанційне навчання – це не альтернатива очному навчанню. Безумовно, діти мають відвідувати заклад освіти, навчатися, розвиватися, спілкуватися, соціалізуватися тощо. Проте останні події в Україні внесли свої корективи у навчально-виховний процес як в школах так і в закладах дошкільної освіти (ЗДО). З'явилися нові підходи взаємодії з батьками дошкільників, саме в дошкільному віці найбільша увага приділяється спілкуванню з батьками вихованців, активної участі родини в житті дитини. Під час дистанційного навчання спілкування з батьками вийшло на новий рівень – онлайн. Звичайно це досить складний процес, який потребує не лише вмінь та навичок користування ІКТ, а й володінню навиками спілкування через камеру, постійного зворотного зв'язку, самоорганізації.

Педагоги закладів освіти мають не тільки пояснювати навчальний

матеріал за допомогою цифрових технологій, а й постійно взаємодіяти з батьками онлайн: пояснювати, підтримувати, допомагати, так як діти дошкільного віку не можуть самостійно виконувати завдання. Тому сучасні вихователі постійно вчяться нової методики дистанційного навчання та знайомляться з ефективними інструментами онлайн взаємодії з батьками.

Аналіз останніх публікацій. Дослідження проблеми дистанційного навчання та тісної онлайн взаємодії з батьками вихованців відображено у працях багатьох науковців. Аналіз наукових джерел свідчить, що більшість дослідників відзначають певне різноманіття принципів організації, побудови та реалізації дистанційного навчання, онлайн взаємодії з батьками (В. Биков, Д. Богоявленська, А. Іванніков, К Крутій тощо). Окремі аспекти щодо змісту та організації дистанційного навчання досліджували М. Бесєдіна, К. Власенко, В. Гура. Основні вимоги до дистанційної освіти розкрито у працях М. Карпенка, Є. Рибалко, А. Хуторського та ін.

У галузі психології використання технологій дистанційного навчання у навчально-виховному процесі зроблено значний вклад такими науковцями, як М. Смульсон, В. Моляко, Н. Чепелєва, Л. Карамушка та ін. Інші проблеми дистанційної освіти досліджувалися різними науковцями – психологічні особливості побудови освітнього процесу із застосуванням дистанційних освітніх технологій (Є. Підчасовий).

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв’язання проблеми дистанційного навчання, свідчить, що сучасні науковці висвітлюють різнопланові напрями її формування, приділяють значну увагу проблемі впровадження дистанційних технологій у навчально-виховний процес та постійно опановують нові інструменти для ефективної онлайн взаємодії з батьками вихованців.

Метою статті є висвітлити проблему онлайн взаємодії з батьками під час дистанційного навчання в закладі дошкільної освіти (ЗДО) та познайомити з корисними інструментами.

Виклад основного змісту. Звертаючись до статті 8 Закону України «Про

дошкільну освіту» про роль сім'ї у дошкільній освіті, слід зазначити, що «1. Сім'я зобов'язана сприяти здобуттю дитиною освіти у дошкільних та інших навчальних закладах або забезпечити дошкільну освіту в сім'ї відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти. 1. Відвідування дитиною закладу дошкільної освіти не звільняє сім'ю від обов'язку виховувати, розвивати і навчати її в родинному колі. 2. Батьки або особи, які їх замінюють, несуть відповідальність перед суспільством і державою за розвиток, виховання і навчання дітей, а також збереження їх життя, здоров'я, людської гідності». Отже, батьки, як суб'єкти освітнього процесу, несуть відповідальність за здобуття дошкільної освіти власною дитиною та повинні постійно взаємодіяти з педагогами навіть під час дистанційного навчання в режимі онлайн. Коли у ЗДО почали використовувати дистанційні освітні технології, більшість українських освітян не знали, які інструменти використовувати для навчання, як готуватися до занять, як перевіряти знання дітей, як співпрацювати з батьками вихованців? У цьому випадку стрижнем педагогічного, технологічного та методичного забезпечення організації навчання став пошук педагогом віртуального середовища (мережева сукупність електронних ресурсів і засобів комунікації), яке було б призначене для дистанційної взаємодії з вихованцями та їх батьками. Тобто, такого, де б кожний учасник освітнього процесу в зазначеному середовищі мав би можливість створити власний кабінет і свій віртуальний простір призначений для персонального та командного навчання, з конкретним рядом освітніх можливостей: навчатись, виконувати завдання, комунікувати, консультуватись та інше.

Вимушене дистанційне навчання стало викликом для всіх учасників освітнього процесу: педагогів, дітей та батьків. Організувати якісне навчання з використанням цифрових технологій, надихати й мотивувати дітей, взаємодіяти з батьками, давати раду технічним проблемам виявилось зовсім не просто. Найскладнішим виявилось правильно налагодити онлайн взаємодію з батьками вихованців. Вирішенням цієї проблеми стали сучасні онлайн-інструменти. Заміною звичних записок і листівок з нагадуванням може бути смс- або е-мей-

розсилка батькам.

Звичайно, обмінюватися інформацією з батьками найзручніше в Інтернеті. Найбільш багатофункціональним для організації роботи з батьками завжди був і залишається сайт дошкільного закладу, який може виконувати різні функції:

- накопичення матеріалу, корисного для батьків (відеотека та бібліотека з добіркою інтернет-ресурсів щодо виховання дітей);
- презентації закладу (інформація про дошкільний заклад, історія ЗДО, педагогічний склад, основні та додаткові освітні послуги, матеріальна база, успішні проекти тощо.);
- інформаційно-методичного онлайн-журналу для батьків (кожен випуск можна присвячувати певній проблематиці, яка хвилює батьків, журнал можна створювати на платформах SlideShare або Calameo);
- інформування (новини дошкільного закладу або анонси відкритих занять, свят).

Є багато сучасних інструментів для онлайн взаємодії з батьками які, стали досить ефективними під час дистанційного навчання.

Відеоконференція — це конференція в режимі реального часу онлайн. Це один із сучасних способів зв’язку з батьками вихованців, що дозволяє проводити спілкування перебуваючи на відстані у відведений день та час.

Форум — найпоширеніша форма спілкування з батьками, за допомогою форуму можна провести онлайн батьківські збори.

Чат — спілкування користувачів мережі в режимі реального часу, засіб оперативної комунікації людей через інтернет. Є кілька різновидів чатів: текстовий, голосовий, аудіо-, відео- чат.

Електронна пошта — це стандартний сервіс інтернету, що забезпечує передавання повідомлень як у формі звичайних текстів, так і в інших формах.

Анкетування — є достатньо гнучким інструментом взаємодії з батьками, оскільки питання можна ставити безліччю різних способів.

Соціальні мережі, служби обміну миттєвими повідомленнями та мобільні

застосунки на кшталт Viber дозволяють створювати закриті групи, спільноти, чати, вести обговорення тем, завдань, проблем, інформації.

Viber − безкоштовний додаток-месенджер, який дозволяє відправляти повідомлення, здійснювати відео і голосові дзвінки. Формат «Спільнота» −дає можливість організовувати групові чати. Він допомагає зібрати в групі необмежену кількість учасників та можливості для адміністрування і спілкування. «Групові дзвінки» −можна зібрати для аудіо спілкування до 20 осіб.

Telegram – багатоплатформовий.

Платформа Moodle — безкоштовна відкрита система управління дистанційним навчанням. Дозволяє використовувати широкий набір інструментів для освітньої взаємодії.

Платформа Google Classroom — це сервіс, що пов'язує Google Docs, Google Drive і Gmail, дозволяє організувати онлайн-навчання та онлайн-взаємодію з батьками, використовуючи відео-, текстову та графічну інформацію. Основним елементом Google Classroom є групи. Така трансляція автоматично публікуватиметься на YouTube-каналі.

Zoom (zoom.us/download) — сервіс для проведення відеоконференцій та онлайн-зустрічей. Для цього потрібно створити обліковий запис.

Відеоконференції можна проводити також за допомогою Microsoft Teams, Google Meet, Skype тощо.

Специфіка дистанційного навчання, що базується на телекомунікаційних технологіях, інтернет-ресурсах і послугах, впливає на способи відбору і структуризації змісту, способи реалізації тих чи інших методів і організаційних форм навчання, що суттєво впливає на функціонування всієї системи.

Висновки. Отже, залучившись підтримкою та повагою з боку батьків, зробивши їх безпосередніми учасниками освітньо-виховного процесу, педагог може вдало здійснювати дистанційну роботу щодо організації освітньо-виховного процесу з дітьми. Організація якісного масового дистанційного навчання – складний і багатофакторний процес, який зараз

знаходиться лише на початку становлення. Але кропітка систематична робота щодо впровадження технологій дистанційного навчання в освітній процес допоможе згодом досягти позитивних результатів. Тож онлайн взаємодія з батьками вихованців є невід'ємною частиною освітнього процесу в дистанційному форматі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Биков В. Ю. Дистанційне навчання в країнах Європи та США і перспективи для України. Інформаційне забезпечення навчально-виховного процесу: інноваційні засоби технології : монографія. Київ : Атіка, 2005. С. 77-140.
2. Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні: затверджено Постановою МОН України В.Г. Кременем 20 грудня 2000р.
3. Крутій К. Матеріал підготовлено для круглого столу "Проблеми дистанційної освіти дошкільнят", "Дошкільне виховання". 2020. №5
4. Про дошкільну освіту : Закон України від 31.03.2023р. № 2628-III. https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2628-14#Text

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ РОЗВИВАЛЬНОЇ ДОШКИ «БІЗІБОРД» НА СЕНСОРНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ РАННЬОГО ВІКУ

Нікітаєва Марина Володимирівна
студентка магістратури факультету
дошкільної, початкової освіти та мистецтв
Національний університет «Чернігівський
колегіум» імені Т. Г. Шевченка
м. Чернігів, Україна
Науковий керівник:
Нікітіна Наталія Петрівна
кандидатка філологічних наук
доцентка кафедри мов і методики їх викладання
Національний університет «Чернігівський
колегіум» імені Т. Г. Шевченка
м. Чернігів, Україна

Стаття розглядає значущість сенсорного розвитку у ранньому віці та роль «Бізіборда» у цьому процесі. Дослідження вказує на позитивний вплив іграшки на розвиток моторики, координації рухів, інтелекту та пізнавальних навичок дітей від 8 місяців до 3 років. «Бізіборд» сприяє формуванню самостійності та терпіння, що робить його ефективним засобом для інтегрального розвитку дітей раннього віку.

Ключові слова: сенсорний розвиток, ранній вік, розвивальні іграшки, Бізіборд, раннє виховання.

Сенсорний розвиток у ранньому віці визначає фундаментальні аспекти взаємодії дитини з навколишнім світом. Тактильні відчуття, сприйняття форм та текстур відіграють важливу роль у формуванні нейронних зв'язків. У цьому контексті розвивальні іграшки, такі, як «Бізіборд», привертають увагу як потенційні засоби для стимулювання сенсорного розвитку дітей.

Проблема розвитку сенсорних навичок у дошкільників викликала інтерес як серед вчених і психологів (Л. Венгер, О. Запорожець, В. Зінченко,

Є. Ігнатьєв, В. Мухіна), так і серед педагогів (В. Аванесова, М. Поддьяков, Н. Сакуліна, Є. Тихєєва, О. Усова, Є. Фльоріна). Сенсорний розвиток у дітей включає сприйняття та формування уявлень про зовнішні властивості предметів, такі, як форма, колір, величина, розташування у просторі, запах, смак тощо. Роль сенсорного виховання в ранньому та дошкільному віці надто велика, оскільки цей період є оптимальним для розвитку органів чуття та утворення уявлень про світ. Разом з тим розроблено різноманітні методики виховання, зокрема представлену Марією Монтессорі, італійською педагогинею та доктором медичних наук. Для неї здобуття дитиною незалежності є ключовою частиною процесу зростання та головною метою її методу, який передбачає послідовні кроки, спрямовані на розвиток самообслуговування та функціональної незалежності [1].

Згідно з методикою М. Монтессорі, для раннього розвитку дитини необхідне особливе навчальне середовище. Клас (кімната) поділений на зони - практичну, рухову, навчальну та сенсорну, наповнені тематичним матеріалом. Предмети побуту – найкращі інструменти пізнання світу та дійсності.

Не варто підводити малюка до справжніх дверей, щоб він зрозумів принцип замка, можна просто дати цей предмет малюкові в руки і він сам розбереться з його функціоналом. Розмежування дій дитини і небезпеки, яка їй загрожує, вивело теорію дошкільного виховання на новий рівень, тому було запропоновано перенести імпровізовану побутову техніку на стенд для вивчення. Таким чином, діти зможуть вивчити принцип дії кожної дрібної деталі, а батьки більше не будуть боятися за життя дитини.

Пересуваючи дверні ланцюжки, кільця від карнизу або блискавку, дитина буде розвивати дрібну моторику пальчиків і розглядати те, що їй цікаво. Нейронні сигнали від маленьких пальчиків передаються в мозок і збагачують пам'ять малюка враженнями. Така стимуляція сприятливо позначається на інтелектуальному і фізичному розвитку дитини. Крім того, така дошка - відмінний спосіб відволікти дитину на час, тим самим давши

можливість батькам зайнятися чимось по дому.

Найкращий вік для гри з бізібордом від 8 місяців до 3 років. Час, коли увага перемикається не настільки часто, коли кожен елемент бізіборда захоплює надовго. На цей вік припадає розвиток найважливішої навички - говоріння. Тому всілякі засувки, гачки, кнопочки, які тренують дрібну моторику, є дуже доречними. Бізіборди відмінно справляються зі своїм основним завданням – розвитком і залученням дитини до гри [3].

Чим молодший вік малюка, якому дозволено гратися всім, чим «не можна», тим раніше дитина усвідомлює принцип роботи цих речей і тим менше ризик, що він вирішить погратися справжніми предметами.

Узагальнюючи, підсумовуємо, що розвивальна значущість бізібордів виявляється у таких аспектах:

- збагачення сенсорного досвіду та розширення світогляду дитини, що дозволяє їй повністю насолоджуватися тактильним сприйняттям;

- розвиток дрібної моторики, що сприяє формуванню навичок утримання дрібних предметів, стисканню пальцями та підготовці руки до письма;

- удосконалення координації рухів, де малюк вчиться утримувати об'єкт у полі зору та взаємодіяти між рукою та очима;

- розвиток інтелекту та тренування операцій мислення, що дозволяє дитині прогнозувати результати своїх дій, порівнювати, узагальнювати, аналізувати, робити висновки та освоювати алгоритм дій;

- покращення пізнавальних процесів, включаючи тренування кольоро- та звукосприйняття, а також опанування навичок поводження з реальними аналогами предметів побуту;

- виховання терпіння й самостійності, оскільки бізіборди надають можливість маленьким дітям виконувати та планувати різноманітні дії, сприяючи розвитку їх уваги та навичок;

- бізіборди чинять заспокійливу дію на гіперактивних малюків [2].

Отже, сенсорний розвиток у ранньому віці є ключовим етапом у формуванні навичок та вмінь, які визначають сприйняття дитиною

навколишнього світу. У цьому контексті розвивальні іграшки, зокрема «Бізіборд», виявляються потужними інструментами для стимулювання сенсорного розвитку дітей. Підвищення тактильної чутливості, розвиток моторики та покращення когнітивних навичок стають важливими внесками цих іграшок у розвиток малюків. Дослідження в цьому напрямку підтверджують позитивний вплив «Бізіборда» на сенсорний розвиток та зазначають його роль у формуванні різних аспектів дитячого розумового та фізичного потенціалу. Враховуючи це, використання розвивальних дошок, таких, як «Бізіборд», варто вважати ефективним засобом підтримки інтегрального розвитку дітей раннього віку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барбашова І. А. Сенсорний розвиток молодших школярів: історія та сучасність. Київ: Початкова школа, 2014. № 9. 46–50 с.
2. Стецо Н. В. Бізібордяк засіб розвитку дітей дошкільного віку. Всеосвіта: веб-сайт. URL: https://vseosvita.ua/library/papka-bizibord-ak-zasib-rozvitku-ditej-doskilnogo-viku-295705.html (дата звернення: 11.11.2023).
3. Тригубляк О. І. Сенсорне виховання як засіб корекції психофізичного розвитку дітей дошкільного віку. Київ: Кам’янець Подільський багатопрофільний навчально-реабілітаційний центр, 2011. 46 с.

УДК 373.29

ГОТОВНІСТЬ ВИПУСКНИКА ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ДО ШКОЛИ

Новосельська Надія Тадеївна,
к.п.н, доцент
Дзьоган Олена Вячеславівна,
магістрантка
Львівський національний університет імені Івана Франка
м. Львів, Україна

Анотація: Проблема наступності дошкільної та початкової загальної освіти належить до «наскрізних» проблем педагогічної (психологопедагогічної) теорії та практики. Маючи значну історію, вона як і раніше залишається відкритою і набуває особливого звучання в умовах сьогодення, в часі грунтовного оновлення дошкільної та початкової освіти.

Ключові слова: заклад дошкільної освіти, випускник, дитина старшого дошкільного віку, початкова школа, наступність, освітнє середовище.

Основне завдання, яке ставить держава і суспільство перед сьогоднішньою школою – необхідність якомога більше наблизити навчання і виховання кожної дитини до її сутності, конкретних здібностей, майбутньої життєвої траєкторії людини, сформувати особистість, здатну взяти відповідальність за себе і своїх близьких. Разом з тим існують проблеми, не вирішивши які неможливо виконати це соціальне замовлення:

1. Не дотримання принципів наступності і спадкоємності дошкільної та початкової ланок у системі неперервної освіти.

2. Вважається, що наступність торкається лише змісту навчання, у той час як необхідно вирішувати цю проблему на дидактичному, психологічному та методичному рівнях.

3. Не достатнє усвідомлення того, що неперервний освітній процес

повинен мати єдину методологічну основу, всі заклади освіти створювати єдине освітнє середовище, а педагоги повинні працювати, опираючись на загальні методичні прийоми та психолого-педагогічні принципи в рамках єдиного освітнього простору.

Вирішення даних проблем можливе за умови забезпечення наступності закладу дошкільної освіти та школи, де ЗДО на етапі дошкільного віку здійснює особистісний, фізичний, інтелектуальний розвиток дитини, а також створює передумови навчальної діяльності, які стануть фундаментом для формування у молодших школярів навчальних дій, необхідних для оволодіння ключовими компетенціями, які становлять основу вміння вчитися.

Введення Державного стандарту дошкільної освіти (ДСДО) та Державного стандарту початкової освіти (ДСПО) стало знаковим моментом у забезпеченні наступності, цілісності та безперервності освітнього середовища в українській освіті. ДСДО представляє взаємозв'язок між цінностями дошкільної освіти, напрямами освіти (змістом), процесом формування досвіду дитини в різних видах діяльності, що забезпечує освітній результат - компетентність дитини старшого дошкільного віку. Ключові для дошкільної освіти компетентності дитини (рухова і здоров'язбережувальна, особистісна, предметно-практична та технологічна, сенсорно-пізнавальна, логіко-математична та дослідницька, природничо-екологічна та навички, орієнтовані на сталий розвиток, ігрова, соціально-громадянська, мовленнєва, художньо-мовленнєва, мистецько-творча (художньо-продуктивна, музична, театралізована) та інші мають продовження в освітньому процесі початкової школи та впродовж життя [1].

Компетентності, що сформовані у дитини в різних видах діяльності за освітніми напрямами: «Особистість дитини», «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі», «Дитина в природному довкіллі», «Гра дитини», «Дитина в соціумі», «Мовлення дитини», «Дитина у світі мистецтва» створюють базу для збагачення та поглиблення змісту освіти на наступних рівнях освіти у початковій та середній школі [1].

Всі напрями дошкільної освіти продовжено в початковій школі через освітні галузі: мовно-літературну; математичну; природничу; технологічну; інформатичну; соціальну і здоров'язбережувальну; громадянську та історичну; мистецьку; фізкультурну [3].

Психологи зазначають, що дошкільний та молодший шкільний вік – це одна епоха людського розвитку, яка називається «дитинством», а діти трьох-десяти років повинні жити спільним життям, розвиваючись та навчаючись у єдиному освітньому просторі. При цьому важливо забезпечити збереження самоцінності дошкільного віку, коли закладаються найважливіші риси майбутньої особистості. Слід формувати соціальні вміння та навички майбутнього школяра, необхідні для благополучної адаптації до школи. Необхідно прагнути до організації єдиного освітнього простору – дошкільної і початкової освіти [4, 5].

Щоб зробити перехід дітей до школи м'якшим, дати їм можливість швидше адаптуватися до нових умов, вчителі повинні знайомитись з формами, методами роботи в закладах дошкільної освіти, оскільки психологічна відмінність між шести та семирічною дитиною незначна. А ознайомлення дошкільнят зі школою, навчальним та громадським життям школярів дає можливість розширити відповідні уявлення вихованців закладу дошкільної освіти, розвинути в них інтерес до школи; бажання вчитися.

Основні напрямки діяльності, спрямовані на формування передумов навчальної діяльності на передшкільній ланці освіти включають: проведення занять у формі ігор з правилами; використання сюжетно-рольових ігор, загадок, ребусів, кросвордів; доброзичливе ставлення вихователів до дітей, вчителів до учнів; заохочення до активності, пізнавальної ініціативи, зусиль, спрямованих на вирішення завдань; адекватна оцінка – розгорнутий аналіз виконаної роботи, що зумів зробити учень, чого навчився, які є труднощі та помилки, конкретні вказівки, як можна покращити результати, що для цього необхідно зробити.

Результатом плідної співпраці педагогів закладів дошкільної і початкової освіти та батьків повинні бути такі якості дошкільника, які слугують основою

для формування компетенцій, необхідних для навчання у школі.

Готовність випускника закладу дошкільної освіти – передбачуваний результат спільної діяльності педагогічного колективу дошкільних груп, вчителів початкових класів, сім'ї, що характеризує уявлення про найважливіші якості особистості, якими має володіти дитина старшого дошкільного віку.

Рівень готовності випускника закладу дошкільної освіти до навчання у школі визначається за наступними показниками:

- *випускник* проявляє ініціативу та самостійність у різних видах дитячої діяльності: спілкуванні, конструюванні, пізнавально-дослідницькій діяльності, грі, здатний обирати собі вид занять, учасників спільної діяльності;

- виявляє допитливість, ставить питання дорослим і одноліткам, цікавиться причинно-наслідковими зв'язками, намагається самостійно давати пояснення явищам природи та вчинкам людей;

- володіє установкою на позитивне відношення до світу, до різних видів праці, до людей і самого себе, має почуття власної гідності; активно взаємодіє з однолітками та дорослими, бере участь у спільних іграх;

- здатний домовлятися, вирішувати конфлікти; співпереживати невдачам і радіти успіхам людей, враховувати інтереси і почуття інших; адекватно виявляти свої емоції і почуття;

- має розвинену уяву, яка реалізується в різноманітних видах діяльності; володіє різними формами та видами ігор, розрізняє умовну та реальну ситуації;

- схильний спостерігати, експериментувати;

- добре володіє усним мовленням, вміло використовує мову для вираження своїх думок, почуттів та бажань, грамотно будує мовні висловлювання у спілкуванні, може виділяти звуки в словах;

- має відмінно розвинену дрібну моторику;

- рухливий, витривалий, може контролювати свої рухи;

- здатний до вольових зусиль, дотримується соціальних норм поведінки та правил у взаєминах з дорослими та однолітками, у різних видах діяльності; безпечної поведінки та особистої гігієни;

- має початкові знання про себе, про природний та соціальний світ, у якому живе; елементарні уявлення з галузі природознавства, математики, історії тощо;

- знайомий із творами дитячої літератури, казками, легендами, поезією;

- здатний до прийняття власних рішень, опираючись на свої знання та вміння у різних видах діяльності.

Для формування готовності дошкільника до початкової школи особливе значення має освітнє середовище, яке сприяє становленню демократичних стосунків, де кожен може висловити власну думку, бути почутим та брати участь у різноманітних видах діяльності. Основними принципами освітнього середовища є організація освітнього процесу на демократичних засадах; відкритість у прийнятті рішень; участь усіх учасників у створенні правил і норм спільного життя; наявність різних колективних творчих справ, проєктів, які створюють умови для самовираження, самореалізації, прояву індивідуальності кожної дитини.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти, нова редакція 2020). https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf

2. Білан О.І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля». За заг. ред. О.В. Низковської. ТОВ «Мандрівець», 2017. 256 с.

3. Державний стандарт початкової загальної освіти від 24 липня 2019 р.: Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-п#Text.

4. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія : навч. посіб. / Т. В. Дуткевич. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 424 с.

5. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка: навч. посіб. / Т.І. Поніманська. – К.: Академвидав, 2006. – 456 с.

ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ІЗ ДЦП

Оченаш Евгенія Олександрівна
Студентка Комунального Закладу
«Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської міської ради
м. Харків, Україна
Ільченко Оксана Валеріївна
доцент кафедри,
кандидат педагогічних наук

Вивчення мовленнєвих порушень і їх корекції у дітей з дитячим церебральним паралічем є досить актуальним, адже визначається насамперед значимістю мовлення в психічному розвитку, у процесі її соціальної адаптації. Найхарактернішими рисами, притаманними людині, є суспільна свідомість, суспільна трудова діяльність і мова. Жодна з цих рис не може існувати без двох інших.

Особливо тісний зв'язок між мовою та суспільною свідомістю. 182 Л Виготський у своїх дослідженнях одним із перших показав, яке велике значення має мова для формування складних психічних процесів. Він прийшов висновку та обґрунтував положення, яке полягає в тому, що психічний розвиток людини має в основі мовленнєве спілкування дитини з дорослим і функція, поділена раніше між двома стає потім засобом організації власної поведінки дитини.

Дитячий церебральний параліч (ДЦП) є збірним терміном для групи захворювань, які проявляються в першу чергу порушеннями рухів, рівноваги та положення тіла. Церебральний параліч спричиняється порушенням розвитку мозку або пошкодженням однієї чи декількох його частин, які контролюють м'язовий тонус та моторну активність (рухи). Перші прояви ураження нервової системи можуть бути очевидними вже після народження, а ознаки формування ДЦП можуть виявлятися ще в грудному віці. Діти з церебральними паралічами переважно відстають у своєму моторному розвитку і пізніше досягають таких

віх моторного розвитку, як перевертання, сидіння, повзання та хода.

Дитячий церебральний параліч (ДЦП) спричиняється пошкодженням певних зон мозку, що розвивається. Це пошкодження може відбутися на ранніх стадіях вагітності, коли мозок тільки починає формуватися, в процесі пологів, коли дитина проходить через родові шляхи або після народження в перші роки свого життя.

У дітей з ДЦП простежуються всі мовленнєві порушення: затримка мовного розвитку, дизартрія, алалія, дислалія, дислексія, дисграфія, заїкуватість тощо. Затримка мовного розвитку відбувається ще у домовному періоді. Гуління та лепет з'являються пізно, вирізняються фрагментарністю, бідністю звукових комплектів, низькою голосовою активністю. Дитина пізно вимовляє свої перші слова, у неї повільно формується активний словник, порушується формування фразового мовлення.

Порушення артикуляційної моторики у дитячих церебральних паралічах не тільки призводить до порушення артикуляційної моторики, я й нерідко вдруге спричиняють порушення фонематичного сприймання.

Знання й уявлення про предмети та явища навколишнього світу в них неповні, фрагментарні, не систематизовані, а іноді помилкові. Це пов'язано з дефектним станом рухово-кінестетичного аналізатора.

У дітей з церебральним паралічем спрощене зв'язне мовлення. Діти відчувають труднощі у розуміння висловлювань. Важко зрозуміти прочитані тексти, умови задач. Через різку локалізацію уражень мозку та порушення його дозрівання можливі всі відомі форми дисграфії та дислексії. Порушення писемного мовлення часто пов'язані з недостатністю зорових вражень та уявлень, не сформованістю оптико-просторового гнозису (діти не впізнають літери). Ще однією особливістю порушення письма у дітей із ДЦП є дзеркальне письмо (найчастіше у дітей, котрі пишуть лівою рукою). Діти малюють і пишуть справа наліво. Дитина не може простежити за рухами руки під час письма, у наслідок цього виникають пропуски, перестановки складів.

Отже, враховуючи всі особливості мовленнєвих порушень у дітей з ДЦП,

для успішної організації корекційного навчання необхідне:

-розуміння клінічної та патогенетичної єдності мовленнєвих та рухових порушень;

-врахування особливостей пізнавальної діяльності, стану здорового та слухового сприймання, зорової та моральної координації.

Дуже важливо своєчасно виявити ті чи інші вади в розвитку дитини, що дає можливість якомога раніше почати корекційну логопедичну роботу, що буде сприяти оптимізації процесу виховання і навчання дітей з вадами мовлення, більш ефективному розвитку їх особистісних якостей, адаптації в суспільстві. Цілеспрямований корекційний логопедичний вплив повинен сприяти зростанню компенсаторної ролі мовлення у всебічному розвитку дитини з психофізичними порушеннями. При вивченні порушень мовленнєвого розвитку і їх корекції в молодших та старших дошкільників із ДЦП використовується комплексний підхід – вивчаються не окремі порушення мовлення, а причини появи дефекту, його ступінь, а також характер ускладнення мовленнєвої вади. Зазначений підхід дозволяє виділити та диференціювати рівні системних порушень мовлення у дітей з даною патологією.

Першим кроком є визначення ступеня мовленнєвого порушення, потенційних можливості та індивідуальних психологічних особливостей дитини. Корекція порушень мовлення у дітей із ДЦП являє собою цілеспрямований і тривалий процес. У процесі корекційно-логопедичного впливу найбільш значимими є наступні принципи, розроблені в дефектології, психології та педагогіці.

1.Принцип урахування зони найближчого розвитку. Л. Виготський виділяв два рівні розвитку дитини: рівень актуального розвитку, що завершує той або інший цикл розвитку, і зону найближчого розвитку, у якій визначаються вміння і навички, що перебувають у процесі становлення. При цьому необхідно враховувати і дані, які характеризують рівень актуального розвитку дитини.

2. Принцип урахування потенційних можливостей дитини з порушеннями розвитку (Л. Виготський, В. Лубовський, В. Петрова).

3. Принцип діяльністного підходу. Будь-яка діяльність, у тому числі й мовленнєва, включає кілька фаз: мотив, орієнтовно-дослідницьку фазу, операційну фазу і фазу контролю.

4. Принцип системності та врахування структури мовленнєвого порушення. Принцип системності передбачає також урахування системної структури мови, єдності і взаємодії всіх компонентів мовленнєвої системи: фонетико-фонематичного і лексико-граматичного ладу мовлення.

5. Принцип поетапного формування мовленнєвої активності й корекції порушень мовлення. Логопедичний вплив являє собою цілеспрямований, складно організований процес, у якому виділяються різні етапи, на кожному з яких виділяються певні завдання, методи та прийоми корекції.

6. Принцип диференційованого підходу. Система логопедичної роботи з усунення різних форм порушень мовлення у дітей з порушеннями психофізичного розвитку носить диференційований характер з урахуванням безлічі факторів, що його визначають.

Корекційно-логопедична робота з дітьми повинна будуватись з урахуванням загальнодидактичних принципів: послідовності і систематичності корекційних занять, свідомості та активності самих дітей, доступності обраного матеріалу та міцності відпрацьованих навичок і вмінь, урахування вікових особливостей та ін. необхідно створювати умови для корекції індивідуальних недоліків розвитку дітей, проводити систематичні логопедичні заняття, вести комплексну індивідуально-групову корекційну роботу, у ході якої використовувати корекційно-розвивальні комп´ютерні ігри і програми для розвитку уваги, пам’яті, мислення.

Важливим фактором успішного мовленнєвого розвитку є створення умов для повноцінного спілкування дитини з дорослими й однолітками, розвиток різних форм спілкування. Через те, що у значної частини дітей недостатній рівень розвитку мовленнєвої комунікації, корекційну роботу слід починати з

формування комунікативних умінь і навичок, розвитку довільного спілкування в процесі спільної діяльності.

Таким чином, система корекції мовленнєвих порушень у дітей із дитячим церебральним паралічем в структурі комплексного, диференційованого впливу сприяє не тільки вдосконалюванню корекційно-логопедичного процесу, спрямованого на подолання мовленнєвих порушень, але й на оптимізацію процесу формування особистості, виховання й навчання дітей, більш успішну соціальну адаптацію в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дитина із церебральним паралічем lib.iitta.gov.ua

2. Бордовская Е. В. К вопросу изучения речевых и психических нарушений детей, страдающих психической депривацией / Е. В. Бордовская. – СПб. : Образование, 1997. – С. 102–103.

3. Волкова Г. А. Принципы и содержание логопедической работы с детьми, страдающими общим недоразвитием речи / Г. А. Волкова, М. А. Ярмакович // Речевые и нервно-психические нарушения у детей и взрослых. – Л., 1987. – С. 3– 186 11.

4. Выготский Л. С. Основные проблемы дефектологии [шбр. соч.] / Л. Выготский. – М., 1983. – С. 6-84. – (Т. 5).

УДК 37.015.3:005.22

ГЕНЕЗИС НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ПІЗНАВАЛЬНИЙ ІНТЕРЕС» У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Петьков Сергій Григорович,
директор
Теплинська Валентина Володимирівна,
вчитель початкових класів
Дніпровська гімназія № 73
Дніпровської міської ради
м. Дніпро, Україна

Анотація: В статті висвітлюється генезис наукових підходів до визначення поняття «пізнавальний інтерес», надається логіко-історичний та зіставно-порівняльний аналіз провідних педагогічних поглядів на проблему формування пізнавальних інтересів учнів в навчально-виховному процесі.

Ключові слова: інтерес, пізнавальний інтерес, пізнавальна активність, пізнавальна діяльність, навчальна діяльність.

В контексті модернізації освіти все більшої ваги набувають якості особистості, які визначають її «суб’єктну» участь в навчально-виховному процесі. Особлива увага при цьому приділяється мотиваційній сфері особистості, зокрема її пізнавальним інтересам.

Формування в учнів пізнавальних інтересів є необхідною умовою розвитку їхніх пізнавальних здібностей, зміцнення умінь і навичок самостійно засвоювати та осмислювати навчальний матеріал, виховання прагнення до самоосвіти, формування основних інтелектуальних умінь, необхідних для оволодіння знаннями з навчальних дисциплін. За сприятливих умов інтерес виступає засобом живого, захопливого навчання й згодом трансформується у стійку рису характеру.

Різні аспекти зазначеної проблеми знаходять своє відображення у працях

педагогів та психологів Н. Бібік, О. Киричука, Г. Костюка, В. Лозової, Л. Лохвицької, В. Паламарчук, О. Савченко, М. Савчина та ін.

Враховуючи таке методологічне положення, що для більш глибокого усвідомлення сучасних підходів до розуміння певних педагогічних явищ необхідно звернутись до історії питання, метою нашої статті є дослідження та висвітлення генезису підходів до розуміння поняття «пізнавальний інтерес».

Про значення пізнавальних інтересів для успішного оволодіння системою знань, умінь і навичок видатні філософи та педагоги говорили з давніх-давен. Так, уже в XIII столітті класик перської та таджицької літератури Абу-Абдаллах Мушріф ібн Мусліх Сааді писав, що «учень, який трудиться без бажання, - це птах без крил» [1, с. 5].

На важливості пізнавального інтересу у процесі навчання дитини наголошував і Я.-А. Коменський. Тільки завдяки інтересу, вважав він, учень «горітиме бажанням навчатися, не лякаючись ніяких труднощів, аби опанувати науку… мало того, що він не уникатиме праці, він навіть шукатиме її і не лякатиметься напруження і зусиль» [2, с. 200].

Наприкінці XVIII – початку XIX ст. Проблема пізнавального інтересу знаходить своє відображення у працях Й.-Ф. Гербарта, який у «Нарисах з педагогіки» визначив пізнавальний інтерес як вид розумової діяльності, зумовлений навчанням. Він вважав, що інтерес в педагогіці відіграє подвійну роль: з одного боку - це мета виховання, а з другого – принцип, який значною мірою визначає методику і дидактику [3].

Після Й.-Ф. Гербарта питання пізнавального інтересу висвітлювалось з різних позицій. Наприкінці XIX століття була типовою думка (Е. Клапаред, У. Бертон, У. Джеймс), що інтерес закладений у дитину природою і виявляється поступово, з роками. Роль виховання при даному підході полягала в виявленні «закладених» у дитині інтересів і сприянні їх розвитку, або ж їх знищенню відповідно до класової мети виховання.

Дослідженню проблеми становлення та розвитку пізнавального інтересу чимало уваги приділяли представники буржуазної педагогіки – Дж. Дьюї,

Дж. Б. Кларк, Е.-Л. Торндайк. Вони розглядали інтерес, як основну стимулюючу силу навчання. Як бачимо, даний підхід, на відміну від попереднього, допускає можливість здійснення впливу на дитину з метою розвитку у неї пізнавальних інтересів.

У II половині XIX - на початку XX ст дослідження проблеми пізнавальних інтересів школярів знаходить своє відображення в працях К. Ушинського та Г. Ващенка.

К. Ушинський розглядав інтерес як засіб успішного навчання, наголошуючи на його ролі в моральному розвитку особистості. Він писав: «Збудіть у людині інтерес до всього корисного, вищого і морального, і можете бути певні, що вона збереже завжди людську гідність» [4, с. 406].

На думку Г. Ващенка, пізнавальний інтерес – це інтерес, збуджений змістом, який викликає бажання пізнати те, що невідомо учню [5, с. 43]. Педагог закликав “підживлювати” цікавість учнів не тільки у навчальній, а й у виховній діяльності, стимулювати інтерес не тільки до знань, а й до суспільних проблем, загальнолюдських цінностей.

У 60-80-х роках XX дослідженням проблеми становлення пізнавальних інтересів школярів займалися В. Сухомлинський, Г. Костюк, Б. Друзь.

Новаторською педагогікою В. Сухомлинського було встановлено взаємозв’язок між інтересами, навколишнім середовищем і пізнавальною діяльністю, які сприяють розвитку особистості дитини. Пізнавальний інтерес розглядався В. Сухомлинським, як рушійна сила навчання, прагнення до пізнання нового. Педагог одним із перших висловив припущення, що інтерес до навчання можна сформувати через систему зовнішніх стимулів [6, с.126].

Г. Костюк визначав інтерес як пізнавальне ставлення до оточення [7, с. 98].

Б. Друзь розглядав пізнавальний інтерес як кероване емоційно-пізнавальне ставлення школяра до вивчення навколишнього світу [8, с. 24].

На думку вищезгаданих дослідників, пізнавальний інтерес активізує всі

психічні процеси людини, на високому рівні розвитку спонукає до постійного пошуку: змін, ускладнення цілей діяльності, виділення з предметного середовища актуальних аспектів для її реалізації, випробовування нових способів діяльності, привнесення до них творчого елементу тощо.

З 90-х років XX ст. 20-ті роки XXI ст. феномен пізнавального інтересу досліджувався М. Бібік, Н. Бойко, А. Бондарем, О. Киричуком, В. Лозовою, Л. Лохвицькою. В. Паламарчук, О. Савченко, М. Скрипченко,

М. Савчин стверджує, що пізнавальний інтерес - це інтелектуальна спрямованість особистості на пошук нового у предметах, явищах, подіях, супроводжувана прагненням глибше пізнати їх особливості; майже завжди усвідомлене ставлення до предметів, явищ, подій [9, с. 56].

О. Савченко зазначає, що пізнавальний інтерес - це прагнення до знань, що виявляється в активному ставленні учня до пізнання сутнісних властивостей предметів і явищ дійсності [10, с. 361].

На думку Н. Бойко, пізнавальний інтерес є мотивом навчальної діяльності. «Пізнавальний інтерес робить людину жадібною до знання, до праці, невтомною, творчою, ініціативною, наполегливою і працьовитою. Її подальша самоосвіта набуває великих перспектив» [11, с. 10].

А. Бондар під поняттям пізнавальний інтерес розуміє емоційно усвідомлену, вибіркову спрямованість особистості, яка звернена до предмета й діяльності, пов’язаної з ним, що супроводжується внутрішнім задоволенням від результатів цієї діяльності [12, с. 33].

На думку Н. Бібік, пізнавальний інтерес – ефективний засіб успішного навчання, необхідна умова досягнення позитивних наслідків, найважливіший мотив пізнавальної діяльності людини, який збуджує її до пошуку істини, сприяє оволодінню учнями досвідом пошукової діяльності в атмосфері захоплення цікавою справою [13, с. 53].

Л. Лохвицька розглядає пізнавальний інтерес як особливу вибіркову спрямованість особистості на процес пізнання. На думку дослідниці, зазначений феномен є результатом взаємодії інтелекту і вольових процесів

[14, с. 10].

О. Киричук визначає пізнавальний інтерес як емоційно усвідомлену, вибіркову спрямованість особистості, звернену до предмета й діяльності, пов'язаної з ним, що супроводжується внутрішнім задоволенням від результатів цієї діяльності [15, с. 17].

Таким чином, в зазначений період пізнавальний інтерес розглядався як емоційно усвідомлена, вибіркова спрямованість особистості на предмет пізнання, звернена до предмета й діяльності, пов’язаної з ним, що супроводжується внутрішнім задоволенням від результатів цієї діяльності. Ця спрямованість має пошуковий характер, підвищує можливості розумового розвитку учня (В. Паламарчук [16]), сприяє усвідомленій самостійності (О. Савченко [10]), є своєрідною формою виявлення активності й викликає продуктивну роботу (В. Лозова [17]), змінює способи розумової діяльності, є умовою розвитку творчої особистості (Н. Бібік [13]). Сучасна педагогіка розглядає «пізнавальний інтерес» не тільки як інтерес учнів до навчальних предметів, а й розуміє його більш широко: як інтерес до життя, історії, культури, до іншої людини – інтерес як основу нових досягнень протягом усього життя, насиченою розумовою діяльністю. Таким чином, результати логіко-історичного та зіставно-порівняльного аналізу ми надаємо в наступній таблиці (табл. 1).

Таблиця 1

Генезис наукових підходів до визначення поняття «пізнавальний інтерес»

Період	Провідні ідеї та проблеми	Дослідники
XVII – XVIII ст.	Інтерес розглядався як потужний стимулятор активності у навчальній діяльності.	Я.-А. Коменський, І. Песталоці
кін. XVIII – поч. XIX ст.	Пізнавальний інтерес розглядався як вроджена властивість людини. Роль виховання при даному підході полягала в виявленні «закладених» у дитині інтересів і сприянні їх розвитку, або ж їх знищенню відповідно до класової мети виховання.	Й.-Ф. Гербарт, Ф.А.В. Дістервег, Е. Клапаред, У. Джеймс
II пол. XIX	Відбувається процес надмірної генералізації пізнавального інтересу дітей, який розглядається як головна стимулююча сила навчання.	Дж. Дьюї, Дж.-Б. Кларк, Е.-Л. Торндайк
II пол. XIX ст. -поч. XX ст.	Інтерес розглядався як засіб і умова успішного навчання. При цьому робився наголос на його ролі в моральному розвитку особистості.	К. Ушинський, Г. Ващенко

Період	Провідні ідеї та проблеми	Дослідники
50-80 рр. XX ст.	Пізнавальний інтерес розглядається у трьох аспектах: як мета, як засіб, як результат навчання та виховання.	В. Сухомлинський, Г. Костюк, Б. Друзь
90 рр. XX ст. – 2023 р.	Пізнавальний інтерес розглядається як прагнення до знань, що виявляється в активному ставленні учня до пізнання сутнісних властивостей предметів і явищ дійсності. Стимулювання пізнавального інтересу учнів на даному етапі стає одним з провідних завдань інститутів освіти. Відбувається розробка методів та прийомів стимулювання пізнавального інтересу.	Н. Бібік, Н. Бойко, О. Киричук, В. Лозова, Л. Лохвицька. В. Паламарчук О. Савченко, М. Савчин, О. Скрипченко

Таким чином, можна зробити висновок, що майже на всіх етапах розвитку педагогічної теорії проблема пізнавальних інтересів учнів завжди була однією з найбільш актуальних, але підходи до неї змінювалися в залежності від завдань системи навчання та виховання певного історичного періоду. Так, в рамках когнітивної школи спостерігався констатувальний підхід до наявності або відсутності у дітей пізнавального інтересу і необхідності його формування. У сучасній особистісно-орієнтованій школі загострюється увага на пошуку методів та форм саме стимулювання досліджуваного нами феномена.

Ми вважаємо, що врахування історичного досвіду щодо вивчення проблеми пізнавальних інтересів є необхідною умовою дослідження розглядуваного феномену на сучасному етапі, а також розробки засобів і форм його стимулювання відповідно до вимог сучасної освітньої системи.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Киричук О. І. Навчальні інтереси молодших школярів / О. І. Киричук К. : Рад. школа, 1982. – 128 с.

2. Коменський Я. А. Вибрані педагогічні твори: у трьох томах. Т.1. Велика дидактика / Ян Амос Коменський; під ред. з біограф. нарисом і примітками проф. Красновського А. Л. — К. : Рад. школа, 1940. — 248 с.

3. Гербарт І. Ф. Вибрані педагогічні твори/ І. Ф. Гербарт. – М. : Учпезвид, 1940. – Т. 1. – 292 с.

4. Ушинский К. Д. Вибрані педагогічні твори: у 2 т. / К. Д. Ушинський. К. : Рад. шк., 1983 – 592 с.

5. Ващенко Г. Г. Загальні методи навчання : підруч. для педагогів / Г. Г. Ващенко. – К.. : Укр. Вид. Спілка, 1997. – 410 с.

6. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 3. – 670 с.

7. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. / Г. С. Костюк - К.: Рад.шк., 1989 — 608 с..

8. Друзь Б. Виховання пізнавальних інтересів молодших школярів у процесі навчання / Б. Г. Друзь. – К.: 1998. – 122 с.

9. Савчин. М.В. Вікова психологія : навчальний посібник / М. В. Савчин, Л. П. Василенко – К. : Академвидав, 2005 – 360 с.

10. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: підручник для студентів педагогічних факультетів / О. Я. Савченко – К. : Генеза, 2002 – 368 с.

11. Бойко Н. О. Дидактичні умови формування пізнавального інтересу у школярів : автореф. дис. ... канд. пед. Наук: 13.00.01; Харківський держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди / Н. О. Бойко. – Харків: 1999. – 19 с.

12. Боднар А. Я. Шляхи формування пізнавального інтересу особистості в процесі професійного самовизначення / А. Я. Боднар, Н. Г. Макаренко // Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. - 2014. - Т. 162. - С. 32-38.

13. Бібік Н. М. Пізнавальний інтерес як умова суб'єктності навчання молодших школярів / Н. М. Бібік // Педагогічний дискурс. — 2011. — Вип. 10. — С. 53-56.

14. Лохвицька Л.В. Формування пізнавальних інтересів дітей старшого дошкільного віку в навчально-ігровому середовищі : автореф. дис. канд. пед. Наук: 13.00.08. / Л.В. Лохвицька - К, 2000. – 10 с.

15. Киричук О. Б. Виховання в учнів інтересу до навчання / О. Б. Киричук К.: Знання, 1986. – 48 с.

16. Паламарчук В. Ф. Як виростити інтелектуала. / В.Ф. Паламарчук - Тернопіль : Навчальна книга —Богдан, 2000. −152 с.

17. Лозова В. І. Пізнавальна активність школярів: (Спецкурс із дидактики): навч. посібник для пед. ін.-тів В.І. Лозова Харків: Основа, 1990 89с.

УДК 378

ОБҐРУНТУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВИЩИХ АГРАРНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Поліщук Олена Анатолівна
к.п.н., доцент
Уманський національний університет садівництва
м. Умань, Україна

Анотація: Обґрунтовано модель формування правової компетентності майбутнього менеджера зовнішньоекономічної діяльності у вищих аграрних навчальних закладах, яка складається з таких компонентів: методологічно-цільового, змістово-процесуального, оцінно-результативного. При цьому слід зазначити, що визначальними елементами методологічно-цільового блоку моделі є мета, методологічні підходи, принципи; змістово-процесуального - зміст, форми, методи, засоби забезпечення процесу формування правової компетентності майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності в аграрній сфері; оцінно-результативного – компоненти, рівні, результат, що характеризує досягнуті зміни відповідно до поставленої мети.

Ключові слова: правова компетентність менеджер, аграрна сфера, навчальні заклади.

Для визначення умов формування правової компетентності студентів в аграрному університеті звернемося до сутності поняття «умова». Умови в загальному сенсі визначаються як обставини, вимоги або правила, які роблять можливим наявність певного стану, процесу.

Для обгрунтування умов формування правової компетентності майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності у вищих аграрних навчальних

закладах перш за все необхідно дати визначення терміна «педагогічні умови». Слід зазначити, що в науці немає єдиного розуміння педагогічних умов. Наша точка зору збігається з думкою Н. Боритко, який під педагогічною умовою розуміє зовнішню обставину, що робить істотний вплив на протікання педагогічного процесу, тією чи іншою мірою свідомо сконструйованого педагогом, який передбачає досягнення певного результату [1, с. 113].

Відповідно під педагогічними умовами будемо розуміти узагальнені вимоги до характеру організації освітнього процесу, що передбачають створення середовища, яке володіє такими властивостями, котрі дозволили б моделювати процес набуття студентами необхідного досвіду.

У процесі дослідження С. Штангей визначено і теоретично обґрунтовано педагогічні умови професійної підготовки майбутніх агрономів (урахування особливостей професійної діяльності у підготовці майбутнього агронома; спрямування навчально-виховного процесу на формування професійної компетентності агронома; формування професійно значущих якостей особистості майбутнього агронома), що сприяють реалізації компетентнісного підходу до професійної підготовки майбутніх агрономів з урахуванням виявлених рівнів [2, с. 5].

Я. Кічук вважає, що ефективність процесу формування правової компетентності студентів значно підвищиться за таких педагогічних умов: усвідомлення особистістю на рівні переконань соціально-професійної значущості правової компетентності; актуалізація правової освіченості майбутніх фахівців; організація позитивного спілкування у підсистемах «викладач права – студент – вихованець», «студент – соціальний педагог-практик – супервізор», «студент – студентська академгрупа - майбутній фахівець»; стимулювання рефлексивної домінанти процесу взаємодії майбутнього соціального педагога з вихованцем у період практико-орієнтованого навчання [3, с. 26–27].

Ми повністю поділяємо точку зору вченого, оскільки зазначені педагогічні умови забезпечують формування складових правової

компетентності на рівні усвідомлених переконань. Водночас, на нашу думку, для результативного формування правових знань, умінь і навичок, а також інших складових мотиваційно-ціннісного компонента правової компетентності зазначених умов недостатньо.

О. Лукаш визначає такі складові процесу розвитку правової культури сучасного студентства: формування почуття права й законності у конкретної особистості; опанування досягнень логіко-правового мислення; удосконалення законодавства; підвищення рівня законопроектних робіт; удосконалення реалізації та застосування права; здійснення концепції поділу влади; збереження ефективних традицій і впровадження продуктивних новацій у систему юридичної освіти [4, с. 11].

На основі аналізу наукової літератури та за результатами констатувального експерименту нами виокремлені такі **педагогічні умови**:

1. Організація освітнього середовища аграрного університету у напрямі становлення правової особистості майбутнього менеджера;
2. Оволодіння майбутніми менеджерами зовнішньоекономічної діяльності системою правових компетенцій;
3. Активізація діяльнісної сфери правової компетентності студентів на основі узгодженого поєднання організаційних форм та активних методів навчально-виховного процесу.

Перша педагогічна умова декларує організацію освітнього середовища аграрного університету у напрямі становлення правової особистості майбутнього менеджера.

На думку О. Папанова, поняття «освітнє середовище» відображає досить широке коло соціокультурних, соціально-педагогічних і власне педагогічних явищ. Як соціокультурне явище, освітнє середовище включає в себе всю сукупність умов, за яких відбувається становлення, розвиток і освіта людини. Як соціально-педагогічне явище, воно становить сукупність спеціально створених державою, суспільством умов, необхідних для освіти людини у процесі її життя. Освітнє середовище як педагогічне явище є сукупністю умов,

у яких розгортається освітній процес і з якими вступають у взаємодію суб'єкти цього процесу [4, с. 39]. На думку автора, користуватися середовищем у виховному процесі можна в тому вигляді, в якому воно склалося й існує, принципово нічого в ньому не змінюючи [4, с. 42].

Інша стратегія пов'язана зі зміною, перетворенням, трансформацією якостей середовища. Виходячи з такої стратегії, виділяються такі шляхи його використання.

1. Варіант сприйняття − пропонувалося звичайне ознайомлення з тими компонентами середовища, про що раніше не доводилося чути, чого не доводилося бачити, що не доводилося відчувати. Мета - отримання вражень, цільних уявлень, правильних понять і вірних суджень. Способами сприйняття можуть бути візуалізація, сприйняття і споглядання.

2. Варіант запитання – шлях актуалізації тих компонентів, аспектів, якостей і властивостей, які досі не були задіяні і не враховані.

3. Варіант уяви – шлях формування образу середовища, який передбачає створення вигаданої реальності з метою виконання бажання, пробудження інтересу, створення певних установок.

4. Варіант дозаповнення означає привнесення в середовище змісту якого не вистачає для виконання певних функцій. Способами доповнення можуть бути освоєння, засвоєння і поширення того чи іншого досвіду.

5. Варіант відтворення – шлях відновлення перерваних зв'язків не тільки зі своїм історичним минулим, але і з тим, що втратило значення у теперішньому.

6. Варіант перешкоджання − нейтралізація негативних тенденцій, явищ, які загрожують стабільності середовища.

7. Варіант відтворення – шлях повторення, запозичення тих чи інших культурних зразків, потреба в яких диктується завданнями навчання і виховання.

У реальній практиці всі ці варіанти використовуються в тих чи інших комбінаціях, які визначаються метою і завданнями навчання та виховання. Ці ж

варіанти використовувалися нами на практиці формування правової компетентності майбутніх менеджерів.

Аналіз уявлень про середовище як фактор навчання і виховання, накопичених педагогічною наукою, свідчить про важливість самого феномену середовища для розуміння особистості як суб'єкта педагогічного процесу, розкриває структуру і характеристики середовища колективу, особистості, механізми впливу різних середовищ на особистість, дозволяє вивчити стратегії використання середовища, але в той же час свідчить про складність використання середовища через різноманітність його трактувань і різноманіття підходів до його вивчення.

Отже, у ряді випадків можна виділити моральний, правовий, інтелектуальний та інші види педагогічного потенціалу освітнього середовища.

Елементом освітнього середовища є правове середовище навчального закладу. Правове середовище аграрного університету − це система морально-правових цінностей і поглядів, форм, методів організації освітньої діяльності, кінцевою метою якої є сформованість правової компетентності її суб'єктів. Визначальним елементом правового педагогічного середовища є ті унікальні відносини між її суб'єктами, які спрямовані на правовий розвиток і саморозвиток особистості.

Отже, метою організації правового середовища аграрного університету є формування правової компетентності студентів.

При визначенні змісту поняття «правове середовище» ми виходили з розуміння цього середовища як системи взаємопов'язаних зовнішніх і внутрішніх компонентів. Правове середовище в сучасному вищому навчальному закладі - це сукупність компонентів: просторово-часового, що охоплює простір академгрупи та університету, специфічного, що включає професійні особливості правової компетентності в освітньому процесі, і відносного, представленого взаємодією суб'єктів освітнього процесу (студентів і викладачів), за якої правова компетентність, виступаючи середовищетвірним явищем, збагачує і перетворює як освітній процес (на мікро-, мезо- і

макрорівні), так і відносини між його суб'єктами.

Таким чином, виходячи з аналізу − законодавства України у сфері регулювання правової освіти − особливостей освітнього процесу, ми припускаємо, що в сучасному аграрному навчальному закладі можливо становлення правового середовища на таких рівнях:

- мікрорівні (зміст заняття в рамках навчальної дисципліни та взаємовідносини суб'єктів освітнього процесу в просторі конкретної академгрупи);

- мезорівні (зміст аудиторної та позааудиторної діяльності, а також взаємини суб'єктів освітнього процесу в просторі навчального закладу);

- макрорівні (зміст освітньої та виховної діяльності університету, взаємовідносини суб'єктів освітньої діяльності навчального закладу, а також взаємодія навчального закладу із соціальними інститутами у просторі аграрного виробництва).

Вважаємо, що подібну трирівневу диференціацію має й освітнє середовище аграрного університету.

Реалізація цієї педагогічної умови проявляється у побудові нового змісту освіти, який початково має спиратися на відповідні дидактичні теорії.

Дотримуючись відомого положення з дидактичної теорії (В. Краєвський, І. Лернер) про те, що зміст освіти − багаторівнева конструкція (рівень теоретичної моделі, рівень навчального плану, рівень навчального предмета, рівень змісту навчального матеріалу та ін.), спробуємо визначити способи подання змісту освіти, зорієнтованого на розвиток правової компетентності на різних рівнях. Виходячи з аналізу основ законодавства України у сфері регулювання правового забезпечення системи освіти та специфіки освітнього процесу в аграрному університеті, розглянемо особливості організації правового середовища і зміст правової освіти на кожному рівні.

Макрорівень. Макрорівень правового середовища аграрного університету характеризується сукупністю змісту освітньої та виховної діяльності, взаємовідносин суб'єктів освітньої діяльності навчального закладу,

а також взаємодії університету із соціальними інститутами у просторі країни і сільського регіону. Мова йде про стратегії створення особливої педагогічної соціосистеми, центром якої є університет. Об'єктом на цьому рівні виступає середовище, у першу чергу, сільського регіону, для якого здійснюється підготовка майбутнього менеджера.

Безумовно, середовище визначає характер роботи університету. Одне з головних його завдань – «інтегрувати університет зі студентським життям». З різноманітного переплетення явищ соціального та матеріального середовища, що оточує студентів, створюється та чи інша форма студентського побуту, яка широко розвивається там, де студенти можуть постійно спілкуватися один з одним. Середовище, у якому функціонує університет, – це насичене студентське життя. Університет, за умови правильної організації, повинен виконувати свою головну роль – порадника, організатора, інструктора, вихователя і контролера [5. С. 123].

Університет має вивчати і врахувати при конструюванні своєї програми, методів і організації найголовніші чинники, які формують людські типи, економіку середовища, його побут, культурні традиції і природні умови.

Отже, у разі правової орієнтації університету з'являється можливість реалізації правовиховного потенціалу цього середовища, тобто можливість використання його освітніх можливостей. Правова орієнтація освітнього середовища університету – це його перетворення і організація в дусі правової компетентності з метою створення найбільш сприятливих освітніх впливів з його боку на розвиток особистості студента; це перетворення його стихійного і, найчастіше, негативного впливу на нього в педагогічно доцільний фактор - цілеспрямований, організований, керований.

Головне завдання університету – організовувати компоненти середовища, що мають вплив на особистість студента, надавати всій цій складній і багатогранній роботі професійну і правову орієнтацію.

Таким чином, здійснюючи організацію правового середовища, університет зможе сприяти становленню правового середовища в аграрному

виробництві.

Виходячи з аналізу трьох рівнів діяльності університету з організації правового середовища, можна визначити ефективну систему заходів, спрямованих на його становлення, послідовність здійснення яких кожен університет визначає, виходячи зі своїх особливостей.

Особливості середовища, освітнього процесу, що здійснюється в ньому, а також відносини суб'єктів цього процесу обумовлюють диференціацію рівнів правового середовища.

Тимчасова складова просторово-часового компонента дозволяє відстежувати динаміку розвитку всіх компонентів і рівнів правового середовища. Управління динамікою розвитку правового середовища (за допомогою, насамперед, адміністративних і педагогічних методів) з метою його ефективного функціонування буде відповідати його цілеспрямованому становленню. У разі відсутності цілеспрямованості в управлінні динамікою розвитку середовища можна говорити про стихійність такої організації.

Мезорівень правового середовища характеризується поєднанням аудиторної та позааудиторної діяльності навчального закладу та взаємовідносин суб'єктів освітнього процесу в просторі університету (студентів, викладачів).

Основна діяльність на цьому рівні здійснюється керівництвом університету, викладачами, студентами. Оскільки до навчального плану університету входять обов'язкові (варіативні та нормативні) навчальні дисципліни і компоненти, які визначаються самим університетом, то через навчальний план ініціюється організація правового середовища в рамках вивчення курсів за вибором.

Навчальний план університету наповнюється навчальними дисциплінами, програми яких подаються у формі основного змісту галузей знань і вимог до рівня обов'язкової підготовки студентів. На цьому рівні йде наповнення конкретним змістом навчального курсу в програмах, методичних посібниках. Керівництво університету створює навчальний план на основі аналізу освітніх

потреб соціуму і, насамперед, самих студентів. В університеті можуть викладатися курси права за вибором як у рамках освітньої програми (мезорівень), а також і різні гуртки, проблемні групи та ін. у межах позааудиторної діяльності (макрорівня).

Мезорівень правового середовища в аграрному університеті містить найбільший педагогічний потенціал, оскільки мезосередовище університету характеризується єдністю суб'єктного, духовного, просторово-предметного та науково-методичного компонентів.

До суб'єктного компонента правового середовища університету належать педагоги, студенти, адміністративно-управлінський апарат, а також система відносин між ними. Науково-методичний компонент являє собою сукупність програм, навчальних і методичних посібників, творчої роботи викладачів і студентів. Духовний компонент включає наявність правових, моральних традицій, норм і правил, що існують в певному середовищі, певний спосіб, стиль життя в ньому. Предметно-просторовий компонент містить матеріальні, предметні умови освітнього процесу; зв'язки, що формуються між цим середовищем і сферою його найближчого оточення [6. С. 112].

У процесі становлення правового середовища в університеті видається важливим дотримання високої якості не тільки морально-духовного, правового, громадянського виховання у процесі соціалізації особистості, але й, у першу чергу якості аудиторної та позааудиторної діяльності, медичного обслуговування, комфортності середовища та фізкультурно-оздоровчої роботи, якісного рівня сформованості безперервної системи освіти і професійної підготовки в ринкових умовах, продуктивності взаємодії із сім'єю, урахування психології, побуту родини, традицій суспільства, вивчення попиту на освітні послуги.

Висновки Нами обґрунтовано модель формування правової компетентності майбутнього менеджера зовнішньоекономічної діяльності у вищих аграрних навчальних закладах, яка складається з таких компонентів: методологічно-цільового, змістово-процесуального, оцінно-результативного.

Визначальними елементами методологічно-цільового блоку моделі є мета, методологічні підходи, принципи; змістово-процесуального - зміст, форми, методи, засоби забезпечення процесу формування правової компетентності майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності в аграрній сфері; оцінно-результативного – компоненти, рівні, результат, що характеризує досягнуті зміни відповідно до поставленої мети.

Єдність методологічно-цільового, змістово-процесуального, оцінно-результативного блоків та їх складників забезпечує загальну цілісність моделі і відтворюваність результатів при її реалізації в навчальному процесі.

На основі аналізу наукової літератури та за результатами констатувального експерименту визначено такі педагогічні умови формування правової компетентності майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності: організація освітнього середовища аграрного університету у напрямі становлення правової особистості майбутнього менеджера; оволодіння майбутніми менеджерами зовнішньоекономічної діяльності системою правових компетенцій; активізація діяльнісної сфери правової компетентності студентів на основі узгодженого поєднання організаційних форм та активних методів навчально-виховного процесу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Буйницька О. П. Використання інтерактивних технологій у навчальному процесі [Електронний ресурс] Вісник психології і соціальної педагогіки 2010. Вип. 2. Режим доступу до збірн.: http://www.psyh.kiev.ua/Буйницька_О.П._Використання_інтерактивних_технологій_у_навчальному_процесі.

2. Штангей С. В. Професійна підготовка майбутніх агрономів на засадах компетентнісного підходу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». К., 2012. 20 с.

3. Кічук Я. В. Теоретичні і методичні засади формування правової

компетентності майбутнього соціального педагога в умовах університетської педагогічної освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Одеса, 2010. 40 с.

4. Лукаш О. Л. Формування правової культури студентів у трансформаційному суспільстві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права ; історія політичних і правових учень». К., 2011. – 19 с.

5. Поліщук О. А. Правова компетентність як основа професійного розвитку майбутнього менеджера. Зб. наук. пр. Уманського держ. пед. ун-ту імені Павла Тичини. Умань : ФОП Жовтий О. О., 2015. В. 1. С. 265–270.

6. Іваній О. М. Правова підготовка як умова високого професіоналізму вчителів / О. М. Іваній // Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології. – 2014. – № 1. – С. 326–333.

7. Мороз О. Г. Підготовка майбутнього вчителя : зміст та організація. К. : ІЗМН, 1997. 168 с.

УДК 373.51

STEM-РОЗВИВАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ І ПЕРСПЕКТИВА РОЗВИТКУ STEM-ОСВІТИ

Рогоза Валентин Володимирович
к.пед.н., завідувача відділу STEM-освіти,
Інститут педагогіки Національної
академії педагогічних наук України
м. Київ, Україна

Анотація. Матеріал присвячений проблемі розвитку STEM-освіти. Актуальність теми обґрунтована завданням відновлення науково-технічного потенціалу України, що зазнав втрат через війну. У роботі здійснено спробу концептуалізації ідеї STEM-розвивального середовища. З використанням положень сучасної педагогічної науки щодо розуміння феномену розвивального освітнього середовища сформульоване авторське визначення поняття «STEM-розвивальне середовище». Обстоюється позиція, що понятійне визначення вказаного феномену надає можливість окреслити конкретні завдання теоретико-методологічного плану, розв’язок сприятиме розвитку STEM-освіти.

Ключові слова: STEM-освіта, освітнє розвивальне середовище, STEM-розвивальне середовище.

Виклики, які постали перед українською державою зумовлюють додаткову увагу до проблематики STEM-освіти, що є цілком зрозумілим зважаючи на втрати завдані російською агресією українській економіці, а також прагненням України посісти гідне місце у світовому співтоваристві.

Між тим, результати аналізу матеріалів за проблематикою STEM-освіти вказують на те, що попри тривалу увагу до вказаного явища досі STEM-освіти не відбулася як системне явище української освіти. «Сьогодні ці практики тільки розвиваються, а остаточної концепції, яка б точно й однозначно

визначала межі та рамки STEM-освіти, немає» [1, с. 110]. Експерти у цій сфері часто висловлюються в тому дусі, що впровадження STEM-освіти потребує комплексного підходу й системних рішень. Вважаємо у заявку з цим перспективним звернення до концепції розвивального освітнього середовища.

Виходимо з того, що у сучасні педагогіці освітнє середовище потрактовується як свого роду модель соціокультурного простору, у якому формується особистість [2]. Крім того у педагогічній науці утвердилося трактування освітнього середовища як засобу якісної освіти [3], який є одним із найефективніших інтегральних, мультискладних, поліаспектних чинників розвитку особистості [4]. Звернення до концепції розвивального освітнього середовища зумовлено і тим фактом, що воно є предметом проєктної діяльності, зміст якої задається певними освітніми парадигмами, концептуальними ідеями у поєднанні з різноманітними (класичними й інноваційними) методиками освітньої діяльності [5, с. 168-169].

Для ідеї STEM-розвивального середовища важливим також є те, що за своєю змістовною організацією розвивальне освітнє середовище «це комплекс умов-можливостей та ресурсів (матеріальних, фінансових, особистісних, технологічних, організаційних, репутаційних) для освіти особистості, що склались цілеспрямовано в установі, яка виконує освітні функції щодо надання вищої фахової освіти, забезпечує можливості для загальнокультурного та особистісного розвитку суб’єктів освітнього процесу» [6, с. 15]. Водночас, елементи (складові) розвивального освітнього середовища утворюють «інтегровану цілісність соціокультурних, педагогічних, організаційних та інших умов, результатом системної реалізації яких в освітньому закладі є формування певних якостей здобувача освіти (особистісних і/або професійних)» [7, с. 187].

Зважаючи на означене, пропонуємо авторський варіант визначення поняття «STEM-розвивальне середовище» – як складноорганізованого освітнього простору, що охоплює усіх суб’єктів освітнього процесу й систему відносин між ними, а також сукупність освітніх технологій, форми організації й

матеріально-технічні умови реалізації освітньої діяльності, вектор і зміст якої детерміновано ідеями й підходами STEM-освіти, а бажаними результатами є сформовані STEM-компетентності, тобто здатності критичного й креативного мислення у науково-технічному й інженерному ключі із застосуванням математичного інструментарію.

З методологічної точки зору, STEM-розвивальне середовище надає можливість конвергенції освітніх досліджень, новітніх освітніх технологій та інноваційних способів структурування освітнього простору.

З практичної точки зору практична реалізація ідеї STEM-розвивального середовища на рівні професійної освіти відкриває шлях до вирішення проблеми забезпечення національної економіки фахівцями з навичками у галузі STEM - науки, технологій, інженерії та математики, а також у сфері інформаційно-комунікаційних технологій. Крім того, оскільки забезпечення ефективності функціонування STEM-розвивального середовища зумовлює необхідність побудови ефективної комунікації усіх суб’єктів освітнього процесу (здобувачів освіти, педагогічного корпусу й різноманітних стейкхолдерів), то це сприятиме і реальному формуванню інноваційних моделей взаємин закладів освіти, зокрема університетів з державою і бізнес-структурами.

Підсумовуючи відзначимо, що понятійне визначення STEM-розвивального середовища надає можливість окреслити конкретні завдання теоретико-методологічного плану, розв’язок яких забезпечуватиме реальне майбутнє STEM-освіти в освітній практиці. Крім цього переконані, що звернення до ідеї STEM-розвивального середовища має методологічні, організаційні та інноваційні перспективи.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Balyk N., Shmyger G., Vasylenko Y., Oleksiuk V., Skaskiv A. STEM-approach to The Transformation of Pedagogical Education. *E-learning and STEM Education* / Scientific Editor Eugenia Smyrnova-Trybulska. Katowice-Cieszyn 2019.

Pp. 109–123.

2. Каташов А. І. Педагогічні основи розвитку інноваційного освітнього середовища сучасного ліцею: автореф. дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.01. Луганськ, 2001. 20 с.

3. Гончарук М. В. Педагогічні умови формування інтегрованого освітнього середовища в початковій школі східних земель Німеччини : дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.01. Умань, 2018. 307 с.

4. Братко М. В. Управління професійною підготовкою фахівців в освітньому середовищі університетського коледжу: теорія і практика. Кам'янець-Подільський: «Аксіома», 2017. 424 с.

5. Марченко О. Г. Теоретичні і методичні засади формування освітнього середовища у вищих військових навчальних закладах авіаційного профілю : дис. ... док. пед. наук: 13.00.04. Харків, 2020. 553 с.

6. Братко М. В. Освітнє середовище вищого навчального закладу: функціональний аспект. *Педагогічний Процес: теорія і практика*. 2015. № 1-2 (46-47). С. 11–17.

7. Шетеля Н. І. Концептуально-педагогічні засади професійної підготовки майбутнього фахівця у галузі культури і мистецтв в умовах аксіорозвивального середовища. Ужгород: РІК-У, 2022. 316 с.

РОЗВИТОК КУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ЧЕРЕЗ МИСТЕЦЬКУ ОСВІТУ: ПЕДАГОГІЧНІ СТРАТЕГІЇ ТА ІНСТРУМЕНТИ

Савастру Наталія Іванівна,
доцент кафедри теоретичних дисциплін,
заступник директора з науково-методичної роботи,
Шевченко Ганна Вікторівна,
Учений секретар, завідувач відділу з науково-методичної
роботи, викладач-методист,
Безугла Яна Іванівна,
викладач-методист
Коледж хореографічного мистецтва «Київська муніципальна
академія танцю імені Сержа Лифаря»
м. Київ, Україна

Анотація. Актуальність дослідження визначається розкриттям важливості формування культурного потенціалу здобувача вищої освіти як динамічного процесу зміни самого себе. У статті наголошується, що до недавнього часу в освітніх дослідженнях не визначалися точні параметри, показники та критерії, за якими можна було точно і чітко оцінити культурні здібності студентів. Це пов’язано з тим, що важливі таланти, які характеризують культурні здібності здобувачів освіти, інтегровані в зміст, а не в жодну іншу частину навчальної програми. Труднощі такого визначення також пов’язані з характером цінності культури і процесом її присвоєння людиною. Перенесення розгляду культури в площину мовних засобів вираження в процесі навчання не усуває цієї проблеми.

На відміну від структурованого предметного навчання, культурне формування особистості має надмірно об’єктивний характер, пов’язаний з визначенням цінностей і особистою позицією заявника.

Ключові слова: освітні парадигми, культурні навички, формування особистості, перспективи, сучасний стан.

Постановка проблеми дослідження. Ідея навчання впродовж усього життя передбачає, що люди як особистості за своєю суттю різні. Їхні відмінності: інтелект, здібності, емоційна чутливість, психологічна проникливість, усі притаманні їм якості – це можливість для самовдосконалення. Щоб людина могла створити своє власне успішне життя, необхідно задіяти безліч талантів. Зважаючи на це, критична компетентність стає важливим фактором, що визначає здатність людини брати участь у формуванні добробуту держави та в розробленні власної кар'єри. Розвиток життєвих здібностей – важливе завдання для нас самих [6]. Основна компетентність у галузі знань важлива в контексті безперервної освіти, оскільки вона забезпечує гнучкість та адаптацію до постійних змін на ринку праці.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Вагомий внесок у розвиток досліджень щодо питання культурної компетенції внесли науковці: М. Білицька, Н. Бондаренко, І. Варнавська, О. Квітка, С. Соломаха.

Освіта, заснована на парадигмі, орієнтованій на таланти, відповідає соціально-культурним та особистим професійним потребам. Вона втілює функціональний підхід до розвитку особистості, підкреслює важливість життєвих навичок, спрямована на оцінювання набутих навичок відповідно до результатів практичного застосування і фокусується на тому, що необхідно вивчати, на основі результатів навчання [1].

Культурна компетентність – це незамінна якість особистості, що проявляється в загальній компетентності й готовності людини до різних видів творчої діяльності та веде здобувачів вищої освіти до соціально незалежного й успішного життя.

Поняття «культурна компетентність», похідне від культурної обізнаності та культурної підтримки, широко використовується українськими соціологами. У контексті формування культурних здібностей у навчальних закладах виокремлюють міждисциплінарність та комплексність [5].

Компетентність означає знання місцевої, національної, європейської та

світової культур, особливо мов, спадщини, традицій та культурних продуктів.

Це передбачає розуміння різних способів передавання ідей творцям, учасникам та аудиторії в письмовій формі, друкованому вигляді, цифровому тексті, засобами театру, кіно, музики, архітектури, мистецтва, а також в іграх, ритуалах, дизайні та змішаних форматах. Набуті навички охоплюють здатність висловлювати та інтерпретувати уявні ідеї з емпатією, відчувати емоції в різних галузях мистецтва та культури, бути відкритими та поважати різноманітність культурних проявів, а також декомунізувати етичні норми та брати на себе відповідальність за інтелектуальну й культурну свідомість.

Для того щоб з'ясувати зміст і значення культурної компетентності, важливо розглянути її основні компоненти [2]:

1) розуміння;

2) ставлення;

3) знання;

4) навички.

Під елементом «розуміння» мається на увазі передусім те, що індивід розуміє свій культурний світогляд. Компонент «ставлення» характеризує ставлення індивіда до культурних відмінностей, так звану культурну чутливість, яка формується на основі загальнокультурних і специфічних знань (компонент «знання») про різні культурні світогляди. Компонент «навички» охоплює здатність до практичного спілкування в міжкультурному середовищі. Основними передумовами розвитку культурної компетентності є культурна чутливість, розуміння поведінки інших людей і моделей інших культур, здатність чітко формулювати свою точку зору, бути зрозумілим для представників інших культур і гнучким у відповідних ситуаціях. У контексті формування культурних здібностей в ході освітнього процесу в навчальному закладі варто підкреслити його міждисциплінарний характер і складність.

З педагогічної точки зору культурна компетентність охоплює [4]:

1) уміння співвідноситися з інституційними нормами громадських організацій;

2) уміння співвідноситися з традиційними нормами соціального та культурного регулювання;

3) обізнаність у соціальній і гуманітарній сферах;

4) здатність відповідати короткостроковому, але гостро актуальному прикладу соціального престижу;

5) рівень володіння мовою соціального спілкування – природними (усними й письмовими), спеціальними та соціально-професійними мовами, мовою соціального етикету й ритуалів, політичними, релігійними, соціальними та етнографічними символами, семантикою характеристик ключових культурних об'єктів.

Висновки. Отже, серед показників культурної компетентності здобувачів вищої освіти можна виокремити пріоритетні показники, які допоможуть молоді розвиватися в певних напрямах. Основним механізмом зворотного зв'язку в технології оцінювання є систематичний моніторинг досягнень студентів у цій галузі та надання повної інформації про культурну компетентність. Моніторинг здійснюється за допомогою низки методів оцінювання, як-от: спостереження, опитування, анкета, тестування, огляд, інтерпретація, узагальнення ціннісних переваг і культурних потреб. Відповідність одним і тим самим критеріям може бути досягнута в різний спосіб, тому ефективне формування культурної компетентності здобувача освіти в процесі навчання може відбуватися в тих закладах вищої освіти, в яких найбільш важливим показником в оцінюванні культурної компетентності є адекватність умов, що сприяють формуванню цієї якості. У сучасних умовах існує теоретична основа, що дає змогу розробити змістовне організаційне оцінювання процесу вироблення у здобувачів освіти культурної компетентності у закладах вищої освіти. Дослідження доводить, що, як і раніше, неможливо уникнути однобічності та обмежень в оцінюванні культурної компетентності у викладацькій практиці системи вищої освіти. Питання оцінювання культурної компетентності потребує цілеспрямованого вивчення з використанням необхідних інструментів і спирається на оцінювання освітнього процесу в закладах вищої освіти різних профілів з урахуванням

індивідуальних особливостей проявів культури та наявності базових компетенцій. Перспективами подальших досліджень можуть бути опрацювання способів подолання проблем та вироблення єдиних підходів щодо загального представлення результатів освітнього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Білицька, В. М. (2020). Культурна компетентність та культурний інтелект сучасного фахівця. *Вісник Національного авіаційного університету*, 16, 16–22. http://dx.doi.org/10.18372/2411-264X.16.14674

2. Білицька, В. М. (2019). Порівняльний аналіз визначення культурної, загальнокультурної, соціокультурної, культурологічної, полікультурної та крос-культурної компетентності. *Наукові записки*, 2, 77-86. http://dx.doi.org/10.25128/2415-3605.19.2.10

3. Бондаренко, Н. В. (2019). Формування культурної компетентності як ключової на уроках української мови. *Молодь і ринок*, 8, (175), 94–99. https://doi.org/10.24919/2308-4634.2019.179415

4. Варнавська, І. В, Черемісін, О. В. (2021). Іноваційний вимір сучасної освіти: аналіз напрямів. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*, 1 (48), 64–88. https://doi.org/10.24144/2524-0609.2021.48.64-68

5. Квітка О. О. (2020). Роль і місце компетентності культурної обізнаності та самовираження в системі ключових компетентностей. *Загальна педагогіка та історія педагогіки*, 21 (1), 37-40. https://dx.doi.org/10.32843/2663-6085/2019.21.1-7

6. Соломаха, С. О, (2018). Художні стратегії діяльності мистецько-педагогічної майстерні у процесі підвищення кваліфікації викладачів мистецьких дисциплін. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*, 2 (83), 187–196. https://lib.iitta.gov.ua/719180/1/художні%20стратегії%20діяльності.pdf

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНОЇ СТОРОНИ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗНМ ІІІ РІВНЯ

Стельмах Ніна Василівна,
к.п.н., доцент,
Лопатнюк Валерія
Студентка-магістрантка
Миколаївський національний університет
імені В. О. Сухомлинського

Вступ. Однією зі структур мовленнєвого розвитку дитини є сформована граматична сторона мовлення. Формування граматичної складової мовлення включає у себе процес розвитку відповідних умінь та навичок: засвоєння дитиною певної системи граматичних складових, які виражають числові, родові, часові, відмінкові відношення; розвиток морфологічної та синтаксичної системи. Діти з тяжкими мовленнєвими порушеннями, в тому числі із загальним недорозвиток мовлення, зазнають труднощі у використанні граматичних конструкцій та їх формуванні і потребують відповідної корекційної допомоги. Тому варто розуміти особливості формування граматичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ ІІІ рівня.

Ціль роботи – проаналізувати та теоретично обґрунтувати особливості формування граматичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ ІІІ рівня.

Матеріали та методи – ми використали теоретичні методи, а саме аналіз психолого-педагогічної та науково-методичної літератури, узагальнення отриманої інформації з метою уточнення особливостей формування граматичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ ІІІ рівня.

Результати та обговорення. Граматична сторона мовлення є важливим компонентом роботи з дітьми дошкільного віку та їх мовленнєвого розвитку. Її сутністю є узгодження слів між собою у словосполученнях та реченнях.

Граматика розглядається як складна структура, яка пов'язує у собі такі підсистеми як словотворення, морфологія, синтаксис. Граматична компетенція розуміється як ключова, яка виявляється в несвідомому вживанні граматичних форм рідної мови, відповідно до законів, правил морфології, словотворення та синтаксису.

Як зазначає А. Кліщ, граматична будова мовлення є системою взаємодії слів між собою у словосполученнях та реченнях. Розрізняються такі рівні граматичної сторони мовлення: морфологічний рівень – вміння володіти прийомами словотворення; синтаксичний рівень – вміння складати речення, граматично правильно поєднувати слова. Розвиток морфологічної та синтаксичної систем мови у дітей відбувається у тісному взаємозв'язку. Варто розуміти, що поява нових слів сприяє ускладненню структури речення та, навпаки, використання певної структури речення в усному мовленні одночасно закріплює й граматичні форми слів [2].

На думку М. Кляп, формування граматичної складової мовлення включає в себе:

– засвоєння дитиною багатоструктурної системи граматичних уточнень, які виражають числові, часові, родові та відмінкові відношення;

– розвиток морфологічної системи словотворення та формування різних типів синтаксичних конструкцій [3].

А. Усольцева та В. Андросова запевняють, що граматична сторона мовлення має велике значення для загального розвитку дітей старшого дошкільного віку, що у майбутньому забезпечує успішне оволодіння усним та писемним мовленням. За останні роки збільшується кількість дітей, які мають мовленнєві порушення, особливо загальний недорозвиток мовлення. Такі діти мають порушення граматичної сторони мовлення через те, що граматичні значення для дітей мають абстрактний характер, а граматична сторона

спирається на велику кількість правил [1].

Ми погоджуємося із думкою К. Обуховської та Т. Коломієць, що одним із основних напрямків впливу та корекції мовленнєвих порушень у дітей дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення є саме формування граматичних засобів мови та словникового запасу [5].

І. Молошна та О. Ласточкіна зазначають, що при загальному недорозвитку мовлення формування граматичної будови мовлення, на відмінну від оволодіння активним та пасивним словниками відбувається з ускладненнями. Варто зазначити, що у дітей із ЗНМ у такій же послідовності, як і у дітей з нормальним мовленнєвим розвитком, з'являються форми словотворення та словозміни, різні типи речень. Характерні особливості оволодіння граматичною складовою мовлення у дітей із ЗНМ полягає у тому, що вона засвоюється повільніше, також проявляються труднощі у розвитку морфологічної та синтаксичної систем, семантичних та формально-мовленнєвих компонентів. У таких дітей виникають труднощі у виборі граматичних засобів для висловлення власної думки [4].

А. Усольцева та В. Андросова узагальнили особливості формування граматичної сторони мовлення у дітей із ЗНМ III рівня, серед яких визначені наступні:

– спостерігаються граматичні помилки у словозмінні та під час словотворення;

– неправильне використання прийменникових конструкцій;

– велика кількість аграматизмів під час будови речень;

– замінюють словотворчі афікси непродуктивними;

– замінюють словотворення словозміною;

– використовують префіксально-суфіксальний спосіб творення замість суфіксального;

– неправильно вибирають флексію;

– використовують закінчення жіночого та чоловічого роду прикметників відповідно до середнього роду довше, аніж у нормі;

– відмічаються помилки у творенні іменників та прикметників із суфіксами, прикметників від іменників, дієслів із префіксами [1].

Таким чином, ми бачимо, що діти із ЗНМ ІІІ рівня мають свої певні особливості, які впливають на оволодіння мовленням в подальшому. Варто враховувати дані особливості при корекційно-логопедичній роботі з дітьми дошкільного віку.

Висновки. Граматична сторона мовлення є важливим компонентом мовленнєвого розвитку дитини. Вона являє собою систему взаємодії слів між собою у словосполученнях та реченнях і має два рівні: морфологічний та синтаксичний, які тісно пов'язані і вимагають копіткої роботи по їх розвитку та формуванню. Ми охарактеризували та висвітлили особливості граматичної сторони мовлення, які варто враховувати при корекційно-логопедичній роботі з дітьми старшого дошкільного віку із ЗНМ ІІІ рівня.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андросова В., Усольцева А. Особливості граматичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ ІІІ рівня. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації.* 2018. С. 128-130.
2. Кліщ А. Використання дидактичних ігор для розвитку граматичної сторони мовлення у дітей дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення. *Сучасна наука: тенденції та перспективи*. 2019. С. 53.
3. Кляп М. Формування лексико-граматичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення. *International scientific and practical conference «Innovations and modern technology in educational system: contribution of Poland and Ukraine»*. 2017.
4. Ласточкіна О., Молошна І. Особливості розвитку лексико-граматичної сторони мовлення із загальним недорозвитком мовлення. 2016.
5. Обуховська К., Коломоєць Т. Шляхи формування граматичної сторони мовлення у дітей із загальним недорозвитком мовлення. *Молодіжна наукова ліга.* 2023. С. 298-300.

УДК 378

ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ З ВИКОРИСТАННЯМ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ЗАСОБІВ НАВЧАННЯ

Трубіцина Ольга Михайлівна
кандидат педагогічних наук, доцент
Бабенко Євген Олександрович
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету іноземних мов
Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
м. Одеса, Україна

Анотація. Статтю присвячено дослідженню ефективності використання мультимедійних засобів для формування соціокультурної компетентності старшокласників, проблемам формування соціокультурної компетентності на уроках іноземної мови, визначенню сутності та структури соціокультурної компетентності, опису особливостей формування соціокультурної компетентності старшокласників та проаналізовано можливості використання мультимедійних засобів на уроках англійської мови

Ключові слова: соціокультурна компетентність, мультимедійні засоби, соціокультурне середовище, учні старшої школи, національно-культурний компонент.

Постановка проблеми. В умовах компетентнісного підходу, який наразі превалює в методиці викладання іноземних мов, формування соціокультурної компетентності видається особливо нагальним. Сучасна загальноосвітня школа є соціокультурним простором, у якому учні набувають як знання, так і досвід життя, взаємодії з іншими людьми і світом загалом. Соціокультурне середовище – це простір культурного розвитку людини, що включає цінності, відносини, символи, речі, предмети. Ці елементи не можуть бути принципово

стандартизованими, відповідно, задається і реалізується безліч освітніх моделей організації життєдіяльності школярів у цьому просторі. Соціокультурне середовище задає умови функціонування особистості у соціумі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загалом проблемами формування соціокультурної компетентності на уроках іноземної мови займалися такі вчені, як В. В. Киливник, О. О. Коломинова, Г. В. Лисенко та інші. Питання використання мультимедійних засобів на заняттях з іноземної мови теж вже довгий час знаходиться у центрі уваги методистів, зокрема, його розробкою займалися такі науковці, як А. П. Кудін, Ж. А. Меньшикова, М. В. Пірко та інші. Ряд дослідників включає до складу соціокультурної компетентності «культурну компетенцію» (А. Я. Флієр), «інформаційно-комунікативну компетенцію» та «міжкультурну компетенцію. Проте формування соціокультурної компетентності саме учнів старшої школи і за допомогою мультимедійних засобів ще фундаментально не розглядалося, що визначає **актуальність** проведення такого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Зі специфіки вікових особливостей учнів старших класів, Т. Фоменко виділяє наступні завдання, пов'язані з розвитком соціокультурної компетентності в загальноосвітній школі.

Завдання, спрямовані на вдосконалення якостей самого учня:

1. Усвідомлення себе у світі, у своїй культурі, усвідомлення того, що учень є частиною своєї культури;

2. Доброзичливість до всіх людей, незалежно від раси, національності, віросповідання, становища у суспільстві, особистісних властивостей;

3. Розуміння недоторканності людського життя, доброта, милосердя;

4. Широта пізнавальних інтересів, прагнення та здатність до самоосвіти;

5. Усвідомлення цінності спілкування задля встановлення взаєморозуміння, зокрема між людьми (народами) – носіями різних мов та культур.

Завдання, пов'язані з оптимізацією взаємодії учня з навколишнім світом:

1. Вміння приймати прийнятний у соціокультурному плані спосіб мовної

та немовної поведінки в умовах міжкультурної комунікації;

2. Соціокультурна спостережливість, здатність будувати спілкування відповідно з особливостями ситуації та співрозмовника;

3. Усвідомлення причетності до того, що відбувається в сім'ї, класі, школі, місті, країні, світі;

4. Усвідомлення взаємопов'язаності, цілісності всього світу та необхідності об'єднання зусиль народів для вирішення глобальних проблем людства [2, с. 153].

Для вирішення перерахованих завдань та формування соціокультурної компетентності у старшокласників знадобиться така організація навчального процесу на уроках іноземної мови, за якої кожен із учнів усвідомлює себе активним суб'єктом діяльності, чий творчий потенціал затребуваний оточуючими [3]. Це може бути досягнуто, якщо використовуються прийоми навчання іноземних мов, які:

– здатні «занурити» учня в соціальне середовище, штучне або природне, забезпечити можливість виходу за межі навчального мовного середовища;

– можуть ґрунтуватися на актуальному змісті, що має соціальне звучання;

– мають «відкритий» характер, заохочуючи різні підходи до вирішення проблем;

– забезпечують досвід спілкування, взаємодії та широкого пошуку інформації;

– стимулюють комунікативно-пізнавальну діяльність, активне міжособистісне спілкування як умову вирішення завдань соціального характеру;

– перешкоджають «виснаженню» мотивації до вивчення іноземної мови, особливо на старшому етапі, за рахунок «убудованості» в соціокультурний контекст країн, мова якої вивчається [3].

Включення національно-культурного компонента до змісту навчання

іноземної мови передбачає розробку нових, адекватних засобів для його засвоєння. У сучасній методиці виділяють 3 типи лексичних одиниць, які так чи інакше є національно культурно-маркованими і передають семантику, характерну для конкретного пласта культури. Серед них:

1) фонова лексика – лексика, що позначає такі предмети та явища, які відомі і подібні у різних культурах, але використовуються такі лексичні одиниці та функціонують у мові вони по-різному;

2) конотативна лексика – лексичні одиниці, схожі за денотативним значенням, але різні за відтінками значення, пов'язаного з культурним та історичним розвитком країни;

3) реалії – такі явища та предмети, які притаманні одній конкретній країні, але абсолютно невідомі і невластиві іншій [1].

Лінгвокраїнознавство може бути названим одним з найбільш популярних способів формування соціокультурної компетентності. Лінгвокраїнознавство - це навчальний предмет, в рамках якого учні знайомляться з новою для них культурою. Даний курс ставить своїм завданням вивчення лексики, що найбільш яскраво і повно відображає національний колорит народу, носія мови – та його навколишньої дійсності. Лексикологія та фразеологія є лінгвістичною основою лінгвокраїнознавства, адже ці розділи мови відповідають за відбір національно-маркованих одиниць, які можуть бути названі країнознавчо-орієнтованою лінгвістикою.

Література країн мови, що вивчається, є ще одним ефективним засобом формування соціокультурної компетентності. Художня англомовна література є безцінним джерелом соціокультурної інформації. Англійська художня література як аспект національної культури відбиває реальну дійсність своєї соціокультурної спільності, отже, включає у свої твори найрізноманітніші компоненти своєї культури.

У процесі навчання читання художньої літератури на заняттях з англійської мови з метою розвитку соціокультурної компетентності учні набувають обов'язкового обсягу мовних знань про естетику, художню культуру,

мистецтво, про життя та творчість видатних класичних та сучасних митців.

Сучасна педагогічна наука також розглядає відеоматеріал як ефективний засіб навчання іноземної мови та розвитку соціокультурної компетенції. Відеоматеріал – це навчальний допоміжний засіб, що демонструється за допомогою звуко- та світлотехнічного пристрою і направляє мовну інформацію одночасно по зоровому та слуховому каналу сенсорної системи людини. Навчання за допомогою відеоматеріалу ґрунтується на принципі наочності -одному з основних дидактичних принципів навчання.

Завдяки комбінації зорової, слухової та м'язово-рухової наочності запам'ятовування навчального матеріалу відбувається краще та швидше, ніж запам'ятовування такої ж кількості матеріалу, представленого у словесній формі (усній чи письмовій).

Фольклор, представлений у вигляді прислів'їв та приказок, також є цікавим і ефективним методом формування соціокультурної компетентності. За допомогою цих коротких висловів учень може дізнатися фразеологічні одиниці, зміст яких зрозумілий лише носієві мови, побачити особливості життя і побуту народу, який придумав їх, оскільки у прислів'ях можуть бути історизми та архаїзми, тобто реалії того етапу розвитку культури та історії, провести порівняльний аналіз своєї культури з культурою досліджуваної мови. Як відомо, багато прислів'їв та приказок знаходять свої еквіваленти в інших мовах, зміст яких однак виражений іншими словами, зрозумілішими народу цієї країни. Звичайно, народна мудрість інтернаціональна, але думка може передаватись різними засобами мови.

Включення вивчення та заучування фразеологізмів, ідіом, загадок, прислів'їв тощо створює величезну мотивацію учнів. Форми організації роботи з цим матеріалом можуть змінюватись таким чином, щоб зацікавити учня будь-якого віку: театральні постановки та рольові ігри, дискусії та дебати, діалоги та есе «за і проти». Крім того, знання фольклору країни досліджуваної мови значно полегшує спілкування з іноземцями і створює основу подальшого вивчення мови.

Висновки. Соціокультурний аспект у викладанні іноземної мови може бути реалізований за рахунок широкого використання на різних етапах навчання автентичних текстів, які відображали б особливості національного мислення, способу життя та традицій, суспільної та мовної поведінки, а також менталітету в цілому [3]. Але через те, що автентичні тексти можуть представляти складність для учнів, особливо на початковому етапі, автори сучасних навчальних посібників складають навчальні тексти самостійно, або адаптують автентичний текст. Насправді такі тексти все одно варто включати до підручників, оскільки, по-перше, вони здатні дуже відчутно підвищити мотивацію учнів до вивчення нового матеріалу. По-друге, такі тексти готують до спілкування з іноземцями, оскільки у них відбивається природне мовне вживання. Щодо навчальних умінь, то автентичні тексти сприятливо впливають на розвиток мовної здогадки, і навіть формують навички читання з розумінням основного змісту прочитаного. Крім того, автентичні тексти рясніють національно-маркованою лексикою, що дозволяє учням закріпити свої знання, зрозуміти та знайти реалії та вивчити нові слова [1].

Таким чином, існує безліч способів формування соціокультурної компетентності, що сприяють практичному оволодінню мовою, серед них: автентичні тексти, фольклор, відеоматеріали, література англомовних країн та лінгвокраїнознавство.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Лисенко Г. В. *Формування соціокультурної компетентності студентів у процесі вивчення іноземної мови. Вісник психології і педагогіки [Електронний ресурс] : Збірник наук. праць* / Педагогічний інститут Київського університету імені Бориса Грінченка, Інститут психології і соціальної педагогіки Київського університету імені Бориса Грінченка. (13). 2018. С. 198-206

2. Фоменко Т. Визначення поняття «соціокультурна компетентність» у сучасній парадигмі вищої освіти. *Засоби навчальної та науково-дослідної*

роботи : зб. наук. пр. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2014. Вип. 42. С. 149–156.

3. Формування соціокультурної компетентності у старшокласників. Режим доступу: https://naurok.com.ua/formuvannya-sociokulturno-kompetentnosti-u-starshoklasnikiv-228908.html

РОБОТА З УЧНЯМИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ НА УРОЦІ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

Хоменко Наталія Валентинівна,
вчитель-методист
вчитель з Технології, гімназія № 73
м. Дніпро, Україна

Анотація: Трудове виховання ефективно використовується для формування в учнів з особливими освітніми потребами таких важливих якостей особистості, як уміння працювати в колективі , ураховувати інтереси інших, узгоджувати їх з власними інтересами, уміння керувати собою в процесі трудової діяльності тощо . Потрібен засіб корекції, обов'язкового розвитку і формування особистості кожної дитини, її підготовки до професійного становлення у майбутньому.

Ключові слова: учнями з особливими потребами, формування сенсорних здібностей, конструктивна діяльність, формування пізнавальної діяльності, пісочна терапія, малювання на креативній дошці, та малювання пальчиками.

Я, вчитель — методист.

Зі своєї освітньої практики хочу надати допомогу молодим вчителям з трудового навчання, щодо роботи з учнями з особливими потребами.

Трудове виховання ефективно використовується для формування в учнів з особливими освітніми потребами таких важливих якостей особистості, як уміння працювати в колективі (ураховувати інтереси інших, узгоджувати їх з власними інтересами), уміння керувати собою в процесі трудової діяльності тощо. З особистого досвіду можу сказати, що специфіка навчально-трудової діяльності учнів з порушеннями інтелекту полягає в тому, що вона повинна будуватися на основі самостійного використання набутою досвіду, засвоєння знань і вмінь, розвитку і корекції практичних умінь і навичок. Цей вид навчальної та виховної діяльності учнів з порушеннями інтелектуального

розвитку розглядається як важливий засіб корекції, обов’язкового розвитку і формування особистості кожної дитини, її підготовки до професійного становлення у майбутньому.

Для учнів з інтелектуальними порушеннями помірного та тяжкого ступенів предметно-практичне навчання має первинне значення, оскільки у його процесі :

- відбувається формування пізнавальної діяльності і особи в цілому;
- підвищується рівень соціальної компетентності;
- отримуються трудові (професійні) навички, які допоможуть у подальшому легко адаптуватися в суспільстві.
- розширюються уявлення про професії;
- важливим є набуття навичок самообслуговування, що здійснюється у процесі дотримання під час уроків предметно-практичне навчання санітарно-гігієнічних норм та вимог;
- правил організації робочого місця.

На уроках потрібно розвинути в учнів самостійність, щоб вони могли адаптуватися до соціальних умов; виховувати працьовитість, ощадливість, акуратність у роботі з матеріалами та інструментами.

Учні з інтелектуальними порушеннями помірного та тяжкого ступенів люблять такі теми: догляд за кімнатними і садовими квітами, (це знадобиться у дорослому житті); робота з папером, різними тканинами та природними матеріалами. Обов'язково вчитель повинен звертати увагу на формування вмінь користування інструментами (ножницями ,голками, булавками, садовим інвентарем). Також на уроках трудового навчання бесіда є важливим методом. Бесіда може буте вступною, а також для закріплення отриманих знань, або повторення вивченого матеріала.

Екскурсії на уроках трудового навчання посідають чильне місце. Вони можуть носити ознайомлювальний характер або пракичний, можуть бути поточними або завершальними. Важливе місце відведено сюжетно-рольовим іграм на уроках. Ігри полегшують засвоєння учнями навчального матеріалу. У

трудовій діяльності формуються вміння співпрацювати з однолітками і дорослими, звичка до трудових зусиль і доведення справи до кінця, самостійність, прагнення допомагати дорослим і дітям тощо самостійність, для подальшої у дорослому житті.

СЮЖЕТНО-РОЛЬОВІ ІГРИ. Гра - провідний вид діяльності дитини. У сюжетно-рольових іграх відбиваються уявлення дітей про навколишній світ, взаємини і професійні обов'язки людей. Дитина приміряє цікаву роль, використовує образи пам'яті і фантазію для дії у вигаданій ситуації. Сюжетно-рольова гра не тільки розважає дитину, але й є елементом освітнього процесу. Сюжетно-дидактичні ігри будуються на основі ігор творчих, вже знайомих дітям: «Магазин», «Перерва у школі», «Банк», «Їдальня». Гра набуває додаткового змісту: пізнавального (розрізнення фруктів і овочів в грі «Їдальня» або «Город»), математичного (порахувати кількість предметів в ігровій ситуації) тощо.

ТЕАТРАЛІЗАЦІЯ. Театралізація на уроці — це синкретична діяльність учнів, яка дає змогу не просто почути, прочитати чи обговорити літературний твір, а «відчути» його «наживо» усіма органами чуття. Перевтілення дітей у казкових персонажів допомагає бути «без меж», вільними, створювати непізнане й досі недоступне для розуміння.

КОНСТРУКТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ. Конструювання – це процес виготовлення певного реального продукту з окремих частин та елементів. Діти зображають предмети та явища, отримують потрібні навички. Конструктивна діяльність носить характер рольової гри, присутня в навчальних та ігрових процесах. Позитивно впливає на психологічний та емоційний стан. Завдання: Розвиток дрібної моторики рук, зорово-рухової координації, творчих, технічних, винахідницьких вмінь. Формування сенсорних здібностей. Уміння аналізувати споруду, будівлю, виріб, розрізняти прості і складні форми. Удосконалення мови. Отримання позитивних емоцій. Виховання необхідних вольових якостей - сумлінність, наполегливість, уважність, спостережливість.

ТИПИ КОНСТРУКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ:

ПІСОЧНА ТЕРАПІЯ – це один з методів арт-терапії, який передбачає взаємодію з піском. Він є способом спілкування дитини або дорослого з навколишнім світом і самим собою, а також засобом зняття внутрішньої напруги. Пісочна терапія є засобом усунення невпевненості у молодших школярів із загальним недорозвиненням мовлення. Пісочна терапія сприяє покращенню загального емоційного стану дитини, сприяє усуненню страху, негативних емоцій, переживань; розвиває уяву, творчий потенціал, мислення, мовлення, пам’ять, увагу, дрібну моторику.

НЕСТАНДАРТНІ ТЕХНІКИ МАЛЮВАННЯ - для роботи з дітьми з особливими потребами існують такі ізотерапевтичні техніки як малювання на склі, малювання пальчиками, малювання на мокрому папері. Малювання на креативній дошці. Малювання на креативній дошці чудово допомагає подолати тривожність та переживання, пов'язані зі страхом помилитися. Адже, малюнок на склі можна у будь-який момент змінити, скорегувати або навіть витерти і створити новий. Таким чином дитина розуміє, що вона має право на помилки і виправлення. Чудовою альтернативою є малювання разом з дітками, адже це допомагає встановити контакт з дитиною, граючись. Командне малювання разом з іншими дітьми також допоможе навчитись висловлювати свою думку, уникати конфліктів, підтримувати контакт з іншими, разом йти до спільної мети. Малювання пальчиками. Такі заняття допомагають учням позбавитись страхів, стати більш впевненими у собі. Серед переваг цієї техніки виокремлюють свободу від соціального тиску, адже малювання пальцями можна прирівняти до гри з брудом, що завжди забороняється дітям. Це дозволяє вийти за рамки дозволеного, висловити свої бажання у соціально прийнятний спосіб. Ця методика є ефективною навіть для дітей з психофізичними вадами тому, що не вимагає високого розвитку дрібної моторики. Вона є дуже простою, не має встановлених правил. Малювання на мокрому папері. Зняти психоемоційне напруження та покращити самопочуття допоможе малювання на мокрому папері. Цей процес дарує щирі позитивні емоції, під час малювання діти з радістю спостерігають як розтікаються фарби по папері. З цією технікою

дуже легко експериментувати з різними кольорами або ж спробувати намалювати з заплющеними очима, можна створити своєрідний колаж таких малюнків.

ПЕРФОКАРТИ - образи допомагають дітям з різними діагнозами. Давно відомо, наскільки важливі наочно-зорові форми пізнання для дітей з вадами слуху. У випадку інтелектуальних порушень візуалізація допомагає генералізувати поняття у процесі конкретно-наочного мислення (наприклад, завдання співвідносити зображення та предмет). Візуалізація — це те, що нині «показано» майже всім.

СКАФФОЛДИНГ –створення умов для підвищення успішності кожного учня. Кожна дитина має вчитися у «зоні найближчого розвитку», тобто робити те, що їй цікаво, але поки що неможливо опанувати без підтримки. Ніщо так не поліпшує мотивацію, як можливість впоратися із завданням і досягти успіху. Скаффолдинг — це процес, який дає можливість дитині розв'язати проблему, виконати завдання або досягти цілей, які знаходяться за межами її індивідуальних зусиль чи можливостей. Я прагну щоб учні з особливими потребами свої знання, практичні навички, здобуті у процесі навчання і роботи на уроках, широко використовували і в громадсько-корисній праці, і у власному житі. Зокрема. ХАЙ ЩАСТИТЬ НАШИМ УЧНЯМ У ЖИТТІ!

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Олена Чеботарьова, Ірина Гладченко «Учні початкових класів із порушеннями інтелектуального розвитку: Навчання та розвиток». Навчально-методичний посібник. Харків Видавництво «РАНОК» , 2020 р.

2. С. В. Трикоз, Г. О. Блеч « Дитина з порушеннями Інтелектуального розвитку», Видавництво «РАНОК», 2018р.

3. Миронова С.П. Навчально-методичний посібник «Нова українська школа: особливості організації освітнього процесу учнів початкової школи в інклюзивних класах» Видавництво «Астон», Тернопіль , 2020р.

УДК 37.017.5:061.22:378-057.87

ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТІВ

Шлєіна Людмила Іванівна,
Доктор філософії., доцент
Таврійський державний агротехнологічний університет
Імені Дмитра Моторного
м. Запоріжжя, Україна

Анотація: Стаття присвячена одному з актуальних питань гендерної культури особистості студентів. Питання гендерної культури є актуальним у сучасній університетському та дослідницькому середовищі нашої країни. У зв'язку з цим питання гендерної рівності стало сьогодні пріоритетним, постала потреба у формуванні нових взаємовідносин між жінками та чоловіками, заснованих на партнерських засадах та надання їм рівного доступу до переваг суспільного розвитку. Проаналізовано поняття «гендер», «культура», «гендерна культура».

Ключові слова: гендер, гендерна рівність, заклад вищої освіти.

Вирішення проблем сучасного суспільства неможливе без створення рівних можливостей для самореалізації особистості, незалежно від її статі, адже реалізація ідеї гендерної рівності у міжстатевих стосунках, надання рівних прав представникам обох статей є показником демократичного суспільства. У зв'язку з цим питання гендерної рівності стало сьогодні пріоритетним, постала потреба у формуванні нових взаємовідносин між жінками та чоловіками, заснованих на партнерських засадах та надання їм рівного доступу до переваг суспільного розвитку. Постає необхідність формування у випускника ЗВО гендерної культури (далі - ГК), як частини професійної культури, від якої залежить налагодження міжособистісної взаємодії, особистісне й кар'єрне зростання, досягнення економічної стабільності суспільства. Проблема ГК

привертає все більшу увагу науковців і практиків, які намагаються з'ясувати проблеми становлення та розвитку гендерних процесів в Україні. Розглядаючи поняття «гендерна культура», маємо передусім зазначити, що особливість цього феномену полягає в поєднанні двох понять – «гендер» і «культура», тому ми зосередимо увагу на аналізі їх сутності.

Поняття «гендер» стало об'єктом вивчення у XX столітті що пов'язано з дослідженнями К.Міллет, Р. Столлер та інших філософів [25, 26].

Теоретичне осмислення соціальних процесів привело на початку 80-х р. XX ст. До виникнення гендерних досліджень, як нової галузі гуманітарного знання, завдяки якій з'явилася гендерна теорія як система наукових поглядів на статус жінок і чоловіків у суспільстві, їхні соціальнорольові особливості.

Психоаналітик Р. Столлер у праці «Стать та гендер: про розвиток мужності та жіночності» (1968 р.) використав термін «гендер», як соціальний прояв приналежності до статі, або «соціальна стать». З англійської мови термін «гендер» («gender») перекладається як «рід» – в лінгвістичному значенні цього слова (рід іменника). З того часу філософи розуміли «гендер» як певний мисленнєвий конструкт, наукову дефініцію, що визначає соціальнокультурні функції статі та дає змогу відрізняти ці функції від біологічних [17, с. 110; 21].

Аналіз гендерних досліджень у філософському та педагогічному дискурсах уможливив визначення й обґрунтування основних етапів еволюції поняття «гендер»: перший етап розвитку пов'язаний з фемінізмом першої хвилі, феміністською критикою Сімони де Бовуар традиційної науки й вищої освіти [3], другий етап – з дискурсом соціокультурної статі (гендеру) в межах структурного функціоналізму [7; 15].

За визначенням І. Кона, в основі розуміння категорії «гендер» – поняття «стать», що означає сукупність взаємоконтрастних генеративних і пов'язаних з ними ознак [13]. О. Плахотник конкретизує окреслені поняття, вказує на коректність умовності статі, на розгляд всіх можливих варіантів статевої організації людини як континууму значень між умовними полюсами «ж» і «ч».

Саме поєднання різних характеристик кожного рівня статевої організації

людини визначає різноманіття конституційних особливостей кожної особи та змушує з недовірою ставитися до традиційного поділу людей тільки на дві статі. Говорити про «природну зумовленість» статі не доречно: «таке природне, з погляду пересічного громадянина, протиставлення чоловічого й жіночого має не біологічне обгрунтування, а є відображенням ієрархічної структури суспільства, де чоловіки й жінки мають різний соціальний статус і виконують різні соціальні ролі, а також слугує обгрунтуванням для нормативності гетеросексуальності» [23, с. 57].

Поняття «гендер» використовували у своїх дослідженнях філософи А. Річ, Р. Унгер та ін. [7], філософи-феміністки [2, с. 48–79; 13].

В основі розуміння вказаного курикулума – сприйняття його як соціального конструкта. «Стать в новій системі ідей виявилась лише способом інтерпретації біологічного, зафіксованого, на думку соціальних конструктивістів, писаними та неписаними законами суспільства» [7, с. 34].

Спираючись на ідеї М. Фуко, дослідниця Т. де Лауретіс у книзі «Технології гендеру» (1987 р.), вказує: «я показала, що гендер – не проста похідна від анатомо-біологічної статі, а соціальна конструкція, репрезентація, або, скоріш за все, складовий ефект дискурсивних і візуальних репрезентацій, які, наслідуючи М. Фуко, я розглядала, як продукт різних суспільних інституцій: не тільки сім'ї, системи освіти, масс-медіа, медицини та права, але також, що менш вірогідно – мови, мистецтва, літератури, кіно та наукової теорії» [18].

К. Мілет підкреслює, що гендер як соціокультурний конструкт детермінує не тільки стиль одягу та поведінки, але й через певну систему соціалізації й культурні норми, психологічні якості (заохочуючи одні й пригнічуючи інші), здібності (наприклад, через стереотипи «математика – не жіноча справа»), види діяльності, професії тощо. У цьому розумінні бути чоловіком чи жінкою зовсім не означає мати певні природні якості, а значить, виконувати ту чи іншу соціостатеву роль [16, с. 4]. Проблема гендеру, на переконання дослідниці, полягає у штучності статі, оскільки саме в цьому є

первинний сенс запровадження означеного поняття як такого, що розрізняє те, що людині надано від природи у формі її тіла, і те, що вона отримує, як систему суспільно-рольових приписів і стереотипів поведінки. Як штучне утворення, поняття «гендер» відкриває нове поле творчої активності, а саме: або ми вважаємо, що стать має якусь константну сутність, із певним стійким набором характеристик, форм мислення, поведінки та потреб, або визнаємо істотну теоретичну невизначеність характеристик статі, їх залежність від соціальних, культурних, етнічних, професійних контекстів [16, с. 4].

Визначення поняття «гендер» містить і науково-довідкова література. Так, у «Словнику гендерних термінів» його трактують як сукупність соціальних і культурних норм, які суспільство змушує виконувати особистість, залежно від її біологічної статі. В гносеологічному плані термін «гендер» походить від грецького слова «генос» – походження, матеріальний носій спадковості, той, що народжується [19, с. 256].

Науковці Т. Говорун, В. Кравець, О. Кікінежді, О. Кізь розуміють «гендер», як багатокомпонентну структуру, що визначається групами характеристик: біологічна стать, гендерна ідентичність, гендерні стереотипи та гендерні ролі [8].

Н. Абубикирова в аналізі походження терміну «гендер» [1, с. 123–125], що він вказує на відносини, приналежність до класу, групи, категорії, тобто на конструювання відносин між одним об’єктом (чи істотою) та іншим, раніше вже визначеним класом (групою). Отже, гендер є соціальним відношенням; не біологічною статтю, а репрезентацією кожної індивідуальності у межах специфічних соціальних відносин.

У визначеннях сутності терміну «гендер» науковці не є одностайними, проте І. Іващенко [12, с. 78–91], М. Скорик [20] та ін. вказують на мету, з якою він був введений в науковий обіг – розмежування біологічного та соціального трактування рольових відносин чоловіків і жінок у соціумі. Подібної думки дотримуються І. Бондаревська [4, с. 36–53], Т. Говорун та О. Кікінежді [9], А. Фурман [22, с. 10–11]. Водночас І. Некрасова [14, с. 27–38.] вказує, що цей

термін почали використовувати у соціальних науках для розкриття соціокультурних аспектів приналежності людини, не зумовлених біологічною статтю, тобто переважно того, як особистість сама сприймає себе як представника певної статі.

Щодо цього дослідниця І. Хірдман окреслює особливості формування гендерної системи, яка складається в суспільстві і фіксує відносини між статями, ідеї, неформальні й формальні правила та норми, визначені, відповідно до місця, цілей і положень статей в суспільстві [24, с. 190–191].

І. Головашенко вважає, що введення терміну «гендер» дозволило переглянути «споконвічно усталені уявлення про механізми відтворення статевої нерівності, механізми реалізації влади, про статеворольову структуру суспільства, головними рисами якого були патріархатність та гетеросексуальність» [11, с. 99].

У сучасних дослідженнях поняття «гендер» науковці пов’язують з виконанням особою соціально зумовленої ролі, з дотриманням нею певної суспільної поведінки, з характером сподівань, на реалізацію яких вона може розраховувати, відповідно до своєї належності до жіночої або чоловічої статі, що пояснює його введення до міжнародної практики та надання йому політичного забарвлення [18].

Для вирішення завдання формування ГК важливо розуміти, що генденорольова позиція особистості реалізується в спілкуванні та діяльності.

Деякі викладачі та студенти поділяють точку зору про природне призначення статі, що створює виклики на шляху формування ГК майбутніх фахівців, адже їх переконаність у природній визначеності особливостей життєвого шляху, способів особистісної та професійної самореалізації перешкоджає досягненню результатів навчання та виховання молоді. Ми погоджуємось з І. Головашенко, що відмова від постулату про природне призначення статей [11, с. 79] стає ключовою для організації навчально-виховного процесу ЗВО.

Щодо цього науковці зауважують, що статевий диморфізм не лише не

визначає формування психологічної статі, але й не є універсальною властивістю будь-якого виду [5]. В. Геодакян щодо цього доводить, що у зонах дискомфорту та елімінації відбувався відбір у різних напрямах: у жіночої статі – на «виховуваність», «адаптативність», «здатності навчатися», у чоловічої – на «винахідливість», «дотепність». Жіночій природі генетично притаманна краща «адаптація до умов існування», у той час як «пошук нових шляхів» – справа виключно чоловіча. Такі міркування стали основою того, що існують традиційні соціокультурні образи чоловіка, як активної істоти, суб'єкта культурної творчості, і, відповідно, жінки, як істоти пасивної, здатної лише до адаптивності, що є біологічно детермінованими, і тому є незмінними сутностями чоловічого та жіночого [10, с. 171–189].

Отже, аналіз наукових підходів щодо визначення сутності поняття «гендер» та його похідних у наукових дослідженнях дозволяє узагальнити, що більшість вчених одностайні щодо відмінності гендеру від біологічної статі, щодо його соціального походження, уможливлення конструювання через певні інститути соціалізації, культурні норми, розподіл праці, наявні в суспільстві ролі та стереотипи. Науковці довели, що гендерні відносини є конструктами певної культури, а вплив цієї культури щодо визначення гендерної належності називають гендером, який є своєрідним результатом соціалізації людини у суспільстві, відповідно до її статевої приналежності. Оскільки гендер характеризує систему соціальної поведінки особистості, то в умовах ЗВО одним зі шляхів формування ГК студентів є гендерна освіта зі складовою – гендерне виховання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Абубикирова И. Что такое «гендер»? Общественные науки и современность. 1996 р. № 6. С. 123–125.відзначає

2. Батлер Дж. Феминизм под другим именем. Интервью с Рози Брайдотти. Гендерные исследования. Москва : Человек & Карьера. 1999. № 2.

3. Бовуар Сімона де. Друга стать : у 2 т. / пер. з фр. Н. Воробйової,

П Воробйова, Я. Собко. Київ : Основи, 1994. Т. 1. 392 с. С. 48–79.

4. Бондаревська І. А. Гендер як категорія теоретичного аналізу. Гендерні студії: освітні перспективи : навчально-методичні матеріали. Київ :ПЦ «Фолиант», 2003. С. 36–53.

5. Брандт Г. А. Философская антропология феминизма. Природа женщины. СПб : Алтейя, 2006. 160 с.

6. Галкина О. В. Роль и место понятия «организационно-педагогические условия» в терминологическом аппарате педагогической науки : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. пед. наук : 13.00.01. Самара, 2009. 23 с. 35. Гапон Н. П. Гендер в гуманітарному дискурсі : філософсько-психологічний аналіз. Львів : Літопис, 2002. 310 с.

7. Гапон Н. П. Гендер в гуманітарному дискурсі : філософсько-психологічний аналіз. Львів : Літопис, 2002. 310 с

8. Гендерні аспекти усвідомленого батьківства / Т. В Говорун, В. П Кравець, О. М ікінежді, О. Б. Кізь. Тернопіль : Навчальна книга. Богдан, 2004. 148 с.

9. Гендерні дослідження: прикладні аспекти : монографія / В. П. Кравець, Т. В. Говорун, О. М. Кікінежді та ін. / за наук. ред. В. П. Кравця. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2013. 448 с.

10. Геодакян В. А. Теория дифференциации полов в проблемах человека. Человек в системе наук. Москва : Наука, 1989. С. 171–189.

11. Головашенко І. О. Становлення теорії гендеру. Основи теорії гендеру : навч. посіб. Київ : «К.І.С.», 2004. С. 79–108.

12. Іващенко О. Гендерна наукова перспектива: від світогляду до політики. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 1998. № 6. С. 78–91.

13. Кон И. С. Психология половых различий. Вопросы психологи. 1981. №2. С. 51–58.

14. Куприянов Б. В., Дынина С. А. Современные подходы к определению сущности категории «педагогические условия». Вестник Костромского гос. университета им. Н. А. Некрасова. 2001. № 2. С. 101–104.

15. Ліончук Р. Термін «гендер» у науковому дискурсі: вітчизняний та зарубіжний підходи. Нова педагогічна думка. 2013. № 2. С. 66–70.

16. Мілет К. Сексуальна політика / пер. з англ. Київ : Основи, 1998. 619 с.

17. Основи теорії гендеру: навч. посіб. / Уклад. З. В. Шевченко. Київ : «К.І.С.», 2016. С. 109–131.

18. Польська Ю. В., Голубева М. О., Приходькіна Н. О. Поняття «гендер» та його місце у розвитку сучасного соціогуманітарного знання : зб. наук. пр URL: http://www.ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/809/Polska_Holubieva_Poniattia%20hender.pdf;jsessionid=622AA19CA33C807D1D8156DC62DA298B?sequence=4

19. Словник гендерних термінів / Укладач З. В. Шевченко. Черкаси :видавець Ю Чабаненко., 2016. 336 с.

20. Скорик М. М. Гендерний аналіз соціополітичних процесів: метод. розробка. Київ : Златограф, 2004, 32 с.

21. Словник гендерних термінів / Укладач З. В. Шевченко. Черкаси : видавець Ю Чабаненко., 2016. 336 с.

22. Фурман А. В., Надвинична Т. Л. Основи гендерної рівності. Гендерний розвиток суспільства: 2-ге вид. Київ : ПЦ «Фолиант», 2005. С. 7–46.

23. Plaxotnik O. M. Philosophical and methodological of Ukrainian Gender Policy. Intelligence. Personality. Civilization : Thematik collection of scientific papers. Donets’k, 2010. P. 56–63.

24. The Gender System. Moving On: New Perspectives on the Womens Movement / ed. by T. Andreasen, A. Borchorst, D. Dahlerup, E. Lous, H. Rimmen Nielsen. Denmark: Aarhus University Press, 1991. P. 187–207.

25. Millett K. Sexual Politics. London : Abacus, 1972. P. 23.

26. Stoller R. Sex and Gender On the Development of Masculinity and Feminity N.Y., 1975. 330 p.

УДК 37.017-053.6

ТВОРИ МИСТЕЦТВА ВОЄННОГО ЧАСУ, ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ МОЛОДІ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ ТА ПІДНЯТТЯ ПАТРІОТИЧНОГО ДУХУ

Яценко Тетяна Володимирівна,
к.психол.н
Харченко Поліна Олександрівна
Учениця групи Л-9А
Наукового ліцею "Політ"
при Обласному коледжі "Кременчуцька гуманітарно-технологічна академія імені А. С. Макаренка"
Полтавської обласної ради
м. Кременчук, Україна

Анотація: У статті описано значення творів воєнного часу, як засобу формування ціннісного ставлення до національної культури та підняття патріотичного духу. Визначено сутність понять мистецтва, культурних цінностей, національної свідомості, патріотичного духу, ціннісного ставлення. Розкрито особливості формування ціннісного ставлення молоді до творів мистецтва воєнного часу. Наголошено на тому, що у період боротьби і зміцнення Української держави твори мистецтва відіграють одну з ключових ролей задля підняття патріотизму. Акцентовано увагу аналізі сучасних творів мистецтва різного жанру та створено їх каталог.

Ключові слова: мистецтво, культурні цінності, національна свідомість, патріотичний дух, ціннісне ставлення.

У житті кожної людини Батьківщина є не тільки місцем, де вона народилася і вперше побачила світ, а і відчула себе особистістю, наповненою духовністю і сенсом житття. У дитинстві формується майбутня особистість, цінності життя, які визначають спрямованість людини, її цілі. Ці́нністю називають будь-яке матеріальне або ідеальне явище, яке має значення для

людини або суспільства, задля якого вона діє, витрачає сили, час, гроші, здоров'я тощо, заради якого вона живе. Це є джерелом мотивації діяльності. Цінності людини визначають насамперед її культуру, яка пізніше проявляється у мистецтві.

Твори мистецтва розкривають культуру народу, відтворюють уявлення, бачення світу, що зумовлене історичними й соціальними обставинами, зображують людину як цілісну, неповторну, оригінальну особистість. У творах мистецтва відображається побут, цінності та ідеали людей різних поколінь. Знання творів мистецтва дозволяють зрозуміти культуру не тільки своєї країни, а й усього світу, визначають людину, як гуманну та високоінтелектуальну особистість.

Війна в Україні, спричинена російською агресією, суттєво вплинула на умови життя громадян. Змінились культурні цінності у цілого покоління. Сучасні твори мистецтва відображають події в Україні та сприяють національно-патріотичному вихованню підростаючого покоління, піднімають силу духу і дають стимул працювати, навчатися і любити свою державу. Дух нації є основою національної самосвідомості людини і національного виховання. З початком військових подій, сучасна молодь почала більше цінувати Державні символи України та плекати рідну мову.

Усе частіше спостерігаємо демонстрацію національних символів на одязі, предметах побуту, канцтоварах, у інтер'єрі. Вони стали об'єктами мистецтва для митців. Події війни відображаються у сучасних піснях, картинах, фільмах, муралах та літературі, що підіймає національно-патріотичний дух, як цивільних, так і військових. Саме сучасні твори мистецтва і набули особливого філософського сенсу та символізму для українців. Під час війни все частіше на стінах житлових будинків, комунальних закладів та офісів з’являються нові шедеври, які не залишають байдужими жодну людину. Ми можемо пишатися величними муралами на будинках Києва, Маріуполя, Харкова, Одеси та інших міст України. Вони є символом нескореності, незламності і небайдужості нашого народу до війни, наших військових, полонених і просто до народу.

Мистецтво бере початок ще з первісних часів, тридцять тисяч років тому, коли людина тільки починала розумітися в творчості, розпізнавати художній світ і створювати шедеври. Кожна епоха людства створила свої твори мистецтва, які по-різному сприймаються і оцінюються світом. Наразі наша країна переживає важкі часи. Змінилося мистецтво, започаткувалися нові способи його поширення. Український кінематограф, наприклад, вже створив багато документальних і художніх фільмів про воєнні події, майстри розписують стіни житлових будівель муралами, українські співаки та музичні гурти виконують пісні, що піднімають патріотичний дух (Рис.1). Художники й митці малюють картини, прославляють красу і багатство природи нашої неньки, силу духу мужніх козаків та воїнів-захисників. Поети сучасності складають вірші про незламність України, її волю і потужність. Вірші та інші жанри сучасного воєнного мистецтва надихають людей на працю заради перемоги, підтримують силу духу, а підростаючому поколінню надають віру в світле майбутнє.

Рис. 1. Мурал під назвою “Герою слава”, розташований в м. Київ

Аналіз творів мистецтва воєнного часу дозволив нам зробити детальний опис сучасного стану мистецького багатства. Живописом виступають не тільки картини, а й мурали на будинках, логотипи. Де-не-де по Україні з’являється стріт-арт, що демонструє підтримку нашої держави. Наприклад, малюнок в місті Житомир, який намалювали творчі українці, під назвою «АзовСталь».

Варто згадати художницю Юлію Абрамову, художницю, яка створила величний мурал «Клич роду», а також Константина Кончановського, людину, що передала мужність нашого народу в образі хороброї дівчини. Велика частина муралів намальована небайдужими і творчими українцями, вони розташовані в різних містах, але всі нагадують про силу духу наших людей.

Кіно воєнного часу представляє собою сукупність відеоматеріалів, що описують події в Україні, документально і художньо відображають сучасне життя наших громадян і показують важку працю воїнів України. Розглянемо найвідоміші фільми про події на нашій землі. По-перше, згадаємо Сергія Лозницю, який створив фільм під назвою «Донбас», 2018. Описується реале життя на території сходу України 2014 року, зображується реконструкція деяких подій, що переосмислені режисером. По-друге, роздивимося фільм під назвою «Позивний Бандерас», 2018 року, створений режисером Заза Буадзе. Сюжетом є завдання для команди військових розвідників – виявити диверсанта. Також відмітимо відносно популярний фільм «Погані дороги», який спродюсувала Наталка Ворожбит у 2020 році. Вона описує життя мешканців сходу України, які опинилися під окупацією. Варто відмітити багатьох авторів хороших фільмів, це: Мар’ян Бушан з фільмом «Снайпер. Білий ворон», Тимура Ященко, що спродюсував «Черкаси», Валентина Васяновича, з фільмом «Атлантида» та ін. (Рис.2).

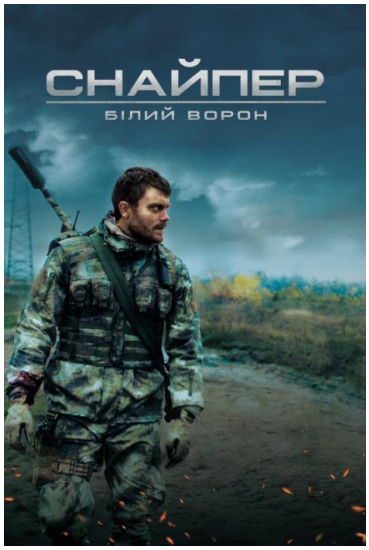

Рис. 2. Фільм “Снайпер. Білий ворон” режисера Мар’яна Бушана

Пісні бувають різного характеру і за звучанням, проте в сучасних піснях на воєнну тематику присутні слова підтримки людей, підбадьорювання нашої армії і висміювання агресора. Існують багато виконавців і гуртів, що виконують пісні патріотичного характеру. Завдяки соц.мережам, ми дізнаємося про нових співаків і гуртів, вони роблять хіти, що підкорюють увесь інтернет. Наприклад, згадаємо пісню Андрія Хливнюка з піснею «Ой, у лузі червона калина», яка стала трендом 2022 року. Варто відмітити співака Skofka, який створив хіт «Чути гімн». Є багато інших прикладів талановитих гуртів та співаків, що насправді створюють відомі пісні: переможець євро бачення 2022 – Kalush «Stefania», Без Обмежень, з піснею «24\02», Христина Соловій виконала хіт «Українська лють», Yarmak, що заспівав «Дике поле» та інші. Літературою сучасності є книжки, які присвячують подіям в Україні, нашим воїнам - захисникам, біографічні розповіді людей, що рятувалися з окупації. Багато відомих видавництв України щодня випускають нові та цікаві твори авторів, які стали свідками цих подій. Ці книги можливо придбати в магазинах або продивитися в онлайн – форматі. Прикладами є такі автори: Оксана Забужко, Андрій Любка, Сергій Жадан, Катерина Бабкіна, Юрій Андрухович, Андрій Курков, Михайло Винницький. Усі ці люди написали та випустили по декілька книжок, з наміром розказати українцям про події сьогодення.

Фотографія – це жанр мистецтва, в якому показано знімки сучасності, наприклад, мальовнича природа України, зображення військових подій, фото людей, знімки з місця подій, та ін. Наразі, пригадаємо імена відомих фотографів: Єфрем Лукацький – репортер, що бував в гарячих точках, аби зняти кадри і показати правду людям, Андрій Рубчак, Макс Левін, Михайло Палінчак, Мстислав Чернов, Слава Ртаинський, Яна Сідаш та ціла низка інших фотографів. Основними місцями, які українські фотографи зберігають на плівку, це – окуповані міста, понівечені будівлі, тощо. Також, наприклад, Юлія Кочетова фотографує портрети, особисті фото людей та способи їх евакуації (Рис.3).

Рис. 3. Фотографія з м. Волинянськ

Наразі можна розглянути Тризуб, прапор України, поштові марки і багато іншого, як речі, які використовують для просування українського сучасного мистецтва різними способами. Наприклад, футболки, кепки, інші елементи одягу або сумки з Тризубом, який зображують нетрадиційно, а за допомогою квіток, пелюсток, страз, різних написах, тощо. Згадаємо популярні бренди одягу, які випускають схожі речі: Nina Ricci, Heart Rate, Herno, Shafa, Coperni, Marni, GNZ, Msgm та багато інших. Усі ці речі прикрашають Гербом або прапором України тому, що це є патріотизмом та закликом до любові України. Синьо-жовті кольори сьогодні можна побачити на різних предметах для того, аби люди не забували за що вони боряться і чому роблять донати в підтримку армії. Ми відстоюємо кордони своєї країни і робимо неабиякий вплив на приближення перемоги армії України над ворогами.

Героїчний супротив нашої країни російській агресії показав усьому світу, те що ми – незламні. Жовто-блакитні кольори нашого прапора, що майорять повсюди, стали символом захисту свободи, мужності та демократії. Митці з різних куточків світу закликають людей, аби знищення нашої української нації припинилося. Всі художники, які виставляють свої роботи, нагадують про події в Україні, показують, що ми не стоїмо на місці, а прогресуємо, відстоюємо країну і допомагаємо іншим. Таким чином, твори мистецтва воєнного часу є важливим засобом формування національно-патріотичної свідомості, особистості підростаючого покоління.

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

POSTPARTUM AS A SPECIAL PHYSIOLOGICAL AND PSYCHOLOGICAL CONDITION OF WOMEN

Zamula Alina,
master's student,
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Kyiv, Ukraine

Introductions. Nowadays, the topic of the postpartum period and its impact on a woman's physiological and psychological state is becoming increasingly relevant. The period after childbirth is an exceptional stage in the life of every mother, accompanied not only by physical transformations but also by significant changes in the psyche.

Physiological changes, such as the body's recovery after pregnancy and childbirth, require special attention and care. However, it is also important to consider the psychological aspect of the postpartum period. A woman faces new emotions, responsibility for her child, a different perception of her body and the role of a mother.

Research on this topic can reveal the diversity of challenges and joys associated with the postpartum period, as well as identify ways to support women in this important life stage.

Aim. The purpose of this work is to study in depth the postpartum period as a special physiological and psychological state of a woman.

Materials and methods. In writing the thesis, we analysed scientific articles and publications on medicine, psychology and sociology related to the postpartum period. Study of information from medical sources about physiological changes in women after childbirth. Surveys were conducted among women who had experienced

the postpartum period to collect their personal impressions and experiences.

Qualitative analysis, quantitative analysis, comparative analysis and meta-analysis were used.

Results and discussion. According to O. Sergieni, the importance of reproductive function is determined by its role both at the individual level of family institution formation and at the level of society, which concerns the solution of demographic issues of population support [1, p. 170]. Therefore, an important area of research is the study of various aspects of ensuring the reproductive function of women, in particular its psychological component [2, p. 798].

Pregnancy has a significant impact on a woman's body, including her emotional sphere, and can cause emotional disturbances of varying severity [3, p. 33], such as a decrease in well-being, activity, mood, manifestations of situational anxiety, neuroticism, frustration, and nervous and mental stress [4, p. 67].

If in the first trimester of pregnancy among the emotional manifestations in women there are neurotic, hysterical, vasovegetative disorders associated with an insufficiently defined attitude to the situation of pregnancy [5, p. 142], then in the second trimester there is already a psychological acceptance of the woman's pregnancy [4, p. 67], but this may be accompanied by emotional instability with manifestations of disorders of health, activity, mood, manifestations of frustration and anxiety of mild or moderate degree [6]. In the third trimester, despite the fact that the main manifestations of emotional disturbances decrease to a mild degree of severity, there is an increase in personal anxiety due to concerns about the safe delivery and the health of the unborn child [6].

According to O. Sirakovska, the relevance of the issue of studying the emotional states of pregnant women and women in labor is due to the need to systematically ensure the preservation and strengthening of the reproductive health of the population of Ukraine and the influence of psychological factors on the reproductive function of women [7]. Achieving a woman's reproductive health is possible only if her psychological sphere is harmonized and her general and specific psychological characteristics are understood in the presence of gynecological

pathology, which requires appropriate psychodiagnostic and psychocorrectional work [8].

I. Martyniuk considers improving the quality of labor management and postpartum support for women to be one of the leading tasks of obstetric and gynecological care [9, p. 57]. In the complex of relevant measures, a significant place is occupied by the provision of medical and psychological assistance to pregnant women and women in labor. The process of childbirth and the postpartum period is influenced by such psychological factors as women's self-esteem during pregnancy, childbirth and the postpartum period, and the formation of patterns of mother-child relationships [9, p. 57].

Self-esteem acts as a regulator of a woman's behavior, as it is a component of her self-awareness, understanding of herself as a person, her abilities, actions and ethical qualities [9, p. 57]. A woman's self-esteem affects the development of her sense of motherhood and depends on the level of personal maturity, character accentuations, level of personal anxiety, value orientations, attitude to the child and the presence of neurosis, as well as on a number of social factors, such as communication, level of education and culture, socio-economic factor and material security [10, p. 107]. All these aspects influence the formation of a particular model of motherhood, among which are pedagogical, partnership, psychological, feminine and sacrificial.

Although pregnancy and childbirth are usually a normal physiological process [10], they, as emphasized by T. Fartushok, N. Fartushok and H. Milho, are a significant stress for a woman [11, p. 572], associated with the restructuring of her body and the risk of various complications [12, p. 586], which leads to psycho-emotional experiences and requires appropriate psycho-correctional and psycho-preventive measures, psychological preparation of women for motherhood [13, p. 141]. Readiness for motherhood is an urgent theoretical and methodological problem of modern psychology, which is associated with a woman's awareness of the value of motherhood, her readiness to become a mother, and the peculiarities of a woman's acceptance of herself in the new status of a mother [14, p. 55].

In the postpartum period, which begins after the placenta has been discharged, a woman's body gradually returns to its previous, prenatal state, until all body systems are fully physiologically restored, but at a new level. The postpartum period, as G. Chauhan and R. Tadi, is usually divided into three conditional phases, the first of which - acute - lasts the first 24 hours after placental delivery, the second - early - is the first 7 days after delivery, and the third - late - can take from 6 weeks to 6 months after delivery.

During pregnancy and childbirth, there is a constant process of physiological adjustment, adaptation of the woman's body, its structural and functional changes aimed at the development and survival of the offspring. This process is accompanied by plastic changes in brain activity, which results in a new model of childcare behavior, a sense of responsibility, and concern for the child's life. At the same time, E. Barba-Müller, S. Craddock, S. Carmona and E. Hoekzema warn that such changes can provoke overstrain of adaptive mechanisms and pose risks of increasing vulnerability to mental disorders.

Thus, as K. Finlayson, N. Crossland, M. Bonet and S. Downe, in the postpartum period it is necessary to provide psychological support for a woman to gain positive postpartum experience, help her adapt to the new role of a mother, accept her changed personality, and develop a sense of confidence in her competence as a mother. Psychological support of a mother in the postpartum period will help her to better adapt to changes in family relationships, form a positive attitude towards the child and childcare, overcome the physical consequences of childbirth faster, experience positive emotions and track the dynamics of her personal growth [15].

Postpartum psychological support and care measures should be aimed at achieving positive motherhood, characterized by maternal self-esteem, competence and autonomy, better adaptation to intimate and family relationships changed by the birth of a child, preservation of mother and child health, formation of a new interactional identity of a woman as a mother, her self-confidence, ensuring a sense of joy and well-being in the family. At the same time, as noted by J. Stojanov, M. Stankovic, O. Zikic and others, the lack of social support, social isolation, and

emotional problems increase the risk of postpartum psychiatric disorders in women, which has been especially exacerbated during the quarantine associated with the COVID-19 pandemic [16, p. 228]. That is, as emphasized by V. Slavin, J. Gamble, D. K. Creedy et al. emphasize that in the postpartum period, it is very important to achieve an adequate quality of life based on ensuring both the physical and psychological health of a woman, which is the key to the well-being of the child and the family as a whole [17, p. 1].

Conclusion. In conclusion to these theses, it is important to note that the postpartum period is an extremely important stage in a woman's life that combines physiological and psychological aspects. The physiological changes associated with pregnancy and childbirth require special attention and care, and the psychological dimension of the journey from motherhood to regaining self-identity can be challenging and overwhelming.

The knowledge about this period gained in the course of the study can serve as a basis for the development of individual and group support programmes for women in the postpartum period. It is important to understand that it is necessary to provide not only professional medical supervision, but also psychological support aimed at improving well-being and ensuring both physical and emotional health.

REFERENCES

1. Puz I. V. The problem of forming the psychological readiness of young people for parenthood / Puz I. V. // Actual problems of psychological theory and practice: Materials of the VI International scientific and practical conference of students, postgraduates and young scientists (Vinnytsia, March 29, 2018): theses of reports / for general ed. Prof. O.V. Bacileva. – Vinnytsia: «Nilan-LTD», 2018. – P. 170-174.

2. Igumnova O.B. Program of psychocorrection of negative emotional states of persons in difficult life circumstances / Igumnova O.B. // Young scientist, 2017. – No. 11. – P. 798-801.

3. Prokofieva-Akopova S. Pregnancy as a factor of emotional instability of

women / Prokofieva-Akopova S. // Science and education: scientific and practical journal, 2020. – No. 3. – P. 33-38.

4. Litvinova O.V. Empirical indicators of the features of the emotional state of a woman during pregnancy / Litvinova O.V. // Theoretical and applied problems of psychology: a collection of scientific works of the East Ukrainian National University named after Volodymyr Dahl. Severodonetsk: Publication of the East Ukrainian National University named after V. Dalya, 2018. – No. 3(47). – Vol. 2. – P. 67-70.

5. Shyshuk O.S. Self-perception of pregnancy as an indicator of a woman's psychological health / Shyshuk O.S. // Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies.- Sumy: Sumy State University named after A.S. Makarenko, 2016. – No. 3 (5). – P. 142 – 150.

6. Koreneva Yu. P. Psychological attitude to motherhood and complicated psychotic states of a pregnant woman: theoretical and empirical analysis of the problem / Koreneva Yu. P. // Psychological perspectives, 2018. – No. 32. – P. 149-161.

7. Sirakovska, O. Psychological aspects of women's reproductive health. Psychological journal, 2018, – *4*(4), P. 185–205.

8. Pascal O. V. Peculiarities of social and psychological support of young people at the stage of preparation for pregnancy and parenthood/ Pascal O. V. // Innovative pedagogy, 2020. – Vol. 28. – P. 255-258.

9. Martyniuk, I. Socio-psychological determinants of self-esteem of pregnant women. *PSYCHOLOGICAL JOURNAL*, 2020, – *6*(10), P. 57-65.

10. Martyniuk I. S. Theoretical analysis of scientific views on the study of self-esteem of pregnant women / Martyniuk I. S. // Psychophysiology and medical psychology. Academic notes of TNU named after V.I. Vernadskyi. Series: Psychology. – 2021. – Vol. 32 (71). – No. 6. – P. 107 – 112.

11. Kots S.M. Age-related physiology and higher nervous activity: Study guide / S. M. Kots // Kharkiv: Kharkiv National Pedagogical University named after H.S. Skovorody, 2020. – 228 p.

12. Fartushok T. The role of the psycho-emotional sphere of a pregnant

woman in the course of the gestational process / Fartushok T., Fartushok N., Mylo H. // GRAIL OF SCIENCE, 2021. – No. 2-3. – P. 572-579.

13. Khodakivska O. Psychological impact of stress on a woman's pregnancy and on the relationship of a young couple / Khodakivska O. // Collection of scientific papers "Problems of modern psychology", 2019. – No. 13. – P. 586-596.

14. Tomarzhevska I.V. Theoretical aspects of the problem of psychological readiness for motherhood in young women / Tomarzhevska I.V. // Scientific notes of TNU named after V.I. Vernadskyi. Series: Psychology, 2021. – P.141-146.

15. Kozyra P. Theoretical and methodological principles of the study of the values of readiness for motherhood / Kozyra P., Lehka A. // Young scientist, 2022. – No. 4 (104). – P. 55-60.

16. Stojanov J., Stankovic M., Zikic O., et al. The risk for nonpsychotic postpartum mood and anxiety disorders during the COVID-19 pandemic. *The International Journal of Psychiatry in Medicine*, 2021, – 56 (4), P. 228-239.

17. Slavin V., Gamble J., Creedy D. K., et al. Measuring physical and mental health during pregnancy and postpartum in an Australian childbearing population-validation of the PROMIS Global Short Form. *BMC pregnancy and childbirth*, 2019, – 19 (1), – P. 1-19.

УДК: 159.925:316.46:37.064.2

НЕВЕРБАЛЬНА КОМУНІКАЦІЯ ПЕДАГОГА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЙОГО АВТОРИТЕТУ

Бутузова Лариса Петрівна
канд. психол. наук, доцент кафедри психології,
логопедії та інклюзивної освіти
Харипончук Катерина Миколаївна
здобувачка магістерського рівня вищої освіти
фізико-математичного факультету
Житомирський державний університет імені Івана Франка
м. Житомир, Україна

У статті аналізується поняття «невербальна комунікація», розглянуто важливість формування невербальної поведінки педагога в процесі спілкування з учнями. Визначено актуальність дослідження невербаліки педагога. Висвітлено питання ролі невербальних засобів для досягнення авторитету серед учнівського колективу. Простежено зв'язок між невербальним комунікативним портретом педагога та рівнем успішності учнів.

Ключові слова: невербальна комунікація, невербальна поведінка, міміка, жести, авторитет педагога.

Постановка проблеми. У процесі взаємодії вчителя з вихованцями важливу роль відіграє невербальний компонент спілкування, оскільки відомо, що в складовій інформаційної структури педагогічної комунікації 65% припадає саме на невербальні засоби спілкування [1, с. 17]. Виходячи із цього, учитель має володіти не тільки високою мовленнєвою культурою, але й культурою невербальної поведінки, тобто так званих виразних рухів. Різні види невербального спілкування містять у собі часом набагато більше інформації, ніж слова. Засоби невербального спілкування (жест, міміка, поза, погляд, дистанція, зовнішній вигляд, хода та ін.) іноді виявляються більш виразними, інформативними та дієвими, ніж вербальні. «Мало знати, що має бути сказано,

якщо ти не можеш знайти для цього легких і приємних слів; мало й цього, якщо ці слова не прикрашені за допомогою голосу, міміки, рухів тіла», – писав Цицерон [2, с. 110].

У сучасному навчальному закладі зростає роль педагога, він має бути не лише джерелом отримання знань та інформації, а й володіти ефективними психологічними прийомами налагодження комунікації. Від цього залежить його авторитет і, як наслідок, – якість засвоєння учнями навчального матеріалу.

Одним з першочергових завдань, які стоять перед педагогом є утвердження себе як авторитетного джерела інформації, тому що без авторитету неможливо забезпечити довіру учнів та інтерес до інформації. Саме через невербальні засоби педагог виявляє власні наміри, саме їх «читають» і розуміють учні, тобто їх правильне застосування дозволяє вчителю чітко передати власну думку чи ставлення, стати лідером для учнівства. Особливістю невербальної мови є те, що вона звернена до підсвідомості людини, на відміну від слова, зверненого до свідомості. Тому ми довіряємо цій мові більше, ніж звичайному вербальному каналу спілкування. Оволодіння вчителем уміннями підсилювати дієвість мовлення позамовними засобами виразності й розкодовувати невербальну інформацію є однією з важливих умов ефективності педагогічного спілкування. Відсутність використання вчителем конструктивних невербальних засобів у спілкуванні з учнями неминуче викликає комунікативні труднощі. Дослідження невербальної поведінки педагога як засобу формування його авторитету актуалізується браком володіння педагогами в достатній мірі засобами невербальної комунікації, що визначає характер їх взаємодії та якість засвоєння ними навчального матеріалу [3]. Тому проблема зв’язку невербальної поведінки вчителя та специфіки формування його невербального комунікативного авторитету серед учнівства залишається в розряді актуальних проблем сьогодення.

Аналіз актуальних досліджень. Проблема невербальної поведінки в діяльності педагога знайшла своє відображення в численних психолого-педагогічних дослідженнях. Макаренко А. вважав обов’язковим для педагога

володіння засобами невербальної поведінки. Звертаючись до вчителів, він говорив: «Вихованець сприймає вашу душу і ваші думки не тому, що знає, що у вас у душі відбувається, а тому що бачить вас, слухає вас» [4, с. 172] і стверджував, що для багатьох досвідчених педагогів такі «пустощі як стояти, як сидіти, як встати зі стільця, посміхнутися, як подивитися стали вирішальними» [4, с. 117].

У науковому психологічному дискурсі простежується позиція, що невербальна комунікація, доповнюючи мову, допомагає правильно і вичерпно передавати, адекватно сприймати думки. Так А. Піз [6] наводить дані, отримані. А.Мейерабіаном, згідно яким передача інформації здійснюється за рахунок вербальних засобів, тільки слів на 7%, звукових засобів (враховуючи тон голосу, інтонації звуку) - на 38%, а за рахунок невербальних засобів - на 55% [1, с. 40; 5, с. 149]. Ці дані красномовно говорять про визначальне значення невербальної поведінки для психології спілкування, зокрема для процесу взаємодії вчителя з вихованцями.

Незважаючи на значну кількість досліджень з означеної проблеми, формування авторитету педагога за допомогою невербальної поведінки потребує її переосмислення з точки зору аналізу їх відображення на навчальній успішності школярів.

Мета статті: показати роль невербальної поведінки педагога в формуванні його авторитету в процесі спілкування з учнями, проаналізувати вплив невербального комунікативного авторитету вчителя на рівень успішності учнів.

Виклад основного матеріалу. Невербальна комунікація — процес взаємообміну інформацією шляхом використання для передавання повідомлень невербальних (немовних) засобів комунікації. Основними засобами невербальної комунікації вчителя є: зовнішній вигляд, пантоміміка, екстралінгвістичні та просодичні засоби, міміка, контакт очей (візуальний контакт), міжособистісний простір (дистанція спілкування) [6, с. 94].

Авторитет вчителя залежить від того, наскільки вчитель володіє

невербальними засобами спілкування: його манери, жести, міміка, поза, погляд, хода, вміння тримати дистанцію та ін. Хороші манери допомагають швидко адаптуватися у будь-якій обстановці та налагодити комунікативні зв'язки з учнями. Компетентний вчитель повинен вміти адекватно та гнучко використовувати весь свій набір невербальних засобів в ситуаціях, які цього вимагають. Невербальна поведінка педагога пов'язана з його психічним станом та служить засобом його вираження. Уміння викладати - це не тільки досконало знати свій предмет та володіти своїм голосом, це ще й уміння триматися, рухатися під час уроку, вміти контролювати міміку і жести, напрямок свого погляду під час викладання теми. Особлива роль в передачі інформації відводиться міміці - рухам м'язів обличчя. Міміка висловлює стан душі, відносини. Вілсон Глен стверджує, що якщо особа говорить нерухомо - то втрачається до 10-15% інформації. Учні дуже чуйно реагують на зміни виразу обличчя своїх співрозмовників [7, с. 83].

Невербальна поведінка – це мова підсвідомості, отже менш контрольована інтелектом. Вміння правильно володіти засобами невербальної поведінки - це усвідомлений прояв культури. Уважний погляд, доброзичлива посмішка, привітні жести діють привабливо. Важливо пам'ятати, що вихованці є дуже спостережливими та надають жестикуляції набагато більшого значення, ніж словам. Мова рухів універсальна: жест може надихнути, а може і образити; може врятувати, а може і знищити. Якщо в результаті зіставлення вербальної та невербальної мови педагога вони відчують фальш, обман, лицемірство, то вчитель, який виявив це хоча б одного разу, не користуватиметься авторитетом та особистісною довірою учнів. Спілкування з учнями повинно будуватись на довірі, оскільки вихованці чутливі саме до етичного боку поведінки педагога.

Невербальні засоби спілкування – важлива складова у формуванні авторитету вчителя. Які жести та пози при спілкуванні з учнями він демонструє, що відбувається з його мімікою, як він сидить, стоїть та ходить - все це впливає на сприйняття вчителя учнями. Рей Бердвістел встановив, що словесне спілкування у розмірі займає менше 35%, а більше 65%

інформації передається за допомогою невербальних засобів [8, с. 17]. Професіоналізм спілкування вчителя з дітьми полягає в тому, щоб незалежно від рівня підготовки учнів, допомогти всім учням набути впевненості у спілкуванні як повноправних співрозмовників учителя за допомогою емоційно комфортного та особистісно-розвиваючого спілкування.

Авторитет учителя представлений у внутрішньому психологічному світі учнів. Для них, це особа, що здобула повагу, довіру і захоплення, чинить вплив на оточуючих через власний приклад, тобто вчитель – це моральний авторитет. Рівень його визначається глибиною знань, ерудицією, майстерністю, ставленням до роботи, авторитет залежить від попередньої морально-етичної та психолого-педагогічної підготовки вчителя. Буває помилковий авторитет, це авторитет придушення (демонстрація переваги над учнями), авторитет відстані (тримання учнів на дистанції), авторитет педантизму (існування у вчителя нікому не потрібних умовностей та традицій), авторитет резонерства (головний спосіб виховання – нотаціїї), авторитет уявної доброти. Істинний авторитет вчителя спонукає учнів бути молодшими товаришами вчителю [9].

Корисним і важливим для вчителя є використання позитивних, відкритих жестів для успішного спілкування з учнями та позбавитися жестів, що несуть в собі негативне забарвлення. Коротко розглянемо деякі невербальні засоби (міміку, жести, погляд, поставу, дистанцію спілкування), які допомогають вчителю створити позитивну, комфортну атмосферу під час спілкування та засоби, які негативно впливають на формування клімату в класі. Перш за все «позитивний клімат» в класі забезпечують такі немовні компоненти спілкування, як: високий ступінь контакту очей, усмішки, доброзичливий погляд, стверджувальні кивки, широкі та відкриті жести, пряма хода, зібраність, нахил корпусу вперед, орієнтація тіла у бік слухачів. Щоб спілкування було активним, доцільно мати відкриту позу (не схрещувати руки) та повернутися обличчям до класу, зменшити дистанцію, що створює ефект довіри. Все це говорить про впевненість педагога у своїх силах і знаннях.

І навпаки, сутулість, опущена голова, руки, що звисають або в кишенях,

свідчать про внутрішню слабкість людини, її невпевність в собі. Також вчителю слід уникати під час уроку неспокійного ходіння туди-сюди, закидання голови назад, постукування вказівним пальцем по столу, стискування губ. Не на користь вчителю і різкі рухи руками (долоні ребром), не потрібно крутити крейду в руках та пальцями по столу. Байдужий, ковзаючий погляд теж неприємний: не зрозуміло, чи бачить тебе вчитель, чи дивиться «крізь тебе». Все це негативно впливає на авторитет учителя та взаємовідносини з учнями.

Для вивчення впливу невербальної поведінки вчителя на формування його авторитету серед учнів нами було проведено спостереження, в якому брало участь 17 учнів та 8 вчителів. Спостереження проводилось на уроках 10-Б класу Олевського ліцею №1 Житомирської області. Об'єктом спостереження виступали лише ті зовнішні прояви невербальної поведінки (міміка, жести, виразні рухи, переміщення вчителя, дистанція спілкування), які можливо об'єктивно зареєструвати. Спостереження було системним, тобто проводилось на декількох уроках протягом місяця. Всі результати фіксувались окремо для кожного з вчителів, які були обрані для спостереження та були віднесені до різних груп невербального комунікативного авторитету педагога: позитивного, нейтрального та негативного.

В результаті спостереження була зібрана інформація щодо використання кожним вчителем невербальних засобів спілкування у його діяльності; проаналізовано особливо показові, типові жести. Критеріями, які фіксувалися під час спостереження були ряд невербальних маркерів у поведінці педагога: наявність посмішки при заходженні в клас, частота й періодичність демонстрації позитивни/негативних жестів та міміки та інші. За результатами спостережень педагогів умовно було розподілено на три групи, залежно від переважаючого невербального комунікативного портрету:

1) позитивну групу склали педагоги, які заходили до класу з посмішкою та використовували позитивні жести і міміку (широкі та відкриті жести, стверджувальні кивки, жест «долоні вгору», доброзичливий погляд) у процесі навчання;

2) *нейтральну групу* – ті вчителі, у невербальній поведінці котрих було виявлено дуже мало негативного чи позитивного забарвлення;

3) *негативну групу* – вчителі, які часто використовували на уроці негативно забарвлені жести (байдужий погляд, стискування губ, постукування вказівним пальцем по столу, позирання на годинник, «долоні ребром»).

Розподіл вчителів виконувався на підставі таких критеріїв: учителі, у невербальній поведінці котрих помічалося від 10 і більше жестів позитивної або нейтральної забарвленості, відносили до позитивної групи. Учителів, у яких було виділено від 9 до 5 жестів з негативною забарвленістю, віднесено до негативної групи, а вчителі, у котрих спостерігалося приблизно однакова кількість як негативних, так і позитивних і нейтральних жестів, відносилися до нейтральної групи. За результатами спостереження майже 50% вчителів було віднесено до позитивної групи; 25% - до негативної та 25% - до нейтральної групи.

Для встановлення зв'язку між невербальною поведінкою вчителя і формуванням його невербального комунікативного авторитету серед учнів, було проведено анкетування, спрямоване на визначення соціального статусу і авторитету вчителів та ролі, які вони відіграють у мотивації дітей до навчання. Анкетування проводилось серед учнів 10-Б класу, в якому проводилося спостереження за всіма трьома групами вчителів. У відповідях на запитання, до яких вчителів учні звертаються при виникненні проблем, на кого б з запропонованих вчителів вони б хотіли бути схожими, 71% вказували на вчителів, які умовно віднесені до позитивної групи. На питання, кого з учителів я поважаю, також 71% учнів написали вчителів з позитивної групи. Учні також відмітили, що зацікавлені предметами та їм подобається ставити питання на уроках вчителів, які також відносяться до позитивної групи; 65% учнів вказали, що на уроках вчителів, які відносять до негативної групи, вони дуже стомлюються або у них виникає бажання прогуляти ці уроки. В учителях позитивної групи учні бачать своїх наставників та старих товаришів, а в учителів із негативної - контролерів успішності та дисципліни учнів.

За результатами анкетування, діти схильні довіряти більше емоційним вчителям з багатою мімікою, вважаючи їх справжніми, ніж їх стриманим на посмішки колегам. Уявлення учнів про педагога, який користується істинним авторитетом серед учнів є вчителі, які відносяться до позитивної групи. Якщо вчитель заходить в клас з посмішкою, то продуктивність уроку збільшується на 30%. Також для доведення прямого зв'язку між авторитетом педагога та успішністю дітей було проаналізовано успішність дітей саме з тих предметів, які викладали обрані для спостереження вчителі. Учителі нейтральної групи виступили своєрідним контролем чистоти експерименту. За допомогою спостережень на уроках усіх трьох груп вчителів планувалося встановити взаємозв'язок між невербальною поведінкою педагога і його авторитетом серед учнів та вплив авторитетності вчителя на рівень успішності учнів. Результат анкетування учнів відображено на рисунку 1.

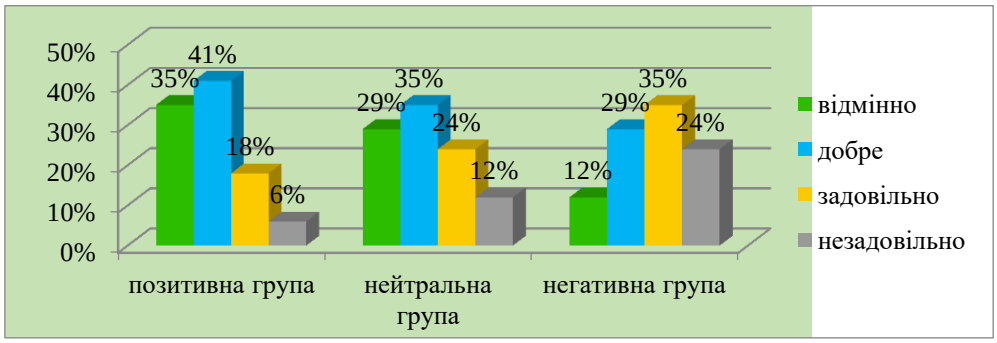

Рис. 1. Залежність успішності учнів від авторитету педагога

Висновок. Отже, за результатами проведеного дослідження можна зробити висновок, що успішність учнів пов'язана з невербальним комунікативним авторитетом вчителя, а авторитет, в свою чергу, залежить від невербальної поведінки вчителя, від тих жестів і міміки, що він використовує на уроці. Підтримка позитивної атмосфери під час уроку за рахунок авторитету вчителя сприяє більш активній роботі на уроці, дисциплінованості, організованості, що й спричиняє вищий рівень засвоєння знань учнями.

Перспективою подальших розвідок вбачаємо у аналізі гендерної специфіки використання педагогами засобів невербальної комунікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Піз А. Мова рухів тіла. Як читати думки інших по їх жестам. 2000. – 185 с.
2. Цицерон М. Т. Три трактати про ораторське мистецтво. Брут, або про відомих ораторів. Пер. з лат. І.П.Стрельникова, Наука, 1972. 470 с.
3. Крутова Н.В. Невербальне спілкування вчителя. *Шкільні технології*. 2002. №6. С.199-202.
4. Макаренко А. С. Деякі висновки з мого педагогічного досвіду. Твори в семи томах. Т. 5. К.: Рад. шк. 1954. 229 с.
5. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація: навч. посібник. Київ : Вид-во «Академія», 2006. 256 с.
6. Коноваленко М.Ю. Коноваленко В.А. Психологія спілкування. 2-е вид. Юрайт, 2019. 468 с.
7. Пищик О. В. Комунікативна культура як компонент педагогічної культури викладача. *Директор школи, ліцею, гімназії.* К.: Педогогічна думка, 2017, №1-2. 83 с.
8. Кость С. Значення невербальних засобів спілкування в системі міжкультурної комунікації для правників. URL: https://www.rusnauka.com/ 15_APSN_2010/Philologia/67091.doc.htm
9. Макаренко А.С. Про виховання М. Шкільна преса 2003. – 192 с.

УДК 371.78

ОЦІНКА ПСИХО-ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ М. УЖГОРОДА, ЯК ОДИН З ЕТАПІВ ПЛАНУВАННЯ ФІЗИЧНОГО НАВАНТАЖЕННЯ НА УРОКАХ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ

Горзов Віталія Володимирівна
Магістр
Факультет здоров`я та фізичного виховання УжНУ
Ст. викладач кафедри дитячої стоматології
Стоматологічний факультет УжНУ
м. Ужгород, Україна
Горзов Семен Степанович
Ст. викладач, аспірант кафедри дитячої стоматології
Стоматологічний факультет УжНУ
м. Ужгород, Україна

Анотація: Процес розвитку людини включає фізичний, психічний і соціальний аспекти та передбачає якісні і кількісні зміни у вроджених і набутих якостях під впливом навколишнього середовища. Фізичний розвиток пов'язаний із змінами в рості, вазі, м'язовій силі, розвитку органів почуттів та координації рухів.

Фізичне виховання у ранньому дитинстві вкладає основи для всебічного розвитку та формування ключових характеристик особистості. Успіх в різних сферах життя дитини в значній мірі залежить від її фізичного стану. Діти реагують гостріше на навколишнє середовище, і це пов'язане з їхнім фізичним розвитком та незавершеними функціональними процесами в організмі.

Взаємозв'язок між фізичним і психічним станами є більш вираженим, ніж в дорослих. Тому при плануванні проведення занять з фізичного виховання у дітей необхідно враховувати не тільки фізичні можливості дитини, а також її психо-емоційний стан, вміння взаємодіяти з однолітками та дорослими, адаптуватись до нового середовища та ситуацій. Раціональний підбір фізичних

вправ та проведення занять для розвитку фізичних здібностей є запорукою здорового та всебічного розвитку дитини.

Ключові слова: психо-емоційний стан, проективне дерево, «мій клас»

Актуальність: У зв'язку з гіподинамією, яка виникла як наслідок тривалого навчання на дистанційній формі через спалах COVID-19 та військовим станом в країні який зараз триває, гостро постає проблема в актуалізації та індивідуалізації різного роду програм фізичного виховання для дітей шкільного віку.

Для кращого розуміння та індивідуального підбору фізичного навантаження і вправ для кожного з учнів в сьогоденні буде доцільною діагностика оцінки психо-емоційного стану дітей та їх пристосування до оточення.

Мета: Дослідження психо-емоційного стану дітей молодшого шкільного віку м.Ужгорода для коректного планування фізичного навантаження на уроках фізичної культури та спорту.

Матеріал і методи: Дослідження проводилось на базі навчального-виховного комплексу «Первоцвіт» в м. Ужгород. У дослідженні брали участь дві групи дітей молодшого шкільного віку (40 дітей 6-9 років). Для проведення діагностики обрали два психологічних тести, які допоможуть вчителю з'ясувати психо-емоційний стан учнів, рівень їхньої агресії та наявність тривожних станів, пов'язаних зі школою і відносинах з однолітками.

Перший тест - Проективна методика «Дерево» - автори Джона і Дайан Лампени (англійські психологи). Даний тест дає змогу з'ясувати психологічний стан дитини, рівень її самооцінки та виявити причини проблем у спілкуванні з однолітками, однокласниками та дорослими.

Для його проведення дітям роздали по аркушу паперу на якому було зображене дерево з лісовими чоловічками (мал. 1) та олівці червоного і зеленого кольору.

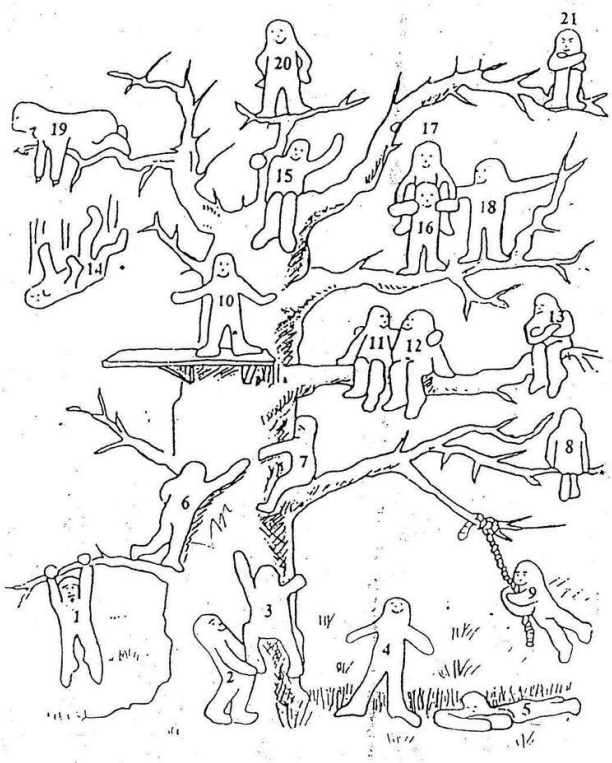

Мал. 1: Проективне дерево.

Завданням дітей було обвести на своєму аркуші червоним кольором того чоловічка, який схожий на дитину зараз, та зеленим – на якого йому хотілося б бути схожим. При інтерпретації результатів звертали увагу також на те, чи є між реальним і бажаним зображеннями розходження. Це свідчить про те, наскільки комфортно себе почуває школяр, перебуваючи у певному психологічному стані.

Інтерпретація:

№ 1, 3, 6, 7 характеризує установку на подолання труднощів та перешкод, частіше працьовиті, успішно проходять період адаптації, що не втрачають позитивного емоційного настрою, мотивовані на досягнення результатів;

№ 2, 19, 17, 18, 11, 12, – товариськість, доброзичлива підтримка, частіше мотивовані на спілкування, або – висока потреба в друзях, спілкуванні; важко переживають втрату дружніх відносин;

№ 16 – потреба в підтримці дорослих (батьків і вчителів), відчуває себе комфортно тільки коли в «полі зору» дорослих, мотивований на успіх за умови надання допомоги ззовні, частіше – роль того, ким керують, іноді нестійкість становища в колективі;

№ 4 – стійкість положення, відкритість, мотивований на успіх, не долаючи труднощів, високих навчальних результатів досягає рідко, необхідна підтримка в мотивації навчання і міжособистісних відносинах;

№ 5 – стомлюваність, загальна слабкість, невеликий запас сил, астенічність, потребує допомоги і підтримки;

№ 9 – мотивація на розваги, але успішно проходить період адаптації, вимагає постійного контролю (може пропускати уроки, хитрувати), завжди - позитивний;

№ 13, 21 – відособленість, замкнутість, тривожність, іноді – агресивність, частіше – дезадаптація, потребує допомоги та підтримки;

№ 8 – відособленість від навчального процесу, втеча у себе, частіше відкинутий колективом; дезадаптація, потребує постійного психологічного супроводу;

№ 10 – комфортний стан, мотивація на успіх, частіше – порушення уваги, неуважність, забудькуватість, бажання будь – яким способом бути в центрі уваги, нормальна адаптація;

№ 15 – комфортний стан, успішна адаптація, частіше – високий інтелектуальний рівень, нормальна соціалізація, хороші організатори, позитивне ставлення до світу;

№ 14 – кризовий стан, «падіння у прірву», високий ступінь дезадаптації, потребує правильного спостереження, постійного психологічного супроводу;

№ 20 – завищена самооцінка, претендує на лідерство за всяку ціну, іноді можлива дезадаптація.

Другий тест - Проєктивна методика «Мій клас».

Так як молодші школярі відчувають певні труднощі при роботі з шкалами, опитувальниками, тестами, що вивчають становище дитини в колективі, які традиційно використовуються в соціально-психологічній практиці. Ми використали проєктивну методику «Мій клас» - яка заключається в міжособистісній діагностиці дитини.

Дітям роздали по аркушу паперу з малюнком классу (Мал. 2)

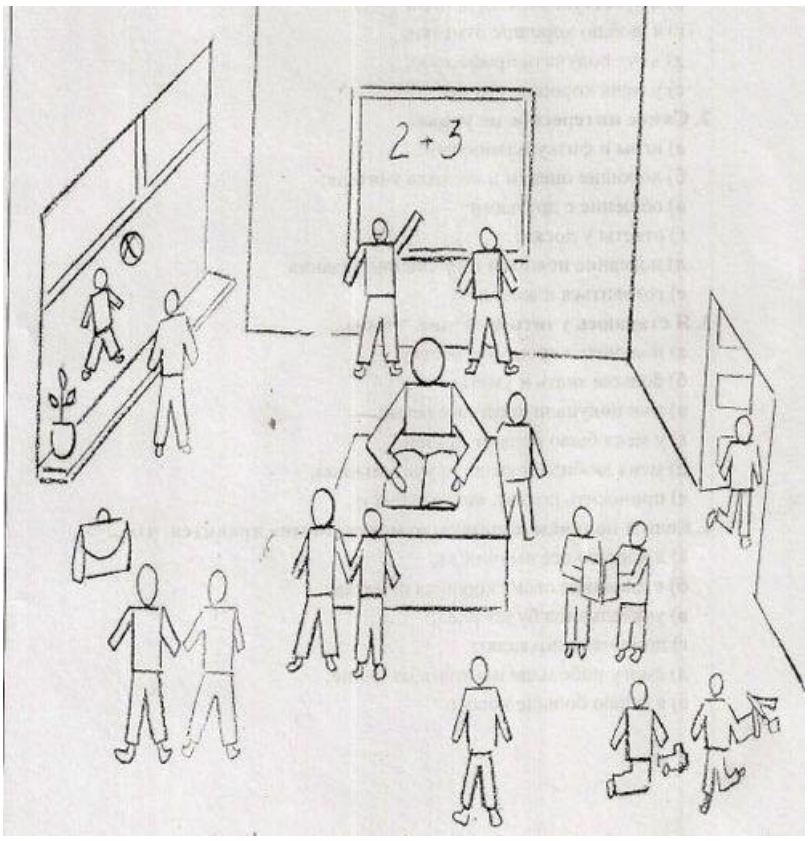

Мал. 2 Мій клас

Завданням дитини було роздивитись малюнок та дії дітей і позначити хрестиком на малюнку себе, написавши поруч свої ім'я та прізвище. Потім позначити (теж хрестиком) на малюнку свого товариша,і написати поруч його ім'я і прізвище".

Для вчителя важливим є те, з ким із учасників ситуації ототожнює себе досліджуваний? Яке місце в класі він відводить ідентифікованому з собою персонажу (поруч з учителем, поза класною кімнатою, разом з хлопцями, один)? Який зміст занять, емоційно значущих для школяра?

Інтерпретація:

На малюнку позначені позиції, що вказують на вираженість пізнавальних інтересів: вирішення завдання біля дошки, спільне читання книги, питання, що задаються вчителю. В цій ситуації ідентифікація щодо позиції буде свідчити про адекватність соціально-психологічного та навчального статусу молодшого школяра.

Позиція «один, далеко від вчителя» – емоційно небезпечна позиція

дитини, яка вказує на труднощі адаптації до перебування в класному колективі.

Ототожнення себе з дітьми, що стоять у парі, разом грають, – доказ успішної соціально-психологічної позиції дитини.

Місце поряд з учителем: учитель є значущою особою для досліджуваного, а досліджуваний ототожнює себе з учнем, прийнятим вчителем.

Результати дослідження:

Аналіз оцінки психологічного стану учнів обидвох груп, рівень їхньої агресії та наявність тривожних станів, пов'язаних зі школою показав:

У першому тесті в першій групі 3 дітей вибрали варіанти серед № 1,3,6,7 що характеризує їх як працьовитих, таких які успішно проходять період адаптації, не втрачають позитивного емоційного настрою, мотивовані на досягнення результатів; в другій групі дану варіацію вибрало 6 дітей. № 2, 19, 17, 18, 11, 12, дану варіацію як в обидвох групах вибрало по 4 дитини. Варіанти № 13, 21 в першій групі вибрало 3 дітей, та одна дитина в другій групі. № 15 в першій групі обрало 3 дітей, в другій 1 дитина. № 8 і 14 вибрало 2 дітей з першої групи, і жодна дитина з другої. № 10, 20 таку варіацію обрало по 1 дитині з кожної з груп. № 5, 16 з першої групи обрала одна дитина, з другої 3 дітей. № 4, 9 обрало 4 дітей з першої та 3 з другої.

В другому тесті позицію «один, далеко від вчителя» в першій групі обрало 5 дітей, в другій 2 дітей. Ототожнення себе з дітьми, що стоять у парі, разом грають з першої групи обрало 10 дітей, з другої 7 дітей. Місце поряд з учителем обрало 6 і 5 дітей у групах. Ігрову позицію обрало 3 дітей з першої та двоє з другої групи.

Отже аналіз психо-емоційного стану та вміння адаптовуватись та співіснувати в навколишньому середовищі дитини молодшого шкільного віку на основі психологічних тестів показав, що як в першій, так і в другій групі діти є ті, які високо мотивовані та легко адаптуються до навколишнього середовища та ситуацій, дл яких підійдуть вже наявні, загальні методики фізичного виховання. А також є ті діти,у яких виникають труднощі щодо комунікацій та

адаптивних можливостей, і які потребують грамотного та індивідуального підбору фізичних навантажень та паралельно психологічного супроводу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бродовська А. В. Особливості формування згуртованості молодших школярів в умовах соціально-психологічного тренінгу.: дипломна робота на здобуття наук. ст. магістра спец. 053 «Психологія». Житомир 2018. 166 с.

2. Мартиненко С. М. Система підготовки вчителя початкових класів до діагностичної діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти». К., 2009. 52 с.

3. Москаленко Н. В. Теоретико-методичні засади інноваційних технологій в системі фізичного виховання молодших школярів : автореф. дис. на здобуття наук. степеня д-ра наук з фіз. вихов. і спорту : спец. 24.00.02 «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення». К., 2009. 42

4. https://schoolpsychoolooogist.blogspot.com/p/blog-page_69.html.

5. https://dytpsyholog.com

ІНТЕГРАЦІЯ ПСИХОСОЦІАЛЬНИХ РИЗИКІВ У СИСТЕМУ УПРАВЛІННЯ ОХОРОНОЮ ПРАЦІ

Дементьєва Анна Олегівна
Студент
Лапшин Олександр Олександрович
д.т.н , проф. каф. ОПЦБ
Криворізький національний університет
м. Київ, Україна

Анотація: Впровадження в систему управління охороною праці (далі-СУОП) психосоціального аспекту є невід'ємною складовою сучасної організації безпеки на робочих місцях. Основною метою впровадження психосоціальної складової є зниження рівня травматизму та підвищення рівня задоволення праівників.

Ключові слова: Психосоціальні ризики, ментальне здоров`я, система управління охороною праці, безпека паці, взаємовідносини між працівниками

З психосоціальними ризиками стикаються працівники незалежно від виду діяльності, але найбільш вразливими вважаються професії пов'язані взаємодією “людина - людина”. Враховуючи, що комунікації присутні на кожному робочому, проблеми нехтування психічним станом працівників впливають не тільки на зниження якісних взаємовідносин між колегами, але на зниження продуктивності та результативність більше ніж на 80%. З проявами цієї проблеми роботодавці стикаються протягом усього часу існування компанії, тому необхідність впровадження систем та практик зниження рівня психосоціальних ризиків також пов'язане з розвитком успішної підприємницької діяльності.

Досягнення зниження травматизму та порушень зі здоров'ям тісно пов'язане зі вровадженням системи зниження психосоціальних ризиків. За даними канадсько університету з безпеки 80% нещасних випадків трапляються

через помилки людей, 56% з яких організаційні, а 24% базуються на індивідуальних рішеннях. Проаналізувавши ці дані можна зробити висновок, що вплинувши на людські фактори можна запобігти значної частини травматизму, так як лише 20% нещасних випадків трапляється не з вини людей. Тому впровадивши систему боротьби з психосоціальними ризиками можна запобігти травматизм, що виникає через комунікативні проблеми в колективі, через стрес на роботі, через відсутність мотивації та системи заохочень.

Політика в сфері психосоціальних ризиків є обов'язковою складовою для провадження системи, що буде працювати. Політика має бути розроблена з викладенням основних принципів та цілей, її обсяг має бути не більше однієї сторінки, що говорить про лаконічне викладення змісту. Рекомендацією для її оновлення є періодичність не рідше разу на рік, або частіше, наприклад, у випадку непередбачуваних ситуацій, аварії, стихійних лих, пандемій, воєнних дій.

Приклад політики. Ця політика базується на принципах взаємоповаги та між членами колективу.

Основними цілями (назва підприємства) є встановлення якісного зворотного зв'язку між членами колективу, а також одержання теоретичних та практичних навичок з надання першої психічної допомоги.

Запобігання психосоціальних ризиків на (назва підприємства) здійснюється шляхом проведення навчань/ вебінірів / практичних тренінгів з надання першої допомоги у разі виникнення травмуючої ситуації для членів колективу. При перших ознаках порушення ментального здоров'я необхідно звернутися до фахівця, що працює на (назва підприємства) або до вашого особистого психолога.

Безпосередні керівники зобов'язані слідкувати за ментальним здоров'я підлеглих, не допускати булінгу та приниження серед членів колективу. При виявлені порушень відправити працівника до психолога

Кожен працівник в свою чергу має дотримуватися принципів взаємоповаги та взаєморозуміння к колективі

При виникненні стресових ситуацій працівники мають знати правила поводження в таких сутуаціх, а також мати базові знання з надання першої домедичної допомоги

Результатом має стати вміння надавати психологічну допомогу колегам та навички надання самодопомоги при можливому настанні стресової ситуації.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. ISO 45001:2018 Системи управління охороною здоров'я та безпекою праці. Вимоги та настанови щодо застосування
2. ISO 45003:2021 Управління охороною здоров'я та безпекою праці. Психологічне здоров'я та безпека праці на роботі. Настанови з керування психосоціальними ризиками
3. Статті міжнародної оргінізації з безпеки: https://www.ilo.org/global/lang--en/index.htm

УДК 159.99

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ

Єрмолінська Анастасія Олександрівна
студентка 665 групи ЧНУ імені Петра Могили
Науковий керівник:
Яблонський А. І.,
доктор психологічних наук,
професор кафедри психології
Чорноморського національного університету імені Петра Могили
м. Миколаїв, Україна

Вступ / Introductions. Мотивація виконує ключову роль в психологічній науці та є невід'ємною складовою людської поведінки. Вона визначає, чому ми робимо певні речі, чому ми витрачаємо час та зусилля на досягнення певних цілей, і які цінності і інтереси нам притаманні. Мотиваційна сфера особистості становить складний механізм, що впливає на різні аспекти життя, включаючи навчання, роботу, міжособистісні відносини та самореалізацію. Розуміння цього явища є важливим завданням для психологів і дослідників особистості. У даній роботі ми поглиблено розглянемо загальну характеристику мотиваційної сфери особистості, звертаючи увагу на її ключові аспекти та важливість у контексті психологічного дослідження.

Ключові слова: Мотивація, особистість, мотиваційна сфера

Мета роботи / Aim. Мета роботи полягає у вивченні мотиваційної сфери особистості, розкритті її ключових аспектів та важливості в психологічному аналізі.

Матеріали та методи / Materials and methods. Використані теоретичні методи дослідження (вивчення, аналіз та узагальнення теоретичного матеріалу).

Результати та обговорення / Results and discussion. Розглянемо існуючи наукові підходи до визначення сутності поняття «мотывацийна сфера» у

сучасній психологічній літературі.

У понятті мотивації розкривається складна взаємодія та співвідношення між зовнішньою поведінковою активністю людини та її внутрішніми спонуканнями. Мотивація тлумачиться як комплекс чинників, що зумовлюють різні форми активної взаємодії індивіда з оточуючим світом, його поведінкових проявів, кінцевим та вищим виявом яких є вчинок [4, с. 158].

Мотив у широкому розумінні цього слова позначає все те, що рухає живу істоту, заради чого воно витрачає свою життєву енергію. Будучи неодмінним «запалом» будь-яких дій і їх «пальним», мотив завжди виступав на рівні житейської мудрості в різних уявленнях про відчуття (наприклад, задоволення або незадоволення), спонукання, ваблення, прагнення, бажання, пристрасті, силу волі і т.д. [1, с. 427] Мотиваційна сфера людини оцінюється такими параметрами: 1) сила та стійкість мотивів; 2) ієрархічність; 3) структурність; 4) множинність. Параметр ієрархічності мотивації ґрунтується на переважанні різних груп мотивів. Структурність характеризується взаємозв'язком мотивів між собою у межах одного рівня. Параметр множинність характеризує рівень розвитку змісту, тобто достатню кількість мотивів [3, с. 32]. Традиційно психологічне явище мотивації в науковій психології розглядається з двох сторін: з одного боку, для позначення процесу, що функціонує кожного разу, коли людина демонструє поведінкову активність (цим внутрішнім психічним процесом вона і забезпечується), а з іншого –як систему стійких особистісних утворень, що зумовлюють поведінку (цінності, наміри, потяги, інтереси, потреби тощо) [1, с. 428].

В мотиваційну сферу входять: зовнішні та внутрішні спонуки (стимули, підкріплення, потреби, мотиви та ін.),соціальні та біологічні спонуки (життєві цілі, ідеали, цінності, голод, спрага та ін.), власне спонуки та різноманітні когнітивні направляючі змінні (наприклад, мотиви досягнення та уникнення). Термін «мотивація» часто використовується для позначення детермінації діяльності потребами, які були опредметнені, тобто мотивами [2, с. 103].

Вплив багатьох факторів на формування мотиваційної сфери особистості

є складним і різноманітним процесом. Найважливіші з них включають:

1. контекст суспільства та культури;
2. суспільство;
3. особовий досвід;
4. психічні характеристики;
5. психофізіологічні характеристики.

Висновки / Conclusions. Мотиваційна сфера особистості є важливим та складним аспектом психології, який визначає, чому людина діє, які цілі вона ставить перед собою та як вона досягає їх. У нашому дослідженні ми розглянули загальну характеристику цієї сфери, визначивши її ключові компоненти, такі як потяги, цінності, інтереси та потреби. Мотивація відіграє важливу роль у формуванні особистості та впливає на різні аспекти життя, включаючи навчання, професійну діяльність та міжособистісні відносини.

Дослідження мотиваційної сфери особистості має значущі наслідки для розвитку психологічної науки та практики. Воно допомагає краще розуміти, як люди приймають рішення, як формують свої цілі та як здійснюють самореалізацію. Розглядаючи мотивацію, ми можемо прогнозувати поведінку та діяльність особистості, що є важливим для впливу на її розвиток та досягнення успіху у різних сферах життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Варій М. Й. Психологія особистості. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 592 с.
2. Меденцова Т. М. Аналіз понять «мотиви» та «мотивація навчання» особистості. Проблеми освіти: наук.-метод. зб. Київ : Інститут інноваційних технологій і змісту освіти, 2007. Вип. 47. С. 99-104.
3. Подтикан І. В. Особливості формування мотиваційної сфери особистості. Практична психологія та соціальна робота. 2006. №9. С. 29-36.
4. Рибалка В. В. Методологічні питання наукової психології. Київ: Ніка-Центр, 2003. 204 с.

ПСИХОСИМПТОМАТИКА ТРИВОЖНОГО РОЗЛАДУ ОСОБИСОСТІ, ЇХ РЕАБІЛІТАЦІЯ

Жиленко Анна Олександрівна,
студентка кафедри психіатрії,
медичної та спеціальної психології,
спеціальність 053 «Психологія (Клінічна та реабілітаційна)»
Венгер Ганна Сергіївна,
кандидат психологічних наук,
старший викладач кафедри психіатрії, медичної
та спеціальної психології
ДЗ Південноукраїнський національний педагогічний
Університет імені К. Д. Ушинського

У роботі проаналізовано поняття та види панічних розладів. Визначено, що це вкрай поширене, схильне до хронізації захворювання, маніфестує в молодому, соціально активному віці. У психологічному відношенні панічний розлад залишається одним з найбільш обтяжливих хворобливих станів.

Стрес є важливою причиною розвитку психосоматичних розладів, тому тривога є реакцією людини на реальну або суб'єктивно оцінену загрозу, тому фізіологічні зміни не можуть відбутися без супутніх емоцій. Згідно з результатами наукових досліджень, 30-70% пацієнтів, які звертаються до лікарів, страждають психосоматичними захворюваннями. Тому подібні розлади можуть виникнути практично у кожної людини як реакція організму на стресові ситуації. Тому проблема психологічної профілактики та її корекції існує сьогодні і залишатиметься надзвичайно важливою в майбутньому.

Психосоматична симптоматика – це негативний вплив особливостей конкретної емоційної реакції людини на стресову ситуацію, гостру чи хронічну психічну травму на функціонування систем і органів, основними ознаками якої є: вплив гострого чи хронічного стресу на продуктивність і розвиток; хронічний перебіг; наявність у людини певних індивідуально-психологічних та емоційно-вольових особливостей, що обумовлюють відсутність умінь і

навичок, необхідних для ефективного подолання стресу, труднощі в організації міжособистісного спілкування, емоційну ригідність.

У сучасному світі тривожні розлади представляють серйозну медичну та соціальну проблему. К. Рональд зазначає, що на початок XXI століття питома вага тривожних розладів за показниками ВООЗ складає 40% зареєстрованої психічної патології в світі [7, с. 170].

Науковці І. Аршава, О. Будницька, О. Галієва, Л.Дітковська [1; 2; 5; 6] вказують, що в Україні в сучасних умовах соціально-економічної кризи різко скоротився потенціал психічного здоров'я населення, яке живе в останні часи в стані довготривалого соціального та психоемоційного стресу, що сприяє формуванню психологічної дезадаптації та зниженню якості життя людей.

Саме актуальність даної теми на сьогодні та недостатня увага до проблеми тривожних розладів в Україні і зумовила необхідність та зацікавленість у дослідженні діагностики та психологічної реабілітації тривожних розладів особистості, а саме панічних розладів.

Діагностика панічних розладів враховує повторюваність панічних атак і виключає безпосередньо причинний зв'язок з лікарськими факторами, соматичними хворобами та іншими клінічними одиницями, включеними в клас « тривожних розладів» (DSM-IV) [4, с. 21].

З’ясовано, що у пацієнтів мають бути рецидивуючі панічні атаки (частота не вказана), і після ≥ 1 з цих атак спостерігалася одна чи більше з наведених нижче ознак впродовж ≥ 1 місяця:

- стійке хвилювання щодо виникнення наступних панічних атак або занепокоєння щодо їхніх наслідків (наприклад, втрата контролю, втрата розуму);
- дезадаптивна поведінкова реакція на панічні атаки (наприклад, уникання поширених видів діяльності, зокрема занять спортом або соціальних ситуацій, щоб запобігти подальшим нападам).

Дослідження було спрямоване на комплексне вивчення клініко-психопатологічних особливостей панічних атак з розробкою ефективної

арт-терапевтичної програми даних станів. Були вивчені клінічні особливості цих станів, частота народження та вираженість окремих симптомів, спадковий анамнез, преморбідні риси особистості пацієнтів та ефективність різних застосовуваних психокорекційних схем.

Критеріями включення до дослідження були: наявність депресивного розладу легкого або помірного ступеня тяжкості у поєднанні з панічними атаками в рамках депресивного епізоду, пов'язаного з участю респондентів у бойових діях або їх перебування на окупованих територіях України.

Метою роботи стало теоретично обґрунтувати та емпірично виокремити психосимптоматику тривожного розладу особистості.

Виходячи з мети дослідження, нами були поставлені наступні завдання:

1. Проаналізувати літературу щодо психосимптоматики тривожного розладу особистості та панічних атак.

2. Проаналізувати різновиди тривожних розладів особистості.

3. Провести психодіагностичне дослідження емоційних проявів тривожного розладу особистості.

4. Розробити реабілітаційну програму щодо подолання панічних атак як прояву тривожного розладу.

5. Провести математичний аналіз результатів дослідження.

Емпіричне дослідження особливостей прояву панічних атак як ознаки тривожного розладу особистості було проведено на базі факультету психіатрії, медичної та спеціальної психології Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського у квітні – серпні 2023 року.

У дослідженні взяли участь 20 осіб у віці від 18-25 років. Їх було розподілено на 2 групи, 10 осіб, які пережили тривожні розлади особистості в період військових дій та окупації та 10 осіб, які не пережили зазначені обставини. Середній вік у вибірці склав 22 роки.

Дослідження проводилось у три етапи.

На першому (підготовчому) етапі відбувалося планування змістової сторони дослідження, визначення репрезентативної вибірки, пошук, адаптація

та апробація відповідного методологічного апарату.

Другий етап дослідження - це реалізація запланованих дій і проведення емпіричних процедур.

На третьому етапі проводився математичний та теоретичний аналіз і систематизація отриманих в емпіричному дослідження даних та розроблено рекомендації щодо формування подолання тривожних розладів особистості у період війни.

На основі проведеного дослідження особливостей переживання панічних атак респондентами, які перебували в зоні бойових дій та окупації , ми встановили, що більшість респондентів експериментальної групи характеризуються високим рівнем ситуативної тривожності, що свідчить про незадовільний загальний психоемоційний стан респондентів, пов'язаний з різними формами їх включення в життя. Для цих респондентів характерне переживання соціального стресу, фрустрована потреба у досягненні мети, вони мають страх самовираження. Спостерігається підвищений та високий рівень страху, який не відповідає очікуванням оточуючих. Високий рівень тривожності спостерігається у 30% респондентів . При такому показникові респондентів експериментальної групи навіть можна припустити, що у опитуваних наявні серйозні порушення психічного здоров’я. Для таких людей характерна надзвичайно завищена самокритичність, великі складнощі в міжособистісній взаємодії, соціальна дезадаптація, а також труднощі в професійній діяльності.

У якості реабілітаційної програми щодо подолання панічних атак як прояву тривожного розладу обрано арт-терапію.

Мистецтво і терапія мають спільне коріння. Кожен з нас – творець, і творчість приносить нам велику радість. У творчості кожна людина отримує багато можливостей для самовираження, вираження своїх почуттів та емоцій. Арт-терапія є одним із найефективніших методів роботи з клієнтами різного віку та з різними вадами, а для людей – шляхом самопізнання, самовираження, розвитку та особистісної гармонізації.

Основне завдання арт-терапії – «витягнути» певну проблему, яка ховається за ними, перенести її на рівень свідомості та розвинути пов'язані з нею емоції через символи, образи, метафори, за допомогою яких кодується інформація, несвідомий рівень психіки та досвіду, а також звільнення від застарілих або придушених емоцій. Через творчу діяльність людина передає своє сприйняття світу та своє ставлення до нього через образи, які використовуються в арт-терапії. Будь-яка творча діяльність має терапевтичний характер і допомагає людині звільнитися від накопиченої напруги соціально прийнятним способом. Продукти творчості складно переплітаються з інформацією, джерелами якої є як відкриті, так і глибинні шари людської душі [3, с. 46].

Застосування арт-терапії запобігає панічним атакам у респондентів, які побували в зоні бойових дій та окупованій території.

Контрольний етап дослідження показав ефективність використаної програми. Значно знизилися показники тривоги, депресії та страху в респондентів експериментальної групи. Отримані дані після конрольного етапу дослідження дозволяють зробити висновок про те, що існують статистично значущі відмінності в середній виразності в експериментальній та контрольній групах наступних особистісних параметрів: особистісних факторів тривожності, ситуативної тривожності, схильності до панічних атак.

Даним дослідженням перевірено та доведено ефективність арт-терапевтичних методів у корекційній та реабілітаційній роботі з людьми, що страждають на тривожний розлад особистості та такі прояви, як панічні атаки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аршава І. Ф. Емоційна стійкість людини та її діагностика : дис. ... д ра психол. наук. Донецьк , 2007. 480 с.

2. Будницька О. А. Індивідуально-особистісні детермінанти емоційних переживань у психотравмуючих ситуаціях : автореф. дис... канд. психол. наук :

19.00.07. Київ, 2002. 19 с.

3. Волошко Н. І. Діагностика і формування психопрофілактичної культури практичних психологів професійно-технічних навчальних закладів. Київ : Науковий світ, 2017. 76 с.

4. Волошок О. В. Психологічний аналіз проблеми тривожності особистості. Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць Кам’янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка. Київ, 2020. Вип. 10. С. 120–128.

5. Газолишин В. А. Арт-терапія : мистецтво бачити. Херсон : Видавництво «Дніпро», 2017. 75 с.

6. Дідковська Л. І. Психосоматика : основи психодіагностики та психотерапії. Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2020. 264 с.

7. Ronald C. K. Lifetime prevalence and age-of-onset distributions of mental disorders in the World Health Organization's World Mental Health Survey Initiative. Journal of World Psychiatry. 2007. № 6(3). P. 168–176.

НЕЙРОПСИХОЛОГІЧНА КОРЕКЦІЯ ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ

Заграничнa Вікторія Олександрівна,
студентка кафедри психіатрії, медичної та спеціальної психології,
спеціальність 053 «Психологія (Клінічна та реабілітаційна)»
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
Співавтор
Венгер Ганна Сергіївна,
кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри психіатрії,
медичної та спеціальної психології
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
м. Одеса

У статті розглянута тема психічного здоров'я дітей з розладами аутистичного спектру. Ця тема на сьогодні є досить актуальною, так як обумовлюється щорічним збільшенням народжуваності дітей, які мають ті чи інші порушення психофізичного розвитку різного ступеня тяжкості та потребують ефективних форм і методів корекційної роботи з ними.

Аутизм займає особливу позицію серед дитячих патологій у зв’язку з важкістю, тривалістю та впливом на всю родину. Підвищення інтересу до проблеми аутизму та аутистичних проявів в Україні за останні десятиліття відображається у працях відомих науковців у сфері корекційної педагогіки, спеціальної психології, психіатрії, медицини та генетики. Діти з розладами аутистичного спектра потребують різносторонньої та цілеспрямованої допомоги, підтримки, корекції, що забезпечується поєднанням цілого комплексу індивідуальних та підгрупових, групових заходів [1, с. 58].

Отже, постає необхідність дослідження особливостей різних методів обґрунтування розладу аутистичного спектру за такими терапіями як: є TEACCH-програма (Е. Шоплера) і поведінкова терапія – АВА (Б. Скінером).

Методологічною основою дослідження аутизму стали: К. Островська,

Т. Скрипник, Тарасун В. В., Хворова Г. М. зокрема англійських і американських учених: Гілберг К, Н. Г. Манеліс, Robert M., Фон Шліппе А., Швайцер Й., Є. Блейлер та ін.

Мета – теоретично проаналізувати та емпірично дослідити вплив нейрокорекції на розвиток емоційних процесів у дітей з розладом аутистичного спектра.

Виходячи з мети дослідження, нами були поставлені наступні завдання:

1. Вивчення та аналіз клінічної та психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження;

2. Вивчення та застосування теоретико-практичних обґрунтувань стану дітей з розладами аутистичного спектру у процесі ігрової діяльності з метою визначення рівня розвитку їх емоційних проявів;

3. Розробка та апробація нейропсихологічної програми корекції, що сприяє розвитку емоційної сфери у дітей з з розладами аутистичного спектру;

4. Проведення емпіричного дослідження нейропсихологічної корекції дітей з розладом аутистичного спектру;

5. Підведення підсумків емпіричного дослідження нейропсихологічної корекції дітей з розладом аутистичного спектру.

У результаті експериментального дослідження була проведена діагностика порушень емоційно-вольових рівнів до та після психокорекційної роботи, що дозволила простежити кількісні та якісні зміни у розвитку емоційних рівнів дітей із аутизмом. Зокрема, розуміння порушень рівнів афективної сфери при первинній діагностиці та співвіднесення із класифікацією аутизму, розробленою Е. Шоплером, дозволило підібрати оптимальну програму психокорекційної роботи для кожної дитини з з розладами аутистичного спектру [5].

У результаті обраних та використаних у роботі психокорекційних заходів, у всіх аутичних дітей після завершення формуючого експерименту відбулися покращення в емоційно-вольовій сфері, зокрема знизилася частка вираженості порушень по кожному з емоційних рівнів і знизився рівень виразності самих

порушень, що дозволяє говорити про ефективність використовуваних психокорекційних методик.

За отриманими результатами дослідження встановлено, що більшість дітей з аутизмом мають відсутні та мінімальні показники сформованості соціальних вмінь і навичок. У них спостерігаються труднощі при виконанні завдань, пов'язаних із функціональною грою з предметами, не сформовані навички звертання і прохання. Майже в половини дітей із аутизмом діагностовано дефіцит невербальної комунікативної поведінки, соціально-емоційної взаємодії, ритуалізовані зразки вербальної та невербальної поведінки чи надмірний опір змінам; надзвичайно обмежені, зациклені інтереси.

Відповідно до результатів експерименту, підтверджено ефективність використання засобів нейрокорекції в процесі надання допомоги дітям з діагнозом «аутизм». Це спрямовує нас до використання засобів нейрокорекції у ході формувальної роботи з дітьми з розладом аутистичного спектра.

В результаті проведеного дослідження ми дійшли таких висновків:

1. Порушення емоційно-вольової сфери при аутизмі різко знижують якість життя і потребують корекції в першу чергу, оскільки є провідним комплексним симптомом при даному синдромі.

2. Існуючі підходи корекції аутизму можна розділити на два напрямки: один із них, заснований на навчанні (ABA, TEACCH та ін.) вирішує лише частину завдань - відпрацювання навичок, що дозволяє організовувати соціально прийнятна поведінка дитини з аутизмом у суспільстві, але не сприяє емоційному та інтелектуальному розвитку дитини; інший підхід, заснований на корекцію порушень у розвитку афективної сфери націлений на пошук психологічних засобів, що дозволяють дитині, при всій вихідній біологічній дефіцитарності, стати більш «нормальним» у своєму психічному та соціальному розвитку, тобто пошук умов, що дозволяють дитині стати витривалішим, активнішим та гнучким у взаєминах з людьми та середовищем.

Визнаючи беззаперечну важливість застосування в аутологічній роботі

психолого-педагогічного підходу, ми вважаємо, що програму корекції розвитку дитини з аутизмом доцільно визначати, базуючись на положеннях сучасних нейропсихологічних теорій. Їхнє використання на етапі аутологічної діагностики, на наше переконання, забезпечить не тільки визначення стану сформованості соціально-емоційної сфери дитини, але й виявлення можливих причин її розладів [2, с. 101].

Такий висновок базується на результатах відповідних наукових джерел - F. Appe , Baron-Gohen, Гилберг К., Питерс Т., Н.Г. Манеліс [3]. У цьому зв'язку, вважаємо, що особливості соціоемоційної сфери дитини з аутизмом можуть бути визначені за допомогою спеціального розробленого діагностико-розвивального комплексу завдань [4]. Застосування такого комплексу дозволяє вивчити стан сформованості, трьох нейропсихологічних систем – програмування, зв'язності, репрезентативності. Саме ці системи, за результатами наукових досліджень забезпечують формування пізнавальної діяльності дитини.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Комплексний підхід до корекційно-відновлювальної роботи з дітьми з розладами аутистичного спектра, забезпечення тісної співпраці лікарів, психологів, корекційних педагогів з батьками таких дітей сприяє вирішенню завдань їх компенсаційного розвитку, оптимального функціонування та соціальної адаптації у суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Островська К. О. Засади комплексної психолого-педагогічної допомоги дітям з аутизмом : моногр. / К. О. Островська. – Львів : Тріада плюс, 2012. – 520 с.

2. Панок В.Г. Психологічне консультування: теорія та практика: навчально-методичний посібник / В.Г.Панок, І.М.Зварич, Я.В.Чаплак, О.М.Чернописький - Чернівці: Чернівецький національний університет, 2011. - 272с.

3. Baron-Cohen, S. (1990). Autism: a specific cognitive disorder of

'mindblindness'. Аутизм: специфічний когнітивний розлад "mindblindness". - 1990, с. 639

4. Гілберг К., Аутизм: медичні та педагогічні аспекти. www.ksu.ru Н.Г. Манеліс. Нейропсихологічний аналіз розладів аутистичного спектру, 2008. 511 с.

5. Frith, U. & Happe. Міжнародний огляд психіатрії. International Review of Psychiatry, 2, 79-88. F. (1994). Autism: beyond 'theory of mind'. (Аутизм: поза «теорією розуму»). Cognition, 50, 115-132.

УДК 159.9.07

ПОШИРЕНІСТЬ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ СЕРЕД СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Кіосе Антоніна Сергіївна
Студентка
Національного університету «Одеська юридична академія
м. Одеса, Україна

Анотація: в статті представлені результати експериментального дослідження ступеню поширеності гендерних стереотипів серед студентської молоді, яке проводилось в одному із закладів вищої освіти за допомогою оригінальної авторської анкети та авторської методики. З'ясовано, що респонденти хоча б раз стикалися з впливом гендерних стереотипів на їх життя, проте гендерні стереотипи не є поширеними і розповсюдженими серед студентської молоді.

Ключові слова: гендер, стереотипи, нерівність, патріархат, студенти.

Питання гендерних стереотипів серед студентської молоді залишаються надзвичайно актуальними в сучасному світі. Незважаючи на значний прогрес у досягненні рівності, стереотипні уявлення про те, які мають бути ролі жінок і чоловіків, залишаються поширеними в суспільстві. Це може мати негативний вплив на розвиток особистості студентів, їхню самооцінку, можливості та перспективи [2, с. 12].

Дослідження гендерних стереотипів серед студентів дозволяє виявити причини й наслідки таких стереотипів, їхній вплив на вибір професій, планування кар'єри, соціальні взаємини та самоідентифікацію особистості. Дослідження такого роду можуть сприяти розумінню потреб студентів у створенні рівних умов для навчання та розвитку, а також виявленню шляхів подолання гендерних нерівностей у сучасному освітньому середовищі [1, с. 87].

З цією метою ми вирішили провести власне психологічне дослідження

стосовно поширеності гендерних стереотипів в студентському осередку. Перш за все, була розроблена авторська анкета яка складалась з 15 питань. Анкета була представлення у вигляді Гугл-форми. В анкетуванні взяли участь 15 осіб (1 навчальна група студентів).

Згідно анкети, 83,3% респондентів віком 18-20 років, 85,7% респондентів є жінками, 85,7% респондентів розуміють поняття гендерних стереотипів, 100% респондентів знають про феміністичний рух, 71,4% респондентів підтримують феміністичний рух, 57,1% респондентів більш менш обізнані в темі фемінистичного руху, 42,9% респондентів відчували гендерну нерівність, 57,1% респондентів були свідком гендерної нерівності в державних організаціях,85,7% респондентів були жертвою проявів гендерної нерівності, 85,7% не вважають що пригнічення на роботі по статевим ознакам є нормальним, 57,1% вважають правову систему України гендерно рівноправною,100% респондентів вважають що думка про те, що жінка має сидіти вдома з дітьми дуже поширена в Україні, 100% респондентів вважають що жінки сильно підвергаються дискримінації по статевим ознакам, 100% респондентів готові пройти методику по виявленню схильності до гендерних стереотипів.

На другому етапі експериментального дослідження за відсутності психологічних методик які б повністю відповідали темі дослідження ми розробили авторську методику, яка складається з 29 питань, в психологічному дослідженні взяли 52 респонденти (2 навчальні групи студентів), 15 з яких попередньо пройшли анкетування.

Було опитано 26 хлопців, і їх середній бал становить 21,5 – це адекватний рівень. Якщо розглядати окремо по рівням, то високого рівня підтримки стереотипів серед опитаних нема; середнього рівня – вісім; адекватного рівня - шістнадцять. Найменшим результатом було одинадцять, найвищим - двадцять дев’ять. Ми можемо побачити, що серед хлопців-студентів гендерні стереотипи майже не поширені, і більшість з них майже або зовсім не підтримують гендерні стереотипи. Було опитано 26 дівчат,

їх середній бал становить 24,9 – це адекватний рівень. Окремо по рівням: високого рівня підтримки гендерних стереотипів серед опитаних нема; середнього рівня – три; адекватного рівня – двадцять три. Найменшим результатом було шістнадцять, найвищим – двадцять дев'ять. Серед дівчат студенток майже нема тих, хто підтримує гендерні стереотипи, так як тест показав велику кількість балів.

Отже, ми опитали 52 людини: 26 дівчат і 26 хлопців студентського віку, в результаті, в спільній статистиці найпоширенішими стереотипами стали стереотипи про те, що під час початку стосунків чоловік повинен планувати побачення (42,6% опитаних); якщо жінки мають менший досвід роботи з фінансами, це відбувається не через суспільні норми а через вроджені здібності (38,9% опитаних) те, що чоловіки повинні бути головними годувальниками в парі (35,2% опитаних); те, що жінки від природи більш турботливі, ніж чоловіки у стосунках (33,3% опитаних); те, що чоловіки набагато частіше, ніж жінки, бажають випадкових статевих зв'язків (31,5% опитаних); те, що жінки, як правило, кращі командні гравці, ніж чоловіки (25,9% опитаних); те, що чоловіки більш жорсткі в бізнесі, ніж жінки (25,9% опитаних).

Середній бал між всіма опитаними – 23,1. Це гарний результат, який показує, що гендерні стереотипи не так вже і розповсюджені серед студентської молоді. При співставленні результатів анкети та результатів методики було виявлено, що методика, як і анкета, вказує на те, що респонденти вважають Україну гендерно рівноправною країною, а також спільними рисами є те, що респонденти стикалися з впливом гендерних стереотипів на їх життя.

У підсумку хочемо зазначити, що більшість студентів обізнані в темі фемінізму та гендерної рівності. Серед хлопців-студентів гендерні стереотипи майже не поширені, і більшість з них майже або зовсім не підтримують гендерні стереотипи. Серед дівчат студенток майже нема тих, хто підтримує гендерні стереотипи, так як тест показав велику кількість балів. Середній бал між всіма опитаними – 23,1. Ці результати свідчать, що гендерні стереотипи не є поширеними і розповсюдженими серед студентської молоді.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Марценюк Т. Гендер для всіх. Виклик стереотипам / Тамара Марценюк. Київ : Основи, 2017. 254 с.

2. Latifatus Zuhro / GENDER STEREOTYPES IN *THE FIVE YEAR ENGAGEMENT* MOVIE / Pioneer VOLUME 10, Issue 2, December 2018: 124 - 137 / University of Abdurachman Saleh Situbondo / p. 126-127

УДК 159.9.07

СХИЛЬНІСТЬ ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ ДО ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ

Козакевич Анна Іванівна
Студентка
Національного університету «Одеська юридична академія
м. Одеса, Україна

Анотація: в статті представлені результати анкетування осіб юнацького віку, проведеного з метою виявлення рівня їх обізнаності стосовно девіантної поведінки, а також їх схильності до окремих девіацій. Наводяться результати психологічного дослідження серед юнаків щодо встановлення типу акцентуацій характеру, а також надається порівняльний аналіз результатів анкетування та тестування, в якому доведено взаємозв'язок між типом акцентуації та девіації особистості.

Ключові слова: девіантна поведінка, акцентуації характеру, делінквентна поведінка, девіації, суїцідальна поведінка.

Експериментальне дослідження виявлення схильності осіб юнацького віку до девіантної поведінки проходило в декілька етапів.

На першому етапі з метою вивчення громадської думки щодо теми дослідження, а також рівня обізнаності осіб юнацького віку, їх ставлення до девіантної поведінки була розроблена авторська анкета у вигляді Гугл-форми, яка складається з 20 питань. В анкетуванні взяли участь 30 осіб юнацького віку.

Проаналізувавши результати анкетування, ми дійшли висновку, що респондентам в той чи іншій мірі притаманні різноманітні форми девіантної поведінки.

В анкеті досліджувалися декілька видів агресивної поведінки. Схильність до гнівливості мають 30% респондентів. У колективному цькуванні брали участь 30% опитуваних. Схильність до ризикованої поведінки мають 46,7%

осіб юнацького віку. Схильність до аутоагресивної поведінки спостерігається у 16,7% респондентів. Таким чином, до агресивної поведінки в цілому мають схильність 30% опитуваних.

Делінквентну поведінку як різновид протиправної поведінки виявлено у 30% опитуваних (як в якості протиправної так і схильності до віктимності).

Схильність до суїцидальної поведінки виявлено у 16,7% респондентів.

Також в даному анкетуванні серед респондентів була виявлена схильність до декількох видів залежної поведінки. Насамперед, 6,7% опитуваних мають схильність до психоактивної адикції. Схильність до харчової залежності виявлено у 16,7% осіб юнацького віку. Технологічна адикція спостерігається у 3% опитуваних. Схильність до сексуальної залежності мають 33,3% респондентів. Таким чином, до залежної поведінки як такої мають 30% опитуваних.

Наступними в анкеті проаналізовані соціально прийнятні девіації, такі як геройство та геніальність. Схильність до самопожертви виявлено у 50% респондентів , а можливу геніальність – у 56,7%.

Враховуючи усе вищезазначене, ми можемо констатувати, що особи юнацького віку схильні до проявів девіантної поведінки.

Акцентуація характеру – надмірна вираженість окремих рис характеру та їх комбінацій, що становить крайні варіанти психічної норми, які межують із психопатіями. Вивчення зв’язку між акцентуаціями характеру та девіаціями є вкрай важливим задля попередження формування девіацій та розуміння психологічних властивостей, на ґрунті яких вони формуються [1, с. 87].

Тому, на другому етапі експериментального дослідження нами було використано опитувальник Леонгарда-Шмішека [2, с. 150], який призначений для діагностики типу акцентуації особистості, і є реалізацією типологічного підходу до її вивчення. Методика складається з 88 питань, на які потрібно відповісти «так» або «ні». Розроблено також скорочений варіант опитувальника. За допомогою даної методики визначаються 10 типів акцентуації особистості (за класифікацією К. Леонгарда) [2, с. 152].

В дослідженні взяли участь 30 осіб з числа тих, хто брав участь в попередньому анкетуванні. Методика була представлена опитуваним у вигляді онлайн-тесту. За результатами опитування, можемо сказати, що серед респондентів є певна кількість представників кожного типу акцентуації, окрім дистимного (табл. 1).

Таблиця 1.

Типи акцентуацій характеру опитуваних

№ з\п	№ Респондентів	Типи акцентуацій									
		Ц	Ем	П	Де	Г	Ек	Зб	За	Т	Ди
1	209673671	15	15	12	16	15	18	9	22	18	3
2	209639591	18	6	8	12	15	18	12	8	15	9
3	209422234	6	12	6	14	12	6	12	12	12	18
4	209421066	12	15	18	4	0	6	12	10	15	18
5	209420889	21	12	22	16	18	18	21	22	15	18
6	209420297	18	15	16	12	12	18	12	10	12	12
7	209419236	15	15	16	10	9	24	15	14	12	12
8	209418667	15	15	16	12	9	18	15	14	6	18
9	209418626	21	15	14	14	15	18	18	20	18	9
10	209418595	18	12	8	14	9	6	6	10	3	9
11	209418444	18	9	10	14	12	12	15	20	9	15
12	209417892	12	18	16	10	6	18	15	16	24	12
13	209417868	24	15	16	16	15	18	21	16	18	15
14	209155114	21	18	10	12	9	18	18	12	9	0
15	209147899	21	15	4	10	15	12	21	8	3	3
16	205724419	15	9	10	10	15	12	6	12	18	9
17	205668733	6	18	10	16	9	12	9	10	9	3
18	205638358	18	12	14	14	6	6	12	12	3	12
19	205636742	18	15	12	14	6	18	21	14	15	12
20	205631810	18	9	12	12	18	12	15	12	6	15
21	205630481	12	12	6	20	15	18	18	14	15	6
22	205628837	6	18	8	10	3	18	9	4	9	3
23	205628240	18	18	10	12	12	18	18	12	6	3
24	205627135	15	24	16	8	9	18	12	12	18	6
25	205626534	18	15	16	16	15	24	18	18	12	9
26	205625979	21	18	16	10	24	24	21	16	15	9
27	205625366	18	15	16	22	15	18	12	16	6	12
28	205623710	18	21	16	18	21	12	18	20	6	6
29	205621006	18	21	16	18	21	12	18	20	6	6
30	205619591	24	18	16	20	21	18	24	18	9	6

Отже, до:

- циклоїдного типу належать 7 осіб, тобто 23,3% опитуваних;
- емотивного типу м належать 3 особи, тобто 10% опитуваних;
- педантичного типу належить 1 особа, тобто 3,3% опитуваних;
- демонстративного типу належать 3 особи, тобто 10% опитуваних;
- гіпертимного типу належать 4 особи, тобто 13% опитуваних;
- екзальтованого типу належать 3 особи, тобто 10 % опитуваних;
- збудливого типу належать 6 осіб, тобто 20% опитуваних;
- застрягаючого типу належать 6 осіб, тобто 20% опитуваних;
- тривожного типу належить 1 особа, тобто 3,3% опитуваних.

Проаналізувавши результати дослідження та фундаментальний науковий матеріал, на який ми спирались при обробці результатів ми дійшли декількох висновків.

По-перше, за результатами опитування, до агресивної поведінки схильні 46,7% респондентів, в свою чергу, анкетування виявило дану схильність у 30% опитуваних.

По-друге, схильність до делінквентної поведінки виявлено у 46,7% опитуваних, в свою чергу за результатами анкетування схильність виявлена у 30% респондентів.

По-третє, схильність до залежної поведінки виявили 30% осіб юнацького віку. Серед осіб, що взяли участь в анкетуванні схильність до адикцій виявлена у 30% опитуваних.

По-четверте, до суїцідальної поведінки мають схильність 40% осіб юнацького віку, що взяли участь в опитуванні. За результатами анкетування дана схильність спостерігається у 16,7% опитуваних.

Не дивлячись на те, що результати анкетування та опитування дещо різняться, це не виключає факту того, що наявність серед опитуваних представників тих або інших акцентуацій характеру дає підставу прогнозувати в них формування девіацій, що відповідають акцентуації.

На підставі вищезазначеного, вважаємо, що особи юнацького віку схильні

до проявів девіантної поведінки та акцентуації характеру, що, в свою чергу дає підстави прогнозувати схильність особистості до певних девіацій.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Основи психодіагностики. Навчальний посібник. К.: Главник, 2006. 144 с.

2. Чала Ю.М., Шахрайчук А.М. Психодіагностика: навчальний посібник / Ю.М. Чала, А.М. Шахрайчук. Харків: НТУ «ХПІ», 2018. 246 с.

УДК 159.922

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Котлова Людмила Олександрівна,
к.психол.н., доцент
Харченко Анна Василівна,
аспірантка спеціальності 053 «Психологія»
Житомирський державний університет імені Івана Франка
Житомир, Україна

Анотація: У статті висвітлено особливості психологічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. Враховуючи щорічне збільшення кількості осіб, які мають особливі освітні потреби, а також пріоритетність напряму інклюзивної освіти на рівні державної політики, ґарантування рівного доступу до якісної освіти і розширення практики інклюзивної освіти у закладах дошкільної, загальної середньої, вищої освіти, питання створення інклюзивного середовища, в якому всі діти мають можливість брати активну участь в освітньому процесі, здобувати якісну освіту та успішно інтегруватися у суспільство є надзвичайно важливим.

Ключові слова: діти з особливими освітніми потребами, психолого- педагогічний супровід, психологічний супровід, діагностична робота, психолого–педагогічна, корекційно–розвиткова робота, психологічна підтримка.

Інклюзивна освіта передбачає надання допомоги всім дітям, які мають особливості психофізичного розвитку. Сучасна модель інклюзивної освіти – це створення рівних можливостей для усіх категорій дітей, які знаходяться в ситуації можливого виключення чи сегрегації.

Відповідно до міжнародних документів, діти з особливими потребами - це особи до 18 років, які потребують додаткової підтримки в

освітньому процесі (діти з емоційними і поведінковими порушеннями, розладами мови і спілкування, труднощами в навчанні, з затримкою/обмеженням можливостей інтелектуального розвитку, фізичними/нейромоторними порушеннями, порушеннями зору, слуху, діти, які ростуть в несприятливому середовищі, належать до груп етнічних меншин, діти вулиці, хворі на ВІЛ/СНІД).

В українському законодавстві термін «діти з особливими освітніми потребами» використовується у вужчому розумінні інклюзивної освіти й охоплює дітей з порушеннями фізичного, психічного, інтелектуального розвитку, сенсорними порушеннями та дітей з інвалідністю [1].

Проте, незважаючи на відмінність у тлумаченні поняття, залучення дитини з особливими освітніми потребами до закладу освіти передбачає її обов'язковий психологічний супровід, оскільки якими б не були потенційні можливості розвитку дитини, у неї завжди залишаються специфічні труднощі, зумовлені порушеннями у розвитку.

Освіта дітей з особливими освітніми потребами передбачає включення їх у загальну діяльність разом з іншими дітьми, починаючи вже з дошкільного віку та згідно з дослідженнями вітчизняних науковців, зокрема, В. Бондар, Т. Євтухова, І. Іванова, А. Колупаєва, В. Ляшенко, В. Панок, О. Савченко, О. Столяренко, А. Шевчук, має здійснюватися шляхом забезпечення психологічного супроводу та цілеспрямованої підтримки всіх учасників навчально-виховного процесу.

Мета статті полягає в узагальнення підходів до психологічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в закладах освіти, визначення напрямів, етапів, ключових моментів здійснення психологічного супроводу в умовах інклюзивного навчання, діяльності практичного психолога та учасників супроводу дитини з особливими освітніми потребами, пошук шляхів удосконалення умов навчально – виховного середовища, освітнього процесу, взаємодії учасників для результативного включення і соціалізації дітей з особливими освітніми потребами.

Учасниками навчально-виховного процесу є діти дошкільного/шкільного віку, учні/вихованці, керівні і педагогічні працівники, інші працівники закладу освіти, медичні працівники, асистенти дітей з особливими освітніми потребами, батьки або особи, які їх замінюють, залучені особи [10, 11].

Основними завданнями психолого – педагогічного супроводу є:

- актуалізація особистісного потенціалу розвитку дитини, що має ООП;
- формування дружнього та неупередженого ставлення до дітей з ООП в усіх учасників освітнього процесу;
- формування позитивних міжособистісних стосунків дітей з ООП та їх ровесників, профілактика стигматизації і дискримінації в дитячому середовищі;
- формування психологічної компетентності педагогів до взаємодії з дитиною з ООП;
- психологічна підтримка та консультування батьків дітей з ООП або осіб, які їх замінюють щодо особливостей розвитку, спілкування, навчання, професійної орієнтації, соціальної адаптації їх дитини тощо [1].

Психологічний супровід - це вся система професійної діяльності психолога, яка спрямована на створення соціально-психологічних умов для емоційного благополуччя, успішного розвитку, виховання і навчання дитини в ситуаціях соціально-педагогічних взаємодій, організованих в рамках освітнього закладу.

Психологічний супровід дітей з особливими потребами завжди пролонгований, динамічний процес, цілісна діяльність психолога, яка передбачає п'ять взаємопов'язаних компонентів:

- систематичний моніторинг медико-психологічного і психолого-педагогічного статусу дитини в динаміці її психічного розвитку;
- створення соціально-психологічних умов для ефективного психічного розвитку дітей у соціумі;
- систематична психологічна допомога дітям із порушеннями в розвитку

у вигляді консультування, психокорекції, психологічної підтримки;

- систематична психологічна допомога батькам дітей із проблемами в розвитку або осіб, які їх замінюють;
- організація життєдіяльності дітей з особливими освітніми потребами в соціумі з урахуванням їхніх психічних та фізичних можливостей [1].

Слід відмітити, що спільна робота працівників закладу освіти, батьків або осіб, які їх замінюють, та (або) залучених фахівців може передбачати різні моделі співпраці. Налагодження ж ефективної системи взаємодії, координації і інтеграції процесів супроводу дитини з особливими освітніми потребами в навчальному закладі, її підтримки і допомоги можливе за умови створення міждисциплінарної моделі [2].

Міждисциплінарна модель передбачає інтеграцію зусиль усіх фахівців у створенні скоординованого пакету послуг, єдиний план втручання, дотримання єдиних вимог до умов надання послуг, дотримання всіх етапів ведення випадку та їх послідовності [3].

Основними напрямками психологічного супроводу є:

- діагностична робота;
- психолого – педагогічна, корекційно-розвиткова робота з дітьми з особливими освітніми потребами;
- психологічна підтримка батьків і педагогічних працівників.

Діагностична робота проводиться з метою вивчення індивідуальних можливостей, потреб, труднощів та обмежень дитини і спрямована на вивчення:

- співвідношення рівня розумового розвитку дитини і вікової норми;
- рівня розвитку когнітивної сфери;
- особливостей емоційно-вольової сфери;
- рівня сформованості мотивації до навчання;
- рівня розвитку комунікативних здібностей;
- розумової працездатності та темпу розумової діяльності.

Добір і застосування психодіагностичного інструментарію здійснюється з урахуванням потреби у адаптації (зміна характеру подачі матеріалу, без зміни змісту або концептуальної складності завдання), рідше, модифікації матеріалу, умов середовища відповідно до індивідуальних особливостей дитини [4].

На етапі вивчення потенційних можливостей і потреб дитини особливу увагу слід приділити вивченню таких показників:

- актуальний рівень розвитку (знання, уміння і навички; загальна поінформованість про навколишній світ, сформованість елементарних математичних, просторових уявлень, ступінь самостійності, координація руху, володіння гігієнічними навичками);

- рівень мовленнєвого розвитку (зрозумілість/виразність мовлення, використання мовлення як засобу спілкування з однолітками та дорослими);

- особливості поведінки (особливості взаємодії з іншими дітьми та дорослими, адекватність емоційного реагування);

- особливості поведінки в навчальній ситуації (чи може сидіти за партою, дотримуватися інструкції, критично оцінювати свою роботу; чи відповідає на поставлені запитання; як поводиться з навчальними матеріалами; як взаємодіє з іншими дітьми під час виконання завдань тощо);

- індивідуально – типологічні особливості (темперамент, характер, наявність пізнавального інтересу (мотивації до пізнання нового), інтереси, мотивація до комунікації, рівень розвитку комунікативних здібностей);

- адаптивну поведінку (орієнтування у просторі класу/групи, закладу, дотримання вимог);

- загальну характеристику діяльності (темп, працездатність, способи подолання втоми) [5].

Результати діагностичної роботи слугують орієнтирами для подальшого планування цілей і завдань освітнього процесу (складання індивідуальної програми розвитку), психолого – педагогічної і корекційно – розвиткової роботи.

Першочергово обираються цілі щодо тих сфер, у розвитку яких дитина

потребує першочергової допомоги. Для ефективності досягнення поставлених цілей використовується методика SMART, запропонована Пітером Друкером. Згідно методики цілі повинні бути конкретними (зрозумілими і однозначними), вимірюваними (мати вимірюваний показник для визначення прогресу в досягненні цілі), досяжними (ціль має бути реалістичною для дитини на даному етапі навчання і розвитку), доцільними (відповідати потребам дитини і просувати її в розвитку), визначеними у часі (ціль має бути досягнута за певний проміжок часу).

Водночас враховується і пріоритетність таких цілей, а саме: безпека; соціальний розвиток; комунікативні навички; поведінка; навички самостійності; навчальні навички [6].

Психолого-педагогічна, корекційно-розвиткова робота з дітьми з особливими освітніми потребами спрямована на поліпшення процесів розвитку і соціалізації дитини, максимально можливого розвитку її особистості, подальшої інтеграції в суспільство, а також вирішення специфічних завдань:

- розвиток зорового або слухового сприймання; соціально-комунікативний розвиток; формування навичок просторового, соціально-побутового орієнтування тощо;

- розвиток навичок саморегуляції та саморозвитку через взаємодію з навколишнім природним середовищем з урахуванням наявних знань, умінь, навичок комунікативної діяльності і творчості;

- формування компенсаційних способів діяльності як важливої умови підготовки дітей до навчання у закладі освіти;

- створення умов для інтеграції, розвиток самостійності і життєво важливих компетенцій [7].

Реалізація психолого-педагогічних і корекційно-розвиткових послуг здійснюється в три етапи:

-підготовчий період: дитина адаптується до щоденних занять. Фахівець, враховуючи психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини, визначає цілі, засоби, методи, форми проведення занять, планує роботу з батьками;

-основний період: набуття знань, формування умінь, навичок, в тому числі розвиток навичок самообслуговування. Фахівець приділяє увагу профілактиці виникнення вторинних порушень, розвитку мотивації до занять;

-заключний період: вдосконалення знань, умінь, навичок, розвиток особистої активності дитини.

Та ґрунтується на принципах:

- відповідність віковим, потенційним можливостям дитини (діяльність має бути організована на достатньому рівні складності з урахуванням потенційних можливостей (вік, досвід, ООП тощо);
- дотримання послідовності та наступності (заняття проводяться поетапно, кожне заняття має враховувати попереднє та поступово удосконалювати досягнення дитини);
- оптимального поєднання групового характеру навчання з індивідуальним підходом (потрібно враховувати рівень розвитку дитини при виборі методів і прийомів роботи, індивідуальних завдань та інструкцій до них);
- створення атмосфери емоційного комфорту для кожної дитини, виявлення доброзичливості, зацікавленості в досягненні нею успіхів в освітньому процесі, що в свою чергу виступатиме засобом стимулювання до навчання, формування віри у свої можливості;
- співпраця педагогічних працівників, залучених фахівців і батьків (цілі корекційно – розвиткових, психолого- педагогічних занять мають бути враховані як під час планування, так і під час реалізації уроків/занять, роботи батьків з дитиною вдома);
- зв'язок з практикою (кінцевою мето є підготовка дитини до самостійного життя в соціумі, тому передусім визначаються пріоритетними ті види діяльності, які будуть необхідні їй в самостійному житті) [8].

Не менш значимим є також поєднання різних методів психокорекції на одному занятті та дотримання принципу системності за рахунок гармонійного поєднання різних напрямів психокорекції на кожному

корекційно-розвитковому занятті.

Психологічна підтримка батьків та педагогічних працівників в інклюзивному навчанні має на меті подолання труднощів, що виникають в процесі щоденної практичної діяльності і комунікації, а також забезпечення надання якісних послуг дітям.

Психологічна підтримка батьків розглядається як система заходів, спрямованих на:

– зниження в батьків емоційного дискомфорту у зв'язку із особливостями розвитку дитини;

– посилення віри батьків у можливість і перспективи розвитку дитини, у те, що правильно організований корекційний вплив дозволить оптимізувати подальший інтелектуальний та особистісний розвиток дитини;

– формування в батьків адекватного ставлення до проблем дитини (допомога у побудові реальної перспективи розвитку дитини, визначенні можливих труднощів соціального розвитку, які виникають у певні вікові періоди);

– підтримку адекватних адекватних міжособистісних стосунків та стилів сімейного виховання [9];

– інформування про вікові та індивідуально-психологічні особливості дитини, особливості інклюзивної освіти, виховання дітей в родині, знайомства з прийомами реагування на особливості поведінки як їх дитини, так і її однолітків;

– підвищення психологічної компетентності з питань психічного розвитку, навчання, виховання та соціалізації дитини в умовах сімейного виховання та в контексті інклюзивного освітнього середовища.

Метою психологічної підтримки батьків або осіб, які їх замінюють, є створення умов для соціальної адаптації сім’ї з особливою дитиною.

Слід зазначити, що супровід сім’ї означає не тільки підтримку сімей, які мають дітей з особливими освітніми потребами, а і формування соціального інтересу до дітей з особливим освітніми потребами у всіх батьків інклюзивного

класу/групи закладу освіти.

Основними формами взаємодії з батьками є: усне щоденне (під час спілкування) та письмове (у супровідній документації) ознайомлення з подробицями поведінки, успіхів і труднощів дитини у закладі; участь батьків у заняттях і надання домашніх завдань, рекомендацій; проведення для батьків семінарів, круглих столів, спільних занять із дітьми; батьківські збори; індивідуальні консультації; тренінги; ділові ігри; просвітницька робота.

Також, джерелом позитивних емоційних вражень може слугувати проведення спільних святкових заходів та спільна діяльність дітей і батьків [2].

Психологічна підтримка педагогічних працівників спрямована на формування психологічної готовності до роботи зі здобувачами освіти, які мають особливі освітні потреби інклюзивної культури.

Психологічна підтримка педагогічних працівників передбачає:

- інформування про індивідуальні особливості дітей з особливими освітніми потребами в освітньому процесі;
- надання необхідної інформації про дитину, розкриття слабких і сильних сторін когнітивного і особистісного розвитку, участь (у межах компетенції) у складанні розгорнутої психолого-педагогічної характеристики дитини та її індивідуальної програми розвитку;
- визначення шляхів подолання труднощів, вироблення ефективних способів взаємодії педагога і дитини з особливими освітніми потребами;
- участь в підготовці документів для розгляду на засіданнях психолого-педагогічного консиліуму, засіданні команди психолого-педагогічного супроводу;
- сприяння створенню позитивного мікроклімату в колективі, проведення заходів, спрямованих на профілактику стигматизації і дискримінації в дитячому середовищі, формування дружнього та неупередженого ставлення до дитини, розвитку педагогічної компетентності і компетенцій;
- розробка і впровадження відповідних форм і методів роботи як

умови успішного розвитку дітей з особливими освітніми потребами.

Основними формами роботи з педагогічними працівниками є: бесіди; консультації; тренінги; семінари – практикуми; міждисциплінарні консиліуми.

Взаємодія учасників супроводу в контексті надання командної підтримки може розглядатися і як вид наставництва, де більш обізнана з певних питань особа допомагає менш досвідченим виконати, справитися з завданням освітнього процесу, і як фасилітація [12].

Наставництво застосовують з метою збагачення, удосконалення індивідуальних професійних знань та здібностей.

В залежності від сфери застосування наставництво може бути: індивідуальним; груповим; взаємним.

Види форм індивідуального наставництва:

- спостереження за практикою учасника та подальше її обговорення;
- індивідуальне консультування;
- майстер-класи;
- рефлексивні тренінги;
- практичні заняття;
- бесіди і неформальне спілкування.

До форм групового наставництва відносять: рефлексивні бесіди та аналіз; моделювання ситуацій; спільне обговорення проблем і аналізу не лише успіхів і невдач, а й типових помилок.

Взаємне наставництво ґрунтується на принципі взаємного навчання різних за віком колег, де молодший фахівець стає наставником більш досвідченого.

Фасилітація (від англ. facilitate – допомагати, полегшувати, сприяти) – це організація процесу колективного розв'язання проблем у групі, який керується фасилітатором (ведучим, керівником). Це одночасно процес та сукупність навичок, які дозволяють ефективно організовувати обговорення складної проблеми без втрат часу та за короткий термін виконати усі заплановані дії із максимальним залученням учасників процесу [24].

Серед методів фасилітації є: рольові ігри; практика презентацій; використання фотографій і зображень; використання аудіо-, відеозаписів; структурування та відбір ідей; мозковий штурм [12].

Таким чином, інклюзивна освіта є однією з альтернативних форм здобуття освіти дітьми з особливими освітніми потребами і передбачає створення освітнього середовища, що відповідало б потребам і можливостям дітей з особливими освітніми потребами. Це комплексний і системний процес налагодженої взаємодії всіх учасників навчально-виховного процесу, забезпечення якого неможливе без застосування особистісно орієнтованих методів навчання і виховання, урахування індивідуальних особливостей навчально – пізнавальної діяльності, сильних і слабких сторін, наявних потреб. Організація і здійснення психологічного супроводу дає змогу індивідуалізувати підхід до кожної дитини, включити в загальний навчальний простір і суспільне життя, покращити навчальні досягнення, соціальні навички, полегшити фрустраційну ситуацію батьків та підвищує адаптивні можливості як дитини з особливими освітніми потребами, так і сім'ї в цілому.

Проте, забезпечення передбачуваних інклюзивним навчанням вимог ускладнюється наявними труднощами (фінансування, кадрового забезпечення), а саме: створення безперешкодного і базбар'єрного доступу до приміщень закладів освіти, забезпечення необхідними навчально-методичними посібниками, спеціальним обладнанням, наявності додаткового штату педагогічних працівників для забезпечення корекційно-розвиткового складника тощо.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про організацію психологічного і соціального супроводу дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання: Лист МОН від 26.07.2012 № 1/9-529. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ rada/show/v0529736-12#Text

2. Психологічна допомога дітям з аутизмом та їхнім батькам:

навчально-методичний посібник / Т. Скрипник; уп. Т. Шаповал. Київ: «Вид.група «Шкільний світ», 2016. 160 с. (Бібліотека «Шкільного світу»).

3. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. І. Д. Звєрєвої. Київ, Сімферополь : Універсум, 2012. 536 с.

4. Методичні рекомендації «Психологічний супровід дітей з особливими освітніми потребами в умовах закладу освіти»: Лист Департаменту освіти і науки від 21.08.2019 № 08-13/3899.

5. Організаційно-методичний супровід дитини з особливими освітніми потребами в умовах ДНЗ: навчально-методичний посібник / Н. Компанець, І. Луценко, Л. Коваль. Київ: Видавнича група «Атополог», 2018. 100 с.

6. Технології психолого-педагогічного супроводу дітей з аутизмом в освітньому просторі: навч.-наочн.посіб./ Уклад. Т. Скрипник. Харків: Факт, 2015. 40 с.

7. Про затвердження Типових навчальних планів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку (початкова школа): Наказ МОН України від 28.01.2014 № 80 (Електронний ресурс). – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/39147

8. Інклюзивна освіта: навчальний посібник. Київ: ТОВ «Агенство «Україна», 2019. 300 с.

9. Матвєєва М., Миронова С., Гречко Л. Психокорекційна робота в умовах інтегрованого навчання. *Дефектологія: науково-методичний журнал*, № 3, 2009.

10. Про повну загальну середню освіту [Електронний ресурс:] Закон України від 16.01.2020 № 463-IX // Верховна Рада України: – Київ, 2020. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text

11. Про дошкільну освіту [Електронний ресурс:] Закон України від 11.07.2001 № 2628-III // Верховна Рада України: – Київ, 2001. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text

12. Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних

центрів: навчальний посібник / за заг.ред. М. Порошенко та ін. Київ, 2018. 252 с.

13. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: Монографія. К.: «Самміт-Книга», 2009. 272 с.

14. Обухівська А. Психологу про дітей з особливими потребами у загальноосвітній школі. К., 2012. 128 с.

15. Науково-методичні засади діяльності психологічної служби: навчально- методичний посібник / в 2 т. / Т.1 // За ред. В. Панка, І. Цушка. К.: Ніка- Центр, 2005. 328 с.

16. Психологічний супровід інклюзивної освіти : підручник / кол. авторів ; за заг. ред. Т. Докучиної. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2020. 172 с.

17. Луценко І. В. Психологічний супровід дитини з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. *Практичний психолог:* Школа. 2013. № 10. С. 4-15.

18. Концепція розвитку інклюзивної освіти [Електронний ресурс]: наказ Міністерства освіти і науки України від 01.10.2010 № 912. Міністерство освіти і науки України: Київ, 2017. Режим доступу: http:// ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/9189.

19. Овчаренко І. В. Психологічний супровід дитини з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі. *Таврійський вісник освіти*. 2017. № 1 (57). С. 249-254.

20. Психологічний супровід інклюзивної освіти: метод. рек. / автор. кол. за заг. ред. А. Обухівська. Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. 92 с.

21. Гладуш В.А. Кроки запровадження інклюзивної освіти в Україні. *Актуальні проблеми педагогіки: зб. наук. праць ДНУ ім. Олеся Гончара*, редкол.: В. Гладуш та ін. Д., 2017. Вип. 4. С. 39–46.

22. Смольникова Г. В. Специфіка консультативної діяльності

практичного психолога з батьками в дошкільному навчальному закладі. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент.* 2012. Вип. 10. С. 173-182.

23. Вікіпедія [Електронний ресурс:] – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F#cite_note-1

УДК 376.011.3-051

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ ВМІНЬ У ДОШКІЛЬНИКІВ З РАС

Липка Леся Юліанівна
магістрантка 2курсу
спеціальності 053 «Психологія»
факультету педагогіки і психології
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна

Анотація: в статті актуалізовано питання про права дітей з обмеженими можливостями здоров'я на отримання освіти. Означено, що основним каналом процесу соціалізації особистості є спілкування. Акцентовано увагу на тому, що у дітей з розладами аутичного спектру специфічно проявляється мовленнєвий дефект. Висвітлені особливості порушення мовленнєвого розвитку у дітей зі спектром аутизму.

Ключові слова: спілкування, комунікація, комунікативні вміння, дошкільний вік, розлади спектру аутизму.

На сьогодні в умовах гуманізації сучасного суспільства діти, які раніше вважалися слабко научуваними, включаються в систему освіти і адаптуються в ній більш-менш успішно. Право дітей з обмеженими можливостями здоров'я на отримання освіти, адекватного їх психофізичним можливостям, гарантуються законодавчими актами та Законом України «Про освіту». При забезпеченні державних гарантій доступності та рівних можливостей для отримання повноцінної освіти для кожної дитини, перед суспільством в цілому і системою освіти, зокрема, постає питання про взаємну адаптацію дитини до вимог соціуму і соціуму, відповідно, до індивідуальних можливостей дитини.

Як зазначають психологи, основним каналом процесу соціалізації

особистості, котрий трактується як присвоєння досягнень розвитку попередніх поколінь, культурної інформації загалом, є спілкування. Спілкування, починається з того, що людина відчуває потребу в ньому для вирішення комунікативної задачі, що виникає на основі взаємодії людей в процесі їх діяльності. Науковці також відмічають, що важливими чинниками, які обумовлюють адекватність комунікації, є наявність загального фонду знань, комунікантів, схожість засобів для взаємодії та певна єдність соціального досвіду загалом.

У спілкування зростаюча особистість включена з самого дитинства, тому опанування цим процесом є необхідною та специфічною умовою життя людини в суспільстві. Проблема розвитку мовлення у дітей достатньо вивчена та широко представлена у сучасній психології. Увага вчених зосереджується насамперед на тому, що мовлення не є вродженою здатністю людини. Воно формується поступово, в процесі соціального розвитку дитини, на основі наслідування мовлення найближчого оточення.

У розвитку комунікативної функції спілкування у дітей дошкільного віку Тур Л. виділяє наступні етапи:

1. Встановлення взаємодії, контакту дитини з дорослим, котрий є носієм нормативів спільної діяльності та зразком для наслідування.

2. Дитина виступає рівноправним партнером дорослого по спільній діяльності.

3. Діти встановлюються між собою взаємини рівноправних партнерів по спільній діяльності.

4. Дитина в груповій діяльності виступає у ролі носія зразків та нормативів діяльності. На даному етапі дитина використовує засвоєний досвід комунікації не шаблонно, а творчо, що сприяє розвитку у неї позиції суб'єкта власної діяльності, а також здатності аналізувати, оцінювати поведінку інших, самої себе, що важливою передумовою формування психологічної готовності до шкільного навчання [1, с. 6].

За останні десятиліття помітно збільшується кількість випадків

народження дітей з порушеним психічним розвитком в цілому та розладами аутичного спектру (РАС) зокрема. Практика виховання в системі дошкільної освіти також дозволяє констатувати, що кількість дітей із відхиленнями в мовленнєвому розвитку постійно зростає. Серед них істотну частину складають діти 5-6-річного віку з розладами аутичного спектру (далі РАС), в котрих специфічно проявляється мовленнєвий дефект.

Одним із перших у 1943 році американський клініцист Лео Каннер описав синдром, який спостерігав в дитячій психіатричній практиці та позначив його як ранній дитячий аутизм (РДА). Ключовим порушенням у таких дітей він вважав неможливість налагоджувати взаємодію з оточуючими людьми, а відтак і неспроможність адекватно засвоювати суспільний досвід, реагувати на зовнішні впливи у загальноприйнятих рамках. Варто зауважити, що і досі не припиняються суперечки щодо етіології, патогенезу, клініки, лікування, прогнозу розвитку дітей з раннім дитячим аутизмом [2, с. 293].

Дитячий аутизм - загальний розлад розвитку психіки дитини, який найбільш яскраво спостерігається у віці від 3 до 5 років. Клініцисти вважають одним із основних симптомів спектру аутизму вроджену нездатність дитини встановлювати контакт зі значущими людьми за допомогою поглядів, міміки, жестів тощо. Тому вони недостатньо використовують соціальні сигнали: не реагують на емоції інших людей, неадекватно їх оцінюють, не наслідують. Внаслідок цього у таких дітей порушені соціальна взаємодія, формування процесу спілкування, а відтак і обмеження процесу адаптації до умов життя. В подальшому появляються страхи, агресія, негативізм порушення інтелектуального та особистісного розвитку загалом [3, с. 6].

Вітчизняний науковець Островська К. виділяє чотири основні групи дітей з аутизмом з різними типами поведінки. Кожен з варіантів відрізняється від іншого тяжкістю і характером аутизму, ступенем дезадаптації дитини і можливостями її соціалізації. Виділення цих чотирьох груп дозволяє диференційовано підходити до організації навчання дітей з РАС [4, с. 32].

У першій групі, що об'єднує найбільш важкі випадки дезадаптації, аутизм

зовні проявляється як відчуженість від того, що відбувається. Дітям притаманна, так звана, «польова поведінка», коли вони активно не маніпулюють з предметами, порушений процес формування координації рука-око, залучити їх до хоча б мінімально розгорнутої взаємодії вкрай важко, вони погано оволодівають навичками самообслуговування, відтак і навичками комунікації не формуються. У таких дітей мутизм, тобто слабке розуміння зверненої до них мови, відсутність власного активного мовлення. Хоча дехто з них час від часу може повторити за іншими слово або фразу, які не є комунікацією, не зберігаються для активного використання. З одного боку діти цієї групи можуть проявляти явну розгубленість, нерозуміння простої і прямо адресованої їм інструкції, а з іншого – епізодично демонструвати адекватне сприйняття значно більш складної інформації, не спрямованої до них безпосередньо, а сприйнятої з розмов оточуючих [5, с. 24].

При оволодінні навичками комунікації з допомогою карток із зображеннями, словами, в деяких випадках з допомогою письмового звернення з допомогою клавіатури комп'ютера (такі випадки неодноразово зареєстровані), діти показують розуміння того, що відбувається, значно більш повно, ніж це очікується оточуючими. Навіть про цих, глибоко аутичних дітей не можна сказати, що вони не виділяють людину з навколишнього світу і не мають потреби у спілкуванні і прихильності до близьких. З дорослими ці діти проявляють максимум доступної їм вибірковості: можуть взяти за руку, підвести до потрібного об'єкту і покласти на нього руку дорослого. З цими дітьми можна встановити емоційний контакт, поступово втягуючи їх у більш розгорнуту взаємодію з дорослими, у контакти з однолітками, вироблення навичок комунікації і соціально-побутових навичок. У цій роботі відкриваються подальші можливості емоційного, інтелектуального та соціального розвитку дитини.

Друга група включає дітей, які у порівнянні з першими, значно активніші в розвитку взаємодії з оточенням. В них легше формуються свої звичні форми активності, притаманне прагнення зберегти сталість навколишнього світу, тому

вони дуже вибіркові в їжі, одязі, маршруті прогулянок тощо. Невизначеність, несподіваний збій у порядку подій можуть спровокувати негативізм, агресію і самоагресію [6, с. 56]. Для таких дітей характерне мовлення штампами, вимоги дитини виражаються словами і фразами в інфінітиві, у другій або у третій особі, що складаються на основі ехолалії, цитат з пісень, мультфільмів тощо. Мовлення стереотипне (повторення слів, фраз) спрямоване не на пряму комунікацію (звернення до близького), а прив'язане до певної ситуації. Стереотипні дії дитини сприяють стабілізації її внутрішньої напруги, в них можуть проявлятися можливості дитини, які не реалізуються на практиці: унікальна пам'ять, музичний слух, обдарованість у математичних обчисленнях, лінгвістичні здібності. Проте знання дитини про зовнішній світ без спеціальної роботи, зазвичай, засвоюються ними механічно і не зможуть використовуватися в реальному житті. Проблемою цих дітей є також фрагментарність їх уявлень про навколишній світ, обмеженість картини світу [7, с. 22].

Діти третьої групи вибудовують активні взаємини зі світом, прагнуть до досягнення успіху, їхню поведінку можна назвати цілеспрямованою, вони можуть рано проявляти інтерес до абстрактних знань, накопичувати енциклопедичну інформацію у системі різних наук, справляють враження «ходячих енциклопедій». При значних досягненнях в інтелектуальному та мовленнєвому розвитку ці діти в моторному розвитку незграбні, з погано розвиненим навичками самообслуговування. Ці діти здатні до вербального узагальнення, тобто краще проявляють себе словесно, але демонструють надзвичайну наївність прямолінійність у стосунках. Прагнуть до спілкування, хочуть мати друзів, але погано розуміють інших людей [8, с. 97].

Аутизм у дітей четвертої групи проявляється, насамперед, труднощами взаємодії та спілкування, зокрема як вразливість, тривожність, емоційна залежність. Діти спроможні будувати свої контакти зі світом опосередковано, через дорослу людину. У розвитку мовлення спостерігається затримка нечіткість артикуляції, бідність активного словникового запасу. У порівнянні з дітьми третьої групи, досягнення тут більше проявляються в невербальній

області, в конструюванні зокрема [9, с .80].

Отже, можна зазначити наступні особливості порушення мовленнєвого розвитку у дітей з РАС: 1) порушення значно варіюють за мірою важкості та за специфікою проявів; 2) порушується, насамперед, комунікативна функція мови; 3) такі діти загалом уникають ситуацій спілкування, що значно утруднює їхні можливості комунікувати; 4) їхнє мовлення автономне, егоцентричне, недостатньо пов'язана з ситуацією та оточуючими; 5) пізня поява в займенника «я» та інших особових займенників, діти з аутизмом говорять про себе в 3-ій особі; 6) стереотипність мовлення, схильність до словотворення, «неологізмів»; 7) часті порушення звуковимови, темпу і плавності мовлення; 7) нездатність встановлювати контакт за допомогою погляду, міміки, «читати» емоції партнера по спілкуванню.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Тур Л.В. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільників. Х.: Основа, 2016. 160 с.
2. Базима Н. В. Особливості протікання етапів мовленнєвої діяльності у дітей з аутистичними порушеннями. Актуальні питання корекційної освіти Вип. 3, 2012. С. 290-297
3. Базима Н. В. До проблем обстеження стану мовленнєвого розвитку у дітей з аутистичними порушеннями. Журнал «Логопедія» № 1, 2011. С. 5-10
4. Островська К. Особливості психологічної діагностики аутичних дітей у системі психологічного супроводу в умовах дошкільної установ. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vird_2013_29_31
5. Марінушкіна О.Є. Корекційні програми на допомогу практичному психологу ДНЗ. Х.: Основа, 2008. 204 с
6. Крутій К.Л. Методика проведення індивідуальних занять з мовленнєво - пасивними дітьми дошкільного віку. Запоріжжя: ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2003. 302 с.
7. Сухіна І., Риндер І., Скрипник Т. Психологічна модель раннього

втручання для дітей з аутизмом: посібник. Київ-Чернівці: Букрек, 2017. 192 с.

8. Пісоцький В.П., Горянська А.М. Психічний розвиток та формування особистості в онтогенезі: навчальний посібник. К.: КНТ, 2019. 144 с.

9. Воробєй О. Місце дитини-аутиста в сучасному Українському суспільстві. Етнічна історія народів Європи. Вип. № 37, 2012. С. 79-82

ПРОФІЛАКТИКА ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ ПЕДАГОГІВ

Марета Єлизавета Олексіївна
студентка факультету іноземних мов
Криворізького державного
педагогічного університету
м. Кривий Ріг, Україна
Науковий керівник:
Макаренко Наталія Миколаївна
кандидат психологічних наук,
доцент Криворізького державного
педагогічного університету

Вступ Чи знайомий вам стан, коли несподівано відчуваєш себе дуже стомленим, з'являється вкрай дивне відчуття, ніби всередині щось зломилося: до всього байдуже, усе дарма? Робота, яка так подобалася, якій віддавався без останку, без якої не уявляв своє життя, тепер не тішить, а дратує, спілкування з дітьми викликає негативні емоції. У голові лише одна думка: скоріше б закінчився робочий день! Удома теж нічого не хочеться, навіть спілкуватися з близькими… Багато хто, мабуть, перебував у подібному стані. Психологи назвали його синдромом емоційного вигорання.

Під синдромом емоційного вигорання розуміють емоційне виснаження та спустошення, спричинена власною роботою. Він розвивається на тлі хронічного стресу, призводить до виснаження емоційно – енергетичних і особистісних ресурсів людини. Синдром професійного вигорання – це небезпечне професійне захворювання тих, хто працює з людьми: педагогів, лікарів, соціальних працівників, психологів.

Сучасне життя з його численними труднощами вимагає від людини будь-якої професії активізації всіх сил. Представники педагогічної галузі опиняються в найбільш складній ситуації, оскільки відчувають подвійні навантаження. Негативно забарвлені стани педагога знижують ефективність виховання й навчання дітей, підвищують конфліктність, сприяють виникненню і закріпленню негативних рис, руйнують психічне здоров’я.

Професія педагога належить до категорії стресогенних і вимагає великих резервів володіння собою та саморегуляції. У педагогічній діяльності постійно спостерігають стан емоційної напруженості. Після перебування в складних ситуаціях педагог найчастіше відчуває виснаженість, пригніченість, бажання розслабитись. В окремих випадках емоційна напруженість досягає критичного моменту – й результатом стає втрата самовладання та самоконтролю.

Мета роботи: ознайомити педагогів з поняттям "синдром емоційного вигорання", його основними причинами і симптомами, визначити основні умови збереження емоційного здоров'я педагога;

- підвищити самооцінку педагогів, їх впевненість у собі;
- створити умови для психологічного розвантаження педагогів;
- надати інформацію про сучасні техніки і прийоми стабілізації емоційного стану педагогів.

Завдання:

1. Навчити педагогів практичним навичкам боротьби з «синдромом емоційного вигорання».
2. Створити в групі атмосферу емоційної свободи та відкритості, дружелюбності і довіри один до одного.
3. Формувати професійні якості: комунікативні здібності, рефлексію, здатність до емпатії

Сучасне життя з його численними труднощами вимагає від людини будь-якої професії активізації всіх сил. Представники педагогічної галузі опиняються в найбільш складній ситуації, оскільки відчувають подвійні навантаження. Негативно забарвлені стани педагога знижують ефективність виховання й навчання дітей, підвищують конфліктність, сприяють виникненню і закріпленню негативних рис, руйнують психічне здоров’я. Професія педагога належить до категорії стресогенних і вимагає великих резервів володіння собою та саморегуляції. У педагогічній діяльності постійно спостерігають стан емоційної напруженості. Після перебування в складних ситуаціях педагог найчастіше відчуває виснаженість, пригніченість, бажання розслабитись. В

окремих випадках емоційна напруженість досягає критичного моменту – й результатом стає втрата самовладання та самоконтролю.

У подібних випадках зазвичай говорять, що людина «згоріла».

У медицині такий стан називають синдром емоційного вигорання (СЕВ).

СЕВ - стан емоційного та фізичного виснаження, зниження енергетичного потенціалу, яке супроводжується порушеннями емоційної сфери.

СЕВ характерний для представників комунікативних професій, або, як ще прийнято їх називати, професій типу «дюдина-людина».

З 1974 року вийшло друком понад 2500 статей і книг; присвячених вивченню синдрому «професійного вигорання». Але переважна більшість із них – описового й епізодичного характеру. Літератури, що розкривала науково-пракгичні дослідження в цій галузі, ще недостатньо. Проте дослідження синдрому триває. Нині він має вже діагностичний статус у «Міжнародній класифікації хвороб – 10»: «Z 73 - проблеми, пов'язані з труднощами управління власним життям».

Факторами, які впливають на вигорання, є індивідуальні особливості нервової системи і темпераменту. Швидше «вигорають» працівники з слабкою нервовою системою і ті, хто має інтровертований характер, індивідуальні особливості яких не поєднуються з вимогами професій типу «людина-людина».

Процес вигорання виникає в результаті внутрішнього накопичення негативних емоцій без відповідної «розрядки» і розвивається поступово.

Спочатку у «вигораючого» починає зростати напруга у спілкуванні. Далі емоційна перевтома переходить у фізичну, людина не відчуває в собі сил для виконання навіть дріб'язкових справ, доводиться докладати багато зусиль, щоб примусити себе приступити до роботи. Така втома може провокувати стан пригніченості, апатію, спалахи роздратування, відчуття постійної напруги, дискомфорту.

Стає усе важче зосередитись на виконуваній роботі, усе частіше з голови вилітають важливі справи. Людина вже не завжди здатна стримати викликане оточуючими роздратування, виникає потреба усамітнитися, обмежити

контакти. Якщо ж це не вдається, то спрацьовує певна захисна реакція організму, яка може виражатися у байдужості до людей, цинізмі і навіть агресії.

Вигорання відбувається дуже поступово:

- I стадія триває 3-5 років,
- II триває 5-15 років,
- III – від 10 до 20 років.

На його тлі можуть загострюватись хронічні і виникати нові хвороби.

На основі емоційного вигорання виникає професійне вигорання.

Професійне вигорання – це:

- реакція організму та психологічної сфери людини, яка виникає внаслідок тривалого впливу стресів середньої інтенсивності, що обумовлені її професійною діяльністю;
- результат некерованого довготривалого стресу;
- психічний стан, який характеризується виникненням відчуттів емоційної спустошеності та втоми, викликаних професійною діяльністю людини, і поєднує в собі емоційну спустошеність, деперсоналізацію і редукцію професійних досягнень;
- різновид та передумова професійної деформації особистості.

Симптоми професійного вигорання.

- почуття постійної хронічної втоми;
- відчуття емоційного і фізичного виснаження;
- зниження сприйнятливості і реактивності на зміни зовнішнього середовища (відсутність реакції цікавості та страху);
- часті безпричинні головні болі, постійні розлади шлунково-кишкового тракту;
- різка втрата чи різке збільшення ваги;
- повне чи часткове безсоння, постійний загальмований, сонливий стан і бажання спати протягом усього дня;
- задишка або порушення дихання при фізичному чи емоційному навантаженні;

- помітне зниження зовнішньої і внутрішньої сенсорної чутливості: погіршення зору, слуху, нюху і дотику, втрата внутрішніх, тілесних відчуттів.
- байдужість, нудьга, пасивність і депресія (знижений емоційний тонус, почуття пригніченості);
- підвищена дратівливість на незначні, дрібні події — часті нервові «зриви» (вибухи невмотивованого гніву чи відмова від спілкування, «відхід у себе»);
- постійне переживання негативних емоцій,
- почуття неусвідомленого занепокоєння і підвищеної тривожності (відчуття, що «щось не так. як треба»);
- почуття гіпервідповідальності і постійний страх, що щось «не вийде», чи з чимось не вдасться впоратися;
- загальна негативна установка на життєві і професійні перспективи (типу «Як не намагайся, все одно нічого не вийде»).
- відчуття, що робота стає все важчою і важчою, а виконувати її - все складніше і складніше;
- співробітник помітно змінює свій робочий режим дня (рано приходить на роботу і пізно йде або, навпаки, пізно приходить на роботу і рано йде);
- дистанціювання від співробітників і учнів, підвищення неадекватної критичності;
- зловживання алкоголем, різке зростання викурених за день цигарок, вживання наркотиків.

Сфери особистості, які страждають через професійне вигорання

Зазвичай, у вигорівшого професіонала виникають проблеми відразу у декількох сферах, хоча, як правило, одна з них є ведучою і запускає ланцюгову реакцію.

1. Сфера самооцінки (людині здається, що вона не справляється зі своїми обов’язками).

2. Сфера емоцій (людина починає відчувати роздратування через людей

та їхні проблеми, які вона повинна вирішувати в силу своїх професійних обов’язків. Тобто її стан можна описати як внутрішню істерику: “Та що ви усі від мене хочете? Я не можу вам нічим допомогти! Залиште мене у спокої!”

3. Сфера психіки (навіть якщо людині не доводиться постійно “працювати емоціями”, у неї може похитнутися психіка – просто через те, що вона перевантажена і працює у режимі, який їй не властивий).

4. Сфера інтелекту (це справжня пастка для тих, хто з матеріальних переконань займає посаду, яка не дозволяє реалізувати у повній мірі свої інтелектуальні здібності).

Захистом від вигорання за цим типом є психологічна підтримка і спеціальні тренінги, під час яких навчать, як правильно себе поводити у складних ситуаціях, а також мовленнєвим і поведінковим шаблонам, які дозволяють допомагати людям, не вливаючись у їхні страждання всією душею.

Педагогам потрібно володіти вміннями й навичками саморегуляції емоційного стану, щоб зберегти і зміцнити психологічне здоров’я.

4. «Збереження емоційного здоров’я»

1. Визначте для себе головні життєві цілі і зосередьте зусилля на їх досягненні.

2. Думайте про щось хороше, відкидайте погані думки. Позитивне мислення і оптимізм - це запорука здоров'я і благополуччя.

3. Плануйте не тільки свій робочий час, а й свій відпочинок. Встановлюйте пріоритети.

4. Особливе місце відводите відпочинку і сну. Сон повинен бути спокійним, не менше 7-8 годин. Перед сном можна приготувати заспокійливу ванну з аромамаслами.

5. Використовуйте протягом дня короткі паузи (хвилини очікування, вимушеної бездіяльності) для розслаблення.

6. Не згущуються хмари! Не робіть з мухи слона!

7. Керуйте своїми емоціями!

8. Не нехтуйте спілкуванням! Обговорюйте з близькими вам людьми

свої проблеми.

9. Не забувайте хвалити себе!

10. Робіть кроки для усунення причин напруги.

11. Проблеми не потрібно переживати, їх потрібно вирішувати!

12. Якщо негативні емоції захопили вас під час спілкування, то зробіть паузу, помовчіть кілька хвилин, порахуйте до 10, вийдіть з приміщення, займіться іншим видом діяльності: переберіть папери на столі, поговоріть зі своїми колегами на нейтральні теми, підійдіть до вікна і подивіться в нього, розгляньте вуличний рух, небо, дерева, порадійте погоді, сонцю.

13. Робіть дні "інформаційного відпочинку" від ТБ і комп'ютера. Почитайте щось.

14. Найкращим засобом для зняття нервової напруги є фізичні навантаження - фізична культура і фізична праця. Дуже корисним також є розслабляючий масаж. Чудовим засобом досягнення внутрішньої рівноваги є йога, дихальна гімнастика, релаксація.

15. Музика - це теж психотерапія.

16. Подбайте про психотерапевтичний вплив середовища, яка вас оточує (колірна гама). 25. Відпочивайте на природі, адже такий відпочинок чудово заспокоює нервову систему і робить людину добрішою.

17. Зняти напругу також допоможе зміна діяльності, коли позитивні емоції від приємного заняття витісняють смуток.

18. Приділяйте належну увагу власному здоров'ю!

Прийоми швидкого реагування при стресі

- усміхнутися, пожартувати;

- пригадати щось радісне, гарне, приємне (радісну подію, приємну ситуацію, гідний вчинок);

- виконати певні рухи на кшталт потягування;

- звернути увагу на цікаву подію чи помилуватися пейзажами за вікном;

- розглянути квіти, фотографії, що знаходяться у приміщенні;

- уявити, що ти «купаєшся» в сонячних променях;

- виконати вправи з релаксаційного дихання;

- висловити кому – небудь комплімент або похвалити когось.

Вправи керованого дихання

Заплющіть очі, глибоко вдихніть і повільно видихніть. Скажіть подумки:

«Я – Лев» - глибоко вдихніть і повільно видихніть;

«Я – камінь» - глибоко вдихніть і повільно видихніть;

«Я – квітка» - глибоко вдихніть і повільно видихніть;

«Я – спокійна» - глибоко вдихніть і повільно видихніть.

Висновки Сучасне життя з його численними труднощами вимагає від людини будь-якої професії активізації всіх сил. Представники педагогічної галузі опиняються в найбільш складній ситуації, оскільки відчувають подвійні навантаження. Негативно забарвлені стани педагога знижують ефективність виховання й навчання дітей, підвищують конфліктність, сприяють виникненню і закріпленню негативних рис, руйнують психічне здоров'я. Професія педагога належить до категорії стресогенних і вимагає великих резервів володіння собою та саморегуляції. У педагогічній діяльності постійно спостерігають стан емоційної напруженості. Після перебування в складних ситуаціях педагог найчастіше відчуває виснаженість, пригніченість, бажання розслабитись. В окремих випадках емоційна напруженість досягає критичного моменту – й результатом стає втрата самовладання та самоконтролю. Освітня діяльність не має фіксованого обсягу і загальноприйнятих критеріїв оцінки результативності, але потребує творчості, активного функціонування свідомості, постійної роботи над собою, удосконалення та поповнення знань, що часто призводить до емоційного перенапруження.

Тож головними причинами професійного вигорання педагогів є:

- стрес, спричинений великою кількістю вимог;
- неспокійна обстановка на роботі, що потребує стійкої уваги і напруги;
- не завжди розумна організація праці;
- неувага до свого здоров'я.

З огляду на те, що психологічна перевтома призводить до зниження якості освітнього процесу, погіршення психологічного клімату ,а отже, і емоційного стану дітей, дуже важливо завчасно попередити виникнення синдрому емоційного вигорання.

Ознаки емоційного вигорання:

1. Зниження самооцінки, яке виявляється в таких станах, як – от:

- брак позитивних емоцій, деяка відчуженість у взаємостосунках з членами родини, колегами (часто так трапляється, що напарник починає дратувати, вам здається, що лише ви виконуєте майже всю роботу);
- стан тривоги, незадоволення (повертаючись додому, все частіше хочеться сказати: «Дайте мені спокій!»);
- безпорадність та апатія, яка з часом може перерости в агресію та відчай.

2. Відчуття самотності, що виявляється:

- у непорозумінні з дітьми та їхніми батьками, неприхильних відгуках про декого з них у колі колег;
- у неприязні безпосередньо до дітей – спочатку це неприхована антипатія, а потім і вибух роздратування
- у неможливості нормального емоційного контакту з учнями та колегами.

3. Емоційне виснаження, яке виявляється:

- У зниженні ціннісного ставлення до життя;
- У байдужості до всього, навіть до свого особистого життя;
- У втомі, апатії та депресії, що з часом призводить до розвитку серйозних хвороб – гастриту, мігрені, гіпертензії, синдрому хронічної втоми тощо.
- Вигорання відбувається поетапно і містить три стадії: напруга – опір – виснаження.
- Кожна стадія характеризується відповідними ознаками, зокрема:
- Напруга – педагогу бракує позитивних емоцій, що призводить до

зниження самооцінки;

- Опір – педагог намагається відмежуватися від неприємних вражень, та поступово у нього з'являється відчуття самотності;
- Виснаження – педагогу байдуже до роботи й особистого життя, бо він емоційно виснажений та спустошений.

Тож емоційне вигорання розвивається не через довготривалу діяльність, а в результаті вікових та професійних криз людини, до яких призводять певні її особистісні та організаційні якості.

При стресі треба швидко виконувати вправи керованого дихання та наступні прийоми:

- усміхнутися, пожартувати;
- пригадати щось радісне, гарне, приємне (радісну подію, приємну ситуацію, гідний вчинок);
- виконати певні рухи на кшталт потягування;
- звернути увагу на цікаву подію чи помилуватися пейзажами за вікном;
- розглянути квіти, фотографії, що знаходяться у приміщенні;
- уявити, що ти «купаєшся» в сонячних променях;
- виконати вправи з релаксаційного дихання;
- висловити кому – небудь комплімент або похвалити когось.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Магомедова Т. Профілактика синдрому вигорання у педагогів.
2. URL: https://mam-poltava.org.ua/news/profilaktika-sindromu-emociynogo-vigorannya-u-pedagogiv
3. Нискогуз Ж. І. Профілактика та подолання синдрому "Професійного вигорання".
4. URL:https://mykolaivpl.org/metodrozrobka/171-profilaktyka-ta-podolannia-syndromu-profesiinoho-vyhorannia.html

ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТОСТІ РАННЬОГО ДОРОСЛОГО ВІКУ З РІЗНИМ ТИПОМ ПРИВ'ЯЗАНОСТІ ДО МАТЕРІ В ДИТИНСТВІ

Меднікова Ганна Ігорівна
к. психол. н., доцент
Удод Анастасія Володимирівна,
магістрантка
Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди
м. Харків, Україна

Вступ. Інтерес до проблеми прихильності дитини до матері в психологічній науці визначається тим, що глибокий емоційний зв'язок, що виникає в дитинстві між дитиною й матір'ю в результаті спілкування й тісної взаємодії, виявляє потужний, довгостроковий вплив на формування цілого ряду сторін особистості не тільки в дитячому віці, але й за його межами, проявляючись і в дорослому віці

Мета роботи: визначити особливості особистості осіб у віці ранньої дорослості із різним типом прив'язаності до матері в дитинстві.

Матеріали та методи. Аналіз, систематизація, узагальнення наукових даних за проблемою дослідження. Збір емпіричних даних здійснювався із застосуванням опитувальника «Прив'язаності до матері в дитинстві» Г.Г. Філіппової, Н. В. Матушевскої та «Багатофакторного особистісного опитувальника» 16PF Р. Кеттелла (форма С). При статистичній обробці емпіричних даних використовувався Н-критерій Краскела-Уолліса.

У дослідженні брали участь 35 осіб віком 22-30 років. Даний віковий проміжок за віковими періодизаціями відповідає періодам ранньої дорослості (Г. Крайг і Д. Левінсон), ранньої та середньої дорослості (Д. Бромлей), першого віку дорослості (В. В. Бунак), ранньої дорослості і зрілості (Дж. Біррен) [1].

Результати та обговорення. За результатами застосування методики «Прив'язаності до матері в дитинстві» Г. Г. Філіппової, Н. В. Матушевскої всі досліджувані були розподілені на групи за визначеним типом прив'язаності. До

групи з надійним типом прив'язаності увійшли 16 досліджуваних (45,71% вибірки), до групи з налякано-уникаючим типом прив'язаності – 9 досліджуваних (25,71% вибірки), до групи зі стурбованим типом прив'язаності – 6 досліджуваних (17,14% вибірки), а до групи з дистанційним типом прив'язаності – 4 досліджуваних (11,44% вибірки).

Надійний тип прив'язаності характеризується низьким рівнем тривоги і низьким рівнем запобігання, налякано-уникаючий тип прив'язаності – високим рівнем тривоги і високим рівнем запобігання, стурбований тип прив'язаності - високим рівнем тривоги і низьким рівнем запобігання, а дистанційний тип прив'язаності – низьким рівнем тривоги і високим рівнем запобігання. Дослідники зазначають, що надійна прихильність виступає головною умовою нормального розвитку дитини. «Така прихильність формується у дитини за умов прийняття дитини матір'ю і передбачає з її боку любов і підтримку, турботу і ніжність. Якщо дитина може розраховувати на адекватне задоволення своїх потреб у прихильності, в основу її образу «Я» закладаються такі характеристики, що сприяють нормальному розвитку її особистості. За відсутності таких ознак поведінки матері у дитини виникає ненадійна, або порушена прихильність як форма захисту особистості дитини, яка проявляється у вигляді її уникаючої та амбівалентної поведінки» [2, с. 153]. За даними нашого дослідження ненадійна прихильність до матері характеризує 54,29% осіб раннього дорослого віку. За результатами, отриманими при використанні «Багатофакторного особистісного опитувальника» 16PF Р. Кеттелла, були побудовані профілі особистості досліджуваних із різними типами прив'язаності.

Виявилося, що профіль особистості досліджуваних із надійним типом прив'язаності характеризується найбільш високими показниками за факторами: А (замкнутість–товариськість), С (емоційна нестабільність – емоційна стабільність), Н (боязкість – сміливість), Q_1 (консерватизм – радикалізм), Q_2 (конформізм – нонконформізм). Отже, досліджуваним віку ранньої дорослості з надійним типом прив'язаності притаманні такі особистісні особливості, як

відкритість, добросердність, товариськість, природність і невимушеність поведінки, активність в налагодженні контактів і готовність до співпраці з іншими, різноманітність та яскравість емоційних проявів, якими особистість здатна управляти і знаходити їм адекватне пояснення, упевненість в собі, постійність у планах і прихильностях, здатність виносити значні емоційні навантаження та йти на обґрунтований ризик, різноманітність інтелектуальних інтересів при критичності мислення, незалежність, самостійність, орієнтація в поведінці на власні рішення.

Профіль особистості досліджуваних із налякано-уникаючим типом прив'язаності характеризується найбільш високими показниками за факторами I (жорсткість – чутливість) та O (спокій – тривожність). Отже, досліджувані з налякано-уникаючим типом прив'язаності схильні до чутливості, вразливості, романтизму, співчуттю іншим, але водночас у присутності інших відчувають себе незатишно, невпевнено, тримаються надто скромно, недооцінюють свої можливості та залежать від схвалення з боку інших, схильні до самозвинувачень і невдоволення собою. Профіль особистості досліджуваних зі стурбованим типом прив'язаності характеризується найбільш високими показниками за факторами G (висока нормативність поведінки – низька нормативність поведінки) і N (прямолінійність – дипломатичність). Отже, досліджуваних зі стурбованим типом прив'язаності характеризує сумлінність, відповідальність, схильність до моралізування, розвинуте почуття обов'язку, схильність до дотримання загальноприйнятих моральних правил і норм, обачливість, чемність і певна відчуженість, раціональність поведінки.

Профіль особистості досліджуваних із дистанційним типом прив'язаності характеризується найбільш високими показниками за факторами E (підпорядкованість – домінантність), L (довірливість – підозрілість), N (прямолінійність – дипломатичність). Отже, осіб віку ранньої дорослості з дистанційним типом прив'язаності характеризує прагнення до самостійності, незалежності, критичне ставлення до авторитетів і соціальних умовностей, підозрілість, практичність, раціональність, логічний контроль поведінки.

Слід зазначити, що найнижча точка профілю особистості для усіх груп досліджуваних, незалежно від типу прив'язаності, припадає на шкалу F (безтурботність – занепокоєність). Отже, усіх осіб віку ранньої дорослості, що брали участь у нашому дослідженні, характеризує стурбованість власним майбутнім, схильність до всього підходити занадто серйозно, очікування можливих невдач і нещасть, для уникнення яких необхідно вживати певні запобіжні заходи, що може бути пов'язано з військовими діями, які наразі ведуться на території України.

Між групами досліджуваних із різними типами прив'язаності визначені суттєві відмінності показників за факторами A (замкнутість – товариськість) ($p<0,01$), C (емоційна нестабільність – емоційна стабільність) ($p<0,001$), E (підпорядкованість – домінантність) ($p<0,001$), G (висока нормативність поведінки – низька нормативність поведінки) ($p<0,01$), H (боязкість - сміливість) ($p<0,05$), L (довірливість – підозрілість) ($p<0,05$), N (прямолінійність –дипломатичність) ($p<0,05$), O (спокій – тривожність) ($p<0,01$), Q_2 (конформізм –нонконформізм) ($p<0,05$).

Найбільш високий показник за фактором A визначений за групою досліджуваних із надійним типом прив'язаності (5,75), а найнижчий – за групами досліджуваних із налякано-уникаючим (3,89) і дистанційним (3,5) типами прив'язаності. Найбільш високий показник за фактором C визначений за групою досліджуваних із надійним типом прив'язаності (6,0), а найнижчий - за групою досліджуваних із налякано-уникаючим (1,56) типом прив'язаності. Найбільш високий показник за фактором E визначений за групою досліджуваних із дистанційним типом прив'язаності (6,5), а найнижчий – за групами досліджуваних із налякано-уникаючим (3,11) і стурбованим (3,17) типами прив'язаності. Найбільш високий показник за фактором G визначений за групою досліджуваних зі стурбованим типом прив'язаності (6,5), а найнижчий – за групою досліджуваних із дистанційним типом прив'язаності (2,75). Найбільш високий показник за фактором H визначений за групою досліджуваних із надійним типом прив'язаності (5,5), а

найнижчий – за групою досліджуваних із налякано-уникаючим типом прив'язаності (3,55). Найбільш високий показник за фактором L визначений за групою досліджуваних із дистанційним типом прив'язаності (6,75), а найнижчий – за групою досліджуваних із налякано-уникаючим типом прив'язаності (3,78). Найбільш високий показник за фактором N визначений за групою досліджуваних зі стурбованим типом прив'язаності (7,17), а найнижчий – за групою досліджуваних із налякано-уникаючим типом прив'язаності (4,78). Найбільш високий показник за фактором O визначений за групою досліджуваних із налякано-уникаючим типом прив'язаності (6,11), а найнижчі – за групами досліджуваних із надійним (3,56) і дистанційним (3,5) типами прив'язаності. Найбільш високий показник за фактором Q_2 визначений за групою досліджуваних із надійним типом прив'язаності (5,81), а найнижчі - за групами досліджуваних із налякано-уникаючим (4,11) і стурбованим (4,17) типами прив'язаності.

Висновки. Отримані в ході дослідження дані дозволили визначити провідні особливості особистості осіб віку ранньої дорослості з різними типами прив'язаності до матері в дитинстві, а також найбільш суттєві відмінності між даними групами за виразністю таких особистісних якостей, як замкнутість -товариськість, емоційна нестабільність – емоційна стабільність, підпорядкованість – домінантність, висока нормативність поведінки – низька нормативність поведінки, боязкість – сміливість, довірливість – підозрілість, прямолінійність – дипломатичність, спокій – тривожність, конформізм -нонконформізм.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дзюба Т. М., Коваленко О. Г. Психологія дорослості з основами геронтопсихології / за ред. В. Ф. Моргуна. К.: Видавничий Дім «Слово», 2013. 264 с.

2. Жихарева Л. В. Психологічні особливості прихильності до матері у дітей дошкільного віку : дис. … канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2016. 196 с.

УДК 159.9

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ВІРТУАЛЬНИХ ТРЕНІНГІВ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК МІЖОСОБИСТІСНИХ ВІДНОСИН У ДИСТАНЦІЙНИХ КОЛЕКТИВАХ

Сустрєтова Дар`я Анатоліївна
Студентка
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

Анотація: у статті розглядається актуальність та вплив використання віртуальних тренінгів на розвиток міжособистісних відносин у дистанційних колективах у сучасному світі. Автор обговорює гнучкість та доступність віртуальних тренінгів, які не лише ефективно сприяють засвоєнню нових знань та навичок, але й виявляються ефективним інструментом для покращення комунікації та взаєморозуміння. Стаття надає приклади конкретних віртуальних тренінгів, таких як розвиток навичок конструктивного вирішення конфліктів та стимулювання творчого мислення, які сприяють не лише індивідуальному розвитку, але й формуванню позитивного робочого середовища у дистанційних колективах. Заключні висновки підкреслюють, що віртуальні тренінги мають значущий потенціал для покращення міжособистісних відносин у сучасному цифровому світі.

Ключові слова: віртуальний тренінг, колектив, вплив, міжособистісні відносини

В сучасному світі, коли віддалена робота та навчання стають все більш поширеними, актуальність використання віртуальних тренінгів і впливу їх на розвиток міжособистісних відносин у дистанційних колективах набуває все більшої ваги. Віртуальні тренінги виступають не лише ефективним засобом засвоєння нових знань і навичок, а й інструментом для сприяння комунікації та

взаєморозуміння серед учасників дистанційних колективів. Вони дозволяють об'єднати людей, які працюють чи навчаються на великій відстані, створюючи можливість для обміну ідеями, досвідом та культурними особливостями.

Основною перевагою віртуальних тренінгів є їх гнучкість і доступність. Учасники можуть брати участь в навчанні, не виходячи з дому або офісу, що дозволяє ефективно використовувати час і зберігати ресурси. Водночас, віртуальні формати навчання надають можливість взаємодії в реальному часі, сприяючи формуванню і підтримці міжособистісних зв'язків [1, с. 228].

Важливим аспектом є вплив віртуальних тренінгів на розвиток навичок міжособистісної комунікації. Учасники вивчають ефективні методи взаємодії, навчаються вирішувати конфлікти та співпрацювати в електронному середовищі [4, с. 158]. Це набуває особливого значення в умовах, коли відсутність фізичного контакту може стати перешкодою для ефективної комунікації та розвитку довіри в колективі.

Отже, використання віртуальних тренінгів має великий потенціал для покращення міжособистісних відносин у дистанційних колективах. Забезпечуючи можливість навчання та спілкування в онлайн-середовищі, вони сприяють збереженню та розвитку комунікаційних навичок, які є ключовими у сучасному цифровому світі.

Віртуальні тренінги – це метод навчання, який використовує технологічні інструменти та віртуальні середовища для навчання та розвитку учасників. Цей підхід може бути використаний в різних сферах, включаючи бізнес, освіту, медицину, технічну підготовку та інші. Типи віртуальних тренінгів можуть різнитися за форматом, методикою та цілями [2, с. 62]. Для розвитку міжособистісних відносин в дистанційному колективі можна використовувати різноманітні віртуальні тренінги, спрямовані на покращення комунікаційних навичок, взаєморозуміння та підтримки взаємин, наприклад:

1. Віртуальні тренінги з комунікації: ефективне спілкування в онлайн-середовищі. Такі тренінги можуть включати в себе вправи на покращення письмової та вербальної комунікації в електронних каналах.

2. Віртуальні тренінги з управління конфліктами: розв'язання конфліктів в електронному середовищі. Такі тренінги допомагають учасникам розвивати навички конструктивного врегулювання конфліктів та підтримки позитивного взаємодії.

3. Віртуальні тренінги з розвитку емоційного інтелекту: розуміння та управління власними емоціями: тренінги, спрямовані на вивчення емоційної грамотності, допомагають створити емоційну підтримку середовища в команді.

4. Віртуальні тренінги з підтримки творчості: стимулювання та підтримка ідей в електронному форматі. Такі тренінги сприяють творчому мисленню та спільній роботі у віртуальному середовищі.

5. Групові віртуальні вправи: віртуальні розваги та інтерактивні групові завдання. Використання віртуальних інструментів для проведення командних активностей та ігор, які сприяють об'єднанню та взаєморозумінню.

6. Віртуальні тренінги з лідерства: розвиток лідерських навичок у віртуальних умовах. Такі тренінги допомагають керівникам та членам команди розвивати лідерські якості в онлайн-середовищі.

Ці віртуальні тренінги сприяють розвитку навичок, необхідних для підтримки позитивних та продуктивних міжособистісних відносин в дистанційному колективі.

Розглянемо приклад тренінгу: «Розвиток навичок конструктивного вирішення конфліктів та встановлення позитивного взаємодії у дистанційному колективі».

Теоретична частина: визначення основних причин конфліктів в електронному середовищі та їх вплив на командну динаміку. Огляд стратегій управління конфліктами та їх ефективного застосування.

Аналіз ситуацій конфліктів: створення віртуальних сценаріїв, які імітують реальні конфліктні ситуації в електронному спілкуванні. Груповий аналіз та ідентифікація ключових елементів конфліктів.

Вправи на вирішення конфліктів:

А) Рольові ігри: учасники грають ролі учасників конфлікту та шукають

оптимальні рішення.

Б) Групова дискусія: обговорення реальних ситуацій та розробка спільних стратегій розв'язання.

Техніки спілкування в конфліктних ситуаціях: навчання активного слухання та висловлювання своїх поглядів без агресії. Використання позитивної мови та спрямованості на спільні інтереси.

Колективне створення кодексу конфліктів: учасники працюють разом, щоб розробити письмовий кодекс, який визначає правила конструктивної поведінки в електронному спілкуванні.

Реальні випадки та кейси: аналіз реальних випадків конфліктів, які виникали в електронному колективі, та пошук оптимальних шляхів їх вирішення.

Підсумок тренінгу: обговорення успіхів, викликів та навчених уроків. Надання рекомендацій щодо ефективного врегулювання конфліктів у дистанційному середовищі. Цей тренінг спрямований на вивчення та розвиток конкретних навичок управління конфліктами, які є важливими для створення позитивного та сприятливого робочого середовища в електронному колективі.

Отже, тренінг із розвитку навичок конструктивного вирішення конфліктів та встановлення позитивного взаємодії в дистанційному колективі є комплексним та ефективним заходом. Учасники перейматимуть теоретичні аспекти, такі як визначення основних причин конфліктів в електронному середовищі та стратегії їх управління. Через аналіз ситуацій конфліктів, створення віртуальних сценаріїв та груповий аналіз, учасники розвиватимуть навички розпізнавання та ефективного врегулювання конфліктів.

Рольові ігри та групові дискусії допоможуть учасникам виробити практичні навички та стратегії розв'язання конфліктів в онлайн-середовищі. Навички спілкування в конфліктних ситуаціях, навчання активного слухання та розуміння позитивної мови також будуть акцентуватися. Колективне створення кодексу конфліктів сприятиме встановленню правил конструктивної поведінки, а аналіз реальних випадків допоможе набути практичного досвіду вирішення

конфліктів. Підсумкова частина тренінгу обговорить успіхи, виклики та навчені уроки, надавши учасникам рекомендації для ефективного врегулювання конфліктів у дистанційному середовищі, що сприятиме не лише розвитку конкретних навичок, а й покращенню міжособистісних відносин в колективі.

Також розглянемо ще приклад віртуального тренінгу на розвиток творчого мислення, стимулювання генерацій ідей та підтримки колективного творчого процесу у віртуальному середовищі.

Теоретична частина: огляд основних принципів та методів стимулювання творчості. Визначення ролі ідей у віртуальному середовищі та їх вплив на колективну динаміку.

Генерація ідей в електронному форматі: використання онлайн-інструментів для створення «ідейних дошок» або електронних «хмар ідей». Електронні форуми та чати для обговорення та розвитку ідей.

Колективна творчість в онлайн-середовищі: віртуальні робочі групи для спільної розробки та реалізації ідей. Спільне використання онлайн-інструментів для візуалізації та розвитку концепцій.

Електронні інструменти для творчого процесу: вивчення та використання онлайн-інструментів для дизайну, мультимедіа та колективної роботи (наприклад, Miro, Canva, Google Docs). Тренування в основах роботи з онлайн-редакторами та інструментами для створення презентацій.

Реалізація ідей в електронному форматі: створення проектів, презентацій чи мультимедійних матеріалів. Використання віртуальних платформ для демонстрації та обговорення результатів.

Формування позитивного творчого середовища: взаємне обговорення ідей та надання конструктивного фідбеку в онлайн-режимі. Створення віртуального «допоміжного центру» для обміну та підтримки ідей.

Підсумок тренінгу: представлення результатів та обговорення найцікавіших ідей. Надання рекомендацій щодо подальшого розвитку творчого потенціалу в електронному середовищі. Тренінг спрямований на використання інтерактивних інструментів та підходів для підтримки творчого процесу у

віртуальному колективі, сприяючи ефективній генерації та розвитку ідей. Важливим етапом є колективна творчість в онлайн-середовищі, де учасники формують віртуальні робочі групи для спільної розробки та втілення ідей. Використання онлайн-інструментів для візуалізації та розвитку концепцій підтримує колективну творчість. Реалізація ідей в електронному форматі включає створення проектів та презентацій, а використання віртуальних платформ дозволяє демонструвати та обговорювати результати в колективі. В цілому, цей тренінг спрямований на активізацію творчого мислення та сприяння ефективній генерації ідей, що, в свою чергу, сприяє покращенню міжособистісних відносин у дистанційному колективі.

Таким чином, використання віртуальних тренінгів у дистанційних колективах не лише виявляється необхідним елементом навчання та розвитку, але і суттєво впливає на міжособистісні відносини. Це засвідчується рядом ключових аспектів.

У першу чергу, віртуальні тренінги ефективно розширюють можливості навчання, забезпечуючи гнучкість та доступність до різноманітних знань та навичок, незалежно від фізичного розташування учасників [3]. Важливим аспектом цього процесу є покращення комунікаційних навичок учасників, що сприяє ефективному спілкуванню та взаєморозумінню.

Тренінги з комунікації в онлайн-середовищах відіграють ключову роль у покращенні письмової та вербальної комунікації, зниженні конфліктів та створенні позитивного робочого середовища. Однак, окрім аспектів комунікації, тренінги з управління конфліктами в електронному середовищі надають можливість учасникам розвивати навички конструктивного вирішення конфліктів та підтримки позитивної взаємодії.

Застосування віртуальних тренінгів для підтримки творчості в електронному форматі також виявляється важливим фактором для розвитку міжособистісних відносин. Ці тренінги стимулюють творче мислення та спільну роботу у віртуальному середовищі, сприяючи ефективній генерації та розвитку ідей.

Враховуючи вищезазначені аспекти, можна визначити, що віртуальні тренінги не лише розвивають індивідуальні навички учасників, але й активно сприяють формуванню сприятливих міжособистісних відносин у дистанційних колективах. Такий підхід сприяє покращенню спілкування, врегулюванню конфліктів та спільному творчому вирішенню завдань, що є ключовими компонентами успішної роботи у віртуальному середовищі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Назар М. Продуктивність групового дистанційного навчання у віртуальному просторі. *Актуальні проблеми психології*. 2019. Т. VIII. Вип. 10. С. 228–242.
2. Назар М.М. Тренінги у віртуальному просторі: аналіз переваг, недоліків, психологічних можливостей. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019. 2019. № 4. Т. 2. С. 61-67.
3. Немеш О.М. Віртуальна діяльність особистості: структура та динаміка психологічного змісту: Монографія. Київ: Слово, 2017. 391 с.
4. Скасків Г.М. Організація тренінгових занять під час дистанційного навчання. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання: досвід, тенденції, перспективи*. 2021. №7. С. 158-160.

УДК 159.9.07

СХИЛЬНІСТЬ ЛЮДЕЙ РІЗНИХ ВІКОВИХ КАТЕГОРІЙ ДО ПАЛІННЯ

Тудоран Альона Іванівна
Студентка
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна

Анотація: в статті представлені результати анкетування осіб різних вікових категорій. Анкетування здійснювалось з метою виявлення ставлення людей до паління, а також з'ясовувалася вірогідність їх схильності до паління. Встановлено, що схильність до паління є дуже поширеною девіацією серед людей різних вікових категорій. Підкреслені основні фактори, що можуть впливати на формування нікотинової залежності.

Ключові слова: девіантна поведінка, девіація. схильність, залежність, паління.

Схильність до паління може бути пов'язана з різними факторами, такими як психологічні проблеми, проблеми в сім'ї, міжособистісні стосунки, та ін.

Схильність - це потяг, прагнення до якої-небудь діяльності, бажання чогось, а також природні здібності, хист до чого-небудь. Це момент коли виникає толернатність до певного виду діяльності, бажань та ін.

Залежність - нав'язлива потреба здійснювати певні дії, незважаючи на несприятливі наслідки для здоров'я, психіки чи соціального становища.В житті кожної людини може виникнути момент, коли вона стане толерантною до паління. Процес формування залежності багато в чому ідентичний. У якийсь момент людина відчуває неприємніемоції – це може бути стрес, самотність, почуття провини. І тут виявляється, як щось, скажімо, цигарка: настрій поліпшується, важкі почуття відступають, проблема вже не здається такою серйозною. Наступного разу при аналогічних обставинах людина знову вдається до тих самих дій. І поступово формується залежність [1, с. 14].

Отже, оскільки будь-яка схильність завджи може перейти в залежність, виявлення схильності до паління та ознак залежності робить наше дослідження актуальним та своєчасним. Експериментальне дослідження схильності людей різних вікових категорій до паління проходило в декілька етапів [2, с. 27].

На першому етапі формулювались мета, завдання, об'єкт, предмет та гіпотеза дослідження. На другому етапі, з метою вивчення громадської думки з приводу схильності різних вікових груп до паління.

З цією метою була розроблена авторська анкета яка складалась з 15 питань. Анкета була представлена у вигляді Гугл-форми.

В анкетуванні взяли участь 54 особи. Згідно рис. 1., більшість респондентів були віком від 17 до 25 років.

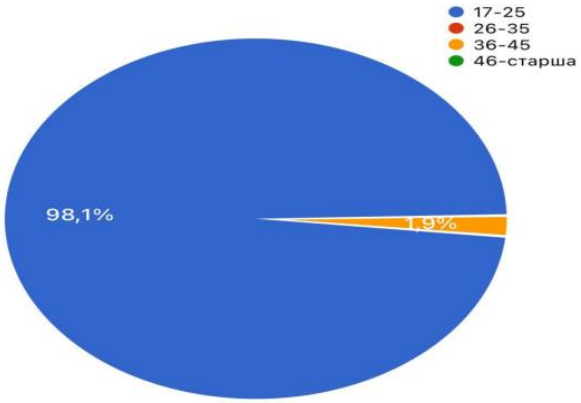

Рис.1. Вік респондентів

Згідно рис. 2. 96,3% респондентів - жінки.

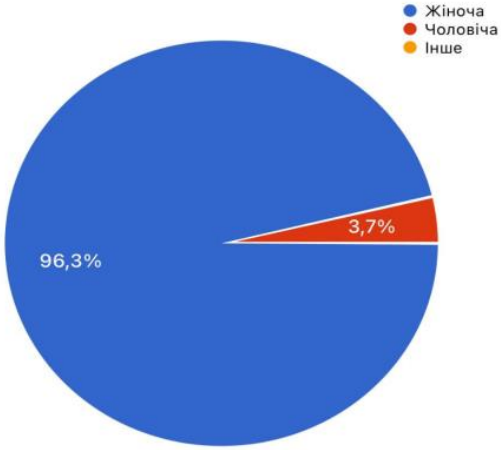

Рис. 2. Стать респондентів.

Згідно рис. 3. 55,6% респондентів не мають схильність до паління.

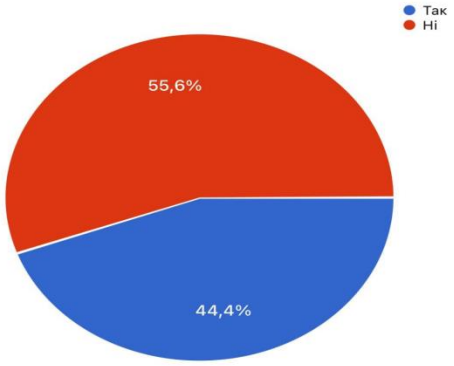

Рис. 3. Схильність до паління.

Згідно рис. 4. 55,6% респондентів не палять, 18,5% палять рідко (1-3 рази на день), 18,5% палять часто (4-7 разів на день), 7,4% палять дуже часто (7-10 разів на день).

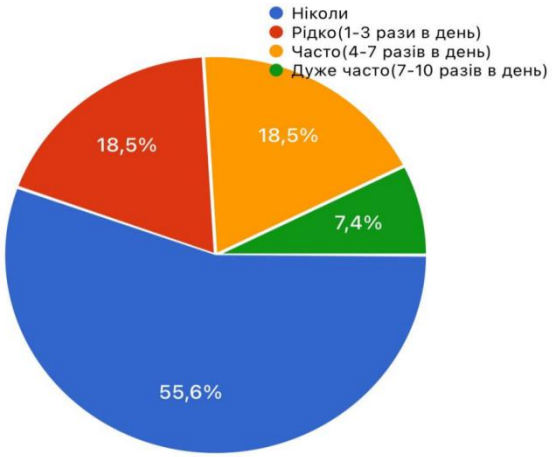

Рис. 4. Частота паління.

Згідно рис. 5. 57,4% респондентів не палять, 42,6% палять вже 1-5 років.

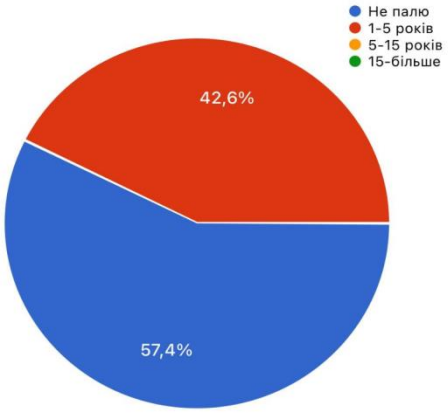

Рис. 5. Тривалість схильності до паління.

Згідно рис. 6. 71,4% респондентів відчувають себе нормально якщо не

попалять 5 годин, 20,4% - відчувають тривожність, 4,1% - відчувають ломку, 4,1% стільки не витримують.

Рис. 6. Відчуття респондентів якщо не попалять 5 годин.

Згідно рис. 7. 71,4% респондентів відчувають себе нормально якщо не попалять 1 день, 16,3% відчувають ломку, 4,1% відчувають тривожність, ломку, велике бажання та агресію, 4,1% стільки не витримують.

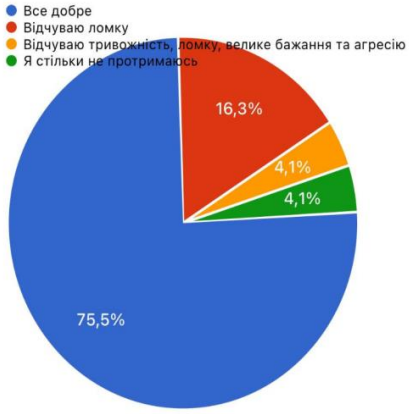

Рис. 7. Відчуття респондентів якщо не попалять 1 день.

Згідно рис. 8. 91,7% респондентів стерджують що при палінні, їх ефективність не змінюється, 4,2% все заторможене, у 4,2% нічого не змінюється.

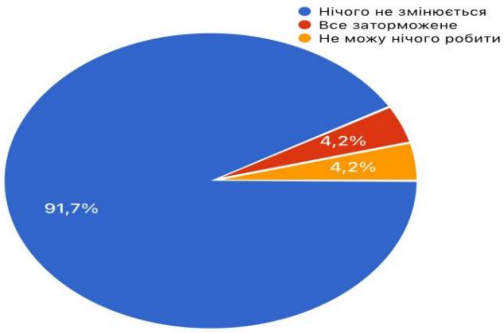

Рис. 8. Вплив паління на ефективність респондентів.

Згідно рис. 9. 48,9% респондентів стверджують що після того як вони палять нічого не змінюється, 27,7% - розслабляються, 12,8% - відчувають суміш задоволення та тривожності, 10,6% - відчувають задоволення.

Рис. 9. Відчуття респондентів після того як попалять.

Згідно рис.10. 52,9% респондентів не палять, 23,5% - палять заради релаксації, 17,6% - палять за звичкою, 5,9% - палять заради розваги та задоволення.

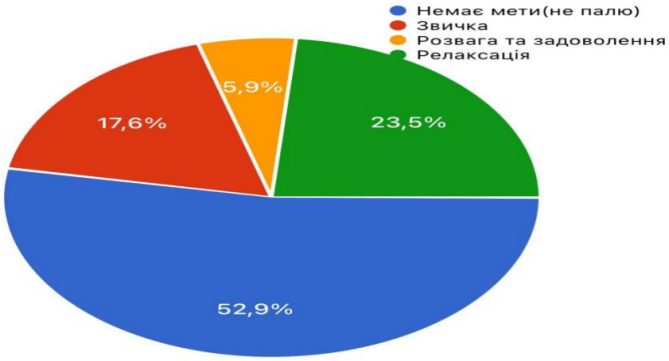

Рис. 10. Мета паління респондентів.

Згідно рис.11. 62,5% респондентів намагались кидати паління, 32,5% не намагались, бо не хочуть, 5% ні, бо відчувають що не зможуть.

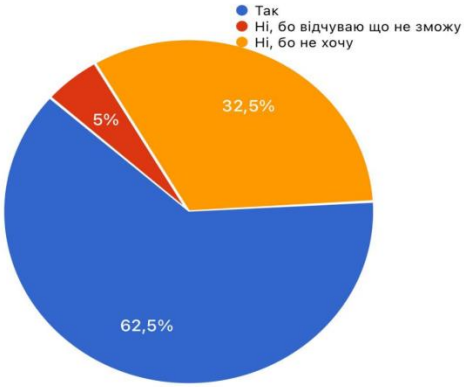

Рис.11. Спроби респондентів кинути паління.

Згідно рис.12. 69% респондентів стверджують що в них не піднявся рівень тривожності під час паління, 31% респондентів стверджують що в них піднявся рівень тривожності під час паління.

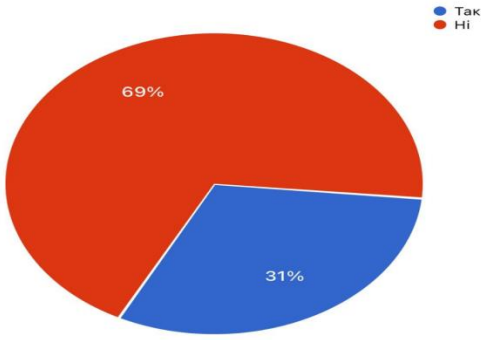

Рис. 12. Підвищення рівня тривожності під час паління.

Згідно рис.13. у 56% респондентів паління не займає місця в їх житті, у 30% паління - це заспокійливе, у 12% - це звичка, у 2 % - це друг.

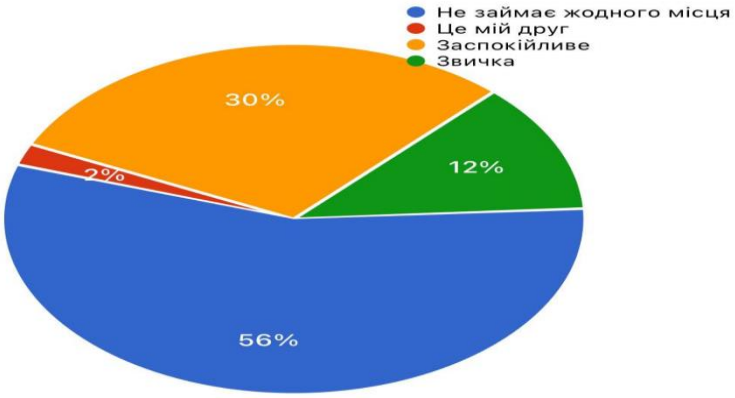

Рис.13. Місце паління в житті респондентів.

Згідно рис.14. 82,9% респондентів мають іноді бажання кинути цю звичку.

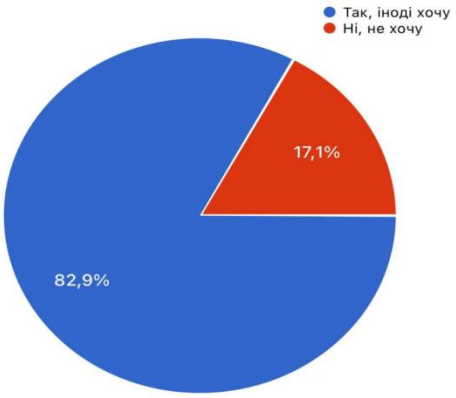

Рис. 14. Бажання респондентів кинути палити.

Згідно рис. 15. 70,7% респондентів розуміють що палінням шкодять собі та оточуючим, 17,1% - прикро, але нічого не можуть з цим зробити, 9,8% - не усвідомлюють шкоди від паління, 2,4% - байдуже.

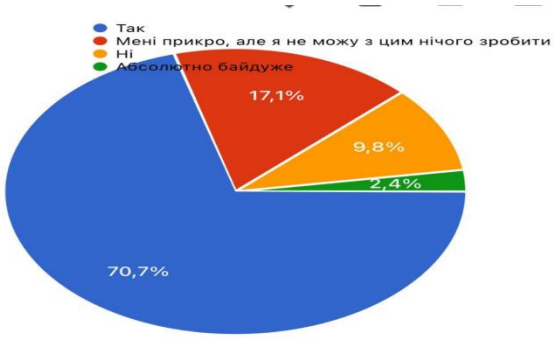

Рис.15. Усвідомлення респондентами про шкоду від паління.

Таким чином аналіз результатів анкетування вказує що, люди віком від 17 до 25 років мають більшу схильність до паління, ніж люди інших вікових категорій (44,4%), 62,5 % респондентів намагались кинути палити, 70,7 % усвідомлюють, що паління шкодить їх здоров'ю.

Все вище визначене вказує, що серед опитуваних є люди з наявною схильністю до паління, а також є особи з ознаками нікотинової залежності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гончаренко центр. Електронний ресурс: URL: URL: https://goncharenkocentre.com.ua/zalezhnist-hvoroba-chi-slabkist-harakteru/ (дата звернення 15.11.2023).

2. Чала Ю.М., Шахрайчук А.М. Психодіагностика: навчальний посібник / Ю.М. Чала, А.М. Шахрайчук. Харків: НТУ «ХПІ», 2018. 246 с.

JOURNALISM

УДК34

ЖУРНАЛІСТИКА

Люлько Михайло Євгенович
Викладач
Дуб Анастасія Станіславівна
Студентка
Київський кооперативний
інститут бізнесу і права
м. Київ, Україна

Журналістика - це широкий суспільний і літературний вид діяльності, який охоплює збір, обробку та поширення інформації через засоби масової комунікації, такі як преса, радіо, телебачення, інформаційні агентства та електронні медіа. Це також може вказувати на періодичні видання та всі засоби масової інформації загалом. (1)

Крім того, журналістика може розглядатися як наукова дисципліна, що досліджує різноманітні аспекти цього виду діяльності. Терміни "журналістикознавство" або "журналістикологія" використовуються для позначення цієї галузі. Це також може означати саму професію журналіста, включаючи такі аспекти, як навчання журналістиці та зайняття журналістикою. (2)

Соціальна місія журналістики включає в себе вплив на громадську думку та управління масовими емоціями. Функціонування цієї сфери визначається інфраструктурою, що включає технічні, інформаційні, організаційно-управлінські та навчальні установи. (2)

Суб'єктами суспільного життя є органи влади, організації, заклади, підприємства, політичні партії та громадські організації, а також окремі

громадяни. Вони розташовані на всій території країни, і інформація, створена в одному регіоні, швидко поширюється в інші.(2)

Усі ці суб'єкти суспільного життя не можуть ефективно функціонувати та виконувати свої завдання без детальної та точної інформації, яка надається через систему журналістики. Ця інформація взаємодіє вертикально та горизонтально, що сприяє збалансованому розподілу та обміну знань по всій державі. (2)

Журналістика, розглядаючись як вертикальний соціальний інститут, виконує ключову роль у інформаційному обслуговуванні всього суспільства, незалежно від соціального статусу, починаючи від Президента і закінчуючи учнями молодшого класу. Її унікальність полягає в тому, що вона проникає в усі соціальні процеси та сфери дійсності. (3)

Об'єктивна та всебічна інформація, надана журналістикою, є ключовим елементом для всіх суб'єктів суспільного життя. Вона допомагає приймати правильні рішення, визначати оптимальну поведінку, уникати конфліктів та забезпечує гармонійне існування різних соціальних та національних спільнот. (3)

Уявімо, що зруйновані канали масової комунікації призвели до зупинки вільного поширення інформації. Це призвело б до реального відкидання суспільства на століття назад, у часи темряви та відокремленості, зупинки розвитку та повного колапсу цивілізації. Інформація, яку надає журналістика, стає найважливішим фактором для функціонування демократичного суспільства та самої людської існування. (3)

У громадянському суспільстві існує необхідність у збереженні балансу між соціальними та журналістськими інтересами. Цей баланс визначається законом рівноваги, де на одному боці є інтерес громадян до отримання достовірної інформації, а на іншому — інтерес журналістів до створення сенсацій, прославлення себе та заробітку грошей. (4)

О. Кузнецов зауважує, що журналісти повинні чесно та повно відтворювати новини, висловлюючи свою думку, в той час як вони також мають

право домагатися сенсацій для власної популярності та фінансового успіху. Важливо, щоб це право журналістів не порушувало право людей на достовірну інформацію. Якщо виникає дисбаланс інтересів, може виникнути конфлікт, порушуючи основні вимоги етики. Забезпечення гармонії між соціальними та журналістськими інтересами визначає успішну взаємодію та забезпечує відповідь на потреби суспільства в достовірній інформації. (4)

Професійна мораль журналіста включає у себе не лише усвідомлення, але й моральну поведінку, мотивацію, основи моральних оцінок у журналістських матеріалах, взаємини з іншими фахівцями та моральний вплив на аудиторію у взаємодії один на один та через засоби масової інформації. Основні компоненти професійної моралі журналіста включають моральну професійну свідомість, моральну професійну поведінку, моральний вплив на читачів та глядачів, а також моральну оцінку у журналістських матеріалах. (4)

Професійна етика журналістів має свої особливі закономірності, цінності і норми, які відрізняються від загальних етичних принципів. Журналістика як вид трудової діяльності має свої власні стичні обов'язки, і професійна журналістська етика визначає особливі норми і правила, які необхідні в умовах журналістської діяльності, і які можуть відрізнятися від норм і правил інших професій. (4)

Етичні цінності в журналістиці є вищим рівнем узагальнення етичних вимог до журналістів, визначаючи загальні принципи, які підтримують високі стандарти моральної поведінки. Етичні норми журналістів, з свого боку, представляють собою узагальнені вимоги вищого порядку, що перевищують службові обов'язки та правила. (4)

Моральна норма, у контексті журналістики, слугує елементарною формою моральної вимоги. Вона визначає стандарт поведінки, який відображає усталені потреби людського співжиття та міжособисті відносин і є обов'язковим для всіх людей, не лише для журналістів. (4)

Принципи професійної моралі, визначені у журналістиці, включають такі загальні вимоги, як свобода ЗМІ, правдивість, об'єктивність, соціальна

відповідальність, повага до демократичних цінностей та порядність. Вони служать основою для створення високих стандартів етичної поведінки в цій професії. (4)

У передачі інформації широкій аудиторії журналіст зобов'язаний перш за все ґрунтувати її на достовірних фактах та міцній соціологічній основі. Це означає, що він повинен будувати свої матеріали на перевірених даних та враховувати соціальні реалії. Другим важливим аспектом є знання та вміння використовувати свої права та обов'язки як учасник інформаційних процесів. Таким чином, статус журналіста нерозривно пов'язаний з нормами професійної етики та сучасним законодавством, що регулює функціонування ЗМІ. (4)

Протягом усього життя, особливо на етапі початкової кар'єри, журналіст виконує роль репортера - це почесне завдання в галузі масово-інформаційної діяльності. Поговорка "Журналіста ноги годують" підкреслює необхідність збирання зовнішньої інформації, нагромадження фактів, що визначається як збирання вихідних даних, а не лише узагальнення вже готової інформації. Важливо відзначити, що високопрофесійні журналісти, такі як А. Аграновський, К. Симонов, С. Алексієвич, залишаються активними в зборі інформації протягом усієї своєї кар'єри, пристосовуючи свій підхід залежно від конкретних завдань, жанру та характеру матеріалу. (5)

Сучасне телебачення, за думкою А. Я. Яковця, відрізняється унікальними особливостями. По-перше, це його всеосяжність, завдяки чому сигнал може бути прийнятий у будь-якій точці Землі. Друга характеристика - "екранність", що вказує на здатність транслювати зображення. Нарешті, третя особливість - симультанність, або одночасність події у житті та її відображення на екрані, вирізняє телебачення від інших форм масової інформації. (5)

Поширення преси в історії суспільства порівнюється за значенням з підкоренням вогню. Виникнення перших друкованих часописів у XVII столітті в Західній Європі стало наслідком розвитку суспільства та потреби у швидкому розповсюдженні інформації. У Середньовіччі політичну інформацію передавали глашатаї, герольди та кур'єри. Зародження журналістики пов'язане із

суспільними законами та потребою різних соціальних груп у інформації.

Згодом преса стала важливим інструментом, відомим як "четверта влада", здатним забезпечувати саморегулювання суспільства та виконувати роль соціального інструменту. У тоталітарних суспільствах її роль обмежується агітацією та пропагандою, тоді як у вільних демократичних суспільствах вона стає важливим суб'єктом суспільного самоуправління, що збирає, обробляє та виготовляє інформацію для існування інших суб'єктів суспільної дійсності. Так сучасне значення журналістики полягає в її ролі соціального інституту. (6)

Функції журналістики визначаються як сукупність обов'язків та завдань, що виражають спосіб її життя та діяльності в суспільстві. Ці функції можна розділити на загальні та спеціальні, а також виокремити соціально-психологічні аспекти.

Загальні функції є основними і властивими будь-якій журналістській діяльності, незалежно від її розміру чи адресної спрямованості. Сюди входять завдання, що пов'язані з атрибутивними характеристиками журналістики та виконуються кожним виданням чи ресурсом.

Спеціальні функції мають локальний характер і характеризують журналістику з конкретного боку. Виконання цих функцій не є обов'язковим для кожного учасника масово-інформаційної діяльності. (7)

Отже, журналістська діяльність є складною і відповідальною професією, пов'язаною з високими моральними вимогами. Професійна мораль журналіста включає моральну свідомість, поведінку та вплив на аудиторію. Основні принципи професійної моралі включають свободу ЗМІ, правдивість, об'єктивність, соціальну відповідальність та повагу до демократичних цінностей.

Збирання інформації в журналістиці використовує різноманітні методи, такі як спостереження, вивчення документів, інтерв'ю. Кожен метод має свої особливості та важливість у формуванні матеріалу для різних журналістських жанрів, таких як звіт, репортаж, стаття, інтерв'ю тощо.

Поширення преси в історії суспільства є ключовим явищем, аналогічним

важливості підкорення вогню. Поява перших друкованих часописів у XVII столітті в Західній Європі була наслідком розвитку суспільства та потреби у швидкому розповсюдженні інформації. Журналістика стала "четвертою владою", забезпечуючи саморегулювання та виконуючи соціальну роль.

У тоталітарних суспільствах її функції обмежуються агітацією та пропагандою, а в демократичних суспільствах вона стає важливим суб'єктом суспільного самоуправління, збираючи, обробляючи та виготовляючи інформацію для інших суб'єктів суспільної дійсності. Сучасна журналістика визначається як соціальний інститут, що відіграє важливу роль у формуванні суспільної свідомості та контролі за владою.

Функції журналістики в тоталітарних та демократичних суспільствах різняться. У тоталітарних суспільствах її функції обмежуються агітацією та пропагандою, використовуючи її для контролю та маніпуляційної дії. З іншого боку, в демократичних суспільствах журналістика стає ключовим суб'єктом суспільного самоуправління, забезпечуючи збір, обробку та поширення інформації для формування свідомості громадян і контролю за владою. Сучасна журналістика є важливим соціальним інститутом, сприяючи формуванню суспільної свідомості та забезпечуючи прозорість та відповідальність влади.

ЛІТЕРАТУРА

1. Основи журналістики. Автор: Михайлин І.Л. [1, ст. 37]
2. Основи журналістики. Автор: Михайлин І.Л. [2. ст. 39]
3. Основи журналістики. Автор: Михайлин І.Л. [3 ст. 40]
4. Теорія журналістики: етичні та правові засади діяльності засобів масової інформації : навч. посіб. Автор: Приступенко Т.О. [4 ст. 20-220]
5. Основи тележурналістики. Автор: Холод О.М. [5 ст. 9]
6. Основи журналістики. Автор: Кулик О.Д. [6 ст. 29]
7. Основи журналістики. Автор: Кулик О.Д [7 ст. 73]

ІНТЕРВ'Ю: ФОРМИ ПОДАЧІ ТА ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙНЯТТЯ

Хотюн Людмила Валентинівна
Кандидат соц.ком.наук, доцент
Укальський Олександр Миколайович
студент
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара,
м. Дніпро, Україна

Вступ. В XXI столітті інтерв'ю є найбільш поширеним та популярним методом отримання інформації в журналістській практиці. Більшу частину унікального матеріалу ЗМІ отримують саме за допомогою методу збору даних. За даними американських дослідників, проведення інтерв'ю займає від 80-90 % робочого дня журналістів-новинарників [1, с. 11]. Від форми подачі матеріалу в інтерв'ю безпосередньо залежить сприйняття інформації. Як зазначає німецький вчений-журналіст З. Вайшенберг, - «інтерв'ю - це справа довіри. Особа, у якої беруть інтерв'ю, має бути впевнена, що її висловлюваннями не будуть маніпулювати»[2, с. 66]. Дослідження психологічних, етичних особливостей та засобів впливу інтерв'юера на респондента викликає особливий інтерес в контексті українського та зарубіжного досвіду.

Мета роботи. З'ясувати ключові проблеми у спотворенні інформації щодо жанру, етичні засади, формати функціонування інтерв'ю на теренах України та США.

Матеріали і методи. У ході дослідження застосовано метод контен-аналізу та аналітичний огляд теоретичної складової щодо жанру інтерв'ю у галузі комунікативістики.

Результати і обговорення. Проводячи аналіз варіабельності та трансформації інтерв'ю, як специфічного виду журналістської творчості, слід зауважити, що існує ряд визначень даного поняття. Західні дослідники розглядають інтерв'ю як оптимальний засіб інформування читачів. Наприклад, Вайшенберг З. зауважує: «За допомогою інтерв'ю фіксуються висловлювання

певних осіб щодо різних тем, а також інформація про цих осіб» [2, с. 63]. Особливість інтерв'ю як жанру полягає в тому, що факти, події, явища та їх соціально-політичне значення розкриваються через повідомлення і думку компетентного співбесідника, який володіє необхідною інформацією. Отримання інформації від очевидця через пряму мову створює відчуття достовірності.

У журналістиці інтерв'ю - це не просто бесіда, яка відбувається за певним планом, це безпосереднє або опосередковане опитування респондента журналістом. У бесіді питання може ставити як журналіст, так і респондент, в той час як у інтерв'ю це право належить лише журналістові. Ця особливість методу збирання інформації розглядається як характеристика жанру інтерв'ю.

Можна виділити декілька найпоширеніших форм інтерв'ю. Перша з них - інтерв'ю-монолог, в якому журналіст ставить питання респонденту, відповідь - розповідь. Інтерв'ю-монолог може перетворитися на інтерв'ю-діалог, коли журналіст має отримати додаткову інформацію.

В інтерв'ю-діалозі не допускається публікація відповідей лише одного з учасників, оскільки це порушує права інших інтерв'юйованих. Формат інтерв'ю передбачає можливість додаткових запитань для уточнення та розширення інформації, але не нав'язує відповіді. Як слушно зауважив Гоманюк М.А.: «Інтерв'ю-полілог, що відтворює питання кореспондента і відповіді кількох співрозмовників, обмін думками трьох і більше людей на одну тему, є неформатом» [3].

У жанрі інтерв'ю в українській пресі XXI століття спостерігається розмаїття форм і варіацій. Інтерв'ю надає можливість для подальшого розвитку і творчого вдосконалення, починаючи не лише з суміжних сфер, таких як соціологія, психологія та реклама, а й активно взаємодіє в межах жанрової системи засобів масової інформації.

Усні інтерв'ю, як одна з найбільш поширених форм проведення інтерв'ю, передбачають особисту зустріч інтерв'юера з респондентом, під час якої ставляться питання та надходять усні відповіді. Результати можуть бути

спотворені впливом інтерв'юєра на респондента.

Письмові інтерв'ю передбачають письмові питання, на які респондент надає письмові відповіді. Ця форма інтерв'ю може бути проведена особисто, але у форматі письмових відповідей. Також, результати можуть бути спотворені через відсутність невербальної комунікації.

Новітньою та прогресивною формою є також електронні інтерв'ю - *CAPI (Computer Assisted Personal Interview).* Головною особливістю цього виду опитування є те, що хід інтерв'ю повністю контролюється технічно. Всі логічні переходи в анкеті (фільтри), скрінінгові запитання відстежуються і здійснюються базовою системою, що виключає хибні можливість. Такі анкети іноді називають «розумними». Час проведення та тривалість інтерв'ю також автоматично фіксуються. Централізована система управління дозволяє керівнику проєкту ретельно відслідковувати весь процес проведення інтерв'ю.

Варто детальніше зупинитися на відео-інтерв'ю. *Відео-інтерв'ю* передбачає проведення інтерв'ю з використанням відеозйомки. Ця форма дозволяє інтерв'юєрам та респондентам бачити один одного під час співбесіди.

Окремим підвидом є *телевізійне інтерв'ю* - це комунікативний акт між ведучим, гостем програми та глядачами, а його головне завдання - отримати актуальну та цікаву інформацію від компетентної особи. При цьому метою журналіста є отримання оперативної інформації та роз'яснення першоджерела аби повідомити про це аудиторію.

З появою інтерв'ю на телебаченні, жанр набув нового виміру, завдяки видовищності. Тепер інформація про героя інтерв'ю включає мову (інтонацію, емоційне вираження), невербальні засоби спілкування (міміку, жести, поведінку), і навіть оточуюче середовище (наприклад, інтер'єр приміщення). Інтерв'ю на телебаченні має свої особливості, оскільки його можна проводити у прямому ефірі задля оприлюднення. Така можливість залежить від багатьох факторів, включаючи бажання інтерв'юєра та його співрозмовника. Ведучий обов'язково готується до інтерв'ю з кожним гостем, щоб стати для нього цікавим співрозмовником. Перед телеефіром ведучий та редактор детально

вивчають тему, визначають стратегію спілкування та перевіряють достовірність цитат інших джерел для своїх запитань. Важливо, аби ведучий ставив лише ті питання, на які співрозмовник може відповісти, враховуючи його знання та досвід. Також значущими факторами є ерудиція та досвід журналіста, а також психологічні особливості співрозмовника і взаємодія. Гоманюк М.А. зауважує на наступних стимуляційних виразах: «а все ж таки…», «уточніть, будь-ласка…», «на-скільки я вас правильно зрозумів…», «це цікаво…», «те, що ви щойно сказали – це дуже важливо», «це дуже цікаво, я не думав, що справи є саме такими» тощо [3, с. 62]. Що більше ведучий готується до інтерв'ю, досліджує матеріали, то цікавіші відповіді він може отримати на свої питання. Під час інтерв'ю з такими гостями, ведучий може використовувати спеціальні професійні методи для створення певної дистанції, такі як жестикуляція, міміка та інші засоби, які сигналізують гостю, що настав час завершувати монолог.

Програми у жанрі інтерв'ю отримують широку популярність на закордонних телеканалах. Ця тенденція є діючою, оскільки глядачі завжди проявляють інтерес до відомих осіб та персоналій, і бажають відстежувати думки та почуття видатних особистостей. У США і Європейських країнах, зокрема Німеччині та Великобританії, простежується різниця у жанрах інтерв'ю, які демонструються на телебаченні. В Америці інтерв'ю відзначається більшою імпровізацією та розважальним характером. Європейські програми інтерв'ю, зокрема в Західній Європі, зазвичай дотримуються традиційних стандартів жанру та прагнуть надати смислове інформаційне наповнення. У Сполучених Штатах Америки ведучі-журналісти зазвичай не готуються заздалегідь до ефірів, і це підтримує атмосферу імпровізації. На відміну від цього, в Німеччині та Великобританії підготовка до інтерв'ю займає значно більше часу та здійснюється більш ретельно. Щодо використання гумору, в США він є важливим елементом успіху програм, адже відображає американський менталітет. У Великобританії та Німеччині, навпаки, ведучі ставляться до гумору з певним побоюванням, оскільки глядачі можуть сприймати це як неповагу.

Тематика інтерв'ю теж різниця: у США інтерв'ю часто проводяться з відомими особистостями та зосереджені на культурі і дозвіллі, тоді як в Європі, зокрема в Німеччині та Великобританії, акцентуються проблеми економіки, політики, суспільства в цілому.

Вражаюча видовищність жанру на телебаченні пояснюється особливою його достовірністю та широким поширенням. Лише завдяки телевізійному формату ми маємо можливість реально побачити особистість, оцінити її впевненість у відповідях і зробити висновки щодо правдивості поданої інформації. В Сполучених Штатах Америки, де сталий жанр інтерв'ю щодо телебачення майже відсутній, ми можемо проаналізувати американські ток-шоу, де інтерв'ю є головним елементом. Визначаючи поняття *«ток-шоу»,* можна охарактеризувати його як видовищний та динамічний захід, що включає легку бесіду, артистизм ведучого і обов'язкову присутність аудиторії. Серед популярних ток-шоу на американському телебаченні – «Шоу Ларрі Кінга» (Larry King Live), яка виходило з 1985 по 2010 рік та було надзвичайно популярним на каналі CNN. Протягом 25 років ведучий Ларрі Кінг провів більше 40 тисяч інтерв'ю з політиками, спортсменами, бізнесменами і знаменитостями з усього світу, що дозволило йому увійти до Книги рекордів Гіннеса. У Великобританії, програма «The Wright Stuff», що виходила на каналі «Channel 5», також здобула велику популярність серед глядачів. Ведучим цієї програми був Метью Райт. У 2018 році він залишив програму, і зараз вона називається «Jeremy Vine», з Джеремі Вайном у якості ведучого [4]. Програма сфокусована на обговоренні актуальних новин. Ведучий використовує заздалегідь підготовлені запитання, щоб отримати відповіді від гостей «з перших вуст». В програмі інтерв'юєр організує живий діалог.

Психологія комунікації «живого» інтерв'ю має свої особливості. На прикладі українського проєкту «Час інтерв'ю» простежуємо наступне. Під час інформаційного інтерв'ю, журналіст і гість взаємодіють як спільні партнери, об'єднуючи зусилля для того, щоб подати телевізійній аудиторії важливу інформацію. Для створення атмосфери відкритості та емоційного напруження

під час програми «Час інтерв'ю» ведучий застосовує різні психологічні та акторські методи, відображаючи зацікавленість своїми жестами та виразом обличчя, а часом і виражаючи сумнів чи нерозуміння. Щоб підштовхнути гостя до відвертої розмови, журналіст намагається знаходитися на одному рівні зі своїм співрозмовником, таким чином, сприяючи відчуттю гостем рівності в спілкуванні [2, с. 192].

Відео-інтерв'ю мають свої переваги, включаючи можливість сприймати невербальну комунікацію візуально, зручність для проведення віддалених інтерв'ю та зберігання інформації задля подальшого аналізу. Однак, недоліки також існують, включаючи можливі технічні проблеми, такі як низька якість відео чи проблеми зі з'єднанням, а також можливий вплив зовнішніх чинників на сприйняття.

У жанрі інтерв'ю іноді виникає проблема нечесності у подачі інформації, оскільки часто відображається менше, ніж було сказано або знайдено під час інтерв'ю. Це питання етики та професіоналізму журналістів, і його можна уникнути, показуючи готову версію інтерв'ю респонденту, який має можливість перевірити та підписати її. В Україні закон передбачає право особи на перегляд готового інтерв'ю перед оприлюдненням, якщо це прописано письмовою угодою з телеканалом. Проте, у законодавстві про друковані ЗМІ такого права немає. Однак важливо пам'ятати, що інтерв'юєр впливає на громадян та суспільство загалом, і його робота може мати велике соціальне значення.

У своїй роботи, інтерв'юєр повинен керуватися почуттям відповідальності перед громадянами і суспільством. Особливо таке важливо в контексті щодо соціологічних досліджень, де результати інтерв'ю можуть вплинути на прийняття рішень та вирішення соціальних проблем. Етичні стандарти соціологічної роботи визначені різними нормативними документами, такими як Міжнародний процесуальний кодекс проведення маркетингових і соціологічних досліджень ICC/ESOMAR, Кодекси етики Міжнародної соціологічної асоціації (ISA), Соціологічної асоціації України, а також

Етичного кодексу Української асоціації маркетингу.

Висновок. Підсумовуючи, слід зазначити, що інтерв'ю – метод збирання інформації, який головним чином базується на доброчесності та порядності інтерв'юєра та респондента. Викривлення та спотворення інформації залишається однією з ключових проблем в ході дослідження даного жанру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бурдіна Є.О. Гра з формою: новітні тенденції в подачі інтерв'ю та некоментованих відео / Є.О. Бурдіна // *Теорія та історія журналістики. Серія Соціальні комунікації. – 2016.* - Вип. 9. С.9-16.
2. Вайшенберг З. Новинна журналістика / З. Вайшенберг. К.: Академія української преси / Центр вільної преси. - 2004. - 260 с.
3. Гоманюк М.А. Інтерв'юєр у масовому опитуванні / М.А. Гоманюк // Кишеньковий навчально-методичний посібник. Херсон: Гілея. - 2013. - 84 с.
4. Гречишкіна А.С. Жанр інтерв'ю на телебаченні: практика США та Західної Європи / А.С. Гречишкіна // *Молодий вчений*. No 11 (75) листопад, 2019.- С. 96-100
5. Федорова А. В., Соціокомунікаційні аспекти редагування телевізійного інтерв'ю: критерії підбору учасників і проблеми комунікації між ведучим і гостем на прикладі програми «Час інтерв'ю» на 5 каналі / А.В. Федорова // *Обрії друкарства.* No 1(3) / 2014. - С. 189-198

ART

УДК 786.2 + 78.083.1

ВПЛИВ ФОРТЕПІАННОЇ ПІДГОТОВКИ НА ПРИКЛАДІ ТВОРІВ СЮЇТНОГО ЖАНРУ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Ілечко Марина Петрівна
кандидат мистецтвознавства,
старший викладач
Миколаївський національний університет
імені В. О. Сухомлинського
м. Миколаїв, Україна

У статті досліджуються окремі питання розвитку сюїти в творчості українських композиторів сучасності в контексті діалогу «бароко-XX століття». В статті виявляються загальні тенденції діалогу «бароко – XX століття» у розвитку фортепіанної сюїти та її значення на формування професійної компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Ключові слова: сюїта, бароко, діалог, українські композитори.

Жанр сюїти з моменту появи на горизонті музичної культури завжди залишався в полі композиторської уваги. Рідкісні періоди розквіту цього жанру змінювались новими витками в еволюції. Це підтверджує, наприклад, народження «нової сюїти» у творчості композиторів-романтиків після витіснення самої сюїти в другій половині XVIII століття симфонією та інструментальним концертом. Причина такої життєстійкості жанру криється, на погляд науковців, в тому, що сюїта сформувалася як жанр часткової канонізації. Це спочатку передбачало індивідуалізованість композиторських рішень,

включення в структуру сюїти різних національних, нових «модних» танців і концертних жанрів свого часу. Крім того, різноманіття жанрового складу сюїт у різних авторів свідчить про надзвичайну рухливість її жанрової структури: «сюїта представляє автору свободу у виборі, трактуванні і компонуванні частин» [5, с. 152–180]. Це також сприяє великій життєздатності досліджуваного жанру. Сприйнятливість сюїти по відношенню до нових стилів, творчим пошукам і експериментів послужила джерелом її різноманітних втілень у фортепіанній та камерно-інструментальній музиці.

У творчості найбільших композиторів другої половини XVII століття Й. С. Баха (французькі та англійські сюїти, партити для клавіру, для скрипки і віолончелі соло), Г. Ф. Генделя (17 клавірних сюїт) сюїта стає одним з ключових жанрів клавірної музики. У ній відбувається систематизація загальностильових типологічних ознак композиційно-жанрової моделі старовинної сюїти: серед них координаційний тип зв'язку рухомої багаточастинної структури, драматургія зіставлення і т.п.

Крім того, в цей період складається авторське, більш вільне ставлення до традиційної формули, а, отже, до жанрової структури циклу. Композитори досить вибірково включають окремі частини традиційної послідовності у свої сюїти. «Танцювальний ряд, зберігаючи значення якогось еталона, не стає абсолютом жанрової структури сюїти» [7, с. 9]. Інструментальні жанри епохи бароко (увертюра, прелюдія, токата, канцони та ін.) органічно включалися в процес розгортання контрастних образів сюїти. Було відзначено, що вказана структурна тенденція породжувала аналогічні композиції як у XVII, так і у XVIII столітті у представників різних національних шкіл.

Загальними ознаками внутрішньої структури сюїт, що синтезують побутові, танцювальні та інструментальні жанри, залишалися, зазвичай, логіка темпових зіставлень, об'єднання частин єдиною тональністю і спорідненістю інтонаційних сфер тематизму. Сюїта виявилася сприйнятливою не тільки по відношенню до нових стилів і жанрів, а й до взаємодії з іншими інструментальними циклами бароко. У сюїту поступово входять окремі

нетанцювальні частини, які склалися в старовинних сонатних циклах. Особливий вплив старовинної сонати помітний в клавірній творчості Г. Ф. Генделя, в його сюїтах B-dur і g-moll.

С. Маслій визначає, що онурення в механізм з'єднання частин, в принцип переключення із одного стану в інший починає відкривати наступний семантичний пласт, що виводить до основних істин барокового світовідчуття - ідеї антиномічності. Драматургія множинності переховує в собі більш глибокий принцип організації, що заснований на парних відносинах [3, с. 23].

Бароко, як стійка антиномія старого і нового, світського і церковного, апелює до двох систем світовідчуття – теоцентричної та антропоцентричної, об'єднуючи їх в собі та народжуючи в результаті унікальні циклічні форми. Однією із них є малий поліфонічний цикл, який став емблемою епохи в силу цілісного відображення картини світу. Відношення парності репрезентує особливе бачення взаємодоповнюючої єдності світу.

Дослідниця робить висновок про те, що барокова сюїта втілює концепцію особистості як «колективного суб'єкту». Єдність множинності, являючись аналогом багатоцентрової драматургії – природна форма світоспоглядання барокового суб'єкту. Семантика барокової сюїти полягає не в емоційній характерності, персонажності, а в особливому типі розумоспоглядання. Це своєрідне начало виявляється в наративній природі жанру. Суб'єкт духовного розумоспоглядання бароко, за В. Медушевським – соборне «ми» в «я» кожній індивідуальній душі.

Суть структурно-семантичного інваріанту сюїти заключається в поліфонічній супідрядності двох культур, двох типів мислення: раціонального, дискретного і континуального, міфологічного. Сюїта – це не результат кількісного з'єднання, а результат якісного синтезування двох просторово-часових континуумів, спроба вияснення відносин між двома іманентними системами, які знаходяться в особливій комплементарній єдності. Саме тому сюїта може розглядатися як найбільш універсальний жанр свого

часу, своєрідний знак культурної цілісності епохи бароко, що представляє собою драматичну супідрядність «голосів» двох епох – Старого і Нового часу [3].

На думку С. Кенлян, структура старовинної сюїти відобразила різні жанрово-стильові тенденції музичного мистецтва епохи бароко. «При відносній волі та рівноправності частин сюїти в її основі закладається форма, що володіє глибокою внутрішньою єдністю. Ця єдність з точки зору змісту можна назвати художньою єдністю багатоликого світу; засоби його відображення-стихія руху, в якому первинний пластичний рух. Вона передбачає особливу просторову «анфіладну» логіку розгортування багаточастинної композиції, в якій фактор часу вторинний. Суть драматургії – не «дослідження» причинного зв'язку явищ, як в сонаті нового часу, а зведення явищ до органічної рівноваги» [7, с. 10].

Інші дослідники констатують той факт, що у другій половині XX-початку XXI століть жанр сюїти продовжує залишатися в центрі активної уваги українських композиторів. Багатоаспектне втілення він отримує, з одного боку, завдяки поглибленню тематики, розширенню жанрових можливостей, програмному фактору. З іншого боку, за рахунок активізації пошуку нових виразно-тембрових (а звідси – і образних) можливостей, розширення інструментального складу. З'являються сюїти для баяна, флейти, віолончелі, альта, флейти та арфи і т. д. Серед сюїт для фортепіано виділяються твори М. Скорика, М. Кармінського, В. Сильвестрова, В. Шумейко, Ю. Іщенко, О. Гнатовського, А. Козаренко, Б. Фроляк та інших. У них активізується переосмислення інструментальних жанрів, що мають бароковий генезис, класицистської та барокової стилістики в цілому [10, с. 45].

Найбільш помітним твором в цей період, що оригінально трактує сюїтний жанр, стає «Музика в старовинному стилі» В. Сильвестрова. Композитор створює символічний універсальний образ Музики, поєднуючи стилі кількох століть – бароко, класицизму та раннього романтизму.

Партити № 2 для камерного оркестру М. Скорика об'єднує в одне ціле два жанри, які є невід'ємною частиною західноєвропейського бароко: партити і

цикл «токката-фуга». Композитор дає назви чотирьох частин опусу: Прелюдія, Токата, остинато, антифони. З назв частин зрозуміло, що Скорик не ставив перед собою творчого завдання «реконструювати» канонічні риси жанрової моделі. Він зберігає лише її основний формотворчий принцип – контрастне зіставлення рівноправних частин. Структура ж циклу в цілому наближається, скоріше, не до схеми партити, а до послідовності «токата-фуга», яка доповнюється в даному випадку прелюдією та антифоном-постлюдією [9, с. 19].

За І. Туковою, маленька партита № 2 для віолончелі та камерного оркестру Ю. Іщенко відтворює чітку схему жанру старовинної сюїти, підкреслену за допомогою традиційних для неї назв кожної з чотирьох частин - Алеманда, Куранта, Сарабанда і Жига. Композитор максимально зберігає в танцях всі характерні засоби жанрової виразності, наближає форму частин до старовинної двочастинної (яка домінує в структурі номерів старовинної моделі), а також відмовляється від стилізації мовних параметрів барокової епохи, відтворюючи, в той же час, всі основні засоби жанрової виразності, специфічні для кожної частини-танцю.

Відтворення жанрової цілісності старовинної сюїти відрізняє і «партити» ор. 21 В. Сирохватова. Окрім звернення до знакової для сюїти послідовності танців - Прелюдія, Алеманда, Куранта, Сарабанда, Гавот (1), Гавот (2) і Жига - композитором витримана ритмічна і метрична опозиція між ними, дотримується принцип єдиної тональності. Основна ідея твору підпорядкована суворому дотриманню канонам, характерним для циклічних опусів епохи бароко.

Своєрідне бачення «перевтілення» барокового інваріанту сюїтного жанру проявилося в дев’ятичастинній сюїті для фортепіано «Старовинні галантні танці» М. Шуха. Структура циклу - Burleska intrada, Minuetto (1), Burleska in E, Danza alta, Minuetto (2), Baletto, Burlesca variazione, Danza bassa – не включає трьох традиційних танців старовинної сюїти. Перевагу композитор віддає так званим вставним номерам, покликаним пом'якшити темпові контрасти між

основними частинами сюїти – прелюдійно-урочистому вступу (перша частина) і менуетам. Така, що кардинально відрізняється від традиційної, послідовність частин, спричиняє неминучі зміни в драматургічному полі циклу, яке втрачає семантичну установку на парне угрупування танців, що знаходяться в певній ритмічній і темповій опозиції один до одного. У цій ситуації композиція циклу «служить не тільки кодуванню, а й перекодуванню, вводить нові «стимули» і оновлює ставлення до відомих» [4, с. 27].

Як зазначають дослідники, в першій половині XX сторіччя у фортепіанних творах представників неокласицизму традиції старовинної сюїти виражені не настільки помітно. У них нерідко відсутні інструментальні та танцювальні жанри. Їх багаточастинна структура являє собою гібридизацію рис, характерних для різних старовинних циклічних жанрів (клавірних, ансамблевих, оркестрових). Такими постають неокласичні фортепіанні сюїти А. Казелли, Д. Маліп'єро, І. Стравінського. «Загалом, неокласицизм як стильовий напрям в області фортепіанної музики підпорядковує не саму танцювально-жанрову модель інструментальної сюїти XVII-XVIII століть, а широко використовує принцип сюїтності, включаючи їх у різні жанри (опери, концерти, симфонії)» [6, с. 21].

Науковця О. Кричинська в своєму дослідженні розглядає старовинну та модерністську сюїту в мистецтвознавчому дискурсі. Вона звертається до сучасного мистецтвознавця Ю. Бочарова та наголошує про те, що він розмірковуючи над визначенням поняття сюїти у статтях «О сюитах «правильных» и «неправильных» (2008) та «Барочная сюита: знакомая и незнакомая» (2013) називає сюїту одним із найважливіших жанрів останніх чотирьох століть історії професійної музики європейської традиції. В той же час, він наголошував, що численні музичні енциклопедії та словники дають дуже неповне визначення цього терміну, обмежуючись характеристикою композиційної будови, що складається з танцювальних номерів, об'єднаних в ціле єдиною тональністю та програмним задумом. На думку Бочарова, поняття сюїти настільки широке, що не може вкладатися в традиційні музикознавчі

рамки і наводить численні приклади відходу від звичної схеми побудови циклу [2].

За П. Довганем, для всіх опусів періоду XX століття в еволюції жанру сюїти загальним стає реалізація діалог «бароко-XX століття» не тільки на рівні відтворення старовинних жанрів і форм, а й «на рівні комунікативного «прориву» в сферу певного стильового простору» [1, с. 19]. Сучасне ставлення до барокової традиції відмічається синтезом новітньої композиторської техніки з широким використанням прийомів стилізації і алюзій.

Крім того, дослідники відзначають й інші тенденції в розвитку української сюїти. Наприклад, науковець П. Довгань вказує на функціонування на початковій стадії розвитку жанру сюїти циклів неофольклорного напрямку, що розкриваються за допомогою асиміляції досягнень європейської культури при домінуванні національної тематики. Кристалізація цих принципів відбувається в українській фортепіанній музиці О. Нижанківського, М. Завадського, В. Сокальського та інших. Також дослідник виділяє ряд ознак, характерних для цього напрямку. Серед них: синтетизм лексичної основи, що органічно поєднує мовно-стилістичні ознаки фольклористики та імпресіонізму; перевага варіантно-варіаційних прийомів розвитку тематизму; експансія ритмічного фактора, що поєднує регулярну і нерегулярну акцентність (термін В. Холопової) як результат опосередкованого впливу індивідуальної стилістики І. Стравінського та Б. Бартока.

Сформувавшись в сюїтах Ф. Якименко, В. Барвінського, М. Нижанківського, М. Колесси, тенденція діалог «бароко – XX століття» призводить до процесу формування нового вигляду інструментальної сюїти в області програмних циклів як найбільш доступних для слухачів сприйняття. Українські композитори по-своєму артикулюють широкий спектр стильових і жанрових компонентів, які визначають сутність принципів циклізації. «Частіше жанровий регламент обумовлює особливості композиційної структури і створює установку на її адекватне сприйняття і розуміння. У назвах циклів можуть знаходити своє відображення додаткові жанрові ознаки - експромт,

фантазія, етюд, токата, балада, картина; певний тип емоційного змісту - елегія, роздум; торгово-прикладне призначення - марш, колискова, пісня і т. д.» [1, с. 10].

На основі вивчення стилістики, інтерпретації виконання сучасних циклічних творів та сюїтних творів кінця XX століття, майбутні викладачі музичного мистецтва мають можливість глибше зануритись у світовідчуття та світосприймання жанрових традицій та канонів унікального національного композиторська письма, жанрової своєрідності та національного колориту.

Широкий спектр авторських інтерпретацій жанру фортепіанної сюїти був пов'язаний з тенденціями концептуалізму, синтезом традиційних і сучасних методів композиції, «грою стилями» (Л. Кияновська). Цілеспрямовані новації в жанровому просторі української камерно-інструментальної сюїти 70 - 80-х років XX століття збіглися зі зрілістю національної інструментальної традиції, коли на перший план висуваються індивідуально-авторські підходи до новітніх технік композиції [10].

Отже, не дивлячись на різноманітність композиторських інтерпретацій сюїтного жанру, характеризуючи циклічні форми, дослідники найчастіше звертаються до досвіду західноєвропейської музики, особливо коли мова йде про її інструментальні форми. В області циклічних форм, таким чином, західноєвропейський досвід стає класичним зразком; інші національні школи тільки успадковують його. У зв'язку з цим, важливою перспективою дослідження шляхів еволюції фортепіанної сюїти в XX столітті стає виявлення національно-самобутніх стильових інтерпретацій даної жанрової форми.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Довгань П. Жанрово-стильова динаміка української камерно-інструментальної сюїти XX століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства: спец. 17.00.03 «Музичне мистецтво» / П. В. Довгань. Львів, 2010. – 19 с.

2. Кричинська О. Стильові аспекти розвитку європейської фортепіанної

сюїти першої третини XX століття: Дисс…канд….мистецтвознавства: 17.00.03/ Національна музична академія імені П.І. Чайковського. – К., 2017. – 273 с.

3. Маслий С. Ю. Сюита: семантико-драматургический и исторический аспекты исследования: Дис. …канд. иск.., М., 2003., - 170 с.

4. Самойленко А. Информационно-культорологические проблемы памяти в музыке / А. И. Самойленко // Науковий вісник ОДМА ім. А. В. Нежданової. Музичне мистецтво і культура. – Одесса : Друк, 2005. – Вип. 6, кн. 2. – С. 27.

5. Соколов О. К проблеме типологии музыкальных форм /О.В. Соколов // Проблемы музыкальной науки : [сб. ст. / сост. : В. И. Зак, Е. И. Чигарева]. – М. : Советский композитор, 1985. – Вып. 6. – С. 152–180.

6. Стравинский И. Музыкальная поэтика // Стравинский И. Хроника. Поэтика. – Цит. изд.. – М., 1971. – С. 21-185.

7. Сунь Кэнлян. Особенности циклообразования в западноевропейской инструментальной музыке первой половины XX столетия : автореф. дисс. на соиск. уч. степени канд. искусствоведения: спец. 17.00.02 «Музыкальное искусство» / Сунь Кэнлян. – СПб, 2012. – С. 7-9.

8. Тиха О. Музична фреска: до питання про статус жанрового імені /Оксана Тиха // Київське музикознавство : Збірка статей. − К., 2010. − Вип. 31. − С. 1−6.

9. Тукова І. Функціонування інструментальних жанрових моделей західноєвропейського барокко в українській музиці другої половини XX ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства : спец. 17.00.03 «Музичне мистецтво» / І. Г. Тукова. – К., 2003. – 19 с.

10. Цзя Шии. Предпосылки и направления развития фортепианной сюиты в творчестве китайских композиторов XX столетия.: дисс. на соискание уч. степени канд. искусствоведения : спец. 17.00.03 «Музыкальное искусство» / Цзя Шии. – Одесса, 2013. – 167 с.

УДК: 78.09

СЦЕНІЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЗНОСТІ ВОКАЛЬНОГО ВИКОНАВЦЯ

Морозюк Людмила Василівна,
Підгаєцька Іванна Василівна,
Яремчук Олександр Миколайович
Викладачі
Житомирський державний
університет ім. Івана Франка
м. Житомир, Україна

Анотація. Здійснено огляд сценічних засобів виразності вокального виконавця та їх роль у формуванні його вокально-сценічної майстерності. Відзначено, що до сценічних засобів виразності відносять жест, міміку, мізансцену, грим, костюм. Зауважується, що гарне володіння усіма засобами виразності дозволяє вокалісту створювати досконалий образ на сцені.

Ключові слова: вокаліст, сценічні засоби виразності, жест, міміка, мізансцена, грим.

Постановка проблеми. Щоб бути переконливим і правдивим на сцені під час виконання твору, кожен вокаліст повинен опанувати не тільки вокальною, але й сценічною технікою. Вона не менш важлива, її також слід розвивати. Щоб виражати, треба знати «що?» і вміти «як?». Не маючи достатньої техніки, вокаліст може виявитися безпомічним на сцені. Саме тому потрібно не тільки знати, але й уміло використовувати засоби сценічної виразності, які допоможуть йому на сцені правдиво розкрити, емоційно виразити образ.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вплив сценічної майстерності на естрадно-виконавську діяльність досліджували: А. Бондаренко, І. Гринчук, В. Доронюк, М. Жишкович, В. Крицький, М. Микиша, Г. Падалка, Т. Пляченко, О. Старовойтова, В. Черксова та інші. Однак, незважаючи на значну кількість публікацій, присвячених розкриттю засобів виразності вокального виконавця, деякі аспекти цієї теми потребують глибшого

дослідження.

Метою статті є огляд сценічних засобів виразності вокального виконавця та їх роль у формуванні його вокально-сценічної майстерності.

Виклад основного матеріалу. До сценічних засобів виразності відносять жест, міміку, мізансцену, грим, костюм.

Сценічний жест – це зовнішній прояв почуттів, які відбиваються у вчинках, у дії (не слід змішувати з жестикуляцією) [1, с. 192]. Говорячи про жести, ми маємо на увазі погляд, поворот голови, рух плечей, рук, танцювальні рухи тощо.

Правило драматичних акторів – «жоден рух на сцені не повинен бути безцільним» – можна сміливо застосовувати у практиці вокального виконавства. «Немає нічого гіршого за невиправданий жест» [2, с. 48], стверджував Франсуа Дельсарт. Виправданий доцільний жест правдиво й природно виражає зміст – це саме та мета, яку повинен ставити перед собою кожен виконавець, тому що саме правильний жест підсилює значення слова, а неправильний – його послабляє.

Один жест викликається необхідністю: ми простягаємо руку, щоб щось взяти, піднімаємо руку, щоб поклонитися. Це механічний жест, який з усіх видів жестів є найбільш необхідним, неминучим, але найменш цікавим. Цікаві в ньому тільки типові побутові різновиди. У свою чергу, недосвідчені вокалісти можуть зловживати механічними жестами, і в результаті вони перетворюють в затаскані трафарети.

Описовий, образотворчий жест – найменш необхідний, але найчастіше вживаний. Характеризується наступними ознаками: коли рука, стежачи за словом, ніби уподібнюється указці вчителя, указка ніби переходить на відповідний малюнок. Вокаліст співає «моє серце» – і рука, відповідно, переноситься на місце серця. Це, звичайно, нудний жест, рука слідує за словом, що не дуже вірно, тому що жест, будучи вираженням думки, випереджає слово (як зорове враження випереджає слухове). Але цей жест не перериває думки, не відволікає нас – ми завжди можемо, не звертаючи на нього уваги, продовжити

стежити за виконанням [3, с. 62].

Описовий жест нудний і нецікавий не тільки тому, що він простий, доступний дитині, виручає глухонімого, а й тому, що своєю легкістю спокушає лінивого, маловдумливого вокаліста і перебуває там, де має бути жест психологічний – найцікавіший, але і найважчий.

Психологічний жест – це зовнішнє вираження почуття (але почуття, як відомо, не завжди збігається зі словом, а іноді прямо суперечить йому). Можна навіть сказати, що цей жест збігається не зі словом, а з підтекстом. Це найцікавіший жест, однак він рідко використовується правильно [3, с. 63].

Рух не може бути некрасивим, якщо він відповідає призначенню. У цьому випадку корисною є порада Франческо Ламперті (педагог Міланської консерваторії) вокалістам-початківцям. Він закликає їх «... не робити жестів, якщо вони неприродні, і не забувати, що вокальне красномовство полягає в русі й виразі очей. Коли очі правильно передають внутрішні почуття, то й рухи тіла будуть відповідати виразності співу» [4, с. 50].

Рухи повинні підпорядковуватися умовам рівноваги – основний принцип – закон протилежностей; коли голова догори – очі донизу й навпаки, коли рука вправо – корпус уліво й т.д.

Таким чином, сценічний жест – це не просте розмахування руками. Тому говорячи про жести, ми маємо на увазі рухи, дії, пов'язані з певним настроєм, який виражає їх характер. Природно, руки мають велику виражальну силу: руками людина просить, дає, вітає, погрожує, указує, захищається й т.д. Вокаліст має стежити за своєю жестикуляцією (рух рукою, який супроводжує або замінює вербальне повідомлення), контролювати її, щоб руки не були безцільними, як вітряний млин або не висіли байдужно, як батоги.

Будь-який жест повинен бути в «образі», тобто, відповідати характеру того, що вокаліст виконує: він може бути уповільненим, прискореним залежно від темпераменту вокаліста або від його емоційного стану [3, 63].

Міміка обличчя. Обличчя є одним з найтонших виражальних засобів, а тому вокалісту слід привчити себе вільно використовувати міміку свого

обличчя. Міміка – це вираз обличчя за різного настрою .

Виразна міміка розкриває без слів цілу гаму почуттів. Дивлячись на вокаліста, захоплений глядач думає: «Яке одухотворене обличчя». Своєю чергою викликає глядацьке розчарування й роздратування мертва «маска» на обличчі вокаліста, якщо він співає при цьому про якісь почуття. Про таких вокалістів глядач говорить «бездарність». І глядач у цьому правий [5, с. 162].

Вокаліст ніколи не повинен втрачати відчуття міри й художнього такту, а головне – відчуття художньої правди.

Мізансцена (від франц. mise en scene) – це постановка на сцені, розміщення на сцені в окремі моменти виступу [1, с. 193].

Мізансцена, як і жест, є наслідком внутрішніх станів вокаліста. Якщо жест у вокаліста може з'являтися в статичному положенні (стоячи, сидячи, лежачи), то мізансцена виникає тільки в русі. Переміщення вокаліста на сцені, як і жесту, має бути завжди виправданим і цілеспрямованим. Не можна пересуватися по сцені «просто так», для заповнення часу й простору. Такі дії називаються безпредметними рухами, їх на сцені бути не повинно [1, с. 193].

Д. Мчелідзе стверджував: «Не можна забувати про образ і рухатися по сцені безпредметно [6, с. 181]. Необхідно концентрувати свою енергетику, думки і впливати ними на глядача. Важко ненароком, випадково втратити владу над увагою слухачів, а потім відновлювати її знову. Тому не можна переривати енергетичний (уявний) зв'язок із залою, рвати тонку нитку, що яка міцніє від пісні до пісні».

Звичайно мізансцена випливає із жесту і виступає необхідним засобом посилення створеного враження. Наприклад: людина сидить нерухомо, заглиблена у свої думки. Зовні лунає звук: вона повертає спочатку голову, потім встає з місця і рушає вперед. Саме так виходить елементарно виправдана мізансцена: вокаліст, який зображує цю людину (персонажа пісні), не тільки змінив положення, але й місце, у зв'язку з тією необхідністю, що виникла [6, с. 182].

На жаль, деякі вокалісти дозволяють собі під час виконання пісні багато

зайвих, непотрібних і нічим не виправданих рухів. Вони думають, раз на сцені потрібно «грати», то слід і якось рухатися. В той же час, вокаліст, контролюючи свої дії (будь це жест або мізансцена), завжди зобов'язаний задати собі питання: «Навіщо»? Щоразу, коли немає значеннєвої необхідності, краще зберігати статичність. При цьому бути в статиці на сцені іще не означає бути бездіяльним, якщо ця статика сповнена внутрішньою динамікою.

Інша річ, коли вокаліст зовсім не знає, як йому діяти у цій ситуації, і він безпомічно приростає до підлоги сцени. Це також крайність. Але крайності, як говорять, іноді сходяться: безглузді рухи й безпомічна статика рівноцінні, тому що вони в обох випадках нічого не виражають. Ось чому вокаліст зобов'язаний чітко знати всі поставлені перед ним завдання, тоді він зможе відповісти собі на питання «Навіщо?» [6, с. 182].

Правильною мізансценою може вважатися тільки та мізансцена, в основі якої лежить прагнення через зовнішнє виразити внутрішнє, тобто донести своє внутрішнє ставлення до того, про що йдеться у пісні.

Мізансцени поділяються на основні й перехідні:

- основна мізансцена передає головну думку тієї частини твору (куплет, приспів, речитатив і т.д.), яка виконується;

- перехідні мізансцени – це проміжні побудови фігур, за допомогою яких органічно й природно здійснюється перехід з однієї мізансцени в іншу. Тобто, зміна сценічної частини зовні відображається зміною мізансцени [7, с. 152].

З позиції В.М. Микиши, мізансцени повинні проходити так, щоб слухач не відчував ніякої неточності. Художність мізансцени він відчує тоді, коли мізансцена буде відповідати вимогам природності, простоти, зрозумілості й виразності [8, с. 73].

Природність – це вимога, відповідно до якої мізансцена повинна виникати нібито сама собою, життєво й правдиво; вона не повинна сприйматися глядачами, як щось штучне, надумане.

Простота і ясність полягає в зайвій складності й заплутаності. Мізансцена повинна сприйматися слухачем (глядачем) за змістом. У силу «закону

сприйняття» неприпустимі при її побудові будь-які зайві рухи, які відволікають слухача від головної думки тієї частини вокального твору, що виконується; рухи, що порушують внутрішню й зовнішню композицію виконання.

Виразність полягає в тому, щоб через мізансцену, тобто, через зовнішню форму, із граничною ясністю відображалася внутрішня сутність того, про що співає вокаліст. Звичайно, для сцени немає правил, що не порушуються, і кожен вокаліст вправі організовувати свою поведінку так, як підказує йому здоровий глузд і художнє чуття [8, с. 73].

Г.М. Падалка стверджує, що на сцені не має бути неорганізованої поведінки. Інакше сцена, яка має свої сформовані закони, може жорстко помститися за це: слухач відчуватиме незручність. Можливо, він не зуміє пояснити причину, але це буде заважати насолоджуватися мистецтвом [9, с. 112].

Для чистоти мізансцени О.Є. Старовойтова рекомендує дотримуватися наступних умов:

- не можна допускати, щоб глядачі шукали вокаліста на сцені, тому що у випадку, коли він випадково прихований чимось (іншими співаками, декораціями тощо), то глядач почне цікавитися: «Що він там робить? Чому він там сховався? – і тим самим буде відволікатися від основного виконання;

- не миготати (бігати) по сцені. Зайве миготіння створює «сценічну суєту» (якщо вона не виправдана відповідним чином) і заважає сприймати головне;

- потрібно вибудовувати мізансцени логічно, щоб вокальний твір не «розривався» на окремі частини, а сприймався як єдине ціле;

- кожна вибудувана мізансцена повинна мати свій композиційний центр («центр» не значить середина, це може бути будь-яке місце сцени);

- у композиційному центрі повинно перебувати те головне, на що ми хочемо звернути увагу глядача (слухача);

- при побудові мізансцени варто уникати «вагового флюсу», тобто розбухання сцени з однієї сторони без відповідного «перевантаження» її з іншої; тобто, не слід перевантажувати виконавцями одну сторони сцени;

- не можна нічого «розповідати» (співати), стоячи спиною або в профіль до глядача (слухача). Можна окремі частини (особливо в дуеті) проспівати, дивлячись в обличчя вокаліста-співрозмовника, але потім поетапно слід повернутися й співати вже глядачу-слухачу, зупинивши очі на одній точці, створюючи враження, що співається саме співрозмовнику, але не дивлячись на нього. Цей застиглий погляд змушує публіку, затамувавши подих, стежити за вокалістом. Те, що вокаліст збирається вимовити (проспівати), уже зосередилося у його очах, перш ніж перейти у вуста, і слово ніби вдруге врізає в розум слухачів те, що вже намічено поглядом [10, с. 94].

Ця нерухомість погляду, а також інші емоції (якщо вони правильно знайдені й правдиві) повинні бути не менш помітними й тоді, коли вокаліст слухає спів свого партнера. Якщо він не стежить очима і емоційно байдужий до того, що говорить (співає) партнер, публіка не повірить у важливість того, що вокаліст вислуховує так в'януло. Вона буде обурена такою байдужістю.

Відносно спини, то варто пам'ятати, що ніколи спина вокаліста не виразить стільки відтінків і ракурсів як його очі, і, дивлячись у спину співака, глядачі можуть подумати, що він знущається з них. Тому слід постійно пам’ятати, що вокалісти увесь час мають перебувати обличчям до публіки [10, с. 95].

Мізансцени остаточно встановлюються на репетиціях під час підготовки до виконання творів. У цей період можливі дискусії, висловлювання різних точок зору (здійснюється творчий підхід до сценічного втілення вокального образу). Але після фіксації тих або інших мізансцен будь-яка сваволя з боку виконавців уже неприпустима. Вокаліст повинен пам'ятати, що всі його дії пов'язані з іншими виконавцями, у кожного з яких також є свій план розвитку вокального образу. Саме тому контакт у взаємодії, встановлений і музично виправданий на репетиціях, повинен бути розповсюджений безпосередньо на сценічне поведінку.

Вокаліст може варіювати (імпровізувати) тільки в тому випадку, якщо у нього все відпрацьовано до автоматизму. Однак і він повинен перебувати в

межах намічених мізансцен. Будь-яка імпровізація будується на добре продуманому, вивченому до автоматизму, виграшному матеріалі – це фундамент, що дає вокальному твору високу художність [10, с. 95].

Костюм та грим – це невід'ємні частини образу, які вокаліст повинен сам побачити, перш ніж вийди до глядача.

Бачити створюваний образ зобов'язаний кожен художник (скульптор або співак, письменник або живописець). Але деякі вокалісти міркують інакше: для гриму існують гримери. Таким чином, вони відхрещуються від своїх прямих обов'язків. Гример дійсно приходить на допомогу. Підкреслимо: приходить на допомогу. Але це не значить, що вокаліст знімає із себе відповідальність. Він і тут повинен творчо брати участь у процесі остаточного завершення образу. Перш ніж вийти до глядача, вокаліст повинен обміркувати і відрепетирувати усі деталі: аналізує твір; піклується про голос; подумки перевіряє мізансцени; неодноразово приміряє костюм (щоб він став «своїм», як і весь образ). У такій же мірі слід обміркувати і грим [6, с. 189].

Вокаліст, який вийшов на сцену у поганому гримі, стає фальшивим і неприродним. Якщо стирчить волосся, вокаліст не побритий, у м’ятому одязі – і особливо, якщо він соліст – то навіть якщо він є позитивним образом, слухач його таким сприймати не буде. Чубчик, що закриває очі, робить обличчя маленьким, маловиразним. Неакуратний макіяж псує усе враження від вокального виконання. Тобто, все це не сприяє правдивому відображенню вокального образу й відбувається через те, що співак не навчився гримуватися, враховуючи закони сцени. І така невідповідність костюму тому образу, який подає вокаліст, робить його комічним і неприродним, а це відволікає глядача і є величезним мінусом для самого вокаліста [6, с. 189].

Мистецтво гриму за своєю природою індивідуальне, як й індивідуальне обличчя самого вокаліста, його голос, темперамент, зовнішні дані – вони не схожі на інших. Головне у виконанні – це голос, а митецький грим і вміло підібраний костюм дають можливість пристосувати зовнішні якості вокаліста до виконання різних партій та пісень.

Гримери – це кваліфіковані майстри, однак часто вони можуть грим робити стандартним. І звинувачувати їх у цьому важко: гримери не мають досить часу для вивчення індивідуальності вокаліста. Маючи у своєму розпорядженні різні атрибути гриму, однакові для різних виконавців однієї ролі, гример буде робити і грим однотипний, з заздалегідь установленим трафаретом. Дійсно, у гримі також є знеособлення.

Ніхто краще самого вокаліста не може знати своє обличчя. Наприклад, якщо під час співу червоніє обличчя, то необхідно добре його припудрити, але тільки так, щоб воно не відрізнялося за кольором від шиї (шию теж пудрити). А у випадку, якщо необхідно сховати друге підборіддя – слід затонувати його темним тоном; якщо у вокаліста кругле обличчя, а образ створюється страждальний – то слід затінити вилиці й т.д. [6, с. 190]

Потрібно пам'ятати, що грим – не маска. Він повинен підсилювати ті або інші живі риси, щоб глядач, який сидить на самих далеких місцях у залі, міг уловлювати всі емоційні переживання вокального героя, тобто, бачити його виразну міміку.

Висновки. У підсумку відзначимо, що уміле використання сценічних засобів виразності, засноване на знанні, помножене на природний дар, допоможе вокалісту переконливо і яскраво відобразити на сцені все різноманіття, всю складність «життя людського духу».

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Василенко Л. М. Педагогічні підходи та принципи формування вокально-методичної майстерності вчителя музичного мистецтва. *Психолого-педагогічні науки.* Київ, 2015. №1. С. 191-195

2. Гмиріна С. В. Сценічне перевтіленняґ студента-вокаліста як педагогічна проблема. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова.* 2013. Вип. 14. С. 46-50.

3. Катрич О. Стильові аспекти музично-виконавської інтерпретації. *Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського.* Київ: НМАУ,

2010. Кн. 4. С. 59-65

4. Косяк Л. І., Закора А. О. Педагогічні умови формування вокально-сценічної майстерності майбутніх учителів музичного мистецтва. *Мистецька освіта: теорія, методологія, технологія:* зб. матеріалів ІІ Всеукр. наук.-практ. конференції. Кривий Ріг, 2019. С. 48-52

5. Маньковська О. Ю. Формування сценічної майстерності майбутніх виконавців як наукова проблема: аналітичний огляд. *Вісник Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького.* 2019. Вип. 3. С. 161-167

6. Ткаченко Т. В. Формування вокально-сценічної культури студентів мистецьких факультетів педагогічних вузів: монографія. Харків: ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2016. 307 с.

7. Бірюкова Л. А. Формування вокально-сценічної майстерності студентів на музично-педагогічних факультетах. *Актуальні питання мистецької освіти та виховання*. 2016. Вип. 2. С. 148-161.

8. Микиша М.В. Практичні основи вокального мистецтва. Київ: Муз. Україна, 2002. 90 с.

9. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін): монографія. Київ: Освіта України, 2008. 272 с.

10. Старовойтова О.Є. Виконавська інтерпретація: навч.-метод. посібник. Луганськ : Вид-во ДУ «ЛНУ ім. Т. Шевченка», 2010. 150 с.

УДК 7.017.4

ВЗАЄМОДІЯ КОЛЬОРУ ТА СВІТЛА В РУХОМИХ ЗОБРАЖЕННЯХ

Чуєва Оксана Володимирівна
канд. мист-ва, доцент
Київський національний університет культури і мистецтв
м. Київ, Україна

Вступ. Таємниці кольору давно хвилювали людей. Ще в стародавні часи вони мали свій символічний зміст. Колір став основою багатьох наукових досліджень. Він не тільки вплинув на фізику та хімію, але й став важливим для філософії і мистецтва. З часом, знання про колір ставали все ширше і викликали цікавість людей стародавніх часів. Саме це стало основою для наукових відкриттів в різних галузях науки і мистецтва. З розвитком технічного прогресу, знання про колір значно розширилися, що посприяло виокремленню знань про колір в окрему галузь наукових досліджень – кольорознавство. Кольорознавство систематизувало знання з фізики, фізіології та психології і вивчає питання, що відносяться до кольору – теорія кольорового зору, фізична теорія кольору, вимір і кількісне вираження кольору тощо.

Метою роботи є визначення значення кольору та світла в рухомих об’єктах та специфіку щодо їх застосування.

Для дослідження було проведено аналіз літературних джерел та проаналізовано досвід існуючих практичних здобутків на основі застосування порівняльного та аналітичного методів.

Ключові слова: колір, колірне коло, світло, освітлення, ефекти.

Завдяки кольорам ми визначаємо властивості предметів – їх форму, відстань до них та між ними, їх яскравість. Дві близькі області знань оперують терміном «теорія кольору»: художня теорія кольору, заснована на візуальному сприйнятті колірної композиції в мистецтві і наукова теорія кольору, яка описує природу кольору в колірних моделях.

Перше відоме дослідження про колір – трактат Аристотеля (384–322 рр. до н. е.) стверджує, що всі кольори існують в спектрі між світлом і темрявою, і що основні кольори, а їх чотири, походять від чотирьох елементів: вогню, повітря, води і землі. Незважаючи на загальну помилковість такої теорії, в трактаті є важливе спостереження – «темрява є не кольором, а відсутністю світла».

Для найкращого відтворення рухомих об'єктів це положення є вкрай важливим, адже відображення рухливості і динамічності значно підсилюються кольором в поєднанні зі світлом.

Світло, яке ми знаємо, є прозорим, безбарвним, але його розщеплення містить в собі весь спектр кольорів. Ісааком Ньютоном була запропонована модель колірного кола, за яким легко передбачити результат змішування кольорів. Надалі стало зручним і логічними відтворювати колірні моделі у вигляді геометричних фігур – колірні трикутники Майерса, «колірна сфера» Рунге чи то колірні фігури неправильної форми Мансела. Але найзручнішими для практичного використання є колірні схеми визначені Йоганнесом Іттеном, на основі побудованого їм колірного кола. Дослідник виявив сім колірних контрастів і визначив моделі/схеми їх поєднань для створення необхідних ефектів [1].

Сприйняття кольору, або кольорових поєднань завжди залежить від асоціацій і образів, що можуть виникати та впливати на психіку людини. Саме до проблем впливу кольору, у взаємодії зі світлом, зверталося багато дослідників ще до появи «рухомих картинок» кінематографу. Кіно, як нам відомо, не одразу було кольоровим. Гра світла та тіней в чорно-білому кіно була визначальними засобом при відтворенні станів та перебігу сюжету. З появою кольору, відкрилися необмежені можливості для передачі різних емоційних нюансів, прописаних в сценарії чи навпаки вкрай емоційно напружених сцен. Зараз ми можемо спостерігати як кінематографісти, завдяки кольору, спрямовують глядача на сприйняття перебігу дійства і формують необхідне відношення до персонажів кінострічки.

Положенням, що сформулював Волт Дісней – створення мультфільму базується на взаємодії позитивних та негативних персонажів, сьогодні є беззаперечним і ми маємо навіть таке поняття як «колір Діснея». Дослідники його спадщини складають рейтинги використання кольорів та колірних схем, які теж вже стали класичними [2].

В кіно та мультиплікаційних фільмах є основні складові – це сюжет, символ та драма. Для розкриття сюжетної лінії колір використовують як ідентифікатор існуючих або навпаки не існуючих світів чи вимірів – традиційно холодна гама притаманна чомусь не знайомому та не зрозумілому [3]. На підтримку візуального ряду, постановники кінострічок або мультфільмів задіюють підсвідомі символічні характеристики кольору, їх традиційні поєднання, які формують настрій сцени/кадру, чим підкреслюють перебіг сюжету. І на довершення загальної картини в очах глядачів, кольором визначають позитивних та негативних персонажів.

Про психологічний вплив кольорів на певні цільові аудиторії глядачів та споживачів рухомого візуального продукту (моушн, кіно та їх різновиди) вже присвячено багато досліджень та розглянуто багато варіантів.

Сьогодні актуальним стає саме поєднання кольору та світла у створенні певної атмосфери в сцені кінострічки чи локації в мультфільмі. Світло «допомагає» кольору формувати настрій, що в свою чергу сприяє отриманню потрібних емоцій у глядачів. Для цього дизайнери використовують різні комбінації варіантів освітлення, яке враховує фізичні властивості світла: прямолінійне, розсіяне, переломлене чи відбите світло. В роботі зі світлом не можна нехтувати його яскравістю та насиченістю (густотою), правильно визначати температурні покажчики, бо при зменшенні кольорової температури, спектр випромінюваного світла набуває помаранчевий, теплий відтінок, що може спотворити сцену чи локацію. Тож, в комбінації кольорів та світла важливо утримувати баланс. Особливо це положення є актуальним для дизайнерів, що працюють в 3D-анімації. Професіонали з освітлення 3D-анімації дуже схожі на художників, що працюють в кіноіндустрії – відтворення певного

настрою та деталізація об’єктів, що ми бачимо в кінцевому продукті (реклама, гра чи навіть повнометражна анімація) співпадає з положеннями, які є у кіномистецтві. Однією з головних особливостей загального освітлення предметного середовища є його можливість надавати нам сприймати певні якості предметів/об’єктів, такі як їх колір, об’єм, розмір, розміщення у просторі та багато іншого. Можна сказати, що завдяки взаємодії кольору та світла людина отримує різноманітні кольорові градації та поєднання, що не тільки характеризують предмети і явища природи, а й формують певні емоційні стани [4]. Підсумовуючи, треба зазначити, що незважаючи на специфічні відмінності, які існують між кіно, телебаченням та сучасною анімацією, знання про колір та вміння їх поєднувати зі світлом є вкрай важливими у формуванні загального образу кінцевого продукту та його подальшого впливу на його споживачів. Ми спостерігаємо за швидкими змінами технологій та інструментарію, але також маємо відслідковувати і ефекти від взаємодії між кольором та світлом, що надають нового, сучасного вираження візуальним зверненням.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ромашева А. Коротка історія теорії кольору. URL : https://romasheva.com/uk/2021/a-brief-history-of-color-theory.html (дата звернення : 12.11.2023)

2. 15 колірних схем від от героїв до злодіїв Діснея. URL : https://coderlessons.com/articles/dizain/15-tsvetovykh-skhem-ot-geroev-i-zlodeev-disneia (дата звернення : 14.11.2023)

3. Сєчіна К. Кольори в кіно та їх вплив на сприйняття сюжету. URL : https://moviegram.com.ua/colors-in-cinema/(дата звернення: 14.10. 2023)

4. Безмежні можливості 3д графіки: об'ємні герої, рухомі зображення, комп'ютерна анімація. URL : https://koloro.ua/ua/blog/3d-tekhnologii/bezgranichnye-vozmozhnosti-3d-grafiki-obemnye-geroi-dvizhuwiesya-izobrazheniya-kompyuternaya-animaciya.html (дата звернення 14.10. 2023)

HISTORICAL SCIENCES

УДК 572.9:631

ТРАДИЦІЙНА УКРАЇНСЬКА ХАТА НА ОПІЛЛІ: ОСОБЛИВОСТІ ПЛАНУВАННЯ ТА БУДІВНИЦТВА

Боян-Гладка Світлана Петрівна
кандидат історичних наук,
доцент кафедри етнології і археології
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
Кізима Андрій Михайлович
магістрант кафедри етнології і археології
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника

Анотація. На основі джерельної літератури здійснено аналіз та систематизовано відомості про традиційний житло Опілля на прикладі Рогатинського району Івано-Франківської області з кінця XIX – 30-х рр. XX ст. у відповідності з архітектурно-планувальними особливостями та конструкцією. Визначено загальні і специфічні риси житлового комплексу з метою детермінації їх архітектурно-етнографічних особливостей та проведення просторово-територіальної локалізації.

Ключові слова: житло, конструкція, традиційне будівництво, Опілля, народні майстри.

Основний тип традиційного українського житла – хата, яка є рідкісним і самобутнім явищем в історії архітектури України. Історичні та природно-географічні особливості окремих регіонів України зумовили появу регіональних особливостей в архітектурі хат. Однак основна архітектурна форма та планування майже скрізь однакова. Цей поширений тип української

хати є найхарактернішою етнографічною ознакою українського народу.

Однією з основних ознак, що лягла в основу класифікацій типів жител - планування. Характерною рисою традиційного житла опілян була простота плану хати. Традиційна конструкція українського житла – хата з коморою через сіни, зрубна, відома ще з часів Київської Русі. Такого типу хати мали стелю і двосхилий дах, тип якого переважав у селянському житлі навіть на початку XVIII ст. [1, с. 106].

За зовнішнім виглядом він мав форму витягнутого прямокутника [2, с. 386]. Житла Опілля відрізнялися від інших жител етнографічних зон орієнтацією, конструкцією стін та заглибленістю. Усі житлові будівлі орієнтувались при будівництві за сторонами горизонту [3, с. 1].

Незаможні селяни споруджували одно-і двокамерні житла. Переважало два варіанти планування: перший створювався за рахунок відокремлення частини сіней у поперечному напрямку. На сьогодні такий варіант зберігся в селах Фрага, Підкамінь, Конюшки, Чернів, Чагрів, Журів Рогатинського району [4, с. 522]. Таке планування жител було характерно до кінця XIX ст. У ремісників часто спостерігався переділ хати навпіл, де утворена невелике місце використовувалося як майстерня. Найбільш давнім типом житла на Опіллі була споруда, що складалася з теплого помешкання хати та холодних сіней перехідного приміщення, з якого був вихід до двору та від хати до хати. Таке житло було двокамерним.

На Опіллі був поширений трикамерний житловий план (хата + сіни + хата), (хата + сіни + комора). Таке житло житло будували переважно заможні селяни. Такого типу хата відрізнялася від двокамерної тим, що в ній розташовувались печі, кожна з яких опалювала житлові приміщення. Ця будівля в народі отримала назву “дві хати”, де часто одна половина використовувалась як спальня та кухня, а друга була парадною. Інколи в одній хаті мешкали батьки, а в іншій їхній одружений син [5, с. 2].

Варто відзначити, що традиційне трикамерне планування (комора + сіни + хата) на початку XX ст. зазнало змін, зокрема в сінях виокремилася комора,

яка служила кухнею, а вздовж тильної північної стіни в хаті відокремлюється “ванькир” (для цього встановлюють перегородку, що відділяє простір хати від печі до причілкової стіни. Це переважно було характерне населеним пунктам Конюшки, Колоколин, Чернів, Підкамінь, Фрага [6, с. 162].

У селах Юнашків та Черневі до сьогодні зберігаються старі традиційні хати початку ХХ ст., які характерні тільки Опіллю. Це трикамерна хата (хата+сіни+хата), стіни на стовпах з вальками (дерев’яний лише каркас, простір між стовпами заповнений глиною, а вікна шестишибкові, стеля на поздовжньому сволоку). Таку саму трикамерну хату виявлено в селі Козари, в якої дах покритий соломою, де збереглось шестишибкове вікно кінця ХІХ ст. [7, с. 30].

Народні майстри завжди “вписували” хату в природний ландшафт, тому вся садиба і поселення загалом створювали єдиний ансамбль. У кінці ХІХ ст. в опільських житлових будівлях інтер’єр та екстер’єр завжди були прибрані й побілені. Під хатою була призьба, яка ніби направляла її до землі. Навколо оселі – низькі огорожі з лози чи дощок, а місце між огорожею і хатою заповнювали сухим листям, чи землею. Так утворювалася призьба, яка взимку виконувала захисну функцію від холоду, а влітку мала практичне застосування – сушіння фруктів і відпочинку господарів [8, с. 112]. За призьбою постійно доглядали, зокрема підмащували її глиною.

Традиційно склалося, що процесу побудови хати передувала значна підготовка. Найбільша увага була зосереджена на народних віруваннях пов’язаних з будівництвом хати: заборонялось планування і будівництво хати, де раніше через земельну ділянку пролягала дорога, оскільки в майбутньому - не буде спокою в майбутньому житлі. Сприятливим вважалася місцевість, де раніше лежала худоба, чи жили чорні мурахи [3, с. 2].

Деякі традиції і вірування були пов’язані зі спорудженням житла, які відомі до сьогодні на Рогатинщині. Зокрема у селах Бабухів, Черневі, Вербилівцях Рогатинського району Івано-Франківської області під час закладення стін під один стовп клали гроші, а під інший – жито та кропили

свяченою водою [5, с. 1].

Отже, на Опіллі в кінці XIX – початку XX ст. переважали житлові будівлі каркасної конструкції (здебільшого каркасно-вальковані), які зводили на підвалинах. Побутували житлові будівлі переважно одно- та двокамерні, рідко траплялись трьохкамерні. Деякі будівлі зберегли свою форму і до сьогодні. При плануванні і будівництві хат широко побутували традиційні вірування і обряди щодо благополуччя майбутніх жител.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Данилюк А. Б. Українська хата. К., 1991. 160 с.
2. Радович Р. Традиційне сільське житло на Опіллі другої половини XIX – поч. XX століть // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. Львів,1995. Т. CCXXX. С. 385–395.
3. Спогади Ватаманюк І., 10.03.1934 р.н. с. Загіря Рогатинського району Івано-Фрвнківської області. Записано Кізима А.М. 03.05.2023 р.
4. Рогатинці і Рогатинська земля. Український архів. Т. 54 : Рогатинська земля. Т. 2 : Нью-Йорк ; Сідней ; Париж ; Торонто, 1996. С. 522.
5. Спогади Мірош Г., 12.10.1933 р.н. с. Княгиничі Рогатинського району Івано-Фрвнківської області. Записано Кізима А.М. 13.07.2023 р.
6. Радович Р. Традиційне житло на північному заході Східного Полісся кінця XIX – середини XX ст. (за матеріалами Ріпкинського району Чернігівської області) // Народознавчі зошити 2018, 1 (139). С. 156–170.
7. Бацвін М. Посуд як невід’ємна складова у процесі приготування та зберігання їжі на Опіллі (на матеріалах фондів Національного заповідника “Давній Галич”) // Актуальні питання суспільно-гуманітарних наук та історії медицини: Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції. – (м. Чернівці, 11–12 жовтня 2018 р.). Чернівці, 2018. 205 с.

УДК 378.2:321.01(477.74)

СТУДЕНТСТВО ВИЩОЇ ШКОЛИ ОДЕСИ У ВИРІ РЕПРЕСИВНОЇ ПОЛІТИКИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ В 1920-Х РР.

Левченко Валерій Валерійович,
к.і.н., доцент,
доцент кафедри соціальних і гуманітарних дисцилін
Одеський національний морський університет
Одеса, Україна
Побережнюк Микола Анатолійович,
магістрант
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
Вінниця, Україна

Анотація: Вивчення діяльності радянської влади, спрямованої на ідеологічне обґрунтування проведення політичних репресій проти наукової інтелігенції УСРР, дає змогу поглибити знання і уявлення щодо складного суспільно-політичного життя в 1920-х – 1930-х рр. Політичні репресії як продукт тоталітарного режиму відчутно вплинули на суспільство 1920-х – 1930-х рр.

Ключові слова: студентство, вища школа, Одеса, політичні репресії.

В умовах поглиблення державотворчих процесів, утвердження України як демократичної та правової держави значно зріс інтерес громадськості до тих сторінок вітчизняної історії, які тривалий час безпідставно замовчувалися.

Об’єктивне розуміння проблеми політичних репресій в УСРР неможливе без глибокого переосмислення їхнього впливу на розвиток культури країни, оскільки саме в освітніх установах реалізується наступність поколінь, формується громадянська та політична позиція особистості. Внаслідок цього актуалізується завдання вивчення репресивної політики радянської держави у 1930-х рр. у сфері освіти не лише у масштабах країни, а й на регіональному

рівні. Отже, звернення до теми дослідження зумовлене необхідністю всебічного, об'єктивного вивчення процесів політичних репресій 1920-х рр. як у загальносоюзному, так і в регіональному масштабі.

Репресивна політика радянської влади відчутно вплинула на українське суспільство 1920-х рр. Сучасній науці властиве розширення науково-дослідницького поля політичних репресій, що потребує пояснень мотивів та висвітлення фактів цієї політики. Вивчення й аналіз партійно-радянської діяльності, яка була спрямована на репресивну політику проти студентства вищої школи Одеси, дає змогу поглибити знання й уявлення про його складне суспільно-політичне життя та роль у формуванні пролетарської інтелігенції. Мета дослідження полягає у вивченні напрямів, форм та методів роботи партійно-радянських і спеціальних органів щодо проведення цієї репресивної політики.

Із встановленням 1920 р. в Україні радянської влади одночасно з реорганізацією системи вищої освіти здійснювалося її політичне завоювання, так звана пролетаризація. Для виконання цих завдань влада накреслила ряд заходів: доручити місцевим парторганізаціям відрядити якомога більше комуністів для здобуття вищої освіти; продовжувати будівництво робітничих факультетів й залучати до них виключно пролетарів і насамперед комуністів; запровадити у вишах викладання найважливіших політичних дисциплін; призначити ректорами вишів визначних партійних працівників й доручити їм керівництво студентськими комосередками; проводити інтенсивну політико-виховну роботу серед студентів. Пролетаризація студентства Одеси не обмежувалась тільки новими заходами прийому. Тому поряд з класовим принципом прийому провадилась «чистка» студентського складу шляхом так званої перереєстрації, метою якої було «очищення інституту від відверто ворожих радянській владі елементів» [1, с. 87]. 28 грудня 1921 р. на підставі наказу Головпрофосу, постанов Президії Губвиконкому та комітету Губпрофосу було об'явлено про початок перереєстрації студентів усіх вишів Одеси [2, арк. 86].

Перереєстрація студентів набула громадського характеру. На зборах партійних груп проголошувалась доповідь про завдання перевірки, студентам роздавали анкети із запитаннями про соціальну і партійну приналежність, про ставлення до навчання і майбутньої професії, ознайомлювалися з кожним студентом персонально, з'ясовували думку про нього студентів і викладачів, а потім ухвалювали рішення. Це був початок утвердження адміністративно-командної системи з її стрижнем – роллю комуністичної партії в ієрархічній структурі влади. У результаті цих дій за академічну заборгованість та політичну безграмотність із загальної кількості студентів Одеського інституту народної освіти (ОІНО) було виключено 575 осіб, серед яких 566, що не з'явилися на перевірку [3, арк. 114]. На весні 1922 р., під час другої «чистки», з Одеського інституту народного господарства (ОІНГ) було виключено понад 100 студентів [4, с. 17].

Поступово керівництво НКО УСРР відходило від суцільної політики «пролетаризації» вищої школи. Починаючи з 1923/24 навчального року, право вступати до вищої школи на пільгових умовах (нарівні з «пролетарями») отримали діти професорів і викладачів вищих навчальних закладів, діти обслуговуючого персоналу закладу, шкільні робітники та їх діти (перелічені категорії почали називати «трудовою інтелігенцією»), а також «круглі сироти, що знаходилися на державному забезпеченні». У 1924–1925 роках у радянській пресі з'явились повідомлення про те, що «пролетаризація» вищої школи успішно завершилась.

Незважаючи на ці заяви перманентна робота з виявлення і «нейтралізації» небажаних для нової влади студентів продовжувалась. Надаючи важливого політичного значення комплектуванню вищої школи робітниками і селянами, рішенням XIII з'їзду РКП(б) та VIII конференції КП(б)У визнано необхідним скоротити контингент студентства і тим самим поліпшити його якісний склад та матеріальне становище [1, с. 87]. Оскільки збільшити відсоток робітників у вищих навчальних закладах до запланованих показників шляхом їх набору через систему направлень не вдалось, у 1923/24 навчальному році знову була

проведена так звана «соціально-академічна перевірка» складу студентів, яка зазнала великого суспільного резонансу. У засобах масової інформації і на зборах студентських колективів наголошувалося на суто академічній стороні цієї чергової акції. Нібито «класовий» статус абітурієнта у роки непу відійшов на другий план, але насправді це було не так. «Вовки в овечій шкурі», «таргани у шпарах», «дрібнобуржуазна стихія», «баласт», «антирадянський» або «соціально неприродний (ворожий) елемент» такими та іншими шаблонами продовжували рясніти шпальти місцевої та центральної періодичної преси у середині 1920-х рр.

На розпочатій 15 листопада 1923 р. відповідно наказу Губпрофосу перереєстрації студентів ОІНО всі вони мали разом з студентським квитком і лекційною книжкою надати комісії документи, які б свідчили про соціальне походження й положення та підтверджували суспільно-політичний і професійний стаж. У випадку не з'явлення студента на перереєстрацію його механічно виключали з вишу. У цей час в ОІНО перереєстрація тривали від 15 листопада до 7 грудня. Для кожного відділення було читко виділено окремий день [5, арк. 171, 217]. Внаслідок цих дій за рішенням заключного засідання комісії з перереєстрації студентів від 12 грудня 1923 р. зі складу ОІНО було звільнено 49 осіб. Серед яких сорок один студент за «вироком» «політично неграмотний» і вісім за «не пролетарське походження» [5, арк. 217–219]. Якщо враховувати, що станом на 1 січня 1924 року в ОІНО нараховувалось 577 студентів [6, с. 93], то завдяки арифметичним діям можна встановити відсоток відрахованих студентів в наслідок проведення їх перереєстрації який становить майже 8 %.

«Чистки» студентських рядів ОІНО проходили кожного академічного року. Зі встановлених нами документів можемо стверджувати, що 1924/25 навчального року було звільнено ще сім студентів, серед яких шість осіб (Б. Барабтарло, Р. Грайсер, М. Духовний, М. Ривкіна, Е. Насташкіна-Чепельницька, Х. Шапіро) як «академічний баласт», а один - Ізраїль Гоголь за формулюванням «как чуждый элемент советской

власти» [7, арк. 2].

Незважаючи на заяви керівників вищої школи про вдале проведення чистки окружне (обласне) керівництво залишалось незадоволеним показниками щодо пролетаризації студентського складу ОІНО. Так, 23 січня 1928 р. на засіданні Президії Одеського окружного виконавчого комітету було ухвалено, що пролетаризація «українського, єврейського та особливо німецького» відділень цілком недостатня. Тому Правлінню ОІНО було запропоновано звернути увагу на «...зміцнення пролетаризації останніх» під час нових прийомів до інституту [8, с. 52, 56].

Нового піднесення офіційні «чистки» студентів набули наприкінці 1920-х рр. Третя хвиля перереєстрації відбулася у 1928/29 навчальному році, коли з вишів відраховували студентів за соціальне походження. Тому вона отримала назву соціально-академічної перевірки аспірантського складу науково-дослідних кафедр. В усіх вищих навчальних закладах республіки відбувалося відрахування студентів за соціальне походження – «як антирадянський елемент». Так, у січні 1929 року в ОІНО відрахували 11 осіб, а в квітні – 28 осіб (В. Ф. Голокоза, П. Семак, П. Я. Червінський, О. В. Клімович, Б. П. Гофман та інші) [9, арк. 12–14].

Аналізуючи процес відрахування студентів з вищих навчальних закладів у 1920-ті роки, необхідно враховувати той факт, що багато з них потім зуміло знову повернутися до закладів або отримати дипломи через екстернатуру. Повернення відрахованих студентів до вишів відбувалось за рішенням Центральної комісії зі студентських питань, яку було створено Головпрофосом у жовтні 1922 р. У 1927–1928 роках вимоги НКО УСРР до студентів були трохи послаблені, у зв’язку з чим керівництво Головпрофосу видало постанову від 22 серпня 1928 р. з пропозицією «...поновити в правах студентів всіх, кого було виключено за організаційну роботу, за винятком тих, що не виконують загальних для всіх студентів правил, відстають в навчанні або не відповідають вимогам статуту Вуз’у» [10, арк. 3]. Згодом питання поновлення колишніх студентів у їх статусі стало більш формальною справою.

Четверта й остання хвиля перереєстрації проходила восени 1930 р. і називалась соціально-академічною перевіркою особового складу науково-дослідних установ НКО УСРР. Хоча ця «чистка» проходила після реорганізації ОІНО, вона безпосередньо торкнулась його колишніх співробітників. У листопаді 1930 р. зі складу установ відрахували 3 осіб: Г. К. Серапіна за невиконання плану «марксистської літератури»; В. О. Пора-Леонович за «політичну неграмотність»; Т. Ю. Теохаріді – «нічого спільного не має з марксистсько-ленінською методологією» [11, арк. 24–27].

Отже, у 1920-ті роки відбулося чотири перереєстрації студентського складу ОІНО: у 1922, 1924, 1929 і 1930 рр. Пам'ятаючи про мету цих заходів, слід враховувати, що вони проводились під час скорочення мережі вищих навчальних закладів системи вищої освіти УСРР, а також під час скорочення прийому студентів на перший курс. Якщо у першій половині 1920-х рр. відбувалось розширення мережі вищої школи, то у середині 1920-х рр. відбулося значне скорочення. Цей процес супроводжувався «чистками» студентського складу, офіційно оголошеними причинами яких були: належність студентів до «непролетарського середовища», відсутність трудового стажу, академічна заборгованість. Сповідуючи принципи більшовицької пильності, ОВС (НК, ДПУ, НКВС) протягом 1920-х рр. проводили «чистки» вишів, позбавляючи можливості талановитої молоді навчатися в них. Спроба позбутись найкращих представників студентів, які, на думку більшовиків, ставали (чи могли стати) на заваді соціалістичного будівництва, призвела до широкомасштабної кампанії.

Разом з урегулюванням соціального складу вищої школи непокоїв владу й ідеологічний вплив на молодь. Усілякі ідеологічні хитання молоді припинялися одразу із їх виявленням. Тому влада вбачала серйозну загрозу у згуртованості опозиційних сил серед студентства. Не стали винятком і студенти Одеси. Згідно «Докладной записке Одесского окружного отдела ГПУ окружному комитету КП(б)У об одесской группе троцкистской оппозиции по состоянию на 10 июня 1928 года» поряд з іншими вишами та підприємствами згадувався опозиційний

гурток ОІНО [12, с. 550–553], який за даними співробітників ДПУ очолював викладач Л. Г. Варшавський. Серед студентів протягом 1929 р. були заарештовані М. Д. Гринцер (7 січня), В. Ю. Орава (22 січня), О. Ф. Яловий (22 березня), Є. Г. Власов (9 квітня) [13]. Фігуранти цієї справи були засуджені до різних строків, а Л. Г. Варшавський позбавлений волі на три роки [14].

Репресивна політика радянської влади відчутно вплинула на українське суспільство 1920-х – 1930-х рр. Сповідуючи принципи більшовицької пильності, органи внутрішніх справ (ВНК, ДПУ, НКВС) у цей період проводили «чистки» вищих навчальних закладів, позбавляючи можливості талановитої молоді навчатися в них. Спроба позбутись найкращих представників студентів, які, на думку більшовиків, ставали (чи могли стати) на заваді соціалістичного будівництва, призвела до широкомасштабної кампанії. Разом з урегулюванням соціального складу вищої школи непокоїв владу й ідеологічний вплив на молодь. Усілякі ідеологічні хитання молоді припинялися відразу після їх виявлення. Тому влада вбачала серйозну загрозу у згуртованості опозиційних сил серед студентства.

Восени 1924 р. в освітянських колах поширилися арешти викладачів і студентів за обвинуваченнями в активній меншовицькій діяльності. У зв’язку з цим відбулися «чистки» контингенту студентства одеських вищих навчальних закладів від «антирадянських елементів». З ОІНО було відраховано 52 студента, тоді як з Одеського політехнічного інституту – 210 студентів, з Одеського медичного інституту – 200, з Одеського інституту народного господарства – 113, з Одеського сільськогосподарського інституту – 52 [15, арк. 45]. Політичні репресії відносно студентів вищої школи Одеси тривали і в наступні роки.

Головний напрям репресивної політики у вищій школі Одеси в 1920-х рр. був пов’язаний, на наш погляд, із соціальним походженням людини – з якого соціального середовища вона була. Зрозуміло, що відносно спокійно почувалися представники нижчих класів, а під наглядом перебували представники колишніх торгових, релігійних, поміщицьких та інших станів.

Особливо загострилася ситуація щодо кулаків і середняків, а відповідно їх дітей виганяли з вишів. Репресивна політика держави у вищих навчальних закладах у 1920-х рр. знищила не лише професуру з дореволюційною освітою та стажем роботи, а також усіх службовців та студентів, які не поділяли офіційного курсу партії. Дані дії дозволили сформувати радянську вищу школу, де приділяли увагу не лише професійним умінням майбутнього випускника, а в першу чергу його політичній орієнтації.

Таким чином, у політики держави до студентства вищої школи 1920-х рр., можна відмітити, з одного боку, класово-ідеологічні критерії, з іншого - раціонально-господарські, академічні, а на межі десятиліть – суто командно-адміністративні. Насильственна і форсована демократизація у вигляді ставки на пролетарського студента лише підкреслювали нові, раніше не знайомі параметри реалізації державної академічної політики. Рішучу роль у зміні соціального складу студентства зіграли не тільки «чистки», але більш тривалий процес виховання молоді – радянській не тільки за формальною назвою. Політичні репресії у сфері освіти призвели до кардинальних змін у кадровому складі освітніх, науково-дослідних і культурно-просвітницьких установ, вплинули на подальший хід розвитку освіти та культури загалом в регіоні, поставивши його під безпрецедентно жорсткий політичний та ідеологічний контроль діючого політичного режиму.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Вища школа Української РСР за 50 років (1917–1967 рр.): історичний нарис: у 2 ч. Ч. 1. К., 1967.

2. Державний архів Одеської області (ДАОО). Ф. Р-1395. Оп. 1. Спр. 3.

3. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО). Ф. 166. Оп. 3. Спр. 349.

4. Одеський державний економічний університет. – Одеса, 2000.

5. ДАОО. Ф. Р-150. Оп. 1. Спр. 446.

6. ДАОО. Ф. Р-150. Оп. 1. Спр. 47.

7. ДАОО. Ф. Р-1593. Оп. 1. Спр. 997.

8. ДАОО. Ф. Р-969. Оп. 1. Спр. 696.

9. ДАОО. Ф. Р-1593. Оп. 3. Спр. 10.

10. ДАОО. Ф. Р-1650. Оп. 2. Спр. 6.

11. ДАОО. Ф. Р-39. Оп. 1. Спр. 89.

12. Одесский Мартиролог: Данные о репрессированных Одессы и Одесской области за годы советской власти: Ист.-мемор. изд. / Сост.: Л. В. Ковальчук, Г. А. Разумов. Т. 2. Одеса, 1999.

13. Архів УСБУ в Одеській Області. Ф. П. Спр. 27333-П; Спр. 12175-П; Спр. 27335-П; Спр. 27328-П.

14. Архів УСБУ в Одеській Області. Ф. П. Спр. 27371-П.

15. ДАОО. Ф. П-3. Оп. 1. Спр. 893.

УДК 94(477) «1925/1926»

БОРОТЬБА МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ НАРОДНОГО КОМІСАРІАТУ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ З АДМІНІСТРАТИВНИМИ ПРАВОПОРУШЕННЯМИ (1925 – 1926 РР.)

Песоцький Максим Миколайович,
аспірант
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
м. Київ, Україна

Анотація: Розглядаються особливості налагодження роботи місцевих органів Народного комісаріату внутрішніх справ (НКВС) України у сфері боротьби з адміністративними правопорушеннями протягом 1925 – 1926 рр. Характеризуються деталі стягнення низовим апаратом наркомату з громадян на користь держави коштів у вигляді штрафів.

Ключові слова: Народний комісаріат внутрішніх справ, Україна, радянська влада, адміністративні правопорушення, стягнення.

Окружні адміністративні відділи, які були місцевими органами Народного комісаріату внутрішніх справ (НКВС) України, протягом 1920-х рр. за скоєння громадянами адміністративних правопорушень стягували з них штрафи. На ідейному рівні накладення штрафу на особу не мало розглядатися владою як засіб поповнення державного бюджету. Натомість стягнення з правопорушника коштів мусило застерегти його від повторного нехтування законом [1, с. 21]. Попри це, на місцевому рівні спостерігалася сумнівна практика накладення штрафів великого розміру, яку можна було розглядати як засіб збільшення місцевого бюджету. Деякі окружні адміністративні відділи, під час розгляду матеріалів стягнень, доходили слушних висновків, що окремі районні виконавчі комітети не змогли усвідомити виховної сутності штрафної політики, а продовжували ставитися до неї як до важливого чинника

наповнення державного бюджету [1, с. 22]. В штрафній політиці влада намагалася дотримуватися так званого «класового» та майнового підходів [1, с. 21]. Проте їй не завжди вдавалося цього досягти. Наприклад, Оріхівський районний виконавчий комітет Запорізького округу в 1925 р. намагався стягнути із незаможних селян штраф у розмірі 25 карб., у той час як працівника торгівлі, в одному з випадків, було оштрафовано лише на два карбованці. Також не завжди бралися до уваги серйозність та злісність правопорушень. Що стосується обсягу коштів, що надходили до адміністративних відділів завдяки сплаті порушниками штрафів, то числа, в яких ті обраховувалися, були все ж доволі помірними. Частково це пояснювалося нехтуванням винуватцями сплати накладених на них стягнень. В Запорізькій окрузі протягом травня 1925 р. було накладено 116 стягнень на суму в 755 карб., проте сплачено з них було лише 480 карб. [1, с. 22].

Станом на 1925 р. в Конотопській окрузі існувала значна кількість нестягнутих штрафів, загальна сума яких становила 44149 карб. [2, с. 21]. Доволі повільно адміністративні стягнення здійснював Ніжинський окружний виконавчий комітет. Станом на 1925 р. невиконаними продовжували залишатися 1397 штрафів, з яких 266 були такими ще з 1923 р. і 229 з 1924 р. [2, с. 22]. Співвідношення кількості скасованих стягнень до загального числа накладених в середньому становило 9% [1, с. 21].

Колегія НКВС в 1925 р. пропонувала місцевим органам наркомату вдатися до зниження розмірів стягнень з осіб, які скоїли правопорушення адміністративного характеру [3, с. 27]. У штрафній політиці Катеринославського окружного адміністративного відділу протягом 1925 р. вже спостерігалася практика зниження розмірів стягнень – їх середній обсяг у кінці року порівняно з попередніми кварталами знизився більш ніж удвічі. Так, середній розмір штрафу в Катеринославі з 17 карб. у першому кварталі було доведено до 7,8 карб. у четвертому кварталі. Крім того, порівнюючи результати штрафної політики останнього річного кварталу з попереднім, в місті відбулося певне скорочення кількості накладених стягнень [4, с. 49]. Незважаючи на

зниження розмірів штрафів, їх середній розмір, як для обсягів селянського прибутку, все ж був значним. Тому колегія НКВС рекомендувала адміністративним відділам і надалі рухатися у напрямку зниження середнього розміру стягнень, а також більшою мірою застосовувати, як один з видів покарань, примусові роботи [3, с. 27]. У цьому плані, зважаючи на вирішення питання про запровадження принципу безоплатності примусових робіт, держава намагалася вдатися до їх широкого застосування як одного з видів адміністративних стягнень, масово залучаючи примусових працівників до виконання суспільно-корисних робіт [5, с. 6]

На початку 1926 р. в Одеській окрузі до адміністративної відповідальності було притягнуто 1255 громадян, яких було оштрафовано на 9399 крб. За видами правопорушень оштрафовані поділялися таким чином: самогонники – 63, порушники громадського спокою – 291, порушники правил торгівлі – 397, порушники правил благоустрою – 22, інші правопорушники - 486. Соціальний склад оштрафованих осіб виглядав наступним чином: робітників та службовців – 634, селян – 58, інших – 563 [6, с. 21]. Що стосувалося особливостей притягнення до відповідальності за окремими видами адміністративних правопорушень, то протягом 1926 р. збільшилася кількість осіб, які мусили сплатити штраф за порушення громадського порядку та спокою. Цей факт свідчив про значний обсяг роботи, яка була проведена адміністративними органами у справі боротьби з хуліганством. Одночасно в містах помітно зросла кількість адміністративних стягнень за порушення правил благоустрою. Зрештою, внаслідок розвитку санкціонованої державою торгівлі спиртними напоями відбулося значне скорочення кількості стягнень, накладених за самогоноваріння [5, с. 6].

Намагаючись централізувати низовий відомчий апарат, НКВС тяжів до концентрації діловодства у сфері адміністративних стягнень. Оскільки практика роботи в цій галузі на місцевому рівні показала недоцільність існування паралельного супроводження адміністративних стягнень співробітниками адміністративних відділів та органами міліції, було прийнято рішення

закріпити її за відділеннями адміністративного нагляду та контролю окружних адміністративних відділів [1, с. 22]. Протоколи про адміністративні порушення, складені міськими та районними органами міліції, надходили безпосередньо до відділень адміністративного нагляду та контролю адміністративних відділів окружних виконавчих комітетів. В містах, які не мали міських та районних відділень міліції, протоколи, за посередництва окружних органів міліції та карного розшуку, надсилалися до відділень адміністративного нагляду та контролю окружних адміністративних відділів. Повідомлення ж до міліції з відділень адміністративного нагляду та контролю про необхідність виконання правопорушниками накладених на них стягнень надходили безпосередньо через районні органи міліції, минаючи їх окружні представництва. В тих містах, де не було міських та районних відділень міліції, листування про стягнення з громадян штрафів передавалося до окружного відділу міліції та карного розшуку [3, с. 28]. Колегія НКВС, вважаючи принципово неприпустимим передачу права підпису на рішеннях про адміністративні стягнення завідувачу відділенням адміністративного нагляду та контролю (оскільки за відсутності завідувача окружним адміністративним відділом таке право надавалося його заступнику, яким був керівник окружної міліції), все ж визнала можливим у Харкові та Києві (до канцелярій окружних адміністративних відділів у цих містах потрапляла значна кількість справ щодо адміністративних стягнень) залишити за завідувачем відділення адміністративного нагляду та контролю право підпису, за умови затвердження цих повноважень президією окружного виконавчого комітету.

Колегія НКВС визнавала практику закріплення накладання усіх видів адміністративних стягнень за окружними адміністративними відділами як недоцільну, оскільки районні виконавчі комітети таким чином позбавлялися можливості здійснювати повною мірою свої адміністративні обов’язки. Така практика викликала цілу низку незручностей: здійснення селянами зайвих витрат на поїздки до окружного центру з метою подання клопотань і скарг щодо зниження та неправильне накладення штрафів, ускладнення роботи з

визначення розміру стягнень зайвим листуванням тощо [3, с. 27].

На межі 1925 – 1926 рр. стала помітною тенденція щодо певного зменшення кількості справ про адміністративні стягнення в окружному апараті, і навпаки – до значного зростання в районах. Збільшення обсягів роботи на районному рівні засвідчив той факт, що районні виконавчі комітети більшою мірою, ніж раніше, розпочали користуватися своїми правами у сфері накладання стягнень за майже всіма діючими постановами. Одночасно таке пожвавлення пояснювалося значним посиленням на селі нагляду за виконанням обов'язкових постанов. Також вагому роль у збільшенні кількості справ відігравало і здобуття районними виконавчими комітетами повноважень щодо накладання штрафів на осіб, які займалися несанкціонованими лісовими порубками. Таким чином, у сфері накладення адміністративних стягнень робота з розгляду справ поступово перерозподілялася з окружних центрів до апаратів районних виконавчих комітетів, що значно розвантажувало окружні адміністративні відділи [5, с. 5]

В деяких районах фіксувалися порушення встановленого порядку накладення адміністративних стягнень (траплялися випадки накладення стягнень районними адміністративними радами або районним бюро примусових робіт тощо), згідно якого адміністративні стягнення в районах мали проводитися через президію районного виконавчого комітету, що, з огляду на місцеві умови, було важко виконати (через великі проміжки між засіданнями президії, перевантаження повістки засідань іншими більш істотними питаннями тощо). Для прискорення роботи з накладення адміністративних стягнень на районному рівні пропонувалося визнати доцільним покладання відповідних повноважень персонально на завідувача районного адміністративного відділення, залишивши за головою та президією районного виконавчого комітету лише наглядові функції. У зв'язку з цим окружні адміністративні відділи мали поставити собі завдання максимально посилити роботу щодо керівництва районним апаратом у справі накладення адміністративних стягнень [5, с. 8].

Тож, важливу роль в роботі низового апарату НКВС посідала боротьба з адміністративними правопорушеннями, яка переважно здійснювалася шляхом накладання на винуватців штрафів. Шляхом усунення бюрократичних перепон на місцевому рівні, в середині 1920-х рр. наркомат намагався поліпшити механізм стягнення з порушників штрафів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. По округам. *Адміністративний вісник.* 1925. № 1-2. С. 21-23.
2. Обследование окружных административных аппаратов. *Адміністративний вісник.* 1925. № 7-8. С. 21-22.
3. В царині праці Наркомвнусправ УСРР. *Адміністративний вісник.* 1925. № 7-8. С. 27-29.
4. Обследование окружных административных аппаратов. *Адміністративний вісник.* 1925. № 9. С. 47-50.
5. Тезисы к докладу об обще-административной работе. Х., 1927. 16 с.
6. На місцях. *Адміністративний вісник.* 1926. № 1. С. 19-21.

УДК:355.49:327.5(100)

ПОРЯДОК ПІДГОТОВКИ ТА ПРОВЕДЕННЯ ЕВАКУАЦІЇ ВІЙСЬК (СИЛ) МОРЕМ У ВОЄННИХ КОНФЛІКТАХ XX – ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ XXI СТОРІЧЧЯ

Чірікалов Олексій Сергійович,
к. істор. н.,
професор кафедри історії війни і воєнного мистецтва
навчально-наукового інституту воєнної історії
Національний університет оборони України
м. Київ, Україна

Анотація: розкрито порядок підготовки та проведення евакуації військ (сил) морем за досвідом воєнних конфліктів XX – першої чверті XXI сторіччя. З'ясовано особливості застосування військ (сил) у таких операціях (діях), організація управління, взаємодії та забезпечення. Фрагментарно розглядаються основні завдання, що виконували задіяні в евакуації морем види збройних сил.

Ключові слова: дії з евакуації, евакуація військ (сил), евакуація морем, застосування військ (сил), збройні сили, операція, операція з евакуації підготовка операції, проведення операції, способи, форми.

В умовах широкомасштабної збройної агресії російської федерації проти України важливою складовою оборони держави залишається її оборона на морі. Своєрідність обстановки може привести до необхідності проведення спільних операцій (дій) флоту із сухопутними військами, зокрема евакуації військ (сил) морем чи контревакуаційних дій. Підготовка і застосування різних видів збройних сил (інколи відомств інших силових структур) в таких операціях (діях) має свою специфіку та потребує ретельної та всебічної підготовки командувачів (командирів), органів управління та військ (сил) для виконання поставлених завдань. В цьому контексті не втрачає актуалізації досвід

підготовки та проведення евакуації військ (сил) морем під час воєнних конфліктів XX – першої чверті XXI сторіччя.

Досвід евакуаційних заходів морем в означений період засвідчив, що успішне вирішення завдань операції (дій) забезпечувалося: готовністю військ (сил), залучених до евакуації, до виконання завдань та високим рівнем міжвидової (міжвідомчої, коаліційної) взаємодії; своєчасним здійсненням маневру військами і силами, ударами та вогнем на випадок змін в обстановці; прихованостю підготовки та проведенням евакуації; спроможністю військ (сил) утримувати встановлені рубежі протягом визначеного часу та у стислі терміни проводити посадку (завантаження) та перевезення морем; належним оперативним (бойовим) та логістичним забезпеченням на всіх етапах евакуації; єдиним керівництвом військами (силами) під час підготовки та проведення евакуації, а також правильним визначенням термінів, початку та тривалості евакуації. Варто зазначити, що, незважаючи на особливості кожної евакуації, пов'язаних з умовами обстановки та впливом різноманітних чинників, загальний порядок їх підготовки та реалізації в цілому залишався незмінним.

Підготовка поділялася на завчасну і безпосередню та починалася з отриманням оперативної директиви (бойового наказу) вищої командної інстанції. В окремих випадках, зокрема під час евакуації союзних військ з Галліполі у 1915 р., військ 17-ої німецької армії з Криму у 1944 р., підготовка до евакуації здійснювалася завчасно ще до офіційного дозволу чи наказу вищого керівництва за власною ініціативою командування на місцях [1, 392; 2, с.360; 3, с.96]. В окремих епізодах на рівні вищого військового та політичного керівництва безпосередньо розроблявся план евакуації, якій надавався для виконання нижчестоячим інстанціям. Так, плани евакуації 17-ої армії з Таманського півострова у 1943 р. – "Krimhilda" ("Кримгільда") та "Brunhilda" ("Брунгільда") – були надані командуванню армії вищестоячим штабом [4, с.71-73; 5, с.227]. В будь-якому випадку, з отриманням оперативної директиви (бойового наказу) на евакуацію, органи управління починали відпрацювання нового чи завчасно розробленого плану операції (дій). У разі

невідповідності оперативної обстановки та визначених завдань військ (сил), план корегувався, а коли спостерігалася кардинальна невідповідність раніш розробленого плану операції (дій) з евакуації тій обстановці, яка склалася, розроблявся новий варіант плану операції (дій). Так, у ході евакуації військ (сил) Антанти під час Першої світової та Громадянської війни у Росії загальний задум плану евакуації залишався без змін, однак, корегувався його зміст у залежності від змін в обстановці. Схожа ситуація спостерігалася під час евакуації союзних військ з Норвегії, Франції, Греції та Криту у Другій світовій війні [6, с.388; 7, с.9, 10, 14]. Натомість, під час підготовки та безпосереднього проведення евакуації кримського угруповання німецьких військ та їх союзників з Криму у 1944 р., командуванням 17-ої армії було розроблено дев'ять варіантів евакуації, із них п'ять – завчасної їх реалізації та чотири – безпосередньої [8, с. 232-233, 272; 9; 10, с. 172; 11, с. 306; 12; 13; 14], зміст яких змінювався у залежності від динамічних негативних змін в обстановці.

Автром встановлено, що організація, зміст, послідовність роботи керівника евакуації та підпорядкованих органів управління при підготовці операції (дій) визначалася обстановкою, характером поставлених завдань, наявними спроможностями для їх виконання, встановленими термінами готовності військ (сил). В деяких випадках (евакуація військ Збройних Сил Півдня Росії з Кавказа, Руської армії з Крима, білогвардійських частин з Владівостока, німецьких військ зі Східної Прусії та Курляндії, російських підрозділів з острова Зміїний) підготовка та проведення операції здійснювалися особисто що під контролем вищого військово-політичного керівництва держави.

У залежності від обстановки у районі плануємої евакуації, кількості військ і техніки, що підлягали вивезенню морем, наявності морських транспортних засобів, складу та спроможностей сил їх прикриття, ступеню можливої протидії противника, часу, що відводився на евакуацію, визначався спосіб її проведення: одночасний або послідовний.

Незважаючи на те, що в евакуації військ (сил) морем силам флоту

відводилася головна роль, кінцевий результат операції (дій) залежав від ефективності сумісних дій армії та флоту у морі та на березі. Аналіз дій військово-морькими сил в евакуаціях означеного періоду дозволив з'ясувати, що мета евакуації досягалася послідовним та/або одночасним виконанням ними таких основних оперативних завдань: підготовка транспортів (суден), інших плавзасобів та бойових кораблів для приймання військ, техніки у пунктах (ділянках, районах) евакуації та в районах їх зосередження; організація та здійснення посадки (висадки) військ та завантаження (розвантаження) техніки на/з транспорти (судна), інші плавзасоби та бойові кораблі у пунктах (ділянках, районах) евакуації; організація та здійснення охорони, оборони та прикриття об'єктів, які евакуюються, і сил евакуації у районах зосередження, пунктах (ділянках, районах) евакуації та на переході морем від ударів сил противника з моря, суходолу та повітря; організація та здійснення всебічного забезпечення об'єктів, які евакуюються, і сил евакуації у районах зосередження, пунктах (ділянках, районах) евакуації та на переході морем; ізоляція району, з якого здійснюється евакуація, а у разі необхідності – встановлення і підтримка в ньому сприятливого оперативного режиму; прикриття вогнем корабельної артилерії відходу сухопутних військ з рубежів (районів) оборони до начальних пунктів (ділянок) евакуації.

В той же час, за досвідом дій сухопутної компоненти на березі у ході проведення евакуації автором встановлені її основні завдання на цьому етапі операції (дій): затримання ударного (контрударного) угруповання військ противника, яке намагається вклинитися в оборону притиснутого до узбережжя угруповання військ з метою його розчленування та розгрому по частинах; розгром угруповань військ противника, що вклинилися (прорвалися) в оборону; знищення повітряних (морських) десантів та рейдових загонів противника, які діють у тилу військ, що евакуюються; прикриття дій у морі сил евакуації та морської авіації на глибину досяжності своїх засобів; бойове забезпечення сил евакуації, якщо воно власноруч якісь види забезпечення реалізувати не може; підготовка, організація і здійснення охорони, оборони та прикриття пунктів

(ділянок, районів) евакуації на березі суходолу та повітря; організація та здійснення зосередження у визначених місцях та пунктах (ділянках) евакуації військ для їх посадки (завантаження) на транспорти (судна), інші плавзасоби та бойові кораблі; організація та здійснення всебічного забезпечення об'єктів, які евакуюються, і сил евакуації у районах зосередження на березі, пунктах (ділянках, районах) евакуації; прикриття артилерійським вогнем під час оборони та відходу сухопутних військ з рубежів (районів) оборони до начальних пунктів (ділянок) евакуації; у разі необхідності, знищення (мінування) визначених об'єктів евакуації (воєнних об'єктів) з метою недопущення їх захоплення противником чи унеможливості ведення ним активних наступальних дій.

Із залученням авіації до евакуаційних заходів, вона використовувалася для знищення частин і авіації противника на аеродромах, для підтримки сухопутних військ при обороні плацдарму і при відході для посадки (завантаження), прикриття військ, що евакуюються, від ударів авіації противника, ведення розвідки. В окремих епізодах (евакуація радянських військ з Севастополя (1942 р.) та частин 17-ої армії Вермахта з Криму (1944 рр.)) протиборчим сторонами використовувалася транспортна авіація [15, с. 290; 16, с. 100; 17, с. 231; 184, с. 169].

В умовах відсутності активних дій противника у районі підготовки та проведення евакуації, завдання військ (сил) торкалися переважно питань організації та здійснення пересувань суходолом та переходів морем, завантажувально-розвантажувальних робіт та всебічного забезпечення всіх етапів операцій (дій).

В залежності від наявних сил та засобів, для ведення операцій (дій) з евакуації морем створювалися угруповання військ (сил) у відповідній оперативній побудові та системи. Оперативна побудова військ (сил) в евакуації морем визначалася умовами обстановки, що склалася, термінами і найбільш раціональною послідовністю дій військ (сил) під час виконання визначених завдань. В загальному випадку оперативна побудова передбачала створення:

угруповання сил (військ) для ведення дій на головному напрямку; угруповання для ведення дій на інших напрямках; резерв військ (сил). До складу першого угруповання, зазвичай, входили сили евакуації, війська, що евакуювалися, угруповання різнорідних сил охорони та оборони районів евакуації, угруповання забезпечуючих сил і т. і. Угруповання для ведення дій на інших напрямках включало угруповання різнорідних протичовнових сил, угруповання різнорідних ударних сил і т.і.

Автором з'ясовано, що сили евакуації, зазвичай, включали: евакуаційні загони; загін кораблів вогневої підтримки; корабельні та авіаційні ударні (пошуково-ударні) групи; тральні групи; групи кораблів забезпечення; загін кораблів охорони водного району евакуації; базу евакуації. Залежно від обстановки у районі та на маршрутах евакуації, масштабів дій та наявності сил створювалися не всі із зазначених груп.

Аналіз застосування військ (сил) в операціях з евакуації морем дозволив автору встановити, що під час підготовки створювалися, зазвичай, наступні системи: оборонних рубежів, районів, позицій; районів, ділянок, пунтів евакуації; вогневого ураження противника; протиповітряної та протитанкової оборони; боротьби з повітряними (морськими) десантами, диверсійно-розвідувальними силами противника; інженерних загороджень; управління військами; оперативного, морально-психологічного, логістичного та медичного забезпечення.

Підготовка та проведення евакуаційних заходів морем мала низку особливостей, зокрема динамічність змін в обстановці, короткочасність бойових зіткнень, участь міжвидових (міжвідомчих) різнорідних сил (військ) в умовах постійної протидії противника, великий обсяг інформації, яка вимагала обробку, аналіз, оцінку і прийняття рішень або корегувань у стислі термін. Такі особливості визначали вимоги до стійкого, безперервного, оперативного і прихованого процесу управління військами (силами) у таких операціях (діях). В цьому контексті важливого значення набували питання загального керівництва евакуацією та порядок підпорядкування у ній. Досвід евакуацій військ (сил)

морем у ході воєнних конфліктів XX – першої чверті XXI сторіччя засвідчив, що командувачем силами і військами у таких операціях (діях) зазвичай призначався загальновійськовий командир – командувач військами приморського фронту (армії, угруповання) чи командувач флотом (флотилією). Тоді, коли керівником евакуацією призначався загальновійськовий командир, флотський начальник ставав його помічником з морської частини, та навпаки:у разі призначення керівником операції (дій) морського начальника його помічником був заступник з сухопутної частини. Діями на суші керували сухопутні начальники, діями на морі – морські начальники, керівництво діями авіації у більшості випадків вище командування залишало за собою.

Специфіка підготовки та проведення евакуаційних заходів на морі віддзеркалювалася на особливостях питань взаємодії та забезпечення - взаємодія організовувалася в інтересах військ (сил), що евакуювалися, а всебічне забезпечення здійснювалося відповідно до рішення керівника операції (дій) та його заступника з морської (сухопутної) частини.

Початку операції (дій) з евакуації військ (сил) морем передувало розгортання сил оперативного прикриття, завершення зосередження сил евакуації у намічених районах (ділянках, пунктах) посадки (завантаження) і готовність військ, що евакуюються, висуватися у початкові пункти (ділянки) евакуації.

Автором встановлено, що незалежно від масштабів евакуації військ (сил) морем в означений період логічна послідовність дій військ (сил) та порядок виконання завдань операції (дій) обумовлювали такі етапи її проведення: виконання завдань військами, що евакуюються, на березі; зосередження, посадка (завантаження) військ і техники на плавзасоби у визначених начальних районах (ділянках, пунктах) евакуації; формування евакуаційних загонів; перехід сил евакуації морем; висадка (розвантаження) військ, що евакуюються, у визначених кінцевих районах (ділянках, пунктах) евакуації. Зміст кожного етапу залежав від низки факторів, основними з яких були: обстановка у районі евакуації, кількість військ і техніки, що підлягали евакуації, перевезні та

захисні спроможності сил евакуації та сил їх прикриття, активність дій противника, час, що відводився на проведення евакуації, а також спосіб її проведення. При цьому ключовим чинником був рівень контревакуаційних дій противника та умови зіткнення з ним – безпосереднього чи відсутності такого. У залежності від цього обирався спосіб відходу військ до начальних районів (пунктів, ділянок) евакуації.

Аналіз посадки військ та завантаження бойової техніки, матеріальних засобів на плавзасоби під час евакуацій морем в означений період засвідчив, що цей етап намагалися провести у найкоротші терміни з дотриманням вимог маскування, як правило, вночі, розосереджено, відповідно до прийнятого порядку посадки (завантаження). Водночас, коли умови обстановки та характер дій противника дозволяли здійснювати посадку (завантаження) на плавзасоби удень, керівництво операції (дій) з евакуації використовувало ці особливості, зокрема при евакуації сербських військ у роки Першої світової війни, військ (сил) протиборчих сторін та Антанти під час Громадянської війни у Росії (1917–1922 рр.), союзних угруповань з Франції, радянських військ з Либави, Таллінна, Керчі, портів Азовського моря, німецьких військ та їх союзників з Тамані, Сицилії, Туніса, Крима та Курляндії у Другій світовій війні, військ Гоміньдана на Тайвань у 1949 р., контингентів ООН з Хиннама у ході Корейської війни (1950–1953 рр.). При цьому посадка військ та завантаження техніки проводилася, в залежності від воєнно-географічних умов обстановки, чи на широкому фронті з кількох пунктів (ділянок) евакуації, чи з окремих ділянок (пунктів) з обладнаного/необладнаного узбережжя.

Після формування евакуаційних загонів, починався перехід сил евакуації морем, який здійснювався у залежності від мінної небезпеки, географічних, навігаційно-гідрографічних та інших умов обстановки у загальному порядку, кожним евакуаційним загоном самостійно або окремим кораблями (суднами). Конвоювання могло здійснюватися як на всьому маршруті евакуації, так і на окремих його ділянках залежно від характеру дій противника. Евакуація закінчувалася висадкою (розвантаженням) у визначених кінцевих районах

(ділянках, пунктах) евакуації.

Таким чином, у статті автор розкрив порядок підготовки та проведення евакуації військ (сил) морем за досвідом воєнних конфліктів XX – першої чверті XXI сторіччя.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Михалев С.Н. Военная стратегия: Подготовка и ведение войн Нового и Новейшего времени / С.Н. Михалев, В.А. Золотарев. Москва: Жуковский: Кучково поле, 2003. 952 с.

2. Типпельскирх К. История Второй Мировой войны / пер. с нем. Н.А. Захарченко, Л.К. Комоловой, под ред. В.Ф. Воробьева. Москва: Изд-во “Иностранной литературы”, 1956. 607 с.

3. Чірікалов О.С. Евакуація військ (сил) морем у воєнних конфліктах XX – першої чверті XXI сторіччя: монографія. Київ: НУОУ, 2021. 414 с.

4. Безыменский Л. Провал операции “Нептун”. Москва: Изд-во Агентства печати “Новости”, 1980. 80 с.

5. Морозов М.Э. Черноморский флот в Великой Отечественной войне. Краткий курс боевых действий / М.Э. Морозов, А.Я. Кузнецов. Москва: Яуза-пресс, 2015. 448 с.

6. Зубков Р.А Таллинский прорыв Краснознаменного Балтийского флота (август–сентябрь 1941 г). События, оценки, уроки. Военно-исторический труд. Москва : Кучково поле, 2012. 592 с.

7. Чірікалов О.С. Евакуаційні заходи союзних військ (сил) антигітлерівської коаліції у першому періоді Другої світової війни (вересень 1939 р. – червень 1941 р.) : воєнно-історичний нарис. Київ: ЦП “Компринт”, 2019. 62 с.

8. Басов А.В. Крым в Великой Отечественной войне 1941–1945. Москва: Наука, 1987. 336 с.

9. Копии писем командования 17-й армии Гитлеру и Генеральному штабу немецких вооруженных сил о положении немецких войск в Крыму

(сентябрь-ноябрь 1943 г.) (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, фонд КМФ № 8, спр. 166).

10. Крым 1944. Весна освобождения / авт.-сост. С.Н. Ткаченко. Москва: Вече, 2014. 512 с.

11. От “Барбароссы” до “Терминала” / под. ред. Н.В. Попова. Москва: Политиздат, 1988. 464 с.

12. Планы отступления немецких войск из Крыма, подготовленные Оперативным отделом 17-й армии (операции “Тигр”, “Адлер”, “Гляйтбот”) (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, фонд КМФ № 8, спр. 166).

13. Nitu V. Last stand in Crimea – 1944. URL: http://www.worldwar2.ro/arr/?article=775.

14. Nitu V. Operation “60,000” – 1944. URL: http://www.worldwar2.ro/operatii/?article=776.

15. Боевая летопись Военно-Морского флота 1941–1942 / Г.А. Аммон, А.А. Комаров, О.Ю. Кузнецова. Москва: Воениздат, 1983. 496 с.

16. Заблотский А.Н. “Воздушные мосты” Третьего рейха / А.Н. Заблотский, Р.И. Ларинцев. Москва : Вече, 2013. 288 с.

17. Платонов А.В. Борьба за господство на Черном море. Москва : Вече, 2010. 464 с.

18. Соколов Б.В. Битвы за цитадели Второй мировой. Осады, штурмы, капитуляции. Москва : Вече, 2016. 448 с.

УДК 433

ЕТИЧНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Юрченко Ольга Андріївна,
к.і.н., доцент
Національний авіаційний університет
м. Київ, Україна

Анотація: Стаття присвячена висвітленню проблеми етичної поведінки державних службовців. Підкреслюється роль постаті держслужбовця у процесі встановлення відносин держави і громадянина, формуванні міжнародного іміджу України. Формулюються вимоги до етичної поведінки держслужбовців відповідно до нормативно-правових документів, українського законодавства.

Ключові слова: етика, етичні норми, мораль, норма поведінки, державна служба, державний службовець, доброчесність.

У сучасному суспільстві кожній професії притаманна своя моральна складова. Професійна етика державного службовця особливо важлива, тому що вона значною мірою характеризує взаємовідносини держави і громадянина. Етика державного службовця та юридична відповідальність мають бути нерозривними категоріями. Порушення державним службовцем етичних норм та правил відразу має викликати реакцію громадськості, адже державне і громадське життя значною мірою залежать від моральних цінностей, що утвердилися в суспільстві, від моральних відносин держави і громадянина, соціальної справедливості, нетерпимості до моральних відхилень особи і державних інституцій.

Державна служба – це один з важливих видів суспільної діяльності. Її зміст полягає у виконанні завдань і функцій держави відповідно до обсягу компетенції відповідного органу державної влади.

Ефективність діяльності державної служби, її авторитет та роль у суспільстві значною мірою залежить від моральної, етичної повідки державних

службовців.

Державна служба нерозривно пов'язана з мораллю, етикою, моральним складом державного службовця. Всім відомо, що державні службовці значною мірою впливають на життя звичайних громадян. У багатьох випадках вони можуть ухвалювати рішення, які мають суттєве значення для повсякденного життя громадян, а також можуть визнавати, відхиляти чи модифікувати прохання громадян про певні послуги або дозволяти їх.

Отже, етика державного службовця – це система норм поведінки, порядок дій і правил, взаємин і принципів у державно-службових відносинах, що являють собою сукупність найбільш придатних, глибоко усвідомлених і конкретизованих правил, які належать даному суспільству і є нормами загальнолюдської моралі [1]. Законодавчо-нормативне регулювання поведінки державних службовців сформульоване в Законі України «Про державну службу», «Про боротьбу з корупцією», Кодексі правил поведінки державного службовця, Наказі Національного агентства України з питань державної служби «Про затвердження Загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування» (зі змінами від 13.03.2023) тощо.

Зокрема, останній документ чітко формулює загальні обов'язки держслужбовця, проблему доброчесності, використання службового становища, ресурсів та інформації тощо. Серед основних:

1. Державні службовці під час виконання своїх посадових обов'язків зобов'язані неухильно дотримуватись загальновизнаних етичних норм поведінки, бути доброзичливими та ввічливими, дотримуватись високої культури спілкування, з повагою ставитись до прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, об'єднань громадян, інших юридичних осіб.

2. Державні службовці своєю поведінкою повинні зміцнювати авторитет державної служби, посилювати позитивну репутацію державних органів та органів місцевого самоврядування. Державні службовці та посадові особи місцевого самоврядування, у тому числі в поза робочий час, повинні

утримуватися від поширення інформації, зокрема розміщення коментарів на вебсайтах і у соціальних мережах, що можуть нашкодити репутації державних органів та органів місцевого самоврядування.

3. Державні службовці та посадові особи місцевого самоврядування зобов'язані у своїй поведінці не допускати: використання нецензурної лексики, підвищеної інтонації у спілкуванні; прояву будь-якої з форм дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, а також за мовними або іншими ознаками; дій сексуального характеру.

Керівники державних органів, органів місцевого самоврядування чи їх структурних підрозділів, мають сприяти створенню комфортної психологічної атмосфери в трудовому колективі та не допускати випадків мобінгу (цькування).

Державні службовці та посадові особи місцевого самоврядування повинні запобігати виникненню конфліктів з громадянами, керівниками, колегами та підлеглими.

4. Державні службовці повинні постійно працювати над підвищенням свого культурного рівня, рівня свого професійного розвитку.

5. Державні службовці зобов'язані з повагою ставитися до державних символів України, використовувати державну мову під час виконання своїх посадових обов'язків, постійно підвищувати свій рівень володіння державною мовою, не допускати дискримінації державної мови.

6. Державні службовці мають шанувати народні звичаї і національні традиції та ін. [2].

Кожен державний службовець, вступаючи на держслужбу, приймає Присягу (відповідно до Закону України «Про державну службу»). Він урочисто зобов'язується суворо дотримуватися Конституції і законів України. Усі повноваження, функції, права та обов'язки державних службовців повинні бути підпорядковані служінню суспільству, людині та державі. Отже, діяльність

державних органів влади та державних службовців має бути в центрі уваги суспільства, якомога повніше врегульована та регламентована для запобігання можливості завдавати шкоди особі, суспільству та державі. Сприяти доброчесному виконанню своїх службових обов'язків з урахуванням етичних норм поведінки призначена і нещодавно прийнята Постанова КМ України «Про підготовку до запровадження умов оплати праці державних службовців на основі класифікації посад у 2024 році» від 23.10.2023 р. № 1109. Постанова затверджує каталог типових посад державної служби і критерії віднесення до таких посад; алгоритм проведення класифікації посад державної служби в умовах воєнного стану [3]. Отже, етичні вимоги до державних службовців дуже важливі, тому що вони суттєво впливають на морально-психологічний рівень розвитку суспільства. Особливо ця проблема загострилася в сучасних умовах, що склалися в Україні з початком російсько-української війни. Етика держслужбовців впливає в цілому на імідж України на міжнародному рівні, на готовність наших зарубіжних партнерів надавати військову та гуманітарну допомогу, підтримувати Україну в її боротьбі проти агресора.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Етика державного службовця /Сайт Національного агентства з питань державної служби.URL: https://nads.gov.ua/.

2. Про затвердження Загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування. Наказ Національного агентства України з питань державної служби № 158 від 05.08.2016 (зі змінами від 13.03.2023). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1203-16#Text.

3. Постанова КМ України «Про підготовку до запровадження умов оплати праці державних службовців на основі класифікації посад у 2024 році» від 23.10.2023 р. № 1109. URL: https://nads.gov.ua/news/provedennia-klasyfikatsii-posad-v-umovakh-voiennoho-stanu-korysna-informatsiia

CULTUROLOGY

УДК 130.2

ГЕРМЕНЕВТИЧНИЙ ПІДХІД ТА ІСТОРИЧНІСТЬ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Андрусишин Володимир Йосифович,
здобувач,
Київський національний університет
культури і мистецтв
м. Київ, Україна

Анотація. Застосування соціокультурного аналізу як міждисциплінарної методології до дослідження політичної культури, зокрема, передбачає використання герменевтичного підходу, який допомагає зрозуміти важливість історичного контексту, традицій та упереджень в процесі десуб'єктивізації та дерелятивізації культурного трибу життя як основи політичних процесів.

Ключові слова: політична культура, традиції, герменевтичний підхід, герменевтичний досвід, чинно-історична свідомість.

Соціокультурний аналіз як міждисциплінарна методологія дослідження політичної культури з-поміж іншого передбачає застосування герменевтичного підходу, коли йдеться про окреслення її історичного контексту та важливість пересудів, традицій й упереджень в процесі десуб'єктивізації та дерелятивізації культурного трибу життя як основи будь-яких політичних інтенцій та поглядів. Для того, щоб політична культура, як сформована під впливом історичних, соціо-економічних та психологічних факторів сукупність елементів свідомості, політичної поведінки, формування та функціонування держави й політичних інститутів, не була предметом маніпуляцій, її потрібно фундувати, «укорінити» в активно-історичній свідомості, звернувшись до важливих герменевтичних

концептів – традиція, упередження, стереотипи тощо.

Маніпуляції спираються на релятивність і суб’єктивність. Герменевтичний досвід бореться з останніми, підкреслюючи, що наше розуміння обумовлене та схоже на коло. До інтерпретації завжди зараховуємо розуміння та антиципації, щоб уявити об'єкт інтерпретації в його оригінальності чи інакшості. Г. Ґадамер наголошує на радикальній історичній детермінованості інтерпретації, коли наша свідомість фундована горизонтами, які уможливлюють і репрезентують об’єкти. Апелюючи до чинно-історичної свідомості, філософська герменевтика опонує раціоналізму та наполягає на неможливості звільнення від традиції. Будь-які наші інтерпретації дискретні, обмежені та діалогічні, детерміновані традицією.

Універсальний герменевтичний досвід лежить в основі всіх аспектів нашого сприйняття світу (Welterfahrung) – центральна теза Г. Ґадамера. Для нього, як і для М. Гайдеґера, розуміння є чимось значно більшим, ніж успішне спілкування чи унікальний спосіб пізнання гуманітарних наук. Розуміння – це первинний або оригінальний спосіб бути тими, ким ми є. Те, що герменевтичний досвід є універсальним, для Г. Ґадамера означає наступне: розуміння – не просто одна з безлічі видів діяльності, ба більше, це те, що лежить в основі всіх інших видів людської діяльності та передбачається нею. Цей інтерес до розуміння як нашого знайомством зі світом свідчить про вплив феноменології Е. Гуссерля на вченого. Внесок Г. Ґадамера у тому, що він наголосив на важливості розуміння в процесі отримання доступу до реальності. Усі наукові теорії, на його думку, керуються попередніми знаннями, закладеними в мові. Це «попереднє знання» набуває форми горизонту фундаментальних значень реальності в її єдності та тотальності – структури, до якої можна дістатися через мову. Процес розуміння (verstehen) – предмет дослідження герменевтики – систематичне з’ясування попереднього знання. Це стає очевидним не лише під час формулювання цілей науки в ході нормативних дискусій, але в ході наукової комунікації щодо критеріїв перевірки успішної гіпотези та, зокрема, в процесі застосування наукових результатів у

повсякденному житті. У цьому проявляється універсальність герменевтичного досвіду та свідомості.

Чинно-історична свідомість підтверджує, що «застосування» передання не лише здатне розширити наше знання про певну ситуацію чи справу, але й може допомогти вирішити певну проблему ситуацію, артикулювати власну позицію, отже, створює умови для змін. Саме ці аспекти Г. Ґадамер називає «вищою мірою герменевтичного досвіду». Формування герменевтичного досвіду передбачає збагачення культурного досвіду за рахунок діалогу з іншими культурами. Мати такий досвід – дати згоду на вимогу «відкритості», а, отже, бути готовим до розуміння [1; 2].

Бачимо, що застосування герменевтичного підходу підкреслює історичний характер політичної культури, неможливість її комплексного та системного вивчення поза історичним контекстом. Укоріненість політичних поглядів або ж державницьких підходів у традиційному трибі життя передбачає використання чинно-історичної, а не ізольованої та партикулярної свідомості. Завдяки тому, що політичні процеси та практика фундовані національною культурою, самі ж культурні актори відчувають себе частиною якогось більшого передання, а їхня суспільно-політична активність виражає не лише окремі партикулярні інтереси певних груп чи пасіонаріїв, а й може вважатися «голосом народу».

Інший вагомий момент полягає у тому, що історичність політичної культури свідчить про наявність політичних традицій, минулого у тієї чи іншої політичної нації. Тому, коли сьогодні рашисти намагаються всіма силами і наявними у них засобами анігілювати на окупованих ними територіях мову, звичаї, національну пам'ять тощо, то у такий спосіб вони виводять українську політичну культуру за історичний контекст, перетворюють її на аісторичну, а, отже, на цілком штучний конструкт, який є маніпулятивним і таким, що, на їхню думку, немає права на існування. Дослідження політичної культури українців, яка має давні традиції, є сьогодні, поряд з реальними бойовими діями, другим фронтом, боротьбою за історичну правду та політичне майбутнє

нашої країни.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Мінаков М.А. Герменевтичний досвід і його роль в аналізі культури. Мультиверсум. Філософський альманах. 2005. №45. С. 182-195.

2. Gadamer H.-G. Hermeneutik I. Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik. Gesammelte Werke : Band 1. Tübingen : Mohr Siebek, 1990. 495 s.

РОЗВИТОК ДИТИНИ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЕТАП СТАНОВЛЕННЯ ЇЇ ОСОБИСТОСТІ

Аніщенко Вікторія Віталіївна
Здобувачка другого(магістерського) рівня освіти
за спеціалізацією «Сценічне мистецтво»
Харківська Державна Академія Культури

Анотація: Розвиток дитини шляхом залучення до театральної діяльності має попит серед батьків. Завдяки творчому досвіду діти набувають нових навичок, спроможні більш точно й вільно виражати та керуватися емоціями, почуттями, мисленням. Творча діяльність надає можливості створювати нові ідеї, креативно мислити, розумово розвиватися. Інструмент театральної справи сприяє набуттю цікавих та крисних здібностей, таких як: сценічна мова, пластика, акторська майстерність. Творчий розвиток покращує соціальні та комунікативні навички. Все це неодмінно допоможе дитині у становленні її особистості, адже саме вони майбутнє кожної нації.

Ключові слова: театральна діяльність, творчий розвиток, творчі здібності, театр, розвиток дитини.

Основний текст:

У розвитку дитини театральна діяльність займає важливе місце. Саме через неї дитина має можливість розвивати творчі здібності, пізнавальні та соціальні навички. Театральна діяльність це інструмент у розвитку дитини та становленні її особистості. Вона допомагає в оволодінні мистецтва гарної вимови, уваги, керуванні своїм тілом та думками, емоціями та розвитком творчого мислення.

Театр показує на сцені різних персонажів, що мають певний характер, смак та особливість. Безліч історій, що мають історичний, фантазійний, казковий, ліричний і багато інших жанрів. Театральна діяльність надає дитині можливість доторкнутися до цього світу, сценічного образу, історій. Завдяки

цьому, дитина може відчути улюбленого героя або стати частиною захоплюючої пригоди - це джерело нових вражень, які надають можливість розвивати свою індивідуальність.

Дитина може розвивати свою особистість за допомогою: розширення світогляду, засвоєння моральних норм, поведінки людей в суспільстві, формування своїх потреб та самовдосконалення. Все це дитина може отримати в процесі роботи в театральних гуртках, студіях, школах тощо.

Дитина, граючи персонажа на сцені, отримує досвід, який впливає на становлення її поглядів, вподобань, переконань. Щоб зіграти певну роль на сцені, необхідно пройти декілька етапів. Перше - це вибір або отримання ролі, це надає дитині відчути спектор позитивних емоцій. Друге - це знайомство зі своїм персонажем, його життям та біографією. Це допомагає дитині вивчати оточуючий світ, поведінку суспільства у певний період часу, розширювати світогляд.

Наступний етап - це репетиції театральної вистави, тут дитина отримує розвиток мовлення і комунікації, бо граючи роль, потрібно вміти правильно говорити, слухати та працювати з партнером на сцені. Під час репетицій дитина розвиває навички ефективної взаємодії, встановлюючи контакт з партнером, чує та розуміє інших юних акторів.

У фіналі - сама вистава, де дитина отримує нові емоції, впевненість в собі, досвід. Граючи роль, вчиться виражати свої почуття та думки. Також розвиває мовлення, навчається зосереджувати увагу. Вчиться знаходити та виправляти свої помилки, шукає можливості справлятися зі складнощами.

Всі ці етапи театральної діяльності - інструмент розвитку особистості дитини. Виконуючи етапи: вибору ролі, знайомства з персонажем, репетицій та випуску безпосередньо вистави - вчать думати нестандартно, виражати свою оригінальність, досліджувати світ.

Також, театральна справа впливає на розвиток уяви, фантазії, креативності. Позитивних впливів на соціальні навички має творчий розвиток. Діти вчаться працювати в команді, спілкуватися з партнерами, говорити та

слухати інших. Навчаються розуміти та виконувати обов'язки відповідно до ролі.

Театральна діяльність - є невід'ємною частиною становлення особистості дитини. Починаючи з самого дитинства грати в рольові ігри з батьками, вже підсвідомо використовується театральна дія. Бо багато дитячих ігор надають можливість виконувати певну роль, наприклад: доньки-матері, вчитель та учні і тд.

Тож, такий вид діяльності надає можливість розвивати індивідуальність кожної особистості. За допомогою опанування гарного мовлення, комунікаційних навичок та соціальної адаптації. Творчість - розкриває внутрішній потенціал, розширює світогляд та полегшує соціальну взаємодію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2006.

2. Суржанська В.А. Розвиваємо творчі здібності : навч.-метод. посіб. Харків, 2007.

3. Сухомлинський В.О. Методика виховання колективу. Вибрані твори: у 5 т. Київ, 1976. Т.І.

МОДА ТА ЇЇ СЕНС В РОЗУМІННІ КУЛЬТУРИ

Сарана Корнелія Анатоліївна
студентка
Національна Академія керівних
кадрів культури і мистецтв, м. Київ, Україна

Анотація:У сучасному світі головною відмінністю моди від інших культурних систем і цінностей є її мінливість. Мода миттєво реагує на зміни і рухи в суспільстві і таким чином вельми явно показує стан соціуму на даний момент. Мода стає важливим феноменом для аксіологічної думки, оскільки вона є найяскравішим репрезентатором стану соціуму і культури загалом.

Ключові слова:мода, модні стандарти,сучасність, універсальність, демонстративність, гра.

Мода є частиною культури і відрізняється нетривалістю.Елізабет Вілсон, професорка Лондонського коледжу моди говорить про те, що мода є метафорою плину часу, постійним вічним становленням. «Мода – це…швидка, безперервна зміна стилів. В якомусь сенсі мода і є зміна ...»[1, с. 89]. Зміна - це і є становлення. Модна «мить» - це вже не минуле, ще не майбутнє, і, щоб залишитися справжньою, моді треба весь час рухатися, як мешканцям Задзеркалля Льюїса Керролла, яким «доводиться бігти щодуху, щоб тільки залишитися на тому ж місці»[2, с. 114]. Кожен справжній момент постійно занурюється в минуле.

В. Янкелевич в своїй книзі «Іронія» з цього приводу пише: «Постійно нова і постійно стара, даність моди і сучасності має парадоксальний вигляд» [3, с. 54].З цим мотивом становлення пов'язаний мотив тлінності, приреченості і суєтності моди. Як зазначає Зіммель: «Лише той назве це модою, хто впевнений у такому ж швидкому зникненні нового явища, яким була його поява» [4, с. 275]. У моді злилися образи миті і вічності: мода постає як низка миттєвостей, але і як вічний колообіг, як зміна, але і як повторення традицій.

Одним з найважчих питань у вивченні моди є питання про те, як виділити власне моду, як досить достовірно і надійно окреслити її кордони і відокремити її від того, що модою не є? Відповідь на цепитання є частково ускладненою вже за рахунок наших повсякденних уявлень.

Чи є мода чимось вловимим, відчутним і тим, що піддається пізнанню, чи це просто примха, яка зникає настільки ж швидко, наскільки і з'являється? Іноді моду інтерпретують як дещо невловиме, всюдисуще і незрозуміле, себто, явище, яке не має чітко окреслених кордонів. Буває і так, що частина моди (найчастіше за все, цеокремі модніоб'єкти, тобто те, що "в моді") люди приймають за моду в цілому.

Попри всі очевидні зміни, функціонування самої моди є постійним процесом. Природним чином виникає питання про те, якою є ціннісна основа цієї сталості. Якщо модні стандарти час від часу знецінюються, девальвуються, то за що люди, власне, цінують моду? Ймовірно, існує деяке ціннісне ядро, яке створює самототожність і сталість моди, яку так часто характеризують як "легковажну", "примхливу","непостійну".

Це ядро, яке складає набір констант,засадничих модних цінностей, можна визначити як атрибутивні, або ж внутрішні, цінності моди. Вони є реальними регуляторами поведінки учасників моди.

Лише в тому випадку, коли будь-які стандарти і об'єкти позначають весь набір цих внутрішніх для моди цінностей, є підстави вести мову про те, що вони є наділеними модними значеннями, або ж просто є модними. До цихцінностей відносяться *сучасність, універсальність, демонстративність і гра*.

Слідуючи тим чи іншим стандартам, діючи з певними об'єктами, учасники моди скеровуються в своїй поведінці не тільки цим поверхневим регулятивним рівнем, але і прихованими за ним цінностями, які є перерахованими вище. Сама ж орієнтація на атрибутивні ("внутрішні") цінності моди у окремих її учасниківможе бути як усвідомленою, так і неусвідомленою.

Навпаки, якщо поведінка людей або соціальних груп єзорієнтованою

тільки безпосередньо на які-небудь стандарти, які нічого не означають, крім самих себе, то тут немає ситуації моди. Не існує стандартів поведінки і об'єктів, які були б спочатку, "за своєю природою", внаслідок своїх внутрішніх властивостей, модними, але вони стають модними тоді, коли наділяються модними значеннями.

Всередині модних стандартів і об'єктів необхідно чітко визрізняти цінність власне "модності", які є пов'язаними із зазначеними модними значеннями, і цінність інших, "немодних" (тобто, не опосередкованих атрибутивними цінностями) якостей: користі, краси, високої вартості об'єкта і т.д.

Так, вартісна річ (тобто, річ з високою економічною собівартістю) може бути абсолютно немодною, тобто, володіти нульовою цінністю в своєму власне модному аспекті. У свідомості учасників моди зазначені якості є ніби злитими, і цим частково пояснюється факт того, що і дослідники часто змішують специфічно модні аспекти стандартів та об'єктів з іншими.

Сучасність є однією з фундаментальних цінностей в структурі моди. Коли дещо оцінюється як "сучасне", то ця оцінка, зазвичай, викликає в нашій свідомості позитивні асоціації. Сучасність асоціюється з прогресивністю, готовністю до змін і творчістю. Вона протиставляється відсталості, рутині, консерватизму. Однак, висока оцінка сучасності далеко не є універсальною і являє собою продукт історії. Можна сказати, що цінність сучасності сама є породженою сучасністю. Проте, далеко не всі суспільства цінують сучасність.

Минуле, яке є втіленим в заповітах предків, є вищою цінністю, і чим далі це минуле відстоїть від сучасності, тим більшою цінністю воно володіє. Невипадково люті звинувачення проти моди часто лунали і лунають з боку традиціоналістів і консерваторів, прихильників збереження або відродження архаїчних соціальних інституцій.

Культурна традиція взагалі є одним з основних джерел модних стандартів, але ці «витягнуті» з традиції стандарти позначають зазначені вище модні цінності, зокрема - цінність сучасності. "Щоб не відстати від сучасності, я

ганяюся за старовиною", як сказала героїня мюзиклу "Хотабич", доволі влучно зхарактеризувавши подібну ситуацію.

Отже, мода – це забуте і замовчане минуле, яке стає вічно сучасним в майбутньому.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Wilson E. Adorned in Dreams: Fashion and Modernity. London: Virago, 1985.149

2. *ЛьюїсКерролл*. Аліса в Задзеркаллі. Київ: Махаон-Україна, 2017. — 192 с.

3. Back K.W. Modernism and fashion: a social psychological interpretation.Massachusetts: Lexington

4. ЗиммельГ. Мода // Избранное. Т.2. Созерцаниежизни. М.: Мысль, 1987.Books, 1985.

LITERATURE

УДК 821.111.09(73)(092)

КАТЕГОРІЇ ХУДОЖНЬОГО ЧАСУ ТА ПРОСТОРУ ЯК ЕЛЕМЕНТИ ВТІЛЕННЯ ТЕМИ ЯДЕРНОЇ ВІЙНИ У ТВОРІ Р. БРЕДБЕРІ «УСМІШКА»

Іванишин Марія Віталіївна,
Учениця
Комунальний заклад «Розсошенська гімназія Щербанівської сільської ради Полтавського району Полтавської області»
с. Розсошенці, Україна

Анотація. Статтю присвячено аналізу категорії художнього часу та простору як елементів втілення теми ядерної війни у творі Р. Бредбері «Усмішка». Проаналізовано структуру категорій художнього часу, їхню організацію у творі. Проведено паралелі між темою ядерної війни й часовими формами, реалізованими у тексті. Зроблено аналіз кількісних показників тексту твору в часовому вимірі. Подано огляд художніх засобів, за допомогою яких аналізуються категорії художнього часу та простору та втілюється тема війни.

Ключові слова: художній час, художній простір, художній хронотоп, ядерна війна.

Рей Бредбері – гідний представник свого покоління: на його очах «творилася історія»: письменник став свідком голоду, репресій, війни, ядерного бомбардування та інших історичних подій, які наклали помітний відбиток на подальший розвиток усіх сфер життя та мистецтва. Тема ядерної війни у творчості цього американського автора представлена з елементами пророчої перестороги. Особливо різноаспектність даної теми прослідковується під час аналізу художнього простору та часу.

Саме у творчості Рея Бредбері ми знаходимо оригінальне трактування часу, яке лежить в основі його поглядів на світ, в основі наукової фантастики. Автор, як творець тексту художнього твору, створює складний, багатошаровий індивідуальний простір і час, що складається з хронотопів персонажів і оповідача [1, с. 115]. У той же час зображувані в художньому тексті простір і час, є частиною авторського концепту дійсності, вони дають можливість читачу ознайомитися з світоглядом автору, який впливає на систему образів художнього твору, його композицію, семантичну структуру.

Література протягом всієї своєї історії створює особливий часопростір - художній хронотоп, – який тісно пов'язаний із часовими та просторовими визначеннями об'єктивної дійсності, однак не тотожний з ними. Художній час може мати реальні координати (рік, місяць, число, століття), може бути невизначеним (як то у казці), або опиратися на майбутнє (у фантастичних творах). Так само художній простір літературного твору може вказувати на реальне або вигадане місце подій, чи то, взагалі, бути невизначеним. Він може розширитися до космосу, або звузитися до окремого міста, вулиці, кімнати тощо. У сучасній науці існує багато теорій стосовно часу, але всі вони підтверджують тісний взаємозв'язок часу з простором. Адже час рухається у просторі, взаємообумовлений простором і не може існувати поза ним. Термін «хронотоп» у літературознавчу науку було введено Михайлом Бахтіним. Хронотоп, за Михайлом Бахтіним, позначає взаємозв'язок часових та просторових координат художнього тексту. У художньому хронотопі науковець виділяє важливішу та найбільш значущу його частину – художній час, що позначилося й на визначенні терміна (хронотоп з грецької означає «часопростір») [2].

Слід пам'ятати, що художній час відрізняється від реального завдяки динаміці сюжету, діючим особам, ретроспективному показу подій і опису подій, що відбудуться через якийсь час, існуванню декількох часів. Час може швидко минути і в свідомості діючих осіб. Статичні описи, роздуми, внутрішні монологи уповільнюють як розвиток сюжету, так і плин часу. Всі ці та деякі

інші властивості часу потребують сукупності засобів вираження в різних мовах. Якщо ми проаналізуємо лексику твору Р. Бредбері «Усмішка», то побачимо, що 30 слів пов'язані з часом, з них найбільш вживаними є такі (таблиця 1): конкретні роки (4 приклади), конкретний час (5 прикладів), частина доби (5 прикладів), минуле, теперішнє, майбутнє (3 приклади) і т.д. на наш погляд, більш цікаві граматичні засоби, які утворюють темпоральну структуру тексту. Даний аналіз тексту дає можливість порівняти, в якому часі існують герої, чим вони живуть, минулим, майбутнім чи дійсністю, що концепт стоїть за тим чи іншим часом – надія, сподівання на краще, чи спогади про далеке минуле. Так, у творі «Усмішка» наявна нерішучість, побоювання головних героїв щодо свого майбутнього «Не встигнеш отямитись, як знову війна!» [3, с. 9]. Тож кількісні показники, яка відбивається в таблиці 1, яскраво все це показує: перевага надається минулому часу та теперішньому часам, а також модальним дієсловам (можливість виконання розумової чи фізичної дії, припущення).

Таблиця 1.

Кількісні показники тексту твору «Усмішка»

Граматичні часові форми дієслова, що вказують на час	
Минулий час	183 прикладів
Теперішній час	38 прикладів
Майбутній час	5 прикладів
Модальні дієслова	5 прикладів
Слова, що вказують на час	
Конкретний час	5 прикладів
Конкретний рік	5 прикладів
Частина доби	7 прикладів
Місце подій	
«майдан»	5 прикладів
«місто»	6 прикладів
«поле», «лан»	3 приклади
«дорога»	2 приклади

Слободенюк Л. підкреслює, що у творі «Усмішка» жителі міста втратили відчуття та відлік часу: «Коли вже так казати, нікому не відомо, який зараз рік», «розмірковуючи котра година». Для них теперішній час висловлюється у слові

«нині». Минуле (фабрики, заводи, літаки і т.д.) знищено, а теперішнє – «світ утраченого часу» [4, с. 15].

Слід констатувати, що кожен твір, як вид мистецтва має свій художній простір. Це універсальне визначення художнього образу. Специфіка художнього простору полягає в тому, що він є художньо-відображеним простором і має естетичний зміст. Митець у своєму творі, відтворюючи реальний простір, разом із тим формує певний художній простір, у якому відбуваються події. Цей простір може бути великим і охоплювати кілька країн або виходити за межі земної планети, або ж навіть звужуватися до тісних меж однієї кімнати.

Видимість, відчутність є не менш важливою особливістю художнього простору творів Р.Бредбері. Простір в його текстах описується як реально видиме очима головних героїв, наповнене звуками, запахами («Пахощі зруйнованого міста отруювали спекотливе повітря, щось порпалося серед уламків»), кольором («червоні, у саднах, руки», «жовтим шнуркурком на на зап'ястях – ознакою їхньої влади над іншими»), як місце («майдан», «місто», «дорога»), в якому вони або оповідач знаходяться.

Цього ефекту присутності Р.Бредбері досягає за допомогою різних художніх засобів: порівнянь («реготали, наче п'яні», «став як пень», «натовп вив, і руки дзьобали портрет, наче голодні птахи») і метафор («поранена воронками дорога»). Відкриті простори (лан, поле, річечка) теж можуть бути амбівалентним. Оптимізму, надії відповідає пейзаж, який зустрічає вранці з оповідання «Усмішка»: «…за вибіленими інеєм полями співали далекі півні та ніде не було вогнів», який повністю змінюється післявоєнними реаліями: «…серед розбитих будівель, пасмами висів туман», «за зруйнованою вибухом кам'яною стіною».

У цьому творі простір одухотвореною природи протиставляється бездушшю урбаністичної цивілізації. Однак природа може і приховувати небезпеку: «поля ночами світяться, радіоактивні». Розвиток техніки в житті людей призвело до ядерної війни, для яких створюються ще більш розумні

машини, зброю.

Розповідь у романі розгорнута в двох часопросторових планах. Перший - в місті. Другий план – за містом. Описи міста зустрічаються вкрай рідко, Рей Бредбері малює місто в матеріально-прагматичному ракурсі, як потворне втілення суспільства споживання. Місто та головний майдан - основні локації твору та найчастіше зустрічаються у тексті.

Сюжет твору «Усмішка» зазвичай побудований за принципом розгорнутої відповіді на запитання. Водночас наприкінці своїх творів митець часто не договорює, не уточнює подальший розвиток змальованої ситуації. У цьому і полягає один із секретів популярності американського письменника: його твори не відпускають читачів іще довго після прочитання, змушуючи знову і знову розмірковувати над долями героїв, над справжніми надбаннями і втратами сучасної цивілізації [5, с. 40].

Пейзажі, описи героїв дуже сумні, вони підкреслюють глибину руйнування та занепаду людства. Тільки наприкінці з'являються поетичні уособлення. Виділяємо: «маленький клаптик світла мандрував… переповзаючи..», «місяць веслував у холодному небі» [6, с. 24].

Всі часо-просторові нашарування твору пронизані тривогою за людство, осмисленням трагічного досвіду минулого, попередженням письменника про майбутнє. В творі описується мрія про духовне відродження людства, що почнеться з духовного відродження кожної людини особисто. А мистецтво - шлях до внутрішнього оновлення [7, с. 27].

Також на нашу думку, слід звернути увагу на протиставлення епітетів у антитезі «холодне» – «тепле». Фрази «чистім холоднім повітрі», «холодне каміння бруківки», «стукотіло від холоду зубами», «холодне біле світло», «холодне небо» доповнюють післявоєнну атмосферу, навіюючи на читача сум та тугу, а сонце навпаки «несе тепло» та надію.

Таким чином, художній простір та час відіграють особливу роль у розкритті теми ядерної війни у творі «Усмішка». Невизначеність з часом та датами, опис понівечених ядерною війною локацій міста, забруднені

радіоактивні пейзажі посилюють та спонукають читача до роздумів. Активним та перспективним бачиться поглибленний аналіз образу міста крізь призму ядерної війни та його вплив на свідомість жителів міста.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Панасенко Н. І., Гудименко С. Ю. Категорія художнього часу в творчості Рея Бредбері. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2004. С. 115-118.
2. Коркішко В.О. Часопростір як формотворча категорія художнього тексту URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/17235/45-Korkishko.pdf (Дата звернення 20.10.2023)
3. Бредбері Рей. Усмішка. Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2016. 368 с.
4. Слободенюк Л.А., Фоменко О.А. Знищення природи, цивілізації, культури як наслідок науково-технічного прогресу (за твором Р.Д.Бредбері «Усмішка»). Зарубіжна література в школі. 2013. № 6. С.12-17.
5. Юрко О. В. Фантастичний світ Р. Д. Бредбері: 6-й клас. Зарубіжна література в школі. 2020. № 11/12. С. 38-47.
6. Танайлова Г. Загадка новели Рея Д. Бредбері «Усмішка». Зарубіжна література в школах України. 2018. № 5. С. 23-25.
7. Ніколенко О.М., Конєва Т.М. Нове прочитання Бредбері. Зарубіжна література в школах України. 2013. № 2. С. 25-27.

УДК 93.94.82

ДЕЯКІ ЗАСОБИ БОРОТЬБИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ ПРОТИ ІНАКОДУМЦІВ У 70-Х РОКАХ (НА ПРИКЛАДІ ЖИТТЯ ТА ТВОРЧОСТІ ВАСИЛЯ СТУСА)

Калмикова Марина Валентинівна
завідувачка кафедри суспільно-гуманітарних наук,
учителька-методистка, вищої категорії,
учителька української мови та літератури,
зарубіжної літератури
Слов'янський педагогічний ліцей
Слов'янської міської ради Донецької області
Тараненко Данило Євгенович
студент
Харківський національний медичний університет

Анотація: у статті зроблена спроба осмислити використання цензури як основного інструменту радянської влади для контролю над письменниками XX ст (на прикладі життя та творчості Василя Стуса). На основі аналізу художніх творів поета та історичних розвідок (документів, характеристик від радянської влади стосовно нього). На основі аналізу засобів боротьби тоталітарного контролю над свободою слова радянської влади визначено творчу концепцію Василя Стуса як трагічного стоїка, інакодумця. Катаклізми сучасного світу показали, що винайдення власної ідентичності не означає «назавжди», болісні ідентифікаційні процеси переслідують людину протягом життя, потребують постійної рефлексії, що роблять дослідження ідентичності актуальним

Ключові слова: літературна цензура, Василь Стус, стоїцизм, інакодумець, свобода творчості, свобода слова, ідеологічний тиск режиму, радянська влада.

Василь Стус – один із найяскравіших представників дисидентського руху, поет, перекладач, літературознавець, шістдесятник, інакодумець, той, хто

дотримується не таких поглядів, як усі інші[1], стоїк, борець за незалежність України. Його сміливі поезії, активна правозахисна діяльність та незламна громадянська позиція становили небезпеку для радянської влади, яка всілякими методами придушувала будь-які прояви інакодумства. Радянська влада усіляко намагалася знищити поета.

Ступінь наукової розробки проблеми аналізу поглядів митця визначають дослідження С. Грабовського («Трагічний стоїцизм» Василя Стуса як філософа») [**2].** Також висвітлено у працях Г. Касьянова, О. Бажана, Ю. Данилюка та Б. Захарова. На особливу увагу заслуговують роботи учених, що вивчали окремі моменти з життя Василя Стуса: В. Овсієнка, М. Коцюбинської, І. Дзюби, М. Гориня, І. Калинець, С. Караванського, Н. Світличної та інших. Цінність цих джерел полягає в тому, що всі вони були особисто знайомими з поетом і перебували з ним на одній національно-політичній площині боротьби з радянським режимом

Протягом усього періоду існування Радянського Союзу влада використовувала дієвий, перевірений часом, інструмент – цензуру. Радянську цензуру найкраще описує визначення юридичної енциклопедії:“Цензура - контроль офіційної влади за змістом, випуском у світ і поширенням друк. продукції, змістом та виконанням (показом) оціночних постановок, радіо- і телепередач, а інколи й особистого листування (перлюстрація) з тим, аби не допустити чи обмежити поширення ідей та інформації, визнаних владою небажаними або згубними”[3, с. 348]. Найменше відхилення від більшовистського світогляду влада вважала згубним, вважала таких людей ворогами народу та забороняла їх на всіх рівнях: люди зникали з сторінок хрестоматій, підручників, зникав їх культурний та ідентифікаційний спадок. Ця концепція використання цензури, як основного засобу контролю людської думки, прослідковувалася за часів Розстріляного Відродження, доби «жданівщини», «Хрущовської відлиги» та аж до самого розпаду СРСР.

Одним з тих, хто відчув цензуру на собі, був Василь Семенович Стус, інакодумець. Перший вирок на 5 років ув’язнення та 3 роки заслання він

отримав у 1972 році. Серед звинувачень по справі велика кількість уваги приділена саме творчості письменника:“...Так, в період 1963-1972 років написав і зберігав у себе на квартирі до дня арешту 14 віршів: “Безпашпортний закріпачений”, “Доволі!Ситий вже..”, “Опускаюсь - ніби підіймаюсь…”, “Розмова з другом…”, “Коли багряніла українська революція”, “Комуністи - вперед!”, “Режисер із людожерів”, “Кубло бандитів”, “Три С - неначе жарт”, “Наша нація - найпередовіша”, “На історичному етапі”, “Між божевіллям і самогубством”, Від радості у степ”, “Ви ходили до Петлюри”, у яких порочить радянський державний та суспільний лад, зводить наклеп на умови життя радянського народу, на КПРС і Конституцію СРСР” [4, с. 98] .

Художні твори у справі віршів у вигляді цитат з самої судової справи:“У вірші “Безпашпортний закріпачений” він наклепницьки твердить:“... Від трудоднів, і від кріпацтва, несе той син терпкий напій, Свободи, Рівенства і Братства…, Під сонцем наших конституцій, Земля щаслива ледь не трісне, прозовим духом революцій…”[4, с.203]. Тим не менш, тексти 14 зазначених творів не можна знайти у збірниках чи на просторах мережі інтернет, вони були знищені, стерті із свідомості свідомих українців, забуті, заборонені. Творчість письменника навіть не розглядали як літературний доробок, у цьому можемо пересвідчитися з тексту заяв свідка Клоччя-Левицького: “...Большинство стихов Стуса не сответсовали идейно-художественному уровню советской поэзии… не отражали конкретной действительности Донбаса…“, - вірші підлягали критиці за те, що в них була описана Україна, її мальовничі пейзажі, люди, а не партія, більшовики, та революція, - “...были слишком символистичны, абстрактны, порой идейно двузначны.”[4, с. 129]

Владі СРСР не можна було допустити, аби думки та дух людини залишились вільними попри жахливі умови перебування в ув’язненні, тому цензура переслідувала поета-стоїка навіть у засланні, де потрібно було бути мужнім, морально стійким у нових реаліях життя справжнього українця.

Потрапивши в неволю Стус не покидав письма, продовжував писати вірші у листах до рідних, дружини, але лише одиниці з них доходили на волю,

про що дізнаємось зі слів письменника: “... Добавлю к этому нещадную конфискацию моих писем и писем ко мне. Систематические аресты стихотворений, которые я переписываю в письмах к родным, реальную угрозу потерять рукописи своих лагерных стихотворений при освобождении…”. Єдиним рішенням, яке міг прийняти Стус було письмо у “шухляду” задля збереження власних віршів та можливості видати їх по виході на волю.[4, с. 157]. Як ми бачимо інакодумство В. Стусу дорого обходилося, але голови гнути не збирався, бо за ним стояла Україна, його пригноблений народ, за незалежність якого він мусив загинути.

Після виходу на волю, Василь Стус не замовк, а навпаки, увійшовши до складу Української Гельсінської групи в 1979 році, не давав радянській владі приховувати закулісні ігри і несправедливу поведінку у відношенні до поета-інакодумця. Так, у статті з гучною назвою «Провокація КГБ», опублікованій у газеті «Українське слово» 6 квітня 1980 року Стус розкриває правду про ситуацію з несправедливим ув’язненням його товариша Миколи Горбаля: «*23 жовтня ц.р. (1979) за таємничих обставин було затримано мого товариша, Горбаля Миколу. Як стало відомо, під час затримання працівники міліції Жовтневого району м.Києва застосовували до Горбаля грубу фізичну силу, а потім , використавши підставних свідків, його заарештували, звинувативши у спробі згвалтування…. 16 листопада я звернувся до слідчого М.Горбаля – С.М.Лященка, прагнучи з’ясувавати обставини арешту. Виявилося, що все тримається у вийнятковій таємниці, навіть суд буде за закритими дверима. Напевне і лжесвідкам гарантовано Інкогніто. Розмова зі слідчим Ляшенком тільки додала мені упевненості в тому, що Микола Горбаль – не винен.*»[5,1].

Правозахисну діяльність Стуса, що знаходила відображення у регулярних листах до редакцій газет, публікаціях, зверненнях до представників влади, більшовики характеризували одним словом - “наклеп”. У різноманітних радянських джерелах він описується лише з негативного боку, що можна помітити у характеристиці на Василя Стуса від керівників Мордовського

табору зони ЖК-385/19 Пікуліна і Хлєвіна:«*... Систематически нарушал режим отбывания наказания, за что неоднократно наказывался в дисциплинарном порядке… Однако и после таких строгих мер дисциплинарного воздействия осужденный Стус свое поведение не изменил и продолжил нарушать режим отбывания наказания, отказывался от работы, нарушал внутренний распорядок колонии, проявил действия оскорбляющие представителей администрации мест лишения свободы(систематически писал жалобы клеветнического содержания)… Систематически пишет жалобы в различные инстанции, в которых излагает клеветнические измышления в адрес политики партии и Правительства СССР, не скрывает своей ненависти и злости к советской действительности. В беседах ведет себя высокомерно, свое преступное прошлое не осуждает. Постоянно общается с осужденными враждебно относящимся к советской действительности, неоднократно участвовал в необоснованных голодовках*»[6,1]. Ця характеристика поета-стоїка свідчить про його ідентифікацією себе, власної особистості як ЛЮДИНИ.

Як добре те, що смерті не боюсь я
і не питаю, чи тяжкий мій хрест.
Що перед вами, судді, не клонюся
в передчутті недовідомих верств.
Що жив, любив і не набрався скверни
ненависті, прокльону, каяття.
Народе мій, до тебе я ще верну,
як в смерті обернуся до життя….**[7]**

У постанові про порушення другої кримінальної справи на Василя Стуса помічаємо такий запис:«*Стус, будучи судим 7 вересня 1972 року за проведення анти-радянської агітації і пропаганди за 5 років позбавлення волі і 3 роки заслання не став на шлях виправлення. 3 березня 1977 року, знаходячись в засланні в с. Матросово Теньківського району Магаданської області, а з серпня 1979 роки мешкаючи в м. Києві, проводив агітацію і пропаганду з метою підрив*

та ослаблення Радянської влади шляхом систематичного поширення наклепницьких вигадок, що порочать радянський державний і суспільний лад, виготовлення та розповсюдження літератури антирадянського та наклепницького змісту» [8]

У більшості наукових джерел ідеї Василя Стуса описувалися владою як “наклепницькі вигадки”, що теж було спробою його контролювати, обмежити його свободу слова та можливість донести інформацію до звичайних людей. Подібні засоби більшовики застосовували проти всіх учасників УГГ, не даючи зародитись ідеї свободи слова та справедливості в умовах тоталітарного режиму.

Не вперше поет-шістдесятник, зустрічався з судом за закритими дверима, адже так судили його товаришів та колег зі спілки, не даючи навіть можливості виборювати власне право на свободу, не даючи змоги правозахисним організаціям захищати право. Зокрема, під час допиту Василя Стус не відповідав на жодні запитання слідчого, адже розумів, що це не має сенсу і вирок вже винесено, і, як показав час, виявився правий. Підтвердження цьому ми можемо знайти у його словах з протоколу допиту:«*Запитання: покажіть, чому ви не бажаєте давати показання по суті поставлених вам запитань? Відповідь: Участі в слідстві я не волію брати. Всі необхідні пояснення зможу дати лише у відкритому судовому засіданні за участю представників радянських і міжнародник Хельсінкських груп і Світового Конгресу вільних українців*» [9, 1]. Така поведінка поета дає змогу говорити про визнання дій тогочасної судової системи неправомірною, що притискає свободу ЛЮДИНИ.

Процес винесення вироку проходив так, ніби відбувся не серйозне засідання суду, а сумбурна вистава, необхідна лише для того, аби ухвалити папірець, що назавжди закриє рота інакодумцю. Підтвердження знаходимо у «Хроніці поточних подій»: «*Судья читал приговор, глотая слова, и с такой скоростью, что нельзя было разобрать ни дат, ни фамилий свидетелей. Окончив чтение, он без всякой паузы заявил: «Суд окончен», и «спецпублика» направилась к дверям.»Палачи! Вы мне и слова последнего не дали сказать!» -*

воскликнул Стус и процитировал Лермонтова: «И вы не смоете всей вашей черной кровью поэта праведную кровь!»» [10, 1].

Кримінальна справа була закрита 10 вересня із максимальним вироком: 10 років ув'язнення і 5 років заслання. Так було зламано життя, зламано за те, що ЛЮДИНА намагалася дотримуватися моральних кодексів та бути чесною, за банальну порядність та нонконформізм.

З останніх таборних записок Василя Стуса, ми дізнаємось, що цензура не послаблювалася навіть в останні роки його життя, оскільки випустити думки людини, що не була зламана та стояла на своєму хай там що, могло бути фатальним для радянського режиму:"За листи доводилося витримувати справжню війну з КГБ. Десятки й десятки листів просто зникали…" [4, с. 672]. Останній щоденник поет вів, надійно ховаючи. Згодом передав Ірені Гаяускене-Думбріте під час одного з побачень, у зоні Кучино.

Збірка віршів Стуса "Палімпсести" (саме за цю книгу в 1985 році поета було висунуто на здобуття Нобелівської премії в галузі літератури) [11], зібраних за різний період творчості так і не була видана на теренах СРСР, а опублікована за кордоном, у 1986 році після смерті поета Василь Семенович Стус зник із сторінок хрестоматій та підручників радянської України, але з'явився у підручниках Незалежної як невимовний стоїк, людина з стійким характером та непорушними ідеалами, як ЛЮДИНА якої боялись тоталітарні жнива. Зокрема у поезії «Терпи, терпи – терпець тебе шліфує» є такі слова:

Терпи, терпи – терпець тебе шліфує,

сталить твій дух – тож і терпи, терпи [12],

Де поет говорить про силу духу ЛЮДИНИ, про ЛЮДИНУ вільну з національною ідентичність.

Василь Стус у таких важких умовах існування, виживання в тоталітарній системі, та надії на внутрішні сили, що стало його творчим самовиявом, провідною темою якого є становлення духу:«*Стій і стій, допоки скону, допоки світу й сонця – стій і стій*» [12]. Митець прагнув самотворення, самонародження, і екзистенційний напрям, обраний для цієї мети, якнайкраще

передав психологічну напругу й занурення у самовипробування:

Мені здається, що живу не я,
а інший хтось живе за мене в світі
в моїй подобі.
Ні очей, ні вух,
ні рук, ні ніг, ні рота. Очужілий
в своєму тілі. І, кавалок болю,
і, самозамкнений, у тьмущій тьмі завис [13].

Таку збірку «Палімсести» міг написати тільки Василь Стус, і він її написав, одержавши в нагороду тюрми, табори, заслання, розплатившись за неї власним життям.

Таким чином, можемо зробити висновок, що радянська влада у 80-ті роки особливо активно використовувала диктаторсько – репресивні засоби боротьби з інакодумціями, дисидентами, зокрема і свої улюблені інструменти – цензуру, ув'язнення, заслання, приговори до письма у «шухляду». Тоталітарний апарат радянської влади зламав чимало життів письменників, серед яких і життя Василя Стуса. Для самого поета протистояння закінчилося трагічно. Хоча слово поета, дух свободи, гуманізм і національні переконання не відповідали пануючій ідеології, та все ж для наступних поколінь вони стали взірцем боротьби за власні права і мислення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Словник української мови: в 11 томах. — Том 4, 1973. — Стор. 23.

2. Грабовський С. «Трагічний стоїцизм» Василя Стуса у контексті його доби URL: file:///C:/Users/User/AppData/Local/Temp/Mandriv_2014_3_17.pdf (дата звернення: 20. 11. 2023).

3. Юридична енциклопедія / За ред. Шемшученко Ю.С. – Т.6. – К.: Укр. енцикл., 2004. – 765 с.

4. Справа Василя Стуса / уклад. В.Кіпіані. - Х.Віват, 2021. - 688с

5. "Провокація КГБ. Заява Василя Стуса в обороні Миколи Горбаля".

Публікація в газеті "Українське слово" №2002-2003 від 6 квітня 1980 року [http://avr.org.ua/viewDoc/28126?locale=ua]

6. Копія характеристики на засудженого Стуса Василя Семеновича [http://avr.org.ua/viewDoc/27525?locale=ua]

7. Стус Василь Твори. URL: http://poetyka.uazone.net/stus/stus81.html (дата звернення: 20.11.2023) занести до списку літератури за алфавітом].]

8. Постанова про порушення кримінальної справи на Василя Стуса від 13 травня 1980 року [http://avr.org.ua/viewDoc/27518?locale=ua]

9. Протокол допиту підозрюваного — Стуса Василя від 15 травня 1980 року [http://avr.org.ua/viewDoc/27528?locale=ua]

10. «ХРОНИКА ТЕКУЩИХ СОБЫТИЙ», №58 (МОСКВА, САМИЗДАТ, 1980. — С.74-78) [https://khpg.org/977936524]

11. Маленький І. Космологія людської особистості і духу у взаємовіддзеркалених всесвітах Василя Стуса (з приводу видання вибраного Василя Стуса “Палімпсести”). Сучасність. 2004. №1. С. 120-137.

12. Стус Василь Твори. URL: http://poetyka.uazone.net/stus/stus81.html

POLITICAL SCIENCES

UDC (УДК) 352/354.073.533:316

INNOVATIVE RENEWAL OF WARTIME AND POST-WAR UKRAINE

Liyev Oleksandr S.
DrPhD in public administration,
director Limited liability company "Ukrainian demining services"

Over the years of independence, Ukraine has passed a difficult stage of socio-economic transformation aimed at developing a democratic, social state. The foundations of an open mixed economy were laid, in particular, the formation of a sustainable business sector, primarily small business, which is the basis of a market economy, some social progress was achieved, in particular, the formation of a middle-class stratum and the increase (albeit slow) of social standards, the political system developed and civil society developed, the Ukrainian cultural space was expanded and deepened, which resulted in the strengthening of national consciousness.

Many other progressive transformations of the Universal multidimensional system can be revealed in detail, in particular, according to its main most interrelated subsystems, such as: economic, social, political and cultural, and which, by their influential significance, determine the essence of the life of society and the level of its development, and together act together as its system-forming factor.

In the course of progressive social transformations over the years of independence, certain experiences and potential were accumulated, which allowed the political leadership of Ukraine to determine at the beginning of the XXI century the directions of further social development of Ukraine to reach the trajectory of sustainable development and join the European Union, and as one of the defining mechanisms for ensuring such development, the approval of an innovative

development model in the national economy was proposed [1]. These areas are collinear and correspond to each other, and their institutionalization is carried out in a number of legal and program acts of the presidents and governments of Ukraine [1-3].

At the same time, the socio-economic development of Ukraine in the context of sustainable development and joining the EU in these legally established areas was hindered by a number of political, economic, and social crises that have occurred in the country over the past 20 years, including political crises in 2004 and 2014, the global financial and economic crisis in 2008-2009, the aggression of the Russian Federation in 2014-2015 with the annexation of Crimea and the separation of Donbass into the territory not controlled by Ukraine, the coronavirus epidemic in 2020 and a full-scale war between Russia and Ukraine, which has been going on since February 2022. Each time, these crisis factors caused significant losses to the national economy and affected the achievement of the planned indicators of socio-economic development, as well as affected social changes.

In connection with the realities of the wartime, state of Ukraine associated with significant economic and production losses, environmental pollution of the territory, destruction of infrastructure and housing stock, etc., the question arises regarding the restoration of these objects destroyed by the war. This question raises the following question about the feasibility of restoring them to their original form.

It is advisable to modernize these facilities in the process of their restoration in wartime, post-war Ukraine for the purpose of their technological, rational, ergonomic and other qualitative renewal.

According to the generally accepted understanding, modernization is associated with the transition of an object to a new quantitative and qualitative measurement of the state, marked by progressive changes, but without changes in certain of its basic characteristics, structural and functional connections or the nature of the object. Modernization concepts are developed to justify the movement from one type of social activity to another and are built on the basis of various criteria - increasing competitiveness, ensuring management efficiency, restoring

environmental balance and preventing its violation in the future, etc.

The category innovation is most meaningfully and accurately disclosed in the law of Ukraine on innovation activity, which provides such a fairly universal definition: innovations - newly created (applied) and (or) improved competitive technologies, products or services, as well as organizational and technical solutions of a production, administrative, commercial or other nature that significantly improve the structure and quality of production and (or) the social sphere " [4].

In this context, we reveal innovative renewal or innovative modernization as a comprehensive modernization of the social system of an innovative nature. Innovative renewal (hereinafter referred to as IR) provides for its implementation in all subsystems of the social system, in particular in their main and most important areas they are interrelated, such as: economic, social, political, and cultural, where the implementation of IR should be mutually coordinated and ensure their continuous improvement. IR provides for qualitative changes in the institutional environment in the direction of increasing the institutional capacity of public authorities and changing the organizational structure of society. In this regard, it is advisable to analyze the practice of countries that developed through overcoming crisis phenomena and achieved socio-economic development through social modernization, especially in the post-war periods of their history (for example, Ireland, the Republic of Korea, and Malaysia).

IR should be conducted on a scientifically based theoretical and methodological basis with certain goals in each subsystem of the social system and with the measurement of the effectiveness and effectiveness of their achievement.

The guide to the goals of the IR in Ukraine should be the Sustainable Development Goals declared in pre-war times and the strategic goal of progress in the European Union, which remains unchanged.

On the argument that IR in Ukraine should be related to the formation of the principles of sustainable development and progress towards EU membership, namely, this should be the basis for developing the foundations of social modernization of Ukraine, we will give a strategy for the development of EU countries: - a strategy for

Smart, Sustainable and Inclusive growth; according to this strategy, the development of EU countries should take place in certain three main areas of socio-economic development, which relate to :

- *first, smart growth*, which is revealed through the development of science, innovation, education and the development of a digital society;

- *secondly, sustainable development* based on efficient use of resources, increasing the competitiveness of the economy, environmental balance or its restoration;

- *third, all-inclusive development* through increasing the level of employment of citizens and fighting poverty, which should ensure social and territorial unity [5].

In other words, the social development of the EU countries is linked to sustainable development, the development of science, innovation, education and the development of a digital society, which should ensure the competitiveness of the economy and social progress.

Landmarks and indicators of social development of the EU countries should become guidelines for indicative planning of measures for public modernization of Ukraine in order to achieve compliance with the criteria for the entry of a candidate country into the EU. In this context, social modernization is a prerequisite for achieving the Sustainable Development Goals and criteria for joining the European Union.

Taking into account the public value and significance of the problems of innovative renewal (or innovative modernization) of wartime – post-war Ukraine for achieving the goals of sustainable development and criteria for Ukraine's accession to the European Union, the IR should be guided by public policy, which is assigned to public administration bodies (here state authorities and local self-government bodies) and which involves civil society institutions within the competence of their activities in its formation and implementation. This significantly increases the effectiveness of Public Policy and, accordingly, the introduction of public modernization. The development of civil society in Ukraine, and the strengthening of interaction between society and public administration bodies formed the imperative of modernization of

Governance Administration through the adoption of the model of Public Administration and modernization of state policy through its transformation into public policy. In this context, the policy of modernization of public relations should be transformed into a public policy of public modernization. This requires the development of a relevant methodology for both its development and mechanisms for its implementation, which should become the subject of further scientific research.

LIST OF REFERENCES:

1. Kuchma L.D. European choice. Conceptual principles of strategy and economic and social development of Ukraine for 2002 - 20011: Message of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine, 2002 /L. D. Kuchma // [Electronic resource]. – K. 2019. - Access mode: www/president.gov.ua

2. Decree of the President of Ukraine On the Sustainable Development Goals of Ukraine for the period until 2030; dated 30.09.2019 N 722/2019 [Electronic resource]. - K., 2019. - Access mode : www/president.gov.ua

3. Goals of sustainable development: Ukraine /national report Ministry economic development and trade, 2017. / [Electronic resource]. - K., 2019.- Access mode: https//www.me.gov.ua

4. The Law of Ukraine On Innovative Activities [Electronic resource]. – Access mode: www.rada.gov.ua

5. European Commission "Europe 2020" - "A strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth", Brussels, 2010: eunec.vlor.be/detail_bestanden/ doc014%20Europe%202020.pdf

6. Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their member states, on the other hand {The Agreement was ratified with a declaration by Law of Ukraine No. 1678-VII dated 16.09.2014}

UDC 323.2:39

THE POLITICAL SYSTEM OF UKRAINE THROUGH THE PRISM OF POLITICAL TRADITIONS

Zaslavska Olga Oleksandrivna
PhD in Political Science, Associate Professor
Khmelnytskyi National University
Khmelnytskyi, Ukraine

Annotation: The article examines the theoretical aspects of political traditions. The structure of political traditions is revealed, their role in the political culture of society and in the process of functioning of the political system of Ukraine is analyzed.

Keywords: political system, political traditions, political culture, political development, Ukraine

Political traditions are an integral part of political and cultural context of the functioning of political systems – combination of historical, social, psychological, values and behavioral factors that determine the specificity of power relations between society and the state in specific circumstances of time and place. In the mechanism of functioning of political traditions the legitimacy of relations of domination and submission, the integration of the political system and society based on the production of a national-state identity of citizens motivated by social and political actors in a particular type of political behavior, as well broadcast and informal norms "rules "that influence the effectiveness of political institutions are carried out.

According to the specific conditions of time and place nature of the influence of political traditions of the political system can be both functional and dysfunctional. Mass values have become mutually matching character for stable and efficient functioning of the political system and political institutions. In Western countries, where the political system occurred naturally, institutional structure and political and

cultural "genotype" coevolutioned today and mutually reinforced each other. In this case, the tradition of supporting the stability of the political system is creating among members of society emotional and affective commitment to its basic values and principles.

In countries where political development takes the form of "catch-up" modernization, which also applies to modern Ukraine, new principles of formation and functioning of the political system may conflict with sustainable value orientations and behavioral guidelines citizens. Under these conditions, the influence of traditions on mechanisms of political system is dysfunctional, shown at three levels: mental (crisis of identity and legitimacy), behavioral (participation crisis) and institutional (re-interpretation of content for new political institutions).

However, be aware that a political system itself creates social, political and legal environment in which there are political traditions, making or supporting their reproduction, or a prerequisite for development. Therefore, the transition state as a universal political institutions is capable of, firstly, ensuring the adaptation of the principles and importing them to national traditions, the experience of modernization, such as Japan; secondly, of creating a favorable institutional environment for evolutionary change of "genotype" of political culture, as was done, for example, in post-war Germany. In Ukraine all the necessary institutions of a democratic system were formed, but filling them with appropriate values and normative content has not happened, largely because of inconsistencies of "genotypes" in political culture.

In the late 1980s, Ukraine entered into a new stage of reforming of the social and political system. Modern Ukraine is a transit type state in transition from authoritarian and totalitarian political regimes to democratic modernization by means of political, economic and social spheres. The political dimension of modernization is a complex process of improvements, updates and changes in the political system, which aims at improving the efficiency of government and public institutions, ordering them according to the requirements of time-based assimilation of the achievements of leading countries.

Unlike most Western countries, in which the processes of political

development took place naturally and had the character of "spontaneous" or "primary" modernization, modernization in Ukraine every time takes a "catch- up" or "mobilization" form. A key feature of "catch– up" modernization is that changes in the political system start in place of unprepared public ground in the absence of the necessary political and cultural resources, which greatly complicates their conduct and may lead to results opposite to expectations of both the reformers and the population in whole.

Experience of the political development of Ukraine demonstrated that the formal restructuring of the political system into democratic model and the creation of appropriate institutions is no guarantee of a real transition to democracy. Political tradition in transition is a resource of development, whose importance for the political system can be both functional and dysfunctional. Making a lasting impact on the work of new democratic institutions and political traditions enables to radically transform the content contained in them, consistent with its "genotype" of political culture that emerged historically.

Analysis of the mechanisms of formation and functioning of the political system of modern Ukraine allows to distinguish a number of characteristics, which is largely due to resistance traditions and "genotype" Ukrainian political culture in the interactions between society and the state. Of course, tradition is reproduced unchanged, is their adaptation to the new socio-political conditions, changing forms of their manifestation. It should be borne in mind that a political system performs the opposite effect on the functioning of political traditions, so the transition at the institutional level can and should be laid with prerequisites for change of "genotype" of political culture.

Historical experience of the country and its historical memory which are formed in the context of national character and mentality, with a high degree of stability and very difficult to manipulate significantly affect the formation of modern political culture of Ukraine. They remain in the layers of collective historical memory of the people and significantly influence the formation of modern political values, norms and behavior.

The specifics of the historical development of Ukraine, not least due to the fact that the country has long been ruled by various, often hostile political forces has reflected in its sociocultural space, political culture and consciousness is fragmented and their components – diverse, sometimes contradictory. This is not the only vector division, but most, in our view, essential, because in this case we can speak of commitment to different political traditions, the different features of national psychology and national character and mentality. In particular, the specificity of the formation of political consciousness in "sectors" of Ukrainian society people in Eastern and Western Ukraine was under the influence of different political cultures: the Russian Empire and Poland and Austria-Hungary.

Humbled sense of national dignity, various mental instruction in two parts has taken away Ukrainians from their own cultural roots and have shaped the behavior in mostly contemplative rather than active, active position.

Development in various fields of ethnic civilization has put a significant imprint on the mentality and forms of economic, political culture and consciousness of Ukrainian Dnieper and Western Ukraine, and their directions were opposite. In the Russian part of Ukraine at the household level dominated by the idea of all– unity, which sometimes brought to complete dissolution of the Ukrainian nation. For the majority of the social norms of political behavior was conformism; only a small part of some preferred forms of rebellion response. Loyalty to political behavior was the result of oppressive autocratic regime, suppressing all dissent hard, and unstructured society.

As for the western segment of society, political culture was shaped heavily influenced by Latin– speaking western rationalist tradition. However, the double relationship – both from the Austrian authorities and the economically and politically stronger Polish community – helped conservation in her patriarchal provincial features. Trying to protect itself from specific Polonizing generated Galician conservatism aimed at preserving any cost of traditional ethnic values. Yet the ability to self– manifested was more clearly evident here than in the Dnieper. Thus, without understanding the factors that reflect the political culture in historical stereotypes, it is

unlikely to explain the features of the political system today.

Political culture in Ukraine was formed on the grounds of the original way of lifestyle of the beaten track and under the influence of next main factors – the individualistic features of Ukrainian mentality, centuries of statelessness and fragmentation leading stratum, the transition to the service to the "dominant nation" of best minds and talents. Fatal gap between the elite and the population deliberately deepened metropolis, seeking not only to kill Ukrainians ability to resist, but dissolve it in Russian or Polish sea [2, p. 21].

Ukrainian researcher Mikhail Riabchuk states, that Ukraine, as each colony has been under the full influence of the metropolis, one consequence of which was the imposition of "natives" in negative self-images, negative ideas about themselves. "Colonized ethnicity colonizers forced to accept – and learn how their own – alien system of stereotypes, and not just someone else, and openly hostile and humiliating ...Assimilating systems of values of colonizers, the colonized society came into conflict more acute with yourself – native begins to hate himself and thereby deepen their own humiliation and subjugation" [3].

The images of "singing and dancing people of Little Russia", "cunning Little Russia inhabitants" (naive but resourceful, roguish and deceitful) and of "Ukrainian dumplings" became the common images in Russia. Ukrainians as gangsters, rapists, anarchists and barbarians untouched by civilization was a stereotype formed in Poland. The most painful part of colonial legacy of nowadays Ukraine are such feelings as selfworthlessness and immorality (mainly treachery). According to M. Myhalchenko, public consciousness of the Ukrainian people can be characterized as chaotic, complex and poorly structured. It has mixed different ideas and ideals, myths, illusions and patterns of thinking that is as "real reflection of human life" and "false statements of the driving force of modern social development" [1, p. 204]. The fact that Ukraine has been a part of the imperial political structures for a long period, the failure of several attempts at building a separate nation, a hard political pressure of Stalin regime left a negative legacy in Ukrainian political consciousness.

Even a fast analysis of the characteristics of Ukrainian political processes

suggests a decisive influence on the regional factor in political life. To a large extent, this leads to significant problems as it causes different perception, understanding and evaluation of public policy in the sphere of interethnic relations of inhabitants of different regions. Ukrainian cultural landscape is an extremely complex and heterogeneous formation: from West to East the density of rural and urban population increases, the role of European elements of nature and culture diminishes, general look and vitality of the cultural landscape is increasing continentality, industrialization, Russian and Soviat propaganda is growing. Sociocultural landscape is simplified in the East and South.

It should be noted, that this diversity of cultural landscape is reinforced by the influence of social factors. That means that there are differences not only in origin and different geopolitical gravity regions, but also in their degree of modernization and preservation of traditional culture, and thus the specificity of political attitudes of citizens. Taking the above into consideration, the most industrialized and Russified regions – East and South of Ukraine are simultaneously the most modernized of course, of course with the least remains of Ukrainian traditional culture? As it was In Soviet Union as well. On the contrary, Western Ukraine, being attached to the Ukrainian territory only after World Watr felt the impact of modernization the least. In this case we can talk about the different types of modernity that coexist within the same country – the Soviet-Union modernity (East and South), Republican Soviet modernity (Center and North), Central European modernity (West). Each of these types of modernity is a specific way of arrangement of sociocultural landscape, which reflects both, the specifics of the process of "incorporating" of rights in the environment as well the nature of social and political relations and the ratio of different social and demographic groups, etc.

It is a generally accepted fact today, that there is no and there cannot be any versatile template of a democratic system. Based on some basic principles (separation of powers, rule of law, independence of the court, the election authorities, guarantee the rights and freedoms of citizens, etc.), model democratic system of each particular state is unique and depends on the historical heritage and socio-political experience

of the nation embodied in a political-cultural "genotype". Therefore, the concept of civic political culture provides a balance of different political systems, which are connected as a manifestation of national traditions and democratic values and principles, without which democracy can not exist as a political regime. One of these most important principles is active, enabled, rational citizen participation in political life, allowing them to influence the government and prevent its alienation from society.

The development of civil society and the formation of appropriate civil political culture in a "catch-up" modernization is a long process in which the state is responsible for creating favorable conditions and environment for the inclusion of citizens in the political process. In contemporary Ukraine the necessary legal and political-social conditions are not fully created, and the civil society is not so much developing because of many actions against the state.

The analysis of trends of development of Ukrainian political culture suggests that civic capacity aimed at ensuring public accountability and political rights and freedoms already exists, but is limited in its quantity and geography. This fact was most clearly manifested during the events of Euromaidan of the years 2013-2014. The main success of Maidan as a civil action and self-governing temporary institutions is that it survived and learned to operate on the basis of social self-organization. It became a kind of social-psychological phenomena, which was formed by the new citizens of Ukraine who are willing and able to clean and rearrange the political society and social life. Maidan confirms that the existing of such known from the history of the Ukrainian people features mentality that will inevitably grow in a modern model of democracy, in line with the spirit and needs of post-modern era – with horizontal connections and the last word community in addressing the most pressing social problems. The attractiveness of this model will help to overcome inferiority syndrome that remains nowadays and will strengthen Ukrainian statehood.

However, the political culture of modern Ukraine remains fragmented, and it is manifested in the absence of a basic consensus on the future path of development

between government and society and between different regions of Ukraine. An important factor that determines the state of the Ukrainian political culture is regional specificity. Citizen's belonging to the region remains the dominant factor in their social experience, political and cultural orientations in Ukraine. The fact that different regions of Ukraine were parts of different empires with strongly different level of democracy and modernization has historically led to the formation of different political cultures, different views on the future development of the country.

Such things like forming a democratic political consciousness of citizens, gaining their experience and skills of active political behavior, overcoming the current fragmentation of historical memory and the establishment of the basis of civic political culture becomes very important part of political development in Ukraine. These problems should be solved using specific targets of general political socialization, political education and political education of citizens. It will be possible to unite Eastern and Western Ukrainian if the old dream of existence of Cathedral Ukraine and Ukraine as a single body will be realized. In the interests of the Ukrainian people are not federalization, and "multicultural unity", but the recognition of regional identity while strengthening and enriching the national Ukrainian community. The formation of Ukrainian political nation and its political culture includes the following essential elements: awareness of unity on the basis of common history, language, cultural traditions, tolerance of Ukrainian ethnicity for many ethnic groups living on Ukrainian territory, multiethnic membership to Ukraine, consolidated institution of citizenship, understanding the importance of achieving the main political goal – building an independent, economically developed, social, democratic and constitutional state.

LIST OF REFERENCES

1. Mihal'chenko, N.I.. Ukrainskoye obschestvo: transformatsiya, modernizatsiya ili limitrof Yevropy? [Ukrainian society: transformation, modernization or limitrophe of Europe?]. Kyiv, 2001, p. 204.

2. Nagorna, L.P. Politychna cultura ukrayins'kogo narodu: istorychna

retrospectyva i suchasni realiyi [Political culture of the Ukrainian people: historical retrospective and modern realities]. Kyiv, 1998, p. 21.

3. Ryabchuk, M. Vid "Malorosiyi" do Ukrainy [From "Little Russia" to Ukraine. Paradoxes of the Delayed Nation Bulding]. Regime to access: http://resource.history.org.ua/item/0014119

ЗАГАЛЬНІ АСПЕКТИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ПРАКТИКИ

Кондратюк Альона Віталіївна,
здобувач ІІ (магістерського) рівня вищої освіти
Науковий керівник:
Грабовенко Наталія Валеріївна,
д.н.з держ.упр., доцент,
професор кафедри соціальної філософії та управління

Публічне управління, як ключовий елемент функціонування сучасного суспільства, переживає постійні трансформації під впливом складних викликів і вимог сьогодення. Загальні аспекти публічного управління в умовах сучасної практики є об'єктом пильного аналізу та дослідження, оскільки вони визначають ефективність та стійкість суспільства до змін. Сучасний світ вимагає від держав та їхніх управлінських структур адаптації до нових викликів, таких як глобалізація, технологічні інновації та соціокультурні трансформації. Вивчення загальних аспектів публічного управління стає ключовим для розуміння та вдосконалення механізмів управління ресурсами, прийняття рішень та взаємодії держави із суспільством.

Так, В. М. Мартиненко визначає, що публічне управління є процесом здійснення авторитарного врядування через формування та реалізацію системи державних органів виконавчої влади на всіх адміністративно-територіальних рівнях, які застосовують сукупність засобів, механізмів, методів владного впливу на суспільство [1, с. 21]. У свою чергу, Т. В. Кондратюк визначає публічне адміністрування як підсистему соціальної системи, складник суспільства, чиє функціонування та розвиток перебувають під потужним впливом із боку всіх інших сфер суспільної життєдіяльності [2, с. 298].

Є. І. Таран у своєму дослідженні виокремлює, що сам термін «публічне управління» може вживатися в щонайменше трьох основних значеннях:

– діяльність державних службовців і політиків;

– структури і процедури органів державної влади;

– системне вивчення чи то діяльності, чи то структур і процедур [3, с. 36].

З оглядом на праці науковців, наразі формуються основні умови і ознаки функціонування моделі публічного управлінні, їх доцільно згрупувати: приватизація зорієнтованих на ринок державних підприємств та напрямів діяльності держави; орієнтованість на клієнта; децентралізація управління; кардинальна зміна цілей і змісту діяльності державних установ, спрямованість не на виконання правил, інструкцій, а на досягнення визначених результатів [1, с. 31]. Можемо стверджувати, що Україна, яка обрала європейський вектор розвитку, має рухатися інноваційним шляхом створення моделі управління.

Погодимось з В. А. Носовою, яка відзначає, що «публічне управління має ґрунтуватися на цінностях цивілізаційного та формаційного розвитку, громадянського суспільства, забезпечувати максимальне включення громадян до управління суспільством, країною і державою для досягнення легітимно розроблених і визнаних цілей прогресу, забезпечувати пошук компромісів або усунення соціальних, економічних і політичних суперечностей у суспільстві» [2, с. 209].

Отже, загальні аспекти публічного управління в сучасних умовах визначають важливі вектори розвитку держав та суспільства. Дослідження цих аспектів є необхідним для розуміння та вирішення сучасних викликів і проблем, з якими стикається сучасна адміністрація. Сучасне публічне управління має враховувати гнучкість та інноваційний підхід до вирішення завдань, спрямованих на поліпшення якості життя громадян і забезпечення сталого розвитку. Гармонізація інтересів держави та суспільства вимагає постійного вдосконалення механізмів управління та збалансованого підходу до прийняття рішень. Слід наголосити, що розуміння та вивчення загальних аспектів публічного управління є важливим етапом у розвитку сучасного суспільства. Ефективне управління вимагає поєднання досвіду минулого із сучасними ідеями та інноваціями, щоб забезпечити динамічний розвиток і високий рівень задоволення потреб громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мартиненко В.М. Демократичне врядування: проблеми теорії та практики. *Публічне управління: теорія та практика: Збірник наукових праць.* Харків : Вид-во «ДокНаукДержУпр», 2010. № 1. С. 16−22.

2. Кондратюк Т.В. Становлення порівняльного публічного адміністрування як теоретико-методологічного напряму дослідження механізмів державного управління. *Науковий вісник Академії муніципального управління: Збірник наукових праць, серія «Управління».* 2010. № 3. С. 297−305.

3. Таран Є.І. Співвідношення понять «державне управління», «публічне адміністрування» та «публічне управління» у трансформаційних процесах України. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління.* Том 31 (70) № 2 2020. С. 33-37.

4. Борщевський В.В., Василиця О.Б., Матвєєв Є.Е. Публічне управління в умовах воєнного стану: інституційні трансформації, стратегічне планування та механізми розвитку. *Держава та регіони. Серія: Публічне управління і адміністрування.* 2022. № 2 (76). С. 30-35.

5. Носова В.А. Публічне управління як нова модель управління у державному секторі. *Реалії та перспективи розбудови правової держави в Україні та світі.* Суми. 2020. С. 208-210.

УДК 327.5

КІНЕЦЬ ДЕРЖАВИ: ГЕНОЦИД У РУАНДІ 1994 РОКУ

Пефтиц Віра Миколаївна
студентка бакалаврата,
Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна
Майдан Свободи, 4, Харків, 61022

Анотація. Геноцид у Руанді 1994 року сприймається і як центральна подія т зв. «кризи в регіоні Великих озер», і як її «предтеча», а інколи як одна з безпосередніх причин. Кривава різанина справила і продовжує справляти, без перебільшення, шокове враження, яке створює для дослідників нездоланні перепони на шляху до двох найвищих «наукових чеснот» - істинної об'єктивності й неупередженості, непідвладній особистісній симпатії, «вибуховому» обуренню або ж глибокому почуттю співчуття. Однак сила цього враження змушує їх концентрувати увагу, перш за все, на гуманітарному вимірі руандійської катастрофи та безпосередньо пов'язаним із ним проблемах й тематиці, ніби відсуваючи на задній план її історико-політичний і геостратегічний вимір: ***Мета*** даної статті полягає в ретельному й абсолютно неупередженому розгляді глибинні історичні причини подій 1994 року, їхній зв'язок із специфічними особливостями функціонування руандійської соціально-політичної системи й з основними тенденціями постколоніальної еволюції усього регіону Великих озер, їхній вплив на трансформацію політичних структур як у Руанді, так і в сусідніх країнах, значення для майбутнього африканської держави як такого.

Ключові слова: хуту, тутсі, етнос, Руанда, геноцид, етнократична держава.

Пізно ввечері, 6 квітня 1994 року, неподалік від столиці Руанді Кігалі із ПЗРК було збито адміністративний літак Dassault Falcon 50, на якому знаходилися представники першого владного ешелону одразу двох

африканських країн – Руанди та Бурунді, у т.ч. і безпосередні керівники цих держав - Жювеналь Хаб'яримана й Сіпріен Нтар'яміра; обидва лідери, у супроводі вищого командного складу та низки політичних радників, поверталися з Танзанії, де спільно узяли участь у проведені міжнародної конференції, присвяченої політичній стабілізації на руандійських теренах відповідно до Арушських угод 4 серпня 1993 року. Для усіх пасажирів без виключення цьому польоту судилося стати останнім. Цілком і повністю поклавши відповідальність за проведення даного терористичного акту на Руандійський патріотичний фронт (антиурядовий рух повстанців із етносу тутсі) можновладці східноафриканської країни, що належали до етносу хуту, організували жахливий (як за масштабами, так і «засобами здійснення») геноцид тутсі протягом трьох місяців в умовах «феноменальної» пасивності міжнародного співтовариства загалом і розквартированих на території держави сил ООН зокрема. Його результатом стало фізичне знищення близько 800 тис руадійців (750 тис тутсі й 50 тис хуту за приблизними підрахунками) [1, с. 15-16]. Різанина припинилася «само по собі» тільки після захоплення повстанцями-тутсі більшої частини території країни. Криваві події у Руанді спровокували потужну хвилю міграції: побоюючись жорсткої відплати, 2 млн хуту залишили свої домівки й буквально вимушені були рятуватися втечею «до сусіді», переважно Бурунді, Заїру й Танзанії.

Загалом історіографи схильні до зведення руандійської катастрофи й, відповідно, наступного ланцюга подій до очевидного за суттю знаменника запеклого протистояння двох етносів – хуту й тутсі. Проте в дійсності, коли мова йде про тутсі чи хуту, можна справедливо говорити про феномен «уявних етносів» або ж «нав'язаної етнічності», при чому з доволі значними застереженнями. Так чи інакше, до них незастосовний жодний із ключових критеріїв «етносу» - представників двох «основних складових» руандійського суспільства не поділяють ні лінгвістичні, ні культурні, ні релігійні, ні територіальні ознаки. Тутсі й хуту являють собою етноси лише в якості великих груп, що ідентифікують один одного, грунтуючись на ймовірних відмінностях

свого походження (навіть у расовому відношенні). Яким би не було їхнє справжнє «расове коріння» [2, с. 21-22], ще відносно нещодавно (з точки зору історичної ретроспективи), у XIX ст., і ті, і інші розмовляли єдиною мовою, слідували схожим традиціям і сповідували в цілому ідентичні культи, мешкаючи при цьому пліч-о-пліч у рамках єдиних общин (»пагорбів»), вільно укладаючи шлюби між собою та надаючи новонародженим дітям однакові імена [3.с. 36]. По суті, у той період «тутсі» й «хуту» сприймалися переважно як приналежність до певних «професійних гільдій»: перші переважно займалися скотарством і військовою справою, другі присвячували життя землеробству або жрецькому служінню [4, с. 12]. При цьому, по-перше, тогочасне руандійське суспільство не являло собою жорстку соціальну систему, ні в якому разі не маючи нічого спільного із «кастовим суспільством» у традиційному сенсі цього слова; навпаки, воно характеризувалося відносно високим рівнем соціальної мобільності, передбачаючи перехід із однієї соціальної категорії до іншої – «процедура» kwihutura («перестати бути хуту») [5, с. 288]. По-друге, кланові відмінності в руандійському суспільстві «зразка» XIX ст. все ж таки відігравали набагато більш суттєву роль порівняно із професійним статусом [6, с. 49-71]. Окрім того, зміст поняття «тутсі» й «хуту» інколи доволі суттєво варіювався в залежності від часу та регіону. І, нарешті, навіть придворній еліті не була властива етнічна однорідність: безпосереднє оточення короля складали представники обох «таборів».

Важливим моментом у трансформації колишніх суто «фахових» відмінностей між тутсі та хуту до більш жорстко ієрархізованої системи відносин стала централізація руандійського королівства в другій половині XIX ст. за часів правління короля Кігелі IV [2, с. 32-33]. Лінії розмежування зазнали суттєвих змін, набувши більш чіткого характеру: категорії «тутсі» й «хуту» наповнилися новим ієрархічним змістом, обумовленим близькістю до центральної влади. Пізніше, із розширенням політичного простору та, відповідно, посиленням інтенсивності політичної діяльності, даній класифікації став властивим класифікований характер. Ідентичність хуту відтепер почали

асоціювати й, урешті-решт, напряму пов'язувати з, м'яко кажучи, невисоким соціальним статусом [7, с. 51]. Подібним зсувам у суспільній свідомості певною мірою сприяла також активна зовнішньополітична експансія Руанди, у ході якої термін «хуту» часто застосовували по відношенню до підпорядкованих руандійськими правителями племен.

До поглиблення соціального розмежування між колись «різними за фахом, але рівними за статусом» спонукало також введення тим же Кігелі IV своєрідної (з урахуванням африканської специфіки) «феодальної системи», а точніше системи патронатних відносин (ubuhake), поширеної у тому числі у сфері землекористування: виконання повинностей (uburetwa) на користь та за вимогою призначених королем вождів (як правило, із числа тутсі) за право використання землеробом (найчастіше – хуту) власною ділянкою. Щоправда, дана реформа набрала необхідних обертів лише в Центральній Руанді: на півночі та південному заході країни контроль над системою землекористування залишився в основному в руках представників хуту. Навіть адміністративний апарат королівства не складався з одних виключно тутсі – при тому що останнім фактично вдалося монополізувати вищі посади)як цивільні, так і військові), а також безпосереднє управління провінціями, на середньому (райони) та нижчому («пагорби») рівні були присутніми й хуту («головою землі», на відміну від «голови пасовищ» завжди ставали тутсі). Соціально-професійний критерій не здавав своїх домінуючих позицій.

Таким чином, можна констатувати, що хоча в доколоніальний період процес соціального розподілу тутсі й хуту суттєво просунувся, йому було ще достатньо далеко до остаточного завершення. Звичайно ж, навряд чи існують підстави говорити про оформлення напередодні приходу німецьких колонізаторів етнічних чи «племінних груп» тутсі й хуту. «Розглядати тутсі й хуту як племена, - зазначає Рене Лемашан, - означає тільки заплутати справу. На відміну від практично всіх інших африканських суспільств, де «племена» протиставлені одне одному в горизонтальному плані, у Руанді та меншою мірою в Бурунді етнічні відносини обертаються навколо вертикальної системи

стратифікації, у якій тутсі та хуту знаходяться в ранжируваних взаєминах між собою, коли меншість (тутсі) претендує на левину долю багатства й статусу, а більшість (хуту) посідає більш скромні позиції на традиційному тотемному стовпі. Ми маємо справу не з «племенами» у звичайному (і помилковому) сенсі цього слова, але зі статусними групами, чиї відмінності закріплюються різницею у професійній зайнятості між тутсі-скотарями й хуту-землеробами» [8, с. 176].

Завершення процесу соціальної та виникнення етнічної ідентифікації обох суспільних груп відноситься вже до колоніального періоду. Німці, а потім і бельгійці, відкривши, що переважна частина тогочасної руандійської еліти відносить себе до «тутсі» та наділені «європеїзованими рисами» ,обрали їх в якості своєрідних адміністративних посередників у системі опосередкованого управління Руандою-Урунді. «Використовуючи фізичні характеристики як орієнтир – тутсі були, як правило, високими, худорлявими та ніби більше «європейськими» за зовнішністю порівняно з менш рослими, кремезними хуту, колонізатори – пише Жерар Прюн'є, - вирішили, що тутсі та хуту були двома різними расами. Відповідно до расових теорій кінця XIX – початку XX ст., тутсі завдяки зовнішності сприймали як «владарюючу расу». Теоретичним обгрунтуванням для «расової» селекції слугувала «хамітська концепція»; згідно з нею, носіями цивілізації на теренах доколоніальної Африки виступали саме хамітські племена, відгалуження кавказької раси»[9]. Тутсі («європейці з чорною шкірою») віднесли саме до хамітів. Історія Руанди та сусіднього королівства Бурунді (тоді Урунді) розглядалося як чергування міграційних хвиль, причому кожна наступна «привносила» племена, більш «цивілізовані», аніж попередні .

У 30-х рр минулого століття бельгійці провели «тутсифікацію» системи управління, установивши монополію тутсі на обіймання адміністративних посад, а католицька церква почала втілювати в життя дискримінаційну політику при прийомі дітей-хуту до храмових шкіл. Покладений до її основи заявлений принцип ідентифікації тутсі й хуту демонструє, що до того часу в принципі не

існувало ніяких чітко сформульованих критеріїв їхнього розподілу: у 1933 році під час проведення реєстрації місцевого населення за «расовою» ознакою кожному руандійцю, по суті, було запропоновано «власноруч» визначити свою «расову приналежність»; 14% ідентифікували себе як тутсі, 85% відсотків віднесли себе до хуту, а ще 1% вважали себе тва. У подальшому деякі хуту намагалися скорегувати свій «расовий статус» шляхом переходу до категорії тутсі, однак після 1933 року процес «зміни приналежності» виявися неймовірно ускладненим порівняно з попереднім періодом. Ті ж самі тенденції мали місце й у сусідньому Бурунді, де ситуація була схожою: правлячу династію в основну частину еліти складали тутсі, більшість населення – хуту. Як наслідок, «расова» та етнічна структура двох африканських країн стала жорстко структурованою реальністю. Фактично, відбувався штучний етногенез, оскільки саме такі реєстраційні заходи в поєднанні з монополізацією управлінської та освітньої сфери з боку тутсі сприяло зародженню «етнічної самосвідомості» у кожної із двох груп – той, що в силу низки чинників об'єктивної реальності користувалася всілякими привілеями й той, що зазнавала інколи відвертої дискримінації у соціальній, політичній та культурній сферах.

Наступний період колоніальної історії засвідчив прогресування «етнічної самоідентифікації» хуту та тутсі; вони все більше сприймали одне одного як особливі групи з абсолютно різним походженням. Даний процес, який, через низку причин, проходи більш інтенсивно, аніж у Бурунді, досяг кульмінації у другій половині 1950-х рр., коли, значною мірою під впливом зовнішніх обставин (перш за все, потужної хвилі деколонізації) на порядку денному постало питання про національне самовизначення. Саме у цей момент етнічний протест зі сторони хуту набуває політичної та ідеологічної форми; у першому випадку у вигляді суто «етнічних» політичних партій хуту (Партія руху за емансипацію бахуту, або Пармехуту, і Асоціація за соціальну підтримку мас), у другому – у вигляді особливої історико-політичної теорії, яка відштовхувалася від старої расистської концепції «хамітського походження» тутсі, але повністю вивертали її на власний лад. Ідеологи національного руху хуту тлумачили

модель послідовних хвиль історичних міграцій «племен» не з точки зору зростання «цивілізаційного сегменту», а з позиції деградації історичної справедливості; у такій перспективі тутсі виступали в благородній ролі культуртрегерів, а в ролі «безрідних» завойовників, що незаконно узурпували владу в корінного населення. То й факт, що чисельно хуту в кілька разів переважали своїх «пригнічувачів», пояснює, чому для них національне звільнення ототожнювалося з ліквідацією панування не лише «білих колонізаторів», але й їхніх «поплічників» (тутсі), і чому саме це звільнення розглядалося в безпосередньому зв'язку з демократизацією руандійського суспільства, яке в даному випадку розумілося виключно як забезпечення права на владу етнічної більшості. Націоналістичний та політичний «проект хуту» одночасно був і консервативним (відновлення історичної справедливості, певного першопочаткового стану речей, порушеного чужинцями-тутсі), і революційним (ліквідація існуючих політичних та соціально-економічних інститутів та механізмів, покликаних забезпечити збереження даної несправедливої диспропорції – монархії тутсі, адміністративної монополії тутсі, системи патронату в земельній сфері).

«Етнізації» соціального за своєю природою конфлікту сприяло прийняття політиками й ідеологами тутсі «правил гри», запропонованих опонентами. Вони також створили власні «етнічні» партії (Національний руандійський союз, Руандійське демократичне об'єднання), продовжуючи всіляко просувати ідеологічну основу свого домінування – теорію расової переваги, поєднуючи її з ідеєю володарювання за правом завоювання.

В історії регіону Великих озер і Руанди як його складової частини зкорема виключне значення належить «соціальній революції» (або «революції влада – хуту)1959 року. Перший спалах етнічного насильства переріс у повномасштабне повстання хуту, перш за все селян, проти тутсі, переважно адміністраторів (вождів і т.п., супроводжуючись першою різаниною руандійських тутсі та масовою міграцією останніх із країни, та очікувано призвів до втрати останніми політичної монополії. Спочатку бельгійці

прийняли рішення підтримати дискриміновану «етнічну» більшість (яку в минулому самі ж й сконструювали), сподіваючись зберегти свій вплив і після надання Руанді незалежності, і передали половину адміністративних посад від тутсі до хуту, створивши також окремий поліцейський корпус, чий особовий склад формально на 86% складався із хуту (насправді ж цей показник сягав 100%); потім перемога Пермехуту на місцевих (літо 1960 року) й парламентських (вересень 1961 року) виборах забезпечила повне переважання хуту на комунальному й загальнонаціональному рівнях влади; референдум вересня 1961 року зруйнував останній політичний бастіон тутсі – монархію; і. нарешті, напад групи тутсі з Бурунді на військовий табір у Бугесері в грудні 1963 року та наступна різанина тутсі призвели до фізичного знищення політичних лідерів відповідної общини та припиненню діяльності партій - представників її інтересів.

Ключовим внутрішньополітичним наслідком «соціальної революції» 1959 року стало формування на руандійських теренах т. зв. етнократичної держави - специфічного соціально-політичного утворення, що виражає й забезпечує домінування одного етносу (у даному випадку – хуту). Особливість руандійсько етнократії, перш за все, знаходилася в площині чисельного переважання владної етнічної групи, що підтримувалося декількома способами:

1) збереження колоніальної системи етнічної реєстрації; у 1970-х рр вона доповнилася обмеженням права руандійців на зміну місця проживання;

2) фактичне виключення тутсі з політичного життя, починаючи з грудня 1963 року; формально партії, покликані артикулювати їхні інтереси, були заборонені наступного, 1964 року;

3) юридичне обмеження участі тутсі як у політичних, так і в більшості інших сфер суспільного життя Руанди – на початку 1970-х рр уряд ввів 9% етнічну квоту для тутсі в системі шкільної і університетської освіти, у державному апараті, у всіх галузях виробництва й навіть у приватному бізнесі; у армії для тутсі кар’єрні сходинки до офіцерського складу виявилися закритими.

4) періодичне проведення етнічних масових репресій («етнічних чисток») проти тутсі (грудень 1963 – початок 1973 рр);

5) підтримання із залученням пропагандистських інструментів і механізмів атмосфери гострої етнічної конфронтації: ЗМІ, незалежно від форми власності, зображували тутсі (у найкращому випадку) як абсолютно ворожу для руандійської землі соціальну групу, у найгіршому – як її безпосередні вороги (один із памфлетів партії Пармехуту в 1972 році прямо проголошував: «Влада тутсі – це причина всього лиха, яке хуту зазнавали протягом століть»);

Результатом політики виключення та попутних масових убивств і хвиль міграції стало чисельне й процентне скорочення общини тутсі в Руанді. Якщо в 1952 році вони складали 17,5% населення країни, то до 1991 року даний показник скоротився до 8,4%.

Другим результатом такого внутрішньополітичного курсу стала відносно швидка еволюція влади хуту, яка спочатку затвердилася шляхом впровадження до архаїчного політичного життя демократичних механізмів, до однопартійного президентського авторитаризму. Особливо інтенсифікувалася концентрація влади після державного перевороту 1973 року, коли президент Грегуар Кайібанада був усунений уже згаданим генералом Жювеналем Хаб'яріманой. Важливо, що політика виключення, чиїм першим об'єктом виявилися тутсі, поступово поширилася й на інші лінії відмінностей, перш за все регіональні.

Жахливі події геноциду квітня-червня 1994 року, цієї безпрецедентної руйнації руандійської нації, широко освітлені та проаналізовані у тому числі вітчизняними фахівцями. Варто зупинитися лише на двох принципово важливих характеристиках геноциду, що обумовили його довгостроковий вплив на подальший розвиток як самої Руанди, так і регіону в цілому: тотальності його суб'єкту (залучення до геноциду всієї общини хуту) й об'єкту (максимальне розширення поняття «ворог» за рахунок його політизації).

Саме зазначена тотальність як суб'єкту, так і об'єкту геноциду яскраво пояснює крах руандійської етнократичної держави як логічний наслідок жахливих подій 1994 року. Можна сказати, що в період тих страшних «Ста

днів» держава зрадила сама собі: вона відмовилася від виконання всіх тих функцій, які, власне, і робили її повноцінним державним утворенням (підтримання внутрішнього порядку, зовнішній захист, економічний контроль, соціальне забезпечення, освіта); уся її діяльність відтепер звелася до організації геноциду, знищення певної частини населення, підпорядкування й пригнічення якої і становило сутність етнократичних порядків. Сконцентрувавшись цілком і повністю цього єдиного завдання та залучивши всі наявні адміністративні ресурси, руандійська держава виснажила власну ж політичну енергію та психологічно знекровила суспільство, оскільки організована урядом різанина призвела до остаточної деградації політичного та соціального буття.

Занепад держави як структури супроводжувався її крахом як ідеї. У результаті геноциду «етнічна» свідомість повністю перемогла над державною. Зіткнувшись із загрозою втрати влади, політична еліта хуту прийняла та реалізувала унікальне рішення: у липні 1994 року було організовано масовий «відхід» етносу хуту з Руанди, у результаті чого країну залишило кілька мільйонів осіб. Мета таких неординарних заходів полягала у відокремленні «народу» від «території»: таким чином, держава мала втратити один із фундаментальних своїх елементів. Аби уникнути перетворення руандійської держави на інструмент політичного панування тутсі, етенократи-хуту готові були навіть вдатися до її тимчасової ліквідації, до порушення континуїтету політичних інституцій. «Навіть якщо вони [тутсі], - оголосив один із лідерів хуту, - досягнуть військової перемоги, вони не здобудуть владу. У нас є народ. У них – тільки кулі».

Геноцид у Руанді та породжена ним низка подій у зоні Великих озер наприкінці минулого століття яскраво демонструє звивистість шляхів, якими прямує історія. Вони ще раз свідчать, наскільки неоднозначною може бути роль історичних подій. Геноцид 1994 року та «Третя світова війна», на вівтар якої було покладено мільйоні життів та незчисленні людські страждання, які в глобальному вимірі показали «темний виворот» епохи глобалізації, у той самий час зламали усталену протягом кількох десятиліть порочну систему

етнократичного насильства в даному регіоні. У такій перспективі 1990-ті роки стосовно Чорної Африки справедливо можна сприймати як «втрачене десятиріччя», але й певною мірою як період руйнації породжених ще при колоніалізмі та «підтриманих» специфікою біполярного протистояння політичних структур і механізмів – як державних, так і міждержавних – і в цьому сенсі як продовження далекого від завершення процесу деколонізації.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ:

1. Des Forges A. “Leave None to Tell the Story”: Genocide in Rwanda. New York, 1999;
2. Ben Hammouda H. Burundi. Histoire économique et politique d’un conflit. Paris: L’Harmattan, 1995 ;
3. Des Forges A. Op. cit. P. 31–34; Destexhe A. Rwanda and Genocide in the Twentieth Century. London: Pluto, 1995;
4. Newbury C. The cohesion of oppression. Clientship and ethnicity in Rwanda 1860-1960. New York, Columbia University Press, 1988;
5. Gahama J. Le Burundi sous administration belge. La période du mandat 1919–1939. Paris: Editions Karthala, 1983;
6. Hertefelt M. d’. Les clans du Rwanda ancient: Eléments d’ethnosociologie et d’ethnohistoire. Tervuren: Musée Royale de l’Afrique Centrale, 1971 (Belgique annales. Ser. 8: Sciences humaines. № 70);
7. Newbury C. The cohesion…
8. Lemarchand R. Patterns Of State Collapse And Reconstruction In Central Africa: Reflections On The Crisis In The Great Lakes // Afrika Spectrum. Bd. 32. 1997. № 2;
9. Prunier G. Rwanda's Struggle to Recover from Genocide // http://encarta.msn.com/sidebar_762504202/Rwanda's_Struggle_to_Recover_from_Genocide.html;

PHILOLOGICAL SCIENCES

UDC: 37.02

PECULIARITIES OF USING MODERN MOUNTAIN BIKE SPORTS TERMINOLOGY: TRANSLATION ASPECT

Khairulina Nailia Farytivna
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor at
Department of Romance & Germanic Philology,
Luhansk Taras Shevchenko National University
Fundukian Yaromyr Heorhiiovych
Student of the 1st course
Luhansk Taras Shevchenko National University

Today's modern challenges require studying and understanding foreign terminology to form the necessary critical competencies in students. Based on the analysis of scientific and sports literature, it has been found that foreign language terminology is systematically used in sports and physical culture activities. However, as practice shows, not all specialists correctly understand and interpret foreign language terminology in sports activities and interpersonal relations.

It is worth noting that mass sports contribute to the solution of educational, health, and recreational tasks and form a person’s moral, physical, and mental qualities. It is well known that during the proper organization of physical education classes with competitive activities, students can demonstrate such personal qualities as respect for the opponent (fair play), nobility, courage, self-control, determination, perseverance, etc.

Sport as a competitive activity carried out in compliance with specific rules is divided into Olympic sports, non-Olympic sports, and sports for people with disabilities.

Mountain biking (MTB) is a relatively young sport gaining popularity in

Ukraine. In this article, we consider gravity MTB, i.e., extreme disciplines of mountain biking (downhill, dirt jumping, slopestyle (similar to dirt jumping, but on a much larger scale)), as it originated in America, many terms need to be interpreted, explained and translated.

The goal is to translate the slang of foreign extreme athletes, to identify the sources of translation errors, and to cover the topic more broadly, as there are almost no articles on this topic.

The method used: linguistic observation

The object of study: English extreme sports bloggers

With this research, the author aims to promote a better understanding between Ukrainian extreme athletes and foreign ones.

While the names of bicycle parts have their names in our language (Ukrainian, and sometimes they are ingenious), many questions can arise regarding the names of tricks, elements of riding technique, and emotional exclamations.

The names of tricks, in most cases, are directly derived from the English words tailwhip, cork, nothing, tabletop, etc., with exceptions in the names of modern tricks (which emerged after the formation of the primary disciplines): cash roll, decade, truck driver, suicide (modern no hander), cliffhanger. What about when a foreigner says shred, gnar, send it, trick it, and drop in, flyaway?

An essential element is when people at the spot shout drop in, which means, “I am going,” so always be careful when you hear it;

Flyaway – a jump that usually does not have a landing;

Shred is a slang expression that means riding a bike on the roots and stones. Often, you can hear Let us send it, note not just regular jump, which means to jump, but emotionally colored, used on big jumps. To Roost A Corner, the British can say cute, emotionally colored. A Banger trick or banger is a complex high-level trick an athlete performs. Trickable jump – a jump that is suitable for performing tricks. Gap a figure opposite to a table has a gap between the take-off and landing. Course – a particular set of figures, such as slopestyle or downhill courses. Went miles - much airtime, emotionally colored.

Thus, we have examined the newest, most used expressions of foreign extreme MTBers.

The importance of this study is obvious: this small group of words almost breaks the language barrier in a conversation with an extreme sportsman.

The problem of the spread of sports terminology requires further study and processing of scientific literature. It should be noted that the use of English borrowings, neologisms, and phraseological units add to the Ukrainian sports vocabulary. The mastery of English terminology by Ukrainian physical education students plays an equally important role. Students should realize that improving sports names requires the interaction of international and national components. Using English terminology, students can easily communicate in different situations, understand specific concepts, and deepen their knowledge of a particular sport.

REFERENCES

1. Герцик М. С. Вступ до спеціальностей галузі фізичне виховання і спорт: Підручник / М. С. Герцик, О. М. Вацеба. Харків, 2005. С.10-21.

2. Зацний Ю.А. Інновації у словниковому складі англійської мови початку XXI століття: англо-український словник. / Ю. А. Зацний., А. В. Янков. Вінниця: Нова Книга, 2008. 360с.

3. Fesenko I.M. Sportivna terminologiya suchasnoi angliiskoi movi ta ii leksikografichnii opis. / I.M. Fesenko // Nova filologiya. 2011. №46. S. 212 – 216.

4. Panko T.I. Ukrainske terminoznavstvo. / I. M. Kachan, I. P. Mazuk. Lviv: Svit, 1994. 214s.

УДК 821.521

MURAKAMI HARUKI THROUGH THE LOOKING-GLASS OF POSTMODERNISM

Lipin Glib Volodymyrovych
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Foreign Literature,
Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, Ukraine

Murakami Haruki has become a cultural icon of postmodernism not only in Japan, but also in the postmodernist world. In Western culture there was a real Murakami boom ("Mu-boom") that is still lasting today. However, being an intensively studied writer, he has been hardly analysed against the background of discourse on Japanese postmodernism and the "death of the subject" postmodernist theory, in particular.

The comparison with the writings of the leading American postmodernists - John Barth, Stephen Dixon, Donald Barthelme, Frederic Barthelme, Joseph Heller, Robert Coover, Raymond Carver, William Gass – as well as the Ukrainian postmodernist writers – provides more possibilities for overcoming narrow judgments and stereotypical derogative criticism on Murakami's writing ("the betrayal of Japanese literary tradition", "subcultural freak" etc) and helps to understand it not only as "a parody on Americanized Japanese culture, but as a typologically similar postmodernist phenomenon in Japan. It envisages new tendencies in the study of Japanese literature today and shifts its borderlines due to the interactivity with other (American, Western European and Eastern European) cultures.

In his interviews Murakami Haruki declares that his art is nourished by Contemporary American Culture. He is a well-known translator of Salinger and Carver). Karatani Kojin, the ardent Japanese promoter of postmodernist discourse, in his books and articles starting with "The Landscape of Murakami Haruki: Pinball in the Year 1973", questions the definition of postmodernism while analysing

Murakami's earlier novels, assuming that Murakami's works are not always easy for critics to integrate into the mainstream, in part because of his extravagantly experimenting form.

According to Karatani Kojin, postmodernism in Japan is a movement that seeks the deconstruction of modernism or the framework of Western metaphysics. It involves the disappearance of the subject, its decentering and multicentering. This influential theory, most likely, has appeared under the charisma of Derrida's intellect, who was among the first to connect Japanese thought with the process of intellectual deconstruction. However there could be found the traces of another influence as well – of poststructuralist theory of Roland Barthes – who views Japanese culture as a dislocated semiotic field (*Empire of Signs*, 1970), and represents Japan as an "empire of signs", which are empty. Barthes considers that Buddhist worldview of *mu* or nothingness, as free of all absolute metaphysical centers.

In comparison with realistic "round character" (Natzume Soseki, Yukio Mishima, Kenzaburo Oe) and with the modernistic interiorized ones (Akutagawa, Kazuo Ishiguro, Yasunari Kawabata, Yokomitsu), the character in postmodernist Japanese literature seems depersonalised (Abe Kobo, Haruki Murakami, Kyoji Kobayashi). My main argument is that it could not be judged by the principles we apply to the analysis of classical literature.

Some scholars locate the birth of the modern subject in Japanese literature in Meiji period. It was during the Meiji era, which lasted from 1868 to 1912, that Japan emerged as a modern nation; and it was towards the latter part of this period that the modern Japanese novel reached its maturity. The reason Karatani Kojin locates the birth of the modern subject in Meiji era is that Meiji is the period when the conformity of written and spoken language (Genbun-icchi), became rooted enough for people to realize the reality of the universal humanity.

Murakami's works seem to be devoid of real human intensity, and are often criticised for flatness and a "cool matrix" (Ihab Hassan). With *A Wild Sheep Chase* (1982) which, however, earned the Noma Literary Award for New Writers, and with *Hard-Boiled Wonderland* and *The End of the World* (1985), winner of prestigious

Tanizaki Prize, Murakami became one of the cultural icons of today's Japan.

In his works the concept of an individual subject is contested and artistically transcended. Simultaneously a new pattern of humanity is introduced that reflects the postmodernistic poetics of fiduciarity, coined by Ihab Hassan ("fiduciary realism of postmodernity") to describe the new tendencies in this art world-wide.

УДК 821.521

THE STUDY OF JAPANESE HAIKU: TRENDS IN COMPARATIVE POETICS

Lipina Victoria Ivanivna
Doctor of Philological Sciences, Professor, Chair of the Department of Comparative English and Oriental Philological Studies Sciences, Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, Ukraine

The article centers on the influence of classical Japanese poetry and, more broadly, of Japanese culture on the modernization of Anglo-American poetry at the end of the X1X century and beginning of the XX century. The development of classical literature and culture of the Far Eastern countries has not yet become the subject of serious study in correlation with the processes of modernizing the Western culture, although many books devoted to modernism point to the importance of considering this source as the field of comparative poetics. We offer a historical-literary, and not an intertextual-comparative approach to the problem. The aim of the paper is to unfold the artistic mechanisms of critical-analytical appropriation of Japaneseness in haiku genre, in which the poets in the West saw the impulse in their search for new poetic language.

Key words: comparative poetics, haiku, Chamberlain, “Japanese Miniature Odes”

Unlike Japonism, an aesthetic phenomenon associated primarily with the fine arts of France in the second half of the XIX century, Japaneseness is understood in the paper as a conceptual and artistic projection of a complex aesthetic and semantic characteristics, interiorized in Anglo-American poetry at the beginning of the XX century. The appropriation of Japanese haiku by Anglo-American writers constitutes the academic interest for comparative literature studies.

From the end of the XIX century to the beginning of the XX century there was the so-called a “Japanese Boom”: the English translations of Japanese poetry were

intensively published: ‘‘Japanese Miniature Odes” by Basil Chamberlain (1877); “The Classical Poetry of the Japanese” by Chamberlain (1880); “Exotics and Retrospectives” by Lafcadio Hearn(1898); “In Ghostly Japan” by Lafcadio Hearn (1899), “ A History of Japanese Literature” by W. G. Aston (1899), "Basho and the Japanese Poetical Epigram” by Basil Chamberlain (1902), “Kwaidan” by Lafcadio Hearn (1905), and “Japanese Poetry” by Basil Chamberlain (1910). It is remarkable that Hearn's “Bits of Poetry” and his study “In Ghostly Japan” are probably the first English essays in which the haiku genre is treated as a proper literary theme.

The paper examines the underevaluated philological activity of a prominent British Japanologist – Basil Chamberlain, a linguist, a literary scholar, a translator of Japanese literature. He earned the epithet of the father of Japanese linguistics. His writings are viewed within the context of the first Western encounter with the Oriental culture. Chamberlain was enchanted by Japanese haiku in 1870 and defined this genre “Japanese Miniature Odes”. However soon he suggested a more precise term: “lyric poetic epigram”, thus starting to adopt a comparative perspective in his studies.

The paper seeks to analyze Chamberlain’s academic engagement with haiku genre in the essay “Basho and the Japanese Poetical epigram”, examining its generic lineaments. He compares two essential qualities of haiku: *brevity and suggestiveness* - with an epigram - the genre bequeathed by antiquity.

An epigram with its brief condensed witty meanings was chosen not at random but as the closest parallel to haiku. Chamberlain invests his analysis with comparison of the inner form of the genre, its quintessential affinity, the organic combination of objectiveness and abstraction. In the epoch when comparative literature was still in swaddling bands, the prominent Japanologist attempted to analyze culturally diverse phenomena, introducing the most adequate poetological principle of comparative identification.

His starting point was not the search for a Western genre analogy but the comparative analysis of their structure and semantics. Unlike prevailing historical, cultural, biographical study of literary phenomena, Chamberlain focuses

predominantly on the principles underlying the poetics of Basho's lyric epigrams (haiku), their linguistic flexibility, supplementing his literal semantic translations with detailed commentary and interpretations that were adjusted for linguistic and mental perception of the Western readers. Basil Chamberlain will always be remembered as the first prolific British Japanologist and comparative literature scholar with diverse experiences who was the first to write extensively on Japanese literature and culture accessible to British and American readers.

TEACHING INITIAL VOWEL NORMS IN THE MODERN LEARNING PROCESS

Mammadova Gulnaz Sayyad
Head teacher at Ganja State University,
department of Grammar and English Teaching
Ismayilova Gulnur Nuraddin
Head teacher at Ganja State University,
department of Lexis and Country Studies

Introduction

Phonetic norms are a system of rules that language users follow to exchange information in a particular social environment in accordance with the principles of general norms. This research paper on teaching phonics norms is also instructive in its content. The issues raised here are also developmental in nature in terms of the relationship between written and spoken language, the dynamics of transition and the principle of adaptation in the process of normalization. Since the goal is to develop a culture of written and oral speech, education plays a special role and significance here. Research into modern learning technologies also raises this issue. No matter how diverse the pedagogical rules and methods, teaching technologies and modern requirements are, the work of the teacher is of great importance here. A teacher must selflessly give his knowledge, skills and efforts to children. It is important to know that the learning process is not an easy task. In particular, it requires great perseverance to assimilate the norms of speech culture, consolidate them in the brain, and turn them into permanent work. This hard work, figuratively speaking, is like in pursuit of the fugitive. The teacher teaches norms in the educational process, children implement them very well at school, but in the out-of-school environment they are forgotten. The previous normative rules of writing are remembered, but they are not remembered in speech. When written and oral speech are mentioned in scientific and methodological sources, such elements that are included in oral speech are not shown in detail. However, some elements of colloquial speech are given as a structural unit of colloquial speech. Of course, since there are no completely established norms of

oral speech, it is impossible to criticize them. That is, not all types of spoken language can be equated to formal speeches. Therefore, in order to achieve relative stability of oral speech norms, it is important to gradually eliminate the interference elements developed here from the point of view of information content. Therefore, having a stable speech culture should not be just a dream. The work to be done is still ahead and awaits its decision.

Key words: vowel, norm, textbook, pronunciation, phonetics, stability

Main part: Interactive learning has its own methods, rules and principles for teaching the norms of written and oral language related to phonetic units. These rules, methods and principles must take into account the special expressive qualities of both vowel and consonant sounds. This is because the position, vowel, spelling and pronunciation of vowels in speech are not the same. However, it should be taken into account that in the formation of the structure of a word there are constant and mutual relationships between these phonetic units. The development of vowels in a word structure creates a unique sequence, rhythm and tone. This leads to series stability in written speech and the creation of consonants in spoken speech. However, in certain speech conditions of spoken language, the balance of series, sequence and stability is violated. In all cases, it is impossible to maintain consistency due to written and spoken language. The main requirement of cultural speech is the absence of transformations in the speech process. Because transformations not only disrupt the structure of the language, but also create serious obstacles to the saturation of information. Therefore, the study pays special attention to the comparative mutual analysis of the norms of written and oral speech when using vowels in speech. [Litnevskaya E. I., 1956]

The emergence, development, improvement and stabilization of both written and oral language norms are based on the requirements of the speech act. The speech act causes changes in the structure of language and creates the basis for its stabilization. The structure of the language directly shapes the process of communication-information in the process of speech through the act of speech, and

the process of communication-information leads to the renewal of the structure of the language. Thus, by improving the linguistic structure with the activity of the speech act, a stable normality is created. Persistent normality embraces written language across all dimensions. However, the established norms of written language apply not only to written, but also to spoken language. At the same time, the emergence of unstable elements of norms is possible, arising on the basis of an arbitrary speech act under the influence of colloquial speech in colloquial speech. It is true that stability and organization are the main principles of the norms of speech culture. [Rayskaya L.M. ,2009] However, in oral speech such transformative elements of colloquial speech are used that it is impossible to correct them directly and suddenly. Because both in the scientific literature and in methodological sources there is no consensus on the issue of speech acts affecting the vibration of language norms. Agamusa Akhundov believes that a speech act is defined as a speech activity carried out by one party taking into account the other party, and a communicative act is defined as a set of speech acts addressed to each other by participants in the communicative process [Tokareva G.V., 2011]. In the theory of language and speech by Ferdinand de Saussure, the act of speech is considered as a moment of communication between people at the moment of information [Efimova R.N., 2009]. Speaking about speech, Afat Gurbanov evaluates speech as a manifestation of language, which coincides with the opinion of Ferdinand de Saussure about the speech act, which evaluates the speech act as an act of communication [Goykhman O.Ya. et al. (7 authors), 2009]. American linguist J. Ostlin explains the speech act in terms of its psychological impact, showing that it is performative (warning, provocative, informative) and that more sentences can find their reality.

The act of speech is, of course, associated with various philosophical, social and psychological factors, which are of particular importance in the study of general linguistic problems. When teaching speech culture in your native language, it is important to take into account the normative aspects of the speech act. It should be noted that the educational literature discusses both the importance and seriousness of studying written and oral norms. However, in linguistics, teaching the relationship

between fixed and unstable norms is often overlooked, since the speech act and its consequences do not have a complete linguistic explanation. [Lesnykh E. V., 2005]

In scientific and methodological sources, written and oral speech differ in their functional aspects, and not in the normative foundations on which the speech act occurred. For example, Jala Bashirova, author of the article “Features of the relationship of speech acts,” writes that there are two areas of speech activity: oral and written speech. Written speech is text. However, this does not mean that spoken language is not text. The common product of speech is text. Written speech integrates what is said and written before and after as a whole. In oral speech, the first is known only to those who participate in the negotiation process. When recording oral speech, this aspect that separates it from written speech is eliminated"[Gurbanov Afat, 1993]. However, it should be kept in mind that not only is this difference eliminated when transcribing spoken language, but the interference of spoken language included in spoken language is also eliminated. One of the main goals of studying the initial norms of speech is to distinguish between their features in written and spoken speech. Because the student must learn, internalize and apply the differences between these two forms of speech during learning. To achieve a successful result of the experiment on students’ assimilation of fixed and unstable norms of initials, appropriate methods of the interactive educational process were used. [Mammadli Aysel, 2005] For this purpose, first of all, the textbook discusses topics known to students related to the vowel beginning of words. By the way, it should be noted that the change of vowel elements in the speech process is a universal phenomenon, as a requirement of the principle of simplification in colloquial speech. Phonetic differences in pronunciation are found not only in the Azerbaijani language, but also in other languages. This places serious responsibility on teachers for mastering the norms of the educational process. The second type of norm is based on tradition. According to tradition, only one of the nine vowels at the beginning of a word is not used as a fixed norm. It consists of the apex of the velar closed palatal consonant . This vowel has lost its general norm at the beginning of a word on the principle of intensifying the act of sound speech. However, this change, which was associated with the transformation of

the beginning, was re-normalized due to the traditionally intensive development of the language. [J. Bashirova, 2013]

The third type of norm is directly related to localization. The change of vowel sounds at the beginning or in the first syllable, depending on the localization of speech, no longer occurs due to amplification. In such changes there is a local norm that does not apply to general speech about an arbitrary speech act. A local rule can only work to its limited extent. At the present stage of rapid development of information technology, such local normality is losing its existence. The school environment should work intensively in this direction. [Shiraliev M.Sh., 2008] However, in some cases, even experiments with students show that, regardless of the speed of development of information technology, the influence of local normality in the family is preserved to some extent in the school environment. The main goal of the experiments is to determine the ratio of stable and unstable norms and give recommendations for overcoming them. Therefore, first of all, this is a determination of the relationship between fixed and unstable norms of written and oral speech. In experiments, it is important to achieve the goal. These pronunciation variants belong to the western territories of the Azerbaijani language. Most of them remained in the speech of the older generation and are shown in dialectological studies as elements of a dialect [Skvortsov L.I., 2010]. When written and oral speech are mentioned in scientific and methodological sources, such elements included in oral speech are not specified in detail. However, some elements of colloquial speech are given as a structural unit of colloquial speech. Of course, since there are no completely established norms of oral speech, it is impossible to criticize them. That is, not all types of spoken language can be equated to formal speeches. Therefore, in order to achieve relative stability of oral speech norms, it is important to gradually eliminate the interference elements developed here from the point of view of information content. Therefore, having a stable speech culture should not be just a dream. The work to be done is still ahead and awaits its decision. Research in this area also does not ignore the problems of achieving a speech culture. Research rightly shows that “mastering speech culture requires a lot of work. Everyone can develop this on their

own by cultivating a conscious attitude towards language. Of course, to master exemplary speech, it is important to wait for the grammatical and pronunciation standards of the language, because these are the basic requirements for oral and written speech and are considered the initial stage of speech culture. However, we can consider every speech correct from the point of view of the culture of speech. Even the most common dialects and slangs are considered simply different types of such a national language. They do not form the basis of the national language" [Lesnykh E.V., 2005]. A spoken language can be considered perfect only if its norms are mastered. In this case, the speaker freely "performs the act of conversation and conveys any information to the listener. The listener accepts the content of oral speech. An act of communication can be considered complete if there is a connection between the listener and the speaker" [Gurbanov Afat, 1993]. Mastering the norms used in spoken language allows one to identify the differences between written language and written language. Experimental results show that there are still some differences and gaps in this area. Yahya Karimov rightly writes: "The sound-letter structure of words, understanding the differences between sounds and letters in words prepare students to understand the difference between writing and literary pronunciation. This encourages students to acquire spelling and spelling skills" [Mammadli Aysel, 2005]. Research into modern learning technologies also raises this issue. Akif Nazarov, who conducts research in this area, writes: "Pedagogy is a rich, multifaceted, multifunctional, complex work that does not describe the processes of pedagogical activity. Those who do not know the essence and content of this work, that is, perceive it simply, think that this is ordinary work, a very simple process. Educational science and teaching are so complex that even experts in the field can be rendered useless with old knowledge and experience if they are not always flexible, informed and take innovation into account."

It is also recommended to follow the rules of correct pronunciation in works devoted to methods of teaching the Russian language in order to ensure a smooth exchange of information. To do this, you need to refer to orthoepic norms. The elimination of elements of a truly local dialect and dialect creates serious difficulties

in learning and mastering the norms of speech culture. This is especially true for elementary school students. If this situation continues and reaches the upper echelons of society, it will be several times more difficult to correct them. Therefore, it is necessary to better understand the methodology of speech culture and eliminate dialect differences in the lower grades. Again, we shared the opinion of Nabat Jafarova that "the role of language is its speech function, it manifests itself orally and in writing. Spoken language is formed as a broad concept; it is used as a native, living spoken language, oral speech. Dialects and dialects also developed as a means of communication between peoples. Although, the vast majority of first-graders have sufficient vocabulary to study.

Summary

In general, in the methodological literature it is considered advisable to regulate the accuracy of speech on the basis of orthoepic norms. The emergence, development, improvement and stabilization of both written and oral language norms are based on the requirements of the speech act. At the same time, if we are talking about accuracy, then this is considered compliance with ethical standards. Determining the methodological basis of correct speech is considered as a psychological factor that positively influences the ethical and cultural behavior of the younger generation, especially in the learning process. In the experiments conducted, one can clearly trace the main differences between the stable normality of written speech and the unstable normality of oral speech.

REFERENCES

1. Goykhman O.Ya. and others (7 authors). Russian language and culture of speech. Textbook ed. O.Ya. Goykhmana, Moscow, INFRA. – M., 2009, p. 240

2. Gurbanov Afat. General linguistics. Baku, "Enlightenment", 1993, p. 44-45 (548 pp.).

3. Gurbanov Afat. General linguistics. Baku, "Enlightenment", 1993, p. 44-45 (548 pp.).

4. Jala Bashirova. Features of the relationship between speech acts.

“Philological Issues”, 2013, No. 2, p. 152-153 (151-155).

5. Jala Bashirova. Features of the relationship between speech acts. “Philological Issues”, 2013, No. 2, p. 152-153 (151-155).

6. Efimova R.N. Phonetics Let's start reading, writing and speaking English. St. Petersburg, KARO, 2009, 144 pp.; With. 83.

7. Western groups of dialects and dialects of the Azerbaijani language. Baku, Azerbaijan Academy of Sciences, 1967, p. 14-23 (278 pp.);

8. Lesnykh E.V. Speech culture of the future bachelor: formation and development in a university environment: journal//philological sciences. Tombov, Certificate, 2005, No. 7 (49) in 2 parts, part YY, p. 96-98.

9. Litnevskaya E.I. Russian language. A short theoretical course for schoolchildren. Rules of Russian spelling and punctuation (1956): Phonetics. Orthoepy. Graphics and Morphology. New.qramota. ru/biblio/readingroom/texbooks/autor/Litnevskaya/ part 1/11.03.2014.

10. Mammadli Aysel. Continuous and performative sentences. “Philological problems”, 2005, No. 2, p. 203-207.

УДК 811.161.2'276.2:784

СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЗНОСТІ У МОВОТВОРЧОСТІ ГУРТУ «БУМБОКС»

Глазова Світлана Миколаївна,
к.філол.н., доцентка
Скуратовська Дарина Василівна,
Магістрантка
Бердянський державний педагогічний університет
м. Бердянська, Україна

Анотація: Сучасна лінгвістика розвивається з орієнтиром на теорію антропоцентризму. Спостереження над мовою письменників у рамках інтегративної лінгвостилістики використовує нові методи аналізу художніх текстів і нові підходи до розуміння мовних явищ. Це дозволяє нам на прикладі текстів пісень сучасного українського рок-гурту «Бумбокч» розкрити особливості функціювання художньо-естетичної стильової норми української мови.

Ключові слова: індивідуально-мовна картина світу, художні засоби, стилістичні фігури, іншомовні слова, сленг, жаргонізми.

Вступ. Мовознавство XXI століття розвивається з орієнтиром на вивчення категоризації та концептуалізації реалій дійсності в конкретному художньому дискурсі та в індивідуально-мовній картині світу. Дослідження мови письменників у рамках інтегративної лінгвостилістики використовує нові методи аналізу художніх текстів і нові підходи до розуміння мовних явищ. Це дозволяє виявити новизну мови, наприклад, сучасної пісенної творчості українських рок-гуртів [1].

«Бумбокс» − це український гурт, який поєднує в собі такі музичні напрями як рок, хіп-хоп та фанк-ґрув. Створений у 2004 році у місті Київ, до складу гурту входять Андрій Хливнюк (соліст, вокаліст та автор пісень), Андрій

Самойло (гітарист) та Валентин Матіюк (ді-джей).

Мета роботи − простежити, за допомогою яких художніх засобів гурт «Бумбокс» впливає на своїх слухачів.

Матеріали та методи. Матеріалом публікації послужили засоби виразності, укладені шляхом вибірки з пісенної творчості «Бумбокс». У дослідженні використано описовий і трансформаційний методи.

Результати та обговорення. Дебютний альбом «Меломанія» почув світ у 2005 році, у 2006 році вийшла друга платівка під назвою «Family бізнес». Обидва альбоми принесли гурту неабияку популярність. Але «золоті часи» для «Бумбоксу» почалися після виходу у 2007 році російськомовної пісні «Вахтерам». Надалі гурт продовжував тішити шанувальників своїми піснями, багато з яких стали саундтреками до фільмів. Гурт неодноразово влаштовував світові тури, де збирав повні зали слухачів, що свідчить про його популярність.

Андрій Хливнюк пише пісні для свого гурту українською, російською та англійською мовою. Часто у текстах пісень можна почути суміш відразу трьох мов, що звучить доволі дивно. Але в інтерв'ю газеті «День» музикант пояснює це так: *«Хочеться виходити за рамки однієї мови, однієї гармонії. Давайте будемо різними! Тому що крок від «я пишаюся тим, ким є» до «я не пишаюся тим, ким ти є» – дуже незначний. Нав'язувати своє українство – це так само примітивно, як і коли хтось каже, що Української держави й української культури не існує»* [2]. Але така манера письма аж ніяк не впливає на популярність, слухачі люблять пісні «Бумбокс» та знають їх напам'ять.

Один з перших хітів гурту **«Супер-пупер»** був написаний у 2004 році. Іронічна пісня про залежність від соціальних мереж, про життя онлайн і досі, після майже 20 років з моменту свого виходу у світ, залишається актуальною серед молоді.

Трек орієнтований на молоде покоління, тож не дивним є перенавантаження пісні сленгізмами та іншомовними словами. До таких можна віднести слова *мачо* – гарний чоловік; *тачки* – автомобіль; *жвачки* – з російської жуйка; *смайли* – схематичні позначення, що відображають емоції,

іншими словами – емодзі; *інет* – скорочений варіант слова інтернет; *аська* - сленгова назва програми для спілкування; *дисконект* – відсутність взаємозв'язку; вислів *супер-пупер* у значенні все чудово; *реггі, фанкі, лайдже-ез* – музичні напрями. До сленгізмів відносимо слова *заучка* (той, хто багато вчиться), *відключка* (важкий фізичний стан, непритомність), *ламає* (у значенні робити щось через силу) тощо.

Помітним є надмірне уживання власних назв: *«Смак сігари і постери Че Гевари», «Пісні Сердючки/Аж до відключки», «І ми йдем на «Володар кілець - Дві вежі»* [3].

Андрій Хливнюк у пісні «Супер-пупер» не вживає метафори, епітети та інші стилістичні фігури, окрім метонімії. Її ми можемо почути у таких рядках: *«І ми спілкуємося в пластмасі»* [3] (пластмаса використовується замість слів телефон чи комп'ютер, тобто замість предмету автор використовує назву матеріалу, з якого виготовлено те чи інше), *«Де свіжий подих моєї жвачки»* [3] (мається на увазі не подих «жвачки», а свіжий подих людини, яка їсть жуйку).

Також у пісні присутні фразеологізми – *або пан, або пропав («Ти вмикаєш коли я проходжу поруч /Або пропав, або пан»)*, *бути у полі зору («Не дізнаюсь, не в колі твого я зору»)* [3].

Таке нагромадження різностильової та іншомовної лексики є важким для сприйняття на слух. Але таким є стиль гурту й подібне ми можемо зустріти часто у творчості Андрія Хливнюка.

До другої платівки гурту «Family бізнес», випущеної у 2006 році, увійшла пісня **«Happy End».**

Сама назва говорить про любов автора до використання у своїх текстах англіцизмів, про що вже було сказано вище. Тож насправді тут вистачає і слів іншомовного походження, й цілих висловів, ужитих не українською. У приспівах ми постійно чуємо *«Happy End»* та *«Love story»* [3]. Пояснити, чому автор використовує подібні англомовні вислови ми не можемо, але у цій пісні вони краще підходять для побудови рими. Окрім цього ми зустрічаємо й інші запозичення: англіцизм – *старт*; латинізми – *канал, комерційний, станція;*

грецизми – *історія*; полонізми – *кава*; французизми – *компанія, сюжет, метро тощо*. До русизмів можна віднести слово *видумую*. Хоч воно й використовується у розмовному мовленні, але, як зазначає Павло Штепа у своєму «Словнику чужомовних слів і термінів», це слово є калькою з російської, підбираючи до нього такі українські відповідники, як *вигадувати, винаходити та інші* [4].

Жаргонізмом є слово *братан*, яке автор використовує в кінці першого куплету: *«І братан зараз скаже, у нас якісь справи»* [3].

Стилістичних фігур у пісні небагато: *викарбовую сум* (індивідуально-авторська метафора), *скупа мова* (оригінальний епітет).

Ще одна пісня з другого альбому гурту «Бумбокс», яка вийшла у 2006 році і має назву **«Зцапала-злапала»**. Трек написаний простою розмовною мовою, про це свідчить сама назва. У згаданій пісні слова іншомовного походження становлять більший відсоток у порівнянні з українською лексикою.

У пісні ми чуємо: *діджей, баскетболіст, гламур, гастролі, графік, DVD, ТВ, брутал* тощо. Окрім цього, також вжито вислів англійською мовою *I gotta* (скорочено від got to або have got to − я повинен або я маю), вживання якого ніяк не обґрунтовується, адже для рими підійшов би й український відповідник – я маю: «Я маю щільний гастрольний графік» замість «*I gotta щільний гастрольний графік»* [3]. Також автор не цурається замість слів українського походження використовувати російські слова, вимовляючи їх на український лад, наприклад у таких рядках: *«У тебе безліч гламурних штучок», «Я DVD не вимикаю і за навастямі не слєжу», «Вже годі мірятися, хто круче / Крутіше всіх все одно лиш Папік», «Зпутала, сплутала, розпалила, злила»* [3].

Пісня багата на сленгізми: *«Не каділак я придбав, а рафік», «хаваю бутери, граюся в шутери», «Де розміняють вночі нам у.є.», «Крутіше всіх все одно лиш Папік»* [3]. У рядку *«Росте дозняк у новапасіта»* [3] зустрічаємо жаргон наркоманів, адже слово *дозняк* – це доза, наркотики, а от слово *«новопасіта»* − скоріш за все, власна назва якогось міста.

Таке нашарування слів різних мов, тим паче з використанням цілих фраз

не українською мовою, дещо є важким для сприйняття та розуміння, як і взагалі не розуміння для чого автор використовує відразу три мови у своїй пісні, але, можливо, у ті часи, коли молодь та виконавці орієнтувалися переважно на культуру Заходу, це був чи не єдиний шлях зробити щось нове та стати популярним.

Ще одна пісня з другої платівки гурту − **«Хвилюватися немає причин»**. Цей трек є типовим для альбому та взагалі для творчості Андрія Хливнюка, адже тут ми також можемо простежити головну «фішку» гурту.

Тож у пісні «Хвилюватися немає причин» ми зустрічаємо такі слова іншомовного походження, як: *технологія, телебачення, пардон, селяві, бібліотека, фанат, альбом, роялті, брулі, планета тощо.* З іронічною інтонацією Андрій Хливнюк вживає кальковані з російської слова*: «Ми родичі, я наполягаю, що я твій **дядя**», «Та чомусь діди **кругом** такі не веселі», «Впізнає мене в крамниці тепер **тьотя** Зіна», «Годі наді мною дослідів, ой, **нє нада**»* [3]. Також не є українським слово *«замвоенком»,* адже це абревіатура, яка утворена із російського словосполучення *заместитель военного комиссара*; українською це перекладається як *заступник військового комісара*, але в українській мові воно не має відповідного скорочення та абревіатура не утворюється.

Окрім цього, автор використовує молодіжний сленг – *ботан, тєлік*, армійський – *діди*, тюремний жаргон – *братан та лохотрон*. Вживаються така військова термінологія: *устав, аксельбант, курсант.*

Лексичну помилку маємо у рядку *«Обіцяли роялті від продажі альбому»* [3], прийменник *від* потребує іменник у родовому відмінку, тож правильним було б *«Обіцяли роялті від продажу (продажів) альбому».*

Автор при написанні пісні також використовує фразеологізми *«Хвилюватися немає причин, як дають, то бери/ Якщо б'ють, то біжи, кричи»*, *«Телебачення і вдень, і вночі»* [3] (тобто постійно).

До третього альбому гурту «Бумбокс», який має символічну назву «III», увійшла пісня **«Поліна»**, яка стала однією з найулюбленіших серед слухачів.

Особливим у цій пісні є те, що автор використав понад десять

антропонімів, а саме імен відомих футболістів, співаків, акторів тощо. Куплети майже побудовані на власних назвах та іронічній характеристиці власників цих імен. Ось наприклад, у першому – *«Бекхем — він грає, кажеш, інші не дуже / Джастін — він може наревіти калюжу, all right! / Як раптом шось, то Брюс усіх порятує / У всіх тату є — це я так, констатую»* та у другому – *«Клуні чорнявий, а Сталлоне — той дужий / Бред Пітт вже зайнятий, на нього байдуже / Як раптом шось, Арні усіх пошматує / У них є м'язи — це вже ти констатуєш»* [3].

На відміну від багатьох інших пісень гурту, у треку «Поліна» автор використовує набагато менше слів іншомовного походження. Так ми можемо почути англійський вислів *«All right»*, що перекладається як *добре* чи *все правильно*, слово *тату* французького походження, латинського – *соціальний, констатую* та грецького – *герой.*

Використано також фразеологічний зворот *сунити носа* або *пхати носа*, але в авторській обробці він набуває більш негативного та зневажливого значення, адже слово *ніс* автор замінює на вульгаризм *пика («Коли не в свої справи люди пхнуть пику»)*, однак сенс фразеологізму залишається тим самим і означає самочинно втручатися в що-небудь.

Також присутня гіпербола у рядку *«Джастін — він може наревіти калюжу, all right!»*, а саме, в словосполученні *наревіти калюжу*. До того ж, слово *наревіти* як більш грубий синонім слова *наплакати* використовує автор для того, щоб показати свою іронію та сарказм з приводу манери співу американського виконавця Джастіна Бібера.

У 2017 році «Бумбокс» презентує новий мініальбом «Голий король», що став номінантом щорічної музикальної премії YUNA. До нього увійшло 6 треків, серед яких пісня **«Болєльщик»,** яку написано трьома мовами.

Шанувальники творчості гурту вже звикли до того, що Андрій Хливнюк залучає у свої пісні вислови англійською мовою, та не тільки. У цьому треку ми чуємо таке: *«Ти мені співала в вічі:/"Mon Amore, my love!"», «В мене Number one! Yo!», «Baby, yes, of course!», «А ти казала: "Это слишком,/ Кофе − это*

зло!» [3]. Окрім речень, що вживаються не українською, присутні й такі слова англійського походження − *футбол*; латинського – *проігнорувати*; французького – *карамболь, крем-брюле, дефіле*; італійського – *сонети* тощо. Деякі з цих слів виконавець неправильно вимовляє, наближаючи їх вимову до російської: замість *крем-брюле* Андрій Хливнюк говорить *«крем-брулє»*, замість *дефіле – «діфілє»*. Окрім російської вимови, автор використовує й російські слова, наприклад: *«такая», «болєльщик», «кофе»*, а замість українського питального займенника *що* – діалектне «*шо».*

Лексичну помилку допускає автор у реченні *«Падали два чобітка»*, адже числівник *два* у цьому випадку вимагає називний відмінок множини. Отже, правильним було б речення *«Падали два чобіткИ».* У наступних рядках пісні чуємо таке *«Бо ти на мене-мене / В певній мірі / Мала певний вплив»* [3]. Вислів в певній мірі нехарактерний для української мови, доречніше і правильніше було б сказати *певною мірою*.

Автор також вживає такі слова, які належать до інтернет-сленгу, наприклад: *лайки, репости*. Та в одному з рядків використовує жаргонізм - *бухло.*

Для приспіву Андрій Хливнюк запозичив слова з народної української пісні «Ти ж мене підманула», співаючи *«Захурделила зима-зима / Славне місто Львів. / Ти прийшла − мене нема / Підманув, підвів! Ха-ха!»* [3].

У 2019 році гурт «Бумбокс» презентував новий альбом «Таємний код. Рубікон», який має кілька частин. Переважна більшість треків, що увійшли до нього, написано українською мовою, і вони помітно відрізняються від перших творів Андрія Хливнюка та «Бумбокс». Тут вже ми чуємо дорослу лірику на серйозні теми, усе рідше автор використовує іншомовні вставки, сленгізми, жаргонізми чи вульгаризми. У піснях сьомого альбому переважає вже питомо українська лексика.

Автором слів пісні **«Безодня»,** виконувану в дуеті з популярною українською співачкою Тіною Кароль, є Андрій Хливнюк. Перше, на що ми можемо звернути увагу, це використання односкладних називних речень;

іменники становлять значно більшу частину всього тексту. Серед цих іменників присутній історизм *кожух* та архаїзм *вуста («Вустами, світлинами, текстами, снами...», «І ковдрою теплою, кожухом стану…»)* [3]. Цікавим є і те, що Хливнюк використав питомо українське слово *світлина,* яке в 11-ти томному тлумачному словнику української мови має відтінок застарілого, але сьогодні це слово знов повертається до загального вжитку.

У тексті пісні присутня антитеза, побудована як на загальновживаних, так і на контекстуальних антонімах: *мовчанням – словами, однакові – різні, півкроку – безодня, відчуваю – бачу, кричати – почути тощо.* Також у **«Безодні»** ми можемо почути контекстуальну синонімії: *«**Навшпиньки, навпомацьки,** навпіл лечу я», «І **ковдрою** теплою, **кожухом** стану», «**Не продам і не позичу** / Тебе, тебе»* [3].

Автор використовує у пісні такі фразеологізми: *іти шкереберть («Нехай шкереберть все це»* [3]*)* – складатися не так, як треба, різко змінюватися, відбуватися всупереч узвичаєнному порядку [5, с.280]; *догори дриґом («І догори дригом / Твій голос прямісінько»* [3]*)* – у перевернутому, перекинутому вигляді, тобто протилежно тому, як має бути [5, с.212]; *іти під три чорти («Наш світ під три чорти несеться»* [3]*)* – зазнавати краху, гинути [5, с.771].

Висновки. Підсумовуючи все вищезазначене, можна зробити висновок: поетична творчість рок-пісенного гурту «Бумбокс» характеризується експресивністю, що, безсумнівно, вплинуло на підбір художніх засобів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Глазова С. М., Вусик Г. Л. Функціювання інвективної лексики: від прозових творів Кузьми Скрябіна до сучасних українських пісень. *Закарпатські філологічні студії. 2022.* Вип. 26. Т. 1. С. 37−42.

2. Токмак Н., Тисячна Н. Якщо ти хочеш, ти знайдеш гарну музику. Газета «День». 2012. №17. *[Електронний ресурс]*. https://day.kyiv.ua/article/kultura/yakshcho-ty-khochesh-znaydesh-yakisnu-muzyku (дата звернення: 10.08.2023).

3. Бумбокс. Тексти пісень. *[Електронний ресурс]*. Режим доступу: https://www.pisni.org.ua/persons/511.html#works (дата звернення: 10.08.2023).

4. Штепа П. Словник чужомовних слів і термінів. Монреаль. Канада. 1977. 548с.

5. Білоноженко В. М., Гнатюк І. С., Дятчук В. В., Неровня Н. М., Федоренко Т. О. Словник фразеологізмів української мови. Київ. Наукова думка. 2003. 788 с.

УДК 8142: 070: 811. 111

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ АНГЛІЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ПИТАЛЬНИХ РЕЧЕНЬ

Зайцева Надія Глібівна
студентка
Національний авіаційний університет
м. Київ, Україна
Сітко Алла Василівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології і перекладу

Вступ. Мова як гнучка та адаптивна складова щоденної комунікації має свої складники. Найпростішою для використання, але водночас багатоплановою та складною конструкцією для дослідження є речення. За допомогою речення, а саме його структури, семантики, прагматики можна досягти певної комунікативної цілі, визначеної мовцем, автором тощо.

Актуальність вивчення структурно-семантичної класифікації питальних речень в англійській та українській мовах визначається необхідністю розуміння особливостей будови та виразності запитань у двох різних мовних системах. Питальні конструкції є важливою складовою комунікативного процесу, спрямованого на отримання інформації чи визначення обставин.

Основна **мета** даного дослідження полягає в систематизації та порівнянні структурних та семантичних особливостей питальних речень в англійській та українській мовах. Вивчення цих особливостей сприятиме розширенню лінгвістичних знань студентів із мовознавства, сприяючи їхньому глибшому розумінню спільних рис та відмінностей між двома мовами.

Предметом дослідження є питальні речення англійської та української мов.

Об'єкт дослідження: структурно-семантичні особливості англійських та українських питальних речень.

Матеріал дослідження: роман М. Мітчел «Віднесені вітром» та його

переклад українською Ростислава Доценка.

Методи дослідження: описовий та компаративного аналізу.

Дослідженню питального речення як в англійській, так і в українській мовах присвячено чимало досліджень. Провідне місце займає вивчення категорії питальності. Істинним вважаємо твердження, що «інтерогативи англійської та української мов є структурно-граматичним типом, який відрізняється від інших речень як за структурою, семантикою, так і за комунікативним призначенням» [1, с. 8]. Це по-особливому інтоновані речення з певним порядком слів, часто з використанням лексичних маркерів питальності, що мають у мовленні актуальне членування (функціональну перспективу), логіко-граматична природа яких характеризується цілеспрямованістю запиту інформації [1, с. 8].

Англійські інтерогативи є синтаксичними одиницями певного комунікативно-функціонального типу, який здатний не тільки задовольняти пізнавальні наміри мовця, а й передавати прагматичні смисли інших типів модально-інтенційних висловлювань [1, с. 10].

За семантичною типологією в англійській та українській мовах виокремлємо такі типи питальних речень:

1. Власне питальні:

- з питальним компонентом (основне комунікативне призначення запиту полягає в отриманні нової інформації) [2, с. 56]:
  - з предметним компонентом (репрезентують дві основні семантичні групи за значенням питального слова: у яких питальний компонент Who, Whom зі значенням хто, кого, кому, ким і їх поєднання з прийменниками в українській мові позначає назви істот; у яких питальний компонент What – що (чого, чому, чим і їх поєднання з прийменниками, яке зафіксовано в українськомовному матеріалі) позначає назви неістот) [2, с. 57]: *“And who is it takes your eye?”* [4, с. 106]. – *«І хто ж відволікає твій погляд?»* [3, с. 33].
  - з атрибутивним компонентом (виражають запит про ознаку, властивість чи якість предмета) [2, с. 59]: *What right had the Slatterys and their*

everlasting sickness to take Ellen away from home just at this time when she, Scarlett, needed her so much? [4, с. 122]. – *Яке право мали Слеттери та їхня вічна хвороба забирати Еллен з дому саме в той час, коли її так потребувала Скарлетт?* [3, с. 37].

- з обставинним компонентом (виражають різні обставинні значення, що реалізуються за допомогою питальних слів) [2, с. 61]: *"Where's Ellen this morning?" asked Mrs. Tarleton* [4, с. 173]. – *«Де Еллен сьогодні зранку?» - запитала місіс Тарлтон* [3, с. 53].

- без питального компонента (невідоме названо – це якась ознака, предмет, явище, чи обставина, однак мовця цікавить, як співвідноситься це «відоме» з дійсністю в плані реальності, достовірності тощо) [2, с. 64]: "Do you suppose she'll hit Boyd?" Scarlett, like the rest of the County, could never get used to the way small Mrs. Tarleton bullied her grown sons and laid her riding crop on their backs if the occasion seemed to warrant it [4, с. 15]. – "*Думаєш, вона вдарить Бойда?" Скарлетт, як і решта мешканців графства, ніколи не могла звикнути до того, як маленька місіс Тарлтон знущалася над своїми дорослими синами і при нагоді шмагала їх батогом по спині* [3, с. 4].

2. Невласне питальні:

- зустрічні (не є «відповіддю» на попереднє запитання, а виступає особистісною реакцією на нього [2, с. 138]): *How could he be planning to marry Melanie when he really loved her, Scarlett?* [4, с. 138]. – *Як він міг планувати одружитися з Мелані, коли насправді кохав її, Скарлетт?* [3, с. 42].

- перепит (виступають у ролі сигналів слухача мовцю, за якими останній дізнається про міру уваги до свого мовлення та про міру розуміння і засвоєння його змісту [2, с. 139]): *"Cathleen," said Scarlett, trying to pull the corsage of her dress higher, "who is that nasty man downstairs named Butler?". - "My dear, don't you know?" whispered Cathleen excitedly, a weather eye on the next room where Dilcey and the Wilkes girls' mammy were gossiping* [4, с. 194]. – *«Кетлін, – сказала Скарлетт, намагаючись підтягнути корсаж своєї сукні вище, – хто цей бридкий чоловік внизу на ім'я Батлер?». – «Моя*

люба, хіба ти не знаєш?» – схвильовано прошепотіла Кетлін, дивлячись на сусідню кімнату, де пліткували Ділсі та мама дівчаток Вілкс [3, с. 59].

- уточнювальні (використовуються мовцем, щоб отримати додаткову інформацію, і будуються на основі уточнення конкретного елемента із семантичної структури попереднього висловлення [2, с. 139]): *"Where's Ellen this morning?" asked Mrs. Tarleton. "She's after discharging our overseer and stayed home to go over the accounts with him. Where's himself and the lads?"* [4, с. 173]. - *"Де Еллен сьогодні вранці?" - запитала місіс Тарлтон. "Вона виписала нашого наглядача і залишилася вдома, щоб переглянути з ним рахунки. А де він і хлопці?"* [3, с. 58].

- риторичні (переважно використовуються з прагматичною метою уточнення): *"Isn't it enough that you've collected every other man's heart here today?" he said, with the old, teasing, caressing note in his voice. "Do you want to make it unanimous? Well, you've always had my heart, you know. You cut your teeth on it."* [4, с. 227]. – *«Хіба не достатньо того, що ти сьогодні зібрала серця всіх інших чоловіків?» - сказав він зі старою, дражливою, пестливою ноткою в голосі. «Хочеш, щоб воно було одноголосне? Ти ж знаєш, що моє серце завжди належало тобі. Ти різав на ньому зуби»* [3, с. 69].

- заперечні (дубітативні) (висловлюють суть припущення протилежного) [1, с. 222]: *Scarlett longed to be there now, alone with Ellen, so she could put her head in her mother's lap and cry in peace. Wouldn't Mother ever come home?* [4, с. 128]. – *Скарлетт мріяла опинитися зараз там, наодинці з Еллен, щоб покласти голову на коліна матері і спокійно поплакати. Невже мама ніколи не повернеться додому?* [3, с. 39].

Англійські інтерогативи в україномовних перекладах переважно передаються реченнями цього ж типу, але спосіб перекладу безпосередньо залежить від структурно- семантичного типу питального речення. Найчастіше питальні речення англійської мови відтворюються в українських перекладах такими способами: питальне речення оригіналу → питальне речення того ж типу в перекладі; питальне речення оригіналу → речення іншого

комунікативного типу (спонукальне, окличне, розповідне) у мові перекладу; питальне речення оригіналу → питальне речення іншого типу в перекладі; складне безсполучникове питальне речення оригіналу → складне сполучникове питальне речення в мові перекладу; просте питальне речення оригіналу → питальне речення як частина складного речення в перекладі; складне питальне речення оригіналу → просте (або кілька простих) речення в перекладі [1, с. 10-11].

В англійському художньому тексті часто використовуються загальні структури, такі як "Who-питання" та інші, для отримання інформації та поглиблення сюжету. Українські питальні речення в художньому тексті володіють різноманітністю структур та інтонації. Вони використовуються для створення динаміки сюжету та вираження емоцій персонажів. Обидві мови використовують питальні речення для досягнення різноманітних цілей у художньому контексті. Однак специфіка структур та вживання може варіюватися залежно від культурних та лінгвістичних особливостей.

Висновки. У результаті дослідження було проаналізовано структурно-семантичну класифікацію питальних речень англійської та української мов. Виявлено, що англійські та українські питальні речення мають схожу структурну організацію. Таким чином, ми послуговуємося наступною структурно-семантичною класифікацією: власне-питальні речення (з питальним компонентом: предметним, атрибутивним, обставинним та без питального компонента) та невласне-питальні речення (зустрічні, перепит, уточнювальні, риторичні, заперечні, дубітативні).

Важливим висновком є те, що обидві мови використовують питальні речення для спілкування та отримання інформації. Однак є деякі культурно-зумовлені відмінності у вживанні та структурі питань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Сітко А.В. Відтворення комунікативної семантики англійських інтерогативних конструкцій у перекладі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня

канд. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство». Одеса, 2011. 19 с.

2. Сітко А.В. Відтворення комунікативної семантики англійських інтерогативних конструкцій у перекладі: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство». Київ, 2011. 279 с.

3. Мітчелл М. Звіяні вітром. Роман. кн.1./ пер. з англ. Р. Доценко. К.; Дніпро, 1992. 542 с.

4. Mitchell M. Gone with the wind [Електронне джерело]. – Режим доступу: https://ebook-mecca.com/online/gonewiththewind.pdf

УДК 81’373

ОСОБЛИВОСТІ ІДЕОНІМІВ В СЕРІАЛІ «EMILY IN PARIS»

Карпенко Олена Юріївна,
д.ф.н., професор
Антоненко Катерина Сергіївна,
студентка
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
м. Одеса, Україна

Анотація: Роботу присвячено дослідженню ідеонімів – власних назв об’єктів культури, науки, мистецтва. Метою розвідки є аналіз особливостей ідеонімів серіалу « Emily in Paris». Об'єктом дослідження обрано ідеоніми на позначення епізодів серіалу. Предметом дослідження є структурні особливості та мотиваційна організація ідеонімів серіалу. Фактичним матеріалом здійсненого у роботі аналізу послугували назви епізодів серіалу «Emily in Paris». Обсяг вибірки складає 30 одиниць назв телефільмонімів, до яких віднесено власні назви епізодів серіалів.

Ключові слова: власна назва, ідеонім, телефільмонім, структурні особливості, мотиваційна організація.

У сучасному суспільстві мова є не лише засобом спілкування, але й важливим елементом культурної ідентичності та семіотичної системи. Однією з цікавих для дослідження груп лінгвальних одиниць є **ідеоніми** – слова та вирази, які несуть в собі концептуальні значення, відображаючи особливості світосприйняття та культурні нюанси. За визначенням Д. Бучка, ідеонім розуміється як «власна назва окремого об’єкта культури, науки, мистецтва, взагалі духовності, інакше назви художніх, музичних творів, наукових, релігійних, публіцистичних праць, найменування картин, скульптур, кінофільмів, а також театральних, циркових вистав, балетів і ін.» [1, с. 94].

Аналіз ідеонімів є важливим напрямком лінгвістичного дослідження,

спрямованим на вивчення ментальних структур, що відображаються в мовленні і впливають на комунікативні стратегії мовної спільноти. Оскільки широкий науковий інтерес до ідеонімії пробудився лише нещодавно, кількість розробок на цю тему є відносно обмеженою, і тому все ще існує невизначеність щодо певних аспектів базових аспектів їх функціонування. Ця ситуація поступово змінюється, оскільки дослідницька увага зосереджується на характері та специфіці функціонування ідеонімів, проте багато релевантних явищ залишаються не повністю вивченими, зокрема назви епізодів серіалів, що зумовлює **актуальність** даної роботи.

У світі сучасного кінематографу та телебачення, де кожна деталь здійснює свій власний вплив на глядача, вивчення заголовків епізодів стає ключовим аспектом аналізу та розуміння творів. Назви епізодів несуть у собі глибокий сенс, відображають настрій, ключові моменти сюжету та навіть культурні відтінки. У світі, насиченому різними культурними впливами, де кожна деталь є частиною великого мозаїчного полотна, аналіз фільмонімів стає ключем до кращого розуміння глибини та шаруватості кіноісторії. У цьому контексті телефільмоніми, тобто унікальні назви епізодів, стають об’єктом нашого зацікавлення. Одним із цікавих явищ цього жанру є серіал « Emily in Paris», який став не тільки хітом серед глядачів, але й викликав особливий інтерес до мовних та культурних аспектів.

Таким чином, **об'єктом** дослідження обрано ідеоніми на позначення епізодів серіалу. **Предметом** дослідження є структурні особливості та мотиваційна організація ідеонімів серіалу. **Фактичним матеріалом** здійсненого у роботі аналізу послугували назви епізодів серіалу «Emily in Paris», взяті зі стрімінгової платформи *Netflix*. Обсяг вибірки складає 30 одиниць назв епізодів. **Метою** розвідки є аналіз особливостей ідеонімів серіалу «Emily in Paris».

Найдетальнішою денотатно-номінативною класифікацією власних назв на цей час є робота М. М. Торчинського, у якій власні назви епізодів телесеріалів віднесено до **ідеонімів**, тобто власних назв духовних витворів

людства, до підкласу **артіонімів** – власних назв творів мистецтва. Останні, у свою чергу, підрозділяються на **імажоніми** (власні назви образотворчого мистецтва), **сценоніми** (власні назви сценічних творів), **музиконіми** (власні назви музичних творів) та **фільмоніми** (власні назви фільмів). Саме до фільмонімів (а саме **телефільмонімів**) і віднесено власні назви епізодів серіалів [2, с. 220].

Для проведення аналізу ми взяли за основу М. М. Торчинського, який розділив ідеоніми на **прості**, **складні** та **складені**. Є ще детальніший поділ, згідно з яким прості ідеоніми поділяють на одноосновні та однослівні, складні - на двоосновні, акроніми, тавтологічні, абревійовані, афіксальні, складені – на назви-словосполучення, назви-фрази та назви-речення [3, с. 299-303].

Прості фільмоніми виявилися найменш поширеними і склали 10% від загальної кількості структурних класів. Було виявлено лише 2 випадки однослівних фільмонімів (*Ringarde*, *Charade*).

Складні фільмоніми виявилися найбільш розповсюдженими серед проаналізованих і становили 51% від загальної кількості. Однак найбільшу частку представляли саме двоосновні фільмоніми, яких ми нарахували 14 випадків, наприклад, *French Ending*, *Champagne Problems*, *Fashion Victim*, тобто 48%, в той час як підклас акронімів виявився не частотним і становив лише 1 випадок (*Sexy or Sexist*), тобто 3%.

Складені фільмоніми виявилися не такими часто вживаними, як складні, і становили 26% від загальної кількості. Підкатегорія назва-фраза виявилася найчастотнішою, оскільки було нараховано 5 прикладів назв-фраз (наприклад, *How to Lose a Designer in 10 Days, Love Is in the Air*), тобто 16%. Ми нарахували по 4 випадки в таких підкатегоріях, як назва-словосполучення (такі як *Ex-en-Provence, An American Auction in Paris*) та назва-речення (серед них *Live from Paris, It's Emily Cooper; I Have Two Lovers*), що становило по 13% відповідно. Серед комбінацій переважає використання іменників та прикметників, рідше дієслів та займенників, найменш частотними є числівники.

О. О. Селіванова визначає мотивацію як «наскрізну для моделі породження психоментальну операцію, результатом якої є семантико-ономасіологічна залежність мовних знаків, яка виникла на основі складної системи зв'язків концептів людської свідомості» [4, с. 158]. Мотиваційна класифікація досліджуваних ідеонімів охоплює низку типів. Для проведення аналізу ми взяли за основу класифікацію М. М. Торчинського, який розділив ідеоніми на апотропейні, асоціативні, ідеологічні, квалітативні, локативні, меморіальні, номінальні, патронімічні, посесивні, символічні, ситуативні, сутнісні та темпоральні, а також ті, що можуть мати комбіновану або невідому мотивацію [5, с. 464-495]. Найбільш частотною мотивацією є **квалітативна** (*Sexy or Sexist, Faux Amis*), сутнісна (*Masculin Féminin, A Kiss Is Just a Kiss*) та **локативна** (*Emily in Paris, French Ending*), про що свідчить по 4 приклади фільмонімів, і це становить по 13% від загальної кількості проаналізованого матеріалу. Також нами було визначено випадки **комбінованої** мотивації, які включали дані класи, а саме **квалітативно-локативна** з найбільшою кількістю прикладів серед комбінованої мотивації – 3 (*An Englishman in Paris*), що становить 10% від усієї кількості, **сутнісно-локативна** (*Coo D'état*) з результатом 2 приклади (*An American Auction in Paris*) або 7,5%, **сутнісно-квалітативна** (*Fashion Victim*) та сутнісно-посесивна (*The Cook, the Thief, Her Ghost and His Lover*) мотивації мали лише по 1 випадку і зайняли по 3%. Нами було знайдено по 2 випадки **апотропейної** (*Cancel Couture, Bon Anniversaire*!) та **ситуативної** (*What It's All About…, Voulez-Vous Coucher Avec Moi?*) мотивації, тобто по 7,5% відповідно. Ситуативна мотивація містила також 1 випадок комбінованої, а саме **ситуативно-локативну** (*Do You Know the Way to St. Tropez?*), що становить 3% від обраних для аналізу фільмонімів. Решта типів мотивації – **номінальна** (*Jules and Em*), **посесивна** (*Family Affair*), **асоціативна** (*Scents & Sensibility*) та **темпоральна** (*How to Lose a Designer in 10 Days*) - нарахували також по 1 випадку, тобто по 3%.

Таким чином, ми провели дослідження лінгвальних засобів репрезентації назв серій, результати якого можуть бути використані для аналізу їх зв'язку з

культурними або історичними натяками, з аспектами французької та американської культур, впливу на глядача та його сприйняття контенту.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Словник української ономастичної термінології / уклад. Д. Г. Бучко, Н. В. Ткачова. Харків: Ранок-НТ, 2012. 256 с.
2. Торчинський М.М. Структура онімного простору української мови. Частина 2. Функціонування власних назв. Хмельницький: ХНУ, 2009. 394 с.
3. Торчинський М.М. Власні назви нематеріальних об’єктів: структура, диференційні ознаки, перспективи дослідження. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Мовознавство. Тернопіль, 2017. Вип. 1 (27). С. 299-303.
4. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля – К., 2010. 844 с.
5. Торчинський М. М. Структура, типологія і функціонування онімної лексики української мови: дис. … докт. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2010. 502 с.

УДК 811.11

ПРАГМАТИКА ЗАГОЛОВКІВ ІНФОРМАЦІЙНОГО ДЖЕРЕЛА

Ковальчук Оксана Ярославівна,
к.філ.н., доцент
Боєчко Софія Любомирівна
Студентка
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
м. Івано-Франківськ, Україна

Анотація. Статтю присвячено дослідженню прагматики заголовків місцевого інформаційного джерела. У роботі описано головне функціональне навантаження заголовків, а також вказано їх класифікацію та особливості. Проаналізовано мовні засоби, які найчастіше використовують у заголовках. Доведено вплив заголовків на сприйняття читачами тексту. У роботі наголошено на важливості правильного мовлення інформаційних джерел та значенні мовних засобів у ЗМІ.

Ключові слова: заголовок, інформаційне джерело, читач, вплив, мовні засоби.

Постановка проблеми. Заголовок – один з найважливіших елементів статті, особливо в інформаційному джерелі. Він допомагає читачеві коротко ознайомитися з темою тексту і вирішити, чи варто витрачати час на його прочитання. Іноді під сенсаційним заголовком приховується пустка, і це може повністю зіпсувати враження від інформаційного видання. Саме тому дослідження прагматики заголовків – одне з актуальних завдань сучасного мовознавства.

Аналіз останніх публікацій. Заголовки неодноразово були об’єктом лінгвістичних досліджень. Вивченням цієї теми у вітчизняному мовознавстві займаються багато вчених. А. В. Белецька [1] вивчала емоційний контент у новинних заголовках, О. М. Бикова [2] та Л. П. Юлдашева [12] займалися

вивченням властивостей, функцій і різновидів заголовків, В. О. Богдан [3] та М. Я. Захарчук [7] вивчали заголовки як основний засіб прагматичного впливу на читача, М. В. Бойчук [4] досліджував неологізми у заголовках, Х. П. Дацишин [5] висвітлювала мовні маніпуляції в заголовках, С. С. Зайцева [6] розглядала заголовки як засіб інформування про наукові досягнення, В. І. Ільченко [8] цікавився експресією власних назв у заголовках, тоді як В. М. Кулик [9] працював з загальним дискурсом українських медій та їхньою ідентичністю, а Л. І. Солодка [11] вивчала лексико-семантичні особливості газетних заголовків.

Мета дослідження – виявити особливості заголовків в інформаційному джерелі і розкрити їхній вплив на сприйняття інформації.

Виклад основного матеріалу. Традиційно ми звикли, що заголовок повинен бути у кожному тексті. Однак не до кінця розуміємо, наскільки велике значення має заголовок. Створення заголовків є свого роду мистецтвом, яким може володіти не кожен.

Заголовки можна класифікувати за багатьма ознаками, наприклад, за змістом, місцем розташування, формою зображення. Коли ми говоримо про класифікацію за змістом, то ділимо заголовки на тематично прості і тематично складні. За місцем розташування заголовки можуть бути боковими, центральними, віконними. Форма зображення також буває різною: літерні, нумераційні, німі.

Г. Микитів у своїй статті посилається на сучасного українського ученого В. І. Іванова. Він, своєю чергою, виділяє типи газетних заголовків за кількома ознаками. Зокрема, за способом поліграфічного виконання всі заголовки в газеті поділяються на набірні та клішовані. Набірні заголовки поділяються на ті, що виконуються шрифтами ручного і машинного набору. Залежно від призначення, ролі, яку заголовки виконують на газетній шпальті, дослідник подає такі їх типи: основні (головні), підзаголовки, внутрішні підзаголовки, надзаголовки, рубрики, шапки. [10, с. 235]

За оформленням заголовки бувають шрифтові та зображальні. При

створенні шрифтових заголовків автор може варіювати розмір шрифту, інтервал між літерами та рядками. У зображальних заголовках використовуються каліграфічні літери, зображення емблем, логотипів та інших символів. Здебільшого зображальні заголовки використовуються у пресі для позначення рубрик, авторів, що створювали статтю.

Розгляньмо детальніше класифікацію заголовків за їхньою структурою. Бувають такі типи заголовків:

- прості – складаються з одного повноцінного речення, яке має закінчену думку;
- ускладнені – складаються з двох або більше простих речень. Часто друге речення пояснює або деталізує перше;
- заголовковий комплекс – складається з одного головного речення і кількох словосполучень чи слів, які доповнюють повноцінне речення.

Цікавим явищем є поділ заголовків на типи за метою емоційного впливу на аудиторію: інтригуючі, страшні, карколомні, скандальні, інтимні. Досить часто в заголовках використовують окличні речення, риторичні запитання, переносне вживання слів, метафори. Іноді в заголовках використовують абревіатури з їх подальшим тлумаченням. [10, с. 235]

Також Г. Микитів, посилаючись на сучасного українського дослідника В. Й. Здоровегу, згадує про класифікацію заголовків за змістовим наповненням. Вони бувають інформаційні, спонукально-наказові, проблемні, констатуючо-описові, рекламно-інтригуючі. [10, с. 235] Здебільшого у звичайних новинних газетах чи тематичних журналах переважають інформаційні заголовки, а от у «жовтій пресі» чи сенсаційних і скандальних виданнях здебільшого можна побачити рекламоінтригуючі. Цікавим різновидом є спонукально-наказові заголовки, адже вони ставали основним елементом у пропагандистських листівках та плакатах всіх часів і використовуються досі політиками для маніпулювання громадянами. Проблемні заголовки містять у собі факт існування самої проблеми і часто висловлюються питальними реченнями.

Щодо різновидів заголовків, то О. Бикова, спираючись на праці вітчизняних та зарубіжних дослідників, виділяє ще кілька видів заголовків. [2] До прикладу, заголовок-інтрига, який обов'язково має містити в собі елементи таємничості, щоб зацікавити читача. Заголовок-цитата – це частий трюк, яким користуються автори. З інтервю, пресконференції чи іншої події, про яку пишуть, обирають найгучніші цитати і вводять їх у заголовок. Заголовок-метонімія проявляється у використанні цього художнього засобу. «Всесвітньо відомий оркестр змусив Київ аплодувати стоячи», - у цьому прикладі під назвою міста криються насправді його жителі. Такий заголовок створює підсилювальний ефект. Заголовок-метафора активно використовується у заголовках, адже це – спосіб викликати у читача певні асоціації і зацікавити своїм прихованим змістом. Синекдоха у заголовку теж посилює зацікавлення до тексту. Людська свідомість прагне цікавої гри слів, а цього можна легко досягнути, використовуючи художні засоби. Це стосується і заголовку- перифраза. Кожен бодай раз на сторінках газет чи журналів бачив заголовки «Українська Венеція» чи «Злочинці в погонах». За допомогою перифразу можна урізноманітнити виклад інформації і уникнути надокучливих повторів.

Якщо розглядати різновиди заголовків з точки зору синтаксичних засобів увиразнення, то О. Бикова виділяє заголовки-інверсії, заголовки-еліпси, заголовки- асиндетони, заголовки-оксиморони і тавтологічні заголовки. У заголовках-інверсіях використовують переміщення слів, що привертає увагу читача, адже зворотний порядок слів непритаманний українській мові, наприклад *«Франківщина туристична», «Земля українська»*. Заголовки-еліпси є дуже чіткими і динамічними. Заголовки-асиндетони складаються з кількох однослівних речень. Між ними немає жодних сполучників, і такі заголовки теж посилюють динамічність тесту: «Квитки. Валіза. Подорож». Читачі також полюбляють заголовки-оксиморони. Вони однозначно залишаються у пам'яті і змушують людину довго роздумувати над змістом самого заголовку. Тоді виникає відчуття, що якщо назва твору настільки суперечна і цікава, то що вже

казати про саму статтю. З ймовірністю 95% стаття з таким заголовком буде прочитана. Щодо тавтологічних заголовків, то тут працює такий же принцип, як і у попередніх видах. Тавтологія у заголовках увиразнює зміст, наголошуючи на повторі. Складається враження, що, оскільки слово чи словосполучення повторено кілька разів, то вона є важливим і потрібно знати чому.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Мовні засоби відіграють вирішальну роль у заголовках. Саме вони визначають, чи привертатиме заголовок увагу, чи стане стаття успішною, чи зацікавить читача. Саме тому досить часто в заголовках використовують окличні речення, риторичні запитання, переносне вживання слів, метафори. Іноді в заголовках використовують абревіатури з їх подальшим тлумаченням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белецька А. В., Рождественська В. Емоційний контент в новинному продукті інтернет-медіа України у часи пост-правди. *Наукові записки Інституту журналістики.* 2019. 16 с. URL : http://www.scientific-notes.com/wp-content/uploads/2020/01/75_1.pdf.

2. Бикова О. М. Властивості, функції й різновиди заголовків у структурі сучасного пресового репортажу. *Масова комунікація: історія, сьогодення, перспективи*. 2012. № 2. С. 5–10.

3. Богдан В. О. Заголовок медіа тексту як основний засіб прагматичного впливу на читача. *Матеріали XIII Всеукраїнської наукової конференції студентів та молодих науковців* : зб. наук. ст., м. Умань, 22 квіт. 2020 р. Умань, 2020. С. 15–18.

4. Бойчук М. В. Неологізми в заголовках інтернет-видань: структурно-семантичний та функціонально-стилістичний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Х., 2013. 16 с.

5. Дацишин Х. П. Мовні маніпуляції в заголовках інтернет-версії телевізійних новин (на прикладі інтернет-сторінки програми «ТСН»). 2014.

URL : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Tir_2014_13_30.pdf.

6. Зайцева С. С. Функції заголовків у новинній інтернет-журналістиці як засіб інформування про наукові досягнення. *Innovative pathway for the development of modern philological sciences in Ukraine and EU countries* : Collective monograph. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2021. 18 с.

7. Захарчук М. Я. Прагматичний аспект функціонування заголовків (на прикладі гіперлокального медіа Район.in.ua). *Міжнародний мультидисциплінарний науковий онлайн-журнал ΛΌГОΣ. ОНЛАЙН*. 2019. № 4. URL : https://www.ukrlogos.in.ua/10.11232-2663-4139.04.03.html.

8. Ільченко В. І. Експресія власних назв як засіб публіцистики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.01.08. «Журналістика». К., 2003. 24 с.

9. Кулик В. М. Дискурс українських медій: ідентичності, ідеології, владні стосунки : монографія. К. : Критика, 2010. 656 с.

10. Микитів Г. В., Попруга Т. В. Інтерпретація газетних заголовків у сучасному інформаційному просторі. *Вісник Запорізького національного університету*. 2010. № 1. С. 233–237

11. Солодка Л. І. Лексико-семантичні особливості газетних заголовків : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора наук із соц. комунікацій : 27.00.04 «Теорія та історія журналістики». К., 2008. 18 с.

12. Юлдашева Л. П. Функції заголовків. *Web of Scholar*. 2008. Том 5. Вип. 20. С. 70–74. URL : https://www.academia.edu/37814945/%D0%A4%D0%A3%D0%9D%D0%9A%D0%A6%D0%86%D0%87_%D0%97%D0%90%D0%93%D0%9E%D0%9B%D0%9E%D0%92%D0%9A%D0%86%D0%92.

УДК 811.161.2’367

СЕМАНТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ ЕКЗИСТЕНЦІЙНИХ РЕЧЕНЬ У МАЛІЙ ПРОЗІ Є. ГУЦАЛА

Пасік Надія Михайлівна,
к. філол. н., доцент,
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
м. Ніжин, Україна

У статті проаналізовано структурно-синтаксичні та функційно-стилістичні особливості семантичної реалізації компонентів екзистенційних речень у малій прозі Є. Гуцала; з’ясовано індивідуально-авторські прийоми ускладнення буттєвої семантики предикатів; описано деякі способи стилістичної актуалізації екзистенційної семантики в художньому мовленні.

Ключові слова: екзистенційне речення, семантика буття, структура речення, суб’єкт, об’єкт, предикат, семантичний еквівалент.

В українській лінгвістиці результати дослідження буттєвих речень у структурно-семантичному, формально-граматичному, семантико-синтаксичному, ономасіологічному аспектах представлені працями В. Дмитрука, В. Жовтобрюх, А. Загнітка, О. Леути, Л. Лонської, Н. Мєлєкєсцевої, Г. Пірус, В. Ситнікової, І. Сушинської та ін. Однак художнє мовлення з огляду на ідіостильові особливості й комунікативні умови відкриває нові можливості семантичного оформлення екзистенційних речень, тому вважаємо заявлену тему актуальною.

Мета нашої розвідки – з’ясувати особливості й функційну здатність семантичної реалізації компонентного складу екзистенційних речень у малій прозі Є. Гуцала.

Художнє мовомислення Є. Гуцала виразно демонструє потенціал синтаксичних ресурсів мови в моделюванні інформаційних, емоційно-образних, суб’єктивно-оцінних смислів тексту. Зображенню внутрішнього світу

особистості, її буттєвих цінностей, відтворенню емоційних виявів, зануренню в екзистенційні глибини сприяє актуалізація екзистенційних структур, логіко-граматичний і семантико-синтаксичний плани яких спрямовані на констатацію існування, реальної наявності/відсутності позначуваних об'єктів дійсності й репрезентовані компонентами зі значенням об'єкта буття, буття та сфери буття [2; 3; 4].

За результатами нашого спостереження, у новелах Є. Гуцала продуктивно використані екзистенційні речення, у яких стверджується чи заперечується існування чогось у зовнішньому світі або ж внутрішньому світі людини. Означена ономасіологічна модель дає змогу вербалізувати буття природних об'єктів і явищ у просторі, буття подій, часових відрізків, фізичні й психічні стани осіб, як-от: *... десь* ***були*** *чорториї,* ***була*** *й врівноважена течія* [1, с. 154]; *Адже раніше на острові* ***не було*** *нічого* [1, с. 357]; *... за річкою на тому спадистому березі* ***височіють*** *віковічні дерева заводського парку* [3, с. 31]; *За вікнами* ***сизіло*** *холодне вечірнє повітря, на яблуневому гіллі* ***рожевіли*** *та* ***біліли*** *вродливі білі плоди* [1, с. 304].

Комунікативні потреби Гуцалових новел зумовлюють семантичну неоднорідність екзистенційних двоскладних речень, які, проте, за структурно-семантичними параметрами вкладаються в загальновизнані моделі. Зокрема, з огляду на змістове наповнення предиката, у досліджуваних текстах, за Л. Лонською, виділяємо три види екзистенційних структур: власне буттєві, наявності й належності та локативні [4, с. 9].

Власне буттєві речення використано для фіксації існування або відсутності кого-, чого-небудь у світі. Семантичний діапазон позиції суб'єкта екзистенції доволі широкий – це назви осіб, предметів і явищ навколишнього світу, подій тощо, адже «поняття екзистенції є спільною якістю матеріальних об'єктів і способом виявлення ідеальних об'єктів» [3, с. 196]. Предикат представлений обмеженим набором дієслів зі словниковою семантикою власне буття – *бути, існувати, траплятися, ставатися, відбуватися, діятися,* як-от: ***Є*** *грак, а* ***є*** *й крук!* ***Є*** *гайворон, а* ***є*** *й галка!* [1, с. 207]; *Ще й не така біда* ***буває*** [1,

с. 320]; *... **не може перестати існувати** пісня вітру, його любов* [1, с. 141]; *А з жінкою що **трапилось**?* [1, с. 417]. Буттєвий зміст таких речень не ускладнений ніякими додатковими значеннями. На думку О. Леути, перераховані предикати як вузькоспеціалізовані засоби для вираження екзистенції організовують класичні дієслівні речення наявності/відсутності, адже реалізують семантику буття найбільш оптимально й переконливо [3, с. 195].

Окремим різновидом екзистенційних речень мовознавці називають структури наявності та належності [4, с. 9], які також вербалізують семантику існування, однак, крім суб'єкта й предиката, передбачають у своїй будові обов'язкову наявність об'єкта, напр.: *Ні, був **у них** город* [1, с. 87]; *Гроші **для нього** не існують, як не існує багато іншого на світі* [1, с. 65];*… цей простір, належачи собі, також належить і **тобі*** [1, с. 355]; *Я мав **наречених**, вона мала **женихів*** [1, с. 409]; *Щось було **між вами**, було!..* [1, с. 414].

Структурно-семантична організація локативних буттєвих речень, які в текстах Є. Гуцала найбільш продуктивно функціонують із-поміж екзистенційних, передбачає обов'язкову наявність компонента з обставинно-локальним значенням. Цю позицію заповнює прислівник або прийменниково-іменникова конструкція, напр.: ***Там** були леви, жирафи, макаки, вовки, лисиці, а також крокодили* [1, с. 250]; *… а **кругом** простелиться невидима чорна ніч* [1, с. 72]; ***В кутку кімнати** стоїть медогонка* [1, с. 23]; *Вона* [денна полуднева мла. – *Н. П.*] *стоїть **між землею і небом*** [1, с. 352]; *Розповідав, що діється **в** їхньому **селі*** [1, с. 59].

Відзначимо, що екзистенційні речення з вузькоспеціалізованими дієсловами, попри частотність, менш показові для ідіостилю письменника, ніж делексикалізовані, адже обмежують змогу образно репрезентувати об'єкти, що для нього принципово. В основному натрапляємо на структури, у яких буттєва семантика предикатів представлена синкретично, тобто «кваліфікація семантики таких речень як екзистенційної підтверджується … можливістю вживання в них дієслів, що передають значення буття як одиниці словника» [2, с. 117], напр.: *Хата **стояла** на згірку* [1, с. 98]; *... скрізь **панував** дозрілий*

спокій [1, с. 448]; *Од того села їхала машина, і за нею* ***тягнувся*** *довгий хвіст куряви* [1, с. 102]; *... на голові* ***сяє*** *квітчаста хустка* [1, с. 61]; *Гроза вже* ***відкотилась*** [1, с. 333].

Для номінування факту буття автор залучає лексику різних семантичних груп, що в контексті здатна реалізувати ономасіологічну поліфункційність. Скажімо, дієслова зі значенням розміщення, місцеперебування водночас уживаються для повідомлення про наявність певного об'єкта: *Бабина та дідова хата* ***стояла*** *над шляхом, біля самісінького лісу* [1, с. 87]; *... під деревами на землі* ***лежало*** *повнісінько яблук та грушок* [1, с. 102]; *Лідина постать* ***бовваніє*** *віддалік* [1, с. 21]; *Якраз навпроти обійстя, на якому* ***височів*** *розлогий, могутній клен…* [1, с. 102]; *У сінях* ***висіли*** *тички, на них* ***гнулися*** *вінки цибулі, часнику* [1, с. 30]; *... зарості глухої кропиви, що* ***здіймалися*** *до плечей* [1, с. 33]. Актуалізовані лексеми дають змогу повідомити про факт буття/небуття предмета в навколишньому світі через називання приписуваних йому станів.

Інформацію про буття об'єкта рослинного світу Є. Гуцало вербалізує дієсловами, семантична структура яких асоціативно пов'язана із цією сферою - переважно процесом зростання й виявом кольору, напр.: *... трава* ***росла*** *й під водою* [1, с. 236]; *... вже* ***засиніли*** *фіалки* [1, с. 49]; [барвінок. - *Н. П.*] *і зимою* ***зеленіє*** [1, с. 88]; *Вогненно-веселі язики перцю* ***червоніють*** *і* ***червоніють*** [1, с. 93]; ***Цвітуть*** *соняшники* [1, с. 85]. Очевидно, що в текстах із великою кількістю візуальних словесно-художніх образів подібних виявів дуже багато. Простежуємо ускладнення семантичної структури актуалізованих дієслів новими компонентами змісту й збільшення їхньої структурно-семантичної значущості в реченні.

Подібно функційно навантажені дієслова стану чи дії, що характеризують землю, небо, воду, напр.: *В селі, у білому засніженому яру,* ***тече*** *річечка* [1, с. 216]; *Отут, у ярочку,* ***темніє*** *латка чорної землі* [1, с. 216]; *... на гіллі* ***блищить*** *вода* [1, с. 61]; *... наді мною* ***гнулося*** *велике небо* [1, с. 28]; *... в надвечірніх сутінках* ***дрімають*** *обважнілі хмари* [1, с. 350]. Предикати з небуттєвою семантикою функціонують в екзистенційних реченнях тільки за

умови наявності в структурі значення імені предмета буття або залежного компонента відповідної семи, напр.: *Куди оком не кинь – море* ***синіє*** [1, с. 236]; *... попереду* ***біліла*** *світла дорога* [1, с. 44]. На думку дослідників, конкретизація цієї ознаки може бути передбачена або не передбачена семантикою іменника - предмета буття. «Якщо ознака, виражена в лексичній семантиці дієслова, є для імені предмета буття самозрозумілою, звичною, постійною, інформаційна цінність її послаблюється, відходить на другий план, а комунікативно релевантною стає фіксація відношення екзистенції», – слушно зауважує В. Жовтобрюх [2, с. 117]. Для мовної естетики Є. Гуцала показові речення з комунікативно релевантним значенням буттєвої та небуттєвої ознак, що сприяє наповненню текстів фактуальною, підтекстовою і концептуальною інформацією.

Називаючи якісну ознаку об'єкта, пов'язану переважно із зоровим сприйняттям, і виражаючи так суб'єктивну оцінку, як у попередньо наведених прикладах, мовець стверджує цим буття предмета. Водночас дієслова на позначення якісних звукових виявів об'єктів буття називають дію активного виконавця, яку суб'єкт сприйняття визнає як ствердження або заперечення існування предмета, скажімо: *І раптом звук дзвона* ***долинає*** *до мого слуху* [1, с. 132]; *... оддалік ще один жайворонок* ***співає*** [1, с. 297]; *Десь біля медогонки* ***зашелестіла****, а далі* ***забриніла*** *бджола* [1, с. 24]; *Голос* ***сяйнув*** *пригаслим світлом Чолієвої душі – і* ***вмовк*** [1, с. 262].

Еквівалентами буттєвих дієслів у досліджуваному мовленнєвому просторі є слова із семантикою руху, переміщення по твердій поверхні, у воді та в повітрі, напр.: *… у хмарі куряви* ***котилися*** *вози* [1, с. 98]; *... вилітає на околицю, звідки* ***стелиться*** *дорога на Дзвеняче* [1, с. 268]; *У цьому кільці* ***металося*** *ще два затравлені зайці* [1, с. 259]; *Під ногами вже* ***хлюпочеться*** *вода* [1, с. 294]; *У чистому небі* ***зійшли*** *зірки* [1, с. 48]; *Звук* ***летів*** *знизу, від річки* [1, с. 242].

Ствердження чи заперечення буття гуцалівських персонажів пов'язане з актуалізацією обмеженої кількості дієслів, що називають переважно існування,

його відсутність або ж фізичний та фізіологічний стан у статиці чи динаміці, як-от: *Це* ***була*** *вона, Цезя* [1, с. 31]; *Сава* ***був*** *– і наче Сави* ***не було*** [1, с. 423]; *На сидіннях* ***куняло*** *кілька лісорубів* [1, с. 83]; *На ослоні* ***сиділи*** *тітки, дядьки* [1, с. 39]; *На базар я* ***не ходив****, не питався* [1, с. 39].

Екзистенційне значення з аналітичним конотативним компонентом реалізує семантична структура дієслів, що називають фази процесу, окреслюють межі простору, напр.: *...* ***починається*** *рівний луг, що тягнеться до ставу* [1, с. 293]; *І знову* ***з'являться*** *старі озера* [1, с. 236]; *На цьому їхня перша розмова й* ***закінчилась*** [1, с. 236]; *Дрозди-чикотні* ***зникли*** *поміж дерев* [1, с. 341], а також указують на ступінь інтенсивності вияву буття через якусь ознаку, як-от: *Й місячна доріжка на ставу ледь-ледь* ***позначилась*** [1, с. 238]; *Та місяць* ***вищає*** *... і доріжка* ***подовшала*** [1, с. 238] *... і дедалі вихорець* ***зростав****, буря* ***дужчала*** [1, с. 224]. У першій моделі предикати експлікують розуміння буття як процесу з позитивним (коли субстанції та ідеальні явища починають і/чи продовжують існувати) чи негативним результатом (коли субстанції та ідеальні явища припиняють існування) [3, с. 196]. Більш експресивними виявляються речення з дієсловами з ускладненою семантикою через актуалізацію семи інтенсивності вияву ознаки – характеризаційного маркера екзистенції, що передбачає послідовність чи зіставлення оцінюваних явищ.

Аналізований матеріал показує, що речення з небуттєвими предикатами в ролі буттєвих більш інформативні, адже експлікують, окрім екзистенційної семантики, ще й характеристичну та оцінну, що важливо для реалізації комунікативних настанов художнього твору. Цей чинник зумовлює домінування буттєво-оцінних структур у текстах Є. Гуцала.

Оскільки традиційних мовних форм не завжди вистачає для вираження індивідуально-авторського моделювання світу, то письменник вдається до залучення різних стилістичних прийомів, реалізує механізм пристосування мови до потреб мовця. Модифікації узуального в парадигмі екзистенційних структур у Є. Гуцала пов'язані із синтагматичними аномаліями, передусім з економією чи надлишковістю мовного матеріалу. Так, фіксуємо неповні

екзистенційні структури з пропущеним предикатом, на зразок: *А кругом – поле* [1, с. 250]; *О-о, тут така повінь!* [1, с. 19]; *Білі гуси в темній воді!* [1, с. 217]; *А навколо їхньої колонії – море пташиного співу!* [1, с. 230], які увиразнюють мовну форму через зміщення акценту на показники локусу й суб'єкта, розширюючи хронотоп. Оповідна художня форма з увагою до деталі забезпечує широкі можливості для ампліфікації екзистенційних предикативних частин у складних структурах, скажімо: ***Був*** *у діда рудуватий віхтик бороди,* ***були*** *кощаві кулаки,* ***був*** *тютюн, який він розвішував сушитись попід хатою,* ***було*** *повно сухого духмяного сіна в шопі,* ***була*** *коза, а може, й дві,* ***було*** *кілька курей та півнів – і, здається, більше нічого* ***не було*** [1, с. 87]; ***Були*** *в неї буряки кормові, які вона згодовувала свині,* ***були*** *буряки червоні, які різалися в борщ, а* ***були*** *й цукрові, котрі можна було спекти в гарячому вугіллі й з'їсти замість делікатесу* [1, с. 88]. Анафоричне вживання буттєвого дієслова й інверсований порядок слів у предикативних частинах інтенсифікує семантику наявності, а симетрична організація, паралелізм ритмізує мовлення. Комбінація образів структурно подібних блоків речень нагадує кінематографічний спосіб репрезентації дійсності й підсилює враження від повідомленого. Очевидною виявляється залежність семантичного наповнення тексту від його синтаксичного конструювання з погляду індивідуального авторського естетичного досвіду.

Отже, актуалізація екзистенційних речень у художньому мовленні Є. Гуцала ілюструє їх прагматичну вагомість для синтаксичного моделювання станів довкілля й внутрішнього світу людини, фіксації та характеристики рефлексій. Художня й ідіолектна норми визначають тенденцію до розширення лексико-семантичних ресурсів для вираження предикатів двоскладних екзистенційних речень. Простежуємо ускладнення семантичної структури дієслів різних тематичних груп: значення характеризації унаочнює прояв конкретного фрагмента буття, наявності/відсутності чогось/когось у світі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гуцало Євген. Твори в п’яти томах. Т. 1. : Оповідання, новели. Київ : Дніпро, 1996. 454 с.

2. Жовтобрюх В. Ф. Семантика предикатів місцеперебування в реченнях сучасної української мови. Лінгвістичні дослідження : зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. 2019. Вип. 50. С. 115–121. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_lingv_2019_50_16 (дата звернення: 20.11.2023).

3. Леута Олександр. Структурно-семантична організація буттєвих речень в українській мові. *Мовознавчий вісник* : зб. наук. праць. 2012. Вип. 14–15. С. 194–200. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mv_2012_14-15_31 (дата звернення: 20.11.2023).

4. Лонська Л. І. Структурно-семантичні особливості буттєвих речень в українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. к. філол. н. : спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2001. 19 с. URL: http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/6510 (дата звернення: 20.11.2023).

УДК 81

LANGUAGE FEATURES OF LEGAL TEXTS

Решитько Анна Дмитрівна
старший викладач,
Ткач Антоніна Володимирівна
студентка
Сумська філія
Харківський національний університет внутрішніх справ
м. Суми, Україна

Abstract: The article describes a feature of the language of the law - the semantic diffuseness of lexemes and their referential vagueness. Referential vagueness when writing a rule of law is caused by the need to give the legal norm an all-encompassing character.

Key words: legal discourse, imprecision of meaning, semantic diffuseness.

In recent years, the language of legal texts has increasingly attracted the attention of linguists. The topic of this article is the analysis of the use of words in legal texts with an imprecise meaning, which allows for a different interpretation than what was intended by the compiler/author of the source text. According to researchers, inaccuracy and vagueness of meaning are of particular interest. Oddly enough, there are many inaccuracies in the legal text because legislators tend to summarise as many law enforcement cases as possible rather than describe each offence and the punishment that follows it. The need for generalisation leads to broadly interpreted vocabulary in legal documents with several possible meanings. Inaccuracies in the law's wording are used by lawyers of the injured party interpreting ambiguities in the wording of laws in favor of their clients [1; 44].

Based on other acceptable interpretations of a word with an inaccurate meaning used in the rule of law, lawyers seek a review of decisions made by the court in favour of their clients. Analysis of the factual material reveals that semantic diffuseness and lexical inaccuracy occur when different classes of words are used in

the text: nouns, adjectives, verbs, and adverbs. Let us look at some examples. The district court may extend the time to file a notice of appeal if a party moves no later than 30 days after the prescribed time. In a legal document, it is very important to indicate a period, indicate a specific period after which an appeal can be filed. In this way, it would be possible to avoid inaccuracies in the interpretation of the text and, as a result, prevent possible problems in the future - re-examining cases and repeated trials. The vagueness and imprecision of the meaning of the word time in this context is obvious. The word time can mean and be understood as a certain day, or it can be interpreted as a specific time, which is very important for the event. Thus, when trying to give the word the correct interpretation, the noun time can put a person in a difficult position. It is possible to avoid the imprecision of the meaning by using the word day instead of time [2; 144]

Not only nouns but also adjectives can illustrate lexical imprecision. For example, the adjective certain. According to Exhibit A of the Universal Agreement (the "Theatrical Distribution Agreement"), Universal has certain exclusive international theatrical distribution rights and obligations concerning certain motion pictures. In this case, the adjective certain, intended to mean something specific, is used in this context with the meaning 'certain'. What kind of films, rights and responsibilities we discuss will remain unclear without a clarifying context. However, there are no explanations in the following text. Immigrants are presupposed to have certain human rights. However, exactly what rights the European Union wanted to grant immigrants was not precisely spelt out. Meanwhile, a wave of immigrants has poured into Europe, and stopping it seems problematic. Some constructions with adjectives can create inaccuracy and blurred meaning, for example, when indicating age.

To avoid problems, lawyers recommend using the word means instead of includes, since means can serve as an "equal sign" and help avoid document content discrepancies. Another example of a broader interpretation of the meaning of a lexeme is the use of the verb transfer in legal texts. (6) Except to the extent expressly permitted by this Agreement, Shareholders may not sell, transfer, assign, pledge,

encumber, or otherwise dispose of or convey (by operation of law or otherwise) shares of the Corporation. The subsequent use of the verb transfer in the text of the shareholder agreement confirms this. If a Shareholder proposes to transfer shares and dies before closing the sale and purchase contemplated by Section 1. Thus, all other verbs are removed from the agreement's text [4; 183].

Interpreting both sentences (using only the verb transfer and using all the verbs mentioned above) are equivalent in meaning. A better solution would be to include a footnote explaining that the action described by the verb transfer includes actions indicated by the verbs sell, assign, pledge, dispose, and convey. The subject of modern legal discussions is modal verbs such as shall, will and may, which constantly lead the user to a dead end when interpreting them correctly. At the same time, in legal texts, the modal verb shall is widely used in the sense of obligation.

The discussion participants argue that the modal verbs shall, will and may are not the same as the verb must. Therefore, the question arises of how obligatory the execution of instructions in the text in which these modal verbs are used is. For example, The Governor shall approve it. Secondly, it shall and will also imply action in the future.

The modal verb must create difficulties in understanding the meaning since it sometimes tends to be interpreted by the court as a complete synonym for shall, i.e. in the meaning of the future. For example, the law says: (8) The buyer must submit notice of defects within 30 days of receipt. Probably, the author of the bill meant that If the buyer does not submit the notice of defects within 30 days, then it is too late to give notice, i.e. intended to formulate a condition under which the buyer is entitled to compensation for the return of a faulty item of purchase. However, the court interpreted the warranty clause in the buyer's favour even though the purchased item's warranty period had already expired. In schools in the Australian state of Victoria, religious instruction for children is provided under legislation that uses the verb may. (9) Special religious instruction may be given in a Government school under this section. Schools and parents tried to challenge this provision, relying on the fact that the verb may not mean must and does not imply the meaning of obligation. However,

the ministers said the word may be used in the text of the Education and Training Reform Act, is interpreted as 'shall' following the original purpose of Victorian legislation [3; 99].

As a result, students must follow this state law despite pressure from groups that oppose religious instruction for children in elementary school. Inaccuracy and vagueness of meaning are also inherent in adverbs. (10) Furthermore, perhaps there will be a need to interpret it when we are in the courtroom. Thus, the lexeme now becomes diffuse and pragmatically indefinite. The phrase in the future can be understood equally ambiguously at the time of use of the text. In the jurisprudence language, archaic adverbs have long gone out of use in modern language but are often used in the preparation of legal documents. They can be easily replaced with more modern and clearer equivalents.

Nevertheless, the presence of clericalism archaic words is a characteristic feature of the language of justice, and all lawyers continue to use them, although the archaisms hereinabove, hereafter, starting now, heretofore create problems in understanding the text. They tend to designate a certain period, both in the past and future. Consider the following case: (12) Where divers and many persons be, or hereafter shall happen to be, jointly seized, of and in any lands. The problem is that the meaning of the word hereafter can be interpreted in different ways. When legislators write hereafter, it can mean 'as soon as we pass this law'. Nevertheless, it can also mean 'when this law comes into force'. As a result, the lexeme hereafter will be interpreted in the legislative act concerning two valid dates. In addition, the archaism and its more modern variants with approximately the same meaning can be used with the meaning 'now': on demand, presently, currently, prompt. Prepositions can become semantically diffuse in some cases.

What is difficult is the ambiguous expression, which is often criticised in legal documents as an ugly device, harmful and unnecessary. The person using this expression may be unable to choose between "and" and "or" because he wants to use all the possible meanings but does not think about what puts the reader in an extremely difficult position. For example, the sentence below may be difficult to

interpret. It isn't easy to understand whether the phenomena are considered separately or together. In this case, using the conjunction may cause difficulties in interpreting the referent of the noun employee [5; 122].

In this case, it is impossible to determine what the author/drafter of the document had in mind: badges will be issued to every employee working in both Building D and Building E or will be issued to an employee working in one of the two buildings. The archaism provided that/providing is a conjunction with the meaning of condition; the history of its use goes back to the 13th century. In the following example, the first use of providing carries the meaning of a condition, while its second use carries the meaning 'exception to the rule': An employee .shall, upon her written request, provide at least two weeks advance notice, be granted maternity leave. . . providing however that if . . . her ability to carry out her normal work assignments becomes limited. Without additional contextual explanations, it is difficult for the reader of this text to determine which meaning is correct.

When writing laws, legislators in many European countries "use vague language in framing standards. They typically use extravagantly vague words. The resulting vagueness in the law can generate serious and deep disputes over the principles of the standard in question" [6: 380]. The uncertainty and ambiguity of the lexemes used, in turn, gives rise to problems in translating legal texts. Jan Engberg, speaking about this problem, notes: "... indeterminacy and vagueness are seen as inherent in law for reasons of efficiency so that the language of statutes cannot avoid elements conducive to semantic indeterminacy" [5; 152].

This statement forces us to resort to various translation methods when creating documents, such as, for example, a contract between specialists from different countries. Translated versions of the contract text require mandatory coordination of legal terms to ensure compliance with the original and target languages.

In conclusion, it should be said that semantic diffuseness, which arises as a result of the conflict between the desire of the legislator to avoid designating the exact referent in the formulation of the letter of the law, on the one hand, and the imperfection of the language system, unable to verbally reflect all the subtleties of the

rule of law, on the other hand, remains one of the problems legal documents.

REFERENCES

1. Hladush, N. F. (2006). Kontseptsiia perekladu v pratsiakh suchasnykh anhliiskykh perekladoznavtsiv [The concept of translation in the works of modern English translators]. Aktualni problemy perekladoznavstva ta navchannia perekladu v movnomu VUZi. Abstracts. Kyiv: Center of KNLU, 43–44 [in Ukrainian].
2. Korunets, I. V. (2008). Vstup do perekladoznavstva [Introduction to translation studies]: pidruchnyk. Vinnytsia: Nova knyha [in Ukrainian].
3. Postryhan, S. V. (2009). Ustaleni slovospoluchennia v nimetskomu instytutsiinomu yurydychnomu teksti: linhvokulturolohichnyi ta komunikatyvno-prahmatychnyi aspekty [Set expressions in the German institutional legal text: linguocultural and communicative-pragmatic aspects]. (Avtoreferat dysertatsii kandydata filolohichnykh nauk). Kyiv [in Ukrainian].
4. Semyonkina, I. A. (2010). Spetsyfika anhlomovnoho zakonodavchoho dyskursu v aspekti perekladu [Specificity of English legislative discourse in the aspect of translation]. Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V. N. Karazina. Kharkiv, 896: Romano-hermanska filolohiia. Metodyka vykladannia inozemnykh mov, 61, 181–185 [in Ukrainian].
5. Snell-Hornby, M. (1992). Perekladoznavstvo. Intehrovanyi pidkhid [Translation Studies. An Integrated Approach]. Amsterdam, Philadelphia [in Ukrainian].

УДК 81’255.2:641/642

МОВА СМЕРТІ В ЛІТЕРАТУРІ ЖАХІВ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ

Семигінівська Тетяна Григорівна,
канд. педагог. наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології
і перекладу
Рибалка Катерина Дмитрівна
Студент
Національний авіаційний університет
м. Київ, Україна

Анотація: У роботі досліджено засоби реалізації «мови смерті» в літературі жахів. Визначено, що мовна гра досягається за допомогою символізму, фольклорності, використанням тематичної лексики, уособлення.

Ключові слова: переклад, мова смерті, література жахів, мовна гра.

Кожний стиль мови, кожний вид тексту, кожний літературний жанр має свою специфіку. Стосуючись саме жанру, вона охоплює лексику, семантику, прагматику, членування речень, мовні прийоми тощо.

Говорячи про художні тексти, ми торкаємось теми мови. Але не «мови» у прямому розумінні цього слова, а мови як мовної гри, за допомогою якої автор будує зовсім нову систему художнього тексту, де лексико-семантичні словосполучення, вирази поєднуються задля досягнення певного результату впливу на читача. Нашу увагу привертає дослідження «мови смерті» у творах літератури жахів. Оскільки у літературному світі залишили свій нетлінний слід твори Дж.К.Роулінґ, Стівена Кінга, Енн Райс, то на сьогодні полиці книжкових магазинів все більше поповнюються текстами хоррор літератури, або літератури жахів, у контексті дослідження яких доцільно говорити про «мову смерті».

«Мова смерті» в контексті літератури жахів є концепцією, яка описує вживання особливого стилю, образів та мовних засобів для створення

атмосфери страху, тривоги та містицизму. Це термін часто використовується для описування літературних творів, де смерть або некромантія виступають як центральний елемент, а мова використовується для створення загадковості та загрозливого настрою.

Яскравим прикладом твору літератури такого жанру є збірка оповідань «Казки Барда Бідла» (“The Tales of Beedle the Bard”) Дж.К.Роулінґ.

По-перше, в оповіданні «Казка про трьох братів» образ смерті персоніфікований – вона виступає героєм твору: *And Death spoke to them* [3, с. 89]. – *І ось з ними заговорила Смерть* [2, с. 82]. Такий художній засіб є фольклорним мотивом та використовується з метою актуалізації філософії вічного життя: чи є воно насправді, чи є смерть, чи можна зазирнути смерті в очі тощо. Також, увагу привертає, що в англомовному варіанті тексту смерть - чоловічого роду, а в україномовному – жіночого: *He was angry that he had been cheated out of three new victims, for travellers usually drowned in the river. But Death was cunning. He pretended to congratulate the three brothers upon their magic, and said that each had earned a prize for having been clever enough to evade him* [3, с. 89]. – *Вона була сердита, що її обдурили і що три нові жертви вислизають у неї з- під носа, бо раніше всі подорожні топилися у цій річці. Але Смерть була підступна. Вона вдавано привітала трьох братів з такими успішними чарами і сказала, що кожен з них заслуговує від неї на винагороду за те, що так хитромудро її уникнув* [2, с. 82].

Такий вибір невипадковий: якщо в англомовному варіанті образ смерті, уособлений в чоловічому роді, викликає в уяві образ злого чаклуна, мага, який зустрів трьох братів посередині їхнього шляху (асоціація з дитячими казками), то в україномовному варіанті образ смерті адаптований під стандартне уявлення і граматичні правила (смерть – ж.р.).

В оповіданні «Казка про трьох братів» також прослідковуємо специфічний стиль мовлення, що властивий жанру фентезі, з використанням архаїчних термінів та темних описів, що підсилює загадковість та атмосферність твору: *angry* [3, с. 89] – *зла* [2, с. 82]; *cunning* [3, с. 89] –

підступна [2, с. 82]; *magic* [3, с. 89] – *чари* [2, с. 82]; *to evade* (the death) [3, с. 89]– *уникнути* (смерті) [2, с. 82].

Не залишається поза увагою й символізм мови таких творів, який є повністю зрозумілим, якщо звернутися до сюжету циклу творів «Гаррі Поттер»:

- бузинова паличка з'являлася тільки при описі складних магічних битв – в оповіданні старший брат просить її саме з такою метою: *So the oldest brother, who was a combative man, asked for a wand more powerful than any in existence: a wand that must always win duels for its owner, a wand worthy of a wizard who had conquered Death! So Death crossed to an elder tree on the banks of the river, fashioned a wand from a branch that hung there, and gave it to the oldest brother* [3, с.89]. – *І от старший брат, що був дуже войовничий, забажав отримати наймогутнішу в світі чарівну паличку: паличку, з якою він завжди перемагав би суперників, паличку, гідну чаклуна, котрий здолав саму Смерть! Смерть тоді підійшла до найстарішої на березі річки бузини, зробила з її гілки чарівну паличку і віддала її старшому братові* [2, с. 82-83];
- здатність воскрешати мертвих – була єдиною магічною здатністю, якою не володів жоден з чаклунів: *Then the second brother, who was an arrogant man, decided that he wanted to humiliate Death still further, and asked for the power to recall others from Death. So Death picked up a stone from the riverbank and gave it to the second brother, and told him that the stone would have the power to bring back the dead* [3, с. 90]. – *Середульший брат, що був дуже пихатий, вирішив ще більше принизити Смерть і захотів здобути здатність воскрешати померлих. Смерть знайшла на березі річки камінь і подала його середульшому братові зі словами, що цим каменем він зможе воскрешати мертвих* [2, с. 85-86];
- плащ-невидимка дозволяв залишатися непоміченим, а іноді й уникати смерті: *And then Death asked the third and youngest brother what he would like. The youngest brother was the humblest and also the wisest of the brothers, and he did not trust Death. So he asked for something that would enable him to go forth from that place without being followed by Death. And Death, most unwillingly, handed over his own Cloak of Invisibility* [3, с.90]. – *А тоді Смерть запитала*

третього, меншого, брата, що він бажає. Менший брат був найскромніший і наймудріший з усіх братів і не повірив Смерті. Тому попросив дати йому щось таке, що дало б йому змогу звідти піти, і щоб Смерть не йшла за ним по п'ятах. І Смерть вельми неохоче вручила йому свій плащ-невидимку [2, с. 86-87].

Таким чином, «Казки Барда Бідла» створюють комплексний світ, де «мова смерті» не лише служить елементом створення атмосфери жахів, але й стає частиною філософії та міфології цього унікального літературного твору. Аналіз мови смерті у збірці дозволяє розкрити різноманітні шари та аспекти цієї теми в контексті літератури жахів. Виявлено, що ефект загадковості, магічності, темноти, містики досягається за допомогою використання «темної» лексики з семантикою страху, невизначеності, невідомості. Уособлення смерті – перетворення її на персонажа твору – є виявом фольклорності та допомагає створити в свідомості читача алюзію на народні казки. До того ж, символізм «мови смерті» прослідковуємо в використанні образів-символів, добре відомих зі всесвіту Гаррі Поттера: бузинова паличка, здатність воскрешати мертвих, плащ-невидимка.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Раті А. О. Жанрові особливості англомовної літератури жахів та їх відтворення українською мовою: дис. ... канд. філолог. наук: 10.02.16 / Національний авіаційний університет. Київ, 2016. 223 с.

2. Роулінг Дж. К. Казки Барда Бідля. А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2008. 128с.

3. Rowling J.K. The Tales of Beedle the Bard. Bloomsbury, 2008. 128p.

УДК 8

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПОНЯТТЯ «ПОЛІТИЧНА ПРОМОВА» ЯК ФОРМИ ПУБЛІЧНОГО ВИСТУПУ

Семигінівська Тетяна Григорівна
к.п.н., доцент
Федчик Катерина Сергіївна
Магістрант
Національний авіаційний університет

Анотація: У роботі досліджено поняття «політична промова», що є основним об'єктом риторики. Існує безліч трактувань поняття «публічний виступ», однак за основу беремо те, яке надає українська науковиця Ю. Васік. Публічний виступ необхідний також для інформаційного впливу на аудиторію, навіювання й переконання. І підготовка політичного виступу вимагає ретельної продуманої тактики, грамотної композиції та її мовленнєвого оформлення.

Ключові слова: публічний виступ, риторика, політична промова, дослідник, взаємодія, оратор, лаконічність.

Насамперед, доцільно зауважити, що на теренах української наукової думки поняття політичної промови традиційно розглядали в межах лінгвістичної риторики. Наприклад, Л. Мацько зазначає, що політична промова – це «заздалегідь підготовлений гостраполітичний виступ із позитивними чи негативними оцінками, обґрунтуванням, конкретними фактами, з накресленими планами, перспективою політичних змін» [7]. Також дотримуємось думки Ю. Васік, що «публічне мовлення – це особливий тип дискурсу, створений за законами риторики, орієнтований на переконання, що зумовлює його інтеграційну природу» [6].

Сучасні дослідники визначають поняття «політичний виступ», як мову політичну за змістом та усну й публічну за формою. Феномен мовленнєвого впливу являє собою образне явище, тому опис різноманітних його аспектів

припускає експлікацію накреслених власне автором обмежень в проблематиці [9]. Як відомо, мова – це важливий чинник в суспільстві, бо ще з виникненням етнічного поділу та суспільного розшарування, вона була знаряддям і об’єктом ідеологічної боротьби. Мовленнєвий фактор здавна використовується панівними верствами багатьох народів для того, щоб контролювати та направляти думки народу. Для досягнення мети використовуються різноманітні прийоми і різновиди мови. Одним із таких різновидів є публічний виступ, що організовується у формі монологу, тобто, це складно побудований, розгорнутий, тривалий вислів звернений до суспільства [10]. Політична промова в умовах опосередкованого спілкування виступає і розвивається як публіцистична. Усна публічна мова виступає повніше і яскравіше як ораторська, оскільки більш виражений її безпосередньо – політичний характер. Варто зазначити, що чим ширші маси, до яких мова адресується, чим загальніший і актуальніший характер мають реальні інтереси, виражені мовою, тим сильніше виявляється ораторська якість [5]. Таким чином, політична ораторська промова визначається не лише зовнішніми формальними ознаками, а й внутрішньою структурою, обумовленою її змістом і функцією. Чим адекватніше до дійсності вираз політичних інтересів і чим якісніше це зображено, тим вища ораторська якість мови. Ще Демосфен підкреслив, що «не слова і не звук голосу складають славу оратора, а напрям його політики» [1]. Можна зробити висновок, що риторика – це мистецтво добре говорити з політичних питань. Пропонуємо таке визначення поняття «публічний виступ» це особливий жанр різновиду мовленнєвої діяльності, своєрідний за своєю природою, місцем серед інших видів мовлення, а також якісними ознаками. У ньому найповніше реалізується система мисленнєво-мовленнєвих дій, тобто уміле використання форм людського логічно-образного мислення та мовленнєвих засобів вираження. Діяльність людини, професія якої пов'язана з виголошенням промов, доповідей, читанням лекцій, вимагає набуття певної вправності у виборі відповідного жанру, формулюванні теми, відбору фактичного матеріалу та послідовності його викладу, а також високої культури

мовлення та спілкування в цілому [2]. Варто додати, що публічний виступ є рухливою та розмаїтою сукупністю мовленнєвих, мімічних, кінетичних й інших засобів вираження. Особливу роль дослідники відводять просодичному (тобто це не просто сукупність наголосу, інтонації та пунктуації, а й інтонаційно виразне забарвлення мови) оформленню промови політичного лідера, діяча для формування виразності публічної промови і реалізації впливу на певну аудиторію [4]. Під політичною промовою розуміють «усний текст, який проголошується президентом перед окремою аудиторією за певних обставин, ставить назрілі завдання у тій чи іншій сфері громадського життя, дає рекомендації щодо здійснення поставлених завдань. Цей тип виступу створюється з метою переконання, призначається для конкретного типу аудиторії» [3]. Цікаво також зауважити, що публічний виступ необхідний для інформаційного впливу на аудиторію, навіювання та переконання. Публічні виступи включають в себе вимову тексту або діалогу, що пасивно впливає на слухачів. У них присутні такі ознаки: індивідуальна структура тексту і логічне завершення. Монолог і діалог однаково необхідний для побудови лаконічної мови. Елементи діалогу допомагають розбавити однотонний текст, задіюючи слухача в розмову, що вважається необхідною умовою ораторської діяльності [5].

Для вдалої взаємодії з людьми оратору, у нашому випадку політику, необхідні такі навички:

- бути впевненим у собі;
- вміти безперервно розмовляти на одну тему;
- коротко, лаконічно висловлювати думки, правильно і грамотно вибудовувати слова в реченні;
- вміти зацікавлювати аудиторію;
- артистизм і харизма;
- дар переконання [8].

Варто підсумувати, що основним об’єктом риторики традиційно є публічний виступ. Серед існуючих трактувань поняття «політична промова»

виділяємо те, яке надає українська науковиця Ю. Васік. Доцільно також додати, що публічний виступ є інструментом впливу на певну категорію людей, що потребує таких навичок, як впевненість, лаконічність, вміння зацікавити аудиторію та дар переконання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ажнюк Б. М. Англійська фразеологія у культурному етнічному висвітленні [Текст] / Б. М. Ажнюк. – К.: Наукова думка, 1989. – С.134
2. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення. – Львів: Світ, 1990. – 232 с.
3. Вихованець, І. Нюанси слова (про мову лектора) [Текст] / І. Вихованець // Трибуна лектора. – 1976. – №2. – С. 44-45.
4. Гуйванюк Н.В. Лексичні й синтаксичні експресеми як засіб суб’єктивізації висловлення.URL:https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/15985/Guyvanyuk.pdf;jsessionid=45E9FDD93946737C00B8634B578D8862?sequence=1
5. Інавгурація: коли і як новий президент вступає на посаду. URL: https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20190520-inavguratsiya-koly-i-yak-novyj-prezydent-vstupaye-na-posadu/
6. Крапива, Ю. В. Політична промова як різновид політичної комунікації [Текст] / Ю. В. Крапива, Д. А. Крікун // Закарпатські філологічні студії : науковий журнал/ голов. ред. І. М. Зимомря. – Ужгород : Видавничий дім "Гельветика", 2019. – Т. 2. – Вип. 11. – С. 42-45. – Бібліогр: с. 45 (14 назв)
7. Основні види комунікацій, форми та функції. URL: https://presa.com.ua/aktualne/osnovni-vidi-komunikatsij-formi-ta-funktsiji.html
8. Психологічні та етичні основи спілкування в аудиторії. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/culture/10416/
9. Публічний виступ: види, особливості, правила, як навчатися. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/rhetoric/30518/
10. Стилістика англійської мови / [Мороховський О.М.]. – К.: Вища Школа, 1984.

УДК 80

СЕМАНТИКА ТА ПРАГМАТИКА СЛЕНГОВИХ НЕОЛОГІЗМІВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ

Соколова Крістіна Володимирівна
студентка
Національний авіаційний університет
м. Київ

Анотація: Розглядається семантика та прагматика неологізмів, що виступають у вигляді сленгу, що використовуються в соціальних мережах, зокрема на платформі Twitter та Facebook. Дослідження визначає формування нових слів та фраз, їх семантичні групи та прагматичні властивості, а також їх роль у спілкуванні користувачів. Результати аналізу допомагають краще розуміти мовну динаміку та специфіку цифрової комунікації.

Ключові слова: неологізми, сленг, соціальні мережі, інтернет-сленг, Twitter, Facebook, семантичні поля.

Головною проблемою неології вважатиметься саме поняття неологізму. Для того, щоб краще розібратися в цьому питанні, і якнайточніше визначити для себе значення поняття неологізму, слід навести поняття даного терміна, які раніше позначили у своїх працях інші вчені.

За визначенням Зацного Ю. А., неологізми - це нові слова або значення, що закріплюються в мові, і які називають нові предмети думки [1, с. 124]. На думку О. І. Дзюбіної, неологізм [від грец. neos 'новий' та logos 'слово'] - нові слова, значення або стійкі поєднання слів, що з'явилися в певний період у мові або в якомусь тексті [2, с. 18].

Сучасна англійська мова має в своєму розпорядженні багато способів утворення нових слів, проте разом з тим необхідно відзначити, що не всі перелічені способи використовуються однаковою мірою, і важливість кожного з них у словотворчому процесі неоднаковий.

Найчастішими із цих способів утворення неологізмів є:

– афіксальний спосіб (префіксальний та суфіксальний способи);
– словоскладання;
– конверсія;
– скорочення;
– запозичення з інших мов;
– обернена деривація;
– зрощення;
– абревіація [3, с. 28-32].

Для побудови словника неологізмів лексико-семантичного поля "Соціальні мережі" використано наступний підхід:

1. Побудова частотного словника. Кожен текст (пост чи коментар) піддавався морфологічному та словотвірному аналізу.

2. Морфологічне маркування частотного словника. Отриманий частотний словник допоміг виявити неологізми Facebook та Twitter (X).

3. Лінгвістична фільтрація словника. В результаті фільтрації ми отримали абстрактний перелік словникових слів, які часто використовуються користувачами соціальної мережі.

4. Лінгвістичний аналіз словника неологізмів. Класифіковано список неологізмів з семантики словотвору та патернів.

Проаналізувавши неологізми, що утворилися у соціальній мережі Facebook, нами було виділено такі групи та семантичні поля:

1. Перша група – іменники, та підгрупи:

- Семантичне поле з коренем *selfie* - *helfie* (фотографія власної стрижки, зачіски), *felfie* (фальшиве селфі, наприклад, на фоні телевізійного зображення райських островів), *drelfie (*селфі підшофе) та ін.

- Семантичне поле «Facebook Options» - *deface* (видалити «друга» з facebook через те, що ви колись випадково додали його/її, а тепер він вам просто не потрібен), *PROPS* («респект». Вираз поваги, визнання. Походить від “proper recognition”).

- Семантичне поле «Computer/Internet» - *Li-Fi* -(коли при безкоштовному вході у вай-фай, все одно потрібно десь зареєструватися), *googlesearch fan* (той, хто стверджує, що він відданий фанат якоїсь групи, але не може назвати жодної її пісні без пошуку в гуглі) та ін.
- Семантичне поле «Emotions» - *acquaintance zone* (зона знайомства. (як френдзона, тільки гірше)), *platonic jealousy* (коли близький друг гуляє з кимось ще, крім тебе) та ін.
- Семантичне поле з коренем Helicopter - *helicopter girlfriend* (трохи невротична, у хорошому сенсі, дівчина, яка бере активну участь у повсякденному житті свого хлопця), *helicopter parents* (батьки, які завжди насторожі і готові будь-якої секунди прийти на допомогу).
- Семантичне поле «Character Traits» - *loudmouth* (базікання, трепло, той хто спочатку говорить, а потім уже думає), *freshman at life* (той, хто зазвичай ставить дурні питання = «ніби вчора народився») та ін.
- Семантичне поле з коренем – man/woman/kid - *man chair* (лавочка, де чоловіки зазвичай чекають на своїх дружин, які займаються шопінгом), *man flu* (легке нездужання, що розцінюється чоловіками як смертельна недуга) та ін.
- Семантичне поле «Work» - *gray market* (термін, який використовується маркетологами для позначення покупців пенсійного віку)/
- Семантичне поле «Food» - *cook by numbers* (їжа, яку треба просто розігріти в мікрохвильовій печі).
- Miscellaneous Nouns - *folex* (fake Rolex) (підробка дорогого годинника).

2. Друга група- дієслова:

- Семантичне поле «Computer/Internet» - *to friendscape* (своєрідна «чистка» списку друзів) та ін.
- Семантичне поле «Emotions» - *to verbal punch* (навмисно когось ображати), *to define the relationship* (коли дві людини намагаються визначити, що між ними відбувається), *to catch feelings* (закохатися в самий невідповідний момент) та ін.

- Семантичне поле «Food» - *to shop naked* (купувати речі в інтернет-магазині) та ін.
- Miscellaneous Verbs - *to cut corners* (економити час та зусилля, знаходячи легкі шляхи вирішення проблеми) та ін.

3. Третя група – прикметники, і одна підгрупа:

- Miscellaneous Adjectives - *potato quality* (фраза для опису відео поганої якості), *grody* (щось огидне, брудне чи просто непривабливе), *dodgy* (хитрий, спритний, ненадійний, підозрілий, що не заслуговує на довіру).

Передбачувано, більшість неологізмів - це слова англійського походження. Якщо розглядати класифікацію неологізмів частинами мови, то переважна більшість слів представлені іменниками, так само є 23 дієслів і 6 прикметників.

Далі нами було проаналізовано неологізми соціальної мережі Twitter, та виділено такі групи з семантичними полями:

1. Перша група – іменники:

- Семантичне поле «Internet slang» - *BRB* (абревіатура "Be Right Back," для позначення тимчасової відсутності), *memeify* (перетворення якого-небудь контенту або зображення в інтернет-мем), *unfriend* (видалення друга у соціальній мережі) та ін.
- Семантичне поле «Terms related to Twitter» - *tweetstorm* (низка послідовних твітів на одну тему), *retweet* (перепост чужого твіта), *hashtag* (символ "#" перед ключовим словом, який допомагає категоризувати та пошукові повідомлення) та ін.
- Семантичне поле «Pun or humorous terms» - *tweetup* (зустріч користувачів Twitter в реальному житті), *mention* (посилання на іншого користувача у твіті) та ін.
- Семантичне поле «Internet memes» - *rickroll* (мем, коли вас посилають на відео пісні "Never Gonna Give You Up" Ріка Естлі, як жарт), *Epic Fail* (вираз для висміювання катастрофічних помилок або невдач) та ін.
- Семантичне поле «Twitter acronyms» - *DM* (абревіатура "Direct

Message," особисте повідомлення) та ін.

- Семантичне поле «Political jargon» - *Fact-Check* (перевірка фактів у політичних висловлюваннях) та ін.

2. Другою групою є дієслова

- Семантичне поле «Actions related to the publication of tweets» - *to tweet* (публікувати твіт), *to retweet* (робити репост іншого твіта) та ін.

- Семантичне поле «Actions aimed at user interaction» - *to follow* (підписуватися на користувача), *to tag* (позначати інших користувачів у фотографіях або твітах) та ін.

- Семантичне поле «Actions related to profile change» - *to verify* (підтверджувати обліковий запис користувача), *to update profile* (оновлювати інформацію в профілі).

- Семантичне поле «Content Responsive Actions» - *to like* (позначати твіти "лайком" для вираження подобання) та ін.

3. Третя група – прикметники:

- Семантична група «Related to the style and type of content» - *viral* (описує контент, який стає популярним і широко розповсюджується), *engaging* (вказує на контент, який залучає багато уваги та взаємодії) та ін.

- Семантична група «Related to the attitude towards other users» - *follow-back* (користувач, який підписується на того, хто вже підписався на нього) та ін.

- Семантична група «Related to activity and interaction» - *lurking* (вказує на користувача, який спостерігає за іншими, але рідко взаємодіє) та ін.

- Семантична група «Related to topics and content» - *clickbaity* (вказує на заголовки або описи, які призначені для залучення уваги і натискання на посилання).

Порівнюючи з наведеною вище класифікацією семантичних полів Faceboor, неологізми в Twitter є більш «молодіжними», такими, що відносяться безпосередньо до даної соціальної мережі. Найпоширенішими неологізмами, як і в Facebook, є іменники (36), при цьому кількість неологізмів дієслів та

прикметників є приблизно однаковими (22 і 20 відповідно), що говорить про те, що спільнота Twitter є більш активною в утворенні неологізмів прикметників.

Таким чином, основними способами утворення нових слів стало словоскладання та афіксація. Найбільша група слів, створених шляхом словоскладання та афіксації – іменники. Також досить часто зустрічаються неологізми, створені шляхом додавання і семантизації.

Наукове та практичне використання результатів аналізу неологізмів у соціальній мережі Twitter та Facebook може бути корисним для дослідників, мовознавців, маркетологів, а також для самих користувачів даних соціальних мереж. Результати аналізу неологізмів на Twitter можуть служити як джерело для дослідження та вивчення швидкісної еволюції мови в цифровому віці. Вивчення створення нових слів та фраз може розкрити тенденції в способах мовного виразу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Зацний Ю.А., Пахомова Т.О. Мова і суспільство: Збагачення словникового складу сучасної англійської мови. - З., 2001: ЗДУ. - 256 с.

2. Дзюбіна О.І. Особливості утворення та функціонування семантичних неологізмів англійської мови в сфері інтернет-комунікації. Записки з романо-германської філології, 2014. Вип. 2 (33). С. 17–23.

3. Горбач О. Поняття «неологізм» у сучасній неології / О. Горбач – Наукова думка, 1998. – 189 с.

УДК 811.111

ПРОБЛЕМА ДОСЛІДЖЕННЯ СТОМАТОЛОГІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ЛЕКСИКИ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Шундель Тетяна Олександрівна,
старший викладач
Пархоменко Марія Олександрівна,
студентка
Донецький національний медичний університет,
м. Лиман, Україна

Анотація: у статті розглянуто проблемні аспекти дослідження стоматологічної термінологічної лексики в англійській мові. Проаналізовано особливості вживання термінологічних одиниць з урахуванням різних підходів щодо усунення складнощів при їх дослідженні. З'ясовано класифікаційну специфіку термінологічної лексики в сфері стоматології.

Ключові слова: стоматологія, термінологічні одиниці, термін, класифікаційні особливості, лексико-тематичні групи, словотвірний підхід.

Треба зазначити, що медицина є тією галуззю науки, яка постійно знаходиться на шляху стрімкого розвитку, оскільки уявляє собою потужний механізм розвитку будь-якого суспільства. Медицина здатна об'єднувати не лише набуті раніше, але й сучасні досягнення фахівців цієї галузі. Дослідники Т.О. Лещенко та М.М. Жовнір вважають, що медична галузь – структурована система, де наукові знання і практичні дії знайшли своє належне використання у високоорганізованій та впорядкованій фаховій мові, де подано синтез термінологічних одиниць із різних медичних сфер [3].

Термінологічна база стоматології не є виключенням, оскільки вона представлена досить складною системою термінологічних одиниць з різноманітних та взаємозалежних елементів. Ці елементи можуть характеризуватися досить складним структурним навантаженням, різнорідним

характером, багатокомпонентним характером поняттєвої бази, що також є віддзеркаленням стрімкого розвитку стоматології в галузі охорони здоров'я. Але всі ці термінологічні одиниці, на думку Ю. С. Дев'ятко, повинні передавати будь-яке наукове поняття у стислий та максимально однозначний спосіб. У зв'язку з цим успішна функціональна реалізація терміна залежить від цілого ряду ознак, що мають відповідати ряду певних вимог [1]:

- системність
- класифікаційна дефініція;
- тотожність у рамках терміносистеми;
- стилістична нейтральність;
- вживаність в межах певної галузевої терміносистеми;
- відповідність нормам мови;
- коректність;
- високий рівень інформативності.

Питанням дослідження термінологічної системи, в тому числі стоматологічної, займалося багато дослідників таких, як С. Ю. Дев'ятко, Г.О. Золотохін, Т. О. Лещенко, Н. П. Литвиненко, Л. Г. Лісовий, Н. В. Місник, Г.В. Навчок, Л. А. Пиріг, О. Б. Петрова, І.В. Семенко, Л. О. Симоненко, А. В. Ткач, Н. М. Тхор, В. Г. Юфименко та ін. Проте, питання лексико-тематичної класифікації стоматологічних термінів та повний опис їх класифікаційних характеристик ще й досі залишається в мовознавчій науці відкритим, оскільки в сучасній лінгвістиці не має усталеного підходу до питання дослідження стоматологічних одиниць.

З метою усунення труднощів при дослідженні стоматологічної терміносистеми Ю.С. Дев'ятко пропонує розглядати термінологічні одиниці та структурувати їх, виокремлюючи в її рамках певні лексико-тематичні групи, спираючись на точку зору Л. В. Півньової щодо екстралінгвальної природи понять. На думку дослідниці такі лексико-тематичні групи термінів і є складовою частиною вузькофахової стоматологічної термінології з характерними лексико-семантичними зв'язками. Тобто, термінологія

стоматології уявляє собою інтегральну систему зі складними лексико тематичними зв'язками між мікротерміносистемами і їх лексико-тематичними групами. Ми повністю розділяємо точку зору Ю. С. Дев'ятко щодо розподілу стоматологічної термінології наступним чином [2, с. 113-123].

- термінологічні одиниці сфери хірургічної стоматології з такими підгалузями як ортопедична та терапевтична (*pulp abscess, tooth fracture, dentinoma, cementoma, cleft palate, dental extraction, periosteal elevator, hemostatic forceps, infraorbital anaesthesia*);

- термінологічні одиниці сфери терапевтичної стоматології (*tooth caries, carious lesion, root canal treatment, pulpitis, periodontosis, stomatitis, glossitis, dental mirror*);

- термінологічні одиниці сфери ортопедичної стоматології (*occlusion, prosthesis, fixed partial denture, bridge, jaw fracture, cross bite, waxup*);

- термінологічні одиниці сфери дитячої стоматології та стоматології для спеціальних цілей (*decidious teeth, first dentition, cleft palate, malocclusion, bite mark injuries, mass fatality incidents*).

Треба зазначити, що в межах вищезазначених лексико-тематичних підрозділів функціонує велика кількість стоматологічних термінологічних одиниць різноманітного характеру, що використовуються на позначення патофізіологічних утворень та їх процесів, хвороб та численних патологічних станів, збудників хвороб, методик діагностування, синдромів, проявів та симптомів, хірургічних втручань, інструментів, виробів стоматологічного призначення та багато іншого.

Досліджуючи стоматологічну лексику, Н. М. Тхор пропонує для зручності аналізувати ці термінологічні одиниці з урахуванням підходу до їх структури. Так, дослідниця виокремлює прості, складні терміни та термінологічні словосполучення [4]. Так до простих термінів ми можемо віднести наступні приклади, як *dentin, root, bruxism, galitosis, gingivitis, palate, cementum, pariodontitis, onlay, incisor, dysgeusia, dysplasia, halitosis*. Серед складних термінологічних одиниць зустрічаємо багато термінів, що було утворено за

рахунок словоскладання основ простих слів або використовуючи дві основи зі з'єднувальним голосним (*hypersensitivity, malocclusion, hyperplastic, labioversial, mouthwash*). Термінологічні словосполучення посідають значне місце в стоматологічній терміносистемі, при цьому іменник є структурною та універсальною одиницею, що використовується в більшості термінологічних понять. В рамках термінологічних словосполучень можна зустріти двокомпонентні (*muscular floor, extra teeth, amelogenesis imperfect, enamel dysplasia, reversible pulpitis, geographic tongue, canker sore, atrophic glossitis, periodontal abscess*) та багатокомпонентні словосполучення (*congenitally missing teeth, pitted enamel on permanent teeth, an end-to-end occlusion, dental pulp calcification, median rhomboid glossitis, red strawberry tongue, acute pseudomembraneous candidiasis, "urine-like or ammoniacal" halitosis, gas chromatography analysis*).

У галузі сучасної лінгвістики терміни з багатьма компонентами, що володіють стійким термінологічним характером, розглядаються як складні вирази зі словом-ядром та двома чи більш повнозначними компонентами. Треба відмітити, що система багатокомпонентних термінів має досить складну структурну організацію, зокрема, препозитивні атрибутивні термінологічні словосполучення, які можуть становити труднощі при перекладі через велику кількість семантичних зв'язків між компонентами.

Цікаво й те, що семантичне вираження компонентних одиниць термінологічних словосполучень, на думку Н. М. Тхор [5], є поєднанням загальновживаного слова з терміном (*local anesthetic*), вживання двох термінів (*periodontal probe, alveolar socket*) або використання двох слів загальновживаної тематики (*foul smell, dry mouth*).

Аналіз стоматологічної термінології буде неповним, якщо не згадати різного роду скорочення, що вільно функціонують в цій сфері. У сфері медицини схильність до використання абревіатур виникає через потребу виражати наукові поняття у більш стислій формі з метою економії вимовниї зусиль та часу. Абревіатури, які часто використовуються у сфері стоматології,

часто зрозумілі лише фахівцям цієї галузі, але значно ускладнюють розуміння та їх переклад для початківців та представників інших галузей сфери охорони здоров'я. Наведемо декілька прикладів, *C/C – (complete/complete) complete maxillary denture and complete mandibular denture, BW – bitewing radiographs, CEJ – cementoenamel junction, EIE – extraoral intraoral examination, FMR/FMS - full mouth radiographs/ series, P/P – partial maxillary denture and partial mandibular denture, PMT/PMTx – periodontal maintenance therapy of treatment*.

Проаналізувавши вищезазначений матеріал, ми прийшли до висновку, що усі аспекти, які тісно пов'язані зі створенням, використанням термінів чи їх класифікаційним особливостям у стоматологічній галузі, потребують подальшого дослідження. На даний момент дослідження стоматологічної терміносистеми є досить різноманітною та не має єдиної уніфікованої концепції. Можливо, це можна пояснити тим фактом, що галузь стоматології весь час поповнюється новими термінами, оскільки є досить гнучким термінофондом, та завдяки постійному прогресуванню системи охорони здоров'я, технічно-наукову прогресу і чималої кількості різноманітних джерел, якими може бути поповнений термінологічний тезаурус.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Дев'ятко Ю.С. Стоматологічна термінолексика: впорядкування та проблеми англо-українського перекладу. *Слов'янський збірник*. 2014. Вип. 18. С. 328-336. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=slzb_2014_18_40 (дата звернення 14.11.2023 р.)

2. Дев'ятко Ю.С. Типологія стоматологічної термінології в українській і англійській мовах та її лексикографічне відтворення : дис. … канд. філол. наук : 10.02.21 / Київ, 2012. 389 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Deviatko_Yuliia/Typolohiia_stomatolohichnoi_terminolohii_v_ukrainskii_i_anhliiskii__movakh_ta_ii

_leksykohrafichne_vi.pdf (дата звернення 05.11.2023 р.)

3. Лещенко Т.О., Жовнір М.М. Стоматологічний науковий дискурс: питоме українське vs. іншомовне в термінології. *Молодий вчений*. 2018. № 9.1 (61.1). С. 69-74. URL: http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/9.1/19.pdf (дата звернення 15.11.2023 р.)

4. Тхор Н.М. Морфологічні особливості англомовної стоматологічної термінології. *Записки з романо-германської філології*. Одеса, 2018. Вип. 1 (40). С. 193-199. URL: http://rgnotes.onu.edu.ua/article/view/137078/137942 (дата звернення 13.11.2023 р.)

5. Тхор Н.М. Англомовна стоматологічна термінологія: функціональний аспект. *Записки з романо-германської філології*. Одеса, 2019. Вип. 2 (43). С. 261-266. URL: file:///C:/Users/1/Downloads/ENGLISH_DENTAL_TERMINOLOGY_FUNCTIONAL_ASPECT.pdf (дата звернення 13.11.2023 р.)

УДК 811.111’25:34

ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ЮРИДИЧНОГО ДИСКУРСУ НА МАТЕРІАЛІ ФІЛЬМІВ NETFLIX

Щербина Анна Володимирівна,
старший викладач
Незгода Владислава Віталіївна
Студент
Національний авіаційний університет
м. Київ, Україна

Анотація: У роботі досліджено юридичний дискурс у фільмі “The trial of the Chicago 7”/ «Суд над чиказькою сімкою». Визначено лексичні, граматичні, семантичні та прагматичні особливості перекладу юридичного дискурсу.

Ключові слова: переклад, юридичний дискурс, лексико-граматичні особливості.

Закріплені норми взаємодії людини і суспільства, людини і держави, норми та порушення регулюються офіційно закріпленими нормами, більш відомими як закони. Лексика, сталі конструкції, кліше, якими послуговуються говорячи про закони, акти, право, утворюють юридичний дискурс.

Юридичний дискурс – це певна універсалія, оскільки він орієнтований на всі соціальні групи, верстви суспільства і має довгу історію існування – ще до утворення і початку розуміння юриспруденції як головної форми регулювання відносин у суспільстві.

Дискурс розуміємо як складне явище, що включає як і сам текст, автора, читача, так і лексичні, граматичні, семантичні ознаки тексту. Юридичний дискурс – це особлива термінологічна система, сутність лексики якої полягає в прагматичному потенціалі формувати смислові блоки та понятійні конструкції

Проте юридичний дискурс стає об’єктом дослідження не тільки при вивченні проблем перекладу нормативних або законодавчих документів, а й при

ознайомленні з перекладами текстів художньої літератури, кінофільмів, серіалів тощо. У таких випадках прослідковується використання юридичного дискурсу як основи побудови та рушія сюжету.

На матеріалі фільму “The trial of the Chicago 7”/ «Суд над чиказькою сімкою» прослідковуємо такі особливості використання та перекладу юридичного дискурсу українською мовою.

1. Побудова сюжету відбувається за використання юридичного дискурсу. Судовий процес, слідство, розшук – є рушійною силою. За сюжетом фільму розвиток подій починається саме в судовому залі зі слів: *All rise! … God save the United States of America and this Honorable Court! Be seated. – Всім встати! Боже, бережи Сполучені Штати Америки та цей високоповажний суд! … Прошу сідати.*

2. Простежується відмінність між лексико-граматичною та прагматичною структурою сталих виразів – від наказу до поважливої форми: *Let the record show! – Прошу занести в протокол.*

3. Наявність великої кількості термінів та виразів, що мають походження з латині і відповідники в цільовій мові перекладу: *spes successionis - правонаступництво; procurator – прокурор; in casu – у разі потреби; vice versa – навпаки; quasi – як би.*

4. Аудіовізуальний характер впливу зумовлює такі аспекти висловлювання, як інформування та вплив на глядача. Задля збереження такого ефекту найоптимальнішим засобом перекладу залишається транслітерація: *assistant – асистент, clerk – клерк.* Перевагою транслітерації є її стислість.

5. Калькування використовується як основний лексичний прийом перекладу: *social juctice – соціальна справедливість; courtesy and tradition ввічливість і традиція; lewd behaviour – непристойна поведінка.*

6. Конкретизація та генералізація використовуються як основні трансформаційні прийоми перекладу: *noted – занесений в протокол; to give legal advice – давати підказки; to identify – представити; motion – клопотання.*

Отже, юридичний дискурс - це особлива форма комунікації, основними

одиницями якої є юридична лексика, термінологія, сталі конструкції та кліше. У кінематографі юридичний дискурс служить основним засобом створення достовірної картини юридичного процесу, який зазвичай є основним рушієм розвитку сюжету. Специфіка перекладу юридичного дискурсу в серіалах та фільмах полягає в тому, що лексичні одиниці юридичної тематики зазвичай мають відповідники в цільовій мові, що вимагає обізнаність перекладача в зазначеній тематиці. Також, контекст перекладу визначає, яким засобом буде перекладена та чи інша мовна одиниця. Основними засобами перекладу є транслітерація, калькування, конкретизація та генералізація. Робота є початковим етапом дослідження функционування юридичного дискурсу в кіномистецтві та особливостей його перекладу українською мовою. Результати роботи будуть використані в подальших роботах з дослідження юридичного дискурсу, засобів його перекладу та функционування.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Лінченко М.О. Лексико-граматичні особливості юридичного дискурсу та його терміносистеми. Перекладацькі інноваціЇ: зб. матеріалів доп. учасн. II Всеукраїнської студентської наук.-практ. конф. Суми: Сумський державний університет, 2012. С.58–60.

2. Шпак Т. Особливості перекладу юридичної термінології у кінематографічному дискурсі. Магістерський науковий вісник. 2016. No24. С.48-50.

ДЖЕРЕЛА ПРАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ:

3. «Суд над чиказькою сімкою» (фільм). Джерело доступу – URL: https://uakino.club/filmy/genre_drama/11802-sprava-chikazkoyi-smki.html

4. “The trial of the Chicago 7” (фільм). Джерело доступу – URL: https://www.netflix.com/ua/title/81043755

УДК 811.111: 81'373

ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ МЕРЕЖІ ТВІТТЕР

Янишин Ольга Каролівна,
к. п. н., доцент
Бариляк Христина Володимирівна
Здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
м. Івано-Франківськ, Україна

Анотація: У роботі описано лексичні та стилістичні особливості англомовних текстів соціальної мережі Твіттер на основі дописів та коментарів користувачів. Розкрито ключові ознаки стилю комунікації, шляхом порівняння використання формальної та неформальної лексики у твітах. Проаналізовано особливості використання емоційно-експресивної лексики, вживання слів заповнювачів та вигуків, неологізмів, абревіатур, хештегів та емотиконів.

Ключові слова: лексичні особливості, стилістичні особливості, Твіттер, лексика.

Еволюція технологій набирає дедалі швидших обертів та впливає на всі сфери життя суспільства, вимагаючи нових форм спілкування. Серед найпоширеніших сьогодні електронна комунікація. Явище інтернет-комунікації та лінгвістичні особливості текстів соціальних мереж привернули увагу вітчизняних і закордонних лінгвістів, зокрема О. Бурлі [1], О. Дзюбіної [2], С. Никипорець [3], Ю. Макаренко [4], М. Рут [5], Дж. Гонгалеса [6] та ін. Проте особливості мережі Твіттер потребують пристальнішої наукової уваги, що, зокрема, зумовлено її організаційними особливостями.

Спілкування в соціальних мережах змушує людей шукати нові способи комунікації. Це значною мірою впливає на лексичний склад мови та зумовлює її стилістичні особливості. Дж. Гонгалес пише: «У 2006 р. Дж. Дорсі розробив

Твіттер як вебсайт соціальної мережі, який надає користувачам послуги мікроблогів. Твіттер дозволяє користувачам публікувати SMS-повідомлення за допомогою низки технологій (зазвичай мобільного телефону чи іншого пристрою з підтримкою Інтернету)» [6, с. 117]. Проте користувачі Твіттеру вимушені дотримуватися просторового обмеження, яке не може перевищувати певної кількості символів, що зараз складає 280, а до 2017 р. – 140 символів [7].

Звернімося до лексико-стилістичного аналізу комунікації у Твіттері. Розпочнімо з аналізу лексичних особливостей англомовних публікацій та коментарів, які називаються твітами.

Порівняльний аналіз неформальної та формальної лексики показує, що користувачі надають перевагу неформальному спілкуванню. Серед проаналізованих дописів, 45% містять неформальну лексику, а формальну всього лиш 8% від загальної кількості.

Прикладом використання неформальної лексики є допис Ілона Маска: *Censor not, lest ye be censored* (Elon Musk @elonmusk Apr 25). Формальну лексику часто використовує у своїх твітах політична діячка Ліз Трасс: *We have to show strength and unity to deter aggressors. Together, we can achieve a huge amount for the betterment of Europe and for the world (Liz Truss @trussliz Jul 2).*

Соціальну мережу Твіттер часто використовують для поширення політичних новин. Саме тому в текстах спостерігаємо лексику політичного спрямування. Зазвичай такі дописи містять слова *to vote, democracy, president, government* та ін. Загалом, твіти з лексикою політичної спрямованості становлять 29% від загальної кількості. Наприклад, президент США Джо Байден після інавгурації пише: *Democracy is more than a form of government. It's a way of being. A way of seeing the world. A way that defines who we are, what we believe, and why we do what we do. Democracy is simply that fundamental* (Joe Biden @JoeBiden Nov 3).

Важливе місце в спілкуванні за допомогою твітів займає емоційно-експресивна лексика. Користувачі часто бувають більш емоційними в соціальних мережах, ніж в повсякденному житті. Відсоток

емоційно-експресивної лексики у межах нашої вибірки становить 25% від загальної кількості. Часто така лексика змальовує негативні почуття або конотацію: Make up your *damn* minds (J. K. Rowling @jk_rowling Apr 24).

Окрім емоційно-експресивної лексики користувачі використовують *вигуки* для вираження рівня почуттів і так звані *слова-філери (заповнювачі) або слова-паразити*. Часто це відбувається несвідомо, для заповнення прогалин у власному мовленні. Найпоширенішими прикладами пустих слів *like, so, well, you know, you see, literally, absolutely, in fact, and ect.* Серед вигуків – *oh, uh, mmm, umm.* Приклади використання слів-філерів: *Ah well, I've had a good run* (*J.K. Rowling @jk_rowling 26 квіт.*); Still not enough. There is *literally* nothing he could do that could make right what he put those families through … (*J.K. Rowling @jk_rowling Oct 12*), *Absolutely bloody unbelievable!* (*Sarah Ferguson @FergusonNews Sep 23*).

Вигуки передають емоції та волевиявлення мовця, проте не називаючи їх. Для користувачів Твіттеру вживання вигуків є одним зі способів передати почуття кількома буквами, уникнувши великої кількості слів. Наприклад: *Yay!* Nice work Dragon Team! *(Elon Musk @elonmusk Apr 16), Doh!* I forgot (*Victoria Coren Mitchell @VictoriaCoren Mar 21*), де *yay* виражає задоволення та своєрідний тріумф, а *Doh* – роздратування, коли щось йде не так. Акцентуємо, що користувачі вживають вигуки не лише для вираження емоцій, а й для висловлення поваги до іншої країни. Наприклад : *Great result in #Eurovision2022. Ukraine #1 and UK #2. #SlavaUkraini (Liz Truss @trussliz Mar 15).*

Характерним способом виразити емоції в англійській мові є *повторення літер*. Таким способом мовець акцентує потрібне йому слово, щоб читач одразу ж зрозумів, на чому саме зосередити увагу. У прикладах *Wheeeeeeeeeeeee!* (Ellen DeGeneres @TheEllenShow Sep 16), *Happy birthday, laaaaaaaady* (Ellen DeGeneres @EllenDeGeneres Mar 29) У вигуку *whee* на позначення радості повторення літери «*е*» вказує на особливий рівень задоволення, а повторення літери «*а*» в слові *lady* робить привітання більш емоційним та експресивним, і

свідчить про близькість стосунків між користувачами. Наведені вище приклади свідчать про те, що користувачі найчастіше повторюють голосні звуки.

Іншим способом внесення емоційності до дописів є використання *ідіом*. Англомовні користувачі Твіттеру нерідко доповнюють свої тексти у твітах ідіомами. Прикладом цього є допис Леонардо Ді Капріо: *To shed light on this, activist Leah Thomas takes us to her hometown of St. Louis, MO, highlighting two environmental issues affecting her community and what can be done to help. #LeoGoesLocal (Leonardo DiCaprio @LeoDiCaprio Nov 7).* Ідіома «*shed light on something»* означає «надати інформацію про щось» або «зробити щось легшим для розуміння». Актор використовує її для привернення уваги користувачів до екологічних проблем. Інші приклади ідіом: «*on the line*» – зі значенням «під загрозою невдачі, на межі» (*With a trip to Bora Bora on the line, these two audience members were not holding back; Ellen DeGeneres @TheEllenShow Sep 8.); like heaven»* – зі значенням «щось надзвичайно приємне для мовця» в іронічному ключі (*Bad?! Sounds like heaven!; J.K. Rowling @jk_rowling Aug 25)*

Окрім цих лексичних особливостей дописів в соціальній мережі Твіттер також спостерігаємо тяжіння до *скорочень та використання абревіатур*. Користувачі намагаються подати якомога більше інформації, використовуючи невелику кількість знаків для того, щоб не перевищити ліміт символів у Твіттері. Найчастіше цю роль виконують перші букви слів, які утворюють акроніми, що вже стали загальновживаними в мережі. Приміром *DC* позначає округ Колумбія (*the District of Columbia), ET* – східний час (*Eastern Time*): *Join @UniteThePoor for the #MoralAssembly2022 to demand change, this Saturday in DC and virtually at 10am ET (Leonardo DiCaprio @LeoDiCaprio Jun 17.);* UA *W & C – означають Україна (Ukraine) та Світ і зміни (World and Changes): Today we stand with the President and all of Ukraine's people as they bravely fight for that future* UA *W & C (The Prince and Princess of Wales @KensingtonRoyal Feb 26)* Знак «*&*» користувачі використовують замість сполучника *«and»* для економії часу та дотримання ліміту символів.

Іншою виразною особливістю лексичного складу мови в соціальній

мережі є утворення нових слів, тобто *неологізмів*. У доробку Р. Мворі неологізми соціальній мережі Твіттер класифіковані на 4 основні категорії за способом їх утворення: деривація, складання, семантичне перенесення та абревіатури й акроніми [5; с. 35–37].

Інтерфейс та правила Твіттеру змушують користувачів утворювати нові слова, які невдовзі встають загальновживаними та зрозумілими для інших користувачів. Наприклад, *retweet,* утворений додаванням словотвірного префікса *re* до основи *tweet*, означає «поширити коротке зауваження чи інформацію, яку ви самі бачили опублікованою у Твіттері»: *Doh! I forgot to retweet (Victoria Coren Mitchell @VictoriaCoren Mar 21).*

За допомогою семантичного перенесення здобуло нове значення слово «*account»,* яке у Твіттері набуває позначає «*профіль користувача мережі Твіттер»*: *Interaction with almost all twitter accounts seem to be much lower in recent weeks & days. Accurate (Elon Musk @elonmusk Jun 30).*

Способом телескопії, тобто накладання морфем, утворений неологізм *tweetplomacy: Let's get our schools behind this 💙💛UA # tweetplomacy (Amanda Holden @AmandaHolden Mar 10).* Неологізм «*tweetplomacy»* походить від слів *Twitter + diplomacy* й означає *«твітинг політичних дописів».*

У цьому дописі також бачимо, що користувачі Твіттеру послуговуються *графічними символами та піктограмами* для передавання інформації. Піктограми, а саме *емоджі або емотикони*, використовують для графічного зображення емоцій, почуттів, думок та окремих слів. Знак «💙» виражає прихильність користувача до чогось, або до когось, а символ «UA» використовують для позначення країни. *Хештег* (#) як лексична одиниця виконує роль ключового слова або фрази для структурування повідомлень. Наприклад: *Thanks to @BretBaier for having me on @FoxNews tonight to talk about Ukraine #ukrainemustwin (Boris Johnson @BorisJohnson Feb 1).* Хештег «*#ukrainemustwin»* використовують для всіх дописів для підтримки України.

Отже, англійські тексти в соціальній мережі Твіттер характеризуються такими лексичними особливостями: використання лексики політичного

спрямування, емоційно-експресивної лексики та неформальної лексики; використання вигуків та повторень літер для вираження емоційності; використання ідіом; тяжіння до скорочень та абревіатур; утворення неологізмів за допомогою телескопії, словотвірного префікса та семантичного перенесення, а також використання графічних символів для передавання інформації.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бурля О. В., Литвинська С. В. Соціальні мережі «FACEBOOK», «TWITTER» та «INSTAGRAM» як сучасні канали соціальної комунікації. *Інформація та соціум* : Зб. матеріалів III Міжнар. науково-практ. конф. Київ, 2022. С. 37–38.

2. Дзюбіна О. Комунікативний аспект соціальних мереж Facebook і Twitter. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*. 2016. № 2 (12). С. 218–222.

5. Никипорець С. С. Нова активна інтернет-лексика соціальних мереж та кросплатформних месенджерів : *Матеріали XLIX регіональної науково-технічної конференції.* 27.04.2020–28.04.2020. Вінниця, 2020. URL: https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/allhum/all-hum2020/paper/view/9695/8 074.

4. Макаренко Ю., Матковська І. До проблеми перекладу неологізмів галузі інтернет та комп’ютерних технологій. *Філологічні трактати*. 2012. № 4. С. 68–72.

5. Ruth, M. M. Use of English Neologisms in Social Media: A Case of Twitter Language in Kenya. 2015. 82 p. URL: http://surl.li/nshph (acc. 20.11.2023).

6. Gonzales, J.–R. P. Conventions of the English Language in the Twitterverse. Prized Writing. 2011–2012. P. 116–125. URL: http://surl.li/nshvn (acc. 20.11.2023).

7. Грабська А. Twitter запровадив довші твіти: 280 знаків замість 140. https://cutt.ly/vwOnXp9F (acc. 20.11.2023).

PHILOSOPHICAL SCIENCES

FILM AND GAME VERSUS SIMULATION AS AN ALTERNATE REALITY: COMMON AND DIFFERENT IN THE CINEMA (IN THE MATRIX. RESURRECTION)

Serbin Olha
teacher of Ukrainian language and literature, senior teacher,
Kalush lyceum named after Dmytro Bakhmatyuk,
Kalush city, Ivano-Frankivsk region 0669253676
Psiuk Yurii,
10-th grade student of the Kalush lyceum # 5 of the Kalush
City, Kalush, Ukraine

Abstract. The broad possibilities of cinema, instrumented with the latest means for presenting the virtualization of the world, which was previously the prerogative of only philosophy, are demonstrated. It has been proven that the film is also a simulation in many senses, because it shows fictional events subject to internal logic, connected by a cause-and-effect relationship, which is generated by the reality we are used to. An analogy is drawn between a film and a game as a certain kind of simulation.

Key words: simulation theory, matrix, meaning of life, film art, film philosophy, choice as an alternative, reality and virtuality, game theory**.**

Introductions. The film is presented as a kind of mini-laboratory in virtual artistic reality, where known laws are simulated and existing knowledge and its variations are presented. Since the potential of cinematography as an art expands due to the development of the scientific and technical component, it allows expanding the horizons of knowledge by using philosophical tools and methods in this field. The impact of screen technologies on the methods of their creation will allow to expand the means of philosophical research and discoveries, relying on which it is possible to

rethink the specifics of the formation of new standards of scientific knowledge in modern society.

The aim of the study is to establish the signs of simulation as an understanding of the world structure and its role in the artistic being of the film, to reveal the essence and specificity of the game in the plot and ideas of the film, its commonality with simulation, to compare the game and the film as artistic manifestations from the point of view of the theory of simulation in the film, to determine the role of modern cinema for society and the development and spread of scientific knowledge among people**.**

The materials for research are the philosophical works and the artistic essence of the films of the "Matrix" tetralogy, especially the last part "The Matrix Resurrections" [16] directed by Lana Wachowski, produced by Grant Gill, the release date is December 21, 2021.

The methods are descriptive, deduction, analysis, comparative and modeling.

Results and conclusions. The theory of the matrix as a system that has filled or will fill our world is actively promoted not only by scientists, but also by public figures. At the Code Conference-2016, Elon Musk, the founder of Tesla and SpaceX, said that humanity is on the way to creating computer games that are indistinguishable from reality [2]. Therefore, "the probability that we are in the basic reality is one in a billion" [2]. And the conclusion that our reality is a kind of game simulation is very likely. The theory has become widespread that the game is like one of the realities projected by someone, as a person projects the game we are used to. Algorithms at the heart of a human-made game take into account the individual variables of the environment and the character in order to design and condition the behavior of both the environment and the character. Visual projection - that is, what we see on the screen - exists exclusively for the players. This is a subjective projection of certain parameters of the game, which is necessary so that we can feel and experience what is happening in the game. Audiovisual projection is an integrated subjective interface needed by the players controlling the simulation [2]. It exists for no other reason than to help players experience and control the game. If this

idea is extrapolated to the movie "The Matrix", then this is the explanation for the appearance of Neo in the movie. At the same time, the image of Neo in this season has been changed - in the reflections, he sees the real himself, but the rest - a completely different middle-aged man. This is a very important detail in the film to understand the role of game simulation. Soon we will have virtual reality, augmented (augmented) reality. If games continue to improve, they will not differ from reality" [4] - believes the famous billionaire inventor Elon Musk. So the movie's idea of Neo being placed in the Matrix, where his life has become part of a video game, has a big implication: “If this chip is real, then my life has been taken away. They made a video game out of it. I don't even know how to know,” [16] Neo says in the final part, realizing the implications of simulating his life as a game and the consequences of doing so. The film "Matrix. Resurrection" basically has a similar idea.

Neo again turned into Thomas Anderson - a famous game designer who lives in San Francisco. Apart from a good job and many awards for the Matrix trilogy of games, he has an ordinary life. The city where Neo lives is just another integration of the Matrix. He himself does not know about this, just as he does not know that he survived after the trip to the city of machines, to the Source. But the machines did not leave Neo: instead, they built a special capsule, with the help of which they resurrected the chosen one after several months of painstaking work. Then he was placed in the updated Matrix, and memories of former exploits were built into the plot of the new simulation: allegedly, all the events of the first three "Matrixes" formed the basis of the game, which was invented by Neo's rich imagination.

So it's not for nothing that Elon Musk is sure that soon people will be able to create computer games of such a level that it will be impossible to distinguish from reality, so Neo says: "If this is reality, if I'm not crazy, then it turns out that it was real?" [16] – people as characters in the game? The question arises how to develop and apply mechanisms to distinguish one from the other. In addition, a number of other questions arise: 1) is it possible and how to distinguish reality from imitation-simulation, 2) how not to confuse reality and the game, 3) how is the tangential game and matrix-simulation imitating human reality, 4) is the film too is a simulation? In

the film, we hear the phrase of Neo, the chosen one: "I saw dreams that were not just dreams" [16], which demonstrates and states the overlapping of different realities in the mind of both the chosen one and many others, because everyone has heard about soothsayers, prophets, the phenomenon deja vu and banal premonitions of an intuitive plan. If we emotionally empathize with the heroes of the film or connect with the image of the virtual hero of the game, which is characteristic of artistic and virtual reality, living life with him and our own life in parallel, then what is real for us then in fact, which of those lives, and which virtual? “I noticed it in the mirror. We are part of the codes," [16] Neo states, are in the transition between the world of people and machines, in addition, there is another world in his memory - a game created and simulated by him based on the plot of his past life.

Mirrors as a kind of portals between parallel worlds are presented in the film, echoing Carroll's famous story "Alice Through the Looking Glass". The mirror is the key conceptual symbol of this part of the Matrix: it is a portal, unlike the old phones, the gamer and his gadget are separated by the mirror screen, in the mirror both the player and the person identify themselves, recognize, realize, the mirror projection is created in the matrix simulation , when the user connects there, after all, the artistic reality is objectified for the viewer precisely through the screen. But this is not the only indication that we are living in a simulation. Perhaps another no less important clue is right in front of our eyes. Or rather behind them. To understand what this clue is, we have to go back to the empirical simulations we know. Let's imagine a role-playing game character, for example, in Sim or Grand Theft Auto [13]. The algorithm behind their character and the algorithm that models the environment in which that character operates are interconnected on many levels. But even assuming that the character and the environment are separate algorithms, the character would still not need a visual projection of its viewpoint to interact with the environment. Like the characters in Grand Theft Auto, we are machines that exist to create audiovisual output, but not for us, but for those who, through us, gain the subjective experience of our lives [13] by controlling them and watching. So Neo is a game developer. He feels something is wrong.

The Morpheus that appears in Resurrection is a program created by Neo. This Morpheus was part of the Matrix game that Neo subconsciously invented to free himself in the end. At the beginning of the film, Morpheus finally gains free will thanks to the intervention of the new character Bugs, after which he proceeds to fulfill his purpose: to reach Thomas Anderson, to help him become Neo again. She appeals to his consciousness as chosen, as thinking, saying, “This is the end, isn't it? If you don't know what is real? Is it better to give up?..” [16] Why live and strive for those who through us receive the subjective experience of our life? "The matrix makes weapons out of all people, out of everything that is important to us. Where else to hide the truth, if not in something ordinary, like a video game?" [16] - thinks the heroine of the 4th part, Bugs. This above-mentioned interrelationship at different levels motivates the theory of game simulation as a control system that is not alien and familiar to humanity, it is not rejected, because we have been playing since childhood, mastering the world and trying on different roles.

The concept of the game of the German philosopher Hans-Georg Gadamer [5] is interesting, philosophically the deepest and most interesting aspect of his game concept of culture is that he sees in the ability (and necessity) of the game to go beyond spatio-temporal reality, in the redundancy of the game - the very specificity of human culture, its difference from other forms of life. "This is a sign that defines human existence in the most profound way... here the actual human quality of existence grows, the combination of the past and the present, the simultaneity of times, styles, races, clans. It's all human. It's ... the radiant gaze of Mnemosyne, the muse of memory and keeping the flow of events, that's what sets us apart. Therefore, it is no accident that this excess of play, the exit into the arbitrary, into the chosen, into the freely chosen, is a spiritual seal on the inner transcendence of the game, which marks the fact that the understanding of the finitude of human existence finds its embodiment in this activity in a special way, because the attitude of a person to death is the mental departure from one's own period of time. … This seems to me to be a step forward in our thinking when we not only identify the redundant nature of play as the primary basis for our creative elevation to art, but also as a deeper

anthropological motif by which we recognize what distinguishes human play, and in particular artistic play, from all forms of play of nature - the ability to provide temporal duration" [5]. The quoted words of Gadamer, in fact, can be reduced to the idea that the game, the game aspects of culture, going beyond the real present time and the real local space, requiring the memory of something now and here that is absent, thereby connecting it into a single whole the existence of humanity in its history and self-awareness. It's hard to disagree with that, and it's in the very essence of weaving game theory into the plot of the film itself. The game for Neo was supposed to hide reality, his past real life was an illusion of the game. And what if the illusion of the game is our every life in a simulation? That is, simulation, it is the playing of certain roles in the programmed version of the system. The role is chosen for us by the Creator, we play it - and a reboot. The essence of the game for people is to act according to certain laws to generate energy. The analyst explains the conditions of existence of the Matrix and the real world: “In my matrix, the worse the attitude, the more manipulation, the more energy you produce, Neo. Under my leadership, we have increased productivity," [16] explains the author of the simulation, motivating Neo's return to the matrix, to the simulation as a kind of experiment for the benefit of the system, for the production of vital psychic-mental energy for machines.

The existing definitions of the game emphasize its main feature - the motive of the game does not determine its result, but the process itself, the game cannot be considered a productive activity. Y. Lotman noted that the special psychological orientation of a person who plays consists in simultaneous belief and disbelief in the reality of the conflict being played out, the duality of his behavior, which relates the game to art [5], i.e. in our particular case – cinematography. In our research, we will take as a guide the well-known opinion of J. Huizinga from the work "Homo Ludens" ("Playing Man"): "A game is a voluntary action or activity performed within the established limits of place and time according to voluntarily accepted, but obligatory binding rules with the goal contained in this goal is accompanied by a feeling of tension and joy, as well as awareness of "a different existence" than "everyday life"

[14].

However, Huizinga himself believed that it was impossible to accurately define the game, it was only possible to demonstrate some of its features. If man, according to Plato's expression, is "some imaginary toy of God", this is exactly his destiny and vocation: "You have to live by playing. What is this game? Sacrifices, songs, dances, in order to gain the grace of the gods by playing and live according to the properties of one's nature; because people are mostly puppets and only slightly involved in the truth" [9]. This opinion of Plato is especially relevant for modern man, because in the game the integral nature of man is reproduced, which is relevant for modern man: "It is in the game that the integral nature of man, not accepted or distorted by society, is reproduced" [9]. Consider the game as a simulation and its features in the movie "The Matrix. Resurrection", comparing it with the artistic background of the film, in their commonalities and contradictions [9].

1. The game is related to human activity, the game consciously or unconsciously imitates the activities of certain social groups. Children acquire skills while playing. The gamer, passing the level, chooses the role offered by the game. A game, like a movie, cannot happen without feedback from the player and the viewer, motivated by it.

2. As a social phenomenon, the game has a specific historical character. Certain conditions give rise to it, its specific character and functions in a certain era. The game "The Matrix" from the movie arose in an era of active development of technology and AI. The film "Matrix. "Resurrection" also reflects the technological and scientific state of society and the level of technologies that are synchronous with us, the efforts of science to go beyond the limits of modern life and open new horizons, thus explaining the unknown phenomena of the universe.

3. Play is the side of the contradiction between man and the world. The very condition of its existence is the contradictory unity of contradictory forces. This is evidenced by Morpheus' line to Neo where they compete in a game simulation after logging out: “Maybe this is the first day of the rest of your life. But if you want it, you have to fight for it." The game in the film is a way to hide reality from the hero

and veil the reality from others who doubt it, so the game acts as a veiled contradiction. If in a game the participant is mostly an active participant, in a movie it is mostly a passive participant.

4. In the game, real social relations are reproduced in a special way. This is the presence of a conditional plan in game activity existing alongside reality. This feature of the game is leading in the definition of the game, as, ultimately, the film. The participant of the game and the viewer of the film recognize a priori that this is a conditional reality that exists alongside the real one, provided that the conditions of the game are accepted consciously. Trinity is consciously involved in the game after getting to know Neo better, to find answers to the questions that have arisen before her. She understands the conventions of this game, just as the audience understands the conventions of artistic reality. Social relations both in the game and in the film are conditional, perceived in a special way, the person-player and person-spectator consciously take over the roles in the game and the film, understanding their conditionality.

5. The contradiction between freedom and necessity finds a peculiar solution in the game. The game is always limited by rules, the violation of which ends the game. At the same time, the game is spontaneous, free from coercion. In the case of violence or coercion, the activity loses its playful nature. The game can't force Anderson to be anything other than him. Anderson re-creates Morpheus to be released, subconsciously feeling the compulsion, so the game has exhausted itself and crashed. The film is partial. The viewer has the right to freely choose the interpretation of the film's message, it is not a necessity for him, because it is passive art for the viewer. Persephone says to the Merovingian in response to his betrayal in the film: "It's trifles, it's just a game, my dear..." - "Just like that, play…." - "Let's see how it all ends." [16]. This dialogue between the programs in the artistic background of the film once again draws an analogy between the game and life as a simulation within the plot of the movie: for some it is entertainment and a game, for others it is reality and a moment of survival. Play - use your chance. To play a game is to pass a level if there is an opportunity, to play a movie is to play a role, maybe over and over

again, in several takes, in several screen adaptations, and in human reality is to live once, where there is a chance to try again during it different roles: family, family, social, balancing between freedom of choice and the need for role embodiment and being oneself.

6. In the game, creativity and reproduction are presented as a contradictory unity. This theory is very well presented in the part "Matrix. Resurrection". The creativity of the Analyst provokes the reproduction of Neo's life in the game, while the creativity of Neo in finding and achieving his choice is reproduced in the story of the game, which is cyclical. The film demonstrates this contradiction in part, because the director and screenwriter represent the creative beginning, and the viewer does not always reproduce or reproduce, because he is not able to create a new artistic reality every time.

7. Reality in the game is presented in a symbolic form, which relates it to art. The movie too. This statement is fully reflected in the film "The Matrix. Resurrection" and in the game "The Matrix", which is in the plot of the film. Everything is symbolic: Neo as the chosen one, the path that both the gamer and the human must take in the Matrix, the freedom of choice in the game and in the simulated reality. Sati explains what is happening in the Resurrection part: “Neo's escape destabilized the Matrix. Anomalemum only feeds on energy from Trinity. The fuse should revert the Matrix to its previous version. But the Analyst stopped it. He convinced the authorities that soon you will return on your own, voluntarily" [16]. The world in the film is symbolically a system like a computer depersonalized model, the roles of people are the roles of players, the choice is an illusion, the plot is programmed, the ending is predicted, the final goal is energy in a different form. So, a game, like a film, is an art that can be superimposed on a simulation of real life or be generated by reality as an initial model.

8. For the participants of the game, the process itself is more important than the result. A. N. Leontiev noted that "the game is not a productive activity, its motive is outside the result, namely in the content of the action itself" [9], as the hero of the film Seraphim says: "You can know a person only in battle" [16], that is, in activity ,

in roles, in the game. Neo in the game as a simulation fulfills his purpose - to mask his true nature at work, in the movie also - to produce energy and be a means of controlling the system. The result of the game is not important for the analyst, because he knows about its purposelessness and predetermined result, and the result of the film is determined by the process of watching it, during which various psycho-emotional characteristics take place, that is, the process itself is a priority.

9. The game always has a strong emotional component. It presents the entire spectrum of human emotions, not only positive ones, as is sometimes the case. The movie too. And the game as a component of the plot "Matrix. Resurrection" and the film itself leave neither the players nor the audience indifferent. It is emotions as a component of simulation theory that come to the forefront of simulation theory, because they produce energy. The player transforms into a character by producing emotions, the artist creates an artistic reality by putting an emotional component into his creation, the observer, joining the works of art, also produces emotions through empathy. Therefore, the game, the art of cinematography, and the work of actors in films - everything has an emotional component and affects a person as an emotional being in different ways, without leaving him indifferent.

10. The game is characterized by a special space and time, its participants are simultaneously in real and game space and time, just like a movie [9], and the game and cinematic time goes synchronously with the real time in the system. As a game in the plot of the movie "The Matrix. Resurrection", as well as the plot of the film itself, is a kind of time-space simulation within a relatively different real simulation, which should be considered an objective reality in relation to humanity, which exists independently of the control system. The film is also a simulation in many ways. It shows fictional events subject to internal logic and fictional characters with whom we truly empathize. "Films often decide for you what to think, what to feel, what to see. They control you like a Matrix," says H. Chmil [15]. In the work "Creative Evolution", A. Bergson asks how we know the reality that is constantly developing, how such knowledge is possible, and notes: "The mechanism of our everyday knowledge has a cinematic character" [15]. This is due to the fact that the world of

cinema is extremely close to what is seen around and even the illusion of reality (the first name is illusion) is its immanent feature. We hear the line of the film: "You managed to change what no one believed in. An idea of who we are," [16] that is, an idea of what is different from what we traditionally have. Humanity has been and continues to be in illusions from the very beginning of development, some we have overcome and others we have not yet. The plane of the world, the nine spheres above the planet, the geocentric system - all these are illusions that humanity has already dispelled a long time ago. Television was also an illusion, and no one believed in its possibilities, but now it shows the reality on the other side of the planet, which no one has ever seen with their own eyes, say, the desert of Australia. But, on the other hand, cinema also creates the illusion of reality in movies. So, just as no one believed in the possibilities of cinema and science, so it is possible not to believe in the possibility of simulation, which is virtually represented by the cinema of today, and over time it can become an accessible, conscious reality, like a trip to space, which was represented by the cinema of the beginning of the 20th century, and books - even earlier, and later it became a reality. So maybe cinema has the potential to show and vary things that no one would believe, but that will turn out to be real and change who we are, as they say in the movie The Matrix.

Conclusions. Simulation as the plot canvas of the film calls for reflection on the question of whether it is possible and how to distinguish reality from imitation-simulation, how not to confuse reality and game, as a tactile game and matrix-simulation that imitates human reality, or whether the film is also a simulation, using a powerful factor - consciousness. People experience consciousness personally, although the experience of the player and the characters of the game are very different, but there is a certain "gray zone" between them, in which the consciousness of the player and the character seem to merge with each other. And so the theory of simulation is confirmed here, when the player merges with the character, and the creator with his creation, transferring a part of himself, his consciousness and personality. The common and distinctive features that combine the theory of the game and the film within the genres of art are singled out. The game,

like the film, is related to human activity, consciously or unconsciously imitating the activities of certain social groups. As a social phenomenon, games and films have a concrete-historical character. Play is the side of the contradiction between man and the world. The film is a virtual reality, secondary to the real one. True reality gives rise to and nourishes art. Social relations both in the game and in the film are conditional, the human-player and the human-spectator consciously choose and adopt the roles in the game and the film, understanding their conditionality. In the game, the contradiction between freedom and necessity, limited by rules, finds a kind of solution. The film is partial. In the game, creativity and reproduction are presented as a contradictory unity, and the viewer does not always reproduce or reproduce.

Reality in the game, as in the film, is presented in a symbolic form, which relates them to art. For the participants of the game, the process itself is more important than the result. The game, like the film, always has a strong emotional component. The game is characterized by a special space and time, its participants are simultaneously in real and game space and time, just like a movie, and game and cinematic time goes synchronously with real time in the system. It has been proven that the film is also a simulation in many ways. It shows fictional events subject to internal logic and fictional characters with whom we truly empathize. Modern cinema differs from the past, because it is instrumented with such possibilities for depicting and presenting the virtualization of the world, which was previously available only to philosophy. This expanded the possibilities of cinema, because it made it possible to present different versions of the world structure in a high-quality and accessible way for the general public. Cinematic images are recognizable and significant in modern society, having an ontological component. The screen in homes and cinemas turns into a special reality, representing a variable existence, in which the scenarios of the desired roles and variants of the world structure unfold, and the ideas of parallel and simulated reality are figuratively embodied. Film discourse in modern society, showing alternative solutions to current problems in accessible and allegorical forms, becomes crucial in the strategies and tactics of life choices and decisions of each of us.

REFERENCES.

1. «Він - твоя ілюзія»: як з’явилася гіпотеза симуляції. Режим доступу: https://goaravetisyan.ru/uk/est-li-dokazatelstva-togo-chto-my-zhivem-v-matrice-9-foto-eshche-odno/

2. Вчені спростували теорію про нереальність нашого всесвіту. Вчені довели неможливість існування матриці. Режим доступу: https://bykm.ru/uk/class-work/uch-nye-oprovergli-teoriyu-o-nerealnosti-nashei-vselennoi-uchenye/ © bykm.ru

3. Естетика. Навчальний посібник. За ред.. М. П. Колеснікова, В.О. Лозової. К., Юрінком Інтер, 2003. 208 с. Режим доступу: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/Estetika.pdf

4. Закіянов Денис. Як влаштований світ: три шокуючі теорії. Статистична випадковість, голограма чи комп'ютерна програма – що таке людина з точки зору вчених. 22 грудня 2017. Режим доступу: https://mind.ua/publications/20179838-yak-vlashtovanij-svit-tri-shokuyuchi-teoriyi

5. Ігрова концепція. Культурологія. Режим доступу: http://megalib.com.ua/content/7889_Igrova_koncepciya.html

6. Кривенко-Апинян Т. А. Мир игры. СПб, Culture Science Business. 1999. 158 с. Режим доступу: http://conf.vntu.edu.ua/znanosv/2012/txt/matsko.pdf

7. Корабльова В. М. Людина як віртуальний конструктор / Філософська думка. 2007. №6. К., 2007. С. 25–33.

8. Лисяний А. Усі дороги ведуть у Матрицю: п’ять філософських проблем трилогії Вачовски. 24 грудня 2021. Режим доступу: https://dtf.ru/science/977936-vse-dorogi-vedut-v-matricu-pyat-filosofskih-problem-trilogii-vachovski

9. Мацко Л. А., Головашенко І. О. Філософія та психологія гри: GAME OVER? (Онтологічний аспект гри). Вінницький національний технічний університет. Режим доступу: http://conf.vntu.edu.ua/znanosv/2012/txt/matsko.pdf

10. Мистецтво як естетично художній феномен. Частина ІІ. Режим доступу: https://studfile.net/preview/2266716/page:18/

11. Ортега-і-Гассет Х. Повстання мас. Філософське осмислення проблеми

кризи та дегуманізації культури / Верховодова Ю.В. Режим доступу: https://knowledge.allbest.ru/philosophy/2c0b65625a3bd79a4d43a88421216c37_0.html

12. Собуцький Михайло. Кіно як спосіб філософствування. Режим доступу: http://archive-ktm.ukma.edu.ua/show_content.php?id=422

13. Фуад Хан. Підтверджено: Всесвіт – це симуляція / Fouad Khan Confirmed! We Live in a Simulation / Scientific American, 1 квітня 2021. Режим доступу: https://zbruc.eu/node/104428

14. Хейзинга Й. Homo Ludens. В тени завтрашнего дня. М.: Прогресс. Прогресс-Академия. 1992. С. 12. Режим доступу: https://cyberleninka.ru/article/n/homo-ludens-v-teni-zavtrashnego-dnya

15. Чміль Ганна. Філософський дискурс кіноекранної реальності. Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Kultdum_2015_8_5

16. The Matrix Resurrections. Режим доступу: https://uafilm.tv/10110-matricya-4-voskresinnya.html

РОЗШИРЕННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ УЧНІВ СТАРШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ДОМАШНЬОГО ЧИТАННЯ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ)

Зайцева Катерина Іванівна,
Кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри германської філології та методики
викладання іноземних мов
Пилипенко Ірина Леонідівна
Студент
Південноукраїнський національний
педагогічний університет
ім. К. Д. Ушинського,
м. Одеса, Україна

У сучасному світі спілкування іноземними мовами та обробка величезних обсягів інформації набуває все більшого значення. Людина, яка опановує іноземну мову, є різнобічно розвинутою особистістю, здібною до вивчення нового, вільною та впевненою у спілкуванні. Кожна вивчена мова - це ключ, який відкриває двері до абсолютно нового людського досвіду.

Актуальність даної теми спричинена необхідністю опанування певного обсягу словникового запасу, необхідного для ефективного володіння мовою, який тісно пов’язаний зі здатністю особистості розуміти більше інформації та висловлювати власні думки та ідеї. Особливо важливим розвиток словникового запасу є для дітей старшого шкільного віку, адже він має вирішальне значення для набуття мовленнєвих навичок, які будуть ґрунтом їх майбутнього академічного та професійного успіху. Потужним інструментом для збагачення мовного досвіду учнів та формування їхньої соціокультурної компетенції є домашнє читання, яке значно підвищує рівень володіння мовою та дає змогу опанування різних мовних регістрів - від розмовного до найвищого. Для кращого підбору вправ та текстів для домашнього читання з англійської мови педагогам слід враховувати деякі з його ключових аспектів: воно сприяє

засвоєнню учнями нових слів і виразів та використанню цієї лексики в різних життєвих ситуаціях, вдосконалює навички текстового аналізу, розкриває різноманітні аспекти культури, історії, традицій англомовних країн та допомагає цінувати різноманітність світу, спонукає до критичного мислення та аргументування власної думки. Ефективний підбір текстів для домашнього читання вимагає врахування таких ключових рекомендацій, як рівень учнів шкільного віку та їх індивідуальні потреби, різноманітність та актуальність тем, доступність ресурсів. Для продуктивного засвоєння словникового запасу можливо використовувати два види читання - поглиблене, яке передбачає не тільки поверхневе ознайомлення з текстом, але й аналіз структури, стилістичних особливостей та лексичного наповнення матеріалу, та контекстуальне, що базується на ідентифікації та використанні нових слів у їх природному контексті та допомагає учням зрозуміти їх багатозначність та нюанси вживання. Для забезпечення кращого засвоєння лексики важливо використовувати також різноманітні типи вправ, кожна з яких спрямована на розвиток певних аспектів мовленнєвої компетенції. Найбільш ефективними у цьому відношенні є вправи на заповнення пропусків, на відповідність, кросворди та словесні пазли.

Загалом у формуванні культурного та лінгвістичного розвитку учнів можна використовувати найрізноманітніші матеріали. Добре зарекомендували себе такі з них, як класична література, яка сприяє розширенню лексичного запасу та розвитку читацької компетенції; сучасні тексти, які допомагають у розумінні актуальних культурних подій, розвитку навичок критичного мислення та аналізу текстів; фільми та ролики, як засіб розвитку слухового розуміння та відтворення; музика як поступ аудіальної сприйнятливості та вимови; ігри та квізи як засіб активної участі у вивченні культурних фактів та лексики. Ефективність вправ, складених на матеріалі книжок, статей, та розроблених і систематизованих автором кваліфікаційної роботи до прогресивного формування лексичної соціокультурної компетенції з використанням мовної та позамовної наочності було перевірено на практиці

навчання на базі 11 класів в Роздільнянському міському ліцеї № 2 Роздільнянської міської ради Одеської області. В експерименті брали участь експериментальна та контрольна група по 15 учнів в кожній.

При розробці гіпотези експерименту були враховані наступні висновки: формування лексичного запасу є невід'ємною частиною формування рівня знань з англійської мови; розширення словникового запасу слід здійснювати на основі спеціально розробленої системи вправ; підвищення ефективності можливе шляхом використання автентичних текстів для домашнього читання.

Реалізація експерименту здійснювалась у такі етапи, як проведення передекспериментального зрізу з метою виявлення наявного рівня сформованості лексичних навичок; проведення експериментального навчання з використанням розробленої системи вправ; проведення післяекспериментального зрізу з метою визначення підсумкового рівня сформованості лексичних навичок після проведення експериментального навчання; аналіз результатів експериментального навчання.

Проаналізовані дані передекспериментального зрізу засвідчили приблизно однаковий, достатньо низький рівень сформованості лексичної соціокультурної компетентності в учнів експериментальної та контрольної груп. Завершення експерименту засвідчило суттєві зміни в бік підвищення рівня ЛСК в учнів експериментальної групи у порівнянні з учнями контрольної.

Експериментальне дослідження підтвердило гіпотезу про доречність використання матеріалів домашнього читання при розширенні лексичної соціокультурної компетенції учнів старшого етапу навчання в ЗЗСО та ефективність запропонованих розроблених вправ.

Виходячи з проведеного теоретичного та експериментального досліджень з розширення лексичного запасу на основі текстів для домашнього читання були запропоновані певні рекомендації щодо формування соціокультурної компетенції. Вони полягають у виборі адаптованих матеріалів, які відповідають рівню володіння мовою учнів та враховують їх індивідуальні особливості; збалансованості тематики, завдяки якій з'являється можливість дізнатися ще

більше інформації про різні аспекти культури; активній обробці матеріалу, яка стимулює учнів висловлювати свої думки та ділитися враженнями; використанні активних методів, що дозволяє розвивати навички спілкування та підвищувати словниковий запас; зворотнього зв'язку, який корегує і вдосконалює навчальний процес; стимулюванні самостійності, як одного з чинників розвитку соціокультурної компетенції.

Узагальнюючи, можна сказати, що соціокультурна компетентність, як одна із складових комунікативної компетентності, є вкрай важлива для цілісного розвитку особистості та суспільства загалом. При розширенні лексичної соціокультурної компетентності - одного з аспектів комунікативної компетентності іноземної мови - продуктивно виявили себе розроблена методика поетапного розвитку вмінь та проілюстровані етапи виконання запропонованого алгоритму для розширення ЛСК на матеріалах для домашнього читання. Методичні рекомендації, укладені з огляду на отримані результати дослідження, будуть придатними для розширення соціокультурної компетенції учнів старшого шкільного віку ЗЗСО на основі матеріалів домашнього читання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сергєєва О. О. Використання текстів з англійської літератури на уроках англійської мови для дітей старшого віку. О. О. Сергєєва. *Іноземні мови в школі*.2017. № 3. С. 45-50.

2. Ланда О. В. Використання художньої літератури в навчанні англійської мови старшокласників. *Шкільний світ*. 2019. № 3. С. 53-57.

3. Бейзер В.А. *Проблемне навчання. Освіта в сучасній школі*. 2005. №12. С.48 -52.

4. Ляховицкий М.В. Методика преподавания иностранных языков: *Учеб. пособие для филол. фак. вузов* / Михаил Васильевич Ляховицкий. М.: Высш. школа, 1981. 159 с

ECONOMIC SCIENCES

ASSESSMENT OF THE IMPACT OF INNOVATION COSTS ON THE COST AND COMPETITIVENESS OF PRODUCTS

Gasimli Aylar Nofal oglu
Azerbaijan State Oil and Industry University, magister

Summary. In the article, the impact of innovation costs on product competitiveness and price was analyzed and evaluated. Here, on the basis of statistical data of 2005-2022, a regression analysis was performed between innovation costs to Azerbaijan and the price of industrial products. It has been determined that innovation costs increase competitiveness by reducing product prices.

Key words: competitiveness, industry, innovation, price, correlation, regression, model.

Introduction. Price and price formation is one of the main elements of all areas of the economy. Price, being a complex economic category, combines and concentrates the main problems of the development of the economy and society as a whole. It plays an important role in the formation of demand and supply, relating to the production and sale of goods, the formation of their value, the creation, distribution and use of gross domestic product and national income. One of the most important features of product price is that it mediates all commodity-money relations [1, 2].

Studies show that there is still no generally accepted definition of such a complex economic category as price. The most commonly used definitions of price include [3, 4]:

- price level of consumer demand for products;

- price is the elasticity of market demand for products;

- it is the possibility of the enterprise's market response to changes in the production of these products;

- measures of state regulation of pricing;

- price level of similar products of competing enterprises, etc.

In legal literature, price is considered as an economic and legal category. As an economic category, the price is formed taking into account the following:

- level of consumer demand for products;

- elasticity of market demand for these products;

- the possibility of market reaction to the changes in the production of these products of the enterprise;

- measures of state regulation of pricing;

- price level of similar products of competing enterprises, etc.

The price as a legal category is an important condition of a number of contracts, the basis for the formation of value added tax, excise duties, sales and trade prices, and has a number of other meanings.

The concept of price has many definitions given by economists. In our opinion, the well-known Russian economist E.I. The definition of price in Punin's work forms a more complete idea about the price of the product. According to E. I. Pun's opinion, the price of a certain product is a monetary expression of the system of price factors operating at a certain time [2, 3]. Since price is a factor of great importance for commodity consumers, it is also important as a very important indicator for the establishment of relations between the enterprise and the product markets. Prices are formed and operate differently in different areas of the economy. There are many prices by which the economy is governed, both for an individual enterprise and for the entire country. The set of values represents not only an individual, personal, but also a public, social category. They regulate both individual purchases of goods by consumers and economic processes as a whole, including production, distribution of goods, exchange or consumption of goods, and provision of services. From this point of view, the evaluation of products in production enterprises is of great importance.

Pricing is the process of determining the prices of goods and services. When evaluating, it is important to consider a large number of different factors and consider the many trade-offs that arise. These compromises are carried out taking into account the tasks of production and marketing research, financial results, actions of competitors, consumer psychology, existing legislation. The evaluation process should clearly regulate the stages of data collection, preparation and final decision making. Its effectiveness depends on developing effective methods for collecting and verifying information about competitors, monitoring consumer behavior, and analyzing the results of internal operations.

It should be noted that the price index for economic activities has a major impact on economic growth. From this point of view, it is important to analyze those indicators. These can be seen more clearly from the diagram below [7].

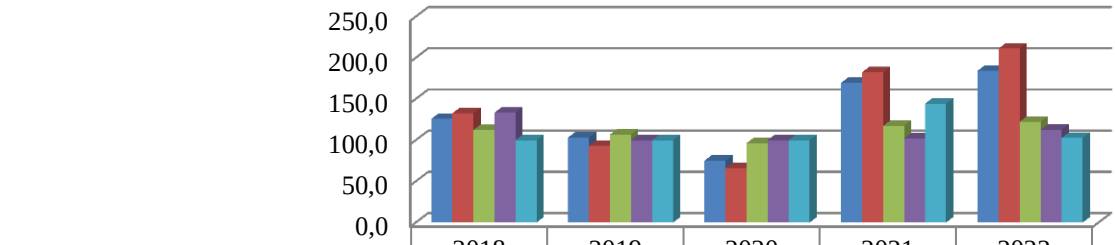

	2018	2019	2020	2021	2022
The whole industry	126,0	103,2	75,2	169,6	184,3
Mining industry	132,8	93,2	66,2	182,5	211,3
Processing industry	112,4	106,9	96,4	117,3	122,3
Electricity, gas and steam generation, distribution and supply	133,4	100,0	100,0	102,0	112,6
Water supply; waste treatment and processing	100,0	100,0	100,0	144,4	102,8

Fig. 1. Producer price indexes of industrial products by types of economic activity, compared to the previous year, in percentage

Note: this graphic was compiled by the author based on the source indicated (7)

As can be seen from the diagram, producer price indices of industrial products by types of economic activity have decreased in all areas in 2019-2020 compared to 2018 compared to the previous year. This decrease is explained by the 2019 COVID-19 pandemic. In 2021-2022, on the contrary, it developed with increasing dynamics.

It should be noted that, among other things, the competitiveness of the product is significantly affected by innovation costs. The increase in innovation costs can mainly result from the reduction of the product price with the application of innovative technologies. which determines its market advantage. The graph below shows the relationship between the price of an industrial product and the costs of innovation for the entire industry.

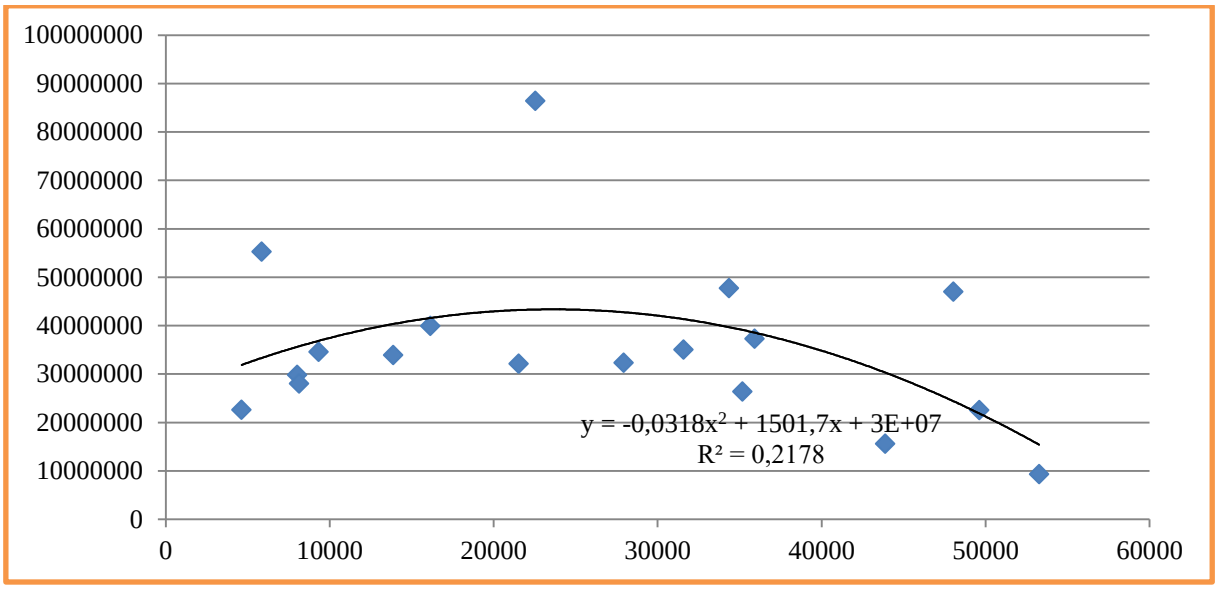

Graph 2. Dependence between innovation costs and industrial product price.Note: this graphic was compiled by the author based on the source indicated (7)

As can be seen from the graph, there is a weak correlation between innovation costs and the price of industrial products in Azerbaijan, expressed by the regression equation y = -0.0318x2 + 1501.7x + 3E+07. If we calculate the elasticity coefficient based on these indicators, we get the following result [5].

$$E = \frac{\alpha * \bar{x}}{\bar{y}} = \frac{20426{,}75 * (-258{,}3)}{27625413} = -0{,}191029$$

The result. as a result of the research, it was determined that a 1% increase in investment costs in industrial enterprises in the Republic of Azerbaijan causes a 0.19% decrease in the price of products produced in this field. This shows that innovation costs play an important role in increasing product competitiveness.

REFERENCES:

1. Alimov, V.V. (2010) The influence of state investment policy on the formation of the country's investment climate// Business in law, 3(12), 247-249

2. Azizova, G.A. Investment and innovation policy of the state. Baku, Publishing House of the University of Economics, 2012. 212 p.

3. Nuriyev, A.Kh. Conceptual basis of economic development and modernization policy in Azerbaijan. Baku, Europe, 2013. 422 p.

5. Yadigarov, T.A. Solving operations research and econometric problems in MS Excel and Eviews software packages: theory and practice. Baku-2019. 352 p.

6. Susan Schadler, Leslie Lipschitz. (2019), Macroeconomics for Professionals, UK, Cambridge University Press, 278 p.p.

7. https://www.stat.gov.az/source/industry/

UDC: 332.33

IMPROVEMENT OF THE MANAGEMENT SYSTEM LAND RESOURCES IN UNITED TERRITORIAL COMMUNITIES

Kukhtin Yurii,
postgraduate student of the department of economics and business
State Biotechnological University
Kharkiv, Ukraine

Abstract: The main problems of land resource management in UTCs have been identified. The concept of formation of the system of effective management of land resources of the UTCs has been developed, which includes all stages of formation, adjustment and evaluation of the management system, which allows it to be used as a basis for improving the management of land resources in territorial communities.

Key words: land resources, united territorial community, land resources management, information system of land resources of the territorial community, organizational structure of management.

Introductions. The processes of decentralization and the opening of the land market introduced many novelties and complicated the management activities of authorities. This especially applies to local self-government. In Ukraine, a new system of administrative-territorial organization was introduced, according to which the consolidation of districts and the formation of united territorial communities (hereinafter referred to as UTCs) were carried out on the basis of former smaller district councils. As a result, on October 25, 2020, local elections to regional and district councils and to territorial communities were held. With this step, the management bodies of the UTCs were formed, which now already have some experience of self-financing (formation, filling and execution of the local budget), experience of settling various problematic issues of the region, as well as experience of land management. However, the issue of building an effective management system

in newly created UTCs does not lose its relevance and requires further research.

Aim. The purpose of the study is to develop the concept of improving the land resources management system in UTCs.

Materials and methods. In the research process, a set of methods was used, namely: abstract-logical (to justify the principles of land resource management), monographic (when studying the achievements of scientists on these issues), modeling (to develop the actual concept of land resource management).

Results and discussion. Scientists note that the beginning of decentralization in Ukraine faces a significant number of problems, the main of which is the insufficient amount of financial resources that territorial communities have at their own disposal. This problem calls into question the effectiveness of the territorial-administrative reform in the country and needs to be solved in the short term. In this context, the main task of territorial communities is the most effective use of all resources that are owned by such subjects of local government, the main of which, without a doubt, is land [1, p. 17].

Land is a system-forming object owned by communities, because it ensures the development of all spheres of economic and social life of the local community. Land and land relations have always been determining factors of the country's social and economic development. Every person living on the territory of Ukraine rightfully considers it to be his property. Therefore, the policy of local self-government bodies on land management should ensure transparency, comprehensibility, objectivity and fairness of land use. [2, p. 22-23; 3, p. 57].

The issue of land resource management in the context of decentralization was studied in numerous works by scientists and practitioners, in particular such as: V. V. Horlachuk, O. V. Klymenko, A. O. Korobska, O. O. Kostyshyn, O. V. Lazareva, A. V. Malookiy, I. A. Yasinetska [1-6] and, based on the acquired experience of building a management system of authorities, we have summarized a number of problems that significantly affect the effectiveness of management at the level of local government. The main ones are:

1. The general legislative irregularity of the functioning of the apparatus of

civil servants in the UTCs, which does not make it possible to effectively manage the personnel potential, implement organizational changes and carry out a policy of improving the quality of management in the UTCs. Recently, the Law of Ukraine "On Civil Service in Local Self-Government Bodies" dated 05.02.2023 No. 3077-IX [7] was adopted, which did not enter into force (some provisions entered into force on 07.20.2023). We see that with the implementation of this law, many problems of an organizational nature, personnel and other issues related to the management of local authorities will be solved.

2. The current procedure for conducting a competition for filling vacant positions [8] still significantly complicates the work of local authorities and forces additional bureaucratic actions, without contributing to the improvement of management efficiency, but only adds a significant amount of work to employees, burdening the management apparatus, reducing it flexibility and slowing down work on really important projects.

3. The issue of mutual coordination of functions and powers of district authorities and management bodies of individual territorial communities remains unsettled and requires a clear demarcation of both rights and duties, as well as responsibilities.

4. Further harmonization of legislation with the EU requires the same steps to improve the organization of the activities of territorial authorities as other spheres of the administrative vertical. Perhaps it would be worthwhile to implement the experience of developed countries to Ukrainian realities and draw certain parallels to find the most optimal control levers in the UTCs, including regarding the management of land resources.

In the context of issues of community management, as we have already noted, the management of land resources plays an important role, since the land of the community is one of the key resources for ensuring the activities of the UTCs. Currently, there are many problems with land resources, including: non-receipt of income to the local budget from land fees (for various reasons); pollution of lands and their degradation, presence of violations of environmental legislation; refusal to

meet the needs of citizens in land plots; the difficulty of attracting investors and doing business on community lands; the difficulty of reserving territories that are promising for the development of the community; low quality of care for reclamation systems; Illegal use of forests, illegal felling.

All of this significantly affects the quality of the community's lands and inevitably affects the management of land resources in one way or another. Therefore, the presence of a large number of controversial and problematic issues requires a thorough analysis for the development of measures to improve land management. In order to improve the system of land resources management in UTCs, we developed the concept of effective management of land resources in UTCs.

The new concept must be based on the following principles:

— Systemic approach - the concept should be system-forming, cover all stages of the formation of the management system, as well as the assessment of its effectiveness;

— Structuredness - the concept of effective management of land resources should have a clear internal structure, in particular, in our opinion, it should consist of several blocks that are formed into a modern management system;

— Informativeness - the concept provides for the collection and processing of information and the filling of the information base of land resources of the UTCs;

— Analytical character – analysis at each stage of concept implementation to monitor its effectiveness;

— Flexibility and gradual changes - the implementation of the concept should take place gradually at a pace comfortable for the public, and the process of forming the management system itself should be flexible enough to take into account all the requests of society;

— Diversity of management efficiency assessment – the concept should take into account different methods of management efficiency assessment, which is directly related to a large number of criteria and assessment methods.

Based on this, in our opinion, the concept of effective management of land resources should consist of several blocks forming a modern management system,

which includes the following components (Fig. 1).

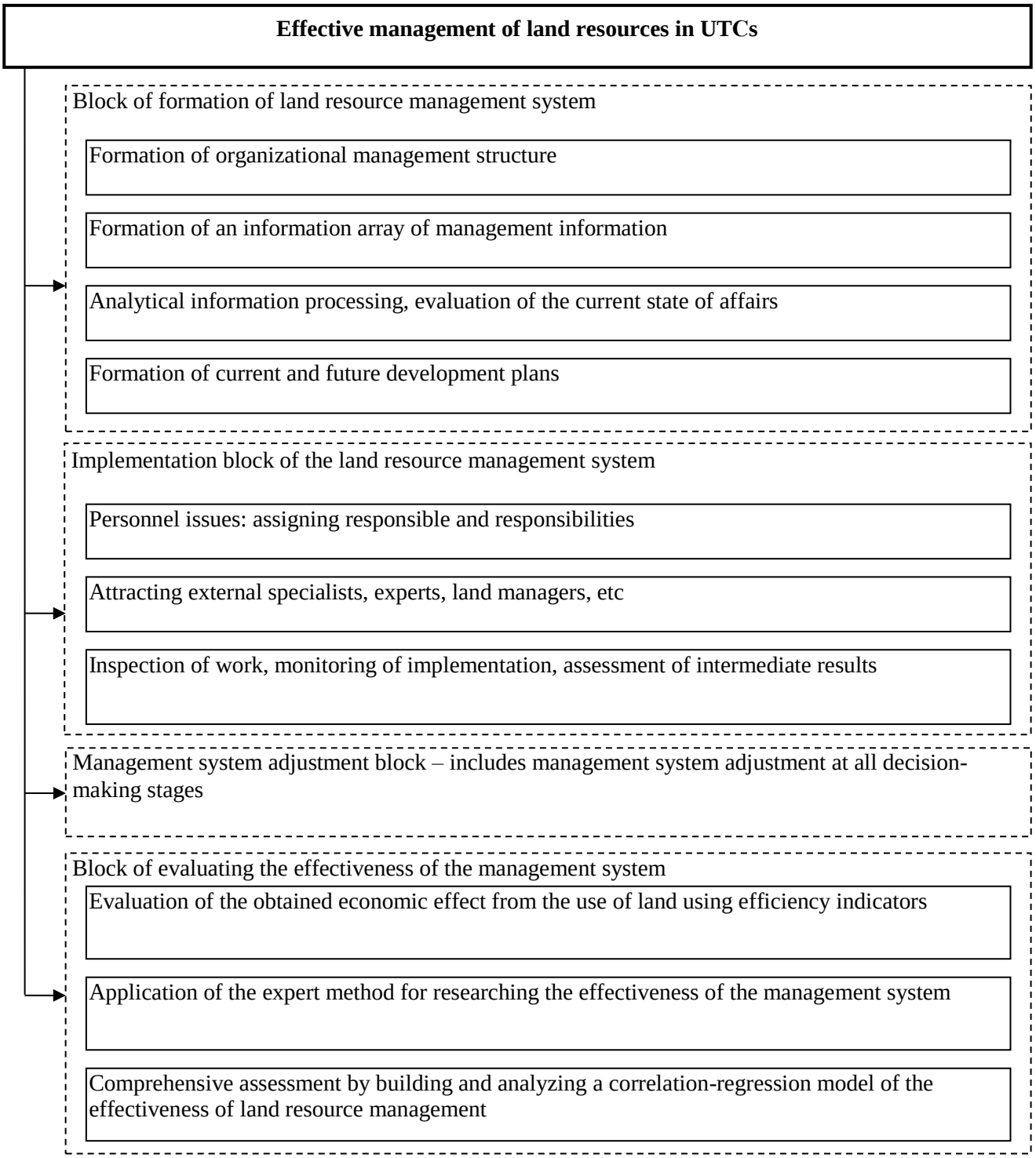

Fig. 1. Concept of effective management of land resources in UTCs

Source: the author's development.

All blocks constitute a closed system of management processes, data, technologies, solutions that will allow effective management of land resources in the UTCs. Let's take a closer look at the elements of the concept.

1. Formation of the organizational structure. Management of any organization

is carried out on the basis of a certain organizational structure. The structure of the organization and its divisions is determined by the organization itself and should, first of all, be based on the strategic directions of the organization's development, taking into account its goals and objectives, with further coordination with the factors of the internal and external environment, as well as with the capabilities of the company's personnel. All this is carried out in accordance with the legislative norms regarding the activities of the UTCs and is consistent with the requirements of the law for local authorities.

2. Formation of an array of management information is one of the key aspects of success in land management. Provision of operational information about land plots, changes in their status, boundaries, fertility and ecological parameters is the key to effective management at the local level. Therefore, this aspect of the concept deserves special attention. The collection of actual data and survey of land plots in kind on the territory of the community should become a permanent process. Coordination of the work on the accumulation of information can be entrusted to one of the functional managers, the deputy head of the village council, etc. The Department of Land Resources should be expanded to efficiently perform the functions of collecting and processing information about land. This especially applies to agricultural lands located on the territory of the UTCs.

3. Analytical processing of information, as well as assessment of the current state of land resources: their availability, location, quantity and quality, logistical advantages, as well as legal status, functional purpose, intensity of use, market value. It would be expedient to enter all these parameters into the information database about the land plots of the territorial community with subsequent processing by grouping, comparing, and assessing the quality of the community's lands. For the analytical processing of information, it is necessary to create an information base of the lands of the UTCs (Fig. 2). The creation of such a database will be an addition to the information of the State Land Cadastre and will significantly improve the information support of the Land Department of the State Land Registry, facilitate its work, speed up decision-making and reduce bureaucratic procedures.

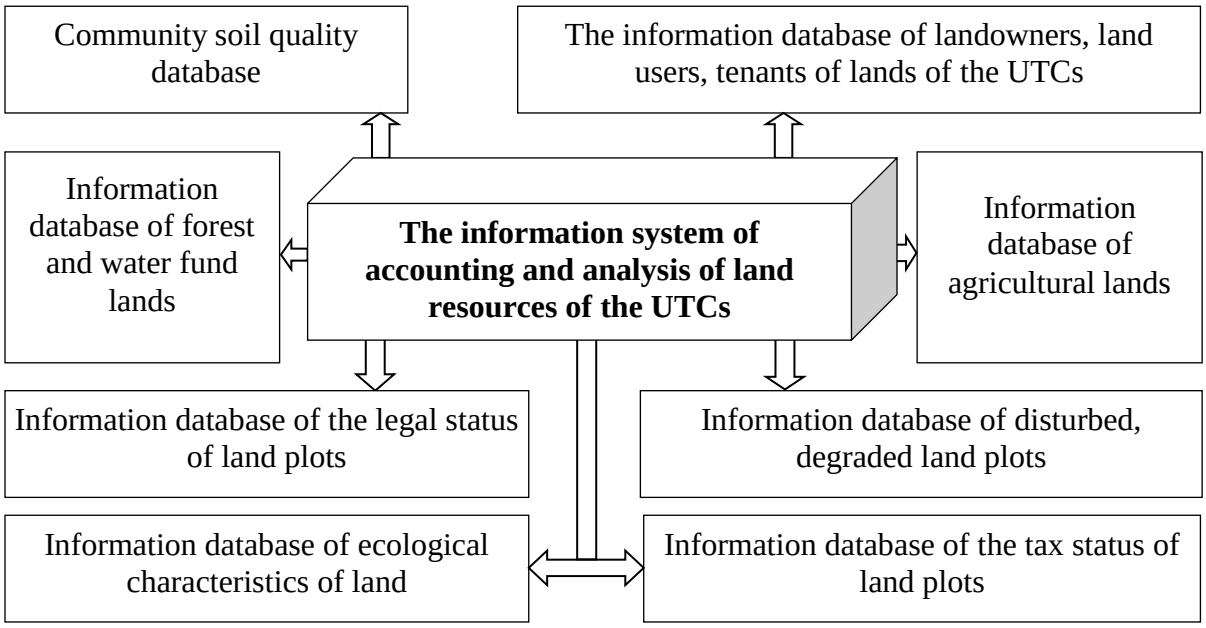

Fig. 2. The proposed structure of the information system of accounting and analysis of land resources of the UTCs for management purposes

Source: author's own development.

The proposed information base covers the main parameters of the land plots of the territorial community, allows simultaneously obtaining the characteristics of a specific plot from various information bases and drawing a conclusion about its condition and status. And therefore, it greatly simplifies the work of employees in making management decisions regarding this land plot.

4. Formation of current and prospective plans for the development of the territory. Of course, such plans are developed and approved by territorial communities. However, they often have a formalized nature to a certain extent, and are also based on information about land plots, which may already be untrue. That is why we suggested at the previous stages to collect information about the land plots of the UTCs, the formation of an information base, etc. And only then, based on already clarified information, the management bodies of the UTCs can draw up an up-to-date and reliable plan for the development of the territory.

5. Implementation of the land resources management system - contains such components as: appointment of responsible persons and responsibilities; involvement of external specialists; as well as work review, performance control, and evaluation

of intermediate results. In our opinion, the activities carried out by local authorities should be personalized. That is, each measure of the development plan, each action of the authorities should have a composition of executors both among employees and specialists of the UTCs, and include responsible persons from among local businesses, public activists and concerned citizens. It is quite difficult to implement, especially at the initial stage, but the implementation of such local measures will have an element of cohesion, involvement in public life and will contribute to further activity of the community. A significant part of the leaders is wary of raising the activity of the community and its awareness regarding the actions of local authorities, and there are certain grounds for such fears. But in our opinion, there is always a share of citizens who are dissatisfied with the current government, so increasing awareness and involvement of the population in public life will not significantly affect their number. In addition, it will always be possible to offer the dissatisfied to take part in these processes themselves - there will be quite a few willing and the number of such dissatisfied will immediately decrease sharply.

At the stage of implementation of the management system, there is always a need to monitor the performance of the assigned task, to evaluate intermediate and final results. This applies both to the work of the specialists involved, and to the employees of the management bodies of the UTCs itself. Control was and remains one of the main functions of management and perhaps the most important among them.

6. Adjustment of the management system - involves operational analysis and timely adjustment of management decisions on land management issues, as well as timely identification of ineffective measures and leveling of negative consequences for community lands and the budget of the UTCs. In these processes, an important role belongs to the active part of the residents of the territorial community, who can make their proposals regarding land plots and territories, as well as express their vision of the direction of development of the community and its individual settlements.

7. Evaluation of the effectiveness of the land resource management system - it

is extremely important, since it involves the evaluation of both the overall system of land management of the UTCs (in particular, agricultural land), and the analysis of the state, intensity and efficiency of the use of agricultural land, which is at the disposal of united territorial community.

For an express assessment of the effectiveness of the management system in the UTCs, we have proposed a number of indicators, among which one of the criteria is the effectiveness of land resource management:

1. Management efficiency ratio according to the criterion of decision-making speed: average speed of solving land issues in the current year / average speed of solving land issues in the last year;

2. Management efficiency ratio by costs: costs for maintaining the management apparatus in the current year/ costs in the past year;

3. Coefficient of management efficiency according to the criterion of environmental friendliness: actual costs incurred for environmental measures in the current reporting period / actual costs for environmental measures in the previous reporting period;

4. Coefficient of economic efficiency of land management of UTCs: income from the sale of products (or profit) received by agricultural enterprises on the territory of UTCs (accounting circle) in the reporting year / the sale of products (or profit) received in the previous year.

Conclusions. We have developed and proposed a concept aimed at improving the land resource management system in united territorial communities at the current stage of their development. Within the framework of the concept, indicators are proposed for express assessment of the effectiveness of the management system. However, the list of indicators for analysis is not exhaustive and may be supplemented. We believe that the implementation of the developed concept of forming an effective management system will allow significantly improving the quality of management and contributing to the rapid development of the in UTCs.

REFERENCES:

1. Kostyshyn, O. O. (2018) Management of land resources of territorial communities. *A collection of scientific works of ChDTU. Series: Economic Sciences, 49*, 17-25. DOI: 10.24025/2306-4420.0.49.2018.136358. [in Ukrainian]

2. Malookiy, V.A. (2020) Formation of a modern system of land resource management of territorial communities in Ukraine: peculiarities and trends. *Theory and practice of public administration, 3,* 162–170. http://dx.doi.org/10.34213/tp.20.03.19. [in Ukrainian]

3. Horlachuk, V.V. & Klymenko, O.V. (2019) Management of land resources of united territorial communities in the context of decentralization. *Agrosvit, 20*, 56-63. DOI: 10.32702/2306-6792.2019.20.56 [in Ukrainian]

4. Korobska, A.O. (2020) State regulation of agricultural land use in Ukraine: dissertation. ... candidate economy of science 08.00.03. Kamianets-Podilskyi, 255 p.

5. Lazareva, O.V. (2020) Land use efficiency. P*roblems of the systemic approach in economics, 1*(75), Part 2, 27-33. DOI: 10.32782/2520-2200/2020-1-27 [in Ukrainian]

6. Yasinetska, I.A. (2016) Analysis of the effectiveness of land resource management. *Economy and society, 4*. Retrieved from https://economyandsociety.in.ua/journals/4_ukr/41.pdf. [in Ukrainian]

7. Law of Ukraine "On service in local self-government bodies" No. 3077-IX (2023) https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3077-20#Text [in Ukrainian]

8. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the Procedure for conducting a competition for civil service positions" No. 246. (2016). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246-2016-%D0%BF#Text [in Ukrainian]

9. Kukhtin, Yu.V. (2022) Conceptual principles of effective management of land resources in united territorial communities. *Review of transport economics and management, 8*(24), 46-53. DOI: 10.15802/rtem2022/269142 [in Ukrainian]

УДК 330.3

ENERGY STRATEGY OF UKRAINE FOR THE PERIOD UP TO 2035

Luchko Yanina,
4th year student, group 3a,
Faculty of International Trade and Law,
Supervisor:
Oliinyk Andrii Anatoliiovych,
Ph.D. in Economics,
Associate Professor at the Department of International Management,
State University of Trade and Economics,
Kyiv

Annotation: Energy development is a crucial point for the country's economy and, as a consequence, the standard of living of the population. Providing conditions for the growth of citizens' well-being is the main goal of every country in the world. One of the components of well-being is providing the population with the necessary energy resources.

Key words: Ukraine, energy, strategy, energy sources, renewable energy

In recent years, one can see a trend towards changes in the energy policies of states around the world. Markets are being liberalized, and the outdated model of PEC functioning is being updated and improved. Certain elements of the system are also becoming a thing of the past, namely inefficient networks, fossil fuels, and imperfect competition in markets. In turn, preference is given to increasing efficiency and using energy from renewable and alternative energy sources. [1]

It was these factors, which made Ukraine aware of the need to form a new energy policy with the help of an energy strategy. Energy strategy is a model of state actions aimed at achieving the goals of energy needs of society at the lowest cost. [2]

In order to achieve the development of the energy industry, on August 18, 2017, the Cabinet of Ministers of Ukraine adopted the document - Energy Strategy of Ukraine for the period until 2035 "Security, energy efficiency, competitiveness". This

document is very important, because it actively demonstrates the main strategic goals of the state in energy and is one of the cornerstones in clearly establishing state priorities in energy policy in general.

Ukraine has and uses variety of energy sources for its own needs, such as oil, natural gas, coal, nuclear energy, wind energy, solar energy, and so on. The most popular fossil resources in Ukraine are natural gas and coal. However, as you can see, in recent years, because of changes in technology, as well as, global trends, the share of other types of energy is gradually increasing.

Therefore, according to the Energy Strategy for the period until 2035, Ukraine should have the following indicators:

- Nuclear energy - up to 50%;
- Renewable energy – 20% (as of 2017, the share was 6.7%); [3]
- Hydropower - up to 7%;
- TPP/CHP – 32%.

In order to implement the desired preliminary results, the Energy Strategy of Ukraine until 2035 should be implemented in three stages:

1. Reforming the energy sector (until 2020);
2. Optimization and innovative development of infrastructure (until 2025);
3. Ensuring sustainable development (until 2035). [4]

As for the first stage "Reforming the energy sector", the main aspect is the implementation of reforms and the formation of a competitive and, importantly, investment-attractive environment. Another important point is the implementation of the Third Energy Package (market of bilateral contracts, market liberalization, etc.), which corresponds to EU energy legislation.

In addition to the points listed above, it is also important at this stage:

- Reform of the coal industry – namely restructuring of the industry through the liquidation/conservation of coal mines according to the best European practices;
- Financing of investment projects within the framework of the National plan for reducing emissions from large combustion plants;

- The share of RES should increase to 11% (8% of the total primary energy supply) – in 2020, the share of RES was 8%. This indicator can be considered a completed plan.

The next stage "Optimization and innovative development of infrastructure" is focused on the integration of UES of Ukraine with the energy system of Europe. As for the tasks, at this stage, investment attraction mechanisms should also be introduced for the implementation of the program to replace capacities with new energy infrastructure, as well as increase the level of management of business entities and their ability to use available tools.

It is worth mentioning that during this period:

- Implementation of investment projects within the framework of the National plan to reduce emissions from large incineration plants;
- Formation of local heat supply systems, taking into account the potential of local types of fuel, supply logistics, regional and national energy infrastructure;
- Attracting investments in the renewable energy sector;
- Increasing the efficiency of the existing centralized heat supply;
- Development and start of implementation of the plan for the implementation of so-called smart energy networks (Smart Grids);
- Creation of an extensive infrastructure for the development of electric transport. [4]

The main direction of the last stage of the Energy Strategy "Ensuring Sustainable Development" is the innovative development of the energy sector and the construction of new generation. In addition, this stage will be aimed at investing in new generation capacities to replace those capacities that should be operated.

It is worth noting that in the field of environmental protection during the "Ensuring sustainable development" stage, the implementation of "passive house" construction standards should be ensured. In addition, targets for reducing CO2 and dust emissions must be achieved, and systems for trading quotas for greenhouse gas emissions must be introduced.

In addition, at this stage, there are certain tasks before other energy sectors:

- Gas sector - increase in national gas production, in particular on the continental shelf and within the exclusive economic zone;
- Coal sector - competitive and transparent operating conditions must be achieved;
- Renewable energy - should develop at the most dynamic pace and increase share to 25%.

Having studied the information specified in the Energy Strategy of Ukraine until 2035, we can notice both negative and positive trends in the development of the energy sector.

One of the downsides is a significant increase in renewable energy (up to 25%). The problem is that the way in which changes should take place is not indicated. In addition, problems with the increase of RES may be associated with a decrease in the interest of potential investors, the unpredictability of the economy, and so on.

On the other hand, the Energy Strategy (ES) shows many positive trends. One of them is a significant number of measures aimed at protecting the natural environment, despite all the declared increases in the sector's capacities. Among such measures, it is envisaged to create a basis for the development of a waste disposal system of the fuel and energy complex; encouraging owners and potential consumers to increase the volume of waste disposal. Also, as was indicated in the stages of ES, a lot of attention is paid to the reduction of emissions from large combustion plants and greenhouse gases. [4]

To sum up everything that has been stated so far, we can say that in the context of the general dynamics of the world's energy policy, Ukraine has defined its energy strategy until 2035, which sets ambitious goals for increasing the share of nuclear and renewable energy, optimizing infrastructure and sustainable development.

Having studied the information in the text of the Energy Strategy, we can say that Ukraine should actively work on the implementation of the plan specified in the Energy Strategy, while ensuring the transparency, competitiveness and stability of the energy market. It is important to constantly evaluate results and flexibly respond to

changes in market conditions and technologies. This strategy determines the direction of energy development in the country and plays a key role in determining the future energy landscape of Ukraine.

REFERENCES:

1. Центр Разумкова. РОЛЬ І МІСЦЕ УКРАЇНСЬКОЇ ЕНЕРГЕТИКИ У СВІТОВИХ ЕНЕРГЕТИЧНИХ ПРОЦЕСАХ. 2018. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_ENERGY_PRINT.pdf
2. Енергетична стратегія України на період до 2030 р. : від 24.07.2013 р. № 1071. URL: https://de.com.ua/uploads/0/1703-EnergyStratagy2030.pdf
3. Учасники проектів Вікімедіа. Відновлювана енергетика України – Вікіпедія. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BB%D1%8E%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B0_%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D1%80%D0%B3%D0%B5%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8
4. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року “Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність”. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-%D1%80#Text

ASSESSMENT OF THE IMPACT OF TAX REVENUE AND FOREIGN TRADE ON ECONOMIC GROWTH

Majidov Anar Atesh oglu
Baku State University, doctoral student

Summary. The article analyzes the impact of tax revenues and foreign trade on the economic growth of the Republic of Azerbaijan for the period 1996-2022. Here, a correlation and regression analysis was carried out between these indicators using the Eviews-12 application software package and the statistical significance of the model was assessed. The research work found that an increase in both indicators has a positive effect on increasing the economic growth of the country.

Key words: economic growth, gross domestic product, trade turnover, tax, software package, correlation, regression, model.

Introduction. The tax burden has a decisive impact on the financial stability of an economic entity, and as a result, ultimately affects the rate of economic growth of the state, which is at the present stage a priority direction for the development of the country's economy.

Comprehensive economic development is possible only taking into account the balance of interests of business entities and the state, which should be reflected in financial policy. The tax burden is one of the important factors that has a decisive influence on the financial stability of an economic entity. At the present stage of the globalized world economy, from this point of view, it is important to assess the impact of the tax burden on the rate of economic growth, which is defined as a priority direction for the development of the country’s economy. Government bodies, guided by the results of assessing the reaction of the economy to changes in tax rates, obtained on the basis of imperfect models, can make management decisions that are inadequate to the situation. The institutional trap that arises in this case is characterized by a reverse reaction from business entities: a reduction in the tax base

associated with tax evasion, as well as the liquidation of a business that has become unprofitable, entails a slowdown in the development of the regional economy and a decrease in tax revenues in the short term. Based on the above, issues related to the development of methodological tools for assessing the impact of the tax burden on the gross regional product (hereinafter GRP), which will allow for a more effective construction of the country's budget and tax system, taking into account the interests of the state and business in various subjects of the Republic of Azerbaijan, become particularly relevant.

Main part. High marginal tax rates can discourage work, saving, investment and innovation, while special tax breaks can affect the allocation of economic resources. But tax cuts can also slow long-term economic growth by increasing the deficit. Thus, the long-term effects of tax policy depend not only on their stimulating effect, but also on their deficit. The role of taxes, the tax system and tax policy in the economic development of the country cannot be overestimated. They affect economic growth, sustainability of development, structural changes in the economy, and ultimately, the quality of life and level of well-being of the population. The important tasks of any state are: establishing an optimal taxation structure; achieving high efficiency of all tax functions (fiscal, distribution, regulatory, control); maintaining fairness in taxation and eliminating, to the greatest extent possible, the distorting effects of taxes; minimizing the costs of operating the tax system from the point of view of various economic entities; high quality of tax administration, maintaining tax discipline and reducing tax evasion. Obviously, it is impossible to achieve all these goals at the same time, so in society there is always a compromise between different goals. It should also be noted that there is a two-way relationship between the tax system and the country’s economic system. On the one hand, the properties of the tax system and its institutional characteristics influence the incentives of business entities, determine their behavior, and the direction of investment of resources. On the other hand, development trends in global markets, the macroeconomic situation in the country, and the peculiarities of the state’s economic policy determine the dynamics and structure of tax revenues, the degree of interregional and intersectional

differences in the level of taxation and other properties of the functioning tax system. The design and financing of tax changes are critical to achieving economic growth. Lowering tax rates may boost productivity and investment, but unless the tax cut is financed by immediate spending cuts, it will also likely increase the federal budget deficit. In the long term, it will reduce national savings and increase interest rates. Taxes can also reallocate resources between sectors towards their most beneficial economic uses, leading to increased efficiency and potentially increasing the overall size of economic growth.

The results suggest that not all tax changes will have the same impact on growth. “Economic growth” refers to the expansion of an economy’s supply and potential gross domestic product (GDP). This expansion may be an increase in the annual growth rate, a one-time increase in the size of the economy that does not affect future growth rates but puts the economy on a higher growth trajectory, or both. Increasing aggregate demand in a weak economy can increase GDP and help align actual GDP with potential GDP [1, p. 123]. In the generation of income, income tax is given a central role, its impact on the distribution of after-tax income, and its impact on a wide range of economic activities are considered.

There is no doubt that tax policy can influence economic growth, but it is impossible to say with certainty that lowering tax rates will ultimately lead to economic growth in the long term. While rate cuts will increase after-tax income, it will reduce the need to work, save and invest. The first effect usually increases economic activity (through so-called substitution effects), while the second effect usually reduces it (through so-called income effects).

Tax cuts by immediately reducing unproductive government spending may increase output, but tax cuts financed by reducing government investment may reduce output. In this case, tax cuts would lead to more federal borrowing, which in turn would reduce long-term growth. Historical evidence and analysis show that tax cuts financed by debt over a long period of time will not have a positive impact on long-term growth and may reduce it.Tax reform is a complex process because it involves lowering tax rates as well as changes that broaden the economic base. It is

argued that such changes should increase the overall size of the economy in the long term, although the effect and magnitude of the impact are highly uncertain. A feature that often goes unnoticed is that broadening the tax base by reducing or eliminating tax expenditures increases the effective tax rate faced by individuals and firms. Consequently, rates will be reduced, which will soften their impact on the economy. But broadening the base has the added benefit of reallocating resources from sectors that are currently favored from a tax perspective to sectors with the highest economic (pre-tax) returns, which should increase the overall size of the economy.

The graph below shows the dynamics of GDP, trade cycle and tax revenues for the Republic of Azerbaijan [5].

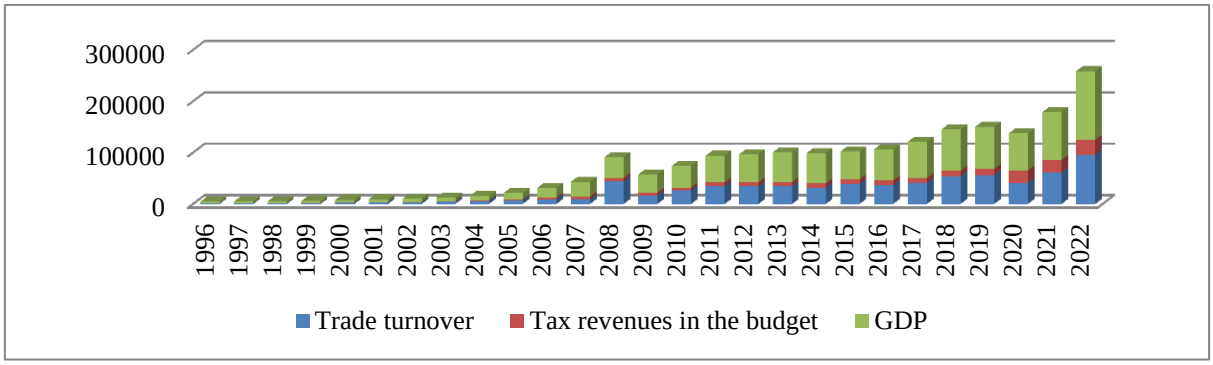

Graph 1. GDP, trade turnover and tax revenues in the budget of the Republic of Azerbaijan for 1996-2022, million manats.

Note: this graphic was compiled by the author based on the source indicated (4)

As can be seen from the diagram, GDP over the entire period under study fluctuated with dynamics corresponding to changes in trade turnover and tax revenues to the budget.

Since economic growth in a country is determined by GDP per capita, it is important to assess the impact of trade turnover and tax revenues on this indicator. To do this, if we process a regression analysis of the relationship between these indicators in the EViews-12 software package using the data from graph 1, we obtain the following result [5].

Table 1

Regression analysis result between trade turnover, tax revenue and GDP in Azerbaijan

Dependent Variable: Y				
Method: Least Squares				
Date: 11/28/23 Time: 22:44				
Sample: 1996 2022				
Included observations: 27				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
X2	0.918030	0.365624	2.510857	0.0192
X1	1.146189	0.117433	9.760391	0.0000
C	4442.683	1893.922	2.345758	0.0276
R-squared	0.966156	Mean dependent var		40498.98
Adjusted R-squared	0.963336	S.D. dependent var		34575.94
S.E. of regression	6620.563	Akaike info criterion		20.53819
Sum squared resid	1.05E+09	Schwarz criterion		20.68217
Log likelihood	-274.2655	Hannan-Quinn criter.		20.58100
F-statistic	342.5696	Durbin-Watson stat		1.992586
Prob(F-statistic)	0.000000			

Source: Developed by the author based on the EViews application software package.

As can be seen from the results of the Eviews-12 application software package, there is a high correlation between the X1 coefficient, reflecting trade turnover, the X2 coefficient, reflecting tax revenues, and the Y coefficient, reflecting GDP on the Chaddock scale (R = 0.966).

Based on the Eviews-12 application software package, the regression equation will have the following form:

Estimation Command:

==========

LS Y X2 X1 C

Estimation Equation:

==========

Y = C(1)*X2 + C(2)*X1 + C(3)

Substituted Coefficients:

==========

Y = 0.918029542385*X2 + 1.14618942042*X1 + 4442.68332947

$$\boldsymbol{Y = 1,146x_1 + 0,918x_2 + 278,643, R^2} = 0{,}963 \ \textbf{(1)}$$

(t) (9,76) (2,51) (2,35) DW=1,993

As can be seen, the coefficients of the free threshold and the dependent variables reflecting the causal factors and the effect factor significantly exceed their standard errors. This characterizes the statistical significance of the created model [3, p. 310].

Based on the correlation between the indicators included in the table, we can conclude that during the period under study, the coefficient X1, reflecting trade turnover in the Republic of Azerbaijan, increases by one unit, the coefficient Y, representing GDP., increases by 1.146 units, and factor X2, which represents tax revenue, increases by one unit., caused an increase of 0.918 units in the Y factor, which represents GDP.

According to table (1), obtained using the Eviews-12 application package, $\boldsymbol{Y = 1.146x_1 + 0.918x_2 + 278.643}$linear regression equations for GDP values obtained using the Eviews-12 application package (Adjusted) and actual (Actual) values are the same. Over time, the dynamics of the residuals between them will be in the order shown in the following graph.

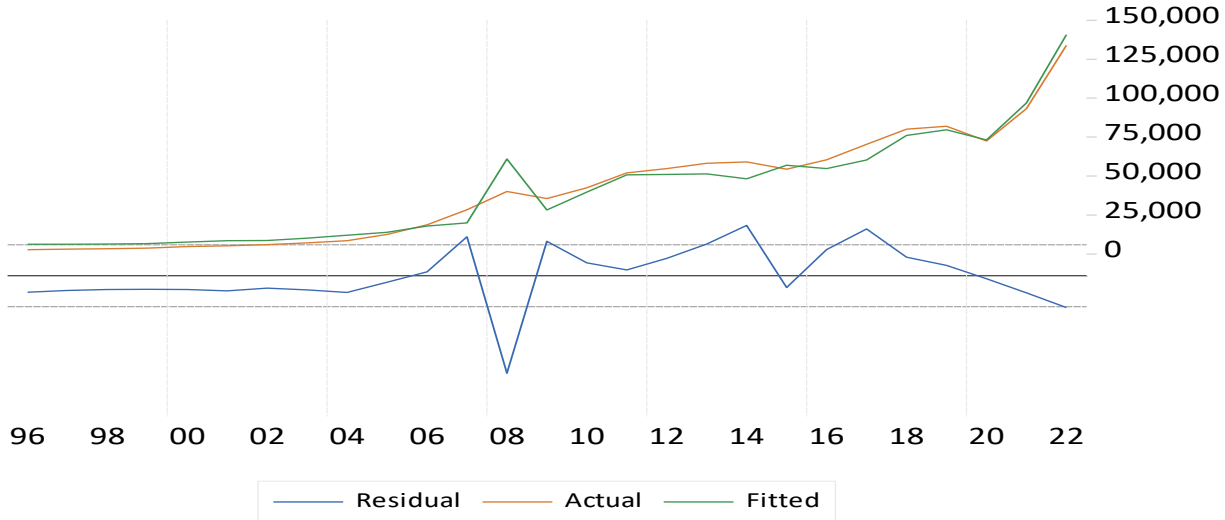

Figure 2. Dynamics of received and actual GDP prices in the Republic of Azerbaijan and the balance between them according to the Eviews-12 application software package.

Source: Developed by the author based on the EViews application software package.

The graph below shows the change in factor X1, which represents trade

turnover in the Republic of Azerbaijan, factor X2, which represents tax revenue, and factor Y, which represents GDP, for the years 1996-2022. described using the Eviews-12 software package.

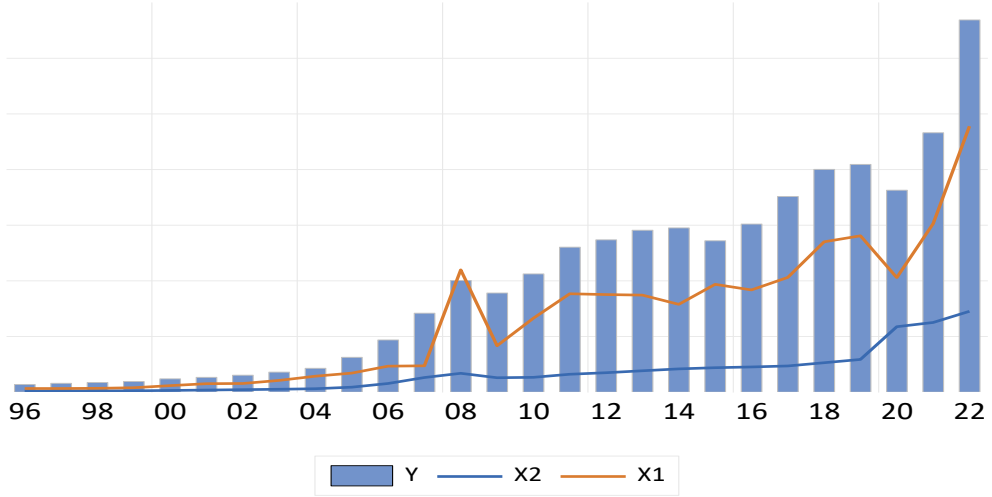

Figure 3. Change in GDP and factors influencing it for the period 1996-2022.

Source: Developed by the author based on the EViews application software package.

Having checked the normality of the histogram in the Eviews-12 application software package, we obtain the following results on the hypothesis of the statistical significance of the model..

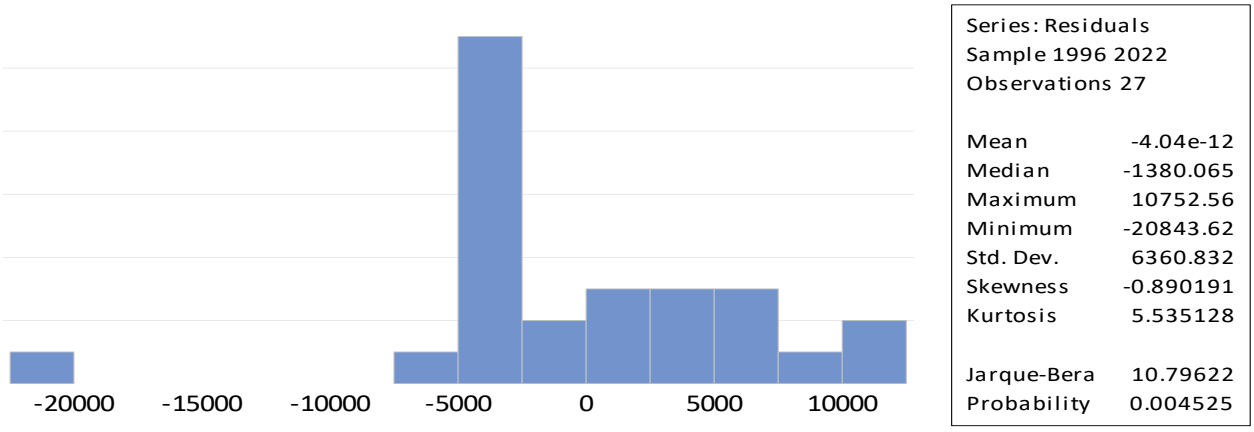

Figure 4. Distribution histogram and statistical characteristics of the time series

Source: Developed by the author based on the EViews application software package.

Based on Figure 4, let's use an equivalent form of the test to decide whether to accept the hypothesis H_0. According to the graph, the significance level for the Jarque-Bera test is p=10.796. If we compare this value with the limit ε=0.05, we get

p>ε=0.05. This shows that the null hypothesis H_0 is not rejected [2, 4].

It should be noted that without checking the statistical significance of the created model, it is impossible to form an opinion about the model and its adequacy. From this point of view, the Fisher F test can be used to draw a conclusion about the explanatory variables included in the model and at what level they explain the model.

To check the statistical significance of a regression equation using the Fisher F test, you should compare the Fisher F test with the table value, i.e. F_{table} (a;m;n-m-1). According to the table reflecting the result of the Eviews-12 software package, the F-Fisher criterion is equal to 342.6. If we determine the value of F_{table} with a confidence interval of 95%, the following result will be obtained [2, p. 332].

$$F_{table}\ (a;m;n\text{-}m\text{-}1)=(0.05;2;24)=3.4$$

If we compare the value of Fisher's F-test Ftable (a;m;n-m-1), we get Fisher's F-test (342.6) > $_{Ftable}$ (3.4). The resulting comparison shows that the regression equation as a whole is statistically significant according to the Fisher F test. This means the adequacy of model (1) according to this criterion.

It should be noted that, along with the Fisher F test, to check the correctness of the model specification, it is necessary to check the Darbon-Watson statistics for autocorrelation. According to the Darbon-Watson statistical software package Eviews-12, DW=1.992, with a 95% confidence interval, two explanatory variables (m=2) and n=17 observation periods at a significance level of α=0.05. determine that d_l=`1.240, d_u=1.556 [4, p. 171]

$$d_u = 1.556 \ \leq \mathrm{DW} = 1.993 < 4 - d_u = 2{,}443$$

since it is clear that there is no autocorrelation between the studied indicators. Based on the characteristics of the Darbon-Watson crisis points, we can assume that the regression equation is statistically significant and the current model $\boldsymbol{Y = 1,146x_1 + 0,918x_2 + 278,643}$is an adequate model [2, p. 322].

If we calculate the elasticity coefficient using the coefficient of free variables in the connection equation and the average values of the volume of causal factors and the resulting factor for the periods under study, we obtain the following result [2, p. 150].

$$E_{x1} = \frac{\alpha_1 \times \overline{x_1}}{\bar{Y}} = \frac{\mathbf{1,146}2 \times 25829{,}18}{40498{,}98} = 0{,}730889$$

$$E_{x2} = \frac{\alpha_2 \times \overline{x_2}}{\bar{Y}} = \frac{\mathbf{0{,}918} \times 7027{,}185}{40498{,}98} = 0{,}159287$$

Result. As a result of the study, it was found that an increase in trade turnover by 1% during the studied period in the Republic of Azerbaijan led to an increase in GDP by 0.85%, and an increase in tax revenues by 1% led to an increase of 0.14% in GDP.

REFERENCES:

1. Huseynov TA Economy of the enterprise. Baku: Sada Publishing House, 2005, 560 p.
2. Yadigarov T.A. Operations Research and Econometric Problem Solving in MS EXCEL and EVIEWS Software Packages: Theory and Practice
3. Yadigarov T.A. – Assesment of the Associative Activity of Maritime Transport and Port İnfrastructure in Azerbaijan//Ivane Javakhishvili Tbilisi State University Paata Gugushvili Institute of Economics International Reviewed Scientific-Analytical Journal Ekonomisti” №3, 2021 p.38-49
4. T.A. Yadigarov. "Customs statistics and modern information technologies". (Monograph) Baku, "Europe" publishing house, 2020-520
5. https://www.stat.gov.az

UDC 339.138

DEVELOPMENT OF MODERN INTERNET TECHNOLOGIES IN THE SPHERE OF MARKETING SERVICES

Telnov Anatoly Serhiyovych
Doctor of Economics, professor of the Department of Marketing
Khmelnytskyi National University
Ukraine
Tretko Serhii Vitaliyovych
third (scientific) level graduate in the specialty "Marketing"
Khmelnytskyi National University
Ukraine

Abstract. The article analyzes the role of Internet technologies in the marketing activities of the enterprise. The components of Internet technologies are defined. The areas of Internet marketing development are highlighted. The advantages of using internet markets are justified marketing as a tool of marketing communications of the enterprise.

Keywords: marketing, marketing communications, Internet marketing, commercial activity of the enterprise, Internet technologies.

Introduction. Marketing as a tool of market business has undergone significant changes due to the innovative nature of the development of the digital economy. In the midst of transformational shifts and adaptation to the digital economy, the formation of a digital marketing paradigm is an auxiliary tool in helping enterprises and marketing specialists to use the latest technologies. The development of industry 4.0 with the growing influence of digitization and artificial intelligence technology leads to the transformation of the entire system of social relations, the creation of a global innovative and intellectual space. Therefore, digitalization (digitalization) of society is the latest trend in the development of the economy.

With the development of the Internet, significant changes are taking place in

the structure and mechanisms of organization and management of marketing components. The use of modern Internet technologies in the marketing activities of enterprises provides them with significant advantages in comparison with competitors and significantly increases the efficiency of their activities.

Materials and methods. The information economy characterizes the modern trend in the development of the world economy, which is connected with the growing role of the information industry and knowledge in the economic life of society.

In Ukraine, a digital society is being formed as such, which productively uses digital technologies for its own needs. The concept of digital society is one of the varieties of the theory of post-industrial society.

In a digital society, the production base is made up of informational means of production, and the actual product of consumption (therefore, also of production) is information services and goods, and the central factor in the structuring of society is information (digitalization, digitalization).

Effective implementation of marketing activities and the use of modern information technologies are integral components of the successful operation of the enterprise on the market. The integration of these factors became the basis for the emergence of a new direction of the modern marketing concept – Internet marketing.

The relevance of the use of Internet technologies in marketing activities was caused by the rapid development of the global Internet network, which accordingly affected a significant part of the business processes of enterprises. Scientists and practicing marketers highly appreciate the further possibilities of using Internet technologies as a means of communication and a new business environment.

Special importance is given to the conception acquires in the service sector when the process making a purchase decision is complicated by the features of the nature of services: immateriality, variability, inseparability from the person who provides the service and the impossibility of accumulation and one-on-one communication with the consumer can greatly smooth out the flaws these features and influence behavior [1].

Internet technologies are a set of methods methods and methods of storing,

processing and transmitting information in the Internet environment. In the applied sense, they mean a set of techniques, methods in relation to optimization of marketing activities enterprises in the virtual economic space to achieve the goals of enterprises in the service sector.

Results. Among Internet technologies in marketing promotion technologies can be distinguished in the Internet environment, work technologies in social networks, company image management technology, distribution in networks and others.

Using the Internet has advantages in compared to marketing based on traditional technologies:

– the transition of the key role from producers to consumers (the attention of buyers becomes the greatest value, and established relationships with customers – the main capital of enterprises);

– globalization of activities and reduction of transaction costs (change in the spatial and temporal scales of conducting commerce). The Internet is a global means of communication that has no territorial boundaries restrictions, while the cost of access to information does not depend on distance from it, in contrast to traditional means, where this dependence directly proportional;

– personalization of interaction and the transition to personal marketing with the help of means of electronic interaction, enterprises can receive detailed information about the requests of each individual customer and automatically provide corresponding products and services individual requirement);

– reduction of transformation costs (for due to the optimal selection of the structure of the product range, reduction of time for development and introduction of new products, justified pricing policy, reducing the number of intermediaries, sales costs).

Internet marketing is interactive - consumers are actively involved in many business processes (for example, participation in surveys, building the company's reputation, attracting new customers). In addition, clients can use the Internet service created by the company perform some important tasks, such as such as forming

orders, ordering calls, contacting online consultants [2].

Internet technologies in the marketing activities of enterprises perform the following functions:

– informational (conducting marketing research, obtaining commercial information through the use of e-mail newsletters, monitoring the behavior of visitors on the Internet through the use of relevant servers; exchange of information between market counterparties);

– communicative (campaign advertising and promotion of trademarks and brands, testing of new products with feedback from consumers, conducting PR campaigns; customer support);

– sales and logistics functions (sales through own online stores, online portals and marketplaces, sales through the websites of partner companies, sales through social network).

The main areas of introduction of Internet technologies in the activities of enterprises can be: B2B (business-to-business) business-business; B2C (business-to-consumer), business consumer; B2A (business-to-administration) business administration; C2A (consumer-to-administration) consumer-administration.

Internet marketing is composed from demand analysis and advertising. Advertising on the Internet is a series of measures to promote the Internet resource or product, information about which contains an Internet resource, in the global network and includes tools:

– search engine optimization (promotion);

– contextual advertising;

– media advertising;

– banner advertising;

– interactive advertising;

– email marketing;

– virtual marketing;

– hidden marketing.

The application of digital marketing involves its implementation on a more

institutional basis, aimed at deepening the image strategy of the enterprise, and not only at obtaining financial results.

Crowdfunding in the general context means requires collective financing or collective cooperation of people who volunteer pool their financial or other resources for support of other people or organizations. Crowdfunding originated as an idea of support and giving funding for creative projects and personalities (actors, singers, athletes, directors) and is used to provide financial assistance to victims, holding social or political actions, financing innovative projects (startups) or production of the newest product. Sometimes crowdfunding is considered a type of crowdsourcing.

Thus, crowdsourcing and crowdfunding - new relationship marketing tools, with the help of due to which there is a decrease in commercialtion risks of innovative products through involvement of consumers in creation processes, testing, financing and promotion of novelties.

Among the social media that can be used by enterprises in the implementation process concepts of crowdmarketing, such resources:

– social networks that are created specifically for users to interact with each other one;

– microblogs are a type of blogs, the main distinguishing feature of which is the possibility write only short messages in length up to 140 characters;

– photo and video services – sites where users users can share their photos and video files with the whole world;

– social tabs are sites that offer give users the ability to save links to interesting sites, share them with friends and get access to them from outside computers;

– social news are social sites news, where links to events, articles, images published on the Internet;

– podcasts are digital media or a number of such files that are distributed network for playback on portable media record players or personal computers;

– web forums where users discuss specific thematic issues;

– geosocial networks – social media that offer users the ability to use their mobile phones, smartphones or communicators to mark the places they are visit daily

or have visited once.

The aforementioned services are platforms for implementation of communication activities with the help of crowd technologies because users networks express their opinions, advise and answer questions about goods to other to the living Working with these resources creates appropriate perception of the product by other consumers people looking for information on the Internet.

Conclusions. Thus, the influence of Internet technologies on the marketing activities of the enterprise is constantly growing. It due to the fact that Internet technologies provide an opportunity to change the boundaries of markets (transition from local to international), the principles of competition and allow to reduce the costs of marketing company functions. Internet marketing is a popular way to attract consumers, positioning of the enterprise and establishment of communication with existing consumers. This direction is actively developing with everyone is becoming more and more popular every year, which is explained by significant advantages, a wide range of used tools and ease of assessment of the effectiveness of the conducted measures.

LIST OF REFERENCES

1. Reshetnikova I., Yeremenko Yu. Use of Internet technologies in the marketing of enterprises in the service sector / I. Reshetnikova, Yu. Yeremenko // Marketing in Ukraine. URL: https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/587f0167-a4cf-4174-ac7a-419baec602bc/content

2. Us M.I. Internet marketing as a tool of marketing communications and a component of the commercial activity of the enterprise / M.I. Us // Economy and society. – 2018. – Issue 15. – P. 482-488.

УДК 338

ЗЕЛЕНА ЕКОНОМІКА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА СТАЛИЙ РОЗВИТОК: МОЖЛИВОСТІ ТА ВИКЛИКИ

Андибур Андрій Петрович
к.е.н, викладач-методист, завідувач бурового відділення
Андибур Наталія Ігорівна
викладач,
Андибур Анастасія Андріївна
студентка,
Дрогобицький фаховий коледж нафти і газу
м. Дрогобич, Україна

Анотація: Стаття «Зелена економіка та її вплив на сталий розвиток: можливості та виклики» розглядає ключові аспекти переходу до зеленого економічного підходу і визначає його вплив на досягнення сталого розвитку. Автори розглядають можливості, які надає зелена економіка, такі як зменшення викидів, використання відновлюваних джерел енергії та стимулювання інновацій. Одночасно в статті висвітлюються виклики, пов'язані з переходом до зеленої економіки, такі як необхідність інвестицій, соціальні зміни та регулююча політика. Наводяться приклади відомих вітчизняних та іноземних компаній, які успішно впроваджують зелені економічні моделі для досягнення сталого розвитку.

Ключові слова: економіка, екологія, енергоефективність, екомодернізаця, екополітика

Взаємодія економіки та екології часто призводить до ряду проблем та конфліктів через невідповідність економічних та екологічних інтересів. Важко не погодитись з тим, що економічне зростання пов’язане із зростанням впливу на навколишнє середовище, через його забруднення та недбале ставлення.

Зелена економіка визначається як та, яка сприяє зниженню викидів парникових газів та збереженню ресурсів, та що сприяє здоров’ю людей і

добробуту суспільства. Основними компонентами зеленої економіки є відновлювана енергія, енергоефективність, використання екологічно чистих технологій, рециклінг та екологічно орієнтована продукція.

Теоретичні та практичні аспекти концепції зеленої економіки зустрічаються в наукових роботах зарубіжних вчених: Є. Барбієр, А. Камерон [7, с. 64], Д. Піарс, А. Марканді, К. Стюарт [8, с. 192]. Суттєвий вклад в дослідження теоретичних та практичних аспектів зеленої економіки зробили такі українські вчені: Б. Буркинський [1, с. 348], Т. Галушкіна [2, с. 271], В. Потапенко [3, с. 359], Т. Сухорукова [4, с. 115]. Проблемам екологізації виробництва присвячені праці В. Диканя [5, с. 150], В. Зубенко, І. Токмакової [6, с. 137].

Вплив зеленої економіки на сталий розвиток економіки досить значущий. Вона сприяє зменшенню забруднення навколишнього середовища, покращенню якості повітря та води, зменшенню залежності від невідновлюваних ресурсів і створює нові можливості для створення робочих місць та економічного зростання.

Проте існують і виклики, пов’язані з переходом до зеленої економіки. Це включає в себе високі витрати на впровадження нових технологій та інфраструктури, можливість втрати робочих місць в інших секторах економіки і потребу в урядовій підтримці для сприяння переходу.

Зелена економіка - це ключовий шлях до сталого розвитку, але вона також потребує зусиль і співпраці від усіх сфер суспільства, щоб досягти своєї максимальної ефективності і забезпечити збалансований підхід до економічного зростання та охорони довкілля.

В основі теорії зеленої економіки лежать три основні принципи: неможливість нескінченного розширення сфери впливу в обмеженому просторі; неможливість задоволення потреб, що нескінченно зростають, в умовах обмеженості ресурсів; на Землі все є взаємопов'язаним [9, с. 561].

Україна активно розвиває зелену економіку та зосереджується на сталому розвитку та збереженні довкілля. Ключовими поглядами та ініціативами щодо

зеленої економіки в Україні є:

1. Відновлювана енергія: Україна інвестує у відновлювану енергетику, зокрема у великомасштабні сонячні та вітрові електростанції. Це сприяє зменшенню викидів парникових газів і залежності від імпортованих видобутків енергії.

2. Енергоефективність: Україна також активно впроваджує програми з підвищення енергоефективності в житловому та комерційному секторах, що сприяє зменшенню споживання енергії та зниженню викидів.

3. Зелена мобільність: Україна розвиває зелену транспортну інфраструктуру, сприяючи впровадженню електромобілів та підтримуючи виробництво внутрішнього та екологічно чистого транспорту.

4. Законодавчі та фінансові інструменти: Уряд України впроваджує ряд законодавчих ініціатив та фінансових стимулів для підтримки зелених проектів і підприємств.

5. Співпраця з міжнародними організаціями: Україна співпрацює з різними міжнародними організаціями, такими як ООН та Європейський союз, для залучення інвестицій та технічної підтримки в зелених ініціативах.

Ці заходи спрямовані на покращення екологічної ситуації в Україні, зменшення енергозалежності та стимулювання інновацій у зелених секторах економіки. Україна розглядає зелену економіку, як ключовий шлях до досягнення сталого розвитку та покращення якості життя громадян.

На світовому ринку існує багато компаній, які активно акцентують увагу на зеленій економіці та сталим розвитку:

1. Tesla, Inc.: Ця компанія відома виробництвом електромобілів та сонячних батарей, спрямованих на зменшення викидів парникових газів та розвиток зеленої мобільності.

2. Apple Inc.: Apple встановлює амбіційні цілі зменшення викидів CO2 та працює над використанням відновлюваних джерел енергії для своїх операцій.

3. Amazon.com, Inc.: Amazon встановив зобов’язання стати “кліматично нейтральною” компанією до 2040 року і вже інвестує відновлювані джерела

енергії та сталий логістичний ланцюг.

4. Google (Alphabet Inc.): Google домоглася 100% використання відновлюваної енергії для своїх операцій і має амбіційні плани зменшення вуглецевих викидів.

5. Unilever: Компанія Unilever активно працює над зменшенням викидів CO2 та покращенням екологічного впливу своїх продуктів, а також запроваджує програми зі сталого сировинного виробництва.

6. Patagonia: Ця компанія виробляє зручний одяг та спорядження для активного відпочинку та відома своєю активною підтримкою природоохоронних програм та акцій.

7. Siemens: Siemens спеціалізується на виробництві зелених технологій, включаючи відновлювану енергію, транспортні системи та ефективну енергетику.

У рейтингу Environmental Performance Index 2022, Україна посіла 52 місце серед 180 країн світу за екологічною ефективністю. [11] Найнижчі показники наша країна має в напрямку збереження біорізноманіття та екосистем, а також якості повітря. Разом з тим наша держава опинилася на 26-му місці за загальним внеском у протидію зміні клімату. На жаль, до такого визнання призвела не ефективна державна екополітика, а деіндустріалізація, енергодефіцитність, спад промислового виробництва, втрата виробничих потужностей у зв’язку з війною на Сході. На шляху до впровадження Європейського зеленого курсу та досягнення вуглецевої нейтральності Україні потрібно модернізувати технології виробництва на підприємствах відповідно до європейських стандартів та вимог.

Багато компаній вже активно почали процес екомодернізації і не тому, що це призведе до росту прибутків, якраз навпаки — цей процес вимагає від них значних інвестицій. Вони пішли "зеленим" шляхом, бо розвивають екологічно відповідальний бізнес, орієнтований на довгострокову ефективність, декарбонізацію, збереження клімату й ресурсів для майбутнього людства. Вони підтримують цінності European Green Deal і вже зараз роблять перші кроки для

перетворення економіки України заради покращення життя людей, шукають і знаходять нові можливості у викликах і, зрештою, рухаються в напрямку кліматичної нейтральності.

Рейтинг компаній, які найбільше вкладали у екомодернізацію:

- ДТЕК ВДЕ: Компанія прийняла рішення про відмову від вугільної генерації на користь "зеленої".

- "Кліар Енерджі Груп": Основні напрямки діяльності компанії - генерація енергії з біогазу та біомаси, а також управління полігонами.

- "Регіональна газова компанія": З травня поточного року компанія розвиває біометановий проєкт, в рамках якого підписано меморандум про співробітництво з Біоенергетичною Асоціацією України.

- ГК "Укртепло": У березні запустили другу чергу біогазової станції на полігоні побутових твердих відходів. Сумарна потужність станції збільшилася вдвічі і становить 2 МВт.

- ПрАТ "МХП": МХП вже близько десяти років займається питанням енергоефективності.

- "Нафтогаз": Компанія приєдналася до Глобального договору ООН, першим пунктом якого є "доступна і чиста енергія".

- EDS-Engineering: Компанія досягла вуглецевої нейтральності - виробництво зеленої енергії на її потужностях перевищує власне споживання у 20 разів.

- Recycling Solutions: Спеціалізується на управлінні промисловими відходами та побічними продуктами, інвестує в "зелені" проекти.

- UDP Renewables: Підписала угоду з катарською державною компанією Nebras Power про інвестування в об’єкти "зеленої" генерації

- KNESS: Група компаній KNESS побудувала СЕС потужністю 5 МВт на відвалах кар’єрів Ferrexpo.

Можливості зеленої економіки характеризуються спонуканням до

розробки нових технологій та інновацій, спрямованих на викорінення негативного впливу промисловості на навколишнє середовище. Розширення зелених галузей, таких як відновлювана енергетика, енергоефективність та управління відходами, сприяє збільшенню кількості робочих місць та росту економіки. Використання відновлюваної енергії та ефективніше використання ресурсів сприяють зменшенню кількості викидів парникових газів, що є ключовим фактором боротьби з кліматичними змінами. Зелена економіка сприяє активному розвитку та впровадженню зелених технологій, що сприяють збереженню ресурсів та покращенню якості життя.

Перед впровадженням елементів зеленої економіки постають виклики на які потрібно зважати. Такими викликами є:

1. Економічні обмеження: Перехід до зеленої економіки може потребувати значних інвестицій та фінансових ресурсів, що може стати викликом для країн з обмеженими фінансовими можливостями.

2. Соціальні аспекти: Впровадження нових технологій та змін у виробничому процесі може призвести до змін в робочих місцях та потребувати навчання та перекваліфікації персоналу.

3. Технологічні виклики: Розробка та впровадження нових технологій може виявитися складним завданням через вимоги до їхньої надійності, ефективності та доступності.

4. Управління змінами: Перехід до зеленої економіки вимагає ефективного управління змінами на рівні уряду, галузей та громадськості для забезпечення плавного переходу та мінімізації негативного впливу на економіку та суспільство.

Зелена економіка грунтується на альтернативних джерелах енергії та палива, чистих технологіях у веденні сільського господарства, технології екологічно чистого виробництва, «зеленому будівництві», впровадження програм покращення якості повітря, води та ґрунту від забруднень через процес їх очищення, перероблення та утилізація відходів і т. д. Саме зелена економіка може стати джерелом розвитку України, тому, перспективи впровадження

зеленої економіки в Україні є необхідним та цілком досяжним напрямком. Розвиток зеленої економіки в майбутньому потребує розв'язання складних питань, таких як: екологізація виробництва, надання більших важелів впливу державі, в стимулюванні зелених інвестицій та інновацій, створивши умови для підвищення конкурентоспроможності національних виробників зеленої продукції та формування нового ставлення населення до навколишнього середовища.

Зелена економіка представляє собою важливий напрямок розвитку, спрямований на стале збалансування соціальних, економічних та екологічних аспектів. Впровадження зеленої економіки може сприяти інноваціям, створенню робочих місць та зменшенню викидів парникових газів. Однак цей процес потребує ефективного управління, вирішення технологічних та економічних викликів, а також врахування соціальних аспектів для досягнення сталого розвитку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Буркинський Б. В. Зелена економіка крізь призму трансформаційних зрушень в Україні : монографія / Б. В. Буркинський, Т. П. Галушкіна, В. Є. Реутов ; Ін-т проблем ринку та екон.-екол. дослідж. НАН України. – Одеса : Підприємство Фєнікс, 2011. – 348 с.

2. Галушкіна Т. П. Національна політика зеленого зростання в Україні / Т. П. Галушкіна, Л. О. Мусіна, Н. І. Хумарова ; Ін-т проблем ринку та екон.-екол. дослідж. НАН України. – Одеса, 2012. – 271 с.

3. Потапенко В. Г. Стратегічні пріоритети безпечного розвитку України на засадах зеленої економіки: монографія / В. Г. Потапенко; Нац. ін-т стратег. досліджень. – Київ : НІСД, 2012. – 359 с.

4. Сухорукова Т. Г. Перспективы развития зеленой экономики в Украине / Т. Г. Сухорукова, Н. В. Янченко, Н. Жижкевич // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2019. – № 67. – С. 115-123.

5. Дикань В. Л. Розвиток екологоекономічного управління на

підприємствах України в умовах євроінтеграції: монографія / В.Л. Дикань, І. В. Токмакова. – Х.: УкрДАЗТ, 2008. – 150 с.

6. Токмакова, І.В., Зубенко, В.О. Інтеграція екологічних показників в систему економічного аналізу підприємства // Вісник економіки транспорту і промисловості, – 2008. – №24. – С. 137 – 139

7. Cameron, A., Clouth, S., 2012. A guidebook to the Green Economy: Issue 1: Green Economy, Green Growth, and LowCarbon Development – history, definitions and a guide to recent publications. [pdf] UN Division for Sustainable Development. 64 p. Available at: https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/GE%20Guidebook.pdf

8. Pearce, D., Markandya, A., Barbier B.E., 1989. Blueprint for a green economy. London: Earthscan, 192 p.

9. Кучеров А. В., Шибилева О. В. Концепция «зеленой» экономики: основные положения и перспективы развития // Молодой ученый. – 2014. – № 4. – С. 561- 563.

10. Електронний ресурс : https://ecopolitic.com.ua/ua/news/rejting-top-10-kompanij-ukraini-shho-vprovadzhujut-zeleni-tehnologii/

11. Електронний ресурс: http://epi.yale.edu/epi-results/2022/component/epi

УДК 336.22

ЗМІНИ У СПЛАТІ ПОДАТКІВ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ

Андронік Олена Леонідівна,
к.е.н., доцент
Ткачук Анастасія Віталіївна
Студентка
Донецький національний університет імені Василя Стуса
м. Вінниця, Україна

Анотація: Економічний аспект війни є досить значним, і в умовах воєнного конфлікту необхідно забезпечити функціонування економіки та бізнесу. Таким чином, важливо, щоб держава вживала заходів для адаптації податкового навантаження і правил оподаткування до нових реалій воєнних умов.

Ключові слова: Оподаткування, військовий стан, ПДФО, ЄСВ, ПДВ, податкова система, Податковий кодекс України, Державна податкова служба України.

Основна частина: Україна, перебуваючи в умовах військового стану, стикається із викликами, які ставлять під сумнів не лише безпеку країни, але й її економічну стійкість. У світлі цих викликів, держава часто вживає заходів для адаптації податкової політики з метою підтримки громадян і бізнесу в умовах воєнного конфлікту.

Особлива увага приділяється оподаткуванню доходів фізичних осіб (ПДФО), оскільки це один із ключових елементів податкової системи, що безпосередньо торкається кожного громадянина.

По-перше, внаслідок введення воєнного стану в Україні, зазнали суттєвих змін процедури адміністрування, контролю та обліку податків.

Згідно із Законом України № 2120-IX від 15.03.2022 року [1], що

стосується періоду воєнного стану, було припинено дію податкових строків, включаючи ті, що передбачені ст. 102 Податкового кодексу України. Аналогічні зміни стосуються також п. 69.9 розділу XX Податкового кодексу України.

Відповідно до положень статті 129 Податкового кодексу України [2], передбачено, що пеня за порушення податкового законодавства не нараховується, а в разі вже нарахованої пені внаслідок введення воєнного стану, вона підлягає списанню. Це стосується випадків, коли порушення виникло у зв'язку з воєнним станом, що свідчить про визнання владою специфічних обставин, які перешкоджають звичайному функціонуванню підприємств та громадян.

Важливо відзначити, що, хоча внаслідок воєнного стану може бути заподіяна шкода бездіяльністю контролюючого органу, така шкода, спричинена саме воєнним станом, не підлягає відшкодуванню відповідно до чинного законодавства.

У контексті обставин, пов'язаних із пандемією COVID-19, мораторій на податкові перевірки, який був встановлений у 2020 році, зупинено, і введено новий мораторій, аналогічний заходам, проте спрямований на період воєнного стану. Це свідчить про адаптацію податкової політики до складних умов і дозволяє підприємствам та громадянам спростити фінансове планування в умовах нестабільності, пов'язаної з військовим конфліктом.

Також передбачено порядок дій у випадку втрати первинних бухгалтерських документів внаслідок бойових дій чи окупації. У такій ситуації платник повинен звернутися до податкової заявою у будь-якій формі, повідомляючи про неможливість вивезення або збереження первинних документів. Після цього він отримує імунітет від податкових перевірок за визначений період. Показники фінансової звітності можуть бути оскаржені лише у випадку відсутності підтверджуючих первинних документів. Зазначено впровадження презумпції правомірності дій платника податків, при цьому фіскальна служба зобов'язана доводити їхню неправомірність. У випадку

винесення податкового повідомлення-рішення, контролюючий орган не може сумніватися в показниках податкової звітності до винесення остаточного рішення у процедурі оскарження.

Для вирішення питання оподаткування товарів, які були отримані у вигляді благодійної чи гуманітарної допомоги, було визначено та розміщено на платформі Міністерства Фінансів України відповідні правила в пунктах 165.1.54 статті 165 та пунктах 170.7.2 статті 170 Податкового кодексу України [3]. Згідно цих положень, суми благодійної допомоги не враховуються у визначенні оподатковуваного доходу фізичної особи. Це стосується осіб, які є учасниками бойових дій, службовцями воєнізованих формувань, працівниками правоохоронних органів, а також працівників підприємств, установ, організацій і сил цивільного захисту, які залучаються до заходів з національної безпеки і оборони в районах бойових дій або серед вимушених переселенців.

Додатково, було визначено, що фізичні особи - підприємці та незалежні професіонали, які сплачують податки за загальною системою оподаткування, можуть включати до витрат суми або товари, передані Збройним Силам України, іншим воєнізованим формуванням чи державі для потреб оборони.

Крім того, проектом закону № 7360, який було затверджено Верховною Радою України в повному обсязі 12.05.2022 року, передбачено відновлення зобов'язання платників подавати звітність, сплачувати податки та реєструвати податкові накладні і розрахунки-коригування у Єдиному реєстрі платників податків (ЄРПН), якщо у них є можливість це зробити вчасно. Деталі та перелік документів, що підтверджуватимуть неможливість виконання податкових обов'язків, будуть визначатися Міністерством фінансів. А для поліпшення ситуації з паливом під час воєнного стану введено зниження ставки ПДВ до 7 відсотків на імпорт бензину, важких дистилятів, скрапленого газу, нафти і сирої нафтопродукції. Акцизна ставка на ці товари встановлена на рівні 0,00 євро за 1000 літрів. Податковий кредит, сформований під час воєнного стану через такі постачання, не підлягає бюджетному відшкодуванню і враховується як частина податкового кредиту у наступному звітному періоді.

Також, до Закону України "Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування" були внесені тимчасові зміни, згідно з якими починаючи з 1 березня 2022 року самозайняті особи (ФОП та особи, які здійснюють незалежну професійну діяльність), а також члени фермерських господарств мають можливість не сплачувати єдиний внесок за себе та подавати відповідну декларацію [4].

Платники єдиного податку отримали право не сплачувати єдиний внесок за працівників, які були мобілізовані на військову службу протягом періоду загальної мобілізації, визначеного Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 69/2022 "Про загальну мобілізацію".

Суми єдиного внеску за цих працівників покриваються коштами державного бюджету, за винятком періодів, коли вони отримували доходи у вигляді грошового забезпечення, і за цей час було сплачено єдиний внесок. Платник єдиного внеску розраховує та відображає у звітності суму єдиного внеску, яка підлягає сплаті за рахунок державного бюджету за мобілізованих працівників.

Отже, зміни в податковому законодавстві України, впроваджені в умовах воєнного стану, мають значуще значення для адаптації податкової системи до складних умов. Нововведення спрямовані на підтримку громадян, підприємств та бізнесу в умовах воєнного конфлікту і сприяють збереженню економічної стійкості країни.

Ці зміни враховують особливості воєнного стану, забезпечуючи списання пені за порушення податкового законодавства та визнання владою специфічних обставин, пов'язаних із війною. Також введено порядок дій у випадку втрати бухгалтерських документів через бойові дії, що сприяє спрощенню фінансового обліку підприємств та уникненню податкових перевірок.

Нові правила оподаткування благодійної чи гуманітарної допомоги роблять акцент на підтримці учасників бойових дій та інших категорій, звільняючи їхні доходи від оподаткування. Також передбачено включення витрат підприємців на потреби оборони до витрат, що може сприяти активізації

благодійницької діяльності на підтримку Збройних Сил та інших військових формувань. Зниження ставки ПДВ та акцизу на пальне сприятиме поліпшенню ситуації з паливом під час військового стану.

Разом ці зміни створюють сприятливий фінансовий клімат, спрямований на забезпечення економічної стабільності та підтримку населення та бізнесу під час воєнного конфлікту.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Державна податкова служба України URL: https://tax.gov.ua/nk/ (дата звернення: 18.11.2023).
2. Верховна Рада України URL: https://www.rada.gov.ua/ (дата звернення: 18.11.2023).
3. Міністерство Фінансів України URL: https://www.mof.gov.ua/uk (дата звернення: 19.2023).
4. Міністерство Соціальної Політики України URL: https://www.msp.gov.ua/) дата звернення: 19.22.2023).

УДК:33

ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН

Бабміндра Дмитро Іванович
д.е.н.,
професор,
завідувач кафедри міжнародної економіки,
природних ресурсів та економіки
міжнародного туризму
Запорізького національного університету
Слободяник Ірина Миколаївна.
Ст.викладач кафедри міжнародної економіки,
природних ресурсів та економіки
міжнародного туризму
Запорізького національного університету
Ярошик Руслан Миколайович
Студент економічного факультету
кафедри міжнародної економіки,
природних ресурсів та економіки міжнародного туризму
Запорізького національного університету

Анотація. В статті розглянуто основні принципи функціонування системи регулювання земельних відносин та її вплив на економіку .Земля є одним з найважливіших ресурсів людства, і її раціональне використання та регулювання є необхідністю для забезпечення стійкого розвитку суспільства. Системи регулювання земельних відносин відіграють ключову роль у забезпеченні ефективного використання земельних ресурсів, збереженні природних екосистем та розвитку територій.

Метою систем регулювання земельних відносин є створення правової, економічної та соціальної бази для забезпечення стійкого розвитку земельного господарства.

Ключові слова: земля, земельні відносини, земельні ресурси, економіка, принципи функціонування, система регулювання земельних відносин.

Земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. [1] Організація раціонального використання земельних ресурсів, а разом із тим й інших природних ресурсів є найважливішим геополітичним і соціально-економічним фактором, який забезпечує стабільний та ефективний розвиток усіх галузей управління та економіки будь-якої держави, збереження її суверенітету, охорону довкілля і все разом є найважливішою умовою підвищення добробуту суспільства в країні.

Завдання управління земельними ресурсами на кожному рівні поділяються на завдання законодавчих і виконавчих органів влади. Завдання управління реалізуються всіма суб'єктами управління, мають істотні розходження стосовно до проблем забезпечення життєдіяльності конкретних галузей, регіонів і перспектив їх розвитку. Тому необхідно диференціювати завдання для відомств і регіонів, що допоможе визначити місце і роль кожного суб'єкта управління в конкретному регіоні, уникнути дублювання в їх діях або відсутності системи управління з важливих процесів землекористування[2].

До загальних принципів функціонування системи регулювання земельних відносин належать: як найважливіший чинник ефективного розвитку держави і суспільства це єдність управління земельними ресурсами і управління територіями, принцип законності – він передбачає дотримання законодавства та інших нормативних актів у галузі земельних відносин. Цей принцип забезпечує прогнозованість та стабільність регулювання земельних відносин, що є важливим для розвитку відповідних галузей економіки та інвестицій; Принцип екологічної безпеки – передбачає що використання земельної ділянки повинно забезпечувати охорону довкілля та уникнення негативних екологічних наслідків [4];

Принцип пріоритету національних інтересів - цей принцип передбачає що використання землі забезпечує реалізацію національних інтересів, зокрема забезпечення продовольчої безпеки, розвитку економіки та соціального забезпечення громадян;

Принцип індивідуальної власності на землю – передбачає що земля може

належить на правах власності юридичним та фізичним особам. Цей принцип сприяє розвитку самого ринку землі та підвищенню використання земельних ресурсів;

Принцип прозорості та відкритості – передбачає ,що система регулювання земельних відносин повинна бути відкритою для громадськості. Принцип забезпечує доступ до інформації при використання земельної ділянки та дозволяє контролювати процес прийняття рішень у галузі земельних відносин [5];

Принцип публічності - передбачає, що інформація про земельні ресурси та їх використання повинна бути доступною для громадськості. Цей принцип сприяє прозорості та відкритості в земельних відносинах, а також забезпечує можливість громадського контролю за їх використанням;

Принцип рівності - передбачає, що всі громадяни та юридичні особи мають рівні можливості отримувати та використовувати земельні ресурси. Цей принцип сприяє запобіганню корупції та нерівності в земельних відносинах, а також забезпечує створення рівних умов для всіх учасників земельних відносин;

Принцип стійкості передбачає, що земельні ресурси повинні бути використані з урахуванням їх довгострокової стійкості та збереженням їх природних якостей. Цей принцип сприяє забезпеченню екологічної стійкості в земельних відносинах та зменшенню негативного впливу людської діяльності на довкілля. Він передбачає захист природних екосистем, збереження ґрунтового покриву та рослинного покриву, запобігання ерозії, забрудненню ґрунту та водних ресурсів, а також уникнення виснажливого використання землі;

Принцип стійкості допомагає забезпечувати довгострокову стійкість земельних відносин та враховувати потреби майбутніх поколінь у земельних ресурсах. Для його реалізації використовуються різноманітні інструменти, такі як організація заповідників, створення зелених зон, контроль за використанням пестицидів та інших хімічних речовин, регулювання використання землі для

землеробства та лісового господарства тощо [2].

В цілому, принципи функціонування систем регулювання земельних відносин допомагають забезпечувати належне використання земельних ресурсів, екологічну стійкість та соціальну справедливість у земельних відносинах. Вони забезпечують баланс між економічними, екологічними та соціальними інтересами та допомагають забезпечити стійкий розвиток землекористування в майбутньому. Звісно тут наведено лише декілька принципів, для розуміння які є взагалі принципи та за що саме повинні вони відповідати. Виконання принципів забезпечує ефективну роботу систем регулювання земельних відносин та забезпечує належне використання землі в інтересах національної економіки та громадян [11].

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Земельний кодекс України

2. Конституція України

3. Леонов О.С., Лазоренко Є.Ю. Землевпорядні роботи. Київ: Видавничий дім "Основи", 2018.

4. Іваненко С.А., Жуковська О.І. Землевпорядні роботи: навчальний посібник. Харків: ХНАУ, 2016.

5. Закон України "Про землевпорядкування". Верховна Рада України, 2003.

6. Право сільськогосподарського землекористування в Україні: теоретичні та практичні аспекти

7. Історичні аспекти формування земельних відносин і землеустрою в Україні

8. Офіційний веб-сайт Держгеокадастру України - https://land.gov.ua/

9. Офіційний веб-сайт Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України - https://www.me.gov.ua/

10. Офіційний веб-сайт Всесвітньої банку - https://www.worldbank.org/

11. Моніторинговий інститут розвитку суспільства https://www.irds.org.ua/

УДК 338.24.021.8

УПРАВЛІННЯ ВІДХОДАМИ В УКРАЇНІ: ЗАКОНОДАВЧЕ ПІДҐРУНТЯ ТА ВПЛИВ НА ЕКОНОМІКУ

Безпалько Віктор Олександрович,
здобувач вищої освіти ОС «Бакалавр»,
спец. 051 «Економіка», 3 курс
Національний університет «Києво-Могилянська академія»,
Безпалько Олена Вікторівна,
к.е.н, доцент,
Національний університет харчових технологій
м. Київ, Україна

Анотація: проанлізовано стан реформування системи управління відходами в Україні, розглянуто основні положення та норми нового законодавста в сфері запобігання утворенню та управління відходами, його вплив на економіку країни, підкреслено виключну роль таких законодавчих актів у вирішенні екологічних проблем.

Ключові слова: управління відходами, утилізація і переробка відходів, екологічна безпека, вплив на економіку.

Україна стикнулася зі значними екологічними проблемами, пов'язаними зі зростанням обсягів відходів, недостатньою утилізацією та переробкою, а також недостатньою поки що свідомістю населення щодо важливості раціонального використання ресурсів та відповідального ставлення до відходів. Важливо усвідомити причини та фактори, що обмежують ефективну утилізацію та переробку відходів в Україні, а також виявити потенційні переваги та можливості, які надає правильна утилізація та переробка відходів для економіки країни та екології в цілому.

Сьогодні правовим підґрунтями в сфері утилізації та переробки відходів в країні є Закон України «Про управління відходами» №2320-IX прийнятий 20.06.2022 р. [1]. Прийняття цього законодавчого акту було обумовлено, в

першу чергу, зростанням екологічних проблем в країні. Закон був прийнятий з метою зменшення негативного впливу відходів на навколишнє середовище, а також через необхідність виконання міжнародних зобов'язань: Україна зобов'язана дотримуватись стандартів та вимог Європейського Союзу у сфері управління відходами. Прийняття відповідного законодавства було необхідним і для підтримки інтеграційних процесів.

Закон України №2320-IX [1] визначає переробку відходів як комплекс технологічних процесів, що мають на меті зменшення обсягів відходів, використання їх як вторинних ресурсів та зменшення негативного впливу відходів на навколишнє середовище та здоров'я людини. Згідно з цим законом, переробка відходів є важливим елементом сталого розвитку та екологічної безпеки. Вона сприяє зменшенню негативного впливу відходів на довкілля шляхом їх перетворення у вторинні ресурси, які можуть бути повторно використані у виробничих процесах. Це сприяє збереженню природних ресурсів та скороченню потреби у витраті енергії та сировини. Закон також встановлює норми та вимоги щодо збору, транспортування, зберігання та обробки відходів. Він передбачає створення системи управління відходами, включаючи регулюючі механізми, ліцензування та контроль за дотриманням вимог екологічної безпеки у сфері управління відходами. Крім того, закон встановлює відповідальність за порушення норм та вимог щодо управління відходами. Він передбачає санкції, включаючи штрафи та інші види відповідальності за невиконання вимог законодавства в галузі управління відходами.

Основні цілі та принципи державної політики у сфері запобігання утворенню та управління відходами [1]:

1) захист здоров’я людей та навколишнього природного середовища від негативного впливу відходів;

2) здійснення заходів у сфері управління відходами без загрози здоров’ю людей та спричинення шкоди навколишньому природному середовищу в межах встановлених нормативів шкідливого впливу фізичних факторів;

3) дотримання ієрархії управління відходами;

4) запровадження розширеної відповідальності виробника.

У законі пропонується встановлення строків для впровадження автоматизованих систем моніторингу викидів забруднюючих речовин лише в разі, якщо це передбачено нормами охорони довкілля, і зазначається необхідність зв'язку з національним планом скорочення викидів у енергетичній галузі. Підкреслюється необхідність участі бізнесу, громадськості, Міністерства фінансів та Міністерства економіки України у процесі розробки та затвердження нормативно-правових актів. Зазначається, що поточні технологічні нормативи будуть залишатися в силі до введення в дію нових нормативів. Пропонується створення міжвідомчої робочої групи для розробки та затвердження нормативно-правових актів, а також визначаються механізми державної та міжнародної підтримки підприємств, які впроваджують нові норми [1].

Відповідно до вищезазначеного закону утворювач або власник відходів повинен покривати витрати на запобігання утворенню відходів, їх збирання, перевезення та оброблення, включаючи витрати на створення та утримання об’єктів оброблення відходів. Закон також встановлює вимоги до переробки відходів. Зокрема, суб'єкти господарювання, які здійснюють операції з переробки відходів, повинні мати дозвіл на здійснення таких операцій та дотримуватися умов, встановлених у дозволі. Крім того, суб'єкти господарювання повинні вести облік відходів та подавати звітність про операції з переробки відходів. Перероблені відходи повинні відповідати вимогам стандартів якості та безпеки, а також не повинні становити загрозу для здоров'я людини та навколишнього середовища. [2]. Закон також встановлює вимоги до контролю за управлінням відходами. Власне контроль за управлінням відходами здійснюється органами державного нагляду та контролю за дотриманням законодавства про охорону навколишнього природного середовища та природокористування.

Отже, даний законодавчий акт став важливим кроком вперед у сфері

екологічного управління відходами в Україні.

Дані щодо утворення та утилізації відходів за період з 2010 р. по 2020 р. представлено на рис. 1.

Рис. 1 Утворення й утилізація відходів в Україні з 2010 р. по 2020 р.

Джерело: побудовано на основі [3]

В 2021 році (рік до початку повномасштабної війни) понад 90% побутових відходів відвозилось на звалища, лише 7% перероблялось та 1,7% спалювалось. Побутові відходи на той момент «захоронювалися» на 6 000 сміттєзвалищах, загальною площею майже 9000 га, з яких 230 сміттєзвалищ було перевантажено, 824 не відповідали нормам екологічної безпеки, 371 потребувало рекультивації. Коли в Україні лише 7% відходів переробляється, в країнах Європи цей показник становить мінімум 40%.

Ще з 2014 року в Україні не видавалися дозвільні документи на операції з відходами, в тому числі на діяльність таких полігонів чи звалищ. В Україні останні 30 років діяла система «простого захоронення» відходів. За таких обставин, по-суті, існувала повна монополія перевізників, що контролювали цей процес. При цьому з комплексної послуги управління відходами, яка складається зі збору, перевезення, сортування, переробки, захоронення відходів виконувалася, по суті, лише одна – вивіз сміття. Це одна з причин, чому

сміттєзвалища незаконно існували, а притягнути винних до відповідальності було майже неможливо.

Саме тому таку систему потрібно було докорінно змінювати, що і зробив Закон 2320-IX, передбачаючи створення адміністративного регулювання відходів, у лиці комунальних підприємств, які будучи на утриманні місцевого бюджету лише розподілятимуть кошти, сплачені за послугу управління відходами, між всіма виконавцями. Такі структури (адміністратори) не надаватимуть відповідні послуги з утилізації відходів, а отже, не зможуть зайняти цей ринок [4]. Також вони не обиратимуть компанії, які надаватимуть послуги, це входить в коло обов'язків органів місцевого самоврядування.

Переваги такої системи очевидні: адміністратор забезпечує функціонування муніципальної системи управління побутовими відходами та веде претензійно-позовну роботу, він же створює єдину інформаційну базу споживачів для ведення нарахувань та оплати спожитої ними послуги та обліку заборгованості. Також він проводить розрахунок середньозваженого тарифу і подає його в установленому порядку до органів самоврядування. Саме адміністратор є гарантом для інвесторів із довгострокового інвестиційного фінансування проєктів у сфері управління відходами, що в цілому сприятиме економічному та екологічному благополуччю країни (сьогодні, нажаль, жоден інвестор не може бути впевнений, що йому доставлять необхідний обсяг відходів для переробки).

Іншою важливою складовою реформи є запровадження Єдиної державної електронної системи у сфері відходів (е-відходи), яка забезпечує збирання, обробку, зберігання, використання та обмін даними і документами у сфері відходів в електронному вигляді, а також забезпечує електронну взаємодію між фізичними та юридичними особами, державними органами, органами місцевого самоврядування з метою виконання законодавства у сфері відходів. Це дає можливість прослідкувати, хто генерує, перевозить та переробляє відходи [1].

Важливо зазначити, що закон 2320-IX створює юридичні механізми для впровадження розширеної відповідальності виробника (РВВ) в Україні за

умови ухвалення окремих законопроєктів щодо РВВ, де будуть чітко прописані механізми її впровадження. [2]. Саме виробники повинні нести фінансову та організаційну відповідальність за усі етапи утилізації й переробки відходів, що утворилися в результаті використання їхньої продукції. Тобто суб'єкти господарювання повинні забезпечувати збір, транспортування, зберігання, оброблення та утилізацію відходів відповідно до вимог законодавства.

Закон також запроваджує ієрархію управління відходами. В першу чергу запобігання утворенню відходів, потім підготовка до повторного використання відходів, виникненню яких не змогли запобігти, й аж тоді переробка чи правильне захоронення відходів на безпечних полігонах. Також присутнє запровадження дозвільної та ліцензійної систем, оскільки, як згадувалось вище, в країні з 2014 року не видавалися дозволи на операції з відходами, посилення контролю за небезпечними відходами, які генеруються в країні та завозяться з-за кордону й нарешті поступове (до 2030 року) закриття та рекультивація небезпечних сміттєзвалищ [5].

Стратегія закону визначає основні напрями державного регулювання у сфері поводження з відходами на найближче десятиліття з урахуванням європейських підходів до поводження з відходами, викладених у списку Директив ЄС про захоронення відходів [6].

Зараз в Україні триває другий етап Національної стратегії поводження з відходами. Його перший етап реалізовано у 2017-2018 роках, другий розрахований на 2019-2023 роки, а третій на 2024-2030 роки [2].

Реалізація документу на практиці має сприяти забезпеченню переробки не менше 15% побутових відходів шляхом введення в експлуатацію сміттєсортувальних ліній та сміттєпереробних заводів до 2023 року, а також збільшенню частки населення, яке збирає роздільне побутове сміття, як мінімум до 23%. До 2030 року ці показники мають зрости до 50%. У зв'язку з цим в Україні має бути облаштовано до 300 нових пунктів прийому та збирання відходів та до 90 сміттєсортувальних ліній. Кількість сміттєзвалищ необхідно скоротити приблизно з 5500 до 150 максимум, які будуть безпечними

об’єктами, що відповідають стандартам ЄС [2].

Висновки. На сьогодні Україна входить до числа країн з найбільшим абсолютним обсягом утворення та накопичення відходів. Ситуація зі сміттєзвалищами в Україні до недавнього часу була досить неконтрольованою й постійно погіршувалася через шкідливі хімічні викиди звалищ. Сьогодні існує нагальна потреба в аналізі та оцінці поточного стану системи утилізації та переробки відходів в Україні, а також виявленні можливостей і перспектив її поліпшення. Питання поводження з відходами в Україні є особливо актуальним ще і через традиційне домінування ресурсомісного виробництва над безвідходним використанням технологій у національній економіці. Високий рівень утворення відходів та низькі показники їхнього використання як вторинної сировини чи, принаймні, правильної утилізації призвели до того, що більша частина відходів в Україні вивозилася на звалища. У 2017 році Україна зробила важливі кроки для зміни ситуації через зобов’язання дотримуватися Директив ЄС у рамках Угоди про асоціацію з ЄС та ухвалення Національної стратегії поводження з відходами до 2030 року, яка містить коротко, середньо та довгострокові напрями вирішення проблем для всіх основних потоків відходів. Правильна утилізація та переробка відходів в Україні включає ряд заходів, які спрямовані на зменшення впливу різноманітних відходів на навколишнє середовище. А реєстрація усіх відходів та сміттєзвалищ разом з контролем фірм, що безпосередньо цим займаються, є ефективними шляхами управління відходами.

В Україні дуже довго діяла система простого захоронення відходів, однак вже сьогодні є значні зміни у цьому напрямку, а саме прийняття закону «Про управління відходами" №2320-IX, який покликаний створити ефективну систему переробки та управління відходами, що в свою чергу позитивно вплине на збереження ресурсів та охорону довкілля. Крім того, він сприяє забезпеченню здоров'я та благополуччя населення, оскільки має на меті зменшення негативного впливу відходів на зовнішнє середовище. Закон відображає стратегічний підхід до управління відходами в Україні та створює

основу для подальших заходів з розвитку сталого та екологічно безпечного розвитку. Його чітке виконання сприятиме покращенню екологічної ситуації в країні та призведе до сталого розвитку усіх дотичних секторів економіки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про управління відходами» від 20 червня 2022 року № 2320-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320-20#Text (дата звернення 27.11.2023)
2. UKRAINIAN NATIONAL WASTE MANAGEMENT STRATEGY. URL: https://dlf.ua/en/ukrainian-national-waste-management-strategy-until-2030-approved/ (дата звернення 27.11.2023)
3. Економічна статистика / Навколишнє природне середовище. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/ns.htm (дата звернення 27.11.2023)
4. Problem of municipal solid waste of Ukraine and ways to solve it. URL: https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1755-1315/1049/1/012019/pdf (дата звернення 27.11.2023)
5. Пропозиції Європейської бізнес асоціації щодо відновлення України. Жовтень, 2022 рік, (Екологічні питання с. 52) URL: https://eba.com.ua/wp-content/uploads/2022/12/EBA_VIDNOVLENNYA_EKONOMIKY_UKRAYINY.pdf (дата звернення 27.11.2023)
6. Директиви Європейського Парламенту та Ради про відходи. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/2008-98-ec.pdf (дата звернення 27.11.2023)

УДК: 339.138

SWOT-АНАЛІЗ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ МЕТОД ВИЗНАЧЕННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ УПРАВЛІНСЬКОЇ ПРОБЛЕМИ

Бредіхіна Ірина Вікторівна
здобувач освітнього ступеня «магістр»
ВТЕІ ДТЕУ

Анотація: У дослідженні проаналізовано суть поняття SWOT-аналіз та визначено його структуру. Розглянуто приклад використання SWOT-аналізу для підприємства, що займається виробництвом дерев'яних будинків та інших конструкцій. Розкрито етапи проведення дослідження за допомогою даного методу. Представлено можливості поєднання SWOT-аналізу з факторами REST-аналізу та SPASE-матриці.

Ключові слова: SWOT-аналіз, PEST-аналіз, SPASE-матриця, стратегія.

Підприємницька діяльність в Україні у сучасних умовах залежить від впливу зовнішніх і внутрішніх чинників, які впливають на результативність, прибутковість, платоспроможність. Серед важливих зовнішніх факторів можна відзначити воєнний стан, економічну проблему в державі, коливання валютних курсів, інфляцію, зменшення покупної спроможності населення та зменшення виробництва. У внутрішнє середовище входять фактори, такі як низький рівень інноваційної політики, недоліки в маркетингу, низька кваліфікація менеджменту компанії.

Під впливом цих факторів нормальне функціонування підприємства може бути порушене відхилятиметься від планових параметрів виробництва.

У сучасних умовах нестабільного функціонування підприємств рішенням проблеми є пошук та визначення критичних чинників на які потрібно швидко реагувати.

Вказана проблема привертає увагу багатьох дослідників, які в своїх наукових публікаціях розглядають різні її аспекти, включаючи: Альберта

Хамфрі, який був одним із засновників SWOT-аналізу та використовував його для аналізу стратегічного планування на початку 1960-х років. У роботі «Формальне планування: роль спеціаліста з планування персоналу на початку» від Стенфордського дослідницького інституту авторства Роберта Ф. Стюарта, Отіса Дж. Бенепе та Арнольда Мітчелла можна знайти вказівку на важливість аналізу факторів внутрішнього і зовнішнього середовища підприємства. Також Едмунд П. Лернед, К. Роланд Крістенсен, Кеннет Р. Ендрюс і Вільям Д. Гут у публікації «Business policy : text and cases» досліджували використання факторів SWOT-аналізу, без використання абревіатури, проте з поділом на зовнішню та внутрішню оцінку. Велика кількість вітчизняних науковців та практиків використовують у стратегічному управлінні зовнішній та внутрішній аналіз, який відомий як SWOT-аналіз.

SWOT — це стратегічний аналітичний інструмент для оцінки сильних і слабких сторін, можливостей та загроз з якими стикається підприємство.

Сильні та слабкі сторони є внутрішніми факторами, тобто підприємство маж можливість впливати на них. З іншого боку, можливості та загрози є зовнішніми. Це означає, що підприємства можуть реагувати на ці фактори, проте не мають прямих засобів впливу на них.

Сильні сторони описують, у чим підприємство вигідно відрізняється від конкурентів: сильний бренд, лояльна клієнтська база, унікальні технології та інше.

Слабкі сторони заважають підприємству працювати на бажаному оптимальному рівні. Це фактори, в яких підприємству необхідно вдосконалюватися, щоб залишатися конкурентоспроможним: слабкий бренд, високий рівень заборгованості, завищена ціна поставок тощо.

Можливості відносяться до корисних зовнішніх факторів, які можуть надати підприємству конкурентну перевагу. Наприклад, якщо країна знижує мито, виробник може експортувати свої товари на новий ринок, збільшуючи продажі та частку ринку.

Загрози відносяться до факторів, які потенційно можуть завдати шкоди

організації. Наприклад, зростання цін на матеріали, збільшення конкуренції та обмежена платоспроможність населення тощо.

Тобто, завдяки SWOT-аналізу можна моделювати динамічні зміни об'єкта аналізу, проводити облік результатів аналізу об'єкта аналізу і його конкретного середовища з використанням класичних моделей стратегічного планування, а також розробляти SWOT-моделі, з врахуванням різноманітних сценаріїв розвитку ситуації в країні та світі в цілому (рис. 1).

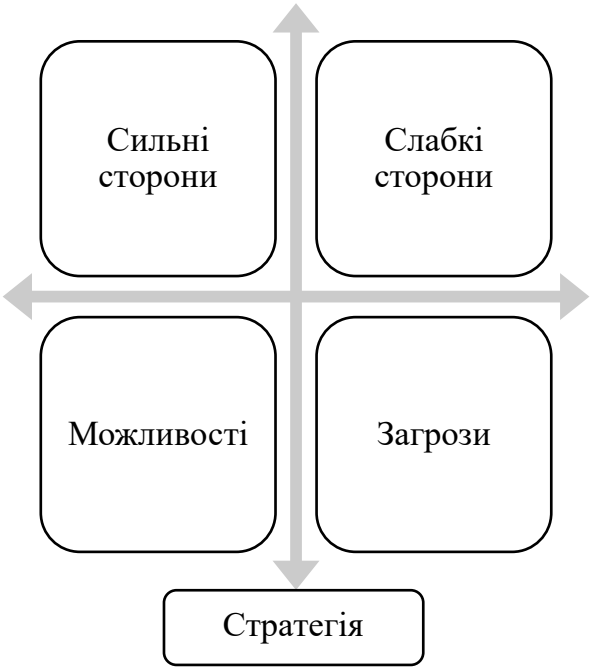

Рисунок 1 SWOT-аналіз та стратегічне планування

Для якісного проведення аналізу кожного з чотирьох факторів можна використати ряд питань (табл. 1).

Таблиця 1

Матриця SWOT-аналізу підприємства

Сильні сторони	**Слабкі сторони**
Що у нас добре виходить? Які унікальні ресурси ми можемо використовувати? У чому наша конкурентна перевага? Які продукти працюють добре? У чому інші бачать ваші сильні сторони?	Що ми могли б покращити? Де у нас менше ресурсів, ніж у інших? У чому інші, швидше за все, вбачать слабкі сторони? Які продукти не працюють?

Продовження таблиці 1

Можливості	**Загрози**
Які можливості відкриваються перед нами? Як перетворити свої сильні сторони на можливості? Які нові технології ми можемо використати? Чи можемо ми розширити нашу діяльність? Які нові сегменти ми можемо протестувати?	Які загрози можуть вам зашкодити? Що роблять наші конкуренти? Які загрози створюють для вас ваші слабкості? Які нормативні акти змінюються? Як змінюються споживчі тенденції?діяльність

SWOT-аналіз – це процес, що потребує поетапного виконання та передбачає наступні кроки:

1. Визначення мети - наприклад, ціль підприємства може зосереджуватися лише на тому, чи слід розгортати новий продукт.

2. Збір ресурсів - кожен SWOT-аналіз буде різним, тому підприємству необхідно мати різні набори даних, щоб виконати аналіз різних таблиць SWOT-аналізу. Підприємство повинно створити команду персоналу, залученого до аналізу. Деякі співробітники можуть бути більш пов’язані із зовнішніми чинниками, тоді як інші - з відділів виробництва чи продажів - можуть краще розуміти, що відбувається всередині компанії.

3 Список ідей – команда, що створена для проведення, повинна розпочати зі створення списку ідей у кожній категорії.

4. Відбір кращих ідей – відбувається робота зі створеним списком ідей, що передбачає обговорення кожної ідеї із залученням керівництва підприємства та визначення найбільш пріоритетних варіантів.

5. Розробка стратегії – маючи на озброєнні ранжований список сильних і слабких сторін, можливостей і загроз, необхідно перетворити SWOT-аналіз на стратегічний план. Члени команди мають скласти план, який допоможе досягнути поставленої мети.

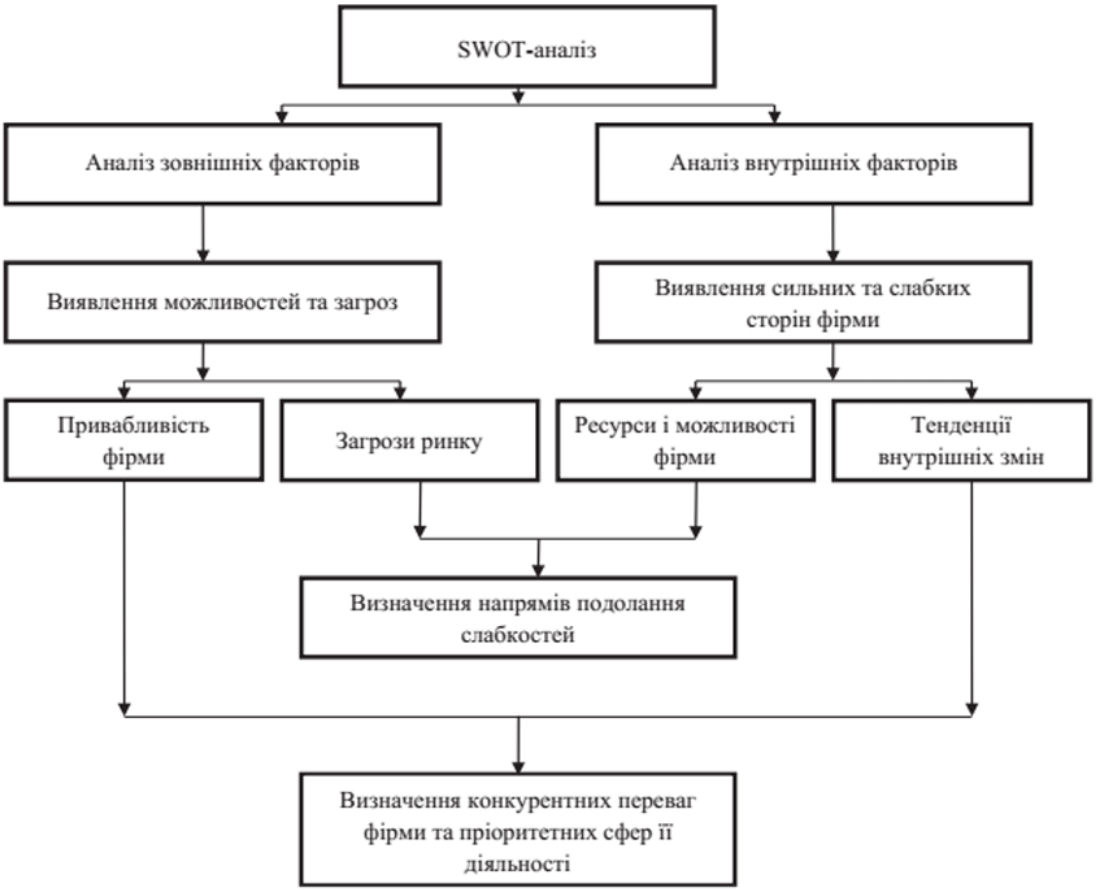

Рисунок 2 Процес SWOT-аналізу [6, с. 40]

SWOT-аналіз можна використовувати як основу для довгострокового планування або як інструмент стратегічного управління, тому важливо для якісного результату поєднувати його з іншими методиками. Наприклад, SWOT-аналіз можна поєднувати з PEST-аналізом, що враховує політичні, економічні, соціальні, технологічні фактори (рис. 2).

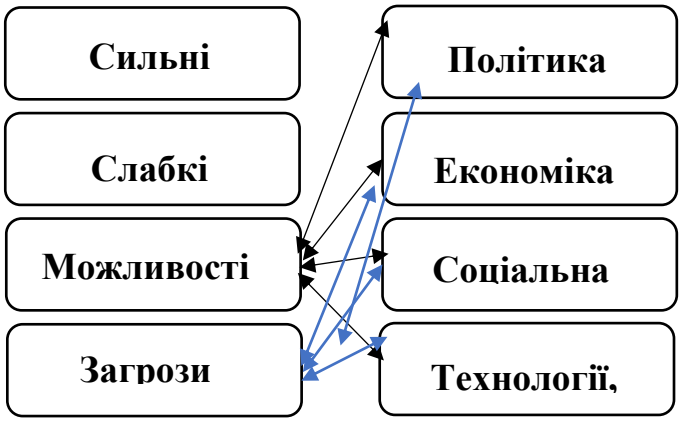

Рисунок 2 Зв'язок SWOT-аналізу та REST-аналізу

Професор Гарварду Френсіс Агілар вважається творцем аналізу PEST. Він включив інструмент сканування під назвою ETPS у свою книгу 1967 року «Сканування бізнес-середовища», яка пізніше була змінена на PEST.

PEST-аналіз корисний з чотирьох основних причин:

– дає змогу помітити можливості та завчасно попереджає про будь-які значні загрози;

– вказує напрямок змін у бізнес-середовищі, що дає можливість адаптувати підприємство відповідно до змін , а не проти них;

– дає можливість використовувати для аналізу ризиків, щоб уникнути запуску проектів, які можуть зазнати невдачі;

– дає об'єктивне уявлення про нові та різні ринки та можливість приймати бізнес-рішення на основі фактів, а не несвідомих припущень, коли підприємство входить на новий ринок.

Досить поширеними є і різновиди PEST-аналізу: SLEPT-analysis, PESTLE-analysis, STEEPLE-analysis (табл. 2) [6].

Таблиця 2

Структура видів аналізу зовнішнього та внутрішнього середовища

№ з/п	*PEST- analysis*	*SLEPT- analysis*	*PESTLE- analysis*	*STEEPLE- analysis*
1	Політика	Політика	Політика	Соціальнодемографічний
2	Економіка	Економіка	Економіка	Технологічний
3	Суспільство	Суспільство	Суспільство	Економічний
4	Технології	Технології	Технології	Природний
5		Право	Право	Політичний
6			Екологія	Правовий
7				Культурний

Використання SWOT-аналізу є важливим, оскільки він інформує про наступні кроки планування для досягнення поставленої мети, а поєднання методів SWOT-аналізу та матриці SPACE дозволяє розробити більш детальний план дій для різних сценаріїв.

Методика – SPACE (Strategic Position and Action Evaluation – оцінка стратегічного становища та дій) – це комплексний метод, призначений для аналізу позиції на ринку і вибору оптимальної стратегії підприємства [5].

У процесі поєднання SWOT та SPACE аналізів відбувається співставлення внутрішніх й зовнішніх факторів (перехресний аналіз), на його основі формуються SO-, ST-, WO- та WT-стратегії (рис. 3)

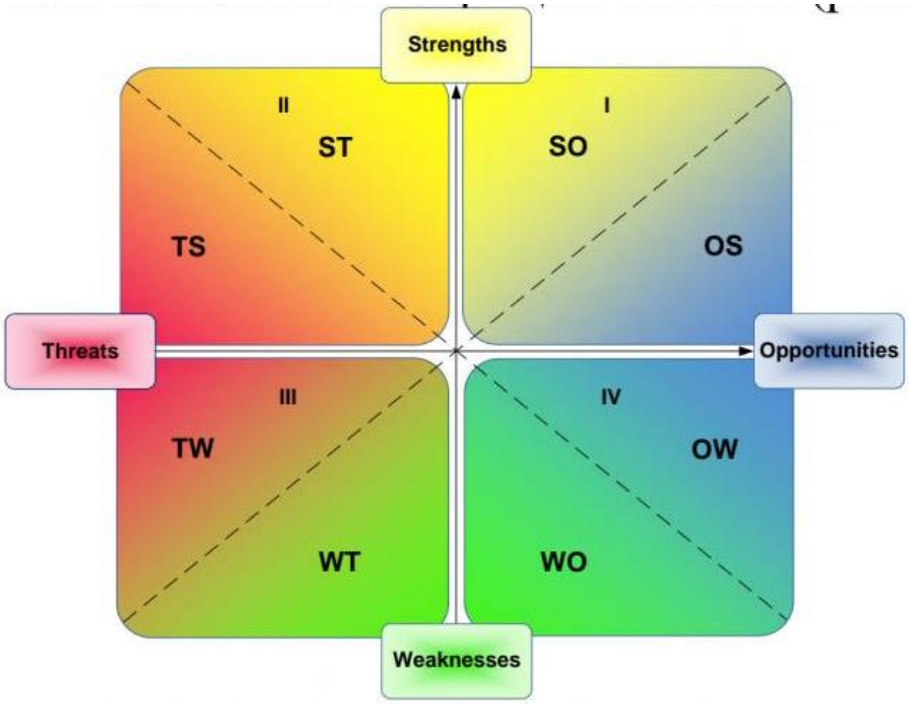

Рисунок 3 SWOT-аналіз представлений у вигляді секторів

В результаті поєднання двох методів аналізу дійсно отримуємо матрицю, розділену на чотири поля. Кожне поле можна розділити на дві частини (наприклад, SO та OS). Якщо оцінювати кількісні фактори, то в залежності від їх величини ми можемо для об'єкта дослідження визначити вектор направленості та розробити стратегію, яка відповідає певному сектору (табл. 3).

Таблиця 3

Характеристики секторів

Поле	Сектор	Характеристика
I	OS	Сприятливе зовнішнє середовище надає можливості для розвитку та зростання.
I	SO	Для використання сприятливих можливостей зовнішнього оточення об'єкт аналізу повинен мати сильні конкурентоспроможні переваги.
II	ST	Несприятливе зовнішнє середовище не значно впливає на діяльність об'єкта аналізу. Він має великий внутрішній потенціал та протистоїть загрозам.
	TS	Об'єкт аналізу виживає в несприятливому зовнішньому середовищі завдяки своїм сильним сторонам.

III	TW	Несприятливе зовнішнє оточення здійснює сильний тиск на об'єкт аналізу.
	WT	Слабкі сторони об'єкта аналізу самі стають загрозами, які зростають під впливом несприятливого зовнішнього середовища.
IV	WO	Об'єкт аналізу не може скористатися сприятливими можливостями в силу слабкості своїх внутрішніх факторів.
	OW	Сприятливі можливості зовнішнього середовища не можуть бути використані в повній мірі в силу слабкості внутрішніх факторів.

Слід відзначити, що при проведенні такого дослідження внутрішнє середовище аналізується за категоріями “збалансованої системи показників”.

Отже, SWOT-аналіз дозволяє виявити й структурувати внутрішні сильні й слабкі сторони підприємства, а також потенційні можливості та загрози, які існують у зовнішньому середовищі та проводиться на попередніх етапах формування стратегії та під час вивчення різних стратегічних позицій.

Підбір стратегій через поєднання матриць SWOT та SPACE, а також PEST-аналізу дозволяє проаналізувати фактори середовищ для отримання більш точних даних для прийняття ефективного рішення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Business News Daily. «SWOT-аналіз: що це таке і коли його використовувати».
2. У пошуках Альфи. « Компанія Кока-Кола: короткий SWOT-аналіз».
3. Panmore. « Home Depot SWOT аналіз і рекомендації».
4. Мадсен, Даг Ойвінд, SWOT-аналіз: погляд на моду менеджменту (21 березня 2016 р.). Міжнародний журнал бізнес-досліджень, 16(1), 39-56, 2016, доступний на SSRN: https://ssrn.com/abstract=2615722
5. Полінкевич О. М. Механізми адаптації бізнес-процесів промислових підприємств до нової економіки : монографія / О. М. Полінкевич. Луцьк : РВВ Луцького НТУ, 2014. – 448 с.
6. SWOT-аналіз соціо-економіко-екологічного стану підприємств : конспект лекцій / укладач І. Ю. Аблєєва. – Суми : Сумський державний університет, 2020. – 233 с.

УДК 330.1:33

МАКРОЕКОНОМІЧНІ ПОКАЗНИКИ: КЛЮЧОВІ ФАКТОРИ ДЛЯ ОЦІНКИ ТА ПРОГНОЗУ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

Бріль Михайло Сергійович,
к.е.н., доцент кафедри
Харківський національний економічний
університет імені Семена Кузнеця
м. Харків, Україна

Анотація: Проведено аналіз важливості макроекономічних показників у сучасному світі. Зокрема, досліджено роль таких показників, як ВВП, інфляція, безробіття та інші, у визначенні стану економіки. Розглянуто, як ці показники використовуються для прогнозування економічних тенденцій та впливу на різні галузі. Визначено, як макроекономічні показники впливають на рішення урядових структур, бізнес-середовище та споживачів.

Ключові слова: макроекономіка, економічний розвиток, валовий внутрішній продукт, безробіття, інфляція, бюджетний дефіцит/профіцит.

Аналіз макроекономічних показників у сучасному світі є важливим завданням для розуміння економічних тенденцій, визначення можливих ризиків та розробки ефективних стратегій управління економікою. Макроекономічні показники визначають загальну економічну ситуацію країни чи регіону і можуть впливати на різноманітні аспекти життя суспільства, такі як зайнятість, інфляція, рівень життя.

Дослідження аналізу макроекономічних показників є об'єктом уваги багатьох вчених та експертів в галузі економіки. Відомими економістами, які внесли важливий доробок у розвиток та дослідження цієї галузі є: Джон Мейнард Кейнс –дослідник в галузі макроекономіки, автор теорії ключової ефективності та теорії споживання; Мілтон Фрідман відомий за своїми дослідженнями у галузі макроекономіки та визначенням ролі грошей у веденні

економіки; Роберт Лукас відомий своїми роботами у сфері макроекономіки та впливу раціональних очікувань на економічні моделі; Пол Ромер відомий за своїми роботами в галузі новаторського росту, економіки інновацій та технологічного розвитку; Кенет Арроу працював у галузі загального рівноважного аналізу та визначення ефективності ринку; Крістіна Ромер - економістка, яка працювала в Уряді США, відома своїми дослідженнями в галузі макроекономіки та досвідом в управлінні економікою в періоди криз та рецесій; Лоренцо Пігу вніс важливий доробок у розвиток економетрики та аналізу макроекономічних показників; Нурієль Рубіні - економіст та професор, відомий своїми прогнозами економічних криз, а також за роботу в області глобальних фінансів та макроекономіки. Ці вчені внесли значний доробок у розвиток теорій та методів аналізу макроекономічних показників і стали визначними фігурами в галузі економіки.

Основні макроекономічні показники включають такі ключові елементи: ВВП (валовий внутрішній продукт), безробіття, інфляція, бюджетний дефіцит/профіцит. Глибокий аналіз цих показників дозволяє урядам, бізнесу та іншим зацікавленим сторонам розуміти економічний контекст, прогнозувати можливі ризики та розробляти стратегії для стимулювання економічного зростання та соціального розвитку. Збалансовані та ефективні політики, засновані на аналізі макроекономічних показників, можуть сприяти стабільності та сталому розвитку економіки в сучасному світі.

Макроекономічні показники відіграють ключову роль у визначенні стану економіки, а їх аналіз дозволяє отримати комплексний огляд економічного здоров'я країни чи регіону. Значення та роль основних макроекономічних показників розглянуто в табл.1. Ці показники не лише вказують на поточний стан економіки, але й допомагають передбачати майбутні тенденції. Аналіз цих показників надає урядам, бізнесу та іншим учасникам ринку інформацію для прийняття рішень та розробки стратегій, спрямованих на покращення економічної ситуації.

Макроекономічні показники використовуються для прогнозування

економічних тенденцій і визначення їх впливу на різні галузі економіки. Аналіз цих показників допомагає робити передбачення стосовно майбутнього економічного розвитку та розробляти стратегії управління національною економікою, а саме;

- для прогнозування економічного зростання використовується показник ВВП: зміни в ВВП слугують ключовим показником економічного зростання чи зниження [1]. Прогнозування ВВП дозволяє економістам та аналітикам розуміти темпи економічного розвитку;
- прогноз інфляції важливий для бізнесу та споживачів так як підвищення інфляції може впливати на вартість виробництва та ціни товарів і послуг;
- прогнозування рівня безробіття допомагає розуміти доступність робочої сили та можливості для підприємств з працевлаштуванням;
- аналіз бюджетних показників, таких як бюджетний дефіцит чи профіцит, дозволяє оцінювати фінансову стійкість держави та її здатність фінансувати проекти і програми шляхом використання бюджетних даних для оцінки фінансової стійкості через бюджетні показники [3].

Ці показники не лише допомагають прогнозувати економічні тенденції, але і надають інформацію для розробки стратегій управління, політик та інвестицій. На їх основі приймаються рішення щодо стимулювання економічного зростання, забезпечення фінансової стабільності та управління ринковими ризиками.

Таблиця 1

Значення та роль основних макроекономічних показників

Показник	Значення	Роль	Важливість	Визначення стану економіки
ВВП (Валовий Внутрішній Продукт)	ВВП вимірює обсяг виробництва товарів і послуг в економіці за певний період часу.	ВВП є ключовим показником рівня економічного виробництва. За його допомогою можна виміряти обсяг виробництва товарів і послуг у конкретному регіоні за певний період часу.	ВВП є основним показником економічного здоров'я, а його зростання ВВП може свідчити про економічний розвиток та покращення рівня життя.	Зростання ВВП може вказувати на економічний розвиток і покращення рівня життя, тоді як спад може свідчити про проблеми або рецесію.

Інфляція	Зростання рівня цін на товари і послуги в економіці.	Інфляція вказує на зростання рівня цін на товари і послуги. Міра інфляції визначається як відсоток зміни середньої ціни корзини споживчих товарів і послуг.	Інфляція може впливати на купівельну спроможність грошей та рішення компаній щодо інвестицій.	Міра інфляції є важливим показником стабільності цін і купівельної спроможності грошей. Велика інфляція може впливати на споживчі рішення та інвестиції.
Безробіття	Відсоток неробочого населення у загальній робочій силі.	Безробіття визначає відсоток людей, які шукають роботу, але не можуть знайти.	Безробіття вказує на ефективність ринку праці і може впливати на споживчу активність та соціальну стабільність.	Високий рівень безробіття може свідчити про недоліки працевлаштування та економічні проблеми. Низький рівень може свідчити про високий рівень економічної активності.
Бюджетний дефіцит/ профіцит	Різниця між доходами та витратами держави протягом певного періоду.	Бюджетний дефіцит виникає, коли уряд витрачає більше грошей, ніж отримує в доходах. Бюджетне профіцит виникає, коли уряд отримує більше грошей, ніж витрачає.	Бюджетні показники вказують на стабільність фінансів держави та можуть впливати на рівень державного боргу.	Бюджетні показники вказують на фінансову стійкість держави та її здатність фінансувати різні програми та послуги.

Розроблено автором на базі досліджень [1, 2, 4].

Макроекономічні показники суттєво впливають на рішення урядових структур, бізнес-середовища та споживачів. Відображаючи загальний стан економіки, ці показники служать орієнтиром для формулювання та впровадження різних стратегій та політик.

Таблиця 2

Вплив макроекономічних показники на рішення урядових структур, бізнес-середовища та споживачів

Урядові структури	Фіскальна політика	Високий рівень безробіття та низьке економічне зростання може вплинути на урядові рішення щодо фіскальної політики. Уряд може реагувати збільшенням грошових видатків чи зниженням податкових ставок для стимулювання економічної активності.
	Бюджетні рішення	Бюджетні показники, такі як бюджетний дефіцит чи профіцит, впливають на рішення щодо алокації ресурсів та програм фінансування. Уряд може адаптувати свої плани в залежності від стану економіки.
	Монетарна політика	Інфляція та обсяг грошової маси впливають на монетарні рішення, такі як рішення щодо ставок за позичками чи рішення про кількість грошей в обігу.
Бізнес-середовище	Інвестиції та розширення	Здоровий рівень економічного зростання може сприяти розширенню бізнесів та інвестиціям. За поганих економічних умов підприємства можуть приймати більш консервативні стратегії.
	Рішення про зайнятість	Рівень безробіття та стабільність ринку праці впливають на рішення компаній щодо найму нових працівників чи збереження існуючих робочих місць.
	Стратегії ціноутворення	Інфляція впливає на стратегії ціноутворення підприємств, визначаючи, наскільки підприємства можуть збільшувати ціни на свої товари і послуги.

Споживачі	Купівельна спроможність	Інфляція та безробіття впливають на купівельну спроможність. Зниження доходів та зростання цін можуть призвести до скорочення витрат споживачів.
	Рішення про кредитування	Рівень процентних ставок та стабільність фінансового ринку впливають на рішення споживачів щодо кредитування та фінансових інвестицій.
	Вибори та голосування	Стан економіки може впливати на політичний ландшафт, а отже, на виборчі рішення та голосування споживачів.

Макроекономічні показники виступають важливими інструментами для оцінки та прогнозу розвитку економіки. Вони становлять сукупність ключових факторів, які відображають стан суспільства та економічної системи. Таким чином, макроекономічні показники виступають не тільки як оціночні інструменти, але і як керівні засади для прийняття рішень на рівнях уряду, бізнесу та серед споживачів. Адекватний аналіз цих показників допомагає стейкхолдерам адаптуватися до економічних змін та розробляти стратегії для досягнення сталого економічного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Альошкіна, Л. П. (2023). Виокремлення основних макроекономічних показників та визначення їх впливу на економічний розвиток країни. In The 5 th International scientific and practical conference “Progressive research in the modern world”(February 1-3, 2023) *BoScience Publisher*, Boston, USA. 2023. 674 p. (p. 593).

2. Брояка А. А. (2020). Макроекономічні показники як індикатори соціально-економічного розвитку країни. Сучасний стан та перспективи розвитку економіки, обліку, фінансів та управління в Україні та світі : зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. Полтава : ЦФЕНД, 2020. С. 34-36.

3. Дмитренко, В. (2021). Аналіз та перспективи впливу світової пандемічної кризи на макроекономічні показники України. Економіко – правові дискусії // Матеріали ІІ Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції студентів, аспірантів та науковців 14 квітня 2021 р. Кропивницький: ЛА НАУ, 2021 – 556 с.

4. Корецька, О., Баришнікова, В., Жихарєва, В., & Морозова, І. (2023). Використання статистичних методів при плануванні та прогнозуванні макроекономічних показників. *Актуальні питання у сучасній науці*, (5 (11))

УДК 339

ОЦІНКА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО РИНКУ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Галуцьких Наталія Андріївна,
к.е.н, доцент
Кошкарьова Єлизавета Леонідівна,
старший викладач
Кудлай Валерія Андріївна
студентка 2 курсу магістратури
Національний університет імені В. Н. Каразіна
м. Харків, Україна

Анотація: Сучасний розвиток світової економіки супроводжується підвищенням ролі науки та інновацій, поширенням інформаційних та комунікаційних технологій (ІКТ). Виявлено особливості розвитку світового ринку ІКТ в умовах подолання пандемії коронавірусу, знайшли відображення актуальні тенденції розвитку ринку ІКТ у світовій економіці.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології, світовий ринок ІКТ, ІТ- послуги, цифровізація, сегменти ринку ІКТ.

В сучасний час значно зросла роль інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ), які в умовах повсюдної глобалізація та цифровізації займають одне з центральних місць в світовій економіці. Розвиток галузі ІКТ є одночасно рушійною силою, умовою та результатом глобалізації економіки та суспільства. До того ж ІКТ виступають одним із головних драйверів сучасного інноваційного розвитку, вони підвищують конкурентоспроможність та продуктивність економіки. Інтенсивне поширення ІКТ зобов'язане Інтернету, мобільного зв'язку, розвитку обчислювальної та комунікаційної техніки, заснованої на вдосконаленні елементної електронної бази та розробці різноманітного програмного забезпечення (ПО). Сьогодні ІКТ товари та послуги стали невід'ємною частиною сучасного життя та значною мірою

трансформували його. Також протягом останніх десятиліть активно розвивалася міжнародна торгівля ІКТ товарами та послугами. Тож в сучасних умовах відбувається динамічний розвиток світового ринку інформаційно-комунікаційних технологій. Пандемія COVID-19 безсумнівно зробила значний вплив на міжнародну торгівлю та економічний розвиток, трансформуючи багато бізнес-процесів та підвищуючи попит на нові технологічні рішення. У той час як традиційні ланцюжки поставок порушуються і багато галузей зазнають збитків, он-лайн - торгівля залишається одним з ключових і найчастіше навіть єдиним каналом продажів для різних товарів та послуг. Так криза, зумовлена пандемією COVID-19, дозволила бізнесу експериментувати і вчитися в режимі реального часу. У «мирний» час компаніям це було робити не просто: потрібно було переконати в актуальності цифрової трансформації акціонерів, співробітників і споживачів – у кожного були свої причини для опору. Проте через карантинні заходи багато компаній змушені були перевести співробітників на віддалену роботу. Перехід до віддаленої роботи потребував технологічних рішень – розвитку IT-інфраструктури, системи безпеки, комунікацій, електронної постановки завдань і відстеження їх виконання. І разом з цим виникла необхідність навчання персоналу тому, як все це використовувати та адаптуватися до змін. Крім того коронавірус став краш-тестом для реалізованих проектів з цифровізації держави і перевірки їх працездатності в «бойових умовах». Великий масив даних і завершена цифровізація процесів в органах державної влади були оперативно використані для стабілізації ситуації з пандемією лише в деяких країнах, наприклад у Південній Кореї і Сінгапурі, де вдалося оперативно обчислити та ідентифікувати громадян, які потенційно є переносниками захворювання. Однак будучи випадковим «стимулом» для прискорення цифровізації, коронавірус в явному вигляді позначив і стримуючі фактори. Частина з них існували і раніше, але у зв’язку з пандемією вони стали ще помітнішими [1]. Рушійними силами ринку можна вважати зростаючу тенденцію до цифровізації, впровадження хмарних рішень та використання інноваційних технологій для

підвищення продуктивності. Також зростання світових витрат на різні IT-сегменти ринку може прискорювати цифрову трансформацію в різних інших галузях. Цифрова трансформація охоплює, наприклад, використання штучного інтелекту, автоматизацію процесів і перенесення даних у хмару. Загалом вплив сектору ІКТ на зростання виробництва та продуктивності праці, а також на технологічний прогрес можна розглянути такими способами: безпосередньо, через його внесок зростання продуктивності, виробництво та зайнятість, або опосередковано, наприклад, як джерело технологічних змін, що впливають на інші частини економіки. Щодо ролі ІКТ у бізнес-активності, то загалом її можна підсумувати за таким двома напрямками, як виробництво та споживання. Тобто компанії можуть виробляти продукції ІКТ або отримувати вигоду від споживання товарів ІКТ як всередині компанії, так і в результаті нових економік, створених в результаті суспільного впровадження (наприклад, економіка додатків, Інтернет - торгівля). У 2022 році, за даними аналітичної компанії Deloitte, обсяг світового ринку ІКТ зріс приблизно на 3,3% до 4,4 трлн. дол. США. При цьому сектор інформаційних технологій склав 2,54 трлн. дол., тобто збільшився на 9,3% порівняно з 2021 р. Тоді як сегмент комунікаційних технологій близько 1,86 трлн. дол. США, тобто скоротився на 3,8% (рис. 1).

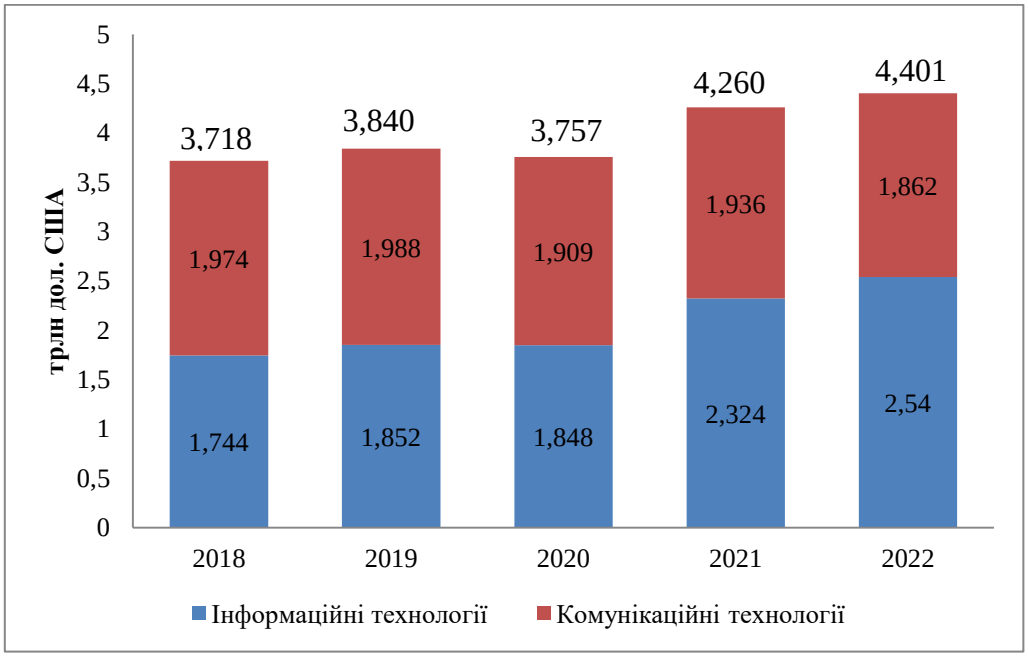

Рис.1. Обсяг світового ринку ІКТ у 2018-2022 рр., трлн. дол. США

Джерело: складено авторами за даними [2].

Загалом з 2018 по 2021 рік сукупний середньорічний темп зростання (CAGR) розміру світового ринку ІКТ дорівнював 3,46%, для сегменту інформаційних технологій становив 7,43%, а комунікаційних послуг -0,48% [2].

Географічна структура світового ринку інформаційно-комунікаційних технологій за 2013-2023 рр. наведена на рис. 2. У 2022 році найбільшу частку ринку ІКТ займали США – 36% світового ринку, за ними йшли ЄС – 11,3% та Китай – 11,6%. По даним рисунку 2 видно, що впродовж останніх років США постійно займає найбільшу частку ринку, а ЄС та Китай входять в тройку лідерів. До того ж за аналітичними прогнозами Statista у 2023 році 35,7% світового ринку займатиме США, ЄС і Китай – 11,8% та 11,7% відповідно [3].

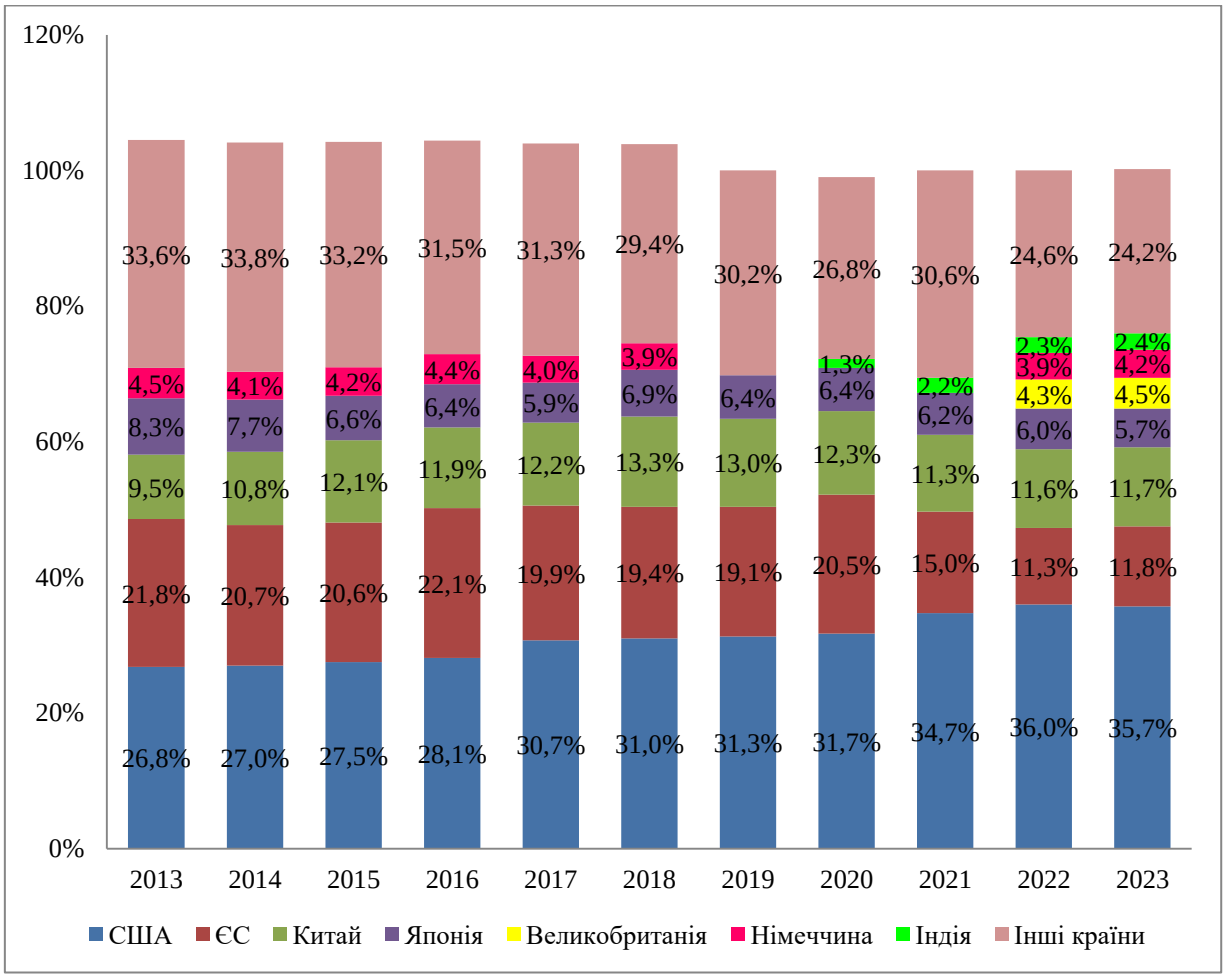

Рис. 2. Географічна структура світового ринку ІКТ за 2013-2023 рр.

Джерело: складено авторами за даними [3].

За даними компанії Gartner проаналізуємо світові витрати на ІТ ринку, до якого входять наступні сектори: ІТ- послуги, комунікаційні послуги, системи центрів обробки даних, програмне забезпечення та пристрої (табл. 1).

Таблиця 1

Стан та прогноз світових витрат на ІТ (млрд. дол. США)

Показники	2022 р. витрати	2022 р. зростання, %	2023 р. витрати	2023 р. зростання, %	2024 р. витрати	2024 р. зростання, %
Системи центрів обробки даних	227,02	19,7	237,7	4,7	260,22	9,5
Пристрої	766,28	-6,3	689,29	-10,0	722,47	4,8
Програмне забезпечення	811,31	10,7	916,24	12,9	1042,39	13,8
ІТ- послуги	1305,7	7,5	1401,04	7,3	1547,35	10,4
Комунікаційні послуги	1423,13	-1,9	1449,29	1,8	1497,35	3,3
Загалом	4533,44	2,9	4693,56	3,5	5069,77	8,0

Джерело: складено авторами за даними [4].

Так у 2022 році найбільшу частку цього ринку складали такі сегменти як комунікаційні послуги та ІТ- послуги – 1423 та 1306 млрд. дол. США відповідно. Щодо динаміки розвитку сегментів ІКТ ринку, то за цими даними видно, що сегмент систем центрів обробки даних найбільш динамічно зріс у 2022 р. – на 19,7% порівняно з 2021 р., більшою мірою за рахунок динамічного розвитку галузі хмарних обчислень. Також значного зростання зазнав сектор програмного забезпечення – зріс на 10,7% в порівнянні з 2021 року, завдяки тому, що для підвищення конкурентоспроможності та ефективності компанії використовували більше різних засобів з цифрової трансформації, базою яких є програмне забезпечення.

Найбільш негативного розвитку зазнав сектор пристроїв – обсяг впав на 6,3%, це було викликане інфляцією та спадом купівельної спроможності. Щодо майбутнього розвитку світового ринку ІКТ, то за даними Gartner (табл. 1) у 2023 році, не дивлячись на світову економічну та політичну невизначеність, прогнозується досить оптимістична динаміка розвитку – очікується зростання світових загальних витрат на ІТ на 3,5%, тобто до 4694 млрд. дол. США. Так, у секторі програмного забезпечення збільшення можливе зростання витрат на 12,9% все також завдяки швидкому розвитку та поширенню хмарних

технологій. Однак сектор пристроїв у 2023 р. очікує продовження негативної тенденції – витрати на пристрої зменшаться ще на 10%, такому сильному спаду даного сектора в основному продовжуватимуть сприяти макроекономічні проблеми, з якими стикнулися споживачі [2].

На 2024 рік Gartner прогнозують зростання обсяги всіх світових витрат на IT до 5070 млрд. дол. США, тобто збільшення на 8% порівняно з обсягом 2023р. При цьому очікується, що сегмент програмного забезпечення збільшиться на 13,8%, IT- послуг на 10,4%., а у 2024 році очікується покращення ситуації на ринку пристроїв – збільшення обсягу витрат на 4,8% [4]. Крім цього, Statista прогнозують, CAGR 2023-2028 рр. доходів на ринку IT-послуг дорівнюватиме 7,37%, тобто обсяг даного ринку буде 1771 млрд. дол. США у 2028 році [3].

Тож найбільш динамічного розвитку у світовій галузі ІКТ зазнаватиме сегмент IT- послуг, адже попит на такі послуги зростатиме через те, що вони стали необхідними для ефективної діяльності у сучасних умовах цифровізації, особливо після пандемії COVID-19.

Також в сучасних умовах важливим є розвиток телекомунікаційного сектору ІКТ ринку, а найбільше саме сегмент мобільного зв'язку. Загалом, протягом останніх років можна спостерігати помірне збільшення кількості користувачів стільникового зв'язку, а також помітне зниження кількості абонентів фіксованого зв'язку. Сьогодні відбувається активне розширення використання високошвидкісних мереж покоління 5G, а також проходять роботи над розробкою 6G. Очікується, що вже до 2030 року 5G стане домінуючою на ринку мобільного зв'язку, понад 40% всіх підключень до мережі 5G відбувається в Південній Кореї та США. Крім цього з кожним роком мобільні технології стають більш доступними для всього населення [5].

Протягом останнього десятиліття український ринок інформаційно-комунікаційних технологій досить активно розвивається та збільшує свою значущість на світовому рівні.

З метою оптимізації системи центральних органів виконавчої влади

Кабінет Міністрів утворив Міністерство цифрової трансформації України, яке є центральним засвідчувальним органом у сфері електронних довірчих послуг, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері цифровізації, цифрового розвитку, цифрової економіки, цифрових інновацій, електронного урядування та електронної демократії, розвитку інформаційного суспільства, розвитку IT- індустрії [6].

Основні цілі цифрового розвитку України:

- Електронний документообіг. Ефективність функціонування сучасної держави значною мірою визначається швидкістю та якістю прийняття рішень.

- Цифровізація послуг. Цифровізація у практичному вигляді має прояв у можливості держави надавати різного роду послуги. Зокрема, це отримання громадянами довідок, запитів, заяв, відповідей на запити в електронному вигляді, електронні платежі тощо.

У лютому 2020р. у відкритому доступі з'явився додаток державних цифрових послуг «Дія», який надає можливість отримати державні послуги он-лайн, а через рік, у травні 2021-го, розпочалася співпраця з Офісом з розвитку підприємництва та експорту результатом якої став масштабний національний проєкт із розвитку підприємництва та експорту «Дія-бізнес», метою якого є можливість отримання е-сервісу для ведення власного бізнесу.

Також в рамках проекту «Дія» були розроблені та впроваджені проекти:

1. «Дія.City» — податковий та регуляторний простір для IT-компаній, в першу чергу українських, які хочуть працювати в Україні. Він надає податкові пільги, дає можливість працювати з сучасними інструментами для залучення венчурних інвестицій, захищає інтелектуальну власність компаній.

2. «Дія.Освіта» - зосереджений на цифрових навичках і цифровій грамотності.

3. Відкриті дані. Розвиток відкритих державних даних в Україні має забезпечити підвищення відкритості, прозорості та ефективності роботи державних органів та стати шляхом до розвитку нової для України цифрової індустрії – індустрії відкритих даних.

4. Електронна ідентифікація (eID). У 2014р. в ЄС ухвалено Регламент №910 (elDAS), метою якого є запровадження єдиних вимог до розвитку електронної ідентифікації, надання електронних довірчих послуг у країнах ЄС та розвиток трансграничної е-ідентифікації. Для електронної ідентифікації застосовуються електронні цифрові підписи, а також BankID як спосіб верифікації громадян через українські банки для надання адміністративних та інших послуг через Інтернет. Ця послуга електронної ідентифікації дозволяє завіряти електронні документи власним електронним підписом безпосередньо з мобільного телефону, що значно спрощує для користувачів отримання е-послуг.

5. Правила надання телекомунікаційних послуг та цифрова інфраструктура.

У 2023 році, в межах заходу Diia Reels під час Всесвітнього економічного форуму у Давосі, відбулася презентація естонського державного застосунку mRiik, створеного на базі української «Дії». Це перший експорт «Дії» за кордон [7]. Проте у 2022 році ринок ІКТ зіткнувся зі складними викликами повномасштабної війни та його інфраструктура зазнала значних руйнувань, що зменшило темпи його розвитку, однак не призвело до спаду відповідно показників минулого року (рис.3).

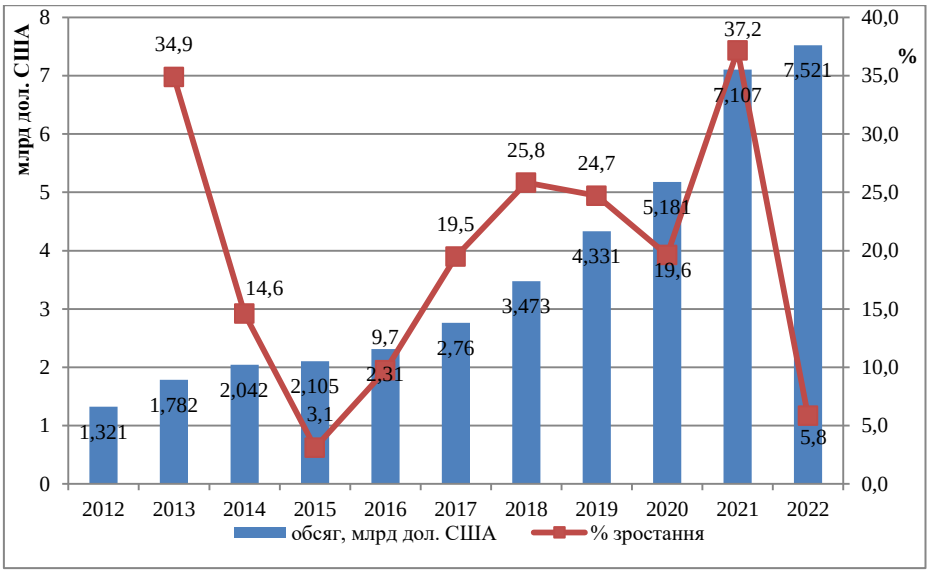

Рис. 3. Динаміка експорту послуг ІКТ України, річне зростання у % до попереднього року за 2012-2022 рр. [8].

Загалом, у 2012-2022 рр. відбувалося стабільне зростання українського експорту ІКТ-послуг ІКТ-послуги становлять значну частину загального українського експорту послуг, так у 2022 р. – приблизно 45%, тобто в умовах війни саме цей сектор приніс найбільше доходу від експорту послуг. До того ж, Україна у 2022 році посіла 23 місце в світі за експортом ІКТ-послуг та стійко збільшувала свою значущість на світовому ринку ІКТ протягом останніх років, також Україна є лідером IT- аутсорсингу в Східній Європі. Ринок ІКТ України, незважаючи на значні геополітичні та економічні виклики у 2022-2023 роках, які визначені повномасштабною війною, продемонстрував значну стійкість і продовжив збільшувати свої доходи та роль на світовому ринку ІКТ. Отже, протягом останніх років спостерігається позитивний розвиток світового ринку інформаційно-комунікаційних технологій, при чому найбільш динамічно розвивається сектор інформаційних технологій, а саме IT- послуг. Щодо перспектив розвитку світового ринку ІКТ, то в майбутньому прогнозується зростання обсягу світового ІКТ ринку та всіх його основних сегментів, проте найбільшою мірою саме секторів програмного забезпечення та IT- послуг. Тобто, незважаючи на глобальну економічну невизначеність та різні виклики сучасності, світовий ринок ІКТ був стійким, а також галузь ІКТ має всі більшу значимість у сучасному світі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Пчелинська Г.В., Васильєва Т.С. DIGITAL-ТРАНСФОРМАЦІЯ БІЗНЕСУ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ // ВІСНИК СХІДНОУКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ імені Володимира Даля № 6 (270) 2021. С. 55 – 59.

2. Information and Communications Technologies Industry 2022. Deloitte. URL:https://www.tubisad.org.tr/en/images/pdf/tubisad_bit_2022_en_20230531.pdf

3. Global ICT market share 2013-2023, by selected country. Statista Market Insights. 2023. URL: https://www.statista.com/statistics/263801/global-market-share-held-by-selected-countries-in-the-ict-market/

4. Gartner (October 2023). URL: https://www.gartner.com/en/newsroom/press-releases/2023-10-18-gartner-forecasts-worldwide-it-spending-to-grow-8-percent-in-2024

5. The Mobile Economy 2023. GSMA Intelligence. URL: https://www.gsma.com/mobileeconomy/wp-content/uploads/2023/03/270223-The-Mobile-Economy-2023.pdf

6. Постанова КМУ «Про затвердження Положення про Міністерство цифрової трансформації України» №856 від 8 вересня 2019р. [Електронний ресурс]. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2019-%D0%BF#Text. (Дата звернення 05.11.20203)

7. Аналог українського застосунку «Дія» в Естонії називатиметься mRiik [Електронний ресурс]. https://itc.ua/ua/novini/analog-ukrayinskogo-zastosunku-diya-v-estoniyi-nazyvatymetsya-mriik-os-yak-vin-vyglyadatyme-video/. (Дата звернення 05.11.20203)

8. Офіційний веб-сайт Національній комісії, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв’язку. [Електронний ресурс]. URL:https://nkrzi.gov.ua/index.php?r=site/index&pg=1&language=uk. (Дата звернення 08.11.20203)

УДК 33.025.12:330.47:004.02-043.84

ЕФЕКТИВНИЙ КОНТРОЛІНГ В БІЗНЕСІ: КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ТА СУЧАСНІ ПІДХОДИ

Другова Олена Сергіївна,
к.е.н, доцент
Харківський національний економічний
університет імені Семена Кузнеця
м. Харків, Україна

Анотація: У статті розглядається важливість ролі контролінгу в управлінні підприємствами у сучасному бізнес-середовищі. Підкреслено, що ця функція є необхідною для досягнення стратегічних цілей, забезпечення фінансової стійкості та оптимізації бізнес-процесів. Охарактеризовано роль контролінгу як інтегрованої системи управління. Акцент робиться на його спрямованість та на забезпечення прозорості, ефективності та стратегічної орієнтації в діяльності підприємства. Фінансовий аналіз, управлінська звітність та планування об'єднуються в системі, сприяючи прийняттю обґрунтованих управлінських рішень. Розглянуто сучасні тенденції в контролінгу. Цифрова трансформація вносить зміни, автоматизуючи процеси та надаючи можливості для збору та аналізу даних у режимі реального часу. Також обговорюється налагодження стратегічного контролінгу, який акцентує увагу на стратегічних цілях та їх досягненні.Висвітлено ключові аспекти ефективного контролінгу. Прозорість і зрозумілість даних розглядаються як важливі складові, а гнучкість та адаптивність визначаються як необхідні для пристосування до змін у бізнес-середовищі.

Ключові слова: контролінг, стратегічний контролінг, ефективність управління, цифрова трансформація, стратегічне планування

Контролінг у сучасному бізнес-середовищі відіграє важливу роль у забезпеченні ефективного управління підприємствами. Ця функція є

необхідною для досягнення стратегічних цілей, забезпечення фінансової стійкості та оптимізації бізнес-процесів. У цій статті ми розглянемо ключові аспекти та сучасні підходи до ефективного контролінгу в сфері бізнесу.

Контролінг виступає як інтегрована система управління, спрямована на забезпечення прозорості, ефективності та стратегічної орієнтації в діяльності підприємства. Він об'єднує в собі фінансовий аналіз, управлінську звітність, та планування, допомагаючи приймати обґрунтовані управлінські рішення [1-3].

Сучасні тенденції в контролінгу відображають динамічні зміни у бізнес-середовищі та виклики, з якими підприємства стикаються в епоху цифрової трансформації. Деякі ключові напрямки цих тенденцій включають:

a. Цифрова трансформація. Сучасні технології впливають на контролінг, надаючи можливості для автоматизації процесів, збору та аналізу даних в режимі реального часу. Це дозволяє підприємствам швидше реагувати на зміни в ринкових умовах та приймати швидкі та точні управлінські рішення.

b. Налагодження стратегічного контролінгу. Замість традиційного фокусу на фінансових показниках, стратегічний контролінг ставить перед собою завдання врахувати стратегічні цілі та відстежувати їх досягнення. Це дозволяє підприємствам адаптувати свої стратегії в реальному часі та реагувати на виклики ринку.

c. Гнучкість і адаптивність. Швидка реакція на зміни: Здатність швидко адаптуватися до змін в економічних, технологічних та ринкових умовах.

d. Спрощення процесів: Застосування гнучких методологій та моделей управління для покращення відгуку на зміни.

e. Інтеграція технологій. Впровадження штучного інтелекту, машинного навчання та інших передових технологій для оптимізації контролінгових процесів.

f. Фокус на результати. Зосередження на вимірюванні реальної вартості та результатів діяльності, не лише на фінансових показниках.

g. Розширений обсяг відповідальностей. Розширення функцій

контролінгу на включення стратегічного планування, аналізу ризиків та взаємодії з іншими підрозділами підприємства.

h. Цифрова етика та кібербезпека. Розвиток стратегій та заходів забезпечення конфіденційності та інтегрітету даних в умовах цифрового середовища.

Контролінг в бізнесі - це систематичний інструмент управління, спрямований на підтримку прийняття управлінських рішень та досягнення стратегічних цілей підприємства. Основна мета контролінгу полягає в забезпеченні ефективності та оптимізації внутрішніх процесів, фінансової стійкості та сприянні досягненню стратегічних планів [4].

Ефективний контролінг включає в себе ряд ключових аспектів.

По перше, контролінг включає в себе збір, аналіз та оцінку різноманітних даних, що стосуються фінансів, виробництва, ринку та інших аспектів діяльності підприємства.

По друге, ефективний контролінг вимагає розробки стратегічних та оперативних планів, а також здатності прогнозувати можливі ризики та зміни в бізнес-середовищі.

По третє, стратегічна орієнтація: Контролінг повинен бути націлен на досягнення стратегічних цілей підприємства, сприяючи впровадженню стратегій та адаптації до змін внутрішнього та зовнішнього середовища.

В четвертих, контролінг включає в себе постійний аналіз та удосконалення бізнес-процесів для досягнення оптимальної ефективності та продуктивності.

В п’ятих, однією з основних складових контролінгу є фінансовий контроль, який включає в себе моніторинг бюджетів, фінансового звітування та управління ресурсами [5].

Представлення про ефективний контролінг зобразимо наступною схемою (рис. 1):

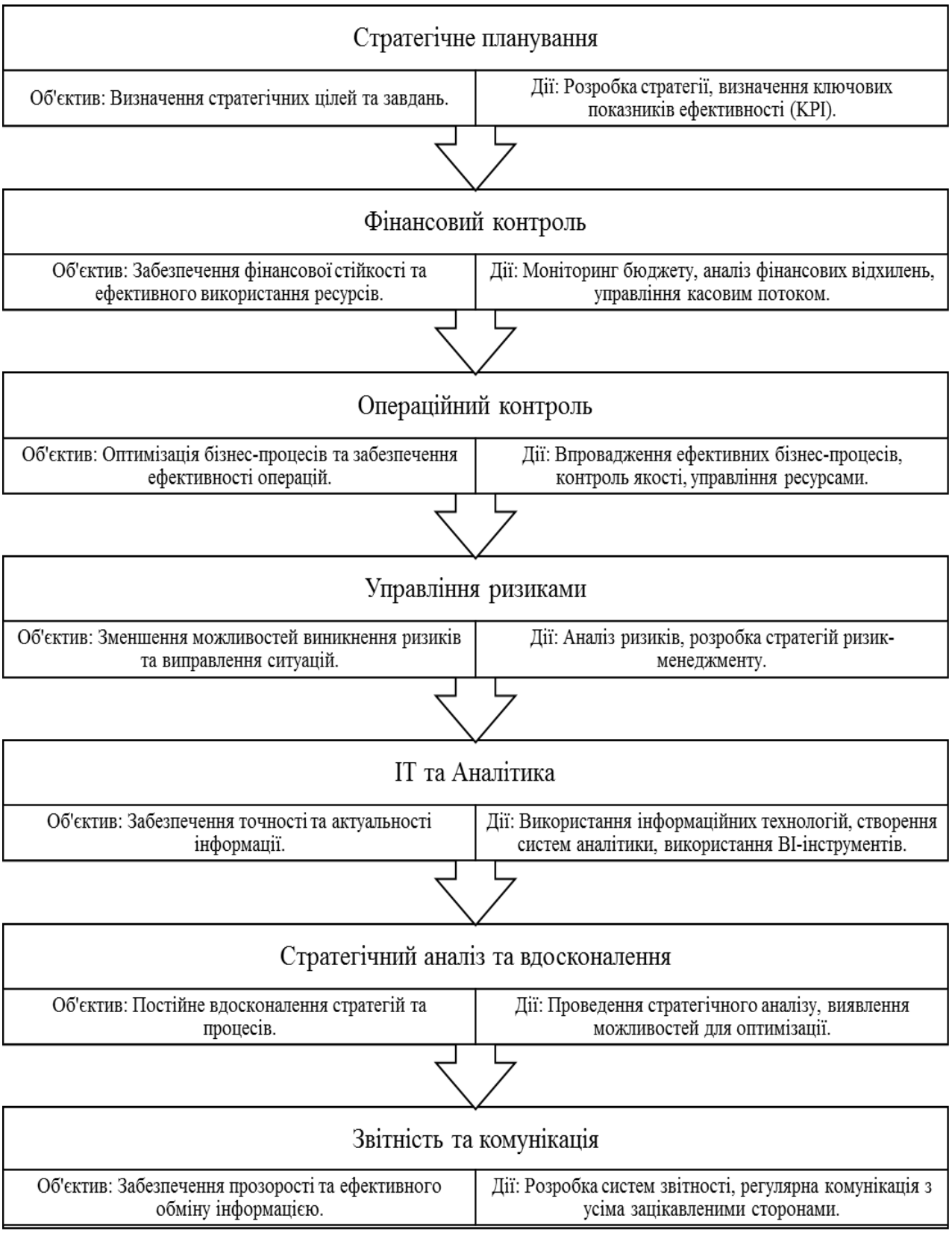

Рис. 1. Схема ефективного контролінгу в бізнесі та ключові аспекти, які слід враховувати

Ключовими аспектами ефективного контролінгу можуть важатися наступні [6]:

a. Прозорість і зрозумілість даних. Ефективний контролінг передбачає створення системи звітності, яка надає чітку та зрозумілу інформацію для управлінського прийняття рішень. Прозорість даних є ключовою для розуміння ситуації та прийняття обґрунтованих рішень.

b. Гнучкість та адаптивність. Сучасні умови бізнесу вимагають від контролінгу бути гнучким та адаптивним. Можливість швидко реагувати на зміни допомагає уникнути проблем та використовувати можливості, які виникають на ринку.

Згрупуємо у таблицю розглянуті підходи (табл.1):

Таблиця 1

Сучасні підходи ефективного контролінгу в бізнесі

Підхід	Опис	Приклад
Стратегічна орієнтація	Сучасний контролінг акцентує увагу на аналізі та відстеженні досягнень стратегічних цілей компанії.	Використання Balanced Scorecard для визначення та вимірювання ключових показників ефективності.
Використання аналітики та інсайтів	Використання сучасних аналітичних інструментів для збору, обробки та інтерпретації даних.	Впровадження систем Business Intelligence для отримання глибоких інсайтів у фінансові та операційні процеси.
Автоматизація процесів	Використання сучасних технологій для автоматизації збору та обробки даних, що спрощує рутинні операції контролінгу.	Впровадження ERP-системи для інтегрованого управління різними бізнес-процесами.
Фокус на ризиках	Спрямованість на ідентифікацію та управління ризиками, які можуть вплинути на досягнення стратегічних цілей.	Використання Risk Heat Maps для візуалізації та пріоритизації ризиків.
Гнучкість та адаптивність	Здатність швидко адаптуватися до змін у бізнес-середовищі та переглядати стратегії контролінгу.	Впровадження Agile-підходів у процесі контролінгу.

Таким чином, загальний результат ефективного контролінгу - це забезпечення того, що дії та рішення на всіх рівнях управління сприяють досягненню стратегічних цілей та підтримують стійкість та конкурентоспроможність підприємства. Ефективний контролінг є важливим інструментом управління, який допомагає підприємствам досягати своїх стратегічних цілей. Сучасні підходи, включаючи цифрову трансформацію та

стратегічний контролінг, роблять його більш адаптованим до вимог швидкозмінюючогося бізнес-середовища. Правильне впровадження та використання контролінгу може стати вирішальним фактором у стабільності та успіху підприємства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Мартінсен, Дж. (2018). "Контролінг: стратегічний інструмент для підтримки управління підприємством". Видавництво: Економічна література.

2. Шульц, Д. (2020). "Інноваційні підходи до контролінгу в сучасному бізнесі". Журнал стратегічного управління, 15(2), 45-60.

3. Коваль, О. (2019). "Аналіз ефективності контролінгу в управлінні фінансовою стійкістю підприємства". Фінансовий менеджмент, 24(3), 78-92.

4. Лі, Х. та Чжан, Л. (2017). "Роль технологій у розвитку сучасних систем контролінгу". Інформаційні технології в управлінні, 22(4), 112-128.

5. Котлер, Ф. (2016). "Стратегічний контролінг: від концепції до практики". Видавництво: Гарвардський бізнес-рев'ю.

6. Шмідт, Г. та Вінтер, Я. (2018). "Сучасні тенденції у розвитку систем контролінгу на підприємствах". Управлінські науки, 13(1), 30-45.

УДК 334.7

НІВЕЛЮВАННЯ ДИСПРОПОРЦІЙ ГАЛУЗЕВОЇ СТРУКТУРИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

Карпінська Ганна Володимирівна,
к.е.н., с.н.с., старший науковий співробітник
ДУ «Інститут ринку і економіко-
екологічних досліджень НАН України»
м. Одеса, Україна
Касьєн Олег,
Виконавчий директор
ТОВ «Відродження землі»
м. Рига, Латвия

Анотація. Оцінка стану національної економіки здійснюється на основі рівня розвитку суб'єктів підприємництва в країні. Саме ці суб'єкти створюють робочі місця, виробляють інноваційні та конкурентоздатні товари та послуги, сприяють збільшенню доходів бюджету на різних рівнях та покращують економічні показники розвитку країни. Підприємницький сектор впливає на розвиток регіонів, прискорює інвестиційні процеси та має важливе значення для структури національної економіки. Диспропорції розвитку підприємницького сектору в Україні можуть виявлятися на різних рівнях, включаючи розподіл суб’єктів підприємництва за масштабами діяльності, галузями, їхньою концентрацією в певних регіонах.

Ключові слова: підприємницький сектор, підприємства, диспропорції, малий і середній бізнес, сектор, галузь.

Дослідженнями диспропорцій розвитку підприємницького сектору України та її регіонів займалися та займаються багато вітчизняних вчених: Буркинський Б. В., Бутенко А. І., Варналій З. С., Геєць В. М., Двігун А. О., Курносова А. В., Лазарева Є. В., Лайко О. І., Лукащук В. В., Ляшенко В. І., Уманець Т. В., Шлафман Н. Л. та ін.

Незважаючи на велику кількість досліджень тенденцій та закономірностей розвитку підприємницького сектору України, слід зауважити, що аналіз особливостей розвитку суб'єктів підприємницької діяльності та, зокрема, утворення секторальних, галузевих та територіальних диспропорцій у їх функціонуванні є досі актуальним і важливим завданням, з точки зору виявлення масштабів цього явища та розробки пропозицій щодо можливих шляхів нівелювання негативних тенденцій за допомогою економічних інструментів на рівнях держави та регіонів.

Підприємницький сектор, як формація, являє собою сукупність суб'єктів підприємницької діяльності (господарювання), які зареєстровані у межах країни, здійснюють певні види господарської (економічної) діяльності, проявляють соціально-економічну, інвестиційну, інноваційну та ін. види ділової активності, над якою піднімається державна надбудова задля забезпечення її регулювання, контролю та розвитку. Як будь-яка формація, підприємницький сектор являє собою складну соціально-економічну систему, що має структуру, яка, в свою чергу, виходячи з чинного законодавства, видів економічної діяльності та територіальної ділової активності суб'єктів підприємництва, включає секторальну (за масштабом діяльності: сектори малого, середнього, великого підприємництва), галузеву (за видами економічної діяльності) та просторову (за регіонами) складові. Стосовно категорії «диспропорція» в економічній літературі існує досі великий спектр її визначення. Так зокрема, відповідно до Енциклопедії сучасної України, під диспропорціями розуміються «порушення пропорцій у економіці загалом або в її окремих секторах. Вони можуть стосуватися окремих галузей, різних сторін і частин суспільного виробництва й носити регіональний, місцевий характер, бути результатом неправильної економічної політики, збоїв у дії ринкового механізму, деформації самого економічного устрою, наслідком стихійного лиха, неврожаїв, нестачі певних ресурсів тощо» [1]. У даному досліджені під диспропорціями розуміється порушення узгодженості, відповідності взаємопов'язаних економічних процесів і показників, що характеризують

функціонування і розвиток окремих галузей і виробництв, протікання стадій відтворювального процесу [2 с. 75]. За проведеним дослідженням секторально-галузевої структури підприємницького сектору України було встановлено, що більшість українських суб'єктів господарювання в структурі підприємництва – це малі та середні підприємства (МСП), подібно до більшості країн по всьому світі. Незважаючи на суттєве переважання у кількості малих підприємств в Україні, вони забезпечують найменшу частку зайнятості населення порівняно з великими та середніми підприємствами та формують невелику частку доходу від реалізації продукції та доданої вартості у реальному секторі економіки. В період з 2019-2020 р.р. (початок пандемії короновірусної хвороби), на тлі скорочення кількості діючих підприємств у всіх секторах (великого, середнього та малого бізнесу), відсоток мікропідприємств зріс (з усієї сукупності малих підприємств лише 13,5% не відносились до мікробізнесу), тобто в умовах кризи відбувався процес подрібнення малих підприємств, що зумовлене більш привабливішими умовами ведення бізнесу саме для них, та зокрема у можливості застосування спрощеної системи оподаткування. Найбільша кількість підприємств малого бізнесу сконцентрована в оптовій та роздрібній торгівлі; ремонті автотранспортних засобів і мотоциклів, де забезпечують найбільшу зайнятість та обсяги реалізованої продукції у своєму секторі. Найбільшу частку зайнятості населення та найвищі обсяги реалізації продукції в Україні серед секторів підприємств за їх розмірами забезпечували суб'єкти середнього підприємництва. І саме цей сектор за отриманими результатами виявився найбільш стійким (резильєнтним) в умовах кризи (2019-2020 р.р. пандемії Ковід19). Переважні галузі діяльності суб'єктів середнього бізнесу: сільське, лісове та рибне господарства; промисловість; транспорт, складська, поштова та кур'єрська діяльність. Великі підприємства складали лише 0,1% загальної кількості підприємств України, проте за показником обсягу реалізованої продукції вони незначно відрізнялися від середніх підприємств: 36,1% загального обсягу реалізованої продукції у 2020 році (43,4% - середні). На тлі

скорочення кількості зайнятих працівників у всіх галузях у цьому секторі - найбільшу зайнятість, як і в секторі середніх підприємств, -забезпечувала галузь промисловості. Не дивлячись на негативний вплив КОВІД 19, за всіма показниками-індикаторами розвитку та показником доданої вартості саме ця галузь у секторі великих підприємств є лідером.

Від початку російського вторгнення Україна втратила суттєву частину внутрішнього виробництва, а темпи зниження реального ВВП в 2022 р. по відношенню до 2021р. становили 11,4% [3].

На час проведення дослідження наземні бойові дії відбувалися в п'яти областях (Донецька, Запорізька, Луганська, Харківська та Херсонська області), чотири з яких є одними з найбільш промислово розвинених областей країни. Загалом у цих областях у 2020 році було зайнято майже 1,1 млн. осіб (77% з яких припадає на МСП), а валовий обсяг продажів становив 1 247,4 млрд. грн. (46,3 млрд. доларів США) (60 % з яких припадає на МСП) [4 с.12]. Основним сектором промисловості в цих областях (крім Харківської області) була обробна промисловість, друге місце посідала роздрібна та оптова торгівля, сільське господарство і будівництво. Фактично на ці п'ять областей припадає майже 31% валових продажів переробної промисловості у країні. Сільське господарство є третім сектором за валовими продажами в цих п'яти областях після переробної промисловості та торгівлі, що становить 32% валових продажів країни у цьому секторі. Наявні дані свідчать про те, що малі і середні підприємства (МСП) більше постраждали від війни порівняно з великими підприємствами. Останні виявили більшу стійкість до потрясінь, про що свідчить відносно менша частка великих підприємств, які припинили свою діяльність, порівняно з кожним п'ятим підприємством у секторі малого та середнього бізнесу (МСБ). Про те, все більше МСБ адаптуються до нового середовища та відновлюють свою діяльність, хоча половина з них значно її скоротила (тобто працюють лише на 10-60 % від довоєнних потужностей [4 с. 23]. Згідно з опитуваннями, проведеними Advanter Group [5] та Американською торговельною палатою (АТП), 78% МСП та 91% великих

підприємств продовжують працювати на повній або зменшеній потужності [6].

МСП пристосовуються до нового середовища та реагують на виклики війни шляхом переміщення у безпечніші регіони або трансформації бізнесу. Це має призвести до збільшення частки МСП, які відновлюють свою діяльність, а також до покращення їхньої здатності працювати з більшою потужністю.

Серед релокованих компаній можна виокремити чотири типи підприємств:

Перший – великі підприємства, яким дуже важко перевезти своє обладнання, часто громіздке і габаритне. Це здебільшого акціонерні товариства та державні підприємства. Такі компанії найбільше потребують допомоги від держави.

Другий – це підприємства середнього рівня, які мають власне виробництво та ресурси. Часто переїздять до своїх бізнес-партнерів чи філій на Західній Україні. В основному ці компанії переїжджають самостійно, без допомоги держави. Від держави та органів місцевого самоврядування їм потрібна лише комунікація та пошук нових партнерів.

Третя – в основному мікробізнеси, які надають послуги, або займаються «крафтовим» виробництвом. Такі підприємці після переїзду швидко починають працювати. На них є попит, часто – усталена клієнтська база. Допомоги держави, як правило, не потребують.

За результатами проведеного дослідження щодо розвитку галузевої структури підприємницького сектору України [7] в умовах кризових явищ були визначені такі диспропорції його розвитку:

1. Секторально-галузеві:

1.1. Не здійснюється процес переходу малих підприємств в сектор середніх, а тих у свою чергу у сектор великих;

1.2. Найбільша кількість великих і середніх підприємств зосереджена у промисловості, малих у оптовій та роздрібній торгівлі.

2. Просторово-галузеві:

2.1. Нерівномірний перерозподіл ресурсів на рівні регіонів та галузей:

– регіони – м. Київ, Київська область;

– галузі - переробна промисловість (найбільший приріст інвестицій - у виробництві харчових продуктів, готових металевих виробів, машинобудуванні, хімічній промисловості) та галузей зі швидким обігом капіталу (оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів; фінансова діяльність, операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг, надання послуг підприємцям).

2.2. Переміщення та дефіцит робочої сили з відповідними навичками в регіонах та галузях, у наслідок війни (промисловість, сільське, рибне, лісове господарство, будівництво, інформація та телекомунікації).

Для нівелювання такої секторально-галузевої диспропорції, як «Бар'єр зростання» (не здійснюється процес переходу малих підприємств в сектор середніх, а тих у свою чергу у сектор великих), на думку авторів доцільним є - розробка та впровадження спеціальних державних та регіональних преференційних програм для мікропідприємств та малих підприємств, які змінюють свою організаційно - правову форму з метою укрупнення, особливо в промисловості.

Для нівелювання такої секторально-галузевої диспропорцій, як «Індустріалізація та роздрібнізація» - найбільша кількість великих і середніх підприємств зосереджена у промисловості, малих у оптовій та роздрібній торгівлі необхідно раціоналізувати форми участі великих підприємств в реалізації пріоритетів промислової політики держави, розглядаючи їх взаємодію з малим і середнім бізнесом, як складовий елемент цієї політики, зокрема:

1. Співпраця промислових МСП з великими підприємствами промисловості шляхом впровадження таких механізмів:

– субпідряд: малі підприємства можуть виконувати деякі спеціалізовані завдання або виробляти певні компоненти чи продукти для великих підприємств.

– технологічна співпраця: малі та середні підприємства можуть

використовувати технології або знання великих підприємств, наприклад, шляхом ліцензування патентів чи укладання угод щодо спільної розробки нових продуктів. Перспективною може стати інвестиційна технологічна знижка. Механізм її адміністрування полягає в тому, що підприємству дозволяється списати на витрати до 150% вартості придбаної новітньої технології. Для цього воно має отримати висновок незалежної установи, що підтверджує той факт, що на момент придбання нового технологічного рішення технологія використовується у світі не більше 5 років. Ця пільга може застосовуватися для великих, середніх та малих підприємств, які працюють на загальній системі оподаткування;

– навчання та розвиток: великі та середні підприємства можуть надавати навчання та розвиток співробітникам малих підприємств, сприяючи підвищенню їх кваліфікації та підвищенню ефективності;

– створення спільних підприємств: малі, середні та великі підприємства можуть утворювати спільні підприємства з метою спільної реалізації проектів чи бізнес-ініціатив;

– інвестиції та фінансування: великі промислові підприємства можуть інвестувати у малі стартапи або малі промислові підприємства, надавати їм фінансову підтримку або стати інвестором з вимогою доходності.

2. Співпраця МСП оптової та роздрібної торгівлі з великими підприємствами промисловості шляхом:

– постачання та дистрибуція: малі підприємства можуть постачати сировину, матеріали або товари для великих підприємств; також можуть діяти як дистриб'ютори для великих підприємств, допомагаючи їм розповсюджувати свою продукцію в різних регіонах;

– спільний маркетинг та реклама: малі та великі підприємства можуть об'єднати зусилля для спільної реклами, маркетингу та просування продуктів чи послуг. Це може допомогти обом сторонам покращити обізнаність споживачів та привернути нових клієнтів.

3. Співпраця МСП інших галузей з великими підприємствами

промисловості, зокрема замовлення послуг: великі підприємства можуть замовляти певні послуги (наприклад, IT-підтримку, бухгалтерію, юридичні та інші послуги) у малих підприємств, які спеціалізуються на цих видах діяльності.

Для нівелювання такої просторово-галузевої диспропорції, як «Диспропорція розподілу інвестицій» (нерівномірний перерозподіл ресурсів на рівні регіонів та галузей (регіони – м. Київ, Київська область; галузі - переробна промисловість (найбільший приріст інвестицій – у виробництві харчових продуктів, готових металевих виробів, машинобудуванні, хімічній промисловості) та галузей зі швидким оборотом капіталу (оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів; фінансова діяльність, операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг, надання послуг підприємцям) доцільним вважаєм розробку та впровадження регіональної політики, спрямовану на привертання інвестицій регіон. Ця політика може включати податкові пільги, субсидії та надання преференцій при арені офісних та промислових приміщень для інвесторів, зменшення бюрократичних перешкод та спрощення митних процедур для підприємств промисловості; створення та покращення існуючих, транспортної, енергетичної, фінансової та інформаційної інфраструктур.

Для нівелювання такої просторово-галузевої диспропорції, як «Міграція робочої сили» (переміщення та дефіцит робочої сили з відповідними навичками в регіонах та галузях, у наслідок війни (промисловість, сільське, рибне, лісове господарство, будівництво, інформація та телекомунікації)) доцільнім було б:

- Перегляд державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, на підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів, з метою приведення їх у відповідність із попитом.
- Звільнення від оподаткування частини прибутку підприємства яка спрямовується на оплату навчання кадрів (як денної так і заочної форми навчання). Ст.142 КПУ
- Подальший розвиток дуальної освіти для прискорення

працевлаштування ВПО.

- Створення стимулів для працевлаштування ВПО (податкові пільги або знижки на податки для підприємств, які наймають внутрішньо переміщених робітників; державне (регіональне, муніципальне) фінансування програм тренінгів та підготовки для внутрішньо переміщених осіб, щоб підвищити їх кваліфікацію та підготувати до роботи; регіональні інформаційні кампанії щодо попиту та можливостей працевлаштування внутрішньо переміщених осіб.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Енциклопедія сучасної України. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=24376 (дата звернення 11.10.2023)
2. Бутенко А.І., Шлафман Н.Л. Структурні диспропорції розвитку підприємницького сектору України. *Економічні інновації.* 2015. Вип.№60. С.75
3. Валовий внутрішній продукт (ВВП) в Україні 2023: вебсайт. URL: https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/ (дата звернення 11.11.2023)
4. Експрес-оцінка впливу війни на мікро-, малі та середні підприємства в Україні Аналітичний звіт. Київ: Програма розвитку ООН в Україні, 2022, 77 с.
5. Дослідження стану українських МСП, квітень 2022. URL: https://advanter.ua/ru#gallery-3 (дата звернення 11.11.2023)
6. Американська торговельна палата. Ведення бізнесу під час війни в Україні, квітень 2022. URL:https://www.undp.org/sites/g/files /zskgke326/files/ 2022-10/UA_Rapid_Assessment_of_War_on_MSMEs_in_Ukraine_0.pdf (дата звернення 11.11.2023)
7. Дослідження та визначення диспропорцій розвитку галузевої структури підприємницького сектору України / Карпінська Г.В; НАН України, Ін-т ринку і екон.-екол. дослідж. – Одеса: ІПРЕЕД НАНУ, 2023. –82с.

УДК 330

ВДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ РЕАЛІЗАЦІЇ ГОТОВОЇ ПРОДУКЦІЇ ВИРОБНИЧОГО ПІДПРИЄМСТВА

Каченюк Анатолій Миколайович
Студент
Донецький національний університет ім. Василя Стуса

Антоція. Одними з головних показників, що характеризують діяльність виробничого підприємства, є узагальнюючі показники обсягу виробництва готової продукції та її реалізації. Отже, провідну роль у забезпеченні отримання прибутку підприємством відіграє система контролю та обліку результатів виробництва та реалізації, а також прийняття управлінських рішень стосовно виробничої та реалізаційної програм на різних рівнях.

Ключові слова: підприємство, облік, витрати, виробництво, готова продукція.

Аналіз основних досліджень і публікацій: проблеми обліку реалізації готової продукції розглянуто в працях вітчизняних вчених: Ф. Ф. Бутинця, А. М. Герасимовича, С. Ф. Голова, В. І. Єфименка, І. В. Жиглей, М. В. Кужельного, В. Г. Линника, В. М. Мурашка, Л. К. Сук, В. Я. Савченка, В. В. Сопка, а також зарубіжних вчених: П. С. Безруких, Д. Блейка, Б. Нідлза, В. Ф. Палія, Ч. Т Хон грена. Але, на сьогодні, залишається ще багато невирішених питань щодо обліку реалізації готової продукції.

Виклад основного матеріалу. Облік реалізації готової продукції та формування собівартості є надзвичайно важливим для виробничого підприємства. Ось чому:

– Допомагає приймати рішення щодо ціноутворення: знання собівартості при реалізації продукції дозволяє визначити оптимальну ціну на продукцію, що забезпечує прибуток підприємства.

– Допомагає вирішувати проблеми зі складом та залишками,

необхідності: знання собівартості дозволяє відстежувати вартість запасів, товарів, готової продукції що забезпечує раціональне управління ними.

– Допомагає відстежувати витрати: знання собівартості дозволяє відстежувати витрати на виробництво і виявляти можливості зменшення витрат.

– Допомагає управляти фінансами: знання собівартості дозволяє підприємству розробляти фінансові стратегії, оцінювати ризики та розраховувати плановані бюджети.

Таким чином, облік реалізацій готової продукції та формування собівартості є важливим інструментом для ефективного управління виробничим підприємством, що дозволяє визначити рентабельність виробництва, оптимальні ціни на продукцію та раціонально управляти фінансами підприємства.

Для кожного підприємства є важливість покращувати всі напрямки та застосовувати всі можливі ресурси та інструменти для цього. Для цього важливо розглянути основні напрямки.

Складові вдосконалення обліку реалізації готової продукції та формування собівартості виробничого підприємства:

1. Вдосконалення системи внутрішнього контролю: Впровадження ефективної системи внутрішнього контролю дозволяє забезпечити відповідність обліку готової продукції та формування собівартості зі стандартами та вимогами, а також зменшити можливість виникнення помилок та зловживань.

2. Підвищення кваліфікації фахівців: Навчання та підвищення кваліфікації бухгалтерів та фахівців з виробництва дозволяє забезпечити високу якість та точність обліку готової продукції та формування собівартості.

3. Використання інтегрованих підходів: Використання інтегрованих підходів до ведення обліку та реалізації продукції дозволяє забезпечити взаємозв'язок між різними аспектами введенні обліку та формуванні собівартості, такі як фінансовий, управлінський, виробничий та логістичний. Це дозволяє комплексно оцінити виробничий процес та визначити вплив різних факторів на вартість готової продукції.

4. Використання стандартів обліку: Використання стандартів обліку дозволяє забезпечити єдиний підхід до ведення обліку готової продукції та формування собівартості, що сприяє уніфікації та стандартизації процесів ведення обліку на підприємстві.

5. Визначення точки беззбитковості: Визначення точки беззбитковості дозволяє визначити мінімальний обсяг виробництва, при якому підприємство не зазнає збитків. Це дозволяє підприємству зробити обґрунтовані рішення щодо обсягу виробництва та оптимальної ціни на продукцію при її реалізації.

6. Впровадження системи "Ощадливе виробництво": Впровадження системи дозволяє зменшити втрати та непотрібні витрати на виробництві, що сприяє зниженню витрат на виробництво та підвищенню ефективності ведення обліку готової продукції та формування собівартості.

7. Стимулювання збуту продукції: розроблення та впровадження рекламних матеріалів про асортимент товарів, що пропонується для залучення клієнтів. Формування позитивного сприйняття товарів споживачами за рахунок обслуговування та позиціювання на ринку.

8. Аналіз та оптимізація процесів виробництва: Оцінка та аналіз процесів виробництва дозволяє виявити можливості зменшення витрат на виробництво, а також покращення якості та продуктивності виробництва, що сприяє підвищенню ефективності ведення обліку готової продукції та формування

У 2022р. компанія розпочала використання системи «Ощадливе виробництво». Результати використання даної програми продемонстровані у таблиці 1.

Таблиця 1

Виробництво підгузків при використанні системи «Ощадливе Виробництво»

Показник	2021	2022	Відхилення (+/-)	Темп росту, %
Максимальна кількість виробництва у зміну (шт)	400	400	0	-
Фактичне виготовлення у зміну (шт.)	240	300	60	25
Кількість змін у році (змін)	552	624	72	18,6

Обсяг виробництва у рік (шт.)	820 349, 00	1 073 424,00	253 075	30
Фактична загрузка обладнання (шт. в зміну)	51,82	47,9	-3,92	-7,5
Чисельність працюючих (люд.)	24	27	3	12,5
Кількість виготовлення фактично (шт. в час)	21	29	8	38
Кількість браку (шт)	2279	816	-1463	64

Ключовий фактор - продуктивність праці зріс на 38% якщо порівнювати 2022р. з 2021р. При використанні системи ощадливе виробництво зменшилась кількість бракованої продукції на 64 % у порівнянні з 2022р. При зменшенні браку кількість виготовленої продукції зросла на 30 %. При використані даної системи обсяг виготовлення у зміну також зріс на 25%, що становить приріст 60 шт за зміну, однак максимальна кількість виготовлення становить 400 шт. За зміну. Дана система дає змогу зменшити витрати на виробництво продукції, збільшити обсяги виготовлення готової продукції, що призвело до збільшення обсягів реалізації продукції. В таблиці 2 представлена інформація про обсяги виготовлення та реалізації продукції.

Таблиця 2

Збалансованість обсягів випуску та реалізації продукції

Показники	2021	2022	Відхилення(+/-)	Темп росту, %
Виробництво продукції	810 000,00	1 081 000,00	271 000,00	33,46
Реалізація продукції	805 000,00	1 079 000,00	274 000,00	34,1
Зміна залишків готової продукції	5 000,00	2 000,00	-3 000,00	-60

За даними таблиці, видно, що виробництво в 2022р зросло на 33,46 %, що становить 271 000 шт. Також реалізація продукції в 2022р. зросла на 34,1 %, що становить 274 000 шт. Отже, за даними аналізу виробництва і реалізації продукції, можна зробити висновок, що підприємство за рік використання системи ощадливого виробництва збільшили обсяг виготовлення та реалізації продукції та зменшили залишки продукції на складах на 60 %. Отже, шляхом вдосконалення методів реалізації продукції, виробничі компанії можуть отримати кілька переваг, зокрема:

Підвищена ефективність: Автоматизовані процеси обліку реалізації та виготовлення продукції можуть зекономити час та зменшити кількість помилок та браку, що дозволяє компаніям зосередитися на інших аспектах свого бізнесу.

Краще прийняття рішень: Точні дані про продажі можуть надати інформацію про поведінку клієнтів, продуктивність продукції та тенденції продажів, що дозволяє компаніям приймати обґрунтовані рішення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Шпилик С.В. Управління збутовою діяльністю підприємства / С.В. Шпилик // Галицький економічний вісник. – 2012. – No 4 (37). – С. 88–95.

2. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій затверджена Наказом Міністерства фінансів України від 30.11.1999 р. № 291, рахунок 26 із змінами, внесеними згідно з Наказом Мінфіну № 1012 від 09.12.2002, Наказом Міністерства фінансів № 627 від 27.06.2013 [Електронний ресурс]

3. Яровенко Т.С., Чернова А.І. Удосконалення методології бухгалтерського обліку готової продукції / Т.С. Яровенко, А.І. Чернова // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». – 2013. – № 7 (2). [с. 195–200].

4. Вороніна В. Л. Шляхи вдосконалення обліку готової продукції / В.Л. Вороніна, В.В. Черниш // Економіка і підприємництво: теоретико – методологічні аспекти обліку, аналізу та контролю. – 2013. –[с. 128].

5. Правдюк Н.Л. Обліково аналітичне забезпечення управління прибутком підприємства. Облік і фінанси. № 4. 2015. [с. 53—60].

6. Пуцентейло П.Р. Особливості функціонування аналітичного забезпечення підприємств. Інноваційна економіка. 2015. № 1. [с. 194—198].

УДК 311.2:004

ДОСВІД СВІТОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЩОДО АНАЛІЗУ РИНКУ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Корепанов Олексій Сергійович,
д.е.н., професор
Ямшинський Костянтин Анатолійович,
магістр
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
м. Харків, Україна

Анотація: Проведене дослідження присвячено вивченню та узагальненню діяльності міжнародних організацій, які займаються аналізом ринку інформаційно-комунікаційних технологій. За результатами проведеного аналізу виділено основні з них та розкрито особливості їхньої діяльності. Серед міжнародних організацій виділено: Міжнародний союз електрозв'язку (ITU), Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD), Міжнародний інститут з досліджень телекомунікацій (IDC), Група Gartner та Європейська комісія зі спостереження за інформаційними технологіями (EITO). Серед національних організацій в Україні розглянуто діяльність: Державної служби статистики України, Міністерства цифрової трансформації України та Глобальних консалтингових компаній (Deloitte, PwC, KPMG, McKinsey тощо).

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології, ринок ІКТ, аналізом ринку, міжнародні організації.

Дослідженням ринку ІКТ на глобальному рівні займається багато міжнародних організацій. Вони вивчають нові технологічні розробки, тенденції споживання, розвиток галузей та інші ключові аспекти. Ця інформація може бути цінною при проведенні дослідження ринку ІКТ в Україні, допомагаючи виокремити глобальні тренди та прогнозувати їх вплив на місцевий ринок. Міжнародні організації зазвичай вивчають кращі практики та успішні стратегії в галузі ІКТ. Їх досвід може бути використаний для формування ефективних

стратегій розвитку ІКТ-сектору в Україні. Вивчення їхніх досліджень та рекомендацій може допомогти уряду, бізнесу та іншим зацікавленим сторонам впроваджувати передові практики та зменшувати ризики.

Такі міжнародні організації, як ITU та OECD, збирають та аналізують статистичні дані про розвиток ІКТ в різних країнах. Ця інформація може бути використана для порівняння ринку ІКТ в Україні з іншими країнами, виявлення слабких місць та ідентифікації можливостей для подальшого розвитку. Крім того, міжнародні організації часто надають консультативну підтримку урядам та іншим зацікавленим сторонам. Це може включати рекомендації щодо політичних заходів, стратегічного планування, створення сприятливого регуляторного середовища та інші аспекти розвитку ІКТ-сектору. Використання їхнього досвіду може сприяти ефективному розвитку ринку ІКТ в Україні.

Отже, аналіз діяльності міжнародних організацій може допомогти отримати цінну інформацію, використати кращі практики та експертний дорадний супровід для розвитку інформаційно-комунікаційних технологій в країні.

З цією метою в роботі було проведено дослідження діяльності міжнародних організацій, які займаються аналізом ринку інформаційно-комунікаційних технологій. За результатами проведеного аналізу [1, 2, 3, 4, 5, 6] було виділено основні з них та розкрито особливості їхньої діяльності.

Так, серед міжнародних організацій, , які займаються аналізом ринку ІКТ, виділено наступні: Міжнародний союз електрозв'язку (ITU), Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD), Міжнародний інститут з досліджень телекомунікацій (IDC), Група Gartner та Європейська комісія зі спостереження за інформаційними технологіями (EITO).

1. Міжнародний союз електрозв'язку (ITU): є спеціалізованим агентством Організації Об'єднаних Націй (ООН), яке займається розвитком телекомунікаційних технологій [2]. ITU проводить дослідження та аналіз ринку

ІКТ, розробляє стандарти та рекомендації, сприяє розвитку телекомунікаційної інфраструктури та регулюванню галузі. Основні напрями діяльності ITU:

– дослідження та аналіз ринку ІКТ: ITU здійснює збір і аналіз статистичних даних про розвиток телекомунікаційних технологій, включаючи доступ до Інтернету, мобільну телефонію, широкосмуговий доступ та інші показники;

– розробка стандартів: ITU розробляє міжнародні стандарти для телекомунікаційних технологій з метою забезпечення сумісності та взаємодії різних систем та пристроїв;

– регулювання телекомунікаційного сектору: ITU надає поради та рекомендації урядам щодо розвитку телекомунікаційного сектору, політики доступу до ІКТ, сприяння конкуренції та захисту прав споживачів.

2. Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD) [5, 6]: є міжнародною організацією, що об'єднує 38 країн-членів з метою сприяння економічному зростанню та розвитку. OECD здійснює дослідження та аналіз ринку ІКТ, оцінює його вплив на економіку та суспільство, розробляє політичні рекомендації щодо розвитку цифрової економіки та цифрової трансформації. Основні напрями діяльності OECD:

– аналіз впливу ІКТ на економіку: OECD проводить дослідження та аналіз впливу ІКТ на економіку, включаючи визначення внеску ІКТ у ВВП, збільшення продуктивності та розвиток інноваційних галузей;

– розробка політичних рекомендацій: OECD розробляє політичні рекомендації та рамки для урядів щодо розвитку цифрової економіки, забезпечення цифрової безпеки, захисту прав споживачів та приватності даних;

– моніторинг розвитку ІКТ: OECD здійснює моніторинг розвитку ІКТ у світі, порівнює показники країн-членів і надає рекомендації для покращення рівня доступу до ІКТ та цифрових навичок.

3. Міжнародний інститут з досліджень телекомунікацій (IDC): є провідною світовою компанією з досліджень ринку технологій інформаційних та комунікаційних технологій [4]. Вони забезпечують аналіз та прогнозування

ринку ІКТ, включаючи сегменти такі як хмарні послуги, штучний інтелект, Інтернет речей, цифрове медіа та інші. Основні напрями діяльності IDC:

– прогнозування ринку ІКТ: IDC проводить прогнозування розвитку ринку ІКТ, включаючи розмір ринку, тренди росту, пріоритетні сегменти та регіони;

– аналіз технологічних тенденцій: IDC вивчає технологічні тенденції в галузі ІКТ, такі як штучний інтелект, хмарні послуги, Інтернет речей та інші інновації, що впливають на ринок ІКТ;

– консультування та дослідження: IDC надає консультування компаніям з галузі ІКТ, сприяє розробці стратегій, оцінці ринкових можливостей та аналізу конкурентного середовища.

4. Група Gartner: є однією з провідних світових дослідницьких і консалтингових компаній, що спеціалізується на технологіях, включаючи ІКТ [3]. Вони надають аналіз ринку, консультування та прогнозування розвитку ІКТ-індустрії, допомагають організаціям приймати рішення щодо вибору технологій та стратегій. Основні напрями діяльності групи Gartner:

– аналіз ринку та прогнозування: Gartner проводить аналіз ринку ІКТ, включаючи оцінку технологічних трендів, розмір ринку, прогнози розвитку та впливу нових технологій;

– дослідження технологічних інновацій: Gartner вивчає технологічні інновації, їх вплив на бізнес та розробляє методики оцінки технологічного зрілості та інноваційних стратегій;

– консультування та стратегічне планування: Gartner надає консультативні послуги бізнесу щодо вибору технологій, стратегій цифрової трансформації, оцінки ризиків та розвитку ІКТ-інфраструктури.

5. Європейська комісія зі спостереження за інформаційними технологіями (EITO): займається багатьма аспектами розвитку і використання ІКТ в Європейському союзі. Вони проводять дослідження, надають фінансування та розробляють політику в галузі цифрової економіки, кібербезпеки, інтернету майбутнього, штучного інтелекту та інших аспектів ІКТ.

Розглянуті організації та компанії займаються широким спектром досліджень, аналізом та прогнозуванням ринку ІКТ, сприяють розвитку галузі та надають цінну інформацію для урядів, бізнесу та громадськості. Їхні дослідження та звіти є важливими джерелами даних та аналітичної інформації для розуміння тенденцій та визначення стратегій в галузі ІКТ. Також ці організації мають значний вплив на розвиток та стратегічне планування в галузі ІКТ. Їхня діяльність включає проведення досліджень, аналіз ринку, прогнозування, розробку стандартів та політичних рекомендацій. Вони надають цінну інформацію та консультативну підтримку для урядів, бізнесу та громадськості, сприяючи розвитку ІКТ-індустрії та розумінню її глобальних тенденцій.

Зазначені міжнародні організації забезпечують формування систем моніторингу та індикаторів щодо розвитку сфери ІКТ. Існує багато різних систем індексів, індикаторів та показників, що розробляються міжнародними організаціями. У 2005 році з метою гармонізації та стандартизації статистики у сфері ІКТ міжнародними організаціями, такми як ЮНКТАД, ОЕСР, Євростат, МСЕ, Інститут статистики ЮНЕСКО тощо, була сформована система показників ІКТ, яка враховує як міжнародні стандарти, так і національні особливості статистичних практик в різних країнах.

До організацій, які займаються аналізом ринку ІКТ в Україні, надають інформацію та проводять дослідження щодо його розвитку, належать: Державна служба статистики України, Міністерство цифрової трансформації України, Асоціація «Інфополіс», Глобальні консалтингові компанії (Deloitte, PwC, KPMG, McKinsey та інші). Розглянемо основні напрями їхньої діяльності.

Державна служба статистики України. Ця організація займається збором, обробкою та аналізом статистичних даних, включаючи дані про розвиток ринку ІКТ. Вони надають статистику щодо кількості та обсягів послуг, прибутків, зайнятості та інших показників у галузі ІКТ [1].

Міністерство цифрової трансформації України. Це відповідний орган уряду, який займається розвитком інформаційно-комунікаційних технологій в

країні. Міністерство проводить аналіз ринку ІКТ, розробляє стратегії та політичні рекомендації, сприяє створенню сприятливого середовища для розвитку сектору.

Асоціація «Інфополіс». Ця неприбуткова організація є ініціативою вітчизняних ІТ-компаній та має на меті розвиток інформаційно-комунікаційної галузі в Україні. «Інфополіс» займається проведенням досліджень, аналітикою ринку, створенням та підтримкою інноваційних проектів, а також сприяє взаємодії між державою, бізнесом та академічними установами.

Глобальні консалтингові компанії. Деякі глобальні консалтингові компанії, такі як Deloitte, PwC, KPMG, McKinsey та інші, також проводять аналіз ринку ІКТ в Україні. Вони надають дослідження, прогнози, поради щодо розвитку сектору та інші консультативні послуги.

Ці організації, разом з іншими сторонами, сприяють аналізу ринку ІКТ в Україні та надають цінну інформацію для уряду, бізнесу та громадськості. Використання їхніх досліджень та рекомендацій доцільно використовувати для визначення ключових напрямів розвитку сектору ІКТ та прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/.

2. Міжнародний союз електрозв’язку (ITU) [Електронний ресурс]. URL: http://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Documents/publications/mis2014/ MIS2014_without_Annex_4.pdf

3. Рейтинг Gartner. Офіційний веб-сайт. URL: https://www.gartner.com/en.

4. IDC. Офіційний веб-сайт. URL: https://www.idc.com/promo/thirdplatform/fourpillars?modal=SaaSPath-eBook.

5. OECD Guide to Measuring the Information Society - Working Party on Indicators for the Information Society (2005, 2009, 2011 Editions). Knowledgebase on Economic Statistics - Methods and Country Practices // Organization for

Economic Cooperation and Development (OECP). URL: https://unstats.un.org/unsd/EconStatKB/KnowledgebaseArticle10228.aspx.

6. Working Party on Indicators for the Information Society // Organization for Economic Cooperation and Development (OECD). URL: http://itlaw.wikia.com/wiki/OECD.

УДК 657.1

МОЖЛИВОСТІ ТА РЕЗУЛЬТАТИ ВПРОВАДЖЕННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В БУХГАЛТЕРСЬКОМУ ОБЛІКУ УКРАЇНИ

Кузьменко Олена Петрівна,
старший викладач,
Закржевська Галина Костянтинівна,
студентка 4 курсу ФФО,
Державний торговельно-економічний університет
м. Київ, Україна

Анотація: У статті розкрито основні можливості та результати впровадження штучного інтелекту в бухгалтерському обліку України з поясненням про сучасний стан ІТ-технологій, поняттям технологій ШІ, його перевагами та недоліками. Показано позитивний і негативний вплив використання штучного інтелекту у вітчизняній бухгалтерській системі. Актуалізовано такий вплив на професію бухгалтера у майбутньому, світову практику експлуатації ШІ на прикладі «Великої Четвірки» та сучасний стан цифрових технологій України з його проблемами через низький економічний розвиток. Висвітлено один із шляхів вирішення – виконання прийнятої «Економічної стратегії України 2030». Досліджено базову інформацію про особливості штучного інтелекту в бухгалтурському обліку та сьогоднішнє положення в Україні.

Ключові слова: ІТ-технології, облікова система, автоматизація, штучний інтелект, переваги і недоліки, бухгалтерський облік, адаптація, світова практика, вітчизняний розвиток.

Динамічність сучасних ІТ-технологій зумовлює кардинальну еволюцію у різних сферах суспільного середовища та галузях економіки. Закономірними стають організаційні зміни в побудові облікової системи. Сучасні інформаційні технології об’єктивно дають змогу значно спростити збір, зберігання й

передачу бухгалтерської інформації за рахунок впровадження у практику спеціальних орієнтованих для цієї сфери *програмних продуктів* (1С: Бухгалтерія, «BAS Бухгалтерія», Dilovod, MASTER: Бухгалтерія, BOOKKEEPER, Облік SaaS, Дебет Плюс, SMARTFIN.UA та інші). За допомогою них полегшилися процедури ведення бухгалтерського і податкового обліку – забезпечилися автоматизацією процеси з формування документообігу, бухгалтерських проводок, звітних форм і регістрів [1].

Наступним же кроком розвитку технологій стало використання штучного інтелекту, який надає можливість користувачам приймати більш швидкі й обґрунтовані рішення, що відрізняються більшою ефективністю. *ШІ* – це технологія, яка дозволяє комп'ютерам вирішувати людські проблеми, так само як люди, які здатні адаптуватися до обставин, вивчати нове, обробляти інформацію, робити висновки та приймати рішення самостійно. І як будь-що у нашому світі має як преваги, так і недоліки. Значними плюсами впровадження штучного інтелекту в наше повсякденне і професійне життя є:

– *автономність* – можливість здійснювати самостійну роботу та прийняття рішень без постійної участі людини, тобто автоматичного виконання завдань й функцій;

– *автоматизація* – можливість самостійного виконання рутинних, повторюваних та трудомістких завдань, звільняючи час і ресурси людей для більш стратегічно важливих, складних і творчих завдань;

– *висока швидкість і точність* – можливість обробляти й аналізувати великі обсяги даних у найкоротші терміни, що дозволяє отримувати результати швидше й точніше, ніж це можливо для людини;

– *виявлення шаблонів і трендів* – можливість аналізувати дані й виявляти приховані закономірності, зв'язки та тенденції, які можуть бути невидимі для людей, з метою передбачення майбутніх подій, прийняття більш зважених рішень та оптимізації бізнес-процесів;

– *робота з великими обсягами даних* – можливість аналізувати величезні обсяги структурованих і неструктурованих даних, формувати

висновки та приймати рішення;

– *покращення взаємодії з користувачем* – можливість створення персоналізованих рекомендацій та пропозицій на основі аналізу даних користувачів [2].

Але разом з позитивними сторонами штучний інтелект має і недоліки, а саме:

– *обмеженість* – можливість успішного вирішення лише якогось єдиного типу задач: того, для якого ці системи було спроєктовано від самого початку;

– *негнучкість* – відсутність можливості переключаючись з одного типу задач на інший, так, як це вміють робити люди;

– *залежність* – потрібність певного часу для навчання, а також інформації щодо «еталонної правди», на якій систему навчають перш, ніж запустити в експлуатацію;

– *непристосованість* – необхідність тимчасового зняття системи з експлуатації для повторного навчання вже за нових умов, якщо відбулися істотні зміни (вхідні параметри перестали поводити себе в такий спосіб, як це спостерігалось у момент початкового навчання);

– *ймовірність помилок* – можливість отримання упереджених рішень системи через викривленість початкових навчальних даних [3].

Один із напрямів застосування штучного інтелекту – бухгалтерський облік. Актуальнішою особливістю для даної технології в ньому є його основоположна функція – *інформаційна*: збір, аналіз, групування, систематизація та оформлення інформації для подальшого її використання у контролі та плануванні діяльності підприємства. А саме це штучний інтелект робить набагато краще за людину, тому його впровадження в облікову систему є не просто доречним, ефективним та результативним, а необхідним, якщо підприємство хоче не відставати від прогресу сучасного світу [4].

І, зважаючи на всі перераховані плюси і мінуси використання технології ШІ, в бухгалтерському обліку він буде мати такі переваги, як:

– *більш об'ємний, точний та швидкий аналіз* фінансової інформації, *прогнозування та пропонування* вигідної стратегії для зменшення витрат або підвищення прибутків;

– *скорочення часу ведення бухгалтерського обліку та можливих помилок «людського фактору»* завдяки автоматизації процесів ведення журналів, розрахунку податків, управління дебіторською та кредиторською заборгованістю, витратами, грошовими потоками, звітування та інших операцій.

Проте, використання штучного інтелекту в бухгалтерському обліку може мати і негативний вплив:

– *надмірна залежність від технологій* призведе до: пошкодження або втрати даних через раптове відключення електроенергії або збоїв в Інтернеті, беззахисності та нестабільності підприємства в разі відмови від них, втрату навичок ручного ведення бухгалтерського обліку бухгалтерів, що в свою чергу потягне за собою колосальні наслідки в майбутньому;

– *нестача кваліфікованих кадрів*, які мають достатній рівень технічної грамотності;

– *зависока вартість експлуатації* можливостей для широкого кола представників бізнесу;

– *ризик безпеки даних* через можливі хакерські атаки або інші кібер-злочини, що призведе до витоку конфіденційної інформації та інших проблем [5].

Закономірним постає питання існування професії бухгалтера в найближчому майбутньому. Існує багато думок і теорій щодо цього, але ми притримуємося думки, що професія нікуди не зникне, їй просто доведеться адаптуватися до змін і трансформуватися. Спеціалістам *в процесі адаптації* доведеться розвивати нові навички, необхідні для більш комфортної та ефективної роботи поряд зі штучним інтелектом. В еру діджиталізації бухгалтери повинні бути технічно грамотними, знатися на новітніх технологіях, уміти застосовувати в роботі та розвивати їх потенціал. Сама *професія*

трансформується із технічного збору, аналізу та систематизації даних у творчу та консультативну категорію бізнес-радників з прийняття важливих для підприємства рішень, як, наприклад, стратегія розвитку чи рекомендації щодо факторів ризику. Тому бухгалтерам майбутнього потрібно буде розвивати *нові якості* з бачення бізнесу цілісно (не обмежуючись лише сферою фінансів, обліку, податків) та комунікації з людьми [6].

Також в підтвердження успіху штучного інтелекту на практиці, розглянемо приклади його впровадження у «Великої Четвірки»:

– Deloitte використовує *штучний продукт SONAR*, що працює з базами даних, які містять більше 2.500 продуктів, порівнює і відображає результати у відсотках (ПДВ, код товару та місцеві збори, внесені до бази даних товари тощо). *Argus* складає звіт про ризик на підставі порівняння документів, вибору деталей та розбіжностей, проведення аналізу відмінностей. А *GRAPA* використовується аудиторами для визначення стратегії та оцінки її правильності;

– KPMG для поліпшення бізнес рішень та їх обробки на основі аналізу і отримання інформації з лізингових або інвестиційних угод створила власний *інструмент ШІ KPMG Ignite*. Для розробки моделі прогнозування майбутніх подій та перетворення викликів клієнтів в неструктурований текст використовується *Call Center Analytics Engine*, що враховує настрої клієнтів за допомогою нейролінгвістичного програмування;

– PwC має *програму GL.ai*, яка аналізує великі маштаби даних, не обмежуючись вибіркою для підготовки аудиторських звітів;

– ERNST&YOUNG *більшість програм* використовує у сфері документування, податкової діяльності, оренди та орендних платежів. Також вона має цікаві проєкти щодо застосовування технологій AI задля використання комп'ютерного зору при контролю повітряними безпілотниками за інвентаризацією безпосередньо в процесі аудиту [7].

Натомість Україна – це країна з промисловістю, що деградує, низькою ефективністю регуляторів, слабким внутрішнім попитом на технології (зокрема

технологій Індустрії 4.0.) та водночас сильною ІТ-галуззю, розвиненими сегментами розробників АСУ, а також доволі потужною системою закладів вищої освіти. Проте аналіз ключових індексів розвитку цифрових технологій за останні 5 років свідчить про неготовність їх впровадження спочатку у зв'язку з пандемією COVID-19, а потім – воєнним станом (табл. 1):

Таблиця 1

Ключові показники розвитку цифрових технологій в Україні

№	Показник	Значення *(зі 100)*					Місце в світовому рейтингу				
		2018	2019	2020	2021	2022	2018	2019	2020	2021	2022
1	Глобальний індекс конкурентоспроможності	57	57	-	47,3	-	83	85	-	66	-
2	Індекс мережевої готовності	-	48,91	49,43	55,7	-	-	67	64	53	-
3	Глобальний індекс інновацій	38,52	37,4	36,32	35,6	31	43	47	45	49	57

Але затвердження «Економічної стратегії України 2030» стало позитивним моментом в країні для розвитку цифрових технологій через становлення цифровізації головним інструментом для досягнення стратегічної цілі держави – збільшення ВВП у 8 разів, до 1 трлн. дол. у 2030 році. При реалізації даної стратегії частка цифрової економіки у ВВП стане приблизно 65% (інші країни – до 60%), тобто Україна стане європейським лідером у галузі інновацій та нових технологій [8]. Отож, штучний інтелект, безсумнівно, несе певні ризики для суспільства, проте переваги його цілком здатні переважити їх, за умови раціонального управління та планування. І хоча визначено, що основними стримуючими факторами розвитку технологій в Україні є висока вартість програмного забезпечення та проблеми доступу через залежність від наявності мережі Інтернет, проте із затвердженням економічної стратегії і її ефективного виконання, розповсюдження використання штучного інтелекту не тільки в бухгалтерському обліку, а й у різноманітних сферах життя, стає можливим ближче на один значний крок. А у довгостроковій перспективі ШІ

здатен стимулювати розвиток людей, полегшити життя та оптимізувати працю. Головне – вчасно усвідомити зміни та намагатися адаптуватись до них.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бухгалтерський облік в умовах впровадження інформаційних технологій і систем. Економіка та суспільство : веб-ресурс. URL : https://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/1794/1729/

2. Що таке штучний інтелект? ZFORT Блог : веб-ресурс. URL : https://www.zfort.com.ua/blog/sho-take-shtuchnii-intelekt

3. Штучний інтелект і людина: загрози і можливості. Радіо Свобода : веб-ресурс. URL : https://www.radiosvoboda.org/a/shtuchnyi-intelekt-zagrozy-i-mozhlyvisti/31145992.html

4. Як AI трансформує бухгалтерський облік і фінанси. Management.com.ua : веб-ресурс. URL : https://www.management.com.ua/tend/tend1132.html

5. Як зміниться ведення бухгалтерського обліку при впровадженні штучного інтелекту у сферу праці? DSpace : веб-ресурс. URL : https://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/41000/1/yak%20zminytsa.pdf

6. Технології штучного інтелекту – нові перспективи чи загроза для професії аудитора? ГС «ПАБУ» : веб-ресурс. URL : https://www.pabu.com.ua/ua/mediacentr-3/blog-prezydenta/21-bloh-prezydenta/879-tekhnolohii-shtuchnoho-intelektu-novi-perspektyvy-chy-zahroza-dlia-profesii-audytora

7. Використання штучного інтелекту у сфері бухгалтерського обліку, аудиту та фінансів. DSpace : веб-ресурс. URL : https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/10459/1/37-41.pdf

8. Імплементація інноваційних технологій в систему бухгалтерського обліку: світовий досвід та перспективи України. The Repository of VNAU : веб-ресурс. URL : http://repository.vsau.org/getfile.php/32314.pdf

УДК 303.725:[330.15:332.13](477)

МОДЕЛЮВАННЯ ОДНОРІДНИХ ЗА ЕКОЛОГІЧНИМ СТАНОМ ГРУП РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Лазебник Юлія Олександрівна,
д.е.н., професор
Коваленко Олександр Павлович,
магістр
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
м. Харків, Україна

Анотація: Забруднення довкілля, викиди забруднюючих речовин в атмосферу та водні ресурси, втрата біорізноманіття – ці проблеми мають серйозний вплив на здоров'я людей, якість життя та сталість екосистем. Україна має різні регіони з різним станом навколишнього середовища.

Проведене в даній статті групування дозволило виявити регіони з найбільшими проблемами та ідентифікувати особливості їх екологічного стану, що допоможе розробити специфічні програми та заходи для кожної групи регіонів.

Ключові слова: моделювання, екологічний стан, регіональний аналіз, регіони України, кластерний аналіз.

Групування регіонів за екологічним станом вимагає збирання, аналізу та обробки великого обсягу статистичних даних. Ці дані допоможуть урядовим структурам, науковим дослідникам та громадськості краще зрозуміти проблеми довкілля та розробити ефективні стратегії для їх розв'язання.

Групування регіонів за екологічним станом також надасть зрозумілу та зрізну інформацію для прийняття рішень щодо природоохоронних програм, розподілу бюджетних коштів та розвитку екологічних проектів.

Отже, аналіз екологічного стану регіонів допоможе визначити пріоритети для сталого розвитку та забезпечення збалансованого підходу між

екологічними, соціальними та економічними аспектами розвитку країни.

Для групування регіонів України за екологічним станом можна використовувати різні статистичні методи, зокрема [2, 3]:

1. Кластерний аналіз – цей метод дозволяє групувати регіони на основі схожості їх характеристик екологічного стану. Він використовує алгоритми для розподілу об'єктів (регіонів) у відповідні кластери, таким чином, щоб об'єкти в межах одного кластера були схожими між собою, а об'єкти з різних кластерів були відмінними.

Переваги: дозволяє автоматично групувати регіони на основі схожих характеристик екологічного стану; допомагає виявити закономірності та залежності між регіонами; є об'єктивним методом без впливу суб'єктивних оцінок.

Недоліки: залежить від вибору метрики схожості та алгоритму, що може впливати на результати; не завжди підходить для групування великої кількості регіонів через обчислювальну складність.

2. Факторний аналіз – цей метод дозволяє виявити основні фактори, які впливають на екологічний стан регіонів. Він допомагає зменшити кількість змінних і виділити найважливіші фактори, що визначають схожість або відмінність між регіонами.

Переваги: дозволяє визначити вплив окремих факторів на екологічний стан; спрощує аналіз даних за допомогою виокремлення основних змінних.

Недоліки: залежить від вибору факторів, що може призвести до втрати інформації; вимагає попередньої обробки та стандартизації даних.

3. Аналіз головних компонент – цей метод також допомагає зменшити кількість змінних, але за допомогою лінійного перетворення даних, що дозволяє зберегти максимальну дисперсію вихідних даних.

Переваги: дозволяє зберегти більшу частину дисперсії даних при порівнянні з факторним аналізом; зручний для візуалізації даних у низькорозмірних просторах.

Недоліки: застосовується тільки для лінійної залежності між змінними;

може створити складні інтерпретації, коли кількість компонент обрана недостатньо точно.

З метою групування регіонів України за екологічним станом було зібрано статистичну інформацію, що характеризує екологічний стан регіонів України в 2022 році [1]. Для групування регіонів обрано метод кластерного аналізу [3] та наступні групи показників:

1. Показники стану атмосферного повітря: викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення, тис.т.

2. Показники стану водних ресурсів: забір води із природних водних об'єктів, млн.м³; використання свіжої води, млн.м³; обсяг оборотної та послідовно (повторно) використаної води, млн.м³; загальне водовідведення, млн.м³; скидання забруднених зворотних вод у поверхневі водні об'єкти, млн.м³; потужність очисних споруд, млн.м³.

3. Показники утворення відходів: утворення відходів, тис.т.

4. Показники охорону навколишнього природного середовища: капітальні інвестиції на охорону навколишнього природного середовища, у фактичних цінах, млн.грн; поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища, у фактичних цінах, млн.грн.

Оскільки обрані для аналізу показники мають не однакові одиниці виміру, то необхідним є нормування показників, для чого було застосовано наступну формулу [2]:

$$z_{ij} = \frac{x_{ij} - \overline{x_i}}{\sigma_i}.$$

Даний метод вважається найбільш вживаним методом нормування згідно з [2]. При проведенні аналізу значимості обраних показників розглядалися як рівно вагомі. Розрахунки були проведені з використанням програмного продукту «STATISTICA» 10.0. Групування регіонів України за екологічним станом проводилось з використанням різних алгоритмів та методів кластерного

аналізу. Для визначення кількості груп, у які доцільно об’єднати регіони України, використано методи Уорда метод повного зв’язку. Деревоподібні схеми одержаних об’єднань наведені на рис. 1 та 2.

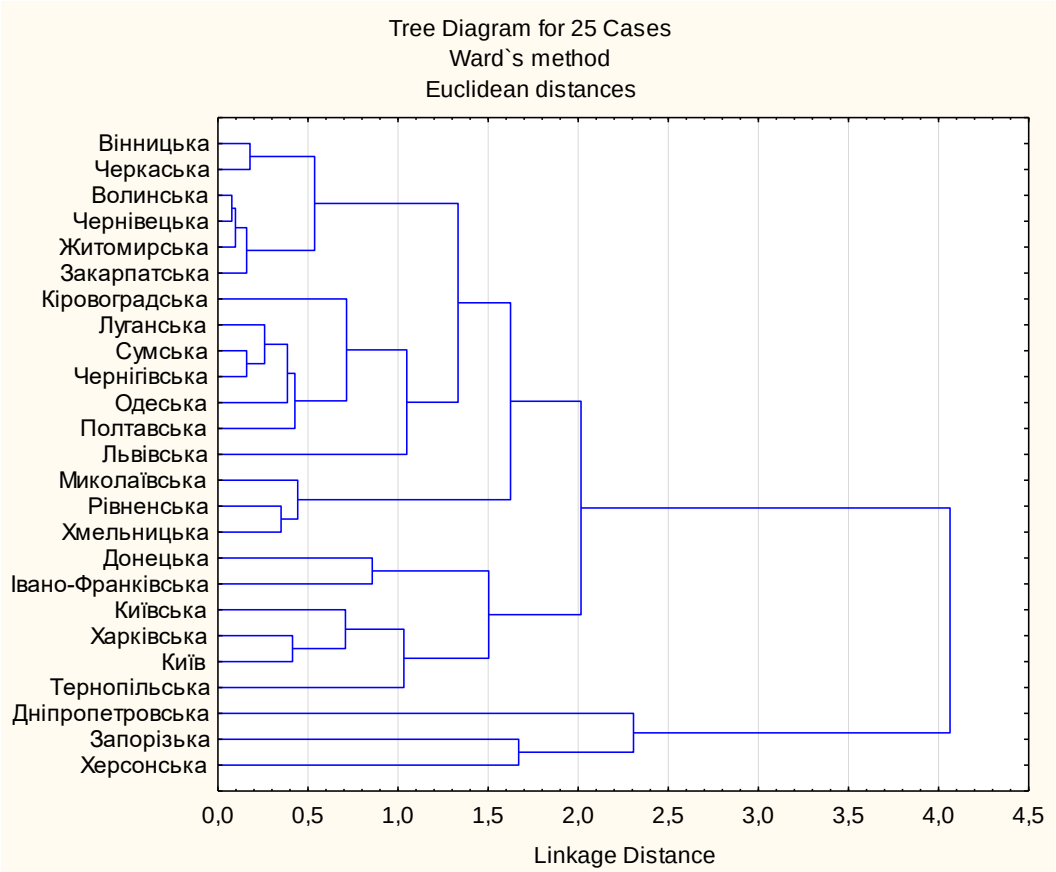

Рис. 1. Деревоподібна схема об'єднання регіонів України за екологічним станом методом Уорда

Джерело: побудовано автором на основі «STATISTICA» за даними [1].

Найбільш значущі та змістовно інтерпретовані групи регіонів були отримані шляхом застосування ітеративного методу кластерного аналізу, зокрема алгоритму k-середніх, з розбиттям на два кластери.

Для використання алгоритму k-середніх було необхідно визначити початкові умови, такі як кількість кластерів, яка була визначена на основі результатів декількох алгоритмів ієрархічного методу кластерного аналізу, таких як метод повного зв'язку та метод Уорда (див. рис. 1, 2).

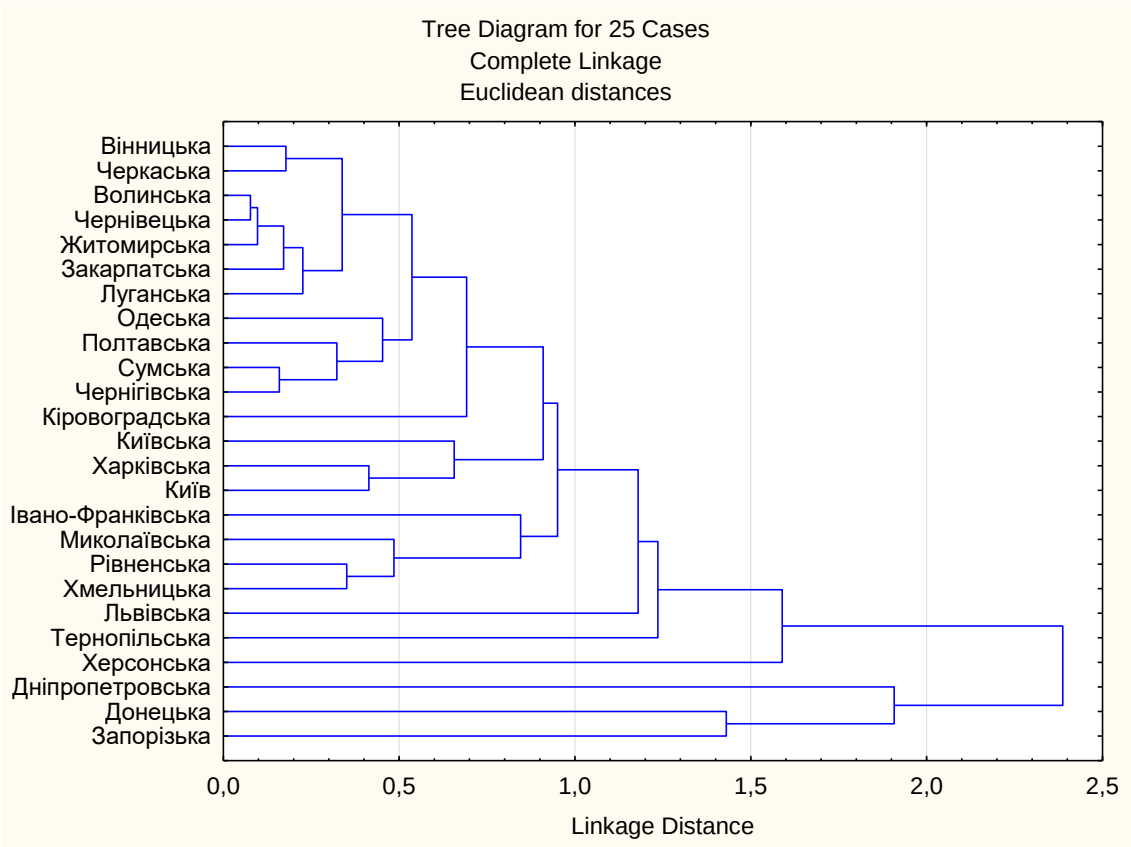

Рис. 2. Деревоподібна схема об'єднання регіонів України за екологічним станом методом повного зв'язку

Джерело: побудовано автором на основі «STATISTICA» за даними [1].

За результатами застосування методу *k*-середніх було отримано об'єднання регіонів України у дві групи. Результати наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Групування регіонів України за екологічним станом у 2022 році

№ кластера	Регіони України	Кількість регіонів
1	Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Херсонська	3
2	Вінницька, Волинська, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська	21

За результатами проведеного аналізу було виділено дві групи регіонів. До першої увійшли три області: Дніпропетровська, Донецька, Запорізька. До другої – всі інші регіони. Для економічної інтерпретації та характеристики одержаного групування регіонів доцільно проаналізувати середні значення обраних для аналізу показників.

Середні значення нормованих значень досліджуваних показників, розраховані автором, зображені графічно на рис. 3.

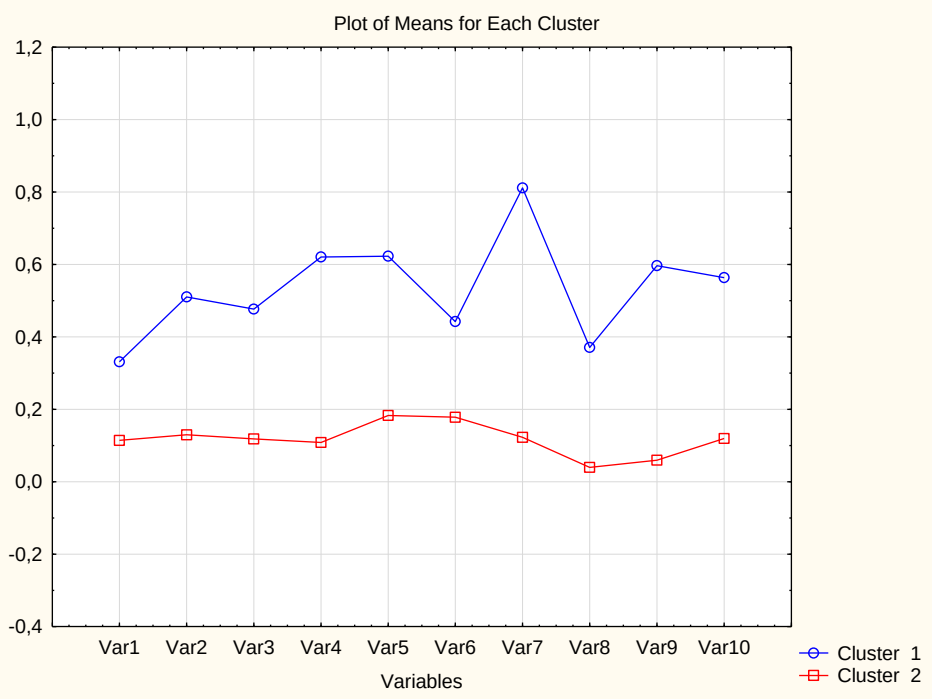

Рис. 3. Середні значення показників екологічного стану регіонів України в 2022 році з використанням методу *k*-середніх

Джерело: побудовано автором на основі «STATISTICA» за даними [1].

Аналіз одержаних результатів групування та середніх значень (табл. 1, рис. 3) дозволив зробити наступні висновки. Три регіони, який були віднесений до першої групи (Дніпропетровська, Донецька, Запорізька) мають найвищі значення усіх показників, що свідчить про найгірший екологічний стан даних регіонів. Регіони, які віднесені до другої групи (усі інші), мають значно нижчі середні значення досліджуваних показників, що свідчить про кращий загальний рівень екологічного стану даних регіонів.

Використання методів кластерного аналізу для групування регіонів України за екологічним станом дозволило категоризувати та систематизувати регіони країни на основі багатої кількості показників, що характеризують різні сфери екологічного стану, такі як стан та забруднення атмосферного повітря, стан та якість водних ресурсів, викиди забруднюючих речовин та витрати на охорону природних ресурсів.

Таким чином, застосування кластерного аналізу дозволило виділити дві

групи регіонів зі схожими характеристиками екологічного стану, що забезпечило більш об'єктивний погляд на стан довкілля в різних частинах країни. Такий підхід дозволив більш детально проаналізувати проблеми та визначити потреби кожної групи регіонів для подальших заходів із покращення екологічного стану.

Отже, групування регіонів за допомогою кластерного аналізу сприяє встановленню спільних закономірностей та тенденцій у сфері охорони навколишнього природного середовища, що допомагає розробляти більш ефективні та цілеспрямовані стратегії в цій сфері. При цьому, використання кластерного аналізу дозволяє враховувати багатофакторність проблем екології та враховувати взаємозв'язки між різними показниками.

Окрім того, використання кластерного аналізу покращує розуміння розподілу регіонів за рівнем екологічного стану, а також допомагає ідентифікувати та виділити ті регіони, які потребують найбільшої уваги та пріоритетних заходів з охорони довкілля.

У цілому, використання методів кластерного аналізу стало цінним інструментом для дослідження екологічного стану регіонів України, що дозволило нам здійснити більш глибокий та комплексний аналіз ситуації та визначити ефективніші підходи до вдосконалення екологічної політики та заходів з охорони природних ресурсів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Державна служба статистики України. Офіційний сайт. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/ (дата звернення 03.11.2023).

2. Єріна А. М., Єрін Д. Л. Статистичне моделювання та прогнозування: підручник. К. : КНЕУ, 2014. 348 с.

3. Кластерний аналіз // Електронний підручник зі статистики «StatSoft». URL: http://www.statsoft.ru/home/textbook/modules/stcluan.html (дата звернення 03.11.2023).

УДК 338

ЛІДЕРСТВО В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Лютфалієва Любов Сергіївна
Приходько Оксана Юріївна,
викладачі кафедри економіки та менеджменту
Скальська Анастасія Русланівна,
Іоргова Ельвіра Віталіївна
Студенти 4 курсу менеджмент
Придунайська філія ПрАТ «ВНЗ «МАУП»
м. Ізмаїл, Україна

Анотація: В статті наведено тлумачення поняття «лідерство». Визначено, що порівняно з менеджментом лідерство є процесом, який найбільше орієнтований на емоційний стан у колективі, духовну взаємодію лідера та членів колективу. Виявлено низку характеристик, які можуть слугувати орієнтиром у формуванні ефективного лідерства. Чим динамічніше середовище, в якому діє лідер, тим більше можливостей для реалізації цілей підприємства, тим більше шляхів для розвитку лідерських якостей особистості та її послідовників. Обґрунтовано доцільність створення в системі управління підприємством командної роботи, яка є не просто спільною роботою людей, об’єднаних однією метою, а співпрацею, заснованою на чіткому розподілі ролей, відповідальності, координації дій і зусиль. Зроблено висновок про те, що ефективність команди залежить від керівника (використання ефективних методів впливу, організація роботи, координація зусиль, ресурсне забезпечення) та її членів (відповідальність, усвідомлення значущості завдань, умінь і зусиль, культура, ділового спілкування).

Ключові слова: лідерство, керівник, командна робота, управління підприємством.

Керівництво та лідерство розглядають як персоніфіковані форми соціального контролю та інтеграції всіх механізмів та способів

соціально-психологічного впливу з метою досягнення максимального ефекту управління групою [1, с. 10]. Такі поняття, як «керівник» і «лідер» різні. Основна відмінність полягає в тому, що керівник не завжди у своїй організації є лідером. Керівництво пов'язане з ефективною організацією діяльності, а лідерство – зі здатністю впливати на персонал для ефективної роботи. Ефективне лідерство формується в процесі керівництва людьми.

Можна виділити такі характерні риси ефективного лідерства:

- гнучкість;
- компетентність;
- інтелектуальні здібності;
- рішучість;
- комунікабельність;
- відповідальність;
- здатність до співпраці;
- самоврядування.

Лідерство та керівництво різні явища. Керівництво характерно пов'язане із менеджментом, тобто із регульованим управлінням підприємством. У порівнянні із керівництвом, лідерство – це процес, який найбільш зосереджений на емоційному стані у колективі, духовній взаємодії лідера та членів команди. Ключовими його об'єктами стають емоції, під які мають налаштовуватися лідери. Чим динамічніше середовище, в якому діє лідер, тим більше можливостей для реалізації цілей підприємства, тим більше шляхів для розвитку лідерських якостей особистості та її послідовників. [2]

Тому, на сучасний стан теоретичних поглядів на роль лідерства в системі управління підприємством, можна сформулювати визначення, що лідерство - це взаємовідносини між лідером та його командою (підлеглими), відносини яких у колективі побудовані на поєднанні різних джерел влади, формального та неформального лідерства, та спрямовані на досягнення стратегічної мети економічного розвитку підприємства. [3, с. 25]

Відомо, що лідери великих підприємств не можуть ефективно

взаємодіяти з усіма членами колективу. Вважається, що критичною кількістю є десять осіб для безпосередньої комунікації з лідером, тобто на кого він може впливати, надихати, спрямовувати. Ось чому так важливо мати команду, яка б ідеї лідера сприймала, підтримувала й розповсюджувала. Створення робочої групи в системі управління підприємством передбачає декілька обов'язкових кроків:

1. Визначення ролі та складу робочої групи: залучення спеціалістів, компетентних професіоналів компанії, лідерів команди, від яких залежить ступінь складності прийняття та реалізації рішень на підприємстві; творча еліта, ініціатори, новатори, що утворюють цікаві ідеї та рішення.

2. Визначення повноважень та відповідальності учасників групи; призначення керівника проектної групи та координаторів.

3. Розробка плану проектної діяльності (етапи, рішення, зміст роботи, відповідальність, очікувані результати та форми їх узагальнення).

4. Укладення формального меморандуму про творчу групу, в якій фіксуються домовленості між її членами, права та обов'язки; цілі спільної діяльності; термін; умови праці; форми та графіки звітності. [4]

Командна робота в системі управління підприємством є не просто сумісна робота людей, об'єднаних однією метою, а співробітництво, що ґрунтується на чіткому розподілі ролей, обов'язків, координації дій і зусиль.

Лідер повинен: сформулювати проблему, запропонувати систему цілей, пояснити наявність ресурсів, бути готовим до конструктивної дискусії, знайти стимули, заручитися підтримкою зовнішнього та внутрішнього середовища, вміти брати на себе відповідальність і використовувати владу. [5, с. 53].

Також важливі етапи командної роботи. Етапи командної роботи, за Такменом і Дженсеном, включають: формування (визначаються цілі команди; розподіляються ролі; робляться перші кроки до мети; встановлюються міжособистісні зв'язки; визначаються формальний і неформальний лідери; визначається певний стиль лідерства); кипіння (найнижча продуктивність; виникає багато проблем; виникають конфлікти; розстановка пріоритетів;

утверджується лідер; інтенсивні процеси формування команди); стандартизація (встановлюються норми і правила діяльності; визначаються чіткі позиції кожного учасника колективу; узгоджуються інтереси; народжується система цінностей); функціонування (період стабільності, злету і зростання активності; інструктажі змінюються коригуванням діяльності; всі міжособистісні конфлікти вирішуються; всі зусилля спрямовані на досягнення мети; розкриваються можливості кожного; керівник контролює ефективність роботи; результат залежить від злагодженості команди); розпад (завдання виконано; процес включення в нову роботу не почався; колектив перебуває в стані невизначеності; керівник намагається зберегти командний дух до повного розпуску колективу). [6, с. 65]

Ефективність команди залежить від лідера (використання ефективних методів впливу, організація роботи, узгодження зусиль, ресурсного забезпечення) та її членів (відповідальність, усвідомлення значення завдань, уміння та зусилля, культура ділового спілкування). Втім, слід зазначити недоліки командної роботи. У команді формується консерватизм унаслідок групового мислення. Команда стає не здатною приймати яскраві, нестандартні рішення, втрачає здатність критикувати свої рішення та сприймати зауваження інших, з’являється тиск на членів команди тощо.

Отже, усі описані вище процеси – лідерство, керівництво – посідають вагоме місце у системі управління підприємством. Є переваги і потенційні можливості лідерства (як процесу, зосередженого на використанні та скеруванні в «необхідне русло» емоційного стану в колективі, духовної взаємодії лідера та членів команди (підлеглих, інших працівників), відносини яких побудовані на поєднанні різних джерел влади, формального та неформального лідерства, спрямовані на досягнення стратегічної мети соціально-економічного розвитку підприємства.

Підприємство досягає економічного розвитку та стає лідером у галузі своєї діяльності лише за умови, що його керівники можуть здобути послідовників, вказувати шлях до досягнення загальної мети, будувати

стабільні відносини у колективі, мати авторитет та повагу серед підлеглих, володіти природними якостями, які приносять найбільшу користь для колективу: високий рівень професіоналізму, здатність креативно мислити, швидко приймати рішення, чесність, енергійність, високопорядність, харизма, прагнення до постійного саморозвитку та самовдосконалення, спонукання до постійного розвитку та професійного зростання персоналу тощо.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Соболь С. Менеджмент : [навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц.] / Соболь С., Багацький В. –Київ : КНЕУ, 2015. – 229 с.

2. Кушнірюк В.К. Лідерство і керівництво як основні категорії менеджменту: тотожність чи відмінність. URL: http://www.rusnauka.com/ 16_ADEN_2010/Economics/68323.doc.htm (дата звернення: 09.10.2020).

3. Козак К. Б. Роль лідерства в системі управління персоналом на підприємстві / К. Б. Козак // Економіка харчової промисловості. – 2013. – № 3 (19). – С. 24–28.

4. Возна М. Підходи до оцінки лідерських якостей керівника [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kerivnyk.info/2014/04/vozna.html

5. Данченко Л. Г. Сучасні стратегічні моделі типів керівництва та лідерства в організації / Л.Г. Данченко, В.В. Гордина // Молодий вчений. – 2015. – № 11 (26). – С. 52–55

6. Лугова В. М. Напрями розвитку лідерської компетентності керівників українських підприємств / В.М. Лугова, О.А. Єрмоленко // Проблеми економіки. – 2012. – № 1. – С. 64–67.

УДК 338

ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕВАГИ ТА ВИКЛИКИ ІНТЕГРАЦІЇ ВІДНОВЛЮВАЛЬНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ У СУЧАСНУ ЕНЕРГЕТИКУ

Мікуліна Марина Олександрівна
к.е.н., доцент
Ляшко Михайло Юрійович,
Поливаний Антон Дмитрович
Студенти
Сумський національний аграрний університет
м. Суми, Україна

Анотація: Дана наукова робота розглядає економічні аспекти інтеграції відновлюваних джерел енергії (ВДЕ) в сучасну енергетичну систему. Зокрема, досліджено економічні переваги, які виникають внаслідок використання ВДЕ, такі як зменшення залежності від традиційних енергетичних ресурсів, зниження екологічного впливу та створення нових робочих місць у секторі відновлюваної енергетики. Однак наукова робота також висвітлює економічні проблеми, пов'язані з інтеграцією ВДЕ, включаючи високі витрати на ініційування, низьку передбачуваність виробництва та нестабільність цін на ринку енергії.

Стаття висновує, що при правильному підході інтеграція відновлюваних джерел енергії може призвести до значного зростання економічної ефективності енергетичної системи, але для досягнення цієї мети необхідно уникати економічних пасток та активно впроваджувати стратегії оптимізації та підтримки.

Ключові слова: Інтеграція, відновлювальні джерела енергії, працевлаштування, технічні обмеження, економічні переваги.

Які економічні переваги інтеграції відновлюваних джерел енергії в сучасну енергетику?

Інтеграція відновлюваних джерел енергії в сучасну енергетику може забезпечити численні економічні переваги. Для міської влади перехід від

викопного палива до відновлюваної енергії розглядається як можливість для соціального та економічного розвитку.

Інтеграція відновлюваних джерел енергії може зменшити залежність від невідновлюваних джерел енергії, що призведе до економічного розвитку в регіоні, залежно від поточного стану існуючої енергетичної інфраструктури [1, с. 23].

Економічні переваги такої інтеграції залежать від характеру існуючої інфраструктури та можуть призвести до інноваційного розвитку . Крім того, довгострокові тенденції технологічного розвитку та здешевлення обладнання для відновлюваної енергетики та накопичення та зберігання енергії підтримують цю перевагу. Наприклад, перехід на відновлювані джерела енергії може призвести до зниження первинної енергоємності ВВП.

До 2050 року частка відновлюваних джерел енергії в загальному кінцевому споживанні енергоресурсів може зрости до 91% за революційним сценарієм. Інтеграція відновлюваних джерел енергії є пріоритетом розвитку сучасної постіндустріальної економіки. Послідовна підтримка та впровадження відновлюваних джерел енергії необхідні на всіх рівнях влади для стабілізації цін на енергоносії та пожвавлення місцевого та регіонального економічного розвитку. Крім того, теплові насоси та електрифікація транспорту сприяють інтеграції електроенергетики з теплопостачанням і транспортною галуззю, полегшуючи вирішення проблеми змінної відновлюваної генерації.

Технології накопичення та перетворення енергії також можуть допомогти вирішити проблему змінної відновлюваної генерації, спричиненої погодними умовами [2, с. 11].

В Україні перехід на відновлювані джерела енергії може допомогти побудувати нову потужну економіку, вирвавшись із тривалого соціально-економічного занепаду [1, с. 10].

Які економічні проблеми пов’язані з інтеграцією відновлюваних джерел енергії в сучасну енергетику?

Інтеграція відновлюваних джерел енергії в сучасну енергетику може

спричинити низку економічних проблем. Однією з таких проблем є технічні обмеження виробництва енергії з відновлюваних джерел.

Змінний характер відновлюваних джерел енергії, зокрема сонячних і вітрових електростанцій, може створити проблеми з точки зору управління попитом і пропозицією, а також стабільності мережі [1, с. 13]. Крім того, впровадження відновлюваних джерел енергії може потребувати значних інвестицій в інфраструктуру та технології, що може створити фінансові проблеми як для урядів, так і для приватних інвесторів. Це може призвести до регуляторних проблем з точки зору балансу між потребою в інвестиціях і необхідністю підтримувати доступні ціни на енергію для споживачів [3, с. 9].

Однак інтеграція відновлюваних джерел енергії також може забезпечити економічні вигоди, такі як створення робочих місць і місцевий економічний розвиток. Наприклад, Україна визнала потенціал відновлюваної енергії для створення нової сильної економіки та відмови від залежності від невідновлюваних джерел [2, с. 6]. Крім того, відновлювані джерела енергії можуть забезпечити доступ до чистої енергії, яка менш чутлива до коливань цін, що може допомогти стабілізувати ціни на енергію та зменшити тиск на економіку [4, с. 15].

Ефективна інтеграція відновлюваної енергетики в енергетичні системи є критичною проблемою, яка вимагає комплексного підходу, щоб гарантувати максимізацію економічних вигод і пом’якшення потенційних проблем [5, с. 43].

Інтеграція відновлюваних джерел енергії в сучасну енергетичну систему може створити кілька економічних проблем, але також може створити можливості для економічного зростання та розвитку.

Однією з основних проблем є технічні обмеження виробництва енергії з відновлюваних джерел, зокрема сонячних і вітрових електростанцій. Змінний характер цих джерел може створити проблеми з точки зору управління попитом і пропозицією, а також стабільності мережі, що може вплинути на вартість і надійність. Проте технологічний прогрес швидко підвищує ефективність

відновлюваних джерел енергії та пом’якшує ці проблеми.

Галузь відновлюваної енергетики потребує кваліфікованих робітників у таких сферах, як інженерія, будівництво та технічне обслуговування, які можуть створити можливості для працевлаштування для місцевих громад. Наприклад, у сонячній промисловості Сполучених Штатів у 2019 році було зайнято понад 240 000 працівників, і очікується, що їх кількість зростатиме, оскільки попит на відновлювані джерела енергії продовжує зростати [7, с. 19].

Ще однією економічною перевагою інтеграції відновлюваної енергетики є потенціал енергетичної незалежності. Країни, які покладаються на імпортні джерела енергії, вразливі до коливань цін і перебоїв у постачанні. Інвестуючи у відновлювані джерела енергії, країни можуть зменшити свою залежність від іноземної енергії та стати більш самодостатніми. Це також може призвести до більш стабільного та безпечного енергопостачання, оскільки відновлювані джерела не піддаються таким самим геополітичним ризикам, як викопне паливо.

Однак існують також економічні проблеми, пов'язані з інтеграцією відновлюваних джерел енергії. Однією з головних проблем є початкові витрати на встановлення та розвиток інфраструктури. Хоча довгострокова економія від відновлюваної енергії є значною, початкові інвестиції можуть стати перешкодою для багатьох людей і організацій [8, с. 185].

Як можна максимізувати економічні переваги інтеграції відновлюваних джерел енергії при мінімізації економічних проблем?

Інтеграція відновлюваних джерел енергії може створити значне економічне зростання, як видно з Данії, де зростання галузі вітрової енергії створило тисячі робочих місць і призвело до розвитку провідних світових компаній, таких як Vestas і Ørsted.

Зниження вартості відновлюваних джерел енергії зробило їх більш конкурентоспроможними порівняно з традиційним виробництвом енергії на основі викопного палива, а успіх Данії в інтеграції відновлюваних джерел

енергії допоміг знизити вартість цих технологій.

Економія коштів і переваги для навколишнього середовища, пов'язані з чистою енергією, призвели до різкого збільшення використання відновлюваних джерел енергії в усьому світі, але інтеграція цих джерел також може створити економічні проблеми, насамперед пов'язані з управлінням мережею та інфраструктурою.

Розробка нової нормативно-правової бази може допомогти максимізувати економічні вигоди від інтеграції відновлюваних джерел енергії, одночасно мінімізуючи ці економічні проблеми.

Інвестиції в передові технології управління електромережами також можуть мінімізувати ці проблеми, оскільки оператори мереж стикаються зі значними проблемами у збалансуванні попиту та пропозиції для забезпечення стабільності електроенергетичної системи, особливо з огляду на мінливість і непередбачуваність відновлюваних джерел енергії, таких як вітер і сонце. Вирішення цього питання може максимізувати економічні вигоди від інтеграції відновлюваних джерел енергії.

Модернізація інфраструктури передачі електроенергії також необхідна для забезпечення зростаючих обсягів відновлюваної енергії та забезпечення ефективного та надійного транспортування, що вимагає значних інвестицій у нові лінії електропередач та іншу мережеву інфраструктуру. [1, с. 15].

Данія стала світовим лідером у розробці та впровадженні відновлюваних джерел енергії, зокрема енергії вітру, пропонуючи цінні уроки для інших країн, які прагнуть переходу до низьковуглецевої економіки.

Однак перехід на 100% відновлювану енергетику пов'язаний насамперед із виробництвом електроенергії, а заходи на рівні міста є частиною ширшої перспективи, яка включає економічний розвиток, зниження соціальних ризиків, а також скорочення викидів парникових газів та енергозбереження. не можна ігнорувати, оскільки він має величезний потенціал у максимізації економічних вигод від інтеграції відновлюваних джерел енергії [6, с. 44].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Чому і як міста по всьому світу рухаються до 100% ВДЕ. Енергетичний Перехід в Україні. URL: https://energytransition.in.ua/project/chomu-i-iak-mista-po-vs-omu-svitu-rukhaiut/.

2. «Енергетичний Перехід» - найбільший виклик часу для України | Heinrich Böll Stiftung | Київ – Україна. Heinrich Böll Stiftung | Київ – Україна. URL: https://ua.boell.org/uk/2017/11/15/energetichniy-perehid-naybilshiy-viklik-chasu-dlya-ukrayini.

3. Frąckiewicz M. Проблеми впровадження відновлюваної енергетики: вичерпний посібник. *TS2*.URL: https://ts2.space/uk/проблеми-впровадження-відновлюваної/#gsc.tab=0.

4. Frąckiewicz M. Переваги відновлюваної енергії для національної безпеки. *TS2*. URL: https://ts2.space/uk/переваги-відновлюваної-енергії-для-н-3/#gsc.tab=0.

5. Хіло М., Юденко Ю. Технології енергетичного переходу: інновації, впровадження та масштабування - European Business Association. *European Business Association*. URL: https://eba.com.ua/tehnologiyi-energetychnogo-perehodu-innovatsiyi-vprovadzhennya-ta-masshtabuvannya/.

6. Енергетичний ринок Данії: виклики та можливості інтеграції відновлюваних джерел енергії | Укргідроенерго. Укргідроенерго. URL: https://uhe.gov.ua/media_tsentr/novyny/enerhetychnyy-rynok-daniyi-vyklyky-ta-mozhlyvosti-intehratsiyi-vidnovlyuvanykh.

7. Мікуліна М. Техніко-економічна оцінка використання систем і технологій в рослинництві [Електронний ресурс] / М. Мікуліна, А. Поливаний, В. Бондаренко // Science and technology : problems, prospects and innovations. Proceedings of the 8th International scientific and practical conference. – Osaka : CPN Publishing Group, 2023. – P. 18-22. – Режим доступу : https://sci-conf.com.ua/viii-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiyascience-and-technology-problems-prospects-and-innovations-11-13-05-2023-osakayaponiya-arhiv/.

8. Мікуліна, М. О., & Поливаний, А. Д. (2023, January). МЕТОДИЧНІ

ПІДХОДИ СТОСОВНО ВИВЧЕННЯ ВПЛИВУ ТИПУ ХОДОВОЇ СИСТЕМИ ТРАКТОРІВ НА ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНІ ПОКАЗНИКИ. In *The 5 th International scientific and practical conference "Science and innovation of modern world"(January 25-27, 2023) Cognum Publishing House, London, United Kingdom. 2023. 672 p.* (p. 185).

УДК 330

СУЧАСНА ОРГАНІЗАЦІЯ БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Мосумова Айнура,
к.е.н., викладач
Харківський національний економчний
університет імені С. Кузнеця

Анотація: Україна, як країна з багатою історією та культурою, також відзначається активним розвитком бізнесу в сучасних умовах. За останні десятиліття відбулися значущі зміни в сфері організації бізнесу, що визначили його новий обличчя та відкрили перед підприємцями ряд перспектив та викликів.

Ключові слова: бізнес, перспективи, виклики, повоєнний час, відновлення, організація

1. Глобалізація та міжнародна співпраця

Глобалізація в сучасному світі створює унікальні можливості для розвитку та експансії бізнесу в Україні. Міжнародна співпраця стає необхідною складовою стратегій підприємств, сприяючи їхньому росту та конкурентоспроможності. У сучасному світі, де глобальні зв'язки стають все більш суттєвими, українські підприємства вступають у міжнародні ринки. Це ставить перед ними завдання адаптації до міжнародних стандартів, підвищення конкурентоспроможності та використання новітніх технологій. Глобальні тенденції також впливають на організацію робочих процесів та управління персоналом.

2. Цифрова трансформація

Цифрова трансформація – це стратегічний процес впровадження цифрових технологій для зміни та вдосконалення усіх аспектів діяльності підприємства. Цей термін виник в контексті стрімкого розвитку технологій, які

революціонізують способи, якими бізнес веде свою діяльність.Однією з ключових характеристик сучасного бізнесу в Україні є активний перехід до цифрової економіки. Підприємства впроваджують інноваційні технології, такі як штучний інтелект, блокчейн, аналітика даних та інші, що сприяє ефективнішому управлінню та забезпечує конкурентні переваги.

Основні характеристики цифрової трансформації:

1. Використання технологій інтернету речей (IoT): пристрої, обладнані датчиками, дозволяють збирати та обробляти величезні обсяги даних для покращення процесів та прийняття більш обґрунтованих рішень.

2. Штучний інтелект та машинне навчання: Впровадження алгоритмів штучного інтелекту та машинного навчання дозволяє автоматизувати багато процесів, аналізувати дані та прогнозувати тенденції.

3. Аналітика даних: За допомогою потужних інструментів аналітики бізнес може отримувати важливі дані щодо клієнтської поведінки, ринкових умов та інших факторів для кращого прийняття рішень.

4. Хмарні технології: Застосування хмарних сервісів дозволяє підприємствам зберігати та обробляти великі обсяги даних без значних витрат на обладнання та інфраструктуру.

5. Мобільні платформи: Споживачі все більше взаємодіють з брендами через мобільні пристрої. Цифрова трансформація включає розробку мобільних додатків та сервісів для оптимізації комунікації з аудиторією.

3. Формування підприємницької культури. Формування підприємницької культури є важливим аспектом розвитку будь-якого підприємства. Підприємницька культура охоплює цінності, переконання, норми та звичаї, які підтримують підприємницьку діяльність і сприяють інноваціям та стабільному розвитку бізнесу. Зростання свідомості про важливість підприємництва призвело до формування підприємницької культури в Україні. Підприємці виявляють зацікавленість у саморозвитку, навчанні новим навичкам та обміні досвідом. Стартапи стають важливим стимулом для інновацій та розвитку нових галузей. Формування підприємницької культури — це процес, який

вимагає часу та зусиль, але може значно покращити конкурентоспроможність та стабільність підприємства.

4. Виклики бізнесу в умовах необхідної трансформації. Незважаючи на позитивні тенденції, сучасний бізнес в Україні також стикається із викликами. Нафта і газ, аграрний сектор та інші традиційні галузі продовжують знаходитися під впливом економічних труднощів. Зміни в законодавстві та податковій системі також можуть вплинути на стратегії розвитку підприємств.

5. Зростання важливості соціальної відповідальності. Сучасні споживачі все більше обирають товари та послуги, вироблені компаніями з високим рівнем соціальної відповідальності. Українські підприємства розуміють важливість внеску в соціальний та екологічний розвиток, що відображається в їх стратегіях та корпоративних цінностях.

Загальні тенденції та рекомендації для бізнесу в умовах постконфліктного відновлення:

1. Успішний розвиток бізнесу вимагає стабільної політичної та економічної ситуації. Поствоєнний період може вимагати відновлення та зміцнення інституцій, що сприяє правовому порядку, правам власності та іншим основам ділової діяльності.

2. Відновлення після війни зазвичай передбачає великі інфраструктурні проекти. Бізнес може знаходити можливості у сферах будівництва, транспорту, енергетики та інших галузях, пов'язаних з інфраструктурою.

3. Підтримка місцевих спільнот та соціальні ініціативи можуть зміцнити позитивний образ вашого бізнесу. Постарайтеся бути частиною процесу відновлення та сприяти соціальному розвитку в районі вашої діяльності.

4. Аналізуйте зміни на ринку та визначте нові можливості, що виникають у зв'язку з відновленням. Певні галузі можуть потребувати більше товарів і послуг через попит на відновлення.

5. Застосування новітніх технологій може покращити ефективність бізнесу та сприяти швидшому відновленню.

6. Міжнародна співпраця. Розгляньте можливості для міжнародної

співпраці та інвестицій. Залучення зовнішніх ресурсів може підтримати відновлення та розвиток бізнесу.

Таким чином, сучасна організація бізнесу в Україні є динамічною та розвивається під впливом глобальних тенденцій. Підприємства активно адаптуються до цифрової реальності, вдосконалюють управлінські процеси та звертають увагу на соціальну відповідальність. Виклики і перспективи сучасного бізнесу в Україні створюють основу для сталого розвитку та зміцнення позицій країни на світовому ринку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Сайт Європейської Бізнес Асоціації. Дослідження ринку праціУкраїни. URL: https://eba.com.ua/doslidzhennya-rynku-pratsi-ukrayiny/ (дата звернення: 20.10.2023 р.).

2. Сайт Дія. Підтримка бізнесу в умовах війни. URL: https://business.diia.gov.ua/wartime (дата звернення: 24.10.2023 р.).

УДК 659.4.012.12

УПРАВЛІННЯ ЕЛЕМЕНТАМИ МАРКЕТИНГУ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Олініченко Катерина Сергіївна,
к.е.н., доцент
Кульбака Анна Романівна,
Овчінніков Олександр Кирилович,
Петренко Катерина Андріївна
магістранти
Державний біотехнологічний університет
м. Харків, Україна

Анотація: У статті розглянуто причини та наслідки ціфровізації в країні. Наведено результати анкетування споживачів українських брендів в розрізі використання ними цифрових каналів як засобу інформування про товари чи послуги. Доведено, існує взаємозв'язок між використанням цифрових каналів і збільшенням продажів бренду, а також ефективності просування бренду на ринку України.

Ключові слова: бренд, ринок, маркетинг, цифровізація, інтернет, просування.

Зміни в стилі життя та поведінці споживачів вимагали від підприємств перегляду своїх маркетингових стратегій. Останнім часом багато підприємств перейшли від прямого до цифрового маркетингу, щоб впливати на людей через сучасні технології, оскільки кількість користувачів соціальних мереж з кожним роком стрімко зростає. Інтернет-життя стало стилем життя не лише для підлітків, а й для людей будь-якого віку. У січні 2019 року кількість користувачів Інтернету становила 4,388 мільярда користувачів у всьому світі, а кількість активних користувачів соціальних мереж 3,484 мільярда користувачів [2].

В Україні цифровий маркетинг стрімко розвинувся з 2000-х років і

продовжує розвиватися, така тенденція змінила бренди та компанії що використовують цифрові технології. Присутність брендів в інтернеті та соцмережах стала ефективнішою і більш поширеною, оскільки люди використовують цифрові пристрої більше, ніж фізично відвідують магазини, оскільки це легше та зручніше [4].

На наш погляд, цифровий маркетинг - це управління маркетингом за допомогою цифрових каналів і технологій, таких як Інтернет, цифрове телебачення та бездротові медіа, для своєчасного, інтерактивного та економічно ефективного виходу на ринки та підтримання оптимального обсягу збуту на існуючому.

Це також можна визначити як використання цифрових технологій для досягнення мети бренду чи компанії шляхом ефективного задоволення потреб клієнтів [1].

Швидке зростання кількості web-реклами та використання цифрових технологій стало причиною змін у системі взаємодії людей. Цифровізація, що відбувається останнім часом, спричинила величезні зміни в характері середовища проживання, інтересів і діяльності людини. Цей рух у цифровий світ спричинив переміщення кожного бізнесу та бренду, включно з маркетингом, оскільки змінилася поведінка споживачів. Вище перелічене вимагає від компаній і брендів перегляду своїх маркетингових стратегій і переходу до цифрової сфери.

Підприємства віддають перевагу цифровому маркетингу через величезні переваги його використання. За даними держстатистики України, молодий сегмент витрачає більше часу на соцмережі, ніж у середньому по світу, що є можливістю для маркетологів використовувати цифровий маркетинг для залучення клієнтів, особливо для індустрії моди, продуктів харчування та напоїв, розваг [5]. Наші дослідження показали: більшість молодих споживачів є заможними професіоналами, і це великий ринок для брендів класу люкс та електроніки. Крім того, на українців сильно впливає соціальна турбота, і вони частіше купують по рекомендації своїх друзів і сім’ї. Харківські споживачі

також схильні купувати продукцію лише для того, щоб отримати вигляд вищого соціального класу.

Через веб-сайт бренду або облікові записи в соціальних мережах клієнти можуть отримати доступ до останніх новин і продуктів бренду в будь-якому місці та в будь-який час. Цифровий маркетинг зменшив витрати бренду, оскільки він дешевший, ніж прямий маркетинг. Крім того, підприємства можуть легко зв'язуватися зі своїми клієнтами через електронну пошту, Viber, WhatsApp або будь-який інший цифровий канал, який покращує відносини між ними. Це можна вважати найбільшою перевагою використання каналів цифрового маркетингу, оскільки зберігає лояльність клієнтів і позитивно впливає на репутацію підприємства, допомагає збільшити кількість клієнтів.

Українські бренди використовують різні канали цифрового маркетингу, такі як Instagram, Facebook, Twitter, YouTube і WhatsApp. Усі ці канали також приносять переваги брендам і клієнтам. Клієнти отримують користь від цих каналів, оскільки вони знають більше про те, що відбувається в країні, і не відстають від останніх тенденцій, залишаючись вдома; оскільки канали соціальних мереж багаті на рекламу цього бренду. Для брендів цифровий маркетинг обходиться дешевше, ніж прямий маркетинг, оскільки їм більше не потрібно друкувати свою рекламу чи платити різним газетам за рекламу, що зменшило витрати.

Окрім переваг, цифровий маркетинг створює багато проблем для брендів, оскільки цифрові канали стрімко зростають. Бренди повинні стежити за тим, як ці канали працюють, і ефективно їх використовувати. Зі збільшенням каналу бренди стикаються з ще однією проблемою: важко привернути увагу клієнтів через велику кількість брендів і рекламу в цифрових каналах [1].

Хочеться звернути увагу, бренди можуть зіткнутися з різними проблемами, такими як труднощі з наймом співробітників з необхідними цифровими навичками та масштабування інновацій для бренду. Проблемою для брендів є охорона здоров'я їхніх маркетологів, оскільки їх обов'язок - запропонувати своїм маркетологам комфортне місце та страховку,

якщо це необхідно, а це ускладнено в країні після пандемії та в умовах активних бойових дій. Ще одна проблема - плагіат: інші бренди можуть скористалися можливістю імітувати та копіювати проекти та це поки що не регулюється законодавством. Іншим стало легко вкрасти інтелектуальну власність бренду, викравши фотографії, опубліковані в облікових записах бренду, таких як обліковий запис Instagram і Facebook.

Використання цифрових каналів додає цінності бренду шляхом створення досвіду для клієнтів, покращення обслуговування клієнтів і показу своїм клієнтам, що бренд взаємодіє з ними, щоб покращити продукт і якість обслуговування [3]. Зі збільшенням кількості клієнтів бренди приділятимуть більше уваги своїй рекламі, якості продукції, щоб завоювати довіру та лояльність своїх клієнтів. Велика кількість клієнтів вплине на продуктивність бренду, оскільки це допоможе їм більше працювати над своїми продуктами та покращити якість продуктів, а також допоможе бренду пропонувати більше продуктів, і весь цей вплив на продуктивність бренду збільшить дохід та спонукатиме розвивати свої послуги.

Проведене нами дослідження шляхом опитування через Google Форми. Відповіді опитування були оброблені: кількість респондентів склала 157, 19% з яких це споживачі від різних типів українських брендів, таких як ювелірні товари, одяг, ресторани та кафе. Оскільки деякі з опитуємих пропустили тип бренду в анкеті, нами виявлено деякі труднощі з визначенням кількості різних типів власників брендів. Результати цього опитування дали можливість виявити нові тенденції каналів цифрового маркетингу, які використовуються різними українськими брендами.

З постійним збільшенням кількості каналів соціальних мереж власники брендів змушені переходити до цифрового маркетингу. Під час опитування респондентів просили обрати цифровий канал, який їм подобається. 85% респондентів обрали Instagram своїм найбільш використовуваним каналом для отримання інформації про товари та послуги українських брендів. Після здійснення покупки, споживачі самостійно продовжують «розкручувати»

бренд: додаток Instagram пропонує користувачам можливість публікувати фотографії та відео, крім того, програма розробила та додала функціональні історії, де користувачі можуть публікувати фотографії та відео протягом 24 годин. Користувачі можуть зв'язуватися з іншими користувачами за допомогою прямих повідомлень і відео в реальному часі, що полегшило власникам брендів зв'язок зі своїми клієнтами, а також було в курсі потреб і бажань своїх клієнтів.

Цей результат відрізняється від дослідження в 2020 році, тоді споживачі обрали найбільш використовуваним і переважним каналом WhatsApp. Дослідження 2021 року показує, що Facebook є найбільш використовуваним каналом в Україні. Це означає, що уподобання людей можуть змінюватися з роками. В нашому дослідженні другим кращим каналом став Telegram, який вибрали 7%. Telegram допомагає поширювати ім'я бренду, оскільки кожен лайк або «поділитися» просуває його. Канал Snapchat вибрали 6% респондентів, що занадто близько до Twitter. Snapchat пропонує бренду можливість спілкуватися зі своїми клієнтами через їхні історії. Єдиним недоліком використання Snapchat є те, що публікація та відео зберігаються лише 24 години та автоматично видаляються з облікового запису. Опитування показує, що Facebook є найменш популярним каналом для маркетингу у 2023 році, оскільки його обрали лише 2% респондентів.

Результати також показують, що бренди отримують найбільшу користь від використання Instagram. Але використання цього цифрового каналу також має свої труднощі. 18% респондентів погодилися з тим, що в Instagram дуже легко вкрасти чиїсь пости та відео, завдяки чому можна вкрасти роботу бренду або скопіювати її.

Зі збільшенням кількості цифрових каналів і безперервним збільшенням кількості користувачів цих каналів більшість брендів перейшли на цифровий маркетинг, оскільки це тенденція останніх років. Цифровий маркетинг запропонував бренду знати потреби та бажання своїх клієнтів, оскільки цифрові канали полегшували їм підтримувати зв'язок із клієнтами. Цифрові канали також допомагають брендам охопити найбільшу кількість користувачів

соціальних мереж, що сприяє збільшенню кількості клієнтів. Оскільки використання цифрового маркетингу пов'язане з багатьма проблемами; власник бренду повинен знати, як працює кожен канал, щоб його можна було ефективно використовувати для створення стійкого бренду та репутації шляхом покращення обслуговування клієнтів через цифрові канали. Кількість українських брендів зростає щороку, і це дослідження засвідчило, що вони отримують велику користь від використання цифрового маркетингу, який допоміг їм покращити ефективність ознайомлення з брендом та збільшити продажі.

Ще важливо зазначити: за даними [3], підлітки користувачі Інтернету мають принаймні 7 облікових записів у соціальних мережах, вони в середньому використовують більше 2 годин на день і 7 годин тиждень. Саме тому є сенс просування молодіжних брендів через соцмережі. Крім того, цифрові канали стали невід'ємною частиною і більш дорослих клієнтів брендів.

Підводячи висновки, хочеться зазначити: цифровий маркетинг важливий для будь-якого бренду, він дозволяє брендам конкурувати з іншими компаніями з дуже низькими рекламними бюджетами. Тому рекомендується всім підприємствам почати використовувати цифрові канали для маркетингу щоб збільшити кількість покупців і зменшити витрати на просування порівняно з іншими видами каналів розподілу. Власникам брендів рекомендується проаналізувати потреби та бажання своїх клієнтів, вивчити різні стратегії для постійного залучення нових клієнтів і освоїти нові ідеї для привернення уваги клієнтів у зв'язку зі збільшенням кількості брендів-конкурентів у цих цифрових каналах.

На основі цього дослідження власникам українських брендів рекомендовано використовувати канал Instagram, а також Telegram, оскільки вони мають значну користь для ефективності бренду та збільшення продажів. Маркетологи брендових компаній можуть навчитися використовувати кожен канал, перш ніж почати використовувати його для свого маркетингу, або призначити цю роботу компанії яка займається просуванням брендів у

цифровому середовищі. Підприємствам рекомендовано тримати свої облікові записи в соціальних мережах під юридичним захистом або супроводом адвоката, щоб зменшити ймовірність викрадення інтелектуальної власності бренду.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Savytska, N., Zhehus, O., Chmil, H., Uchakova, N., Androsova, T., Priadko, O. Applied Research of Digital Readiness of Retails. WSEAS Transactions on Environment and Development. 2022, 18, 798–809. URL: https://wseas.com/journals/ead/2022/b545117-139.pdf
2. Бубенець І. Г. Впровадження сучасних трендів маркетингу в умовах цифрової трансформації економічної системи підприємства. Цифрова трансформація та диджитал технології для сталого розвитку всіх галузей сучасної освіти, науки і практики: матеріали міжнар. наук.- практ. конф., 26 січня 2023 р. / За заг. ред.І. Жуховського, З. Шарлович, О. Мандич / Міжнародна Академія Прикладних Наук (Республіка Польща) – Державний біотехнологічний університет (Україна). – Ломжа, Польща, 2023. Ч. 1. 362 с. (с.146-153). URL: https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/29065/1/Zbi%C3%B3r_prac_Tom_1_2023-149-153.pdf
3. Савицька Н.Л., Полевич К.В. Підприємницький маркетинг у соціальній мережі Instagram. Бізнес Інформ. 2016. № 11. С. 419-424. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2016-11_0-pages-419_424.pdf
4. Савицька Н.Л., Чміль Г.Л. Трансформація взаємодії суб’єктів ринку в умовах диджиталізації маркетингу. Цифрова економіка та економічна безпека. 2022. Вип. 1(01). С. 112–117. DOI: https://doi.org/10.32782/dees.1-18
5. Статистичні дані. Торгівля // Державна служба статистики України [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua

УДК 657

ОЦІНКА ФІНАНСОВИХ АКТИВІВ ТА ОСНОВНІ УМОВИ ЇХ ПРИПИНЕННЯ ВИЗНАННЯ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

Остап'юк Наталія Анатолівна,
д.е.н., проф.
Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана
Реслер Марина Василівна
д.е.н., проф.
Мукачівський державний університет
Климович Діана Анатоліївна,
аспірантка
Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана

Анотація. В статті розглянуто необхідність зміни підходів до оцінки фінансових активів, досліджено важливість питання оцінки фінансових активів в умовах не стабільності, а саме враховуючи кризові аспекти світової економіки, економіки на рівні країни в умовах введення військового стану. Проаналізовано основні умови нормативного регулювання та закріплення на законодавчому рівні питань оцінки, пов'язаних з основними умовами припинення визнання фінансових активів у зв'язку з військовим станом. Доведено важливість виконання *основної умови щодо продовження або припинення визнання фінансових активів в умовах військового стану, а саме - оцінки та факту підтвердження – чи зберігається у суб'єкта господарювання контроль над такими* фінансовими активами. Висвітлено аспект розкриття даного питання в примітках фінансової звітності з акцептуванням уваги на особливості діяльності суб'єктів в умовах військового стану.

Ключові слова: фінансові активи, оцінка фінансових активів, військовий стан, припинення визнання фінансових активів, нормативне регулювання припинення визнання фінансових активів.

Підходи до оцінки фінансових активів чітко регламентовані міжнародними стандартами бухгалтерського обліку, проте, враховуючи аспект впливу даного питання при формуванні резерву кредитних збитків в умовах нестабільності світової економіки та непростий стан української економіки у воєнний час – постає гостре питання в перегляді та удосконаленні таких існуючих методів оцінки фінансових активів. Адже здійснювати оцінку активів та зобов'язань вкрай складно в умовах військового стану, що був введений внаслідок повномасштабного військового вторгнення РФ в Україну. На жаль, повномасштабна війна РФ проти України спровокувала глибоку економічної кризу такого обсягу, що матиме далекосяжні негативні наслідки для фінансового сектору. Загалом, українська економіка у 2022 році втратила 29,2% реального ВВП та, аналізуючи зареєстровані дані пошкоджень, експерти Світового банку і Єврокомісії оцінюють фінансові втрати, внаслідок завданої шкоди Україні за період з 24.02.2022 по 24.02.2023р на суму понад 134,7 млрд доларів, а в свою чергу, необхідні потреби на відновлення в понад – 410,6 млрд. доларів. Зокрема, пошкодження в 134,7 млрд.доларів складають: житловий сектор (38% сумарних пошкоджень), транспорт (26%), енергетика (8%), промисловість і торгівля (8%), сільське господарство (7%). А загальна сума потреб на відновлення становить понад - 410,6 млрд. доларів, що в свою чергу включає: транспортний сектор – 22%, житловий сектор – 17%, енергетика - 11%, сфера соціального захисту і життєдіяльності – 10%, боротьба з небезпечними ситуаціями – 9%, сільське господарство – 7%. Більш того, ми спостерігаємо, не тільки значні наслідки знищення та пошкодження інфраструктури, але і негативний вплив на ділові взаємовідносини, та часткове пошкодження господарських ланцюгів, що є вкрай важливим для господарських процесів на всіх рівнях економіки.

Водночас, у випадку коли майнова шкода може бути достовірно виміряна у грошовому вираженні більш точно, *то питання оцінки фінансових активів та вартості припинення їх визнання є вкрай ускладненим та потребує більш точного аналізу та визначення.*

Разом з тим варто зазначити, вагоме значення цінності таких фінансових активів як криптовалюта. Адже, від початку повномасштабного вторгнення в першу добу було зібрано понад 7 млн доларів у криптовалюті, зокрема, 59,2 Bitkoin (2,33млн по курсу 24.02.2022), 1725 Ethereum (4,83млн дол) та 675 тис. ESDT. В подальші дні повномасштабного вторгнення за допомогою криптовалюти було зібрано мільйони доларів допомоги, криптодонати надходили з різних куточків світу і так само швидко сприяли придбанню необхідних на той момент товарів. За допомогою криптовалюти допомогу отримувала і українська армія, і суспільство, зокрема. Такий процес пришвидшував надходження гуманітарної допомоги. Так, до річниці повномасштабного військового вторгнення зарахувань, на підтримку України у вигляді криптоактивів, було здійснено на 212,1млн доларів.

Також важливим є факт , що від 24 лютого 2022 року, в Україні все більшого поширення набув обіг військових облігацій. Так, у 2022р. державою було продано військових ОВДП на суму понад 200млрд грн., що є вкрай суттєвим для національної економіки та підкреслює фінансову спроможність вітчизняних інвесторів. Беручи до уваги дані факти, варто зазначити, питання облікової оцінки в даному аспекті є так само першочергово - актуальним, адже придбані військові облігації теж являються фінансовим активом підприємства.

Враховуючи методологію бухгалтерського обліку всіх вітчизняних підприємств, варто зазначити, що Міжнародні стандарти фінансової звітності як основна нормативна база для процесів ведення бухгалтерського обліку, в тому числі і формування фінансової звітності, використовуються суб’єктами господарювання в Україні вже тривалий час. В свою чергу, це стосується відображення в бухгалтерському обліку результатів оцінки фінансових активів як при первинному так і в подальшому їхньому визнанні, а саме – на предмет зменшення їх корисності та, при необхідності, формування резервів під можливі майбутні кредитні збитки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій по тематиці обліку фінансових активів, а саме їхньої оцінки в процесі визнання та припинення визнання

показав праці багатьох вчених, зокрема, І. В. Жолнера [1], Л. М. Кіндрацької [2], О. Е. Кузьмінської [3], В. В. Ходзицької [7]. Проте, дане питання все ще потребує глибокого дослідження та аналізу.

Зокрема, досліджуючи питання оцінки фінансових активів та основні умови їх припинення визнання в умовах військового стану, є доречним спершу здійснити аналіз порядку первинного визнання таких фінансових активів в фінансовій звітності. А саме порядок первинного визнання фінансового активу такого, як безумовні права вимоги (а саме дебіторська заборгованість безумовна) здійснюється в умовах, коли підприємство являється стороною контракту і як наслідок – отримує юридичні права в майбутньому отримувати економічні вигоди (напр.грошові кошти) від такого фінансового активу; фінансові активи, що можуть виникати після затвердження угод на придбання та\або продаж товарів (або робіт, чи послуг) можуть визначатись тільки після виникнення юридично закріпленого права на отримання такого активу; форвардний контракт (договір, що заключається в певний момент часу і відповідно якого у суб'єкта виникають зобов'язання придбати або продати товар або фінансовий інструмент на певну дату, за ціною, яка обумовлена в момент заключення такого контракту) визнається фінансовим активом (чи зобов'язанням) тільки на ту певну дату, що обумовлена щодо придбання (або продажу) предмета такого контракту, але в жодному разі - не на дату закриття, а саме коли обмін відбується фактично. Також важливим є уточнення, що в балансі на дату укладання такого контракту покупця і продавця визнається актив або зобов'язання при умові, що чиста справедлива вартість права вимоги і зобов'язання не дорівнюють нулю. В свою чергу, опціони визнаються як фінансові активи коли утримувач або продавець вже стають стороною контракту. Регулярне придбання або продаж фінансові активів – мається на увазі на систематичній основі, визнаються на дату операції або на дату розрахунку, при цьому обраний підприємством метод визнання має застосовуватися систематично - послідовно до всіх придбань та продажів фінансових активів, що належать до тієї самої категорії фінансових активів.

Стосовно, визнання інструментів капіталу то, це в даному випадку відбувається саме в момент повного визнання фінансового активу і фінансового зобов'язання. На сьогоднішній день питання щодо визначення достовірної справедливої вартості фінансових інструментів є одним з найбільш суперечливих проблем в бухгалтерському обліку, адже ототожнюючи поняття справедливої вартості з вартістю заміщення активу, ми не враховуємо чисту вартість його реалізації при умові не стабільного ринку, або ж в умовах військового стану, як зокрема. Безумовно, ми аналізуємо, що методологічна основа оцінки фінансових активів являє собою вартість їх ймовірних теперішніх і майбутніх економічних вигід, якщо більш конкретизовано – то фактична прогнозна оцінка чистих доходів, що можуть бути одержані суб’єктом господарювання в майбутньому та оцінка поточної вартості фінансових активів сьогодні. Проте, *військовий стан унеможливлює здатність спрогнозувати ймовірність отримання можливих економічних вигід*, Тому, враховуючі дані аспекти, стає очевидним, що питання оцінки фінансових активів в умовах військового стану далеко неоднозначне та потребує досконалого вивчення, і найраціональніше його рішення - подальшого впровадження в практику. Надаючи належну увагу питанню оцінки фінансових активів в умовах військового стану, Слід зауважити, що при первинному визнання фінансові інструменти оцінюють за справедливою вартістю у сумі з врахування понесених витрат по такій угоді. Тоді як, порядок подальшої оцінки фінансових інструментів, а саме їх оцінки на дату балансу — цілком залежить від того, до якої саме класифікаційної групи вони віднесені. Зрозуміло, що основоположний принцип класифікації фінансових інструментів полягає в тому, що саме в основі намірів компанії (її обрана бізнес-модель) стосовно фінансових інструментів. Обрана компанією бізнес-модель характеризує те, як саме компанія керує своїми фінансовими активами, адже від цього прямо залежить досягання основна мета – отримання економічних вигід. Затверджена компанією бізнес-модель визнається на рівні, який відображає управління групами фінансових активів, а не на рівні окремих фінансових інструментів,

зокрема відомо, в МСФЗ 9 передбачено три типи бізнес-моделей:

- утримання активу з метою отримання грошових коштів; (основна ціль — утримання для одержання контрактних грошових потоків; основна умова - погашення основної суми боргу і відсотків; продаж відбувається вкрай рідко); метод оцінки - Амортизована собівартість;

- утримування активу для отримання грошових коштів та/або продажу активу; (отримання як для продажу, так і для погашення основної суми боргу та відсотків); метод оцінки – справедлива вартість з відображенням змін у іншому сукупному доході;

- інші бізнес-моделі; (отримування прибутку в залежності від коливання валютних курсів, зростання цін, тощо); метод оцінки - Справедлива вартість з відображенням змін у прибутку/збитку [5] Відомо, що згідно вимог міжнародних стандартів фінансової звітності [5] всі фінансові активи, за винятком тих, що оцінюються за справедливою вартістю, (відповідно всі зміни відображені у звіті про прибутки та збитки за період), мають бути протестовані на предмет знецінення.

Найчастіше на практиці підлягають знеціненню:

- торговельна дебіторська заборгованість;
- видані позики;
- інвестиції в боргові цінні папери (утримувані для одержання грошових коштів через погашення основної суми боргу та відсотків).

Наприклад, у разі знецінення фінансового активу, що його обліковують за амортизованою вартістю, у звіті про фінансовий стан відповідний резерв має бути визнаний у основному складі активів, зменшуючи тим самим балансову вартість фінансового активу. Відомо, що фактами, які зазначають ймовірність можливого знецінення фінансового активу можуть бути: певні фінансові труднощі, які наявні у контрагента, або ж відсутність платежів, або перегляд умов будь-якого активу у зв’язку з фінансовими труднощами позичальника (наприклад, реструктуризація – внаслідок очікуваного банкрутства) або зникнення активного ринку для певного активу у зв'язку з фінансовими

труднощами, а також - наявність спостережуваних даних, що вказують на зниження розрахункової величини майбутніх грошових коштів від даної групи фінансових активів з моменту їх первісного визнання, незважаючи на той факт, що таке зниження ще не ще не може бути пов'язане з конкретними активами в рамках відповідної групи активів. Безумовно, стандарт уточнює, що в разі знецінення відображаються тільки понесені збитки. Важливим є той факт, що збиток від знецінення може бути визнаним – шляхом списання вартості активу (частково) або – шляхом визнання резерву (зрозуміло, сума якого віднімається від суми балансової вартості цього фінансового активу). Ми розуміємо, що відносно фінансових активів, які не потребують припинення визнання, для кожного їх класу необхідно розкрити інформацію про характер активів, ризики і вигоди володіння, які несе компанія, балансову вартість активів і відповідних зобов'язань. У разі подальшої участі компанії в економічній діяльності повинні бути розкриті загальна балансова вартість базових активів, сума яка, як і раніше відображається в обліку, балансова вартість відповідних зобов'язань. Щодо розкриття, хотілося б зазначити, що стандарт, зокрема, вимагає розкриття інформації про порядок забезпечення застави, при цьому необхідним є розкриття балансової вартості фінансових активів, наданих в якості забезпечення, і умови застави. Якщо компанія утримує забезпечення і має право на її реалізацію, то необхідно розкрити справедливу вартість проданого, або перезаставлених утримуваної застави і умови застави. Якщо аналізувати більш поширено дане питання, то варто врахувати можливі умови у випадку дефолту і зокрема порушення умов кредиту, даний аспект так само має бути розкритий в описі, разом з тим, чи були такі складнощі врегульовані, як саме, а також всі можливі порушення існуючих умов кредитних договорів або інших фінансових зобов’язань протягом даного періоду, особливо важливо, якщо такі порушення дають право кредитору вимагати негайного погашення боргу і наприклад, не мали змоги бути врегульованими на звітну дату. В тому числі, важливого розкриття вимагає змістовна інформація про безпосередній вплив фінансових результатів від такого використання фінансових інструментів на

власні ресурси компанії та звіт про сукупний дохід (також ми не забуваємо про наведення інформації щодо прийнятої і застосованої облікової політики) На основі проведеного якісного аналізу кожного з виду ризиків, пов'язаних з фінансовими інструментами, має бути розкрита інформація про характер і рівень кредитного, процентного, ринкового, валютного та інших цінових ризиків, ризику ліквідності, схильність до ризиків і як ці ризики виникли, політика та процедури, цілі, а також методи оцінки та зміни в порівняні з минулим періодом. На основі кількісного аналізу повинні бути розкриті сукупний ризик на звітну дату на основі інформації, наданої генеральному директору або раді директорів, істотні ризики, концентрація ризиків, найвищий, середній і найнижчий рівні ризику компанії протягом періоду. При використанні інструментів хеджування в пояснювальній записці, або як ми називаємо текстових примітках до фінансової звітності розкривається інформація, спрямована на виявлення можливого застосування неефективного хеджування, якщо таке застосовано. Стосовно питання щодо розкриття інформації про ліквідність фінансових інструментів, у випадку непохідних фінансових інструментів - ми акцептуємо увагу на наведенні інформації про недисконтовані суми і договірні терміни в погашеннях (зобов'язань), та в обов'язковому порядку - фінансові гарантії. Стосовно похідних фінансових інструментів, то інформація щодо договірних термінів погашення наводиться у випадку гострої необхідності, наприклад, з метою розуміння основних термінів виникнення грошових потоків та загальна недисконтована сума зобов'язань. В решті випадків наводиться тільки кількісна інформація щодо схильності до ризику ліквідності – загалом. В цілому, можна відзначити, що характер і обсяг інформації, яка розкривається щодо фінансових ризиків на практиці значно варіюється, адже при виконанні такі розкриття припускають застосування професійного судження з боку керівництва і фахівців, а також прямо-опосередковано залежать від специфіки діяльності господарюючого суб'єкта.

Проте МСФЗ 9 дозволяє і навіть вимагає *змінювати підхід* до розрахунку очікуваних кредитних збитків з огляду на зміни обставин. І це вкрай актуально

нині, оскільки історичний досвід, закладений, наприклад, в матрицю резервування, може виявитися нерелевантним за нових умов військового стану. Таким чином, механічне застосування звичного підходу без проведення поточного аналізу є некоректним. На думку Ради з МСФЗ, важливо зважати на минулі події, поточні умови та прогнози на майбутнє (потенційні наслідки – особливо в умовах військового стану, заходи держави у відповідь на ризики тощо), також за умов браку достовірної прогнозної інформації та неможливості її врахування безпосередньо в моделях оцінки очікуваних кредитних збитків слід застосовувати позамодельні уточнення, коли вони є доречними; додаткові розкриття є важливим фактором підвищення прозорості інформації.

Для оцінки очікуваних кредитних збитків рекомендовано зважати на:

- додаткові економічні сценарії та, враховуючи експертні оцінки, здійсненні коригування результатів моделювання очікуваних кредитних збитків.
- інформаційні дані результатів аналізу клієнтів, регіонів, які можуть перебувати під значним впливом економічних наслідків від запровадженого військового стану;
- інформаційні дані, які розкривають введені заходи уряду та НБУ щодо пом’якшення негативного впливу від введеного військового стану;
- інформацію що уособлює модифікацію кредитних договорів (кредитні канікули, пролонгації) в мовах військового стану, зокрема, розділ – «форс-мажорні обставини».

Отже, припинення визнання фінансових активів має здійснюватися тоді і лише тоді, коли терміни дії контрактних прав на економічні вигоди, зокрема, грошові потоки від таких фінансових активів закінчується; або він передає такі фінансові активи (або права на такі фінансові активи) – а саме контрактні права на одержання в майбутньому грошових коштів від таких фінансових активів, або в іншому випадку зберігає контрактні права за собою, проте має контрактні зобов’язання виплатити чи передати отримані грошові кошти одному або декільком іншим одержувачам за відповідною угодою.

Отже, суб'єкт господарювання припиняє визнання фінансового активу в той момент, коли їм втрачено перед-умовлені договором права на можливі майбутні потоки грошових коштів за таким фінансовим активом. Враховуючи військовий стан країни, якщо в своїй діяльності суб'єкт господарювання стикається з такою неординарною ситуацією, коли фінансові активи або частина фінансових активів залишилась перебувати на тимчасово окупованій території, або ж є такою, що потребує знецінення (наприклад, заборгованість дебіторів, що є неплатоспроможними або не дієздатними, внаслідок військових дій), відповідно найоптимальнішим вирішенням буде припинення визнання такого фінансового активу. Зокрема, компанія завжди має оцінювати існуючий або можливо-існуючий негативний вплив будь-яких можливих форс-мажорних обставин та визнавати суми понесених (або ймовірно-понесених в майбутньому) втрат від знецінення таких фінансових активів у відповідності до облікових політик та концептуальних основ, за якими ведеться бухгалтерський облік такої компанії. Проте, що стосується фінансових активів, які не мають ознак знецінення, однак перебувають, або частково перебувають під окупаційним режимом (наприклад заборгованість дебіторів, що є платоспроможними та дієздатними), то суб'єкт господарювання з метою подання достовірної інформації у фінансовій звітності може створювати під такі фінансові активи резерв під майбутні кредитні збитки і відповідно відображати у фінансовій звітності такі фінансові активи згорнуто з резервом. Отже, основним фактором від якого залежить подальші дії та операції в бухгалтерському обліку з такими фінансовими активами, це основна мета та наміри підприємства в своїй подальшій господарській діяльності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Жолнер І.В. Фінансовий облік за міжнародними та національними стандартами: Навч. посіб. – К.:НУХТ, 2012. – 335 с.

2. Кіндрацька Л. М. Бухгалтерський облік у банках: методологія і практика: монографія / Л. М. Кіндрацька. - К.: КНЕУ, 2002. - 316 с.

3. Кузьмінська О.Е. Впровадження міжнародних стандартів в облікову практику банків України / О. Е. Кузьмінська // Економіка та підприємництво: зб. наук. пр. молодих учених та аспірантів. – К.: КНЕУ. - 2009. – Вип. 23 – с. 290-301.

4. Лист ДПС №3781/7/99-00-04-01-03-07 від 05.05.2022. Електронний ресурс, режим доступу: https://ips.ligazakon.net/document/view/DPA2306?an=6 (дата звернення 18.19.2023р.)

5. Міжнародний стандарт фінансової звітності 9 «Фінансові інструменти». URL: https://mof.gov.ua/storage/files/IFRS_9_Ukrainian-compressed.pdf

6. Наказ МФУ №879 «Про затвердження Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань» Із змінами і доповненнями, внесеними наказами МФУ від 26 травня 2022 року N 148 Електронний ресурс, режим доступу: https://ips.ligazakon.net/document/view/RE26142?an=2

7. Небильцова О.В. Облік і звітність за міжнародними стандартами фінансової звітності: навч. посібник / О. В. Небильцова, Р.С. Коршікова, Л.І. Лук`яненко, В.В. Ходзицька. – Київ: КНЕУ, 2011. – 453 с.

8. Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії рф Електронний ресурс, режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#n10 (дата звернення 18.09.2023р.)

9. Стаття 1 ст. 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» Електронний ресурс, режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#n6 (дата звернення 18.09.2023р.)

УДК 621.9.048.4

ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Пісковець Ольга Вікторівна
к.е.н, вчитель географії,
Крицький Богдан Андрійович
учень
Мирчанська гімназія
м. Київ, Україна

Анотація: розглянуто сутність поняття «національна економіка»; проаналізовано особливості національної економіки України; зазначено характерні риси, що притаманні національній економіці; досліджено основні ознаки та відтворювальну структуру національної економіки в умовах сучасного функціонування.

Ключові слова: національна економіка, господарська система, економічне середовище, господарський механізм, продуктивні сили, економічні закони, виробничі відносини, ефективність виробничої структури.

Економіка охоплює усі сфери життєдіяльності людини і суспільства, що по праву надає її статус найбільшого об’єкта управління. Вона включає в себе безліч елементів та відносин, які у сукупності являють собою єдине ціле, кожна з частин якого посідає власне місце та виконує певні функції всередині системи.

Останнім часом для ідентифікації, характеристики та розгляду економіки конкретної країни, поряд з поняттями «економіка країни», «народне господарство», «народногосподарський комплекс», «національне господарство» та ін., активно почав застосовуватись термін «національна економіка», який сприймається, як синонімічний до вищезазначених понять.

Національна економіка – складна цілісна господарська система, яка являє собою взаємопов’язані сектори, сфери, галузі. В національній економіці у

єдиному комплексі поєднані виробництво, реалізація, обмін і споживання матеріальних благ, послуг та духовних цінностей [1].

Виходячи зі змісту, можна виділити декілька характерних рис, що притаманні національній економіці, які потребують врахування при розробленні та впровадженні моделі управління нею:

– вона являє собою складну економічну систему, яка залежно від поставлених завдань, може розглядатись у широкому та вузькому значенні;

– повноцінне функціонування національної економіки як системи потребує підтримання певної пропорційності між її окремими складовими - підсистемами;

– поряд із загальними рисами, кожна національна економіка характеризується власними особливостями, які відрізняють її від інших подібних об’єктів;

– національна економіка «прив’язана» до певного територіального простору обмеженого державним кордоном;

– властивості та особливості національної економіки проявляються в конкретних історичних умовах;

– визнання «нації» як визначальної риси, що дозволяє ідентифікувати поняття «національна економіка» [2].

Національна економіка – це складна система виробничих відносин (організаційно-економічних, соціально-економічних та відносин власності), яка включає комплекс відповідних підсистем (галузей, регіонів, сфер господарської діяльності), елементів та компонентів та їм характерних особливих (національних) властивостей, взаємодія між якими та зовнішнім середовищем зумовлює якісно або суттєво нову інтеграційну цілісність (економічний розвиток країни та підвищення якості життя населення) [3].

Національна економіка є елементом ноосфери та результатом функціонування всього господарського механізму економічної системи. Тому вона може бути структурована за такими основними сферами діяльності, як економічна, соціальна, виробнича, фінансова, інноваційна, науково-технічна,

політико-правова, інституціональна, інформаційно-комунікативна, природно-екологічна та духовно-морально-етична.

Основними ознаками національної економіки є: загальне економічне середовище, в якому діють господарюючі суб'єкти з загальним законодавством, єдиною грошовою одиницею, загальною кредитно-грошовою та фінансовою системами; наявністю тісних економічних зв'язків між господарюючими суб'єктами країни; територіальною визначеністю із загальним політичним та економічним центром, який виконує регулюючу та координуючу роль, тобто контролює діяльність господарюючих суб'єктів.

Основними завданнями національної економіки слід визнати такі:

– стабільність зростання національного обсягу виробництва (стійке зростання виробництва товарів і послуг у даній країні без різких змін, спадів та криз);

– стабільність цін (досягнення стабільності цін у сучасній ринковій економіці означає не «заморожування» їх на тривалий період, а планову регульовану зміну);

– високий, стабільний рівень зайнятості населення, який досягається у випадку, якщо кожний бажаючий одержати роботу знаходить її;

– підтримання рівноважного зовнішньоторговельного балансу (досягнення відносної рівноваги між експортом та імпортом, а також стабільний обмінний курс національної валюти на валюти інших країн) [1].

Складність системи національної економіки України полягає у тому, що поряд з необхідністю формування ринкового середовища потрібно спрямувати його в русло самоорганізації та саморозвитку національної економіки, яка має знайти своє місце в глобальних просторово-часових координатах.

Структурні зміни національної економіки за впливом на вектори соціально-економічного розвитку суспільства набувають вирішального значення у системі трансформацій створення на основі новітніх інноваційних технологій ефективної, здатної до саморозвитку національної економіки, яка забезпечуватиме добробут населення, умови рівноправного партнерства в

глобальному економічному співтоваристві [4].

Сучасний етап розвитку національної економіки характеризується актуалізацією процесів підвищення ефективності виробничої структури, розвитку внутрішнього ринку та експортоорієнтованої діяльності, протікання яких має відбуватися з огляду на стратегію інформаційно-інноваційної конкурентоспроможності країни до технологічного укладу [5].

Відтворювальну структуру національної економіки можна охарактеризувати за такими співвідношеннями: між основними стадіями руху сукупного суспільного продукту (стадіями виробництва, розподілу й обміну, споживання); між формами сукупного суспільного продукту за натурально-речовим складом (засобами виробництва та предметами споживання); між елементами та формами сукупного суспільного продукту за функціональною роллю (фондом заміщення, фондом споживання та фондом нагромадження); між складовими частинами суспільного виробництва (матеріальне та нематеріальне виробництво); між заміщенням використаних засобів виробництва та новоствореною продукцією.

Така структура може бути наведена у вигляді постійно відновлювального відтворювального циклу, де відображаються структурні залежності, а також здатність до самоорганізації, самоуправління та саморозвитку економічної відтворювальної системи [6].

Отже, слід зазначити, що структура національної економіки є складним і багатогранним явищем, що уособлює в собі сукупність різних елементів економічної системи, що характеризуються відповідними взаємозв'язками між ними та взаємозалежністю один від одного та у кінцевому підсумку формують підґрунтя для стійкості системи, стабільного розвитку всієї економіки та сталого розвитку країни в цілому.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Національна економіка: [Електронний ресурс]. – URL : http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1140/1/%D0%9D%D0%B0%D

1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D0%BA%D0%B0.pdf.

2. Структуризація національної економіки та теоретичні підходи до управління її регіональним розвитком: [Електронний ресурс]. – URL : http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2081.

3. Національна економіка як система взаємопов'язаних середовищ: показники результативності їх функціонування: [Електронний ресурс]. – URL: http://global-national.in.ua/archive/11-2016/45.pdf.

4. Сучасні тенденції розвитку національної економіки України: [Електронний ресурс]. – URL: https://ird.gov.ua/sep/sep20186(134)/sep20186(134)_035_MostipakaO.pdf

5. Особливості національної економіки України: [Електронний ресурс]. – URL: https://core.ac.uk/download/pdf/84825594.pdf.

6. Оптимальна структура національної економіки як запорука сталого розвитку держави: [Електронний ресурс]. – URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2018-1_0-pages-62_68.pdf

ІННОВАЦІЙНОЇ ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕКСКУРСІЙНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ В МІСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ - HOP-ON HOP-OFF – ЕКСКУРСІЙ: АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА

Поколодна Марія Миколаївна,
к. геогр. н., доцент
Оруджева Єльнара Аліївна
студент магістр
Харківський національний університет
міського господарства ім. О. М. Бекетова
м. Харків, Україна

Вступ. За прогнозами програми Організації Об'єднаних Націй з населених пунктів, у 2030 році в містах буде проживати дві третини населення - п'ять мільярдів чоловік. Відповідно до цих прогнозів, і подорожувати туристи будуть із одних міст в інші, а найкращим засобом пізнання та знайомства з містом була і залишається – екскурсія. Екскурсійна діяльність здавна виступає невід’ємною частиною туристського обслуговування і в багатьох випадках її якісне виконання обумовлює позитивне враження від та сприйняття місця відвідування. В сучасному світі спостерігається тенденція до індивідуалізації та більшої самостійності в організації подорожей серед абсолютно різних контингентів споживачів і якщо на теперішній час турист абсолютно в змозі самостійно організувати свій трансфер та проживання в місті призначення то для організації екскурсії вони здебільшого звертаються до спеціаліста, що обумовлює актуальність дослідження інноваційних форм організації екскурсійного обслуговування в міському середовищі, зокрема такого її варіанту як Hop-On Hop-Off – екскурсії.

Мета роботи. Мета роботи полягає у визначенні особливостей та характерних ознак організації як Hop-On Hop-Off – екскурсій та виявлення переваг та мотивації споживачів при виборі даної форми екскурсійного обслуговування.

Матеріали та методи. Hop-On Hop-Off дослівно перекладається з англійської як «застрибувати – вистрибувати» і позначає достатньо популярну в закордонній практиці організацію екскурсійного обслуговування яка передбачає наступне:

– це транспортні екскурсії, що зазвичай проводиться на двоповерховому автобусі з відкритим другим поверхом;

– маршрут екскурсії проходить по території міста і зазвичай охоплює всі найбільш визначні та атрактивні об’єкти;

– біля визначних об’єктів організовані зупинки на яких екскурсанти можуть вільно виходити та заходити;

– рух автобуса підпорядкований чіткому графіку і суворо регламентований;

– екскурсант має можливість купити один єдиний квиток і користуватися ним протягом терміну його дії виходячи і заходячи в автобус за власним бажанням необмежену кількість раз;

– в автобусі екскурсантам екскурсійна інформація надається двома можливими способами: професійний гід, який веде екскурсію наживо, або трансляція заздалегідь підготовленого екскурсійного тексту через індивідуальні навушники, яка доступна зазвичай декількома мовами.

Такі автобуси спочатку були застосовані в Лондоні і на теперішній час стали одним з його туристичних символів, проте настільки сподобалися споживачам, що подібні екскурсійні маршрути та автобуси стали з’являтись і в інших найпопулярніших містах туристичних дестинаціях в різних частинах світу.

На сьогодні в сіті працює дві найбільші офіційні міжнародні компанії, які надають автобусні екскурсії Hop-On Hop-Off – це Big Bus Hop-On Hop-Off та City Sightseeing Hop-On Hop-Off .

Big Bus Tours – великий оператор екскурсійних автобусних турів з відкритим верхом у всьому світі. Він працює в понад 25 містах на чотирьох континентах. Починаючи з трьох автопарків, сьогодні сотні автобусів і гідів

допомагають чотирьом мільйонам туристів досліджувати ці міста щороку. Сьогодні Big Bus Tours належить приватному інвестиційному партнерству Exponent LLC після продажу в 2015 році.

Бренд Big Bus Tours — це глобальна команда. Географія Big Bus Tours представлена на діаграмі на рис. 1.

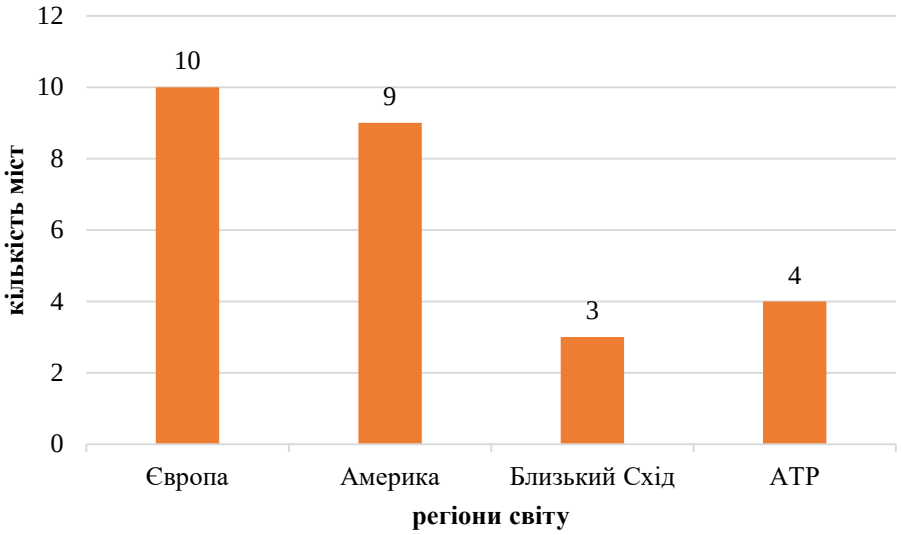

Рис. 1. Кількість міст в яких діють екскурсійні маршрути Big Bus Tours

City Sightseeing - провідний у світі бренд відкритих автобусів.

Інша компанія City Sightseeing була створена в 1999 році в Севільї, Іспанія. City Sightseeing є добре відомою майже в 100 місцях по всьому світу, які охоплюють шість із семи континентів (рис. 2). Кампанія має ідентичні яскраві, життєрадісні та сповнені веселощів червоні автобуси з відкритим верхом.

Концепція франшизи City Sightseeing була представлена на World Travel Market у 1999 році в Лондоні, Англія. Франчайзинговий бренд почав розширюватися по всьому світу, спочатку у Великобританії з Глазго, а потім у Канберрі в Австралії. До 2000 року діяльність розширилась із запровадженням турів Великобританією в Баті, Лондоні, Единбурзі та Йорку, а також подальшим розширенням в Іспанії та Австралії та новими місцями, такими як Стамбул, Туреччина та Копенгаген, Данія, а потім нові тури в Італії. У 2000 році була

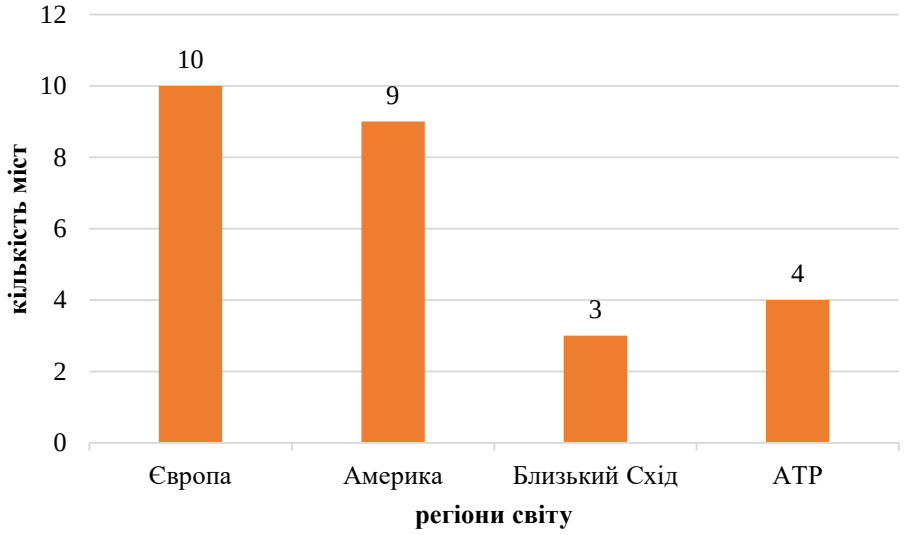

Рис.2. Кількість міст в яких діють екскурсійні маршрути City Sightseeing

запущена складна система он-лайн бронювання. До 2002 року City Sightseeing придбала свого найбільшого конкурента, Guide Friday, і за одну ніч привела бренд до майже 70 турів з 250 автобусами по всьому світу. У 2003 та 2004 роках City Sightseeing продовжував розширюватися та відкривати нові шляхи, представивши спеціально побудовані двоповерхові автобуси з низькою підлогою з відкритим верхом для турів як Іспанією, так і Великобританією.

Швидке зростання City Sightseeing пояснюється концепцією, розробленою відповідно до моделі франшизи, причому наші тури являють собою поєднання місцевих автобусних операторів, які представляють бренд, ребрендинг існуючих відкритих турів або відкриття нового бізнесу. Завдяки цій моделі «місцеві» оператори мають гнучкість у створенні потрібної інфраструктури відповідно до свого регіону, маючи при цьому повну підтримку City Sightseeing Worldwide.

City Sightseeing Worldwide наглядає за розробкою кожного туру та продовжує контролювати кожне місце та оцінювати стандарти якості та весь досвід відвідувачів. Усі тури City Sightseeing продаються на єдиному міжнародному веб-сайті бронювання та через велику кількість відомих всесвітніх агентів, деякі з яких є лідерами у своїй галузі - відсоток доходу від продажу квитків обов’язково реінвестується у глобальний маркетинг бізнесу,

рекламу, розвиток і підтримку бренду.

Послуги Big Bus Hop-On Hop-Off та City Sightseeing Hop-On Hop-Off доступні для купівлі завчасно через мережу інтернет. Для того, щоб вибрати та купити тур Hop-On Hop-Off потрібно обрати державу та місто на офіційних сайтах компаній та оплатити обраний тип квитка он-лайн. Досить часто квитки на екскурсії Hop-On Hop-Off при покупці через Інтернет пропонуються зі знижкою, що дозволяє туристам дещо зекономити. А куплені електронні квитки не потрібно обмінювати на фізичний квиток у місті. Електронний квиток можна використати для посадки в автобус просканувавши його прямо з телефону або за бажання роздрукувати паперовий варіант, який при купівлі надходить на електронну пошту.

Існують різні варіанти квитків за тривалістю дії: 1, 2 або 3 дні або 24, 48 та 72 годин.

Електронний квиток валідний впродовж 12 місяців від дати купівлі. Також варто звертати увагу на те що в багатьох дестинаціях пропонуються спільні квитки на автобусні екскурсії, морські або річкові екскурсії, відвідування розважальних закладів або музейних установ або об’єктів на які діє платний вхід. Тобто такий квиток діє як абонемент або дисконтна карта для відвідування визначних пам'яток міст.

Також варто відзначити що побудова екскурсійних маршрутів може значно різнитися, існують такі правила і варіанти:

- всі маршрути обмежені по часу функціонування;

- маршрути можуть бути сезонними і діяти тільки в передсвяткові та святкові дні наприклад новорічні;

- маршруту можуть бути денні і нічні;

- маршрути можуть мати як декілька зупинок так і не мати їх взагалі починаючись і завершуючись в одному й тому самому місці, здебільшого панорамні чи нічні маршрути;

- час між двома автобусами на маршруті може значно різнитися і становить від 15 хвилин до однієї години.

Популярність такої форми організації екскурсійного обслуговування в міському середовищі пояснюється рядом наступних факторів:

– Для туристів така форма організації екскурсійного обслуговування дає певний ступінь свободи, та можливість не залежати від програми туру, де екскурсії чітко сплановані за часом;

– Туристам не потрібно прилаштовуватися під темп екскурсійної групи в цілому, адже час для знайомства з об’єктами так само визначається самостійно і може бути скорегований прямо на місці;

– За одну екскурсію турист може оглянути практично всі найбільші та визначні об’єкти певного міста;

– Турист має можливість користуватися цим автобусом як звичайним міським громадським транспортом

– Купляючи квиток Hop-On Hop-Off ви також можете отримати додаткові бонуси у вигляді дисконту для відвідування визначних пам'яток чи інших пізнавально-розважальних обєктів.

– Також туристи мають можливість насолоджуватися панорамою міста на 360 градусів, без натовпів та перешкод та зробити яскраві фото;

– Екскурсійна інформація доступна багатьма мовами світового спілкування;

– Зупинки поблизу об’єктів зручні, безпечні та мають необхідну інфраструктуру;

– Більшість автобусів має безкоштовний Wi-Fi на борту;

– Всі туристи отримають при вході картосхему міста безкоштовно.

Результати та обговорення. В результаті проведеної аналітичної роботи виявлені та охарактеризовані особливості організації та географія роботи двох найбільших світових операторів міських екскурсій; охарактеризовані особливості побудови екскурсійних маршрутів; виокремлені переваги та мотивація споживачів при виборі даної форми екскурсійного обслуговування. Безумовно що отримані результати не претендують на виключну повноту, об’єктивність і неупередженість і тому потребують подальшого дослідження та

узагальнення.

Висновки. Сучасні тенденції овер -туризму які присутні на туристичному ринку великих туристських міських дестинацй, збільшення тривалості подорожей, укорінення тенденцій соло-туризму створюють виклики для всіх складових туристичного обслуговування, в тому числі і організації екскурсійної діяльності. Організація Hop-On Hop-Off – екскурсій є ефективною інноваційною формою організації екскурсійного обслуговування в міськкому середовищі, оскільки по-преше є доволі вигідним і прибутковим бізнесом, а по друге, дозволяє частково вирішувати зазначені проблеми, розосереджувати та направляти туристичні потоки. Завдяки вище переліченим перевагам така форма екскурсійного обслуговування безумовно буде зростати по всьому світові в майбутньому.

УДК 658.8.013

ЗМІНИ СПОЖИВАЦЬКОЇ ПОВЕДІНКИ ПІД ВПЛИВОМ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Прядко Ольга Миколаївна,
Олініченко Катерина Сергіївна,
к.е.н., доценти
Шаповалов Денис Олександрович,
Шкляр Ілона Сергіївна,
магістранти
Державний біотехнологічний університет
м. Харків, Україна

Анотація: Останні новини та дослідження в галузі освіти, психології та маркетингу показують, що використання сучасних інтернет-технологій впливає на когнітивні здібності споживача. Сучасні технології стали частиною нашого повсякденного життя та полегшили спілкування. Оскільки технології змінили способи замовлення їжі споживачами, наше дослідження спрямоване на з'ясування, як присутність різних типів технологій у контексті вибору їжі може вплинути на сприйняття та вибір їжі в розрізі «здорової їжі».

Ключові слова: цифровий маркетинг, опитування, онлайн-замовлення, здорове споживання, ринок, ресторанне господарство.

Технологічні зміни на макрорівні за останні кілька років мали великий вплив на життя споживачів. Наприклад, нещодавні технологічні зміни вплинули на те, як ми спілкуємося з іншими, купуємо продукти онлайн і отримуємо доступ до інформації. Хоча технологічні зміни зробили наше життя зручнішим, вони можуть зменшити наші когнітивні здібності. Наше припущення полягає в тому, що використання сучасних інтернет-технологій робить споживачів більш легковажними до пошуку та аналізу, що призводить до зниження нашої здатності до глибокого мислення. Цей так званий «ефект Google» обговорювався в ЗМІ в різних статтях [3] і став цікавим напрямком для

дослідників з різних дисциплін, включаючи маркетинг.

Ми вирішили дослідити як сприйняття та вибір споживачів можуть бути змінені способом замовлення, який вони використовують. Цифрові технології стали частиною вибору їжі з 2000-х років. Відповідно до твіту, опублікованого Pizza Hut у 2013 році, першою їжею, яку замовили онлайн, була піца, замовлена у Pizza Hut у 1994 році у США. Сьогодні замовлення їжі в Інтернеті, будь то в ресторані чи продуктовому магазині, стало для багатьох повсякденною зручністю. Інтернет-ринок доставки їжі дуже змінився з появою технологій мобільного Інтернету та смартфонів. Сьогодні онлайн-замовлення їжі – це світова індустрія вартістю 95 мільярдів доларів, яка буде стабільно розвиватися в майбутньому [2]. Основними гравцями в цій галузі в світі є Uber Eats, Amazon Restaurants, DoorDash, FoodPanda та GrubHub. Ці агрегатори доставки їжі дозволяють навіть невеликим ресторанам отримувати додатковий дохід за рахунок доставки без створення власного веб-сайту онлайн-замовлень або використання власного парку доставки. Інші компанії спеціалізуються на послугах попереднього замовлення на основі додатків, які дозволяють клієнтам оплачувати наперед і пропускати чергу прямо до місця отримання замовлення. Зважаючи на збільшення використання технологій та Інтернету у виборі їжі, ми вирішили дослідити відмінності у сприйнятті та прийнятті рішень, коли задіяні цифрові технології. Це дасть можливість маркетологам підприємств ресторанного господарства більш якісно формувати товарну, цінову та комунікаційну політики.

Залучення цифрових технологій до процесу вибору їжі може мати різні форми. Онлайн-замовлення їжі зазвичай означає процес замовлення їжі через веб-сайт або додаток для доставки або само вивозу, тоді споживання відбуватиметься вдома у споживача. Однак технології також використовуються у ресторанах. Зокрема, екрани та кіоски з сенсорним екраном створюють нові способи відображення варіантів їжі та розміщення замовлень. Наприклад, мережа закладів швидкого харчування McDonalds, почали використовувати кіоски з сенсорним екраном для процесів замовлення. Ці технології сенсорного

екрану впроваджуються, щоб зробити точки реалізації ефективнішими, сучаснішими та надати більше контролю клієнтам. Багато ресторанів віддають перевагу представленню своїх позицій меню на цифрових дошках меню, оскільки вони дозволяють пересуватися, миттєво змінювати опції та ціни, а в окремих випадках навіть відображати персоналізовані пропозиції кожному клієнту. Деякі підприємства взагалі відмовилися від особистого замовлення їжі: відвідувачі можуть розмістити індивідуальне замовлення в кіоску з сенсорним екраном, оплатити та забрати його з певного типу шафки, навіть не спілкуючись з людиною [4].

В Україні більшість ресторанів все ще пропонують традиційні паперові меню, стійки для замовлення їжі з реальними людьми або офіціантами, що дає споживачам можливість замовляти в нецифровому режимі. Ресторани навмисно вибирають більш традиційні засоби представлення меню, такі як крейдові дошки або магнітні дошки з меню, щоб виділитися, виглядати більш особистим, традиційним або «художнім», це один з маркетингових кроків. Підводячи підсумок, існує кілька суто «цифрових» ситуацій замовлення їжі, і ступінь залучення технологій до процесу замовлення їжі різний. На даний момент мало відомо, як ці технологічні впливають на сприйняття споживачів і процеси прийняття рішень у контексті вибору їжі.

Мета цього дослідження полягає в тому, щоб дослідити, як присутність сучасних технологій у контексті замовлення їжі та як це може вплинути на сприйняття споживачами ресторанного меню та подальший вибір.

Дослідивши літературні джерела про поведінку споживачів у цифрових середовищах і визначенню методів впливу на рішення, прийняті в цих середовищах нами зазначено не достатність інформації про використання вплив технологій на те, як користувачі інтерпретують різні ситуації споживання.

Основна увага дослідження зосереджена на порівнянні оцінки цифрового меню та вибору їжі (тобто меню, представлене на екрані, і замовлення, розміщені в кіоску, на веб-сайті, планшеті чи смартфоні) з аналоговою оцінкою меню та вибором їжі (тобто меню, представлене не в цифровому вигляді,

наприклад на папері, і замовлення, зроблені особисто або позначені на папері). У той час як кіоски онлайн-замовлень і цифрові дисплеї меню мають можливість представляти рухомий і мінливий вміст, ми прагнемо дослідити, як присутність технологій у контексті замовлення їжі впливає на сприйняття та вибір здорового харчування, зберігаючи інші фактори (наприклад, рух, колір, зображення).

Враховуючи світові занепокоєння, пов'язані з ожирінням, ми зосереджуємося на виборі здорової та нездорової їжі. Очевидно, що цифрові технології можуть бути задіяні в процесі прийняття рішень різними способами. Споживачі можуть робити замовлення на своєму телефоні чи комп'ютері, з дому чи на пристрої, який надається в магазині. Роблячи замовлення з паперового меню, споживачі можуть одночасно шукати варіанти на своїх телефонах. Навіть при оформленні замовлення в усній формі, по телефону, це замовлення оформляється за допомогою цифрового пристрою, тобто смартфона.

Досліджено що використання цифрових пристроїв при замовлені їжі, у тому числі мобільних, пов'язане з метою миттєвого задоволення і більшою схильністю до імпульсивної поведінки. Виявлено, що активні користувачі смартфонів продемонстрували зниження можливостей обробки інформації порівняно з людьми які замовляють офф-лайн. Вплив використання смартфона на задоволення та відстань може бути посилено для мілленіалів, які постійно підключаються через смартфони. Ці споживачі часто асоціюють покупки в Інтернеті з вищим рівнем захоплення, ніж покупки в магазині. Нарешті, сучасні технології мобільного Інтернету, включаючи смартфони, ноутбуки, планшети та пристрої, що носяться, пов'язані з багатозадачністю. Нинішнє дослідження показує, що більш широке залучення цифрових технологій до процесу замовлення їжі може вплинути на спосіб мислення споживачів і подальше сприйняття та систему прийняття рішення. Нами надано припущення: споживачі будуть більше зосереджуватися на емоційних характеристиках харчових продуктів і відповідно оцінювати меню при офф-лайн замовленнях.

Задля доказу нашого припущення, досліджено: деякі споживачі можуть бути більш залученими та більш обізнаними щодо харчування, ніж інші. З точки зору вибору їжі, можна очікувати, що ці споживачі, як правило, роблять більш обдуманий і контрольований вибір їжі, використовуючи більш ретельний спосіб обробки інформації. Ця більш обдумана обробка повинна забезпечити більш високий рівень сили волі і, таким чином, очікується, що люди, які зосереджуються на здоровому способі життя та мають значну участь у харчуванні, вибиратимуть більш здорову їжу незалежно від типу замовлення.

На підтримку цієї гіпотези можна навести ще один аргумент: люди можуть спиратися на минулий досвід і стійкі звички, щоб обрати здорове харчування. Минулий досвід і звички керують системою обробки досвіду. Тобто, навіть за умови автоматичної обробки, люди, які завжди вибирають здорове харчування, оберуть цей варіант на основі здорових звичок, не обдумуючи рішення. Такий висновок дозволить маркетологу правильно сформувати електронне меню задля збільшення продажу «здорової» їжі за рахунок управління враженнями.

Управління враженнями — це процес, за допомогою якого люди контролюють враження, яке про них створюють інші [1]. Один із можливих способів управління враженнями здійснюється за допомогою певних типів поведінки, включаючи споживання їжі. Наприклад, у присутності ровесника або потенційного романтичного інтересу люди краще усвідомлюють свої дії та поводяться соціально бажаним чином.

Дослідження показало - замовлення онлайн (а не особисте) призводить до замовлення більшої кількості товарів із більшою загальною кількістю калорій. Одним із можливих пояснень цього явища є вищий ступінь сприйманої анонімності, який забезпечує онлайн-замовлення. Замовлення, розміщені особисто, включають соціальну присутність іншої особи, тоді як цифрові замовлення базуються на взаємодії з машиною. Теорії, пов’язані з соціальною присутністю та соціальним доказом, підкреслюють, як присутність проти відсутності людей навколо впливає на рішення споживачів.

Замовлення по телефону або особисто передбачає певну форму соціальної взаємодії з іншою людиною, що, у свою чергу, може призвести до більш «правильної» поведінки та дієтичних обмежень. Та навпаки, можливість діяти анонімно в онлайн-середовищі посилює розгальмування. Розгальмування, у свою чергу, призводить до вибору нездорової їжі. Це надає докази того, що онлайн-замовлення (порівняно з усними або телефонними замовленнями) може призвести до нездорового вибору їжі в цілому.

Дослідження було польовим, проведеним у співпраці з великою мережею повсякденних ресторанів, яка налічує понад 10 закладів у кількох районах м. Харків. Хоча лабораторні дослідження мають кілька переваг (наприклад, сприяють створенню контрольованого середовища), польові дані можуть продемонструвати реальну поведінку споживачів у реальних сценаріях покупки. Крім того, це дозволяє нам досліджувати дані за довший період часу, порівняно з лабораторним дослідженням. Мета цього дослідження полягала в тому, щоб дослідити, чи спосіб замовлення (цифровий/онлайн або особистий/у магазині) може вплинути на тип вибраної їжі з точки зору здоров'я. Очевидно, оскільки в цьому дослідженні використовуються польові дані, ми не знаємо, як відвідувачі ресторану оцінювали меню - цифровим способом, на веб-сайті ресторану чи в додатку, або не цифровим способом на паперовому носії меню в магазині чи вдома. Однак ми знаємо, як було розміщено замовлення із застосуванням цифрових технологій у більшій мірі (онлайн-замовлення) чи з меншим ступенем використання цифрових технологій (замовлення особисто та в магазині).

Дані були отримані з однієї торгової точки в м. Харків та охоплювали період сім днів у вересні 2023 року. Набір даних містить продажі за кожний із семи днів і містить понад 65 535 товарів, включаючи їжу, напої, знижки та спеціальні ціни. Незалежна змінна (режим замовлення) мала дві умови (онлайн і замовлення в магазині). Спеціальні пропозиції, а також замовлення барів і напоїв були виключені. Онлайн-замовлення не включали алкогольні напої. Тому наш аналіз зосереджується лише на замовленнях їжі.

Після цього кожен продукт був закодований щодо корисності для здоров'я. Два незалежних кодувальники, які не знали про гіпотезу та умови експерименту, отримали алфавітний список усіх товарів. Вони оцінювали кожен пункт меню за двома змінними: тип продукту (їжа, напої, ні те, ні інше) і корисність продукту (здоровий, нездоровий, ні той, ні інший). Незалежні кодери використовували власне судження, класифікуючи та оцінюючи пункти меню. Надійність інтеркодера склала 88% щодо класифікації продуктів харчування та 81% щодо оцінки здоров'я. Потім розбіжності вирішувались шляхом обговорення. Якщо згоди щодо придатності для здоров'я не було, елемент кодувався як «жоден» і виключався з аналізу. Наприклад, такі продукти, як курка-гриль, лосось, овочі та салат, були закодовані як здорові. Великі стейки, десерти та смажені страви були закодовані як нездорові. Стейки меншого розміру і великі салати з високою калорійністю (наприклад, салат зі стейками) були закодовані як ні здорові, ні нездорові. Для остаточного аналізу ми не використовували жоден із предметів, які були класифіковані як нейтральні з точки зору типу чи здоров'я. До аналізу були включені лише елементи, які можна було чітко ідентифікувати за рівнем здоров'я. Проаналізований набір даних складається з 21 989 елементів. Близько 6% усіх товарів були частиною онлайн-замовлень.

Дані показали, що результати відповідають нашим очікуванням. Загалом онлайн-замовлення мали більший відсоток нездорових продуктів, ніж замовлення, розміщені в ресторані (61% проти 58%). Крім того, дані можна аналізувати за типом замовлення, оскільки замовлення розміщувалися в ресторані, у барі в ресторані, на доставку або на винос (замовлення «на винос»). Тип замовлення також вплинув на відсоток замовлених здорових продуктів, так що замовлення на доставку включали найвищий відсоток нездорових товарів (64,0%), потім йшли замовлення в барі (59,9%), замовлення на винос (58,6%) і замовлення в ресторані (57,6%).

У дослідженні ми вивчили польові дані та виявили попередні докази того, що споживачі, які замовляють онлайн, замовляють більшу кількість нездорових

(ніж корисних) продуктів, і що замовлення, розміщені для доставки (а не в самому ресторані), містять більший відсоток нездорових продуктів.

Підводячи підсумки слід зазначити, планшети з сенсорним екраном або паперове меню стають широко доступними в звичайних ресторанах і ресторанах швидкого харчування. Крім того, завдяки розвитку технічних та цифрових технологій, все більше ресторанів виходить на ринок доставки їжі за допомогою гаджетів. Наше дослідження доказує що розміщення замовлення із залученням цифрових технологій (наприклад, замовлення через веб-сайт або додаток) порівняно з меншим ступенем залучення технологій або без них (наприклад, особисто чи на папері) призводе до різного сприйняття здорової їжі і її вибір. Ми зауважуємо, використання більш цифрового (проти нецифрового) режиму для замовлення їжі викликає залежність від більш досвідченої та автоматичної системи прийняття рішень, оскільки цифрові пристрої пов’язані з миттєвим задоволенням та імпульсивною поведінкою.

Результати експериментів підтверджують запропоновані ефекти. Використання цифрових пристроїв (у порівнянні з нецифровими носіями) призводить до більшої залежності від емпіричного стилю прийняття рішень, що спонукає споживачів зосереджуватися на їжі з високим емоційним виміром. Така зосередженість призводить до зниження сприйняття меню, які відображаються в цифровому вигляді, як корисних для здоров’я, і, у свою чергу, призводить до вибору нездорової їжі.

Наші висновки сприяють розумінню ступеню використання технологій й те, як користувачі інтерпретують різні ситуації споживання з точки зору стилю обробки свого замовлення відносно їжі. Окрім вибору, це дослідження дало змогу проаналізувати сприйняття «здорового меню» та визначає прості способи заохочення до більш уважного вибору їжі.

Результати нашого дослідження можуть допомогти закладам ресторанного господарства визначити наслідки використання технологій у харчовому контексті. Хоча багато ресторанів запроваджують електронні табло для замовлення або відображають свої меню в цифровому вигляді, це може

вплинути на сприйняття їжі споживачами та подальший її вибір.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Олініченко К.С., Чміль Г.Л., Пахуча Е.В. Трансформаційні зміни маркетингових сервісів в умовах карантину та війни. Економіка і регіон. 2023. № 1 (88). С. 70–80 DOI: 10.26906/EiR.2023.1(88).2875

2. Савицька Н.Л., Чміль Г.Л. Трансформація взаємодії суб'єктів ринку в умовах диджиталізації маркетингу. Цифрова економіка та економічна безпека. 2022. Вип. 1(01). С. 112–117. DOI: https://doi.org/10.32782/dees.1-18

3. Прядко О. М., Олініченко К. С. Формування бізнесмоделі у цифровому просторі. Marketing of innovations. Innovations in marketing: materials of the International Scientific Internet Conference, December, 2022. Poland. Bielsko-Biala: WSEH. P. 245-247. URL: https://repo.btu.kharkov.ua//handle/123456789/19510

4. Олініченко К.С., Чміль Г.Л., Прядко О.М. Маркетингові технології просування інноваційного продукту за допомогою брендингу. Науковий погляд: економіка та управління. 2023. № 3 (83). С. 102–110.

УДК 339.9:174:316.77

ЕТИКА І КУЛЬТУРА МІЖНАРОДНОГО БІЗНЕСУ

Румянцев Анатолій Павлович
доктор економічних наук, професор
Панасевич Сергій Вячеславович
Камшуков Ігор Вікторович
аспіранти
Національний авіаційний університет
м. Київ, Україна

Анотація. У міжнародних ділових колах та міжнародній діловій громадськості цінується позитивна думка партнерів, що відкриває для учасників комунікації широкі перспективи встановлення нових економічних зв'язків. Етика міжнародного бізнесу ґрунтується на вироблених не одним поколінням людей у всьому світі правилах і нормах поведінки, які сприяють зміцненню взаємної довіри та виключенню «використання» ділового партнера.

Оволодіваючи наукою ділових комунікацій, у тому числі нормами поведінки, етикету, а також ведення ділових контактів, необхідно враховувати, що бізнес – це мистецтво встановлювати та підтримувати цивілізовані відносини з рівними собі людьми, керувати, керувати за допомогою влади та відповідальності, долати протиріччя, вирішувати конфлікти, брати участь посередника, обмінюватися інформацією, вміти її обробляти та ефективно звертати на користь певної соціальної групи.

І тому без вироблення правил гри, що враховують інтереси різних категорій учасників ділової комунікації, неможливо ефективно просуватися до поставленої мети. У сфері сучасного підприємництва етичні основи бізнесу пов'язані з поняттям корпоративної та соціальної відповідальності як досягнення економічного успіху шляхами, що ґрунтуються на етичних нормах поваги до людей, суспільства та навколишнього середовища.

Ключові слова: етика, культура, міжнародний бізнес, європейські принципи, соціальне підприємництво

Сучасна соціальна філософія розглядає мораль (від латів. mos mores - звичаї, звичаї, звідси - moralis - правильний, повчальний) як один з найважливіших суспільних інститутів та основних способів нормативної регуляції діяльності та поведінки людей. У той самий час мораль є особливу форму суспільної свідомості і постає як предмет спеціального вивчення етики. У будь-якій спільноті людей дії повинні бути узгоджені і при всьому своєму різноманітті вони повинні підкорятися певним суспільним законам. Функцію такого погодження і виконує мораль поряд з іншими типами нормативного регулювання, такими як право, звичаї, традиції, адміністративні статути, положення та кодекси. Мораль виділилася з первісного нормативного регулювання в особливу сферу відносин і пройшла тривалу історію формування та розвитку.

Прагнення успіху – одне із найважливіших мотивів людської діяльності. Він проявляється у кожного, починаючи з раннього віку: будь-якій дитині хочеться, щоб її похвалили, вона прагне визнання. У дорослих відбувається те саме, але зрозуміло, значно складніше. Стати діловою людиною або зробити кар'єру хочуть багато, але досягають справжнього успіху одиниці. І аж ніяк не всі з них мають видатний розум або здібності. Просто вони краще за інших пізнали внутрішні закони в тій галузі, де вони мріяли просунутися, зумівши звернути їх на користь. Ці внутрішні закони та умови досягнення успіху мають пізнати не лише бізнесмени та політики, а й менеджери, економісти, кібернетики, бухгалтери, викладачі, тобто люди будь-якої професії, хто хоче піднятися сходами успіху. Однак універсальних рецептів, як жити, немає. Все залежить від кожного з нас, а саме від того, якою є людина і якою б хотіла стати; що вміє і чого хотів би навчитися; чим здатний поділитися, потім він розраховує.

Процес формування моральних норм, які у світовому, й у вітчизняному бізнесі, відбувається у міру розвитку підприємництва, коли поступово зароджувалися етичні аспекти ділових відносин. [1, с. 67]

Таким чином, у міру теоретичного розуміння виникала потреба

систематизувати та узагальнити накопичений досвід. Намагаючись дати визначення ділової етики, вчені виділяли саме ті грані, які були найактуальніші і суттєві тих наук, з позиції яких вона розглядалася. [2, с. 137]

Етику міжнародного бізнесу слід розглядати як систему специфічних та універсальних моральних вимог та норм поведінки, що реалізуються у професійній діяльності. Таким чином, етика міжнародного бізнесу – це система норм та взаємовідносин між різними сторонами бізнесу, а також соціальна відповідальність підприємців по відношенню до внутрішнього та зовнішнього середовища.

Дотримання етичних норм одна із головних критеріїв оцінки професіоналізму як окремого співробітника, і організації в цілому. Етика міжнародного бізнесу як особлива середовище визначається взаємодією етики та бізнесу. Етика бізнесу є національною, міжнародною чи всесвітньою, як, власне, і сам бізнес, і жодними географічними межами вона не обмежена.

Етику міжнародного бізнесу можна розглядати на макрорівні, що концентрує свою увагу на моральній оцінці економічної системи вільного підприємництва.

Другий рівень аналізу етики, а сьогодні він вартий найпильнішої уваги, - це вивчення міжнародного бізнесу в контексті вільного підприємництва, оскільки панівне місце у цій системі займають організації, де розвитку етичності бізнесу приділяється дуже велика увага. Усередині цієї системи, всередині організації діють індивідууми, які інвестують у розвиток моральних засад та принципів.

Моральна оцінка індивідуумів та його дій у економічних та комерційних угодах утворює третій рівень досліджень етики бізнесу. Етика бізнесу охоплює зазначені три рівні досліджень у їх взаємозв'язку, але розглядає їх як самостійні галузі вивчення. Будь-яка організація може бути моральної лише тією мірою, у якій моральні люди, керуючі і які у ній, вміють сформувати, прийняти необхідні морально-етичні принципи й надалі дотримуватися їх. [3, с. 45]

Бізнес сьогодення стає дедалі більше міжнародним, і четвертий рівень

аналізу його етичності носить також міжнародний характері і розглядає:

- діяльність організацій, фірм і корпорацій;
- умови торгівлі;
- розподіл робочих місць;
- використання, псування та виснаження природних ресурсів;
- роль бізнесу у глобальних масштабах та інших видах діяльності, що надають життєво важливий вплив на все людство.

Етика міжнародного бізнесу в ідеалі має прагнути об'єктивності. Коли в житті організації та її співробітників мають місце аморальні вчинки та дії, етика бізнесу має бути в змозі довести, що вони справді аморальні і чому. Але при цьому етика міжнародного бізнесу має бути здатна запропонувати методи захисту тих порядків, які відповідають моральним нормам. Завдання етики міжнародного бізнесу полягає у захисті статус-кво, а не його радикальній зміні. Навпаки, їй слід виправляти ті аспекти чи структури бізнесу, які потребують змін.

Етика міжнародного бізнесу має вміти відстоювати ті основні принципи, які є моральними. Проте етика бізнесу не є панацеєю. Необхідні вміння вона може забезпечити лише в тому випадку, коли люди, наділені владою, вживають належних заходів, і до таких заходів належать принципи.

Невід'ємна якість людської активності – її організованість та впорядкованість. Одними з дієвих регуляторів цієї активності, з позиції Дж. Пашон *(Juan, Pachon & Jelber, Gutierrez & Faisury, Aldana & Zamora, Jairo. (2023))* є вироблені моральні норми та правила, спрямовані на підтримку, збереження життя та добробут людини. [4]

Етичні норми пронизують всі форми людської активності, вони універсальні, але у кожній сфері діяльності ці неписані закони набувають специфічного характеру. Сучасна ділова етика, на думку багатьох учених, зокрема Ф. Вітолла *(Filippo Vitolla, Nicola Raimo, Michele Rubino, Giovanni Maria Garegnani (2021))* повинна ґрунтуватися на трьох найважливіших положеннях:

• створення матеріальних цінностей у всьому різноманітті форм сприймається як важливий процес;

• прибуток та інші доходи розглядаються як результат досягнення різних суспільно значимих цілей;

• пріоритет у вирішенні проблем, що виникають у діловому світі, повинен надаватися інтересам міжособистісних відносин, а не виробництву продукції. [5, с. 1077]

У роботі відомого соціолога М. Джованні *(Vitolla, Filippo and Raymo, Nicola and Rubino, Michele and Garegniani, Giovanni Maria, (2021))* сформульовані сучасні етичні принципи ділової поведінки, що спираються на аксіоми світової філософської думки, що пройшли багатовікову перевірку теорією та практикою. [6]

Таких принципів і, відповідно, аксіом десять:

1. Ніколи не роби того, що не в твоїх довгострокових інтересах чи інтересах твоєї компанії (принцип заснований на навчанні давньогрецьких філософів, зокрема Протагора, про особисті інтереси, що поєднуються з інтересами інших людей, та про різницю між інтересами довгостроковими і короткостроковими).

2. Ніколи не роби того, про що не можна було б сказати, що це справді чесне, відкрите та істинне, про яке можна було б з гордістю оголосити на всю країну в пресі та по телебаченню (принцип заснований на поглядах Аристотеля та Платона про особисті чесноти – чесності, відкритості, поміркованості тощо).

3. Ніколи не роби того, що не є добром, що не сприяє формуванню почуття підтримки, тому що всі ми працюємо на одну спільну мету (принцип заснований на заповідях всесвітніх релігій (св. Августин), які закликають до добра та співчуття).

4. Ніколи не роби того, що порушує закон, бо в законі подано мінімальні моральні норми суспільства (принцип заснований на вченні Т. Гоббса та Дж. Локка про роль держави як арбітра у конкуренції між людьми за благо).

5. Ніколи не роби того, що не веде до більшого добра, ніж шкоди для

суспільства, в якому ти живеш (принцип заснований на етиці утилітаризму, практичної користі моральної поведінки, розробленої І. Бентамом та Дж. С. Міллем).

6. Ніколи не роби того, чого ти не хотів би рекомендувати робити іншим, які опинилися в схожій ситуації (принцип заснований на категоричному імперативі І. Канта, в якому декларується знамените правило про універсальну, загальну норму).

7. Ніколи не роби того, що обмежує встановлені права інших (принцип заснований на поглядах Ж.-Ж. Руссо та Т. Джефферсона на права особистості).

8. Завжди чини так, щоб максимізувати прибуток у рамках закону, вимог ринку та з повним урахуванням витрат. Бо максимальний прибуток за дотримання цих умов свідчить про найбільшу ефективність виробництва (принцип заснований на економічній теорії А. Сміта та вчення В. Парето про оптимальну угоду).

9. Ніколи не роби того, що могло б зашкодити найслабшим у суспільстві (принцип заснований на правилі розподільчої справедливості Дж. Ролса);

10. Ніколи не роби того, що перешкоджало б праву іншої людини на саморозвиток та самореалізацію (принцип заснований на теорії Р. Нозика про розширення ступеня свободи особистості, необхідної для розвитку суспільства). Ці принципи в тій чи іншій мірі присутні і визнаються справедливими у різних ділових культурах. Ідеальною, хоч і дуже віддаленою, метою світового ділового співтовариства стає тип відносин, заснований на урочистості морально-етичних принципів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кузьмін О. Є., Пирог О. В., Чернобай Л. І., Романишин С. Б., Вацик Н. О. Соціальна відповідальність : навчальний посібник. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2016. 328 с.

2. Тиліпська Р. Б., Передало Х. С., Мукан О. В. Етика бізнесу в умовах європейської інтеграції. Вісник Національного університету «Львівська

політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2016. № 858. С. 132–139. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPM_2016_858_21

3. Етика бізнесу: навч.метод. комплекс з дисципліни / Уклад. В.В. Зеліч (Яцко).- Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2015. – 108 с.

4. Juan, Pachon & Jelber, Gutierrez & Faisury, Aldana & Zamora, Jairo. (2023). Ethics in international business.

5. Filippo Vitolla, Nicola Raimo, Michele Rubino, Giovanni Maria Garegnani, Do cultural differences impact ethical issues? Exploring the relationship between national culture and quality of code of ethics, Journal of International Management, Volume 27, Issue 1, 2021, 100823, ISSN 1075-4253, https://doi.org/10.1016/j.intman.2021.100823.

6. Vitolla, Filippo and Raymo, Nicola and Rubino, Michele and Garegniani, Giovanni Maria, 2021. " Do Cultural Differences Affect Ethical Issues? Exploring the relationship between national culture and the quality of the code of ethics ", Journal of International Management , Elsevier, vol. 27(1).

УДК 658-047.44:330.4

МЕТОДИ ДІАГНОСТИКИ СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА

Снитюк Оксана Іванівна,
к.е.н., доц. кафедри фінансів
Бережна Леся Віталіївна,
к.е.н., доц. кафедри фінансів
Черкаський державний технологічний університет
м. Черкаси, Україна

Анотація: у роботі представлений загальний огляд методів та методик оцінювання стану підприємства: SWOT-аналіз, PEST-аналіз, SPACE-аналіз, матричні методи, методи багатокритерійного аналізу, графічні методи, методи експертного оцінювання, методи на основі теорії нечітких множин тощо. Наведена коротка характеристика деяких представлених методів діагностики (переваги та недоліки). Акцентована увага на проблемах, які супроводжують процес оцінювання стану підприємства.

Ключові слова: стан підприємства, структура стану підприємства, теорія нечітких множин, методи оцінювання, методи стратегічного аналізу, методи конкурентного аналізу, методи багатокритерійного аналізу.

Важливе місце в системі аналітичного забезпечення ефективної діяльності будь-якого підприємства займає діагностика його стану, яка є процесом оцінювання різних напрямків функціонування та розвитку підприємства.

Стан підприємства – це комплексна характеристика його можливостей у конкретний момент часу щодо забезпечення випуску продукції, її конкурентоспроможності, ефективності використання ресурсів, платоспроможності та фінансової стійкості тощо. Зазначимо, що поняття «стан підприємства» набагато ширше від поняття «фінансовий стан підприємства». Цей момент необхідно враховувати при виборі діагностичних показників.

Методика оцінювання фінансово стану більш розроблена, хоча, на нашу думку, перевантажена кількістю оціночних коефіцієнтів і також потребує окремого дослідження.

Серед науковців, які займалися питаннями діагностики стану підприємств, можна навести: Г.О. Швиданенко [1], Т.В. Момот [2], Л.О. Лігоненко [3] та ін. Вони обґрунтовували комплексний підхід до такої діагностики з використанням різних методів.

Діагностика стану підприємства є складним багаторівневим процесом, який у макро вигляді можна розділити на два етапи:

Етап 1. Попередній аналіз загального стану підприємства.

Етап 2. Одержання числової інтегральної оцінки стану підприємства.

Зазначимо, що кожний із наведених етапів розбивається на підетапи, формування яких залежить від мети дослідження, наявних вихідних даних, кваліфікації аналітика тощо.

Розглянемо методичний інструментарій, який доцільно використати на кожному з етапів оцінювання стану підприємства.

На **Етапі 1** необхідно залучити такі *методи стратегічного аналізу*, як SWOT-аналіз для аналізу внутрішнього середовища та PEST-аналіз - зовнішнього середовища підприємства. Інструментарій SWOT-аналізу дає можливість провести аналіз галузі, в якій функціонує підприємство, виявити сильні й слабкі сторони підприємства, його можливості та загрози, які треба врахувати, щоб максимально використати наявний потенціал (для можливостей) та усунути або мінімізувати їх вплив на діяльність підприємства (для загроз). На основі побудованої матриці SWOT-аналізу формуються конкурентні стратегії підприємства.

Використовуючи PEST-аналіз, проводимо аналіз політико-правових, економічних, соціальних і технологічних факторів зовнішнього середовища, виділяємо ті з них, які здійснюють суттєвий вплив на функціонування підприємства як у короткостроковій, так і у довгостроковій перспективі.

Перевагами зазначених методів аналізу є простота, комплексність. До

недоліків можна віднести суб'єктивізм при визначенні стратегічних факторів, складність формалізації. Вони можуть бути використані лише на початковому етапі оцінювання стану підприємства.

Зазначимо, що методичний інструментарій **Етапу 1** не зводиться лише до використання SWOT-аналізу і PEST-аналізу, хоча вони є базовими на початковому етапі діагностики стану підприємства і формують вектор оцінювання стану підприємства. Діагностичний інструментарій може бути доповнений іншими методами стратегічного аналізу, а також *методами конкурентного аналізу*: модель п'яти сил М. Портера, метод динамічного SPACE-аналізу, матричні методи (матриця BCG, матриця Shell/DPM, матриця ADL, матриця GE-McKinsey) тощо [4].

На нашу думку, заслуговує на увагу метод динамічного SPACE-аналізу, який використовують як для аналізу внутрішнього, так і зовнішньо середовища. В основу методу покладені критерії: фінансова сила підприємства; привабливість галузі (сектора); конкурентні переваги; стабільність галузі (сектора). На основі одержаних результатів використання SPACE-аналізу розробляються стратегічні напрями розвитку підприємства.

Не можемо не зупинитися на *графічних методах* аналізу, які використовують на всіх етапах діагностики. До переваг – забезпечують простоту реалізації та візуалізацію сприйняття проміжних і кінцевих результатів аналізу, до недоліків можна віднести відсутність розрахункового значення досліджуваних показників, деяку умовність представлення результатів.

Зазначимо, що більшість наведених методів лише опосередковано оцінюють стан підприємства. Це стосується методів стратегічного аналізу, матричних методів, графічних методів тощо. Використання зазначених методів не дає можливості одержати конкретну числову оцінку стану підприємства, яка може бути використана для дослідження стану підприємства у динаміці чи у порівнянні з конкурентами. Тому заслуговує на увагу методичний інструментарій, результатом використання якого є одержання числових

оціночних показників стану підприємства, як проміжних, так і інтегральної оцінки, і саме він використовується на **Етапі 2** діагностики.

Проаналізувавши велику кількість наукових джерел, вважаємо, що найбільш ефективною методикою оцінювання стану підприємства є діагностика на основі структурних складових (локальних складових). На жаль, фіксованого переліку структурних складових, які можуть бути використані для оцінювання стану підприємства не існує, а, на нашу думку, і не може існувати, оскільки при виокремленні оціночних локальних складових необхідно враховувати і галузь, у якій функціонує підприємство, і розмір підприємства, і мету діагностики тощо.

Орієнтовний перелік структурних елементів, на основі яких діагностується стан підприємства, представлено у табл.1.

Таблиця 1

Локальні складові стану підприємства

Назва	Сутність
Рівень адаптації	здатність пристосовуватися до змін зовнішнього середовища (ринкової кон'юнктури, дій конкурентів, державного регулювання тощо)
Фінансовий стан	показники платоспроможності, ліквідності, прибутковості, рентабельності тощо. Характеризує спроможність виконувати фінансові зобов'язання
Інноваційний підхід в управлінні	використання новітніх методів, технологій, рішень для підвищення ефективності функціонування підприємств
Кадрове забезпечення	професіоналізм і кваліфікація робочої сили, їх відповідність виконуваним завданням
Імідж підприємства	суспільна думка про діяльність та репутацію підприємства
Конкурентоспроможність продукції	спроможність товарів та послуг підприємства бути привабливими для споживачів в порівнянні з конкурентами
Ефективність маркетингової діяльності	результативність при організації збуту, просуванні товарів та задоволення потреб споживачів тощо

Серед дослідників структурних елементів стану підприємства можна виділити таких науковців, як: З. Є. Шершньову, Є. В. Мних, Н.І. Климаш, О. О. Терещенко, Т. В. Костирко та ін.

Комплексний аналіз усіх складових дає уявлення про загальний стан і перспективи розвитку підприємства.

Для аналізу та оцінювання кожної структорної складової стану

підприємства можуть бути використані спеціальні методи дослідження для конкретного структурного елемента. Наприклад, для діагностики локальної складової «фінансовий стан» використовують *методи фінансового аналізу,* які дають можливість оцінити фінансову стійкість, ліквідність, рентабельність, ділову активність тощо. Перевага – можливість одержання кількісної оцінки, недолік – обмеженість лише фінансовим аспектом, велика кількість оціночних коефіцієнтів тощо.

Метою проведення діагностики на **Етапі 2** є одержання числової інтегральної оцінки на основі локальних складових, виявлення проблем, встановлення причин і вибір методів усунення або мінімізація факторів (локальні складові) негативного впливу на результуючий показник (стан підприємства).

На даному етапі дослідження доцільним є використання *методів багатокритерійного аналізу* (SAW, TOPSIS, LINMAP тощо) [4]. Використання багатьох критеріїв підсилює точність результату дослідження. До недоліків можна віднести високий ступінь суб’єктивізму, залежність від достовірності експертних оцінок.

Зазначимо, що використання методів багатокритерійного аналізу необхідно не лише для оцінювання результуючого інтегрального показника стану підприємства, а і локальних інтегральних показників для кожної локальної складової з вектора сформованих локальних складових.

Слід врахувати, що на кожному етапі діагностики стану підприємства використовуються *методи експертного оцінювання*. Експертні методи прості у використанні, базуються на стохастичних даних за оцінкою експертів. До недоліків можна віднести: недостатня кваліфікація експертів, відсутність узгодженості експертної інформації, високий ступінь суб’єктивізму.

На цьому етапі діагностики використовують *індикаторні методи* (наприклад, бенчмаркінг). Ґрунтуються на використанні системи індикаторів, які, своєю чергою, розбиті на відповідні сукупності показників, які дають змогу провести всебічний комплексний аналіз стану підприємства. Недоліками є

велика залежність від достовірності експертних оцінок, невизначеність складових кожного індикатора.

Зазначимо, стан підприємства є комплексною багатовекторною характеристикою діяльності підприємства. Розрахунок результуючої інтегральної оцінки стану підприємства є складним багаторівневим процесом.

За результатами попереднього аналізу найбільшими проблемами при проведенні діагностики стану підприємства, результатом якої є одержання інтегральної оцінки, тобто на **Етапі 2** є:

1) визначення вектора локальних складових стану підприємства (кількісний та якісний склад);

2) невизначеність показників, які аналітик використовує для оцінювання кожної локальної складової, часто оціночних коефіцієнтів занадто багато;

3) відсутній остаточний чітко сформований масив оціночних показників;

4) частина показників якісні, базуються на експертних оцінках;

5) для частини числових показників немає нормативних значень;

6) низький рівень кваліфікації експертів тощо.

Таким чином, при оцінюванні стану підприємства присутній великий рівень невизначеності. Для вирішення завдань діагностики стану підприємства в умовах невизначеності, коли аналітику, що здійснює аналіз та оцінювання, доводиться оперувати неточною, неповною, часто некількісною інформацією, доцільно використовувати *методи теорії нечітких множин та нечіткої логіки*.

Сьогодні вітчизняні підприємства функціонують в умовах високого рівня невизначеності. Діагностика стану підприємства повинна здійснюватися систематично на основі сформованого масиву вихідних даних. І тут міститься найбільша проблема, оскільки дані, зазвичай, неповні, різновимірні, часто суб’єктивні, оскільки базуються на експертних оцінках. Виникає необхідність удосконалення традиційних інструментів діагностики і застосування сучасних інноваційних підходів до аналізу та оцінювання. На думку В.В. Вітлінського, це потребує залучення відповідного економіко-математичного інструментарію,

зокрема теорії нечітких множин, а також відповідних інформаційних технологій, що дало б змогу здійснити опис як кількісно, так і якісно поданої інформації щодо об'єктів і процесів, ураховуючи, нечіткість даних, вплив різних видів невизначеності та ризику на його інтегральну оцінку [5].

Сьогодні одним з найбільш перспективних напрямків наукових досліджень у галузі аналізу, оцінювання, прогнозування та моделювання економічних явищ є застосування методів та моделей нечіткої теорії (*fuzzy sets theory*) та нечіткої логіки (*fuzzy logic*) [6], які мають високу адаптаційну здатність до експертних даних, до якісного, вербального опису параметрів, що аналізуються, є достатньо гнучкими й адекватними вихідній інформації. Підхід на основі застосування нечітких описів дає змогу інтегрувати, звести воєдино всю наявну неоднорідну інформацію (детерміновану, статистичну, лінгвістичну й інтервальну) про підприємство та його діяльність.

Отже, діяльність вітчизняних підприємств на даний час відбувається в умовах високого рівня невизначеності, що обумовлює необхідність систематичної діагностики стану підприємства, для контролю та своєчасного продуктивного реагування на негативну динаміку, визначення стратегічних напрямів розвитку підприємства тощо.

Існує великий масив ефективних методів комплексного аналізу та діагностики загального стану підприємства. Їх поєднання дасть можливість отримати об'єктивізовану оцінку й розробити рекомендації для оптимізації діяльності підприємства.

Нечітке оцінювання стану підприємства з використанням методів багатокритерійного аналізу за локальними складовими та одержання інтегральної оцінки за допомогою методу Fuzzy SAW, на нашу думку, підвищить ефективність процесів діагностики стану підприємства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Швиданенко Г.О., Дмитренко А.І. Бізнес-діагностика підприємства: навч. посібник. К. : КНЕУ, 2008. 344 с.

2. Момот Т.В. Формування механізму діагностики діяльності підприємства: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.06.01. КНЕУ. Київ, 2007. 20 с.

3. Лігоненко Л.О. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій. Київ: КНТЕУ, 2001.580 с.

4. Балан В.Г. Прийняття управлінських рішень. Навчальний посібник. *Наукова столиця*. 2018. 304 с.

5. Вітлінський В.В. Актуальні питання розвитку теорії ризику. *Моделювання та інформаційні системи в економіці*. 2006. Вип. 74. С. 30–38.

6. Zadeh L.A. Fuzzy Sets as a Basis for a Theory of Possibility. Fuzzy Sets and Systems. 1978. Vol. 1. № 1. P. 89–100.

УДК 338

МАРКЕТИНГОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОКУПЦІВ ПРОДУКЦІЇ З ВИКОРИСТАННЯМ АНКЕТ: СУТЬ, ЗАВДАННЯ ТА АНАЛІЗ ДАНИХ

Танасійчук Альона Миколаївна,
доктор економічних наук,
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
Басістий Олександр,
Здобувач вищої освіти
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

Анотація. У дослідженні розглянуто поняття «маркетингові дослідження», «маркетингові дослідження покупців продукції» надано коментарі автора та власне визначення даних понять. Обґрунтовано особливості проведення кількісних маркетингових досліджень покупців продукції, визначено необхідні умови для ефективного результату маркетингових досліджень. Запропоновано приклад застосування методології проведення кількісних маркетингових досліджень.

Ключові слова: маркетингові дослідження, маркетингові дослідження покупців продукції, анкетування, інтерпретація результатів маркетингових досліджень, потреба, процес прийняття рішень.

Для маркетингові дослідження покупців продукції застосовують кількісні методи досліджень, які базуються на опитуваннях певної кількості респондентів і дозволяють отримати числові значення, що досліджуються. Кількісні дослідження отримали свою назву через націленість на отримання кількісної інформації про велике число об’єктів дослідження. Такі дослідження призначені для вивчення об’єктивних, кількісно вимірюваних характеристик поведінки людей, вони застосовуються тоді, коли необхідні точні, статистично надійні дані.

Для якісного ведення бізнесу в будь-якій галузі необхідна різноманітна

маркетингова інформація, однак важливою інформацією є інформація про дії конкурентів. І чим більша конкуренція, тим необхідність в аналізі та моніторингу діяльності конкурентів вища.

Будь-яке маркетингове дослідження слід почати з розробки пошукового питання та гіпотез (таблиця 1).

Таблиця 1

Пошукове питання та гіпотези з проблем ФГ «РОМАШКА-СІМ»

Пошукове питання	Гіпотеза
Чому спостерігається значне збільшення конкурентів у сфері здачі сільськогосподарської техніки в оренду?	1. Збільшення попиту на даний вид послуг; 2. Збільшення частки вітчизняних та зарубіжних фірм, що надають послуги оренди сільськогосподарської техніки майна; 3. Зниження цін на оренду сільськогосподарської техніки в Україні; 4. Погіршення бізнес-середовища в Україні.

Дане дослідження слід розпочати з визначення предметної області. Ринок реалізації послуг по здачі в оренду сільськогосподарської техніки є досить розвиненим в Україні. У кожній області знаходиться велика кількість таких підприємств, тому конкуренція є досить високою. Здебільшого, це приватні фірми, які надають свої послуги юридичним і фізичним особам.

Результати дослідження показали, що основним видом діяльності опитаних є здавання в оренду сільськогосподарської техніки. Серед них 75 % підприємств входять до групи компаній, тобто є акціонерними товариствами, і лише 25 % – не входять.

За результатами досліджень встановлено, що за минулий рік на підприємстві відбулись такі зміни (рис. 1):

- зріс/зменшився обсяг реалізації послуг – 50 % опитаних;
- зміна спискової чисельності працюючих на підприємстві – 25 % опитаних;
- зросли/впали ціна на послуги – 25 % опитаних.

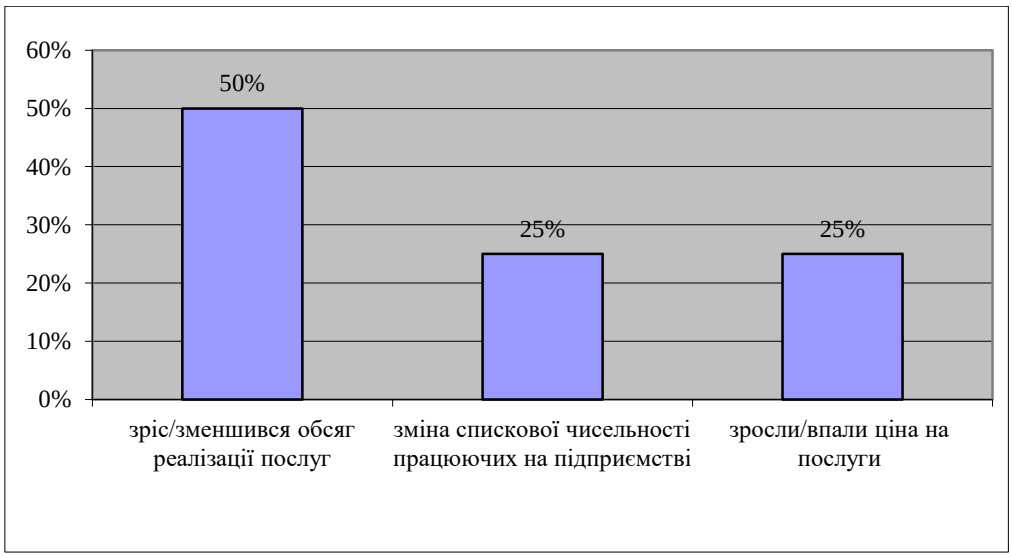

Рисунок 1 – Економічні зміни ФГ «РОМАШКА-СІМ» за минулий рік

Таким чином, було встановлено, що найбільше (50 %) з а минулий рік на підприємствах відбулись зміни обсягів реалізації послуг, це, в першу чергу, пов'язано зі змінами попиту та пропозиції на ринку сільськогосподарської техніки України.

Це призвело до збільшення конкуренції у даній сфері, а саме (рис.2):

- 85 % опитаних вважають, що конкуренція з боку постачальників аналогічних послуг значно зросла;
- 15 % вважають, що ринкова ситуація залишилась без змін.

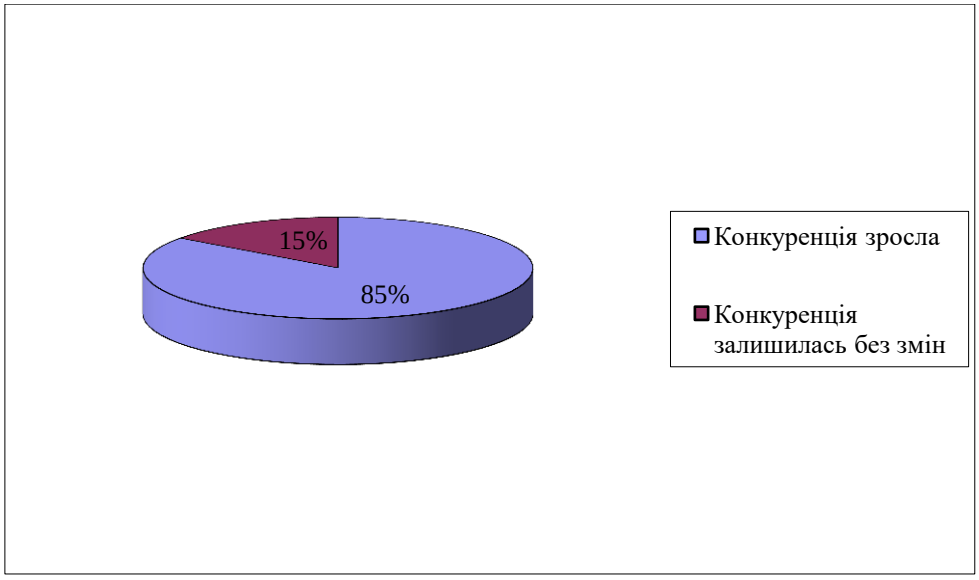

Рисунок 2 – Частка зміни конкуренції на ринку

Тому, лише 30 % респондентів вважають бізнес-клімат, у якому перебуває їх фірма ефективним, а 70 % – задовільним. Це свідчить про те, що робота на даному ринку дещо ускладнилась, потрібно шукати нові сегменти споживачів або розширювати асортимент послуг. Це дасть змогу вийти на вищі позиції прибутковості і обійти конкурентів.

Результати дослідження показали, що у даний період найбільше стримує можливість збільшувати обсяги бізнесу підприємців такі чинники, як (рис.3):

- висока конкуренція – 60 % опитаних;
- нестача оборотніх коштів – 35 % опитаних;
- високі податки – 5 % опитаних.

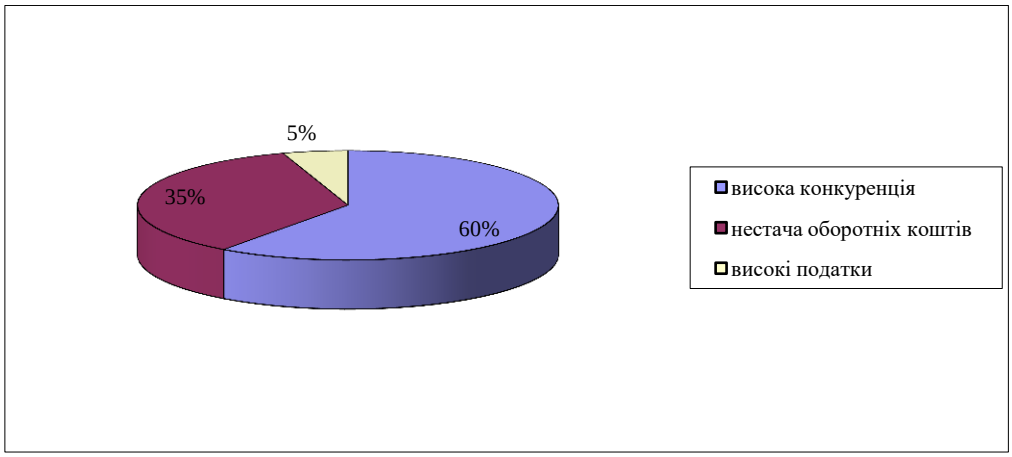

Рисунок 3 – Чинники, що впливають на обсяги реалізації послуг підприємств

Таким чином, було встановлено, що основною проблемою сучасних підприємств є збільшення конкуренції на ринку сільськогосподарської техніки (60 %), 35 % вважають, що на їх діяльність безпосередньо впливає нестача оборотніх коштів, і лише 5 % – осуджують податкову політику в Україні. Тому, лише 15 % опитаних у наступному році прогнозують збільшення обсягів реалізації своїх послуг, а 85 % – дещо з сумнівом ставляться до такої тенденції.

Досить важливе значення мають і економічні показники – це витрати на придбання послуги: ціна послуги, витрати на придбання послуги, система знижок, податки, митні збори, передпродажне обслуговування, рекламна діяльність тощо. Споживачі оцінюють послуги інакше, ніж товари. Це відбувається через специфічні ознаки послуг і потяги людини, що призводить

до мінливості в результатах.

Як показали дослідження, серед різноманітності маркетингових факторів, найбільше на підвищення конкурентоспроможності впливають:

- 55 % опитаних вважать успішну рекламну кампанію;
- 25 % опитаних – пом'якшення цінової політики;
- 15 % опитаних – вдосконалення обслуговування клієнтів;
- 5 % опитаних – налагодження взаємозв'язків з іноземними фірмами.

Таким чином, результати дослідження показали, що задля підвищення конкурентоспроможності, ФГ «РОМАШКА-СІМ» доцільно застосувати успішну рекламну кампанію (55 %), це дасть змогу збільшити імідж підприємства, залучити нових клієнтів, збільшити обсяги реалізації послуг, отримати додаткових чистий прибуток, а також підтримувати довіру постійних споживачів послуг. 25 % опитаних вважають, що найефективніше для фірми буде пом'якшення тиску цінової політики. Так як, в податкова політика в державі постійно змінюється, підприємство повинно максимально чітко пристосовуватись до даних змін і вигідно для себе і клієнтів встановлювати ціни на послуги. А як наслідок, це призведе до вдосконалення обслуговування постійних та нових клієнтів. На рис. 4 зображені маркетингові фактори, які найбільше впливають на підвищення конкурентоспроможності фірми.

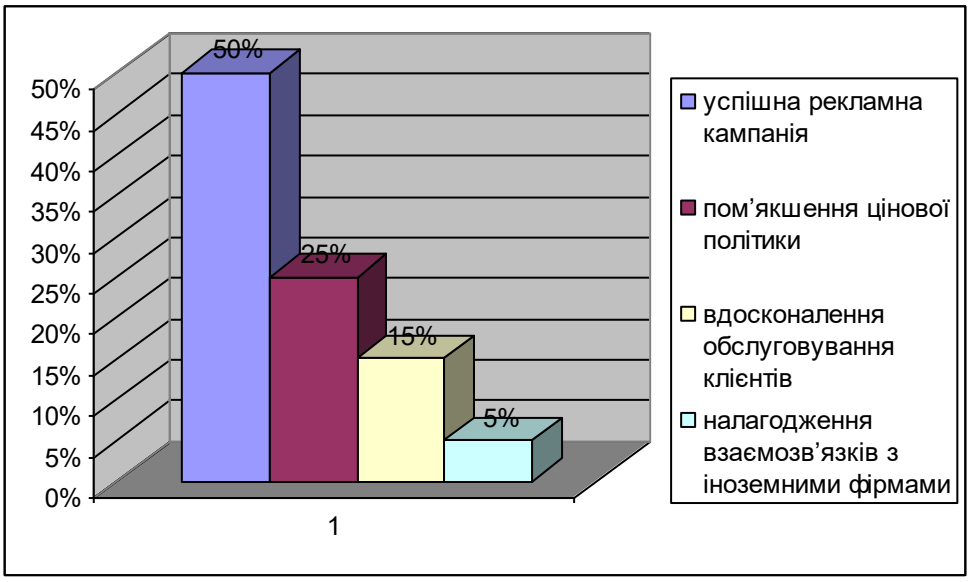

Рисунок 4 – Маркетингові фактори, які найбільше впливають на підвищення конкурентоспроможності фірми

Ефективність реклами виражається у вивченні знайомства цільової аудиторії з інформацією про досліджувану фірму та її послуги, а також про те, що саме про них відомо, який образ фірми і послуг сформувався, і яке ставлення до них склалось у споживачів.

Таким чином, результати дослідження показали, що 60 % респондентів найчастіше використовують рекламу на телебаченні та радіо, так як даний вид реклами найповніше розкриває споживачеві рекламований товар (послуги), його властивості та якість. 30 % респондентів основою успішної рекламної кампанії вважають зовнішню рекламу, так як вона дає візуально максимально оцінити і проаналізувати рекламовану послугу. І лише 10 % опитаних розміщують свою рекламу в Internet. Але зараз це досить вигідний засіб розміщення реклами, так як кількість користувачів щоразу збільшується, і можливо через десятки років телебачення і радіо відійдуть на другий план сприйняття. Але зараз найефективнішою вважається реклама на ТБ і радіо (95 % опитаних.)

На рис.5 зображені види реклами, які найчастіше використовуються підприємствами.

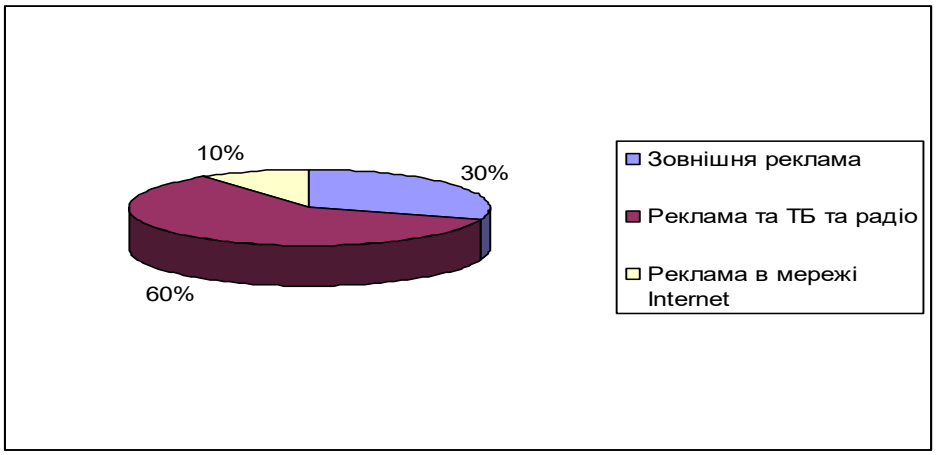

Рисунок 5 – Види реклами, які найчастіше використовуються підприємствами

Створити уявлення про послуги ФГ «РОМАШКА-СІМ» , а тим більше сформувати добре ставлення до них не завжди легко. Це вимагає часу і певної стратегії. Відносини на ринку – це, в першу чергу, людські стосунки. Реклама дозволяє формувати потрібні уявлення про досліджувану фірмі широкій

аудиторії, на основі яких легше будувати відносини.

Результати дослідження показали, що, в основному, керівні посади на даних підприємствах займають чоловіки (60 %) і лише 40 % жінки є директорами подібних фірм (рис. 6).

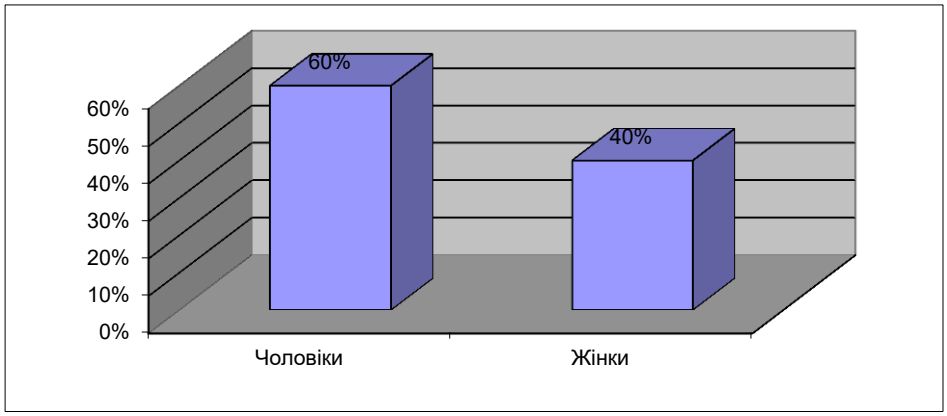

Рисунок 6 – Частка виробників послуг

Вікова категорія респондентів коливається в таких межах:

- 15-24 р. – 6 осіб;
- 25-34 р. – 5 осіб;
- 35-44 р. – 4 осіб;
- 45-55 р. – 5 осіб.

На рис. 7 зображено вікова тенденція потенційних виробників послуг даного підприємства.

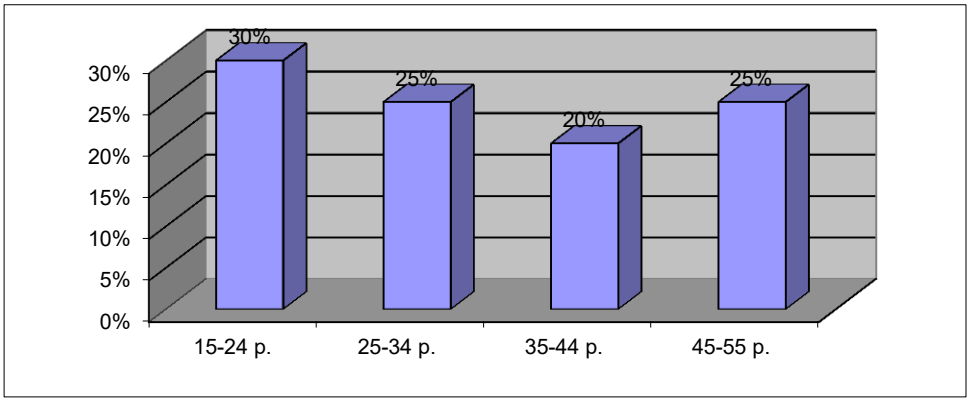

Рисунок 7 – Вікова тенденція потенційних виробників послуг

Обробку отриманих результатів дослідження проведемо за допомогою статистичних методів, на основі даних про середньомісячний дохід

респондента (табл. 2).

Таблиця 2

Аналіз середньомісячного доходу громадян

Середньомісячний дохід, грн	Кількість опитаних, осіб	Частка опитаних, %
6000-8000	5	25
8000-11000	9	45
11000-15000	5	25
більше 15000	1	5

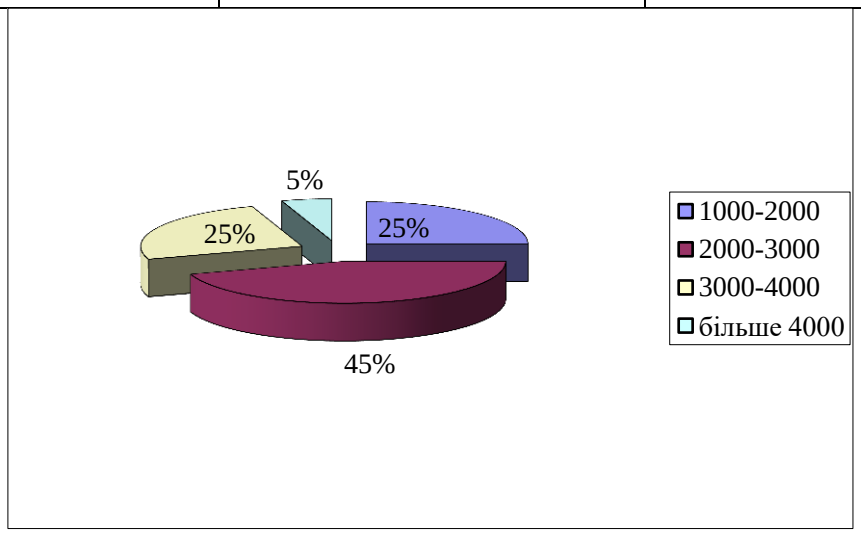

Рисунок 8 – Частка середньомісячного доходу опитаних

Значна частина (25 %) опитаних вказали, що їх матеріальне становище за останній рік тою чи іншою мірою погіршилося. Причому 45 % респондентів повідомили, що становище погіршилося «істотно». Це, в першу чергу, пов'язано з політичною нестабільністю в країні і наслідками економічної кризи, що досить «жорстко вдарила» по доходам громадян. І лише 5 % опитаних заявили, що їх матеріальне становище тою чи іншою мірою покращилося. На основі попередніх даних побудуємо інтервальний ряд табл. 3.

Таблиця 3

Приклад інтервального ряду

Середньомісячний дохід, грн	6000-8000	8000-11000	11000-15000	Більше 15000
Кількість опитаних	5	9	5	1
Накопичена кількість	5	14	19	20

Визначимо моду, як подію, що трапляється найчастіше за формулою:

$$M_o = x_o + h \cdot (f_{mo} - f_{mo-1}) / (f_{mo} - f_{mo-1}) + (f_{mo} - f_{mo+1}), (1)$$

де x_o, h – нижня межа і ширина інтервалу;

f_{mo}, $f_{mo} - f_{mo-1}$, $f_{mo} - f_{mo+1}$ – частота модального, передмодального та післямодльного інтервалу відповідно;

$$M_o = 8000 + 6000 \cdot (9 - 5) / (9 - 5) + (9 - 5) = 8500 \text{ (грн)}.$$

Отже, середньомісячний дохід керівників підприємств становить 8500 грн. Частка цих опитаних – найбільша.

Конкретне значення медіани визначається за формулою:

$$M_e = x_o + h \cdot (0{,}5 \sum f_i - Sf_{ме-1}) / f_{ме-1}, (2)$$

де x_o, h – відповідно нижня межа та ширина медіанного інтервалу;

$Sf_{ме-1}$ – накопичувальна частота передмедіанного інтервлу.

$$M_e = 8000 + 6000 \cdot (0{,}5 \cdot 20 - 5) / 9 = 8556 \text{ (грн)}.$$

Таким чином, перша половина респондентів мають щомісячний дохід менший ніж 8556 грн, а інша половина опитаних – більший.

Визначаємо квартилі вибірки – значення вибірки, які ділять ряд за обсягом на чотири рівні частини.

Перший квартиль визначаємо за формулою:

$$Q_1 = x_o + h \cdot (0{,}25 \sum f_i - SQ_1\text{-}1) / fQ_1, (3)$$

$$Q_1 = 6000 = 6000 \cdot (0{,}25 \cdot 20 - 5) / 9 = 6000 \text{ (грн)}.$$

Отже, чверть керівників мають дохід менше 6000 грн, а три чверті - більше.

Третій квартиль визначим за формулою:

$$Q_3 = x_o + h \cdot (0{,}75 \sum f_i - SQ_3\text{-}1) / fQ_3, (4)$$

$$Q_3 = 9000 + 6000 \cdot (0{,}75 \cdot 20 - 14) / 5 = 9200 \text{ (грн)}.$$

Таким три чверті опитаних мають дохід менше ніж 9200 грн, а одна чверть – менше.

Маркетингові дослідження підприємства провадять в більшості випадків для визначення рівня власної конкурентоспроможності. Для цього здійснюють оцінку конкурентоспроможності підприємства, тобто порівняння його

характеристик, властивостей чи марок товарів, що ним продукуються, із аналогічними показниками головних конкурентів для визначення того, що забезпечує підприємству переваги над конкурентами в конкретній сфері чи навіть у кількох сферах діяльності.

Підприємство ФГ «РОМАШКА-СІМ», яке займається здачею сільськогосподарської техніки фізичним і юридичним особам не стало винятком у конкурентній боротьбі за споживача.

Відповідно до цього необхідно провести маркетингове дослідження, щоб дізнатися, які параметри найбільше впливають на купівлю даних послуг. З цією метою, провели коротке опитування серед кількох представників споживачів послуг підприємств, які оцінили кожен параметр по п'яти бальній шкалі.

У табл. 4 представлені результати маркетингових досліджень споживачів послуг ФГ «РОМАШКА-СІМ» та його двох основних конкурентів на ринку Бершадської громади, як: ФГ «Зеон» – основний конкурент нашого підприємства та ФГ «Агросервіс».

Таблиця 4

Сегментація ринку по споживачам послуг

Показники	ФГ «РОМАШКА-СІМ»	ТОВ «Зеон»	ТОВ «Агросервіс»
Імідж підприємства	4	5	3
Ціна послуг	5	4	3
Якість послуг	4	4	4
Маркетингові та рекламні можливості підприємства	4	5	4
Обслуговування персоналу	5	5	5
Сумарна оцінка	4,4	4,6	3,8

Таким чином, результати дослідження показали, що практично однакова середня оцінка в ФГ «РОМАШКА-СІМ» та ФГ «Зеон» свідчить про те, що підприємства знаходяться на однаковій стадії розвитку та отримують майже однаковий прибуток від реалізації своїх послуг. Що стосується ФГ «Агросервіс», то дане підприємство поступово втрачає популярність на ринку сільськогосподарської техніки Бершадської громади.

Результати оцінки ФГ «РОМАШКА-СІМ» свідчать про наявність деяких проблем на фірмі, а саме:

- зниження іміджу підприємства;
- спад маркетингових і рекламних можливостей підприємства.

Показник сумарної оцінки показує рівень конкурентоспроможності досліджуваних підприємств. Як вказувалось раніше, головним конкурентом ФГ «РОМАШКА-СІМ» є ФГ «Зеон». За рахунок підтримання свого іміджу, якості надання послуг і сприяння маркетингових можливостей, дана фірма знаходиться на стадії зростання своєї діяльності, отримує високі прибутки і користується попитом серед споживачів даних послуг.

Для визначення плюсів підприємства можна використати багатокутники конкурентоспроможності підприємства. Наслідком цього є вимірювання площі фірм-конкурентів. Чим більша площа многокутника, тим вище показники конкурентоспроможності даних підприємств та їх послуг.

На рис. 9 зображений *многокутник конкурентних переваг підприємств Бершадської громади.*

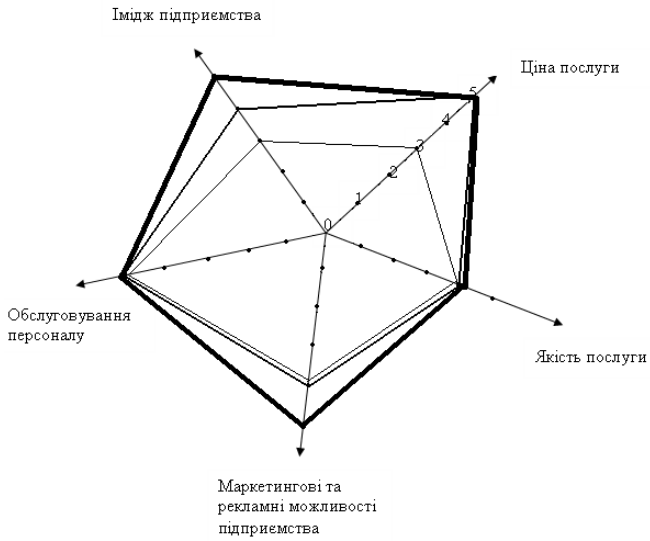

Рисунок 9 – Многокутник конкурентних переваг підприємств Бершадської громади

Отже, максимально віддалена сторона від початку координат є ознакою високою конкурентоспроможності фірми, а також підприємство знакоходиться в конкурентному стратегічному стані. У даному випадку лідером стало ФГ «Зеон».

Що ж до рівня цін на ФГ «РОМАШКА-СІМ», то, як вже було зазначено

вище, наше підприємство має найнижчі ціни, що характеризує його позитивно. Адже, ФГ «РОМАШКА-СІМ» при досить високій якості обслуговування, з високим показником обсягу продажу, тримає ціни на найнижчому рівні, чим і обумовлений високий попит на її товари та послуги.

Однак, ФГ «РОМАШКА-СІМ» необхідно якнайшвидше підвищити якість надання своїх послуг, адже, на думку експертів, вона знаходиться на дещо низькому рівні. Якщо підвищиться якість, можна буде відповідно підвищити ціни на послуги підприємства, а як наслідок, з'являться нові клієнти, зросте імідж підприємства, а відповідно і прибутки у майбутньому.

Таким чином, проаналізувавши результати досліджння можна зробити такі висновки, що існує декілька основних проблем зниження конкурентоспроможності ФГ «РОМАШКА-СІМ», а саме:

- нестабільна політична ситуація в нашій країні, що негативно впливає на доходи громадян;
- недосконала податкова політика держави;
- збільшення вітчизняних та зарубіжних фірм-конкурентів;
- збільшення попиту на аналогічні послуги конкурентів.

Тому, підтверджується дві із чотирьох висунутих гіпотез, інші гіпотези спростовуються.

ФГ «РОМАШКА-СІМ» має досить високий потенціал розвитку в цілому. Для того, щоб підприємство підіймалося на більш високі рівні конкурентоспроможності йому необхідно покращувати якість, тому що навіть маючи найкращі ціни, проте за низької якості продукції, яка не відповідає вимогам стандартів, воно не зможе конкурувати на ринку сільськогосподарської техніки. Інформація, яка була отримана задля покращення конкурентості підприємства, представляє цінне джерело відомостей для роботи з удосконалення реклами як в частині тексту і графіки, так і з точки зору вибору каналів для її розповсюдження.

Що стосується маркетингових і рекламних можливостей ФГ «РОМАШКА-СІМ», то в даний час в Україні реклама стала таким же

предметом суспільного життя, як телебачення. Неможливо собі уявити, що б 10-15 років тому під час перегляду кінофільму, глядач зазнавав впливу реклами, пропонує купити, спробувати, вкласти і т.д. Це може радувати, дратувати, але реальність така. Ефективність реклами виражається у вивченні знайомства цільової аудиторії з інформацією про досліджуваної фірми та її послуги, а також про те, що саме про них відомо, який образ підприємства і послуг сформувався і яке ставлення до них.

Не слід забувати, що реклама – лише один з маркетингових інструментів, що впливають на збут товару і, отже, при зниженні рівня продажів, предметами аналізу, крім реклами, повинні стати сама послуга і ціна на неї, особливості людей, які мають до цього відношення. Зокрема, можна активізувати роботу працівників, змінити ціни і покращити обслуговування. Саме з цієї причини при оцінці ефективності реклами ФГ «РОМАШКА-СІМ» враховуються фактори, що сприяють або перешкоджають вирішення маркетингових завдань.

Також, маркетингові дослідження показали нам, що за даними Бершадської громади кількість підприємств (основних учасників ринку сільськогосподарської техніки) щороку зростає, на протязі останніх п’яти років середньорічний приріст по області становив + 5,5 %.

Попит на оренду сільськогосподарської техніки сьогодні значно перевищує пропозицію, на ринку існує дефіцит сільськогосподарської техніки. ФГ «РОМАШКА-СІМ» прикладає значних зусиль для підвищення конкурентноздатності послуг і їх просуванню на ринку.

На основі маркетингових досліджень було з’ясовано, що для збільшення конкурентоспроможності і ефективного, беззбиткового фукнкціонування ФГ «РОМАШКА-СІМ» потрібно провести ряд маркетингових заходів щодо удосконалення діяльності підприємства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Войчак А. В., Федорченко А. В. Маркетингові дослідження: Підручник / За наук. ред. А. В. Войчака. К.: КНЕУ, 2009. 408 с.

2. Зозульов О. В. Система показників рівня попиту на ринку та її зв'язок з маркетинговою стратегією компанії . Маркетинг в Україні. № 2. 2011. С. 22-24.

3. Ковінько О.М. Маркетингове дослідження ринку м'яса в Україні. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. 2016. №11. С. 113 - 115.

4. Ковінько О.М. Формування теорії маркетингових досліджень міжнародних ринків. Ефективна економіка. 2015. №12. Режим доступу до журналу: http:. www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4640.

5. Котлер Ф. Маркетинг від А до Я. 80 концепційя, які повинен знати кожен менеджер. Київ: Видавництво Альпіна Паблішер Україна, 2020. 242 с.

6. Лилик І. Ринок маркетингових досліджень в Україні: експертна оцінка та аналіз УАМ. Маркетинг в Україні. 2021. № 1- 2.

7. Полторак В. А. Маркетингові дослідження: Навчальний посібник / В. А. Полторак. К.: Центр навчальної літератури, 2003. 378 с.

8. Старостіна А. О. Міжнародні маркетингові дослідження та управління ризиками – важливі чинники підвищення конкурентоспроможності підприємств. Теоретичні та прикладні питання економіки. Вип. 26. 2011. С. 14-26.

9. Танасійчук А. М., Поліщук І. І., Громова О. Є., Бондаренко В. М., Гевчук А. В., Поліщук Н. В. Маркетинг: навч. посібник. Вінниця : ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2019. 290 с.

10. Танасійчук А.М., Середницька Л.П., Добровольська Н.В. Маркетингове забезпечення процесу вивчення купівельних переваг на ринку обігрівальних приладів. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. №6. 2021. С.58-64. http:. journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2022/01/en-2021-6t1-12.pdf

11. Федорченко А. В. Система маркетингових досліджень: монографія. К. КНЕУ. 2009. 267 с.

УДК 338

ВПРОВАДЖЕННЯ CRM-КОНЦЕПІЙ ЗАДЛЯ ПОКРАЩЕННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ ПОЛІТИКИ РОЗПОДІЛУ ПРАТ «ВОЛОДАРКА»

Танасійчук Альона Миколаївна,
доктор економічних наук,
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
Садлій Владислав
Здобувач вищої освіти
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

У дослідженні розглянуто поняття «маркетингова політика розподілу», надано коментарі автора та власне визначення даного поняття. Обґрунтовано завдання, функції та етапи впровадження CRM-концепцій задля покращення маркетингової політики розподілу. На прикладі підприємства здійснено впровадження CRM-концепцій задля покращення його збутової діяльності.

Ключові слова маркетингова політика розподілу, канали розподілу, система розподілу, транспортування продукції, структура каналу розподілу, оптимальний канал розподілу, CRM-концепції, система маркетингового розподілу товарів підприємства, автоматизація збутових процесів.

У західних країнах почався стрімкий розвиток нової концепції керування виробництвом й збутом. На зміну тейлоризму, маркетингу, системному підходу до рішень управлінських щодо завдань, програмування, програмно-цільового керування, планово-адміністративного керування приходить логістика.

Вона ставить на перше місце завдання забезпечення стабільності виробництва, контроль за рухом інформаційних і збутових потоків, планування виробництва, точно і вчасно («just-in-time») реалізації якісних товарів та послуг, прийняття й виконання не тільки короткострокових поточних, а й стратегічних довгострокових планів маркетингової політики розподілу в умовах ринкової економіки а і її оцінку через облік, аналіз, аудит витрат на збут. Відповідно

змінюється й методологія такої оцінки ефективності виробництва й збуту, зокрема почали оцінюватися й враховуватися не тільки кількісні, але і якісні його показники. Усе це стало можливим завдяки використанню й автоматичній обробці величезного обсягу облікової інформації за допомогою сучасних програмних продуктів, реалізованих на базі новітніх інформаційних технологій.

Загалом усі комп'ютерні програми для автоматизації збутових процесів поділяють на декілька груп:

– домашні бухгалтерії – програми управління сімейним бюджетом. До них належать: «Microsoft Money», «Quicre Money;

– міні-бухгалтерії – програми для бухгалтерії без чіткого поділу напрямів роботи облікового апарату («1С:Бухгалтер Expert» (ЮМ), «Бзмби+», «Инфо-Бухгалтер»);

– універсальні програми – інтегровані програми, орієнтовані на бухгалтерії невеликого розміру, в яких передбачено всі розділи обліку та можливість створення мережі («ПАРУС», «Дебет Плюс», «БЄСТ-2», «1С:Бухгалтерія», «Финанси без проблем»);

– бухгалтерські комплекси-програми, що орієнтовані на підприємства з кількістю співробітників бухгалтерії 5-6 осіб, які передбачають наявність чіткого розподілу функцій між ними. Ці програми призначені для корпорацій та великих підприємств. Серед них варто виділити: «Моноліт», «ЮСТ-3» «SCALA», «PLATINUM»;

– автоматизовані робочі u1084 місця (АРМ) – програми, що забезпечують автоматизацію окремих ділянок бухгалтерського обліку «Gross Bee», «Lady Fin», «Интегратор», «Куб» [38, с. 270-271].

Усі згадані програмні продукти для автоматизації обліково-аналітичних процедур, пов'язаних із збутовими процесами ґрунтуються на застосуванні різних варіантів побудови та функціонування інформаційної системи та управління збутом. Особливості цієї ІС залежать від виду діяльності та розміру підприємства, його організаційної структури, документообігу, використання мережного оброблення даних тощо [5]. У вирішенні задач з обліку збуту

пропонуємо звертати увагу на ряд основних учасників інформаційного обміну (рисунок 1), які можуть автоматизувати оброблення своїх даних автономними програмними продуктами (самостійними модулями).

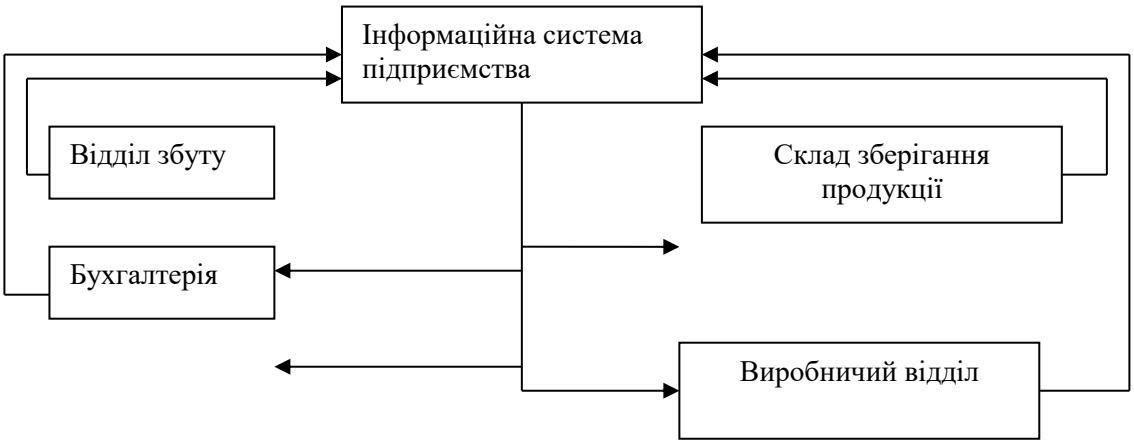

Рисунок 1 – Потік інформації про збут готової продукції ПрАТ «Володарка»

Джерело: сформоване автором

Пропонуємо використання ПрАТ «Володарка» таких програмних рішень, що забезпечують облік збуту товарів (робіт, послуг) у відділі збуту (маркетингу, комерційному відділі) і в бухгалтерії.

Програмний модуль відділу збуту забезпечуватиме облік надходження на склад і відвантаження із складу готової продукції та дає можливість отримати інформацію про її наявність на складі; про виконання договорів, про виписані рахунку-фактури. Він виконуватиме такі функції, як організація та ведення картотеки складського обліку, відвантаження готової продукції, рекламацій, виконання договорів, та друк реєстрів і сервіс.

У бухгалтерії виконуватиме розв’язання задач «Відвантаження та реалізації», ведення довідників та сервіс. Цей модуль може функціонувати автономно або в комплексі з іншими. Вхідна інформація формується на місці виникнення та передається в бухгалтерію в електронному вигляді. На її основі виписуються рахунки-фактури, що також можуть бути сформовані шляхом введення відповідної інформації просто з клавіатури і т.д.

В умовах функціонування корпоративних інформаційних систем для

обліку збутових процесів можуть пропонуватися рівні програмних рішень, що забезпечують розв'язання цих задач у регламентному режимі та режимі запиту, отримання результативної інформації в повному обсязі.

Проте, усі існуючі програмні продукти мають багато недоліків в організації бухгалтерської служби та неточностей в здійсненні обліку збутової діяльності. На нашу думку для покращення роботи програмного забезпечення автоматизації обліку збутових витрат необхідно:

– забезпечити обмін обліковою інформацією між збутовим відділом і бухгалтерією за допомогою електронної пошти. Тільки тоді можна реагувати на події з належною швидкістю;

– потрібно вивчати дані про збут у оперативному режимі – так легше виявляти закономірності й обмінюватися міркуваннями й розуміти глобальні тенденції та забезпечувати кожному клієнтові індивідуальний підхід;

– необхідно позбавити працівників збутового відділу та бухгалтерії від зайвої роботи й дати їм можливість зосередитися на виконанні роботи по удосконаленню збутового процесу, що потребує дійсних розумових зусиль;

– використати електронні інструменти для створення віртуальних груп зі співробітників як бухгалтерії, так і збутового відділу,: варто перетворити всі паперові процеси з документування збутових операцій в електронні;

– створювати електронний контур зворотного зв’язку між виробництвом, збутом і обліком, по підвищенню до ефективності фізичних процесів і якості пропонованих продуктів та послуг. Кожен співробітник повинен мати можливість легко відслідковувати всі ключові показники діяльності компанії від виробництва до споживання продукції кінцевим користувачем;

– використати електронні системи для вміщення рекламацій клієнтів безпосередньо тими співробітниками, які реально можуть удосконалити продукт чи послугу;

– обмінювати інформацію на час. Скорочувати цикл збуту продукції

за рахунок переходу на електронні трансакції з усіма покупцями й партнерами й перетворити всі бізнес-процеси в злагоджену, роботу за принципом «точно в термін»;

– застосовувати електронні способи надання послуг і збуту товарів, щоб усунути посередників.

Для вдосконалення роботи системи управління збутовою діяльністю ПрАТ «Володарка» доцільно використовувати систему CRM (Customer Relationship Management управління взаємовідносинами з клієнтами). Вона представляє собою систему побудови взаємовідношень з клієнтами, інструменти для управління цими відношеннями, нарощування клієнтської бази, а також новий підхід до ведення бізнесу з абсолютною орієнтацією на клієнта. Необхідність в CRM – рішенні виникає саме через вище вказані фактори, за яких вкрай необхідним є утримання існуючих та пошук нових споживачів продукції ПрАТ «Володарка».

CRM (Customer Relationship Management – керування взаєминами з клієнтами) – це спрямована на побудову стійкого бізнесу концепція і бізнес-стратегія, ядром якого є «клієнто-орієнтований» підхід. З кожним клієнтом проводиться певна робота, як для привертання уваги до товарів та послуг, так і для його утримання від переходу до конкурентів за допомогою кращого обслуговування.

CRM-проекти найчастіше окуповуються вже через кілька місяців роботи, а нормальна ефективність у перший рік досягає 40%. До того ж CRM-технології включають і моніторинг дій конкурентів, «захист» своїх клієнтів від їхнього впливу.

Також при цьому варто пам’ятати про інтеграцію з обліковою системою, щоб не було дублювання введення даних, всі «накладні-рахунки-платежі» потрапляли в CRM-програму автоматично.

Крім того в набір функціональних можливостей аналітичних CRM-систем входить: детальний аналіз минулих і поточних продажів; оцінка впливу на процес продажів різних факторів; введення процесу маркетингових комунікацій

із клієнтами (CRM).

Ці комплекси допомагають вирішувати наступні завдання визначення товарної цінової політики; контроль ефективності роботи із клієнтами; виборів каналів пересування товарів; оцінка ефективності маркетингових й управлінських заходів.

На першій стадії запровадження CRM-коннцепція для ПрАТ «Володарка» найоптимальнішим варіантом буде придбання програми CRM Quick Sales 2. Вона призначена саме для підприємств, які тільки починають працювати із цими системами і дозволяє організувати роботу з клієнтами без значних капіталовкладень. Придбання першої ліцензії CRM Quick Sales 2 коштує 1975 гривень. При переході з одного продукту на іншій, а також при розширенні кількості місць оплачується тільки різниця у вартості. При оновленні версії або при переході з одного продукту на інший, якщо старий продукт був з апаратним ключем захисту, а новий з електронним, то апаратний ключ повертається. Подальші придбання ліценцій коштують 987,5 гривень на рік.

Структура витрат при впровадженні CRM Quick Sales 2 наведена в таблиці 1. Найчастіше при розрахунку кошторису проекту керуються тільки явними, прямими витратами. При цьому нерідко забувають про непрямі витрати й витрати після впровадження.

Таблиця 1

Кошторис витрат на впровадження

CRM Quick Sales 2 на ПрАТ «Володарка»

Прямі витрати	Розмір витрат, гривень	Стандарти витрат, %
Бізнес-обстеження	69,1	3-5
Проект	395,0	20
Програмне забезпечення (ПЗ)	1975,0	опціонально
Апаратні кошти	-	по необхідності
Впровадження	987,5	від 50% до вартості ПЗ
Додаткове робоче місце (зарплата + соціальні відрахування)	975,0 + 355,9	опціонально
Непрямі витрати і витрати після впровадження		
Упущений прибуток від ймовірних збоїв і процесу звикання до системи		
Витрати на підтримку й супроводження системи	100,0	до 20 % від вартості ПЗ

Джерело:сформоване автором

Розрахуємо економічну доцільність та ефективність від впровадження на підприємстві CRM-концепції. Запровадження даної концепції обійдеться підприємству у 3426,1 гривень. В таблиці 3 в кількісному вигляді представленні наслідки від впровадження CRM-концепції на ПрАТ «Володарка».

Таблиця 2

Економічна доцільність та ефективність впровадження CRM-концепції на ПрАТ «Володарка»

Показники	Тисяч гривень	%
Додатково отримана виручка в рік:		
- додатковий дохід;	27550,0	30
- економія на трудомісткості.	364,2	11 (від суми позавиробничих витрат)
Всього додаткова виручка	27914,2	
Додатково понесенні витрати в рік:		
- збільшення витрат на реалізацію через збільшення обсягів реалізації;	26378,6	29
- заробітна плата нового працівника;	11,7	
- соціальні відрахування в Фонди державного страхування;	4,3	
- амортизаційні відрахування;	2,1	
- витрати на підтримку і супроводження системи.	0,1	
Всього додаткові витрати	26396,8	
Щорічний додатковий прибуток	1517,4	
Чистий прибуток	1138,1	
Термін окупності CRM-системи, 1-2 місяці	3	
Річний економічний ефект від запровадження системи	1516,8	
Економічна ефективність заходів	446	

Джерело:сформоване автором

Отже таким чином, запровадження на ПрАТ «Володарка» CRM-концепції є економічно ефективним та корисним для підприємства. Керівникам підприємства не варто боятися подібних технологій. Навпроти, їм варто звернути увагу на те, що вже сьогодні пропонує ринок. Саме цей крок дозволить їм вибрати найбільш оптимальну систему й значно підвищити ефективність збутової політики підприємства.

Отже, можемо зробити висновок, що в умовах конкурентної боротьби для підприємства особливий інтерес має процес моделювання та автоматизації обліку маркетингової політики розподілу. За наявною інформацією про збут

продукції в базі даних та базі моделей можна проаналізувати фактичну та планову рентабельність запропонованої продукції; змоделювати її рентабельність на майбутні періоди; внести конкретні пропозиції щодо організації виробництва товару, використовуючи інформацію бази знань, бухгалтер (керівник підприємства) отримує підказку про потрібне оптимальне управлінське рішення, яке дасть можливість у найкоротший термін переорієнтувати та пристосувати виробництво до нових умов господарювання та збутової конкуренції на ринку.

Таблиця 3

Зведена таблиця рекомендацій щодо проведення маркетингової збутової діяльності ПрАТ «Володарка»

Назва рекомендованого заходу	Ціль, що досягається	Методи, досягнення цілей	Показники ефективності, що характеризують результат
Розробка медіа – плану	Охоплення більшого сегменту ринку	Розміщення реклами: – у журналі; – на телебаченні; – на бігборді.	Обсяг реалізації зросте на 20%, у порівнянні з попереднім роком
Формування стратегії відносин з клієнтами	Налагодження взаємовигідних стосунків з клієнтами	Впровадження CRM-системи	Зростання обсягу продажу за рахунок стійких конкурентних переваг
Формування єдиної служби маркетингу на ПрАТ «Володарка»	Удосконалення структури підприємства	Вдосконалення на підприємстві служби маркетингу	Частка ринку складає 29%

З вищевикладеного матеріалу видно, що ПрАТ «Володарка» є конкурентоспроможним на ринку оскільки рівень обізнаності складає 100%, якість продукції 75%, та імідж підприємства, який також є досить високим.

Розробка медіа-плану збільшить обсяг реалізації на 20% у порівнянні зпопереднім роком, формування стратегії відносин з клієнтами тобто впровадження CRM-концепції покращить збутову систему за рахунок стійких конкурентних переваг. Отже, загалом ПрАТ «Володарка» не має проблем з реалізацією своєї продукції, оскільки має достатню кількість постійних покупців, список яких з кожним роком оновлюється.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Балабанова Л.В., Мітрохіна Ю.П. Стратегічне маркетингове управління збутом підприємств: Дон. ДУЕТ , 2009. 245 с.

2. Гаркавенко С. С. Маркетинг: підручник. К: Лібра, 2002. 705 с.

3. Зоріна О.І., Наумова О.Е., Сиволовська О.В., Боровська О.Г. Маркетингова політика розподілу: Навч. посібник. Харків: УкрДАЗТ, 2012. 210 с.

4. Ілляшенко С.М. Маркетингова діяльність на підприємстві. Економіка підприємства: підручник. за заг. ред. д. е. н., проф. Л.Г. Мельника. Суми: Університетська книга, 2012. С. 528-559.

5. Ільченко Н. Б. Управління продажем: опорний конспект лекцій. Київ : КНТЕУ, 2016. 64 с.

6. Котлер Ф. Маркетинг від А до Я. 80 концепційя, які повинен знати кожен менеджер. Київ: Видавництво Альпіна Паблішер Україна, 2020. 242 с.

7. Маркетинг підприємства: навч. посіб. Л.В. Балабанова, В.В. Холод, І.В. Балабанова. К.: Центр навч. літ., 2012. 612 с.

8. Мозгова Г. В., Морозов А. О., Фомін О. Д. Використання CRM-систем на українському ринку: особливості та перспективи. *Проблеми системного підходу в економіці.* 2017. Вип. 2. С. 89-94. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PSPE_print_2017_2_17

9. Поліщук І.І., Бондаренко В.М., Шарко В.В. Маркетинговий менеджмент: Навчальний посібник. Вінниця: Видавничо–редакційний відділ ВТЕІ КНТЕУ. 2016. 224 с.

10. Танасійчук А. М., Поліщук І. І., Громова О. Є., Бондаренко В. М., Гевчук А. В., Поліщук Н. В. Маркетинг: навч. посібник. Вінниця : ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2019. 290 с.

11. Танасійчук А.М. Маркетинг в умовах міжнародної диверсифікації бізнес-діяльності підприємства. Монографія. КНЕУ. 2017.

12. Танасійчук А.М., Сіренко С.О., Поліщук І.І. Стимулювання продажу товарів як спосіб подолання комунікаційного розриву в стосунках між торговельними підприємствами і споживачами. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2020. №5. Т.1. С. 218-223.

УДК 338

КОНТРОЛЬ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ БРЕНД-МЕНЕДЖМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВА «ЖИТОМИРСЬКИЙ ЛІКЕРО-ГОРІЛЧАНИЙ ЗАВОД»

Танасійчук Альона Миколаївна,
доктор економічних наук,
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
Сусол Денис
Здобувач вищої освіти
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

У дослідженні розглянуто моделі контролю результативності та ефективності бренд-менеджменту конкретного підприємства, надано рекомендації автора щодо доцільності формування бренду лікеро-горілчаного підприємства. Обґрунтовано показники, які важливо систематично оцінювати топ-менеджменту «ЖИТОМИРСЬКИЙ ЛІКЕРО-ГОРІЛЧАНИЙ ЗАВОД». Надано рекомендації щодо оцінювання даних показників.

Ключові слова: бренд, бренд-менеджмент, маркетингові стратегії, методи оцінювання ефективності бренд-менеджменту, просування бренду, індекс розвитку бренду, ефективності інвестицій в бренд.

Дослідження можливостей ринку і вирішення маркетингових проблем підприємства потребують вичерпної і достовірної інформації про споживачів. Неможливо проводити аналіз, планування та контроль виробничої, збутової діяльності без дослідження попиту покупців, їх потреб та особливостей поведінки.

Для формування бренду торговельної мережі «Житомирський лікеро-горілчаний завод» – «ЖЛГЗ» необхідно мати вичерпну інформацію про цільову аудиторію її споживачів. Таку інформацію можна отримати лише при проведенні маркетингових досліджень.

Нині інформація є не менш важливим ресурсом і передумовою успішної підприємницької діяльності, ніж гроші, сировина, обладнання та трудові ресурси тощо. Від надійного всебічного інформаційного забезпечення маркетингової служби залежить конкурентоспроможність торговельної мережі «Житомирський лікеро-горілчаний завод» та бренду «ЖЛГЗ», його перспективи на ринку. Разом із тим важко знайти підприємство, яке б цілком було задоволене інформацією про ринок.

Отже, розглянемо особливості поведінки споживачів товарів мережі «Житомирський лікеро-горілчаний завод» – бренду «ЖЛГЗ» на ринку продовольчих товарів, їх уподобання на основі безпосереднього опитування населення.

У 2021-2022 роках працівниками відділу маркетингу ДП «Житомирський лікеро-горілчаний завод» було проведено комплексне дослідження особливостей поведінки населення Житомирської області на ринку продовольчих товарів. Увагу сконцентрували, зокрема, на вивченні уподобань міського населення. Це було зумовлено тим, що саме міські жителі є основними покупцями товарів мережі «Житомирський лікеро-горілчаний завод» – бренду «ЖЛГЗ», оскільки населення сільської місцевості споживає переважно продукти з власних підсобних господарств.

Як виявилось у процесі дослідження, важливим аспектом для мешканців міст є вибір останніми місць харчування. Одні віддають перевагу громадським закладам, інші – споживають лікеро-горілчані вироби тільки вдома. Саме від кількості тих й інших залежить потреба населення в лікеро-горілчаних виробах.

Дані проведеного дослідження свідчать, що 60% міського населення Житомирщини харчується переважно вдома, 2% – в місцях громадського харчування, 38% – і вдома, і в закладах громадського харчування, тобто залежно від обставин. Таким чином, 40% жителів з тією чи іншою періодичністю відвідують кафе, їдальні, ресторани і відчувають потребу в їх існуванні, а 60% харчуються у себе вдома з різних на те міркувань (рисунок 1).

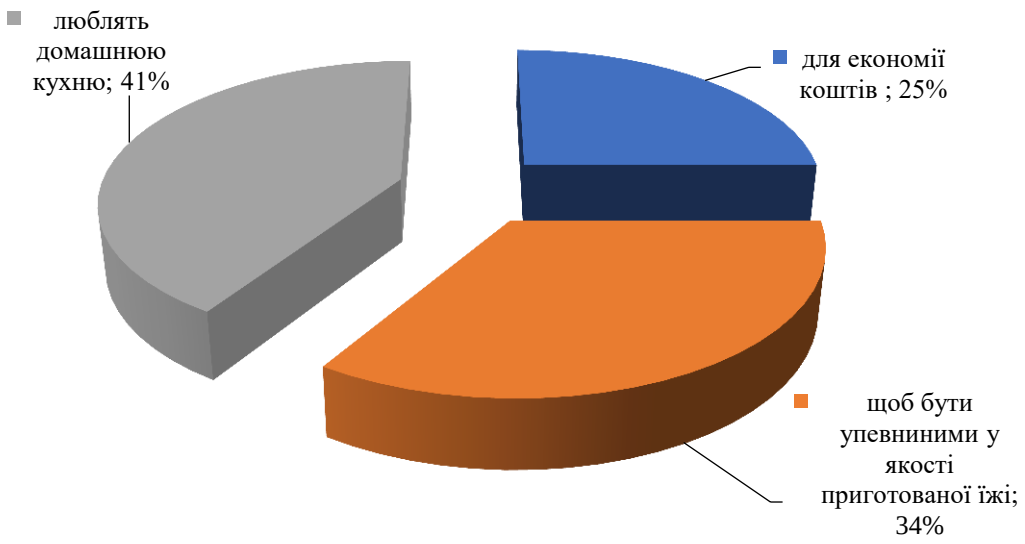

Рисунок 1 – Основні мотиви, що спонукають населення Житомирщини харчуватися вдома

Дані рисунку 3.1 свідчать про те, що основними мотивами харчування населення вдома слід вважати, по-перше, уподобання, пов'язані з домашньою кухнею (41%), по-друге, впевненість в якості приготованої їжі (34%) і, по-третє, економію коштів (25%). Тому, купувати товари мережі «Житомирський лікеро-горілчаний завод» – бренду «ЖЛГЗ» будуть 75% респондентів. Таким чином, для збільшення кількості відвідувачів закладів громадського харчування необхідно якомога відчутніше наблизити їх меню до домашньої кухні й активно рекламувати як саму якість приготування їжі, так і продукти, що при цьому використовуються, рекламу інші товари, які споживаються в процесі харчування. Що ж стосується групи громадян, які харчуються вдома з метою економії коштів, то привабити їх купувати товари мережі «Житомирський лікеро-горілчаний завод» – бренду «ЖЛГЗ» можна шляхом пошуку резервів зниження цін. Тобто в перспективі за умов зростання рівня життя населення України та становлення ринку покупців (і як наслідок зростання якості продуктів харчування та готової їжі) кількість населення, яке віддає перевагу закладам громадського харчування, може суттєво зрости.

З числа респондентів, які відвідують заклади громадського харчування та є покупцями мережі «Житомирський лікеро-горілчаний завод» – бренду

«ЖЛГЗ» тільки 68% вживають горілку. 32% респондентів, не вживають горілку, тому що ведуть здоровий спосіб життя і вважають горілку шкідливим продуктом - 70% з них жінки, віком від 21 до 45 років. За станом здоров'я вважають за краще відмовлятися від горілки близько 10%. Більшість респондентів (50%), з тих що не вживають горілку, віддають перевагу іншим напоям: лікерам та настоянкам.

На запитання, що є приводом для вживання лікеро-горілчаних виробів відповіді розділилися наступним чином:

- В гостях, або приймаючи гостей, в компанії друзів - 33,4%,
- Урочиста подія (день народження, весілля і т.д.) - 23,8%,
- Чи не шукають приводу (або все перераховане) - 19%,
- Як спосіб відпочити і на природі (на пікніку, за містом) - по 9,5%,
- У лікувальних цілях - 4,8%.

Жінки в основному вживають горілку з нагоди урочистої події, в гостях, на природі; в лікувальних цілях горілку вживають чоловіки у віці від 46-60 років.

Вивчаючи питання щодо частоти споживання було визначено, що 42,9% респондентів споживають горілчані вироби кілька разів на місяць, причому, найчастіше - неодружені чоловіки. Один або кілька разів на тиждень – 33,3%, в основному це молодь та студентська молодь віком від 21-30 років. 1 раз в півроку – 23,8% - в основному це жінки і чоловіки старше 60 років.

На запитання, в якій кількості споживачі купують горілку, думки респондентів розподілилися наступним чином:

- найбільше купується горілка в обсязі 0,5 л – 57,2% респондентів.
- на другому місці – в обсязі 1 л – 23,8%.
- на третьому – 0,7 л – 19% респондентів.

На запитання, де здійснюєте покупку горілки, відповіді розподілилися наступним чином:

- 71,5% опитаних набувають горілку в супермаркетах,
- 9,5% в мережі «Житомирський лікеро-горілчаний завод»,

– 4,75% - в звичайних продовольчих магазинах і кіосках,

– 9,5% респондентів набувають горілку в усіх зазначених вище торгових точках, без особливих переваг.

Опитування показало, що більшість - 62% респондентів віддають перевагу вітчизняному виробникові «Житомирський лікеро-горілчаний завод», бренду «ЖЛГЗ», і 38% іншим виробникам, в тому числі імпорту.

Всього 23,8% респондентів позитивно ставляться до настоянки та лікерів (40% з них - жінки). Як улюблені смаки серед них були відзначені –і настоянка на гострому перці та лікер з журавлини.

42,9% респондентів - відносяться до смакових добавок негативно і 33,3% - байдуже, тому що не купують лікеро-горілчані вироби.

Критерії вибору продукції «Житомирський лікеро-горілчаний завод», бренду «ЖЛГЗ» розподілилися наступним чином:

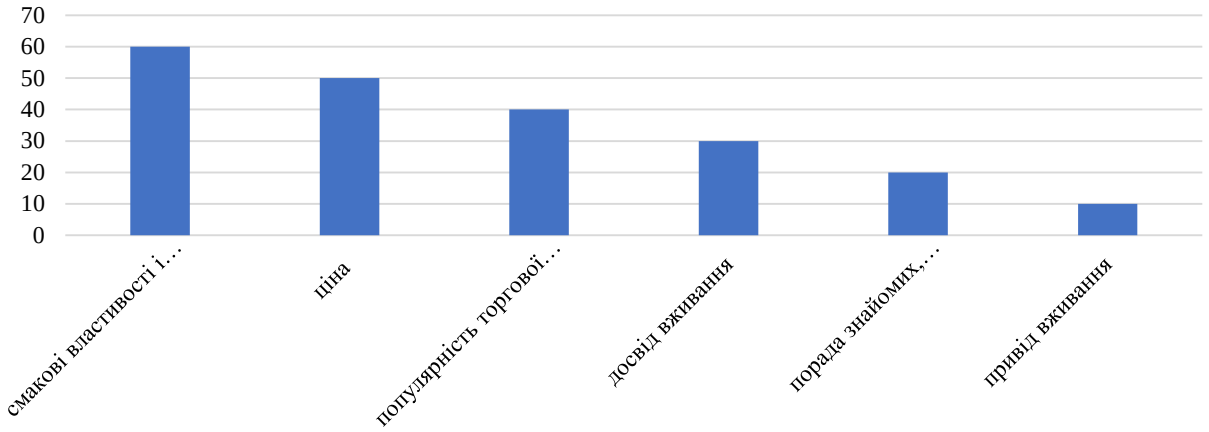

Рисунок 2 – Критерії вибору продукції «Житомирський лікеро-горілчаний завод», бренду «ЖЛГЗ»

Результати маркетингового дослідження ефективності бренду «ЖЛГЗ» дозволили зробити наступні висновки: основна частина респондентів вживає горілку, в основному, в гостях, в компанії друзів або з нагоди урочистої події. Причому вживають досить таки часто – кілька разів на місяць, молодь і студентська молодь і того частіше – як мінімум 1 раз тиждень. За ціною український споживач віддає перевагу горілці в середньому ціновому сегменту,

найбільш часто купується горілка в обсязі - 0,5 л.

Як **основні точки збуту** виробники повинні вибирати - супермаркети і магазини самообслуговування, саме тут спостерігаються найбільші обсяги продаж. Значна частина респондентів віддає перевагу вітчизняному виробнику «Житомирський лікеро-горілчаний завод», бренду «ЖЛГЗ».

Споживач в першу чергу керується такими **критеріями вибору горілки**, як смакові властивості і якість горілки, а потім ціна і популярність торгової марки.

Основною цільовою аудиторією для «Житомирський лікеро-горілчаний завод», бренду «ЖЛГЗ» в середньому ціновому сегменті є чоловіки у віці від 21 до 45 років, студентська молодь, працююча молодь і чоловіки зрілого покоління. В основному, це вільні люди, не пов'язані узами шлюбу, з рівнем доходу на 1 члена сім'ї от 8000 грн. і більше.

За перевагам споживачів мережі магазинів «Житомирський лікеро-горілчаний завод» бренду «ЖЛГЗ» посів перше місце.

Однак фактична структура місць придбання продуктів населенням не надає повної інформації про уподобання покупців. Адже деяким з них більше до вподоби відвідувати великі супермаркети, іншим – маленькі затишні магазини, а деякі полюбляють відвідувати мережу «Житомирський лікеро-горілчаний завод».

Для міського населення Житомирщини характерна наступна структура уподобань щодо місць придбання продуктів харчування:

– переважній більшості покупців подобається відвідувати великі супермаркети (47%), в яких представлено широкий вибір продуктів харчування та можливість обрати найкращі товари і відразу придбати всі необхідні продукти;

– 28% населення віддає перевагу маленьким затишним магазинам;

– для 24% населення нема різниці, де купувати харчові продукти - головне, щоб це було зручно;

– лише 1% полюбляє відвідувати ринок.

Тобто більшість міського населення (не менше 75%) віддає перевагу магазинам, у першу чергу – супермаркетам. Отже, результати дослідження свідчать про перспективність розвитку мережу «Житомирський лікеро-горілчаний завод».

У дослідженні торкнулися лише деяких аспектів особливостей поведінки та уподобань споживачів горілки, тому для комплексного та ґрунтовного вивчення даної проблеми необхідно проводити подальші дослідження даного спрямування.

Суттєвим недоліком маркетингової політики ДП «Житомирський лікеро-горілчаний завод», ТМ «ЖЛГЗ» є те, що недостатньо уваги приділяється оновленню товарного асортименту та забезпеченню належного рівня співпраці з посередниками. Досліджуване підприємство не бере участі у виставках та конкурсах, відсутні публікації у пресі про його діяльність, воно не займається спонсорством, практично не використовує рекламу своєї продукції. Як результат – ДП «Житомирський лікеро-горілчаний завод», ТМ «ЖЛГЗ» втратило свої позиції в Україні.

Значні можливості для покращення ситуації відкриваються перед підприємством внаслідок посилення національної свідомості, зростання кількості туристів з інших регіонів України. Однак, реалізація цих можливостей потребує насамперед активізації зусиль підприємства у сфері маркетингових комунікацій.

Реклама, яка причетна до національного культурного поля, дозволяє не лише підтримати вітчизняного товаровиробника, але і вплинути на патріотичні настрої населення та формування і посилення національної ідеї у суспільстві. Ці настрої особливо посилились під час революції гідності та в умовах ведення війни. Слід також зауважити, що для значної частини населення місто Житомир є символом незламності боротьби за національну ідею. Тому використання патріотичних мотивів у комплексах просування продукції ДП «Житомирський лікеро-горілчаний завод», ТМ «ЖЛГЗ» може стати ефективним інструментом посилення комунікативного впливу на цільові аудиторії не лише ринку

Центрального регіону.

Формуючи комплекс маркетингових комунікацій, ДП «Житомирський лікеро-горілчаний завод», ТМ «ЖЛГЗ» слід також враховувати, що характерні традиції та особливості національної культури, образи історичних діячів, які використовуються у рекламі, позитивно сприймаються більшістю споживачів.

З метою підвищення ефективності просування продукції ДП «Житомирський лікеро-горілчаний завод», ТМ «ЖЛГЗ» необхідно активно співпрацювати із закладами громадського харчування та торговельними закладами, особливо на теренах Житомирської області, зацікавлюючи їх у реалізації своїх товарів за допомогою заходів стимулювання збуту, проведення кооперованої реклами, використання широкого арсеналу заходів мерчандайзингу тощо.

При формуванні комплексу просування ДП «Житомирський лікеро-горілчаний завод», ТМ «ЖЛГЗ» доцільно зосередити увагу цільових аудиторій на торговій марці «ЖЛГЗ». Для зміцнення конкурентних позицій «ЖЛГЗ» крім реклами потрібно активно використовувати інструментарій заходів пабліситі, які повинні сприяти поширенню позитивної інформації про давні традиції виготовлення лікеро-горілчаних виробів ДП «Житомирський лікеро-горілчаний завод», здобутки підприємства у цьому напрямі, реалізацію товарів на експорт, що є свідченням їх високої якості.

Сприяти реалізації поставлених завдань має і використання при просуванні «ЖЛГЗ» технологій продакт плейсмент, чому сприяє ситуація з активізацією виробництва вітчизняної кіно- і телепродукції після введення законодавчих обмежень щодо демонстрації на українському телебаченні серіалів. При цьому доречно використовувати і нестандартні підходи до вибору телевізійних програм.

В умовах зростання туристичних потоків до Житомира доцільно використовувати ще один елемент комплексів просування, пов’язаний з можливістю позиціонування «ЖЛГЗ» у належному пакуванні і оформленні (переважно невеликих об’ємів) як «сувенірів з Житомира для дорослих». Хоча

результати досліджень свідчать, що Житомир асоціюється у туристів передусім з музеєм космонавтики [13], наголос на давніх традиціях виготовлення високоякісної лікеро-горілчаної продукції житомирським виробником можуть привабити багатьох споживачів.

Цікавим прикладом просування лікеро-горілчаних виробів у якості сувенірної продукції на міжнародному ринку може слугувати практика використання як сувеніру для гостей, замовленої у ДП «Житомирський лікеро-горілчаний завод» з нагоди ювілеїв та інших свят. Продукт дуже цікаво оформлений, на упаковці фігурує слоган «Українські традиції».

Розглядаючи напрями удосконалення політики маркетингових комунікацій ДП «Житомирський лікеро-горілчаний завод», необхідно враховувати законодавчі обмеження цієї діяльності згідно із Законом України «Про рекламу», а також доцільність формування комплексів просування з позицій концепції соціально-етичного маркетингу, з врахуванням інтересів не лише окремого виробника, але і суспільства в цілому та загальнолюдських цінностей. Тому зусилля продуцентів мають бути спрямовані не на збільшення споживання горілки населенням, а на боротьбу з контрафактною продукцією на користь якісних лікеро-горілчаних виробів, адже проблема збільшення споживання фальсифікату загострюється внаслідок чергового подорожчання алкоголю через підвищенням акцизного збору.

Доречним буде і використання європейського досвіду вживання алкоголю, який базується на домінуванні фактору «високоякісний продукт за відповідною ціною» над фактором «кількість спожитого». Не варто також активно впливати рекламою та іншими елементами маркетингових комунікацій на молодіжний сегмент, або принаймні використовувати дуже «делікатні» технології комунікативного впливу.

Аналіз фактичного стану цього питання на ДП «Житомирський лікеро-горілчаний завод» показав, що на підприємстві використовується диференційований підхід до обслуговування різних покупців, але маркетингове стимулювання збуту використовується дуже рідко. Досить обмежено

використовуються таки методи просування товарів, як пакетні продажі за зниженими цінами, рекламні заліки торговим посередникам, участь у ярмарок - розпродажів, акції стимулювання попиту на товари з використанням лотерей тощо.

Завдання маркетингового стимулювання вирішуються за допомогою багатьох різноманітних засобів. Розробляючи засоби стимулювання продажу лікеро-горілчаної продукції, необхідно враховувати типи різних груп покупців, поточну кон'юнктуру і рентабельність кожного засобу просування.

Плануючи маркетингове стимулювання, перш за все, визначають мету, вибирають засоби стимулювання, розробляють програму стимулювання і оцінюють ефективність запланованих засобів. Вибір засобів стимулювання покупців ДП «Житомирський лікеро-горілчаний завод» наведені у таблиці 1.

Таблиця 1

Розробка заходів стимулювання попиту для ДП «Житомирський лікеро-горілчаний завод»

Типи покупців	Мета стимулювання збуту	Основні засоби стимулювання
Стимулювання кінцевого покупця	Заохочення до повторних покупок	Кожну п'яту покупку знижка 5%
Стимулювання торговельних посередників	Підвищення розміру партії закупки	Знижки з ціни за договорений розмір партії закупки
	Заохочення до включення певних видів товарного асортименту до заявки на закупку	Заохочувальна премія
	Заохочення до сумісної рекламної діяльності	Покриття витрат торговельних посередників
Стимулювання власного торгового персоналу	Заохочення продавців до підвищення обсягів продажу продукції	Проведення конкурсу на звання кращого продавця, мотивація праці через преміювання

Враховуючи вищесказане розрахуємо ефект та економічну ефективність від впровадження цього заходу.

Розрахуємо суму асигнувань на стимулювання продажів товарів.

За даними фахівців асигнування на стимулювання продажів лікеро-горілчаної продукції ДП «Житомирський лікеро-горілчаний завод»

рекомендується планувати не нижче ніж 0,2-0,5 % від обсягу товарообігу підприємства. Товарообіг підприємства в 2021 році складав 63059,0 тис. грн, тоді сума асигнувань на стимулювання збуту по заводу становить:

$А_{стим.\ збуту} = 63059,0 *\cdot 0,002 = 126118$ (грн).

Розрахуємо планований обсяг товарообігу:

Відповідно до запланованого графіку проведення акцій стимулювання, і середньо місячних обсягів товарообігу в попередній період (62256,2 тис. грн.)

Розрахуємо темп приросту товарообігу від запланованої програми стимулювання для ДП «Житомирський лікеро-горілчаний завод»:

$$\Delta To = \frac{63059,0 - 62256,2}{62256,2} * 100 = 1,29\%$$

Витрати на стимулювання продажів в розрахунку на 1-ну грн товарообігу:

$$\cdot 100 = 2,9\%$$

$$В_{стим.} = 9459,9 / 62256,2 = 0,15 \text{ (грн)}.$$

Загальні витрати на 1- ну грн товарообігу:

$$З_{заг.} = 1,29 + 0,15 = 1,44 \text{ (грн)}.$$

Додатковий прибуток становитиме:

$$\Delta П = (126118-62256,2) – (63059,0-62256,2) *1,44 = 90804,9 \text{ (грн)}.$$

Отже, проведені розрахунки свідчать про те, що впровадження заходу по стимулюванню продажів доцільно, так як веде до зростання обсягу товарообігу підприємства на 1,44 % і забезпечує додатковий прибуток в розмірі 90804,9 грн.

Таким чином, впровадження запропонованих заходів доцільно, так як веде до зростання обсягу товарообігу і забезпечує додатковий прибуток.

Розрахунок економічної ефективності стимулювання збуту товарів ДП «Житомирський лікеро-горілчаний завод» проводиться по формулах.

Розрахунок товарообігу під впливом реклами:

$$Тд = (Тс *П * Д)/100=(7,53*30*7,74)/100=17,5, \qquad (1)$$

де Тд – додатковий товарообіг, викликаний рекламними заходами (грн);

Тс – середньоденний товарообіг до початку рекламного періоду (грн);

Д – кількість днів обліку товарообігу в рекламному процесі;

П – відносний приріст середньоденного товарообігу за рекламний період

у порівнянні з дорекламним (%).

Розрахунок економічного ефекту рекламування. Економічний ефект рекламування – це різниця межу прибутком, отриманої від додаткового товарообігу, викликаного рекламними заходами, і витратами на рекламу.

$$Е = (Тд * Нт) / 100 – (Зр + Рд)=(17,5-0,2)/100-(1,44+0,02)=-1,29 \quad (2)$$

де Е – економічний ефект рекламування (грн);

Тд – додатковий товарообіг під впливом реклами (грн);

Нт – торговельна надбавка за одиницю товару (у % до ціни реалізації);

Зр – витрати на рекламу (грн);

Рд – додаткові витрати по приросту товарообігу (грн).

Економічний ефект рекламних заходів може бути: позитивним – витрати на рекламу менше додаткового прибутку; негативним – витрати на рекламу вище додаткового прибутку; нейтральними – витрати на рекламу рівні додаткового прибутку.

Розрахунок рентабельності рекламування. Ефективність витрат на рекламу може бути визначена за допомогою показника рентабельності рекламування:

$$Р = (П / З)*100\% =(14,52/3,989)*100\%=364\% \quad (3)$$

де Р – рентабельність рекламування (%);

П – додатковий прибуток, отриманий від рекламування товару (грн);

З – загальні рекламні витрати (грн).

Остаточний висновок про ефективність заходів щодо просування товарів ДП «Житомирський лікеро-горілчаний завод» робиться в результаті аналізу витрат на їхнє проведення і додаткового прибутку, отриманої в результаті їхнього використання. Головною перевагою цього методу є те, що враховується тільки та частина товарообігу, що безпосередньо є результатом проведення рекламний або стимулюючий збут заходу.

Всі рекомендовані заходи узагальнюємо в таблиці 3.

Таблиця 3

Рекомендовані заходи для підвищення ефективності брендингу ДП «Житомирський лікеро-горілчаний завод», ТМ «ЖЛГЗ»

Назва рекомендованого заходу	Ціль, що досягається	Методи, досягнення цілей	Показники ефективності, що характеризують результат
1	2	3	4
Формування конкурентоспроможного бренду «ЖЛГЗ»	Привертання уваги споживачів, забезпечення зручності та захист прав виробника ДП «Житомирський лікеро-горілчаний завод»	Використання нових фірмових кольорів, зміна форми та якості упаковки, розробка фірмового стилю магазинів та одягу продавців. Проведення заходів щодо мотивації працівників підприємства	Посилення конкурентних позицій підприємства на ринку за рахунок створення впізнаваємого бренду «ЖЛГЗ»
Розробка системи заходів стимулювання продажу товарів	Формування прихильності нових клієнтів та повторне залучення постійних клієнтів	Розробка та впровадження системи стимулювання для покупців, торгового персоналу та посередників.	При сумі асигнувань на стимулювання продажів товарів 62256,2 грн, підприємство отримає темп приросту товарообігу від запланованої програми стимулювання на 1,44%, при загальних витрати на 1- ну грн товарообігу 0,75 грн, що складає 90,8 тис. грн додаткового прибутку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Діброва Т.Г. Стратегія адаптації міжнародної реклами: вітчизняний досвід. Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». 2013. № 10. С. 321-326.
2. Котлер Ф. Маркетинг від А до Я. 80 концепційя, які повинен знати кожен менеджер. Київ: Видавництво Альпіна Паблішер Україна, 2020. 242 с.
3. Окландер М.А. Маркетингові комунікації промислових підприємств в умовах інформаційної економіки: Монографія. К.: Знання. 2011. 238 с.

4. Офіційний сайт ДП «:Житомирський лікеро-горілчаний завод» URL: http:// https://lgz.com.ua/ .

5. Ринок спирту та алкогольних напоїв URL: http://eimg.pravda.com/files/7/f/7fa0f81------.pdf.

6. Танасійчук А. М. Бренд-менеджмент = Brand-management : опорний конспект. Електронні дані. Вінниця : Редакційно-видавничий відділ ВТЕІ КНТЕУ, 2020. URL: http://10.0.2.150/docs/2021/83_2021/Brend-menedzhment OK.pdf.

7. Танасійчук А. М., Поліщук І. І., Громова О. Є., Бондаренко В. М., Гевчук А. В., Поліщук Н. В. Маркетинг: навч. посібник. Вінниця : ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2019. 290 с.

8. Танасійчук, А М., Сіренко С. О., Громова О. Є. Засоби просування бренду в умовах рецесії. *Ефективна економіка*. 2020. № 5. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2020/11.pdf .

9. ТОП 100 назвав найбільші холдинги в Україні URL: http://ua.interfax.com.ua/news/press-release/289960.html.

10. Файвішенко Д. С., Брюханова Г. В., Мельніченко О. І. Цифрова трансформація підготовки фахівців з розроблення реклами для управління брендом. Ефективна економіка. 2022. № 4. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/4_2022/5.pdf.

УДК 338

ДОСЛІДЖЕННЯ МАРКЕТИНГОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ТОВ «ПІВДЕННИЙ ЕКСПЕРТНИЙ ЦЕНТР»

Танасійчук Альона Миколаївна,
доктор економічних наук,
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
Яновський Дмитро
Здобувач вищої освіти
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

У дослідженні розглянуто поняття «маркетингові технології», «інтернет-маркетинг», надано коментарі автора та власне визначення даних понять. Надано характеристику сучасних маркетингових технологій, які застосовуються бізнес-структурами для формування конкурентних переваг. Визначено функції сучасних маркетингових інструментів, що дозволяють активізувати бізнес-діяльність підприємства. Обґрунтовано напрямки маркетингових досліджень та аналізу результатів застосування сучасних маркетингових інструментів для ТОВ «ПІВДЕННИЙ ЕКСПЕРТНИЙ ЦЕНТР».

Ключові слова: маркетингові технології, контекстна реклама, консультаційні послуги, конкурентоспроможність підприємства сфери послуг.

Перспективою використання консалтингових послуг є проміжний розрахунок конкретних дій, здатний визначити рівень затребуваності та інтересу потенційних клієнтів. Це дає можливість заздалегідь визначити можливі ризики та прогнозувати зростання прибутку в конкретному випадку.

Основна роль маркетингу в галузі консалтингових послуг визначається його специфікою, в залежності від реальної ситуації на ринку. Він має можливість незалежної експертної оцінки підприємства, вивчаючи його зовнішню та внутрішню політику взаємодії з передбачуваної клієнтською

базою.

Вивчаючи маркетингові технології формування конкурентних переваг ТОВ «ПІВДЕННИЙ ЕКСПЕРТНИЙ ЦЕНТР» на ринку було проведено класифікацію консультаційних послуг, які надають експерти підприємства (рис. 1).

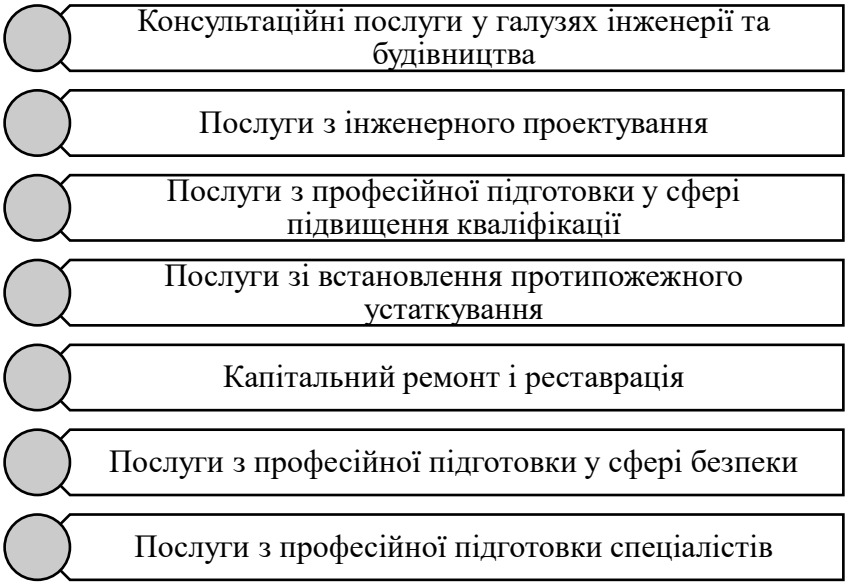

Рисунок 1 Класифікація послуг ТОВ «ПІВДЕННИЙ ЕКСПЕРТНИЙ ЦЕНТР»

Розглянемо характеристику кожної послуги ТОВ «ПІВДЕННИЙ ЕКСПЕРТНИЙ ЦЕНТР», які є унікальними на ринку.

1. **Експертиза проекту пожежної сигналізації.** Будівлі та споруди, в яких знаходяться люди (навчаються або працюють), можуть обладнуватися декількома системами захисту: протипожежною, охоронною, блискавко захисною. Кожна з цих систем розробляється представниками компаній підрядників з урахуванням законодавчих та профільних вимог. Фахівці цих компаній повинні мати необхідні ліцензії, сертифікати та достатній досвід у цій діяльності. Зазвичай проекти робляться індивідуально під кожну будівлю, виходячи з її реальних параметрів та характеристик.

2. **Узгодження проекту пожежної сигналізації** знадобиться при введенні нової будівлі чи споруди в експлуатацію, оскільки власник об’єкту зобов'язаний переконатися, що фахівці зробили свою роботу якісно та повноцінно. Проект пожежної сигналізації (ПС) – це комплекс документів,

схем, планів, розрахунків, кошторисної документації щодо системи сигналізації, яка може бути також пов'язана з іншими системами: оповіщення про початок пожежі та евакуації, системами пожежогасіння, автоматизації та диспетчеризації.

3. **Проектування системи пожежної сигналізації виконується, виходячи з:**

- Будівельно-архітектурних креслень (планів) будівлі;
- Категорій приміщення з пожежної безпеки;
- Площі та призначення приміщень;
- Індивідуальних особливостей будівель та побажань замовника.

Сучасні проекти ПС виконуються, як правило, у програмі AutoCad. У результаті замовник отримує схеми та специфікації пожежної сигналізації, які потім реалізуються при монтажі системи ПС.

Державна служба України з надзвичайних ситуацій (у народі іменована «Держнаглядом», більш відома як ДСНС) не є стороною **узгодження проектів протипожежних систем**, але її представники беруть участь у прийнятті нових будівель та споруд в експлуатацію (як нових, так і після капітального ремонту).

Експертизу можуть проводити експерти ТОВ «ПІВДЕННИЙ ЕКСПЕРТНИЙ ЦЕНТР», оскільки їхній професійний рівень відповідає критеріям, визначеним Мінрегіонбудом і компанія входить в перелік експертних організацій, які відповідають критеріям, оприлюднюється на офіційному сайті зазначеного Міністерства.

ТОВ «ПІВДЕННИЙ ЕКСПЕРТНИЙ ЦЕНТР» з метою створення унікальної послуги тат формування конкурентних переваг на ринку об’єднав в єдиний комплекс консультування формування системи протипожежного захисту та підключення до інженерних систем будівлі, встановлення пожежної сигналізації, що забезпечує передачу сигналів для систем сповіщення та управління евакуацією, пожежогасіння та димовидалення, відключення систем припливної вентиляції і кондиціонування, технологічного обладнання, контролю доступу, направлення ліфтів на перший поверх.

При побудові, проектуванні, монтуванні, перевірці відповідності і технічному обслуговуванні систем пожежної сигналізації ТОВ «ПІВДЕННИЙ ЕКСПЕРТНИЙ ЦЕНТР» керується вимогами ДСТУ CEN/TS 54-14:2021 (CEN/TS 54-14:2018, IDT) та ДБН В.2.5-56:2014 СИСТЕМИ ПРОТИПОЖЕЖНОГО ЗАХИСТУ.

На нашу думку, при правильному підході ТОВ «ПІВДЕННИЙ ЕКСПЕРТНИЙ ЦЕНТР» до надання комплексу послуг безпеки всі заходи будуть ефективними та супроводжуватимуться отриманням позитивного результату та пожвавленням всіх напрямків для функціонування бізнесу.

Розробка індивідуальної стратегії дій ТОВ «ПІВДЕННИЙ ЕКСПЕРТНИЙ ЦЕНТР» дає йому перевагу серед конкурентів і забезпечує надійність усіх заходів по відновленню бізнесу клієнта. Її перспектива полягає в конкретизації дій маркетингових прийомів, які прийшли на зміну управлінським і фінансовим методам.

Переваги застосування консалтингової стратегії ТОВ «ПІВДЕННИЙ ЕКСПЕРТНИЙ ЦЕНТР»:

- високий рівень продуктивності експертів підприємства;
- підвищення рентабельності ТОВ «ПІВДЕННИЙ ЕКСПЕРТНИЙ ЦЕНТР»;
- високий рівень інтенсивності виконання завдань колективом;
- удосконалення концепції розвитку всіх структурних одиниць;
- розробка стратегії і розстановка всіх переваг;
- самоконтроль підприємства над усіма виробничими процесами;
- пропорційний розподіл запасу потенціалу та резервів.

Це є підставою для успішного застосування консалтингових прийомів і маркетингового дослідження, які мають вплив на виконання всіх видів послуг ТОВ «ПІВДЕННИЙ ЕКСПЕРТНИЙ ЦЕНТР».

Структура процесу застосування маркетингових інструментів з метою активізації конкурентних переваг ТОВ «ПІВДЕННИЙ ЕКСПЕРТНИЙ ЦЕНТР» складається з наступних дій:

- підбір потенційної бази клієнтів;
- робота над інвестуванням готового проекту;
- співпраця з державними та законодавчими органами управління;
- відстоювання інтересів кожної зі сторін;
- інформаційний обмін з обов'язковими структурними підрозділами фінансування;
- співпраця з незалежними самостійними підприємствами в сфері надання послуг.

Фінансова сторона питання та пошук інвестора має складний і тривалий процес для ТОВ «ПІВДЕННИЙ ЕКСПЕРТНИЙ ЦЕНТР», який несе багато ризиків, у тому числі й повну відсутність грошового потоку до проекту.

Також повне фінансування може бути забезпеченням групи або одного конкретного замовника, готового оплатити консалтингові послуги, тоді проект стане розробкою індивідуального сплаченого плану дій з повною його структуризацією.

Підготовчим етапом роботи ТОВ «ПІВДЕННИЙ ЕКСПЕРТНИЙ ЦЕНТР» є вивчення ринку в складі проведених заходів на основі економічних показників і можливості економічного розвитку з регіональною приналежністю. При цьому є актуальним щільне співробітництво з місцевими органами влади та статистики. Для цього важливо володіти необхідною інформацією та контактами конкретних служб регулювання законності та партнерських взаємин.

Метою роботи ТОВ «ПІВДЕННИЙ ЕКСПЕРТНИЙ ЦЕНТР» є пошук замовлень з використанням потреб підприємства, яким займається керівна ланка компанії при малих обсягах роботи. Зацікавленість клієнтів у певному діапазоні послуг в більшості випадків є прерогативою економічного відділу підприємств, за винятком невеликих фірм. Основною перешкодою на шляху реалізації консалтингових прийомів ТОВ «ПІВДЕННИЙ ЕКСПЕРТНИЙ ЦЕНТР» є опір певних фінансових структур, не готових розподіляти відповідальність і вигоду від проведених операцій.

Ще одним важливим аспектом є ціноутворення, на яке впливає безліч супутніх факторів, що ведуть до успішного завершення проектів ТОВ «ПІВДЕННИЙ ЕКСПЕРТНИЙ ЦЕНТР». Більшість проєктів підприємство отримує через участь у тендері, тому часто виникає складність виконання проєкту, який був виграний на тендері за мінімальною ціною бюджету.

Професійний підхід до справи дає можливість правильно розділити бюджет підприємства з розподілом за статтями витрат. Таким чином, відбувається формування ТОВ «ПІВДЕННИЙ ЕКСПЕРТНИЙ ЦЕНТР», як стабільного підприємства з надання послуг. Крім того, здатність залучення додаткових потоків інвестування є запорукою успіху та стабільності роботи всього підприємства. Правильний розподіл пріоритетів дозволяє створити економічно стійке підприємство, що має здатність інтегруватися та перебудовуватися в складних умовах сучасної економіки. Залишаючи при цьому гнучкість системи та потенціал маркетингових досліджень для нових і більш ефективних систем просування.

За результатами маркетингового аналізу тендерних пропозицій та участі ТОВ «ПІВДЕННИЙ ЕКСПЕРТНИЙ ЦЕНТР» у тендерах у 2019-2023 рр. підприємству вдалося виграти 33 контракти (табл. 1).

Таблиця 1

Характеристика послуг за отриманими контрактами ТОВ «ПІВДЕННИЙ ЕКСПЕРТНИЙ ЦЕНТР», 2019-2023рр.

Назва послуги	Вартість наданих послуг, тис грн
Консультаційні послуги у галузях інженерії та будівництва	340
Послуги з інженерного проектування	140
Послуги з професійної підготовки у сфері підвищення кваліфікації	91
Послуги зі встановлення протипожежного устаткування	82
Капітальний ремонт і реставрація	70
Послуги з професійної підготовки у сфері безпеки	69
Послуги з професійної підготовки спеціалістів	8,7
Всього	800,7

Рисунок 2 – Структура послуг, які надавали експерти ТОВ «ПІВДЕННИЙ ЕКСПЕРТНИЙ ЦЕНТР» за 2019-2023 рр.

Шляхом участі у тендерах через систему Prozorro ТОВ «ПІВДЕННИЙ ЕКСПЕРТНИЙ ЦЕНТР» перемагало в тендерних конкурсах та отримало до виконання 33 проекти на суму 800,7 тис грн.

Найбільшу частку в структурі всіх послуг зайняли товарні позиції «Консультаційні послуги у галузях інженерії та будівництва» – 42%, «Послуги з інженерного проектування» – 18%, «Послуги з професійної підготовки у сфері підвищення кваліфікації» – 11%, «Послуги зі встановлення протипожежного устаткування» – 10%.

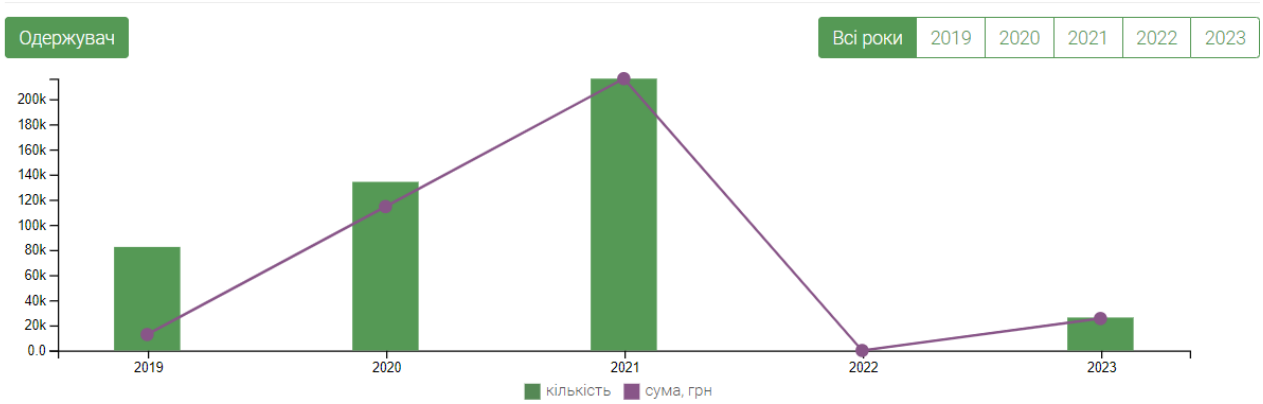

Рисунок 3 – Розподіл проектів, які надавали експерти ТОВ «ПІВДЕННИЙ ЕКСПЕРТНИЙ ЦЕНТР» державним установам, 2019-2023 рр.

Розглянемо характеристику замовників послуг ТОВ «ПІВДЕННИЙ ЕКСПЕРТНИЙ ЦЕНТР», які подавали замовлення в систему Prozorro і умови виконання їхніх задач експертами ТОВ «ПІВДЕННИЙ ЕКСПЕРТНИЙ ЦЕНТР» відповідали вимогам державного законодавства України (табл.2).

Таблиця 2

Характеристика замовників послуг ТОВ «ПІВДЕННИЙ ЕКСПЕРТНИЙ ЦЕНТР», які подавали замовлення в систему Prozorro

Назва підприємства замовника, номер конкурсної пропозиції в системі Prozorro	Сума конкурсної пропозиції, грн	Кількість учасників тендеру – конкурентів ТОВ «ПІВДЕННИЙ ЕКСПЕРТНИЙ ЦЕНТР»
Комунальне некомерційне підприємство Саф'янівської сільської ради Ізмаїльського району Одеської області «Центральна районна лікарня» / #26418688	125447,80	6
КУ "Центр фінансування та господарської діяльності закладів та установ системи освіти Хаджибейського району м. Одеси" / #40702912	106050,00	7
Андрієво-Іванівська загальноосвітня школа-інтернат I-II ступенів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування / #20992771	82405,77	1
ДП "Одеський морський торговельний порт" / #01125666	60050,00	3
КУ "Центр фінансування та господарської діяльності закладів та установ системи освіти Київського району м. Одеси" / #40703015	57825,00	4
КП тм "Южтеплокомуненерго" / #26134519	55400,00	1
Відділ освіти, молоді та спорту Вилківської міської ради Ізмаїльського району Одеської області / #42263559	48600,00	2
Комунальна установа "Центр реабілітації осіб з вадами психофізичного розвитку" / #25948289	48380,00	1
КП Саф'янівської сільської ради "Будівельник" / #34697863	41700,00	1
Криничненська сільська рада / #04378161	28600,00	1
КНП Таїровської селищної ради "Таїровський консультативно-діагностичний центр" / #43060644	23146,20	1
Чорноморська філія ДП "АМПУ" / #38728418	21000,00	1
Державна установа "Держгідрографія" / #21720000	18880,00	4
КУ "Одеське обласне бюро судово-медичної експертизи" / #05480950	16500,00	1
Комунальна установа "Центр фінансування та господарської діяльності закладів та установ системи освіти Приморського району м. Одеси" / #40703130	15150,00	1
Комунальне підприємство "Міські дороги" / #32642110	11700,00	1
Відділ освіти Кубейської сільської ради / #44135076	9000,00	1

Головне управління Державної міграційної служби України в Одеській області / #37811384	7890,00	2
Білгород-Дністровська філія Державного підпириємства "Адміністрація морських портів України" (Адміністрація Білгород-Дністровського морського порту) / #38728376	5400,00	1
Ліцей №4 імені В'ячеслава Чорновола Южненської міської ради Одеського району Одеської області / #40736061	5200,00	2
ДП "Державний заклад "Спеціалізований (спеціальний) клінічний санаторій ім В.П.Чкалова" Міністерства охорони здоровя України" / #01982181	3500,00	1
Науково-дослідна установа Український науковий центр екології моря / #02572516	3000,00	1
ДУ "Ізмаїльський слідчий ізолятор" / #08564179	2920,00	2
Ліцей № 1 Южненської міської ради Одеського району Одеської області / #22492682	2600,00	1
3 Спеціальний центр швидкого реагування Державної служби України з надзвичайних ситуацій / #33113264	650,0	1
Всього	800994,8	

Можемо зробити висновки про те, що через участь у тендерах системи Prozorro ТОВ «ПІВДЕННИЙ ЕКСПЕРТНИЙ ЦЕНТР» отримало контрактів на 800994,8 грн. Основними замовниками даних проєктів є державні установи. Всі інші партнери компанії мають можливість обирати виконавця послуг за іншими критеріями, а тому всім представникам ТОВ «ПІВДЕННИЙ ЕКСПЕРТНИЙ ЦЕНТР» потрібно розуміти які маркетингову інструменти важливо впроваджувати в практичну діяльність консалтингового агентства.

Зацікавленість ТОВ «ПІВДЕННИЙ ЕКСПЕРТНИЙ ЦЕНТР» у покращенні результатів своєї діяльності посилює необхідність підвищення його конкурентоспроможності, що, в свою чергу, вимагає вдосконалення роботи всіх служб і підрозділів. Конкурентоспроможність виступає найважливішим чинником для подальшого ефективного розвитку ТОВ «ПІВДЕННИЙ ЕКСПЕРТНИЙ ЦЕНТР» в ринкових умовах. Тому об'єктивна і своєчасна оцінка конкурентоспроможності досліджуваного підприємства є визначальною умовою успішного прийняття управлінських рішень щодо посилення конкурентних позицій ТОВ «ПІВДЕННИЙ ЕКСПЕРТНИЙ ЦЕНТР» на ринку. Визначення конкурентних позицій підприємства та оцінка рівня його конкурентоспроможності може проводитися за декількома методиками. Їх

багаточисельність зумовлена використанням різних критеріїв: ефективність діяльності підприємства, режим економії, раціональність ведення фінансових розрахунків та ін. Конкурентоспроможність ТОВ «ПІВДЕННИЙ ЕКСПЕРТНИЙ ЦЕНТР» оцінено за трьома групами показників: технічні, економічні та організаційні.

Дослідження за визначеною проблемою проводилось в умовах підприємства, яке є типовим представником консалтингового підприємства Одеської області. Воно розташоване в Одеса, де функціонує велика кількість підприємств різних організаційних форм, які потребують отримання послуг налагодження протипожежного захисту.

Проаналізуємо конкурентні позиції підприємства порівняно з його конкурентами (таблиця 3). Найближчими конкурентами підприємства є ТОВ «ЕКСПЕРТНА КОМПАНІЯ ПРОСПЕКТ» та ТОВ «ІНТЕГРОВАНІ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ ПЛЮС».

Таблиця 3

Конкуренті позиції досліджуваного підприємства

Показник	ТОВ «Південний експертний центр»	ТОВ «Інтегровані системи безпеки плюс»	ТОВ «Експертна компанія Проспект»
Обсяги збуту, тис. грн	4995,2	3815,6	3956,8
Частка ринку в районі, %	2,8	2,3	2,7
Виробничі витрати, тис. грн	3927	5235,2	2912
Прибуток від реалізації продукції, тис. грн	112,2	163,6	145,6
Рівень рентабельності реалізованої продукції, %	35	32	20

Джерело: дослідження автора

За даними таблиці 3, можна зробити висновок, що головним стратегічним конкурентом для досліджуваного підприємства є ТОВ «Інтегровані системи безпеки плюс».

Розрахуємо рівень конкурентоспроможності ТОВ «ПІВДЕННИЙ ЕКСПЕРТНИЙ ЦЕНТР» методом багатокутника конкурентоспроможності на основі експертних оцінок (таблиця 4).

Таблиця 4

Розрахункові дані для оцінювання рівня конкурентоспроможності експерних центрів, що розглядаються як конкурентна стратегічна група

Фактор конкуренто спроможності	Експертна оцінка			Коефіцієнт вагомості	Інтегрований факторний показник		
	ТОВ «Інтегровані системи безпеки плюс»	ТОВ «Експертна компанія Проспект»	ТОВ «Південний експертний центр»		ТОВ «Інтегровані системи безпеки плюс»	ТОВ «Експертна компанія Проспект»	ТОВ «Південний експертний центр»
Послуги	4	2	4	0,35	1,4	0,7	1,4
Ціна	3	5	2	0,3	0,9	1,5	0,6
Місце (збут)	4	3	5	0,2	0,8	0,6	1,0
Просування	5	3	7	0,15	0,75	0,45	1,05
Сумарна оцінка	16	13	19	1,0	3,85	3,25	4,05
Коефіцієнт конкурентоспроможності					0,95	0,8	1,0

Джерело: дослідження автора

Експертні центри схожі за своєю діяльністю і розглядаються як конкурентна стратегічна група. За сумарною оцінкою з врахуванням коефіцієнтів вагомості кожного з елементів маркетинг-міксу розраховано, що коефіцієнт конкурентоспроможності ТОВ «ПІВДЕННИЙ ЕКСПЕРТНИЙ ЦЕНТР» є найбільшим, тому воно приймається за одиницю, тоді коефіцієнти конкурентоспроможності конкурентів відносно його є: у ТОВ «Експертна компанія Проспект» – 0,8; а у ТОВ «Інтегровані системи безпеки плюс» – 0,95, ТОВ «Південний експертний центр» – 1,0.

ТОВ «ПІВДЕННИЙ ЕКСПЕРТНИЙ ЦЕНТР» займає кращі конкурентні позиції ніж ТОВ «ЕКСПЕРТНА КОМПАНІЯ ПРОСПЕКТ» та ТОВ «ІНТЕГРОВАНІ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ ПЛЮС», тому воно має сильних конкурентів. Отже, йому слід використати свої конкурентні переваги, а маючи добрі стосунки з та можливості перехоплювати значу частину споживачів у конкурентів.

ТОВ «ПІВДЕННИЙ ЕКСПЕРТНИЙ ЦЕНТР» з кожним роком посилює свої позиції і покращує результати операційної діяльності. Обрана ним стратегія працює, і тому доцільною рекомендацією для підприємства буде рух у напрямку підвищення якості послуг, підтримання рівня диференційованості

пропозицій послуг на високому рівні, створення потужної системи взаємозв'язку зі споживачем і вчасне реагування на зміну уподобань споживачів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Підгурська І. А Л. О. Конкурентний аналіз інформаційного бізнес-середовища у цифровому маркетингу. Маркетинг і цифрові технології. 2019. Т. 3, № 3. С. 25–32.

2. Digital-маркетинг для бізнесу. URL: https://wezom.com.ua/ua/blog/digital-marketing-6-preimuschestv-dlja-biznesa

3. Global Digital Ad Spending 2019. URL: https://www.emarketer.com/content/global-digital-adspending

4. Tanasiichuk, A. Innovative Methods of Assessing the Efficiency of Internet Communications of Enterprises / S.Kovalchuk, K.Sokoliuk, S.Sokoliuk, L.Liubokhynets, S.Sirenko// European Journal of Sustainable Development. 2022. Volume 11 No 2, p.15-31. https://doi.org/10.14207/ejsd.2022.v11n2p15

5. Tanasiichuk, A., S.Kovalchuk, K.Sokoliuk, S.Sokoliuk, L.Liubokhynets, S.Sirenko. Innovative Methods of Assessing the Efficiency of Internet Communications of Enterprises. European Journal of Sustainable Development. 2022. Volume 11 No 2, p.15-31. https://doi.org/10.14207/ejsd.2022.v11n2p15

6. Бай С. І. Про окремі пріоритети стратегічного розвитку підприємств. Управління стратегічними змінами на підприємстві концептуальні засади, методологія та практика. Київ : КНТЕУ, 2005. 317 с. С. 80–82.

7. Котлер Ф. Маркетинг від А до Я. 80 концепційя, які повинен знати кожен менеджер. Київ: Видавництво Альпіна Паблішер Україна, 2020. 242 с.

8. Сагайдак М.П. Формування системи внутрішнього маркетингу підприємств сфери послуг: монографія, Київ: Вид-во ТОВ «СІК ГРУП Україна». 2015. 508 с.

9. Танасійчук А. М., Поліщук І. І., Громова О. Є., Бондаренко В. М., Гевчук А. В., Поліщук Н. В. Маркетинг: навч. посібник. Вінниця : ТОВ

«Меркьюрі-Поділля», 2019. 290 с.

10. Яловега Н. І., Яресько А. П. Дослідження портрету потенційної цільової аудиторії. Актуальні питання розвитку економіки, харчових технологій та товарознавства. Полтава: ПУЕТ, 2019. Ч. 2. С. 168-169.

УДК 331.108:331.5

HR МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПЕРСОНАЛУ

Чаркіна Тетяна Юріївна
д.е.н., професор , зав. кафедри
«Економіка та менеджмент»
Швецова Анастасія Романівна
Студент
Український Державний Університет науки та технологій
м. Дніпро, Україна

Анотація: Для того щоб любе підприємство, яке існує на ринку було успішним, розвивалось та отримувало прибуток, у ньому повинна працювати команда професіоналів високої якості, яка постійна розвиває свої навички, підвищує свої здібності та якості, набуває нові конкурентні переваги. Для цього зараз доцільно використовувати технології hr – менеджмент.

Ключові слова: HR-менеджмент, конкурентні переваги, HR-стратегія, управління персоналом, технології.

У сучасному світі hr-менеджмент виокремлюється, як стратегічний підхід до управління людськими ресурсами в організації. Головна мета – створення та збереження робочого середовища, максимально ефективне використання здібностей працівників з відповідністю до цілей окремого підприємства. Даний напрямок включає в себе розуміння основних принципів HR: набір персоналу, розвиток кадрів, утримання працівників, мотивація, розв’язання конфліктів.

Пандемія COVID-19 створила таке середовище, в якому робоча сила та бізнес-стратегії мають нерозривний зв’язок. Це середовище з кожним роком стає більш міцнішим та якісним у сучасний реаліях життя.

Існує підхід сучасного HR-лідера, де вже не розглядаються традиційні операційні моделі управління персоналом. Співробітники хочуть почувати себе почути, бути впевненими, що керівництво буде йти їм назустріч та надавати

правильні і якісні інструменти виконання своєї роботи. Тому сучасні hr-команди шукають нові засоби та методи задля реорганізації, переоцінювання своєї структури, для того щоб результати роботи співробітників відповідали результатам розвитку бізнесу. Ці команди шукають для кожного робітника особливий підхід, мотивацію; віддають пріоритет можливостям, які сприяють інноваціям і росту, та забезпечують більш творчі способи роботи з використанням нових технологій.

Конкурентоспроможний персонал - це один із показників, який характеризує функціональні особливості робочої сили. Це добре навчений, добре підготовлений, мотивований та стимульований персонал, який вміє і бажає працювати, націлений на досягнення цілей та вирішення завдань компанії.

На чолі з конкурентоспроможним менеджментом, персонал створює конкурентоспроможну продукцію, затребувана на ринку, тому що персонал – це головний актив компанії, її головний стратегічний ресурс у конкурентній боротьбі.

Конкурентні переваги мають під собою фундаментальну основу довгострокових унікальних переваг у конкурентній боротьбі. Кожна компанії прагне підтримки своєї конкурентоспроможності.

Існують сучасні HR-стратегія і технології в управлінні персоналом**.** Системне управління персоналом організації базується на реалізації 4 основоположних принципів.

Перший з них є системоутворювальним – це принцип цілепокладання: досягненню цілей підкорюються дії всіх інших структурних елементів, які взаємодіють між собою так, щоб досягти цих цілей завдяки проміжним результатам.

Другий принцип – зворотній зв`язок за результатами праці. Це періодичне системне оцінювання результатів праці, здійснюване різними методами, але обов`язково і завжди. Працівник повинен знати, чим завершується його робота через результат.

Третій принцип – мотивація працівників до активної праці. Постійно ведуться пошуки нових мотиваторів, використовується розмаїття засобів спонукання до дії в напрямі досягнення цілей організації. Не лише матеріальне заохочення завжди можливе в наших умовах і вже не спрацьовує повною мірою в умовах достатньо високої винагороди за працю.

Четвертий принцип – управління кар`єрою та розвитком працівників. Це пов`язано як з визначенням професійно-особистісних якостей працівників та адекватності їх посаді та виконуваним функціям, так і розвитком їх через навчання та саморозвиток [1, с. 114]

HR-брендінг. Ця концепція формує імідж роботодавця в очах співробітників, транслює цінності, дає можливість професійного розвитку. Вона повинна бути побудована так, щоб цінності компанії закривали потреби співробітників у професійному, кар`єрному, фінансовому розвитку та створювали екологічну атмосферу всередині колективу. Це не просто збір правил, обов`язкових до виконання. Це інструмент, який відсікає співробітників не відповідних загальному рівню ефективності команди, не здатних досягати поставлених KPI; в той же момент дає можливість для росту перспективних спеціалістів.

Концепція передбачає покращення умов праці та постійні зміни в компанії в позитивний бік. HR-бренд повинен постійно модернізуватися, щоб бути конкурентоспроможним та залучати висококласних спеціалістів до співробітництва. Саме ця концепція відповідає за престиж роботодавця.

ToV (tone of voice, «тон голосу»). Це унікальний стиль спілкування, характерний для кожної компанії окремо. Він регламентує не тільки взаємодію компанії з майбутніми співробітниками, але і спілкування всередині колективу: встановлює рамки дозволеного

Дуже важлива для кожної компанії корпоративна структура. В основі цієї структури лежать 3 компоненти. Перший – комунікації всередині колективу в рамках допустимого спілкування. Команда однодумців може зібратись тільки при налагодженій комунікації. Один із інструментів розвитку навиків

спілкування – тренінги: вони підвищують якість ділового спілкування, і в свою чергу це впливає на особистісне відношення між співробітниками. Створювати здорову атмосферу у колективі допомагають тематичні корпоративні заходи, де збирається вся команда разом із керівництвом.

На команду також гарно впливають різні заохочення за ефективну роботу. Тут з`являється другий компонент – винагорода. Відмічати заслуги та досягнення співробітників – такий собі фідбек керівництва: команда розуміє, що труди не залишаються непоміченими.

Третій компонент – робота із співробітниками, які залишають компанію. Завдяки цьому компоненту можна виявити слабкі та сильні сторони роботи hr-відділу, отримати максимально розгорнутий зворотній зв`язок. Співробітник на таких зустрічах чесний і може розповісти як про нюанси и проблеми компанії, так і про позитивні сторони [2, с.78].

Якщо сучасні керівники підприємств зможуть використовувати дані стратегії та технології в управлінні персоналом, вони будуть завжди мати конкурентні переваги перед іншими підприємствами та можливість бути завжди успішними з командою гарних професіоналів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Людино центрична система державного управління в Україні: утопія чи шанс: кол. монографія / за заг. ред. Г. А. Дмитренка. — Київ : ДКС-центр, 2014. — 240 с.

2. Дубініна, О. В. Значення інформаційних систем та технологій у процесі підготовки фахівця нового профілю проект- менеджера (керівника проектів та програм [Електронний ресурс] / О. В. Дубініна // Теорія і методика управління освітою. – 2017. – № 1(19) 2017. – Режим доступу: http://umo.edu.ua/katalogh-vidanj/electronic-journal-the-theory-and-methods-of-educational-management-edition-119-2017

ДІАГНОСТИКА СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ В СЕНСІ РОЗРОБКИ КАДРОВОЇ СТРАТЕГІЇ

Чернявська Ірина Михайлівна,
к.е.н., доцент
Продан Вольдемар Дмитрович
Кізілова Вероніка Леонідівна
Студенти
Дніпровський державний технічний університет
м. Кам'янське, Україна

Вступ. Розробка ефективної кадрової стратегії в сучасних умовах є надзвичайно важливим завданням для успішного функціонування будь-якої організації. Сучасний бізнес стикається зі змінами у соціально-економічному середовищі, розмаїттям робочих стилів та очікувань співробітників. Для успішності підприємства необхідно не тільки адаптуватися до цих змін, але й передбачати їх та ефективно використовувати в перевагу.

Мета роботи. Мета роботи – проаналізувати ступені зрілості системи управління персоналом організації в аспекті розробки ефективної кадрової стратегії.

Матеріали та методи. Основою аналізу стали наукові праці вітчизняних учених із зазначеної проблематики. Теоретико-методологічну основу роботи становить принцип теоретичної систематизації та узагальнення.

Результати та обговорення. Кадрова стратегія, як і будь-яка стратегія, може сприяти досягненню стратегічних цілей компанії протягом різних періодів. Основне в стратегії полягає в розумінні того, як підприємство може успішно реалізувати свої плани та завдання, зберігаючи і покращуючи свої конкурентні переваги.

Стратегія управління персоналом дозволить підприємствам під час кризи або проблем в системі управління персоналом зберегти наявний кадровий потенціал, підвищити ефективність та мотивацію персоналу, а також оптимально використовувати його [1].

Система управління персоналом в сенсі кадрової стратегії спрямована на:

– залучення та утримання кваліфікованих працівників, які відповідають потребам та стратегії організації;

– підвищення кваліфікації персоналу, зростання його кар'єрних можливостей;

– мотивування працівників, створення сприятливого середовища, щоб працівники були задоволені своєю роботою та були готові до ефективної праці;

– забезпечення оптимального співвідношення чисельності та кваліфікаційного складу працівників в організації;

– гарантування виконання нормативів та вимог законодавства у сфері праці, а також забезпечення соціальних гарантій та захисту працівників та дотримання законодавства;

– на формування та утримання унікальної корпоративної культури, яка відображає цінності та цілі організації.

Для розробки кадрової стратегії важливо враховувати ступінь зрілості системи управління персоналом організації [2]. Наведемо п'ять ступенів зрілості.

I ступінь (початковий, відправний). Співробітники діють на основі власного бачення цілей роботи. Бізнес-процеси організації слабо прописані, внутрішня документація відсутня. Діяльність компанії для персоналу не завжди зрозуміла.

II ступінь (усвідомлення, участь, причетність). З'являються внутрішні стандарти, що описують роботу компанії з персоналом. Співробітники використовують корпоративні критерії для оцінки ситуацій та прийняття рішень, крім власних суджень про цілі своєї роботи. Поширюється практика використання досвіду минулих завдань для виконання нових.

III ступінь (керованість, автономність). Організація має прописані та стандартизовані основні процеси у керуванні персоналом. Відділ управління персоналом функціонально окремий та відповідає за ці процеси. Системи рекрутингу, адаптації, оцінки та розвитку ґрунтуються на філософії та цілях

компанії. Задачі та очікування від роботи зрозумілі для працівників.

IV ступінь (вимірюваність, відчутність). В компанії впроваджені критерії для кількісної оцінки роботи кожного співробітника. Бізнес-процеси стандартизовані та діджиталізовані. Співробітники знають, які показники необхідно досягти для переходу на нову посаду або отримання підвищення заробітної плати. Кар'єрний шлях прозорий. Системи вимірювання та оцінки команди регулярні, мають чіткі правила і методику. Робота кожного співробітника спрямована на досягнення стратегічних цілей компанії, які є прозорими та зрозумілими для команди.

V ступінь (удосконалення). На основі постійного моніторингу та аналізу в організації корегуються бізнес-процеси та інструменти. Усі зміни відображаються во внутрішніх документах та своєчасно пояснюються команді. Процес аудиту та корегування має постійний та системний характер.

Зауважимо, що виконання кадрової стратегії має сенс, якщо в організації система управління персоналом перебуває принаймні на третьому ступені.

Висновки. Розробка ефективної кадрової стратегії є надзвичайно важливим завданням у сучасних умовах. У даній роботі було проаналізовано деякі аспекти формування кадрової стратегії з урахуванням сучасних викликів та тенденцій.

Виявлено, що основним ресурсом, що забезпечує конкурентоспроможність та стабільність організації, залишаються її працівники. Розробка та впровадження ефективної кадрової стратегії є важливим аспектом управління організацією, вона ґрунтується на вдосконаленні системи управління.

Зрілість системи управління персоналом дозволяє забезпечити максимальну продуктивність працівників, підвищити їхню мотивацію та задоволеність роботою, що впливає на загальний успіх та конкурентоспроможність організації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Смачило І. Теоретичні підходи до формування кадрової стратегії підприємства. *Молодий вчений*. 2020. № 12 (88). С. 6–9. https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-12-88-2.

2. Мамотенко Д.Ю. Розробка кадрової стратегії організації в сучасних умовах. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. №14. С. 49–52.

УДК 336

ПОНЯТТЯ ПРО АУТСОРСИНГ НА МІЖНАРОДНОМУ ФІНАНСОВОМУ РИНКУ

Шлаган Анна Віталіївна
Студент
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана

Аналіз впливу аутсорсингу на стабільність міжнародних фінансових ринків.

Аутсорсинг як інструмент регулювання міжнародних фінансових потоків: теоретичний аспект.

Соціальний вимір аутсорсингу. Вплив на зайнятість. Розвиток місцевої економіки та збалансування економічних відносин.

Моделювання впливу аутсорсингу на ефективність міжнародних фінансових операцій.

Аутсорсинг та його роль у формуванні глобальних фінансових структур.

Міжнародні фінанси та аутсорсинг: квантитативний аналіз та прогнозування.

Аутсорсинг як каталізатор інновацій у міжнародних фінансах: емпіричний аналіз.

Вплив аутсорсингу на міжнародні фінансові ринки: комплексний підхід.

Дослідження впливу нових технологій. Використання штучного інтелекту в роботі. Автоматизація бізнесу, який піддається аутсорсингу.

Висновки та передбачення про майбутнє напрямку в умовах швидкого розвитку технологій та економіки.

УДК: 658

РОЛЬ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ У ПІДВИЩЕННІ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА

Шубіна Світлана Валентинівна
к.е.н., доцент
Мірошник Олексій Юрійович,
к.е.н.,доцент
Мєшкова Ангеліна Олексіївна
бакалавр
Навчально-науковий інститут
Каразінський банківський інститут
Національного університету ім. В. Н. Каразіна
м. Харків, Україна

Анотація: стаття розглядає ключовий аспект економічної діяльності підприємств, а саме роль основних засобів у поліпшенні їх функціонування. Досліджено взаємозв'язок між забезпеченістю підприємства необхідними виробничими ресурсами та результатами його діяльності. Зроблено акцент на методику аналізу основних засобів з урахуванням їх впливу на результати діяльності підприємства. Розглянуто напрямки аналізу основних засобів в системі управління підприємством. Матеріал статті доповнює теоретичні та методичні напрацювання науковців в галузі управління підприємством, акцентуючи увагу на важливості ефективного використання основних засобів та прийняття виважених управлінських рішень для досягнення стійкого економічного зростання.

Ключові слова: економічна діяльність, ресурси, основні засоби, фондовіддача, ефективність.

В сучасних умовах розвитку успішність та стійке зростання підприємства визначаються наявністю необхідних ресурсів. Для забезпечення суб’єкта господарювання основними засобами важливо систематично проводити їх

аналітичне дослідження. Причому, оцінка ефективності використання останіх відіграє ключову роль у загальному аналізі діяльності підприємства. Від успішності та інтенсивності експлуатації даного виду ресурсів залежать прибутковість вкладеного капіталу та фінансовий результат суб'єкта господарювання.

Проведений аналіз літературних джерел щодо визначеної проблеми підтверджує різноманітність методик та системи показників, які використовуються науковцями задля виявлення загальних тенденцій. Отже, виникає необхідність оцінки методичних підходів до аналізу та оцінки формування й використання основних засобів, а також визначення найбільш оптимального підходу задля прийняття ефективних управлінських рішень.

Теоретико-методичні та організаційні аспекти аналізу основних засобів підприємства найбільш висвітлено у працях таких науковців: Л. І. Шваб, А. М. Поддєрьогін, М. Д. Білик, Л. Д. Буряк, С. О. Булгакова, А. П. Куліш, І. В. Ковальчук, Г. І. Кіндрацька, Т. О. Мулик, О. А. Материнська, О. Л. Пльонсак, Я. І. Мулик та інших. Проте, дослідженням щодо вибору оптимальної методики аналізу та оцінки основних засобів підприємства, приділено недостатньо уваги.

Для здійснення економічної діяльності підприємству необхідно мати певний набір ресурсів, таких як будівлі, машини, обладнання, сировина, матеріали, паливо тощо. Дані складові утворюють виробничі ресурси промислових підприємств, які постійно перебувають у русі - у процесі кругообігу, що включає традиційно три етапи. Перший етап – закупівля необхідних ресурсів та формування ресурсного портфелю для реалізації виробничого процесу. Другий етап – участь ресурсів у виробничому процесі. Третій етап – реалізація виробленої продукції, отримання підприємством фінансових надходжень. Таким чином, з трьох етапів кругообігу перший і третій відбуваються в сфері обігу, а другий - в сфері виробництва. Тому залежно від характеру обороту, виробничі ресурси підприємства розподіляються на основні та оборотні [1, с. 51].

Як відомо, фінансовий стан підприємства – це складне поняття, що виникає внаслідок взаємодії усіх компонентів фінансових відносин підприємства і визначається сукупністю факторів виробництва та господарювання в цілому, а також системою показників, що характеризують стан, розподіл і використання фінансових ресурсів. Стан фінансів підприємства обумовлений результатами його виробничої, комерційної і фінансово-господарської діяльності, а тому всі ці види діяльності впливають на його фінансовий стан [2, с. 64-65].

Основні засоби представляють собою матеріальну форму існування засобів праці, які довгий час беруть участь у виробництві, не змінюючи свою природну форму, і через декілька циклів переносять свою вартість на вартість виготовленої продукції за рахунок амортизаційних відрахувань. Тому основні засоби є довгостроковими активами, що підприємство утримує для забезпечення й продовження діяльності, а не для подальшого продажу [3, с. 131].

Зауважимо, що стан та ефективність використання основних засобів напряму впливають на виконання виробничої програми підприємства і можливість отримання прибутку. Діяльність підприємств значною мірою залежить від забезпечення їх основними засобами, а також ефективності використання останніх. Саме ефективність використання основних засобів визначається отриманим результатом, який співвідноситься з витратами ресурсів. Підвищення ефективності означає досягнення найвищих результатів при відповідному рівні розвитку продуктивних сил порівняно з витратами праці, витраченими на створення суспільного продукту [3, с. 133].

Для аналізу ефективності використання основних засобів застосовують систему натуральних і вартісних показників, а також порівняльні оцінки темпів зростання виробництва і темпів зростання обсягу фондоозброєння праці та її продуктивності. Показники фондовіддачі (фондомісткості) та рентабельності використовуються як узагальнюючі показники ефективності використання основних засобів [3, с. 135].

Фондомісткість визначає, яка частина вартості основних засобів припадає на кожну одиницю реалізованої продукції, вона є оберненим показником до фондовіддачі. В нормальних умовах господарювання фондовіддача повинна зростати, водночас як фондомісткість – зменшуватися. Рентабельність основних засобів характеризує відношення операційного прибутку до середньорічної вартості цих засобів. Збільшення рентабельності можливе за умови виявлення та мобілізації внутрішніх резервів виробництва, поетапного проведення усіх заходів, спрямованих на покращення використання різних видів ресурсів та збільшення прибутку [4, с. 183].

Відмітимо, що саме основні засоби, як матеріально-технічна база виробництва, виступають основою його удосконалення та розвитку. Цей процес реалізується як за допомогою збільшення кількості основних засобів (екстенсивний шлях розвитку), так і за рахунок підвищення ефективності їх використання (інтенсивний шлях розвитку). Економічно виправданим виступає збільшення часу роботи обладнання, його повне завантаження, а також кваліфікований догляд, ремонт тощо [5, с. 117].

Враховуючи важливість основних засобів для функціонування підприємства, перед їх аналізом висувається ряд ґрунтовних завдань, а саме:

1) оцінка забезпеченості підприємства основними засобами;

2) визначення складу та структури основних засобів, їх ступеня оновлення та вибуття;

3) аналіз технічного стану основних засобів;

4) визначення рівня фондовіддачі, її динаміки, впливу зміни розміру основних засобів і фондовіддачі на обсяг випущеної продукції;

5) визначення шляхів зниження витрат на утримання та експлуатацію устаткування;

6) оцінка виявлених резервів і розроблення заходів щодо підвищення ефективності використання активної частини основних засобів [5, с. 121-122].

Аналіз основних засобів, доцільно починати з оцінки їх забезпеченості, включаючи перевірку придатності для виробничих та управлінських цілей,

після чого провести аналіз кількості, структури, технічного стану та ефективності використання. Забезпеченість основними засобами необхідно оцінювати через такі показники як фондоозброєність та технічна озброєність праці, а також аналізувати наявність, склад та відповідність фактичного обладнання необхідному для виконання виробничої програми та договірних зобов'язань.. Аналіз показників зводиться до порівняння з плановими і фактичними за попередні періоди, нормативами задля визначення рівня виконання плану, тенденцій і темпів зміни [6, с. 91-92].

Для ефективного використання основних засобів підприємству доцільно вживати такі заходи:

- впровадження нового обладнання, заміна та модернізація існуючого;
- підвищення коефіцієнта змінності через оптимізацію графіка роботи та якісну організацію виробництва;
- інтенсивне використання основних засобів та зменшення їх середньорічної вартості шляхом ліквідації зношених і малопродуктивних;
- запровадження новітньої техніки та технології, особливо безвідходної, маловідходної та ресурсозберігаючої, що призведе до збільшення виходу продукції з того ж самого обсягу використаної сировини і ,як наслідок, – фондовіддачі;
- підвищення кваліфікації персоналу задля ефективного обслуговування устаткування;
- економічне стимулювання персоналу, а також впровадження соціальних заходів, спрямованих на покращення умов праці та стану здоров’я робітників [1, с. 61; 7].

Ефективне використання основних засобів проявляється в кінцевому плані у зниженні собівартості продукції, збільшенні прибутку і підвищенні рівня рентабельності підприємства.

В реаліях сьогодення особливого значення набуває підвищення ефективності використання основних засобів, в тому рахунку їх активної

частини. Підприємства повинні працювати не тільки над їх модернізацією, збільшенням часу експлуатації обладнання та поліпшенням їх складу і структури, але й намагатися максимально підвищити ефективність їх використання, застосовуючи, переважно, інтенсивні методи.

Проведений аналіз показників формування та використання основних засобів на прикладі ряду вітчизняних підприємств дозволив визначити низку вимог щодо їх якісного складу, а саме: зростання частки активної частини у вартості виробничих основних засобів; забезпеченість основними засобами згідно з нормативними потребами підприємства; відповідність основних засобів вимогам щодо впровадження сучасних технологій; прискорене оновлення основних засобів; зростання фондоозброєності, механізації та автоматизації праці; підвищення продуктивності праці внаслідок поліпшення якісного стану основних засобів [7].

Таким чином, основні засоби становлять значну частину капіталу та відіграють ключову роль у фінансово-господарській діяльності вітчизняних підприємств, тому виникає необхідність постійного моніторингу їхнього стану та ефективності використання. Вирішення проблеми підвищення ефективності використання основних засобів виступає одним з головних завдань діяльності підприємства, від результату якого залежить його фінансовий стан та конкурентоспроможність.

Комплексний аналіз та оцінка забезпеченості підприємства основними засобами та ефективності їх використання вимагають сьогодні індивідуального підходу, який би враховував виробничі та технологічні особливості конкретного підприємства, його галузеві особливості та специфіку функціонування. Сьогодні кожне підприємство повинно шукати власні напрямки для поліпшення використання основних засобів, застосовуючи стратегії екстенсивного та інтенсивного розвитку. Оптимізація структури виробничого потенціалу, яка включає в себе підвищення кваліфікації працівників, удосконалення технологічних процесів та впровадження прогресивних форм виробництва, виступає дієвим способом вирішення завдань

щодо підвищення ефективності та результативності функціонування підприємства в умовах невизначеності та ризику.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Шваб Л. І. Економіка підприємства: навч. Посібник. К.: Каравелла, 2008. 584 с.
2. Поддєрьогін А.М., Білик М.Д., Буряк Л.Д., Булгакова С. О., Куліш А. П. Фінанси підприємств: Підручник. 6.вид., перероб. та доп. К.: КНЕУ, 2006. 552 с.
3. Ковальчук І. В. Економіка підприємства: навч. посіб. К.: Знання, 2008. 679 с.
4. Кіндрацька Г. І. Економічний аналіз: підручник. К. : Знання, 2008. 487 с.
5. Мулик Т.О., Материнська О.А., Пльонсак О.Л. Аналіз господарської діяльності: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2017. 288 с.
6. Мулик Т.О., Мулик Я.І. Методичний інструментарій аналізу фінансової безпеки підприємств в системі економічних аспектів виробництва біопалива. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2016. № 9. С. 91–101.
7. Шубіна С. В., Літвінцева Н. С. Напрямки підвищення ефективності використання основних засобів промислового підприємства. *Перспективні наукові дослідження – 2017:* матер. міжнар. наук.-практ. конф. США, 2017. URL: http://www.rusnauka.com/6_PNI_2017/Economics/7_222739.doc.htm

LEGAL SCIENCES

UDC 378

PROBLEMS IN THE ADMINISTRATION OF CHINESE OF PRIVATE COLLEGE AND COUNTERMEASURES

Chen Lili
Master of Administration,Student
Bieliaieva Olena
Candidate of Public Administration,
Senior lecturer Department of Public
Management and Administration,
Sumy National Agrarian University
Sumy, Ukraine

Abstract: The administrative management of private colleges and universities is extremely important and plays a role of connecting the preceding and the following. With the development of The Times, the administration of colleges and universities should keep pace with The Times and constantly enhance the service level and efficiency. This paper mainly aims at the problems existing in the administrative management of colleges and universities, and puts forward solutions and countermeasures, in order to improve the administrative service ability and work efficiency of colleges and universities, and promote the smooth progress of administrative management.

Key words: private colleges and universities, administrative management, Solution.

The administrative management of private colleges and universities is an important link between various departments of the school and plays a role in connecting the past and the next. With the continuous development of economy, the

education management department has new requirements for the level and level of running private colleges and universities. Under these new requirements, the work and tasks undertaken by the administrative departments of colleges and universities are gradually increasing. Only by advancing with «The Times» can we ensure the smooth progress of the administrative work [3].

Problems existing in the administration work of private colleges and universities. No attention to administrative work, it is difficult for administrative personnel to improve their comprehensive ability.

On the one hand, some leaders of private colleges and universities do not pay enough attention to the understanding of administrative work, believing that administrative work cannot create teaching and scientific research results for the school, but ignore the role of administrative work. Constantly reduce the number of administrative personnel, constantly increase the work tasks, administrative personnel are often in a state of overload work, resulting in difficult to guarantee the quality of work.

On the other hand, some administrative departments of private colleges and universities have unreasonable division of jobs, and it is normal for one person to have multiple posts and multiple jobs. Administrative staff have few opportunities to go out for training, and they cannot learn new knowledge and new ideas, and it is difficult for them to have time and energy to improve themselves, which seriously blows the enthusiasm of administrative staff and easily causes job burnout [1].

The system construction is not scientific, and the administrative management efficiency is low.

The revision of the system of private colleges and universities focuses more on teaching work, and there are no standardized rules and regulations for administrative management, poor communication between superiors and subordinates, and lack of joint efforts between departments, which affects the efficiency of administrative management [1].

Backward administrative management mode and insufficient information technology construction. The fund source of private colleges and universities is

single, the fund for running schools is tight, and the investment of information construction funds is large, which makes the information construction level of most private colleges and universities still stay in the primary stage. It is difficult to carry out information construction in an all-round and three-dimensional way.

Solutions to the problems existing in the administration work of private colleges and universities. Play a key role in the organization's responsibilities.

First of all, private colleges and universities should set up administrative organs according to their actual conditions, clarify the functions of each administrative organ, clarify the job responsibilities and work content, and achieve a reasonable division of labor. Secondly, according to the institutional setting, administrative personnel are equipped to reduce the situation of one person and multiple posts. Finally, the training of administrative personnel should be carried out in a planned way, and professional training should be carried out according to the work content [1].

High light the important position of system construction.

When constructing the administrative management system, private universities should take the practical work as the starting point and fully consider the details in the administrative management process; in perfecting the system, focus on the implementation of the system and give full play to the advantages of the system. In addition, it is also necessary to establish a long-term mechanism to constantly standardize the working procedures [1].

Realize the development strategy of education informatization.

As China attaches great importance to the development of information technology, private colleges and universities must change the existing concept and establish a system to adapt to it. According to the development requirements of the school, formulate a reasonable information construction plan, further increase the investment in information construction funds, and establish a guarantee mechanism for information construction funds investment; Build and improve the information platform, make full use of network information technology, give full play to the role of information technology in administrative management, reduce the work pressure

of managers to the greatest extent, and improve the work efficiency of managers [2].

Private universities are an indispensable part of China's higher education, and the administrative work plays an important role in the connotation of the development of private universities. Administrative personnel are the key to carry out administrative management work. In the long-term development, there are still many problems. Therefore, it is necessary to continuously invest more energy and financial resources in the administrative management work, improve the administrative management system, mobilize the enthusiasm of the administrative personnel, so as to improve the efficiency of the administrative management work, and help the administrative management work of colleges and universities to a higher level [1].

REFERENCES:

1. Wang Leilei. Analysis on the existing problems and optimization strategies of the administrative management of private universities in China. Decision Exploration 2021.10 :90-91.

2. Liu Dong. Analysis of Challenges and Countermeasures faced by University administration in the new era. Higher Education Forum 2022. 8:16-18.

3. Bao Bochen. Analysis of problems and countermeasures in the administrative management of private universities in China. Scientific management 2020.02:169.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ НАРОДЖЕННЯ/СМЕРТІ НА ТЕРИТОРІЇ, ДЕ ВВЕДЕНО ВОЄННИЙ СТАН. АКТУАЛЬНІСТЬ ПИТАННЯ ЩОДО ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Андрієвська Милана Андріївна
студентка 4 курсу денної форми
здобуття освіти першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти спеціальності 081 «Право»
освітньої програми «Право» Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

Вступ. / Introductions. Розкриття актуальності даного питання слід розпочати з того, що відповідно до частини 2 статті 3 Конституції України права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Мета роботи. / Aim. Події та дії, що нерозривно пов'язані з фізичною особою, зокрема державна реєстрація цивільного стану громадян, є обов’язковою умовою, що започатковують, змінюють, доповнюють або припиняють можливість особи бути суб'єктом цивільних прав та обов'язків. Ці основоположні права закріплені в Загальній декларації прав людини 1948 року (статті 1, 15, 16), Конвенції про права дитини 1989 року (стаття 7), Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 року (статті 23, 24), у Резолюції Ради ООН з прав людини «Реєстрація народження та право кожної особи на визнання перед законом» 2012 року тощо.

Важливо зазначити, що згідно з пунктом 5 частини 2 статті 293 Цивільного процесуального кодексу України встановлення фактів, що мають юридичне значення, здійснюється в порядку окремого провадження. Ключовою особливістю цього виду провадження є його спрямованість на з’ясування

необхідних фактів за відсутності спору про право [1, с.140]. Задля порівняння зазначу, що якщо заявник має на меті встановити факт народження у загальному порядку, то такі справи згідно зі статтею 316 Цивільного процесуального кодексу України підсудні суду за зареєстрованим місцем проживання заявника, щодо них відсутній невідкладний розгляд справи, а рішення виконується після набрання ним законної сили.

Матеріали та методи. / Materials and methods. У той же час Законом України № 2345-IX, що набрав чинності 07 серпня 2022р., «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи в умовах воєнного чи надзвичайного стану та на тимчасово окупованих територіях» внесено важливі зміни до статті 317 Цивільного процесуального кодексу України. Так, розширено дію статті для надання можливості скористатися спрощеною процедурою встановлення фактів народження/смерті жителям територій, охоплених війною, із можливістю подачі заяви на ТОТ до будь-якого суду за межами такої території України та невідкладний розгляд з моменту надходження заяви до суду. Наразі важливо сприяти реалізації негайного виконання рішення суду та мінімізації ускладнень виконання через оскарження [2, с. 179].

Результати та обговорення. / Results and discussion. Актуальність даної проблематики ґрунтується на численній кількості випадків щодо необхідності правової регламентації використання в процесі доказування документів, виданих (посвідчених) на непідконтрольних територіях. Зокрема, прикладами цієї тези є Постанова ВС від 12.05.2021 року у справі №220/1582/20 та Постанова ВС від 07.09.2022 року у справі № 759/5313/21, де суд акцентує на необхідності повного та всебічного з’ясування обставин справи на підставі всіх поданих особами, які беруть участь у справі, доказів у сукупності, у тому числі з урахуванням інформації яка міститься у документах, виданих установами самопроголошених утворень, розташованими на окупованій території України. У цілому ж, акти, видані незаконними органами на ТОТ, є недійсними і не

створюють правових наслідків, адже такі погляди відповідають практиці ЄСПЛ (справа Cyprus v. Turkey), а також Консультативний висновок Міжнародного суду (ООН) у справі Намібії від 21 червня 1971 року [3, с.12].

Упродовж дії правового режиму воєнного стану зросла необхідність у всебічному створенні правових шляхів подолання наслідків агресії РФ. Важливим є приведення законодавства до нових реалій на прикладі відомих нововведень, якими є, зокрема, й те, що заявники у справах за заявами про встановлення факту народження або смерті, поданих у зв'язку із воєнним станом, збройною агресією, тимчасовою окупацією території України тощо звільняються від сплати судового збору згідно з п. 21 ч. 1 ст. 5 ЗУ «Про судовий збір» [4, с. 55].

Висновки. / Conclusions. У висновку вважаю за необхідне зазначити, що наразі метою вдосконалення цивільного процесуального законодавства в частині даної проблематики має бути сприяння реалізації змін, внесених, зокрема, до Закону України № 2345-IX від 01.07.2022р., та положень статті 317 Цивільного процесуального кодексу України, зокрема щодо обмеженого коло заявників, як батьків дитини тощо. Стає реальним у судовому порядку встановити факт смерті людини на ТОТ чи на території, де введено воєнний стан, а також факт народження з дотриманням міжнародних принципів, що внормовують негайну реєстрацію дитини після народження. Отже, механізм звернення із даною заявою в порядку окремого судового провадження має бути вдосконалено, ґрунтуючись на необхідності реалізації обов'язкової умови задоволення заяви, як вказівка мети встановлення такого факту, та на правовому статусі держави як гаранта законності в українському суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ. / REFERENCES.

1. *Цувіна Т.А.* «Суд, встановлений законом», як елемент права насправедливий розгляду у цивільному судочинстві. *Часопис Київського університету права.* 2019. № 2. С. 140.

2. *Комаров В. В., Світлична Г. О., Удальцова І. В.* Окреме провадження: монографія. 2011. 312 с.

3. Перешкоди в реалізації прав і свобод осіб на окупованій території Кримського півострова та тимчасово непідконтрольних територіях Донецької та Луганської областей (реєстрація фактів народження і смерті) : аналіт. звіт громад. орг. *Центр правових та політичних досліджень «СІМ» та Укр. Гельсін. спілка з прав людини.* 2017. 39 с.

4. *Привидинцев О.Г.* Особливості здійснення цивільного судочинства у мовах воєнного стану. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2022. С. 54–57.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В СІМЇ

Василенко Андрій
Курсанта 3-го курсу
Факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції
Дніпропетровського державного університету
Внутрішніх справ
Науковий керівник
Старший викладач
Кафедри кримінального права та кримінології
Підполковник поліції
Савенко Вікторія Петрівна

Визнання домашнього насильства як порушення прав людини є складним та поступовим процесом у світовій спільноті. На даний момент відсутній один загальний міжнародний документ, що охоплює всі аспекти захисту жінок від насильства. Однак існують різні міжнародні акти, включаючи Конвенції ООН, де розглядаються аспекти захисту прав жінок в різних сферах, таких як політика, економіка, освіта та сімейні відносини.

Декларація ООН про викорінення насильства щодо жінок, прийнята після Всесвітньої конференції з прав людини у Відні 1993 року, визначає насильство стосовно жінок та групує його в різні категорії, включаючи домашнє насильство, насильство у суспільстві та на робочому місці.[1 с. 8]

Україна використовує різні методи для боротьби з домашнім насильством. Деякі з них включають:

1. Законодавство: Удосконалення законодавства щодо захисту жертв насильства, включаючи прийняття Закону про запобігання насильству в сім'ї та покарання за нього.

2. Соціальні програми: Розвиток програм психологічної, медичної та юридичної підтримки для жертв, а також надання житла та фінансової допомоги.

3. Освіта та свідомість: Підвищення свідомості громадськості про проблему домашнього насильства через освітні кампанії та тренінги.

4. Партнерство з Організацією Об’єднаних Націй та іншими міжнародними організаціями: Участь у програмах та проєктах, спрямованих на боротьбу з насильством та захист прав жінок.[2 с. 38]

Для покращення цього процесу важливо посилювати ефективність законодавства, забезпечувати належне фінансування програм підтримки, посилювати освіту та свідомість суспільства, а також співпрацювати з міжнародними організаціями для обміну найкращими практиками та ресурсами.У різних країнах існують різноманітні методи боротьби з домашнім насильством. Деякі з них включають:

1. Спеціалізовані готелі чи житло для жертв: Деякі країни мають спеціальні готелі або житло для тимчасового перебування жертв домашнього насильства, щоб вони могли вийти з небезпечної ситуації.

2. Електронні системи трекінгу: Деякі країни використовують електронні системи трекінгу для контролю за особами, які є потенційними загрозами для жертв насильства.

3. Легалізація захисту заборони від затримання: Деякі юрисдикції дозволяють видачу захисту заборони від затримання, щоб забезпечити безпеку жертвам.

4. Програми психологічної підтримки: Розвиток програм для психологічної підтримки та реабілітації для жертв домашнього насильства.

5. Навчання правоохоронних органів та працівників охорони здоров’я: Підвищення освіти та навичок у поліції, медичних працівників і соціальних служб для кращого реагування на випадки насильства в сім'ї.

6. Співпраця з громадськими організаціями: Залучення громадських організацій для підтримки жертв та популяризації проблеми домашнього насильства.[3 с. 25]

У світі проблема домашнього насильства залишається актуальною та складною для вирішення. Існує розмаїття міжнародних актів, конвенцій та

програм, спрямованих на захист прав жінок і боротьбу з насильством в сім'ї. Україна також впроваджує різноманітні методи, включаючи законодавчі зміни, соціальні програми та співпрацю з міжнародними організаціями для забезпечення безпеки жертв та запобігання насильству.

Щоб досягти прогресу у цій сфері, важливо не лише удосконалювати законодавство та розвивати соціальні програми, але й підвищувати свідомість суспільства про проблему домашнього насильства. Зміцнення співпраці з міжнародними партнерами та використання найкращих практик з інших країн є ключовими для подальшого покращення у цій області.

Для покращення у сфері протидії домашньому насильству необхідна системна робота на всіх рівнях суспільства. Важливо впроваджувати інноваційні підходи та розробляти більш ефективні методи, враховуючи специфіку конкретної країни та потреби жертв.[4 с .128]

Крім того, освітня робота та публічні кампанії для усвідомлення широкого загалу про проблему насильства в сім'ї грають значущу роль у попередженні випадків та підтримці жертв. Не менш важливої уваги слід приділити саме вчиненню кримінальних правопорушень проти неповнолітніх батьками й опікунами. Тому що вони для дітей являються, передусім, втіленням захисту, турботи, любові та надійності. Та коли дитина страждає від насильства у сім’ї, це, звісно, дуже шкодить її моральному здоров’ю, не говорячи вже й про фізичне. На сьогоднішній день статистика кримінального законодавства свідчить, що сім’я може бути місцем де знаходиться найжорстокіше насильство, де жертвами кримінального правопорушення будуть не тільки дорослі, проте і діти.[5 с. 292-293]

Ключовою складовою успішної боротьби з цією проблемою є надання підтримки жертвам на всіх етапах: від надання безпечного притулку та медичної допомоги до психологічної реабілітації та професійної підтримки.Посилення співпраці з правоохоронними органами та надання їм необхідних навичок у розумінні та реагуванні на випадки домашнього насильства також є надзвичайно важливим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ :

1. Блага А. Б. Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз і запобігання) : монографія / А. Б. Блага. – Х. : ФОП Макаренко, 2014. – 360 с. – Режим доступу : https://www.twirpx.com/file/1599759/.

2. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє Насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар Новел Кримінального кодексу України) / за ред. М. І. Хавронюка. – К. : Ваіте, 2019. – 288 с.

3. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому Насильству». – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19.

4. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». –Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2% D1%80.

5. Спеціальний суб'єкт як елемент складу кримінальних правопорушень, вчинених проти дітей. Савенко Вікторія Петрівна https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2021/03/ACHIEVEMENTS-AND-PROSPECTS-OF-MODERN-SCIENTIFIC-RESEARCH-7-9.03.21.pdf#page=290

ҐЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ ЗЛОЧИННОСТІ СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ: РІЗНИЦЯ ТА ВПЛИВ

Вертій Ігор Сергійович
курсант
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
Савенко Вікторія Петрівна
Підполковник поліції,
старший викладач кафедри кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна

Вступ. У сучасному суспільстві, де кожен аспект людського життя вивчається та аналізується, особлива увага приділяється проблемі злочинності серед неповнолітніх. Один із ключових аспектів цього дослідження - ґендерний вимір в злочинності, який розкриває різницю у злочинній активності між хлопцями та дівчатами, а також вплив ґендерних чинників на цей явище.

Ґендер є соціокультурною конструкцією, що формується в процесі взаємодії особистості з оточуючим суспільством. У контексті неповнолітніх, вивчення ґендерного аспекту стає важливим інструментом для розуміння та подальшого формування стратегій протидії злочинності серед цієї групи населення.

Метою роботи характеристика ґендерного аспекту злочинності серед неповнолітніх.

Матеріали та методи. У процесі дослідження використовувалися такі методи: системний метод, метод структурно-функціонального аналізу, формально-логічний метод.

Результати та обговорення. Дослідження в галузі кримінології є переконливими свідченнями того, що ґендерна диференціація в злочинності серед неповнолітніх є неабияк важливою та впливовою динамікою. Результати

аналізу наочно свідчать про наявність виразних відмінностей у вчиненні правопорушень між хлопцями та дівчатами.

Характер злочинності неповнолітніх визначається ґендерними стереотипами та специфікою соціального взаємодії. Наприклад, у випадку хлопців, фізична агресія та крадіжки часто виступають у ролі вияву маскулінності чи спроби вираження себе у соціальному контексті. З іншого боку, дівчата можуть виявляти більш витончені форми правопорушень, зосереджені на соціальній динаміці, такі як маніпуляція чи зловживання довірою, що, можливо, відображає їхню відповідність ґендерним ролям [1, с. 89].

Порівнюючи частоту та ступінь серйозності правопорушень, можна визначити, що ґендерні відмінності стають помітнішими у певних сферах. Хоча обидві групи неповнолітніх можуть вчиняти правопорушення, вони виявляються у різних кількісних та якісних аспектах, а це свідчить про значущий вплив ґендерних чинників на динаміку злочинності серед молоді.

При вивченні ґендерних чинників в злочинності серед неповнолітніх важливо враховувати комплексну взаємодію сімейних та освітніх впливів. Роль сім'ї як первинного оточення для формування ґендерних ролей визначає, як хлопці та дівчата сприймають своє місце в суспільстві та як вони реагують на конкретні ситуації.

Шкільна атмосфера, як місце формування та взаємодії з однолітками, педагогами та системою освіти, впливає на ґендерний аспект злочинності. Вона може визначати, які соціальні норми приймаються та які стереотипи закріплюються у свідомості молоді, включаючи роль ґендерних ролей у вирішенні конфліктів.

Соціокультурне оточення, включаючи мас-медіа та загальні соціокультурні тенденції, також грає важливу роль у формуванні ґендерних уявлень та поведінкових стандартів. Це оточення може підтримувати або викликати традиційні ґендерні ролі, що може впливати на те, як хлопці та дівчата обирають способи вираження своєї ідентичності та реагують на стресові

ситуації [2, с. 176].

Враховуючи всі ці аспекти, можна зрозуміти, що ґендерні чинники в злочинності неповнолітніх не є відокремленими явищами, а є результатом взаємодії різних впливів сім'ї, освітнього середовища та соціокультурного контексту.

Сучасна культура та медіа відіграють ключову роль у формуванні уявлень неповнолітніх про статеві ролі та визначають їхню поведінку в суспільстві. Медійний простір, насичений зображеннями та ідеями, визначає, які стереотипи та ґендерні норми вбудовуються у свідомість молодого покоління. Це впливає на їхнє уявлення про соціально прийнятну поведінку, включаючи взаємодію в міжособистісних відносинах та реакцію на конфліктні ситуації.

Вивчення впливу стереотипів та ґендерних норм на злочинність дозволяє глибше зрозуміти, як суспільство реагує на конфлікти між статями та як ці реакції впливають на молодіжну злочинність. Медійні образи можуть викликати та підтримувати існуючі ґендерні норми, або, навпаки, спрямовувати їх на переосмислення та зміну. Такі вивчення розкривають механізми формування ґендерних уявлень у неповнолітніх, допомагаючи впливати на суспільний діалог щодо ролі статі та ґендерних стереотипів в формуванні особистісного характеру та соціальної поведінки [3, с.96].

Розуміння ґендерних аспектів в злочинності серед неповнолітніх є ключовим для розробки ефективних заходів профілактики та корекції. Система виховання, освіти та реабілітації повинна враховувати різні потреби хлопців та дівчат, спрямовуючи їхню енергію та потенціал у конструктивне русло.

Провідним аспектом розвитку ґендерної ситуації в Україні є сприяння ґендерній рівності. Розвиваючи ініціативи, спрямовані на вирішення ґендерних нерівностей в суспільстві, можна створити більш справедливе та рівноправне середовище, що може вплинути на зменшення злочинності серед неповнолітніх.

Дослідження ґендерних аспектів в злочинності серед неповнолітніх

вимагає інтердисциплінарного підходу. Соціологічні, психологічні та кримінологічні аспекти повинні доповнювати один одного для отримання повноцінного розуміння ґендерних динамік у злочинності.

Висновки. У висновку можна відзначити, що ґендерний аспект в злочинності серед неповнолітніх представляє собою складну та надзвичайно важливу проблему. Дослідження свідчать про наявність виразних відмінностей у вчиненні правопорушень між хлопцями та дівчатами, які проявляються у виборі видів злочинів, їхній частоті та ступені серйозності.

Ґендерна прив'язка в злочинності неповнолітніх визначається не лише соціокультурними чинниками, але й родинним вихованням, шкільним середовищем та впливом медіа. Розуміння цих взаємодій є ключовим для розробки ефективних стратегій профілактики та корекції злочинності серед молоді.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Савенко В.П. Причини й умови дитячої бездоглядності та безпритульності. *Вплив рівня дозвілля та відпочинку молоді на зниження рівня злочинності* : матеріали регіонал. наук.-практ. семінару (м Дніпро, 31 трав. 2019 р.). Дніпро : Видавець Біла К.О., 2019. С. 88-95.

2. Кримінологія : підручник / А. М. Бабенко, О. Ю. Бусол, О. М. Костенко та ін. ; за заг. ред. Ю. В. Нікітіна, С. Ф. Денисова, Є. Л. Стрельцова. 2-ге вид., перероб. та допов. Харків : Право, 2018. 416 с.

3. Орловська Н. А. Кримінологія : навчально-методичний посібник. Н. А. Орловська. Одеса : Міжнародний гуманітарний університет, 2015. 124 с.

УДК 4414

ДОКАЗУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Волчок Дар'я Юріївна
курсант 4-го курсу
Навчально наукового інституту
права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ
Федченко Володимир Михайлович
к.ю.н., доц., професор кафедри
кримінального процесу та стратегічних розслідувань

Анотація: В умовах воєнного стану під час досудового розслідування кримінальних проваджень важливо приділяти велику увагу питанню збирання, перевірки, оцінки доказів. Завдяки належно зафіксованим та збереженим доказам вдасться притягнути винних осіб до кримінальної відповідальності за діяння, скоєні на території України.

Ключові слова: доказування, кримінальне провадження, в умовах воєнного стану, особливий режим досудового розслідування, допустимість доказів.

В умовах воєнного стану під час досудового розслідування кримінальних проваджень важливо приділяти велику увагу питанню збирання, перевірки, оцінки доказів. Завдяки належно зафіксованим та збереженим доказам вдасться притягнути винних осіб до кримінальної відповідальності за діяння, скоєні на території України. Сьогодні обставини багатьох кримінальних правопорушень можуть бути доведені значною мірою за допомогою електронних доказів, які є різновидом такого джерела доказів, як документи (в окремих випадках електронні докази можуть бути розцінені як речові докази). При цьому докази повинні відповідати тим критеріям і властивостям, які передбачені законом, щоб не виникало питання про їх недопустимість і суд міг покласти їх в основу

судового рішення.

Наявність чи відсутність ознак допустимості доказів визначає можливість використання фактичних даних саме як доказів у межах відповідного кримінального провадження. Насамперед ознакою доказів є визначене законом процесуальне джерело доказів (показання, речові докази, документи, висновки експертів). Крім того, доказ має бути зібраний, зафіксований і поданий уповноваженою особою. І, безперечно, ознакою доказів є дотримання процесуальної форми збирання та фіксації фактичних даних [1].

Доказування в умовах воєнного стану має ряд особливостей, які пов'язані з тими труднощами, які виникають у процесі розслідування злочинів.

Однією з основних особливостей доказування в умовах воєнного стану є складність доступу до місць подій. Військові дії можуть призвести до руйнування будівель, транспортної інфраструктури та інших об'єктів, які можуть бути важливими для встановлення обставин злочину. Крім того, воєнні дії можуть ускладнити або навіть унеможливити проведення таких слідчих дій, як огляд місця події, обшук та тимчасове вилучення речей, документів.

Іншою особливістю доказування в умовах воєнного стану є складність допитів свідків. Військові дії можуть призвести до того, що свідки злочину будуть змушені переїхати до інших населених пунктів або навіть за кордон. Крім того, воєнні дії можуть ускладнити або навіть унеможливити проведення таких слідчих дій, як допит свідків. Також, в умовах воєнного стану можуть виникнути проблеми з фіксацією доказів. Військові дії можуть призвести до руйнування технічних засобів, які використовуються для фіксації доказів, або до неможливості використання цих засобів. Крім того, воєнні дії можуть ускладнити або навіть унеможливити передачу доказів до суду.

Для того, щоб забезпечити ефективне доказування в умовах воєнного стану, необхідно вжити ряд заходів, зокрема: 1) забезпечити доступ слідчих до місць подій. Це можна зробити шляхом відведення окремих ділянок території для проведення слідчих дій, а також шляхом надання слідчим спеціальних засобів захисту; 2) спростити порядок допитів свідків. Це можна зробити

шляхом проведення допитів свідків в режимі відео-конференції або шляхом надання свідкам можливості давати показання в письмовій формі; 3) забезпечити належну фіксацію доказів. Це можна зробити шляхом використання резервних технічних засобів, а також шляхом створення єдиної системи електронного документообігу в правоохоронних органах.

Кримінально процесуальним законодавством, а саме статтею 615 КПК України передбачено спрощення певних моментів збирання та фіксації доказів в умовах воєнного стану, а в особливості на територіях, що перебувають під постійними обстрілами, такі дії фіксуються певними технічними засобами, про що складається відповідний протокол. Обшуки та огляди без участі понятих можуть проводитися лише за умови забезпечення їхньої безпеки, у випадку неможливості забезпечення безпеки понятих, ці процесуальні дії фіксуються шляхом безперервного відеозапису за допомогою наявних технічних засобів [2]. Введення воєнного стану на всій території України та внесення змін, запровадження новел у КПК України щодо особливого режиму досудового розслідування, судового розгляду в таких умовах не означає автоматичного застосування "особливих положень" на всій території України. Під час застосування цих положень мають бути дотримані вимоги, визначені законом.

В умовах воєнного стану доказування є особливо важливим завданням, оскільки від його результатів залежить можливість притягнення винних осіб до відповідальності та забезпечення справедливості.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гришанова Н. Докази та доказування в кримінальному провадженні в умовах воєнного стану: суддя ВС розповіла про практику Верховного Суду. URL.: https://jurliga.ligazakon.net/news/214529_dokazi-ta-dokazuvannya-v-krimnalnomu-provadzhenn-v-umovakh-vonnogo-stanu-suddya-vs-rozpovla-pro-praktiku-verkhovnogo-sudu .

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n384

КРИМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ТА ПРОТИДІЯ ТАКОМУ НАСИЛЬСТВУ

Воронін Д. Д.
курсант 4 курсу
Дніпропетровський
державний університет внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна
Савенко В. П.,
старший викладач кафедри
кримінального права та кримінології
Дніпропетровський державний
університетвнутрішніх справ
м. Дніпро, Україна

Анотація: В роботі досліджуються кримінологічні аспекти домашнього насильства, його поняття та методи протидії такому насильству.

Домашнє насильство - це не лише фізична агресія, а й комплекс різних форм втручання та залякування. Поняття домашнього насильства охоплює фізичне, емоційне, сексуальне та економічне насильство в сім'ї. Це може проявлятися у формі побиття, психологічного тиску, сексуальних домагань та фінансової залежності. Воно залишає серйозні психологічні, емоційні та фізичні наслідки для жертв, включаючи психологічні травми, депресії, тривожні розлади, низьку самооцінку, травми тіла, та навіть фатальні наслідки.

Проблема домашнього насильства впливає на рівень безпеки та довіру в суспільстві, спричиняючи загрозу не лише фізичному, а й емоційному благополуччю сім'ї. А з нею – і всієї країни.

Протидія виникненню домашнього насильства складається з наступних напрямків:

- створення та застосування законів, спрямованих на захист жертв, та суворе покарання для насильників;

- інформаційні кампанії та програми, спрямовані на розповсюдження інформації про причини, наслідки та способи запобігання домашньому

насильству;

- робота над переглядом суспільних стереотипів, які впливають на ставлення до насильства, а також зміна культурних норм і ролей, що сприяють насильству в сім'ї;

- освіта громадян та підтримка гендерної рівності;

- взаємодія між урядовими органами, НПО, спільнотами та різними сферами громадянського суспільства для спільного боротьби з домашнім насильством.

Розвиток центрів допомоги та безпечних притулків, психологічна та юридична підтримка, матеріальна допомога та поради фахівців – також важливі аспекти боротьби з наслідками цієї проблеми.

Незважаючи на зусилля, існують виклики у вирішенні цієї проблеми, такі як недостатні реакції влади, відсутність свідомості та бажання змін. Проте, з появою кращих практик та досвіду від інших країн, є шанс вдосконалити стратегії та програми протидії домашньому насильству.

Домашнє насильство - це серйозна проблема, і його подолання вимагає об'єднаних зусиль уряду, громадянського суспільства та всієї громадськості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1) Причини та наслідки вчинення насильства по відношенню до дітей : метод. рек. / В.Г. Савенко, С.В. Корогод, А.Г. Чорна, Н.В. Толошна, В.В. Шаблистий. - Дніпро: ДДУВС, 2023. - 94 с. https://er.dduvs.in.ua/handle/123456789/10852

2) Про запобігання та протидію домашньому насильству. Закон України від 31.03.2023 р., № 2849-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text

3) Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

4) Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок: Конвенція

ООН від 06.10.1999 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text

5) Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального ко-дексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насиль-ству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами. Закон України від 06.12. 2017 р., № 2227-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19#Text

6) Жмур Ю.М. Правове регулювання протидії насильству в сім'ї на національно-му рівні. Науковий вісник Херсонського державного університету № 3, 2019. С. 173-174.

7) Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами. Закон України від 20.06.2022 р., № 2319-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2319-20#Text

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОРУПЦІЙНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Голубєва Аліна Дмитрівна
Здобувач вищої освіти 4 курсу
Навчально-наукового інституту права
та підготовки фахівців для
підрозділів Національної поліції
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
Савенко Вікторія Петрівна
підполковник поліції, викладач кафедри кримінального права та процесу,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
Дніпро, Україна

Неодмінним супутником суспільства при існуванні держави невід'ємно стає корупція, яка приймає різноманітні форми. Корупція загрожує будь-якій державі, негативно впливаючи на її нормальне, стабільне функціонування та розвиток..

В сучасній Україні особлива увага приділяється злочинам, вчиненим співробітниками правоохоронних органів, які найчастіше мають корупційну спрямованість. Високий рівень корупції у країні становить перешкоду для законності правоохоронних органів, які є свого роду індикатором рівня довіри громадян до структур державної влади загалом.

За словами В. Ястребова, до поняття кримінологічної характеристики слід включати просторово-часові параметри та особливості, які є ключовими для розуміння детермінант злочинних проявів і організації превентивної роботи [1, 16].

Відповідно до погляду І. Даньшина, кримінологічна характеристика злочинів включає статистично значущі показники про злочинність і особистість злочинця. Ці показники відображають кількісну і структурну характеристику злочинів і визначають ступінь їхньої суспільної небезпеки.

Проте причини і умови вчинення злочинів, а також заходи попередження виходять за рамки кримінологічної характеристики, оскільки взаємодіють зі злочинністю як відокремлені соціальні категорії [2, 36]. Згідно з загальною теорією кримінології, кримінологічна характеристика охоплює якісні та кількісні показники стану злочинності і відомості про особистість злочинця [3, 164].

Дослідження злочинності в сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, свідчать, що у структурі цих злочинів переважають зловживання владою або службовим становищем (згідно зі статтею 364 КК України) та службове підроблення (згідно зі статтею 366 КК України). Рівень цих злочинів значно перевищує рівень інших подібних правопорушень, включаючи одержання неправомірної вигоди службовою особою [4, 421].

Отже, загальною характеристикою корупції можна вважати соціальне явище, що історично виникло та включає в себе дії, спрямовані на використання посадового (службового) становища та повноважень особи в корисливих цілях чи з інших особистих мотивів, вопреки законним інтересам суспільства та держави.

Основними характеристиками корупційних злочинів, вчинених представниками правоохоронних органів, є те, що більшість злочинів відбувається під час взаємодії з громадянами та юридичними особами при вирішенні питань, що потрапляють у сферу компетенції органів правопорядку у сферах управління та регулювання, охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки.

Кримінально-правова характеристика корупційних злочинів визначає елементи складу кожного злочину, проте для повноцінної кримінологічної оцінки необхідно враховувати додаткові аспекти та контекст

Більшість злочинів у даній категорії здійснюють особи у віці 30–35 років. Зазвичай, на відповідальні посади із значним обсягом повноважень призначаються особи, які мають відповідний стаж роботи. Зайняття такою

посадою та наявність повноважень часто спричиняють у деяких осіб невірне уявлення про можливість їх використання для задоволення особистих чи чужих інтересів. Водночас, надання неправомірної вигоди може відбуватися будь-якою особою, незалежно від займаної посади.

У контексті змін у суспільних відносинах та реалізації гендерної політики корупційні злочини вчиняються як представниками чоловічої, так і жіночої статі. Нещодавно питома вага чоловіків серед суб'єктів корупційних правопорушень переважала, оскільки на відповідальні та керівні посади найчастіше призначали чоловіків. [5. с. 342]

У групі злочинців цієї категорії рівень офіційних доходів не відповідає рівню проживання, переважно це матеріально забезпечені особи. Соціально-ролеві ситуації, що характеризуються розходженням між становищем особи і її прагненням досягти іншого рівня життя для себе та родини, є типовими для корупційних правопорушень.

Вивчення причин і умов корупційних злочинів є важливим етапом у розробці ефективної системи протидії цьому явищу. Протидія корупції включає в себе не тільки дії правоохоронних органів, але й належну взаємодію цих органів, постійне підвищення їхньої кваліфікації та громадський контроль. Важливим кроком у цьому напрямку є створення Національного антикорупційного бюро України, яке відповідає за виявлення, розслідування та запобігання корупційним правопорушенням.

Узагальнюючи, важливо розглядати проблему корупційної злочинності та її протидії з комплексного підходу, що охоплює кількісні та якісні показники стану злочинності, інформацію про особистість злочинця та обставини, які мають значення для організації превентивної роботи

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ястребов В.Б. К вопросу о понятии криминологической характеристики преступлений / В.Б. Ястребов // Вопросы борьбы с преступностью. – М.: Юридическая литература, 1982. – Вып. 37. – С. 14–20.

2. Даньшин И.Н. Преступность: понятие, общая характеристика, причины и условия: учеб. пособ. / И.Н. Даньшин. – К.: УМК ВО, 1988. – 88 с.

3. Зелинский А.Ф. Криминология: курс лекции / А.Ф. Зелинский. – Х.: Прапор, 1996. – 238 с.

4. Моніторинговий кримінологічний аналіз злочинності в Україні (2009–2013 роки): моногр. / Є.М. Блажівський, І.М. Козьяков, О.О. Книженко, О.М. Литвак та ін. – К.: Національна академія прокуратури України, 2014. – 484 с.

5. Фесік Є.К. Савенко В.П. Загальна кримінально-правова характеристика корупційних злочинів / Є.К. Фесік // Протидія організованій злочинності: проблеми теорії та практики: матеріали регіон. наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 03 грудня 2021 р.). - Дніпро: ДДУВС, 2021. – С. 341-343

ОБМЕЖЕННЯ ВОЛІ

Горбатко Данило Русланович
курсант 2-го курсу факультету
підготовки фахівців для підрозділів
кримінальної поліції
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
Корогод Світлана Володимірівна
Старший викладач кафедри
кримінального права та кримінології
доктор філософії в галузі права
капітан поліції
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Обмеження волі у формі кримінального покарання становить особливий аспект системи виконання покарань, який передбачає тримання особи в кримінально-виконавчих установах відкритого типу, таких як виправні центри. Це здійснюється в межах адміністративно-територіальної одиниці, де засуджений має постійне місце проживання, при цьому відбуваючи покарання в умовах, що не включають ізоляцію від суспільства. Важливою рисою цього виду покарання є обов'язковий нагляд за засудженим, який супроводжується його залученням до праці.

Обмеження волі має подвійний ефект на засудженого, по-перше, воно обмежує його право на вільне пересування та обрання місця проживання, а по-друге, зобов'язує виконувати працю відповідно до визначених умов. Такий підхід до покарання має на меті не лише забезпечення покарання за вчинені правопорушення, але й реабілітацію засудженого через активну участь у суспільних процесах. Обмеження волі, як форма кримінального покарання, є унікальним підходом до виконання правосуддя, визначеним статтею 61 Кримінального кодексу України. Цей метод передбачає тримання особи в

кримінально-виконавчих установах відкритого типу, відмовляючись від ізоляції від суспільства, при цьому встановлюючи нагляд та залучаючи засудженого до праці [1].

Термін обмеження волі коливається від одного до п'яти років і може бути призначений як основне покарання. Цей вид покарання використовується тільки для осіб, які досягли 18 років, і не може застосовуватися до неповнолітніх, вагітних жінок, матерів дітей до 14 років, осіб пенсійного віку, військовослужбовців строкової служби та осіб із інвалідністю першої і другої груп.

Важливо відзначити, що обмеження волі є альтернативою позбавленню волі на певний строк, дозволяючи засудженим залишатися більш інтегрованими у суспільстві. У порівнянні з позбавленням волі, обмеження волі не визначає такої ізоляції, дозволяючи засудженим утримувати контакт із соціальним середовищем та сприяти їхній реабілітації. Процес відбування обмеження волі регулюється главами Кримінально-виконавчого кодексу України та Правилами внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, затвердженими Міністерством юстиції України. Важливим етапом є медичне обстеження та психолого-педагогічне вивчення для новоприбулих до виправних центрів [3, с. 7].

Тим, хто відбуває покарання, виділяють посвідчення особи, а також можливість пересуватися без нагляду та мешкати з сім'єю з дозволу адміністрації виправного центру. Це сприяє інтеграції засуджених у суспільство та забезпечує їхню активну участь у визначених вимогами режиму.

Права осіб, які відбувають обмеження волі, є суттєвим елементом гуманного підходу до виконання кримінального покарання, як передбачено Кримінально-виконавчим кодексом України. Засудженим надається можливість носити цивільний одяг та мати при собі необхідні предмети, такі як портативні персональні комп'ютери, аксесуари до них, гроші, мобільні телефони та їхні аксесуари, забезпечуючи таким чином певний рівень комфорту та особистого простору [2, с. 15]. Засудженим надається право відправляти листи, отримувати

посилки та бандеролі, а також проводити короткострокові та тривалі побачення. Засуджені можуть використовувати засоби мобільного зв'язку та отримувати конфіденційну юридичну допомогу у визначений час. Це сприяє збереженню зв'язку з сім'єю та забезпечує їхні права на комунікацію та правову захист. Крім того, засудженим, що відбувають обмеження волі, може бути дозволено короткочасні виїзди за межі виправного центру у випадках, таких як медичне обстеження, складання іспитів, участь у кримінальному провадженні, а також для вирішення трудових і побутових питань після звільнення [4, с. 5].

За сумлінну поведінку та відношення до праці засудженому може бути надано дозвіл на виїзд до близьких родичів на певних умовах та періодичність. Це допомагає засудженим підтримувати родинні зв'язки та сприяє їхній соціальній реінтеграції.

Таким чином, обмеження волі, таким чином, враховує не лише аспекти покарання, а й активно сприяє реабілітації та соціальній реінтеграції засуджених у суспільство. Подібний підхід сприяє побудові гуманітарної та правосудної системи, де акцент робиться на відновленні та підтримці прав та гідності кожної особи, навіть тієї, яка відбуває кримінальне покарання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний кодекс України. Стаття 61. Обмеження волі. URL: https://protocol.ua/ua/kriminalniy_kodeks_ukraini_stattya_61/

2. Лисодєд О. В. Обмеження волі, арешт та пенітенціарний пробаційний арешт. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція 2021 р. С. 140-144.

3. Лисодєд О.В. Обмеження волі: трансформація у пробаційний контроль та пробаційний нагляд. Нове українське право 2021 р. С. 214-223.

4. Родіонова Т.В. Деякі питання виконання покарання у виді обмеження волі. 2019 р. С. 46.

УДК 4414

АКТУАЛЬНІ ДИЛЕМИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОЦЕСУ

Гребененко Ірина Олександрівна
викладач кафедри
Романченко Дар'я Валентинівна
Студент
Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна

Адміністративне право є головною сферою правознавства. Юридично своєрідне, воно утворює правову систему інших галузей права, містить правові матеріали, які використані при розробці методик правових норм інших юрисдикцій. До того ж, адміністративне право залучає велику групу осіб, кількість інститутів і підгалузей, а втім впорядковує взаємовідносини як матеріальні, так і процесуальні норми адміністративного права. Метою адміністративного процесу є забезпечення належної реалізації матеріальних адміністративно-правових та інших правових норм, невіддільних від державного управління процесуальні норми в тому розумінні, що процес є формою втіленням реалізації життя положень, що містяться в матеріальних правових нормах.

Як підсумок, адміністративний процес – це діяльність, яка регулюється адміністративно-процесуальними нормами для особи, при конкретних випадках, котрі визначені уповноваженими суб'єктами публічної адміністрації та процесуальні відносини у сфері державного управління.

Про це свідчить нинішня правозастосовна операція адміністративних судів та наявність проблем, ухвалення котрих потребує щонайшвидшого покращення доктринальних тверджень теорії державного адміністративного права і розгляду. Тож не вирішення проблемних запитів у державно-управлінському праві не тільки негативно впливає на формування та піднесення регульованої сфери адміністративне право, а й про регуляторні

сфери інших галузей українського права, реформування державно-правової діяльності, перевагою якої є гарантування прав, свобод та інтересів індивідів України.

Загальною характеристикою методу адміністративно-правового керування є застосування приписів (встановлюють обов'язки), встановлення табу, присудження ліцензій.. Юрисдикція адміністративних судів розповсюджується лише на ті спори, що з’явилися завдяки затвердження обов'язкових до виконання рішень установами державного управління, їх посадовими особами та працівниками, спорідненні з виконанням ними організаційно-розпорядчих повноважень сутність. Черговою проблемою, розв’язання якої є значущим з точки зору розвитку процесуально-правової доктрини державного управління, є характеристика правової природи договорів державного управління. Норми дієвого законодавства, що визначають зміст категорії «адміністративний договір» та правовий порядок його застосування, містяться лише в КАСУ. Норми цього процесуального закону використовуються до обширного спектра питань захисту прав і законних інтересів у публічно-правовій сфері суспільних відносин. Встановлені законодавством норми котрі регулюють складання угод за співпрацею органів управління, органів державної влади, їх посадових і службових персон до набрання чинності КАСУ. Бувають випадки, коли програма порушує закон адміністративного розсуду влади. Даний розгляд замінюється дозвільним рішенням того чи іншого питання, що спонукає до вчинення корупційних діянь. Ми вважаємо, що потрібно покращити законодавство про звернення громадян; Законодавство передбачає перспективу одержання послуг в електронному вигляді, але сьогочасні інформаційні джерела не можуть в повному розмірі надати цю послугу, це пов’язано з діяльністю суб'єктів владних повноважень. На нашу думку, покращення Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг», а також прийняття єдиного регламенту надання таких послуг юридичними особами повноважень сприяли б вирішенню такої проблеми.

РОЛЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ПРОФІЛАКТИЦІ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Загородній Ігор Валерійович
курсант 3-го курсу підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ.
Науковий керівник:
Савенко Вікторія Петрівна
Старший викладач кафедри кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Актуальність дослідження. Тема ролі громадських організацій у профілактиці домашнього насильства в Україні залишається надзвичайно актуальною і важливою для країни. Україна, як і багато інших країн, стикається з проблемою збільшення випадків домашнього насильства, особливо в умовах соціальних і економічних змін. Багато громадян України може бути несвідомими щодо проблеми домашнього насильства та правил поведінки в таких ситуаціях. Громадські організації можуть відігравати ключову роль у підвищенні освіти і свідомості щодо цього питання. Громадські організації можуть надавати підтримку жертвам домашнього насильства, включаючи психологічну, юридичну та матеріальну допомогу.

Україна має численні громадські організації, які активно займаються питаннями профілактики та протидії домашньому насильству. Їх роль у підвищенні свідомості, наданні підтримки жертвам і сприянні вирішенню цієї проблеми неоцінненно важлива. Активізація цих організацій і забезпечення їхньої підтримки має велике значення для подолання проблеми домашнього насильства в Україні.

Метою даного дослідження є аналіз ролі громадських організацій у профілактиці домашнього насильства.

Виклад основного матеріалу. На перший погляд, залучення громадськості до вирішення проблеми протидії домашньому насильству може здаватися одним з багатьох важелів у здійсненні державної політики у боротьбі з насильством в Україні. Проте під час опрацювання різних наукових та публіцистичних джерел, присвячених названій проблематиці, можна зрозуміти важливість участі недержавних утворень у механізмі запобігання та протидії такого виду насильству [1, с. 75].

Жінки почали значно активніше будувати партнерство у взаємовідносинах зі структурами влади та з іншими громадськими організаціями, вчилися укладати угоди і створювали ланцюги громадянських ініціатив. Громадські організації почали працювати у напрямі вирішення найгостріших соціальних проблем, на які у держави не вистачало ні сил, ні бажання. Це проблеми насильства, включно з насильством у сім'ї, права дітей, наркоманія, торгівля жінками й дітьми, дискримінація на робочому місці тощо. За підтримки ОКП ОБСЄ в України була створена робоча група за участю громадських організацій з розробки нового закону «Про запобігання та протидії домашньому насильству», який ураховував як практику правозастосування національного законодавства, так і нові міжнародно-правові стандарти запобігання та протидії домашньому насильству та надання допомоги постраждалим і був після дискусій і опрацювання ухвалений в 2017 р. Наведений приклад ілюструє практичну спрямованість такого напряму діяльності громадських організацій [2, с. 76].

Власне в партнерстві з місцевими громадськими та благодійними організаціями (Благодійний фонд «Ініціатива», Благодійна організація «Благодійне товариство» Шанс» м. Кривий Ріг», Запорізька обласна громадська організація «Об'єднання психологів та психоаналітиків «Взаємодія», Донецька обласна громадська організація «Ліга соціальних працівників», Вінницька обласна правозахисна організація «Джерело надії», а також громадські організації: «Громадський Рух «Віра, Надія, Любов», «Ліга соціально відповідальних жінок», «Рада жінок Донеччини», «Центр

соціальнопсихологічної підтримки громади») було створено 9 денних центрів та 10 притулків для жінок, що постраждали від домашнього насильства в Вінницькій та Харківській областях, в мм. Харків, Одеса, Кривий Ріг, Бердянськ, Рубіжне, Маріуполь, Херсон та Слов'янськ. В рамках роботи Міжнародного благодійного фонду «Українська фундація громадського здоров'я» працюють денний центр для жінок та соціальна квартира в м. Києві, моделі яких і були взяті за основу при створенні мережі денних центрів та притулків для жінок в Україні [3, с. 2].

Досить актуальною практикою протидії домашньому насильству володіють особливі недержавні утворення – юридичні клініки, які поєднують у собі ознаки недержавних інституцій та структурних підрозділи вищих навчальних закладів. На сьогодні існує багато юридичних клінік, які зареєстровані як громадські організації. Серед них можна назвати: юридичну клініку «Феміда» м. Чернігів, юридичну клініку Харківської обласної молодіжної організації «Разом», об'єднану асоціацію студентів-юристів Закарпаття, юридичну клініку на базі «Південноукраїнського центру молодих юристів» та ін. Основними формами діяльності цих юридичних клінік у сфері запобігання та протидії домашньому насильству є: - надання правових консультацій жертвам насильства, представництво їх інтересів в органах державної влади та судових інстанціях; - проведення тематичних лекцій, семінарів, інтерактивних тренінгів (за програмою «практичне право»), наукових конференцій з метою підняття «на гора» та розкриття проблеми протидії домашньому насильству в школах, ліцеях, інститутах; - проведення наукових досліджень та участь у розробці проектів нормативно-правових актів, пов'язаних з питаннями запобігання та протидії насильству у родинах [1, с. 80].

Так, вважаємо, що напрямок діяльності пов'язаний, перш за все, із змістовним її наповненням, а також визначеною метою та цілеспрямованістю діяльності організації. Фактично напрями діяльності й визначаються тими цілями, які ставлять перед собою організації. Найбільш загально їх можна сформулювати таким чином: забезпечення захисту та надання допомоги

постраждалим від домашнього насильства, сприяння створенню умов для покарання кривдників, недопущення домашнього насильства в цілому. Без сумніву, таке широке формулювання загальних цілей діяльності, спрямованої на подолання домашнього насильства, потребує конкретизації, зокрема таким чином: профілактика насильства, лобіювання та адвокація законодавчих змін, участь у формуванні державної політики, робота з постраждалими, робота з кривдниками, консультування (юридичне, інформаційне, психологічне), моніторинг, дослідження, участь у національних та міжнародних заходах, навчання спеціалістів, дотичних до проблеми домашнього насильства. Форми роботи різняться відповідно до напрямів діяльності та є організаційно-практичним оформленням заходів у межах напряму діяльності, проведення яких сприяє досягненню поставленої мети. Так, досліджуючи поняття форм діяльності органів місцевого самоврядування, зазнача.nm, що «у загальному розумінні, форми діяльності органів місцевого самоврядування є сукупністю способів реалізації їх компетенції. Вони здійснюються за допомогою визначених законом, іншими нормативно-правовими актами, а також практикою роботи рад, дій цих органів, посадових осіб і депутатів. Але єдиних, усталених наукових підходів щодо цього питання в науковій літературі бракує». Застосовуючи метод аналогії, пропонуємо визначати поняття «форми діяльності громадських організацій» як способи реалізації їхніх компетенцій, зовнішній вияв явища, пов’язаний з його сутністю, змістом; спосіб існування змісту, його внутрішньої структури, організації і зовнішнього виразу [2, с. 77].

Серед основних форм діяльності організації з протидії домашньому насильству можна назвати такі: - проведення корекційних програм по роботі з кривдниками спільно з іншими громадськими організаціями, співпраця із засобами масової інформації, підготовка та проведення інформаційних кампаній, створення та розповсюдження соціальної реклами, інформування потенційних клієнтів через власний сайт, підготовка та розсилка електронних інформаційних бюлетенів; - проведення досліджень з проблем насильства та експлуатації дітей, дотримання прав людини, вдосконалення національного

законодавства з метою запобігання домашнього насильства; - ведення просвітницької діяльності серед молоді та дітей, інших цільових груп щодо боротьби з насильством у сім'ї; проведення тематичних тренінгів, семінарів, у тому числі міжнародних, круглих столів, конференцій для фахівців з протидії насильству в українських родинах; - підготовка, видання та розповсюдження інформаційних, навчально-методичних та наукових матеріалів, розробка наукового та методичного забезпечення діяльності із запобігання насильству в сім'ї; - організація роботи національних «гарячих ліній» з питань запобігання насильству в сім'ї; - проведення консультацій з правових питань (у тому числі по електронній пошті), надання безкоштовних психологічних консультацій потерпілим від насильства [1, с. 77].

Висновки. Громадські організації грають надзвичайно важливу роль у боротьбі з домашнім насильством в Україні, особливо в умовах збільшення цієї проблеми. Вони сприяють підвищенню освіти та свідомості громадян щодо домашнього насильства, їхніх прав та можливостей для вирішення цієї проблеми. Такі організації надають підтримку жертвам домашнього насильства, включаючи психологічну, юридичну та матеріальну допомогу.

Зважаючи на наведені факти, можна зробити висновок, що громадські організації в Україні відіграють ключову роль у боротьбі з домашнім насильством і в профілактиці цієї проблеми. Для подолання домашнього насильства важливо підтримувати їхню роботу, забезпечувати їхній доступ до ресурсів і сприяти співпраці між громадськими організаціями, урядовими інституціями і іншими зацікавленими сторонами. Тільки спільними зусиллями можна досягти значущих покращень у сфері запобігання та протидії домашньому насильству в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шамрук Н. Б. Особливості участі громадських організацій у запобіганні та протидії домашньому насильству в сучасних умовах. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право.* 2018. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&I

MAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/shssl_2018_2_9.pdf (дата звернення: 23.11.2023).

2. Левченко К. Б., Швед О. В. Громадські організації України в системі запобігання та протидії домашньому насильству. *Право і безпека.* 2020. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/32532/1/O_Shved_PB_2020_1_IL.pdf (дата звернення: 23.11.2023).

3. Скіпальська Г.Б., Лях Т.Л. Діяльність громадських та благодійних організацій, спрямована на допомогу постраждалим від домашнього насильства, в умовах пандемії COVID-19. 2021. URL: http://surl.li/nmitt (дата звернення: 23.11.2023).

УДК 343.1

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Кіяниця Володимир Миколайович
старший викладач кафедри кримінального процесу та стратегічних розслідувань Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
Бородавко Андрій Юрійович
здобувач вищої освіти ІІІ курсу, факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції,
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна

Анотація. У статті розглядаються деякі аспекти здійснення стороною захисту своїх прав у досудовому порядку. Виникає питання про початкову стадії та моменту залучення адвоката до кримінального процесу, а саме з якого моменту і який обсяг прав є у сторони захисту. Автор також аналізує положення кримінально-процесуального законодавства та його застосування на практиці відповідно до міжнародних стандартів.

Ключові слова: право захисту, досудове розслідування, кримінальне провадження, слідчий, слідчий суддя, воєнний стан, збройна агресія, забезпечення прав людини, права людини, презумпція невинуватості.

Постановка проблеми. Указом Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 у зв`язку з військовою агресією російської федерації в Україні введено воєнний стан [11]. Зазначене зумовило зміни у регулюванні майже всіх сфер суспільного життя, зокрема стало викликом і для кримінальної юстиції у розрізі забезпечення невідворотності відповідальності за вчинене кримінальне правопорушення з одночасним забезпеченням безпеки осіб, які задіяні в кримінальному провадженні.

Як зазначено в науковому дослідженні Кіяниці В.М., “зазначене зумовило

і характер змін до кримінального процесуального законодавства України (у тому числі і в розрізі регулювання інституту запобіжних заходів), які спрямовані на забезпечення безпеки осіб, що беруть участь у кримінальному провадженні та мобілізації матеріальних активів для захисту суверенітету держави." [12, с. 388].

У сучасному суспільстві злочинність зростає з кожним днем. Злочинців притягнуто до кримінальної відповідальності, засуджено та ізольовано від суспільства з каральною метою для них та попереджувальною для інших. Однак є випадки коли до кримінальної відповідальності випадково були притягнуті невинні люди. За таких обставин питання захисту прав підозрюваних є дуже актуальними, особливо здійснення права на захист, поки не вирішиться доля людини в кінці.

У сучасній практиці Європейський суд з прав людини неодноразово вказував важливість надання доказів у змагальній обстановці для справедливого судового розгляду судочинства [1].

Модель процесу є важливим аспектом у цьому відношенні яка залежить від якості судової системи та відповідності європейським стандартам справедливого суду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання щодо стадії досудового розслідування в кримінальному провадженні та реалізації права на захист на вказаній стадії досліджувалися багатьма вченими-процесуалістами та криміналістами. Серед них Ю. П. Аленін, С. В. Бородін, І. В. Гора, Ю.М. Грошевий, І. В. Гловюк, Є. Г. Коваленко, О. П. Кучинська, Л. М. Лобойко, Є. Д. Лук'янчиков, В.Т. Маляренко, Д. П. Письменний, В. О. Попелюшко, В.Т. Нор, Л. Д. Удалова, В.П. Шибіко, М.Є. Шумило та ін. .

Метою статті є аналіз питання про відкриття досудового розслідування за новою підставою КПК України та висвітлення проблеми, точний момент і час участі захисника у кримінальному провадженні, процедур з урахуванням досвіду України та міжнародного досвіду. Розгляд певних прав захисту на стадії досудового розслідування.

Викладення основного матеріалу. Право на захист є одним із основних прав людини, яке гарантується Конституцією України [10, ст. 55] та міжнародними договорами. Воно включає в себе право на правову допомогу, право на захист інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, а також право на захист від необґрунтованого притягнення до кримінальної відповідальності.

Початкова стадія кримінального провадження є важливою для забезпечення дотримання прав та свобод людини, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину. З цього моменту у неї виникає право на захист, яке включає в себе право на правову допомогу адвоката.

Беручи до уваги статтю 6 Конвенції про захист прав людини і основних свобод [4], вимога неупередженого судового розгляду означає, що «кожна людина має право на справедливий публічний розгляд справи в розумний термін незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону» [8, с. 274]

Право на захист на початковому етапі досудового розслідування є особливо важливим, оскільки саме на цьому етапі вирішується питання про притягнення особи до кримінальної відповідальності. Тому важливо, щоб підозрюваний, обвинувачуваний, потерпілий мали можливість реалізувати свої права та законні інтереси, а також отримати правову допомогу.

Сторона захисту має право самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи, у тому числі обов’язкової. [7 с. 61]

При вирішенні проблеми застосування запобіжних заходів зачіпаються права та законні інтереси потерпілого, зокрема ті, що пов’язані з необхідністю захисту його особистої безпеки від погроз з боку обвинуваченого або забезпечення відшкодування матеріальної шкоди, завданої злочином, його представника, законного представника. Представник вправі довести до відома органів досудового розслідування, прокурора і слідчого судді свою позицію щодо обрання, продовження, зміни, скасування того або іншого запобіжного заходу щодо підозрюваного, а також оскаржити прийняте рішення [3]. Водночас

можливість оскарження не може залежати від того, чи брав потерпілий безпосередню участь у засіданні. Потерпілий та його представник також мають право ознайомлюватися з матеріалами, на підставі якого приймається рішення.

Відповідно до КПК, сторона захисту має право:

- бути присутньою при проведенні всіх процесуальних дій;
- знайомитися з матеріалами провадження;
- давати пояснення, подавати клопотання та заяви;
- брати участь у судових дебатах;
- оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора, суду.

Якщо прокурором буде прийнято рішення про звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурор зобов’язаний забезпечити ознайомлення сторони захисту з матеріалами дізнання, а саме забезпечити надання особі, яка вчинила кримінальний проступок, або її захиснику, потерпілому чи його представнику копій матеріалів дізнання.

Під час розгляду слідчим суддею клопотання про застосування запобіжних заходів потерпілий, його представник і законний представник повинні мати повноваження подавати клопотання, зокрема про затримання підозрюваного, про скасування або заміни цього запобіжного заходу на інший, для безпосередньої участі в судовому розгляді клопотання, подане ними або іншими учасниками процесу, виступити в судовому засіданні та викласти свою точку зору та аргументи, оскаржити постанову слідчого судді до апеляційного суду [5].

Забезпечення права на захист на початковому етапі досудового розслідування здійснюється шляхом виконання наступних заходів:

1. **Повідомлення підозрюваному, обвинуваченому, потерпілому про їхні права та обов'язки**. Слідчий, прокурор зобов'язані невідкладно повідомити підозрюваному, обвинуваченому, потерпілому про їхні права та обов'язки, передбачені Кримінальним процесуальним кодексом України.

2. **Забезпечення підозрюваному, обвинуваченому, потерпілому можливості ознайомитися з матеріалами досудового розслідування**. Підозрюваний, обвинувачений, потерпілий має право ознайомитися з матеріалами досудового розслідування, в тому числі з протоколами слідчих дій, які стосуються його. Слідчий, прокурор зобов'язані забезпечити підозрюваному, обвинуваченому, потерпілому можливість ознайомитися з матеріалами досудового розслідування в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України.

3. **Надання підозрюваному, обвинуваченому, потерпілому можливості давати пояснення, подавати клопотання, брати участь у слідчих діях**. Підозрюваний, обвинувачений, потерпілий має право давати пояснення, подавати клопотання, брати участь у слідчих діях. Слідчий, прокурор зобов'язані забезпечити підозрюваному, обвинуваченому, потерпілому можливість реалізувати ці права.

4. **Забезпечення підозрюваному, обвинуваченому, потерпілому можливості користуватися правовою допомогою**. Підозрюваний, обвинувачений, потерпілий має право на правову допомогу. Слідчий, прокурор зобов'язані забезпечити підозрюваному, обвинуваченому, потерпілому можливість користуватися правовою допомогою.

Згідно зі ст. 22 КПК України, сторони кримінального провадження мають рівне право на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених КПК [2].

Однак, на наш погляд, принцип рівності сторін у цьому випадку не повністю реалізується. Сторона захисту не знаходиться у рівних умовах із стороною обвинувачення, що є порушенням принципу рівності.

Сторона захисту не має права самостійно провадити слідчі дії, але може ініціювати їх проведення шляхом подання клопотань до слідчого або прокурора, які розглядаються протягом трьох днів. У разі відмови сторона захисту має право протягом десяти днів оскаржити її до слідчого судді. Така скарга

розглядається слідчим суддею протягом трьох днів.

Ми погоджуємося з О.Г. Яновською, що залежність сторони захисту від рішення сторони обвинувачення щодо доцільності проведення тих чи інших процесуальних дій та невідповідність строків реагування судового органу на звернення двох сторін при вирішенні ідентичних питань у процесі досудового розслідування свідчить про відсутність рівності сторін та недостатню процесуальну забезпеченість засади змагальності у кримінальному провадженні [9].

Таким чином, клопотання сторони захисту є важливим чинником у реалізації захисту, однак, на нашу думку, для забезпечення рівності сторін та змагальності у кримінальному провадженні необхідно внести зміни до чинного законодавства, зокрема:

- надати стороні захисту право самостійно провадити слідчі дії, які не потребують дозволу суду;
- встановити однакові строки реагування судового органу на звернення сторін у разі відмови у задоволенні клопотань про проведення слідчих (розшукових) дій.

Ці зміни сприятимуть підвищенню ефективності захисту прав і законних інтересів осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні.

В Україні домінуючу роль у кримінальному судочинстві відіграють прокурор і досудова стадія. Захист здається слабшим не тільки через незрівнянно більш обмежені повноваження, а й через відсутність достатні гарантії реалізації цих повноважень. Перспектива для подальшого вирішення існуючих проблем у реалізації права на захист за умов Української конкурентоспроможністі розглядається як необхідність вивчати та враховувати досвід інших країн. Наприклад, Кримінально-процесуальний кодекс Італії 1988 року передбачав обвинуваченого і його захисника право проводити повне паралельне розслідування (встановлення істини). За італійською концепцією прокуратури та інші органи кримінального переслідування – лише сторона, зрівняна в правах із захистом, самостійно зібрані ними матеріали за загальним

правилом не можуть розглядатися як судові докази і не повинні братися до уваги судом [6].

Висновок. Тому в силу законодавчої активності з приводу унесення змін до Конституції України та відповідно до КПК та спеціалізованих законів щодо адвокатської монополії вважаємо, що варто все ж таки приділити пильнішу увагу наданню більш реалістичних прав захиснику – адвокату, а також безпосередньо особі, яка самостійно реалізує право на захист, адже це є конституційним правом, яке гарантується не лише положеннями національного законодавства, а й нормами міжнародно-правових стандартів.

Сторона захисту у досудовому порядку має важливе значення для забезпечення дотримання прав та свобод людини, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину. Однак, у практиці правоохоронних органів часто спостерігається порушення цих прав.

Автор статті закликає до вдосконалення кримінально-процесуального законодавства та практики його застосування з метою забезпечення повного та ефективного здійснення прав сторони захисту у досудовому порядку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. МакБрайд Д. Європейська Конвенція з прав людини та кримінальний процесс / Д. МакБрайд. – К. : «К.І.С.», 2010. – 398 с

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4651-VI : із змін., станом на 05.08.2018 № 2509-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (дата звернення 31.10.2023).

3. Попелюшко В.О. Функція захисту в кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та прикладні проблеми. Монографія / В.О. Попелюшко. - Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2009.

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. : станом на 1 серп. 2021 р.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 13.11.2023).

5. Ілюмінації Джуліо. Побудова конкурентної моделі кримінального процесу в Італії / Giulio Illuminati. – URL: http://www.nsj.gov.ua.

6. Федченко В.М. Кримінальний процес України: підручник / В.М. Федченко, О.П. Бойко, Н.С. Бублик, А.Г. Гаркуша, А.В. Захарко, В.М. Кіяниця, В.В. Литвинов, В.В. Рогальська, О.А. Солдатенко, Н.П. Черняк. Дніпро, 2022. С. 10

7. Цуцкірідзе М.С. Дізнання в Національній поліції: підручник / за заг. ред. М.С. Цуцкірідзе, В.М. Федченко, О.П. Бойко, Н.С. Бублик, А.Г. Гаркуша, А.В. Захарко, В.М. Кіяниця, В.В. Литвинов, В.В. Рогальська, О.А. Солдатенко, Н.П. Черняк, В.В. Бурлака, С.В, Гайду, М.Ю. Романов, Ю.В. Щендрик. Дніпро - Київ, 2022.

8. Кіяниця В.М. Черняк Н.П. Особливості процесуального застосування спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень як форми досудового розслідування . Юридичний науковий електронний журнал - електронне наукове фахове видання юридичного факультету Запорізького національного університету. Вип. 9. 2021 с. 274

9. Яновська О. Г. Змагальність як засада кримінального провадження за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. URL: http://www.nsj.gov.ua/training/judjes/kpk4

10. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

11. Про введення воєнного стану в Україні: указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL:https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397;

12. Кіяниця В. М., Котенко Т. А. ОБРАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ. *SCIENTIFIC RESEARCH IN THE MODERN WORLD*. 2023. С. 388.

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ТА МЕТА ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Кіяниця Володимир Миколайович
старший викладач кафедри кримінального
процесу та стратегічних розслідувань
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
Дерезенко Анастасія Віталіївна
здобувач вищої освіти ІІІ курсу
факультету підготовки фахівців для підрозділів
кримінальної поліції
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна

Вступ. Процесуальний порядок та застосування заходів забезпечення кримінального провадження є невід'ємною частиною правової системи кожної країни. Вони становлять основу для забезпечення справедливого та ефективного ведення кримінальних справ, з метою захисту прав та інтересів усіх сторін, що залучені до цього процесу.

Процесуальний порядок визначає послідовність дій та процедур, які повинні бути дотримані під час проведення кримінального провадження. Він регулює правила збору, аналізу та представлення доказів, допиту свідків, захисту обвинуваченого та інші важливі аспекти, спрямовані на забезпечення справедливості та прозорості судового процесу.

Застосування заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема, включає такі процедури, як затримання, обшуки, конфіскація майна, вилучення доказів та інші заходи, спрямовані на збереження доказів та забезпечення безпеки осіб, залучених до справи, та гарантування ефективного розгляду кримінальних злочинів.

Метою застосування заходів забезпечення кримінального провадження є забезпечення законності, недоторканості прав людини та забезпечення виконання рішень суду. Ці заходи мають на меті забезпечити прозорість,

об'єктивність та ефективність кримінального провадження, зменшити ризик втрати доказів та запобігти можливості ухилення від відповідальності.

Усі ці аспекти процесуального порядку та застосування заходів забезпечення кримінального провадження є важливими для забезпечення справедливості, дотримання прав людини та підтримання правопорядку. Вони сприяють довір'ю до правосуддя та розвитку правової держави.

Виклад основного матеріалу. При прийнятті Кримінального процесуального кодексу України виникло широке обговорення проблем, пов'язаних з практичною реалізацією примусових заходів, які застосовуються під час кримінального провадження. Недоліком є відсутність визначення поняття «заходи забезпечення кримінального провадження» у самому законодавстві, що створює неоднозначність та неузгодженість в їх тлумаченні. Це вимагає додаткової дискусії та дослідження для уточнення їх сутності та обсягу [1, с. 98].

Мета застосування кримінально-правових заходів, перебіг подій під час слідства регламентовано ч. 1 ст. 131 Кримінально-процесуального кодексу України полягає в досягненні дієвості кримінального законного порядку, тобто при здійсненні злочинної діяльності судочинства в ст. 2 КПК України, а саме: захист особи, суспільства і держави проти кримінальних злочинів, захист прав, свобод законних інтересів учасників кримінального провадження та забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування. [7 с. 383]

Наукова спільнота звертає увагу на потребу дослідження практичних аспектів реалізації примусових заходів та їх відповідності засадам правової держави, захисту прав людини та забезпечення ефективності кримінального провадження. Ці питання важливі для поліпшення кримінального правосуддя, розвитку правової науки та забезпечення високих стандартів правосуддя в Україні.

В доктрині кримінально-процесуального права існує багато визначень поняття «заходи забезпечення кримінального провадження». Одне з таких визначень вказує на те, що ці заходи є процесуальними засобами

державно-правового примусу, які використовуються уповноваженими органами та посадовими особами, що здійснюють кримінальне провадження. Головна мета цих заходів полягає в запобіганні та припиненні неправомірних дій з боку залучених осіб з метою забезпечення успішного розслідування кримінальних правопорушень та виконання інших завдань кримінального судочинства [1, с. 102].

Примусові заходи, що використовуються в ході кримінального провадження, мають різноманітну природу і застосовуються з метою забезпечення ефективного розгляду кримінальних злочинів, збереження доказів та забезпечення безпеки осіб, залучених до справи. Чинним Кримінальним процесуальним кодексом України передбачена широка система заходів забезпечення кримінального провадження, яка включає виклик осіб, накладення грошового стягнення, обмеження в користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади, тимчасовий доступ до речей і документів, тимчасове вилучення майна, арешт майна, затримання особи, запобіжні заходи та інші.

Застосування цих заходів має бути спрямоване на забезпечення законності, захист прав людини та виконання судових рішень. Вони повинні бути застосовані з дотриманням принципів справедливості та з урахуванням прав та інтересів всіх сторін, які беруть участь у кримінальному процесі.

Дослідження практичних аспектів реалізації цих заходів є важливим завданням для забезпечення ефективності кримінального правосуддя, розвитку правової науки та підвищення стандартів правосуддя в Україні. Це доктринальне визначення покликане описати сутність та цілі заходів забезпечення кримінального провадження, які відіграють важливу роль у сфері кримінального правосуддя та забезпеченні принципів справедливості та правової держави [2, с. 143].

Заходи забезпечення кримінального провадження, за різними авторами, визначаються як процесуальні засоби державно-правового примусу, що передбачені кримінальним процесуальним законом. Ці заходи

використовуються уповноваженими органами (посадовими особами), що здійснюють кримінальне провадження, відповідно до чітко визначеного законом порядку, стосовно осіб, які беруть участь у кримінальному процесі.

Основна мета заходів забезпечення кримінального провадження полягає в запобіганні та припиненні неправомірних дій залучених осіб, а також в забезпеченні виявлення та закріплення доказів з метою досягнення ефективності кримінального провадження. Ці заходи мають примусовий характер і використовуються з метою подолання негативних обставин, які виникають під час досудового розслідування та судового провадження, що можуть перешкоджати успішному вирішенню завдань кримінального провадження.

Щодо проблеми доказів застосування запобіжного заходу обумовлено його прогностичним характером, оскільки йдеться про визначення необхідності запобігання негативній поведінці з боку підозрюваного, обвинуваченого. Однак перевірте, чи існують причини та ситуації, які передбачені ст. 178 КПК України здатні робити обґрунтовані прогнози щодо встановлення будь-якої негативної поведінки підозрюваного, обвинуваченого у необхідності застосування до нього запобіжного заходу та неможливості забезпечення здійснення кримінального провадження іншими заходами. [7 с. 387]

Важливим є відповідне застосування цих заходів, забезпечуючи виконання принципів справедливості, законності та захисту прав людини. Це передбачає збереження балансу між інтересами держави в провадженні кримінальних справ і захистом прав та свобод осіб, залучених до процесу.

Вивчення практичних аспектів застосування цих заходів має велике значення для покращення кримінального правосуддя, розвитку правової науки та забезпечення високих стандартів правосуддя в Україні [3, с, 210].

Це визначення підкреслює значення заходів забезпечення кримінального провадження як інструменту державного примусу для забезпечення порядку, виявлення правди та забезпечення ефективності судового процесу. Вони охоплюють широкий спектр процесуальних заходів, які вживаються з метою

забезпечення правопорядку та здійснення справедливого кримінального правосуддя.

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України встановлює заходи забезпечення кримінального провадження як процедури примусового характеру, які застосовуються відповідно до певних підстав і визначеного законом порядку. Головна мета цих заходів полягає в запобіганні та подоланні негативних обставин, які можуть завадити або ускладнити вирішення завдань кримінального провадження, а також у забезпеченні його ефективності.

Ці заходи можуть включати різноманітні процесуальні процедури, такі як затримання осіб, обшуки, конфіскацію майна, вилучення доказів, застосування запобіжних заходів та інші. Вони застосовуються з метою забезпечення належного перебігу кримінального провадження та ефективного виконання його завдань [3, с. 212].

Кодекс визначає правову основу, підстави та процедури застосування цих заходів, зокрема з урахуванням принципів законності, пропорційності, необхідності та справедливості. Заходи забезпечення кримінального провадження повинні вживатись з урахуванням прав та інтересів всіх сторін, залучених до процесу, забезпечуючи збереження доказів та забезпечення безпеки осіб, а також сприяючи ефективному розгляду кримінальних злочинів.

Отже, КПК України надає законодавчий фреймворк для застосування заходів забезпечення кримінального провадження з метою забезпечення ефективності та справедливості судового процесу.

Заходи забезпечення кримінального провадження, як процедури правового примусу, мають певні характеристики:

1. Вони мають процесуальний характер і регулюються кримінальним процесуальним законодавством, яке визначає їх місце у кримінально-процесуальній формі.

2. Підстави, межі та порядок застосування цих заходів детально регламентовані законом, що забезпечує їх законність і прозорість.

3. Вони спрямовані на досягнення єдиної мети - забезпечення

належного порядку кримінального провадження та його ефективності.

4. Ці заходи мають виражений примусовий характер, який визначається законодавчою моделлю, а не конкретним способом їх реалізації.

5. Вони застосовуються лише у випадках, коли інші заходи не можуть забезпечити виконання завдань кримінального провадження.

6. Суб'єктами застосування цих заходів завжди є компетентні державні органи та посадові особи, які здійснюють кримінальне провадження, такі як слідчий суддя або суд [4, с. 76].

Доктрина кримінально-процесуального права пропонує поділити заходи забезпечення кримінального провадження на категорії, спрямовані на отримання засобів доказування. Ці заходи включають виклик слідчого, прокурора або свідка, судовий виклик, тимчасовий доступ до речей і документів.

Головна мета цих заходів полягає в забезпеченні можливості виявити, вилучити та дослідити докази, які мають вирішальне значення для кримінального провадження. Виклик слідчого, прокурора або свідка дозволяє встановити факти, отримати свідчення та інформацію, необхідну для розкриття обставин справи. Судовий виклик дозволяє залучити особу до участі в судовому засіданні з метою отримання свідчень або пояснень. Тимчасовий доступ до речей і документів дозволяє забезпечити доступ до матеріалів, які є важливими для проведення розслідування та збереження доказів.

Заходи забезпечення кримінального провадження, як процедури правового примусу, спрямовані на забезпечення принципу справедливості та належного збирання доказів, які визначають правове рішення в кримінальному провадженні. Вони є важливими інструментами для забезпечення ефективності та об'єктивності судового процесу, а також забезпечення прав громадян та реалізації їх конституційних гарантій [5, с. 68].

З урахуванням обмежень, що випливають з конституційних прав громадян, всі заходи забезпечення кримінального провадження, визначені в КПК України, можна класифікувати на наступні типи:

– Заходи, що обмежують суспільне і приватне життя громадян, такі як виклик слідчого, прокурора, судовий виклик, привід, тимчасове обмеження у користуванні спеціальними правами, відсторонення від посади, тимчасовий доступ до речей і документів.

– Заходи, що обмежують майнові права громадян, наприклад, накладення грошового стягнення, тимчасове вилучення майна, арешт майна.

– Заходи, що обмежують свободу пересування громадян, такі як особисте зобов'язання, домашній арешт, особиста порука, застава.

– Заходи, що обмежують особисту свободу громадян, зокрема затримання та тримання під вартою.

Отже, заходи забезпечення кримінального провадження є процесуальними засобами примусового характеру, визначеними кримінальним процесуальним законодавством. Вони застосовуються у сфері кримінального судочинства компетентними посадовими особами та державними органами за наявності підстав і в порядку, передбаченому законом, стосовно обвинувачених, підозрюваних та інших осіб з метою запобігання та припинення їхніх неправомірних дій і забезпечення успішного розслідування та вирішення завдань кримінального судочинства. Усі заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються на підставі ухвали слідчого судді, суду, постанови прокурора чи слідчого. Клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження на підставі ухвали слідчого судді повинно бути подане до місцевого суду, що має юрисдикцію над органом досудового розслідування [6, с. 177].

Висновки. Отже, процесуальний порядок та заходи забезпечення кримінального провадження в Україні є важливими складовими кримінально-процесуальної системи. Вони регулюються Кримінальним процесуальним кодексом і мають на меті забезпечити належний порядок, ефективність та справедливість кримінального провадження. Заходи забезпечення, такі як виклик осіб, тимчасове обмеження прав, вилучення доказів, арешт майна та інші, спрямовані на запобігання неправомірним діям, виявлення та збереження

доказів, а також забезпечення дієвості процесу. Вони застосовуються уповноваженими органами та посадовими особами згідно з встановленими законом процедурами та умовами. Правильна реалізація процесуального порядку та заходів забезпечення є важливою для забезпечення прав громадян, зміцнення довіри до правосуддя та забезпечення справедливого розгляду кримінальних справ в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процес: підручник / Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова, В. В. Луцика. Львів: ЛьвДУВС, 2019. Ч. 1. 532 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 1 / О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Х.: Право, 2019. Т. 1. 768 с.
3. Кримінальний процес: навч. посібник для підгот. до іспиту / О. В. Капліна, М. О. Карпенко, В. І. Маринів, В. М. Трофименко, А. Р. Туманянц, О. Г. Шило. Х.: Право, 2016. 286 с.
4. Кримінальний процес : підручник. Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туман та ін. ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Х. : Право;2013. 824 с.
5. Кримінальний процес України: у питаннях і відповідях : навч. посіб. / авт. кол. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. Т. Г. Фоміної. Харків: ХНУВС, 2021. 300 с.
6. Кримінальний процес України. Загальна частина: підручник. Академічне видання. К.: Алерта, 2014. 440 с.
7. Кіяниця В. М. , Котенко Т. А. Обрання запобіжних заходів на стадії досудового розслідування в умовах воєнного стану / 7. Кіяниця В. М. , Котенко Т. А // матеріали IX Міжнар. наук. – практ. конф. (Торонто, 28-30 червня 2023 р.) – Торонто, 2023. С. 382-390

УДК 343.1

МІСЦЕ ПОЛІГРАФУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Кіяниця Володимир Миколайович,
старший викладач,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна
Таймасханов Халід Сайд-Магомедович
здобувач вищої освіти 3 курсу
спеціальність 262 «Правоохоронна діяльність»
факультету підготовки фахівців для підрозділів
кримінальної поліції

Вступ. В Україні, як і в багатьох інших країнах, питання використання поліграфу в кримінальному процесі викликає значні дискусії та спірні погляди серед юристів, кримінальних слідчих та громадськості. Поліграф виступає як один із можливих інструментів для збору доказів та отримання інформації в кримінальних справах. Однак, його роль, надійність та прийнятність в якості доказу визначаються законодавством та судовою практикою.

Деякі прихильники використання поліграфу вважають його корисним інструментом для перевірки достовірності показань підозрюваних, свідків та інших учасників кримінального процесу. Вони аргументують, що поліграф може виявити ознаки неправдивих заяв, допомагаючи слідчим зосередитися на конкретних напрямках розслідування та збільшити шанси на успішне розкриття злочину.

З іншого боку, критики поліграфу підкреслюють його обмежену надійність та можливість помилок. Вони вказують на технічні обмеження та вплив зовнішніх факторів, які можуть спотворювати результати поліграфічного тесту. Крім того, деякі вважають, що використання поліграфу порушує принципи презумпції невинуватості та може породжувати неправомірний тиск на підозрюваних та свідків.

У контексті України, використання поліграфу в кримінальному процесі може бути обмежене або регульоване законодавством та судовою практикою. Законодавчі норми та рішення суду визначають, чи можуть результати поліграфічного тесту бути прийняті як доказ у кримінальному процесі та які вимоги повинні бути виконані для їх використання.

Отже, дослідження ролі та місця поліграфу в кримінальному процесі України є актуальною та складною задачею. Воно вимагає аналізу законодавства, судової практики та думок експертів для з'ясування ефективності та прийнятності використання поліграфу як доказового інструменту.

Виклад основного матеріалу. З метою підвищення рівня розкриття злочинності в сучасних умовах в Україні розглядається можливість застосування новітніх інноваційних технологій, серед яких особливе місце займає поліграф. Впровадження відповідних методик використання поліграфа може прискорити та спростити процес розслідування злочинів, що робить його надзвичайно актуальним та корисним у слідчій практиці.

Хоча законопроєкт щодо використання поліграфа в кримінальному процесі України ще не набув остаточного затвердження, науковці та більшість поліграфологів висловлюють позитивне ставлення до використання поліграфа як джерела доказів у кримінальних провадженнях. Вони переконані, що інформація, отримана за допомогою поліграфа, може бути важливим доказом. Багато експертів підтверджують практичну неможливість обману поліграфа.

Україна вже має законодавчі акти, які передбачають використання поліграфа у певних випадках. Наприклад, Закон України «Про Національну поліцію» передбачає використання поліграфа під час відбору кандидатів на службу в поліцію [1]. Крім того, МВС України затвердило Інструкцію про порядок використання поліграфів у Національній поліції України, що регулює використання поліграфа під час опитування [2].

Незважаючи на відсутність повноцінного закону щодо використання поліграфа в кримінальному процесі, його активне використання спостерігається

в боротьбі зі злочинністю за допомогою інших правових інструментів. Міжнародний досвід свідчить, що поліграф успішно використовується для вирішення різних завдань і його застосування може бути корисним українській слідчій практиці.

а) Дослідження опитуваного з метою виявлення прихованої інформації, що є важливою для досудового розслідування, є одним із напрямків використання поліграфа.

б) Застосування поліграфа для скринінгових перевірок у процесі підбору персоналу, аналізу працівників та вчасного виявлення їхньої потенційної недобросовісності.

Практика правоохоронних органів у різних країнах демонструє, що існують три основні підходи до юридичного статусу результатів використання поліграфа в розкритті та розслідуванні кримінальних злочинів:

1. Виключення використання поліграфа як доказу у судових процесах (Естонія, Ізраїль, Македонія, Молдова, Сінгапур, Словаччина).

2. Обмежене визнання результатів поліграфа як доказу у судових процесах (Білорусь, Індія, Канада, Литва, Польща, Угорщина). Наприклад, у Білорусі часто запрошують фахівця-поліграфолога до суду як спеціаліста для допиту, а його протокол може бути використаний як доказ у кримінальній справі.

3. Повне визнання результатів поліграфа як доказу у судових процесах (Латвія, Румунія, США, Японія) [3, с. 367].

Україна використовує поліграф згідно зі законодавчими нормами Основного Закону, законодавства про працю та інших нормативних актів. Застосування поліграфа відноситься до категорії «інших досліджень» згідно зі статтею 28 Конституції України, яка забороняє проведення дослідів над особою без її згоди. Згідно зі статтею 32 Конституції України, заборонено збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди [4].

Тому використання поліграфа передбачає отримання письмової згоди від

опитуваної особи, використання сертифікованих пристроїв та проведення опитування та інтерпретації результатів спеціалістами, які пройшли відповідне навчання та мають допуск до цієї роботи.

Передумовою широкого використання поліграфів правоохоронними органами України є наявність Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18.02.1992 року. Згідно зі статтею 8 цього закону, органи, що здійснюють оперативно-розшукові дії, мають повноваження опитувати осіб за їх згодою. Тому використання поліграфа розглядається як один із способів опитування. Проте інформація, отримана таким чином, не може бути прийнята судами як доказ у справі, але може слугувати показниками для збирання офіційних доказів [5].

Значення та доказова база результатів використання детектора брехні набувають значущості лише в межах судової експертизи. Процедура призначення та проведення судової експертизи визначена Кримінальним процесуальним кодексом України та Законом України «Про судову експертизу». Кримінальний процесуальний кодекс України передбачає проведення обов'язкових експертиз, а факультативні експертизи можуть бути призначені на розсуд суду. Одна з таких факультативних експертиз, яка проводиться у межах кримінального, цивільного та інших видів судочинства, називається «судовою психофізіологічною експертизою з використанням поліграфа». Проте використання поліграфа є лише одним із способів дослідження та вивчення обставин, і цей аспект розглядається судовим експертом.

Розглядаючи проблематику сьогодення, на досить важливій стадії кримінального провадження, а саме стадії досудового розслідування, зумовлене великим навантаження на слідчих та дізнавачів, що унеможливлює якісно проводити досудове розслідування та дізнання, чим порушуються завдання КПК України. Належне ж виконання досудового розслідування гарантує зменшення рівня злочинності; збільшення довіри громадськості до органів, що здійснюють досудове розслідування; появу у суспільстві стану захищеності,

впевненості в тому, що кожна особа, яка вчинила злочин, буде обов’язково притягнута до кримінальної відповідальності в міру своєї вини, а особа яка його не вчиняла, не зазнає безпідставного притягнення до кримінальної відповідальності. Діючим КПК України визначено порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування та передбачено, які рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора підлягають оскарженню під час досудового провадження та ким (заявником, потерпілим, підозрюваним, володільцем майна тощо) такі рішення, дії або бездіяльність можуть бути оскаржені [9, с. 656].

Оцінка та аналіз інформації, отриманої під час опитування за допомогою поліграфа, дозволяють отримати орієнтовну інформацію та виявляти приховану інформацію. Деякі поліграфи можуть порівнювати напругу голосових зв'язків, реєструвати розширення капілярів, реакцію зіниць та інші показники. Проте сам поліграф є лише реєстратором об'єктивних показників, а їх суб'єктивне тлумачення може бути здійснене лише поліграфологом, який проводить відповідне «інтерв'ю» з урахуванням обставин справи. Поліграфолог порівнює параметри, зафіксовані поліграфом у стані психофізіологічного спокою, з тими, що спостерігалися під час висування критичних питань чи показу об'єктів, пов'язаних зі злочином [6, с. 35].

Проте існує значна кількість науково підтверджених фактів, які свідчать про те, що деякі психопатичні особистості можуть не проявляти змін у фонових фізіологічних показниках, навіть коли вони заперечують скоєння власних жорстоких злочинів. З іншого боку, іноді люди, які не скоювали злочинів, можуть демонструвати фізіологічні показники, характерні для осіб, які вчинили злочин.

Не можна знехтувати фактами щодо використання поліграфа в Україні. Наприклад, у 2002 році начальник Головного управління карного розшуку МВС України заявив, що поліція України успішно використовувала 15 поліграфів в Дніпропетровській, Луганській областях, Києві, Донецьку, Черкасах та Криму. За результатами експерименту, який тривав з 2000 року до

весни 2002 року, правоохоронні органи розкрили 119 важких злочинів, включаючи вбивства, викрадення дитини, розбійні напади, та розшукали злочинців та зниклих безвісти громадян.

Варто відзначити, що використання поліграфа в кримінальному провадженні є припустимим і відповідає принципам законності, етичності та безпеки. Не існує жодного нормативного акту, який забороняє використання поліграфа, і його застосування не порушує права людини, основи кримінального судочинства або процесуальні гарантії особи. Поліграф не принижує гідність людини і може бути морально прийнятним, якщо його застосовувати раціонально. Для подолання протидії розслідуванню злочинів у сфері службової діяльності, поліграф може бути використаний у таких ситуаціях:

– Коли існують суперечності між показаннями двох співучасників злочину, які протидіють встановленню істини та розслідуванню.

– Коли існують розбіжності між фактами та показаннями свідка або злочинця.

– Коли підозрюваний намагається довести свою невинуватість, що часто сприймається слідчим як елемент протидії розслідуванню.

– Коли слідчий підозрює тиск на суб'єктів кримінального провадження (підозрюваних, свідків, експертів тощо) з боку корумпованих працівників правоохоронних органів.

Крім того, у галузі протидії розслідуванню злочинів поліграф можна використовувати під час проведення процедури пред'явлення для впізнання. Наприклад, поліграф може бути використаний перед пред'явленням для впізнання або після нього для перевірки правдивості особи, яка здійснювала впізнання. Ще одним способом використання поліграфа в цій процедурі є проведення впізнання під контролем поліграфа. Організаційною особливістю такого впізнання є поступове пред'явлення об'єктів особі, а поліграф реєструє всі реакції особи на них [7, с. 194].

Також необхідно відзначити, що використання поліграфа як засобу

профілактики протидії розслідуванню не повинно бути відкинуте. Злочинець або свідок, який відмовляється від психофізіологічного інтерв'ю або експертизи з використанням поліграфа, може викликати підозру у слідчого щодо неправдивої інформації. Однак, якщо підозрюваний не несе відповідальності за це, то свідок, у разі відмови або надання неправдивої інформації, може бути притягнутий до кримінальної відповідальності. Важливим аспектом є також відеозапис цих заходів під час їх проведення, що усуває сумніви щодо достовірності результатів і заангажованості або корумпованості спеціаліста-поліграфолога. Проте значним недоліком є те, що в Україні відсутнє власне сертифіковане виробництво поліграфів. Багато українських поліграфологів використовують прилади американської компанії Lafayette Instrument, яка є лідером світового ринку. Крім того, О.І. Мотлях зазначає, що для використання поліграфа потрібен спеціаліст з «конкретної галузі наукового пізнання» [8, с. 170]. Також варто відзначити, що висновки психологів щодо ефективності використання поліграфа у кримінальному процесі не є однозначними. Вони пояснюють можливі помилкові результати поліграфа технічними недоліками і людським фактором. Невинна особа, яка перебуває під дослідженням, може стурбоватися через можливу неправильну трактування її відповідей. Загроза «неправильної» відповіді може спонукати її навмисно реагувати однаково на контрольні та релевантні питання. Науковці погоджуються з тим, що достовірність відповідей, отриманих від поліграфа, залежить від конкретної методики формулювання питань, вміння та кваліфікації поліграфолога, а також від якості технічного обладнання. Фізіологічні реакції є ключовим елементом в будь-якому поліграфічному дослідженні. У цьому контексті варто зазначити, що існують випадки, коли фізіологічні реакції можуть бути вплинуті медикаментозними засобами, такими як заспокійливі препарати. Крім того, фізіологічне здоров'я особи, що перебуває під тестуванням, має певне значення, оскільки стан здоров'я може впливати на показники поліграфа. У випадку певних захворювань проведення дослідження може бути неможливим. Зазначені фізіологічні показники

виникають в результаті психологічних реакцій, які можуть бути складні для поліграфолога повністю відстежити. Крім того, поліграфолог може допустити помилку в інтерпретації результатів дослідження, а оскарження цих результатів є складним процесом, якщо взагалі можливим. Питання, що стосуються застосування поліграфа, залишаються суперечливими з точки зору норм Конституції України та Кримінального кодексу України.

Висновки. Підводячи підсумок до викладеного, можна зробити висновок, що використання отриманих даних з поліграфа в доказуванні, включаючи використання його в Україні, є повністю припустимим. Однак, перед цим необхідно провести глибоке та всебічне наукове дослідження цього пристрою. Неефективність окремих традиційних методів отримання криміналістично значущої вербальної інформації свідчить про необхідність використання нових та нетрадиційних методів для подолання протидії розслідуванню злочинів у сфері службової діяльності. Один з таких методів, який є вдалим та ефективним, є використання комп'ютерного поліграфа. Незважаючи на очевидні переваги його використання в досудовому розслідуванні, існують певні проблеми правового та організаційного характеру, що гальмують процес його легалізації на рівні Кримінального процесуального кодексу України, а отже, його впровадження в діяльність правоохоронних органів. Швидке вирішення цих проблем дозволить ефективно та повноцінно використовувати всі можливості поліграфа під час розслідування та розкриття злочинів у сфері службової діяльності та подолання протидії з боку зацікавлених осіб. Також потрібно провести достатньо представницькі психофізіологічні експерименти на основі поліграфа, які будуть відповідати чинному кримінальному процесуальному законодавству. На сьогоднішній день важливо розробити нові законодавчі акти щодо легалізації поліграфа в Україні та діяльності, пов'язаної з його використанням, а також удосконалити чинне нормативно-правове регулювання щодо використання поліграфа в діяльності правоохоронних органів. З урахуванням ваги та наукового обґрунтування цього технічного пристрою в правозастосовній діяльності інших країн, є надія, що незабаром

поліграф займе провідну позицію серед засобів доказування в кримінальному судочинстві України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про Національну поліцію: Закон України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/580-19 (Дата звернення 15.06.2023 р.)
2. Інструкція про порядок використання поліграфів у Національній поліції України : Наказ МВС України № 920 від 13.11.2017 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1472- 17 (Дата звернення 15.06.2023 р.)
3. Пунда О.О. Право на особисту недоторканість та перспективи використання поліграфу у кримінальному провадженні. Порівняльно-аналітичне право. 2013. № 3–1. С. 366–369.
4. Конституція України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/254к/96-вр. (Дата звернення 15.06.2023 р.)
5. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 р. URL: https://zakon. rada.gov.ua/laws/show/2135-12 (Дата звернення 15.06.2023 р.)
6. Нанівський В., Лешкович Т. Перспективи використання поліграфа у кримінальному судочинстві. Вісник Національної академії прокуратури України. 2014. № 1 (34). С. 33–38.
7. Лешкович Т.А. Форми використання поліграфа у кримінальному провадженні. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2013. № 6-1. Том 2. С. 192–195.
8. Мотлях О.І. Нормативно-правове регулювання використання поліграфа правоохоронними органами зарубіжних країн. Вісник. Серія: право та державне управління. 2011. № 4. С. 169–173.
9. Кіяниця В.М. Деякі актуальні питання проведення досудового розслідування в Україні, X Міжнародна науково-практична конференція «INTERNATIONAL SCIENTIFICINNOVATIONS IN HUMAN LIFE», Manchester, United Kingdom. 2022. 668 с.

УДК 343

ПЕРЕВИЩЕННЯ МЕЖ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ ПРАЦІВНИКАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Крисько Вікторія Андріївна,
Дьяков Максим Вячеславович
здобувачі вищої освіти ННІПФПНП
навчальної групи ДР-143
Науковий кервіник:
Анісімов Дмитро Олексійович
доктор філософії в галузі права
викладач кафедри спеціальної
фізичної підготовки
старший лейтенант поліції
Дніпропетровський університет внутрішніх справ
м. Дніпро Україна

Анотація: Сучасне суспільство стоїть перед численними викликами, серед яких особливе значення має забезпечення громадського порядку та безпеки громадян. Робота правоохоронних органів, зокрема Національної поліції, є ключовою для збереження стабільності в країні. Проте, питання перевищення меж необхідної оборони викликає серйозну увагу та розгляд, оскільки воно безпосередньо впливає на дотримання прав та свобод громадян.

Однією з ключових аспектів є розгляд ситуацій, коли працівники Національної поліції можуть перевищити межі необхідної оборони під час виконання своїх службових обов'язків. Закон та етика вимагають від правоохоронців додержання законності та поваги до прав людини. Однак, в деяких ситуаціях, виникає необхідність використання сили для захисту себе, інших осіб чи майна.

Необхідно провести аналіз практики використання фізичної сили та спеціальних засобів правоохоронцями під час затримання осіб, адміністративних арештів та в інших ситуаціях. Важливо визначити чіткі критерії для оцінки ситуацій, коли застосування сили може бути законним та

необхідним. Також слід розглядати питання підготовки працівників Національної поліції з питань правил застосування фізичної сили та забезпечення їхньої психологічної стійкості. Впровадження спеціальних програм, спрямованих на навчання ефективному використанню сили, може сприяти підвищенню професійних стандартів поліцейської діяльності.

У контексті постійно мінливого соціально-політичного середовища, де висуваються нові виклики для правоохоронних органів, питання перевищення меж необхідної оборони залишається актуальним. Розв'язання цього питання вимагає комплексного підходу, спрямованого на забезпечення ефективного функціонування поліції, збереження прав і свобод громадян та підтримання високих стандартів правосуддя в сучасному суспільстві.

Ключові слова: необхідна оборона, працівники Національної поліції, фізична сила, заходи примусу, воєнний стан.

Використання фізичної сили та спеціальних засобів співробітниками Національної поліції України є можливим у надзвичайних ситуаціях з метою уникнення (призупинення) правопорушень і врегулювання конфліктних ситуацій шляхом застосування заходів прямого примусу [2]. Спеціальні засоби включають технічні вироби (пристрої, предмети, речовини) та службових тварин, які перебувають на озброєнні поліції та використовуються відповідно до закону. їхнє основне призначення - забезпечити прямий примусовий фізичний вплив на людину або матеріальні об'єкти. У випадках необхідної оборони або крайньої необхідності працівники поліції, якщо відсутні спеціальні засоби або вогнепальна зброя, мають право використовувати будь-які доступні засоби [3, с. 35].

Необхідна оборона визнається вчиненням дій з метою захисту прав і інтересів особи, що підлягає захисту відповідно до закону, або іншої особи, а також від суспільно небезпечного посягання на інтереси держави, викликаного негайним заподіянням шкоди особі, яка посягає, у необхідній та достатній мірі для негайного відвернення чи припинення посягання, за умови відсутності

перевищення меж необхідної оборони.

Важливість та необхідність якісної фізичної підготовки поліцейських за допомогою бойових мистецтв зумовлені не лише специфікою їхньої службової діяльності, а й загальними вимогами для розвитку здорової молоді [4, с. 288]

Роль спортивних ігор при підготовці майбутніх працівників поліції не лише розвиває їх фізичні навички, але й сприяє розвитку командних та комунікативних навичок, які стануть в нагоді при подальшій службі в лавах Національної поліції України [5, с. 106].

Кожна особа має право на необхідну оборону, незалежно від можливості уникнути суспільно небезпечного посягання чи звертання за допомогою до інших осіб чи владних органів.

Перевищення меж необхідної оборони визнається у випадку умисного заподіяння тому, хто посягає, тяжкої шкоди, що однозначно перевищує ступінь небезпечності посягання чи обстановки захисту. Відповідальність за перевищення меж необхідної оборони передбачена лише у випадках, які спеціально визначені у статтях 118 та 124 Кримінального кодексу України [7, с. 70].

Особа не несе кримінальної відповідальності, якщо сильне душевне хвилювання, спричинене суспільно небезпечним посяганням, унеможливило їй об'єктивно оцінити відповідність заподіяної шкоди ступеню небезпечності посягання чи обстановки захисту. Застосування зброї чи будь-яких інших засобів для захисту від нападу озброєної особи або групи осіб, а також для відвернення протиправного насильницького вторгнення в житло чи інше приміщення, не вважається перевищенням меж необхідної оборони і не тягне за собою кримінальної відповідальності, незалежно від тяжкості заподіяної шкоди.

Поліцейським дозволяється застосовувати всі спеціальні засоби у випадках, коли можливий використання вогнепальної зброї, і це значно менше потенційної небезпеки порівняно зі спеціальними засобами [3].

Використання спеціальних засобів Національної поліції України

визначається не лише його доцільністю та ефективністю, але й обов'язковою оцінкою щодо правомірності. Забезпечення правопорядку повинно ґрунтуватися на відповідності вимогам законів і підзаконних нормативних актів у всіх випадках, без винятку, і виключно в рамках чітких юридичних рамок. Зокрема, недопустимим є будь-яке неправомірне або недосконале застосування спеціальних технічних засобів, що може призвести до пошкодження державних та особистих інтересів громадян, що гарантовані Конституцією України (статті 3, 8, 17, 21, 28, 29, 30, 31, 32, 55).

Національна поліція зобов'язана уникати будь-яких дій, які порушують зазначені норми та визначені законодавством межі. Важливо враховувати, що будь-яке втручання повинно бути обгрунтованим лише законом, і воно не може бути виправдане оперативними, організаційними чи іншими міркуваннями.

Аналізуючи сказане вище, важливо визначити, що процес впровадження спеціальних засобів в роботу поліції буде продовжуватися, проте він повинен супроводжуватися високим ступенем відповідальності.

Перевищення меж необхідної оборони повинно визначатися відсутністю відповідності заходів захисту об'єкта або особи в конкретних умовах нападу. Результати дослідження показують, що основні чинники, які сприяють перевищенню повноважень поліцейських, включають незнання правил застосування фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї, психологічне перевантаження чи недостатню підготовку та навмисне перевищення повноважень в особистих інтересах. Тому важливо продовжувати покращувати практичну підготовку та реалізацію нормативів з використання спеціальних засобів у роботі поліції [1].

Важливо враховувати, що особа не несе кримінальної відповідальності, якщо внаслідок сильного душевного хвилювання, спричиненого суспільно небезпечним посяганням, вона не була в змозі об'єктивно оцінити відповідність заподіяної шкоди ступеню небезпечності посягання чи обстановці захисту.

Слід відзначити, що перевищення меж необхідної оборони не трапляється, якщо завдана шкода тому, хто посягає, не перевищує необхідного

обсягу для негайного відвернення або припинення посягання. У випадку, коли завдана шкода перевищує обсяг, необхідний для негайного відвернення чи припинення посягання, перевищення меж необхідної оборони може не вважатися, якщо відсутня умислова характеристика, за умови, що особа, яка оборонялась, через сильне душевне хвилювання не могла об'єктивно оцінити ситуацію [2].

Працівники поліції, які здійснюють виконання завдань з охорони публічного порядку та безпеки в умовах воєнного стану, повинні бути ознайомлені з організацією та тактикою діяльності поліції в таких умовах. Це включає в себе розуміння завдань, функцій, форм і методів діяльності поліції, а також рішень місцевих органів влади щодо охорони порядку, діючого законодавства, зокрема правил, що регламентують діяльність поліції та інших правоохоронних структур в умовах воєнного стану. Специфіка забезпечення публічного порядку та безпеки в умовах воєнного стану вимагає високого рівня професійної підготовки працівників Національної поліції України.

Дії поліцейських в умовах воєнного стану повинні бути юридично обгрунтованими, сприйматися громадянами, чиї права та свободи обмежуються, як справедливі та законні. Працівники поліції у період воєнного стану виконують надзвичайно важливі функції щодо реалізації національних інтересів (забезпечення конституційних прав і свобод громадян, участь у забезпеченні соціальної стабільності суспільства, екологічної безпеки, захисту суспільства від тероризму та ін.). Ефективність форм і методів забезпечення режиму воєнного стану в багатому відношенні залежить від гнучкості та динамічності використання сил і засобів поліцейськими. При цьому важливим є удосконалення форм і методів взаємодії поліції та громадськості у справі забезпечення режиму воєнного стану.

Рекомендації, спрямовані на оптимізацію діяльності правоохоронних структур у сфері застосування фізичної сили, спеціальних засобів та зброї, можна визначити як ключовий елемент в забезпеченні чіткої і стандартизованої дії поліцейських у різних ситуаціях. Важливо розробляти прозорі процедури,

щоб забезпечити співробітникам поліції «кістяк» дій, на який вони можуть спиратися.

Кадрова політика відіграє визначальну роль і вимагає перегляду, зокрема в створенні системи психологічного відбору кандидатів. Регулярна перевірка навичок поліцейських є також необхідною, і вона повинна проводитися частіше, ніж один раз на рік [7, с. 30].

Розв'язання проблем, пов'язаних із застосуванням необхідної оборони, сприятиме підвищенню рівня довіри громадян до правоохоронних структур та зменшенню соціальної напруженості в суспільстві. Застосування спеціальних засобів в діяльності Національної поліції при охороні громадського порядку і проведенні спеціальних операцій, незважаючи на їхню складність і неоднозначність, є предметом адміністративно-правового регулювання та реалізації органами держави, які забезпечують основні права і свободи громадян України [2, с. 72].

Перевищення меж необхідної оборони є актуальною темою, особливо коли йдеться про дії працівників Національної поліції. У контексті виконання службових обов'язків та забезпечення громадського порядку можуть виникати ситуації, коли використання фізичної сили та спеціальних засобів може виявитися необхідним. Працівники Національної поліції повинні діяти в межах закону та відповідно до принципів необхідної оборони. Однак інколи у складних та емоційно заряджених ситуаціях може виникнути тиск, який спонукає їх вживати заходів, що виходять за рамки необхідної самозахисту чи захисту інших осіб [1].

Важливо визначити обставини, в яких перевищення меж необхідної оборони може трапитися. Законодавство та службові норми повинні бути чіткими, а працівники поліції повинні мати ясне розуміння того, коли вони можуть вживати силу та спеціальні засоби. При цьому важливо забезпечити адекватну підготовку та навчання поліцейських, щоб вони могли ефективно вирішувати конфліктні ситуації, зберігаючи баланс між ефективністю та виконанням законних стандартів. Загалом, тема перевищення меж необхідної

оборони вимагає уваги та розгляду для забезпечення безпеки як самих працівників поліції, так і громадян, з якими вони взаємодіють [2, с. 73].

Висновки. Нині перед системою правопорядку України, зокрема перед Національною поліцією, виникли нові виклики та випробування, пов'язані з особливостями професійної діяльності в умовах введеного правового режиму воєнного стану. Фактично, ми можемо говорити про необхідність виконання службових обов'язків в умовах повноцінної війни та всіх супутніх обставин.

Слід визнати, що навіть при наявності нормативно-правових документів, які чітко регламентують службову діяльність поліцейських, і наявності значного досвіду багатьох працівників поліції, накопиченого протягом багатьох років служби, обставини, пов'язані з повномасштабною агресією Російської Федерації, спричинили певний часовий період невизначеності та розгубленості щодо правопорядкової діяльності.

У нових обставинах службової діяльності працівники поліції іноді змушені виконувати функції, які не були типовими для Національної поліції. Коли працівники поліції стикаються з новими реаліями війни, вони часто вимушені імпровізувати та адаптуватись, з метою дотримання принципів права та вимог законодавчих актів.

У контексті війни поліцейські отримали додаткові повноваження, спрямовані на захист свого життя та здоров'я, а також захист інших осіб. Вони також зобов'язані діяти в умовах підвищеного ризику та значного емоційного напруження.

Виникли нові виклики у сфері правопорушень, зокрема пов'язаних із мародерством та іншими порушеннями, що не є характерними у мирний період. Тому система підготовки працівників поліції повинна включати не лише елементи професійної готовності до дій у типових ситуаціях мирного часу, але й ознайомлення з рекомендаціями, інструкціями та методичними матеріалами, що стосуються алгоритму дій в умовах порушеної структури управління силами та засобами, відсутності достовірної інформації про загальну ситуацію на території відповідальності, а також проблемами зв’язку та комунікації між

підрозділами. Працівник поліції повинен мати знання алгоритмів дій в умовах автономної службової діяльності та використовувати всі доступні засоби для виконання завдань, пов'язаних із його повноваженнями.

Разом з тим вищезазначеним, наразі є досить актуальним дослідження шляхів, щодо внесення змін до Кримінального кодексу України, а саме в сфері перевищення меж необхідної оборони в умовах воєнного стану.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Про Національну поліцію [Електронний ресурс] : закон України від 02 лип. 2015 р. № 580-VIII. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580-19.
2. Синенький В. М. Застосування поліцейськими підручних засобів в стані необхідної оборони або крайньої необхідності в умовах воєнного стану. Scientific notes of Lviv University of Business and Law 2022. С. 242-248.
3. Груздь О. І. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами під час розслідування умисного вбивства при перевищенні меж необхідної оборони. Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика) 2017. С. 234-239.
4. Анісімов Д.О., Шеверун В.С. Сучасні аспекти вдосконалення рівня фізичної підготовки майбутніх правоохоронців засобами єдиноборств. Молодий вчений. 2021. № 11 (99). С. 284–288. DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-11-99-63.
5. Анісімов Д.О. Роль спортивних ігор у вихованні професійних якостей курсантів. Молодий вчений. 2021. № 11 (99). С. 104–106. DOI: https://doi.org/ 10.32839/2304-5809/2021-11-99-23
6. Липчанський В. О. Правові та психологічні основи необхідної оборони та самооборони у системі бойового хортингу. 2021. С. 39.
7. Дорошенко М. М. Роль соціальних аспектів життєдіяльності спортсменів бойового хортингу. 2021. С. 40.

ПРИЧИНИ, УМОВИ І ФАКТОРИ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

Лещенко Даниїл Дмитрович
курсант 3-го курсу
Факультету підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
Савенко Вікторія Петрівна
Старший викладач кафедри
кримінального права
та кримінології
підполковник поліції

Радикальні перетворення на політичній, соціальній сферах, в економічних умовах і у суспільній свідомості громадян принесли багато позитивних явищ у суспільне життя, але в тому водночас це призвело і до загострення протиріч у молодіжному середовищі.

Злочинність неповнолітніх - це явище, що має безліч граней, а це означає, що причини її не можна пізнати, вивчаючи лише окремі фактори чи сторони морального формування підлітка у ній чи школі. Необхідно розглядати взаємодію та взаємообумовленість цих явищ, оскільки вони взаємопов'язані та впливають один на одного [1].

Вміння ідентифікувати, зрозуміти причини злочинної поведінки підлітків та простежити їх взаємозв'язок з описуваними явищами, передбачити шляхи їх вирішення на користь молоді державному, професійному та індивідуальному рівнях можуть значно покращити становище неповнолітніх та полегшити процес їх життєвого самовизначення, удосконалення інтелектуального, морального та фізичного розвитку, реалізації творчого потенціалу [2].

Вивчення характеру, причин, тенденцій такого негативного соціального явища як злочинність неповнолітніх має як наукове, і практичне значення. Історичний розвиток суспільства багато в чому залежить від того, наскільки

дієвими виявляються суспільно-політичні та правові заходи на протиправне поведінка неповнолітніх.

У зв'язку з вищевикладеним, є актуальним дослідження причин, умов і факторів, що обумовлюють злочинність неповнолітніх. Аналіз різних детермінант підліткової злочинності повинен, на нашу думку, базуватися на порівняльному методі наукового дослідження: саме генез передумов виникнення злочини, формування окремих елементів конкретного злочину, виявлення механізму Індивідуальної злочинної поведінки дозволяє виявити найбільш значущі детермінанти. Так, дослідження, проведені в Радянському Союзі після Другої світової війни, показали, що провідними факторами злочинної поведінки виступали демографічні та соціальні зміни. При цьому збільшення кількості розлучень та ослаблення соціального контролю над сім'ями призводили до дезорієнтації та створювали умови для девіантної поведінки.

На нашу думку, у сучасному світі неповнолітні стають на шлях скоєння злочинів з чотирьох основних причин. По-перше, вони втягуються у протиправну діяльність дорослих, які мають кримінальний досвід. По-друге, за допомогою забороненого (протиправного) поведінки підлітки виражають себе в ігровій або протестної форми. По-третє, скоєння злочинів є якоюсь захисною реакцією на соціальну безпорадність, почуття занедбаності, невпевненості та страх перед майбутнім. По-четверте, злочинна поведінка постає як засіб пристосування до важких умов життя.

Характер та спрямованість злочинної діяльності підлітків визначається несприятливими умовами для формування та розвитку їх особистості в період статевого дозрівання, віковими та психологічними особливостями мотивації, способу життя, а також впливом як дорослих осіб, так і та неповнолітніх з кримінальним досвідом. Розглянемо ці чинники докладніше.

Зазначимо, що серед кримінологічно значущих детермінант злочинності традиційно виділяють причини, умови та фактори. Тим не менш, ряд вчених, описуючи кримінологічні особливості злочинності не лише неповнолітніх, а й

інших категорій громадян (та інших видів злочинності) часто обмежуються лише причинами та умовами. Вважаємо, що облік факторів злочинності, особливо стосовно вивчення підліткової злочинності, є необхідним елементом. Говорячи про злочинність неповнолітніх, можна простежити таку закономірність: саме фактори дозволяють простежити специфіку детермінації злочинності, оскільки вони є найбільш опосередкованими та індивідуалізованими порівняно з причинами та умовами, часто практично ідентичними з причинами та умовами злочинності дорослих. Таким чином, бачиться логічним детальніше розглянути далі саме фактори, що зумовлюють злочинну поведінку неповнолітніх. Як чинник, що становить серйозну загрозу у контексті формування протиправного поведінки підлітків, а й у в плані їх фізичного та психічного здоров'я виступає наркотизація неповнолітніх. Вживання психоактивних речовин підлітками є багатофакторною соціальною проблемою, яка призводить до згубних наслідків. Про це свідчить зростання неповнолітніх правопорушників, які вживають наркотичні та психотропні речовини [3]

Сім'я може виступати як фактор, впливає на злочинність неповнолітніх, також у таких випадках:

Перший випадок пов'язаний з базовими цінностями та емоційними відносинами у сім'ї. Насамперед всього, йдеться про відсутність тепла та піклування про дітей. Це збільшує ризик того, що згодом ці діти стануть ворожими та жорстокими.

Другим важливим випадком є надання дитині свободи та допущення насильницької поведінки в дитинстві (наприклад, стосовно інших дітей або тварин). Якщо немає чіткої межі поведінки, то такі діти в школі починають агресивно поводитися з іншими учнями.

Третій випадок пов'язаний із зміною виховних методів «перевірки силою» з боку батьків, таких як тілесні покарання та спонукання до насильства. Це доводить, що насильство породжує насильство.

Наступним чинником середовища є школа. Нерегулярне відвідування

школи виступає ще одним важливим фактором, що сприяє злочинності. Школа – це не тільки місце, де людина набуває знання та здобуває освіту, але також та джерело спілкування з однолітками та педагогами, можливість для успішної соціалізації як наслідку отримання необхідного життєвого досвіду у випадках виникнення конфліктів, відстоювання свого погляду, формування стійких соціальних зв'язків. Окремо слід відзначити благотворне вплив на важких підлітків їхніх однокласників, відрізняються правомірним поведінкою.

Представляють інтерес дослідження, згідно з якими важливою умовою злочинності школярів виступає так званий «ефект агломерації»: неблагополучні школярі, які навчаються в одній школі, в цілому вчиняють злочини частіше, що, своєю чергою, збільшує загальний рівень злочинності.

Зазначимо, що не всі кримінологи визнають провідну роль факторів у формуванні причинного комплексу злочинності неповнолітніх Так, Гленн Д. Уолтерс вважає, що «немає жодних підстав припускати, що вплив факторів соціального впливу, таких як однолітки, батьки та засоби масової інформації, на правопорушення є прямим» [4].

Ми дотримуємося погляду, згідно якій не видається продуктивним виділяти один або кілька факторів, що детермінують підліткову злочинність, як провідні, визначальні. Найефективніше, на наш погляд, розглядати детермінанти злочинності неповнолітніх у сукупності, тобто комплексно. Потрібно враховувати, що чинники злочинності неповнолітніх різняться у різних країнах, оскільки корелюються з економічними та політичними факторами.

Таким чином, поточний стан злочинності неповнолітніх характеризується такими тенденціями: перебільшення егоїстичної мотивації, зумовлення злочинів важкими обставинами та боротьбою за виживання в агресивному середовищі, підвищення рівня вуличного насильства у містах, поєднання різних форм злочинного поведінки, зростання частки рецидивних діянь, залучення неповнолітніх до злочинної діяльності їхніми батьками, близькими родичами та іншими особами із кримінальним стажем.

Видається логічним говорити про соціальні причини злочинності неповнолітніх як про ведучих, оскільки саме для молоді соціальні фактори як зовнішньої, так і внутрішньої середовища більш відчутні, ніж інші детермінанти злочинної поведінки (економічні, політичні, моральні). Це в жодному разі не принижує роль інших детермінантів, але дозволяє враховувати специфіку процесу соціалізації підлітка при проведення з ним профілактичних заходів.

На нашу думку, вивчення та аналіз причин, умов та факторів злочинності неповнолітніх має важливе значення, як теоретичне, так і практичне. Завдяки диференціації детермінант підліткової злочинності можна вдосконалювати ранню профілактику злочинів, скоєних підлітками, ефективніше застосовувати до них індивідуальні заходи профілактики, прогнозувати злочинну поведінку неповнолітніх, а також проводити успішну ресоціалізацію підлітків, які вчинили злочини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Стеблинська О. С. Запобігання злочинам, які вчиняються неповнолітніми в стані сп’яніння: монографія / О. С. Стеблинська. – ІваноФранківськ, Надвірна: ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2011. – 280 с.
2. Голіна В. В. Кримінологічна профілактика, запобігання та припинення злочинів: навч. посіб. / В. В. Голіна. - Київ: УМЮВО, 1989. - 72 с.
3. Бандура А. Подростковая агрессия: изучение влияния воспитания и семейных отношений / Альберт Бандура, Ричард Уолтерс. – Москва: Эксмо-Пресс, 2000. – 512 с.
4. Walters G.D. Social influence and delinquency: The role of criminal thinking // Criminal Behaviour and Mental Health.2021. № 31 (6). P. 368-371.

КРИМІНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Ліліцький Владислав Леонідович
Курсант 3-го курсу підготовки фахівців
Для підрозділів кримінальної поліції
Дніпропетровського державного
Університету внутрішніх справ.
Науковий керівник:
Савенко Вікторія Петрівна
Старший викладач кафедри кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного
Університету внутрішніх справ

В умовах воєнного стану кіберзлочинність набуває виняткового значення, а кримінологічні аспекти цього явища виявляються особливо актуальними та складними. Кіберпростір стає ареною, де розгортаються специфічні виклики та загрози, вимагаючи глибокого розуміння їхніх криміногенних особливостей.

У сучасному світі тенденції глобалізації все частіше підштовхують людство до впровадження комп'ютерних технологій у всі сфери життя. Це стає необхідною рисою сучасного світу та невід'ємною складовою повсякденного існування. Відключення від Інтернету на короткий період може викликати таку ж серйозну турботу для людини, як втрата електроенергії або водопостачання, особливо в умовах, які виникають в сучасному світі, наприклад, під час воєнного стану. У таких обставинах зростає кількість кіберзлочинів, що стають важливою складовою суспільної безпеки [1, с. 45].

Наявність гаджетів в житті людини розширює її можливості, надає додаткові механізми для реалізації потреб, прискорює обмін інформацією, стає важливим інструментом для отримання прибутку. Однак ці можливості не завжди використовуються в легальних цілях. Кіберзлочини в сфері комп'ютерної інформації стають загрозою для різних систем державного забезпечення, призводять до матеріальних збитків і навіть загибелі людей

[3, с. 69].

Сучасні технології та поширення комп'ютерних злочинів визначають новий вимір суспільної безпеки. Зростає кількість кіберзлочинів, а їхні наслідки стають все більш небезпечними, особливо в умовах гібридної війни, що відбувається в інформаційному та кіберпросторі. Місце вчинення комп'ютерних злочинів стає важливим питанням, оскільки вони можуть мати глобальний характер і відбуватися на території різних держав [4, с. 74].

У відповідь на ці виклики, спостерігається активізація громадського руху кіберзахисту. Звичайні люди, поряд із професіоналами IT, приймають участь у відсічі атак в кіберпросторі, завдають шкоди ворогові та перешкоджають його планам. Кожен користувач Інтернету стає активним учасником кіберпростору, де присутні як права, так і ризики.

Отже, розвиток технологій та глобалізація неодмінно вносять свої позитивні аспекти, але також супроводжуються новими загрозами, які вимагають ефективного кіберзахисту та розвинутої свідомості суспільства [1, v. 42].

Вчені акцентують увагу на тому, що в сучасний період інформаційні технології викликають трансформацію інформаційних систем урядових, оборонних, виробничих, кредитно-банківських, комунальних та інших секторів у надзвичайно вразливі об'єкти, щодо яких існує загроза кібератак [4, с. 235].

Умови воєнного стану визначають особливості протидії кіберзлочинності, яка вимагає внесення певних змін до чинного законодавства з метою запобігання зростанню рівня кіберзлочинності. Зокрема, це передбачає посилення відповідальності за несанкціоновані втручання в роботу електронних систем. Коли метою кіберзлочинів є розкрадання чи руйнування інформації в інформаційних системах та мережах, а також у контексті воєнного конфлікту - дестабілізація ситуації в країні, крадіжка конфіденційних даних та паралізування державних інституцій, кіберзлочини можуть спрямовуватися на завдання значної матеріальної шкоди. Таким чином, забезпечення кібербезпеки в умовах воєнного стану визнається одним із пріоритетних завдань для

держави. Це передбачає створення власної законодавчої системи, включаючи ухвалення спеціального закону; внесення змін до кримінального законодавства для усунення колізій та недоліків, а також адаптації до міжнародних стандартів; забезпечення виконання національної стратегії з кібербезпеки та постійне її поновлення заходами захисту; організацію систематичного та широкомасштабного інформування громадськості про можливі загрози при використанні Інтернет-сервісів [2, с. 57]. Однією з важливих кримінологічних особливостей є також зростання мотивації кіберзлочинців в умовах воєнного стану. Психологічні аспекти конфлікту можуть сприяти інтенсифікації кібернападів з боку іноземних агентів або внутрішніх груп, що веде до збільшення кількості та складності кіберзлочинів. Загалом, кримінологічні аспекти кіберзлочинності в умовах воєнного стану вимагають комплексного підходу та розробки ефективних стратегій протидії. Постійна оцінка загроз, вдосконалення технічних та правових засобів, а також розвиток кадрового потенціалу в сфері кібербезпеки стають невід'ємними елементами забезпечення національної безпеки в цих умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ващук О.П. Перспективи криміналістики в умовах російсько-української війни. 2023. С. 45-56.
2. Дунаєва Т. Є. Особливості предмету доказування кіберзлочинів в Україні під час воєнного стану. dictum factum 2022. С. 55-59.
3. Марина В.О. Щодо особливостей криміналістичного профілю кіберзлочинців. Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану: тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф.(м. Харків, 25 листоп. 2022 р.).Харків: ХНУВС, 2022.С. 258-260, 2022.
4. Семенов В.М. Гиркіна О.О. Сучасні аспекти забезпечення інформаційної безпеки України. Науковий вісник Херсонського державного університету: Серія: Юридичні науки. Вип. 5., Т. 2. С. 235.

ФІЗИЧНА ПІДГОТОВКА ПРАВООХОРОНЦІВ ЯК СКЛАДОВА ЯКІСНОЇ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ ДЛЯ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Макаров Даніїл Денисович,
курсант 1 курсу
Навчально-наукового
інституту права та
підготовки фахівців
для підрозділів
Національної поліції
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
Біліченко Валерій Віталійович,
старший викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

У сучасному світі завдання правоохоронних органів стає все більш важким та складним, обумовлене не тільки різноманітністю сучасних злочинів, але і швидкими змінами соціально-політичного середовища. У контексті цих викликів, важливо визначити та розвивати ключові аспекти підготовки правоохоронних кадрів, серед яких велике значення має фізична підготовка.

Фізична підготовка правоохоронців стає необхідною складовою в їхній загальній підготовці, оскільки цей аспект безпосередньо впливає на їхню здатність ефективно виконувати професійні обов'язки. Невід'ємна від фізичної активності та готовність до різноманітних ситуацій, така підготовка стає ключовим фактором в забезпеченні безпеки та виконанні правозахисних функцій [2, с. 65].

Актуальність ефективного функціонування правоохоронних органів у сучасному суспільстві надто очевидна, враховуючи зростаючу складність та різноманітність викликів, які ставляться перед правоохоронними структурами. Однією з ключових складових успішної роботи правоохоронців є їх фізична

підготовка, яка визначається не лише здатністю до фізичних вправ, але й загальною готовністю до екстремальних ситуацій та стресових умов.

Мета даної наукової розвідки роботи полягає в ретельному аналізі та обгрунтуванні важливості фізичної підготовки правоохоронців як ключового елементу їхньої якісної підготовки. Розглядаючи сучасні виклики для правоохоронних органів, ми розглянемо не лише технічні аспекти фізичної підготовки, але й її вплив на психофізіологічний стан та загальний професійний розвиток правоохоронців. У контексті постійних змін у сфері правопорядку та викликів для громадської безпеки, розуміння та вдосконалення процесів фізичної підготовки правоохоронців стає актуальним завданням для забезпечення ефективного виконання ними своїх обов'язків [4, с. 131].

Фізична підготовка включає в себе не лише розвиток фізичних якостей, але і формування вольових рис, стресостійкості та загальної фізичної витривалості. Ці аспекти мають вирішальне значення для правоохоронців у виконанні службових обов'язків, зокрема в умовах підвищеної небезпеки та стресу [1, с. 57].

Ретельний аналіз показує, що фізична підготовка впливає на ефективність роботи правоохоронців у різних сферах. Висока рівень фізичної готовності позитивно впливає на реакційність, координацію та загальну працездатність, що є важливими умовами для успішної служби.

У зв'язку зі змінами у сучасному суспільстві та розвитком нових форм злочинності, фізична підготовка набуває особливого значення. Правоохоронці повинні бути готові до різноманітних сценаріїв, включаючи терористичні загрози, кіберзлочинність та інші виклики, які вимагають надзвичайної фізичної підготовки.

Фізична підготовка правоохоронців є важливим елементом якісної підготовки, яка визначає їхню здатність ефективно виконувати службові обов'язки та забезпечувати громадську безпеку. Розуміння та впровадження оптимальних програм фізичної підготовки стає необхідністю для сучасних правоохоронних органів, спрямованою на забезпечення їхньої готовності до

викликів, які ставляться перед ними в сучасному соціально-політичному середовищі.

Незважаючи на важливість фізичної підготовки, існують ряд проблем, які можуть впливати на її ефективність. Серед таких проблем можна виділити недостатню фінансову підтримку для розвитку інфраструктури спортивних об'єктів, відсутність індивідуального підходу до програм тренувань з урахуванням фізичних особливостей кожного правоохоронця, а також невідповідність тренувальних програм сучасним викликам та загрозам [3, с. 98].

Для забезпечення належного рівня фізичної підготовки необхідно збільшити фінансову підтримку для створення та удосконалення спортивної інфраструктури. Інвестиції у сучасні тренажерні зали, спортивні майданчики та відповідне обладнання можуть значно підняти якість фізичної підготовки.

Розробка програм тренувань з урахуванням фізичних характеристик та потреб кожного правоохоронця дозволить оптимізувати процес фізичної підготовки. Індивідуальний підхід може враховувати медичні обмеження, рівень підготовки та інші фактори.

Актуалізація тренувальних програм з урахуванням новітніх тенденцій та методик дозволить підготувати правоохоронців до сучасних викликів. Включення елементів тактичного тренування, симуляцій важких ситуацій та інших інновацій може підняти рівень готовності до реальних дій [5, с. 11].

Фізична підготовка правоохоронців залишається важливою складовою їхньої якісної підготовки для виконання професійних обов'язків. Усунення проблем, пов'язаних з цим аспектом, вимагає комплексного підходу та спільних зусиль державних та недержавних структур. Здійснення заходів щодо покращення фінансування, індивідуального підходу до тренувань та впровадження сучасних тренувальних програм стане важливим кроком у напрямку підвищення якості фізичної підготовки правоохоронців та їхньої готовності до викликів, що стоять перед ними в сучасному світі.

Усунення проблем, пов'язаних із фізичною підготовкою правоохоронців, є критично важливим завданням для забезпечення їхньої якісної підготовки та

ефективної роботи у сучасному суспільстві. Фізична готовність визначає не лише індивідуальні можливості кожного правоохоронця, але й загальний рівень функціонування правоохоронних органів як системи [6, с. 28].

Інвестиції у фінансову підтримку та розвиток інфраструктури, індивідуальний підхід до тренувань та актуалізація тренувальних програм стануть ключовими кроками у покращенні фізичної підготовки. Ці заходи не лише піднімуть ефективність правоохоронців у виконанні своїх обов'язків, але й забезпечать їхню готовність до найважливіших викликів, з якими стикається сучасне суспільство.

Загалом, впровадження комплексу заходів з виправлення існуючих проблем у фізичній підготовці правоохоронців є важливою передумовою для створення надійної та ефективної правоохоронної системи, яка здатна ефективно протистояти сучасним викликам та забезпечувати безпеку громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Дідковський В. А., Бондаренко В. В., Кузенков О. В. Фізична підготовка працівників Національної поліції України : навч. посіб. Київ : Нац. акад. внутр. справ ; ФОП Кандиба Т. П., 2019. 98 с

2. Криволапчук В. О., Кримська М. С., Ряшко С. М., Бутов С. Є. : навч. посібник для слухачів і курсантів ВНЗМВС України з навчальної дисципліни Спеціальна фізична підготовка / за заг. ред. проф. Є. М. Моісеєва та проф. О. Ф. Долженкова. Київ-Одеса, 2009. 208 с.

3. Основи професійної підготовки поліцейських: методичні рекомендації / О.І. Тьорло, В.М. Синенький, Ю.Р. Йосипів, М.Д. Курляк, С.М. Банах – Львів: ЛьвДУВС, 2018. 297с.

4. Спеціальна фізична підготовка працівників органів внутрішніх справ: навч. посібник. / О. І. Тьорло, В. Р. Булачек, А. О. Гречанюк, М. Ф. Голодівський, С. М. Котов, О. В. Флуд / Львів. ЛьвДУВС, 2013. 368 с.

5. Спеціальна фізична підготовка як складова частина службовоприкладної і професійної підготовки співробітників органів

внутрішніх справ. Гігієна і контроль на заняттях спеціальною фізичною підготовкою і спортом : фонд. лекцій / [І.П. Закорко, О.В. Журавель, Ю.В. Логвіненко та ін.]. Київ :Знання України, 2010. 27 с.

6. Тьорло О. І. Організація фізичної підготовки з особовим складом підрозділів Національної поліції України: методичні рекомендації для самостійної роботи. - Львів : ЛьвДУВС, 2021. 35 с.

ОБСТАНОВКА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Морохіна Карина Денисівна
Богдан Аліна Євгеніївна
Дегтярьов Денис Ігорович
курсанти ННІППФПНП
Павлова Наталя Володимирівна
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри криміналістики та
домедичної підготовки
Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна

Анотація: в даній роботі було висвітлено елементи криміналістичної характеристики, розглянуто обстановку кримінального правопорушення, як елемент криміналістичної характеристики, висвітлено елементи обстановки кримінального правопорушення, а саме: розташування речових доказів, слідів, позначок та розуміння поняття обстановки кримінального правопорушення різними науковцями.

Ключові слова: криміналістична характеристика, обстановка кримінального правопорушення, речові докази, сліди, місце вчинення злочину.

Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень є одним із розділів криміналістики, котра використовується вже протягом декількох десятиліть у практиці розслідувань кримінальних правопорушень. Одним із елементів характеристики виступає обстановка злочину.

На нашу думку, вона є обов’язковим елементом криміналістичної характеристики, адже, як ми знаємо, кримінальні правопорушення вчиняються в умовах об’єктивної реальності, котрі чинять вплив на поведінку правопорушника та механізм слідоутворення.

Криміналістична характеристика обстановки включає в себе вивчення

слідів розташування речових доказів, слідів, позначок та інших факторів, які можуть бути використані для встановлення обставин та динаміки подій, що призвели до вчинення кримінального правопорушення. Даний аналіз є дуже важливим для побудови об'єктивного і доказового розслідування.

Існують певні типи обстановки правопорушення з окремих категорій злочинів, за допомогою яких дають змогу слідчому висувати певні конкретні та обґрунтовані версії та змоделювати на підсвідомості обстановку конкретного вчинюваного правопорушення та його особливостей.

М.П. Яблоков розуміє обстановку злочину як систему різного роду взаємодіючих між собою до й у момент злочину об'єктів, явищ і процесів, котрі характеризують час, місце, матеріальні, природно-кліматичні, виробничі, побутові та інші умови навколишнього середовища, особливостей поведінки непрямих учасників протиправної дії, психологічні зв'язки між ними та інші фактори об'єктивної реальності, котрі визначають можливість, умови вчинення злочину.[1, 42]

З робіт інших науковців можна зробити висновок, що під обстановкою злочину вони розуміють як систему даних, що відображають матеріальні, мікросоціальні та морально-психологічні умови підготовки, вчинення та приховування злочину.[2]

Отже, з даного визначення можна зрозуміти, що криміналістична обстановка складається з певним елементів, а саме: місце злочину (опис фізичної локації, де сталася злочинна подія, фізичний слід злочину, такий як сліди, відбитки пальців, матеріали тощо.); знаряддя злочину; свідки та їх показання; час вчинення правопорушення; стан місця події.

Обстановка злочину є важливим елементом криміналістичної характеристики. Це включає в себе фізичне оточення, де було скоєно кримінальне правопорушення та всі окремі деталі, котрі пов'язані з місце події. Аналіз обстановки дозволяє визначити можливі шляхи вчинення правопорушення, ідентифікувати сліди та визначити можливі мотиви правопорушника.

Також, хотілося б ще зазначити, що до обстановки злочину входять не лише об'єктивні фактори, котрі певним чином впливають на поведінку людини до, в момент та після вчинення правопорушення, але й сама поведінка учасників злочину.

Між обстановкою злочину, особою правопорушники та способом вчинення злочину є певний тісний зв'язок. Адже коли в особи виникає намір на вчинення правопорушення, вона для початку аналізує обстановку злочину, прогнозує можливі зміни обстановки, котрі виникнуть під час та після скоєння правопорушення. На основі отриманої інформації, особа має змогу обрати спосіб вчинення саме запланованого ним протиправного діяння.[3, 428]

Вище вказаний елемент криміналістичної характеристики допомагає правоохоронним органам розслідувати кримінальні правопорушення, визначати обставини та винних, а також забезпечити необхідну інформацію для судового процесу. Криміналісти використовують різноманітні методи та техніки для дослідження цих аспектів та отримання доказів під час розслідування.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Н.П. Яблокова. Навчаний посібник. Криміналістика / ред. 1999 р. -286 с.

2. В.А. Динту. Автореферат. Обстановка злочину як елемент криміналістичної характеритики. Одеса-2014 р. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/854/%d0%94%d1%8b%d0%bd%d1%82%d1%83%20%d0%92.%d0%90.%20%d0%b0%d0%b2%d1%82%d0%be%d1%80%d0%b5%d1%84%d0%b5%d1%80%d0%b0%d1%82.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення 20.11.2023)

3. Баланюк А.В. Питання о взаємодії обстановки та способа вчинення злочину. 2008 р. – с.426-428.

УДК 343.9

КРИМІНАЛІСТИЧНІ ЗНАННЯ СУЧАСНОСТІ ТА АДАПТАЦІЯ ЇХ ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ

Павлова Наталія Валеріївна
к.ю.н., доцент
Конденко Даліла Юріївна
курсант
Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна

Анотація: Метою роботи є дослідження криміналістичних знань на сучасному етапі розвитку криміналістичної науки та способи їх адаптації до європейських стандартів. Для дослідження були використані загальнонаукові методи аналізу та синтезу та системний підхід. За висновками визначено необхідність введення європейських стандартів та врахування практики країн Європи в оптимізації кримінального процесуального механізму України.

Ключові слова: криміналістика, криміналістичне знання, засоби криміналістики, методи криміналістики, правоохоронна діяльність.

Сучасне суспільство все більше піддається наслідкам надто швидкого та глобального розвитку цивілізації, появі нових соціальних загроз, метаморфозам кримінальної сфери. Процеси інформатизації, урбанізації, уніфікації мають всеосяжний характер. Наразі застосування надбань криміналістичної науки набирає особливої актуальності, оскільки система заходів щодо покращення ефективності діяльності правоохоронних органів зазнає регулярних змін. Перш за все цьому передує необхідність збалансування національного кримінального процесуального механізму із нормами європейського права. Другорядними причинами виступають, наприклад, трансформація кримінальних правопорушень та їх адаптація до умов сучасності, транснаціональні аспекти та інше.

Такі умови дають потужний поштовх науковцям у галузі криміналістики до розроблення новітніх засобів та методів з метою підвищення ефективності діяльності, яка спрямована на протидію злочинності, її попередження та припинення. Цікавим новим напрямком у криміналістиці, наприклад, має стати поширення основ інформаційної безпеки, аналіз та поглиблене вивчення кіберзлочинності, проте лише за умови повноцінного та якісного технологічного забезпечення спеціалістів даної галузі. Важливим моментом у боротьбі з кіберзлочинами виступає освіченість громадян держав, оскільки саме вони, звичайні користувачі мережі Інтернет можуть попередити вчинення злочинів у сфері інтернет-безпеки. У цьому аспекті відіграє важливу роль оптимальний інформаційний вплив влади на певні шари населення. Досягнення будь-яких цілей, що мають національний характер, здійснюється, зокрема, за допомогою інформаційних методик, які в Україні, на жаль, не мають ефективного способу поширення на сьогоднішній день. Європейські країни, що практикували об’єднання офіційних державних інтернет-джерел для вирішення будь-якого питання серед населення за допомогою спеціальних комунікативних технологій, вже дійшли до високих позитивних показників у результатах.

Під час проведення процесу реформації діяльності правоохоронних органів в Україні науковцям та аналітикам слід прийти до європейських стандартів з метою забезпечення оптимальної роботи структури боротьби зі злочинністю. Зміни у криміналістиці спричиняють до змінення суб’єктів, які мають право та необхідність використовувати знання цієї науки. Вже зараз може йти мова щодо «судової криміналістики», тобто, криміналістики для суду. Існує тенденція щодо розробки та пропозиції спеціальних криміналістичних знань, наприклад, у сфері «криміналістичної адвокатології», «криміналістиці державних обвинувачів» та інше. Багато країн ЄС декілька років назад, відчувши потребу забезпечення суб’єктів діяльності правоохоронних органів криміналістичними знаннями, знайшли бажану структуру введення та поширення таких знань серед службових осіб. Щодо цього приводу Х. Колецкі вважає, що криміналістичні знання – наукова база одного з основних напрямків

праці правоохоронних органів, де повинні бути застосовані криміналістичні знання [1].

Отже, введення європейських стандартів та врахування практики країн Європи в оптимізації кримінального процесуального механізму України матиме суттєво позитивний ефект, проте для цього необхідне визнання на державному рівні та повноцінне забезпечення криміналістичних лабораторій.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Колецкі Х. Сучасний стан криміналістики як університетської дисципліни у Польші. Криміналіст першодрукований. 2012. № 5. С. 29.

УДК 343.1

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ЩОДО РОЗСЛІДУВАННЯ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ПОРУШЕННЯМ РЕЖИМУ ЕКОЛОГІЇ

Сиводєд Іван Сергійович,
к.ю.н., доцент кафедри правоохоронної
та антикорупційної діяльності
Інституту права ім. Князя Володимира Великого
Міжрегіональної академії управління персоналом,
начальник першого управління Спеціалізованої прокуратури
у сфері оборони Офісу Генерального прокурора
м. Київ, Україна

Анотація: Військова агресія російської федерації проти України, невиборчі бомбардування, ракетні обстріли, призводять як до загибелі українських громадян, так і мають наслідками знищення рослинного та тваринного світу, отруєння атмосфери та водних ресурсів, та можуть спричинити екологічну катастрофу. Відтак, розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень має важливе пріоритетне значення для національних правоохоронних органів України.

Ключові слова: кримінальний процес, розслідування, кримінальні правопорушення, військова агресія, російська федерація, екологія.

З 24 лютого 2022 року до сьогоднішнього дня в результаті воєнної агресії російської федерації та окупації частини території нашої держави Україні заподіяні багатомільярдні збитки, у тому числі через забруднення ґрунтів, згідно з попередніми узагальненими оцінками Інституту ґрунтознавства та агрохімії імені Соколовського, загальна сума шкоди та збитків, завданих земельному фонду та ґрунтам України, становить понад 15 млрд доларів США, але масштаби завданої шкоди та збитків ще не можна визначити остаточно [1].

За повідомленням Державної екологічної інспекції України (далі - Держекоінспекції) від 25 квітня 2023 р., військова російська агресія завдала збитків довкіллю України на суму понад 1 трлн 743 млрд грн [2]. Ці цифри розраховано відповідно до методик, які визначають розмір збитків, завданих земельним, водним ресурсам та атмосферному повітрю. Сума збитків забруднення ґрунтів і засмічення земель становить понад 688 млрд грн.

Забруднення атмосферного повітря оцінюють у 998 млрд грн, а забруднення та засмічення водних ресурсів – більше ніж у 56 млн грн. Територіальні та міжрегіональні територіальні органи Держекоінспекції з 24 лютого 2022 р. з початку повномасштабного вторгнення зафіксували й розрахували кількісний показник збитків, завданих окупантами. 280 904 м² ґрунту забруднено небезпечними речовинами, 12 277 512 м² землі засмічено залишками знищених об’єктів і боєприпасів. 686 816 т нафтопродуктів згоріло під час обстрілів, забруднивши атмосферне повітря небезпечними речовинами. 33 132 га лісів та інших насаджень випалено ракетами й снарядами. Деякі з них, можливо, будуть відновлюватися протягом 10 років, і це за найоптимістичніших розрахунків, інші втрачено назавжди, вважають у Держекоінспекції. 1 063 947 м² об'єктів, зокрема критичної інфраструктури, знищено, їхні залишки завдали шкоди довкіллю [2].

У водні об'єкти України потрапило 1597 т забруднювальних речовин, 2 903 513 кг сторонніх предметів, матеріалів, відходів та/або інших речовин. 410 млн 150 тис. м³ становить об'єм самовільно забраної/використаної води. У Чорному морі продовжується масова загибель дельфінів. За час повномасштабної війни в Чорному морі загинуло понад 50 000 дельфінів. Це пов'язано зі злочинами проти довкілля, які спричинили росіяни. Вже у квітні–червні 2023 р. зареєстровано понад сотню загиблих дельфінів у бухтах тимчасово окупованого Кримського півострова. Загиблих дельфінів також виявили біля Новоросійська, Сочі, Геленджика та Анапи. За заявою експертів [3], дельфіни у Чорному морі підриваються на мінах та страждають через використання потужних сонарів російським флотом. Екологи переконані, що

морські тварини гинуть через активність військового флоту росії [4].

Сума прямих збитків, завданих агропромисловому комплексу України за рік повномасштабної війни, становить 8,7 млрд дол. Найбільша частка збитків агросектору – через знищення та пошкодження сільгосптехніки, внаслідок чого оціночні втрати виробників становлять понад 4,65 млрд дол. Загалом унаслідок війни пошкоджено або зруйновано 109,6 тис. одиниць сільгосптехніки [5].

Друга за розміром категорія збитків цієї сфери пов'язана зі знищенням і крадіжками виробленої продукції. Зафіксовано понад 4 млн т знищеної та викраденої готової сільгосппродукції. Сукупна вартість цих збитків оцінюється в 1,87 млрд дол. Суттєвих втрат зазнала також інфраструктура для зберігання виробленої сільськогосподарської продукції. Сумарна місткість зруйнованих зерносховищ сягає 8,2 млн т виробленої продукції, а пошкоджених зерносховищ − 3,25 млн т потужностей для одночасного зберігання. Вартість відновлення зруйнованих потужностей оцінюється у 1,33 млрд дол.

Найбільших збитків нанесено агросектору в Дніпровській Донецькій, Запорізькій, Луганській, Сумській, Харківській, Херсонській областях. Ці ж регіони у топ-10 за кількістю пошкоджених і зруйнованих об'єктів.

Екологічні проблеми під час проведення військових дій в період з лютого 2022 р. набули без перебільшення глобального та системного характеру. З цього часу в Україні були захоплені Чорнобильська та Запорізька атомні електростанції, які до цього постійно обстрілювалися з артилерійських установ, де постала загроза ядерного вибуху с екологічною катастрофою для більшості населення Європи. У разі пошкодження атомної електростанції забруднення значної території зробить її непридатною для життя. Таку ситуацію можна порівняти із застосуванням росією ядерної зброї.

Окрім радіоактивної небезпеки, постійні обстріли створюють ризики викидів токсичних речовин з промислових підприємств України, велика кількість яких знаходиться на Сході країни, де зараз точаться активні бойові дії. Захоплення промислових підприємств та використання їх в якості військової бази в рази підвищує ризики екологічного забруднення хімічними чинниками

виробництва навколишнього середовища. Ракетні обстріли нафтобаз спричиняють виникнення масштабних пожеж з вивільненням десятків тисяч тон шкідливих речовин в атмосферне повітря.

Шкода від забруднення повітря не має кордонів.

Прокурори скерували до суду перший за часи історії незалежної України обвинувальний акт за фактом вчинення екоциду (ст. 441 КК України) [6]. Про це повідомив Офіс Генерального прокурора. Зазначається, протиправні дії інкримінуються двом відповідальним особам великого приватного підприємства на Хмельниччині, яке займається виготовленням картонно-паперової продукції.

До правоохоронних органів надходили численні скарги громадськості щодо масової загибелі рослинного і тваринного світу у річці, яка є притокою р. Случ. Водний об’єкт розташовується у межах Хмельницької та Житомирської областей. Слідством встановлено, що начальник і майстер підрозділу тепловодопостачання госптовариства з жовтня 2017 по січень 2021 р. не забезпечили якісне та комплексне очищення промислових стоків підприємства від забруднюючих речовин. У процесі виробництва вони систематично умисно здійснювали скиди забруднених зворотних вод у річку, у тому числі з перевищенням змісту гранично допустимої концентрації забруднюючих токсичних речовин.

Унаслідок цих дій на ділянці близько 4 км від місця скиду зворотних вод повне знищення живих організмів донної фауни. На момент проведення інженерно-екологічної експертизи стан вод у річці визначено як «дуже брудні». Через забруднення води хімічними речовинами зникла річкова флора і фауна. Зруйновано гідроекосистему.

Правопорушення проти довкілля можуть бути визначені як передбачені кримінальним законом діяння, що посягають на довкілля та його компоненти, раціональне використання та охорона яких забезпечують життєдіяльність людини, а також на екологічну безпеку населення і територій, і полягають у безпосередньому протиправному використанні природних об'єктів або у

протиправному впливі на них, що призводить до негативних змін стану та якості довкілля.

Як кримінальні правопорушення проти довкілля можуть виступати, зокрема: землі, поверхневий шар земель (ст. ст. 239, 239-1, 239-2, 254 КК України); надра, у тому числі корисні копалини загальнодержавного значення (ст. 240 КК України); атмосферне повітря (ст. 241 КК України); водні об'єкти (ст. 242 КК України); окремі об'єкти рослинного світу (ст. 245 КК України); дерева і чагарники (ст. 246 КК України); рослини та плоди рослин (ст. 247 КК України); дикі звірі та птахи (ст. 248 КК України); водні живі ресурси (ст. 249 КК України); риби і дикі водні тварини (ст. 250 КК України); тварини продукти, сировина і корми тваринного походження (ст. 251 КК України).

При розслідуванні цієї категорії кримінальних правопорушень рекомендовано проводити комплексні методико-криміналістичні експертизи, що включають у себе медико-балістичні, медико-трасологічні, лінгвістичні, екологічні, хімічні експертизи, та, за необхідності, експертизи для встановлення часу настання смерті потерпілої особи за допомогою фахівця біолога, ґрунтознавця та ентомолога.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Національний науковий центр «Інститут ґрунтознавства та агрохімії імені О. Н. Соколовського»: *офіційний вебсайт.* URL: https://issar.com.ua/

2. Офіційний вебпортал Державної екологічної інспекції України. URL: https://www.dei.gov.ua/

3. Dominique Soguel Special Dolphins as casualties: The environmental costs of Ukraine war. The Christian Science Monitor. April 19, 2023. URL: https://www.csmonitor.com/World/Europe/2023/0419/Dolphins-as-casualties-The-environmental-costs-of-Ukraine-war?fbclid=IwAR2B7mVWfJ5SGBDwytvnenAldcsoukgA_2IvJpaZRwhO7puELAlS7X_Jvrs.

4. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України.

Офіційна сторінка Міндовкілля. URL: https://www.facebook.com/EnvironmentalofUkraine.

5. Збитки агросектору та земельним ресурсам України від повномасштабної війни складають $8,7 млрд. Київська школа економіки (KSE Institute). 19 квіт. 2023 р. URL: https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zbitki-agrosektoru-ta-zemelnim-resursam-ukrayini-vid-povnomasshtabnoyi-viyni-skladayut-8-7-mlrd/?utm_source=sendpulse&utm_medium=email&utm_campaign= controversial-narratives-concer.

6. Кримінальний кодекс України. *Офіційний вісник України.* 2001. № 21. Ст. 920. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

Топчій Карина Костянтинівна
здобувач вищої освіти 3-го курсу
спеціальність 262 «Правоохоронна діяльність»
факультету підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
Данилюк Софія Анатоліївна
здобувач вищої освіти 3-го курсу
спеціальність 262 «Правоохоронна діяльність»
факультету підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
Савенко Вікторія Петрівна
старший викладач кафедри
кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
підполковник поліції

Проблема протидії та запобіганню домашньому насильству залишається актуальною у сучасному суспільстві. Постійно розширюється та удосконалюється законодавчий простір, де імплементується конструктивний вітчизняний досвід з новітньою ефективною європейською практикою. Сім'я є основною одиницею суспільства, але не завжди в ній панує атмосфера гармонії та безпеки. Сімейне насильство, будучи складною та небезпечною проблемою, впливає на фізичне та психічне здоров'я і негативно впливає на розвиток суспільства. Запобігання сімейному насильству є надзвичайно важливим завданням, що потребує комплексного підходу та посилення усіх сфер суспільства.

Насильство в сім'ї – це навмисне завдання фізичної та/або психологічної

шкоди та страждання членам сім'ї, включаючи загрози вчинення таких актів, примус, позбавлення особистої свободи. Інакше кажучи, насильство – це дія, за допомогою якої домагаються необмеженої влади з людиною, повного контролю над поведінкою, думками, почуттями іншу людину. Способами досягнення такої влади та контролю є приниження, образа, загрози, залякування, маніпуляції, шантаж, загроза фізичного впливу, надмірне обмеження, а також використання фізичного, психологічного та економічного насильства. За даними статистики від різних форм домашнього насильства більшою мірою страждають діти та жінки, для яких ця ситуація має особливі наслідки [1].

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» в правовому полі України достатньо новий (був прийнятий 07.12.2017 р.). Його реалізація органами Національної поліції України відбувається поступово. Законодавчою нормою розширене коло осіб, відносно яких може вчинятися домашнє насилля (у статті 3 визначений цей перелік). Важливим є й уточнення щодо факту проживання потерпілого та кривдника (як спільного, так і окремого). Зміни у переліку були необхідні і затребувані часом. Було враховано прогалини відповідного попереднього закону про насильство в сім’ї. Такий підхід дозволяє притягнути до кримінальної та адміністративної відповідальності ширше коло винних, що вчиняють психологічне, економічне, сексуальне чи фізичне насильство [2].

У Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» відображені вимоги Стамбульської конвенції щодо впровадження комплексного підходу до боротьби з насильством відносно жінок і домашнього насильства, у ст. 5 якого зазначено, що державна політика у сфері запобігання та протидії домашньому насильству спрямована на забезпечення комплексного інтегрованого підходу до подолання домашнього насильства, надання всебічної допомоги постраждалим особам та утвердження ненасильницького характеру приватних стосунків [3, с. 41].

Коли дитина страждає від насильства у сім’ї, це, звісно, дуже шкодить її моральному здоров’ю, не говорячи вже й про фізичне. На сьогоднішній день

статистика кримінального законодавства свідчить, що сім’я може бути місцем де знаходиться найжорстокіше насильство, де жертвами кримінального правопорушення будуть не тільки дорослі, проте і діти [4, с.293].

Основні напрямки впровадження державної стратегії у сфері запобігання та протидії домашньому насильству включають в себе наступне:

1. Профілактика домашнього насильства, щоб попередити його виникнення.

2. Реагування на ситуації домашнього насильства через спільну діяльність різних відомств та організацій, які здійснюють заходи в цій галузі.

3. Надання допомоги і захисту постраждалим особам, компенсація завданої їм шкоди в результаті домашнього насильства.

4. Проведення адекватного розслідування ситуацій домашнього насильства, притягнення винних до відповідальності відповідно до закону та спрямування на зміну їхньої поведінки.

Отже, запобігання домашньому насильству є важливим завданням для суспільства, оскільки воно має негативний вплив на життя людей та розвиток суспільства в цілому. Це завдання потребує спільних зусиль усіх членів суспільства, включаючи усвідомлення проблеми, прийняття належних законів, надання підтримки жертвам, а також освіту і профілактику. Тільки шляхом спільних дій ми зможемо створити безпечне суспільство, де сім'я є місцем гармонії та захисту для всіх її членів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Підготовлено за матеріалами МБФ «Альянс громадського здоров’я»/«Насильство: короткий інструктаж для консультантів та консультанток». – Київ, 2017. – 35с.

2. Кузьменко Ю.В. Протидія домашньому насиллю: новели законодавства України. Право і суспільство. 2019. № 2 Ч. 1. С. 131–136.

3. Голіна В. В. Запобігання та протидія домашньому насильству: стан і перспективи його подолання в Україні. Організаційно-правові засади

запобігання домашньому насильству: реалії та перспективи: матеріали круглого столу, 31 травня 2019 р. / за ред. О.П. Рябчинської. Запоріжжя: КПУ, 2019. с. 40-43.

4. Савенко В. П., Лукомська А. А. СПЕЦІАЛЬНИЙ СУБ'ЄКТ ЯК ЕЛЕМЕНТ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ ПРОТИ ДІТЕЙ. The 4 th International scientific and practical conference Achievements and prospects of modern scientific research‖ (March 7-9, 2021) Editorial EDULCP, Buenos Aires, Argentina. 2021. pp.290-293

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА РОБОТУ В ІНТЕРЕСАХ ДЕРЖАВИ-АГРЕСОРА

Хачко Дмитро Олексійович
курсант 3-го курсу
Факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ
Науковий керівник
Старший викладач кафедри
кримінального права та кримінології
підполковник поліції
Савенко Вікторія Петрівна

Аналіз введених після повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України статей Кримінального кодексу України (далі – КК України), які передбачають відповідальність за колабораційну діяльність та форми поведінки, подібні до неї, дає підстави для об'єднання всіх відповідних кримінально-протиправних діянь у такі групи: 1) інформаційне співробітництво із державою-агресором; 2) робота в інтересах державиагресор; 3) дійова підтримка держави-агресора; 4) економічна співпраця із державою-агресором; 5) воєнна співпраця із державою агресором. У цій доповіді зупинимося на другій групі можливих варіантів поведінки, виокремимо їх зі змісту ст. 111-1 КК України та наведемо окремі висновки, які випливають з аналізу відповідних нормативних положень.[1 с. 18]

Так, суспільно небезпечні форми роботи в інтересах держави-агресора передбачені у різних частинах ст. 111-1 КК України і полягають у:

1. Добровільному зайнятті громадянином України посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій у: а) незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території; б) у тому числі в окупаційній адміністрації держави агресора (ч.2 ст. 111-1 КК України).

2. Добровільному зайнятті громадянином України посади, пов'язаної з

виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій у: а) незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території; б) в окупаційній адміністрації держави-агресора (ч.5 ст. 111-1 КК України).[2 с.113]

3. Добровільному обранні до: а) незаконних органів влади, створених на тимчасово окупованій території; б) в окупаційні адміністрації держави-агресора (ч.5 ст. 111-1 КК України).

4. Добровільному занятті громадянином України посади в: а) незаконних судових органах, створених на тимчасово окупованій території України; б) незаконних правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території України (ч.7 ст. 111-1 КК України).

Аналізуючи запити, які надсилаються із тимчасово окупованих територій України, можна стверджувати, що найбільше запитань виникає щодо кримінальної протиправності роботи громадян України таких територіях нашої держави. Чи будь-яка така робота визнається колабораційною діяльністю та підлягає покаранню? Очевидно ні. Життя на тимчасово окупованих територіях не зупиняється і воно повинно бути так чи інакше організоване. Зрозуміло, що громадяни України не повинні сприяти встановленню та утвердженню незаконної влади на територіях, які тимчасово опинилися поза впливом України.

Саме тому законодавець встановлює кримінальну відповідальність за роботу не будьде на окупованій територій, а тільки за реалізацію трудових відносин у 1) незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території та 2) в окупаційній адміністрації держави-агресора. Фактично йдеться про зайняття будь-якої посади у державних органах і структурах, які функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України, та підконтрольних російській федерації самопроголошених органів, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України.

При цьому відповідальність диференційована (посилюється) залежно від

того, які це посади і де конкретно вони займаються. Так, наприклад, найлегшою формою роботи в інтересах держави-агресора є зайняття посад у відповідних органах, які не пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій. Ця термінологія взята із поняття «службова особа» в кримінальному праві і по суті означає виконання роботи, яка не пов'язана із управлінням людьми чи майном. Іншим словами – це посади технічного персоналу, які виконують суто професійні, технічні функції. При цьому особа повинна входити у штат співробітників органу, а не виконувати роботу на інших засадах (наприклад, договірних). Так, якщо окупаційна адміністрація проводить ремонт приміщення, наймаючи для цього на підставі договору підряду, будівельну фірму, то працівники такої фірми, які ремонтують відповідне приміщення не будуть нести відповідальності за ч.2 ст. 111-1 КК України. Натомість працівники, наприклад, їдальні, яка є структурною частиною окупаційної адміністрації, і які є штатними працівниками такої адміністрації, формально підпадають під дію цієї норми.[3 с. 89]

Однак, є всі підстави вважати, що такі категорії працівників, як кухар, сторож, водій та ін., виконання трудової функції якими в незаконних органах влади не здатне спричинити істотного впливу на встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України, не будуть притягатися до кримінальної відповідальності на підставі ч.2 ст. 11 КК України, яка говорить про те, що «не є кримінальним правопорушенням дія або бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого цим Кодексом, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі».

Відповідальність за таку форму співпраці із державою-агресором найлегша – законодавець передбачає можливість застосування покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої. Таким чином, кримінальне правопорушення, передбачене ч.2 ст. 111-1 КК

України належить до кримінальних проступків.

Друга категорія посад, зайняття яких вже точно не підпадатиме під поняття «малозначності», є посади, пов'язані із виконанням організаційно-розпорядчих (управління людьми) або адміністративно-господарськими функціями (управління майном) у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованих територіях або в окупаційних адміністраціях. До цієї категорії належать керівники всіх ланок, їх заступники, керівники структурних підрозділів, особи, уповноважені розпоряджатися майном у таких структурах.

Наприклад, добровільне зайняття посади начальника організаційного відділу окупаційної адміністрації потягне за собою відповідальність за ч. 5 ст. 111-1 КК України, а добровільне заняття посади працівника такого відділу – за ч.2 ст. 111-1 КК України. При цьому юридично не має значення, як особа «опинилась» на посаді, пов'язаній із виконанням організаційнорозпорядчих або адміністративно-господарських функцій: за призначенням чи шляхом обрання - відповідальність однаково передбачена ч.5 ст. 111-1 КК України. Тому, наприклад, пояснення свого перебування на відповідній посаді тим, що це «довіра колективу» і «мене обрали», а не власна ініціатива, виправдувального значення мати не буде. Дане правопорушення належить до тяжких злочинів, адже передбачає можливість призначення покарання у виді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої.

Найбільше посилена відповідальність за зайняття посади громадянином України в незаконних судових органах, створених на тимчасово окупованій території України та творених там же незаконних правоохоронних органах. При цьому, незаконними такими органами будуть будь-які судові чи правоохоронні органи, які не належать до судової чи правоохоронної системи України. Вступ на службу до «народної міліції», будь якої квазідержавної служби безпеки чи прокуратури, виконання функцій судді, помічника судді, інших функцій у квазісудових органах на тимчасово окупованій території України є особливо

тяжким злочином і тягне відповідальність за ч.7 ст. 111-1 КК України. [4 с. 55]

Окремої уваги заслуговує робота у державних установах, які так чи інакше функціонують на тимчасово окупованих територіях України. Тут варто розрізняти статус такої установи: чи є вона органом влади (незаконної, складовою окупаційної адміністрації), чи це установа, яка виконує суто професійній (не владні) функції. Так, відрізняються управління охорони здоров'я та лікарні, управління освіти та школи чи інші заклади освіти.

Зайняття посади у перших – колабораційна діяльність, яка залежно від функцій кваліфікується або за ч.2, або за ч.5 ст. 111-1 КК України. Натомість зайняття посад у другій категорії установ, які не виконують владних функцій (лікарні, заклади освіти тощо), не є злочином і не тягне за собою кримінальної відповідальності.

Специфічним є статус, який не залежно від назви на конкретній території, відповідає статусу працівника ДСНС (Держаної служби з надзвичайних ситуації). ДСНС та її відповідники на тимчасово окупованій території належатимуть до незаконних органів влади, створених на тимчасово окупованій території або окупаці1ної адміністрації і тому зайняття посади у таких органах міститиме склад відповідного правопорушення (ч.2 або ч.5 ст. 111-1 КК України). Однак працівники, служба яких полягатиме у виконанні функцій рятівника та в усуненні наслідків надзвичайних ситуацій, можуть бути непритягнені до кримінальної відповідальності на підставі ст. 39 КК України як діяння, вчинені у стані крайньої необхідності. Варто також звернути увагу на те, що за всі форми «роботи на державу-агресора» умовою відповідальності є вчинення таких діянь добровільно – з власного бажання, доброї волі, без насильства та примусу. Не буде тягнути за собою відповідальності примусове залучення громадян України на тимчасово окупованій території до праці на будь-яких посадах у будь-яких суб'єктів. Якщо робота на окупаційну адміністрацію є єдиним джерелом забезпечення фізичного виживання особи, вона також, звісно, не потягне кримінальної відповідальності (розбирання завалів та витягнення померлих в Маріуполі за харчування).

Також слід зазначити, що, на сьогодняшній день гостро стоїть питання про примуссову депортацію дітей з тимчасово оккупованих територій України, як зазначила моя наукова керівниця, Савенко В. П., для вирішення цієї проблеми можна запровадити як мінімум три дії; По-перше, варто підтримати тих вчених, які пропонують у ст. 67 КК України як окрему обов'язкову ознаку, що обтяжує покарання, передбачити – вчинення кримінального правопорушення в умовах воєнного стану з тим, щоби особи, які використовуючи людське горе, викликане війною, не могли уникати відповідальності шляхом призначення так званого «умовного позбавлення волі». По-друге, спеціалізовані підрозділи правоохоронних органів України мають особливу увагу приділяти тим сім'ям, члени яких разом із дітьми були змушені виїхати за кордон. Шляхом міжнародного співробітництва слід постійно контролювати питання забезпеченості дітей усім необхідним. По-третє, тих дітей, які окупанти викрали з тимчасово окупованих територій України та примусово тримають та території так званої росії, потрібно встановлювати їх анкетні дані та місця перебування. Можливо, такі дії кваліфікувати як порушення законів або звичаїв війни, або можливо розпочати дискусії про передбачення в КК України окремої статті про незаконне переміщення дітей з території України. [4; с. 337]

Робота у всіх інших юридичних особах: на підприємствах, установах (які не є органами незаконної окупаційної влади), організаціях, закладах освіти, медичних закладах, приватних компаніях сама по собі не є колабораційною діяльністю та не тягне кримінальної відповідальності. Іншим словами, якщо вчитель – вчить, медик – лікує, комунальник – обслуговує населення, а фермер – вирощує врожай: така поведінка не є кримінальнокараною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний кодекс України URL: http://surl.li/nrdqo

2. Закон України від 03 березня 2022 року № 2108-IX "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної

відповідальності за колабораційну діяльність" URL: http://surl.li/dpqkm

3. Роз'яснення Міністерства розвитку громад та територій України від 18 березня 2022 року "Деякі питання організації роботи ОМС в умовах воєнного стану" URL: http://surl.li/nrdpz

4. Міжнародна та національна безпека: теоретичні та прикладні аспекти 2023 року; Окремі питання запобігання торгівлі дітьми в умовах війни кримінально правовими засобами http://surl.li/nrdmf